LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

AŠTUONIOLIKTAS TOMAS

Maurai — Mintauja

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS REDAKTORIAI:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbos taisytojas Vladas Kulbokas

GARBĖS KOMITETAS:

Prel. Jonas Balkūnas, prof. J. Kaminskas, prof. Vincas Kanauka,
prof. Steponas Kolupaila, prof. Kazys Pakštas, prof. Jonas Vengris

Teisės patarėjas Lietuvos garbės konsulas adv. Antanas Shallna

Šį tomą redagavo Jonas Puzinas

Copyright 1959 by Lietuvių Enciklopedijos Leidykla

Printed in the United States of America

Leidėjas Juozas Kapočius
Nugarėlę ir emblemą darė J. Steponavičius
Techninė priežiūra ir laužymas — Kazys Simanavičius
Tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Spaudė Lithuanian Encyclopedia Press, Inc.
Leidyklos ir redakcijos adresas:
265 C Street, South Boston 27, Mass., USA

Ališauskas, Kazys, ats. plk. (karo sk. red.)
Alseika, Vytautas (filmas)
Ambrose, Alex
Ambrozaitis, Kazys G., dr.
Avižonis, Konstantinas, dr., prof. (Rusijos ir Lenkijos istorijos sk. red.)
Babrauskas, Benediktas
Bačelis, Zenonas, inž.
Bajoraitis, R.
Balčiūnas, Valerijonas
Balčiūnas, V., kun., dr.
Balys, Jonas, dr., prof. (tautosakos ir tautotyros sk. red.)
Baltinis, Andrius, kun., dr.
Bendorienė, A.
Bendorius, Antanas (geografijos sk. red.)
Bieliauskas, Vytautas J., dr., prof. (psichologijos sk. red.)
Bielinis, Kipras
Binkis, Edmundas, inž.
Blekaitis, Jurgis
Brakas, Martynas
Braziulis, Vytautas A.
Butkys, Česlovas, prof. (civilinė teisė)
Cicėnas, Jeronimas
Čeginskas, Kajetonas, dr.
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos sk. red.)
Čibiras, Kazimieras (P. Amerikos lietuviai)
Čipkus, Alfonsas (prancūzų ir rusų literatūra)
Čiurlys, Jurgis, inž., prof.
Čyvas, Matas, kun., dr.
Čižiūnas, Vaclovas
Dalius, St.
Dambriūnas, Leonardas
Dargis, Leonardas
Dirmantas, St., inž., prof. (kartografija ir geodezija)
Doniela, Vytautas, dr.
Gaida, Pranas, kun., dr.
Gaučys, Povilas
Gerutis, Albertas, dr.
Gimbutas, Jurgis, inž., dr. (statybos sk. red.)
Gimbutienė-Alseikaitė, Marija, dr. (proistorė)
Gintautas, Andrius
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos sk. red.)
Grabauskas, Juozas
Grinius, Jonas, dr., doc.
Gudaitis, Kristupas, dr. (lietuviai evangelikai)
Ivinskis, Zenonas, dr., prof. (Lietuvos istorijos sk. red.)
Jackūnas, Vladas
Jakštas, Juozas, dr., prof. (viduramžių istorijos sk. red.)
Janilionis, Juozas, kun.
Jankauskas, St., vet. dr.
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos sk. red.)
Jonynas, Vytautas Kazimieras
Jucaitis, Pranas, dr., prof. (chemijos sk. red.)
Jurskis, Alfonsas, inž., doc. (elektrotechnikos sk. red.)
Kačinskas, Jeronimas
Kačinskas, Leonas
Kairys, Stepas, prof. (farmacinė chemija)
Kanauka, Vincas, dr., prof.
Kardelis, Jonas
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Kasakaitis, Kazys
Kaupas, Julius, dr.
Kavolis, Martynas, kun., dr. (ev. teologija)
Keblys, Kęstutis
Kėkštas, Juozas (lenkų ir ispanų literatūra)
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos sk. red.)
Krasauskas, Rapolas, kun. (Lietuvos vietovių ir Lietuvos bažnyčios istorija)
Krikščiūnas, Matas (fizika)
Kriščiukaitis, Kazys, doc. (urbanistika)
Krivickas, Domas, dr.,prof. (teisės sk. red.)
Kulbokas, Vladas
Kulbokienė-Maminskaitė, V. (Vilniaus kraštas)
Kviklys, Bronius
Landsbergis, Algirdas (anglosaksų literatūra)
Lazauskas, Grožvydas J., inž. (tekstilė)
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Liuima, Antanas, S.J., kun. dr., prof.
Maciūnas, Vincas, dr., prof. (lietuvių literatūra)
Makauskis, Jonas
Maldeikis, Petras
Manelienė, Faustina, agr.
Manelis, Vitas, dr., prof.
Masaitis, Česlovas, dr. (astronomija)
Masiulienė, Kotryna
Masiulis, Boleslovas
Mašalaitis, Vincas
Matonis-Maculevičius, Jonas, plk. ltn.
Matulionis, Balys, dr.
Matulis, Stepas, M.I.C., kun., dr.
Matusas, Jonas, dr., doc.
Mažeika, Almis Povilas, dr. (okeanografijos ir jūrininkystės sk. red.)
Mažiulis, Antanas (etnografijos sk. red.)
Meškauskas, Juozas, dr., prof.
Mickevičius, Pranas
Mikaila, Jurgis, inž.
Milaknis, Antanas, dr.
Mingėla, Vladas
Miškinis, Jonas
Musteikis, Ant., dipl. agr.
Musteikis, Antanas, dr., Asso prof.
Nagys, Henrikas, dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Nakas, Alfonsas
Nauburas, Martynas (Klaipėdos kraštas ir M. Lietuva)
Nemickas, Bronius, dr.

Novickienė, Birutė
Novickis, Antanas, inž.
Öller, R., dr.
Ostrauskas, Kostas, dr. (muzika)
Oželis, Kazys, dr., doc.
Pakštas, Kazys, dr., prof.
Paltarokas, Jonas, prof.
Paplėnas, Jonas, dr. (ekonomika)
Paršeliūnas, J., doc. agr.
Pauliukonis, Pranas (senovės istorija)
Povilaitis, Br., dr., prof. (žemės ūkio sk. red.)
Pranckūnas, S.
Prunskis, Juozas, kun., dr. (žurnalistikos sk. red.)
Prūsas, Zenonas, dr.
Pupalaigis, Balys
Pupininkas, J., dipl. agr.
Puzinas, Jonas, dr., prof. (proistorės sk. red.)
Rabikauskas, Povilas, S.J., kun., dr., prof.
Raila, Stasys, kun.
Raštikis, Stasys, gen.
Rauchas, Mykolas
Rauktys, Juozas, prof. (botanika, miškininkystės sk. red.)
Regelis, Konstantinas, dr., prof. (botanika)
Reklaitis, Povilas, dr. (meno istorija)
Rimydis, A.
Rimšelis, Viktoras, M.I.C., kun., dr.
Rukša, Antanas, dr., prof. (klasikinė senovė)
Rukuiža, Antanas, doc.
Ružaniec-Ružancovas, Aleksandras, ats. plk.
Saldukienė, Birutė
Salys, Antanas, dr., prof. (kalbotyros sk. red.)
Santvaras, Stasys
Slavutyč, Yar, dr. (ukrainiečiai)
Sonda, Jackus
Stankus, Steponas, dr. (ekonomika)
Sužiedėlis, Antanas, dr.
Sužiedėlis, Simas
Šiaučiulis, Juozas
Širvinskas, Kostas
Šmulkštys, Liudas, adv.
Šturms, Eduards, dr., prof.
Šumskis, Jonas, dr.
Tamošaitis, Antanas, dail.
Tautvaišas, P.
Tercijonas, Vincas, dr.
Trumpa, Vincas (istorija)
Tulaba, Ladas, prel., dr.
Tumėnienė, V., dr., prof.
Urbonas, Ignas, kun., dr.
Urbonas, Oskaras, ats. plk.
Vaidelys, Jonas
Vaišnora, Juozas, M.I.C., kun., dr. (kat. teologijos sk. red.)
Vaitekūnas, A., dr.
Vaitkūnaitė, Birutė
Varnas, Adomas, dail.
Vasaitis, Antanas J., doc.
Vasyliūnas, Izidorius
Vasys, Jonas, inž.
Vėbra, Juozas, dr., prof.
Vygantas, Vytautas, dr.
Vykintas, Stepas
Vitkus, Balys, prof.
Vosylius, Balys
Zalubas, Romualdas, dr.
Zujus, Matas
Žemaitis, Vincas
Žilevičius, J., L.M., prof. (muzikos sk. red.)
Židonytė-Vėbrienė, G., dr.
Žukaitė, Rita

XVIII TOMO SVARBESNI STRAIPSNIAI

Mauriac, François (Vl. Kulbokas)
Maurikijus (J. Jakštas, V. Jackūnas)
Mauzoliejus (P. Reklaitis)
Mažeikiai (A. Bendorius, K. Širvinskas)
Mažybiniai žodžiai (L. Dambriūnas)
Mažosios Lietuvos Taryba (M. Brakas)
Mažosios tautos (K. Pakštas)
Mažvydas (A. Salys, V. Maciūnas)
Medelynas (J. Paršeliūnas)
Medellino lietuviai (A. Bendorius)
Medici (J. Jakštas, V. Jackūnas)
Medicina (D. Jasaitis)
Medicinos d-jos Lietuvoje ir JAV (V. Tercijonas, V. Kanauka, V. Tumėnienė, K. Ambrozaitis)
Mediena (J. Rauktys, A. J. Vasaitis)
Medievalistika (J. Jakštas)
Medilas (S. Kolupaila, V. Kulbokienė)
Medinės konstrukcijos (J. Vasys, J. Gimbutas)
Medininkai (R. Krasauskas)
Medis (A. Rukuiža, Z. Prūsas, J. Rauktys)
Medninkai (P. Reklaitis)
Medus (J. Pupininkas, A. Mažiulis, Z. Ivinskis)
Medviagalis (J. Puzinas)
Medvilnė (J. Rauktys)
Medžiaga (A. Baltinis, P. Jucaitis)
Medžioklė (J. Puzinas, Z. Ivinskis, A. Rukuiža, J. Rauktys, A. Mažiulis)
Medžių kultas (J. Balys)
Meerbecko lietuviai (M. Rauchas)
Meidži (J. Jakštas)
Meilė (A. Baltinis)
Meillet, Antoine (A. Salys)
Meysztowicz, Aleksander ir Valerjan (J. Vaišnora)
Meksika (A. Bendorius, P. Gaučys, R. Žukaitė, K. Ostrauskas)
Melanchton, Philipp (M. Kavolis)

Melbourne lietuviai (A. Bendorius)
Melno taika (Z. Ivinskis)
Melrose Park lietuviai (G. Lazauskas)
Memmingeno lietuviai (S. Vykintas, A. Ružancovas)
Menas (J. Grinius, P. Reklaitis, M. Gimbutienė)
Mendelssohn-Bartholdy, Felix (K. Ostrauskas)
Menininkas (P. Reklaitis)
Meno istorija (P. Reklaitis)
Meno Kūrėjų Draugija (A. Varnas ir J. Puzinas)
Meno literatūra (P. Reklaitis)
Meno mokykla (J. Puzinas, V. K. Jonynas)
Menševikai (K. Avižonis)
Mėnulis (Č. Masaitis, J. Balys)
Mercator, Gerardus (L. Kačinskas, J. Puzinas, P. Reklaitis)
Mercerizacija (G. Lazauskas)
Merežkovskij, Dmitrij (A. Čipkus)
Merkantilizmas (J. Paplėnas)
Merkinė (J. Puzinas, S. Sužiedėlis, J. Miškinis, S. Kolupaila)
Merkys, upė (S. Kolupaila)
Merkuras (A. Rukša, Č. Masaitis)
Merovingai (J. Jakštas, P. Reklaitis)
Mėsa (V. Manelis, A. Mažiulis)
Mesijas (L. Tulaba)
Mėšlavežis (A. Mažiulis)
Metafizika (J. Girnius)
Metalas (K. Keblys, J. Vasys)
Metalavimas (K. Keblys)
Metalurgija (R. Bajoraitis)
Meteliai (A. Bendorius, J. Puzinas, J. Rauktys)
Meteoras (Č. Masaitis, A. Bendorius)
Meteoritas (Č. Masaitis)
Metras (M. Krikščiūnas, A. Rukša, Iz. Vasyliūnas)
Metraščiai (Z. Ivinskis)
Metrika (A. Rukša, M. Krikščiūnas)
Metrikacija (B. Masiulis)
Metrinė sistema (M. Krikščiūnas, L. Dargis)
Metternich, Clemens (P. Čepėnas)
Mezolitas (M. Gimbutienė)
Mezopotamija (P. Pauliukonis)
Miami, lietuviai (A. Bendorius)
Michalkevičius, Kazimieras (R. Krasauskas)
Michelangelo (J. Grinius)
Mickevičius, Adomas (V. Maciūnas)
Mickevičius - Kapsukas, Vincas (A. Mažiulis)
Mičiganas (A. Bendorius)
Midus (A. Salys, J. Pupininkas, Z. Ivinskis)
Miechowita (Z. Ivinskis)
Mielagėnai (V. Kulbokienė)
Miestas (V. Trumpa, K. Kriščiukaitis, Z. Bačelis, J. Sonda, A. Musteikis)
Mieškas (K. Avižonis)
Miežiai (Br. Povilaitis, J. Puzinas)
Miežinis, Matas ir Mykolai (A. Mažiulis)
Miežionys (J. Puzinas)
Migonys (J. Puzinas)
Migracija (A. Musteikis ir red.)
Mikalojaus bažnyčia Vilniuje (P. Reklaitis)
Mikalojus (A. Salys, J. Vaišnora, P. Reklaitis, P. Rabikauskas, K. Avižonis)
Mikėnai (A. Rukša)
Mikolainis, Petras (A. Mažiulis)
Mykolaitis-Putinas, Vincas (J. Grinius)
Mykolas (J. Vaišnora, P. Reklaitis, R. Krasauskas, J. Matusas, P. Čepėnas, K. Avižonis)
Mykolo arkangelo bažnyčia Vilniuje (P. Reklaitis)
Mikroskopas (M. Krikščiūnas)
Milanas (A. Bendorius, A. Rukša)
Milašius, Oskaras Vladislovas (J. Grinius)
Milicija (Br. Kviklys, K. Ališauskas, B. Pupalaigis)
Milkus, Danielius, Kristijonas, Petras (A. Mažiulis)
Milton, John (A. Landsbergis)
Milukas, Antanas (A. Mažiulis)
Milwaukee lietuviai (P. Mickevičius)
Mina (J. Matonis-Maculevičius)
Mindaugas (A. Salys, Z. Ivinskis)
Minija (S. Kolupaila)
Ministerija (S. Stankus, St. Raštikis, K. Ališauskas, J. Čiurlys, B. Nemickas, B. Masiulis, A. Gerutis, K. Kasakaitis, A. Novickis, A. Rukuiža, J. Puzinas)
Ministrų kabinetas (B. Masiulis, V. Mašalaitis)
Minskas (A. Bendorius, J. Puzinas, R. Krasauskas)
Mintauja (A. Bendorius, A. Gerutis)

XVII TOME VARTOJAMOSIOS SANTRUMPOS

A = Amperas (Ampère)
a. = amžius
adm. = administracija, -inis
adv. = advokatas
ag. = anglų, -iškai
agr. = agronomija, agronomas
a. j. = arklio jėga
akad. = akademija, -ikas, -inis
alb. = albanų, -iškai
am. = amerikiečių, -iškai
apg. = apygarda
apl. = apylinkė
aps. = apskritis
ar. = arabų, -iškai
aram. = aramėjų, -iškai
arch. = architektūra, architektas
arkiv. = arkivyskupas
arm. = armėnų, -iškai
as. = asirų, -iškai
asist. = asistentas
asm. = asmenvardis
at. sv. = atominis svoris
aukšt. = aukštaičiai, -ių, -iškai
av. = Avestos, avestiškai
bdv. = būdvardis
b. g. = bendroji giminė
brėž. = brėžinys
b.r.t. = brutto registrinė tona
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
chem. = chemija, -inis
cm = centimetras
Co. = Company ‚kompanija'
ctr. = centneris
č. = čekų, -iškai
D. = Didysis, Didžioji
d. = diena, -os
dek. = dekanas
deš. = dešinysis, -ioji
did. = didysis
dipl. = diplomas, -uotas, -inis
dir. = direktorius
d-ja = draugija
dkv. = daiktavardis
D.L.K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
doc. = docentas
dol. = doleris
dpt. = departamentas
dr. = daktaras (mokslo laipsnis)
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
erdm = erdvėmetris
egz. = egzempliorius, -ių, -iai
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
fak. = fakultetas
fort. = fortepijonas
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
gl. = galininkas
glžk. = geležinkelis
got. = gotų, -iškai
gr. = graikų, -iškai
gub. = gubernija, gubernatorius
gud. = gudų, -iškai
h = lot. hora ‚valanda'
ha = hektaras
hebr. = hebrajų -iškai
ide. = indoeuropiečiai, -čių
įk. = įkurtas
imp. = imperatorius, imperija
įn. = įnagininkas
ind. = indų, -iškai
inst. = institutas
inž. = inžinierius, inžinerija
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas, -i, -os
išsp. = išspausdintas, -ino
it. = italų, -iškai, italikų
įv. = įvardis
jap. = japonų, -iškai
j. l. = jūros lygis
jm. = jūrų mylia, jūrmylė
jnt. = jungtukas
jst. = jaustukas
k. = kaimas; kalba
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kat. = katalikas, -ų
kg = kilogramas
kl. = klasė
km = kilometras
km. = kilmininkas
kng. = kunigaikštis, -tė
komp. = kompozitorius, kompozicija
korp. = korporacija, -inis
kpt. = kapitonas
kt. = kiti, -ų
k-tija = kunigaikštija
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kW = kilovatas
kWh = kilovatinė valanda
l = litras
lat. = latvių, -iškai
LB = Lietuvių Bendruomenė
LE = Lietuvių Enciklopedija
lenk. = lenkų, -iškai
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
liut. = liuteronas, -ų

lot. = lotynų, -iškai
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
M. = Mažasis, -ji (pvz. M.Lietuva)
m = metras
mi. = mirė; metai, -ais
med. = medicina; medikas
mėn. = mėnuo
m. g. = moteriškoji giminė
mil. = milijonas
min. = minutė
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mkm. = maksimumas, maksimalus
mkt. = mokytojas, -a
m-la = mokykla
mm = milimetras
mnm. = minimumas, minimalus
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, -ikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -osios
nd. = naudininkas
n. g. = niekatroji giminė
nr. = numeris
n.r.t. = netto registrinė tona
nrvg. = norvegų, -iškai
ol. = olandų, -iškai
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -inis
ork. = orkestras
p. = pietų, -inis
par. = parapija
pav. = paveikslas
pirm. = pirmininkas
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
pn. = panašus, -iai
po Kr. = po Kristaus gimimo
pop. = popiežius
pr. = prūsų, -iškai
p. r. = pietų rytų, pietryčių
prc. = prancūzų, -iškai
prel. = prelatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
prl. = prielinksnis
prof. = profesorius
prot. = protestantas, -ų, -iškai
prs. = persų, -iškai
prtg. = portugalų, -iškai
prv. = prieveiksmis
psl. = puslapis
p. v. = pietų vakarų, pietvakarių
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
r. = rytų, -inis
red. = redaktorius; redagavo
rom. = romėnų, romanų, -iškai
rus. = rusų, -iškai
S = Senasis, -oji, -ieji, -osios
sav. = savaitė
sek. = sekundė
sem. = seminarija
sekr. = sekretorius
sen. = senovės, -inis
s-ga = sąjunga
sk. = skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
spv. = slapyvardis
st. = stotis
styg. = styginis
stp. = santrumpa
stud. = studentas, -ų
suom. = suomių, -iškai
sva. = senovės vokiečių aukštaičių
š. = šiaurės, -inis
šm. = šauksmininkas
šv. = šventas, šventasis
švč. = švenčiausias, -ia
šved. = švedų, -iškai
t = tona
t. = tomas
techn. = technika, techninis
temp. = temperatūra
teol. = teologija
t.y. = tai yra
t. p. = tas pats; ten pat
tr. = tark
trm. = tarmybė; tarminis, -iškai
tt. = tomai; tolimesnieji puslapiai
turk. = turkų, -iškai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
V = voltas
v. = vakarai, -ų, -inis
vad. = vadinamasis, -oji
v-ba = valdyba
val. = valanda
vd. = vardininkas
VDU = Vytauto D. Universitetas
ved. = vedėjas
vg. = vengrų, -iškai
v. g. = vyriškoji giminė
vid. = vidutinis
vidr. = vidurinis, -ė
vyr. = vyriausias, vyresnysis
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vkž. = veiksmažodis
vls. = valsčius
vok. = vokiečių, -iškai
v. pirm. = vicepirmininkas
vs. = vienaskaita
vsd. = viensėdis, vienkiemis
vst. = valstybė
vt. = vietininkas
VU = Vilniaus Universitetas
vva. = viduramžių vokiečių aukštaičių
vvž. = viduramžių vokiečių žemaičių
vž. = vokiečių žemaičių
W = vatas
ž. = žemasis, -oji
žem. = žemaičių, -iškai
žr. = žiūrėk
ŽŪA = Žemės Ūkio Akademija

XVIII TOMO STRAIPSNIŲ AUTORIŲ SANTRUMPOS

A.Ambr. : A. Ambrose
A.B. : A. Bendorius
A.Blt. : A. Baltinis
A.Bnd. : A. Bendorienė
A.Č. : A. Čipkus
Ad.V. : A. Varnas
A. Gnt. : A. Gintautas
A.Grt. : A. Gerutis
A.J. : A. Jurskis
A.J.Vs. : A. J. Vasaitis
A.L. : A. Landsbergis
A.Lm. : A. Liuima
A.M-kis : A. Musteikis
A.Mlk. : A. Milaknis
A. Mst. : A. Musteikis
A.Mž. : A. Mažiulis
A. Nks. : A. Nakas
A. Nvc. : A. Novickis
A.P.Mž. : A. P. Mažeika
A.Rkš. : A. Rukša
A.Rkž. : A. Rukuiža
A.Rmd. : A. Rimydis
A.Ržc. : A. Ružaniec-Ružancovas
A.S. : A. Salys
A.Sž. : A. Sužiedėlis
A.Tm. : A. Tamošaitis
A.Vtk. : A. Vaitekūnas
B.Bbr. : A. Babrauskas
B.Msl. : B. Masiulis
B.Mtl. : B. Matulionis
B.Nv. : B. Novickienė
Br.Kv. : B. Kviklys
Br.N. : B. Nemickas
Br.P. : B. Povilaitis
B.Plg. : B. Pupalaigis
B.Sld. : B. Saldukienė
B.V. : B. Vaitkūnaitė
B.Vsl. : B. Vosylius
B.Vtk. : B. Vitkus
Č.Btk. : Č. Butkys
Č.M. : Č. Masaitis
D.Js. : D. Jasaitis
D.Kr. : D. Krivickas
E.Bnk. : E. Binkis
Ed.Š. : E. Šturms
F.Mn. : F. Manelienė
G.Lz. : G. Lazauskas
G.Ž.-V. : G. Židonytė-Vėbrienė
H.N. : H. Nagys
Y.S. : Y. Slavutyč
I.Urb. : I. Urbonas
Iz.V. : Iz. Vasyliūnas
J.B. : J. Balys
J.Bl. : J. Blekaitis
J.C. : J. Cicėnas
J.Črl. : . Čiurlys
J.G. : J. Girnius
J.Gbt. : J. Gimbutas
J.Gr. : J. Grinius
J.Grb. : J. Grabauskas
J.J. : J. Jakštas
J.Jnl. : J. Janilionis
J.K. : J. Kėkštas
J.Kč. : J. Kačinskas
J.K.K. : J. K. Karys
J.Kps. : J. Kaupas
J.Krd. : J. Kardelis
J.Lng. : J. Lingis
J.Mat. : J. Matonis-Maculevičius
J.Mkl. : J. Mikaila
J.Mks. : J. Makauskis
J.Mš. : J. Miškinis
J.Mšk. : J. Meškauskas
J.Mts. : J. Matusas
J.P. : J. Puzinas
J.Plt. : J. Paltarokas
J.Ppl. : J. Paplėnas
J.Prš. : J. Paršeliūnas
J.Pup. : J. Pupininkas
J.Rkt. : J. Rauktys
J.Snd. : J. Sonda
J.Ščl. : J. Šiaučiulis
J.Šmk. : J. Šumskis
J.V. : J. Vaišnora
J.Vbr. : J. Vėbra
J.Vdl. : J. Vaidelys
J.Vs. : J. Vasys
J.Ž. : J. Žilevičius
K.Alš. : K. Ališauskas
K.Ambr. : K. Ambrozaitis
K.Avž. : K. Avižonis
K.Bln. : K. Bielinis
K.Čb. : K. Čibiras
K.Gdt. : K. Gudaitis
K.J.Čg. : K. J. Čeginskas
K.Kbl. : K. Keblys
K.Kr. : K. Kriščiukaitis
K.Ksk. : K. Kasakaitis
K.M-nė : K. Masiulienė
K.O. : K. Ostrauskas
K.Ožl. : K. Oželis
K.Pkšt. : K. Pakštas
K.Rgl. : K. Regelis
K.Šrv. : K. Širvinskas
L.D. : L. Dambriūnas
L.Drg. : L. Dargis
L.Kč. : L. Kačinskas
L.Šm. : L. Šmulkštys
L.T. : L. Tulaba
M.Brk : M. Brakas
M.Č. : M. Čyvas
M.Gbt. : M. Gimbutienė
M.Kr. : M. Krikščiūnas
M.Kv. : M. Kavolis
M.Nb. : M. Nauburas
M.Rch. : M. Rauchas
M.Z. : M. Zujus
O.Urb. : O. Urbonas
P.Č. : P. Čepėnas
P.Gč. : P. Gaučys
P.Gd. : P. Gaida
P.Jc. : P. Jucaitis
P.Mck. : P. Mickevičius
P.Mld. : P. Maldeikis
P.Plk. : P. Pauliukonis
P.Rbk. : P. Rabikauskas
P.Rkl. : P. Reklaitis
P.Tvš. : P. Tautvaišas
R.Bjr. : R. Bajoraitis
R.Krs. : R.Krasauskas
R.Zlb. : R. Zalubas
R.Žk. : R. Žukaitė
S.Dts. : S. Dirmantas
S.Jnk. : S. Jankauskas
S.K. : S. Kolupaila
S.Mtl. : St. Matulis
S.Pr. : S. Pranckūnas
S.Stn. : S. Stankus
S.Suž. : S. Sužiedėlis
St.D. : St. Dalius
St.K. : S. Kairys
St.Rl. : S. Raila
St.Ršt. : St. Raštikis
St.S. : St. Santvaras
St.Vk. : St. Vykintas
V.Als. : V. Alseika
V.Blč. : V. Balčiūnas
V.Brz. : V. A. Braziulis
V.Čž. : V. Čižiūnas
V.Dn. : V. Doniela
Vyt. B. : V. Bieliauskas
V.Jck. : V. Jackūnas
V.K.J. : V. K. Jonynas
V.Klb. : V. Kulbokienė
V.Kn. : V. Kanauka
Vl.Klb. : Vl. Kulbokas
V.M. : V. Maciūnas
V.Mn. : V. Manelis
V.Mng. : V. Mingėla
V.Mšl. : V. Mašalaitis
V.Tm. : V. Tumėnienė
V.Trc. : V. Tercijonas
V.Trp. : V. Trumpa
V.Vyg. : V. Vygantas
V.Žmt. : V. Žemaitis
Z.Bčl. : Z. Bačelis
Z.I. : Z. Ivinskis
Z.Prs. : Z. Prūsas

M

Máurai (lot. Mauri) 1. senovėje š.v. Afrikos, Mauritanijos, gyventojų (daugiausia berberų) romėniškas pavadinimas.

2. Viduramžiais m. buvo vadinami visi musulmonai, ypačiai Š. Afrikos berberai-arabai ir Ispanijos mahometonai.

3. Šių dienų Mauritanijos (žr.) musulmonai, gyvenų nuo p.v. Maroko iki Senegalo. Tai berberų ir arabų mišinys su arabų persvara. M. kalba arabiškai, yra klajokliai, verčiasi avių, ožkų, galvijų ir kupranugarių auginimu.

Maurakuliniai (Volvocaceae) — žaliųjų dumblių (Chlorophyta) šeima. Žr. Žalieji dumbliai.

Maurakulis (Volvox) žr. Žalieji dumbliai.

Maurarykštė (Cladophora) žr. Žalieji dumbliai.

Maurarykštiniai (Cladophoraceae) žaliųjų dumblių (žr.) šeima.

Máuras (vok. Mauer-See, lenk. Mamry) Rytprūsių Lėciaus ir Unguros aps. ežerų grupė, 10.394 ha ploto, didžiausia Rytprūsiuose; ją sudaro 6 didesni ežerai:

Máuras	2663 ha pl.,	38,5 m mkm. gyl.
Šventaseitis	789 ha pl.,	24 m mkm. gyl.
Dargainis	2793 ha pl.,	29,5 m mkm. gyl.
Lababis	393 ha pl.,	14 m mkm. gyl.
Dubringis	1776 ha pl.,	19,5 m mkm. gyl.
Kisainis	1980 ha pl.,	24 m mkm. gyl.

Ež. paviršius 116,4 m nuo j.l.; išteka Ungura (Priegliaus); per 30 salų. Ež. ilgis 27 km, mkm. plotis 18 km.

Maurenė (Zygogonium) zigneminių (Zygnemaceae) šeimos žalieji dumbliai (žr.), sutinkami gėluose vandenyse.

Maurepas Jean Frédéric Phélippeaux, comte de (1701–1781) prancūzų politikas. 1725 tapo jūros ministru ir bandė kai kuriuos mokslinius metodus pritaikyti laivynui. Ponios Pompadour paveiktas, Liudvikas XV jį 1749 atleido ir ištrėmė. Liudvikui XVI užėmus sostą, M. sugrįžo ir tapo užsienio reikalų ministru. Savo nesugebėjimus bandė pridengti sudaryta teisine taryba iš Vergennes, Turgot ir Malesherbes. M. rėmė Prancūzijos sąjunga su Amerikos

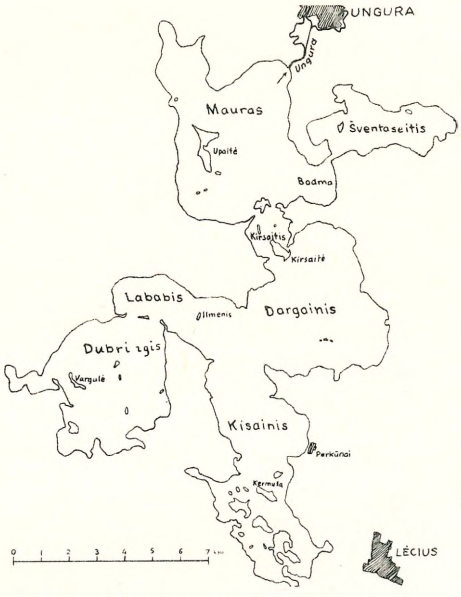

Mauro ežerų grupės planas

kolonijomis kare prieš Angliją. Nesutarė su Turgot, kurį ir atleido. 1781 jo vieton pakvietė Neckerį, kurį po 5 metų ištiko tas pat likimas. 1774 buvo ministru pirm. ir vyr. karaliaus patarėju.

Maurer 1. Georg Ludwig von (1790–1872) vokiečių istorikas ir teisininkas. Buvo Müncheno univ. prof. ir trumpą laiką Bavarijos premjeru. Jis tyrė vokiečių valstybinio gyvenimo pradus, vesdamas juos iš tautos pirmykščios ūkinės ir socialinės santvarkos. Pats šios santvarkos pradmuo buvusi marka (žr.), kurią jis kuo plačiausiai nagrinėjo stambiuose veikaluose: Geschichte der Markenverfassung in Deutschland 1856, Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung 1862, Geschichte der Städteverfassung in Deutschland 1862.

2. Konrad von (1823–1902) vokiečių teisės istorikas, (1) sūnus. Nuo 1847 Müncheno univ. prof. Jis buvo vienas iš

reikšmingiausių šiaurės germanų teisės tyrinėtojų. Išsp. Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte 5 tt. 1907–10, Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christentum 2 tt. 1855–56, Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergang des Freistaates 1874.

Maureskas (prc. mauresque iš lot. maurus ‚mauras, Mauritanijos gyventojas') ornamentų motyvas, sudarytas iš suabstraktintų antikinių akanto lapų, kuriuose vis kartojasi S formos. M. pražydo apie V a. Egipte ir Bizantijos kraštuose ir iš Islamo kraštų apie 1530 buvo priimtas į Europos dekoratyvinį meną manierizmo laikotarpyje, visų pirma Italijoje. Mažiau abstraktus akanto pynių ornamentas renesanse vad. arabesku (žr.), toks su įterptais figūriniais motyvais — grotesku (žr.).

Mauretanija žr. Mauritanija.

Mauriac François (g. 1885) prancūzų romanistas. Mokėsi kat. mokykloje, liciejuje, Bordeaux univ. ir trumpai dar Paryžiaus École des Chartes. Skaitė klasikinę literatūrą, meditavo Evangeliją, Kristaus sekimą, Pascalio Pensées. Jaunystėje jam stiprios įtakos turėjo M. Barrés, Fr. Jammes, A. Gide (vėliau jį atmetė kaip pavojingą gundytoją) ir P. Claudel. 1909 išleido porą eilėraščių rinkinių, bet be pasisekimo. M. buvo labai suaugęs su Bordeaux kraštu, todėl ten daugiausia eina jo romanų veiksmas. Jo pirmuosiuose romanuose iškyla nuolatinės M. temos: audringas jaunuolio gyvenimas, blogio ir nuodėmės bedugnė, provincijos šeimos gyvenimas, kur knibžda neapykanta, kerštas ir turto godulys. Dėl nuolatinio blogio vaizdavimo jam kritika prikiša net blogio bendrininkystę. Jo žmoguje nuolat kovoja kūno geismai ir karščiausia Dievo meilė, kuri galiausiai laimi, kai Dievą atmetusio pasaulio vargai sukelia graužimąsi ir nusižeminimą.

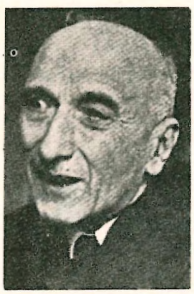

F. Mauriac

M. pirmieji stambesni veikalai pasirodė 1922–23: Le Baiser au lépreux (turtingo fizinio išsigimėlio ir beturtės gražuolės vedybų tragedija) ir Genitrix (romanas pavydžios ir despotės motinos, leidžiančios marčiai mirti, kad tik atgautų sūnų). Iš vėlesnių gausių romanų trys, galima sakyti, yra moderniojo romano šedevrai: Le Désert de l'amour 1925 (tėvo ir sūnaus meilė tai pačiai moteriai), Thérèse Desqueyroux 1927 (išskirtinė, valdinga moteris, vaduodamasi iš provincijos gyvenimo varžtų, prieina iki vyro nuodijimo) ir Le Noeud de vipères 1932 (niauri ir didinga istorija bedievio senio, kuris garbina tik pinigą, šeimos niekinamas; miršta gavęs malonę). Kiti žymesni jo romanai: La Fin de la nuit 1935, Plongées 1938, La Pharisienne 1941, Le mystère Frontenac, Le Fleuve de Feu, Les chemins de la mer 1939. M. parodė ir dramos gabumų: Asmodée 1938, Les Mals Aimés 1945. Be to, parašė dvi biografijas: Vie de Racine 1928 ir Vie de Jésus 1936 (iškelia Judo psichologiją, laisvai mediuoja apie pasaulį, kurio dievas — pinigas). M. — pirmaeilis prancūzų moralistas, keliuose žymiuose essays atskleidžiąs savo religines ir romanisto pažiūras: Le Roman, Dieu et Mammon, Le Romancier et ses personnages, 3 tt. straipsnių rinkinys Journal 1934, 1937, 1940. M. yra prieš tuos, kurie kardu graso pasaulio laisvei. Įsimaišęs į politiką, jis stengiasi išlaikyti teisybės jausmą. Ankstyva garbė (1925 gavo didžiąją Prancūzų akad. romano premiją, o 1933 išrinktas į Prancūzų akad.) neapsuko jam galvos, neatėmė jam laisvės, nekliudė žavėtis jaunaisiais rašytojais. Vokiečių okupacijos metu buvo drąsus rezistentas: Édition de Minuit, Cahiers Noirs skelbia savo tikėjimą žmogumi, teisingumu ir laisve. 1952 gavo Nobelio literatūros premiją.

M. svarbiausias šių laikų prancūzų romanistas po Prousto. Jo originalumas — gabus kelių įvairių elementų jungimas: 1. poetinio ir dramatinio stiliaus jausmas, ypač ryškus aprašymuose ir sugestyviose vietose; 2. meistriška technika, be kokios rusų ar anglų romano įtakos, einanti tradiciniu griežtu, kondensuotu, pilnu karščio prancūzų romano keliu, kurio pradžia — Racino tragedija; 3. subtili psichologija, dramatiškai atskleidžianti skaudžiausius veikėjų sielos konfliktus, pasigaunant jų fizinės išvaizdos, gestų ir kalbos. Praeities prisiminimai — mėgiamoji jo priemonė. Katalikiškoji žmogaus būtybės samprata kiaurai persmelkia visa. Jis pats sakosi esąs metafizikas, dirbąs konkretybėje. Jam romanas — ne maloniam pasiskaitymui, bet atskleidimui žmogaus sielos ir didžiajam pasirinkimui. Šio mauriakiško romano didybė mūsų laikų literatūrai būdinga.

M. tiesos vardan smerkia ‚pamaldžią' literatūrą kaip visai melagingą tikrovės falsifikaciją. Jis nori skaitytojui ‚kelti nerimą'. Nesibaigiąs konfliktas — pagoniškojo pasaulio grožio ir malonumo, turto troškimas kovoja su sąžinės graužimu, tikėjimu, gailestingumu ir jungia visus M. romanus, duodamas kiek ir monotonijos. Jo tikėjimas gilus ir nuoširdus, ne kaip Balzaco ar kitų, kur religija yra propaguojama politiniais ar visuomeniniais sumetimais.

Į lietuvių k. išversta: Gyvačių lizdas (vertė J. Griška 1933, ²1953), Jėzaus gyvenimas (vertė A. Vaičiulaitis 1936), Ugnies upė (vertė P. Aleksa 1936) ir Gimdytoja (vertė A. Vaičiulaitis 1939, ²1952).

Ch. du Bos, M. et le problem du romancier catholique 1933; *A. Fillou,* M. 1936; *J. Majault,* M. et l'art du roman 1946; *N. Cormeau,* L'art de F. M. 1951; *J. Banaitis,* F. M., Nobelio premijos laureatas (Aidai 10, 1952, 470–471).

Vl.Klb.

Maurijos imperija žr. Indija (istorija).

Maurikijaus sala (ag. Mauritius) didumu antroji Maskarėnų (žr.) salyne, britų kolonija, esanti į r. nuo Madagaskaro; 1865 km², per 500.000 gyv. (1948). Sostinė Port Louis. M.s. yra vulkaninės kilmės, paviršius sudarytas iš plokščiakalnių ir ligi 825 m aukščio kalnų. Apie pusę visos dirbamos, derlingos žemės apima cukrinių nendrių plantacijos, kurių metinė produkcija yra apie 500.000 t. Rudenį siaučia smarkūs ciklonai. Saloje yra keli užgesę vulkanai; ją supa koralų rifai, apsunkiną įplaukimą į uostus, iš kurių Port Louis tinka ir okeaniniams laivams. Gyventojai daugiausia yra indai, iš europiečių daugumas anglai ir prancūzai. M. yra viena iš tankiausiai gyvenamų pasaulyje vietų su 240 gyv. 1 km². Saloje auga įvairių rūšių vaismedžiai ir brangmedžiai. M.s. aptiko 1505 portugalai, 1598 užėmė olandai, kurie salą pavadino princo Maurikijaus Orleaniečio garbei jo vardu. Olandai iš salos pasitraukė 1705. Ją buvo užėmę 1672 ir 1715 prancūzai, kurie ją pavadino Isle-de-France. 1810 ją pasisavino Anglija. *A.B.*

Maurikijaus upė, Šv. (ag. Saint Maurice) Kanadoje, Šv. Lauryno kair. intakas, 523 km ilgio; teka iš patvenktų ežerų grupės, sudarančių Gouin rezervuarą, 1000 km² ploto. Baseino plotas 54.000 km², tame plote yra apie 15.000 ežerų; vid. debitas 940 m³/sek. Įteka į Šv. Lauryną ties Trois Rivières mst. Upė turtinga vandens energijos; veikia kelios hidroelektrinės, didžiausia Shawinigan Falls prie to vardo krioklio; gyvas miško medžiagos plukdymas.

S. Kolupaila, Kanados hidrotechnikos problemos (Žemėtvarka ir Melioracija 1937).

Maurikijus (lot. Mauricius, Mauritius, gr. Maurikios, ag., prc. Maurice, vok. Moritz) vyrų vardas:

1. (lot. Mauricius, Mauritius, m. apie 280–300) šventasis (šventė IX 22). M. kartu su šv. Kandidu buvo romėnų legiono vadai. Būdami krikščionys, žygio į Galiją metu jie atsisakė aukoti stabams, todėl pagonys už tai vadus ir visą legioną (6600 vyrų) iššudė. M. relikvijos garbinamos St. Maurice d'Agaune (St. Mauritz in Wallis), Ronos aukštupyje, Šveicarijoje.

M. m e n e dažnai vaizduojamas nuo XIII a. kaip karys su kardu, skydu ir vėliava. Šveicarijoj antspauduose M. vaizduojamas ant žirgo, o Vokietijoj — stovinti statula, pvz. Magdeburgo katedros akmens statula, 1411 Konrad von Einbeck darbo

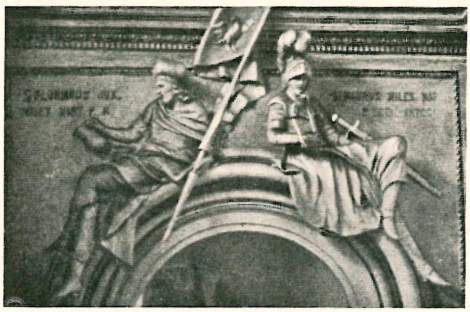

Šv. Florijonas ir Maurikijus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Vilniuje (figūra Karžygių koplyčioje)

skulptūra M. bžn. Hallėje prie Saalės ir kt. Vėlyvaisiais viduramžiais M., pagal jo vardą, visada vaizduojamas tamsiaodžiu (mauru, negru). Iš XVI a. minėtinas Grünewaldo pav. Münchene ir Luinio M. ciklo freskos.

A. J. Herzberg, Der hl. Mauritius 1936.

2. (lot. Mauritius, gr. Maurikios, 539–602) Bizantijos imperatorius (582–602), kilęs iš romėniškos giminės Kapadokijoje. Sostą paveldėjo iš uošvio Tiberijo II. M. buvo pranašus karo vadas ir imperijos tvarkytojas, perorganizavo ją iš vėlyvosios romėniškos į viduramžišką Bizantijos imperiją. Jo valdymas sutapo su Justinijono atkariautų vakarinių sričių praradimu, kada žymią Italijos dalį užėmė langobardai (žr.), o Ispaniją ir Afriką kitos barbarų tautelės. Gelbėdamas, kas dar liko, M. į-

kūrė Ravenos ir Afrikos (Kartaginos) egzarchatus, kur visą valdžią pavedė savo kariškam vietininkui — egzarchui. M. laimingai baigė karus su persais (591) ir gavo žymią dalį Armėnijos ir kiek Mezopotamijos. Svarbiausia, atsikratė ligšiol persams mokamos duoklės. Jo metu, nuslinkus germanams į vakarus, imperijai ėmė grėsti avarai ir ypač slavai. Šie jau taikstėsi pastoviai įsikurti imperijoje. M. 592 ėmė kariauti su minėtais priešais, pasiųsdamas kariuomenę į Padunoji. Be pasėkmių užsitęsęs karas įgriso kariuomenei, ji sukilo ir nužygiavo į Konstantinopolį. Jai vadovavęs Fokas paėmė imperatoriaus valdžią, ir M. su sūnumis nužudė.

Anksčiau M. buvo priskiriamas svarbus veikalas Strategikon, kur vaizduojamas slavų gyvenimo būdas, jų papročiai, taip pat įspėjama saugotis jų klastų ir juos kiek galint naikinti. Dabar prieita išvados, kad veikalas parašytas nežinomo autoriaus M. metu.

G. Ostrogorski, History of the Bizantine State 1956. *J.J.*

3. M. Oranietis, arba M. Nasavietis (vok. Moritz von Oranien, arba Moritz von Nassau, 1567–1625), Oranijos princas (1618–25), š. Niderlandų provincijų valdytojas - vietininkas (1584–1625), sūnus Vilhelmo I Oraniečio ir Saksų princesės Onos. Humanitarinius mokslus ėjo Leideno univ. Po tėvo nužudymo 1584 išrinktas šiaurinių Niderlandų provincijų (Olandijos ir Zelando), vėliau (1589) Utrechto, Gelderlando ir Overijselio valdytoju - vietininku ir 1588 Jungtinių Niderlandų respublikos žemyno ir jūrų karinių pajėgų vyr. vadu. M. sėkmingai tęsė tėvo pradėtą kovą su Ispanija dėl Niderlandų nepriklausomybės. Toje kovoje žymiausiu M. patarėju ir bendrininku buvo J. van Oldenbarneveldtas, gabus ir energingas valstybės vyras, politikas ir administratorius. Oldenbarneveldto politiniu toliaregiškumu ir pastangomis 1609 sudaryta su Ispanija 12 metų kompromisinė taikos sutartis, labai naudinga Niderlandų valstybės ūkio pakėlimui. Oldenbarneveldtas triumfavo, bet M. buvo nepatenkintas ta sutartimi. Be to, tarp M. ir Oldenbarneveldto prasidėjo ir kiti nesutarimai bei kivirčai — Oldenbarneveldto valdžios ambicija ir religinių sektų kovoje priešingų šalių palaikymas privedė prie jo apkaltinimo ir nuteisimo mirti (1619). 1618 M. tapo Oranijos princu, mirus jo vyr. broliui Pilypui Vilhelmui. 1621 pasibaigė taikos sutartis su Ispanija ir M. vėl pradėjo kovą už neprisomybę, bet jau ne taip sėkmingai. M. buvo žymus kariuomenės organizatorius ir vadas. Jo kariniai gabumai ypatingai pasireiškė vykdant apsupimus ir ugnies sutelkimą prieš tais laikais vartotą taktiką operuoti kariuomenės masėmis.

Maurikijus Oranietis

V. d. Kemp, Mauritis van Nassau 1843; *M. O. Nutting,* The Days of Prince Maurice 1894; *A. Hallema,* Prins Maurits 1949.

4. M. Saksonietis (Moritz von Sachsen, 1521–1553), Saksonijos hercogas (1541–47) ir kurfiurstas (1547–53), kilęs iš Albertinų giminės, hercogo Henriko Dievotojo sūnus. 1541 vedė Hesijos landgrafo Pilypo dukterį Agnę. M., būdamas protestantas kovojo už protestantizmą, bet savo veiklą derino vadovaudamasis daugiau politiniais, negu religiniais motyvais. Jis 1542 padėjo imp. Karoliui V kovoti prieš turkus, 1543 prieš Clevės hercogą Vilhelmą, 1544 prieš Prancūziją ir 1545 talkininkavo Schmalkaldo sąjungai prieš Braunšveigo hercogą. Norėdamas paveržti iš savo giminaičio Jono Fridricho Saksonijos kurfiursto titulą ir padidinti savo valdomas žemes, M. atsimetė nuo Schmalkaldo sąjungos ir 1546 Regensburge sudarė slaptą sutartį su imp. Karoliu V prieš Joną Fridrichą ir Schmalkaldo sąjungą. Karolis V pažadėjo M. Saksonijos kurfiursto titulą, žemių ir

kai kurių teisių jo valdiniams protestantams. 1547 Karolis V nugalėjo Joną Fridrichą mūšyje prie Mühlbergo ir jį patį paėmė nelaisvėn. Kiek vėliau kapituliavo Wittenbergas, Saksonijos sostinė ir protestantų tvirtovė. Jonas Fridrichas buvo priverstas atsisakyti kurfiursto titulo ir dalies žemių M. naudai. Greit atsirado priežasčių M. susikivirčyti su imperatorium. M. nepopuliarumas jo valdinių protestantų tarpe dėl jo susidėjimo su imperatorium prieš protestantus ir imperatoriaus vengimas ir delsimas įvykdyti kai kuriuos pažadus M., vertė pastarąjį nutraukti draugystę su imperatorium. M. suorganizavo imperatorium nepatenkintus protestantus kunigaikščius, palenkė savo pusėn Magdeburgą ir 1552 Chambore sudarė su Prancūzijos karalium Henriku II sutartį prieš imperatorių. Tais pačiais metais sąjungininkai pradėjo karą. Imperatorius užkluptas nepasiruošęs gintis iš 1552 buvo priverstas pasirašyti Passau sutartį, pripažindamas Augsburgo konfesijos pasekėjams teisę laisvai išpažinti savo religines tiesas; be to, turėjo amnestuoti ir paleisti iš nelaisvės M. uošvį, Hesijos landgrafą Pilypą. M. dar talkininkavo Bohemijos ir Vengrijos karaliui Ferdinandui prieš turkus ir paskui atsisuko prieš savo buvusį sąjungininką Albrechtą, Brandenburgo-Kulmbacho markgrafą, kuris nenorėjo pripažinti Passau sutarties. Albrechtas 1553 buvo nugalėtas mūšyje prie Sieverhausen, bet M. buvo mirtinai sužeistas ir po poros dienų mirė. M. buvo smerkiamas už jo dviveidiškumą, bet vertinamas kaip toli numatąs protestantas ir valstybės vyras.

H. Baumgarten, Moritz von Sachsen 1941. *V.Jck.*

Maurikijus Saksonietis

Mauriņa Zenta (g. 1897) latvių rašytoja. 1929 baigė Latvijos univ. baltų filologijos skyrių, 1937 gavo dr. laipsnį. Dėstė Pedagogikos institute. Nuo 1946 Švedijoje. M. parašė visą eilę essay rinkinių: Pārdomas un ieceres (Mąstymai ir svarstymai), Dzīves apliecinātāji (Gyvenimo teigėjai), Prometėja gaismā (Prometėjaus šviesoje), Sirds mozaika (Širdies mozaika) ir t.t. Juose M. intuityviniu metodu bando rasti atsakymus laikmečio kultūrinėms problemoms ir aptaria žymesnius rašytojus. M. parašiusi monografijas apie Porūką ir romantizmą, Dostojevskį (išleista taip pat ir vokiškai), Brigaderę, Dantę. Vokiečių kalba pasirodė jos essay rinkiniai: Mosaik des Herzens ir Menschen und Schicksale. M. išleido taip pat gausiai dailiosios literatūros. Pradedant jos vaikystės vaidinimais ir baigiant romanais (Dzīves vilcienā (1941, Trīs brāļi 1946, Francēska 1952), M. literatūrinė kūryba pasižymi patosu, sentimentalizmu ir žmogiškos kančios apoteoze. *H.N.*

Maurinai (pagal šv. Mauro vardą) prancūzų benediktinai, priklausę XVII a. pradžioje įsteigtai ir iki Didžiosios prancūzų revoliucijos gyvavusiai šv. Mauro kongregacijai, kurios centras buvo St-Germain-des-Pres Paryžiuje. M. ypač pasižymėjo savo gausiai dokumentuotais leidiniais iš Prancūzijos ir benediktinų ordino istorijos ir giliomis studijomis paleografijos, diplomatikos, chronologijos ir kitų istorijos mokslų klausimais. Žymesnieji autoriai: Luc d'Achery, Jean Mabillon, Bernard Montfaucon, Rene Prosper Tassin, Charles Toustain. Žr. Benediktinai.

Mauriņš Emils (g. 1888) latvių operos dainininkas, 1918–28 dainavęs pirmojo baritono partijas apie 40 operų. 1928 įsteigė (kartu su Žubičiu) ‚Keliaujančią operą'. 1936–40 vadovavo dainavimo klasei Rygos muzikos mokykloje.

Mauritanija (lot. Mauretania, Mauritania, gr. Mauritania) 1. senovėje š.v. Afrika, gavusi vardą nuo maurų, jau tada pradėjusios nykti berberų kilties. Maurai išliko nepriklausomi nuo Kartaginos ir,

valdomi savo karalių Bokcho bei Jubos, atsilaikė ilgokai ir prieš Romą. Juba I 49 pr. Kr. sunaikino du Kuriono (Curio) vadovaujamus Cezario legionus. 46 Cezaris sumušė jį ir Pompėjaus šalininkus ties Tapsu (lot. Thapsus, gr. Thapsos) į p. nuo Kartaginos. Juba I nusižudė. Jo sūnų Jubą II Cezaris parsigabeno į Romą. Ten išaugintas ir išmokslintas, Juba II iš Augusto malonės atgavo savo valstybę. 40 po Kr. Kaligula nužudė paskutinį karalių Ptolomėją (gr. Ptolemaios, lot. Ptolemaeus), Jubos II sūnų, Antonijaus ir Kleopatros sūnaitį. Po ilgų kovų Svetanijus Paulinas (Suetonius Paulinus) nugalėjo sukilusius maurus ir 42 pr. Kr. Klaudijus padalijo M. į 2 upės Mulucha (Muluja) skiriamas provincijas: į M. Tingitana su Tingis (Tanger), dabartinį Maroką, ir į M. Caesariensis (V. Alžiras) su sostine Cezarija (Caesarea, Cherchel).

S. Gsell, Histoire ancienne de l'Afrique du Nord 8, 1928; *J. Carcopino,* Le Maroc antique 1944. *A.Rkš.*

M. stilius, arba maurų stilius, nuo 711 iki 1491 š.v. Afrikoje ir Ispanijoje paplitęs islamo (žr.) architektūros meno stilius. Jo požymiai yra pasagos formos arka ir stalaktitų ornamentais padengtos plokštumos. Senesnėj terminijoj M.s. reiškė islamo meną apskritai. Europoje XIX a. romantizmo poveikyje pasirodė M.s. imitacijų.

2. (prc. Mauritanie) Prancūzų vakarinės Afrikos sritis prie Atlanto, sostinė St. Louis; M. užima 1,2 mil. km² plotą su 580.300 gyv. (1952), iš kurių apie 80% maurų, 20% negrų ir apie 700 europiečių. Nuo Atlanto pakrantės vakaruose ir nuo pietų (nuo Senegalo) žemės paviršius kyla pakopomis iki Taganto ir Adraro aukštumų (300 m nuo j.l.). M. yra didžiulė dykuma, dengiama smėlio kopų, tik p.v. srityje yra tinkamų ganyklų ir prie Senegalo auginami kukurūzai bei sora. Išvežamos žuvys, langustai (dideli be žnyplių vėžiai), odos, kailiai, datulės ir kt. M. nuo 1903 prancūzų protektoratas, nuo 1920 kolonija.

E. Richet, La Mauritanie 1921; *Ch. Julien,* Histoire de l'Afrique du Nord 1931; *Th. Monod,* Essai de synthèse structurale de l'Ouest Saharien 1936. *A.Rkš.*

Mauritius žr. Maurikijaus sala.

Maurois André (tikroji pavardė Émile Salomon Wilhelm Herzog, g. 1885) žydų kilmės prancūzų rašytojas, biografas, kritikas ir istorikas. Baigęs filosofines studijas, 10 metų administravo savo tėvo įmones. Tik I pas. karo metu, būdamas vertėju prie Britų armijos, pradėjo rašyti. Pirmieji du veikalai, Les Silences du Colonel Bramble 1918 ir Les Discours du docteur O' Grady 1921, kurių siužetai paimti iš britų karių gyvenimo, pasirašyti dar tikrąja pavarde (Herzog). Jie išgarsino autorių anglų pasauly. Nuo 1926 M. persikėlė į Paryžių ir atsidėjo literatūrinei kūrybai. Jo kūryba nepaprastai gausi ir įvairi. Plačiai šakaitomi romanai: Bernard Quesnay 1926, Climats 1928, Le Peseur d'âmes 1931, Le Cercle de famille 1932, La Machine à lire les pensées 1937, La Terre promise 1945, Les Roses de septembre 1956. M. jautrumas, pastabumas ir stiprus intelektas įgalina jį giliai įžvelgti į jausminius žmogaus išgyvenimus ir moralinius konfliktus. M. yra moralistas, šeimyninio gyvenimo subtilus analitikas, žmogiškosios buities filosofas. Savo veikaluose jis įtaigoja pakantos bei humanizmo kilnumą ir būtinumą.

A. Maurois

Ypač talentingai parašyti gausūs biografiniai veikalai, kurių svarbiausi yra: Ariel, ou la Vie de Shelley 1923, La Vie de Disraëli 1927, Don Juan ou la Vie de Byron 1930, Turguéniev 1931, Voltaire 1933, Chateaubriand 1938, À la recherche de Marcel Proust 1949, Lélia, ou la Vie de George Sand 1952, Olympio, ou la Vie de Victor Hugo 1954, Les Trois Dumas 1957. Cambridge univ. skaitytas biografinio pobūdžio paskaitas autorius išleido pavadinimu Aspects de la biographie 1928. Sociališkaietines ir politines problemas M. gvildena veikaluose Dialogues sur le commandement 1924, Sentiments et coutumes 1934. Anglų kultūros ir literatūrinės kūrybos esminius bruožus tiksliai ir įdomiai autorius pavaizdavo veikaluose: Édouard VII et son temps 1933, Magiciens et logiciens 1935, Histoire d'Angleterre 1937. Amerikos kultūrinė ir politinė evoliucija išsamiausiai pavaizduota veikale Histoire du peuple américain 1955–56. Prancūzų tautos praeičiai ir dabarčiai M. taip pat skyrė eilę veikalų: Histoire de la France 1947–48, Portrait de la France et des français 1955,

La France change de visage 1956. 1938 M. išrinktas Prancūzų akad. nariu. Lietuvių kalbon išversti romanai: Širdžių klimatai (vertė A. Šimėnas) 1930, Sielų svėrikas (vertė A. Vaičiulaitis) 1932.

A. Fillon, A. M., romancier 1937; *G. Lemaitre,* A. M. 1939; *V. Dupuis,* Un écrivain tonique: A. M. 1945; *S. Guéry,* La pensée d'André M. 1951; *Michel-Droit,* A. M. 1953. *G.Ž.-V.*

Maurokordatos (rum. Mavrocordat) Aleksandros (1791–1865) graikų politikas, vienas iš vadovaujamųjų graikų kovotojų dėl laisvės prieš turkus. 1821 kaip Graikijos tautinio susirinkimo pirmininkas paskelbė Graikijos nepriklausomybę. Karaliaus Otono valdymo metu kelis kartus buvo pasiuntiniu ir 1833, 1841, 1844 ir 1854–55 ministru pirm.

Maurras Charles (1862–1952) prancūzų rašytojas ir politikas. Dirbdamas įvairiuose laikraščiuose, jaunas M. pasireiškė antidemokratu, monarchistu ir nacionalistu, įsivaizdavusiu, kad pasaulį išganys Prancūzija. Šitoms idėjoms skleisti jis 1899 įsteigė ir nuo 1908 drauge su L. Daudet redagavo dienraštį L'Action Française, vėliau davusiu vardą visam sąjūdžiui. Laikydamas karaliaus sostą neatskiriamą nuo Bažnyčios, M. gynė Kat. Bažnyčią nuo radikalų ir socialistų, kurie kėsinosi ją atskirti (1903 atskyrė) nuo valstybės, nes Kat. Bažnyčią jis laikė svarbiu veiksniu palaikyti tvarkai ir dorovei. Būdamas racionalistas, M. neapkentė viso, kas Kat. Bažnyčioj yra antgamtiška ir mistiška. Už tai jo pažiūros ir jo sąjūdis buvo Kat. Bažnyčios pasmerktas. Dreyfuso bylos metu M. pasirodė antisemitu, 1936–37 liaudies fronto metu — antikomunistu ir vėliau — Hitlerio šalininku. Už bendradarbiavimą su vokiečių okupacine valdžia Prancūzijoj 1945 teismo pasmerktas kalėti iki gyvos galvos, išmestas iš Prancūzų akad., kurios nariu buvo 1938–45. 1948 amnestuotas.

Literatūroj M. kovojo prieš visa, kas atrodė netolimu nuo graikiško grožio idealo, nuo romėniškos tvarkos ir per tai nuo prancūziškų tradicijų, nekentė romantizmo ir simbolizmo dėl jų individualistinio ‚palaidumo', 1890 drauge su J. Moréas buvo suorganizavęs École romane poetinį sąjūdį, pats rašė lyrikos (La Musique intérieure 1924), bet joj pasireiškė kaip individualistas. Jo kritikos raštai — pirmoj eilėj papildas ir iliustracijos M. politinių tezių. Trois idées politiques: Chateaubriand, Michelet, Saint-Beuve 1898, Anthinéa: d'Athènes à Florence 1901, Les Amants de Venise: Georges Sand et Musset 1902 veikaluose M. arba smerkia romantizmą ir demokratiją dėl Prancūzijos nelaimių, arba gina romėniškos tvarkos ir monarchijos tradicijas; I'Avenir de l'Intelligence 1905 smerkia protininkų pasivergimą pinigams, o Tombeaux 1921 iškelia prancūzų rašytojus, mirusius I pas. karo kovose. M. politiniai raštai: Enquète sur la monarchie 1900, Les Conditions de la victoire 4 tt. 1916–18, Réflexions sur la revolutions de 1789, 1948, L'Ordre et le désordre: Vérité, Justice, Patrie 1948–51. Raštai atskleidžia M. buvus aistringu polemininku ir taiklaus bei aštraus žodžio meistru.

A. Thibaudet, Les Idées de Ch. M. 1920; *J. Maritain,* Une Opinion sur Ch. M. 1926; *L. Daudet,* Ch. M. et son temps 1930; *W. Gurian,* Der integrale Nationalismus in Frankreich 1931; *M. Garcon,* Le Procès de Ch. M. 1946; *H. Massis,* M. et notre temps 1951–52; *C. A. Gomier,* Mes entrétiens de prêtre avec Ch. M. 1953. *J.Gr.*

Mauručaičiai (vok. Grenzfelde) k., Pilkalnio aps., prie Širvintos upės. 1937 prie Širvintos kilpos kasant kanalą 2,8 m gilumoje, durpyne, surastas gražus, lieknas Lyngby tipo kirvis, padarytas iš šiaurės elnio rago. Jo ilgis 58 cm. Žiedadulkių analizės būdu kirvis priskirtas laikui apie 8500 pr. Kr.

H. Gross, Auf den ältesten Spuren des Menschen in Altpreussen (Prussia 32, 1, 1938, 102–105).

Maurùčiai k. ir glžk. st., Veiverių vls., Marijampolės aps., 3 km į š.r. nuo Veiverių. Ties M. Kauno–Marijampolės plentas kerta Kauno–Kybartų geležinkelį.

Maurukas 1. Jonas (g. 1919 IV 25 Trakiškių k., Marijampolės vls. ir aps.) chemikas, (3) brolis. 1938 baigė Marijonų gimn. Marijampolėje, 1938–40 studijavo chemiją VDU, 1941–43 VU, 1944–45 Greifswaldo univ. ir 1946–47 Bonos univ., kur gavo chemiko diplomą. 1955 Toronto univ. (Kanadoje) gavo dr. laipsnį. Dirba Elyria Memorial Hospital, Ohio, kaip klinikinės chemijos ir tyrimų skyrių vedėjas ir dėsto klinikinę chemiją School of Medical Technologist. Išsp. šias mokslines studijas: Synthesis of Enantiomeric α — Cephalins (Journal Am. Chem. Soc. 1952), An Improved Procedure for the Synthesis of Enantiomeric alpha—Lecithins (t.p. 1952), Phosphatidyl Serine (Journal Biol. Chem. 1955), The Diazometholysis of Glycerolphosphatides (t.p. 1955), L.-Serylglycylglycine (Canadian Journal of Chem. 1956), Synthesis of Phosphatidyl Peptides (Journal of Biol. Chem. 1957).

2. Juozas (1898 Trakiškių k., Marijampolės vls. ir aps. — 1958 I 22 Marijampolėje) savivaldybininkas. Mokėsi Marijampolėje. 1919 pradžioje stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, baigė Karo mokyklos I laidą, tarnavo 7 pėstininkų pulke ir dalyvavo Lietuvos laisvės kovose. 1924 išėjo iš kariuomenės ir mokytojavo Lazdijuose. Po to ilgą laiką buvo Marijampolės mst. burmistru. Bolševikams okupavus Lietuvą, iš burmistro pareigų pašalintas, suimtas ir kalintas Marijampolės kalėjime. 1941 VI 22 rusams pasitraukus iš Marijampolės, iš kalėjimo išsilaisvino. Antrosios bolševikų okupacijos metu vėl suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur išbuvo apie 10 metų. 1956 grįžo iš tremties ir mirė Marijampolėje.

3. Juozas (g. 1908 XI 11 Trakiškių k., Marijampolės vls. ir aps.) ekonomistas, (1) brolis. 1931 baigė Rygiškių Jono gimn. Marijampolėje ir 1936 VDU teisių fak. ekonomijos skyrių. Be to, 1936–37 studijavo Kielyje (Institut für Weltwirtschaft und Seeverkehr) ir 1937–38 Vienoj (Hochschule für Welthandel). 1938–39 finansų m-jos finansų dpt. referentas, 1941–44 Panevėžio aps. valdybos narys ir pramonės ir ūkio sk. ved. 1942–44 buvo įsijungęs į rezistencinę veiklą. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Reiškėsi visuomeninėje veikloje, 1938–39 Klaipėdos jūros skautų būrio vadas, 1957–58 korp. Neo-Lithuania Naujorko sk. pirm. Bendradarbiavo Suvalkietyje, Jaunojoje Lietuvoje, Mūsų Vilniuje, Akademike, Žemės Ūkyje, Dirvoje, Vienybėje.

Maurukienė - Kubertavičiūtė Dalia žr. Kubertavičiūtė-Maurukienė, Dalia.

Mausbach Joseph (1861–1931) vokiečių teologas, moralistas, apologetas. Po keleto metų pastoracinio darbo Kölne 1892–1931 buvo Münsterio univ. moralinės ir apologetinės teol. prof. Buvo giliai ir plačiai susipažinęs su didžiųjų kat. teologų mokslu, ypač šv. Augustino ir šv. Tomo Akviniečio filosofija ir teologija. Iš jo mokslinių veikalų svarbesnieji: Die Ethik des hl. Augustinus 1909, Die Katholische Moral, ihre Methoden, Grundsätze und Aufgaben 1911, Grundzüge der Katholischen Apologetik 1916, Katholische Moraltheologie 1915–18, Thomas von Aquin als Meister christlicher Sittenlehre 1925, Dasein und Wesen Gottes 1929–30.

Mauser Paul von (1838–1914) vokiečių ginklų konstruktorius ir šautuvo su sandėliu šoviniams išradėjas. 1859 drauge su savo broliu Vilhelmu pradėjo dirbti ginklų patobulinimo srityje. Pirmas išradimas buvo nedidelė iš drūtgalio užtaisoma patranka (dabar Stuttgarto muziejuje). 1864 M. broliai patobulino adatinės sistemos šautuvą, įvesdami spyruoklę atidarant ir uždarant užraktą. 1871 jie pagamino šautuvą, žinomą 1871 modelio vardu. 1874 kartu su broliais atidarė Oberdorfe (prie Neckaro) ginklų fabriką ir netrukus sukonstruavo iš užpakalio užtaisomą pistoletą ir revolverį. 1881 patobulino savo 1871 šautuvą, įrengdamas sandėlį šoviniams, vėliau sukonstruavo 10 mm šautuvą su 7 šovinių sandėliu, 8 šovinių karabiną, 1877 — 9,5 mm šautuvą ir karabiną, 1889 — 5 šovinių 7,65 mm šautuvą, 1896 automatinį pistoletą, 1898 pirmą automatinį šautuvą ir kt. M. šautuvais buvo ginkluotos daugelio valstybių kariuomenės ir 1918–20 Lietuvos kariuomenė. *O.Urb.*

Mauss Marcel (1872-1950) prancūzų sociologas, E. Durkheimo šalininkas ir L'Année Sociologique redaktorius. Tyrinėjo eskimų gyvenimą. Išsp. Mélanges d'histoire de réligions (kartu su H. Hubertu) 1919, Essai sur le Don 1925 ir kt.

Mauzolas (Mausolos, m. apie 352 pr. Kr.) Persijos satrapas Karijoje (apie 375–352 pr. Kr.). Visą savo valdymo laiką buvęs nepriklausomas, buvo sukilęs prieš Artakserksą II, vėliau perėjęs jo pusėn. Po M. mirties jo žmona Artemisija Halikarnase pastatė jam kapą, nuo kurio ir kilęs žodis mauzoliejus (žr.).

Mauzoliējus (lot. mausoleum) monumentalus antkapinis statinys mirusiojo palaikams saugoti ir jo atminimui įamžinti. Pavadinimas kilęs iš milžiniško paminklo ‚Maussolleion' Halikarnase, kurį Karijos persų satrapui Mauzolui (žr.) pastatė jo žmona. Tas 50 m aukščio m. buvo sudary-

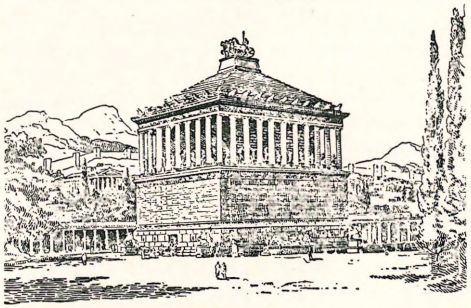

Halikarnaso mauzoliejaus rekonstrukcija

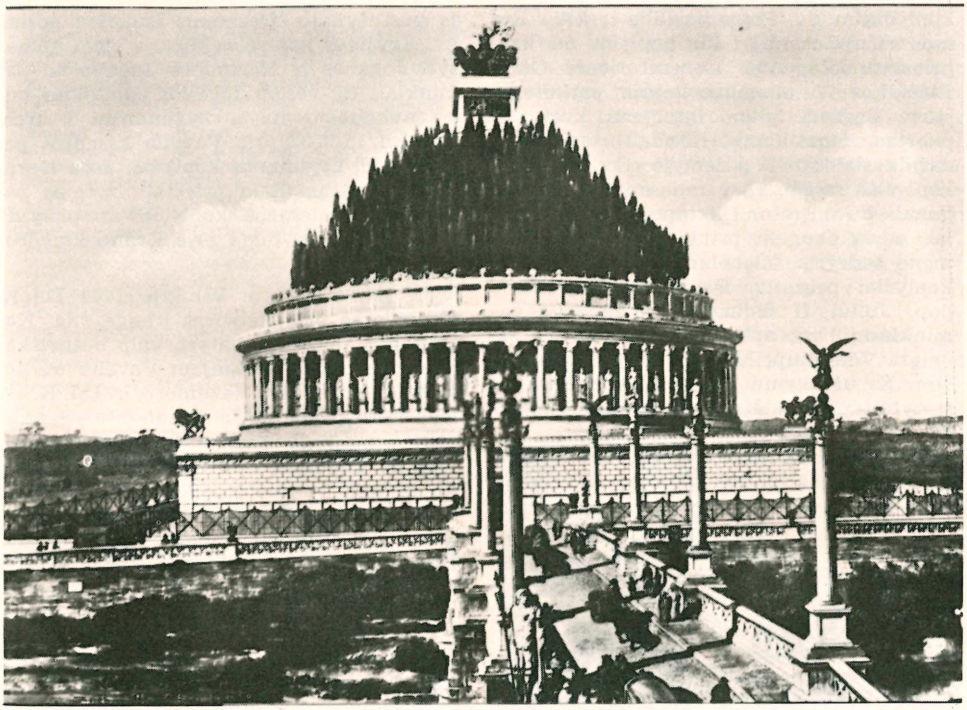

Hadrijono mauzoliejus Romoje (rekonstrukcija), dabar Šv. Angelo pilis

tas iš kvadratinio pastato, kolonados ir piramidės formos stogo; viršūnėje stovėjo kvadriga su karaliaus ir jo žmonos figūromis, kurias padirbęs Pitijas (Pytheos); jis suprojektavęs ir visą paminklą. Cokolio frizo reljefus dirbo Briaksas (Bryaxes), Leocharas, Skopas ir Timotėjas. Šį paminklą aprašė Plinijus ir priskyrė prie vad. ‚septynių pasaulio stebuklų'. 1857 jo liekanas tyrinėjo Ch. Newtonas ir reljefų fragmentus atvežė į Britų muziejų. Savo forma m. Halikarnase priklauso prie antikės M. Azijoje sutinkamų kapų-šventyklų, statytų ant aukštų cokolių, kurių kilmė siejasi su jau VI a. pr. Kr. Likijoje išsivysčiusiu bokštinio kapo tipu. Romėnai taip pat statėsi didelių cilindro formos m. su kūginiu stogu. Romoje imp. Augusto m. turi 89 m skersmens, virš jo buvo supiltas kiparisais apaugęs pilkapis. Panašios konstrukcijos yra ir Hadrijono 135 po Kr. statytasis m., kurio apatinė dalis turi 84 × 84 m, o viršutinė apvalioji — 64 m skersmens (viduramžiais šis m. buvo perstatytas į Angelo pilį). Eilės mažesnių m. stovėjo abipus Via Appia, iš kurių išliko pvz. Cecilijaus Metelo m., kurį sudaro 20 m skersmens cilindras, bet be smailo stogo. Prie romėnų tipo m. dar priskaitytinas gotų karaliaus Teodoriko (m. 526) m. Ravenoje.

Krikščionys statė m., jungdami su kulto patalpa — koplyčia. Todėl, priešingai antikės m., kurio meniškai apipavidalinamos tebuvo išorinės sienos, krikščionių m. puošimas galėjo koncentruotis viduje. Dalmatijoje išliko nedidelių ketvirtainių m. pastatų (iš III ir IV a.), kuriuos statėsi kilmingieji. Jie sudaryti iš dviejų aukštų: apatinės patalpos — cubiculum inferius, arba kriptos (žr.), kurioje šalia kankinio kapo laidojosi kilmingojo šeima, ir iš viršutinės patalpos — cubiculum superius — su sale kultui. Iš tokių pastatų išsivystė koplyčios-m. forma. Jų statytojai paprastai buvo krašto valdovai ir didikai. Imp. Konstantinas D. IV a. viduryje pastatydino Romoje savo dukteriai ir giminėms m. St. Constanza — apskrito plano pastatą, kurio viduje 24 kolonos laiko iškeltą kupolą. Centrinė kupolu padengta kontrukcija lieka būdinga daugumui krikščionių

koplyčių-m. Šv. Petro bazilika ir kitos Romos bažnyčios turi tokių koplyčių-m., kaip priestatų. Ravenoje imperatorienės Galos Placidijos V a. mauzoliejuje sarkofagai stovi kryžiaus plano interjere, kuris išpuoštas mozaikomis. Tačiau sarkofagai dažniausiai stovi požemyje (kriptoje), o koplyčios salėje, ypač renesanso ir baroko laikais, buvo statomi skulptūriniai paminklai, kurių daugelis priklauso prie Europos meno šedevrų. Michelangelo apie 1515–16 koplyčiai prie Šv. Petro bazilikos dirbo pop. Juliui II didingą trijų aukštų paminklą-m., bet aplinkybės neleido jo užbaigti. Vėlesniųjų Medičių m. yra pop. Leono X užsakymu 1521–24 Michelangelo statytoji paminklais garsi Medičių koplyčia prie St. Lorenzo Florencijoje.

Ne vien atskiros koplyčios, bet ir daugelis Europos bažnyčių nuo viduramžių

Galos Placidijos mauzoliejus Ravenoje (V a.)

pradžios faktiškai buvo m. paskirties. Puošnių bažnyčių ir vienuolynų fundacijų pagrindinis motyvas dažnai buvo noras turėti joje savo šeimos m., sykiu įpareigojant vienuoliją globoti fundatoriaus kapus. Po bažnyčios altoriumi arba kriptoje po choru buvo palaidojamas kurio šventojo kūnas; šalia jo — ‚ad sanctos' — laidojosi valdovai ir vėliau kiti didikai, kurių paminklai ir epitafijos pripildė bažnyčių navų sienas iš vidaus ir net iš lauko pusės. Kai kurių bažnyčių-m. pobūdis yra labai ryškus. Aacheno katedra ir Lorcho vienuolyno bžn. buvo Karolingų šeimos m., St. Denis katedra — Prancūzijos karalių, Westminster Abbey — Anglijos karalių, Quedlinburgo katedra — Saksų dinastijos vokiečių imperatorių, Speyerio katedra — Salijų dinastijos imperatorių ir t.t. Jogailaičių dinastijos m. Krokuvoje buvo 1461–71 Kazimiero Jogailaičio Vavelio katedroje pastatyta ir freskomis išpuošta gotinė Šv. Kryžiaus koplyčia, kurioje buvo numatyti Jogailos ir Kazimiero Jogailaičio paminklai; tik vėliau Jogailos paminklas buvo nukeltas į navą. Žygimantui I arch. Berecci 1517–33 prie Vavelio katedros pastatė vad. Žygimantų koplyčią, arba Karališkąjį m. kupolinio priestato formos pagal italų renesanso koplyčios-m. pavyzdį, kokį Jogailaitis matė prie Grano katedros Vengrijoje.

M. Lietuvoje. Vilniuje 1474 D.L.K. Kazimieras prie katedros įrengė vad. Karališkąją koplyčią, matyti, kaip lietuviškąjį atitikmenį karališkajam Vavelio m. Joje buvo padėti Šv. Kazimiero ir D.L.K. Aleksandro palaikai. Ją Žygimantas Senasis 1534 atnaujino. Tarp 1551 ir 1571 Žygimantas Augustas statėsi naują labai puošnų m. sau ir savo žmonoms, Sledziewskio spėjimu, iš pradžių buv. Šv. Onos–Šv. Barboros bnž. Vilniaus pilies rajone. Jo statybai vadovavo greičiausiai Giovanni Maria Padovano. Šis m. nebuvo baigtas, ir 1666 Šv. Onos–Šv. Barboros bžn. buvo nugriauta. Morelowskio ir Sledziewskio nuomone, Žygimantas Augustas gyvenimo pabaigoje pakeitęs savo planą ir m. ruošė naujoje Šv. Onos bžn. Senesnieji autoriai spėjo, kad dabartinė 1636 pašventintoji Šv. Kazimiero koplyčia prie katedros yra kartu ir kunigaikščių m. Atsižvelgiant į Šv. Kazimiero koplyčios pobūdį, toks spėjimas galimas. Nors 1931 kasinėjimų metu po koplyčios grindimis kriptos nerasta, tačiau pamatų sienose skliautų arkų žymės rodo, jog kripta buvo planuojama. D.L.K. Aleksandro bei karalienių Elzbietos ir Barboros Radvilaitės karstai buvo rasti gotinėje kriptoje, netoli Šv. Kazimiero koplyčios, tuoj prieš prebisteriją. Vykdant katedros konservavimą 1931–36 po Šv. Kazimiero koplyčia pagal arch. J. Kłoso ir H. Wąsowicziaus projektus buvo įrengta kripta, vad. dinastiniu m., kur buvo padėti rastųjų valdovų palaikai. Mažesnių m.-koplyčių statėsi Vilniaus katedroje ir kiti didikai, pvz. Gostautai, Kęsgailos, Manivydai, vyskupai: Alšioniškis, Valavičius, Vaina ir kt. Ir prie kitų Vilniaus bžn. m. statėsi Tiškevičiai (prie Šv. Trejybės bžn.), Pociejai (prie Šv. Teresės bžn.) ir t.t. Kaip fundatorių m. buvo pastatytos kelios labai brangios Lietuvos vienuolynų bžn., pvz. Sapiegų (Šv. Mykolo), Pacų (Pažaislyje ir Antakalnio Šv. Petro ir Povilo bžn.).

E. Buschor, Maussollos und Alexander 1950; *v. Lorentz,* ‚Maussollos' und die Quadriga auf dem Mausoleum zu Halikarnass 1931; *E. Dyggve,* Die altchristlichen Kultbauten an der Wesküste der Balkaninsel (Studi antichità cristiana 16, 1940, 395–396); *Z. Hornung,* Mauzoleum króla Zygmunta I w katedrze krakowskiej (Rozprawy komisji historji kultury i sztuki I 1949, 69–150); *A. Bochnak,* Das Krakauer Jagellonen-Mausoleum 1954; *M. Morelowski,* Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobowców dynastycznych w Wilnie (Ateneum Wileńskie VII, 1930, 619); *P. Sledziewski,* Kościoł św. Anny-św. Barbary intra muros castri vilnensis (Ateneum Wileńskie IX, 1933–34, 11–13); (") Mauzoleum królewskie w Bazilicie Wileńskiej ‚(Wilno' I 1939, 107–119); *P. Reklaitis,* Die gotische St. Annenkirche in Vilnius (Commentationes Balticae II, 2, 1955, 20–23); (") Šv. Kazimiero koplyčia Vilniuje (Aidai 1958 nr. 3, 129–139). *P. Rkl.*

Mawson Sir Douglas (1882–1958) Antarkties tyrinėtojas ir geologas. 1901 baigė Sydnėjaus univ. kasyklų inžinierium, 1920–54 profesoriavo Adelaidėje. 1902–03 tyrinėjo š. dalį N. Hebridų, 1907–08 Shackletono ekspedicijos į Antarktį dalyvis, pasiekęs p. magnetinio poliaus sritį ir ją lokalizavęs, be to, užkopė ir ištyrė Rosso saloje esantį Mt. Erebuso vulkaną. Grįžęs ėmėsi pats organizuoti Australijos ekspediciją ir jai 1911–14 vadovavo. Išeities bazę įtaisė nuo Indijos vandenyno pusės, Denisono iškyšuly. Čia jis pastatydino pirmąjį poliarinių tyrinėjimų istorijoj radijo telegrafo siųstuvą ir per kitą tarpinį siųstuvą pusiaukelės saloj tarp Antarkties ir Australijos, pirmasis galėjo palaikyti kontaktą su pasauliu. Aptiko ir ištyrė Karaliaus Jurgio V Žemę (tarp 138° ir 153° r. ilgio). Ekspedicijos metu, 1912 XI išvyko trimis 17 šunų traukiamomis rogėmis kartu su ltn. Ninnis ir dr. Mertzu į ilgą kelionę. Nukeliavus laimingai 450 km, Ninnis įgriuvo su savo rogėmis ir šunimis į ledyno plyšį ir žuvo. Pakelėj mirus ir dr. Mertzui, M. nutarė grįžti į bazę, bet ir pats įgriuvo į ledyno plyšį. Po ilgų pastangų jam pasisekė iškopti ir pasiekti bazę. 1929–31 vadovavo Australijos–Anglijos–N. Zelandijos ekspedicijai. Parašė: The Home of the Blizzard 1915, Life and Death on the South Pole 2 tt. 1920–21 ir kt. *A.B.*

Maxentius žr. Maksencijus.

Maxim 1. Hiram Stevens (1840–1916) anglų ir amerikiečių išradėjas. Be daugelio savo išradimų bedūmio parako srityje, M. pagarsėjo kulkosvaidžio išradimu (1883). Patobulinti M. sistemos kulkosvaidžiai išplito Vokietijos, Rusijos, Lietuvos ir daugelio kitų valstybių kariuomenėse. Nuo 1888 M. gyveno ir dirbo Anglijoj.

2. Hudson (1853–1927) amerikiečių sprogstamųjų medžiagų išradėjas, (1) brolis. Baigęs Heidelbergo univ., kurį laiką vertėsi kaip spaustuvininkas, bet 1888 perėmė iš savo brolio ginklų ir sprogstamųjų medžiagų dirbtuves. Išrado keletą bedūmio parako rūšių, patobulino daugelį senųjų parako rūšių, šautuvo kulką, išrado garu varomą torpedą ir kt. Jo dirbtuves ir patentus 1897 nupirko Du Pont. Išsp. Defensless America 1915, Dynamite Stories 1916, The Science of Poetry 1910 ir kt.

Maximilianus žr. Maksimilijonas.

Maximinus žr. Maksiminas.

Maximus žr. Maksimas.

Max von Baden žr. Maksimilijonas.

Maxwell James Clerk (1831–1879) anglų fizikas. Studijavo Edinburgo ir Cambridge univ. ir pastarajame 1854 paliktas mokslinei karjerai. 1856 Aberdeeno univ. prof., nuo 1860 Kings kolegijos Londone fizikos katedros ved., nuo 1871 Cambridge univ. prof., drauge H. Cavendish vardo laboratorijos vedėjas. M. gilinosi į molekulinę fiziką, mechaniką, optiką, elektromagnetizmą ir kitas fizikos problemas. 1859 parašė veikalą apie Saturno žiedus ir įrodė, kad tuos žiedus sudaro ne ištisinė medžiaga, o atskirų meteorų srovės; surado molekulų suskirstymo dėsnį pagal jų greitį. M. yra kūrėjas elektromagnetinio lauko (drauge su M. Faradėjum) ir elektromagnetinės šviesos teorijos; numatė elektromagnetinių bangų buvimą; tai 1887–88 bandymais įrodė H. R. Hertzas. Visus žinomus makroskopinės elektrodinamikos faktus sujungė į lygčių sistemą ir iš to išvedė, kad elektromagnetinės bangos greitis lygus šviesos greičiui; nustatė šviesos ir elektromagnetinių bangų ryšį. Darbai: A Treatise of Electricity and Magnetism 1873, Theory of Heat 1871, Matter and Motion 1876. Mokslo darbai išleisti 1890. *M.Kr.*

J. C. Maxwell

M. elektromagnetinės teorijos pagrindai. Savo grynai matematiškus išvedžiojimus M. pagrindė Ampero ir Faradėjaus dėsniais ir išplėtė jų pritaikomumą ne vien tik laidininkams, bet ir dielektrikams. Pagal M., kaip laidininku bėga mums gerai suvokiama laidumo srovė, lygiai taip pat srovė bėga, tikriau tariant, slenka dielektriku; tai slan-

kumo srovė. Laidumo ir slankumo srovės turi tas pačias elektromagnetines savybes, — joms bėgant bei slenkant susidaro magnetinis laukas (Ampero dėsnis), arba kintamas magnetinis laukas sukelia tas sroves (Faradėjaus dėsnis). Tačiau slankumo srovei nebepritaikomi nei Omo, nei Džaulio dėsniai: ji slenka idealiu dielektriku neeikvodama energijos. Jei laidininko varža yra pastovus dydis ir apibrėžia laidumo srovės stiprumą, tai dielektriko atsparumas slankumo srovei auga su laiku, ir įvyksta momentas, kada slankumo srovė nebeįveikia dielektriko tamprumo ir sustoja slinkusi. Jai atgauti reikia pakeisti elektrovaros jėgos kryptį. Taigi, dielektrike galima palaikyti slankumo sroves, tik suteikus joms kintamą pobūdį. Taip samprotaudamas M. tarė, kad kintamas magnetinis laukas turi savybę sukelti elektrinį lauką bet kurioje aplinkoje. M. išreiškė srovės bei potencialo, arba magnetinio bei elektrinio laukų kitėjimą, kaip laiko (t) ir erdvės (koordinatomis x, y, z) funkcijas. Tuo principu vystytos vad. M. lygtys. Iš tų lygčių galima lengvai susekti, kad izoliuotoje erdvėje (vakuume), elektrinio E ir magnetinio H laukų kitėjimas laiko tekmėje yra taip pat susietas su jų kitėjimu erdvėje, atseit, elektromagnetinis laukas plinta. Jo E ir H komponentai yra statmeni tarpusavyje ir yra fazė laiko požiūriu. Galutinai M. lygtys veda prie elektromagnetinio lauko sklidimo greičio apibrėžimo, išreikšto M. sprendimu $v=1/\sqrt{\varepsilon\mu}$, kur ε = erdvės dielektrinė konstanta, ir μ = magnetinė skverbtis. Taip M. matematiškai įrodė, kad elektromagnetinės bangos yra tolygios prigimties, kaip šviesos bangos ir plinta tuo pačiu (šviesos) greičiu, būtent, 300.000 km/sek. M. nenurodė, kaip elektromagnetines bangas sukurti, ir tik 23 metams praslinkus, H. Hertzas eksperimentais patvirtino elektromagnetinių bangų savybes. Reikia pabrėžti, kad elektromagnetinių bangų buvimą M. siejo su e t e r i u, atseit, elektromagnetinės bangos — tai ‚eterio bangavimas'. Tačiau niekam nepavyko įrodyti fizinių eterio savybių bei jo ‚medžiagiškumo', ir, pradedant A. Einsteinu, nuo eterio hipotezės šiandien galutinai atsipalaiduota. *A.J.*

Mazalaitė-Gabienė Nelė (g. 1907 VIII 20 Darbėnuose, Kretingos aps.) rašytoja. 1931–40 tarnavo vidaus reikalų m-joje Kaune. Beletristiką spausdina nuo 1929

N. Mazalaitė-Gabienė

Ryte, N. Romuvoj, Lietuvos Aide, Vaire, Židinyje, Dienovidy, Gintare, Aiduose, Drauge ir kt. Išleistos knygos: novelių ir legendų rinkiniai — Pajūrio moterys 1929, Miestas, kurio nėra 1939, Karaliaus ugnys 1942, Legendos apie ilgesį 1948, Apversta valtis 1948, Gintariniai vartai 1952 (1952 gavo LRD premiją); apysakos ar romanai — Mėnuo, vadinamas medaus 1951, Saulės takas 1954, Negestis 1955, Piūties metas 1956. M. kūrybai būdinga romantinė nuotaika, svajotiniai personažai, jausminis stilius, gausus poezinių puošmenų. Realistinėse apysakaitėse vaizduojamas daugiausia pasitraukimas iš Lietuvos ir stovyklinis gyvenimas. Būdingiausias M. žanras yra legendos. Legendų turinys aktualus, liečiąs mūsų dabarties siekimus ir rūpesčius. M. legendos yra tokios gyvos ir vaizdžios, kad, rodos, jos sudaro tikrovę. Realybė pasidaro ir dangus su šventaisiais, ir pragaras su velniais. M. legendos remiasi ne tik dangaus gyventojų žvilgsniais bei žygiais: lietuviškos koplytėlės su savo istorijomis, nuostabus altorius su balta marmuro lelija, bedievių virtimas tikinčiais ir panašūs žemiški siužetai teikia pakankamą šiam žanrui turinį.

M. apysakų ir romanų centre stovi moteris. M. moterys daugiausia svajotinės, ne iš tikrovės paimtos. Autorė jomis siekia moters psichiką išryškinti ir tam tikrą idėją išreikšti. Pirmoj eilėj M. rūpi vidiniai personažo išgyvenimai, bet ne buities reiškiniai, ne aplinka. Meilės ir šeimos problemų svarstymuose nesitenkinama psichologiniu charakterių peršvietimu. Tautiniu ir religiniu požiūriu mišrių šeimų problema, kartu paliečiant ir moterystės neišardomumo reikšmę, plačiai gvildenama Negestyje ir Piūties mete. Religinis, kaip ir patriotinis, momentas M. kūryboje labai ryškus. Per 30 metų M. kūryboje įvyko daug pakitimų: keitėsi siužetai, kūrinių konstrukcija ir stilius. Pradžioje dominavo fragmentiškumas, buvo atiduota duoklė anuo metu madingam telegramiškam stiliui, užkliudyta ir biblinis stilius, vėliau pereita į ištęstinius, banguojančius sakinius. Įvesdama skaitytojus į nebūtus pasaulius, vaizduodama svajotinius žmo-

nės, M. tiksliai pasirinko savaip įtaigojantį stilių: kartojami sugestyvūs žodžiai, sakiniai liejasi lyg banga, nepaisydami sintaksės pilnaties. M. yra taip pat davusi gerą pluoštą eilėraščių, tik jie nepaskelbti atskiru rinkiniu. *B.Bbr.*

Mazamet mst. p. Prancūzijoje, į r. nuo Tulūzos (Toulouse), š. Montagne Noire kalnų papėdėje; apie 16.000 gyv. (1957). Tai didžiausias pasaulyje kailiadirbių mst., kuriame per metus išdirbama apie 66.000 tonų žalių avių kailių, t.y. daugiau negu pusė viso pasaulio avių kailių metinės produkcijos. Ši pramonė čia išaugo nuo XIX a. vidurio. Apie pusė kailių vilnos eksportuojama į Angliją. Dalis neišdirbtų kailių, nuskutus nuo jų vilną, išvežama į JAV.

Mazarin Jules (it. Giulio Mazarini, 1602–1661) prancūzų valstybininkas, kardinolas, kilimo iš Italijos (Sicilijos). Studijavo jėzuitų kolegijoje Romoje ir Alcalos universitete Ispanijoj. 1622 gavo doctor utriusque juris laipsnį. 1622–25 pėstininkų kpt. pop. kariuomenėje, vėliau dirbo pop. pasiuntinybėje Avinjone, 1634–36 pop. nuncijus Paryžiuj. 1630 susipažino su kardinolu Richelieu, kuris, įvertinęs M. gabumus, pradėjo jį proteguoti.

J. Mazarin

1639 M. natūralizavosi Prancūzijoj, o 1641, karaliaus Liudviko XIII proteguojamas, gavo kardinolo titulą. Prieš savo mirtį kardinolas Richelieu M. rekomendavo į savo vietą. Nuo 1642 M. buvo ministras pirmininkas. Kaip ir Richelieu, M. vidaus politikoje stengėsi įtvirtinti karališkąjį absoliutizmą ir palaužti feodalinės aristokratijos savarankiškumą. Liudvikas XIII jį paskyrė į regentų tarybą, tad nuo 1643, būdamas regentų tarybos nariu ir regentės Onos Austrės ministru pirm., M. įgavo dar daugiau įtakos valstybės reikalų tvarkyme. Daugelis istorikų tvirtino, jog M. slaptai buvo vedęs karalienę Oną Austrę. Vad. Frondos metu M. teko 1651–52 ir 1652–53 pasitraukti iš pareigų. Užsienio politikoje M. pavyko išnaudoti Prancūzijos naudai Vestfalijos taiką ir gauti Štrasburgą, Elzasą, Metzą, Verdeną, Toulą, o 1659 vad. Pirenėjų taika su Ispanija Prancūzija laimėjo Roussilloną ir Artois. M. politiką rėmė Prancūzijos buržuazija, ir jis Prancūziją padarė galingiausia Europos valstybe. M. pradėjo įvairioms valstybinėms pareigoms skirti miestiečių kilmės žmones. Pastatė Collège Quatre Nations, globojo meną, literatūrą, teatrą. Supirkinėjo paveikslus ir kitus meno dalykus bei knygas. Turėjo 40.000 tomų biblioteką, kuria leido naudotis mokslininkams bei studentams. Rūpinosi savo gausia gimine: broliui Mykolui išrūpino kardinolo skrybėlę, o kitus aprūpino pelningomis vietomis. Frondos metu bei vėlesniais laikais prieš M. buvo išspausdinta daug įvairių pamfletų, vad. Mazarinades. Jo laiškų 9 tt. išsp. 1872–1906.

P. A. Chéruel, Histoire de France sous le ministère de Cardinal M. 1881–82; *K. Federn,* M. 1922; *A. Bailly,* M. 1935; *A. Hassall,* M. 1934.

P.Č.

Mazar-i-Šarif mst. š. Afganistane, afganistaniškojo Turkestano ūkinis, kultūrinis ir adm. centras; apie 55.000 gyv. (1956). Šilko, vilnos ir medvilnės naminė pramonė, radijo siųstuvas. Mieste esanti 1420 statyta mečetė tradiciškai laikoma Mahometo žento Alio antkapiu.

Mazas Jacques Féréol (1782–1849) prancūzų smuikininkas ir kompozitorius. Mokėsi Paryžiaus konservatorijoje pas Baillot. Kaip smuikininkas buvo mėgiamas dėl stipraus ir sultingo tono. Parašė daugybę smuiko pjesių, kvartetų, trio, duetų styg. instrumentams, dvi operas, du smuiko koncertus. Dabar plačiai grojami jo etiudai op. 36.

Mazatlán mst. ir uostas V. Meksikoje, Kalifornijos įlankos krante; apie 63.000 gyv. (1955). Pro jį išvežama auksas, sidabras, perlamutrai, vaisiai ir odos. Meksikos karo metu, 1847 M. užimtas amerikiečių, 1864 XI 13 prancūzų laivyno, 1866 XI 13 atiteko Meksikai.

Mazdakas (Masdak, Mazdak; apie 470–528) persų religinės sektos kūrėjas ir socialinis reformatorius. Jis, kaip manichėjų šalininkas, apie 500 po Kr. atvyko į Persijos Sasanidų imperiją ir pradėjo skelbti naujas socialines reformas, reikalaudamas turtų lygybės, pasidalyti turtuolių haremuose laikomas moteris ir kt. Jo skelbiamos reformos, kaip reakcija prieš laisvų ūkininkų ir miestiečių pavergimą feodalų valiai ir gausybės moterų uždarymą į haremus, žemųjų klasių sutiktos su džiaugsmu. Pradžioje M. reformoms pritarė ir pats karalius Kavadas I, atsidūręs finansiniuose sunkumuose; jis buvo išleidęs net atitinkamų įstatymų. Tačiau šiam sąjū-

džiui, vad. mazdakizmu, griežtai pasipriešino didikai ir Zaratustros tikėjimo dvasininkai; jie net patį valdovą Kavadą I buvo pašalinę. Tačiau Kavadas I, remiamas Eftalito dvaro, atgavęs sostą ir negavęs iš mazdakiečių pripažinimo savo sūnui sosto įpėdinystės, nutarė M. ir jo šalininkus sunaikinti. 528 M. su šalininkais buvo nužudyti, jų turtai atimti, raštai sudeginti. Bet vis dėlto M. idėjos slapta plėtėsi: po 50 metų vakarinių turkų chanas, pasiskelbęs beturčių vadu Bokaros srityje, išvijo visus didikus ir pirklius. Sukilimas buvo žiauriai numalšintas. XVIII a. Kurzadas, šacho Chorasmijos brolis, taip pat buvo sukilęs, konfiskavęs turtus, turtuolių moteris ir net dukteris paskirstęs liaudžiai. Karalius tik arabų padedamas, atgavo savo valdžią.

R. Ghirshman, Iran 1951, 302–303. *P.Plk.*

Mazeliauskaitė Gabrielė (g. 1906 Čikagoje, JAV) vienuolė, pedagogė. 1920 įstojo į nazariečių vienuolyną, 1922 persikėlė į steigiamą liet. pranciškiečių vienuolyną Pitsburge. Vėliau mokytoja įvairiose liet. parapijų mokyklose ir pranciškiečių vedamų mokyklų inspektorė. Išėjo biologijos ir chemijos mokslus magistro laipsniais. 1954 pravedė seselėms pranciškietėms lituanistikos kursus, 1956 Pitsburgo lituanistikos instituto vedėja.

Mazenod Charles Joseph Eugène de (1782–1861) Nekaltai Pradėtosios Marijos Oblatų vienuolijos steigėjas. 1811 įšv. kunigu, įsteigė Provanso misionierių vienuoliją, kuri vėliau gavo dabartinį vardą; ją pop. Leonas XII aprobavo 1826. Paskirtas Marselio vyskupu, likęs ir savo įsteigtos vienuolijos generolu, vadovavo misijoms Kanadoje, Azijoje ir Afrikoje. Kaip vyskupas laikomas Prancūzijos religinio atgimimo pionierium. Nuo 1856 II Napoleono imperijos senatorius. Buvo skiriamas kardinolu, bet mirė prieš konsistoriją, kurioje turėjo būti paskelbtas. Vedama jo beatifikacijos byla.

R. Cooke, Sketches of the Life mgr. M. 2 tt. 1879–82; *A. Ricard,* Mgr. de M. évêque de Marseille 1829; *A. Rey,* Histoire de msgr. de M. 1928; *J. Leflon,* E. de M. 1957.

Mazepa 1. Isaak (1884–1952) ukrainiečių politikas, agronomas. 1910 baigė Petrapilio univ. Prieš I pas. karą dirbo kaip pievininkystės specialistas. Po 1917 revoliucijos Ukrainos socialdemokratų partijos vadas, vėliau Tautinės Ukrainos Respublikos ministras pirm. Emigracijoje dirbo Ukrainos žemės ūkio akad. Podebranuose, Laisvajame ukrainiečių univ. ir kt. 1948 išrinktas Tautinės Ukrainos tarybos vykdomojo komiteto pirmuoju pirm. Išsp. Pidstavy našoho vidrodžennia (Mūsų atgimimo pagrindai) 1946, Ukrajina v ohni buri i revoliuciji (Ukraina audros ir revoliucijos ugnyje) 1948 ir kt. *Y.S.*

2. Ivan (apie 1644–1709) Ukrainos kazokų etmonas (1687–1709). Gimė Ukrainos bajorų šeimoje Mazepinci vietovėje, netoli Bila Cerkva, Podolėje, tuo metu buvusioje Lenkijos valdžioje. Auklėtas Lenkijos karaliaus rūmuose Varšuvoje kaip Jono Kazimiero pažas. Čia įsivėlęs į meilės intrigą su vieno lenko bajoro žmona, jos vyro sugautas, pririštas nuogas prie baikštaus žirgo nugaros ir paleistas. Arklys jį parnešęs namo, iš kur jis pabėgęs į kazokų Ukrainą, tuo metu jau buvusią sąjungoje su Rusijos caru Aleksiejum ir jo valdomą. M. savo drąsa ir gabumais greit iškilo kazokų tarpe, pasidarė jų etmono Samuilovičiaus sekretoriumi ir 1687 išrinktas etmonu vietoj nuversto Samuilovičiaus, neįtikusio Rusijos valdovams. Dar prieš išrinkimą etmonu M. lankėsi Maskvoje ir čia įsiteikė valdžioje įtakingam Vosyliui Golicynui, kuris paspaudė kazokus, kad išrinktų M. etmonu. Iš pradžių bendradarbiaudamas su rusais, M. su savo kazokais dalyvavo Petro I žygyje į Azovą ir savo energija sugebėjo įgyti paties caro ypatingą pasitikėjimą. Didžiojo šiaurės karo metu M. iš pradžių (1702) buvo ištikimas Petro I sąjungininkas prieš švedijos karalių Karolį XII ir aktyviai dalyvavo 1705–06 rusų kariuomenės žygyje į Volinją, kur padėjo pastatyti Pečersko tvirtovę. Caras naudojo jį ir diplomatinėms misijoms, kurias M. slaptai bandė panaudoti savo ir Ukrainos interesams. M. sumanė išvaduoti ir suvienyti Ukrainą, ketindamas pasinaudoti palankiomis tarptautinėmis aplinkybėmis, susidariusiomis Didžiojo šiaurės karo metu. Siekdamas pasidaryti pats suvienytos ir nepriklausomos Ukrainos vadu, M. iš pradžių slaptai susiartino su švedų pastatytu Lenkijos karaliumi Stanislovu Leščinskiu, tarsi žadėdamas Rusijos valdžioje buvusią Ukrainos dalį vėl prijungti prie Lenkijos už plačias autonomijos teises. Po to 1706 jis užmezgė slaptas derybas su švedijos ministru pirm., žadėdamas Karoliui XII kazokų pagalbą prieš rusus, norėdamas Ukrainą išvaduoti iš rusų ir lenkų priklausomybės. M. neištikimumas Maskvai paaiškėjo tik 1708, ka-

I. Mazepa

da Karoliui XII su švedų kariuomene įsiveržus į Ukrainą, M. su keliasdešimt tūkstančių kazokų prisijungė prie švedų ir 1709 Poltavos kautynėse kartu su švedais kovojo prieš rusus. Petrui I sumušus švedus, M. bandymas pasidaryti nepriklausomu nuo Rusijos nepavyko. Įpykęs caras įsakė griežtai nubausti kazokus ir ukrainiečius ir apkarpyti Ukrainos kazokų laisves. Rusų gen. Menšikovas privertė įbaugintus kazokus išsirinkti naują etmoną, paklusnų Maskvai. M. pagrindinė pilis Ukrainoje (Baturin) buvo visai sunaikinta. Rusų spaudimui pasidavęs Kijevo metropolitas iškilmingai ekskomunikavo M., o simbolinė jo iškamša buvo viešai budelio sudeginta. Pajutę caro rūstybę, daugumas kazokų atkrito nuo M. Jis pats tik su mažu ištikimų kazokų būreliu, prisijungęs prie bebėgančio švedų karaliaus Karolio XII, pasitraukė į Turkiją, kurios sultonas atsisakė M. išduoti Petrui I. M. netrukus mirė turkų valdomoje Moldavijoje.

Romantiškas ir nuotykingas M. gyvenimas davė temų vėlesniems rašytojams, poetams, dailininkams ir net muzikams. Anglų poetas Baironas (Byron) savo poemoje Mazeppa apdainavo jo žygius. F. Liszt padarė M. vienos savo to paties vardo simfonijos didvyriu. P. I. Čaikovskis sukūrė 3 aktų operą. Įvairūs dailininkai sukūrė paveikslų ir kitų meno kūrinių, vaizduojančių scenas iš M. gyvenimo. Jo tema taip pat buvo panaudota dramoje ir romane.

N. J. Kostomarov, M. i Mazepincy (ukrainietiškai) 1895–96 ir (rusiškai) Sobranie sočinenij 6 t., 1905; *E. Borschak ir R. Martel,* Vie de M. 1931; *D. Dorošenko,* M., sein Leben und Wirken (Zeitschrift für Ost-Europäische Geschichte 1933); *M. Hruševskij,* Istorija Ukrainy-Rusi 8–10 tt., 1922–37; *C. Manning,* Hetman of Ukraine, Ivan M. 1952; *V. Luciv,* Hetman I. M. 1957. *K.Avž.*

Mazgas 1. dviejų ar daugiau siūlų, virvių, lynų ir kt. jungtis. Lietuvos kaime skiriami keli m.: 1. paprastasis m., kai mezgamas siūlo (virvės, lyno) gale arba ir kitoje vietoje tik sumetant kilpą ir per ją perkišant iš antros pusės (apsukant kilpos jungtį) vieną siūlo galą; 2. šunmazgis mezgamas sudedant dviejų siūlų (virvių) galus, kurie jungties vietoje pirmą kartą tik sukryžiuojami, o antrą kartą grįžtamai sukeičiami galai, vieną jų perkišant tarp pirmosios ir antrosios siūlų sankryžos; šis m. gana dažnas, bet nepatogus, nes slysta ir užsitraukia, todėl labai sunkiai atmezgamas; 3. tikrasis, arba audėjų, m. pradedamas pirmą kartą kaip ir šunmazgis, tačiau antrą kartą, suvertus rišamus galus, dedama ir perkišama iš priešingos pusės taip, jog susidaro dviejų kilpelių jungtinė sąvarža, neleidžianti m. užsitraukti, susmukti, todėl m. visada lengvai atrišamas ir pastovus, neatsileidžiąs; 4. kilpinis m., kai, sudarius kilpą, per ją iš kitos pusės perkišama kita; susidaro šliaužianti kilpa. Šalia kilpinio m., yra dar kilpinis dvimazgis, kai paprastai sulenkta kilpa sumezgama vieną kartą paprastu m.; tai savaime sudaro jau dvigubą m. Taip pat yra dar vejotinis, arba piemenų, m., kai botago dviguboje arba trečiojoje vijoje mezgamas paprastas m. Mūsų žvejai turi du skirtingus žvejų m. Pirmasis žvejų m. tėra paprastas mezgėjų m., kurį mezga tinklo akis darydami; jis daug kur vadinamas tinklo m. Antruoju žvejų m. rišami tik meškerę vejant ašutai; jis žinomas tikruoju žvejų, arba meškerės (ašutų) mazgu. Kiti m. žr. Rišimas.

Šalia atskirų m., Lietuvos kaime žinomas ir atskiras gudravimas — m. rišimas, arba mazgymas. Ilgą virvutę suriša įvairiais m., ją visą sumazgo įvairiomis kilpomis, kilpiniais ir kt. m., jog susidaro m. kamuolys. Greit sugebąs tokį mazginį išrišti, laikomas gabus ir gudrus jaunuolis, vyras. Žr. Rišimas. *A.Mž.*

2. Susikirtimo, suėjimo, ryšio vieta, pvz. geležinkelių m., kelių m., nervų mazgai.

3. Astronomijoje siauresne prasme yra dangaus kūno tako ir ekliptikos

susikirtimo taškas, platesne prasme — erdvėje skriejančio kūno tako ir pagrindinio dangaus sferos apskritimo, kurio atžvilgiu skriejančio kūno padėtis matuojama, susikirtimo taškas. Kadangi kūno takas dangaus skliaute ir pagrindinis apskritimas (siauresne prasme ekliptika) yra didieji apskritimai, tai jie susikerta dviejuose taškuose. Pagrindinis apskritimas dalija dangaus skliautą į dvi dalis. Vienoje šių dalių yra šiaurės dangaus polis (paprastai polis neguli ant pagrindinio apskritimo). Ši dalis vadinama šiaurės dangaus pusrutuliu. Dangaus kūnas arba dirbtinis satelitas mazge pereina arba iš pietų dangaus pusrutulio į š. pusrutulį arba atvirkščiai. Pirmuoju atveju turime kylantįjį m., antruoju — besileidžiantį. Tiesė, jungianti kylantį m. su besileidžiančiu, vadinama mazgų linija. *Č.M.*

4. Botanikoje vieta augly, kur prisegti lapai. Tarpas tarp dviejų m. vadinamas tarpmazgiu. Žr. Bamblys.

5. Laivyboje — laivo greičio atžymėjimas jūrmylėmis per valandą. Pvz., kai sakoma, kad ‚laivas daro 15 mazgų', jis plaukia 15 jūrmylių per valandą greičiu. M. yra kilęs iš pirmykščio loto, kuris ir dabar dar kartais naudojamas burinių laivų greičiui matuoti. Jis susideda iš plaukiančio inkaro (medinio trikampio, stovinčio vandenyje statmenai), pririšto prie virvės. Trikampį išmetus, laivui plaukiant virvė išvyniojama. Virvės ilgis padalytas lygiais atstumais, kurie atžymėti mazgais, įpintais į virvę. Laikas matuojamas smėlio laikrodžiu, išbėgančiu per 14 sek. Jei laivas plauktų 1 jūrmylę (1852 m) per val., tai per sek. nuplauktų 1852/3600 = 0,514 m, o per 14 sek. — 7,196 m. Šis atstumas yra teorinis, nes trikampis nėra tvirtai užinkaruotas vandenyje, bet šiek tiek yra virvės velkamas; todėl praktiškas atstumas tarp dviejų mazgų imamas 7 m. Matuojant laivo greitį, išmetamas trikampis ir žiūrima, kiek virvės m. išbėga, kol visas smėlis laikrodyje nubyra į apačią. Laivo greitis yra tiek jūrmylių per valandą, kiek buvo išleista mazgų per 14 sekundžių. *A.P.Mž.*

6. Mitologijoje — nepaprastai supainiotas m., kuriuo Frigijos karalius Gordijus pritvirtinęs jungą prie ratų grąžulo (žr. Gordijaus mazgas).

7. Topometrijoj — svarbios reikšmės taškas, kuriame rišasi du ar daugiau niveliavimo, traversiniai ar poligonometriniai bei kitokių nuotraukų vad. ėjimai. M. topometrijoje yra atramos taškas: jo padėties tikslumas yra didesnis negu eilinių tarpinių taškų.

Maziliauskienė - Razmaitė Rožė (g. 1883 III 12/25 Sartininkuose, Tauragės aps.) visuomenininkė. 1905 atvykusi Čikagon, įsijungė į liet. organizacijų darbą. 1913 prie Šv. Jurgio par. įsteigė Šv. Petronėlės dją, jai pirmininkavo ir išugdė dideliu labdaros vienetu. Ilgametė ALRK moterų sgos sekr., nuo 1949 garbės narė. Be to, ji dirbo vietos Balfo, Alto ir kt. skyriuose.

Mazowiecki Michał (1619–1684) lenkų jėzuitas, Vilniaus univ. prof. Valdė Pultavos ir Rešliaus kolegijas bei Vilniaus ir Varšuvos profesų namus. 1679 IX 3 — 1683 III 21 Lietuvos jėzuitų provincijolas. Vilniaus univ. dėstė retoriką, kanonų teisę ir moralinę teologiją. 1683–84 univ. rektorius. Du kartus atstovavo Lietuvos provincijai generalinėje jėzuitų kongregacijoje Romoje. Mirė Vilniuje 1684 II 22. Išsp. Kazanie na pogrzebie Alexandra, Biskupa wileńskiego 1644, Sacerdos orans 1658, Echo zawołanych czasu swego Kaznodziejów S. J. 1701.

Jėzuitų archyvas Romoje: Lit. 61, 710–712.

Mazpulki (lat. ‚Mažieji pulkai') latvių jaunimo organizacija, įst. 1929 K. Ulmanio (vėliau Latvijos prezidento) iniciatyva. Pradžioje ši organizacija apjungė tik ūkininkų vaikus žemdirbystės, gyvulininkystės, daržininkystės ir namų apyvokos sekcijose, palaipsniui tačiau savo veiklą išplėtė į kooperacijos, sporto, muzikos, literatūros ir kt. sritis, priimdama savo tarpan ir miestų jaunuomenę. M. organizavo varžybas visose minėtose srityse, teikė dovanas ir t.t. M. nariai dėvėjo uniformą, turėjo savo vėliavas (balta-žalia) ir himną (Eikime laukan su saule, lygumas, daržus apsėt...). M. organizacijos tikslas: išugdyti jaunuoliuose tėvynės meilę, tvirtą charakterį, įskiepyti darbo džiaugsmą ir teisingą pažiūrą į patį darbą. 1939 m. priklausė 40.083 nariai. Sovietai m. veiklą uždraudė, deportavo ir kalino daugelį jos vadovų. Tremtyje m. vėl atgaivinti. 1931–40 jie leido savo zurnalą Mazpulks. *H.N.*

Mazuris (masurium) cheminis elementas nr. 43. Jam vardą davė ir iš rentgeno spektrų nusprendė jo buvimą 1925 J. Noddack, Tacke ir Berg. Dabar m. vadinamas technečiu (žr. Technetis).

Mazurka (lenk. mazur ‚mozūras') lenkų liaudies šokis ¾ takto, akcentuotu antruo-

ju kirčiu; gyvas ir linksmas, neribotam skaičiui porų, dažniausiai šokamas 4 ar 8 porų. Senais laikais m. susidėjo iš 56 figūrų. Patys charakteringiausi žingsniai yra kulnų sumušimas ir kirtis pėda į grindis. Vėliau m. tapo vienu iš labiausiai mėgiamų pasilinksminimų-saloninių šokių R. ir Vidurio Europoje, ypatingai 1860–70 laikotarpyje. Baleto pastatymuose m. figūruoja kaip charakterinis grupinis šokis. Chopinas ypač mėgo šio šokio ritmą ir sukomponavo per 50 m. Iš vėlyvesnių kompozitorių, rašiusių m., paminėtini Glinka, Čaikovskis, Szymanowskis. *B.V.*

Mazutas (tiurkiškai mazot ‚likučiai') naftos (žr.) distiliacijos likutis, gaunamas nudistiliavus lakiąsias medžiagas iki 300°C. Tai tamsus ir klampus skystis, kurio savybės priklauso nuo naftos, iš kurios jis gautas. Didelio klampumo m. vartojamas grubiems mašinų mechanizmams tepti arma perdirbamas į aukštesnės kokybės tepalus. Mažo klampumo m. yra vertingas skystas kuras (šilumingumas 10.200–10.800 kg kal./kg), daugiausia vartojamas laivų garo katilams šildyti. Didelė m. dalis perdirbama į lakesnį kurą (benziną, žibalą) krekingo (žr.) būdu.

N. N. Speransov, Goriučije i smazočnyje materialy 1954; *B. T. Brooks and A. E. Dunstan*, The Science of Petroleum V, 3: Refinery Products 1955; *B. V. Losikov*, Osnovy primenenija nefteproduktov 1955. *J.Vbr.*

Mazzarello Maria Domenica (1837–1881) šventoji (šventė V 14), drauge su šv. Jonu Bosco įsteigusi Figlie di Maria Ausiliatrice moterų vienuoliją. Šv. Jono Bosco, norėjusio šalia saleziečių įsteigti panašią ir moterų vienuoliją, paraginta surinko savo parapijoje būrį mergaičių, kurios 1872 padarė vienuolinius įžadus pagal šv. Jono Bosco sustatytą regulą. M. tapo viršininke ir smarkiai išugdė savo vienuoliją: jai mirštant buvo 30 vienuolynų Italijoje, Prancūzijoje ir Lotynų Amerikoje su 250 seserų. Kanonizuota 1951.

Mazzetti-Handel Enrica von (m. 1955) žr. Handel-Mazzetti, Enrica von.

Mazzini Giuseppe (1805–1872) italų patriotas, Risorgimento (Atgimimo) sąjūdžio įkvėpėjas ir vienas Italijos laisvės kovų vadų. 1813–23 mokėsi Genujos univ., kur baigė teisių mokslų studijas. Skurdus ir vargingas tuometinis Italijos gyvenimas veikė jauną M., ir jis pasiryžo kovoti dėl Italijos išlaisvinimo iš svetimųjų jungo, dėl jos suvienijimo vienon valstybėn bei sudarymo geresnių gyvenimo sąlygų. Prisidėjo

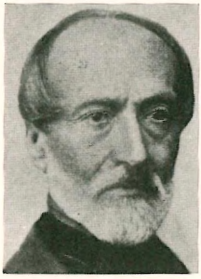

G. Mazzini

karbonarų (žr.) organizacijon, tačiau netrukus buvo areštuotas ir 1830–1831 laikytas Savonos tvirtovėje, o paskui ištremtas iš krašto. 1831 Prancūzijoje (Marselyje) įsteigė Jaunąją Italiją (La Giovane Italia) ir to pat vardo laikraštyje jis pradėjo skelbti straipsnius apie bendrą italų tautos praeitį, jos kultūrą bei turėtą garbę. 1834 Šveicarijoje įsteigė Jaunąją Europą, kurios pavyzdžiu sekė atskiros tautybės ir steigė savo laisvės kovų sąjūdžius (Jaunoji Lenkija ir kt.). M. netikėjo diplomatinėmis priemonėmis bei svetimųjų valstybių pagalba laimėti Italijai laisvę, todėl griežtai skyrėsi savo nusistatymais bei veiksmais nuo Italijos suvienijimo vadovo Cavouro. M. buvo revoliucinės kovos šalininkas, bet į šią kovą stengėsi įtraukti visą tautą. M. buvo demokratas ir respublikonas ir respublikos valdymo formą laikė tinkamiausia Italijai; tačiau šiuo klausimu jis darydavo kompromisų, nes pirmasis ir pagrindinis jo veiklos principas buvo suvienyti Italiją. Todėl valstybės valdymosi formos nustatymą bei sudarymą kitų institucijų, kurios garantuotų tautai laisvę savo tikslams siekti, palikdavo Italijos rinktiesiems tautos atstovams. Nuo 1837 M. gyveno Londone ir ten drauge su Ledru-Rollinu, Kossuthu, A. Ruge sudarė Europos demokratinį komitetą, kuris vadovavo pavergtųjų tautų kovoms ir kuriuos paremdavo Europos radikalinės srovės. M. buvo ne tik Italijos suvienijimo, bet ir jungtinės Europos šalininkas bei vienas tautų apsisprendimo teisės propagatorių. Kilus Italijoje revoliucijai, M. 1848 buvo Milane; 1849 Romos parlamento atstovas bei vienas iš triumvirų. Išemigravęs vėl į Angliją, ten leido Pensiero ed Azione. 1853 Milane, 1857 Genujoje mėgino rengti sukilimus, rėmė Garibaldžio ekspediciją į Siciliją. Be politinės programos, M. turėjo ir socialinę: jis buvo socialistų utopistų, ypač Saint-Simono doktrinos įtakoj ir pripažino socialistų programų minimumo reikalavimus ekonominiuose dalykuose. M. buvo priešingas marksizmo klasių kovos teorijai bei istoriniam materializmui. Yra daug rašęs politiniais, filosofiniais, moraliniais bei religiniais klausimais. M. gimtie-

ji namai paversti muziejumi, o 1906–42 išspausdinti 98 tt. jo veikalų.

M. Salvemini, M. ⁴1925 (ag: 1957); *G. Sforza,* M. 1926; *G. O. Griffith,* Prophet of Modern Europe 1932; *I. Bonomi,* Triumviro romano 1936; *G. Wittke,* Refugees of Revolution 1952. *P.Č.*

Mazzoni 1. Guido (1450–1518) italų skulptorius ir tapytojas Modenoje. Dirbdamas maskes, lipdydamas gyvų paveikslų su gyvenančių asmenų portretais figūras, M. rado populiarų, lengvai suprantamą natūralizmą. Jo figūros, būdamos natūralaus dydžio ir spalvotai nudažytos, nieku nesiskiria nuo tikrovės ir primena teatro scenas. 1477–80 Apraudojimo grupė (S. Giovanni bž. Modenoje) neišvengė panašaus Niccolò dell'Arca Apraudojimo poveikio, bet M. santūresnės išraiškos ir turi daugiau nuotaikos. Kitą žymią Apraudojimo grupę M. sukūrė 1492 Chiesa di Mont' Oliveto Neapolyje. Iš ten 1495 Karolis VIII jį paėmė Prancūzijon, kur jis dirbo St. Denis karaliaus antkapį ir Blois bei Gaillon pilyse. Prancūzai jį vad. Paguenin. 1516 grįžo Modenon.

2. Guido (1859–1943) italų literatūros istorikas, poetas. Nuo 1887 Paduvos ir nuo 1894 Florencijos univ. prof., nuo 1910 senatorius ir Accademia della Crusca pirm. Jo geriausi lyrikos kūriniai išsp. knygoje Poesie 1913. Iš M. literatūros ir kultūros istorijos darbų pažymėtini: Tra libri e carte 1887, Avviamento allo studio critico delle lettere italiane 1892, ⁴1951, Litteratura greca 1896, Litteratura latina 1898, L'Ottocento 2 tt. 1911–13, G. Parini 1929 ir kt.

Mažakraujystė žr. Anemija.

Mažametis jaunametis. Civiliniai įstatymai dažniausiai neskiria m. nuo nepilnamečių, kuriais yra laikomi visi asmenys, nesukakę 20 arba 21 metų. Rusijoje, vėliau ir nepriklausomoje Lietuvoje iš rusų paveldėti veikiantieji įstatymai (pvz. Civilinių įstatymų X t.) skirdavo m. nuo nepilnamečių. M. buvo laikomi vaikai ir jaunuoliai, kuriems dar nėra sukakę 14 metų. Nuo 14 m. jie jau buvo vadinami nepilnamečiais. M. neturėjo jokio balso savo teisėms ginti, jų interesams bei teisėms atstovavo jų tėvai arba paskirti globėjai, kuriems taip pat buvo pavesta rūpintis m. išlaikymu ir išmokslinimu. Nepilnamečiams buvo skiriami rūpintojai, dažniausiai vadovaujantis nepilnamečių pageidavimais. Pirmais metais rūpintojo teisė nesiskirdavo nuo globėjo, bet nepilnamečiui sulaukus 17 m., buvo suteiktos teisės savarankiškai veikti; rūpintojo parašas buvo reikalingas tik darant svarbesnius civilinius sandėrius.

Mažametystė taip pat vaidina nemažą vaidmenį ir baudžiamuosiuose įstatymuose. Vaikai iki tam tikro amžiaus neatsako už savo nusikalstamus veiksmus. Lietuvoje pagal veikiantį Baudžiamąjį Statutą vaikai iki 10 m. buvo laikomi visai nepakaltinamais, o vyresnieji, nuo 10 iki 17 m., buvo nebaudžiami tik tuo atveju, jeigu nustatyta, kad jie negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ir numatyti jų pasėkmių. Žr. Nepilnamečiai. *Č.Btk.*

Mažasis Beltas žr. Beltas.

Mažasis Liūtas (lot. Leo Minor) mažas šiaurės dangaus pusrutulio žvaigždynas, gulįs tarp Didžiųjų Grįžulo Ratų, Lūšio, Vėžio ir Didžiojo Liūto žvaigždynų.

Mažasis Pirčiupis, arba Pirčiupėlis, upelis Valkininkų vls., Eišiškių aps., Merkio (Nemuno) kair. intakas, 9 km ilgio; teka iš Rūdninkų girios į š.v.

Mažasis seimas — seimas, veikęs Lietuvoje 1920 X 25 — 1921 II. 1920 X įsiveržus Želigovskiui į Vilnių ir pradėjus karo veiksmus su lenkais, Steigiamasis seimas turėjo pertraukti savo darbus. Kadangi nebuvo žinoma, kokiomis sąlygomis Steigiamasis seimas vėl galės susirinkti ir kiek ilgai truks naujai susidariusi padėtis, 1920 X 25 Steigiamasis seimas priėmė M.s. sudarymo įstatymą. Pagal šį įstatymą M.s. susidėjo iš Steigiamojo seimo pirmininko, kuris tuo metu ėjo ir respublikos prezidento pareigas, šešių Steigiamojo seimo narių ir 6 kandidatų, išrinktų Steigiamojo seimo. M.s. kompetencija buvo taip nusakyta: leidžia einamuosius įstatymus, tvirtina kreditus ir prižiūri įstatymų vykdymą. Vyriausybė privalėjo M.s. pasitikėjimo: ministrų kabinetas ir valstybės kontrolierius seimo pertraukos metu atsako už savo darbus prieš M.s., ir šiam išreiškus nepasitikėjimą, atsistatydina. Tokiu būdu, M.s. turėjo visą Steigiamojo seimo galią vyriausybės kontrolės atžvilgiu. Jo įstatymų leidimo funkcija buvo kiek apribota, nes įstatymas įgaliojo leisti tik ‚einamuosius įstatymus'. Iš jo kompetencijos išskirta konstitucijos priėmimas ir žemės reformos įstatymas, nes šie įstatymai buvo laikomi pagrindiniais. 1921 II susirinkus Steigiamajam seimui, M.s. nustojo veikęs. Savo veikimo metu M.s. išleido visą eilę įstatymų. M.s. institucija buvo sudaryta tik šiai vienintelei Steigiamojo seimo per-

traukai ir vėliau Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje niekur nebuvo numatyta.

M. Römeris, Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos I, 1937. *D. Kr.*

Mažasis Šelmentas, arba Šelmentėlis, ežeras Punsko vls., Suvalkų aps., 10 km į v. nuo Punsko mstl., 3,6 km ilgio, 140 ha ploto; paviršius 177 m nuo j.l.; iš ež. teka į š. Šelmentą, Šešupės (Nemuno) deš. intakas.

Mažasis Šuo mažas žvaigždynas šiaurės dangaus pusrutulyje arti dangaus pusiaujo, guliis tarp Vienragio, Dvynių, Vėžio ir Jūros Gyvatės žvaigždynų. M.Š. žvaigždyne yra visame danguje aštunta pagal šviesumą nulinio ryškumo žvaigždė Procyon.

Mažažemis kaimo gyventojas, turis žemės sklypą nepakankamą normaliam ūkininkavimui ir pragyvenimui. Kadangi yra labai įvairių ūkininkavimo būdų bei krypčių, daug kuo besiskiriančių ūkio intensyvumo ir darbo jėgos pareikalavimo atžvilgiu, tai sklypo plotas ne visais atvejais gali būti naudojamas kaip kriterijus darant šios srities klasifikaciją. Lietuvos sąlygomis dydis m. sklypų, naudojamų žemės ūkio reikalams, svyruoja nuo mažiau kaip vieno ha iki kelių ha. M. užima tarpinę poziciją tarp bežemio ir smulkaus ūkininko. Mažažemystė suponuoja tokį ūkininkavimo būdą, kuris iš ūkyje dirbančio asmens (ar asmenų) reikalauja tiktai dalies laiko ir suteikia tiktai dalį reikalingo pragyvenimo. Jei tokio asmens pagrindinė profesija nėra ūkininkavimas, bet koks nors kitas verslas (amatas, laisva profesija ir kt.), tai mažažemystė problemos nesudaro, bet jeigu m. pirmoj eilėj yra ūkyje dirbantysis asmuo, tai jo ūkininkavimas tiek privačiu, tiek ir visuomeniniu požiūriu sukelia visą eilę problemų, kurios paprastai sprendžiamos vidinės krašto kolonizacijos ir žemės reformos pagalba, stengiantis m. ir smulkiuosius ūkininkus aprūpinti papildomu žemės plotu. Lietuvoje m. 1922 IV 22 buvo susiorganizavę į Bežemių, mažažemių ir vidutinių ūkininkų sąjungą Dalgį ir 1925 XII 5 į Lietuvos mažažemių ir naujakurių sąjungą (žr.). *V.Mn.*

Mažeika 1. Almis Povilas (g. 1915 I 9 Vainute, Tauragės aps.) jūrininkas. Baigė Pagėgių Donelaičio gimn. ir Tauragės mokytojų seminariją. 1938–43 studijavo jūrininkystę ir jūrinę geofiziką Instituto Universitario Navale Neapolyje, kur 1943 gavo jūrinių mokslų daktaro laipsnį ir Instituto Technico Nautico Neapolyje to-

A. P. Mažeika

limojo plaukiojimo kapitono laipsnį. Privalomą jūreivio plaukiojimo patyrimą gavo Lietuvos prekybiniame laivyne ir anglų laivuose. 1946-48 Flensburgo Liet. jūrų mokyklos dir. 1949 atvyko į JAV. 1950–55 dirbo atlantinėje žvejyboje, nuo 1955 JAV Navy Hydrographic Office okeanografas. 1956 dalyvavo okeanografinėje ekspedicijoje Pietų Atlantui, o 1958 Baltijos ir Šiaurės jūras jungiantiems sąsiauriams tirti. Išrado (taip pat sukonstruavo bandomąjį prototipą) aparatą jūrų bangų energijos spektrui matuoti ir užrašyti. 1947–49 Liet. jūrininkų s-gos užsienyje pirm., po to v.pirm. 1957–58 Vašingtono liet. d-jos pirm. Laivininkystės, žvejybos, uostų ir pajūrio klausimais rašė Mūsų Jūroje, Drauge, Dirvoje, Lietuvoje ir kt. Nuo 1953 Technikos Žodžio laivininkystės ir žvejybos skyriaus red., LE jūrininkystės ir okeanografijos sk. red. Lietuvos Ūkinio Atstatymo Studijų Komisijos Darbuose 1953 išsp. Lietuvos jūrų žvejybą.

2. Antanas J. (g. 1906 X 22 Brukline, JAV) inžinierius, visuomenės veikėjas. Dvejų metų parvežtas Lietuvon, augo Pašiaušyje, Šiaulių aps. 1925 baigęs Šiaulių gimnazijos 6 kl., išvyko į JAV ir 1926 įstojo į Kolumbijos univ. Naujorke, kur studijavo civilinę inžineriją. 1932 baigęs mokslus, pradėjo dirbti federalinės valdžios JAV armijos dpt. potvynių kontrolės skyriuje, pradžioje Pitsburge, Pa., nuo 1952 Naujorke. Atvykęs į JAV, 1926 įsijungė į Lietuvos Vyčių veiklą, suorganizavo ir atgaivino daug kuopų, Pitsburge įkūrė vyčių apskritį, nuolat buvo kuopų, apskričių bei centro valdybose. 1935–38 ir 1941–42 centro valdybos pirm. 1934 atstovavo Liet. Vyčiams eucharistininkų kongrese Kaune, ta proga susitarė su Pavasario s-ga dėl rankdarbių parodos JAV. 1935–36 ta paroda aplankė beveik visas Amerikos liet. kolonijas. 1938 suorganizavo ir vadovavo Liet. Vyčių ekskursijai į Lietu-

A. J. Mažeika

vą, atstovavo vyčiams pavasarininkų kongrese, Lietuvos olimpiadoje ir kt. Už nuopelnus pakeltas Liet. Vyčių garbės nariu. Aktyviai veikė LRK Federacijoje, nuo 1927 ALRK Susivienijime, Pitsburgo Alto ir Balto sk., vadovavo drabužių rinkimo vajams, viešoms rinkliavoms ir įvairiems parengimams tremtiniams padėti. 1932–35 buvo Naujorko apylinkės Dariaus ir Girėno, vėliau F. Vaitkaus transatlantinių skridimų komitetų sekr., daug prisidėjo prie lėšų telkimo tiems skridimams įvykdyti. 1937–38 buvo Naujorko ir New Jersey Lietuvos olimpiados komiteto pirm. 1946–48 Liet. tremtinių gelbėjimo komiteto Pitsburge iniciatorius ir pirm.; išsiųsta tremtiniams Vokietijoje keli šimtai maisto ir drabužių siuntinių bei parūpinta keli šimtai garantijų tremtiniams atvykti į JAV. Be to, M. dalyvavo scenos mėgėjų būreliuose, vaidino ir režisavo keliolika lietuviškų veikalų.

3. Danielius (1717 III 31 — 1762 VIII 8) žemaitis jėzuitas, Panevėžio ir Šiaulių apylinkių misininkas, vysk. Šemetos patarėjas. Jo rūpesčiu pastatyta jėzuitų rezidencija Šeduvoje. Palaidotas Pašiaušės jėzuitų kolegijos kapuose.

Jėzuitų archyvas Romoje: Lit. 65, 643–645.

4. Juozas (g. 1907) operos solistas, lyrinis baritonas. 1927 priimtas į Valstybės operos chorą ir 1930 pasirodė kaip solistas Fausto operos Valentino vaidmenyje. Po to jam buvo pavestos solo partijos ir kitose operose: Borise Godunove, Carmen, Kornevilio varpuose, Aidoje ir kt. 1935 su K. Petrausku gastroliavo P. Amerikoje (Buenos Aires, Montevideo). 1937 Vienoje tarptautiniame jaunųjų vokalistų konkurse apdovanotas sidabro medaliu. 1938 dainavo čekų teatruose. 1947 koncertavo Maskvoje, 1948 dalyvavo liet. literatūros ir meno dekadoje Maskvoje. Iki 1958 yra sukūręs apie 50 vaidmenų.

5. Petras (g. 1920 IV 20 Vainute, Tauragės aps.) tekstilės inžinierius, ekonomistas. Baigė Humboldto gimnaziją Berlyne. Tekstilės technologiją studijavo Klaipėdos amatų mokykloje, Forste ir Sorau (čia 1942 gavo inž. laipsnį). Po to ekonomiją studijavo Berlyno, Grazo ir Vokietijos Freiburgo univ., kurį baigė 1947. 1950 atvyko į Kanadą ir Montrealyje dirba tekstilės fabrike kaip ekonominis planuotojas. Reiškiasi Kanados LB veikloje, yra PLIAS Montrealio sk. pirm.; suorganizavo Studentų stipendijų fondą. Ekonominiais klausimais rašo spaudoje.

Mažeikaitė - Tamošaitienė Anastazija žr. Tamošaitienė-Mažeikaitė, Anastazija.

Mažeikiai mst. š. Lietuvoje, 1,5 km į š. nuo Ventos, prie glžk. Liepoja – Šiauliai, žemoje, lygioje ir iš dalies pelkėtoje vietoje, 71 m nuo j.l., iš dviejų pusių apsuptas miško. Nepriklausomybės metu M. buvo aps. centras ir turėjo apie 6000 gyv. (1940, 1936 I 1 buvo 4960). M. yra vienas jauniausių Lietuvos miestų, išaugęs XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje prie 1868

Mažeikiai, Stoties gatvė (1941)

pradėto tiesti iš Liepojos į Romnus (Ukrainoj) geležinkelio stoties, pastatytos miške ties mažu M. kaimeliu. Be to, 1874 buvo baigtas tiesti glžk. iš M. į Mintaują. Tuo būdu M. tapo ir Liepojos–Rygos glžk. linijos stotimi. Dar ir nepriklausomybės metu, kol latviai nebuvo nutiesę glžk. iš Liepojos į Mintaują, traukiniai tarp Liepojos ir Rygos eidavo pro M. Dėl to čia latviai 1919 turėjo įsisteigę savo komendantūrą. Pro M. vykdavo susisiekimas traukiniais taip pat tarp Šiaulių (Kauno) ir Klaipėdos, ligi buvo nutiestas Amalių–Kretingos glžk. Miesto ir glžk. stoties vardas kilęs iš M. kaimo, kuris, tos vietos senų žmonių pasakojimu, buvęs miško pelkėtoje vietoje ir turėjęs tik kelias mažas sodybas. Rusų administracija 1901 V 1 M. pavadino Muravjovu. Vardo pakeitimas padarytas 1863 sukilimo pasižymėjusio malšintojo N. Postnikovo pastangomis, kuris iš Muravjovo buvo gavęs už 2 km nuo M. buvusį Reivyčių dvarą. M. vardas formaliai grąžintas 1918 (vietos gyventojuose primestasis Muravjovo vardas nebuvo nė prigijęs). Prieš I pas. karą traukinių judėjimas tarp Liepojos ir Romnų buvo labai gyvas, pro M. praeidavo per parą apie 30 traukinių. Pirmieji traukiniai pradėjo reguliariai eiti 1871, o 1880 išdalyta prie stoties 18 sklypų po 1 dešimtinę miestui plėstis. 1887 O. von Losbergas atidarė vaistinę. 1895 akmenimis išgrįstos dvi pirmosios gatvės. Ypačiai sparčiai pradėjo M. augti nuo 1902, kai buvo išplėsta glžk. st., pastačius garvežių ir vagonų remonto dirbtuves, didelius naujus st. rūmus, įsteigus geležinkeliečių mokyklą. Mieste apsigyveno daug rusų geležinkeliečių; jiems 1894 pastatyta cerkvė ir įkurta cerkvinė pradžios mokykla. Tuo būdu M. padaryti rusifikacijos židiniu. 1911 L. Markevičienė įsteigė privačią prekybos mokyklą, kurioje visi dalykai buvo dėstomi rusų kalba. Lietuvių organizuota akcija prieš rusifikaciją prasidėjo slaptu susitarimu pastatyti kat. bažnyčią ir įkurti parapiją. Kadangi carinės administracijos nebuvo leidžiama statyti naujų kat. bažnyčių, tai keli vietos gyventojai (Antanas ir Liudvikas Smilgiai, M. Stelingis, J. Motuzas ir kt.), vadovaujami S. Šeirio, 1902–04 pastatė didelį medinį namą (tariamai kepyklai), kuris buvo paverstas koplyčia — Viekšnių parapijos filija. Pirmuoju jos kunigu buvo Pr. Meškauskas. Kilusi 1905 revoliucija sutrukdė rusų represijas, o pati filija gavo parapijos teises. 1907 Saulės d-ja parapijos namuose įkūrė pradžios mokyklą; 1906 A. Žukauskas atidarė liet. knygų ir kt. dalykų krautuvę. 1908 pradėtas tiesti į Telšius plentas, bet nutiesus 4 km, darbai buvo sustabdyti. 1909 atidaryta valdinė rusiška pradžios mokykla. Lietuviai susiorganizavo į Saulės, Blaivybės, Šv. Kazimiero ir kt. d-jas, įsikūrė mėgėjų aktorių būrelis, nuo 1911 slaptai veikė ateitininkų kuopelė. 1905 VI 29 Lačo malūno sandėlyje surengtas pirmas liet. vakaras, kuriame Vaičkui režisuojant suvaidinta komedija ‚Velnias spąstuose' ir dainavo vargonininko K. Pukevičiaus diriguojamas parapijos choras. 1915 vasarą vokiečiams pasiekus Ventą, M. atsidūrė karo lauke. Mūšiams ilgesnį laiką užsitęsus, išdegė beveik visas miestas, nes daugumas namų buvo mediniai. Rusai valdininkai grįžo į Rusiją, o daugumas mstl. gyventojų išbėgiojo. Tik 1916 M. pradėjo atsistatyti, tačiau sparčiau ėmė augti tik nepriklausomybės me-

Geležinkelių stotis

Lietuvos Banko rūmai

Mažeikiai 1957: kairėje Lietuvos Banko rūmai, dešinėj — gimnazija

tu, nuo 1919. Vokiečių okupacijos metu (1916–18) jų vietos karo teismo sprendimu buvo sušaudyta apie 40 žmonių. Vėliau sušaudymo vietoje pastatytas didelis kryžius, o gretima gatvė pavadinta Kankinių gatve. 1918 pabaigoje susikūrė bolševikinis darbininkų komitetas, o 1919 II 2 miestą užėmė raudonarmiečiai, kurie jame išsilaikė ligi pavasario. Apskrities centru M. tapo 1919, bet, kol jame buvo vok. kariuomenės dalinys, aps. įstaigos ir komendantūra veikė Sedoje. 1919 XI pabaigoje į M. įsiveržė bermontininkai, besitraukdami po pralaimėjimo ties Radviliškiu. Su jais susirėmė M. karo komendanto kpt. J. Šlepečio vadovaujama komendantūros įgula, kuri daug jų nuginklavo ir paėmė nemaža karo grobio. Pasitraukus bermontininkams (1919 XII 2), į M. persikėlė iš Sedos aps. centrinės įstaigos ir įkurta muitinė. M. vls. komitetas suorganizuotas 1918 pabaigoj, o vėliau ir pats mst. gavo savivaldybės valsčiaus teises. Pirmuoju M. burmistru buvo J. Motuzas, o pirmajam vls. komitetui vadovavo J. Lizdenis. 1912 XI 27 įvyko kredito d-jos steigiamasis susirinkimas, nutaręs steigti parapijos name banką, kurio vedėju išrinktas Kostas Širvinskas. Kredito d-ja atkurta 1925 ir turėjo apie 600 narių. 1919 VII 13 įkurta kooperatinė vartotojų b-vė, kuri veikė ligi 1932 IV 6. Jos vietoje įkurtas žemės ūkio kooperatyvas 1934 bankrutavo. Stipriausia iš visų prekybinių organizacijų buvo Šiaulių srities vartotojų b-vių sąjungos skyrius, įrengęs savo namuose didelę patogią salę susirinkimams, vaidinimams ir kt. pramogoms. Vidurinė privati mokykla įkurta 1919 X, mokslas pradėtas XI 6. Pirmuoju jos direktorium buvo P. Bimba. Pirmaisiais mokslo metais veikė 2 klasės su 68 mokiniais. 1921 II 23 apskrities savivaldybės seimelis nutarė prašyti švietimo m-ją pilnos gimnazijos. Ji buvo leista 1923 VIII 28, o 1925 suvalstybinta. Pradžios mokyklai, pavadintai J. Tumo-Vaižganto vardu, 1934 pastatyti dideli dviejų aukštų mūro rūmai. St. Ličkūno iniciatyva 1926 suorganizuota senovės pažinimo mėgėjų kuopelė, kurios nariai rankiojo įvairias senienas. Iš jų St. Ličkūnas savo name įsteigė muziejėlį, kuris vėliau buvo perkeltas į pradžios mokyklos rūmus. Pradžioje jis buvo pavadintas Laisvės muziejumi ir atidarytas 1930 IX 30. Muziejininkų kuopelė 1931 IX 18 susijungė su Telšių Alkos muziejaus d-ja, muziejus paderytas telšiškio muziejaus skyriumi ir 1931 pavadintas taip pat Alkos muziejumi. 1938 jį perėmė globoti M. savivaldybė. Pradžioje (perkėlus į pradžios mokyklos naujuosius rūmus) jo vedėju buvo mkt. J. Šlekys, o vėliau St. Ličkūnas. Muziejų sudarė 3 skyriai: senovės (archeologiniai radiniai, archeologinių vietų registracija, aprašai ir kt.), būtovės, liaudies meno ir raižinių

(jame buvo daug Užgavėnių kaukių). 1940 muziejuje buvo apie 3000 eksponatų (1934 — 2232). 1930 muziejaus vardu išleista 3 numeriai (8 psl. dydžio) laikraštėlio Senovė; jo turinį sudarė beveik išimtinai St. Ličkūno kraštotyriniai straipsniai. 1920 V 21 įsteigta Lietuvos latvių švietimo d-ja ‚Rīts'. 1923 įkurta sionistų išlaikoma žydų vidurinė mokykla hebrajų dėstomąja kalba. 1933 VI 12 M. žydai įsteigė pirmąjį Lietuvoje Vilniui vaduoti s-gos žydų skyrių. 1926 įkurtas liaudies univ. 1922 pastatyti 20 lovų ligoninės namai, į kuriuos iš Sedos perkelta ir pati ligoninė, o 1925 atidaryta aps. savivaldybės vaistinė. Mieste buvo Šv. Vincento Pauliečio d-jos išlaikomas 100 vaikų našlaitynas ir aps. savivaldybės senelių prieglauda. Savo knygynus turėjo Spaudos Fondas ir Šv. Kazimiero draugija.

P r a m o n ė. M. buvo susikūrusi gana žymi ir įvairi pramonė. Iš viso 1940 buvo 26 pramonės įmonės, kurias okupacinė sovietinė administracija nacionalizavo; iš jų žymesnės: Brolių Šadauskų alaus fabrikas, 4 lentpiūvės, garinis malūnas, 2 baldų dirbtuvės, pieninė, skerdykla, koklių ir cemento dirbtuvės, linų pluošto paruošos įmonė, elektros jėgainė, odos gaminių, mezginių ir kt. dirbtuvės. Mieste buvo 4 bankai, iš kurių svarbiausi Lietuvos banko (1939 pastatyti nauji rūmai) ir Ūkio banko skyriai bei Smulkaus kredito d-ja. Nepriklausomybės metu M. buvo trys kat. bažnyčios: senoji medinė (1904), naujoji mūrinė (baigta statyti 1936) ir moksleivių koplyčia (buv. stačiatikių cerkvė). Be to, yra buvusi sinagoga, liuteronų bžn., stačiatikių maldos namai. Įstaigos: muitinė, miesto, valsčiaus ir aps. savivaldybės, paštas, teismas, tardytojas, notaras, agronomas, aps. inžinierius, mokyklų ispektorius, komendantūra, aps. viršininkas, policijos nuovada, girininkijos ir urėdijos įstaigos, mokesčių inspektoriaus, aps. veterinarijos ir medicinos gydytojai, sveikatos punktas, viešoji valstybinė biblioteka, šaulių sąjungos rinktinės būstinė ir daboklė. Iš prekybos įmonių žymiausias buvo Lietūkio sk.

Nutiesus geležinkelius iš Amalių į Kretingą (Klaipėdą) ir iš Liepojos į Mintaują, M. reikšmė kaip tranzitinio glžk. mazgo pranyko, bet miestas ir toliau augo.

A.B. ir K.Šrv.

M. m i š k ų u r ė d i j a su būstine Sedoje apima visos M. aps. miškus. Jai priklausė 10 girininkijų: Balėnų, Ylakių, Mažeikių, Medemrodės, Pikelių, Plinkšių, Purvių, Sedos, Tirkšlių, Žemalės, kurios turėjo 67 eiguvas. Bendras administruojamas plotas 1938 siekė 24.012 ha. Be to, buvo ir privačių miškų 5220 ha. M. aps. miškingumas 13,3%; vienam gyventojui teko 0,31 ha miško. Ištirtų durpynų bendras plotas 4709 ha su šlapių durpių ištekliumi 122.666.500 m³ durpių. Valstybiniuose miškuose buvo: pušynų 45%, eglynų 46%, beržynų 4%, drebulynų 2,3%, juodalksnynų 1,4%, baltalksnynų 1,2% ir nepilnas nuošimtis ąžuolo, uosio, klevo ir kt. lapuočių. Iš retesnių žvėrių minėtinas briedis. *V.Žmt.*

Mažeikių bažnyčia, pastatyta 1936

Mažeikienė-Urbonavičiūtė Teklė (g. 1896 IX 19 Charlemonte, Mass.) visuomenės veikėja. Vidurinį ir prekybos mokslus baigė Worcesteryje, Mass. Buvo Tautos Fondo Worcesterio sk. sekr. ir Lietuvos Laisvės Paskolos lakštų platintoja. Dalyvavo Worcesteryje katalikiškose ir bendrinėse organizacijose. 1929 – 31, 1935 – 37 ALRK Moterų s-gos centro valdybos pirm., be to, centro iždo globėja; 1928–40 tos pat s-gos 69 kuopos pirm.

Mažeikis ežeras, Pastovio vls., 5 km į š.v. nuo Pastovio mst., 60 ha ploto; paviršius 133 m nuo j.l. Ežeras priklauso Alsos (Medilos, Dysnos, Dauguvos) baseinui.

Mažeikis Jonas (1874 X 10/22 Pagramantyje, Tauragės aps. — ?) knygnešys. 1889 baigęs Tauragės pradžios m-lą, išmo-

ko siuvėju. Ant. Keršulio patrauktas į knygnešio darbą, jau nuo 1889 savarankiškai parsinešdavo draudžiamųjų raštų iš Tilžės. Kelis kartus rusų suimtas, bet laimingai išsipirkęs ar pabėgęs. 1896–1901 tarnavo kariuomenėje (Kaukaze), vėliau kurį metą gyveno Petrapilyje, kur dėl savo lietuviškumo taip pat įkliuvo, bet rusų-japonų karo mobilizacija jį išgelbėjo. 1905–06 platino Didžiojo Vilniaus seimo atsišaukimus, žandarų suimtas kalėjo Šiauliuose, Kaune. 1929 XII jam paskirta knygnešio pensija.

P. Ruseckas, Knygnešys II 1928.

Maželis Petras (g. 1894 IX 21) vyskupas. 1920–23 mokėsi Kauno kun. seminarijoje, kunigu įšv. 1923 VI 15 ir paskirtas Telšių Šv. Antano parapijos vikaru ir len-

Vysk. P. Maželis teikia sutvirtinimo sakramentą Kretingoje

kų progimnazijos religijos dėstytoju. 1924–28 LU teol.-filosofijos fak. studijavo filosofiją. Baigęs studijas, paskirtas Telšių kun. seminarijos prof., kur dėstė liet. kalbą, literatūrą ir iškalbą. Tuo pat metu buvo Telšių katedros vikaras (iki 1940) ir kalėjimo kapelionas (iki 1939). Daug rūpinosi kaliniais ir vargšais, juos šelpdamas ir globodamas. 1935 išrinktas sinodiniu teisėju ir egzaminatoriumi pagelbėti vyskupui diecezijos teisminiuose ir administraciniuose reikaluose. 1941 pakeltas kapitulos kanauninku. 1955 V 22 paskirtas tituliniu Celenderi vysk., pakonsekruotas 1955 IX 11 Panevėžio katedroje vysk. K. Paltaroko. Telšių vyskupiją, esant jos ordinarui sutrukdytam, valdo kapituliarinio vikaro teisėmis. Nuo 1928 kuri laiką red. Žemaičių Prietelių. Išsp. Žmogus 1929, Kraujo lašai (apysaka) 1930, Tarp audrų ir ramybės 1932 ir kt. *R.Krs.*

Mažiai k. Šilutės aps. Čia yra III–IV a. ir naujojo geležies amžiaus kapinynas.

Mažybiniai žodžiai (daiktavardžiai, būdvardžiai) reiškia reliatyviai mažų daiktų bei ypatybių vardus. Lietuvių kalboje m.ž. yra išvestiniai, padaryti iš nemažybinių daiktavardžių ar būdvardžių, panaudojant priesagas, kurių šiam tikslui lietuvių kalba turi gana daug. Bendrinėje kalboje dažniausiai vartojamos šios priesagos: -aitis -aitė, -elis -elė, -ėlis -ėlė, -ytis -ytė, -(i)ukas -(i)ukė, -(i)ulis -(i)ulė, -utis -utė, -užis -užė. Tarmėse jų yra dar daugiau, pvz. -ikė (senikė, mergikė), kurios v.g. atitikmuo dabar tebevartojamas pavardėse, kaip Senikas, Jonikas. Priesaga -iõkas reiškia vidutinio didumo, t.y. nei visai mažą, nei normalaus dydžio daiktą. Pvz. paršiõkas yra jau paaugęs, bet nevisai užaugęs paršas. Tačiau berniõkas yra ne tik paaugęs, bet ir užaugęs bernas. Tokią pat reikšmę turi ir priesaga -iõtė, pvz. mergiõtė, kuri reiškia paaugusią mergaitę ir užaugusią merginą.

Nevisos aukščiau minėtų priesagų yra vienodai darios, t.y. produktyvios. Kai kurios jų vartojamos ir kitiems tikslams, ne vien mažiems daiktams vadinti. Pvz. -aitis, -aitė dažniau vartojama tėvavardinėse pavardėse, kaip Petráitis, Jonáitis, Daukšáitė, Noreikáitė, kurios nebereiškia mažų asmenų, kaip lygiai ir dieváičiai bei vaikáičiai ‚vaikų vaikai' nebūtinai turi būt maži, nors pušáitės ir egláitės paprastai teturi mažybinę reikšmę. Kai kuriais atvejais ir kitos priesagos gali netekti savo mažybinės reikšmės, pvz. panelė, suknelė. Panašiai pavardėms daryti vartojamos ir kitos priesagos, pvz. -ulis: Petrulis, Janulis, Vaičiulis.

Tos pačios priesagos turi ne tik mažybinę, bet ir maloninę reikšmę, pvz. brolelis, broliukas, vaikutis, mergytė, sesutė ir kt. Tik maloninę reikšmę teturi šios priesagos tokiuose žodžiuose, kurie žymi daiktus, neskirstomus į didelius ir mažus. Pvz. Dievulis, tėvulis, motulė, sesulė, mamytė, motinėlė, saulutė, dienelė visada tėra vienodo didumo.

Mažybinių bei maloninių žodžių gausumas yra būdinga lietuvių kalbos savybė, kuria pasižymi dar latvių ir kiek mažiau slavų, italų kalbos. Mažybinių priesagų būdingumas lietuvių kalboje reiškiasi ne tik jų gausumu, bet ir jų dažnu vartojimu — net po kelias viename žodyje. Dvi priesagos yra visai paprastas dalykas, ypač liaudies dainose, pvz. b e r n-u ž-ė l-i s, š i r d-u ž-ė l-ė, s e s-u t-ė l-ė. Pasitaiko betgi trys ir net daugiau priesagų viename žodyje, pvz. S t a s-i uk-a i t-ýt-ė, V a i č-i u l-a i t-ýt ė, ą ž u o l-u ž-y t-ė l-i s, b r o l-y t-u ž-ė l-i ù k-a s, p a u k š t-y t-u ž-ė l-y t-ė l-i s, p u o d-e l-a i t-u k-ė l-y t-ė l-i s. J. Basanavičiaus pasakų rinkinyje (Lietuviškos pasakos įvairios I d.) vienoje M. Lietuvoje užrašytoje pasakoje nr. 80) vartojami vien tik tokie daugiapriesaginiai daiktavardžiai. Tai panašu į savotišką žaidimą mažybinių žodžių sudarinėjimu. Lietuvos kaime betgi būdavo senų moterėlių, kurios kasdieninėje kalboje daugelio žodžių vartodavo tik mažybines formas, kaip d u o n u t ė, p i e n u k a s ir kt. Vilius Kalvaitis yra surinkęs visus mažybinius-maloninius žodžius, padarytus iš pagrindinio žodžio m a m a, ir tokių išvestinių žodžių priskaitė net 72.

Su tomis pačiomis priesagomis vartojami ir mažybiniai-maloniniai būdvardžiai bei būdvardiniai daiktavardžiai, kaip m a ž ė l i s, m a ž ỹ l i s, m a ž ý t i s, m a ž ù t i s, m a ž i ù k a s, m a ž u č i ù k a s, m a ž u t ė l i s, m a ž e l ė l i s.

Mažybinių - maloninų žodžių gausumas lietuvių kalboje, ypač lyrinėse liaudies dainose, rodo didelį lietuvių jausmingumą, jausmų švelnumą. Pačiai kalbai tokie žodžiai suteikia melodingumo, skambumo.

Fr. Brender, Die Verwendung der sog. Diminutiva im Litauischen (Tauta ir žodis III, 1925, 76–111); *Pr. Skardžius,* Lietuvių kalbos žodžių daryba 1943; *A. Salys,* 300 Ways to Say ‚Dear Brother'. Diminutive Forms in Lithuanian (The Marian 1, 1951, 10). *L.D.*

Mažieji Dirvėnai žr. Dirvėnai.

Mažylis 1. P e t r a s (g. 1892) karo valdininkas. Jau 1907–09 rašinėjo Lietuvos Ūkininke, Šaltinyje, Nedėldienio Skaitymuose, Viltyje, Vienybėje ir Vilniaus Žiniose, pasirašydamas slapyvardžiu Dievo muzikantas ir kt. Spausdino ir eilėraščių. I pas. karo metu buvo austrų nelaisvėje. Grįžęs Lietuvon tarnavo Kauno vietinėje brigadoj. Bendradarbiavo Karde, Karo Archyve, Ryte, Mūsų Momente, Mūsų Krašte, Panevėžio Balse ir kt. Išsp. eilę atsiminimų pobūdžio straipsnių: Nelaisvės keliais, 1914–1919m. atsiminimai (Karo Archyvas 1931, atspaudas 1931, 47 psl.), Žagarės savivaldybė (Savivaldybė 8, 1932), Iš Žagarės istorijos (Ryte, Mūsų Momente 1932–36), Iš Pakuršės pergyvenimų 1919 m. (Karo Archyvas 1935), 1918–1919 metai Žagarės apylinkėje (Karo Archyvas 1936) ir kt.

2. P r a n a s (g. 1885 I 24 Šileikiškių k., Skapiškio vls., Rokiškio aps.) gydytojas. Gimnaziją ėjo Mintaujoje. Dėl dalyvavimo 1905 revoliuciniame sąjūdyje 1908 turėjo pasitraukti į užsienį. 1913 Krokuvos univ. baigė medicinos fak. ir 1914 ten pat gavo med. dr. laipsnį. Iki 1917 buvo Krokuvos univ. asistentas. 1918 grįžo Lietuvon ir dirbo Panevėžio ligoninėje. 1920–21 Kaune Aukštųjų kursų (žr.) lektorius, nuo 1922 IX 18 LU akušerijos ir ginekologijos katedros doc., 1923 XI 23 — 1924 IX 9 medicinos fak. sekr., nuo 1930 VI e.o. prof., vėliau prof. 1941 Laikinosios Lietuvos vyriausybės iš univ. atleistas. Dabar yra Kauno medicinos inst. ginekologijos katedros ved. ir Lietuvos Mokslų akad. narys, akademikas. Nuo 1936 V 4 Kaune turėjo savo privačią akušerijos-ginekologijos ligoninę (Putvinskio g. 3). Be to, kurį laiką dirbo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, buvo jos dir. Priklausė Kauno medicinos d-jai, 1935 buvo vienas iš steigėjų Draugijos kovai su vėžiu, Lietuvos gydytojų suvažiavimuose skaitė pranešimus. Medicinoje išsp. eilę straipsnių, pvz. Akušerinių operacijų indikacijų mūsų laikais pakitėjimai (nr. 10, 1929), Jodo švirkštimų į gimtuvę neštumui išvengti žalingumas (nr. 3, 1929) ir kt. *V.Trc.*

M. ypačiai aktyviai reiškėsi 1904–06 revoliuciniame sąjūdyje. 1905 apsigyvenęs Panevėžyje, vadovavo Lietuvos socialdemokratų partijos organizaciniam rajonui, spausdino atsišaukimus ir platino Panevėžio srityje. 1905 M. parašė LSDP Kupiškio kuopos atsišaukimą ‚Balsas į nuskriaustuosius'. Tais pačiais metais M. buvo iniciatorium pirmosios LSDP manifestacijos Kupiškyje, įvykusios II 27 (sen. stilium). Čia viešą prakalbą sakė iš Rygos atvykęs K. Bielinis. 1905 IV 18/V 1 M. suruošė manifestaciją ir Skapiškyje. Už revoliucinę veiklą M. rusų buvo suimtas ir kalintas Ukmergėje. Išėjęs iš kalėjimo, 1906 vadovavo dvarų darbininkų streikams Panevėžio apylinkėse ir dirbo partinį darbą Suvalkų gub. Bendradarbiavo N. Gadynėje ir kt. *K. Bln.*

Mažylytė Amelija (g. apie 1898 Vebrių k., Panemunėlio vls., Rokiškio aps.) mokytoja. 1924 X 28 baigė LU matematikos-gamtos fak. ir 1929 VI 15 teol.-filosofijos fak. 1928–30 redagavo N. Vaidilutę. 1935–39 bendradarbiavo Šviesos Keliuose, Lietuvos Mokykloje, Gamtoje.

Mažionys I ir II kaimai, Troškūnų vls., Panevėžio aps., 6 km nuo Troškūnų; šiuose gretimuose kaimuose 1940 buvo apie 120 gyv. ir 23 ūkiai. Čia 1924–31 veikė jaunimiečių s-gos skyrius, o 1936 suorganizuotas žemės ūkio mašinų ratelis.

Mažiulis (ir Leliušis) 1. Antanas Juozas (g. 1880 Rokėnų k., Dusetų vls., Zarasų aps.) visuomenės veikėjas. Baigęs dviklasę mokyklą, ėmėsi slaptos lietuviškos veiklos, buvo Dusetų slaptosios skaityklos vedėjas, nuo 1902 rengė su V. Matiuku ir kt. slaptus lietuviškus vakarus, 1905 dalyvavo revoliuciniame sąjūdyje. 1906–13, būdamas Duokiškio vargonininku, taip pat ruošė lietuviškus vakarus. 1914–18 mobilizuotas tarnavo rusų kariuomenėje, Pskove įsteigė liet. tremtinių prieglaudą, suorganizavo chorą, rengė vakarus liet. komitete ir ‚Grūdo' skyriuje. Pskove lankė paišybos studiją. 1919–28 dirbo Dusetų savivaldybėje. 1922 pravedė rinkimus uždaryti degtinės parduotuvėms. Po 1927 veikė ūkinėse ir kooperatinėse organizacijose. Nuo 1905 bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvaitėje, Lietuvos Ūkininke, Šaltinyje ir kt. Pasirašinėjo slapyvardžiais Duokiškietis, Svilys ir kt. Spausdino ir eilėraščių. Kartu su Pr. Indriūnu parašė Pabėgo Onytė ir kitų scenos veikalėlių, kurie buvo vaidinami iš rankraščio.

2. Antanas Juozas (g. 1914 IV 17 Žukliškių k., Dusetų vls., Zarasų aps.) tautotyrininkas, (1) sūnus. Gimnazijos mokslus ėjo Zarasuose ir Kaune. 1938–43 VDU ir VU studijavo liet. kalbą ir literatūrą, tautotyrą ir proistorę. 1944 pasitraukė į Vakarus. Innsbrucko ir Tübingeno univ. studijavo lyginamąją religijų istoriją, etnologiją ir antropologiją. 1949 Tübingeno univ. gavo lituanisto diplomą. 1951 atvykęs į JAV, kurį laiką dirbo Pensilvanijos univ. Filadelfijoje bibliotekoje ir tęsė antropologijos studijas.

A. Mažiulis

Nuo 1956 dirba Lietuvių Enciklopedijoje ir yra etnografijos skyriaus redaktorius. Veikė jaunimiečiuose, nuo 1931 pavasarininkuose, ateitininkuose. Tautosaką rinko nuo 1925 (Liet. Tautosakos Archyvui surinko per 15.000 variantų; nuo 1935 LTA narys-korespondentas) ir liet. kalbos žodžius Lietuvių Kalbos Žodynui nuo 1931 (surinko per 20.000 žodžių). Nuo 1939 Lituanistikos Instituto tautosakos skyriaus bendradarbis. Suorganizavo Dusetų apylinkės pavasarininkus tautosakos rinkėjus, kurie laimėdavo Lietuvių Tautosakos Archyvo premijas, sudarė ‚Praeities' būrelį ir muziejėlį, vėliau su kitais steigė Dusetose K. Būgos vardo muziejų ir jame dirbo, vadovaudavo etnografinėms iškyloms. 1938 surengė Pavasario federacijos parodoj muziejėlių sk.; nuo 1937 Pavasario vyrų s-gos centro valdybos narys kraštotyros reikalams. 1939 dalyvavo Vytauto D. kultūros muziejaus ir 1941 šiaulių ‚Aušros' muziejaus suruoštose etnografinėse ekspedicijose. Nuo 1940 veikė pogrindyje ir 1943 pogrindžio pavestas Guduose tyrinėjo liet. etnografines ribas. Kraštotyros ir tautotyros klausimais nuo 1933 daug rašė Židinyje, N. Romuvoje, Panevėžio Balse, Panevėžio Garse, Pavasaryje, Jaunimo Vade, Ateityje, Gimtajame Krašte, Karo Archyve, Darbininke, Į Laisvę, Zarasų Krašte, Žiburiuose, Tėviškės Žiburiuose, Aiduose, Drauge ir kt. Pasirašinėja pavarde ir slapyvardžiais: J. Leliušis, J. Palobis, J. Šetekšnis, J. A. Vidimantas ir kt. *J.P.*

3. Vytautas (g. 1927 Rokėnų k., Dusetų vls., Zarasų aps.) kalbininkas. Mokėsi Antazavėje, 1945 baigė Zarasų K. Būgos vardo gimn. VU studijavo klasikinę filologiją ir lietuvių k. 1952 buvo išsiųstas lyginamosios kalbotyros studijų į Maskvos univ., kurias 1956 baigė mokslo kandidato laipsniu. Sugrįžęs paskirtas VU lietuvių k. katedros asistentu, 1956 docentu. Išsp. Lietuvių kalbos skaitvardžiai ir jų ryšiai su kitų indoeuropiečių kalbų skaitvardžiais (disertacija), Pasaulio kalbos 1958 ir kt.

Mažmeninė kaina yra aukščiausia kaina prekės vienetui, dengianti gamybos išlaidas, mažmeninės prekybos verslininko savikainą, pardavimo išlaidas ir jo netto pelną. Prekės m.k. parduodamos vartotojams mažais kiekiais krautuvėse ir pardavimo vietose. M.k. prekėms nustato jų gamintojai ir jas žymi ant pačių prekių, įpakavimo, kainoraščiuose ir skelbimuose. Daugeliui prekių apskritai kainas nustato

rinkos pasiūlų ir paklausų dėsnis. Urmo prekybos įmonės gauna nuo m.k. diskontą (nuo 20% iki 60%, vidutiniškai 30%), mažmeninės prekybos įmonės gauna paprastai pusę urmininkui duodamo diskonto. Žr. Kaina, Kalkuliacija, Prekyba (mažmeninė). *S. Stn.*

Mažmeninė prekyba žr. Prekyba.

Mažmenos pavieniui pardavinėjamos prekės tiesioginiam jų vartojimui.

Mažoji Antantė sąjunga, sudaryta tarp Čekoslovakijos, Rumunijos ir Jugoslavijos dvišalinėmis sutartimis. Svarbiausias šios sąjungos tikslas buvo išlaikyti status quo. Ji buvo nukreipta prieš Habsburgų dinastijos restauraciją ir prieš galimą agresiją iš Vengrijos ar Bulgarijos pusės. 1920 Čekoslovakijos ir Jugoslavijos ir 1921 Čekoslovakijos ir Rumunijos sutartyse pareikšta: ‚atsitikus neprovokuotam užpuolimui iš Vengrijos pusės... prieš vieną iš šalių, antra šalis pasižada ginti užpultąją šalį'. Taip pat buvo numatyta, kad nė viena iš šalių negali daryti karinių sąjungų, pirma nepasitarusi su antra susitariančia šalimi. Panašūs nuostatai buvo įrašyti ir 1921 Jugoslavijos-Rumunijos sutartyje užpuolimo atveju iš Bulgarijos pusės. Vėliau M.A. valstybės susirišo karinėmis sutartimis su Lenkija ir Prancūzija. 1929, 1930 ir 1933 sutartimis M.A. veikla buvo išplėsta ir į ekonominę bei politinę sritį. 1933 sudaryta M.A. nuolatinė taryba, kurios uždavinys buvo nustatyti bendras politines gaires. 1936 sutartimi M.A. valstybės pasižadėjo tarpusavio ginčus spręsti konsiliacijos ir arbitražo procedūra. M.A. išnyko, įvykus 1938 Miuncheno susitarimui dėl Čekoslovakijos padalijimo.

R. Machray, The Struggle for the Danube and the Little Entente 1938. *D.Kr.*

Mažoji Azija pusiasalis tarp Juodosios, Egėjo ir r. Viduržemio jūrų, dabar daugiausia priklausąs Turkijai. Apie 2000–1200 pr. Kr. hititai (žr.) čia buvo sukūrę gana didelę imperiją. Antroje I tūkstantmečio pusėje M.A. pakraščiuose įsikūrė graikų kolonistai. VII a. pr. Kr. iš vakarų įsibrovę lydai buvo sukūrę savo galingą valstybę, kurios karalius Krezas išgarsėjo pasakiškais turtais. 546 pr. Kr. persų karalius Kiras D. nukariavo Lydiją. V a. pr. Kr. persai užėmė ir graikų kolonijas su jų turtingais miestais. 336–334 pr. Kr. Aleksandras Makedonietis įjungė M.A. į savo imperiją. Po jo mirties Diadochai (žr.), tarp savęs nesutardami, M.A. buvo suskaldę į kelias laikines valstybes. 278 pr. Kr. įsibrovę keltų kilmės galatai M.A. viduryje įkūrė savo valstybę. Antroje II a. pr. Kr. pusėje M.A. teko Romai ir per 1000 metų buvo jos valdoma. Partai buvo mėginę ją užimti, bet romėnai juos atrėmė. Romėnų laikais M.A. ekonomika ir kultūra klestėjo. Gana anksti čia pradėjo plėstis krikščionybė, ir buvo įsteigtos 7 bažnyčios. 668 po Kr. M.A. buvo užliejusi arabų banga. XI a. pradėjo veržtis turkai seldžiukai. Kryžiaus karų metu kryžiuočiai buvo sukūrę keletą trumpalaikių valstybėlių, bet nesiliovė brovęsi turkai, kurių įvairios giminės kovėsi dėl pirmenybės. Pagaliau XV a. turkai osmanai užvaldė visą M.A. Jie sunaikino senąją graikų kultūrą ir krašto civilizaciją, gyventojai išbėgiojo į miestus ar į kalnus ir tapo klajokliais. Šiandien M.A. sudaro Turkijos pagrindą. Daugiau apie M.A. žr. Bizantija, Hititai, Frigai, Lydija, Persija, Turkija.

P. A. Tschihatscheft, Asie Mineure, 8 tt., 1852–68; *W. Ramsay,* The Historical Geography of Asia Minor 1890; *A. H. Wächter,* Der Verfall des Griechentums in Kleinasien 1903; *E. Honigmann,* Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches 1935. *P.Plk.*

Mažoji Lenkija žr. Lenkija.

Mažoji Lietuva lietuvių gyventas ar gyvenamas plotas š. Rytprūsių dalyje, kair. Nemuno pusėje siekiąs Priegliaus ir Deimenos krantus. Nuo XVII a. pradžios tam plotui įvedus administracinį pavadinimą ‚Litthauen', beveik visas jis po XVIII a. kolonizacijos bangos priklausė Gumbinės apygardai, ir tik maža dalis Karaliaučiaus apygardai. Tačiau Prūsų administracija ir toliau vartojo Lietuvos pavadinimą. Buvo įsteigti įvairių ginklo rūšių lietuvių (‚litauische') pulkai. Kad būtų galima atskirti kair. Nemuno esančios Lietuvos, imta vadinti Prūsų Lietuva (Preussisch-Litauen). Nuo antrosios XIX a. pusės, kai ir Prūsų Lietuvoje ėmė daugiau atsirasti tautinio susipratimo, vietoje ‚Prūsų Lietuvos', lietuviai abiejose sienos pusėse labiau ėmė vartoti terminą Mažoji Lietuva (žr. Lietuvos tomą). *Z. I.*

Mažoji Lietuva studentų korporacija, įst. 1928 LU Kaune. Korporacijos tikslas — burti Kaune studijuojančius M. Lietuvos liet. studentus ir kelti jų tarpe tautinę mintį. Korparacijos spalvos balta-mėlyna, kepuraitė — balta su tautine juostele. Palaikė ryšius ne tiktai su kitomis lietuviškomis korporacijomis, bet ir su suomių, estų bei latvių studentais, prisidėjo prie

SELL įkūrimo ir 1932 Klaipėdoje rengė SELL suvažiavimą. Korporacijos kūrėjai: Martynas Purvinas, Jonas Grigolaitis ir Adomas Gelžinius. Narių skaičius siekdavo per 30. 1938 korporacija likvidavosi.

Mažoji planeta žr. Asteroidas.

Mažonas 1. Kazys (g. 1886 IX 9 Gesalų k., Ylakių vls., Mažeikių aps.) vaistininkas, visuomenininkas. 1894–98 mokėsi Palangos progimnazijoje ir priklausė slaptam lietuvių būreliui. 1907 prie Kazanės univ. išlaikė vaistininko padėjėjo egzaminus ir atliko praktiką Petrapilyje, Archangelske ir Raseiniuose. 1913 Tartų univ. išlaikė vaistininko egzaminus ir dirbo Raseiniuose vaistinės vedėju. 1914–1918 Tambovo mst. vaistinės vedėjas ir kartu dirbo Tambovo lietuvių nuo karo nukentėjusiems šelpti komitete. 1918 išgavęs iš revoliucinės valdžios leidimus, per 1000 lietuvių tremtinių pargabeno į Lietuvą. 1919–22 buvo vidaus reikalų m-jos Sveikatos dpt. centrinio valstybės vaistų sandėlio ir Sveikatos dpt. vaistinės vedėju. 1922–24 turėjo savo vaistinę Skuode, 1924–44 Klaipėdoje, kur plačiai reiškėsi ir lietuvių organizacijose; 1940–41 paremdavo nuo bolševikų teroro atbėgančius lietuvius. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1945–49 dirbo Lietuvos Raudonajame Kryžiuje Detmolde (čia įsteigė vaistinę) ir kt. 1949 atvykęs Clevelandan dirbo M. Lietuvos bičiulių s-gos skyriaus vadovybėje, Liet. tautinėje s-goje ir kitose liet. organizacijose. Yra bendradarbiavęs prieš I pas. karą ir jo metu lietuvių spaudoje, o nuo 1923 buvo nuolatinis Farmacijos žinių bendradarbis. *V.Brz.*

K. Mažonas

2. Vladas (1881 VI 24 Telšiuose — 1945 I Sibire) kunigas marijonas, žurnalistas, pedagogas, misininkas. Mokėsi Petrapilio kun. seminarijoje, kartu dėstė liet. kalbą lietuvių klierikams. 1906 V 29 išv. kunigu darbavosi įvairiose Mogiliavo arkivyskupijos vietose, visur aktyviai reikšdamasis liet. veikloje. 1911 XI iš Tulos paskirtas Petrapilio Šv. Kazimiero par. klebonu. Prieš ir po karo kurį laiką gyveno Suomijoje. 1916 Petrapilyje ėmė organizuoti lietuvių skautus ir šiaip dirbo jaunimo tarpe. 1920 ėjo Petrapilio Dievo Motinos par. klebono pareigas. Sugrįžęs į Lietuvą, 1921 paskirtas Šiaulių gimn. kapelionu ir mokytoju. 1924 IX 4 įstojo į marijonų vienuolyną Marijampolėje. Čia buvo Šv. Vincento bažnyčios rektorius, marijonų gimn. mokytojas, iki 1930 uolus kat. skautų globėjas, 1929–30 redagavo ir leido jiems laikraštėlį ‚Budėk', 1924 sukūrė stovyklinę skautų maldą, išsp. 1930 Liet. skautų brolijos statutą, atžymėtas skautų padėkos ordinu. 1927–32 Šaltinio redaktorius, laikraštį iškėlęs į pirmaujančius kokybe ir tiražu. 1932–34 Londono liet. klebonas. 1934 VIII su Ant. Zaremba, MIC, ir Br. Ivanausku, MIC, išvyko į Mandžiūrijos Charbino misijas, perėjęs į rytų apeigas. Čia dėstė marijonų gimn., redagavo Katoličeskij Viestnik, dirbo sielovadoje, subūrė į sąjungą lietuvius ir Lietuvos piliečius. Pakartotinai Japonijos katalikų prašomas padėti marijonams, M. apie metus Tokijo mokėsi japonų kalbos, tyrė marijonų misijų galimybes, gausiais straipsniais supažindino lietuvius su Japonija ir jos rūpesčiais. 1938 XI 27 sugrįžo į Lietuvą, kur tęsė spaudos, misijų ir sielovados darbą. 1941 VI 15 išvežtas į Sibirą ir tenai nežinomose aplinkybėse mirė. Parašė ir išleido: Tikybos metodika 1922, išverstą dramą Ubagėlis 1926. Rašė Šaltinyje, Skautų Aide, Liet. Mokykloje, XX Amžiuje, Tiesos Kely ir kt.

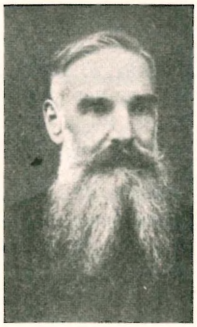

Kun. V. Mažonas

K. Matulaitis, Londono lietuviai 1939; Šaltinis 26, 1930, 372–373; 34, 1934, 146; 7, 1938, 111. *S.Mtl.*

Mažoras (prc. majeur iš it. maggiore ‚didesnis') muzikoje dermė, kurios pagrindą sudaro mažorinis akordas. Liet. kalboje vartojami dvejopi terminai: tonacijoms žymėti iš vokiečių atėję lotyniški dur ir moll, o kasdieninėje kalboje itališki mažorinis ir minorinis. Šiais terminais vadiname du skirtingus muz. charakterius ar tonacijas, įsivyravusias XVII a. ir pakeitusias senovines modalines bažnytines tonacijas. Jų esminis skirtumas ir būdinga žymė sutelkta tercijos intervale, kuris yra kiekvienos gamos ar triskambio pradžioje. Mažorinė tonacija turi didžiąją tercijų pradžioje (žr. Intervalas), minorinė — mažąją. Nusakant bendromis sąvokomis, mažorinė, ar dur, tonacija pasižymi

šviesesniu, linksmesniu charakteriu, minorinė arba moll, — tamsesniu, liūdnesniu. Daugumos grynų muzikos formų žymima tik tonacija: sonata C dur, simfonija d moll, koncertas b moll ir pn. *Iz.V.*

Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas žr. Vyriausiasis Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas.

Mažosios Lietuvos Jaunimas jaunųjų savaitraštis, 1930 III 15 — XII 5 ėjęs Lietuvos Keleivio (žr.) priedu. Red. J. Grigolaitis, leido Klaipėdos krašto jaunųjų taryba. 1932 prie Lietuvos Keleivio dar buvo trumpai atgaivintas, red. V. Dovilas.

Mažosios Lietuvos Taryba yra Mažosios (Prūsų) Lietuvos liet. politinis organas, jų tautinių aspiracijų reiškėjas ir vykdytojas. Jos veikla prasidėjo I pas. karo pabaigoje, kaizerinei Vokietijai žlugus, ir tęsiama toliau tremtyje nuo nacinės Vokietijos sugriuvimo. M. Lietuvos lietuviai, pasiremdami JAV prezidento paskelbtais 14 punktų dėl tautų apsisprendimo teisės, I pas. karui vos pasibaigus, ėmė reikalauti M. Lietuvos atsiskyrimo nuo Vokietijos ir prijungimo prie nepriklausomos Lietuvos valstybės. 1918 XI 16 Tilžėje sušauktas liet. susirinkimas, kuriame buvo įst. Mažosios Lietuvos Tautinė Taryba. Ji 1918 XI 30 aktu viešai reikalavo ‚priglaudimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos'. 1919 IV 8 raštu Versalio taikos konferencijos pirmininkui pateikė reikalavimą, kad Rytprūsių lietuviškosios sritys — iki Labguvos, Įsruties, Gumbinės, Darkiemio ir Galdapės — būtų priskirtos prie Lietuvos. Versalio taikos konferencijai atskyrus nuo Vokietijos tik M. Lietuvos šiaurines sritis iki Nemuno (vad. Klaipėdos Kraštą), Mažosios Lietuvos Tautinė Taryba iš Tilžės persikėlė į Klaipėdą, kur stengėsi įsijungti į prancūzų okupuoto krašto administravimą ir nuo Vokietijos atskirtąjį kraštą prijungti prie Lietuvos valstybės. Jos atstovai kurį laiką buvo prancūzų administracijos sukurtos Klaipėdos Krašto Direktorijos nariai, bet paaiškėjus, kad direktorija yra ‚freištatininkų' įrankis, iš jos išėjo ir stojo opozicijon. 1922 lapkričio mėn. M.L.T. atstovai vyko Paryžiun, kur sąjungininkų sudaryta komisija tyrė projektą, kaip išspręsti Klaipėdos Krašto politinį likimą. Nesulaukusi alijantų sprendimo, M.L.T. jau 1920 II 21 priėmė iškilmingą rezoliuciją, kuria reikalaujama, kad: 1. Lietuvos muitų siena būtų nukelta prie Nemuno, o jos apsauga pavesta Lietuvos kariuomenei; 2. geležinkeliai, paštas, telegrafas ir telefonas tuojau būtų pavesti Lietuvos susisiekimo administracijai ir 3. Lietuvos valstybė tuojau pradėtų naudotis Nemunu ir Klaipėdos uostu. 1920 III 20 Lietuvos Valstybės Taryba iškilmingame posėdyje savo nariais kooptavo M.L.T. atstovus.

1923 Klaipėdos Kraštui prisijungus prie Lietuvos valstybės ir 1924 Klaipėdos Krašto tarptautine konvencija prisijungimą legalizavus, M.L.T. savo siekimus esamose sąlygose rado įvykdytus ir tolimesnei revindikacinei veiklai neturėjo pagrindo.

Tik po II pas. karo, M. Lietuvai patekus po rusiškuoju jungu, ir 1945 Potsdamo konferencijos nutarimu atskyrus visą M. Lietuvą nuo Vokietijos, M. Lietuvos lietuviai vėl ėmė tęsti savo politinę veiklą ir atgaivino savo tautinę ir politinę atstovybę — M.L.T. Atsidūrę V. Vokietijoje, M. Lietuvos lietuviai 1946 XI 6 Fuldoje atkūrė M.L.T. ir kartu paskelbė deklaraciją, kurioje pakartotinai pareiškė ‚savo tvirtą valią atsiskirti nuo Vokietijos ir susijungti su savo tautos kamienu bendroje Lietuvos valstybėje'. Tąja deklaracija kreipiamasi į demokratines pasaulio valstybes su prašymu: 1. paremti liet. tautos reikalavimus ir padėti jai išsivaduoti iš naujo rytų okupanto jungo; 2. atskirti M. Lietuvą nuo Aismarių ties Rudkalniu iki Šventainių ties Suvalkais — kad ji galėtų susijungti su išlaisvintąja D. Lietuva. 1947 I 15 paskelbė protestą prieš M. Lietuvos gyventojų naikinimą ir M. Lietuvos kolonizavimą rusais, prašydami M. Lietuvos valdymą pavesti Jungtinių Tautų Komisijai ir vietos lietuviams leisti sukurti savo valdžią.

M.L.T. visą laiką artimai bendradarbiauja su Vliku. Iki 1956 jos atstovas buvo Vliko Vykdomosios Tarybos narys. M.L.T. veikia V. Vokietijoje. Daugumas narių kilę iš M. Lietuvos, į p. nuo Nemuno. Prezidiumo pirm. yra Erdmonas Simonaitis, kuris buvo jau Mažosios Lietuvos Tautinės Tarybos vienas aktyviausių narių Tilžėje ir Klaipėdoje.

Kovo 20 d. 1920. *M. Brk.*

Mažosios tautos dažnai pavojingiau gyvena, ypač jeigu jos virsta žiaurių ir ekspansyvių kaimynų kolonijomis ir nustoja teisės rūpintis savo krašto sveikatingumu, kultūra ir teisingumu. Senovinė M. Azija ir dabartinė rusų valdoma Eurazija savo tyruose ir miškuose glaudžia kaulus daugelio mažų jau sunaikintų ir dar naikinamų tautų. Čia trumpai apžvelgiama ne-

daugelio nedidelių tautų demografinio pulsavimo paskutinis šimtmetis (1860–1957). Į jų tarpą įtraukiamos Rusijos kolonijomis paverstos tautos (lietuviai, latviai, estai), kurios neturėjo ir dabar iš esmės neturi autonomijos. Įtraukiama ir Suomija, kuri ir carų valdoma 1809–1917 vis dėlto turėjo gana plačią autonomiją. Palyginimui paimtos ir 5 nedidelės Š. ir V. Europos valstybės, kurios turėjo nepriklausomybę visą mums rūpimą šimtmetį. Įtraukti čia taip pat Kanados prancūzai, kurie bent Kvebeko provincijoje naudojosi plačia autonomija. Primintas ir Ceilonas, kuris beveik visą tą laiką buvo britų eksploatacijos, bet ne kolonizacijos, kolonija. Slovakija čia pridurta kaip pavyzdys vengrų nacionalistinio valdymo, kur kolonizacija ir nutautinimas buvo plačiai praktikuojami, tik nevartojant brutalių Rusijos metodų.

Lietuvių visoje etnografinėje Lietuvoje ir gretimose gubernijose 1861 buvo 1.990.268, kurių tarpe M. Lebiodkinas priskaitė 222.472 liet. stačiatikių; jų daugumas gyveno Gardino gub. (130.729), gana daug lietuvių stačiatikių buvo Kijevo ir Volinijos gub. (49.269) ir Vilniaus gub. (27.985). Lietuviai stačiatikiai ir dalelė katalikų (iš viso apie 415.000) kalbos atžvilgiu jau buvo nutautinti, bet save laikė lietuviais. Lietuviškos sąmonės jie nustojo per sekamus 20 m., lietuvių spaudos ir mokyklų draudimo periodo pirmoje pusėje (1864–77), kada A. F. Rittichas lietuviškai kalbančių D. Lietuvoj priskaitė 1.443.217, o M. Lietuvoje 113.000. Kitas tuometinis lietuvių tautos tyrinėtojas I. Brennsohnas sutiko su minėtais Ritticho skaičiais, kuriuos pacitavo savo disertacijoje Zur Anthropologie der Litauer 1883.

MAŽŲJŲ TAUTŲ AUGIMAS 1861–1957 (TŪKSTANČIAIS)

	1861	1901	1914	1921	1931	1941	1951	1957
Lietuviai	1990	2050	2150	2080	2307	2547	2300	2248
Latviai	964	1319	1540	1162	1395	1508	1240	1200
Estai	750	1048	1150	980	990	986	720	700
Suomija	1770	2593	3083	3366	3667	3940	4033	4370
Švedija	3917	5136	5680	5954	6162	6406	7042	7376
Norvegija	1433	2240	2520	2650	2840	3050	3278	3520
Danija	1600	2465	2870	3268	3570	3880	4281	4476
Olandija	3373	5179	6339	6977	8061	8950	10250	11097
Belgija	4782	6693	7644	7467	8159	8257	8703	9010
Kanados prancūzai	861	1650	2173	2453	2928	3483	4319	4820
Ceilonas	1919	3577	4030	4498	5312	6232	7600	8384
Slovakai	1710	2020	2005	2164	2604	3080	2830	2990

Čia duodamoji statistinė lentelė rodo labai lėtą lietuvių skaičiaus didėjimą. Bet antrojoje XIX a. pusėje lietuviškųjų gub. vidutinis natūralinis metinis gyv. prieauglis siekė vid. 1,2%, vadinasi, per 60 m. gyventojų skaičius būtų padvigubėjęs. Tad 1921 prie normalių ekonominių ir politinių sąlygų lietuvių jau turėjo būti 4 mil., bet jų tuomet tebuvo vos 2.080.000. Tad kur gi dingo 1.900.000 lietuvių? Iki 1921 į Ameriką ir kitur išemigravo apie 350.000 lietuvių. Jau minėti 415.000 iki 1860 kalbos nustoję lietuviai buvo galutinai nutautinti iki 1880, o su savo prieauglium iki 1921 jų būtų buvę bent 830.000. Bet nutautinimas spaudos draudimo metu sparčiai plėtėsi net ir grynai lietuviškose srityse. Kai 1861 M. Lebiodkino per dvasininkus pravesta statistika Vilniaus gub. rodė 50% lietuvių, tai apie 1901-04 gudų mokslininkas E. F. Karskis (Belorussy 1904, 4–7) lietuvių Vilniaus gub. rado tik 400.000, kas sudaro tik 25 ar 24% visų gyv. Pagal Karskį, lietuviai tuomet buvo apgyvenę tik ⅓ Vilniaus gub. Tat reikštų, kad tarp 1861 ir 1921 nutautinta dar bent 400.000 lietuvių, gyvenančių daugiausia Vilniaus, Ašmenos ir Lydos aps. ir bent kiek kitose vietose. Tad 1861–1921 suslavinta bent 1.200.000 lietuvių, į užjūrio kraštus išvyko per 350.000, o M. Lietuvoje per tą laiką suvokietinta dar apie 350.000. Taigi, lietuvių tautos nuostoliai tame laikotarpyje ir siekė 1.900.000.

1921–40 Lietuva džiaugėsi ne tik nepriklausomybe, bet ir taika bei pastovia ekonomine pažanga, kuri gražiai atsiliepė ir gyv. prieaugliui, nors kai kuriais metais ir būta gana žymios emigracijos, ypač P. Amerikon. 1921–41 etnografinėje Lietuvoje priaugo 467.000 lietuvių, vidutiniškai per metus priaugdavo po 25.000, o per 20 m. susidarė bent 0,5 mil., iš kurio etnografinė

Lietuva sau pasiliko 467.000, o užjūrio kraštams atidavė apie 40.000 lietuvių (ir truputį daugiau Lietuvos svetimtaučių). 1941 VI rusai pradėjo Lietuvoje masinį genocidą, ir iki 1959 apie 300.000 lietuvių ištremta į vergų stovyklas.

Lietuvos gyv. natūralino daugėjimo procentas per pastarąjį šimtmetį buvo labai panašus į Danijos. Tad laisvės sąlygose ir be genocido lietuvių skaičius etnografinėje Lietuvoje nuo 1861 iki 1957 būtų galėjęs pasiekti 5,5 mil., bet dabar jų ten yra likę vos 2.248.000, arba arti 80% visų Lietuvos gyventojų. Sovietinių kolonistų skaičius siekia iki 15%.

L a t v i a i anksčiau buvo atleisti iš baudžiavos, ekonomiškai ir kultūriškai mažiau persekiojami. Tad jų ūkinis gyvenimas ir kartu sveikatingumas antrojoje XIX a. pusėje žengė į priekį. 1861–1901 latviams priaugdavo vid. po 8900, bet tarp 1901 ir 1914 jų metinis prieauglis pakilo vid. iki 15.800; taigi, savo proporcija jų natūralinis prieauglis šiame trumpame periode jau beveik prilygo lietuvių prieaugliui. Bet 1914–19 karuose jie turėjo daug didesnių nuostolių, negu lietuviai. Labai daug latvių pasitraukė I pas. karo metu į Rusiją ir žymi jų dalis iš ten nebegrįžo. Pačioje Latvijoje latvių skaičius per tą karą sumažėjo beveik 400.000, tačiau iki 1925 pusė tų pabėgėlių grįžo Latvijon. Nepriklausomybės periode Latvijos metinis natūralinis gyv. prieauglis svyruodavo tarp 0,7 ir 0,5%, taigi, jis buvo beveik du kartus mažesnis negu Lietuvoje, ir tik Latgala duodavo $^2/_3$ prieauglio, nes metinis prieauglio procentas Latgaloje siekdavo net 1,6%.

Bolševikų okupacijoj Latvija labiau supramoninama negu Lietuva. Tad vietoje vergų stovyklosna išvežtų latvių atvežama dar daugiau rusų. Latvių išvežta apie 200.000, o per 100.000 paspruko į Vakarus, tad pačioj Latvijoj jų palikta tik 1.200.000, Dabar Latvijoje yra 2 mil. gyv., iš jų tik apie 60% latvių (1935 latviams teko 76%). Rusų Latvijoj 1935 buvo vos 10,6%, bet dabar jų procentas pakilo net iki 35%. Miestuose ryškiai vyrauja rusų kolonistų elementas.

E s t a i antrojoje XIX a. pusėje didėjo beveik tokiu pat procentu, kaip ir lietuviai. Per metus estų priaugdavo vid. apie 7500. 1914–18 karas Estijai buvo labai nuostolingas, prieauglio procentas Estijoje labai smuko: jis svyravo nuo 0,4 iki 0,16%. Daliai prieauglio išemigruojant, pačiai Estijai kas metai vid. likdavo vos apie 800. Tad per visą nepriklausomybės laiką estų priaugo vos 16.000. Bolševikų režimas vergijon išvežė apie 150.000 estų. Į Vakarus jų paspruko apie 70.000. Laisvoje Estijoje buvo net 88% estų, bet dabar jų ten esama tik apie 60%.

S u o m i j a buvo daug laimingesnė už savo pietinius mažus kaimynus: ji ir carų valdžioje turėjo plačią autonomiją, o jos trys karai su rusais (1918, 1939–40 ir 1941–45) mūšių lauku pavertė tik mažą Suomijos dalį ir rusai ten negalėjo vykdyti genocido. 1934–36 Suomijos natūralinis vid. metinis prieauglis siekė tik 0,5%, taigi, buvo beveik du kartus mažesnis negu Lietuvos. Karų metu tas prieauglis būdavo didinamas, net intensyviau negu Lietuvoje, kuri 1941–43 turėjo truputį didesnį prieauglį negu prieš karą. 1956 Suomijos prieauglis siekė net 1,3%, taigi, buvo lygus Lietuvos 1941–43 prieaugliui. Abi tautos, atrodo, pajuto reikalą savo prieauglį didinti didžiųjų pavojų akivaizdoje. Prisiminkime, kad 1800 Suomija turėjo vos 832.659 gyv., o 1957 jau turėjo 4.370.000 ir vis didėja apie 50.000 per metus.

Prieš 150 m. Suomijoj buvo apie 25% švediškai kalbančių žmonių ir iki 1863 tik viena švedų kalba buvo valstybinė. Nuo 1863 abi kalbos tapo valstybinėmis. Šiuo metu švediškai kalbą ten besudaro tik 9%, nors ir tebesinaudoja lygiomis kalbų teisėmis.

Š v e d i j a priklauso prie lėčiau augančių kraštų. 1935–37 jos vid. natūralinis metinis prieauglis siekė vos 0,21%, o 1953–57 tas prieauglis smuktelėjo iki 0,19%. 1800 Švedija turėjo 2.347.000 gyv. Šis skaičius per 83 m. (iki 1883) padvigubėjo. Kiek vėliau švedų gimimų skaičius pradėjo kristi; šalis, mat, praturtėjo ir suburžuazėjo. Pusiasalyje gyvendami, švedai mažiau jaučia ir pavojus, kol Suomija juos bent kiek užtoja nuo rusų.

N o r v e g i j a 1800 turėjo 880.000 gyv. Padvigubėjo ji per 70 m. (iki 1870), o per sekamus 87 m. ji vėl padvigubėjo, nors norvegai ir labai gausiai emigravo. Tai šalis labai drąsių žmonių, garsių jūrininkų, avantiūristų ir pavojingo gyvenimo žvejų. Tokia šalis mažiau pasiduoda miesčioniškumo naikinantiems papročiams. Ir dabar (1952–56) Norvegijos vid. prieauglis vis dar siekia 35.000, arba 1,0%. Jei ši šalis turėtų daugiau naudingos žemės ir nebūtų verčiama emigruoti, tai per 70 m. ji galėtų dar padvigubinti savo gyventojus.

Danija 1800 turėjo 929.000 gyv., kurie pasidvigubino iki 1874, nors apie ⅓ prieauglio emigruodavo Amerikon. Per pastaruosius 70 m. Danija vėl padvigubėjo, nors emigracija buva labai didelė: 1948–56 ji svyravo tarp 19.000 ir 33.000. Danijos natūralinis vid. metinis prieauglis nuostabiai prilygsta Lietuvos prieaugliui. 1921–41 abi tautos turėdavo apie 1,1% metinio prieauglio.

Olandija savo civilizacijos lygiu yra pati pirmoji Europos šalis, o savo masių (liaudies) kultūra ji, gal būt, bus pati pirmoji visame pasaulyje. Labai maža ji turi erdvės ir neperdaug gamtos turtų, bet savo gyvenimo lygiu ji pirmauja visoje Europoje. Ir nuostabu, kad ši didelių miestų ir mažos erdvės šalis nenustoja savo gaivastingo veislumo. Nuo 1861 iki 1918, t.y. per 57 m., ji padvigubino savo gyv. skaičių. Nuo 1904 iki 1957 jos gyv. skaičius vėl padvigubėjo. Tokio sveiko augimo nesimato nei vienoje turtingesnėje Europos šaly. Jau pasiekusi nuostabaus gyv. tirštumo (340 viename km²), ši šalis vis dar auga ir nepergausiai emigruoja: per penkmetį (1952–56) išemigravo 115.000 olandų, o priaugo jų per 1.100.000. Tai tauta ne tik didelės praeities, bet ir didelės ateities.

Belgija yra dvikalbė šalis. Jos prancūziškoji pusė labiau seka Prancūzijos papročius, o flamai beveik nesiskiria nuo olandų. Iki 1914 ji buvusi gausesnė savo gyv. skaičium už kaimyninę Olandiją, savo prieaugliumi vis labiau atsilieka nuo jos. 1861 Belgija turėjo 1.400.000 gyv. daugiau negu Olandija, o 1957 Olandija ją pralenkė net 2 mil. Belgija yra pasiekusi labai didelį gyv. tankumą: 1 km² gyvena net 300 žmonių.

Kanados prancūzai rodo mums labai nuostabų ir beveik vieninteli gaivastingumo ar nemarumo pavyzdį. Kai 1763 N. Prancūzija, arba Kanada, tapo britų užkariauta, tai joje buvo apie 60.000 prancūzų kaimiečių su trupučiu kunigų; pasaulietiška inteligentija pabūgo britų persekiojimo ir grįžo Prancūzijon. Nuo 1763 prancūziškoji Kanada nebegavo ateivių iš Prancūzijos, o britiškoji dalis daugėjo didele ateivių srove iš Anglijos ir Skotijos, Airijos, Vokietijos, Ukrainos ir kt.. Buvo galvota, kad 60.000 Kanados prancūzų nuskęs kelių milijonų anglosaksų jūroje, kaip vėliau dingo po keletą milijonų vokiečių, italų, lenkų ir mažesniais skaičiais daugelio kitų Europos tautų. Tačiau prancūzų kaimiečiai išvengė pavojingo išsisklaidymo, susispietė Kvebeko srityje, griežtai atmetė prancūziškas dvivaikių šeimų madas, ir per pirmąjį šimtmetį jie padaugėjo 14 kartų; 1861 jų jau buvo 861.000 ir jie sudarė 24% visų Kanados gyventojų. Nors vėliau prasidėjo labai galinga anglosaksų ir germaniškų tautų imigracija, tačiau 1957 Kanadoje prancūzų per tą šimtą natūraliu būdu padaugėjo beveik penkeriopai: jų skaičius siekia 4.820.000, procentas — 34%. Į JAV emigravo iš skurdesnių Kvebeko sričių apie 1,5 mil. prancūzų. Čia jie greitai nutausta. Jų ankstyva kolonija Louisianoje (apie 300.000) palengva tirpsta. Iki šio amžiaus pradžios Kanados prancūzai nelabai rūpinosi savo išsimokslinimu ir praturtėjimu. Jų svarbiausias tikslas tuomet buvo įsigyti daugiau ariamos žemės ir užsiauginti daugiau vaikų. Dabar jie jau turi 4 didelius universitetus ir per 30.000 studentų, turi gausią savo spaudą ir mokslines organizacijas. Bet tai dar tik pradžia jų kultūrinio kilimo. Tai pavyzdys visoms tautų atplaišoms, kurios nenorėtų išnykti.

Ceilonas nuo 1796 iki 1948 buvo gana tipinga britų kolonija. Jis gali būti visiškai būdingu pavyzdžiu Vakarų eksploatacinio kolonializmo. Įsidėmėtina, kad šitas vakarietiškas kolonializmas mažų tautų nesunaikina, nes britai visai čia netaikė rusiško kolonializmo metodų, t.y. nevartojo nutautinimo, trėmimo ir genocido priemonių. Ceilono pavyzdys rodo, kad britų kolonializmas čia pasinaudojo šios šalies turtais, bet kartu užtikrino kraštui taiką ir geresnę santvarką, gerokai pakėlė švietimą ir sveikatingumą. Per šimtą metų ceiloniečiai padaugėjo ketveriopai, arba 400%. Juos augimo procentu pralenkė tik Kanados prancūzai, o lietuviai Rusijos santvarkoje per tą laiką padaugėjo tik 12%, nes skurdas, emigracija, trėmimai ir priverstinis nutautinimas labai mažino lietuvių prieauglį.

Slovakai savo būdu ir politiniais vargais gerokai panašūs į lietuvius. Savo valstybę jie turėjo tik iki 907, kuomet ji tapo užkariauta vengrų ir pavadinta Aukštąja Vengrija. Tais laikais daugiakalbė Vengrija savo valstybine kalba laikė lotynų k. Tokia padėtis teikė įvairioms Vengrijos tautoms daugiau lygybės ir saugumo jų tautinei egzistencijai. Tačiau nuo 1867 sparčiau pradėjęs kilti vengrų nacionalizmas buvo labai nepalankus slovakų tautybei. Tačiau jų laisvės troškimas buvo labai

stiprus. Savos autonominės valstybės reikalavimus slovakai jau suformulavo 1848 V 10 deklaracijoje. 1873 slovakai turėjo savo kalba 2057 pradžios mokyklas, keletą gimnazijų ir keletą laikraščių, o rusai tuo metu Lietuvoje neleido lietuviams spausdinti nei vieno laikraščio ar knygos, neleido atidaryti nei vienos lietuviškos mokyklos. 1875 vengrai jau uždarė tris paskutines slovakų gimnazijas ir platesniu mastu pradėjo juos nutautinti. Slovakija — nedidelis kraštas: vos 49.000 km². Svetimųjų viešpatavimas vertė slovakus gausiai emigruoti iš savo tėvynės. Tačiau slovakai turėjo gausesnes šeimas negu vengrai. Ir nuo 1861 iki 1921 slovakų skaičius beveik padvigubėjo. 1918 gale patekę čekų valdžion, slovakai buvo suvaržyti kultūrinėje ir ekonominėje srityje. Tačiau jie ir toliau ryžosi sukurti savą valstybę. Čekų okupacijos tikslas buvo asimiliuoti ir kolonizuoti Slovakiją. Jie savo valdymo pradžioje atgabeno Slovakijon apie 72.000 savų kolonistų: policijos, valdininkų, mokytojų ir t.t. Tačiau 1938 gale Slovakija išsikovojo, kad ir trumpalaikę nepriklausomybę, kurią vėliau siaurino vokiečių okupacija, o rusų okupacija 1945 pavasarį ją visiškai pribaigė: rusams diriguojant susiformavo nauja komunistinė Čekoslovakija, kurioje Slovakijos autonomijai nebeliko vietos. Išvijus iš Sudetų vokiečius, čekų valdžia deportavo apie 250.000 slovakų ūkio darbams į vokiečių gyventas vietas. 1957 pabaigoje Slovakijoje buvo 3.873.000 gyv., kurių tarpe slovakų beveik 3 mil. Vakarų kolonializmo valdoma Slovakija vis dėlto nuolat ir sparčiau augo, negu Rytų kolonializme esanti Lietuva (plg. davinius statistikos lentelėje).

Čia pateikti mažųjų tautų pavyzdžiai paimti iš ne pačių mažiausiųjų, bet jau turinčių arti 1 mil. ir net iki 11 mil. narių. Net tokia maža, bet labai kultūringa tauta, kaip estai, turi nemenką savo dailiąją literatūrą, aukšto lygio universitetą, pakankamai visokių techniškų knygų ir t.t. Aukštojo mokslo vadovėlių ir visokių mokslinių veikalų mažosios tautos neįstengia pakankamai pasigaminti, bet savo liaudies kultūros srityse jos gali vystytis visai savarankiškai ir pasiekti labai aukšto lygio, dažnai aukštesnio už didžiųjų tautų liaudį. Kultūros viršūnės mažosioms tautoms gana lengvai pasiekiamos, nes jos paprastai išvysto didelį gabumą kalboms ir išmoksta net po keletą jų. Atrodo, kad daugumas lietuvių inteligentų yra trikalbiai, o dalis jų moka ir daugiau kalbų.

Tautų, kurios turi bent po 1 mil. narių, pasaulyje yra apie 150. Tačiau pasaulyje yra apie 3000 atskirų kalbų, taigi apie tiek pat ir tautų. Daugumas pasaulio tautų yra labai mažos, maždaug iki 50.000 narių. Daugelis jų pamažu tirpsta, apsuptos ir naikinamos galingų kaimynų. Tačiau visiškos demokratijos ir laisvės sąlygose, net ir visai mažytės tautelės gali išsilaikyti ir net augti. Tokiu pavyzdžiu mums gali būti r e t o r o m a n a i, išlikusi skeveldra gana gausios keltiškos giminės, prieš 2000 m. Romos užkariautos, vėliau germanizuotos ar suitalintos. Bet dalis jų ir dabar tebegyvena Šveicarijos Grisonų kantone, sudarydami gerą trečdalį visų (137.000) to kantono gyventojų. Kitose pasaulio dalyse tokio didumo tauta greitai išnyktų. Retoromanų buvo: 1870 — 31.000, 1880 — 38.705, 1930 — 44.200 ir 1950 — 48.862. Per pastaruosius 20 m. jiems kasmet priaugdavo vid. po 460 žmonių. Žinoma, tai gana lėtas augimas, nes iš neturtingo kalnuoto kantono dalis jų pasitraukia, emigruoja ir ilgainiui nutausta. Jie turi sava kalba valdžios pradines mokyklas, kurių vyresnėse klasėse mokoma daugiau vokiškai, bet pirmus trejus metus vaikai mokosi tik retoromaniškai. Kai Lietuvoje spauda buvo rusų uždrausta, 1872 retoromanai jau turėjo net 5 savaitinius ar mėnesinius laikraščius. Nuo 1937 Šveicarija paskelbė retoromanų kalbą ketvirtąja federaline kalba. Turint tokį oficialinį statusą savo kalbai, mažytė retoromanų tauta gauna visas galimas sąlygas kultūriškai plėtotis, nors aukštesnėse kultūros pakopose jai ir tenka kai ką skolintis iš kaimynų vokiečių, kurie tame kantone turi absoliutinę daugumą, panašiai kaip ir visoje Šveicarijoje (70%).

I š v a d o s: 1. Mažos nepriklausomos ar autonominės (Kanados prancūzai, seniau Suomija) tautos ne tik išsilaiko, bet nuolat auga. Jų augimo tempas priklauso nuo gimimų persvaros; laisvos erdvės perteklius (Kanada) skatina gimimus.

2. Eksploatacinėse kolonijose (Ceilonas) tautoms negresia joks išnykimo ir susmulkėjimo pavojus, ypač kai tropikų gyventojai pasižymi dideliu veislumu.

3. Didžiausias pavojus sudaromas mažosioms tautoms, kai jų gyvenamoji erdvė patampa eksploatacijos, kolonizacijos ir prievartinio nutautinimo objektu. Tokioje padėtyje yra trys Pabaltijo tautos. Ypač

pavojus gresia Estijai, kurios natūralinis gyv. prieauglis labai menkutis ir negali kompensuoti kolonizacijos ir deportacijų padaromų nuostolių.

4. Laisvės sąlygose ir toliau nuo Rusijos net visai mažytės tautelės gali laikytis, augti ir kultūriškai stiprėti (retoromanai).

K.Pkšt.

Mažučiai k. Darbėnų vls., Kretingos aps., 3 km nuo Darbėnų; 1923 buvo 76 gyv. Apie 4 km į v. nuo Darbėnų yra 599 ha plato M. miškas. Per mišką eina geležinkelis Darbėnai–Šventosios uostas. Vieta drėgna, lygi. Viduramžis pušynas su beržu. Gausu lapių. Laikosi tetervinai.

Mažuikiai (vok. Maszuiken) k. Juknaičių vls., Pilkalnio aps., 4 km į š.v. nuo Lazdynų, Šešupės ir Prūdupės santakoje; 244 gyv. (1939). Šešupės užtvankoje yra didelė lentpiūvė, kur apdirbama Lubėnų miškų medžiaga. Tarp M. ir Užprūdupių, aukštokame deš. Šešupės krante, yra piliakalnis.

Mažųjų Laukininkų Susivienijimas žr. Klaipėdos krašto organizacijos (LE XII, 48).

Mažųjų Pasaulis P. Amerikos lietuvių vaikų laikraštis, ėjęs nuo 1937 VI 10 São Paulo, Brazilijoje. Red. mokytojas Simas Bakšys, leido Lietuvių sąjunga Brazilijoje. Pradžioje ėjo kas mėnesį knygutės pavidalo, vėliau — jungtiniais numeriais du kartus per metus.

Mažuma mažesnioji kokio konkretaus asmenų viseto dalis, pvz. p a r l a m e n t o m. yra mažesnioji jos narių viseto dalis, kurią sudaro kitokio nei dauguma nusistatymo partija ar partijos, grupė ar grupės; bet kokio sprendžiančio s u s i r i n k i m o m. yra mažesnioji jį sudarančio asmenų viseto dalis, balsuojanti ar balsavusi prieš daugumą, ir t.t. Priešybė — d a u g u m a.

Mažumos žr. Tautinės mažumos.

Mažūnis (Marasmius) lakštabudžių (Agaricaceae) šeimos grybas. M. t i k r a s i s (M. androsaceus) smulkaus vaiskūnio grybas sutinkamas negyvojoje miško paklotyje. M. č e s n a k i n i s (M. scorodonius) išretintuose miškuose. Česnakiškai kvepia, vartojamas kaip prieskonis.

Mažuoliai k. Grinkiškio vls., Kėdainių aps., 16 km nuo Grinkiškio; 1923 buvo 25 ūkiai ir 126 gyv. Lauke yra senojo geležies amžiaus pilkapių, apdėtų akmenų vainiku.

Mažùpė upė Joniškėlio vls., Biržų aps., Mūšos (Lielupės) deš. intakas, su aukštupiais 43 km ilgio; aukštupiai Šakyna ir Žanga prasideda Smilgių vls., Panevėžio aps., kaip nusausinimo grioviai; intakai: kair. Lieknelis, deš. Dergela ir Meškerdys; upė ir visi intakai teka š. kryptimi. Baseino plotas 201 km², vid. debitas 1,0 m³/sek. Joniškėlio mstl., 5 km nuo žiočių, nuo 1930 veikia vandens matavimo stotis: matuoklė prie gelžbetoninio tilto ties bžn.

S.K.

Mažuranić Ivan (1814–1890) kroatų politikas ir poetas, ilirizmo (žr.) sąjūdžio šalininkas. 1873–80 buvo kroatų banu. Sukūrė geriausią kroatų tautinę epinę poemą Smrt Smail-age Čengijića (Smail-aga Čengijića mirtis) 1846.

A. Barac, **M. 1945.**

Mažvydas (lot. Mosvidius) Martynas (m. 1563 V 21 Ragainėje) evangelikų liuteronų kunigas, parengęs pirmąją spausdintą lietuvišką knygą.

P a v a r d ė. Dėl jos lietuviškosios lyties įvairiai spėliota, nes pats M. niekur nėra kaip reikiant lietuviškai pasirašęs. Pagal humanistų paprotį ir XVI a. Lietuvos mokytinė visuomenė lotyninosi pavardes. Taip Kulvietis vadinosi Culvensis, Rodūnionis ar Roduinionis — Rodonius, Radunius, o Rapailionis ar Rapolionis — Rapagelanus. Todėl nenuostabu, kad ir M. Karaliaučiaus univ. matrikuloje 1546 įsirašydino lot. Martinus M o s w i d i u s, o baigusiųjų sąraše (1548) vėl pažymėtas Martinus M o s s u i d i u s Lithuanus. Su ta sulotyninta pavarde ir nebesiskyrė visą amžių. Savo lotyniškai rašytuose laiškuose pasirašo M o s s u i d i u s, M o s s u i d, o Giesmių krikščioniškų prakalboje — M o s v i d. Pagaliau, kaip pastebėjo J. Safarewiczius (Un acrostiche de Mažvydas, Prace Filologiczne XVIII, 1938), jo pasirašyta akrostichu Martinus M a s v i d i v s ir Katekizmo eiliuotoje lietuviškoje prakalboje. Vadinasi įvairuoja tik formalinė rašybos pusė (v, w, u ir s, ss, taip pat dėl tarmės o ar a) ir lenkišku papročiu (žr. žemiau) dar numetama galūnė. Dar paminėtina, kad hercogas Albrechtas 1546 lotynišką laišką adresuoja Martino M e t z s w i d i o Lythuano, o Ch. G. von Friesės (Beyträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Litthauen... 1786) M o s c u v i d i u s greičiausia bus atsiradęs dėl spaustuvės kaltės (blogai išskaičius rankraščio Mosswidius). Sulotynintos pavardės M. laikėsi ir lietuviškai rašydamas. Giesmės šv. Ambraziejaus antraštėje skaitome: Isgulditas per

M. Mossuida Waitkuna, o Bretkūno išleistame Parafrazyje irgi pasakyta: per Martina Moswida ischguldita. — Pasikliaudamas vien tokiu rašymu Z. Celichowskis (M. Mosswida Waitkuna przekład litewski pieśni Te Deum laudamus, 1897) yra spėjęs M. pavardę buvus *Masvydas (iš senesnio *Mastvydas), o A. Sennas (Handbuch der litauischen Sprache II, 1957; dėl s, ss vietoje lauktino sz) — *Mosvydas. J. Gerulis vėl manė, kad formaliai pirmuoju kamienu būtų galimi ir Mąs-, Mąst-. Bet Sengstockas savo 1612 giesmyne prie vienos giesmės pažymi ‚Ischguldita nůg Martina Maszwida'. Čia sz skaitytina ž, nes jis rašo ir szidu = žydų, szeme = žemė. O Stengstockas juk M. pavardę dar galėjo pažinti iš žodinės tradicijos. Vėliau ir G. Ostermeyeris savo 1793 Erste Litthauische Liedergeschichte aiškina, kad M. tėvas vadinęsis Mažwyds, t.y. trumparegis, ir tik mokytas sūnus pavardę pasikeitęs. Bet galutinai visas abejones dėl pavardės lyties pašalina 1561 Jurbarko ir Virbalio inventoriaus įrašai. Mat M. Virbalyje priklausė sodybinis sklypas (Punios g-vėje), daržas (prie Jurbarko g-vės) ir valakas žemės (kartu su kun. T. Gedkantu). Pavardė lenkiškai rašoma Możwid (du kartus) ir Możwid (kita ranka). Tai skaitytina liet. Mažvydas, nes inventoriuje rašoma ir Podźvnas, Žesdris, Napseźentis = Puodžiūnas, Žiezdrys, Napsiažentis. Dėl asmens tapatybės irgi negali kilti jokių abejonių, kadangi jis vadinamas Ragainės kunigu (Kxiądz Marczin Możwid z Ragnety). Netiesiogiai lietuviškąją pavardės lytį patvirtina ir naujas, taip pat J. Safarewicziaus pastebėtas (1946) akrostichas Formos krikštymo pabaigoje: MASWYDAS. Tik vietoje S jam reikėjo imti Sz, nes atitinkama giesmės eilutė prasideda žodžiu Szmogus, kur junginiu sz žymimas priebalsis ž (žmogus). Kadangi M. savo rašyboje neskyrė balsių i ir y, taip pat i ir j, tai galima teigti, kad čia jo jau visai lietuviškai pasirašyta. — Pati pavardė XVI a. ir šiaip dar pažįstama Žemaičiuose. Pašiaušės dv. 1542 paminėtas valstietis Možvid, be to, 1537 Aukutėlis Mažvydaitis (D. Dirvonėnų vls., dabar Raudėnų vls. dv.) ir 1555 Minkus Mažvydaitis (Tytuvėnų dv.). Iš M. Lietuvos V. Kalvaitis taip pat duoda pavardes: Mažvydas, Mažvydis ir Maszwytatis bei Mažwedatis, kurios irgi skaitytinos Mažvydaitis. Priesaga -aitis XVI a. plačiai vartojama tėvavardžiams, kurie vėliau išvirto tikromis pavardėmis. Dabar M. pavardė yra jau išnykusi. Darybos ji yra dviskiemenė: mažas+vydas (: išvysti, išvydo), kilusi iš pravardės, prikergtos trumparegiam, spitram žmogui. Pirmąjį kamieną turime tik pavardėse Mažbutas (plg. pr. Masebuth) ir Mažrimas. Pastaroji gana gausi Žemaičiuose, o jos tėvavardiniu vediniu *Mažrimaitis (orig. Možrymovič) 1528 vadinosi pora Ariogalos ir Veliuonos bajorų. Kadangi kirčiuojama Bůivydas, Skůrvydas, Tářvydas, Žādvydas, tai kirčiuotina ir Mážvydas, ne *Mažvỹdas. M. tėvo vardas bus buvęs Vaitkus (XVI a. gudiškai rašytuose šaltiniuose Voitko), sutrumpintas iš Vaitiẽkus, todėl ir sūnus, be giminės vardo, anų laikų papročiu retkarčiais dar dėvėjo ir tėvavardį Vaitkůnas. O hercogas Albrechtas vėl viename savo laiške tą tėvavardį perdirbo į Albertides (gr.-lot. -ides=liet. -ūnas). Mat šv. Vaitiekus (žr.) per sutvirtinimą buvo pasirinkęs savo auklėtojo Magdeburgo arkivyskupo Adalberto vardą, kuris vokiečių kalboje vėliau buvo sutrumpintas į Albert. Taip ir atsirado neva vokiškas čekiškojo vardo Vojtěch vertimas.

J. Senkus, Mažvydo vardas ir pavardė (Senoji lietuviška knyga 1947; su bibliografija). Plg. dar straipsnio gale suminėtus veikalus. *A.S.*

M. kilmės klausimas nėra tiksliai išaiškintas. M. katekizmo kalbą tyrinėjęs Chr. S. Stangas priėjo išvados, kad M. bus kilęs iš š.v. Žemaičių (vad. douninin kų) krašto. Pasitaikančias M. raštuose aukštaitybes Stangas aiškina tuo, kad M. motina galėjusi būti aukštaitė (galimas dalykas, B. Vilento tėvo sesuo). Betgi, K. Jablonskio manymu, tos aukštaitybės atsiradusios dėl liet. bendrinės kalbos, jau tada susidariusios bevartojant lietuvių kalbą valstybiniame ir apskritai viešajame gyvenime, poveikio. M. (ir Mažvydaičio) pavardę K. Jablonskis yra aptikęs XVI a. dvarų inventoriuose ir kaip tik Žemaičiuose; tiesa, kiek į r. nuo žemaičių douninin kų (Vc. Biržiška dėl to linkęs M. tėviškės ieškoti apie Kražius – Tytuvėnus – Viduklę, juoba, kad ir M. tėvavardis Vaitkūnas vakariečiuose žemaičiuose būtų turėjęs veikiau būti Vaitkaitis), bet tai nereiškia, kad toji pavardė negalėjusi būti vartojama ir V. Žemaičiuose.

J. Gerulis, neaptikęs M. pavardės rūpestingai tvarkytuose XVI a. mokesčių sąrašuose Karaliaučiaus valstybiniame archyve, darė išvadą, kad ‚vos tikėtina jo gimi-

nę Prūsuose gyvenus'. Tai rodytų ir M. tėvavardis Vaitkūnas (atseit, Vaitkaus, arba Vaitiekaus, sūnus). Jei M. būtų kilęs iš Prūsų Lietuvos, tai būtų vartojęs ne lenkiškąją, o vokiškąją Vaitiekaus vardo formą Albertas. Taip pvz. kng. Albrechtas ir pavadino M. savo 1548 X 21 laiške: Martinus Albertides Mossuidius. Be to, kadangi M. pusbrolis B. Vilentas buvo bajoras, turėjęs būti bajoras ir M. Anot J. Gerulio, tai irgi įrodymas, kad M. kilęs iš D. Lietuvos, nes M. Lietuvoje lietuvių bajorų nebuvę. Betgi Vilento bajoriškumas galėjo būti tik iš tėvo pusės, ir M., kuris savo kilmės niekur nesisako, galėjo ir nebūti bajoras. K. Jablonskis yra linkęs M. laikyti miestelėnų kilmės.

Yra ir konkretesnių įrodymų, kad M. kilęs iš D. Lietuvos. Tai kng. Albrechto 1546 VI 8 laiškas M. (Martino Metzswidio Lythuano), kviečiąs atvykti Karaliaučiun, ir M. 1561 VII 21 laiškas Albrechtui, iš kurio aiškėja ano kvietimo tikslas; M. ten tarp kitko taip rašo: „... maloniai mane kvietei iš Lietuvos į šį kraštą evangelijos tikėjimo skelbti ir mokyti'. Iškeltinas dar vienas dalykas. M., stodamas 1546 į Karaliaučiaus univ., jau gerai mokėjo lotyniškai. Kaip tiksliai nurodo K. Jablonskis, anuo metu lietuvis (o M. lietuvių kalbą vadina gimtąja) lotynų kalbos nebūtų galėjęs Lietuvoje išmokti be kurios kitos gyvosios kalbos, būtent, be vokiečių ar lenkų. Kadangi dar 1549 laiške Albrechtuĩ M. sakosi nė kiek nekalbąs vokiškai (non calleo aliquantulum germanice), o lenkiškai gerai mokėjo (iš tos kalbos ir vertė lietuviškai), tai aišku, kad lotynų kalbą M. turėjo išmokti ne Prūsuose, o D. Lietuvoje, iš kur M. ir bus kilęs ir iš kur atvyko Karaliaučiun studijuoti; panašiai kaip iš D. Lietuvos į Prūsus atvyko Karaliaučiaus univ. prof. S. Rapalionis su A. Kulviečiu, taip pat B. Vilentas ir eilė kitų ano meto M. Lietuvos kunigų. Tuos M. kilmės iš D. Lietuvos įrodymus 1947 mėgino kvestijonuoti P. Pakarklis, reikšdamas savo nuomonę, kad M. turėjęs būti Prūsų lietuvis.

Apie M. g y v e n i m ą ligi atvykstant Karaliaučiun tikrų žinių neturime. Nežinome, nė kuriais metais M. yra gimęs. Kadangi stodamas Karaliaučiaus univ. M. jau buvo išsimokslinęs ir nebebus buvęs jaunuolis, Vc. Biržiška sprendžia, kad jis bus gimęs nevėliau kaip 1520 (Aleksandrynas). Renkant žinias apie M., savotišką problemą sudaro Jurgis Martynas Moscovidius, kuris, kaip rašė Chr. G. Friese (Beyträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Litthauen besonders II, 1, 1786) mokytojavęs 1539 Vilniuje įsteigtoje mokykloje: ‚Žinomiausi mokytojai joje buvo Georgius Martinus Moscovidius, Stanislaus Rapagelanus...' Tą Moscovidių, kurį iš Friesės perėmė ir kiti vėlesnieji apie Lietuvos reformaciją rašę autoriaĩ (pvz. A. F. A.(domowicz) Kościoł augsburski w Wilnie 1855], Vc. Biržiška buvo linkęs identifikuoti su Jurgiu iš Eišiškių, kuris 1541 įsimatrikuliavęs Vitenberge kaip Georgius Haustintz. Pastaruoju metu įdomų šio klausimo aiškinimą davė K. Jablonskis (Literatūra ir Kalba I, 1956). Jis mano, kad ar pats Friese, ar jo šaltinis, ar pagaliau spaustuvės rinkėjas bus praleidęs po Jurgio vardo Zablockio pavardę. Taigi, cituotoje Friesės veikalo vietoje turėję būti: ‚Georgius Zablotius, Martinus Moscovidius, Stanislaus Rapagelanus'. Zablockis tikrai mokytojavo anoje Vilniaus mokykloje. Be to, vadinimasis dviem krikščioniškais vardais (Georgius Martinus) anuo meto Lietuvoje buvęs visai neįprastas dalykas. Taigi, tasai Moscovidius, kuris iš kitų šaltinių visai nežinomas, tur būt, ir bus buvusi iškreipta M. pavardė. 1542 aną mokyklą uždarius, Kulviečiui ir kitiems pavykę pasprukti į Prūsus, o M. gal bus buvęs suimtas ir kalinamas. Kad M. galėjo jau būti įsitraukęs į reformacijos sąjūdį Lietuvoje ir dėl to nukentėjęs, gal netiesiogiai galėtų rodyti jo pasirašymas ‚pirmuoju kankiniu' 1548 laiške Karaliaučiaus univ. rektoriui: ‚Martinus Mossuid Protomartyr dictus). Pirmą kartą jau neabejotinai M. pavardę randame paminėtą Albrechto 1546 VI 8 laiške, kviečiančiame jį atvykti Karaliaučiun. Tas laiškas paprastai siejamas su 1546 V 8 Albrechto laišku Beržėnų ir D. Dirvėnų valsčių (Žemaičiuose) tijūnui Jonui Bilevičiui, kad tas kaip galima greičiau atsiųstų jam kelis mokytus ir gerai lietuviškai mokančius vyrus, kurie galėtų būti evangelikų kunigais Prūsuose. Bilevičiaus atsakymas nėra archyve surastas, betgi J. Bertoleičio (taip pat K. Jablonskio ir kt.) manymu, jo pasiūlytų kandidatų tarpe turėjęs būti ir M. Betgi Vc. Biržiška tuo abejoja, nes vienas mėnuo turėjęs būti anų laikų sąlygomis tam per trumpas laikas. Vc. Biržiška mano, kad Albrechtas jau anksčiau galėjęs pažinti M., kuris, galimas

dalykas, jau 1545 buvęs atvykęs Karaliaučiun ir bus buvęs vienas iš tų penkių lietuvių jaunuolių, kandidatų į kunigų vietas M. Lietuvoje, apie kuriuos rašė (jų neįvardindamas) vysk. Speratus savo 1545 V 1 laiškuose Rapolioniui ir Kulviečiui. Greitai po to mirus Rapolioniui ir Kulviečiui, M. gal bus buvę patarta grįžti namo, kol paaiškėsiąs mirusiųjų profesorių įpėdinių klausimas. Žinoma, visa tai tėra spėjimas.

Atvykęs Karaliaučiun, M. įsimatrikuliavo 1546 VIII 1 prasidėjusin semestran. Matyt, bus buvęs labai neturtingas, nes užsimokėjo patį mažiausią leidžiamą matrikuliacinį mokestį — 1 grašį. Mokėsi ir gyveno Prūsų kunigaikščio lėšomis, kaip jo stipendininkas. Univ. baigė bakalauro laipsniu 1548 IV 5. Tai buvo pirmoji Karaliaučiaus univ. laida; taigi, M. buvo pirmasis lietuvis, tą univ. baigęs. Kadangi M. galėjo baigti univ. per 3 semestrus (tą patį rudenį, tik kiek vėlėliau, įstojęs univ. B. Vilentas studijavo ligi 1550) ir jau stodamas gerai mokėjo lotyniškai, o kunigaikštis savo kvietimo laiške jį vadino išsimokslinusiu (eruditus), reikia manyti, kad M. jau anksčiau kur nors bus studijavęs. Neradęs M. pavardės V. Europos universitetų matrikulose, o taip pat ir Krokuvos akad., Vc. Biržiška spėja, kad M. bus galėjęs prieš tai mokytis A. Kulviečio mokykloje, kuri nuo 1539 ar 1540 ligi 1542 veikė Vilniuje. Bet M. gal ten bus mokytojavęs, jei jis bus buvęs anas nežinomasis Moscovidius.

Baigęs univ., M. prašėsi paskiriamas liet. kunigu Labguvon ar Ragainėn. Labguvon M. gal netiko todėl, kad ten buvo daugiau vokiečių, ir vokiškai nemokąs M. nebūtų galėjęs jiems sakyti pamokslų. Dėl nežinomų kliūčių jo paskyrimas Ragainėn užtruko ligi 1549 III 18. Čia M. vedė savo mirusio pirmatako vokiečio Lautersteino lietuviškai mokančią dukterį ir kunigavo Ragainėje ligi mirties. Vaikų M. neturėjo. 1554 M. buvo pakeltas Ragainės aps. archidiakonu. Šalia kunigo pareigų, M. dar buvo vietos amtmano (apskrities viršininko) vertėjas, vertęs pravažiuojančių D. Lietuvos žmonių dokumentus ir kt. raštus; taigi ilgainiui išmoko ir vokiškai.

Apie M. darbo Ragainėje sąlygas ir jo nuotaikas kiek medžiagos duoda jo laiškai Albrechtui. Pradėjęs kunigauti, M. skundėsi, kad jo parapiečiai mažai tesirūpina tikėjimo dalykais; per krikštą ar jungtuves paklausinėti maldų ar tikėjimo nuostatų, jų visai nemoką; piktinosi dar M., kad jo parapiečiai iš seno įpročio tebesilankę kat. bažnyčiose ir prašė kunigaikštį tai uždrausti. Asmeninės M. nuotaikos atsispindėjo jo 1558 laiške, kur jis skundėsi kunigaikščiui, kad esąs ligotas, kad klebonijos ūkis jį tik varginąs, ir jis norėtų, kad jis būtų paimtas nuo jo galvos, nes jam labiau rūpinčios studijos. Tie M. moksliniai polinkiai ir jo išsilavinimas leido jam svariai pasireikšti pačioje lietuvių raštijos pradžioje.

M. r a š t a i. M. yra parengęs kelias knygas, kurias fotografiniu leidiniu perspausdino J. Gerulis: 1922 lietuviška laida (su liet. antrašte ir liet. įžanginiu straipsniu) ir 1923 vokiška laida.

1. Catechismusa prasty Szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes del krikszczianistes bei del berneliu iaunu nauiey sugulditas Karaliauczui VIII. dena Meneses Sausia, Metu uszgimima Diewa. M.D.XLVII. Tas 1547 katekizmas ir yra pati pirmoji mums žinoma liet. raštijos knyga. Autorius nepažymėtas. Kad tai M. darbas, nurodo lotyniškoje savo Evangelijų bei epistolų 1579 prakalboje B. Vilentas: ‚Šis (t.y. M.) pirmasis parodė, kaip rašyti gimtąja kalba, ir išspausdino katekizmo pradus su šventomis giesmėmis, mokiniams reikalingus'. Dar vieną M. autorystės įrodymą surado lenkų kalbininkas J. Safarewicz, aptikęs katekizmo lietuviškame įžanginiame eilėrašty (3–19 eil.) akrostichą, pateikiantį M. vardą ir pavardę (Prace Filologiczne XVIII, 1938). Tam tikrų neaiškumų kelia katekizmo datos klausimas, nors ji antraštėje nurodyta labai tiksli: 1547 I 8 Chr. S. Stangas nustatė, kad M. savo katekizme šalia J. Seklucijano 1545 lenkiškojo katekizmo ir kai kurių kitų autorių (J. Maleckio, I. Willicho ir Sauromanno) knygelių bus taip pat naudojęsis 1547 išsp. (antraštėje pateikiama 1547 birželio mėn. data) vad. didžiuoju J. Seklucijano katekizmu ir 6 giesmes ėmęs iš tais pačiais metais išsp. (antraštėje 1547 rugpiūčio data) J. Seklucijano lenkiško giesmyno. Todėl, anot Stango, M. katekizmo antraštėje nurodomo sausio mėn. negalima suprasti dabartine (t.y., pirmojo metų mėnesio) prasme, o kaip dabartinį gruodį; ta reikšme ir kituose M. Lietuvos raštuose sausis suprantamas. Tas Stango aiškinimas buvo visų priimtas. Tačiau Vc. Biržiška, kuris dar 1947 tos pažiūros laikėsi (plg. jo str. apie

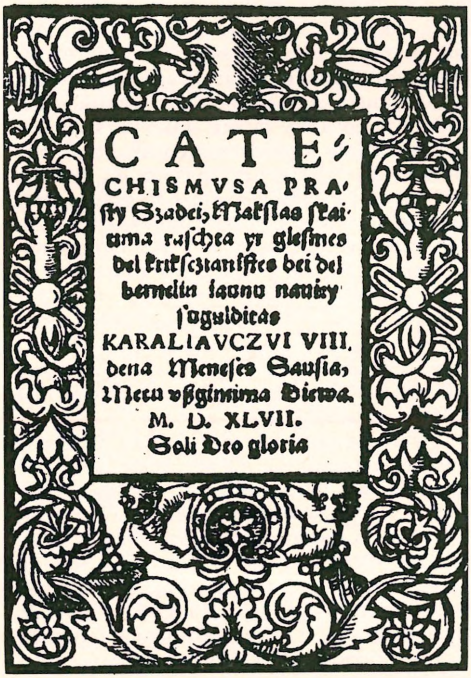
CATE-
CHISMVSA PRA-
sty Szadei, Makslas skai-
tima raschta yr giesmes
del krikscztanistes bei del
bernelin iaunu nauiey
suguldictas
KARALIAVCZVI VIII.
dena Meneses Sausia,
Metu vßgimima Dietwa.
M. D. XLVII.
Soli Deo gloria

Pirmasis Mažvydo katekizmo puslapis

Mažvydą ir jo bendradarbius — Lietuvių Žodis 18, 1947), vėliau iškėlė naują argumentą prieš aną pažiūrą (plg. jo Sen. liet. knygų istorija I, 1953, 86–87). Katekizmo penktosios giesmės Litania nauiej suguldita (1570 giesmyne jos autorium nurodytas J. Zablockis) 12-me posme prašoma Dievo pagalbos kunigaikščiui, o 13-me — sveikatos kunigaikštienei. Betgi Albrechto žmona kunigaikštienė Darata mirė 1547 IV 11. Taigi, jei katekizmas būtų buvęs išsp., ar, tiksliau sakant, pradėtas spausdinti 1547 XII 8 (ir baigtas jau 1548 pradžioje), tai anas posmas apie kunigaikštienę būtų buvęs išleistas, kaip jis buvo išleistas 1570 giesmyne, nors ten paliktas posmas apie dar tebegyvą kunigaikštį (tai netikslu, nes kng. Albrechtas mirė 1568). Ir taip, anot Vc. Biržiškos, M. katekizmas turėjęs būti pradėtas spausdinti tikrai sausio mėn. Iš Seklucijano katekizmo (beje, Vc. Biržiška čia pamiršo paminėti ir Seklucijano giesmyną) M. imtos giesmės kaip tik patekusios katekizmo pabaigon. Be to, jos galėjusios būti išverstos iš šio katekizmo (taigi ir giesmyno) dar prieš jo išėjimą iš spaustuvės, nes tiek Seklucijano, tiek M. knygos buvo spausdintos toje pačioje spaustuvėje.

Katekizmo pradžioje įdėtas lotyniškas ketureilis Ad Magnum Ducatum Lituaniae, skiriąs knygą Lietuvai, kuri vadinama garsia (Lituania clara). Čia ne tik reiškėsi M. (panašiai kaip pirmiau tokio A. Kulviečio) rūpinimasis savo tėvyne, iš kurios buvo atvykęs, bet tai neprieštaravo ir kng. Albrechto interesams, kuris su reformacijos skleidimu Lietuvoje galėjo tikėtis ir savo politinės įtakos stiprėjimo R. Europoje. Toliau eina nepasirašyta (J. Maleckio viename 1547 rašte jos autorius nurodomas Karaliaučiaus univ. rektorius F. Staphylus) lotyniška prakalba Lietuvos kunigams (Pastoribus et ministris ecclesiarum in Lituania), iš kurios matyti, kad katekizmas buvo visų pirma skiriamas ne liaudžiai (iš jos maža kas ir skaityti temokėjo), bet kunigams (,... katekizmas, kurio jau neapdirbtą ir trumpą pavyzdį jums, gerbiamieji ganytojai ir mokytojai, ir tai lietuvių kalba duodu'). Prakalboje apgailestaujama, kad Lietuvoje pagonybė dar anaiptol neišnykusi ir kad žmonės tebegarbina Perkūną, Laukosargą, Žemėpatį. Toji žmonėse tebegyva pagonybė smerkiama ir eiliuotoje (112 eil.) lietuviškoje paties M. (yra jo pavardė eilėraščio akrostiche) prakalboje Knigeles paczias byla letuvinikump ir Szemaicziump, prisisunkusioje savo tautiečių meilės ir didelio susirūpinimo jų religiniu švietimu. Tai iš viso pirmasis lietuviškas eilėraštis, kurio pradiniai žodžiai nekartą imami prasmingu motto visai lietuvių literatūrai: Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit!

Po katekizmo prakalbų, eina Pygus ir trumpas mokslas skaititi yr raschity. Tai vienintelis liet. elementorius ligi pat XVIII a. Jis rodo, kad M. katekizmas buvo skiriamas ir mokyklai. Beje, ir B. Vilentas Evangelijų prakalboje nurodė, kad M. ,išspausdino katekizmo pradus... mokiniams reikalingus'. Chr. S. Stangas rado, kad M. čia rėmėsi Sauromanno katekizmu (Sauromannus, Parvus catechismus pro pueris in schola 1529). Po to eina pats katekizmas ir 11 giesmių, kurių viena yra J. Zablockio ir, kaip sprendžia Vc. Biržiška, po vieną ar dvi bus A. Kulviečio ir S. Rapolionio.

Pirmoji lietuviška knyga buvo rūpestingai parengta. Ji nebuvo tik mechaniškas vieno kurio katekizmo vertimas, bet, kaip Stango susekti šaltiniai rodo, kritiškos at-

rankos darbas. Pagaliau ir kelios prakalbos rodytų, kad tai pirmajai knygai buvo teikiama nemaža reikšmės. Reikia manyti, kad M., atvykęs Karaliaučiun, ne tik rado gyvą lietuviško katekizmo leidimo mintį, bet gal ir konkrečius parengiamuosius darbus. Jei jau 1545 buvo išleistas prūsiškas katekizmas, tai juo labiau turėjo būti rūpinamasi ir lietuviškuoju, ypač kad Karaliaučiaus profesorių tarpe buvo pirmieji mums žinomi liet. rašytojai S. Rapolionis ir A. Kulvietis. Gal būt, staigi abiejų mirtis 1545 nutraukė liet. katekizmo rengimą, kol jį perėmė M. Pvz. 1545 I 4 laiške vysk. Speratui Rapalionis labai gyrė Seklucijano katekizmą, o M. kaip tik juo daugiausia ir naudojosi sąvąjį rengdamas.

M. katekizmo ilgainiui beliko vienas žinomas egzempliorius Karaliaučiaus univ. bibliotekoje. Dabar, rodos, susiradęs kitas egzempliorius, kurį 1957 Odesos viešoji biblioteka perleidusi Vilniaus univ. bibliotekai. Dėl savo svarbos kalbos mokslui M. katekizmas buvo nekartą ištraukomis perspausdinamas: ištisai jį perspausdino A. Bezzenbergeris 1874, J. Gerulis 1922 (ir 1923) ir Liet. Mokslų Akad. Lietuvių literatūros institutas 1947.

2. Giesme S. Ambraszeijaus, bey S. Augustina, kure wadin: Te Deum laudamus. Su gesmemis apie isch numirusiu priekelima Jesaus Christaus, Isgulditas per M. Mossvida Waitkuna. Ta nedidelė 1549 Karaliaučiuje išsp. knygelė ilgainiui buvo dingusi. 1897 ją perspausdino Z. Celichowskis, aptikęs panaudotą vienos senos knygos įrišimui, o 1922 (ir 1923) J. Gerulis.

3. Forma Chrikstima. Kaip Baszniczas Istatimae Hertzikistes Prusu ir kitosu žemesu laikoma ira (Karaliaučiuje 1559). Tai vertimas iš 1558 Kirchen Ordnung. Vertėjas nenurodytas. Sprendžiant iš kalbos, vertėju buvo laikomas M. Tai pasitvirtino, kai 1946 J. Safarewicz paskelbė toje knygelėje esančios giesmės akrostichą su M. pavarde. Beje, 1947 tas akrostichas buvo savarankiškai aptiktas Lietuvoje S. Naginsko ir M. Jarutytės (plg. Literatūra ir Kalba II, 1957, 479). Knygelės vienintelis žinomas egzempliorius buvo Karaliaučiaus univ. bibliotekoje. Jį perspausdino A. Bezzenbergeris 1875 ir J. Gerulis 1922 (1923).

4. Gesmes Chrikszconiskas gedomas Baszniczosu per Adventa ir Kaledas ik Gramniczu (Karaliaučiuje 1566) ir Gesmes Chrikszconiskas gedomas baszniczosu per

Antroji M. Mažvydo knyga

Welikas ir Sekminias ik Adventa (Karaliaučiuje 1570). Tai dvi M. giesmyno dalys, po M. mirties B. Vilento išleistos. I dalis dar paties M. spaudai parengta ir turi jo lotynišką prakalbą. Joje yra 31 giesmė. II dalyje yra 104 giesmės ir kelios maldos. Ne visos giesmės yra M. Prie kai kurių II dalies giesmių yra nurodytos 12 giesmyno bendradarbių pavardės: Mikalojus Blotnas, Tomas Gedkantas, Augustinas Jomantas (Jamontas), Jonas Kirtoforas, Abraomas Kulvietis, Stanislovas Marcianas, Ulrichas Mercucecius, Stanislovas Rapolionis (Rapagelanus), Aleksandras Rodūnionis (Raduinianis), Jonas Šeduikonis, Baltramiejus Vilentas ir Jurgis Zablockis. M. giesmynas ilgainiui dingo ir buvo pamirštas, kol jį 1921 Karaliaučiaus valstybiniame archyve aptiko J. Gerulis ir perspausdino 1922 (1923).

5. Paraphrasis, permanitina poteraus malda per Martina Moswida ischguldita. Versta is Paraphrasis des Vater unsers, kuris imta iš Prūsų agendos Kirchen Ordnung

1558. Vienintelis žinomas egz. buvo išlikęs Karaliaučiaus miesto bibliotekoje, įrištas (atrodo, kad drauge ir išleistas) su J. Bretkūno giesmynu 1589 ir kt. jo knygomis. Ar M. Paraphrasis buvo jau ir anksčiau spausdintas, nežinia. Perspausdino J. Gerulis 1922 (1923).

7. Trumpas klausimas ir prieprowimas tu kurie nor prijmti schwentaghi Sacramenta Altoraus. Tai raidėmis M. M. atžymėtas skyrelis B. Vilento Enchiridione 1579 (ar jis buvo ir 1575 Enchiridiono laidoje, nežinia, nes ta laida nėra išlikusi). Tai gal paties M. išplėstas jo 1547 katekizmo atitinkamas skyrius.

J. Bertoleit, Die Reformation unter der preussischen Litauern I (Jahrbuch der Synodalkommission und des Vereins für ostpreussische Kirchengeschichte 1932); *Vc. Biržiška,* Aleksandrynas I (spaudoje); (") M. M. ir jo bendradarbiai (Lietuvių Žodis 16–20, 1947 ir Naujienos 1947); (") Martin M. und seine Mitarbeiter (Scholar 2/3, 1948 ir atspaudas); (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I, 1953, 83–100; *J. Gerulis,* Nauji XVI amž. dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje (Tauta ir Žodis IV, 1926); (") Senieji lietuvių skaitymai I, 1927; *K. Jablonskis,* Duomenys M. M. biografijai (Literatūra ir Kalba I, 1956); *P. Jonikas,* Lietuvių kalbos istorija 1952, 65–72; Senoji lietuviška knyga 1947 (K. Korsako, P. Pakarklio, K. Jablonskio, J. Senkaus, V. Mykolaičio, J. Laužiko, Z. Slaviūno, J. Kruopo, K. Doveikos, M. Ročkos ir V. Abramavičiaus straipsniai); Mažvydas, seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m. Spaudai parūpino J. Gerullis 1922 (vokiška laida: Mosvid, die ältesten litauischen Sprachdenkmäler bis zum 1570 1923); *V. Mykolaitis,* Pirmoji lietuviška knyga 1948; *J. Safarewicz,* Dwa drobiazgi litewskie (Inter arma, zbiór prac ofiarowanych prof. K. Nitschowi 1946); *Pr. Skardžius,* M. M. ir jo reikšmė lietuvių bendrinės kalbos istorijoje (Aidai 5, 1947); *Chr. S. Stang,* Die Sprache des litauischen Katechismus von M. 1929; *J. Senkus* Pirmosios lietuviškos knygos tarmė (Lietuvių kalbotyros klausimai I, 1957, 67–82). *V. M.*

M. B. santrumpa medicinos bakalauro (lot. Medicinae Baccalaureus, ag. Bachelor of Medicine); žemiausias laipsnis baigusiųjų medicinos mokslus angliškai kalbančiuose kraštuose.

Mc žr. Mac.

McAdoo miestelis Pensilvanijos valstybėje (JAV), įk. 1880 tarp Hazletono ir Tamaqua, 4260 gyv. (1950). Anglių kasyklos, tekstilės ir popierinių dėžučių dirbtuvės.

M. lietuviai atsikėlė iš kitų miestelių, kai čia buvo atidaryta keletas anglių kasyklų. Kelios dešimtys liet. šeimų susiorganizavo į Šv. Kazimiero d-ją, kuri 1927 įkūrė savo parapiją. Kun. K. Klevinskas pastatė nedidelę medinę Šv. Kazimiero bažnytėlę, kurioje ir dabar laikomos pamaldos liet. kunigo iš Tamaqua, Pa. Pirmuoju kun. buvo P. Mockus. 1958 gyveno 32 liet. šeimos, tačiau jokio lietuviško veikimo ar draugijų nebėra. *St. Kl.*

M'Carthy Justin (1830–1912) airių rašytojas ir politikas. Romanai: A Fair Saxon 1873, Donna Quixote 1879 ir kt. Vertingiausi jo istoriniai veikalai: History of Our Own Times 1879–80, 1897 ir Modern England 1898.

McCarthy Joseph Raymond (1909–1957) JAV senatorius, pasižymėjęs savo antikomunistinės veiklos metodais. Buvo advokatas, teisėjas. Į senatą išrinktas respublikonų 1946 ir perrinktas 1952. Savo kampaniją pradėjo 1950 apkaltindamas JAV vyriausybę, kad ji įdarbinanti komunistus. Sukėlė didelių ginčų tirdamas komunistinę įtaką armijoje. Kontroversija JAV visuomenėje dėl M. metodų buvo aštri ir lietė pagrindinius demokratinės santvarkos klausimus. M. pasekėjai laikė jį patriotu, be kompromiso kovojančiu prieš komunistinę grėsmę. Kiti jį kritikavo. McCarthysim tapo nauju anglų kalbos žodžiu; komunistinė propaganda naudojo jį bet kokiai antikomunistinei veiklai apibūdinti. 1954 jis gavo viešą JAV senato papeikimą ir netrukus didžiuma respublikonų partijos atsigręžė prieš jį. *A. L.*

McClellan George (1826–1885) JAV generolas. Pasižymėjo kare prieš Meksiką. Pilietiniam karui prasidėjus, M. vadovavo šiaurės Ohio daliniams, vėliau buvo Vašingtono bei Potomaco armijos vadu. Priešingai viešajai opinijai, M. uždelsė puolamąjį žygį. Antietamo kampanijoje jis sulaikė gen. Lee stūmimąsi į šiaurę, bet užtęsė jo persekiojimą. Prezidentas Linkolnas 1862 buvo priverstas jį atstatyti. Nežiūrint strateginių klaidų, M. buvo gabus karo vadas ir mėgiamas armijos. 1864 buvo demokratų kandidatu į prezidentus, bet pralaimėjo Linkolnui. Savo karinę reputaciją teisino knygoje McClellan's Own Story 1887.

McClintock Sir Francis Leopold (1819–1907) anglų keliautojas, tyrinėtojas. Tarnaudamas karo laivyne turėjo progos pažinti š. Kanados krantus ir salas. 1848 dalyvavo ekspedicijoje ieškoti dingusio J. Franklino. Antroj tuo pačiu tikslu suruoštoje ekspedicijoje jis buvo pirmuoju laivo Assistance karininku, o trečiojoj — laivo Intrepid kapitonu. Franklino žmonai 1857 suruošus dar vieną ekspediciją laivu Fox, buvo jo kapitonu ir 1859 surado Franklino ekspedicijos likučius. Šią ekspediciją jis aprašė knygoje The Voyage of the Fox in the Arctic Seas 1859 (51881).

McCloy John Jay (g. 1895) JAV politikas. Baigė teisės mokslus Harvarde. 1940–45 karo viceministras. Prisidėjo prie karo nusikaltėlių bylos formulavimo ir administracijos išvaduotiems bei okupuotiems kraštams sudarymo. 1947–49 International Bank for Reconstruction and Development prezidentas. 1949–52 pirmasis civilinis JAV aukštasis įgaliotinis V. Vokietijoje. M. rėmė Schumano planą ir vadovavosi pažiūra, kad Vokietijai reikalinga užsienio pagalba, norint jai padėti išsilaikyti prieš sovietinę grėsmę. 1953 M. paskirtas American Telephone and Telegraph Company dir. Išsp. The Challenge to American Foreign Policy 1953.

McClure Sir Robert John Le Mesurier (1807–1873) anglų keliautojas, tyrinėtojas, pirmasis prasimušęs aplink Š. Ameriką šiaurės rytų linkme (Northwest Passage). Gimęs Airijoje, studijavo Etono ir Sandhursto mokyklose, 1824 stojo į karo laivyną. 1836–37 eiliniu jūreiviu dalyvavo arktinėje ekspedicijoje laivu Terror, 1837 pakeltas leitenantu. 1848 dalyvavo pirmojoje Rosso ekspedicijoje ieškoti Š. Amerikos arktiniame salyne dingusio J. Franklino. Antrojoje to paties tikslo ekspedicijoje jis vadovavo vienam iš dviejų laivų Investigator, kuris bandė veržtis pro Beringo sąsiaurį. Ledams užblokavus laivą Bay of Mercy įlankoje, ten turėjo išbūti 2 metus (1851–53). Išsp. Discovery of the North-West Passage 1856 (³1859).

McCormack John (1884–1945) airių kilmės amerikiečių dainininkas, tenoras. Baigęs Summer Hill kolegiją, 1907 debiutavo Londono Covent Garden operoje. Kurį laiką dainavęs Neapolio operoje, 1909 pasirodė Naujorko Metropolitano operos teatre Alfredo vaidmeny G. Verdi Traviatoj. Nuo 1919 JAV pilietis. Geriausi jo vaidmenys buvo Rudolfas Puccini Bohemoje, Gounod Faustas, Don Ottavio Mozarto Don Juane ir kt. M. buvo populiarus ir koncertų estradose, kur ypač gerai atlikdavo airių dainas. Iš scenos pasitraukė 1938.

McDougall William (1871–1938) anglų psichologas, kūrėjas vad. horminės psichologijos, skelbiančios, jog žmogaus elgsenos pagrindas yra instinktai (žr. Instinktas). Profesoriavo Oxfordo, Harvardo ir Duke univ. Ankstyvesniųjų behavioristų M. buvo smarkiai kritikuojamas, nes pripažino, jog žmogaus elgsenoje neviskas yra griežtai apspręsta, determinuota. Savo mokyklos M. nesukūrė ir tiesioginių pasekėjų neturėjo, tačiau jo įtaka stipriai jaučiama kai kurių naujosios behavioristų mokyklos psichologų teorijose ir eksperimentiniuose darbuose. Išsp. eilę empiriniais tyrimais pagrįstų veikalų: Physiological Psychology 1905, Social Psychology 1908, Body and Mind 1911, Psychology, the Study of Behaviour 1912, The Group Mind 1920, Outline of Psychology 1923, Outline of Abnormal Psychology 1926 ir kt. *A.Sš.*

McKee Jungle Gardens atogrąžų augalų botanikos sodas R. Floridos pajūryje, vakariniame Indian River upės krante, 3 km į p. nuo Vero Beach, 80 akrų dydžio. Jame auginami egzotiškieji Afrikos, Indijos, Ceilono, Vidurio ir P. Amerikos, Indonezijos, Malajų ir kt. atogrąžų kraštų augalai. Sode taip pat daug laukinių mažųjų gyvulių.

McKeesport mst. JAV, Pensilvanijoje, 15 km į p.r. nuo Pitsburgo; 51.500 gyv. (1950). Akmens anglies kasyklų centras su didelėmis geležies rūdos tirpinimo krosnimis ir metalo liejyklomis. Vietovė įsikūrė 1755, miestu tapo 1890.

McKees Rocks Pitsburgo š.v. priemiestis (Pensilvanijoje, JAV); 16.241 gyv. (1950). Čia esama per 1000 lietuvių, kurie jau 1903 suorganizavo Šv. Vincento parapiją ir pastatydino bažnyčią. 1910 įkurta parapinė mokykla ir 1926 baigti statyti jai rūmai. Joje veikia (1958) ir lituanistinė mla. Pradžioje parapijai priklausė 87 šeimos ir 200 pavienių asmenų, o 1929 310 šeimų ir 19 pavienių. Parapijai priklauso ir Espleno kolonijos liet. katalikai. Prieš I pas. karą čia energingai tautinėje-kultūrinėje veikloje reiškėsi kun. J. Vaišnoras, nuo 1908 buvo leidžiama Lietuvių Žinios (žr.) ir nuo 1912 Amerikos Lietuvaitė. Žr. Pitsburgo lietuviai.

McKinley William (1843–1901) amerikiečių valstybės vyras, 24-sis JAV prezidentas. Pilietiniam karui prasidėjus, įstojo eiliniu į Šiaurės armiją ir išsitarnavo iki majoro laipsnio. Po karo baigė studijuoti teisę ir 1867 pradėjo praktiką. 1877 išrinktas respublikonų atstovu JAV kongresan, kur pasižymėjo kaip vienas žymiausių oratorių. Kongrese pasisakė už arbitraciją sprendžiant darbininkijos - samdytojų problemas ir rėmė valstybi-

W. McKinley

nės tarnybos įstatymus. Daugiausia M. pasidarbavo muitų klausimu. Jo pastangomis 1890 priimtas naujas muitų įstatymas, suteikęs jam pasaulinio garso ir pagreitinęs jo kelią į prezidentus. 1892–96 M. buvo Ohio gubernatoriumi. 1896 išrinktas prezidentu, nugalėdamas W. J. Bryaną. Jo prezidentavimo laikmetis sutapo su sparčiu pramonės augimu. M. stengėsi išvengti Ispanijos-Amerikos karo, bet tat jam nepavyko. 1898 patvirtino kongreso rezoliuciją, aneksuojančią Havajus. Taip pat paskyrė civilinę JAV valdžią Filipinams. 1900 perrinktas prezidentu rekordine balsų dauguma. 1901 pašautas anarchisto L. Czolgoszo ir mirė po 8 dienų. Po jo prezidento pareigas perėmė T. Rooseveltas.

C. H. Olcott, The Life of W. M. 1916. *A.L.*

McKinley kalnas (Mount M.) aukščiausias Š. Amerikos žemyno kalnas Aliaskoje, apie 225 km į š. nuo Ancharage, 6240 m. Jis yra Uolų kalnų šakoje Alaska Range. Būdamas didelė gamtos žymybė, 1917 kongreso įteisintas (su apylinke) kaip tautinis gamtos parkas (McK. Mount National Park); jis apima 6850 km². Nuo savo papėdės (760 m nuo j.l.) M. kalnas yra iškilęs daugiau negu bet kuris kitas pasaulyje kalnas. Dėl to jis matomas visoje didybėje ir atrodo labai aukštas. Pirmasis jį išmatavo W. A. Dickey, kuris jį ir paskelbė aukščiausiu Š. Amerikoje. Pirmieji užkopė į viršūnę 1913 VII 7 penki amerikiečiai, o 1912 Parker ir Browne po 2 metų pastangų buvo pasiekę vietą mažiau negu 100 m nuo viršūnės, bet smarkios pūgos buvo priversti leistis žemyn. Temperatūra žiemą nukrinta ligi −72°C. Iš v. pusės pirmieji užkopė 1951 B. Hackett ir J. Gale.

McLennan John Ferguson (1827–1881) skotų sociologas. 1849 baigęs King kolegiją, kurį metą vertėsi teise, vėliau braižytojas skotų parlamente. Pasigaudamas prasmeninius nuotakos vogimo požymius, sudarė savas šeimos (žr.) raidos prielaidas, kur pirmykščių vestuvių lytimi laikė egzogamiją ir pirmykštės giminystės pagrindu moters teisę. 1865 išsp. Primitive Marriage, o vėliau sekė kiti darbai, paprastai jungiami prie šio pagrindinio, 1876 gavusio jau Studies in Ancient History vardą. Jo šeimos raidos sąrangą kritikavo daugelis sociologų bei etnologų ir šiandien tos prielaidos atmestos. Žr. Matriarchatas, Šeima.

McMillan Edwin Mattison (g. 1907) amerikiečių chemikas. Nuo 1946 Princetono univ. fizikos prof. 1951 kartu su G. T. Seaborgu gavo Nobelio premiją už atradimą transuraninių elementų nr. 93 (Neptunis) ir nr. 94 (Plutonis). 1946 jis sudarė sinchrotoną atomo branduolio tyrimams pravesti.

McNary užtvanka baigta statyti 1954 ant Kolumbijos upės, 3 km aukščiau Umatillos, Ore. (JAV). Užtvanką pastatė armijos inžinerijos korpas; ji pavadinta Oregono senatoriaus McNary garbei jo vardu. Užtvanka yra 2245 m ilgio ir 48 m aukščio, statybai sunaudota apie 1.500.000 m³ cemento ir per 100.000 tonų plieno. Pastatymas ir jėgainės įrengimas kainavo 286.650.000 dol. Laivams praleisti įrengtas aukščiausio lig šiol pakėlimo (30 m) vienas šliuzas. Abiejose pusėse įrengti žuvims praleisti ‚laiptai', kainavę per 12.000.000 dol. Elektros jėgainėj įrengta 14 turbinų po 70.000 kW pajėgumo, iš viso apie 1 mil. kW bendro pajėgumo.

McNarney Joseph Taggart (g. 1893) JAV generolas. II pas. karo metu gavo brigados gen. laipsnį ir 1942–44 buvo JAV armijos štabo virš. pavaduotoju. 1945 vadovavo sąjungininkų pajėgoms Viduržemio jūros fronte ir perėmė iš gen. Eisenhowerio JAV pajėgų Europoje ir okupacinės armijos Vokietijoje vadovybę. 1947 paskirtas JAV atstovu JT karinio štabo komitete. Dirbo prie JAV karinių pajėgų suvienijimo.

McTaggart John McTaggart Ellis (1866–1925) anglų filosofas, Cambridge universiteto prof. Pagrindiniame veikale The Nature of Existence 2 tt. 1921–27 pateikia iš a priori argumentų glaudžiai surėstą savąją personalistinio, arba asmeninio, idealizmo sistemą, kur tikrovė suprantama kaip asmeninių substancijų sąveika; galutinėje išvadoje skelbia tikrovės etinį charakterį ir atmeta transcendenciją. Dar išsp. Some Dogmas of Religions ²1930 ir keletą tomų studijų Hegelio filosofijos klausimais.

C. D. Broad, Examination of M. Philosophy 3 tt. 1933–38.

Md. santrumpa Marylando (žr.) valstybės JAV.

M. d. (prc. main droite, it. mano destro ‚dešiniąja ranka') muzikoj — skambinti (groti) dešiniąja ranka; santrumpa dažniausiai vartojama fortepijoninėje muz.

M. D. (lot. Medicinae doctor) santrumpa medicinos daktaro laipsniui pažymėti, vartojama anglosaksų kraštuose.

Me. santrumpa Maine (žr.) valstybės JAV.

Mea culpa (lot.) mano kaltė, dėl mano kaltės — maldos pradžia mišias pradedant (Confiteor).

Mead 1. Daniel Webster (1862—1948) JAV hidrologas, Wisconsino univ. prof. Išsp. Notes on Hydrology 1904, Hydrology 1919 (²1950), Water Power Engineering 1909 (²1916) ir kt.

2. Elwood (1858–1936) JAV hidrotechnikas, 1924–36 melioracijos įstaigos Bureau of Reclamation virš.; jam pagerbti 1936 Colorado upės kūdra virš Hooverio užtvankos pavadinta Lake Mead vardu.

3. Georg Herbert (1863–1931) amerikiečių filosofas, Čikagos univ. prof., pragmatizmo atstovas. Pagrindiniame veikale The Philosophy of the Act 1938 duoda detalizuotą ‚veiklos' analizę Dewey teorijos įtakoje. Dar išsp. The Philosophy of the Present 1932, Mind, Self and Society 1934, Movements of Thought in the Nineteenth Century 1936.

4. Margaret (g. 1901) JAV antropologė. 1929 Columbijos univ. Naujorke gavo dr. laipsnį. Nuo 1926 dirba American Museum of Natural History Naujorke. 1928–29 darė tyrinėjimus Admiraliteto salose, 1931–33 dalyvavo ekspedicijoje į N. Gvinėją, 1936–39 Bali ir N. Gvinėjoje. Pagarsėjo moksliniais tyrinėjimais, liečiančiais lyčių skirtumus tarp įvairių primityvių tautelių N. Gvinėjoje, Amerikos indėnų, Admiraliteto salelių gyventojų, Samoiečių ir kt. Savo darbuose ji stengiasi įrodyti, kad lytiniai skirtumai, kuriuos mes regime tarp civilizuotųjų, daugumoje yra tik kultūrinių bei socialinių įtakų padarinys. Šiai savo tezei paremti ji paprastai duoda aprašymus įvairių tautelių papročių, kurie skiriasi nuo civilizuotųjų papročių. Nors M. vargu ar įrodo savo tezę, vis dėlto jos aprašymai, liečią papročius ir kultūrines apraiškas, yra gana vertingi. Išsp. Coming of Age in Samoa 1928, Growing Up in New Guinea 1930, The Changing Culture of an Indian Tribe 1932, Sex and Temperament in Three Primitive Societies 1935, Keep Your Powder Dry 1942, Male and Female 1949 ir kt. *Vyt.B.*

5. Richard (1673–1754) anglų gydytojas. Studijavo Utrechte, Leydene ir Paduvoje. Jo stambus veikalas Mechanical Account of Poisons pasirodė 1702. Metais vėliau tapo Royal Society nariu. M. pirmasis įrodė, kad niežai yra apkrečiama liga ir kad jos sukėlėjas yra atitinkamas parazitas. Jis savo raštuose plačiai palietė įvairias epidemines ligas (timus, raupus), suminėtas sen. raštuose. Be to, jis buvo žymus knygų, statulėlių, brangenybių, rankraščių, braižinių, medalių rinkėjas. Jo asmeninės bibliotekos spausdintas katalogas turėjo 6592 atskirus pavadinimus.

6. William Rutherford (1846–1928) JAV architektas. 1867 baigęs Amhersto kolegiją, toliau studijavo pas Russell Sturgins Naujorke ir Europoje. Po 1879 įsijungė į M'Kim, Mead & White architektūros firmą, kurios pagrindiniai pastatai yra: Bostono Viešoji Skaitykla, Columbijos univ., Naujorko miesto kolegija (College of the City of New York), Naujorko pašto rūmai, Menų ir mokslų institutas Brukline, Montrealio bankas ir kt. 1928 M. paskirtas Amerikos akad. Romoje prezidentu.

Mead (ag. Lake Mead) dirbtinis ežeras JAV, Arizonos ir Nevados sąlytyje, gautas užtvenkus Kolorado upę Hooverio užtvanka; turi 183 km ilgio, 2–15 km pločio ir 2.200.000.000 m³ talpos.

Meándras (gr. maiandros) 1. upė V. Turkijoje, dabar vad. Menderes (žr.); 2. vingiuota upė apskritai; 3. ornamentas sudarytas iš vingiuotos ar reguliariai laužytos linijos. M. motyvai jau gausiai randami Europos neolito keramikoje. Proistorinio meno m. spėjama išsivysčius iš įvijinių ornamentų. M. labai mėgtas graikų geometrinio stiliaus keramikoje (žr. pav. LE VII, 433). Graikų m. kilmė neišaiškinta. Vieni spėja, kad graikai jį pasiskolino iš ilirų prie vidurinio Dunojaus, kiti sprendžia, kad m. išsivystė graikams geometrizuojant Mikėnų kultūros įvijinio ornamento motyvus. Iš Graikijos m. pateko į Italiją, į Hallstatto kultūros plotą, pasiekė Skandinaviją ir Kaukazą. Didžiausios reikšmės m. gavo graikų klasikinėje architektūroje, plg. frizas (žr. pav. LE VI, 413, 1 brėž.), kimatijonas (žr. pav. LE. XI, 466). Viduramžiais išnykęs klasikinis m. buvo atgaivintas ir išpopuliarintas prancūzų klasicizme. Nepriklausomai nuo Europos, m. motyvai sutinkami Majų kultūros architektūroje bei Kinijoje.

G. Wilcke, Spiral-Mäander-Keramik 1911.

Means Philip Ainsworth (1892–1944) amerikiečių istorikas ir archeologas. Baigęs Harvardo univ., 1914–15 dalyvavo ekspedicijoje į Peru, 1920–21 Tautinio archeologinio muziejaus dir. Limnoje (Peru),

1921–32 dirbo Peabody muziejuje Harvarde. Išsp. History of Spanish Conquest of Yucatan and of the Itzas 1917, Ancient Civilization of the Andes 1931, Fall of the Inca Empire and the Spanish Rule in Peru 1530–1780, 1932, The Spanish Main: Focus and Envy 1492–1700, 1935, Newport Tower 1942 ir kt.

Mecca žr. Meka.

Méchain Pierre Francois Andre (1744–1804) savamokslis astronomas. Prancūzų astronomo Lalande padedamas gavo valdžios tarnybą ir dirbo Prancūzijos Atlanto pakraščio matavime, atlikinėjo astronominius stebėjimus. M. buvo išrinktas Prancūzų mokslo akad. nariu ir 1785 ėmė redaguoti Connaisances des Tempes, kuriame skelbė ir savo mokslinius darbus. Kartu su J. Delambre vadovavo meridiano lanko tarp Dunkerque ir Barcelonos matavimui. Vėliau, būdamas Paryžiaus observatorijos direktorium, organizavo meridiano lanko tarp Dunkerque ir Balearų salų matavimą.

Mecenatas (pagal pavardę Gajaus Maeceno) dosnus meno ir mokslo globėjas, rėmėjas.

Mechanika (gr. mēchanikē iš mēchanē ‚įrankis, statinys') mokslas, tyrinėjąs kūnų judėjimą ir jėgų pusiausvyrą. M. mokslui pagrindus padėjo I. Newtonas savo trimis dėsniais: 1. inercija, 2. jėga yra lygi masei padaugintai iš greitėjimo ir 3. veiksmas yra lygus ataveiksmiui (arba akcija yra lygi reakcijai). M. mokslas, plačia prasme, apima ne tik mašinų ir mechanizmų judėjimą, bet kartu ir viso pasaulio struktūrą, astronomiją ir fiziką. M. dėsniai naudojami mašinų projektams sudaryti, sviedinių ir raketų trajektorijoms apskaičiuoti, namų ir tiltų statyboje atsparumui nustatyti. Pagrindiniai elementai, kuriuos nagrinėja m. mokslas, yra šie: a. jėgos, b. kūnai, kuriuos jėgos veikia, c. erdvė, kurioje jėgos veikia, ir d. laikas.

M. skirstoma į tris pagrindines šakas: 1. statiką, 2. kinematiką ir 3. dinamiką (kinetika). Statika nagrinėja jėgas, kurios veikia kietą kūną ir yra pusiausvyroje. Pagrindinis statikos principas yra, kad suma jėgų, kurios veikia nejudantį kūną, yra lygi nuliui, kai jas sudeda vektorių būdu. Kiekvienas vektorius atvaizduoja jėgos dydį, ir kryptį. Kinematika tyrinėja judėjimą visai neatsižvelgdama į priežastis, kurios sukelia judėjimą, ir į judančio kūno savybes. Kinematikoje kūnai laikomi, kaip geometrinės formos, be fizinių savybių, t.y. be svorio, inercijos, trinties. Nagrinėjant judėjimą, kinematika operuoja šiais elementais: atstumu, laiku, greičiu ir greitėjimu. Dinamika nagrinėja kūnų judėjimą, kai juos veikia neišbalansuotos jėgos ir kūnai juda nepastoviu greičiu. Dinamikoje ypatingai kreipiama dėmesys į kūnų judėjimo būdą ir kokią įtaką turi judėjimas kūnui. Dinamikoje kūnai laikomi su visomis fizinėmis savybėmis. Jei kūnas juda nepastoviu greičiu, tai jis turi greitėjimą. Greitėjimas padaugintas iš judančio kūno masės sudaro jėgą, kuri veikia tą kūną. Mašinų dalys, kurios juda dideliu kintamu greičiu, arba kurios turi didelį greitėjimą, gali sudaryti didelę dinaminę jėgą, kuri turi būti tiksliai apskaičiuota, tikrinant mašinos dalių atsparumą. Kai kūnas juda netiesia linija, nors ir pastoviu greičiu, tai turi iščentrinį greitėjimą ir jį veikia iščentrinė jėga $p = \frac{mv^2}{R}$, kuri proporcinga judančio kūno masei ir greičio kvadratui ir atvirkščiai proporcinga kreivumo spinduliui. M. mokslas paremtas matematika, kuri padeda išreikšti ir suprasti mechanikos dėsnius.

M. Planck, Einführung in die allgemeine Mechanik ⁴1928; *J. Indriūnas*, Mechaniniai medžiagų bandymai 1930; *E. Mach*, Die Mechanik in ihrer Entwicklung ⁹1933. *J.Mkl.*

Mechaninė šilumos teorija žr. Šiluma.

Mechaniniai muzikos instrumentai yra tokie, kur muzika atliekama mechaniškai. Prie tokių priklauso karilionai (žr. Carillon), arba suderinti bokštų varpai, kurie pasirodė jau XIV a. XVI a. atsirado mechaniškai grojantieji harpsichordai ir vargonai. XVIII a. paplito įvairūs smulkūs instrumentai, visokios muzikinės dėžutės. XIX a. pradžioje sukonstruoti m.m.i., atlieką viso orkestro muziką, pvz. Maelzelio panharmonikonas (1804), Flighto ir Robsono apolonikonas (1817), Kaufmanno orkestrionas (1851) ir kt. XIX a. pabaigoje pasirodė mechaniškai grojąs pianinas, pianola, fonola ir kt. Kad ir labai tobulus tuos instrumentus užtemdė nuolat progresuojąs fonografai, radijas ir televizija. *Iz.V.*

Mechaninis (iš gr. mēchanikos) 1. susijęs su mechanika (žr.) arba mechanizmu; 2. veikiąs su mechanizmo pagalba; 3. nesusijęs su sąmone, įvykstąs be žmogaus valios, mašinalus.

Mechanizacija funkcine prasme laikoma bet kurios kintančios eigos pakeitimas procesu, kurio eiga nuolat reguliariai karto-

jasi. Pvz. ranka siuvant dygsnių dažnumui ir ilgiui bei žmogaus energijos išeikvojimui trūksta to reguliarumo, kuriuo pasižymi siuvama mašina. Technikoje m. suprantama kaip rankos darbo pakeitimas mašinos veiksmu. Tuo sutaupomi žmogaus jėgos bei judesio reikalaują darbo veiksmai; žmogui belieka mechanizuotą procesą pradėti bei reguliuoti.

Visi mechanizuoti reiškiniai remiasi fizikos mokslo dėsniais ir atliekami mašinomis. Todėl ir m. istorija glaudžiai susijusi su mašinos vystymusi, kurio pradžia įžvelgiama priešistoriniuose laikuose, žmogui suvokus sukimosi judesio pritaikymo galimybes savo darbe. M. pradėjo sparčiai plėtotis išradus garo mašiną, privedusią prie industrinės revoliucijos. Šiandien jokia pramonė neįmanoma be m. M. pasiekiami šie tikslai: 1. produkto pagerinimas, pakeičiant jo vidinę vertę; 2. gamybos padidinimas, vienam žmogui pagaminant daugiau produktų per laiko vienetą, tuo įgalinant ir gamybos absoliutaus kiekio padauginimą; 3. gamybos išlaidų sumažinimas, produkto vienetą pagaminant pigiau ir 4. žmogaus fizinių jėgų eikvojimo sumažinimas. Apibendrinant — daugiau bei geresnių prekių pagaminama su mažiau darbo; tiek pat darbo duoda daugiau ir geresnių prekių.

M. įtaka ekonominėj plotmėj ypatingai pasireiškia masinės gamybos išvystymu, taigi ir pelno padidinimu, kuris leidžia pakelti atlyginimą, išvystyti aukštesnį gyvenimo standartą bei padaryti prieinamą platesnei žmonių masei. M. greičiau išsivysto ten, kur žmogaus darbo jėga brangi ir kur finansiškai pajėgiama nugalėti aukštas pradines išlaidas. M. yra esminis industrializacijos veiksnys, privedęs prie eilės industrializacinių reiškinių, pvz. urbanizacija, trumpesnės darbo valandos.

M. įtaka psichosocialinėje plotmėje pasireiškia specializacija, reikalaujančia gero savo siauros srities pažinimo. Tačiau žmogus praranda savarankiškumą bei gamybinio proceso visumos pajutimą, dėl to susiaurėdamas. Vietoj pasitenkinimo viso produkto pagaminimu bei jo paties sukurtos prekės vidine verte, žmogus priverstas pasitenkinti eile antrinių reiškinių: geresne alga, mažos produkto dalies pagaminimu, mažesniu fizinės jėgos išeikvojimu ir t.t. Jei m. įvedama padėties reikalavimus atitinkančiu greičiu, jos vertė visuomenei yra teigiama, tačiau ji dažniausiai neigiamai paveikia mašina pakeistus darbininkus, ypač jei jie vyresnio amžiaus ir su plačia tos srities patirtimi.

M. įtaka filosofinėje plotmėje pasižymi patrauklumu aiškinant visus gyvenimo reiškinius, neišskiriant nei gyvojo pasaulio, mechaniškais dėsniais ir elementais. Ši pažiūra paneigia individo laisvą valią bei jo kūrybinę galią. Ji pasireiškia eilėje mokslinių sričių, pvz. psichologijos behavioristinė sistema remiasi šios pažiūros filosofiniais pagrindais. *V.Vyg.*

Mechanizmas (iš gr. mēchanē ‚įrankis, statinys') 1. keletas mašinos dalių, sujungtų tokiu būdu, kad kai viena dalis juda, tai kitos dalys verčiamos judėti pagal iš anksto nustatytą kelią. Kiekviena m. dalis gali turėti skirtingą judėjimo būdą, kuris yra reikalingas, kad m. tarnautų skirtajam tikslui. Pvz. pirmasis m. narys gali turėti tiesiaeigį, antrasis švytuojantį, trečiasis sukimosi judėjimą. Arba atvirkščiai. Tokiam judėjimui atvaizduoti geriausiai tinka vidaus degimo variklio stūmoklio, švytuoklės ir alkūninio veleno m. Labai dažnai kasdieninėj kalboj nedaroma skirtumo tarp m. ir mašinos. Abu žodžiai vartojami vienai sąvokai išreikšti. Pagrindinis skirtumas tarp m. ir mašinos yra šis: m. perduoda arba pakeičia judėjimą, o mašina atlieka mechaninį darbą arba pakeičia vienos formos energiją į kitą. Kiekviena mašina gali turėti vieną ar daugiau m., bet nei vieno m. negalima vadinti mašina, jei jis neatlieka darbo. (Darbas = jėga × iš išeito kelio, pvz. 5 kg pakelti 2 m atlieka 10 kgm darbą).

2. Perkeltine prasme m. vadinama vidinė kurio nors funkcionavimo sistema, pvz. kalbos m. *J.Mkl.*

Mechanizmų kinematika yra mechanikos mokslo dalis, nagrinėjanti mašinos dalių arba mechanizmų judėjimą, visiškai neatsižvelgiant į jų stiprumą. Kietas, nedeformuojamos medžiagos gabalas, kuris perduoda judėjimą nuo vienos detalės į kitą, vadinamas nariu. Jei keli nariai sujungti taip, kad kiekvienas gali judėti reliatyviai kito atžvilgiu tik nustatytu keliu, tai tokia narių kombinacija vad. kinematinė grandinė. Jei vienas kinematinės grandinės narys yra nejudomas, tai tada turime mechanizmą. Kad kinematinė grandinė sudarytų mechanizmą, reikia, kad būtų 4 narių kombinacija arba 2 ar daugiau kartų po 4 narius. Ši teorija parodyta brėžiniuose 1–3. Brėž. 1 matome trijų narių

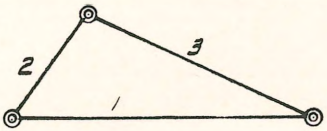

Brėž. 1

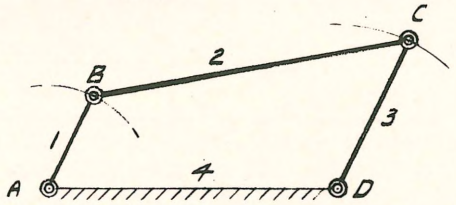

Brėž. 2

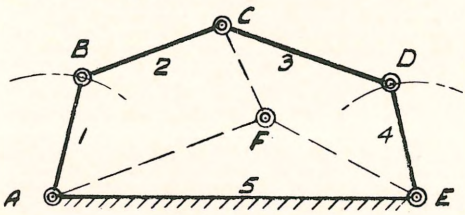

Brėž. 3

Mechanizmų kinematika

kombinaciją. Joks reliatyvus judėjimas tarp tų narių negalimas. Yra standi konstrukcija. Brėž. 2 parodyta 4 narių kinematinė grandinė. Narys AD yra pritvirtintas. Kai narys AB sukasi apie tašką A, tai narys BC ir CD juda tam tikru nustatytu keliu. Brėž. 3 pažymėta 5 narių grandinė. Narys AE yra pritvirtintas. Kai narys AB sukasi apie tašką A laikrodžio kryptimi, tai narys DE gali visai nejudėti arba svyruoti apie tašką E į abi puses todėl, kad taškas C gali laisvai judėti aukštyn ir žemyn. Vadinasi, nario DE judėjimas nepriklauso griežtai nuo nario AB. Tokios grandinės negalima vadinti mechanizmu. Tašką C sujungę svirtimi su pastoviu tašku F, turėtume du 4 narių mechanizmus. Pirmajam nariui sukantis apie tašką A, kiti m. nariai turėtų nustatytą reliatyvų judėjimą. Analizuojant kiekvieną iš daugelio narių susidedantį mechanizmą, reikia išskirstyti į atskirus 4 narių mechanizmus ir tyrinėti pagal nustatytas taisykles. M.k. mokslo pagrindinė paskirtis tyrinėti judomųjų mašinos dalių išeitą kelią, greitį ir greitėjimą. Šiam tikslui naudojama du skaičiavimo būdai: a. analitinis, t. y. lygčių pagalba, ir b. grafinis. Nevisada mechanizmo narių judėjimą galima atvaizduoti lygtimis; arba lygtys yra komplikuotos, kad sunku išspręsti. Daug patogesnis yra grafinis būdas. Jis dažniausiai ir vartojamas.

Greitai besisukančiose mašinose kai kurių judančių dalių greitėjimas tam tikrais atvejais gali būti labai didelis. Inercijos jėgos, kurias sudaro greitėjimas, gali prašokti normalaus mašinos apkrovimo sudaromas jėgas. Todėl labai svarbu, skaičiuojant mašinos dalių atsparumą, surasti didžiausius greičius ir greitėjimus ir nustatyti, kokios didžiausios jėgos veikia, kad mašinos detalės būtų atitinkamo dydžio ir pakankamai stiprios. *J.Mkl.*

Mechanoterapija (gr.) ligų gydymas su specialių aparatų pagalba, braukymu (masažu) ir švediška gimnastika (žr. Gimnastika). M. labiausiai taikoma sustingusių sąnarių paslankumui pagerinti.

Mechelen (prc. Malines) mst. Belgijoje, Antverpeno provincijoje, 20 km į p. nuo Antverpeno; apie 61.000 gyv. (1958). M. yra Belgijos kat. hierarchinis centras su arkivyskupo-primo rezidencija, didžiule Šv. Rumoldo katedra (statyta XIII–XIV a., neužbaigtu 97 m aukščio bokštu ir varpų muzika); daug XIII–XVII a. namų, XIV a. audėjų rūmai, XVI a. rotušė. Katedroj yra van Dycko paveikslas Kristus ant kryžiaus ir kt. meno kūrinių. Notre Dame bažnyčioje yra Rubenso Trys Karaliai ir Stebuklinga žvejonė. Tekstilės, kepurių, gobelenų, kilimų, žvakių, adatų, didelių varpų, tabako, alaus pramonė. Jau ankstyvaisiais viduramžiais M. buvo žymus mst., o 1507–30 kaip Olandijos valdytojos Margaritos Austrės sostinė, buvo patapęs flamų kultūrinio gyvenimo centru.

F. van Hammée, M. 1949. *A.B.*

Mechelin Leo (1839–1914) suomių politikas. Nuo 1874 Helsinkio univ. kameralinės ir valstybinės teisės prof. Parlamente ir valstybinėse komisijose daug dirbo Suomijos konstitucinėms teisėms precizuoti, kovojo už ekonomines ir socialines reformas. Nuo 1882 būdamas senatorium, M. sėkmingai gynė Suomijos teises prieš Rusijos kėslus. Rusams pradėjus pulti krašto konstituciją, M. iš senato turėjo pasitraukti, kurį laiką buvo ištremtas. 1904 grįžo į Suomiją, 1905–08 senato ekonominio dpt. v.pirm. (vyriausybės galva), 1910–13 landtago narys. Išsp. Précis du droit public du grand-duché de Finlande 1886

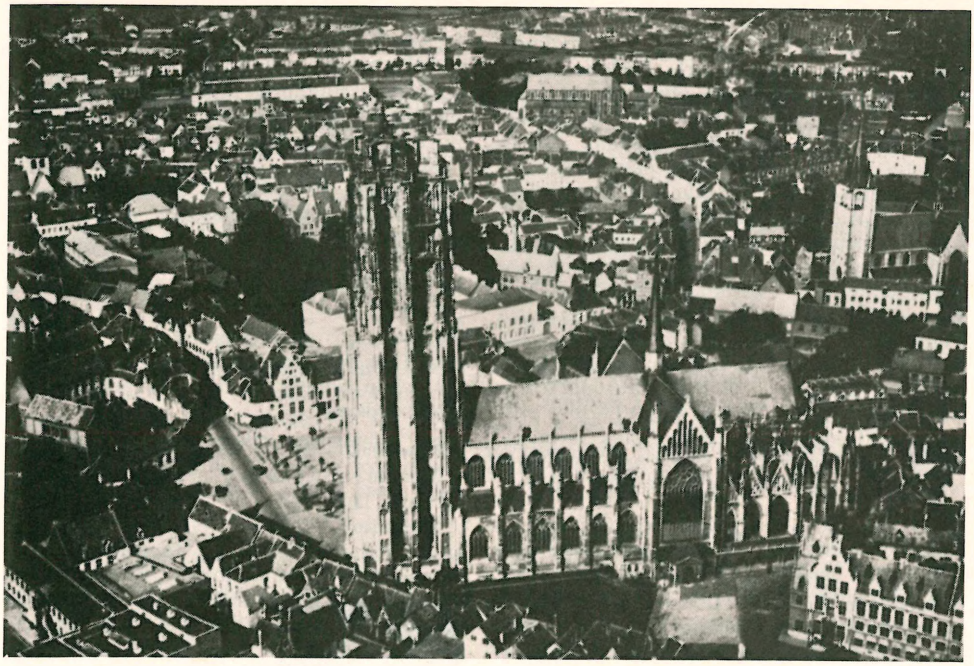

Mechelen (Malines) miesto panorama *Nuotrauka Belgijos informacijos centro*

(taip pat rusų ir anglų kalbomis), Staatsrecht des Grossfürstentums Finnland (rinkinyje Handbuch des öffentlichen Rechts 1889) ir kt. Rinktinės kalbos (Valda tal) išleistos 1915.

Mechitaristai armėnų vienuoliai, gavę vardą nuo jų steigėjo Mechitar (1676–1749), kuris pažinęs Vakarų misininkų uolumą ir mokslinį lygį, norėjo ir savo tautoje sukurti instituciją, kuri atsidėtų panašiam darbui. Nepavykus įsikurti turkų valdomose žemėse, Venecijos ambasadoriaus Konstantinopoly patartas, 1703 Morea (Peleponese), Venecijos valdomoje teritorijoje, jis pastatė vienuolyną ir bažnyčią. Turkams išvijus veneciečius iš Peleponeso (1715), m. buvo išvyti ir persikėlę į Veneciją gavo Šv. Lozoriaus salą (1717), kur įsikūrė centrinis m. vienuolynas. Steigėjas savo vienuoliams buvo davęs oficialų vardą ‚Šv. Antano abato vienuoliai armėnai', bet dar jam gyvam esant jau buvo vad. m., ir šis vardas prigijo. M. įstatai turi Vakarų vienuolinių ordinų bruožų su armėnų drausmės nuostatais. M. siekia apaštalavimo tarp armėnų misijomis, spauda ir jaunimo auklėjimu. M. vadovauja abatas, renkamas visam amžiui. 1773 dalis m. atsiskyrė ir sudarė autonominę šaką, iš karto įsikūrusią Trieste, o nuo XIX a. pradžios Vienoje. Abi m. šakos su centrais Venecijoje ir Vienoje yra daug nuveikę armėnų tautai misijų, auklėjimo ir kultūros srityje. Jų veiklos plotas siekia buv. turkų imperijos miestus, Kaukazą, Siriją, Libaną, Egiptą ir kitur, kur tik yra armėnų. Dvasinės kultūros srityje m. yra išleidę per 3000 knygų, leidžia 2 laikraščius. M. vedamos kolegijos pasižymi savo aukštu mokslo lygiu. 1958 buvo apie 80 narių.

V. Langlois, Notice sur le couvent Arménien de l'Ile de St-Lazare 1869; *B. Sarkisean,* Bicentenaria attività scolastica dell'Ordine mechitarista di Venezia 1936; *G. Marinelli,* Angoli d'Oriente in Venezia 1939; *M. A. den Oudenrijn,* Eine armenische Insel in Abendland 1940. *J.V.*

Meckenem Israhel van, du to paties vardo vokiečių auksakaliai ir grafikai, tėvas ir sūnus, gyvenę antroje XV a. pusėje Olandijos pasienyje. Tėvas M. kilęs iš Meckenheim prie Bonos buvo nuo 1457 auksakaliu Bocholte, nuo 1465 Klevės mieste. Jo vario raižiniai ilgą laiką buvo žinomi Meister der Berliner Passion vardu. Sūnus M., išmokęs auksakalio amato, dirbo pokalus, Agnus Dei dėžutes, Pax plokšte-

les ir pn., bet reikšmingesnė jo grafika. Pirmieji 16 darbų tėra tėvo raižinių kopijos. 1466 M. nuvykęs prie Bodeno ežero, dirbo pas E. S. meistrą (žr.). Iš 314 žinomų E. S. meistro darbų M. nusikopijavo bent 145. Nuo 1480 M. minimas Klevės mieste, kur vertėsi raižyba daugiausia kopijuodamas Schongauerio, monogramistų P.W., W.A., b.g., Hausbuchmeisterio, Wenzel von Olmützo, A. Dürerio raižinius. M., galima sakyti, buvo plagijatorius, nes nusikopijuodavo ir svetimas signatūras. Darbų skaičius siekia 600 raižinių, daugiausia religinėmis temomis (pav. žr. LE VIII, 423). Iš originalių darbų minėtinas ‚Autoportretas su žmona' — pirmasis autoportretas vok. raižyboje ir įvairias pasaulietines scenas vaizduojąs 26 raižinių ciklas (šventės, pilių apgulimas ir t.t.), kuris pasižymi vaizdumu, humoru ir gera šešėlių išdėstymo technika.

M. Geisberg, Der Meister der Berliner Passion und I. van M. 1901; Verzeichnis der Kupferstiche des I. van M. 1905; *A. Warburg,* I. van M. 1930; J. van M. Bocholt 1953.

Mecking Ludwig (1879–1952) vokiečių geografas, Kielio, Münsterio ir Hamburgo univ. prof. Jo tyrinėjimų sritis apėmė jūras, ašigalį ir Japoniją. Išsp. Meteorologisches Atlas zum deutschen Südpolarwerk 1925, Die Polarländer 1925, Japanische Stadtlandschaften 1929, Japan, Meerbestimmtes Land 1951.

Festschrift zum 70. Geburstag L. M. 1949.

Mecklenburgas Š. Vokietijos kraštas, apimąs teritoriją tarp Baltijos jūros, Brandenburgo, Pamario ir Šlezvigo-Holšteino, nuo 1945 su prijungtais V. Pamariu, Stralsundu, Greifswaldu ir Rügenu, 1952 panaikinus kaip administracinį vienetą, jo vietoje sudarytos 3 apygardos: Šverino, Rostocko ir Neubrandenburgo. M. apima (1952) 22.938 km² su 2.139.600 gyv. (1946, 1939 buvo 15.721 km² ir 900.593 gyv.). M. buvo 1933 sudarytas iš 1918 atsiradusių autonominių respublikų M.-Šverino ir M.-Strelitzo, kurios savo eile buvo tęsinys 1348 įkurtos M. hercogijos, bet 1621 padalytos į dviejų dinastijų valdomas kunigaikštijas: M.-Šverino ir M.-Güstrowo.

Geografiniu atžvilgiu M. yra dalis Baltijos aukštumų ruožo, su 30 km pločio ežeringąja juosta. Pietinėje dalyje vyrauja galinės, o kitur apatinės morenos su derlingais priemolių dirvožemiais. Pajūris išraižytas upių žiočių ir įlankų; prie krantų yra kopų ir lagūnų, kurios apsunkina laivininkystę. Uostai: Rostockas, Wismaras, Stralsundas ir Sasnitzas. Ūkiniu atžvilgiu M. yra žemės ūkio kraštas (rugiai, bulvės, dobilai, kviečiai, avižos) su išplėsta merinosų avių auginimo šaka. Ligi rusų okupacijos (1945) 58% visų žemių buvo didelių dvarų nuosavybė.

M. nuo VII a. buvo apgyventas slaviškųjų kilčių obotritų, vilcų ir polavų. Ligi 1918 išsilaikiusios dinastijos įkūrėjas buvo Niklot, kuris žuvo 1160 kautynėse su Henriku Liūtu. Jo sūnus Pribislavas priėmė krikščionybę ir 1167 gavo kaip lėną pilį Miklinborgą, iš kur kilo ir M. vardas. Kolonizacijos ir germanizacijos priemonėmis visas M. patapo grynai vokišku kraštu, kurio buvusį slaviškumą primena tik vietovardžiai.

K. Brüning, M. (Handbuch der Geographischen Wissenschaft 1936). *A.B.*

Mečetė musulmonų maldos namai. Žr. Islamas (menas).

Mečnikov 1. Iljа Iljič (1845-1916) rusų biologas ir medikas, fagocitozės (žr.) pagrindėjas ir imunologijos kūrėjas, daug nusipelnęs ir embriologijos bei lyginamosios patologijos mokslams. Dar būdamas studentu Charkove, paskelbė eilę originalių studijų iš zoologijos. 1864 baigęs Charkovo univ., dėstė zoologiją Petrapilio univ. ir buvo pasiųstas tobulintis į Vokietiją, kur dirbo Helgolando saloj ir Giessene. Čia jis išaiškino dvi skirtingas savo gyvenimo būdu askaridžių (Ascaris nigrovenosa) rūšis, kurių viena yra parazituojanti, o kita laisvai gyvenanti. 1865 išsikėlė į Neapolį, kur dirbo drauge su A. O. Kovalevskiu ir parašė embriologijos darbus magistro (1867) ir dr. (1868) laipsniams gauti. 1870–82 Odesos univ. prof. Čia paskelbė teoriją apie daugialąsčių organizmų išsivystymą ir sukūrė fagocitų mokslo pagrindus. Tyrinėdamas augalų parazitus, sudarė biologinį metodą naikinti javų kenkėjams, tyrė užkrečiamųjų ligų bakterijas ir pradėjo dirbti imunologijos srity, kurios jis yra vienas kūrėjų. Protestuodamas prieš Rusijos švietimo m-jos politiką, 1882 pasitraukė iš univ. ir toliau mokslinius tyrinėjimus tęsė savo privačioje laboratorijoje. 1886 drauge su N. F. Gamalea įkūrė Odesoje pirmąją Rusijoj (ant-

I. Mečnikov

rąją pasaulyje) bakteriologinę stotį skiepams prieš pasiutimą. 1887 išvyko į užsienius ir, L. Pasteuro kviečiamas, atvyko į Paryžių, kur įkūrė bakteriologinių tyrimų laboratoriją; čia dirbo ligi savo mirties. Pasteurui mirus, M. paskirtas Pasteuro instituto vicedirektoriumi. 1908 gavo už fagocitozės teorijos sukūrimą Nobelio premiją. M. buvo išrinktas daugelio kraštų mokslo akademijų garbės nariu. Jo mokslo veikalų rinkinys (15 tt.) išleistas Sovietų Sąjungoje 1950–54.

H. Zeiss, M. 1932.

2. Lev Iljič (1838–1888) geografas-sociologas ir politinis veikėjas-anarchistas, (1) brolis. Artimai bendradarbiavo su E. Reclus (žr.) jam rašant didįjį (20 tt.) veikalą Nouvelle Géographie Universelle, nuo 1883 Neuchâtellio univ. (Šveicarijoj) prof. Jis pasižymėjo kaip demografas savo veikalu apie civilizaciją ir didžiąsias istorines upes, kur visą žmonijos istoriją suskirsto į 3 pagrindinius kultūrinius tarpsnius pagal vandens kelių komunikacijos rūšis: upių, jūrų ir vandenynų. *A.B.*

Medai žr. Medija.

Medalionas (prc. médaillon) 1. vienpusis apvalios formos medalis (žr.) su meniškai atliktu vaizdu centre; 2. stambiosios Romos imperatorių auksinės, sidabrinės bei varinės monetos, mušdintos specialiomis progomis ne tiek apyvartai, kiek prisiminimui; 3. apyvartinės monetos štampais nukaldinta moneta, bet ne iš jai skirto metalo bei skirtingo svorio (pvz. vienintelė Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečiui paminėti 10 litų moneta, nukaldinta aukso plokštelėje, kaip suveniras respublikos prezidentui A. Smetonai, kurio atvaizdas tose monetose buvo mušdinamas); 4. plokščia metalinė dėžutė mylimo asmens paveikslui ar brangios atminties relikvijai įsidėti (dažniausiai nešiojama su grandinėle ant kaklo); 5. ypatingo dydžio vienpusis medalis (arba abi pusės padarytos skyrium). *J.K.K.*

P. Rimša Medalionas

Medalis (prc. médaille iš lot. metallum ‚metalas') dažniausiai apvalios formos ženklas kuriam nors svarbiam asmeniui, įvykiui ir kt. paminėti. M. abiejose pusėse būna arba bareljefai, arba įrašai. Daromi iš aukso, sidabro, žalvario ir kitokių metalų. Senovėje m. vadinta stambi tauriojo metalo moneta (pvz. IV a. pr. Kr. graikų sidabrinė dekadrachma, svėrusi apie 661 graną, arba V a. pr. Kr. Sirakūzų karaliaus Gelono olimpiados laimėjimui įamžinti atmušdinta moneta). Viduramžiais ir vėliau m. vadinta stambesnės monetos, mušdintos su valdovo galva ar ypatingomis legendomis, bet apyvartoje normaliai nėjusios ir vertintos tik kaip istoriniai ar meno paminklai. Naujaisiais laikais — metalinė nustatyto skersmens plokštė, išmušdinama ar išliedinama kuriam nors istoriniam įvykiui prisiminti, pvz. valdovų, popiežių karūnavimo, prezidentų inauguracijos, sukakčių minėjimo ir kt. Taip pat kariniai ar civiliniai m. nusipelniusiems asmenims už tarnybą, pasižymėjimą kare ar darbe. Yra ir religinių, katalikų nešiojamų medalių.

Šių dienų prasme m. atsirado XIV–XV a. sąvartoje (pirmas žinomas m. išliedintas 1400 Burgundijoje). Renesanse ypačiai buvo žymūs italo Pisanello darbo m. XVI–XIX a. m. menas ypačiai suklestėjo, m. paplito įvairiuose kraštuose ir susilaukė plačiausio pritaikymo. Nuo XVIII a. pabaigos išplito apdovanojimo m., nešiojami ant drabužių krūtinės srityje. Prie žymiųjų medalininkų tenka priskirti V. Pisani, B. Cellini, V. Belli, Pastorino, F. Hagenauer, L. Krug, A. Dürer ir kt. *J.K.K.*

M. Lietuvoje. M. pradžia siekia XVI a. Ypač jie išplito XVIII–XIX a. Didelį m. rinkinį turėjo Vilniaus univ. numizmatikos kabinetas, kuriame 1803 buvo 268 sen.

Lietuvos ir įvairių kraštų m. Po 1817 rinkinys perkeltas į biblioteką. Vėliau rinkinys smarkiai padidėjo, bet uždarius universitetą (1832), išvežtas į Kijevą. Su Vilniaus universitetu buvo susiję šie m.: A. Naruševičiaus gimimui (1733), M. Sarbievskio mirčiai (1640) paminėti, astronomui M. Počobutui (1778), Steponui Batorui, Vilniaus univ. įkūrėjui ir kt.

Nepriklausomoje Lietuvoje iš svarbesnių m. paminėtini: Vytauto D. ordino m., skiriamas didžiai nusipelniusiems Lie-

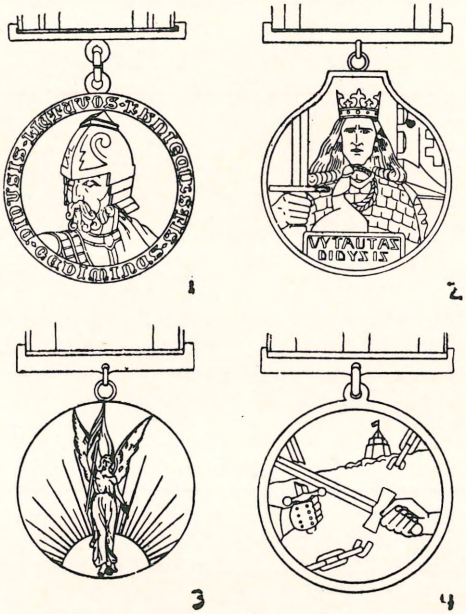

Medaliai: 1. Gedimino ordino, 2. Vytauto Didžiojo ordino, 3. Lietuvos nepriklausomybės ir 4. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių

tuvai ir žmonijos gerovei asmenims pagerbti ir pažymėti. M. buvo 3 laipsnių: I — auksinis, II — sidabrinis ir III — žalvarinis. D. L. K. Gedimino m. skiriamas Lietuvai nusipelniusiems asmenims. Jo taip pat yra buvę 3 laipsniai (auksinis, sidabrinis ir žalvarinis). Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių m. (įst. 1928 II 27) Lietuvos kariuomenės kūrimui Lietuvą atstatant paminėti. Asmens, apdovanoti šiuo m., buvo laikomi Lietuvos kariuomenės kūrėjais savanoriais. Lietuvos Nepriklausomybės m. (įst. 1928) Nepriklausomos Lietuvos atstatymui paminėti. Klaipėdos atvadavimo m. (pav. žr. LE XII, 41). Prie žymiųjų Lietuvos medalininkų priskiriami J. Zikaras, P. Rimša.

Medan mst. Indonezijos Sumatros saloje; per 350.000 gyv. (1957). Tai naujai išaugęs mst. š.r. salos dalyje, su įvairia pramone, 5 glžk. linijų mazgas, kurių viena jį jungia su Balavano uostu. Apaštališkojo vikaro rezidencija, aerodromas, tabako auginimo tyrimų stotis.

Medardas (m. 557) prancūzų šventasis (šventė VI 8). Apie 540 išrinktas Vermandois vyskupu. Jo kūną karalius Klotaras palaidojo Crovy, netoli Soissons. Klotaro sūnus Sigibertas ant M. kapo pastatė baziliką, kur vėliau įsikūrė garsi benediktinų abatija. Šv. Grigalius Turietis savo raštuose paduoda šiek tiek žinių apie M. gyvenimą, mirtį ir stebuklus, bet svarbiausia M. biografinis šaltinis yra Vita, parašytas eilėmis, priskiriamas Venancijui Fortunatui; kitas Vita, nežinomo autoriaus, parašytas tarp 593 ir 612, karaliaus Teodeberto II laikais. Ankstyvais viduramžiais M. buvo laikomas didžiausiu frankų stebukladariu.

Acta SS. Junii II, 1867; *L. Duchesne,* Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule 1915. *J.V.*

Medauninkas 1. botanikoje (Herminium Monorchis) orchidinių (Orchidaceae) šeimos žolinis augalas. Lietuvoje retas, auga pievose. 2. Kepsnys žr. Meduolis.

Medaus rasa lipnus saldus sluoksnis, susidaręs ant lapų vasaros metu dėl vandens trūkumo dirvoje.

Medeba žr. Madeba.

Medeikiai k., Biržų aps., 10 km į š.r. nuo Biržų, pakeliui iš jų į Nemunėlio Radviliški; 73 ūkiai, 335 gyv. (1923). M. laukuose 1863 V 7–8 įvyko lemiamos kautynės tarp Sierakausko liet. sukilėlių dalinio ir rusų gen. Ganeckio kariuomenės. Sukilėliai, blogai ginkluoti ir stoję į nelygią kovą su gausesniais ir kariškai pranašesniais rusais, labai narsiai kovojo, bet, sužeidus Sierakauską ir žuvus jo padėjėjams, tapo visiškai sumušti ir išsklaidyti. Mūšio lauke žuvo apie 200 sukilėlių, tarp jų ir vadai Geistaras, Okuličius, Stoma, o dalgininkų vadas Vivulskis buvo sužeistas ir belaisvis mirė kalėjime. Atskubėję Sierakauskui į pagalbą ties Svirplėnais buvo sumušti Jasinskio ir Liutkevičiaus daliniai, o ties Skrebiškiais Sierakausko pavaduotojo Laskausko dalinys. Naktį į V 10 rusai paėmė į nelaisvę sukilėlių raitelių vadą Labanauską, Z. Sierakauską, B. Kolyšką, St. Kazakauską, M. Stanišauską ir kt. Iš kau-

tynių likęs mažas būrys sukilėlių, kun. A. Mackevičiaus ir Laskausko vadovaujamas, pasitraukė į Pabiržės apylinkes.

Medeikiuose yra medinė koplyčia. Carinės Rusijos okupacijos laikais M. buvo valsčiaus centras. *A.B.*

Medeinė sen. lietuvių miško deivė ar dvasia. M. (Mejdejn) mini jau XIII a. Ipatijaus kronika, vėliau Lasickis ir Daukša. Daukša savo 1595 Ledesmos katekizmo vertime, aiškindamas pirmąjį Dievo įsakymą, rašo: ‚Kasg pražengia prisakimą? Šitie ypačiai, kurie garbina ugnį, žemyną, gyvates, žalčius, perkūną, medžius, alkus, m e d e i n e s, kaukus ir kitus biesus...' M. mini ir Lasickis. Kražių vls. yra Medžiokalnis (žr.), kur, pasakojama, buvusi deivės M. šventovė. Ji dėvėjusi lokio kailį ir turėjusi lanką su strėle. Žr. Medžių kultas.

Medėja (gr. Mēdeia, lot. Medea) mitologinė Kolchidės karaliaus Ajeto (gr. Aiētēs) duktė. Įsimylėjusi Jasoną (žr.), vieną iš atvykusių į Kolchidę argonautų, savo burtais padėjo jam įsigyti aukso avikailį, ištekėjo už jo ir drauge nukeliavo į Jolką pas jo dėdę Peliją (Pelias). Kad ir gavęs iš Jasono aukso kailį, Pelijas nesutiko jam duoti valdžios. Be to, Pelijas dar anksčiau buvo nužudęs Jasono tėvą Esoną (Aisōn) ir jo šeimą. Jasono pavedama, M. keršija Pelijui, kurio dukterų akivaizdoje ji supiausto gabalais seną aviną ir, išvirinus buriamosiomis žolelėmis, jį atjaunina. M. įtikina dukteris supiaustyti savo tėvą, kad ir jį atjaunintų, bet šį kartą M. atjaunimo burtų nepavartojo. Jasonas ir M. pabėgo į Korintą, kur ilgus metus laimingai gyveno ir susilaukė dviejų sūnų. Vėliau Jasonas metė M. ir ketino vesti Korinto karaliaus Kreonto (gr. Kreōn, -ontos) dukterį Glaukę (gr. Glaukē). Keršydama M. atsiuntė Glaukei brangų drabužį, iš kurio prasiveržusios liepsnos sudegino Glaukę ir Kreontą. Bausdama Jasoną, M. nužudė ir abu savo sūnus. Po to M. pabėgo sparnuoto slibino traukiamu vežimu į Atėnus pas karalių Egėjų, kuris ją išvijo iš Atėnų, nes M. bandė nunuodyti jo sūnų Tesėją (gr. Thēseos).

M. sakmės apipavidalinimas Euripido (431 pr. Kr.) išlikusioje tragedijoje ‚Medeia' buvo medžiagos pavyzdžiu pasaulinėje literatūroje nuo senovės iki šių dienų daugybei dramų, operų, epų, net romanų (M. R. Kohlrausch 1917) ir baletų (J. G. Noverre 1776).

Daugelis M. scenų atvaizduota antikiniame ir naujųjų laikų mene. P l a s t i k a: M. ir Pelijo dukterys (V a. pr. Kr. antroji pusė), kopija Laterane, Romoj; Jasonas, B. Bandinellio (1488–1560) bronza Florencijos Nacionaliniame muziejuje ir kita. T a p y b a: du tapytojo Timomacho (apie 75 pr. Kr.) M., vaikų žudikės paveikslus buvo nupirkęs Cezaris. Sekimai išliko Pompėjoj ir Herkulanume; M. Delacroix (1838) Lille muziejuje; M. Feuerbacho (1870) M. iškeliavimas, Müncheno Naujojoje pinakotekoje; M. su durklu (1872) Münchene; H. J. Draperio (g. 1864) M. ir Apsirtas, Bradforde.

E. Maass, Goethes Medea (Festschrift für Univ. Marburg für die Philologenversammlung 1913); *K. Heinemann,* Die tragischen Gestalten der Griechen in der Weltliteratur 2, 1920; *K. Kerényi,* Töchter der Sonne 1944. *A.Rkš.*

Medekša Lietuvos bajorų giminė, suvaidinusi nemažą vaidmenį, ypač XVII–XVIII a. Pagal Niesiecki, jau Gedimino laikais pasižymėjusi kovose Ukrainos žemėse, o Algirdo laikais už nuopelnus buvo apdovanota dvarais etnografinėje Lietuvoje. Medekšų vardas esą kilęs iš vienos vietovės pavadinimo, kurią Žygimantas Augustas buvo atidavęs M. Nors M. neužėmė svarbių vietų, tačiau keletas jų pasižymėjo Baro konfederacijos (žr.) metu, kai apie vieną jų (Teodorą) buvo sukurtos net lietuvių liaudies dainos, pvz. Kas tuos kapuos yra pakavotas? Jiems priklausė Seinų, Raigardo, Skirsnemunės ir kt. dvarai. Nepriklausomos Lietuvos laikais paskutinis M. palikuonis gyveno Aristavos dvare netoli Kėdainių. Iš svarbiausių M. pažymėtinas:

S t e p o n a s P r a n c i š k u s (m. po 1690) Lietuvos bajoras, kurio dienoraščius, laiškus, kitus raštus ir dokumentų rinkinį, surastą Aristavos dvare, paskelbė dr. W. Seredyńskis Scrip. rerum polonicarum III tome. Tai labai svarbus šaltinis XVII a. antros pusės Lietuvos istorijai studijuoti. Pirmą kartą M. vardas minimas 1652. Jis buvo Jonušo Radvilos, vėliau V. Gosievskio dvariškis ir dalyvavo jų kovose prieš Maskvą. Keletą kartų jis važinėjo į Maskvą, kaip diplomatinių misijų dalyvis. Ypač plačiai savo dienoraštyje jis aprašė 1655 ir 1657 derybas su Maskva. 1662 jis vėl Maskvoje, kur tarp kita ko rūpinosi V. Gosievskio ir kt. karo belaisvių išlaisvinimu. M. buvo karaliaus Jono Kazimiero sekretorius, Kauno žemės (vėliau pilies) teisėjas, Lietuvos tribunolo narys (1664), daugelio

seimų atstovas nuo Kauno apskrities. 1675 tapo Lietuvos kanclerio K. Paco dvarų revizorius ir 1683 lydėjo jį į Karlsbadą sveikatos taisyti. 1690 miškų revizorius.

Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–68 (Script. rer. pol. III t.); *K. Niesiecki*, Herbarz Polski 6 t., 369–370; *A. Korbut*, Literatura polska I, 1929, 535. *V.Trp.*

Medelynas vieta, kur padauginami, išauginami ir paruošiami įvairūs jauni vaismedžiai, dekoratyviniai augalai ir kt. M. gali būti privatūs (tik savo reikalams), komerciniai, užimą didelius plotus, ir valstybiniai, ypač miškų atželdinimo reikalams. Pagal augalus m. skirstomi į vaismedžių, vaiskrūmių, miško medžių, dekoratyvinių augalų ir kt. Daugumoje komercinių m. auginami įvairūs augalai, tačiau yra ir labai specialių m., kur auginama tik rožės, azalijos. M. yra labai intensyvi ūkio šaka, reikalaujanti daug kapitalo, specialistų ir rankų darbo. Todėl m. vietą parenkama prie gero susisiekimo, tinkamo vandens aprūpinimo. Sunkesnės žemės parenkamos spygliuočiams, nes jie persodinami su žeme, lengvesnės — lapuočiams, kurie, ir nubyrėjus žemei nuo šaknų, gerai prigyja. M. geros yra priesmėlio bei priemolio dirvos. M., ypač vaisinių medelių, turi būti aptvertas vielos tinklo tvora apsaugai nuo kiškių. Patogesniam tvarkymui m. suskirstomi kvartalais, pvz. 40 × 50 m dydžio.

M. augalai dauginami dvejopai: sėklomis ir vegetatyviniu būdu. Dauginant sėklomis dažnai negauname tų pačių augalo savybių, kurias turėjo motininis augalas, nes ‚išsigimsta', t.y. grįžta į sulaukinėjusią formą. Pvz. sėdami antaninio obuolio sėklas, mes neišauginsime tokio pat o-

Vienas spygliuočių kvartalas

Įvairios augalų lysės daigyne

buolio. Didelė dauguma iš antaninio ar kitos veislės obuolio sėklų išauginti medžiai duos daug blogesnės kokybės vaisius. Tik labai retais atvejais gaunami geresnės rūšies vaisiai. Tuo naudojamasi išvedant naujas veisles.

Įvairių augalų sėklų surinkimas ir paruošimas sėjai reikalingas skirtingų metodų. Kai kurios sėklos geriau pasėti iš rudens, kitos, pvz. obels, laikomos sausai iki vasario mėn. ir tada sluoksniuojama su drėgnu smėliu ir laikoma šaltai (geriausia š. namo pusėje) iki pavasario. Šaltis ir drėgmė, ypač tirpstąs sniegas, paskatina dygimo procesą. Toks sėklų paruošimas vad. stratifikacija. Uogų ir kaulavaisių sėklos reikia stratifikuoti kaip galint greičiau jas išvalius. Jeigu kaulavaisiai sudžiūsta, tai dygsta labai silpnai ir lėtai. Dar kitų augalų, pvz. erškėtrožės (Rosa canina) stratifikacija užtrunka apie 270 dienų. Apskritai, stratifikacijos laikas tęsiasi įvairiems augalams apie 30–90 d., tačiau kai kuriems užtrunka daug ilgiau. Stratifikuotos sėklos pavasarėjant reikia dažnai patikrinti. Jeigu matyti, jog pradeda dygti, reikia stengtis kuo greičiau išsėti daigyne į paruoštas lysves. Dažniausiai sėjama skersai lysvę eilutėmis, kad būtų lengvesnė priežiūra. Sėjimo gylis ir atstumai taikomi pagal sėklų dydį: didesnės sėklos sėjamos giliau. Labai naudinga pasėtos sėklos uždengti perpuvusiu mėšlu arba kompostu; tat palaiko drėgmę ir palengvina sėklų dygimą. Sudygusios sėklos persodinamos atitinkamais atstumais.

M. labai dažnai naudojamas vegetatyvinis dauginimas. Taip dauginant išvengiama ‚išsigimimo', nes augalai išauga visiškai tokie pat. Vegetatyviškai dauginant naudojami šie svarbiausi būdai: 1. apkaupimas, 2. atlenkimas, 3. jauni ūgiai, 4. su-

medėję ūgiai, 5, skiepijimas. Dauginant apkaupimu, reikia turėti motininių augalų skyrius, kuriame jie naudojami dauginimui keletą ar net kelioliką metų. Šis dauginimas pasižymi tuo, kad naujt augalai susidaro šaknis dar neatsiskyrę nuo motininio augalo. Apkaupimas atliekamas kaip galint anksčiau pavasarį, dauginamiems augalams esant apie 20 cm aukščio. Jų tik viršūnės paliekamos neapkauptos, kad ūgiai ir toliau galėtų augti. Vėliau kaupiama papildomai. Tinkamosiomis sąlygomis per vasarą apkaupti ūgiai sudaro šaknis, kurie, lapams nukritus, atkasami ir atkerpami. Taip galima dauginti Cornus alba, Philadelphus, Ribes aureum, Spiraea pumila, Sp. arguta, Sp. Thunbergii, East Malling obelių ir kriaušių poskiepiai.

Atlenkimas medelyne naudojamas dažniau už apkaupimą. Dažniausiai naudojama vienų metų šakutės (gali būti ir senesnės). Pavasarį šakutės atlenkiamos į padarytus griovelius ir apipilamos žeme paliekant galus laisvus. Per vasarą susidaro šaknys. Rudenį atkertama ir naudojama kaip atskiri augalai. Tuo būdu galima dauginti: Aristolochia, Clematis, Cornus alba, Corylus, Daphne, Lonicera, Morus, Syringa, Vitis, kultūriniai agrastai ir kt.

Dauginimas jaunais ūgiais medelynuose labai plačiai naudojamas, ypač dekoratyviniams krūmams. Naudojami tais pačiais metais išaugę, kiek subrendę, bet dar nesumedėję ūgiai, kurie turi būti 3–6 cm ilgio. Jie išsodinami į nešildomus inspektus. Tas darbas atliekamas dažniausiai birželio mėn. (spygliuočiai dauginami rudenėjant). Inspektai laikomi iš dalies pavėsyje, kol susidaro jaunų ūgių šaknys. Taip galima dauginti: Berberis (silpnai augančios formos), Cornus alba, Deutzia, Forsythia, Hydrangea, Ligustrum, Lonicera, Potentilla fruticosa, Ribes alpinum, Spiraea ir kt.

Dauginimas sumedėjusiais ūgiais yra labai paprastas ir nereikalaująs jokių ypatingų įrengimų. Dažnai naudojama sparčiai augančių dekoratyvinių krūmų dauginimui. Serbentai paprastai tuo būdu ir dauginami. Tam naudojami vienerių metų ūgiai, kurių prisipiaustomą rudenį nukritus lapams. Išlaikoma per žiemą rūsyje smėly. Pavasarį, supiaustius 15–20 cm ilgio atkarpomis, išsodinama į lysves, kur per vasarą susidaro šaknys. Svarbu, kol susidaro šaknys, kad žemė per daug nesukietėtų ir neišdžiūtų.

Skiepijimas dažniausiai naudojamas vaisiniams medeliams išauginti, kur laukinukas, arba poskiepis, suauginamas kartu su norimos veislės šakute arba pumpuru. Šiuo atveju šaknys lieka laukinės, o liemuo, šakos ir vaisiai — kultūriniai. Skiepijimo būdų yra daug, bet dažniausiai naudojami: akiavimas, skėlimas, sudūrimas arba kopuliacija, inkrustacija ir skiepijimas už žievės. Pradėjus augti vad. kultūrinei daliai, ‚laukinė' poskiepio dalis pašalinama, paliekant tik tai, kas yra žemiau skiepijimo vietos. Ir taip iš vieno pumpuro arba šakutės išauginamas vaismedis arba kitas norimas augalas.

M. medeliai laikomi vienerius arba keletą metų, žiūrint auginimo būdo arba paskirties. Per tą laiką medeliai formuojami, gerinama šaknų sistema, persodinant ir kt. Be to, atitinkamai tręšiama bei stropiai kovojama su įvairiais medelių kenkėjais. Užauginti medeliai iškasami kastuvais arba dideliuose medelynuose mašinomis. Svarbu kuo mažiau pažeisti šaknis. Galima iškasti rudenį arba anksti pavasarį, kol dar syvai nejuda; spygliuočiai bū-

Tinkamai iškastas Juniperus virginiana glauca

tinai reikia iškasti su žeme (grumstu) ir iš karto įpakuoti į retą audeklinę (maišinę) medžiagą. Toli persiunčiant reikia medeliai gerai supakuoti, naudojant samanas, vaškinį popierių, šiaudus ir kt. medžiagas. Gerai supakuoti medeliai kelionėje gali išbūti 3–4 savaites ir daugiau. Svarbu, kad nesupelytų, nesušaltų ir neišdžiūtų. Gauti medeliai reikia kuo greičiau išpakuoti, prikasti į žemę ir palieti, kol išsodinama galutinai į jiems skirtą vietą.

Nepriklausomybės laikais Lietuvoje veikė 30 Miškų departamento m. prie miškų urėdijų. Didesniųjų tarpe buvo šie m.: Kėdainių 16 ha, Raudondvario 8,5 ha, Alytaus 8,45 ha ir Šiaulių miškų urėdijos 8,0 ha. M. buvo ir prie žemės ūkio mokyklų. Jų turėjo miesto savivaldybės bei privatūs asmenys. Pvz. Prienuose kun. P. Martišius turėjo 4 ha ploto medelyną. Plg. Daigynas. *J.Prš.*

Medelis Romualdas (g. 1913 IX 16 Satkūnų k., Papilio vls., Biržų aps.) mokytojas. 1934 baigė Biržų gimn., po to VDU studijavo ekonomiką ir 1937 baigė Pedagoginį institutą Klaipėdoje. 1938–40 pavyzdinės mokyklos mokytojas Tauragėje; bolševikų suimtas laikytas kalėjime 1940 VII 11 — 1941 VI 22. 1941–44 vyr. pradžios mokyklų inspektorius Rokišky. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 emigravo į Kanadą. Nepriklausomoj Lietuvoj buvo šaulių būrio vadas ir Klaipėdos krašto jaunimo s-gos Santaros jaunučių vadovas. Aktyviai reiškiasi skautų s-goje: yra paskautininkis, suorganizavo skautiškų studijų draugovę Pedagoginiame institute Klaipėdoje ir I Klaipėdos krašto vaikams stovyklą Rusnėje. Bendradarbiavo Karyje, Skautų Aide, Biržų Žiniose, Panevėžio Balse, Mintyje, Mūsų Kelyje, Tėviškės Žiburiuose, Nepriklausomoje Lietuvoje ir kt.

Medellin mst. Kolumbijoje, Antioquios provincijos sostinė ir žymiausias viso krašto pramonės centras; 457.530 gyv. (1955, 1947 237.220 gyv.). M. yra pagrindinių Kordiljerų kalnų papėdėje; 1600 m nuo j.l., apie 220 km į š.v. nuo Bogotos. Mieste yra du universitetai (valdžios ir katalikų), kelios kitos aukštosios mokyklos, kasyklų inžinerijos mokykla; katedra, arkivyskupo rezidencija. Užmiesty yra aukso ir sidabro kasyklos. Pramonė: keramikos, puodų, puošmenų, elektros reikmenų, audinių, odos, spausdinimo ir kt. M. yra žymus kavos prekybos centras.

M. l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai atvyko į M. 1948. Jiems gavo įvažiavimo vizas

Pirmoji lietuvių tremtinių grupė Medelline 1949 su arkiv. Joaquin Garcia Benitéz ir kun. M. Tamošiūnu

I Kolumbijos lietuvių suvažiavimo dalyviai 1953 žygiuoja Medellino gatvėmis

ir atvykusius pradžioje globojo 1946 susiorganizavęs Liet. kat. komitetas, kurį sudarė kun. N. Saldukas, kun. M. Tamošiūnas, kun. S. Matulis, kun. S. Dubinskas ir S. Sirutis. Daugiausia lietuvių čia buvo 1952 (apie 300), 1958 — apie 150. Nuolatiniu kolonijos kapelionu yra buvęs kun. M. Tamošiūnas, ilgalaikis Liet. kat. komiteto pirm., kuris pasitikdavo kiekvieną atvykstančiųjų grupę, pasirūpindavo apgyvendinti ir surasti darbą. Įsikūrimo sąlygos buvo nepalankios net ir praktiškųjų profesijų žmonėms, o be specialybės jos buvo labai sunkios. Tačiau po kurio laiko liet. gydytojai, inžinieriai, agronomai, prekybininkai gerai įsikūrė, nes savo profesiniu pasiruošimu ir darbštumu dažnai pralenkė vietinius profesionalus. Tačiau nemaža liet. be praktiškųjų profesijų išsikėlė į JAV ir Kanadą. Nuo 1948 kiekvieną sekmadienį esti liet. pamaldos. 1950 įkurta Kolumbijos Liet. Bendruomenės M. apylinkė, apjungusi beveik visus kolonijos lietuvius, ir pradėtas leisti žurnalas Kolumbijos Lietuvis (žr.). Apylinkės pirmininkais yra buvę: Z. Garšva, F. Proscevičius, kun. M. Tamošiūnas ir J. Totoraitis. 1952 moterys susiorganizavo į Liet. kat. moterų d-ją, kuri rūpinasi socialiniais reikalais, jaunimu ir vaikais, ruošdama Kalėdų eglutę, iškylas, vakarus su vaidinimais, bendrus pusryčius ir kt. pramogas. D-jai vadovavo L. Paulėnienė, S. Petrauskienė ir P. Totoraitienė. Bendruomenės apylinkė globoja šeštadieninę lituanistikos mokyklą (įkurta 1948), kurią lanko veik visi kolonijos vaikai. Daugiausia mokyklai yra nusipelnę P. Buračas, B. Čypienė ir J. Totoraitis. M. veikia taip pat ateitininkų ir rezistencinės santarvės organizacijos. Bendruomenės apylinkė artimai bendradarbiauja su Liet. kat. komitetu. 1948 ir 1951 surengtas liet. parodos su daugybe tautodailės, rankdarbių ir kt. eksponatų. Abiem parodomis miestas didžiai domėjosi ir palankiai vertino. Muzikas Z. Jonušas 1950 suorganizavo chorą, koncertavusį per radiją ir įvairiose šventėse bei vakaruose. Dirigentui ir daliai choristų išsikėlus, choras sunyko, bet vėliau jį atgaivino A. Arminas. 1953 M. įvyko pirmasis Kolumbijos lietuvių suvažiavimas; 1954 kolonijąaplankė vysk. V. Brizgys ir įvyko antrasis suvažiavimas. Liet. kat. komite-

tas 1956 nupirko didelį sklypą, kur 1957 pašventintas Lietuvių namų kertinis akmuo ir kur numatyta pastatyti koplyčia. 1957 įvyko dideliai pasisekęs solistės A. Stempužienės koncertas. Kiekvienais metais per tautines šventes iš vietos radijo stoties duodamas liet. ir ispanų kalbomis lietuviškas pusvalandis (vedėjas kun. M. Tamošiūnas). Dėl gero susiorganizavimo, gyvos kultūrinės veiklos ir vadovaujančių asmenų sugebėjimų bei takto liet. kolonija turi gerą vardą. Įvairiomis progomis primenamas spaudoje, valdžios ir dvasininkų sferose Lietuvos laisvinimo reikalas ir supažindinama su tragiška pavergtos liet. tautos būkle. Žr. dar Kolumbijos lietuviai. *A.B.*

Medemas (rašėsi Medem) 1. Henrikas (1671–1739) jėzuitas, Ilūkstės jėzuitų rezidencijos virš., išleidęs lietuvių kalbos gramatiką (Grammaire Lithuanienne) ir rankraščiuose palikęs lietuvišką evangelijų vertimą.

2. Povilas Dovydas (1859-1925 I 1 Kaune) inžinierius, esperantininkas. Baigė Šiaulių gimn. ir Petrapilio karo inžinerijos akad., vėliau rusų kariuomenėje išsitarnavo plk. ltn. laipsnį. 1919 XII Kaune steigė Lietuvos komercijos banką, buvo nuolat jo vadovybėje, 1921 steigė akc. Tilkos b-vę (buvo jos pirm.) ir kt. komercines įmones. Rusų k. buvo parašęs keletą vaidinimų ir pats 40 m. dirbęs įvairiuose mėgėjų teatruose. Po I pas. karo visas jėgas skyrė esperanto k. Su prel. A. Dambrausku-Jakštu steigė Litova Stelo, o Lietuvos propagandos reikalais dar spausdino Esperanto Triumfonta, Eesperanto Literatura Mondo ir kt. Buvo esperanto kalbos komiteto (E. Lingva Komitato) ir Tarptautinės esperanto s-gos (UEA) Lietuvos delegatu.

P. G., P. M. (Lietuva 8, 1925).

Medemrodė dv. Akmenės vls., Mažeikių aps., 10 km į š. nuo Akmenės; 173 gyv. (1923). M. buvo grafų Zubovų nuosavybė, nepriklausomybės metu neliestas žemės reformos, nes buvo paverstas pavyzdiniu ūkiu. Dvare buvo pieninė, galvijų kontrolės ratelis, javams valyti ir žemei įdirbti mašinų komplektai, elektros jėgainė, vandentiekis, Grūdo kooperatyvas. 1923–28 veikė švietimo ir kultūros draugija, o prieš I pas. karą M. buvo liet. socialdemokratų veikimo, grafo Vladimiro Zubovo globojamo, židinys.

M. girininkija priklausė Mažeikių miškų urėdijai, girininkijos būstinė buvo Vilkšniuose.

Medenis (Mednis) Jānis (g. 1903) latvių poetas, nepriklausomybės kovų dalyvis. 1920–22 karo mokykloj, 1922–24 Latvijos univ. studijavo baltų filologiją, 1930–33 teisę. 1927–37 dirbo Latvių konversacijos žodyno redakcijoje. 1945 paliko Kuržemėje, kur buvo suimtas. Klasikų V. Egličio ir E. Virzos įtakoje išleido pirmą eilių knygą Torņi pamalē (Bokštai nuošalėje) 1926 (antroji laida išleista vardu Mūžīga diena — Amžina diena). Jau šiame rinkiny ryškus neeilinis M. talentas, pilnai išaugęs stipriausiame poezijos rinkinyje Teciļa (Tekėlas) 1933. Čia jis ekspresyviu žodžiu ir tapybiškai vaizdingu stiliumi apdainuoja plačiais, baladei giminiškais, posmais 1905 revoliucijos atsiminimus ir strelniekų kovas Rusijos pilietinio karo metu. Belgų poeto E. Verhaereno poeziją primenančia maniera M. sukuria taip pat sultingų sodietiškos buities vaizdų. Stipri gimtosios žemės apoteozė jį suartino su latvių senosios religijos kulto sekėjais (dievturi), kurių idėjinis postulatas jaučiamas sekančioje M. eilių knygoj Varenība (Galybė) 1936. Juose randame savitą metriką, sukurtą antikinių strofų pavyzdžiu iš liaudies dainų metrinių elementų. Paskutiniame M. eilių rinkinyje Teiksmu rakstos (Sakmių raštuose) 1942 jaučiama autoriaus pastanga atrasti latviškumą racionalizuotuose posmuose. Pirmųjų M. eilių jėga vėl prasimuša Kuržemės kovų metu parašytuose sonetuose, liudijančiuose latvių žemės ir žmogaus vitališkumą ir vienkartinę tragediją. Nepaisant stipraus prozinio elemento ir dažnai nelygios formos, M. poezija laikytina viena iškiliausių apraiškų naujojoj nepriklausomos Latvijos poezijoj. M. bendradarbiavo Židinyje. *H.N.*

Medetkà (Calendula — graižažiedžių (Compositae) šeimos vienmetiniai ir daugiametiniai žoliniai augalai, apie 20 skirčių. Darželiuose auginama m. vaistinė (C. officinalis) dekoracijai bei vaistams. Iš žiedų gaunamas eterinis aliejus (Oleum Calendulae). Namų ūkyje m. vartodavo gyvuliams gydyti, daugiausia nuo išsimetimo.

Medford mst. Massachusettso valstybėje, JAV, prie Bostono ir Mystic River upės; 66.113 gyv. (1950). Mašinų, kartonažo, vilnonės tekstilės pramonė. Mieste yra Tufto kolegiją. M. įsikūrė 1630, nuo 1892 mst.

Medgrėžis (Cossus, Zeuzera), Cossidae šeimos drugiai. Vikšrai būna medienoje, lėliukėmis virsta atvirose skylėse arčiau paviršiaus. M. karklinis (Cossus cossus arba C. ligniperda) yra didelis drugys apie 10 cm per sparnus; vikšras 10 cm ilgio, mėsinės spalvos, nemaloniu rūgščiu

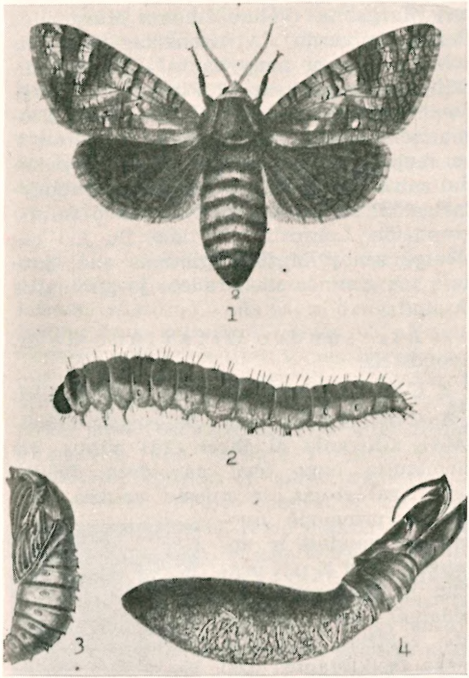

Medgrėžis karklinis: 1. suaugėlis (imago), 2. vikšras, 3. lėliukė, 4. kokonas su lėliukės liekanom gale, drugiui išsiritus

kvapu. M. kriaušinis (Zeuzera pyrina) drugys apie 7 cm per sparnus, vikšras apie 10 cm ilgio, gelsvai baltas su juodomis karpelėmis. Abu sutinkami Lietuvoje. Vikšrai, gyvendami augančių medžių medienoje, išgraužia joje ilgas skyles ir padaro fiziologinės bei technikinės žalos. Nukenčia įvairūs lapuočiai ir neretai vaismedžiai.

Mediacija (lot.) tarpininkavimas, trečios, ginče nedalyvaujančios valstybės tarpininkavimas tarptautiniame ginče. M. skiriasi nuo arbitražo (žr.).

Medialinis (lot. medialis) vidurinis, esąs arčiau vidurinės kūno linijos; priešprieša —lateralinis (išorinis).

Mediana (iš lot. mediana ‚viduryje esanti') 1. pusiaukraštinė, atkarpa, jungianti trikampio viršūnę su priešingos kraštinės viduriu; 2. statistinis vidurkis, kurio atžvilgiu pusė duomenų yra didesni, kita pusė — mažesni; centrinė vieta duomenų eilėje, kai jie yra išrikiuoti pagal dydį; analizuojant nesimetrinius reiškinius m. geriau tinka negu aritmetinis vidurkis, pvz. hidrologijoje skaičiuojant metinį nuotakį.

Mediánta (iš lot. medians, medientis ‚dalijanti pusiau') muzikoje trečioji gamos gaida. Ji užima vidurį tarp tonikos ir dominantos. Nuo jos priklauso ar tonacija yra mažorinė ar minorinė.

Mediatorius (lot.) tarpininkas (žr.).

Medicago sativa žr. Liucerna.

Medici Florencijos bankininkų, prekybininkų bei pramoninkų giminė, faktiškai valdžiusi pirma Florencijos miesto respubliką, vėliau visą Toskaną per 300 metų (1434–1737). Giminė kilusi iš Florencijos apylinkės (Mugello) žemvaldžių tarpo; apie 1200 jos pirmas narys persikėlė į miestą. Čia M. giminė įsitraukė į bankines operacijas ir praturtėjusi pradėjo vaidinti žymų vaidmenį miesto politiniame gyvenime. Jų vardai randami priorų sąrašuose ir pirklių gildijose. Pirmas M., iškilęs pirmaeiliu politiniu vadovu, buvo Salvestro (1331–1388), miesto gonfalionieras (žr.) ir 1378 įvykusio vad. ciompi sukilimo vadas. Nors būdamas bankininkas ir pirklys priklausė diduomenės sluoksniui (popolo grasso), tačiau, ėmęsis vadovauti liaudies sąjūdžiui (popolo minuto), įgijo visai savo giminei simpatijų žemesniuose sluoksniuose. Apskritai, M. laikyti liaudies reikalų gynėjais prieš oligarchijos sauvalę, ir tai padėjo jiems kilti.

Florencijos vadais jie tapo dėl milžiniškų turtų, įgytų iš tarptautinių bankinių operacijų, prekybos ir pramonės. Pirmasis ekonominius politinės galios pagrindus nutiesė jų narys Giovanni di Bicci, kuris tapo turtingiausiu žmogum Europoje. Su jo sūnumi Cosimo, paveldėjusiu didelius turtus iš tėvo, prasidėjo senjoratinis M. giminės valdymas Florencijoj, kad ir respublikine forma. Jie mokėjo pravesti visokeriopus rinkimus savo šalininkų naudai ir patys miesto senjorų titulu turėjo vyriausią valdžią. Jų valdymą kurį laiką pertraukė 1494 sukilimas, kada Savanarolos (žr.) sukurstyta minia juos išvijo. Ispanų padedami, 1512 jie vėl įžengė į Florenciją. Vykusiuose didžiuose karuose dėl Italijos, kur ypač garsėjo imperatorinin-

Medičių koplyčia Florencijoje (vidaus vaizdas)

kai, paties Karolio V vedami, M. vėl buvo netekę valdžios (1527). Netrukus pats Karolis V juos grąžino ir jų vieną, Allesandro, kuris vedė imperatoriaus dukterį Margaritą, pakėlė į kunigaikščius (1531). Valdydami Florenciją, M. vis plėtė savos respublikos ribas, pasijungdami gretimus miestus. Tad 1559 jie jau tapo Toskanos didžiaisiais kunigaikščiais, gavę tą titulą iš popiežiaus. Toskanos didžiaisiais kunigaikščiais jie viešpatavo apie 200 metų, kol iš jų valdžią paveržė austrai (1737).

M. didžiai nusipelnė panaudoję milžiniškus turtus meno ir mokslo reikalams. Jų dėka Florencija virto vienu didžiausiu renesansinės kultūros centrų.

M. giminė davė tris popiežius: Leoną X, Leoną XI (žr.), Klemensą VII (žr.) ir dvi prancūzų karalienes: Kotryną M. (žr.) ir Mariją M. (žr.).

G. Truc, Florence et les M. 1936; *L. Collison-Morley,* The Early M. 1936; *C. W. Previte-Orton,* The M. History 1947; *R. de Roover,* The M. Bank 1948; *G. A. Brucker,* The M. in the Fourteenth Century (Speculum 32, 1957). *J.J.*

1. Alessandro de (1511–1537) Florencijos kunigaikštis, Urbino kng. Lorenzo de M. sūnus (manoma, nelegalus). 1519 mirus tėvui, A. kartu su savo giminaičiu Ipolitu tapo Florencijos valdovu pop. Klemenso VII paskirto regento, Silvio kardinolo Passerini, priežiūroje, kuris faktiškai ir valdė kraštą. 1527 abu Medičių valdovai buvo išvaryti iš Florencijos, bet imp. Karoliui V užėmus Florenciją, pop. Klemensui VII tarpininkaujant, A. buvo grąžintas į sostą su paveldėjimo teise savo giminei. 1536 jis vedė imp. Karolio V dukterį Margaritą (vėliau žinoma Margaritos Parmietės vardu). A. tironiškas valdymas sukėlė valdinių neapykantą. Daugelis didžiūnų šeimų išvyko iš Florencijos, norėdami grįžti ir nuversti jį nuo sosto. Florentiečiai siuntė Ipolitą pas imp. Karolį V su skundu dėl A. žiaurumo, bet jis pakeliui mirė (manoma, A. įsakymu nunuodytas). 1537 A. buvo nužudytas savo tolimo giminaičio Lorenzino Medičio. Su juo pasibaigė senoji Medičių giminės eilė; jaunąją tos giminės eilę pradėjo jo giminaitis Cosimo I. *V.Jck.*

2. Alessandro Ottaviano de žr. Leonas XI.

3. Chaterine de žr. Kotryna Medici.

4. Cosimo de, vad. Senesnysis (1389–1464), Giovanni di Bicci (14) sūnus. Jis pirmiausia buvo tėvo paveldėtų didelių turtų valdytojas, ir miesto valdžia jam tebuvo priemonė nuosavybei naudoti ir apsaugoti. Tad iš pat pradžių jis tesitenkino turėdamas savo šalininkus valdžioj, pats į ją maža tesikišdamas. Dėl nelaimingo karo su Luka, kurį, buvo kalbama, C. sukurstęs pasipelnymo tikslais, jis buvo ištremtas iš Florencijos. Po metų grįžęs (1434) jis pasisavino miesto senjoriją ir per 30 metų išbuvo valdovu, valdydamas daugiau per savo šalininkus. Savo didžius turtus, kuriuos jis mokėjo dar didinti, ypač būdamas popiežiaus bankininku, C. panaudojo mokslui, menui ir literatūrai skatinti. Kaip tik jo metu vykęs garsusis Florencijos sinodas atvedė eilę graikų mokslininkų į Italiją. Vėliau jis pavedė Marsilijui Ficinui įsteigti platonišką akademiją, suvaidinusią didelį vaidmenį renesansinėj kultūroj. C. pirmas Europoj įsteigė viešą Medičių biblioteką ir jai supirko daug graikiškų ir lotyniškų rankraščių. Jo remiami ir skatinami

Cosimo de Medici

dirbo daugelis menininkų, pvz. Donatello, Brunelleschi Ghiberti, Michelozzo. Jie statė rūmus, bažnyčias, ir, apskritai, kūrė didelės vertės meno kūrinius. Už, palyginti, tvarkingą valdymą ir didelius nuopelnus kultūrai miręs C. gavo Pater Patriae vardą.

K. S. Gutkind, C. M. Pater Patriae 1938. *J.J.*

5. Cosimo I de (1519–1574), Florencijos kng. (1537–69) ir Toskanos didysis kng. (1569–74), Giovanni de M., arba Giovanni delle Bande Nere (13) sūnus. 1539 vedė Eleonorą Toledietę, Neapolio vicekaraliaus dukterį, o jai 1570 mirus — Camilla Martelli. 1537 užėmęs Florencijos sostą, įvedė absoliutinę valdžią, priešingai savo pažadams florentiečiams. Tais pačiais metais, ispanų kariuomenės padedamas, nugalėjo sukilėlių emigrantų kariuomenę prie Mirandolos ir žiauriai numalšino sukilimą: sukilimo vadams ir daugeliui belaisvių buvo nukirstos galvos. C. užkariavimais padidino k-tijos žemes beveik dvigubai, ypačiai prijungęs Sieną (1555) ir Montalciną (1559). 1569 pop. Pijus V suteikė jam Toskanos didžiojo kng. titulą; Florencija tapo Didžiąja Toskanos k-tija. C. buvo tironiškas ir gabus valdovas — Machiavellio ‚Princo' pavyzdys. Pats būdamas išmokslintas, rėmė mokslą ir meną. Atstatė Pizos univ. ir praplėtė Sienos univ. C. valdant Florencija pasiekė aukščiausios politinės reikšmės ir materialinės gerovės, tačiau jo didelis išlaidumas ir gyventojų perkrovimas mokesčiais davė pradžią krašto smukimui.

6. Cosimo II de (1590–1621), Toskanos did. kng. (1609–20), Ferdinando I (8) sūnus. 1608 vedė Austrijos imp. seserį Mariją Magdaleną. C. nutraukė garsias tarptautines Medičių giminės bankų komercines operacijas; mėgo mokslą, meną ir ištaigingumą. 1610 pasikvietė į Florenciją Galilei Galilėjų ir paskyrė jį savo rūmų ekstraordinariniu filosofu ir matematiku. C. buvo silpnas ir nežymus valdovas. Nors jo valdoma Toskana ir garsėjo kaip kultūros ir prekybos centras Italijoje, tačiau nuo C. laikų pasėta blogio sėkla vedė kraštą prie nykimo. Sostą paveldėjo jo nepilnametis sūnus Ferdinandas II.

7. Cosimo III de (1642–1723), Toskanos did. kng. (1670–1723), Ferdinando II (9) sūnus. Buvo vedęs savo giminaitę Margaritą, Orleano kng. dukterį. C. buvo silpnas, palaidas ir didžiai išlaidus; buvo didelėje dvasininkų įtakoje ir nepakankamas valstybės pajamas gausiai dalijo religinėms institucijoms. C. valdymo metu krašto valdžia virto aklu ir visapusiškai sugedusiu despotizmu. Po C. mirties (1723) sostą užėmė jo sūnus Giovan Gastone, paskutinis Toskanos valdovas iš Medičių giminės.

8. Ferdinand I de (1549–1609), Toskanos did. kng., Cosimo I (5) sūnus. Sostą paveldėjo iš savo brolio Francesco. 1563, būdamas 14 metų amžiaus, tapo kardinolu (be šventimų) ir tą titulą išlaikė ligi 1587, kada užėmė mirusio ir nepalikusio įpėdinių brolio sostą ir vedė Kristiną Lotaringietę. F. aptvarkė valstybės administraciją, pagerino uostus ir kanalus, sustiprino laivyną, organizavo viešuosius darbus krašto gerovei pakelti. Pastatė naują Livornos uostą, garsiąją Medičių vilą (Villa Medici) Romoje, pagražino Florencijos, Pizos ir Livornos miestus, rinko meno kūrinius. F. valdant Toskana atgijo ir atgavo savo politinę reikšmę, prarastą jo brolio Francesco valdymo metu. 1607 Šv. Stepono ordino laivynas, pasiųstas į Berberiją, užėmė Boną; 1608 tas pats laivynas sumušė turkus Archipelage ir grįžo su dideliu grobiu turtais ir belaisviais. Svarbiausias F. užsienio politikos siekimas buvo išsivaduoti iš Ispanijos įtakos. Po F. mirties sostą užėmė jo sūnus Cosimo II.

9. Ferdinand II de (1610–1670), Toskanos did. kng. (1620–70), Cosimo II (6) sūnus. Tėvui mirus (1620), kaip nepilnametis sostą užėmė dviejų regenčių priežiūroje: motinos, Magdalenos iš Austrijos, ir senelės, Kristinos iš Lotaringijos. F. buvo silpnas valdovas ir pasidavęs Romos įtakai. Kada 1631, mirus paskutiniam Urbino kunigaikščiui, popiežius užėmė tą kunigaikštiją, F. neparodė jokio pasipriešinimo. Mantujos įpėdinystės (1627–31) ir Trisdešimties metų karo metu Toskanos santykiai su Roma pablogėjo, ir grėsė karas, bet, Prancūzijai tarpininkaujant, sudaryta taika (1644), nors popiežius neatsisakė nuo savo pretenzijų į Toskaną. F. rūpinosi krašto gerove, bet jam sunkiai sekėsi. Rėmė mokslą ir literatūrą, 1657 įkūrė garsiąją Academia del Cimento — pirmą Europoje gamtos mokslų akademiją. Sostą paveldėjo jo sūnus Cosimo III.

10. Francesco de (1541–1587), Toskanos did. kng. (1574–87), Cosimo I (5) sūnus. 1565 vedė Joaną, imp. Ferdinando I dukterį, o jai mirus — Bianca Capello. F.

pradėjo valdyti kaip tėvo padėjėjas. Po tėvo mirties (1574) valdė kaip Austrijos vasalas ir buvo didelėje Ispanijos karaliaus Pilypo II įtakoje. F. daugiau domėjosi mokslu negu politika ir krašto valdymu, tuo leisdamas įsigalėti Austrijos ir Ispanijos Habsburgų įtakai Toskanoje. F. įkūrė Uffizi meno galeriją, Medičių teatrą ir Villa de Pratolino. Buvo silpnas valdovas, jausmų vergas, pasižymėjęs skandalais ir žudynėmis. Visa tai vedė prie galutinio Medičių giminės žlugimo. Sostą užėmė jo brolis Ferdinandas I.

11. Gian Gastone de (1671–1737), Toskanos did. kng. (1723–37), Cosimo III (7) sūnus, paskutinis Medičių giminės vyriškos eilės narys. Buvo silpnos sveikatos, palaidas, be jokio sugebėjimo ir noro valdyti. G. neturėjo vaikų ir sosto paveldėjimo klausimas tapo Europos didžiųjų valstybių objektu. Pradžioje G. buvo priverstas sostą atiduoti Ispanijos Burbonui Don Carlos, bet 1735, po Lenkijos sosto įpėdinystės karo, buvo nuspręsta Toskaną atiduoti Lotaringijos kng. Pranciškui (vėliau imp. Pranciškus I), Marijos Terezijos vyrui, perleidžiant Lotaringiją Stanislovui Leščinskiui, pralaimėjusiam kandidatui į Lenkijos sostą. Pranciškaus Lotaringiečio dinastija valdė Toskaną ligi 1859.

A. v. Reumont, Geschichte Toskanas seit der Ende des florent. Freistaats 2 tt. 1876; *Heyck,* Die Medicier *1927;* Florenz und die M. 1927; *R. Davidsohn,* Geschichte von Florenz 4 tt. 1896–1927; *F. Schevill,* The M. 1950; *V. I. Rutenburg,* Očerk iz istorii rannego kapitalizma v Italii 1951. *V.Jck.*

12. Giovanni de žr. Leonas X.

13. Giovanni, arba Giovanni della Bande Nere (1498–1526), Cosimo (4) brolis, pagarsėjęs karys, praleidęs tuo metu siautėjusiuose Italijos karuose bent 10 m. (1516–26). Kovojęs pradžioje savo giminaičio pop. Leono X pusėj, šiam mirus (1521), persimetė į prancūzų pusę, pakeisdamas baltą vėliavą į juodą. Prancūzų eilėse kovojo prieš imperatorininkus. Vėliau perėjo į šių pusę ir žuvo nuo gautų žaizdų. Kovose pasižymėjo nepaprasta drąsa ir sumanumu vadovauti.

14. Giovanni di Bicci (1360–1429), pirmasis M. giminės narys, sudaręs ekonominius politinės galios pagrindus. Jis, pasinaudojęs dėl ekonominės krizės susilikvidavusių bankų (Bardi ir Albizzi) kapitalais, žymiai padidino M. turtus. Jo bankai išdygo tolimuose miestuose, nuo Londono iki Artimųjų Rytų, ir, kas svarbiausia, jis pasidarė ir Romos kūrijos bankininku. Tuo metu vykęs Konstancos bažnytinis susirinkimas taip pat buvo naudingas jo bankinėms operacijoms. Tuo būdu Giovanni di Bicci tapo turtingiausias žmogus Europoje ir savo pasakiškus turtus paliko sūnums Cosimo ir Lorenzo, iš kurių prasidėjo dvi M. linijos: vyresnioji ir jaunesnioji. *J.J.*

15. Giulo žr. Klemensas VII.

16. Lorenzo de, arba L. Kilmingasis (Lorenzo il Magnifico, 1469–1492), Florencijos valdovas, paveldėjęs valstybę iš savo tėvo Piero (1416–69). Pradžioje jis valdė su savo broliu Giuliano, bet jam Pazzi sukilime žuvus (1478), paliko vienas valdovas. Jis valdė autokratiškai, net tironiškai per savo šalininkus, ypač per naujai suorganizuotą 70 narių tarybą. Tačiau malonių būdu ir paprastumu jis mokėjo

Lorenzo de Medici

įsigyti žmonių palankumo ir jų buvo gerbiamas. Savo diplomatiniu sumanumu jis mokėjo išlaikyti taiką Florencijos srityje ir dar labiau pakelti miesto gerovę. L. laikomas didžiausiu renesanso mokslo, meno ir literatūros mecenatu bei puoselėtoju. Jo globojami bei remiami dirbo rašytojai,

mokslininkai ir menininkai, pvz. Politianas, Sandro Botticelli, Andrea del Verrochio, jaunasis Michelangelo ir kt. Jis supirkinėjo rankraščius ir įgijo pirmąsias spausdintas knygas Medičių bibliotekai. L. pelnė poeto ir rašytojo vardą savo lyriniais kūriniais, sonetais, odėmis ir trumpomis apysakaitėmis. Jis kūrė ir religinius himnus (laudi), pilnus dievybės ilgesio jausmo. L. yra autorius ir vienos dramos. Jo skambi, prasminga ir jausminga poezija ir šiandien nenustojusi savo žavumo. Jo žavingas eilėraštis ‚Giovinezza' buvo perdirbtas ir paverstas fašistų himnu.

M. Brion, Laurent le Magnifique 1937; *B. Cicognani,* La poezia di L. M. 1950; *C. M. Ady,* L. dei M. and Renaissance of Italy 1955. *J.J.*

17. Lorenzo de (1492–1519), Urbino kng. (1516–19), Piero de M. (1471–1503) sūnus. Jo dėdė pop. Leonas X, kuris per

Michelangelo:
Lorenzo de Medici antkapis Florencijoje

L. kontroliavo Florenciją, paskyrė ji Urbino kunigaikščiu. Tačiau po L. mirties, 1521 Urbino atiteko Della Rovere šeimai. L. buvo meno globėjas. Michelangelo 1530–34 sukūrė jam antkapį San Lorenzo bažnyčioj (Florencijoj). Alegorinės statulos vaizduoja Dieną ir Naktį, trečioji—patį L.

18. Maria de žr. Marija Medičietė.

Medicina (iš lot. ars medicina ‚gydymo menas') mokslų visuma apie sveiką ir sergantį žmogų, apie ligų priežastis, apraiškas, pasekmes, jų pažinimą, gydymą ir apsisaugojimą. M. mokslui pagrindus sudaro fizika, chemija, biologija, fiziologija, bakteriologija, farmakologija ir toksikologija. Tais pačiais pagrindais pagrįsta ir veterinarinė medicina (žr.). Šių laikų m. mokslai yra tiek platūs, jog vienam žmogui neįmanoma juos tobulai apvaldyti, todėl m. suskilo į įvairias šakas-specialybes: vidaus ligos, chirurgija, moterų ligos, vaikų ligos, neurologija, psichiatrija, akių ligos, odos ligos, dantų ligos ir kt.

M. istorija. Ligos atsirado kartu su pačia gyvybe. Serga ne tiktai žmogus, bet taip pat gyvuliai ir augalai. Gyvulių kaulų iškasenos rodo, kad devono (žr.) periodo pirmieji šliužai bei žuvys sirgo bakterijų ir kitokių parazitų sukeltomis ligomis. Mezozoinio periodo milžiniškieji ropliai dinozaurai (žr. Dinosauras) ir kt. sirgo artritu, egzostoze, dantų irimu (caries). Vėlyvesnėje plioceno epochoje randama kaulų su žymėmis spondilito, osteomielito ir kitokių kaulų ligų. Ir Javos žmogaus (žr.) kair. klubo kaulas yra paliestas egzostozės. Visais priešistoriniais laikais aptinkama žmonių kaulų su įvairių kaulų ligų pėdsakais.

Anksti žmogus pradėjo kovą su visokiomis ligomis. Naujajame akmens amžiuje jau mokėta lūžusius kaulus sutvarstyti, daryta galvos kiaušo operacijos (žr. Trepanacija) ir rankų pirštų amputacija. Labai anksti praktikuotas ir kraujo nuleidimas. Ilgų amžių patyrimu surasta ir vaistų viduriams laisvinti, vėmimui, prakaitavimui sukelti, skausmui malšinti ir kt. Empirinės m. atradimai išliko daugelyje tautų iki šių dienų liaudies m. Greta empirinės m. ilgainiui pradėjo kurtis ir teorinė m., kurios tikslas buvo išaiškinti ligų priežastis ir gydymo esmę.

Seniausia teorija apie ligų kilmę teigė, kad jų priežastis yra nuo žmogaus nepriklausąs padaras, įsiveržęs į jo kūną. Iš to išsivystė magiškoji-demoniškoji m. teorija. Ji teigė, kad įvairios magiškos-demoniškos jėgos gali sukelti įvairias ligas. Atsirado žmonių (magų, burtininkų), kurie ėmėsi tas jėgas apvaldyti įvairiais būrimais, užkalbėjimais ir kt. Ir daugelis religijų skelbė, kad ligos esančios bausmė už nuodėmes arba leistos tam, jog išban-

dytų žmogaus dvasinę galią. Todėl ligos gali būti gydomos atgaila, maldomis, aukomis, gerais darbais ir kt. Tai vad. teurginė m. Pačioje pradžioje m. ir vyravo šie visi elementai: patirtis, magija, teurgija.

Ilgainiui kylant kultūrai ir gydymo patirčiai didėjant, pamažu susidarė mokslinės m. pradžia. Pačių ankstyviausių duomenų apie m. praktiką aptinkama sumeruose ir babiloniečiuose. Jau II tūkstantmetyje pr. Kr. Babilonijos valdovo Hamurabio (žr.) įstatymų kodekse įtraukti ir m. praktikos nuostatai. Sen. Kinijoje, Indijoje, Egipte ir Persijoje susiduriame su gerokai pažengusia gydymo praktika ir anatomijos pažinimu. Egipte m. mokslai buvo surašyti papirusuose. Pvz. viename papiruse (apie 3000 pr. Kr.) išlikęs chirurgijos vadovėlio fragmentas, kituose rašoma apie vidaus ligas, ginekologiją ir kt. Su Egipto m. ypačiai yra susijęs faraono Zoserio (apie 2980–2950 pr. Kr.) patarėjas Imhotepas (žr.), kuris vėliau imtas garbinti kaip m. dievas. Indijoje jau buvo daromos ir plastinės operacijos.

Tačiau mokslinė m. labiausiai suklestėjo sen. Graikijoje. Jos pagrindai buvo surasti betiriant žmogų ir jį supantį pasaulį. Pitagoras, VI–V a. pr. Kr. matematikas ir filosofas, savo mokslu apie skaičius turėjo didelės įtakos ir m. raidai, nes jis leido geriau suprasti ritmą ir dėsningumą biologiniuose bei patologiniuose vyksmuose. Jis ir jo mokiniai (ypač Empedoklis) pradėjo skelbti, kad gyvybė susidedanti iš 4 elementų — žemės, oro, ugnies ir vandens, o tie 4 elementai su savo 4 savybėmis gaminą keturias kūno sultis: kraują, geltoną tulžį, gleives ir tamsią tulžį. Ta pitagoriečių sukurta sulčių, arba humoralinė, teorija m. moksluose sutinkama net iki antrosios XIX a. pusės. Leukipas Miletietis (žr.) ir jo mokinys Demokritas (žr.), atomizmo grindėjai, teigė, kad kūnas yra sudarytas iš atomų, tarp kurių yra mažytės ertmės. Atomų ir tų ertmių pusiausvyros suirimas ir sudaro susirgimo priežastis. Anaksimenas (žr.) skelbė, kad pasaulį ir gyvybę judina ore esąs dinaminis pradas — pneuma. Tie trys pagrindiniai gyvybės esmės ir ligų kilmės aiškinimai (humoralinis, atominis ir dinaminis) aptinkami ir visoje tolimesnėje m. istorijoje. Atrodo, kad dabartiniais laikais vyksta jų sintezė. Sen. graikai ne tik sukūrė įvairias teorijas, bet ir nutiesė pagrindus praktiškam gydymo menui. Tai atliko V–IV a. pr. Kr. Hipokratas (žr.), tikrasis m. mokslo kūrėjas, apjungęs filosofų ir gamtos tyrinėtojų teorijas su gydymo patirtimi. Jis davė pagrindą patologijai ir patognomijai, pasižymėjo chirurgijos, akių gydymo ir kt. medicinos srityse. Kai kurie jo diagnostiniai metodai ir dabar tebeturi reikšmės.

Hipokrato vad. sulčių teoriją II a. po Kr. toliau vystė graikų gyd. ir filosofas Galenas (žr.), medicinos mokslinės sistemos kūrėjas. Jis savo gausiuose darbuose padėjo pagrindus anatomijai, fiziologijai, diagnostikai ir farmakologijai. Jo sukurtos koncepcijos vyravo m. moksle ne tiktai viduramžiais, bet net iki renesanso laikų.

IX a. Salermo mst. (Italijoje) įsteigta garsi m. mokykla, kuri aukščiausiai iškilo XII a. Viduramžiais ir arabai davė didelį įnašą m. mokslui. Graikų m. klasikai išversti į arabų kalbą. Arabams užmezgus prekybinius ryšius su Kinija ir kitais kraštais, pavyko medicinos laimėjimus įjungti į bendrą gydymo meno lobyną. Renesanso pradžioje didieji klasikiniai m. veikalai iš arabų kalbos buvo išversti į lotynų.

Išaugus chemijos mokslui, ankstyvoji sulčių teorija įgavo naują formą. XVI a. šveicarų gyd. ir chemikas Paracelsus (žr.) 4 sultis pakeitė trimis cheminėmis substancijomis, kurios simbolizavo jėgas ir medžiagas, sudarančias organizmo gyvąjį substratą, būtent: druska, gyvsidabris ir siera. Paracelsus įvedė naujus vaistus: opiumą, sierą, geležį, arseniką ir kt. Chemijos reikšmė medicinoje vis darėsi svaresnė. Jau XVII a. bandyta visus normalius ir patologinius reiškinius, vykstančius ir sveikame ir sergančiame organizme, aiškinti kaip cheminius procesus. Tokią pažiūrą vad. jatrochemija (žr.) ypačiai sustiprino klinicistas François de la Boë (1614–72), kuris gyvybės reiškinius bandė paremti fermentacijos (rūgimo) teorija. Daugelį susirgimų jis aiškino kraujo rūgštingumu (acidozė) arba jo šarmingumu (alkolozė).

XVI–XVII a. intensyviai daromi žmogaus lavonų skrodimai suteikė nepaprastų laimėjimų morfologijai. Darant skrodimus pastebėti ir patologiniai reiškiniai, tačiau to meto gydytojai dar nesuprato jų esmės ir prasmės. Tik Giovanni Battista Morgagni (1682–1771) savo veikale De sedibus et causis morborum (1761), pasiremdamas detalia ligos ir gydymo istorija, sugebėjo susieti klinikinę ligos eigą su skrodimo duomenimis. Jo aprašytų ligų kiekis

yra nepaprastai gausus. Morgagni tikėjo ir ligų užkrečiamumu. Jis dar gyvas būdamas tapo pavadintas ‚patologijos tėvu'. A. Leeuwenhaeko (1632–1723) sukonstruotas mikroskopas, jo atlikti gausūs tyrimai ir vėlyvesnių mokslininkų padaryti svarbūs tyrimai, labai lėtai išsikovojo sau teises praktinėje m. F. X. Bichat (1771–1802) laikomas histologijos kūrėju. Jis savo veikale Anatomie générale (1801) smulkiai aprašė normalaus ir sergančio kūno audinius. Ankstyvesnieji mokslininkai dažnai tyrė pavienius organus, bet Bichat skirstė juos jau atskiromis sistemomis, pvz. narveliniai organai, arterijų, venų ir limfinių indų tinklas, raumenų, kaulų ar liaukų sistema.

XVIII a. baigiantis normalinė patologinė anatomija jau buvo tiek pažengusi, jog galėjo būti labai naudinga praktinei m. Tame pačiame amžiuje plačiai praktikuotas šlapimo tyrimas ir temperatūros matavimas. XVIII a. užgimė ir psichiatrija.

Bendro gyventojų skaičiaus didėjimas, žmonių susitelkimas miestuose, pramonės kūrimasis, vertė valstybę rūpintis viešuoju sveikatingumu, organizuoti kovą su įvairiomis užkrečiamomis ligomis. Didžiausias XVIII a. laimėjimas šioje srityje buvo skiepų prieš raupus atradimas (1798). Tai anglo E. Jennerso (1749–1823) nuopelnas. Tuometinėje Europoje kasmet nuo raupų mirdavo iki 500.000 žmonių.

Mikroskopui patobulėjus, susidarė pažiūra, kad visi organizmai sudaryti iš narvelių. R. Virchow (1821–1902) sukūrė narvelinę patologiją. Tai turėjo įtakos gydytojų specialybių išaugimui. Gamtos ir technikos mokslų pažanga suteikė m. naujus metodus ir priemones diagnostikai, prognozei, gydymui ir profilaktikai. Per trumpą laikotarpį padaryti epochiniai atradimai, pakeitę m. tūrį ir įgalinusieji pasiekti ligi tol nesvajotus laimėjimus, pvz. narkozė, antiseptika, aseptika, rentgeno spinduliai, bakteriologijos mokslo sukūrimas, užkrečiamų ligų apvaldymas (profilaktiniai skiepijimai, seroterapija) ir kt. XX a. praturtino ligų suradimo meną elektrokardiagrama, encefalograma, rentgeno diagnostika, elektroniniu mikroskopu ir t.t. Didžiulės naudos davė serologiniai testai: Wassermanno, Kahno, Widalio, Weil-Felixo ir kt. Eksperimentinė farmakologija ypačiai patarnavo gydymui: salvarsanas, vaistai prieš tropines ligas, sulfonamidai ir t.t. Chirurgija ypačiai ištobulėjo.

Nuo XIX a. antrosios pusės socialinis jausmas vis labiau plinta gydyme ir vis didesnės reikšmės įgauna socialinė m.

D. Guthrie, A History of Medicine 1945; *M. Laignel-Lavastine,* Histoire générale de la médicine 3 tt. 1936–49; *R. H. Major,* A History of Medicine 2 tt. 1954. *D.Js.*

M. istorija Lietuvoje žr. Lietuvos tomą.

M. draugijos Lietuvoje, apjungusios įvairių specialybių gydytojus ar pagalbinį m. personalą (gailestingąsias seseris ir kt.), skirstytinos į tris laikotarpius: senosios ir nepriklausomos Lietuvos, bolševikų okupuotos Lietuvos ir JAV liet. gyd. organizacijas.

I. Senosios ir nepriklausomos Lietuvos medicinos d-jos:

Kirpėjų cechai. Be gydytojų specialistų, D. L. K-tijoje smulkia chirurgija vertėsi ir barzdaskučiai, kurie nuleisdavo kraują, piaudavo skaudulius, gydydavo žaizdas ir kt. Kadangi jų skaičius yra buvęs gana didelis, todėl jie pirmieji ir susiorganizavo į cechus ar brolijas. Kirpėjų cechą aptinkame jau 1643 Polocke, 1721 Vilniuje. Jie dažnai konkuruodavo su gydytojais, todėl kildavo nemaža nesusipratimų. XVIII a. Edukacinei komisijai (žr.) perorganizavus Vilniaus univ. ir įkūrus medicinos fak., kirpėjai teliko plaukų kirpimo ir barzdų skutimo specialistais. Žr. Kirpėjas.

Pirmoji mokslinė ir profesinė gydytojų d-ja ne tiktai Lietuvoje, bet ir to meto visoje Rusijos imperijoje bei jos okupuotuose kraštuose buvo

Vilniaus medicinos draugija. Jai steigti pasitarimą 1805 XII 12 sukvietė Vilniaus univ. med. prof. J. Frankas, o rusų valdžia įstatus tepatvirtino 1806 V 26, todėl ir steigiamasis d-jos susirinkimas tesušauktas 1806 X 11. Šiai d-jai priklausė Vilniaus ir Lietuvos gydytojai bei vaistininkai, daugiausia Vilniuje studijavę mediciną. Pirmuoju šios d-jos pirm. buvo prof. A. Sniadeckis, o sekr.—prof. J. Frankas. Jos susirinkimuose - suvažiavimuose buvo plačiai nagrinėjami įvairūs medicinos klausimai. D-ja savo veiklą pasuko prieš įvairius prietarus, tyrė Lietuvos mineralinius šaltinius, sekė ir rinko žinias apie Lietuvos gyventojų sergamumą bei mirtingumą, aiškino būdingas šio krašto ligas ir gyventojų mirtingumo priežastis. J. Frankas rūpinosi patologiniais preparatais ir juos demonstruodavo d-jos susirinkimuose-suvažiavimuose; tie preparatai vėliau sudarė Vilniaus anatomijos muziejaus užuo-

mazgą. D-ja ypač daug rūpinosi užkrečiamomis ligomis ir jų epidemijų sustabdymu. Kovodama su ligomis, d-ja 1812, 1831 ir 1845 lenkiškai ir rusiškai išleido nurodymus apie dizenteriją, kaip jos saugotis ir susirgus gydytis. Taip pat d-jos narių 1848, 1860, 1906 ir 1915 išspausdinta leidinėlių apie cholerą, o 1893 apie krupą ir lietuviškai. D-jos nariai daug rašė to meto lenkų ir rusų k. leidžiamuose laikraščiuose apie įvairias užkrečiamas ligas ir jų profilaktiką. 1881 d-ja įpareigojo visus narius stebėti Vilniaus mst. ir kt. užkrečiamų ligų pasirodymus ir telkdavo bendrą kovą prieš jas. 1885 d-ja įvedė mirties atsitikimų registraciją pagal savo sudarytas taisykles; tuo sutelkta daug naudingos medžiagos krašto patologijai. Taip pat ji plačiai organizavo skiepijimą nuo raupų, tyrė vad. kaltūno (plica polonica) ligą ir jos etiologiją: 1855 ir 1873 konkursiniais darbais išaiškino, kad ši liga nėra savarankiška užkrečiama liga, bet tik nešvaros padaras. Susirūpinusi motinų globa, d-ja suorganizavo Vilniaus motinų institutą (pvz. 1809–11 suteikė 398 gimdyvėms akušerinę pagalbą). 1860–84 d-ja savo bibliotekoje atidarė nemokamą Vilniaus varguomenės ambulatoriją, kur 3 dienas savaitėje gydytojai nemokamai gydė vilniečius; jų lankydavosi 1600–3000 per metus.

Be gydytojų, d-joje telkėsi ir vaistininkai. 1819 prie d-jos susidarė atskira vaistininkų sekcija, jungianti Vilniaus ir artimesniųjų Lietuvos miestų vaistininkus, kurių tuo metu priklausė per 100. Jos rūpesčiu buvo ruošiami kursai, kuriuose būdavo supažindinama su naujais vaistais. 1860–1910 d-ja yra organizavusi ir vaistinių mokinių paruošimą. 1887 d-jos sanitarinė sekcija įkūrė bakteriologijos-chemijos laboratoriją, kuri tuo metu buvo antroji visoje tuometinėje Rusijos imperijoje. D-jos bibliotekoje XIX a. gale buvo 13.750 tomų knygų ir 272 rankraščiai.

Plačiai pasireiškusi d-jos veikla sumenko uždarius Vilniaus univ. (1832) ir vėliau Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademiją (1842). Sumažėjo ir Vilniaus gydytojų skaičius iki 35–40 (anksčiau jų būdavo per 70). Kadangi d-jai priklausė visos Lietuvos gydytojai, tai pvz. 1877 ji turėjo 294 narius.

D-jos nariai iki I pas. karo daugiausia buvo lenkai, žydai ir rusai; lietuvių čia būta gana maža: XIX a. gale ir XX a. pradžioje jai priklausė J. Basanavičius, A. Domaševičius, K. Grinius, St. Matulaitis, A. Vileišis ir kt. Jie dažnai rašė lietuviškai medicinos straipsnius ir leido medicinos turinio knygeles.

1920 lenkams okupavus Vilnių, senoji Vilniaus medicinos d-ja pertvarkyta. 1925 atgaivintas šios d-jos Žinynas, kuris buvo pastoviai leidžiamas iki 1939 rudens. Tuo metu d-jai tepriklausė vienas kitas lietuvis gydytojas.

1939 atgavus Vilnių, 1940 į d-ją įsiliejo daug lietuvių gydytojų ir susirinkimuose vartota lietuvių k. Bolševikams antrą kartą okupavus Lietuvą, 1948 d-ja susovietinta, vėliau perorganizuota į vad. Lietuvos TSR medicinos d-ją ir išskirstyta atskiromis specialybėmis. 1956 XI 23–24 Vilniuje Lietuvos medicinos istorijos klausimais sušaukta konferencija, kurioje plačiai prisiminta ir 150 m. šios d-jos sukaktis.

V. Girdzijauskas ir S. Biziulevičius, Vilniaus Medicinos Draugijos vaidmuo vystant medicinos mokslo ir gydymo pagalbą Lietuvoje (Vilniaus Univ. Mokslo Darbai XVII, 1958).

Antrasis Lietuvos miestas, kur buvo susitelkęs didesnis gydytojų skaičius, buvo Kaunas. Todėl ir čia XIX a. pabaigoje susiorganizavo

Kauno medicinos d-ja, įst. 1885 X 5. Ji yra turėjusi daugiau vietinės reikšmės. 1892 d-jai priklausė 30 Kauno ir artimųjų apylinkių gydytojų. Daugumą d-jos narių sudarė rusai ir žydai, o vienas kitas lietuvis (R. Šliūpas) ten įstojo tik XX a. pradžioje. D-ja leido spausdintus savo protokolus ir pranešimus, per metus būdavo renkamasi 3–5 kartus. D-ja savo veiklą tęsė ir I pas. karo metu, vokiečiams ją įregistravus ‚Kownoer Ärzteverein' vardu, o 1919 ji tapo pavadinta Kauno miesto gydytojų s-ga (žr.). Prieš. I pas. karą įsikūrė ir Šiaulių medicinos d-ja.

Lietuviai, einą medicinos mokslus Petrapilyje, 1908 XI 15 įsteigė

Fraternitas Lithuanica (žr.) gydytojų korporaciją, kuri veikė ir nepriklausomoje Lietuvoje. JAV gyveną šios korporacijos nariai 50 metų sukakčiai paminėti 1958 išleido jubiliejinį leidinį Fraternitas Lithuanica 1908–1958 (red. B. Matulionis).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Kaune gyveną liet. gydytojai 1919 V 2 įsteigė

Kauno medicinos d-ją (žr.), kuri buvo pati pagrindinė ir reikšmingiausia med. gyd. organizacija nepriklausomoje Lietuvoje.

Netrukus ėmė steigtis specifiniams tikslams ar atskirų specialybių d-jos. Iš svarbesniųjų chronologine eile pažymėtinos šios:

Draugija kovai su veneros ligomis įst. 1920 Kaune. D-ja kėlė iš okupacijos metų paveldėtos prostitucijos panaikinimą bei paveldėtų iš I pas. karo dienų ligonių gydymą. Šiaip ji platesnės veiklos neišvystė. 1927 d-ja vėl atgaivinta. Ji rūpinosi atidaryti venerinių ligų ambulatorijas Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje ir kt. D-ja peržiūrėjo iš XIX a. veikusius venerinių ligų gydymo įstatymus ir Lietuvos vyriausybės įstatymo projektą, padarė savas pastabas, kurios iš dalies buvo įrašytos kovai su venerinėmis ligomis įstatyme. D-jai pavyko panaikinti Lietuvoje viešuosius namus. 1932 III 11 d-ja nutarė steigti Tautos sveikatos fondą kovai su venerinėmis ligomis. 1933 II 26 d-ja persiorganizavo į atskirą Kovai su veneros ligomis sekciją prie tuomet veikusios Lietuvos sveikatos d-jos (žr.). Pati d-ja arba sekcija ruošė paskaitas miestuose ir per radiją, jos nariai spaudoje aiškino venerinių ligų pavojų ir jų žalą, palaikė glaudžius ryšius su Lietuvių kat. blaivybės, Lietuvos blaivinimo ir Lietuvos abolicionistų d-jomis, kurių atstovai dalyvaudavo posėdžiuose pilnateisiais nariais. Taip pat ji rinko statistinę ir kitą šios rūšies medžiagą mokslo reikalams, aiškino venerologinius židinius krašte, pasisakė prieš Sveikatos dpt. vad. kovos su venerinėmis ligomis decentralizacijos projektą ir reikalavo steigti Sveikatos apsaugos įstaigą; ji pasisakė ir prieš kai kurių ligonių kasų linkmę gydyti tik užkrečiamuosius venerikus, griežtai reikalavo jų gydymą baigti. Taip pat d-ja rūpinosi, kad galutinai būtų panaikinti slaptieji prostitučių lizdai. Pati draugija-sekcija įstojo į Tarptautinę kovai su veneros ligomis s-gą. Lietuvos sveikatos d-jai sustabdžius veiklą, kovai su veneros ligomis sekcija veikė toliau ir 1936 X 10 persiorganizavo į Draugiją kovai su veneros ligomis Lietuvoje. 1937 II 9–11 d-ja, Sveikatos ir Savivaldybių dpt. padedama, venerinių ligų ambulatorijų gydytojams surengė 3 d. kursus-suvažiavimą, kur dalyvavo 84 gydytojai iš 77 gydymo punktų (34 ambulatorijos ir 43 uždari - privatūs gydytojų kabinetuose). Suvažiavimas pasisakė už vienodą venerikų registraciją ir žinių apie juos centralizaciją. 1937 ji įsteigė Kaune sveikatai prieš jungtuves patikrinti konsultacinį punktą, kur trečiadieniais budėdavo vienas d-jos narys gydytojas ir teikdavo, dažniausiai nemokamai, savo patarimus (iš galinčių mokėti buvo pageidaujama 2 lt. auka d-jos reikalams). D-ja kovai su veneros ligomis 1937 išleido dail. M. Katiliūtės plakatą. 1940 VIII d-jos veikla bolševikinės okupacijos sustabdyta. D-jos veikloje itin pasižymėjo: J. Karuža, Vytautas Juškys, A. E. Kaupelytė-Ragaišienė-Biliūnienė, B. Sidaravičius, J. Trečiokas, V. Tercijonas ir kt.

Draugija kovai su tuberkulioze įst. 1924 I 31 Kaune. Pradžioje čia veikė Kauno d-ja kovai su tuberkulioze. D-ja turėjo savo skyrius didesniuose Lietuvos miestuose. Ji steigė dispanserius, statė sanatorijas ir apskritai visokiais būdais per valdžios įstaigas ir organizacijas rūpinosi kova su džiova. 1926–40 leido savo metraštį Kova su Džiova (žr.) ir yra išspausdinusi eilę darbų apie džiovą. Pagrindiniai d-jos veikėjai buvo K. Grinius, J. Marcinkus, A. Garmus, J. Staugaitis, P. Kairiūkštis, L. Epšteinas ir kt.

Lietuvos gydytojų sąjunga įsteigta Kaune 1924 X 3–4 Lietuvos gydytojų ir jų d-jų atstovų suvažiavime gyd. J. Staugaičio pastangomis. Tuomet ir kiek vėliau į s-gą įstojo šios medicinos gydytojų d-jos: Fraternitas Lithuanica korporacija, Kauno medicinos d-ja, Kauno mst. gydytojų s-ga, Panevėžio gydytojų d-ja, Šiaulių medicinos d-ja, Šiaulių mst. ir aps. gydytojų d-ja, Tauragės aps. gydytojų d-ja, vėliau dar Klaipėdos krašto gydytojų d-ja (lietuvių), Panevėžio apygardos gydytojų d-ja ir kt. S-ga šaukdavo Lietuvos gyd. kongresus, s-gos suvažiavimus, gynė gyd. profesinius reikalus, rūpinosi pravesti kraštui naudingus sveikatos apsaugai įstatymus, kartu apsaugant ir savo profesijos reikalus, kovojo su ligonių kasų gydytojus žeminančiomis darbo sąlygomis ir jų profesijai žemais atlyginimais, o vykdydama IV Lietuvos gydytojų kongreso 1928 XI 1–3 ir III s-gos atstovų suvažiavimo (1928 XI 2–3) nutarimus (Medicina 1928, 689–699) dėl kolektyvinių su ligonių kasomis sutarčių, priėjo prie aštrių susikirtimų ne tik su ligonių kasomis, bet ir su Sveikatos dpt. ir kt. įstaigomis, tačiau visą kovą 1933 pralaimėjo socializuotos medicinos (ligonių kasų) naudai. Ir nors s-gai priklausė visos tuometinės Lietuvos medi-

cinos gydytojų d-jos, tačiau 25% nuo savo d-jos pajamų temokėjo grynai lietuviškosios gyd. organizacijos. 1940 sovietams okupavus Lietuvą, s-gos veikimas sustabdytas.

Lietuvių akių gydytojų d-ja įsteigta 1933 Kaune. Jos steigėju ir ilgamečiu pirmininku buvo P. Avižonis. D-jos susirinkimuose buvo diskutuojami specialūs akių ligų klausimai. *V.Trc.*

Lietuvos chirurgų d-ja įst. 1935 V 4 per I-jį Lietuvos chirurgų suvažiavimą Kaune. Tuomet vykęs chirurgų suvažiavimas buvo sušauktas Karo sanitarijos skyriaus pastangomis, kad kilus karui būtų aiškus chirurgų specialistų skaičius ir jų pasiruošimas. D-ja turėjo per 35 chirurgus (1939) ir iki 1940 jai pirm. A. Hagentornas, sekr. V. Kanauka; 1940 valdybą sudarė pirm. J. Žemgulys, v.pirm. V. Kanauka ir B. Zacharinas, sekr. J. Stasiūnas. D-ja iki 1940 III 30 buvo turėjusi 7 suvažiavimus, kurių referatai buvo spausdinami Medicinoje. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, d-ja uždaryta. *V.Kn.*

Lietuvos vaikų gydytojų d-ja įst. 1936 Kaune V. Tumėnienės pastangomis. Jos nariais buvo VDU vaikų ligų klinikos vyr. personalas ir dvejus metus išdirbę asistentai, taip pat vaikų ligų gydytojais išdirbę 4 m. viešose sveikatos įstaigose arba šiaip gydytojai su 6 m. vaikų ligų praktika. 1940 d-ja turėjo 31 narį ir per 50 kandidatų, o jos pirm. pagal įstatus tegalėjo būti VDU vaikų ligų klinikos vedėjas. D-ja palaikė ryšius su kitomis Lietuvos gydytojų d-jomis ir vaikų organizacijomis, buvo Tarptautinės pediatrų d-jos nariu ir 1937 dalyvavo IV Tarptautiniame pediatrų kongrese Romoje. Be vietinių Kauno vaikų gydytojų pasitarimų, d-ja 1939 III 19 sušaukė vaikų apsaugos klausimais karo metu gydytojų suvažiavimą-pasitarimą, kuriame aptarė cheminės apsaugos, infekcinių ligų profilaktikos ir kai kurių vaistų atsargų klausimus. Savo veiklos metu d-ja sušaukė du visuotinius suvažiavimus: 1938 X 8 ir 1940 III 9–10. Paskutiniame dalyvavo 22 vaikų ligų gyd. ir per 50 svečių. Šiame suvažiavime nutarta: 1. prailginti vaikų sveikatos centrų gydytojams privalomą praktiką VDU vaikų ligų klinikoje iki 1 m. ir rengti jiems dar atskirus kursus; 2. kūdikių viduriavimo profilaktikai ir gydymui išplėsti sausų pasukų vartojimą, kurias tuo metu jau gamino Pienocentras ir Valstybinis vaistų sandėlis; 3. sutvarkyti racionalų moters pieno sunaudojimą; 4. įvesti visuotinį ir nemokamą priešdifteritinį vaikų skiepijimą; 5. susirūpinti kūdikių kaulų tuberkuliozės gydymu ir padidinti jiems lovų skaičių sanatorijose. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, d-ja uždaryta. *V.Tm.*

Lietuvos dermatovenerologų d-ja įst. Kaune 1937 X 12 (įregistruota 1937 XI 6). Jos tikslas buvo nagrinėti dermotologijos ir venerologijos mokslų klausimus ir buvo grynai speciali mokslinė dermatologų ir venerologų d-ja, kuriai priklausė 13 gydytojų venerologų ir dermatologų specialistų (kai kurie Kauno gydytojai specialistai jos vengė dėl griežtai lietuviškos laikysenos). D-ja Medicinos žurnale yra paskelbusi savo narių darbų. D-joje plačiau reiškėsi V. Juškys, B. Sidaravičius, A. E. Kaupelytė-Ragaišienė ir kt. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, d-ja uždaryta.

Be to, buvo susiorganizavę medicinos felčeriai į Lietuvos medicinos felčerių s-gą (jos steigėjas Štabinskas), prie kurios veikė ir akušerių sekcija. Gailestingosios seserys buvo susispietusios į Lietuvos gailestingųjų seserų s-gą (I suvažiavimas įvyko 1919) ir į Lietuvos Raudonojo Kryžiaus gailestingųjų seserų draugovę, kuri nuo 1938 leido mėnesinį žurnalą Gailestingoji Sesuo.

II. Okupuotosios Lietuvos medicinos d-jos:

1940 okupavus Lietuvą Sovietų Sąjungai, uždarytos visos iki tol veikusios medicinos d-jos, neišskiriant nė atskirų jų junginių atskirose vietose. Uždarytųjų vietoje suorganizuota LTSR medicinos darbuotųjų profesinė draugija, turėjusi nebe mokslinius, bet propagandinius uždavinius. Vokiečiams 1941–44 okupavus Lietuvą, medicinos d-jų veikla nebebuvo viešai atgaivinta. Antrą kartą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, tik 1948 I 24 įsteigta

Kauno mokslinė medicinos d-ja. Tai buvo pirmoji medicinos d-ja, atsteigta antrosios bolševikų okupacijos metu. D-ja turėjo keliolika sekcijų ir kai kurios šių išsiskyrė atskiromis d-jomis (1952 farmacininkų sekcija, 1953 dermovenerologų ir 1956 terapeutų sekcijos). 1958 d-ja dar turėjo 11 sekcijų su 332 tikraisiais nariais ir 32 kandidatais, gyvenančiais ne tik Kaune. Tuo metu jos atskirose sekcijose

buvo narių: stomatologų 84, akušerių-ginekologų 51, pediatrų 46, chirurgų 35, mikrobiologų 25, gydytojų-laborantų 23, neuropatologų-psichiatrų 18, okulistų 14, otorinolaringologų 14, patanatomų 11 ir onkologų 11. Veikliausia buvo pediatrų sekcija, dirbusi kartais ir su kitais bendruose posėdžiuose. Chirurgų sekcijos veikla paskutiniuoju metu kiek pagyvėjusi, nes 1957 jos pirm. rusas Odinov tenorėjo sekciją išskirti iš d-jos ir mažai ja šiaip rūpinęsis, o dabar jai vadovauja lietuviai Jaržemskis ir T. Šurkus. Otorinolaringologų sekcija 1957 Rygoje dalyvavo Pabaltijo otorinolaringologų konferencijoj, kur lietuviai skaitė 5 mokslinius pranešimus. Akušerių-ginekologų sekcija 1957–58 dirbo su kitomis sekcijomis, ypač plačiai aiškintasi moterų venerologijos klausimai. Stomatologų sekcija rengė mokslinius pranešimus įvairiose Lietuvos vietose ir 1957 dalyvavo Sovietų Sąjungos ortodontų suvažiavime Rygoje. Kauno mokslinės medicinos d-ja turi ir nedidelę savo biblioteką, tačiau ja mažai kas naudojasi. D-jai dar nepriklauso daugiau kaip 10% gydytojų. Panaši į Kauno mokslinę medicinos d-ją veikia ir Vilniuje.

Iš vad. atskirų respublikinių d-jų veikia: 1952 iš Kauno mokslinės medicinos d-jos išskirta Farmacininkų d-ja, 1953 — Dermatovenerologų Terapeutų mokslinė d-ja, turinti Vilniaus ir Kauno skyrius. 1957 Vilniaus terapeutų mokslinė d-ja (kartais vad. ir skyriumi) organizavo vad. tarprajonines gyd. konferencijas Vilniuje ir Klaipėdoje, o Kauno skyrius — Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje. 1957 iš Kauno mokslinės medicinos d-jos sekcijos (nors ten liko dar kartu ir šios d-jos sekcija) suorganizuota Otorinolaringologijos mokslinė d-ja su Kauno ir Vilniaus skyriais. Jai vadovauja St. Žilinskas.

Visos med. d-jos turi sudarytus penkmetinius veiklos planus, suderintus su Sovietų Sąjungos medicinos d-jų veikla ir patvirtintus Maskvoje, todėl ir jų susirinkimuose bei suvažiavimuose dažnai nagrinėjami tie patys medicinos klausimai, kurie numatyti Maskvoje, bet visai svetimi Lietuvai.

III. JAV lietuvių medicinos draugijos:

Amerikos lietuvių daktarų d-ja (American Lithuanian Doctor's Association) žr. Amerikos Lietuvių Gydytojų Sąjunga.

Amerikos lietuvių gydytojų s-ga (The Lithuanian American Medical Association) įst. 1912 Čikagoje A. Graičiūno ir kt. pastangomis. Pradžioje ji veikė Amerikos lietuvių daktarų d-jos (American Lithuanian Doctor's Association) vardu, dažnai lietuviams sutrumpinant į Lietuvių daktarų d-ją. Jos nariais tegali būti tik liet. kilmės med. ir dantų gydytojai, turį JAV praktikos teises. Po II pas. karo, pertvarkant jos įstatus, nutarta priimti ir naujai atvykusius ir čia gydytojo praktikos teises gavusius lietuvius tremtinius medicinos ir dantų gydytojus. Pati s-ga, be savo profesinių tikslų, jungiasi ir į liet. visuomeninę bei Lietuvos laisvinimo veiklą. 1919–21 S. Biežio pastangomis įsteigta Lietuvai gelbėti d-ja (žr.) surinkusi apie 60.000 dol. pinigais ir dar drabužių. 1923–25 d-ja leido Gydytoją, kurį red. S. Biežis.

I Amerikos liet. gyd. suvažiavimas-kongresas, dalyvaujant ir Kanados lietuviams gydytojams, įvyko 1957 VIII 31 — IX 1 Čikagoje, į kurį atvyko per 120 gydytojų (suvažiavime dalyvavo per 100 Amerikos liet. gyd. d-jos narių iš Čikagos, Naujorko liet. gyd. d-jos 4 atstovai, Ohio liet. gyd. d-jos 13 atstovų ir dar keli Kanados liet. gydytojai). Šis suvažiavimas, be medicinos mokslo paskaitų, stengėsi apjungti visas liet. gydytojų d-jas į vieną s-gą, kuri leistų ir savo metraštį. Suvažiavimo darbai leidžiami atskiru leidiniu.

Naujorko lietuvių gydytojų d-ja įst. 1950 Naujorko apl. gydytojų. Jos nariais yra lietuviai med. ir dantų gydytojai, turį čia praktikos teises ir dar jų negavusieji tremtiniai gydytojai. D-jos steigėjai ir nariai yra naujai atvykę tremtiniai gydytojai, nes iš seniau čia gyvenančiųjų teprisidėjo vien tik dantų gyd. A. Petrika. Be savo profesinių reikalų ši d-ja rūpinasi ir lietuviškaisiais reikalais: atskirai renka Balfui aukas, kurių ⅓ skiriama ligoniams ir šalpos reikalingiems gydytojams. Kiekvienais metais d-ja suruošia vieną gydytojų ir jų šeimų gegužinę-iškylą. 1959 d-joje buvo 31 narys. D-ja yra Amerikos lietuvių gydytojų s-gos narys. *V.Trc.*

Ohio lietuvių gydytojų d-ja įsteigta 1956. Pradžioje norėta suburti d-jon gydytojus, gyvenančius tik Clevelande. Tam reikalui 1950 XII 31 susirinkime išrinkti vadovai M. Vaitėnas ir D. Kesiūnaitė d-jai organizuoti. Tačiau vėliau lietu-

viams gydytojams ėmus kurtis ir kitose Ohio valstybės vietovėse, nusistatyta įkurti d-ją, apimančią visoje Ohio valstybėje gyvenančius liet. gydytojus. 1955 VIII 19–20 Cambridge, Ohio, sušauktame suvažiavime, kuriame dalyvavo 22 gydytojai, išrinkta organizacinė komisija (J. Balčiūnas, D. Degesys, D. Kesiūnaitė, V. Ramanauskas ir J. Stankaitis), kuri ėjo ir laikinosios valdybos pareigas. 1956 X Clevelande sušauktas steigiamasis suvažiavimas, kuriame dalyvavo 32 gyd. Čia skaityta mokslinių referatų, priimtas d-jos statutas ir nutarta kasmet skirti po 1000 dol. premiją lietuvių meno ir kultūros laimėjimams atžymėti. 1957 tokia premija paskirta už A. Landsbergio dramą ‚Penki stulpai', 1958 Lietuvių Enciklopedijos redakciniam kolektyvui. 1956 valdybą sudarė: D. Degesys (pirm.), J. Balčiūnas, J. Stankaitis, D. Kesiūnaitė ir V. Ramanauskas. Nuo 1957 X valdybą sudaro: H. Brazaitis (pirm.), J. Stankaitis (v.pirm.), K. Ambrozaitis, D. Degesys ir V. Ramanauskas. 1959 d-ja turėjo 50 narių. *K.Ambr.*

Medicina mėnesinis laikraštis, skiriamas medicinos teorijos ir praktikos reikalams (nuo 1929 taip pat gydytojų profesiniams reikalams), ėjęs 1920 V — 1940 VII Kaune. Jos tikruoju steigėju buvo gyd. J. Žemgulys, jau 1919 V kėlęs reikalą atgaivinti Mediciną ir Gamtą, nuo 1914 leistą Lietuvių mokslo d-jos med. sekcijos (išėjo keli nr.). 1920 V — 1924 IX M. leido Lietuvių mokslo d-jos gydytojų sekcija ir Kauno medicinos d-ja (žr.), nuo 1924 X — LU (VDU) medicinos fak. ir Kauno medicinos d-ja. 1920 V — 1922 V M. red. gyd. J. Žemgulys, nuo 1922 VI — gyd. J. Staugaitis. Jam talkinti buvo sudaryta redakcinė kolegija, kur Kauno medicinos d-jos atstovu buvo priskirtas gyd. J. Alekna (nuo 1930 X — gyd. M. Nasvytis) ir LU (VDU) — prof. P. Avižonis, o patiems straipsniams vertinti ir jų mokslinim lygiui išlaikyti sudaryta redakcinė komisija, kurioje buvo: J. Alekna, P. Avižonis, J. Bagdonas, K. Buinevičius, J. Blažys, Al. Hagentornas, K. Grinius, A. Jurgeliūnas, P. Kalvaitytė, J. Karuža, E. Landau, Vl. Lašas, Pr. Mažylis, K. Oželis, P. Radzvickas, P. Stančius, J. Staugaitis, V. Tumėnienė, E. Vinteleris ir kt. Pradedant leisti, M. norėta skirti daugiau inteligentams, tačiau jau nuo pirmo nr. nuėjo mokslinio medicinos žurnalo linkme. Daugelis jos straipsnių buvo išsamios vienu ar kitu medicinos klausimu

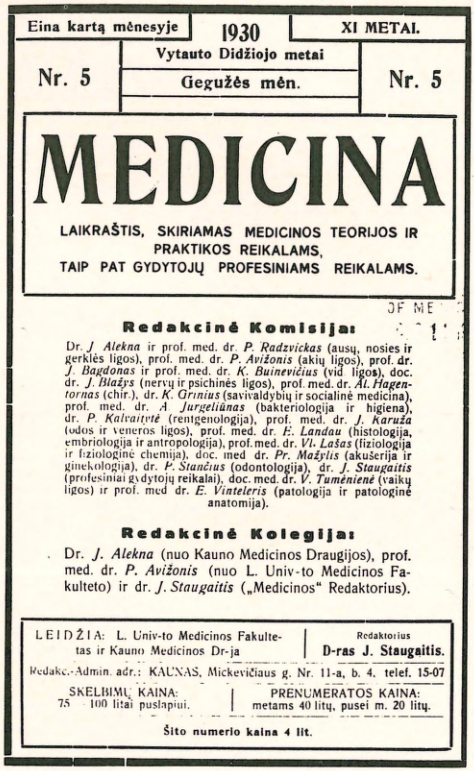

Eina kartą mėnesyje | 1930 | XI METAI.
Vytauto Didžiojo metai
Nr. 5 | Gegužės mėn. | Nr. 5

MEDICINA

LAIKRAŠTIS, SKIRIAMAS MEDICINOS TEORIJOS IR PRAKTIKOS REIKALAMS, TAIP PAT GYDYTOJŲ PROFESINIAMS REIKALAMS.

Redakcinė Komisija:

Dr. *J. Alekna* ir prof. med. dr. *P. Radzvickas* (ausų, nosies ir gerklės ligos), prof. med. dr. *P. Avižonis* (akių ligos), prof. dr. *J. Bagdonas* ir prof. med. dr. *K. Buinevičius* (vid ligos), doc. dr. *J. Blažys* (nervų ir psichinės ligos), prof. med. dr. *Al. Hagentornas* (chir.), dr. *K. Grinius* (savivaldybių ir socialinė medicina), prof. med. dr. *A. Jurgeliūnas* (bakteriologija ir higiena), dr. *P. Kalvaitytė* (rentgenologija), prof. med. dr. *J. Karuža* (odos ir veneros ligos), prof. med. dr. *E. Landau* (histologija, embriologija ir antropologija), prof.med. dr. *Vl. Lašas* (fiziologija ir fiziologinė chemija), doc. med dr. *Pr. Mažylis* (akušerija ir ginekologija), dr. *P. Stančius* (odontologija), dr. *J. Staugaitis* (profesiniai gydytojų reikalai), doc. med. dr. *V. Tumėnienė* (vaikų ligos) ir prof. med dr. *E. Vinteleris* (patologija ir patologinė anatomija).

Redakcinė Kolegija:

Dr. *J. Alekna* (nuo Kauno Medicinos Draugijos), prof. med. dr. *P. Avižonis* (nuo L. Univ-to Medicinos Fakulteto) ir dr. *J. Staugaitis* („Medicinos" Redaktorius).

LEIDŽIA: L. Univ-to Medicinos Fakultetas ir Kauno Medicinos Dr-ja | Redaktorius D-ras J. Staugaitis.

Redakc.-Admin. adr.: KAUNAS, Mickevičiaus g. Nr. 11-a, b. 4. telef. 15-07

SKELBIMŲ KAINA: 75—100 litai puslapiui. | PRENUMERATOS KAINA: metams 40 litų, pusei m. 20 litų.

Šito numerio kaina 4 lit.

studijos, nors gale vad. kronika, skirta Lietuvos gydytojų organizaciniams ir panašiems reikalams. Pradžioje M. ėjo dviejų spaudos lankų, bet nuo 1922 — 4, nuo 1925 — 5, o 1940 pasiekė 10. Taip pat kilo ir jos tiražas. Jos nr. 1 išspausdinta 1000 egz., bet vėliau po 500 egz, 1924–27 po 1000, 1928 — 1100, 1929 — 1300, o 1939 — 1800. Pradžiai M. lėšas sudėjo keliolika gydytojų ir šiek tiek parėmė atskiros jų d-jos, nors jau 1920 pavyko jos leidimui gauti iš Sveikatos departamento 10.000 auksinų pašalpos; tai sudarė $\frac{1}{2}$ visų išlaidų. Be nuolatinės Sveikatos dpt. 10.000 auksinų pašalpos, 1921 jai dar davė krašto apsaugos m-jos sanitarijos skyrius 15.000 auksinų, Kauno miesto savivaldybė, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus d-ja ir kt., taip, kad visokios pašalpos padengdavo $^2/_3$ visų jos leidimo išlaidų. 1924 sudarant sutartį su LU medicinos fak., M. buvo patikrinta 12.000 lt. metinė pašalpa, kuri iki 1934 padengdavo iki $\frac{1}{2}$ visų leidimo išlaidų, įgalinant M. leisti už 30 lt. metinės prenume-

ratos; tokios žemos kainos nebuvo pasiekęs joks mūsų žurnalas. 1934 VDU med. fak. metinę pašalpą sumažino iki 3000 lt. Nuolatiniai M. bendradarbiai buvo: J. Alekna, A. Ambraziejūtė - Steponaitienė, P. Avižonis, V. Avižonis, J. Bagdonas, St. Biežis, J. Blažys, K. Buinevičius, J. Ciplijauskas, J. Čeponis, Ch. Finkelšteinas, V. Gusevas, Al. Hagentornas, D. Jasaitis, A. Jurgeliūnas, V. Juškys, J. Kairiūkštis, P. Kalvaitytė, V. Kanauka, L. Koganas, J. Kupčiūnas-Kupčinskas, Vl. Kuzma, Vl. Lašas, S. Laurinavičius, A. Matulevičius, Pr. Mažylis, J. Meškauskas, K. Neniškis, K. Oželis, V. Paprockas, O. Pūdymaitis, Br. Sidaravičius, P. Stančius, J. Staugaitis, J. Šopauskas, V. Tercijonas, V. Tumėnienė, V. Tumasonis, Pr. Vaičiuška, E. Vinteleris, B. Zacharinas, J. Žemgulys, St. Žilinskas ir kt. M. turėjo didžios reikšmės suburiant gydytojus į Lietuvos gydytojų s-gą, kovojant už geresnes darbo sąlygas, ypač 1932–33 su Ligonių kasų gydytojams nepriimtinomis darbo ir atlyginimo sąlygomis bei jų primetamomis vad. individualinėmis darbo sutartimis, siūlant ir pravedant palankius gydytojams įstatymus ir t.t. 1940 VIII M. pakeitė vardą į Lietuvos TSR M. (žr.), o 1941 — į Lietuviškoji M. (žr.).

1923–40 Medicinos komplektai; *J. Staugaitis*, M. laikraščio dešimties metų sukaktuvių proga (Medicina 5, 1930). *V.Trc.*

Medicininė psichologija psichologijos šaka, pritaikyta diagnozei ir ligų gydymui. Žr. Psichologija.

Mediena, arba ksilema (ag. wood, vok. Holz), aukštesnės organizacijos augalų trachėjiniai audiniai su sklerenchiminiais bei tracheidiniais m. plaušeliais ir parenchima. Skiriama pirminė m., susidedanti iš protoksilemos (ankstyvosios) ir metaksilemos (vėlyvosios) dalies, kuri yra prokambio sudaryta, ir antrinė m. — kambio (brazdo) sukurta. Augaluose, turinčiuose antrinį augimą drūtyn (storyn), pirminė m., esanti aplink šerdį, ir antrinė m., greta jos sekanti išorės kryptimi, randama pirmojoje metinėje rievėje jau pirmaisiais augimo metais. Nuo antrųjų augalo gyvenimo metų seka tik antrinė m., kurios kiekvienais metais kambis priaugina po atitinkamą sluoksnį, vad. metinę rievę (žr.). M. skirtinga atskirų augalų ir jų organų. Jos uždavinys augalo kūne vesti vandenį ir sutvirtinti. Pagal tai m. ir atitinkamai sudaryta. Plikasėklių m. daugiausia sudėta iš tracheidžių; indų esama tik pleiskanainių (Gnetales) m. Ankstyvosios, arba pavasarinės, metinės rievės dalies m. yra retesnė, o pačios tracheidės — platesnės. Vėlyvosios, arba rudeninės, dalies m. tankesnė ir tracheidės storasienės, siauresniu vidum, todėl m. vad. plaušelinėmis (sklerenchiminėmis) tracheidėmis; visa rudeninė metinės rievės dalis paprastai tamsesnės spalvos. Šerdies stipinai vienaceliai. Jie sudaryti iš parenchiminių arba ir tracheidinių celių kartu. Kai kurie plikasėkliai turi vertikalinius ir horizontalinius sakotakius. Jų esti ir šerdies stipinuose. Dengtasėklių (pvz. dviskilčių) m. turi indus, tracheides, tracheidinius plaušelius, sklerenchiminius plaušelius, vertikalinę parenchimą, įvairesnius šerdies stipinus. Bet kai kurie dviskilčiai (pvz. Juglandaceae) neturi sklerenchiminių plaušelių arba vėl kiti neturi indų, tada jų m. panėši į spygliuočių medžių m. Yra neturinčių ir vertikalinės parenchimos. Šerdies stipinai yra tik iš parenchiminių celių, vienaeiliai ir daugiaeiliai. Kai kurių lapuočių m. esama dar takų, pvz. guminėms medžiagoms ir kt. M. amžius įvairus, kad ir to paties medžio. Pvz. 100 metų medžio tik viena metinė rievė, esanti pačiame centre, turi 100 metų, o pačios periferinės m. rie-

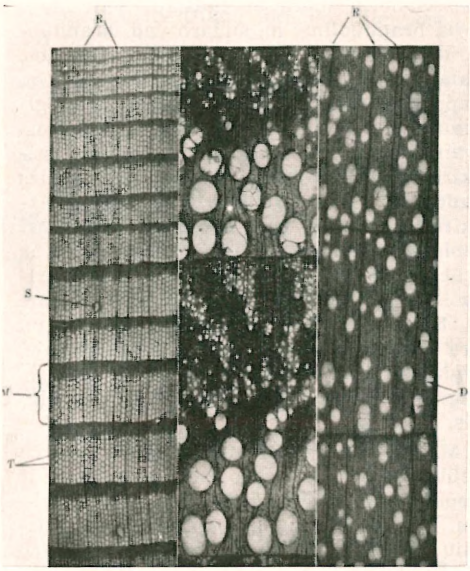

Mikroskopinis medienos skersinis piūvis: maumedžio, kaštano, beržo. *T* — tracheidė, *D* — indas, *M* — metinė rievė, *S* — sakotakis, *R* — šerdies stipinas

vės vienerių metų ar mažiau. Senesnioji, arba branduolinė, m. sudaro vad. branduolį, o jaunesnioji, esanti arčiau periferijos, balaną, arba balaninę m. Branduolinė m. paprastai nebedalyvauja augalo fiziologiniame gyvenime, dažnai esti prisisunkusi įvairių cheminių medžiagų ir neretai išsiskiria iš balanos savo spalva, pvz. pušies raudonai rusva, ąžuolo rusva spalva. Atskirų skirčių m. turi būdingą raštą, kurį labiausiai sudaro šerdies stipinai, indai ir tracheidės. M. raštas reiškiasi visuose trijuose piūviuose (skersiniame, radialiniame ir tangentiniame). Medinės augalijos m. yra didžios vertės žmogaus ekonomikoje, lygiai kaip ir vaisiai, lapai, žievė, šaknys. Plg. Medinė augalija, Metinės rievės, Medis, Stiebas. *J. Rkt.*

M. savybės. Kietąjį m. kūną sudaro celių sienelės. Jos savo ruožtu susideda iš nepaprastai mažų kristaliukų, vad. micelių. Micelės yra pailgos keturkampių prizmių pavidalo, kurių storis svyruoja tarp 50–60 angstremų, o ilgis — 500–1000 angstremų (angstremas lygus $^{1}/_{10\,000\,000}$ mm). Išilgai celių sienelių micelės susiglaudusios savo galais, o skersai savo šonais. Jas tarpusavyje riša medieną sudarančių cheminių medžiagų molekulių valentingumo ryšiai. Atskirų medžių m. turi įtakos jos augimo sąlygos, o to paties medžio įvairių jo dalių m. taip pat nėra absoliučiai vienoda.

Augąs medis yra pilnas vandens ir jo tirpinių su organinėmis bei mineralinėmis medžiagomis. Šios duoda m. spalvą, kvapą ir skonį. Medienoje skirtinas dvejopas vanduo: laisvas, esąs celių viduje bei tarpceliuose, ir vad. ‚surištas' vanduo, esąs celių sienelėse tarp micelių. Pastarasis yra sunkesnis: 1,1 lyg. sv., o micelių tarpai prisotinti 1,3 lyg. sv.; tarp micelių telieka vienos molekulės storio vandens sluoksnis, laikomas apie 25.000 atmosferų traukos jėga. Medžiui nudžiūvus ar jį nukirtus, vanduo iš m. garuoja, kol pasiekia pusiausvyros su ją supančio oro reliatyvine drėgmė. Palyginimai lengvai ir greitai išgaruoja laisvasis vanduo, m. išdžiūsta iki to laipsnio, kada vanduo telieka celių sienelėse. Ši būklė vad. pluoštų prisotinimo momentu. Tada m. turi apie 30% vandens, skaitant nuo visai išdžiovintos m. svorio. Tolimesnis vandens garavimas iš m. eina gana pamažu. Norint džiūvimo procesą pagreitinti, reikia imtis gana komplikuotų dirbtinių priemonių. Džiūstančioje m. vyksta dideli traukos jėgų tarp vandens molekulių ir micelių pasikeitimai, ir, jei tik payra tų jėgų pusiausvyra, m. skilinėja, plyšta. Gerai įrengtose moderniose džiovyklose m. išdžiovinama per, palyginti, trumpą laiką be suskilimų ir kitų ydų. M. dėl savo sudėties yra higroskopinė. Visai sausą ją išlaikyti tegalima specialiuose induose arba drėgmę reguliuojamose patalpose. Šiaip m. nuolatos tam tikrą kiekį vandens arba įsisiurbia arba išgarina, žiūrint, kur jo daugiau, m. ar ore. Iki celių prisotinimo priimdama arba atiduodama vandenį m. savo tūrio nekeičia. Žemiau jo, m. džiūdama traukiasi, jos tūris mažėja, o įgerdama vandenį brinksta, jos tūris didėja. Ir vienu ir antru atveju čia veikia didelės jėgos. Sauso medžio gabalas bebrinkdamas pajėgia net akmenis suskaldyti. Visai sausa m. išilgai pluoštų išbrinksta arba susitraukia 0,1–0,6%, radialine kryptimi 2–8%, tangentine kryptimi 7–12%, o tūrio atžvilgiu 7–28,5%, žiūrint m. tankumo. Nuo šio ‚judėjimo' m. apsaugoti galima tik dvejopai: izoliuoti ją nuo oro drėgmės (plačiai praktikuojamas dažymas vandenį nepraleidžiančiais dažais) arba vandens vietą m. pakeisti kitomis negaruojančiomis medžiagomis (tyrimų stadijoje). Su vandens kiekiu, esančiu m., susijusios visos m. savybės. Jos nustatomos imant visai sausą m., arba tam tikro drėgmės nuošimčio, dažniausiai 15 ar 20%.

Lyginamasis sausos m. svoris svyruoja tarp 0,10 (Balsa — Ochroma lagopus) ir 1,23 (Guajacum officinale). To paties medžio atskirų dalių m. svoris nevienodas. Branduolio m. sunkesnė už balanos, vėlyvoji m. sunkesnė už ankstyvąją. Apskritai, m. svoris priklauso nuo jos tankumo ir joje esamų mineralinių dalių. Visų medžių celių sienelių lyg. sv. yra tas pats 1,56. Skiriami 6 visai sausos m. sunkumo laipsniai: I. labai lengva m. iki lyg. sv. 0,4; II. lengva m. — 0,4–0,5; III. vidutinė — 0,5–0,65; IV. sunki — 0,65–0,8; V. labai sunki — 0,8–1,0 ir VI. ypatingai sunki — per 1,00.

M. savo šiluminėmis ypatybėmis pralenkia daugelį kitų medžiagų. Nuo senų laikų ji vartojama apsisaugoti nuo karščio ir šalčio (kaip statybinė medžiaga) ir šilumai bei šiluminei energijai gauti (kuras). Jos šilumos laidumas (šilumos kiekis kalorijomis, kuris prasiskverbia per

valandą laiko per 1 m^3 medienos gabalą, kai tarp dviejų ribojančių plokštumų temperatūros skirtumas 1°C) nedidelis: didesnis išilgai pluoštų, mažesnis skersai. Atitinkami laidumo koeficientai 0,05–0,37 ir 0,04 –0,25 kcal/mh°C (geležies 50,00, akmens 2,50, gelžbetonio 1,30) priklauso nuo m. spalvos, svorio, drėgmės, temperatūros. Vidutinė specifinė m. šiluma (šilumos kiekis reikalingas pakelti temperatūra 1°C 1 kg medžiagos) priklauso nuo medžio skirties, svorio, drėgmės ir temperatūros. Pvz. sausos eglės ji yra 0,323, pušies — 0,337, ąžuolo — 0,348 kcal/kg°C. Medienos temp. laidumas, kurio dydis priklauso nuo šilumos laidumo ir specifinės šilumos, apibūdina m. tinkamumą šilumai sulaikyti. M. plėtimasis nuo šilumos labai nežymus ir skirtingas visoms trims m. kryptims: išilgai pluoštų svyruoja tarp 0,0000025 ir 0,000011 ilgio vienetų, skersai radialine kryptimi 0,000015 – 0,000035 ir tangentine kryptimi 0,000024–0,000075. Išilgine kryptimi 10 kartų mažesnis kaip skersine.

M., kaitinama iki 100°C, kuriam laikui praėjus, netenka vandens, tapdama visai sausa. Toliau kaitinant, nuo 105°C prasideda jos cheminis skaldymasis. M. iki 150° C dar mažai pasikeičia, kiek patamsėja, iš jos išsiskiria lengvai skylančios lakios medžiagos. Tolimesnėje temp. kilimo eigoje, jei yra pakankamai deguonies, m. reakcijai būdingos trys fazės: liepsnos, degimo ir užsidegimo. Liepsnos fazės pradinė temperatūra apie 150°C, kada tedega iš šalies padegtos iš m. išsiskiriančios dujos, bet pati m. dar nedega. Nuo šių dujų degimo iki 260–290°C įkaitusi m. pradeda degti; tai degimo fazė. Užsidegimo fazei charakteringa temp. 330–470°C (priklausomai nuo medžio), kada iš m. išsiskiriančios dujos ore užsidega pačios, nepadegtos. Iš m., kaitinamos uždarame inde, gaunama visa eilė cheminių junginių, dujų, rūgščių, dervų ir telieka medžio anglis.

Degdama m. duoda tam tikrą kiekį laisvos šilumos. M. šiluminė vertė (kcal/kg) nustatoma teoretiškai, imant šiluminę vertę ją sudarančių elementų, arba eksperimento keliu. Aukščiausia sausos m. šiluminė vertė yra tada, kai ją sudarančios dalys sudega visai ir telieka mineralinės kilmės pelenai. Atskirų medžių m. ji skirtinga. Praktiškai ją mažina m. esąs vanduo, kuris jai degant garuodamas sunaudoja dalį duodamos jos šilumos, ir nesudegę degamų medžiagų likučiai pelenuose. Todėl praktiškoji net išdžiovintos m. šiluminė vertė apie 300 kcal/kg žemesnė kaip aukščiausioji. Vertinant šiluminiais vienetais, spygliuočių šiluminė vertė didesnė kaip lapuočių (žr. Kuras).

M. yra blogas elektros laidininkas ir tinka kaip vienas iš gerųjų izoliatorių. Atskirų medžių skirčių m. elektros laidumas skirtingas. Didžiausias elektros laidumas yra išilgai pluoštų, apie 2 kartus mažesnis tangentine kryptimi, o radialine kryptimi šiek tiek didesnis negu tangentine. Tačiau visų m. pasireiškiančių veiksnių elektros laidumo atžvilgiu įtaką prašoka vandens kiekio svyravimas medienoje. Su kylančiu drėgmės nuošimčiu m. varža elektrai mažėja. Sausos m. drėgmę pakeliant iki pluoštų prisotinimo momento, jos varža elektrai sumažėja apie mil. kartų (laidumas padidėja). Pvz. pocūgės (Pseudotsuga Douglasii) 25% drėgmės elektros varža 0,47 megomų, o ją išdžiovinus iki 7% drėgmės varža pakyla į 22.400 megomų. Artėjant į visišką sausumą, varža kyla dar didesne proporcija. M. dielektrinė konstanta svyruoja pagal medžių veisles, didėja m. svoriui ir drėgmei kylant, ir yra mažesnė išilgai pluoštų negu skersai. Spygliuočiai turi didesnę dielektrinę konstantą kaip lapuočiai.

Magneto laukas m. mažai teveikia. Praktiškai m. neįmagnetinama.

Garso reakcijos atžvilgiu m. pranašesnė už kitas medžiagas. M. arba jį sulaiko, absorbuoja, arba praleidžia, rezonuoja, keičia toną. Tatai priklauso nuo m. fizinės sandaros (metinių rievių tankumo, jų krypties bei taisyklingumo), jos sveikumo, drėgnumo, temp. ir garso bangų dažnumo bei stiprumo. Sveikoje m. garsas sklinda išilgai pluoštų 3500–5500 m/sek., o skersai 2300–3200 m/sek. greičiu. Parinkta m. yra nepakeičiama medžiaga muz. instrumentams. Ji vertinama ir patalpoms, susijusioms su akustikos reikalavimais.

Šviesa teprasiskverbia šiek tiek pro ploną m. sluoksnį. Šiaip ji geras šviesos izoliatorius.

Rentgeno spinduliai ploną m. sluoksnį peršviečia lygiai. M. sudėties ir sveikumo nevienodumai duoda įvairaus intensyvymo šešėlius. Ta savybe pasiremiant, Rentgeno spinduliai naudojami m. tyrimuose.

M. tinkamumą panaudoti vienokiam ar

kitokiam reikalui apsprendžia techninės jos savybės: kietumas, įvairaus pobūdžio stiprumas, atsparumas ir patvarumas. Kietumas tai m. savybė pasipriešinti į ją besiskverbiančiam kitam kūnui. Jis išreiškiamas jėga, kuri reikalinga įspausti kitą kūną į m. (kg/cm·cm). Šiuo atžvilgiu m. gana įvairi: vieną gali nagu įspausti, kitą sunku įpiauti ir aštriais plieniniais įrankiais. M. kietumas išilgine kryptimi apie 1,5–2,5 karto didesnis negu skersine, radialine ar tangentine kryptimi. Atskirų medžių m. kietumas yra artimame santykyje su jos lyg. svoriu. Jų kreivės eina beveik lygiagrečiai. Skiriami šeši m. kietumo laipsniai.

Beveik tik m. išimtinai būdinga savybė yra jos s k a l u m a s išilgai pluoštų. Kai kurių medžių m. labai skali (bambukas), o kai kurių visai neskyla (Guaiacum officinale). Esama septynių skalumo laipsnių. Šios ypatybės dėka m. galėjo būti naudojama plonomis plokštėmis jau tada, kai dar nebuvo žinomas piūklas.

Įvairiausiose konstrukcijose ir šiaip visur, kur tik naudojama, m. išstatyta spaudimui, tempimui, lenkimui, sukimui arba šių jėgų kombinacijoms. Iki tam tikros ribos, tam tikro jėgos dydžio, m. atspari, atlaiko tam tikrą apkrovimą. Čia pasireiškia keli m. atsparumo laipsniai: 1. jėga, kurią m. atlaiko nekeisdama savo formos; 2. jėga, kurios įtakoje m. pakeičia savo formą, bet jėgai veikti nustojus, grįžtą savo pirmykštėn būklėn (m. elastingumas); 3. jėga, kurios veikiama m. pakeičia savo formą ir tos formos pasilieka jėgai veikti nustojus ir 4. jėga, kurios m. neišlaiko, gniūžta, lūžta. Kai m. apkrovimas artėja jos atsparumo ribos, prieš lūždama ar sugniuždama, ji pradeda braškėti, lyg įspėdama artėjantį pavojų (tai laikoma ypatinga m. savybe). Dažniausiai susitinkama su m. atsparumu lenkimui. Šią m. atsparumo rūšį charakterizuoja lūžimo modulis.

M. atsparumas labai nevienodas. Jis priklauso nuo visos eilės veiksnių: medžio rūšies, svorio, anatominio sudarymo, geografinės kilmės, augimo sąlygų, drėgmės kiekio, temperatūros, sveikumo, m. gabalo formos ir veikiančios jėgos dydžio bei krypties, kuria jėga susitinka su m. pluoštais. Didžiausias m. atsparumas (stiprumas) tempimui išilgai pluoštų, apie 3000–4000 kg/cm·cm. Spaudimo atsparumas tesudaro apie 40% tempimo atsparumo. Jis didesnis išilgai pluoštų negu skersai. Lenkimo vyksme reiškiasi spaudimo ir tempimo jėgos. Vidutiniškas lenkimo atsparumas sudaro apie 1,58–1,77 spaudimo atsparumo. M. atsparumo koeficientai apibūdina jos stiprumą. Mechaninį m. atsparumą mažina jos y d o s: šakos, plyšiai, pluoštų bei augimo žiedų netaisyklingumas, įpuvimas ir kt.

M. patvarumo sąvoka dvejopa. Viena, tai laikas, kol m. nepraranda savo atsparumo mechaninėms jėgoms, kai jos veikia m. nuolatos (pvz. kasyklų spyriai) arbā su besikartojančiomis pertraukomis (pvz. mediniai tiltai). Per tam tikrą laiką m. ‚pavargsta' ir griūva, nors veikianti jėga mažesnė kaip jos pirminis atsparumas. Antra, tai laikas, kurį m. išsilaiko nesuirusi. Savaime ji neyra. Didieji jos ardytojai yra mažieji organizmai, kurie, esant pakankamam kiekiui drėgmės ir šilumos, m., kaip organinę medžiagą, naudoja savo maistui. Palankiose sąlygose m. amžius neribotas. Yra m. išsilaikiusios keletą tūkstančių metų, ir jos anatominė bei cheminė sudėtis nepasikeitusi.

Dėl visos eilės gerų savybių ir lengvo apdirbimo, klijavimo, poliravimo, padengimo dažais m. buvo pirmoji medžiaga, kurią žmogus pasijungė savo tarnybai. Ir šiais metalo laikais m. reikšmė nesumažėjusi. Jei yra kiek sumažėjęs jos natūralios panaudojimas, tai vis atrandamos naujos sritys, kur m. yra žaliava naujoms, chemišku procesu gaunamoms, medžiagoms, naujiems gaminiams. Ji yra pati dėkingiausia žaliava ne tik savo plataus pritaikymo, bet ir dėl to, kad jos šaltiniai neišsenkami, nuolat atsinaujiną.

F. F. Wangaard, The Mechanical Properties of Wood 1950; *L. J. Markwardt and T. R. C. Wilson,* Strength and Related Properties of Woods Grown in the United States 1935; Wood Handbook, prepared by The Forest Products Laboratory, U. S. Department of Agriculture 1955; Forest Products Lecture Outline on Properties of Wood, by Forest Products Laboratory, 1958; *F. Kollmann,* Technologie des Holzes 1936; *L. Fabricius,* Die Forstbenutzung 1935; *H. D. Tiemann,* Wood Technology 1951; *L. Vorreiter,* Holztechnologisches Handbuch 1957.

M. i m p r e g n a v i m a s—medienos prisunkimas saugančiomis medžiagomis nuo grybų, bakterijų, vabzdžių, atmosferinių ir cheminių veiksnių arba ugnies gadinimo. Kiekvienam tikslui vartojami atitinkami chemikalai, kurių tinkamumas vertinamas pagal tai, kaip giliai jie įsiskverbia į m. ir kaip ilgai joje išsilaiko. M. impregnavi-

mas padidina jos atsparumą prieš ją naikinančius veiksnius, pailgina jos naudojimo laiką. M. prisunkti vartojama akmens anglies dervos kreozotas, atitinkami cinko, vario, chromo, chloro, fluoro ir kt. jungtiniai, daugiausia patentuotais vardais. M. gali būti prisunkiama osmozo būdu, mirkant prisunkiančiamame skystyje arba ji įvedant į m. spaudimo keliu. Tam yra atitinkamos m. impregnavimo sistemos ir veikia specialios įmonės. Lietuvoje visi pabėgiai ir telefono bei telegrafo stulpai buvo impregnuojami kreozotu Centrinėse geležinkelių dirbtuvėse pagal Rūpingo sistemą. Dalį stulpų Paštų valdyba impregnuodavo osmozo būdu. *A.J.Vs.*

M. cheminė sudėtis. Augančiame augale m. susidaro sintezės ir oksidacijos — redukcijos reakcijų pagalba iš anglies dvideginio ir vandens. Dėl šių reakcijų pasigamina visa eilė komplikuotų cheminių medžiagų, turinčių specifines funkcijas augalo biocheminiame išsivystyme bei fizinėje struktūroje. Medžio m. cheminės medžiagos šiaip klasifikuojamos procentais:

	Spygliuočiai	Lapuočiai
Celiuliozė	50–56	53–59
Hemiceliuliozės	11–22	18–25
Ligninas	25–30	17–26
Ekstraktinės medžiagos	3–8	3–8

Celiuliozė yra gliukozės polimeras. Hemiceliuliozių grupėje vyrauja celiuliozanai ir poliuronidai. Prie celiuliozanų priskiriami pentozanai (ksilanai, arabanai ir kt.) ir heksozanai (gliukozanai, mananai, galaktanai ir kt.). Poliuronidai yra amorfinės medžiagos, turinčios savo sudėtyje didelius kiekius heksuroninių rūgščių. Hemiceliuliozėms dar priskiriama įvairūs celiuliozės degradacijos gaminiai ir cukrų derivatai. Ligninas yra amorfinė medžiaga. Jo cheminė struktūra nėra pakankamai ištirta. Žinoma, kad lignino cheminėje struktūroje svarbų vaidmenį turi fenilo propano polimerai. Ekstraktinėms medžiagoms skiriama: cukrus, druskos, riebalai, fitosterolai, vaškai, sakai, terpentinas, taninai, flobofenai ir kt. M. cheminė sudėtis žymiai skiriasi ne tik įvairių medžių skirčių, bet ir tos pat skirties atskirų organų, kaip liemens, šakų, šaknų ir kt.

M. destruktyvinė destiliacija yra medžio deginimas retortose ir iš dalies apdengtuose laužuose. Pagrindinis gaminys medžio anglis. Destiliuojant retortose dar gaunama: degamosios dujos, acto rūgštis, metilo alkoholis, acetonas, derva ir mažesniais kiekiais visa eilė organinių junginių (rūgščių, alkoholių, ketonų, furfurolo ir kt.).

M. hidrolizė yra m. veikimas rūgštimis, celiuliozę ir hemiceliuliozes paverčiant cukrumi, kurio sudėty vyrauja gliukozė, ksilozė, arabinozė, galaktozė ir manozė; be to, dar esti atsirandančių įvairių angliavandeninių junginių, pvz. uroninės rūgšties, metilo alkoholio, acto rūgšties ir kt. Medžio cukrus paprastai gaunamas skystų tirpinių pavidale. Jis gali būti vartojamas įvairiems gaminiams gauti: melasai (išgarinant), gliukozės cukrui (iškristalizuojant), įvairiems alkoholiams, glikoliams ir organinėms rūgštims (fermentuojant), oksalinei bei kt. rūgštims (oksiduojant), o taip pat iš jų gaminamos mielės. Medžio cukraus melasa vartojama gyvuliams ir paukščiams maitinti. Vidutiniškai apie 60% sauso medžio svorio pavirsta cukrumi. II pas. karo metu medžio cukraus fabrikas Regensburge suvartodavo iki 130 t medienos per dieną. Yra visa eilė patentuotų būdų m. apcukrinimui. *Z.Prs.*

M. miltai gaunami sumalant piūvenas, skiedras, atraižas ir kt. atmatas. M.m. vartojami linoleumo, plastikų, izoliavimo medžiagų gamyboje ir kt.

M. vilnos labai plonos drožlės, taip pat m. masės ir celiuliozės atmatos. Vartojamos kamšalams ir, atitinkamai paruošus, gydymo reikalams.

Magiškoji m. yra tokia, kuri suteikia vandeniui spalvą, pvz. vanduo įpiltas į padarytą indelį iš Filipinuose augančio medžio Pterocarpus indicus, pamėlynuoja. Taip pat spalva kinta įdėjus Meksikoj augančio krūmo Eysenhardtia polystacha m. ar drožlių. Perpylus vandenį į stiklinį indą, vėl gaunama jo natūrali spalva. Mažinant aplinkumos šviesumo laipsnį, vandens spalva ima keistis, tapdama žalsva, rausva (teikiant daugiau ūksmės), o tamsoje — mėlyna. Spalvos keitimosi priežastis neišaiškinta. Ši m. buvo tirta JAV žemės ūkio departamente (plg. The American Museum Journal, vol. XVIII, 1918). *J.Rkt.*

Medienininkas (Xyloterus) kinivarpų (Ipidae) šeimos apie 3,5 mm ilgio vabalas, besiveisiąs medienoje. M. juostuotasis (X. lineatus) laikosi spygliuočių medienoje. Motės takai iš įeinamosios skylės

dvišakiškai atsišakoja pagal metines rieves. Lervų takai trumpi, iš jų einą aukštyn ir žemyn. Gadina brandžius spygliuočius, daugiausia pušies medieną. M. margasis beržinis (X. signatus) laikosi lapuočiuose. Daugiausia gadina beržo medieną. Jo motės takai atsišakoja aštriu kampu ir kirsdami metines rieves siekia gilesnius medienos sluoksnius. *J.Rkt.*

Medievalis (prc. médiéval ‚viduramžiškas') vienas iš spaudos šrifto piešinių, artimas viduramžių lotyniškųjų spaudmenų piešiniui.

Medievalistika (iš lot. medium aevum ‚viduramžiai') mokslai, liečią viduramžius. M. pradžia siekia renesanso (žr.) laikus, kada atsirado pati viduramžių sąvoka, atseit, suprasta, kad tarp klasikinės senovės ir dabartinių laikų buvo skirtingas laikmetis, lyg intarpas tarp jų abiejų. Bet pirmieji humanistai, be atskirų bandymų, pvz. Lorenzo Vallos Konstantino dovanos (žr.) kritikos, neišvystė platesnio m. mokslo. Kiek platėliau medievalistikos dalykus ėmė liesti XV–XVI a. besikuriančių tautinių valstybių valdovai, kuriems parūpo savo giminės ir valdomo krašto praeitis. Šiuo atveju ryškiausias pavyzdys buvo imp. Maksimilijonas I, kuris per suburtus mokslininkus, kurių priešakyje stovėjo Konradas Celtes (žr.), skatino savos Habsburgų dinastijos ir Vokietijos praeities studijas. Tačiau platesniu mastu m. studijas pažadino reformacija su Kat. Bažnyčios kritika ir ieškojimu argumentų reformoms pagrįsti. Čia pirmuosius kelius bus praskynę protestantų istorikai, vad. Magdeburgo centurijonai (žr. Magdeburgo centurijos), 1559–74 išleidę didelę (13 foliantų) bažnyčios istoriją, siekiančią iki XIII a. Ši pirma plačiausia bažnyčios istorija, nepaisant šališkumo, išvilko į dienos šviesą vertingus viduramžių bažnyčios šaltinius ir todėl laikytina m. pradininku. Magdeburgo centurijonų poveikyje Romos kardinolas C. Baronius 1588–1607 išleido Annales ecclesiastici (12 foliantų), siekiančius iki 1198. Jo darbą tęsė O. Raynaldus, parengęs 9 foliantų tomus (iki 1565). Šiame leidinyje yra ir kai kurie Lietuvos istorijos dokumentai.

Atsipeikėjusi po reformacijos smūgių Kat. Bažnyčia taip pat susirūpino savos praeities studijomis. Tai pirmiausia parūpo jėzuitams, vadovavusiems visam Kat. Bažnyčios atgimimui. Antverpeno jėzuitai ėmėsi didelio darbo — išleisti pagal modernios istorinės kritikos reikalavimus Bažnyčios pripažintų šventųjų gyvenimus, suskirstant juos kalendorine eile. Tuo būdu atsirado ligi šiol tęsiamas leidinys, Acta Sanctorum (nuo 1643). Per šimtą metų tęstas leidinys buvo sutrukdytas ordino uždarymo (1772), vėliau sekusios Prancūzų revoliucijos ir galutinai sužlugdytas Napoleono. Leidimo darbas iš naujo pradėtas 1837, Briuselyje įkūrus Société des Bolandistes, kuri ligi šiol priėjo iki 60 tomo su priedais. Be to, Société des Bolandistes nuo 1881 leidžia vertingą žurnalą Annalecta Bollandiana, kur skelbiami nauji dokumentai, tyrinėjimai ir kritikos.

Greta Belgijos jėzuitų, viduramžių tyrinėjimo darbo ėmėsi prancūzai benediktinai, gavę po perorganizavimo maurinų vardą. Jų Congrégation de St. Maur (St. Germain-des-Pres, prie Paryžiaus) išleido Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti, 9 foliantai iki 1100. Antras jų žymus leidinys yra Gallia Christiana, 13 tt. (1692–1769). Garsaus prancūzų ministro Colbérto paragintas benediktinas M. Bouquet nuo 1738 pradėjo leisti Recueil des historiens des Gaule et de la France. Po revoliucijos benediktinų darbą perėmė mokslo akademija ir baigė 24 foliantu.

Lyg sekdamas prancūzų vienuoliais, Italijos viduramžių tyrinėjimo darbo ėmėsi Milano bibliotekininkas L. A. Muratori, paskelbęs milžinišką Scriptores rerum Italicarum, 28 foliantų (1723–51) ir Antiquitates Italicae, 6 foliantai (1738–42).

Didesnis susidomėjimas m. studijomis kilo XIX a. pradžioje, atseit, po Napoleono karų ir ryšium su romantizmu bei tautinės sąmonės pakilimu. Bodintis revoliuciniais ir Napoleono vestais karais, nusigręžta į viduramžinius laikus ir ten ieškota ideališkesnės buities. Ryšium su tautinės sąmonės pabudimu susidomėta viduramžiais, kada atskiros tautos pirmiausia ėmė reikštis Europos bendruomenėje. Šiuo metu m. tyrinėjimų naujovišką pavyzdį davė vokiečiai, kurie Prūsijos ministro Fr. v. Steino rūpesčiu įkūrė d-ją leisti savos tautos viduramžių šaltiniams Monumenta Germaniae Historica. Ji išdirbtu smulkmeniškai kritišku metodu pradėjo ir tebeleidžia minėtą leidinį.

Monumenta Germaniae viduramžinių šaltinių tyrinėjimo metodas, nepaprastai kritiškas, buvo kelrodis kitų kraštų tyrinėto-

jams. Tuo būdu pagal vokiško leidinio planą imta leisti Scriptores, Diplomata, Fontes įvairiuose Europos kraštuose. Pvz. Rytprūsių mokslininkai su Scriptores Rerum Prussicarum davė vertingų šaltinių rinkinį ir senosios Lietuvos istorijos praeičiai. Didelis rusų rinkinys Polnoje Sobranije Russkich Letopisei, kurio 17 t. apima D. L. K-tijos metraščius, taip pat rikiuotinas į viduramžinių tyrinėjimų eilę.

Amžiais grįsta m. ir šiandien tebėra svarbus akademinių studijų objektas. Surasta, viduramžius buvus laikus, kada mezgėsi krikščioniškoji Europos bendruomenė ir jos kultūra, paplitusi vėliau ir užeuropiniuose kraštuose. M. savotišką aktualumą paliudija kad ir dabartiniai periodiniai leidiniai, pvz. Le Moyen Âge (nuo 1888), Medium Aevum (nuo 1932), Mediaeval and Renaissance Studies (nuo 1941), Studi Medievali (1904–13, vėl nuo 1933), Nuovi Studi Medievali (nuo 1927).

M. JAV atsirado vos nuo XIX a. ir jos pirmuoju didžiu atstovu, kurio garsas aplėkė Europą, buvo H. Ch. Lea (žr.). Jo veikalai apie inkviziciją, celibatą, ausinę išpažintį ir kt., išversti į svetimas kalbas, plačiai pasklido. Viduramžiai ir čia yra akademinių studijų eilėje. Jų žymiausiu atstovu paskutiniais laikais laikytinas Ch. H. Haskins (1870–1937, žr.), ypač žinomas veikalu The Renaissance in the 12 Century (1927). Haskinso ir kitų medievalistų, pvz. E. K. Rando (1871–1945), rūpesčiu įkurta Amerikos Viduramžių akad. (1925) yra m. mokslų centras šiame žemyne. D-jos narių kasmet šaukiami suvažiavimai rodo josios palaikomą dėmesį viduramžių studijoms. Viduramžinių studijų paskatinimui įsteigtas Haskinso medalis, duodamas kasmet autoriui, gyvenančiam JAV ar Kanadoje, už geriausią viduramžių veikalą. Didis akademijos darbas yra viduramžių mokslo srities monografijų leidimas, kurių ligi šiol išėjo 67. Daugumas jų yra didžios mokslinės vertės. D-ja ypač gyvina m. JAV jai specialiai skiriamu žurnalu Speculum (nuo 1926), išeinančiu keturiais sąsiuviniais per metus. *J.J.*

Medija (sen. prs. Mada) sen. valstybė, buvusi š.v. Irane. Ji buvo dalijama į pietinę Didžiąją M. ir šiaurinę Mažąją M., arba Atropateną (dabar Azerbaidžanas). I tūkstantmečio pr. Kr. pradžioje medai su persais įsibrovė į Iraną ir čia sudarė valdančiąją klasę. Pirmą kartą medai minimi Asirijos valdovo Salmanasaro III įraše 836 pr. Kr. Tada jie ir persai dar tebebuvo pusiau klajokliai. VIII a. pr. Kr. pradžioje medus trumpam buvo užkariavę armėnai. Medų dinastijos kūrėju laikomas Kijaksaras I (714–675 pr. Kr.). Jo sūnus Fraortas, arba Fravartišas, susidėjęs su į Iraną įsibrovusiais kimerais, visai nusikratė Asirijos jungo, suvienijo ne tik visus medus, bet ir persus pavertė savo vasalais. 653 pr. Kr. puolė Nineviją, bet skitams perėjus Asirijos pusėn, Fraortas buvo sumuštas ir pats žuvo kovoje. M. pateko skitų valdžion ir buvo jų valdoma 28 metus. Fraorto sūnus Kijaksaras II, perorganizavęs kariuomenę skitų raitininkų pavyzdžiu, nusikratė skitų valdžios, 612 pr. Kr. sunaikino Nineviją, užkariavo visą Š. Mezopotamiją, privertė paklusti atsipalaidavusius persus, užėmė Ururtu ir keletą metų kovojo su Lydija, kol Halio upė tapo skiriamąja M. ir Lydijos riba. M. pasidarė galingiausia iš visų tuo laiku buvusių valstybių: Babilonijos, Lydijos ir Egipto. Kijaksaro II sūnus Astijagas (584–550) nepajėgė išlaikyti tėvo sukurtos galingos valstybės: jo žentas Kiras D. 550 pr. Kr. užkariavo M. ir pavertė ją Persijos satrapija. Kiek ilgiau nepriklausoma išliko Mažoji M. Medijos sostinė Ekbatana tapo vienu iš keturių svarbiųjų Persijos miestų. Kelių šimtmečių laikotarpyje medai sutapo su persais ir susiliejo į vieną tautą. Partų laikais išnyko ir medų vardas.

F. W. König, Älteste Geschichte der Meder und Perser 1934; *A. T. Olmstead,* History of the Persian Empire 1948; *R. Ghirshman,* Iran 1951.
P.Plk.

Medikamentas (lot.) vaistas, panaudojamas kokių nors ligų gydymui.

Medikas (lot.) anksčiau tuo vardu vadinta gydytojai, dabar daugiausia tik mediciną studijuoją studentai.

Medikų draugija seniausia LU ir VDU studentų fakultetinė d-ja, įkurta 1923 II 22. Jai priklausė tik lietuvių studentai. D-jos tikslas — jungti medicinos fak. lietuvius studentus į bendrą mokslo darbą ir teikti savo nariams medžiaginę bei dvasinę paramą. D-ja turėjo savo knygyną, kurio pagrindą sudarė paaukotos knygos; vėliau knygynas buvo didinamas ir d-jos lėšomis. Knygynas turėjo apie 3000 knygų. 1928 įst. kooperatyvas, kur buvo galima įsigyti palengvintomis sąlygomis vadovėlių ir kitų mokslo priemonių. Be to, d-ja turėjo ir paskolų fondą. Buvo ruošiamos ekskursijos į užsienius ir į svarbesnes vietos ligonines.

Medilà upė Pastovio aps., Birvėtos (Dysnos, Dauguvos) deš. intakas, 50 km ilgio, su aukštupiu 70 km). Teka iš Medilo ež. pro Pastovio mst., sudaro sieną su Gudija pagal 1920 Maskvos sutartį, bendra šiaurės kryptimi; intakai: kair. Varanava ir Alsia, deš. Lučioja. Baseino plotas 783 km², vid. debitas 6,0 m³/sek.; bendras kritimas 53 m.

Mėdilas (ir Mėdžialas) 1. ežeras Pastovio aps., 4 km į š.v. nuo S. Medilo bžk., 7 km ilgio, ligi 4 km pločio, 1700 ha ploto; paviršius 161,1 m nuo j.l., gilumas ligi 10 m; ežere 5 salos, kurių didesnioji vad. Pilies sala (joje yra mūrinės pilies griuvėsių). Per ež. teka Medilà (Birvėtos, Dysnos, Dauguvos). 4 km į p. yra didieji Naročiaus ir Mėstro ežerai, tačiau jie priklauso Neries baseinui. Per ežerą turėjo eiti 1920 sutartimi nustatyta siena tarp Lietuvos ir Gudijos. *S.K.*

2. Miestelis, buv. vls. centras, Pastovio (seniau Ašmenos ir Vileikos) aps., 50 km į š. nuo Vileikos, 25 km į p. nuo Pastovio, Mėstro ež. pakraštyje, prie 1920 sutartimi su rusais pažymėtos Lietuvos ir Rusijos sienos.

M. susideda iš dviejų gretiminių miestelių: Senojo ir Naujojo M. S e n a s i s M. 1885 turėjo 349 gyv., iš kurių buvo 201 žydas, 58 katalikai, 29 stačiatikiai ir 61 mahometonas. 1931 buvo apie 200 gyv. Pirmoji kat. Šv. Stanislovo bažnyčia statyta apie 1454 Trakų pilininko Andriaus Sakovičiaus rūpesčiu. Vietovė priklausė Radvilų giminei, vėliau atiteko Franckevičiams, nuo 1621 Raiskiams ir Grabkovskiams, nuo kurių 1687 M. įsigijo Mykolas Koščicas, Vitebsko raštininkas. Koščicų rūpesčiu Augustas III 1736 miesteliui suteikė privilegijų. M. sudarė seniūniją, kurios metinis mokestis buvo 2000 kvortų. Dėlei didelio nuotolio nuo Ašmenos M. buvo įsteigtas ir ilgą laiką veikė apskrities teismas, kuris 1775 seimo konstitucijos nutarimu perkeltas į Pastovį. Antano Koščico pastangomis 1754 IV 24 įkurdinti basieji karmelitai, kuriems buvo pastatytas vienuolynas, bažnyčia ir įrengtos kalvarijų stotys. M. bažnyčioje laikomos iš Romos atvežtos šv. Justino relikvijos sutraukdavo daug maldininkų. Po 1832 rusams uždarius karmelitų vienuolyną, šv. Justino relikvijos perkeltos į Mosažo bažnyčią, Dysnos aps. M. bažnyčioj buvo Koščicų giminės palaikai ir portretai. M. parapija turėjo dekanato teises, parapiečių skaičius siekė 4188. Stačiatikių parapija taip pat sudarė dekanatą (3224 parapiečiai). Be to, M. buvo žydų ir totorių maldos namai.

N a u j a s i s M. išsistatęs š.r. Mėstro ežero pakraščiu. Prieš II pas. karą buvo 654 gyv., kurių 344 katalikai, 258 žydai ir 52 stačiatikiai. Senovėje M. priklausė kng. Svirskiams, kurie čia 1463 pastatė bažnyčią ir apdovanojo ją žemėmis. 1533 Vaitiekus ir Andriejus Svirskiai N.M. pardavė už 400 kapų liet. grašių Albertui Gostautui. Bevaikiui Alberto sūnui Stanislovui mirus, M. su kitais Gostautų turtais atiteko kng. Žygimantui II. Panaikinus baudžiavą, M. ir apylinkių žemės išdalytos valstiečiams išpirkimo teise. Pagrindinis gyventojų verslas žemės ūkis; dalis jų pragyvena iš vietos ežeruose pagaunamos žuvies ir smulkios prekybos. Be vls. savivaldybės, M. yra pradžios mokykla, pašto agentūra, policijos nuovada ir kelios krautuvės.

M. vls. žemės plotas 1931 buvo 470,2 km², naudojama žemė sudarė 49%, dirbamoji 23%; gyv. vls. buvo 13.550. M. apylinkės yra ledynų galinių morenų sritys, akmenuotos ir pilnos daubų, kuriose gausu ežerų: Didysis Naročius, Užunaročius, Mėstras, Batoro ež., Medilas ir kt. I pas. karo metu pro M. ėjo vokiečių ir rusų fronto linija; išlikę apkasai ir kovose žuvusių vokiečių bei rusų kapai. Vietos gyventojai karo metu buvo iškraustyti, jų sodybos sunaikintos. 1920–39 M. buvo lenkų okupuotas, o nuo 1944 rusų priskirtas Gudijai. Pagal P. Koeppeno Vilniaus gubernijos etnografinę statistiką, XIX a. M. par. buvo lietuvių persvara, tačiau neturėjimas savų mokyklų ir pamaldų bažnyčioje lietuvių kalba, gyventojus smarkiai nutautino. Nutautę gyventojai nelaiko savęs nei gudais nei lenkais, bet vadinasi ‚tuteišais' — vietiniais žmonėmis.

M. Baliński, Starożytna Polska IV, 1886; *Cz. Jankowski*, Powiat Oszmiański I–IV, 1896–1900; Słównik Geograficzny VI; Wilno i Zemia Wileńska 1930; Rocznik Statystyczny 1931; *Vl. Viliamas*, Po istorinę ir okupuotą Lietuvą (Mūsų Vilnius 13–14, 1937). *V.Klb.*

Medin Oskar (1847–1927) švedų gydytojas, 1883–1912 Karolinska Institute Stockholme prof. ir vaikų ligoninės vyr. gyd. Jis pirmasis įrodė, kad akutinis vaikų paralyžius yra užkrečiama liga (ji dažnai vadinama Heine-M. liga).

Medina (ar. Medinet en-Nebbi ‚pranašo miestas') miestas Saudi Arabijos Hidžase; per 50.000 gyv. (1957). M. apsupta vulkaninių kalnų, gerai drėkinamoje oazėje, kur

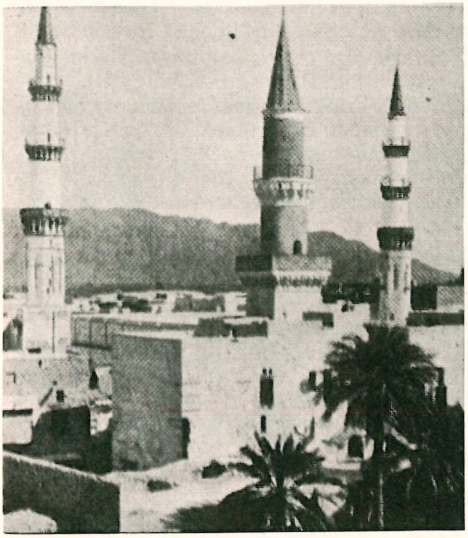

Mečetės minaretai Medinoje

auga datulių ir kt. vaisių sodai. M. yra po Mekos antroji svarbumu mahometonų šventavietė. Miesto r. dalyje esančioje 11 m aukščio mūru apsuptoje pagrindinėje mečetėje yra Mahometo, jo dukters Fatimos ir pirmojo jo mokinio-pasekėjo Abu Bekro antkapiai. Prieš I pas. karą buvo nutiestas ligi M. Hidžaso gležk. Mieste veikia mahometonų aukštoji teologijos mokykla (Omaro univ.). M. yra paskutinė Mahometo gyvenimo ir mirimo vieta, į kurią jis buvo atbėgęs persekiojamas 622. Senaisiais amžiais M. buvo vadinama Jatribu, o geografas Ptolemajas ją vadino Latripa. Ligi 661 perkeliant kalifatą į Damaską, M. buvo pirmoji mahometonų sostinė. 975, 1162 ir XVI a. apsuptas mūrais, 1517–1916 Turkijos, 1919 užimtas Hidžaso karaliaus Huseino ibn Ali, 1932 įjungtas į Saudi Arabiją.

E. Rutter, The Holy Cities of Arabia 1928.

Medina 1. Bartolomeo (1528–1580) ispanų teologas, domininkonas, dėstęs Alcaloje ir Salamankoje. Pasižymėjo Tomo Akviniečio komentarais. Išsp. Expositio seu scholastica commentaria in D. Thomae (1577–78). Šiuose ir kituose moralinės teol. veikaluose M. laikosi probabilizmo (žr.), kuriam davė galutinę formą, esmėje nesiskiriančią nuo vėliau jėzuitų skelbiamo probabilizmo.

J. Ternus, Zur Vorgeschichte der Moralsysteme von Vitoria bis M. 1930.

2. José Toribio (1852–1930) čilės istorikas, bibliografas. Būdamas diplomatinėje tarnyboje, keliavo po Europą ir Ameriką, kur bibliotekose ir archyvuose surinko daugybę medžiagos Lotynų Amerikos istorijai, archeologijai, etnografijai, kalbotyrai ir kt. Yra parašęs per 300 tomų studijų, iš kurių ypačiai minėtinos: Historia de literatura colonial en Chile (3 tt.), Biblioteca hispano-americana 7 tt. 1898–1907, Juan Diáz de Solio 2 tt. 1897, Coleccion de historiadores y documentos relativos a la historia de Chile 37 tt. 1900–09, Medallas coloniales hispano-americanas 1900, El Veneciano Sebastian Caboto 2 tt. 1908 ir kt.

E. Roberts, J. T. M., His Life and Works 1941.

Medynas miško dalis, vienalytė savo biologiniais pažymiais, esanti visiškai vienoda viduje ir kuo nors besiskirianti iš gretimo m. Vienos medžių genties m. vadinamas grynu, kelių genčių — mišriu. Medžių gentis, gausiausia savo tūriu m., vadinama vyraujančia, kitos gentys — palydais. M. medžių gentis, turinti pirmaeilės ūkinės bei ekonominės reikšmės, vad. pagrindine, o kitos antraeilėmis. M. medžiai, augdami maždaug vienodu aukščiu, sudaro vad. lovą. M., kuris vertikaliniame piūvyje duoda vieną medžių lajų piūvį, vad. vienaloviu arba paprastu, o turįs kelis lajų piūvius — daugialoviu arba sudėtiniu. M. tankumas atitinkamame amžiuje nustatomas pagal medžių skaičių, o jo susivėrimo laipsnis pagal medžių lajų projekcijų santykį su m. plotu. M. skalsumas matuojamas medžių skerspločių suma 1,3 m aukšty.

M. amžius miškų ūkio praktikoj skirstomas amžiaus klasėmis. Ilgesnio amžiaus medžių m. amžiaus klasė nustatyta 20 m., o trumpaamžių (drebulės, beržo, alksnio) — 10 m. Pvz. kietųjų lapuočių medžių ir spygliuočių m. nuo 1–20 m. ir minkštųjų lapuočių nuo 1–10 m. vad. pirmos amžiaus klasės, nuo 21–40 ir nuo 11–20 metų — antros amžiaus klasės ir t.t.

M. apyvartos laikas yra amžius, kuriuo numatoma naudoti miško m. atitinkamam tikslui. Tai būtina racionaliniame miškų ūkyje išlaikyti nepertraukiamam miško naudojimui. Pvz. turėdami įvairaus amžiaus (1–80 m.) eglyno 80 ha ir nusistatę kirsti iš ploto 80 m. kirtimo apyvarta, pradėdami nuo brandžiausių medynų kasmet jo galėtume kirsti po vieną ha, kad tuo būdu, baigę kirsti paskutinį ha, pir-

moj kirtimo plote jau vėl sulauktume kirtimui 80 m. medyną. *A.Rkž.*

Medinavà (vok. Medenau, susovietinta Longvino) bžk. ir dv. Semboje, arti glžk. linijos Karaliaučius – Fischhausenas; artimiausia glžk. st. Povainiai. Bžk. guli Alkos kalnagubrio papėdėje. Pro M. teka Laukė, deš. Gribaušės intakas; prie didoko tvenkinio įrengtas vandens malūnas. Bažnytkaimyje yra paštas, bažnyčia, pieninė ir keletas viešbučių. Vietovė sekmadieniais gausiai lankoma Karaliaučiaus išskylautojų. Šalia bžk. yra M. dv. (vok. Klein Medenau).

M. labai sena sodyba. Yra piliakalnis su pylimu, buv. sembų pilis, vėliau Sembos vyskupo tvirtovė. Šalia dvaro yra priešistorinis kapinynas, tarp dv. ir Mosėnų, vad. Kapų kalne (vok. Kappingsberg) yra antras kapinynas. Tarp M. ir Mosėnų aptikta ir atskirų kapų, kur randama romėnų monetų. *M.Nb.*

Medinčius kalva Beržoro apylinkėj, Kretingos aps.; 188,4 m nuo j.l.

Medinė miškas Luokės vls., Telšių aps., apie 600 ha ploto. M. priklausė Luokės girininkijai.

Mėdinė augalija priešingai žolinei, susideda iš medžių, krūmų bei puskrūmių. M.a. esti amžinai žaliuojanti, kada jos lapai laikosi nekritę daugiau kaip vienerius metus (pvz. eglė, rūta, bruknė) ir vasarą žaliuojanti, metanti lapus kasmet (klevas, liepa, maumedis).

M. augalų aklimatizavimasis — jų prisitaikymas naujo klimato augavietėms, į kurias jie neretai gali patekti atsitiktinai arba veisiant kuriam nors tikslui, pvz. dekoracijai, medienai, vaistinėms medžiagoms ir kt. Tokius svetimų klimatinių sričių augalus vad. egzotais. Kai jie įsigyvena, ima savaime platintis, susilygindami su čiabuviais, tada jie natūralizuojasi, pvz. Lietuvos sodybose augąs perlelis (Symphoricarpus racemosus), alyvos, geltonoji akacija. Aklimatizavusių m.a. Lietuvoje aptinkama buv. dvarų parkuose (Palangos, Kretingos, Šateikių, Joniškėlio, Žagarės, Rietavo, Švėkšnos, Vilkėnų ir kt.). Be to, jų žinoma miestų skveruose, parkuose. Miškuose vietomis yra įveista nežymaus kiekio maumedžių, pušų (Pinus Laricio austriaca, P. strobus, P. Banksiana) ir kt. M.a. aklimatizavimo tyrimai buvo vedami Kauno ir Vilniaus univ. botanikos soduose, Vilniaus univ. miškų mokslų fak. arboretume, kuriame nepriklausomybės laikais buvo užveista per 400 egzotinės augalijos skirčių ir iš buvusio apie 20 ha bendro ploto, kaip branduolio, numatyta praplėsti visame Užvingyje. *J.Rkt.*

Medinės konstrukcijos. Medžio statyba ilgų šimtmečių būvyje kito, tobulėjo. Statybinės medžiagos reikšmės medis nenustojo ir šiais laikais. Medis statybos reikalams skirstomas į kietus ir minkštus. Aiškios ribos tarp jų nėra. Ąžuolas, uosis, beržas ir pn. vad. kietaisiais, o liepa, klevas, pušis, eglė — minkštaisiais medžiais. Kietieji medžiai stipresni už minkštuosius, taip pat sausas medis stipresnis už drėgną. Medžio stiprumas dar priklauso nuo medžio kokybės, šakų kiekio, plyšių dydžio, augimo sąlygų, klimato. Nėra aiškių normų jo stiprumui nustatyti. Reikia būti atsargiam, naudojant medį tempiamoms dalims, jei jis turi sausų, išdžiūvusių šakų. Paprastai šakos plotas iš naudingojo skerspiūvio išskaitomas. Stiprumui padidinti medis natūraliai ar dirbtinai džiovinamas.

Nors kiekviena medžio rūšis turi skirtingas mechanines savybes, racionalesniam medžio panaudojimui statyboje yra sudarytos normos leistiniems įtempimams apriboti. Kaip nehomogeninei medžiagai, tos normos yra nevienodos išilgai ir skersai pluoštų, pvz. lenkimui, kirpimui arba skėlimui, tempimui, gniužimui, taip pat elastingumo ir šlyties moduliams. Leistini įtempimai nustatomi nuolatiniam apkrovimui, o laikinajam, pvz. vėjui, jie šiek tiek padidinami. Dinaminiams krūviams leidžiami dvigubai didesni įtempimai už pastoviuosius.

ELASTINGUMO MODULIS kg/cm²

	Išilgai pluoštą	Skersai pluoštą
Spygliuočiams	100.000	3000
Ąžuolui	125.000	6000

I KLASĖS MEDŽIŲ LEISTINIEJI ĮTEMPIMAI (kg/cm²)

Įtempimų rūšis	Spygliuočiams	Ąžuolui
Lenkimas	130	140
Tempimas išilgai pluoštą	105	110
Gniužimas išilgai pluoštą	110	120
Gniužimas statm. pluoštą	20	30
Skėlimas išilgai pluoštą	9	12

Medis statyboje plačiai naudojamas ne tik visam pastatui, bet ir nemedinių pastatų atskiroms dalims, pvz. grindims, si-

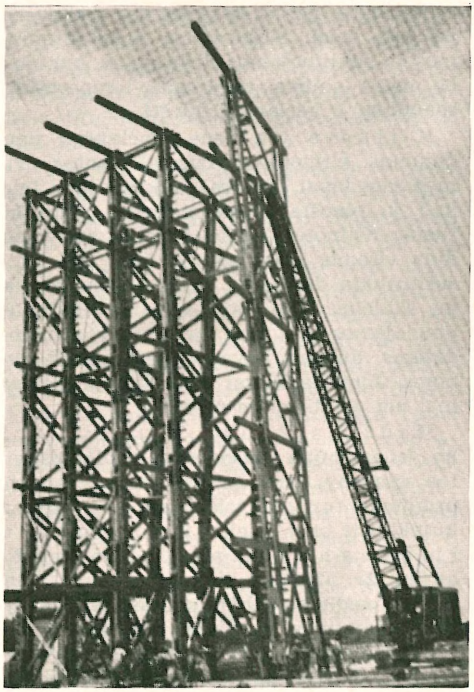

Medinės konstrukcijos bokštas

joms, kolonoms, gegnėms, santvaroms, rėmams, skliautams, kalstams (poliams).

Medinės grindys daromos trobesiuose ir tiltuose. Nusidėvėjimui sumažinti tiltų medinės grindys padengiamos betonu su armatūra. Kad medinis pogrindis geriau sukibtų su betonu, padaromi mediniai pirštai. Tada medis su betonu sudaro beveik vienalytę konstrukciją. Trobesių medinės sijos dažniausiai keturkampio skerspiūvio. Klupdymo ilgiui sumažinti lenkiamų sijų gniūžtamamoji zona paremiama horizontoliai grindų lentomis arba strypinėmis išramomis. Tiltų sijos dažnai paliekamos apvalios pilnam medžio skerspiūviui išnaudoti. Ilgesnėms angoms ir didesniems krūviams sijos daromos sudėtinės: viena sija dedama ant kitos, o jų tarpe prakišami sprausteliai skersinei jėgai atlaikyti. Sijos suveržiamos varžtais. Kita sudėtinių sijų rūšis yra klijuotos sijos. Kolonos (žr.), arba šulai, klasifikuojamos į ilgas, trumpas ir vidutines, vienalytes ir sudėtines. Jų skaičiavimas paremtas formule: $f = P/A \pm M/S$, kur leistini įtempimai priklauso nuo kolonos ilgio (trumpos kolonos yra stipresnės). Formulėje P reiškia vertikalųjį krūvį, A — skerspiūvio plotą, M — lenkimo momentą ir S — atsparumo momentą. Sudėtinės kolonos esti spragotinės (strypinės) arba klijuotos.

Santvaros (žr.) naudojamos stogams ir tiltams; jos skaičiuojamos savajam svoriui, judamajam krūviui, vėjui, sniegui. Naudojamas grafinis arba analitinis skaičiavimas. Jų tempiamiems strypams kartais naudojamas plienas. Rėmai turi įvairiausią paskirtį pastatuose, tiltuose, laivuose. Kaip ir kolonos, rėmai esti viena-

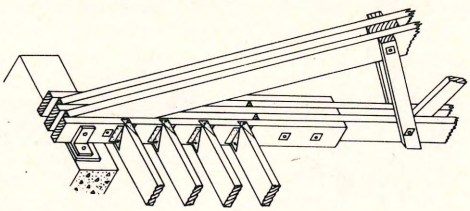

Medinės santvaros dalis su sijalėmis

lyčiai (ištisinio medžio) arba sudėtiniai. Sandūroms naudojama: vinys, varžtai, žiedai, plokštės, sprausteliai. Mediniai kalstai (žr.) yra ekonomiški ir patvarūs, jei būna panerti vandeny. Vandens lygiui nukritus žemiau kalstų viršūnių, jų amžius būna trumpas: supūva per kelerius metus. Kalimui palengvinti kalstų apačia nusmailinama ir sutvirtinama plienu. Medis naudojamas ir lengvajai bei sunkiajai pastatų griaučių konstrukcijai. Medinis rėmas turi išlaikyti pastato apkrovimą, o sienos pripildomos lengvųjų medžiagų. Vėjo jėgai atlaikyti padaromi įstrižiniai spyriai kampuose.

Medžio sandūros yra viena iš sunkiausių problemų m.k. Tobulo būdo dar nėra. Vinys — paprasčiausias sujungimo būdas. Jų yra įvairiausių ilgių, skerspiūvių ir storio. Nors yra apytikrių formulių vinių kiekiui pagal numatomas jėgas apskaičiuoti, bet dažniausiai jos kalamos iš patyrimo, be skaičiavimų. Varžtai dažniau naudojami didesnėse m.k. nei vinys. Jų taip pat yra įvairių: vieni įsukami į medį, kiti prakišami pro išgręžtą skylę ir sutvirtinami veržekle su poveržle. Varžtų kiekis ir diametras paprastai skaičiuojamas pagal formules arba skaičių lenteles. Modernių plieninių žiedų bei plokščių panaudojimas sandūrose leido medį naudoti labai atsakingose konstrukcijose, kur šiaip buvo įprąsta naudoti plienas ar gelžbeto-

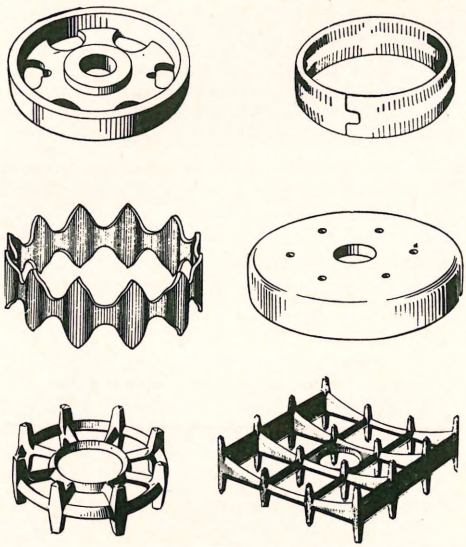

Medinių konstrukcijų sandūrų metaliniai žiedai ir plokštės

nis. Žiedai įdedami į preciziškai išspaustas dirbtuvėse padaromas išėmas. Žiedinės sandūros paprastai esti patentuotos.

K l i j u o t o s i o s m.k. pastaruoju laiku plačiai naudojamos bet kuriems statybos elementams, ypač sijoms, kolonoms, rėmams, arkoms. Gerieji tokių m.k. privalumai: patogu parinkti norimą išvaizdą ir formą; galima išmesti sugedusias dalis ir panaudoti likusias sveikas; lengva padidinti skersinį piūvį, jei reikia; daugiausia įtemptai elemento vietai galima duoti stipresnės rūšies medį; galima padaryti reikalingo dydžio konstrukciją, kai vientisi medžio gabalai esti ribotų dydžių. Svarbu, kad

Klijuotos medinės arkos bažnyčioje

klijai būtų geros kokybės ir nesilpnesni už patį medį. Klijuotosios m.k. surenkamos ir suklijuojamos dirbtuvėse, kur darbo metu galima reguliuoti temperatūrą, spaudimą ir geriau prižiūrėti.

K l i j u o t ė yra bene plačiausiai naudojamas klijuoto medžio elementas. Tai medienos lapai (fanera), suklijuojami taip, kad jų plaušai būtų statmeni vieni kitiems. Klijuotės lakšto savybės susivienodina visomis kryptimis, o šiaip sau lenta susitraukia džiūdama skersai. Faneros lapų skaičius turi būti neporinis. Klijuotės naudojamos grindims, baldams, klojiniams, dėžėms, durims, laivams, pertvaroms, sienoms. Joms leidžiami 25% didesni įtempimai nei vientisiniam medžiui.

M e d ž i o a p s a u g a. M.k. gerai išsilaiko, jei jos būna sausos arba nuolat panertos vandeny. Kur neišvengiamas vandens priėjimas, turi būti leidžiama jam tuoj pat nutekėti ir orui prieiti. D a ž y m a s ir i m p r e g n a v i m a s prailgina medžio amžių. Žr. Mediena (impregnavimas). Dažomas medis turi būti sausas, švarus, lygaus paviršiaus. Apsaugai nuo ugnies medis padengiamas kita medžiaga (plytomis, betonu, glaistu, tam tikrais dažais). Švirkšlinės sistemos yra ypatingai reikalingos mediniuose pastatuose. Gaisrui kilus, iš vamzdžių automatiškai pasipila vanduo ir duoda signalą gaisrui gesinti.

M.k. sudėtinių dalių paruošimas vykdomas dirbtuvėse ir rečiau statybos vietoje. Dirbtuvėse darbas atliekamas tobuliau, dažnai ir ekonomiškiau. Statybos vietoje konstrukcijos sumontuojamos ir išbaigiamos.

J. Šimoliūnas, Statyba I, 1937; IV, 1943; *H. J. Hansen,* Modern Timber Design and Timber Engineering Handbook 1948; *Fonrobert,* Grundzüge des Holzbaues ⁶1954; *A. Bistrickas,* Medinių konstrukcijų elementai 1954; (") Medinės konstrukcijos 1958. *J.Vs.*

M. k. L i e t u v o j e. Nuo priešistorinių ligi dabartinių laikų medis buvo pagrindinė statybinė medžiaga Lietuvoje (žr. Namas, Piliakalnis). Ligi dabar išlikusių senųjų kaimo trobesių 97% yra mediniai. Taip pat daugelis miesto trobesių, bažnyčių, tiltų, malūnų iki šio šimtmečio buvo mediniai. Tik pilys, rūmai, brangesnės bažnyčios ir mažuma miesto trobesių buvo mūrijami. Didžiųjų Lietuvos pastatų m.k. atitiko savo laiko inžinerines konstrukcijas kitur Europoje. Kelių šimtų metų senumo sudėtingų stogų konstrukcijų yra išlikę bažnyčiose, pvz. Kauno katedroje.

Sumažėjus miškams, nepriklausomoje Lietuvoje imtasi ugdyti masyvinių statybos medžiagų pramonė ir po truputį plėsti mūro, betono ir molio statyba. Daug senų medinių tiltų buvo pakeista gelžbetoniniais ir plieniniais.

Iš senovės trobesių statybai buvo naudojami gulsti sienojai. Tokių trobesių dauguma yra išlikę iš XIX a. ir tebestatoma dabar. Mediniai trobesiai išbūna iki 200 metų, jei laiku pataisomi. Jau retai beužtinkama Lietuvoje seniausio tipo apvalių sienojų trobesių. Nuo XVI a. pradėta daugiau naudoti plačiaašmeniu kirviu arba skliutu aptašyti rąstai ir ilginiu piūklu piautos lentos. Pirmojoje XVII a. pusėje Lietuvoje ėmė veikti vandens jėga varomos lentpiūvės. Piūklu apipiauti rąstai ėmė daugiau plisti XVIII a. gale, nors kaime dar iki XIX a. pusės plačiai tebenaudojo tašytus sienojus, o ūkiniams trobesiams ir apvalius. Piūklu piauta medžiaga yra taupesnė: lentas skaldant ir kirviu aptašant, daugiau miško medžiagos nueidavo niekais. Kaip pradžioje tašyti sienojai, taip vėliau piautinė medžiaga pirmiausia naudota dvarų, bažnyčių ir miestų statyboje. Kaimas turėjo laukti, kad atpigtų senovėje labai brangūs piūklai. Tad m.k. Lietuvos kaime tobulėjo iš lėto. M.k. sandūros, pvz. stogų gegnių ir jų atramų, ilgus laikus buvo sumaniai padaromos be geležies, nes vinys ir varžtai Lietuvos kaime buvo retenybė iki XIX a. pabaigos. Stogų dangai, be įprastinių šiaudų, XIX a. pradžioje vis daugiau naudojamos skeltinės ir piautinės medinės stiegės, greta naujų nedegamų medžiagų.

Svarbiausi medžiai statybai Lietuvoje yra eglės, pušys, rečiau ąžuolai, maumedžiai, drebulės. Plačiau apie m.k. Lietuvoje žr.: dailidė, kirvis, klojimas, lenta, lentpiūvė, lentų piovėjai, piūklas, siena, statybos įrankiai, statybinė medžiaga, stogas, tiltas.

K. Jablonskis, XVI a. Lietuvos inventoriai 1934; *A. Vitauskas,* Statybinės miško medžiagos apdirbimas (Gimtasai Kraštas 1–4, 1940); *V. Žilėnas,* Dailidės ir jų darbo įrankiai (Iš Lietuvių Kultūros istorijos I, 1958); *K. Čerbulėnas,* Sen. liet. liaud. med. pastatų konstr. (Liet. Arch. Pam. Aps. Metraštis I, 1958). *J.Gbt.*

Medinet-el-Faijum žr. Faijum.

Medingėnai bžk. ir dv. Žarėnų vls., Telšių aps., 9 km į p.v. nuo Žarėnų, prie Minijos upės; 1923 bažnytkaimyje buvo 21 ūkis ir 236 gyv., dvare — 183 gyv. M. yra viena iš senųjų Žemaičių vietovių. Pirmą kartą M. (Nedinga) minimi 1253 Ordino ir Kuršo vyskupo žemių dalybų akte. 1390 V 26 Žemaičių atstovams sudarant prekybos sutartį su Ordinu, dalyvavo ir 4 M. žemės (srities) atstovai. M. valsčius nuo 1527 priklausė Žemaičių seniūnui Stanislovui Kęsgailai; jis čia skyrė savo vietininkus ir ėmė pajamas, išskyrus kiaunių duoklę, kuri priklausė didžiajam kunigaikščiui. 1528 M. apskritis turėjo 1600 gyventojų, jų tarpe 34 bajorų šeimas, kurios turėjo duoti kariuomenei 24 arklius. 1567 M. apskrityje buvo 3500 gyv.; 52 bajorų šeimos statė kariuomenei 52 arklius. Medinė Švč. Trejybės bažnyčia statyta 1671, atstatyta 1901 parapiečių lėšomis. 1913 įkurta parapija, kuri 1940 turėjo 1547 parapiečius. Prie M. bžk., prie Dubulio upelio, augo apie 9 m apimties ąžuolas. Prieš I pas. karą jo vidus buvo padegtas. Iš M. girininkijos (būstinė Žarėnuose), priklausančios Telšių miškų urėdijai, miškų pažymėtini: Saušilis, Medingėnų miškas, Dievo Kršeslas.

F. G. von Bunge, Liv-, Est- und Kurländische Urkundenbuch I, 328; *A. Prochaska,* Codex epistolaris Vitoldi 1882, 23–24; *A. Salys,* Die Žemaitischen Mundarten I, 1930, 13, 117; *J. Totoraitis,* Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938, 61. *J.P.*

Medingieji augalai yra tie augalai, kurių žiedai turi daug bitėms prieinamo nektaro ir žiedų dulkelių. M.a. skirstomi į 2 grupes: 1. žydi tik ribotą laiką, bet dideliais kiekiais ir sudarą sąlygas gausiems medonešiams, 2. tie augalai, kurie žydi mažais kiekiais, bet ilgą laiką, sudarydami sąlygas bitėms daugintis. M.a. buvimas apylinkėje nulemia bitynų kūrimąsi, ypač tose vietose, kur m.a. auga mažesniais kiekiais, bet pastoviai, bitės auginamos veislei ir siunčiamos į rajonus, ir kur yra ribotas skaičius, bet jie žydi dideliais kiekiais trumpą laiką. Nektaro kiekiui tuose pačiuose augaluose turi įtakos dirvožemis, temperatūra, saulėtumas ir oro drėgmė. Pvz. visų rūšių dobilų žiedai turi daugiau nektaro molio dirvožemiuose negu kituose, o grikių žiedai gausesni nektaru smėlio dirvožemiuose. Bitės renka nektarą iš daugelio augalų, bet daugiausia medaus surenkama iš, palyginti, mažo jų skaičiaus.

Pagrindiniai m.a. yra: baltieji barkūnai (Melilotus alba) ir geltonieji (Melilotus officinalis), baltieji dobilai (Trifolium repens), švediniai dobilai (Trifolium hybridum), lucerna (Medicago sativa), grikiai (Fagopyrum esculentum), liepos (Tilia), ąkacijos ir visi vaisiniai medžiai. Daržė-

lių gėlės ir piktžolės dažniausiai nesudaro didelės įtakos medonešiams, bet pakaitomis ilgai žydėdamos sudaro geras sąlygas bitėms veistis. *J.Pup.*

Mediniai (ir Medynė) k. Pasvalio vls., Biržų aps. Čia gimė Jonas ir Petras Vileišiai. 1933 pastatyta 2 komplektų Petro Vileišio vardo pradžios m-la. 1925–28 veikė Jaunimo s-gos kuopa.

Mėdininkai 1. sen. Žemaitijos mstl., vls., aps. ir vyskupijos būstinė. XIII–XV a. istoriniuose šaltiniuose M. vardas (Medniki, Medeniken, Medunki, Medniky, Medinkin, Miedniki) dažnai aptinkamas. Juo dažniausiai vadinama viena centrinė Žemaičių sritis, teritorija, žemė, kraštas: pvz. ‚venit ad territorium Medenickam' (Dusburg 182), ‚statuit reysam in terram Medenike' (Wigand 520), ‚us dem gebite Medeniken' (Codex ep. Vitoldi 409). Nors apie M. mstl. tuose šaltiniuose aiškesnių žinių nėra, bet tokie pastebėjimai kaip: ‚ken Medeniken' (Wegeberichte 688), ‚in dem land czu Medinkin' (Codex ep. Vitoldi 23), ‚kwomen vor Medniki, das sie eroberten' (Bornbach 464), ‚in loco Miedniky' (Długosz 389) rodo, kad kalbama apie didesnę gyvenamą vietovę.

M. mstl. kilmės klausimu yra dvi nuomonės. Vieni teigia, kad XIV–XV a. prie Varnalės upės buvusi sodybų grupė vadinosi Varniais ir tik steigiant Žemaičių vyskupiją, jie buvo pavadinti Medininkais; tačiau miesteliui vardas neprigijo ir XVI a. būvyje liko visiškai nustelbtas Varnių. Ši teorija grindžiama žinia, randama Lvovo arkiv. Jono ir Vilniaus vysk. Petro Konstancos bžn. susirinkimo atstovų, atsiųstų sutvarkyti Žemaičių krikšto reikalų ir įsteigti vyskupiją rašte, kur sakoma, kad pats Vytautas, atvykęs į M. apskritį, vietą, vadinamą Varniais (Worni), paskyrė naujos vyskupijos centru, duodamas jam M. vardą. Kiti išvedžioja, kad tarp Biržulio, Lūksto ir Stervo ež. buvusią sodybų grupę Varnalė skyrusi į dvi dalis. Viena jų vadinosi Varniais, kita Medininkais. Ši pastaroji buvo parinkta Žemaičiuose kuriamos vyskupijos centru. Medininkuose jau anksčiau buvo pastatyta med. Šv. Antano bžn., 1417 ji pašventinta ir naujai pradėta statyti katedra, o kitoje upės pusėje — Varniuose — vyskupo ir kurijos rūmai. Buvimas Varniuose vyskupijos kurijos darė juos vis labiau žinomus visoje Žemaitijoje. Ilgainiui jie nustelbė M. mstl. vardą, ir jau XVI a. pabaigoje visa vietovė vadinosi Varniais. M. vardas ilgiau išsilaikė bažnytinėje vartosenoje. Dar XVII a., rašant apie vyskupijos sostinę, buvo vartojama arba vienas M. vardas arba abu Varniai - Medininkai: ‚civitas Mednicensis', ‚civitas Varnia aliter Medniki' (Proc. Cons. vol. 32 f. 450–452). M. dydis XV a. pradžioje sunku nusakyti. Jo augimą anksčiau trukdė dažni kryžiuočių užpuldinėjimai ir naikinimai. 1425 siautęs maras buvo išnaikinęs trečdalį gyventojų. Vysk. Martynas 1491 suteikė mstl. Kulmo teises. Pagal šaltinių duomenis, 1633 M. buvo 125 namai su maždaug 800 gyv. Ši antroji nuomonė remiama tradicija ir vėlesnių laikų šaltiniais. Daug žinių apie M. mstl., jo vardą, pradžią, augimą buvo surinkęs Varnių klebonas kun. Ant. Juozapavičius (žr.) ir paruošęs monografiją (liko rankrašty).

Mstl. su apylinkėmis sudarė administracinį vienetą — M. valsčių. Dusburgo liudijimu, jo ribose buvo dvi tvirtovės-pilys: Medviagalio ir Sisditų (ar Sirditų). Galimas dalykas, kad tvirtovių, kaip apsigynimo punktų buvimas, paskatino prie M. valsčiaus prisijungti kaimynines vietoves ir susiformuoti M. sričiai - apskričiai. M. buvo pagrindinis tos srities valsčius. Žlugus tvirtovėms ir sumenkus M. srities organizacijai, dingo ir M. valsčius, o jo vieton iškilo Pavandenio valsčius.

Šaltiniuose randama žinių ir apie M. valsčiaus gyventojų pasireiškimus. 1390 M. vls. atstovai dalyvavo sudarant sutartį su Ordinu. 1398 M. vietininku buvo Kareika. 1418 medininkiečiai buvo sukilę kartu su Knituvos (žr.) ir Raseinių valstiečiais, bet atskubėjęs Žemaičių seniūnas Kęsgaila juos nuramino. 1441 M. vls. gyventojai išsirūpino iš D. L. K. Kazimiero privilegiją, kuria buvo patvirtinta visos jiems anksčiau Vytauto, Švitrigailos ir Žygimanto duotos teisės, malonės bei lengvatos ir suteikta naujų.

Kronikininkas Petras Dusburgietis, aprašydamas kryžiuočių karo žygius į Lietuvą, dažnai mini M. sritį. Ją Ordinas 1314 stipriai apiplėšė, apdegino ir išvedė į nelaisvę 700 žmonių. 1316 kryžiuočiai nusiaubė ir išgabeno 200 žmonių. 1320 kryžiuočių maršalka Henrikas su talkininkais iš Sembos ir Klaipėdos didelėmis jėgomis buvo užpuolę M. teritoriją, ją naikino ir plėšė; čia žuvo Henrikas, 29 Ordino broliai, Sembos vaitas Gerardas ir kt. 1329 M. vėl buvo kryžiuočių užimti, 1355 per 5 dienas naikinti, 1370 nusiaubti, o 1381

Livonijos magistrui pavyko išvesti į nelaisvę 700 žmonių ir 1400 pabalnotų arklių. M. sritis dar buvo kryžiuočių pulta 1389, 1393, 1399. Iš tų daugelio karo žygių aprašymų galima spręsti, kad ta sritis buvo tirštai gyvenama. Ji smailiu kampu, siekiančiu Švėkšnalės upę, buvo įsmigusi tarp Ceklio ir Karšuvos sričių (žr. žemėlapį LE III, 448). XIII–XIV a. M. sričiai priklausė šios vietovės: Geniotas (2 km į r. nuo Kvėdarnos), Lakustė (vietovė prie Lokystos upės), Medviagalis (tvirtovė), Tverai, Varniai, Laukuva, Šauduva, Karklėnai. Pietryčiuose ir pietuose M. sritis ribojosi su Kražių ir Kaltinėnų vls., rytuose su Vaiguva, priklausiusia Knituvos sričiai, vakaruose su Rietavo ir Medingėnų vls., o šiaurėje siekė Žarėnus. Ar prie M. priklausė Janapolė (Viržuvėnai) ir Baltininkai, neaišku. Iš XIII a. istoriniuose šaltiniuose turimų duomenų negalima visai tiksliai nustatyti M. srities apimtį. Tik XIV a. M. srities ribos yra jau labiau išryškėjusios. Tuo laiku, kai Ceklio teritorijoj stiprinosi Livonijos ordinas, o Karšuvos žemėse — kryžiuočiai, M. sritis formavosi į glaudesnį ir tvirtesnį administracinį vienetą, kad būtų atsparesnis priešų puolimams.

Vytauto laikais M. sritis buvo vadinama M. apskritimi. Dlugošas, kalbėdamas apie Žemaitijos administracinį paskirstymą, išskaičiuoja 12 jos aps., kurių tarpe minima ir M. aps. Jo turėtą garsą ir politinę svarbą nusako faktas, kad tos aps. vietovė buvo parinkta vyskupui sostine ir pati vyskupija tapo pavadinta Medininkų diecezija. 1492 D.L.K. Aleksandro duotoje Žemaičiams privilegijoje dar paminėta M. aps., tačiau XV a. pabaigoje ji, kaip administracinis vienetas nustojo savo reikšmės.

Tolimesnė vietovės istorija žr. Varniai.

Scriptores Rerum Prussicarum I, 1861; II, 1863; *J. Długosz*, Opera Omnia XII, 1876; Codex epist. Vitoldi 1882; Codex epistolaris saeculi XV, 1876; *J. Buszyński*, Opisanie historyczno - statystyczne powiatu Rossieńskiego 1874; *M. Baliński*, Starożytna Polska III, 1846; *A. Salys*, Die Žemaitischen Mundarten (Tauta ir Žodis VI, 1930); *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego II, 1932; Vatikano Archyvas, Processus Cons. vol. 32, f. 450–456; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955. *R.Krs.*

M. diecezija įst. Žemaičiuose 1417. Jos įsteigimas vyko neįprastomis aplinkybėmis. Skubotai 1413 rudenį Žemaičius keliose vietose pakrikštijus, Vytautas su Jogaila rūpinosi šiame naujakrikščių krašte sutvarkyti ir bažnytinę organizaciją. Užsitęsusi Vakarų schizma vertė Lietuvos valdovus naujos diecezijos steigimo reikalu kreiptis į tuo metu vykusį Konstancoje Visuotinį Bžn. susirinkimą. Jame turėjo būti sprendžiama taip pat ir Lietuvos ir Vokiečių ordino politinė byla dėl Žemaičių. Vytauto 1415 XI nusiųsta į Konstancos susirinkimą 6 žemaičių delegacija, išdėsčiusi kryžiuočių jiems padarytas ir daromas skriaudas, pareiškė, kad Žemaičiai nenori priklausyti Ordinui ir prašė susirinkimą atsiųsti savo atstovus, kurie užbaigtų Vytauto ir Jogailos pradėtą Žemaičių krikščioninimo darbą ir sutvarkytų jų krašto bažnytinius reikalus. Šiems uždaviniams atlikti Konstancos susirinkimas paskyrė Lvovo arkiv. Joną (žr.) Rzeszowskį ir Vilniaus vysk. Petrą (iš Kustynės) Jastrzębiecą ir suteikė jiems plačius įgaliojimus steigti diecezijas, katedras, bžn., vienuolynus, nustatyti diecezijų ribas, skirti vyskupus ir kt. dignitorius.

M. d. įsteigimas. Vytauto ir jo didikų lydimi, atstovai 1417 vasarą atvyko į Žemaičius ir apie 3 mėn dirbo, krikštydami krašto gyventojus. Medininkai–Varniai buvo parinkti diecezijos sostine. Vyskupai pašventino pradėtą statyti katedrą ir paskyrė 6 kanauninkų kapitulą. Jau esamoms ir naujai steigiamoms parapijoms jie parūpino kunigų, kurie krikštytų likusius pagonis ir globotų pakrikštytuosius.

1417 rudenį, vyskupams nuvykus į Trakus, buvo sutvarkytas teisiškai M.d. įkūrimas. X 23 Trakuose rašytu specialiu aktu Vytautas įsteigė M.d. ir pirmuoju jos vysk. nominavo Vilniaus katedros kleboną magistrą Motiejų (žr.), kurį X 24 Konstancos susirinkimo atstovai vyskupai pakonsekravo ir paskyrė pilnateisiu M.d. ordinaru. Apie atliktus darbus kuriant M.d., Lvovo arkiv. Jonas ir Vilniaus vysk. Petras išdėstė trijuose dokumentuose. Pirmas jų, kuriame yra įterptas ir Konstancos susirinkimo jiems duoto įgaliojimo rašto nuorašas, buvo skirtas M.d., kaip jos įkūrimo aktas. Iš jo aiškėja M.d. įkūrimo priežastys, eiga ir aplinkybės. Šio akto originalas 1937 buvo laikomas Kaune, Bažnytiniame muziejuje, o jo nuorašas yra M. Babinovskio kodekse. Antras dokumentas buvo skirtas, kaip spėjama, Konstancos susirinkimo kardinolams, o trečias — visam susirinkimui ir būsimajam popiežiui. Juose taip pat išdėstyta Žemaičių krikšto ir M.d. steigimo procesas. Šie abu dokumentai buvo pasiųsti Konstancos susirinkimui su Jogailos laišku. Turinio atžvilgiu visi trys dokumentai panašūs.

Tiktai pirmame, kuris buvo atstovų paliktas Trakuose, pasakyta, kad visų Žemaičių krikšto ir M.d. įkūrimo darbų iniciatorius ir vedėjas esąs Vytautas, o kituose dvejuose, ėjusiuose per Jogailos rankas ir cenzūrą, tie visi nuopelnai jau priskiriami pirmoj eilėj Jogailai.

1417 XI 11 naujai išrinktas pop. Martynas V tuojau pripažino M.d. įkūrimą, o Valančius teigia, kad M.d. pop. Martyno V de jure buvo pripažinta 1421 X 3 (Žemajtiu Wiskupistė I 55). 1418 VIII 17 popiežius, Vytauto prašomas, suteikė M. katedrai atlaidus. Tai rodo, kad popiežius M.d. įkūrimą jau laikė įvykusiu faktu. 1421 popiežius, rašydamas Rygos arkivyskupui prašė jį uždrausti savo pavaldiniams rengti karo žygius į Žemaičius ar daryti kokią nors jiems skriaudą, pranešė, kad pakrikštytuosius Žemaičius jis pavedęs globoti M. vyskupui ir suteikęs jam teisę bausti bažnytinėmis bausmėmis tuos, kurie skriaustų neofitus. 1421 IX 11 rašytame laiške Žemaičiams popiežius pareiškė paėmęs juos savo ir Apaštališkojo Sosto globon. Vytautas sudarė planą ir jį 1418 išdėstė pop. Martynui V, kad noris savo valdomose žemėse įsteigti arkivyskupiją – metropoliją, kuriai priklausytų visos jo įkurtos ir ateityje numatomos įkurti diecezijos. Bet šio svarbaus tiek bažnytiniu, tiek valstybiniu atžvilgiu plano Vytautui nepavyko realizuoti. M.d. kaip ir Vilniaus, buvo subordinuota Gniezno arkivysk. Tai aiškiai pasakyta pop. Martyno V rašte M. vysk. Mikalojui 1427.

M. d. a p r ū p i n i m a s. Naujam M. vyskupui ir jo katedrai Vytautas 1417 X 23 užrašė donaciją, įsipareigodamas iš savo iždo mokėti kasmet 50 markių plačiųjų grašių (L marcas grassorum latorum), 50 statinių kviečių ir 10 statinių medaus, o kiekvienam kapitulos kanauninkui po 10 markių ir visiems bendrai 10 statinių medaus ir 60 statinių kviečių. Tuoj po Vytauto donacijos prie M. vyskupo aprūpinimo prisidėjo ir Jogaila, skirdamas jam duoklę 60 markių, išmokamų 4 kartus per metus po 15. Šis vyskupo kapitulos aprūpinimas buvo laikinis. Būdinga, kad Vytautas iš karto nesuteikė M. vyskupui pastovios nejudomo turto (žemių su gyventojais, miškų, pievų, ežerų ir t.t.) donacijos, kaip buvo įprasta kuriant diecezijas. To nepadarė jis, gal būt, dėl to, kad: 1. krikščionybė Žemaičiuose dar nebuvo tiek įsigalėjusi, jog užtikrintų ten bažnytinės organizacijos gyvavimą. Pagonių reakcija dar galėjo ją nustelbti; 2. Nors Konstancos susirinkimas buvo uždraudęs kryžiuočiams persekioti Žemaičius, ir pavesdamas juos pasauliniuose reikaluose imp. Zigmanto globai, o dvasiniuose — jų pačių vyskupams, norėjo Žemaičius visiškai atpalaiduoti nuo kryžiuočių įtakos, tačiau šie neišsižadėjo savo pretenzijų į Žemaičių kraštą. Naująją M.d. siekė subordinuoti sau ne tik Gniezno ir Lvovo, bet ir Rygos arkivyskupas; 3. Padėties netikrumą Žemaičiuose tuo metu dar didino Švitrigailos ir jį rėmusio Ordino veikla bei pačių Žemaičių atsigręžimas nuo Vytauto; 4. Žemaičių nepriklausomybės klausimas tuo metu dar nebuvo išspręstas. Šios ir kitos priežastys vertė Vytautą pradžioje susilaikyti nuo pastovaus M.d. aprūpinimo.

Tik praėjus 3 m. ir 8 mėn. nuo M.d. įsteigimo, Vytautas dovanojo jai nejudomo turto. 1421 VI 22 Trakuose, dalyvaujant liudininkams Vilniaus vysk. Petrui, Vilniaus vaivadai Alb. Manivydui (žr.), Vilniaus pilininkui Kr. Astikui (žr.), Trakų vaivadai J. Jauniui ir pilininkui Sūngailai, Žemaičių seniūnui Kęsgailai, Vytauto žemių maršalkai Rumbautui ir kt. — buvo surašytas donacijos aktas, kuriuo Vytautas užrašė M. vysk. Motiejui ir jo kapitulai žemių, miškų ir ežerų. M. vyskupas gavo Viržuvėnų, Maivėnų, Krakių vls. ir dalį Varnių, po 10 gyventojų su ariama žeme Kaltinėnų, Kražių, Viduklės, Raseinių ir Medininkų vls., Alsėdžių ež. ir pusę Biržulio ež. Kapitula įgijo pusę Varnių, 60 gyventojų Baltininkų vls. ir Stervos ež. Dovanotos žemės pradžioje nedavė vyskupui naudos, nes buvo neįdirbtos, todėl Vytautas turėjo dar ir toliau šelpti M. vyskupą ir kitus diecezijos kunigus. Gautąjį turtą Kaltinėnų, Kražių ir Raseinių vls. vysk. Motiejus perleido klebonams, kurie vyskupui už tai mokėjo tam tikrą duoklę. Ar kitos M.d. bžn., statytos Vytauto laikais (paties Vytauto statytų priskaičiuojama net 12) buvo tiesiogiai Vytauto ir aprūpintos, nėra žinių. Greičiausiai jos buvo statomos vyskupo nurodymu ir aprūpinamos iš tų žemių, kurias jis buvo gavęs 1421 iš Vytauto. Tik Veliuonos bžn., kaip matyti iš fundacijos rašto, buvo paties Vytauto įkurta ir 1421 aprūpinta. Vėliau statomos M.d. bžn. buvo aprūpinamos arba D.L.K. arba didikų. Jie būdavo ir tų bžn. kolatoriai. M. vysk. Martynas III Lintfaras 1503 išgavo iš Aleksandro privilegiją, duodančią jam teisę į vi-

sas M.d. vakuojančias D.L.K. patronato parapijų bžn. bei kanonijas savo nuožiūra skirti kunigus. 1552 M.d. bažnytinis turtas — žemė buvo taip paskirstyta: vyskupui priklausė žemės plotas, išdirbamas 1010 žagrių, kanauninkams — 362 ir klebonams — 1046. Vytautinę M. katedros fundaciją padidino vys. Martynas III, dovanodamas 1512 Surviliškį, vysk. St. Kiška — Pašvitinį, o Steponas Batoras priskyrė Luokę ir Papilę katedros vikarų išlaikymui. Taip pat padidėjo ir kapitulos turtai.

M.d. v y s k u p a i. XV ir XVI a. M.d. vyskupais yra buvę: Motiejus Trakiškis (1417–21), Mikalojus Komendanskis (1423–36), Jokūbas Trakiškis (1436–53), Martynas I Luokiškis (1453–54), Baltramiejus I Pultuskietis (1459–60), Jurgis (1460–64), Motiejus II Topolietis (1464–70), Baltramiejus II Sverinkavičius (1471–82), Martynas II (1483–92), Martynas III Lintfaras (1492–1515), Mikalojus Radvila (1515–29), Mikalojus Viešgaila (1531–33), Vaclovas Virbickis (1534–55), Jonas Domanovskis (1556-63), Stanislovas Narkuskis (1564-65), Viktoras Virbickis (1565–67), Jurgis Petkevičius (1567-74), Merkelis Giedraitis (1576–1609). Trūkstant žinių sunku nustatyti tikslią M.d. vyskupų chronologinę eilę. Iki šiol neišaiškintų spragų yra ypač 1453–71 laikotarpyje. Pagal susidariusią tradiciją į M. vyskupus patekdavo dažniausiai Vilniaus kapitulos prelatai, o į vakuojantį Vilniaus vyskupo sostą būdavo perkeliami M. vyskupai.

Nors Medininkai-Varniai buvo diecezijos sostinė, tačiau vysk. Motiejus II sau rezidenciją įsirengė Alsėdžiuose ir nuo to laiko vyskupai daugiau gyvendavo Alsėdžiuose negu M. Diecezijos sostinėje buvo dvi bžn. Mstl. dalyje vad. Varniais (vėliau Senaisiais Varniais) Vytauto rūpesčiu 1416 pastatyta medinė bžn. šv. Aleksandro kankinio garbei. Ji buvo parapinė bžn. Medininkuose (kurie vėliau pavadinti Naujaisiais Varniais) 1417 buvo padėtas ir pašventintas kertinis akmuo, o 1421 pabaigta statyti Šv. Petro ir Povilo vardo katedros bžn. Vysk. M. Radvila buvo padėjęs pamatus mūrinei katedrai, bet statybos darbas nevyko, o jo įpėdinis V. Virbickis ant jų pastatė medinę bžn. Šiai 1680 sudegus, vysk. K. Pacas 1694 deš. Varnalės up. pusėje, ant kalnelio, pastatė mūrinę kryžiaus formos katedros bžn.

Iki XVII a. pradžios M.d. neturėjo pavyskupio. Ši vieta įsteigta 1621 vysk. St. Kiškos rūpesčiu ir jo aprūpinta 1200 auksinų metinėmis pajamomis, gaunamomis iš Daukšiškių dv. 1625 popiežius patvirtino įsteigimą ir 1628 paskyrė pirmąjį M. pavyskupį Joną Višemirskį.

M.d. k a p i t u l a. Įsteigus dieceziją, prie M. katedros buvo paskirti 6 kanauninkai. Iš šaltiniuose užtinkamų tik kai kurių kan. pavardžių negalima sudaryti nei pirmosios nei vėlesnių laikų (net iki vysk. M. Giedraičio) M. kapitulos pilno narių sąstato. Kapitulos kanauninkai buvo įpareigoti gyventi prie katedros, tačiau trūkstant kunigų, jie buvo skiriami ir parapijų klebonais. Nuo XVI a. M. kapitula buvo praplėsta. 1527 vysk. M. Radvila įsteigė archidiakono prelatūrą, užrašydamas jai beneficiją Krekenavos par. Pirmuoju prel. archidiakonu 1527 paskirtas Toliatis. Pareigų ir garbės atžvilgiu archidiakonatas pradžioje buvo pirmaeilė kapitulos prelatūra. M. katedros archidiakonų sąrašą nuo 1527 iki 1876, pasinaudodamas kapitulos archyvu, sudarė prel. B. Smigelskis (paskelbtas Draugijoje 1910 nr. 37, 20–25). Kitos 5 prelatūros įsteigtos vėliau, būtent: prepozito — 1621. Jai fundaciją 3000 kapų liet. skatikų užrašė kan. J. Višemirskis, o Vladislovas Vaza ją padidino, dovanodamas Raudėnus. Dekano prelatūrą įsteigė vysk. J. Tiškevičius 1638, kustodo — 1642 (atkurta iš naujo 1656), skolastiko — 1662 ir kantoriaus 1710.

Prie kapitulos priklausė ir vysk. J. Tiškevičiaus 1642 įsteigto kanclerio poaukštis. Kancleris užimdavo paskutinę vietą kapitulos narių tarpe, ir jo pareiga buvo tvarkyti katedros ir visos diecezijos archyvą. Jo išlaikymui skirta Tauragės par. beneficija. Iš žymiųjų XVI a. M. katedros kanauninkų paminėtini: M. Stryjkovskis, P. Roizijus, M. Daukša. Prie katedros gyveno 6 kun. vikarai, pamokslininkas ir kiti kurijos pareigūnai.

Kan. P. Roizijus, vysk. J. Domanovskio liepiamas, parašė 1561 M. kapitulos statutą — Constitutiones Ecclesiae Mednicensis; vėliau, jį pertaisęs ir papildęs, pavadino Novellae Constitutiones Ecclesiae Mednicensis. Vienas jo egzempliorius buvo išlikęs iki mūsų laikų ir dar 1940 buvo laikomas Tarpdiecezinėj Kauno kun. seminarijos bibliotekoj. 1619 kan. M. Babinovskis nurašė M.d. liečiančius dokumentus: katedros bei kitų bžn. įsteigimo aktus, aprūpinimo-donacijų raštus, įvairias popiežių, D.L.K. duotas privilegijas ir sudarė rinkinį, gavusį Babinovskio kodekso vardą. Prieš II pas.

karą prof. K. Jablonskis, ruošdamas spaudai naują Žemaičių vyskupijos kodeksą, buvo surinkęs daug ir svarbių dokumentų, liečiančių M.d. ir jos bažnyčias.

M.d. r i b o s. M.d. steigėjai nenustatė ir neužbrėžė jos ribų. Palaipsniui stiprėjant krikščionybei ir plečiantis bžn. tinklui, ji turėjo apimti visą tuometinę Žemaičių seniūnijos teritoriją, 23.000 km² ploto. XVI a. pabaigoje M.d. ir buvo tokio dydžio. Rytuose ji siekė Nevėžį ir lietėsi su Vilniaus diecezija, šiaurėje jos riba siekė Kuršą ir Livoniją, vakaruose atsirėmė į Baltijos jūrą, o pietuose jos siena pratįso už Nemuno, užimdama š. Šiduvos dalį — sritį tarp Višakio, Šešupės ir Nemuno. M.d. teturėjo 12 bažnyčių. Tada diecezija tebebuvo misijų laukas. Pirmosios parapinės bžn. buvo išsidėsčiusios ruože einant nuo Nemuno pagal Dubysą Žemaičių centro link. Tik viena Krekenavos bžn. buvo atokiai nuo šio ruožo. Per eilę metų tas bžn. ruožas plėtėsi į š. ir v. XV a. pabaigoje M.d. buvo 18 par. bžn. ir 1 filija. 1500–50 laikotarpyje įkurta 19 naujų bžn. Vysk. J. Domanovskio laikais visa M.d. buvo padalyta į 38 parapijas, kurioms nustatytos apytikrės ribos. 1610 par. bžn. skaičius jau buvo pašokęs iki 60. Vysk. M. Giedraitis 1587 M.d. padalijo į 3 dekanatus: Virbalio, Viduklės ir Luokės.

Iki XVII a. pradžios M.d. vienuolynų nebuvo. Pirmieji vienuoliai, atvykę į Žemaičius vysk. Giedraičio laikais, buvo jėzuitai, bet jie pradžioje dirbo kaip misininkai. Pirmas formaliai įkurtas M.d. vienuolynas 1602 bernardinų-pranciškonų Kretingoje.

M.d. kun. seminarijos užuomazga galima laikyti tą mokyklėlę Varniuose, kurioj M. vysk. 1470 liepęs mokyti vaikus rašto, o paskui juos ruošė į kunigus (Valančius I 72). XVI a. M.d. buvo du kartus vizituota: 1528 ją aplankė Kameneco vysk., o 1579 — nuncijaus Caligari atsiųstas auditorius Tarkvinijus Pekulus. XVI a. ji pradėta vadinti Žemaičių diecezija, tokiu būdu gavusi viso krašto vardą. Vėlesnių amžių dokumentuose paprastai vartojami abu pavadinimai: Medininkų, arba Žemaičių, diecezija (Diocesis Mednicensis seu Samogitiensis), nors paskutinysis ėmė vis daugiau vyrauti. Toliau apie ją žr. Žemaičių diecezija.

Vatikano Archyvas. Relationes dioecesanae Samogit. ann. 1625, 1646, 1748; Acta Congr. Consist. vol. 7 fol. 875–6; Codex epist. Vitoldi 1882; Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis I fasc. 1 1932, fasc. 3 (Addenda) 1948; *M. Wolonczewskis,* Žemajtiu Wiskupistė I 1848; *B. Smigelskis,* Kunigo vikaro užrašai (Draugija 1910 nr. 37, 18–25); *W. Holtmann,* Die Gründung des Bistums Semaiten (Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins Bd. 32, Heft 1, 1917; *Wł. Semkowicz,* Pierwsze przywileje fundacyjne Witolda dla kościola na Żmudzi (Kwartalnik Historyczny t. 1, nr. 3, 1930); *Pr. Penkauskas,* Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje (Athenaeum 1, 1931); *K. Jablonskis,* Nauji Vytauto laikotarpio aktai (Praeitis II 1933); *A. Janulaitis,* Žemaičiai ir Bažnytinis Seimas Konstancijoj 1414-1418 (Praeitis II 1933); *Z. Ivinskis,* Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų (Athenaeum VI 1935); (") Vysk. Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva (mašinraštis) 1954; *A. Alekna,* Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1936; *M. Andziulaitytė-Ruginienė,* Žemaičių christianizacijos pradžia 1937. *R. Krs.*

2. Kaimas ir vsd. Krakių vls., Kėdainių aps., apie 8 km į p.r. nuo Krakių. M. sritis, žemė (in terram Medeniki) minima 1372; tais metais tą sritį, esančią prie Nevėžio, buvo užpuolę kryžiuočiai. Taip pat minimi M. (Medeniken) ir 1379 Vygando Marburgiečio kronikoje. Prieš II pas. karą M. miškas, kuriame vyrauja eglynai, užėmė 264 ha plotą ir priklausė Dotnuvos girininkijai.

3. (vok. Mednicken) kaimas Semboje, Fischhauseno aps., glžk. st. linijos Karaliaučius–Pabėtai. Vietovė kalvota, sekmadieniais buvo gausiai lankoma karaliaučiškių, turi seną vandens malūną tarp dviejų tvenkinių miškingoje aplinkoje. Apylinkėje aptikta naujojo žalvario amžiaus pilkapių.

Mediņš 1. J ā n i s (g. 1890) latvių kompozitorius ir dirigentas. Mokėsi Rygos muzikos institute. 1904–13 grojo įvairiuose orkestruose, I pas. karo metu gyveno Rusijoje. 1920–28 Rygos operos dirigentas, 1928–44 Rygos valstybinio radiofono dirigentas ir muz. skyriaus vadovas, 1920–44 vadovavo valstybinės konservatorijos instrumentacijos klasei, nuo 1929 prof. 1944–49 gyveno Vokietijoje, po to Stockholme. M. gausi ir įvairi tautinės krypties kūryba turi romantizmo ir impresionizmo atspalvį; ypač išskirtina spalvinga orkestruotė. Jo kūriniai: operos Uguns un Nakts 1921, Dievi un cilvēki 1922, Sprīdītis 1925 ir Luteklīte; baletai Mīlas uzvara 1935 ir Tērauda spārni 1936; simfonija e moll 1913, simf. poemos Imanta 1924 ir Zilais kalns 1927; 3 siuitos; koncertai fortepijonui, violai, violenčelei; styg. kvartetas, fortepijonui trio ir kvartetas, kelios sonatos, kantatos ir apie 300 dainų. *Iz.V.*

2. J ā z e p s (1877–1947) latvių kompozitorius, (1) brolis. 1901–10 Rygos muz. inst. direktorius. 1906–11 Rygos teatro kapelmeisteris, 1915–22 Rusijoje dirigentas ir chorvedys. 1922, grįžęs Latvijon, iki 1924 Nacionalinės operos repetitorius. Nuo 1925 susirgęs gyveno iš valstybinės pensijos ir

komponavo. Geriausiai išsakęs savo talentą simfonijose. Jo antroji simfonija laikoma iškiliausiu šios formos kūriniu latvių muzikoje. Kiti kūriniai: operos Ziedoņa atmošanās, Vaidelote; trys simfonijos; eilė simfoniškų uvertiūrų; poemos: Rudens noskaņas, Latvju zeme; kantatos: Jagaiļa gals, Svētku kantāte, koncertas, solo ir choro dainos. M. kūriniai turi vokiečių romantizmo ir naujojo klasicizmo žymių.

3. Jēkabs (g. 1885) latvių kompozitorius ir pedagogas, (1 ir 2) brolis. 1920–21 dėstė Latvijos konservatorijoj, vėliau Mintaujos liaudies konservatorijos dir. Parašęs daug muz. pedagogikos knygų, spaudoje aptaręs metodikos ir muzikos klausimus. Kompozicijų sukūręs nedaug, tradicinio romantizmo įtakoje: miniatiūras orkestrui, instrumentams ir solo dainų. *H.N.*

Medinupis upelis Šaukėnų vls., Šiaulių aps., Mergupio (Gančo, Ventos) kair. intakas, 5 km ilgio; teka į š.v. iš Medinio ež. pasieniu su Kelmės vls., Raseinių aps.

Mediolanum lotyniškas Milano (žr.) pavadinimas.

Mediomatrica romėniškas Metzo (žr.) pavadinimas.

Medis ilgametis sumedienėjąs augalas, turįs vieną stiebą ir siekiąs daugiau kaip 3 m aukščio. M. aukštis būna įvairus; tat priklauso nuo pačios skirties prigimties, augavietės ir kitų veiksnių. Spygliuočių tarpe didžiausią aukštį (iki 115 m) pasiekia pocūgė (Pseudotsuga taxifolia), sekvoja (Sequoia sempervirens) iki 110 m. Iš lapuočių aukščiausi yra kai kurie eukaliptai (Eucalyptus), siekią 100 m aukščio. Medžio amžius labai įvairus (žr. Gyvenimo ilgis).

M. lytinė branda — laikas kada medis pradeda duoti normalų kiekį brandžių daigių sėklų. Atskiros medžių skirtys bei grupės, kaip ir kiekvieno augalo, turi savo lytinę brandą. Pvz. medynuose pušis 30–40 metų, eglė nuo 60, drebulė, beržas 25–30, ąžuolas 60–80 metų. Laisvai augą medžiai lytiškai subręsta anksčiau, sakysim, eglė 30, maumedis 15 (bet medyne tik 40 metų).

M. sėkliniai metai yra tie, kuriais kartojasi gausus sėklų bei vaisiaus derlius. Pvz. pušies s.m. būna kas 2–3 metai, eglės 3–8, ąžuolo 3–7, skroblo kasmet. *J.Rkt.*

M. sėklos paruoša. Sėkloms gauti vaisiai, skinami nuo medžių (daugumos lapuočių), renkami nuo žemės (pvz. ąžuolo gilės, buko riešutėliai, laukiniai obuoliai, kriaušės) ir nuo nukirstų medžių (pvz. pušies ir eglės kirtimo metu). Miškų ūkio bei medelyno reikalams jos turi būti gaunamos nuo sveikų ir fiziškai brandžių medžių. Sėklos lukštenamos įvairiai. Vienų medžių skirčių jos gaunamos lengviau, sakysim, ąžuolo gilės, lazdyno riešutai, pašalinus gvildą, iš kurio dažniausiai savaime išsilukštena. Kitų — sunkiau, laukiant dargi apivaisiaus supuvimo, pvz. obuolių, kriaušių, vyšnių, kada atsargiai pagrūdant per kelius vandenis supuvęs minkštimas bei kitos dalys lengvai atplaunamos. Pušies, eglės ir kai kurių kitų spygliuočių, ročiau lapuočių (alksnių), kankorėžiai aižomi vad. kankorėžių aižyklose (sėklų džiovyklose), ypačiai kada reikalinga paruošti dideli sėklų kiekiai. Šiluminio tipo kankorėžių aižykla susideda iš dviejų pagrindinių patalpų: kaitinamosios ir aptarnavimo. Prie jų gali būti administracijos, tyrimo, sandėlių ir kt. patalpų. Jos esti paprastos ir labiau ištobulintos, kada pvz. kai kurie veiksmai atliekami automatiškai, kaip temperatūros reguliavimas, kankorėžių maišymas, kankorėžių padavimas bei sėklų paėmimas elevatoriais ir kt. Aižomieji kankorėžiai supilami į tam tikrus cilindriškus ar prizmiškus vielos tinklo šonais kratilus, kurie įmontuoti kaitinamojoje patalpoje. Paprastosiose aižyklose maišymas atliekamas iš aptarnavimo patalpos prijungtąja rankena sukant kratilus. Išlukštentos sėklos paprastu būdu ar mašinomis valomos nuo sparnelių bei kitų liekanų ir pagaliau švarinamos. Vartojamoji temperatūra įvairi, pvz. eglės kankorėžiams 40°C–50°C per 10 val., pušies paprastosios 48°C–54°C per 16 val. Mažesnius sėklų kiekius ruošiant galima tenkintis saulės aižyklomis, kurios esti nesudėtingos. Pagrindinė jų dalis — seklios medinės dėžės vielos tinklo dugnu. Kankorėžiams išaižyti kartais pasinaudojama ir gyvenamųjų namų krosnimis, ant kurių padėjus kokių pagalių statomi nepilni maišai kankorėžių arba kur pakabinami. Esama dar mechaninių aižyklų, kuriose kankorėžiai suardomi sėkloms gauti; jos retai tevartojamos. Nepriklausomoje Lietuvoje naudotos šiluminės ir saulinės kankorėžių aižyklos. Iš 50 kg pušies paprastosios kankorėžių gaunama apie 0,9 kg sėklų be sparnelių (apie 160.000 grūdelių), o iš 30 kg eglės kankorėžių 1,5 kg sėklų be sparnelių (apie 120.000 grūdelių). *A.Rkž.*

M. skirčių pakaita. Kaip apskritai gamtoje nuolat vyksta įvairūs pasikeitimai, taip pat jie vyksta ir miške, ar tai miško dalyviams siekiant atsikovoti sau prideramą augavietę klimatiniu bei edafiniu žvilgsniu, ar ginant jau turimas normalias augimo sąlygas nuo įvairių neigiamų veiksnių. Esama ilgalaikių pasikeitimų miške, pvz. nuo tundros iki mišrių ir lapuočių miškų įsigalėjimo pasikeitimai vyksta tūkstančius metų. Be šių ilgalaikių pasikeitimų, miškuose būna ir staigių, sakysim, po gaisro, vabzdžių antplūdžio bei žmogaus plynai iškirsto ploto. Tokie staigūs miško lygsvaros pasikeitimai ir sukelia vad. medžių skirčių pakaitą miškuose. Svarbesnės m.s.p. yra: eglės pakaita minkštaisiais lapuočiais, pušimi; pušies pakaita egle, minkštaisiais lapuočiais, ąžuolu; ąžuolo pakaita minkštaisiais lapuočiais, pušimi, egle, skroblu. Lietuvos miškuose dažniausiai vyksta eglės pakaita minkštaisiais lapuočiais. Kaip paprastai eglynuose yra tam tikras kiekis minkštųjų lapuočių. Jų ypač daug atsiranda eglynuose po antžeminių gaisrų, vabzdžių antplūdžio, audrų, netinkamų kirtimų. Pvz. Kėdainių aps. eglynuose yra gausūs minkštieji lapuočiai, įsigalėję po 1861–63 verpiko vienuolinio antplūdžio, kada tos srities miškai tapo labai išnaikinti. Esama nemaža vietų, kur mūsų miškuose vestuose plynuose kirtimuose ir gaisravietėse eglė išstumta minkštųjų lapuočių. Tokiose tat vietose, dažniausiai susimetus šviesinėms gausioms žolėms bei kartu suvelėnėjus dirvos paviršiui, tegali ir augti medžiai pionieriai, pvz. beržai, drebulė, baltaalksnis. Pastarieji greit augdami ir susiglaudę lajomis esamą žolinę paklotį pakeičia negyvąja iš lapų, pabirų, kur jau eglei lengviau įsisėti ir jos daigams kilti. Susidaręs tuo būdu jaunuolynas ima įsigalėti ir suaugusi eglės antroji lova ne tik susilygina su minkštaisiais lapuočiais, bet ir pralenkusi juos nustelbia. Pastarieji netekę šviesos pradeda nykti, o eglė atgauna sau prideramą vietą ir savomis sėklomis prisisėja pomiškį. Kada senesnio eglės medyno, kuris duotų brandžių sėklų, arti minkštųjų lapuočių užimto ploto nėra, eglės sugrįžimo procesas yra apsunkintas ir trunka ilgą laiką.

A. Rkž.

M. cheminiai gaminiai yra gausūs ir įvairūs. Juos galima klasifikuoti trimis grupėmis. 1. Gaminiai, gaunami chemiškai ir mechaniškai modifikuojant medienos savybes, nesuardant pačios medienos struktūros. Čia skiriama gaminiai impregnuojant medieną chemikalais apsaugoti nuo puvimo ar duoti atsparumo ugniai, ir dimensiškai pastovūs, impregnuoti ir dideliu spaudimu sukietinti gaminiai. 2. Gaminiai, gaunami suardant medienos struktūrą, pvz. popierius, dirbtinis šilkas, celiuliozės filmos, nitroceliuliozė, plastikai ir kt. 3. Gaminiai, gaunami keičiant medienos cheminę sudėtį, pvz. cukrus, mielės, alkoholiai, butileno glikolis, acetonas, glicerinas, furfurolis, taninai, vanilinas, vaškas, acto, butirinė, oksalinė, laktinė rūgštis, fenolai, terpentinas, kalifonija, alyvos, medžio anglys ir kt. Plg. Medienos hidrolizė, Medienos cheminė sudėtis.

M. anglis. Destruktyviai destiliuojant (anglinant) medieną, visos dujinės prigimties medžiagos yra išgarinamos. Lieka tik anglis. Seniau medžio destiliacija buvo primityvi, vad. laužuose, kada medžio gabalus sukraudavo į krūvas, padegdavo ir apdengdavo žemėmis. Modernusis medžio destiliavimas vykdomas retortose, kur gaunama ne tik m.a., bet taip pat derva, acetonas, medžio alkoholis ir acto rūgštis. Iš 4 kg medienos vid. gaunama apie 1 kg anglių. M.a. yra geras kuras, todėl seniau plačiai vartodavo geležies pramonėje; dabar čia ją pakeitė koksas. M.a. turi savybę sugerti dujas, ypač žemoje temperatūroje, o skystyje taip pat sugeria dažus. Dėl šių savybių ji vartojama dujokaukių gamyboje bei kitose pramonės šakose, ypač maisto nemalonaus kvapo ar spalvos pašalinimui, pvz. rudasis cukrus gali būti paverčiamas baltuoju, raudonasis vynas bespalviu, pašalintas žibalo kvapas iš maisto gaminių ir kt.

Z.Prs.

M. suakmenėjimas, arba petrifikavimasis, tapimas kietu, akmenišku, vyksta, kai tam tikrose sąlygose jo organinės medžiagos laipsniškai atomas po atomo pakeičiamos mineralais, išliekant buvusiai struktūrai. Dažniausiai čia dalyvauja silicio rūgštis ir kalcio karbonatai. Tokių sumineralėjusių medžių pasitaiko ištisais rąstais apie 30 m ilgio ir per 1 m skersmens. Dėl originalumo bei rašto gražumo suakmenėję medžiai vartojami rašomojo stalo reikmenims, skėčių rankenoms ir kt. dirbiniams, dargi plonoms grindų plokštelėms. Lietuvoje taip pat buvo randama pavienių suakmenėjusio medžio gabalų.

J. Rkt.

Medišauskas Eduardas žr. Medonis, Eduardas.

Meditacija (lot. meditatio ‚mąstymas') susitelkimas ties kuriuo nors dalyku, pagarbus į jį gilinimasis, specialiai religinis susitelkimas.

Filosofinė m. yra protinis - loginis kurio nors klausimo svarstymas; pvz. yra garsios Descartes m. ‚Meditationes', kur jis svarsto didžiuosius gyvenimo klausimus —Dievo buvimą, jo pažinimą, sielos nemirtingumą ir t.t.

Poetinė-lyrinė m. yra su jausmu susijęs būties apmąstymas, jos nykumo ir didybės apžvelgimas bei pergyvenimas. Pvz. Rembrandto paveikslas ‚Filosofai medituoja', Lamartine eilės ‚Poetinės meditacijos', ‚Naujos poetinės meditacijos'.

Religinė-asketinė m. yra minties telkimas ties likiminiais klausimais siekiant gilesnio santykio su dievybe ir savęs išvadavimo, pvz. joga, budistai. Jų supratimu, m. atveria kelius į visatos sąrangos, egzistencijos esminį pažinimą ir tuo būdu įgalina savęs išganymą, t.y. išsivadavimą iš perėjimo iš vienos formos kūnų į kitus.

Krikščionybėje m. yra mintinės maldos (žr.) forma, kuria žmogus kelia savo mintis Dievop, akina valią ir jausmus gyvesniam dvasiniam gyvenimui. Tai susitelkimas savyje, atsiribojimas nuo išorinio pasaulio bei visko vertinimas tikėjimo bei amžinybės šviesoje — sub specie aeternitatis. Kiekvienam krikščioniui m. yra savojo tikėjimo pagilinimo ir savęs tobulinimo priemonė. Šiuo būdu jis ne tik geriau pažįsta krikščionybės tiesas, bet ir jas pasisavina bei įjungia savo asmens gyvenimam. Tuo m. skiriasi nuo filosofinės m., kuri tėra teorinis svarstymas, nepagaunąs asmeninio žmogaus gyvenimo. Religinėje m., krikščioniškąja prasme, dalyvauja visos pagrindinės dvasios galios: protas, valia, jausmas. Protas, kiek pajėgdamas, siekia įsigilinti į Kristaus apreikštas paslaptis, valia sukyla jas pamilti, pagal jas ryžtis, o jausmas nuteikia jas vykdyti ir jausti Dievo artumą. Tuo būdu teorinis krikščionybės turinys tampa asmens turiniu. Jis įsigauna jo gyveniman, nugali ydas, perdidelį prisirišimą prie žemės vertybių, jį taurina bei dvasina. Tai viena veiksmingiausių savęs tobulinimo, apvaldymo bei vidinio ugdymosi priemonių. Katalikų Bažnyčia ją labai rekomenduoja visiems tikintiesiems, ypač siekiantiems dvasingesnio gyvenimo, o kunigus bei vienuolius netgi įpareigoja kasdieninei m. (CIC can. 125, 2 ir can. 592). Visų kunigų seminarijų auklėtiniai savo dieną taip pat pradeda dvasios vado vedama m. ir tuo būdu pasiruošia savarankiškai m.

M. pradai jau buvo žinomi pirmųjų amžių krikščionims. Pvz. šv. Povilas savo laiške pilypiečiams 4, 8–9 ragina tikinčiuosius meditacijai. Pirmieji krikščionys gyvai atsiminė Kristaus pavyzdį — jo vienišą maldą, susikaupimą nuošalumose. Atsiskyrėliai ir vienuolinių bendruomenių steigėjai daug dėmesio skyrė m. Nebuvo betgi nustatytų metodų. Pastarieji pradėjo rastis ankstyvais viduramžiais ir susiformavo ypač XVI a. Šioje srityje pasižymėjo jėzuitų įsteigėjas šv. Ignotas Loyola. Jo ‚Dvasinės pratybos' (1556), išplaukusios iš ilgos patirties, išplito visur. Ir dabar m. pagrindą sudaro šv. Ignoto metodas, pabrėžiąs minties drausmę ir neleidžiąs išbujoti vien jausmui. Pagrindinė vieta tenka minties išjudinimui, per kurį ateina gilesnis įsitikinimas, pasisavinimas ir pamilimas. Šv. Ignoto dvasinės pratybos, pagrįstos m., pastaruoju laiku bandomos pritaikyti ne tik religinio - asketinio auklėjimo įstaigose bei vienuolynuose, bet ir pasauliečių sambūriuose, uždarose rekolekcijose. Apskritai, m. mūsų laikais įgauna naujos reikšmės ir nereliginėje srity, pvz. psichoterapijoje, auklėjime, vadovavime. Vakaruose m. buvo išstumta racionalistinės galvosenos. Dabar m. imama daugiau ir plačiau vertinti.

A. Schwartz, Einführung ins betrachtende Gebet 1921; *V. Lehodey,* Les voies de l'oraison Mentale 1923; *A. Brou,* St. Ignace, maître d'oraison 1925; *P. Pourrat,* La spiritualité chrétienne 1927; *G. Lercaro,* L'oratione mentale 1947. *P.Gd.*

Mėdiumas (lot. medium ‚vidurys') individas, kuris esąs kontroliuojamas arba valdomas dvasių ar dvasios ir kuris galįs perduoti jų mintis kitiems žmonėms žodžiu, raštu, gestais ir pn. M. daugiausia naudojami parapsichologijoje (žr.), ypačiai spiritizmo (žr.) seansuose. M. mokslinė vertė abejotina; ligi šiol turimais moksliniais metodais m. veiksmai negali būti patikrinami.

Medliepis žr. Klevas.

Medlieva (Rhamnus) šaltekšninių (Rhamnaceae) šeimos medžiai bei krūmai. Apie 55 skirtys išplitusios abiejose vidutinio klimato juostose ir tropinėse srityse. Lietuvoje m. šunobelė (Rh. cathartica), apie 5 m aukščio medelis žalsvais žiedais juodomis blizgančiomis uogomis, dygliuo-

tomis šakelėmis. Sutinkamas miškuose, daubose. Uogos vartojamos vaistams (Baccae spinae cervinae) ir iš jų gaunamas taip pat sirupas viduriams valyti (Syrupus Rhamini cathartici). Ši šunobelė Lietuvoje įstatymo keliu buvo naikinama, kaip rūdžių. Puccinia coronifera platintoja. Be šios, Europoje dar minėtinos Rh. rupestris, Rh. alpina, Rh. fallax. JAV augą 4 skirtys. Japonijoje Rh. japonica, Kinijoje Rh. utilis. *J.Rkt.*

Mėdninkai mstl. ir buv. dv., 32 km į p.r. nuo Vilniaus, prie Ašmenos vieškelio, Kuosinės upelio slėnyje; apie 300 gyv. Namai mediniai, yra pašto agentūra, pradžios mokykla. 1920–39 M. buvo lenkų okupuoti, po to grįžo Lietuvai. Apie 3 km į r. nuo M. eina rusų nustatyta Lietuvos–Gudijos siena.

M. istorija, glaudžiai susijusi su pilimi, siekia XIV a. pradžią. Pagal Stryjkovskį M. pilis statyta 1313. Petro Dusburgiečio ir Jerošino kronikose minimas 1320 Ordino žygis į M. (Medeniken) žemę; to žygio metu žuvo Ordino maršalka Henrich von Plotzk ir 29 broliai. M. kraštas vėl minimas 1385 ir 1392 Ordino žygyje, kuriam vadovavo did. magistras Konrad Zollner von Rotenstein. M. pilį (hus Medenikin) mini kryžiuočių žygių aprašai (Litauische Wegeberichte). 1398 Salyno taikos sutartyje dalyvavo ir M. pilies seniūnas. 1402 komtūras Wilhelm von Helferstein, apėjęs Vilnių, užpuolė ir sudegino M. pilį (do was das hus alreit vorbrant). 1415 Vytauto laiškas did. Ordino magistrui rašytas M. Taip pat ir 1426 Vytauto laiške aiškiai minima M. pilis (unserem husze Medniki). M. apsistodavo D.L.K. Vytautas, Kazimieras, Aleksandras ir kt. Kazimiero ir Aleksandro laikais M. dv. valdytojas turėjo duoti jiems pastotes, kai D.L.K. lankydavosi M., nuvežti į Vilnių arba kur nors kitur, vežti į karą ir kt. 1514 III 28 Žygimantas Senasis įpareigojo M. dv. valdytoją kng. Vosylių Žilinską taip pat duoti jam pastotę, reikalingą skaičių žmonių dvaro dirvoms arti, imti iš dvare esančių druskininkų pakankamą kiekį druskos, duoti kalvių ir t.t. 1517 imperatoriaus diplomatas Herbersteinas (žr.), keliavęs pro M., rado pilį visiškai apleistą. 1551 M. mstl. turėjo mokėti karaliaus iždui 5 kapas grašių. 1655 pilis apgriauta įsiveržusios rusų kariuomenės ir po to liko apleista. XIX a. pilies griuvėsių vaizdą duoda N. Ordos albumo litografija.

Pirmoji M. bažnyčia statyta 1391 Jogailos, kuris paskyrė bažnyčiai medaus duoklę, kurią turėjo duoti 4 Varnionių gyventojai, žemės, pievų, smuklę ir kt. Parapija atiduota valdyti vienuoliams, vad. atgailos kanauninkams (žr. Kanauninkai vienuoliai). 1528 parapija iš vienuolių atimta, bet

Medninkų pilies griuvėsiai

1540 vėl jiems grąžinta. Rusai 1832 vienuolyną uždarė. Naujoji Šv. Kazimiero bžn. pradėta statyti 1910, baigta 1931. Atkurtoji parapija 1932 turėjo 3077 parapiečius.

M. pilis pastatyta pelkėtoje pievoje, plokščioje pakilumoje, kuri p. ir r. dalyje atskirta perkasu. M. pilis yra aptvarinio (gardo) tipo, kaip Kriavo ir Lydos pilys. Mūrinės ginamosios sienos plane sudaro keturkampį 184 × 136 m. Visos keturios

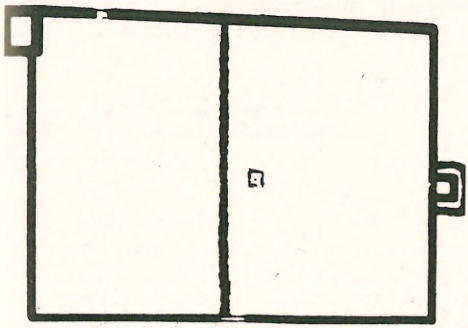

Medninkų pilies planas (pagal B. Schmidą)

mūro sienos ir jų kampai, neskaitant kelių išgriuvusių tarpų, yra dar ištisai išlikusios. Vidaus plote senovėje buvo daug medinių pastatų, kurie vėliau visi išnyko. Mūro technika yra panaši į Kriavo ir Lydos pilių. Pamatai iš lauko akmenų. Aukščiau panaudotos lietuviško tipo brauktinės plytos nevienodų formatų: vienos didesnės (nuo 32,5 × 16,6 × 10,7 iki 31,7 × 15,1 × 8,7), kitos mažesnės (nuo 29,0 × 14,4 × 7,5 iki 27,0 × 13,0 × 6,5). Didelės plytos naudotos skliautams bei kampams, o mažesnėmis buvo aptaisytas sienų paviršius. Rasta pavienių labai ilgų ir plonų plytų bei fasoninių plytų fragmentų. Plytų rišimo būdas baltiškas, ar vendinis. Mūro konstrukcija kiautinė: tarp dviejų plytų sienelių primesta lauko akmenų, skeveldrų, plytų trupinių su rišamuoju kalkių skiediniu, kuris sukietėjęs yra tvirtesnis už degtas plytas (atsparumas gniuždymui 116 kg/cm²). Plytų apdaras daugelyje vietų nuo sienų atšokęs. Sienų aukštis siekė 10–11 m, storis tik 1,50–1,85 m. Įsigalėjus šaudomiems ginklams XV a. sienos buvo statomos storesnės, todėl M. pilies sienų plonumas kalba už ankstyvesnę statybos datą. Išliko dviejų bokštų griuvėsiai. Didysis — penkių aukštų donžonas š.p. kampe turis sienoje suskliaustą laiptų narvelį ir vieną viršutinę suskliaustą patalpą, nors ap-

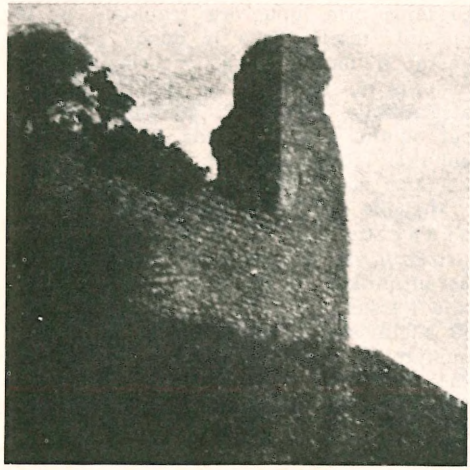

Medninkų pilies bokštas

griuvęs, dar siekia 18 m aukščio. Bokštas turėjo gotinius langus. Šalia donžono 4–5 m aukštyje buvo įrengtas pakeliamas tiltas įvažiuoti per griovį. Antras mažesnis bokštas prie p. sienos dar siekia 5 m aukščio ir yra pilnas griūvenų. Sienų v. ir r. fasaduose yra po išgriuvusį tarpą, kurių vietoj spėjama buvus po bokštą. B. Schmid sprendė, kad M. pilis buvo pastatyta Vytauto laikais, maždaug sykiu su Trakų salos pilimi, tuoj po 1402 sudegus ankstyvesnei piliai, kuri galėjo būti medinė. Dabar S. Abramauskas, rasdamas mūro technikoje panašumo į Livonijos XIII–XIV a. pilis, laiko Stryjkovskio paskelbtą M. pilies pastatymo datą (1313) teisinga. Paminklo globa susirūpinta jau po I pas. karo. Visų pirma buvo pašalinti ūkio pastatai iš pilies rajono. 1954 atlikti tyrinėjimų darbai ir pradėta ruoštis paminklo konservacijai.

Scriptores rerum Prussicarum I, 1861, 185 ir 592; III, 1866, 258; Codex epistolaris Vitoldi 1882; *M. Baliński*, Starożytna Polska III, 1846, 211–213; Słownik Geograficzny VI, 1885, 329; *B. Schmid*, Burgen in Litauen (Der Burgwart 43, 1942, 6); *A. Jodzlewicz*, Miejsce zgonu św. Kazimierza (Ateneum Wileńskie III) 1925,–26, 95; *S. Lorentz*, Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyznie i Nowogrodczyznie (Ochrona Zabytków Sztuki I, 1930–31, 162); Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955, 101; *P. Reklaitis*, Die Burgen und Schlösser in Litauen 1956 (rankraštis) 79–81; *V. Uždavinys*, Po Vilniaus apylinkes 1958, 118–120; *S. Abramauskas*, Plytų dydžiai XIV–XV amžių Lietuvos architektūros paminkluose (Valst. architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis I, 1958, 33–35). *P.Rkl.*

Medõkas 1. švilpa, tošies birbynė. Mažame pagaliuke iškerpama stačiais kraštais iškarpa, į kurią įdedama plona tošelė ir

užspaudžiama iškarpai pritaikytu medoku. Pridėjus prie lūpų, orą traukiant ar išpučiant, tošelė virpa ir duoda švilpiantį garsą. M. darosi vaikai ir piemenys; piemenims m. tarnauja ir atskiro piemens atsišaukimo ženklu. 2. Mediniais padais, bet odiniu viršum apavas. 3. Medžio gabaliukas, pakaltas stora viela, tarnaująs vaikams vietoj pačiūžos.

Medonis (iki 1939 Medišauskas) 1. E d u a r d a s (g. 1905 X 15/28 Rakandžių k., Gruzdžių vls., Šiaulių aps.) mokytojas, esperantininkas. Baigęs 1924 Šiaulių mokytojų kursus, mokytojavo Ariogaloje, 1925–33 Kietaviškių pradžios m-los ved., vėliau mokytojas Kaune. Esperanto k. reikalais rašė Kultūroje ir kt. 1929 rotatorium leido esperanto k. pamokas, nuo 1929 red. mėnesinį Litova Esperanto Revuo, 1934 Kaune leido ir red. Laiko savaitraštį. Atskirai išsp. Tarptautinės esperanto kalbos vadovą 1928.

2. P e t r a s P o v i l a s (g. 1892 XII 2 Paliūnų k., Seirijų vls., Seinų aps.) visuomenininkas. Pradžios mokyklą baigė Seirijuose. 1910 atvyko į JAV. Homestead, Pa., ir Pitsburgo aps. organizavo Lietuvos vyčius (1913 Pitsburgo aps. vyčių pirm.). 1919–25 LRKSA 38 kuopos finansų sekr. I pas. karo metu ir Lietuvos nepriklausomybę atstatant dirbo Tautos fonde, Aukso fonde, organizavo rinkliavas. 1926–41 ALRK federacijos Detroito skyriaus pirm., 1929–33 LRKSA 171 kuopos Detroite finansų sekr., nuo 1933 pirm. 1940–49, 1952 ir 1956 Detroito liet. organizacijų centro pirm. Laisvalaikiu daro smuikus ir kankles. Yra padaręs apie 180 smuikų.

Medresė (ar.) aukštoji musulmonų dvasinė mokykla.

Medsėdžiai dažnas vardas Žemaičių gyvenamųjų vietų, įsikūrusių miškuose. Tuo vardu ir vysk. M. Valančius vadino savo gimtąjį kaimą Nasrėnus (žr.), Salantų vls., Kretingos aps.

Mėdsukis centrifūginė mašina medui iš korių išimti, nepažeidžiant korio. M. išrado 1865 austrų kariuomenės mjr. Franz von Hruschka pastebėjęs, kad, kai jo sūnus išdykaudamas suko indą su koriais aplink galvą, iš korių akelių išsiliejo medus. Pradžioje m. buvo labai paprastas, ranka sukamas. Jame tilpdavo 2–3 koriai. Išsukus vieną pusę korio, apvertus reikėdavo išsukti antrą pusę. Dabar gaminami m. talpina iki 50 rėmų; juose koriai apverčiami automatiškai. M. išradimas pakeitė bitininkavimo metodus ir pagerino medaus kokybę. Anksčiau medui nuo vaško atskirti, medų iš korių spausdavo slėgtuvais (presais) ar lydydavo. Tuo būdu pagamintas medus turėdavo vaško, bičių duonos ir kitokių priemaišų, kurios gadindavo medaus skonį, kvapą ir spalvą. M. išsukus medų, koriai palieka sveiki ir, įdėjus atgal į avilį, bitėms nereikia gaišti laiko koriams gaminti. Vartojant m., bitininkas visada gali turėti tuščių korių atsargą ir medonešio metu, juos dėdamas atgal į avilį, gauna keleriopai daugiau medaus. *J.Pup.*

M. L i e t u v o j. Pirmieji m. mūsų dvaruose pasirodė XIX a. gale. Juos skòbdavo iš liepos medžio arba sustatydavo iš liepinių lentelių; jų dugnas būdavo įdubus ir turėdavo medui ištaką. Viduryje m. buvo medinis reketėlis, kurio ašelę suko tiesiog rankenėle. Į reketėlį dėdavo vieną ar du korius, kurie, palyginti, buvo arti ašies. Tokiu m., norint medų išsukti, reikėjo jo rankenėlė smarkiai sukti, kad susidarytų pakankama išcentrinė jėga net ir gana skystam vasaros medui. Vėliau m. indas buvo daromas didesnis, koriai atitraukti nuo ašies, dažnai talpinant po keturius, t.y. į visas reketėlio sieneles, o sukimo greičiui pasiekti pridėtas atskirai ratukas, kuris dirželiu ar styga suko ant ašelės užmautą kitą, jau žymiai mažesnį. Pasiekus didesnį greitį, reketėlio sienelės buvo aprūpintos tinkleliu, nes šiaip be jo ima išlūžti iš rėmo patys koriai. Tokius dvarams m. darė vietos amatininkai, ir jie greit išplito tarp didesnių bitininkų ir kaimuose. XX a. pradžioj pasirodė ir skardinio indo m., kurių ašelė buvo sukama tiesiog arba iš šono įtaisyta rankenėle, sukimo jėgą perduodant įvairiais smagračiais. Paskutiniu metu, perėjus prie rėminių avilių ir taupant korius bei siekiant didesnio kiekio medaus, m. buvo įsigijęs beveik kiekvienas bitininkas. *A.Mž.*

Medšarkė dv. Darbėnų vls., Kretingos aps., 3 km nuo Darbėnų; 1923 buvo 34 gyv. Netoli Darbėnų yra 297 ha ploto miškas. Dalis jo skirta miesto parkui, kuris buvo gražiai sutvarkytas. Vieta lygi, sausa. Pušynas daugiausia brandaus amžiaus, su gražiu jaunuolynu. Pro mišką eina geležinkelis.

Mėdšarkės (Laniidae) musinukėms artima paukščių šeima, būdinga stipriu snapu ir užlenkta jo viršūne bei panašiomis į varnų kojomis. Minta vabzdžiais, varlė-

Plėšrioji medšarkė

mis, driežais ir mažais paukšteliais. Lizdus krauna krūmuose ir medžiuose; kiaušiniai margai spalvoti. Daugumas rūšių turi malonų balsą, o kai kurios moka pamėgdžioti kitų paukščių balsus. M. yra keletas šimtų rūšių, bet tik kelios iš jų gyvena Š. Amerikoje.

P a p r a s t o j i m. (Lanius collurio L.) yra gerai žinomas Lietuvos paukštis, kiek mažesnis už žvirblį. Snapas ir kojos patino juodi, nugara ryškios rudos spalvos, viršugalvis šviesiai pilkas. Ilga uodega iš baltų plunksnų su juodais galais. Patelės spalvos mažiau ryškios ir savo išvaizda panaši į žvirblį. Žiemoti išskrenda iš Lietuvos pro Balkanus į atogrąžų ir P. Afriką. M. vengia miškų, mėgsta atvirus plotus su krūmais ir pavieniais medžiais. Jos yra labai drąsios, pavojaus metu puola varnas, gegutes, dr̨ista net katei smogti iš užpakalio snapu į pakaušį; labai judrios ir landžios. Pagautą grobį jos užsmeigia ant nulauztos šakelės ar spyglio ir tuomet mėsinėja. Pažymėtina, kad grobio užsmeigimo veiksmą daro ir jaunikliai, kurie neturi grobio, nes šis veiksmas jiems yra įgimtas ir tik vėliau pritaikomas reikalui. Lizdus krauna neaukštai; patelė padeda apie 6 kiaušinėlius, perėjimas trunka apie 2 savaites.

J u o d a k a k t ė m. (Lanius minor Gm.) yra maždaug varnėno didumo. Ji nėra dažna Lietuvoje, bet kai kuriose vietose jos dažnai sutinkamos. Ji mėgsta tupėti medžių viršūnėse, ant telefono stulpų ar sausų šakų. Lizdus krauna aukštuose medžiuose. Patinas daug gieda iš kitų paukščių skolintais balsais (vieversio, kregždės, dagilio ir kt.), kuriuos sujungia į vieną ištisą giesmę.

P l ė š r i o j i m. (Lanius excubitor L.) yra didesnė už juodakaktę, ilga uodega. Visa kūno apačia balta, nugara pilka. Kojos, snapas ir antakiai juodi. Ji gyvena visoje Europoje, išskyrus D. Britaniją, ir beveik visoje Azijoje. Lietuvoje ji yra retas paukštis. Minta smulkiais paukščiais ir kt. gyvūnėliais — pelėmis, varlėmis, driežais, vabzdžiais. Lizdą krauna didelį ir tvirtą. *A.B.*

Medtner Nikolaj Karlovič (1880–1951) rusų kompozitorius ir pianistas. 1900 baigė Maskvos konservatoriją, kur kompoziciją studijavo pas Arenskį ir Tanejevą. 1909 pakviestas Maskvos konservatorijos prof., bet po metų atsisakė, norėdamas atsidėti koncertiniam darbui. Prieš I pas. karą koncertavo Vokietijoje. I pas. karo metu ir po revoliucijos dirbo Maskvos konservatorijoje. Po antros koncertinės kelionės po Europą 1921 į Rusiją nebegrįžo. Pradžioje gyveno Vokietijoje, 1924–25 koncertavo Amerikoje, grįžęs apsistojo Paryžiuje, 1930 koncertavo JAV ir Kanadoje, po to 1936 apsigyveno Anglijoj. Kaip pianistas M. pasižymėjo vidiniu subtilumu bei išgyvenimo gilumu. Jo kompozicijų stilius neoklasikinis su rafinuotu techniniu išbaigimu, ritminiu savitumu. Savo kūrybinį credo labiausiai išreiškė trijuose fort. koncertuose. Ypačiai buvo pamėgęs sonatos formą. Paliko 3 sonatas smuikui su fort., 9 sonatas fort.; kiti fort. veikalai: Improvizacijos, Arabeskai, Laumių pasakos, Ditirambai, Lyriniai fragmentai, Užmirštos melodijos. Be to, parašė per 100 individualinių dainų Puškino, Lermontovo, Goethės, Heinės, Nietzschės, Tutcherio, Eichendorfo ir kt. žodžiams. *Iz.V.*

Meduliarinis (lot. medullaris iš medulla ‚čiulpai, kaulų smegenys') medicinoje — smegeninis.

Medumėlė melisalapė (Melittis Melissophyllum) lūpažiedžių (Labiatae) šeimos

žolinis augalas. Lietuvoje labai retas. Sutinkamas Vilniaus srityje. Lapai vartojami vaistams.

Medumis ežeras Latvijoje, Žiemgaloje, 7 km į š.r. nuo Zarasų, greta Zarasų–Daugpilio plento, 280 ha ploto; paviršius 140 m nuo j.l.; priklauso Laukesos (Dauguvos) baseinui.

Medunta žr. Mantes-Gassicourt.

Meduõlis medauninkas, su medumi keptas saldus kepinys. Žemaičiai m. dažniau kepa ploną ir pailgą, sudėję tešlą į skardines keptuvėles, o aukštaičių m. dažnai aukštesnis ir apskritas. Seniau aukštaičiai m. kepė vestuvėms, ir svočia be m. nelaikoma gera svočia; taip pat jaunamartė dažnai kepė m. eidama pirmą kartą į svetimą pirtį; m. nešėsi ir moteris į bičiuoliją (medaus kopinėjimo vaišes). Šalia m., buvo daromos ir mažos m. bandelės, kurias dalindavo atvykusi viešnia vaikams, per Kalėdas užėjusiems ‚Bernelio' giesmininkams ir Velykų metu.

Medus bičių organizme ir korių akelėse perdirbtas augalų nektaras, kurį bitės renka prieaugliui maitinti ir maisto atsargai. Bitės, perdirbdamos augalų nektarą į m., išgarina dalį vandens ir iš dalies suskaldo nektare esantį sudėtinį cukrų (sacharozę) į paprastesnius cukrus (monosacharidus), bet nedaro įtakos nektaro spalvai ir skoniui, todėl m. spalva, skonis ir kvapas priklauso nuo nektaro kilmės. M. yra nuo šviesios (beveik baltos) spalvos iki juodos, o skonio atžvilgiu — nuo švelnaus iki stipraus ir net kartaus. Šviežias, tik iš korių išimtas, m. yra tiršto skysčio pavidalo, bet pastovėjus, vienas iš medaus cukrų, dekstrozė, pradeda formuotis į didesnius ar mažesnius kristalus. Tuo būdu m. sutirštėja, ‚susicukruoja' tiek, kad jį galima peiliu į gabalus piaustyti. Atvirai laikomas m. absorbuoja aplinkos kvapus, todėl neapsaugotas, laikomas blogose patalpose, praranda gerą skonį; be to, nerūpestingai laikant m. drėgnose patalpose, natūraliai nektare esančioms mielėms veikiant, gali prasidėti rūgimas. M., norint išlaikyti skystą ir apsaugoti nuo rūgimo, šildomas. Šildoma pusė valandos 140–150° F temperatūroj. Šildant sunaikinamos mielės ir sutirpinami dekstrozės kristalėliai. Šildant per 150°F, m. vertė nukenčia, pasikeičia spalva, skonis, kvapas ir panaikinami vitaminai.

Cheminė m. sudėtis įvairuoja pagal nektaro kilmę, bet vidutiniškai meduje yra procentų: vandens 17,0, levuliozės (vaisinio cukraus) 41,0, dekstrozės (vynuogių cukraus) 34,0, sacharozės (paprasto valgomojo cukraus) 1,9, dekstrinų 1,8, proteinų 0,3, pelenų (mineralinių medžiagų) 0,18, nitrogenų 0,04, rūgščių 0,1, labai įvairuojančio kiekio dažnai analize sunkiai išskiriamų medžiagų, kurių sudėtyje yra geležies, kalkių, sodos sulfatų, magnezijos, potašo, mangano, fosforo rūgščių, žiedų dulkelių, albuminų, aromatinių medžiagų, aukštesnio laipsnio alkoholių ir kt. yra 3,68%.

Bitės, trūkdamos nektaro (sausrų metu), renka nuo augalų lapų amarų ekskretus ir dėl transpiracijos trukdymų susirinkusias cukrines medžiagas. Iš šių šaltinių surinktas m. vadinamas l i p č i u m. Jis yra menkesnės vertės už nektaro kilmės medų. Lipčiuje nėra vitaminų ir aromatinių medžiagų, be to, jis turi mažiau levuliozės ir dekstrozės, o daugiau sacharozės. *J.Pup.*

M. k o p i m a s. M. jau žinomas nuo priešistorinių laikų. Viename paleolito pabaigos R. Ispanijos urve Araña (prie Bicorpo) yra atvaizduotas žmogus, kopinėjąs laukinių bičių m. medyje.

Medaus kopimas (piešinys Araña urve)

M. k o p i m a s L i e t u v o j e. XIX a. bitininkai m. paprastai tekopdavo jau medonešiui pasibaigus, rugpiūčio viduryje. Medonešio metu tekopdavo m. tik aiškiai pastebėję, kad drevėse ar kelmuose jau per maža vietos, ir išpiaudavo tuomet dalį korių. Bitininkas, pasikėlęs į medį geiniu, atidarydavo drevės plautą ir medui kopti skirtu peiliu išpiaudavo savo nuožiūra korius, palikdamas reikalingą m. kiekį bičių šeimai žiemos metui. Rūpestingas bitininkas m. joms nešykštėdavo, nes likutį išsikopdavo pavasarį. Panašiai kopė ir kelminius avilius, nukeldami antrininką ir išpiaudami visus m. korius, taip pat ir iš lizdo m. perteklių. M. korius sumaigydavo šaukštu ar mente liepinėje, palikdami kol koriai užplūs, t.y. m. nusistos. Iškilusius korius nugriebdavo vaškui, o gryną m. palikdavo liepinėje, pridengdami švaria drobe, kad m. ‚apsiprastų', t.y. dalis iš jo vandens išgaruotų ir m. neberūg-

tų. Maždaug po 2 savaičių liepinę pridengdavo dangčiu ir pastatydavo vėsioje vietoje. M. skirtas liepines, klevines ar beržines (vėliau ir molinius indus), tenaudojo tik m. laikyti. Prieš supildami m., jas iššutindavo karštu vandeniu, kartais dar pelenų šarmu ir vėl karštu vandeniu, dažnai įmesdami į vandenį ir įkaitintų akmenų, kad vanduo liepinėje kurį metą kunkuliuodamas virtų. Taip pat kai kurie bitininkai dalį korių su medumi palikdavo liepinėn stačius sudėję. Tokius korius su m. seniau labai brangiai galėjo parduoti, antra, juos laikydavo ir pavasariui, jei reikėdavo kartais bitės penėti.

M. kopimo baigtuvės (medýnos, mėdkopis, meduõtė) dažnai bitininkų šeimose buvo šventė su vaišėmis, į kurią kviesdavo gimines ir kaimynus. Šie, sueidami ar suvažiuodami, pasiimdavo šio to vaišėms (moterys kepinių, mėsos ir pn., vyrai gėrimų). Būdinga, kad meduotėms kviesdavo bitininkai ir neturtinguosius kaimynus, lygiai prie vaišių stalo sodindavo ir užklydusį elgetą, praeivį, tačiau išskirdavo rusą ir kitokį svetimos tautos ar tikėjimo žmogų; ten, kur buvo kaimynai protestantai ar seniai gyveną stačiatikiai, pagaliau seni vietos gyventojai totoriai, juos lygiai kviesdavosi su kt. kaimynais. Buvo vietų, kur iš tokių vaišių neišskirdavo ir savo kaimo žydo, nes ir jis buvo ‚savas', nors ir ‚nekrikštas' (Kurkliečiai, Rokiškio vls.). Taip pat m. kopimo metu ar per meduotes buvo pasiunčiama m. net kito kaimo ligoniams ir neturtingiems senukams. Kiti siųsdavo m. kunigams ir bažnyčios tarnams, miestelio elgetoms. Pačios meduotės pas turtingesnius bitininkus trukdavo ir po 2–3 dienas. Šiek tiek skirtinga meduotė buvo vad. bičiulijų. Sutartą dieną m. kopinėti atvyksta bičiulis, paprastai pakviestas su visa šeima, o tas, pas kurį laikomos bitės, pasikviečia savus gimines ir kaimynus. Visi meduotės svečiai vaišinasi bendru, dar nedalytu medumi, taip pat abu bičiuliai siunčia ir m. dovanų. Skirstantis visai bičiulijos draugei, bičiuliai pasidalija m. pusiau arba ir kitaip, pagal vietos papročius. Pvz. Viduklės apl. ‚bičiuliškos' bitės visos, kurios yra kilusios iš pirminio kelmo, ten dalijasi ir visą medų pusiau; jei prie kurio bičių spiečiaus prisideda dar tokių bičiulinių bičių radėjas, dalija trimis dalimis to ir iš to spiečiaus kilusių šeimų m. ir pn. R. Aukštaičiuose bičiulinių bičių teisė skirtinga: pasidalijamas tik pagrindinio bičių kelmo m. pusiau, o jo pirmojo spiečiaus m. priklauso tik vietos bičiuliui, o antrojo spiečiaus m. dalijamasi pusiau.

Kopinėjimui pasibaigus ir žiemos metu bitininkas ar jo žmona iki I pas. karo daug kur duodavo m. duoklę kunigams, bažnyčios tarnams šiems kalėdojant, o parapijos elgetoms per Visus Šventus. Taip pat, važiuodami bitininkai į svečius, dažnai veždavosi ir indelį m., dalydavo kaimo ligoniams ir seneliams. Ir jei susirgdavo kas kaime, bitininkas siųsdavo ar pats nunešdavo ligonį lankydamas m. Buvo įprasta R. Aukštaičiuose, kad ligoniui įsigeidus m., nors ir iš kito kaimo, bitininkas jo visada duodavo nemokamai, nes už ligonio įsinorėto medaus maždaug stiklinę (apie 1 svarą) imti pinigus buvo laikoma negarbinga ir bitėms nenaudinga: ‚bitelės m. renkančios dėl visų, dėl ubagų, kunigų, sveikų ir ligonių'. Tik po 2–3 duoklių už m. paimdavo šiokį tokį mokestį. Taip pat dažnai m. bitininkų šeima duodavo ir vestuvių dovanoms, parveždami samdinius algos priedo ir pn.

M. liaudies medicinoj buvo dažnas. Jį karštą gėrė peršalę, nes karšto m. stiklinė daugiau priverčia ligonį prakaituoti negu aviečių ar liepos žiedų arbata, nors dažnai visa kartu jungė. Gerklę skaudant, gėrė karštą m. suvirintą su pienu, o votims keliantis gėrė taip pat m., juo tepė tvinkinius, votis, kad šie greičiau prakiurtų ir pn.

Gyvulininkystėje. Medum girdė ir peršalusius arklius, juo tepė arkliams pažandėmis (geležuonimis) sergant kaklą, girdė m. ar šėrė jį su avižomis. Taip pat m. tepė ir žaizdas grynu, sumaišytu su taukais ir žolėmis. R. Aukštaičiai prieš lenktynes arkliams duodavo ir m. stiklinę, dažnai maišyto dar su kiaušiniais ir avižomis, nes tada arklys ištveriąs ir laimįs. Plg. Bitininkystė. *A.Mž.*

M. ir jo duoklės Lietuvoje. Kol Lietuvoje nebuvo plačiau išsivysčs žemės ūkis, bitininkystė (žr.), šalia gyvulininkystės, medžioklės ir žuvininkystės, užėmė reikšmingą vietą. Apie prūsus IX a. gale Vulfstanas rašė, jog jie turį daug m.; tas pat vėliau per šimtus metų buvo kartojama ir apie Lietuvą. Gausūs XV–XVIII a. šaltiniai liudija didžiulę bičių ūkio reikšmę. Ordinas, 1404–09 paėmęs valdyti Žemaičius, be kitko, jiems uždraudė pardavinėti m. į Aukštaičius (Cod. ep. Vit. 165). Žemaičiai Konstancos suvažiavime skundė-

si, jog kryžiuočiai atėmę iš jų ‚visus bitynus ir kitus pragyvenimo šaltinius'. Gausūs liepynai sudarė geras sąlygas bitininkystei vystytis. Medžių kiaurymės ar uoksai davė brangius drevinius medžius, apie kuriuos kalba ir Lietuvos Statutas. Bitynai apimdavo ištisus miškelius. Tik nuo XIX a. bitininkystė vis daugiau virto priediniu pramoginiu užsiėmimu. Tada visai sumažėjo miškinė bitininkystė, sunyko liepynų plotai, o žemės darbas ir gyvulininkystė vis labiau įsigalėjo. Tad senieji aprašymai apie m., apie iš jo gaminamą garsųjį midų ir nuo seniausių istorinių laikų užsienyje branginamą Lietuvos vašką, priklauso D.L.K. laikų romantiškai istorijai. Nuo XVI a., kaip rodo šaltiniai (inventoriai), visur Lietuvoje, šalia smuklių su degtine ir alumi, buvo ir midaus smuklių (korczmy miodowe), paprastai turinčių kasmet mokėti vieną kapą (60) grašių mokesčio. M. gausą patvirtina ir per eilę šimtmečių iš Lietuvos ėjęs didelis vaško eksportas. Jau XIII a. gale Rygos skolų knyga (Das Rigische Schuldbuch) mini Lietuvos vašką (cera litovica), kaip pastovią prekę, kurią Rygos vokiečiai pirkliai, nežiūrint karų su kryžiuočiais, veždavo užsienin. Daug vaško yra išgabenę į Vakarus ir hanzininkai. Apie tai duoda žinių XIV–XV a. šaltiniai. Apie Lietuvos vaško didelę gausą žinojo Enėjas Silvius Piccolomini (Scr. rer. Pruss. IV, 238). Erasmus Ciołek (žr.) 1501 tvirtino popiežiui, jog lietuviai yra pertekę medumi ir iš vaško eksporto paimą daug pinigų (Theiner, Mon. Pol. Lit. II, 277). Iš visų Lietuvos pakraščių į Kauną ir Vilnių didelėmis masėmis buvo siunčiamas vaškas, kur vokiečiai jį supirkinėjo. Nemunu būdavo išgabenami dideli lydyto vaško gabalai, po 4–8 akmens svorio (1 akmuo = 12,5 kg) ‚ratilai'. Į ratilus vaškas būdavo sulydomas miestų vaško liejyklose (‚voskoboinia'). Norėdami suvaržyti svetimųjų pirklių prekybą, apie 1480 vietiniai pirkliai pasiekė, kad atvykusiems vokiečiams būtų draudžiama supirkinėti mažesnius vaško gabalus kaip 3 akmenų. Dideli vaško kiekiai eksportui galėjo būti sutelkti, kadangi valstiečių duoklių tarpe m. duoklės sudarė svarbią poziciją. Jau nuo XIV a. (1387) šaltiniuose yra minima ne tik m. duoklės apskritai, bet ir patys prievolininkai-duoklininkai, kurie savo duokles atlikinėjo vien iš savo užsiėmimo-bitininkystės (medaus duoklininkai šaltiniuose vad. datores mellis, censuales mellis, mellificatores, bortniky, beutner). Vytauto laikų žemių dovanojimai bajorams su priklausomais m. duoklininkais parodo, jog m. duoklė yra labai sena. Gausūs Kazimiero žemių užrašai (Russk. Ist. bibl. 27) mini duokles ‚skaidriu medumi' (presnym medom). Jis atpilamas tada žinomos ir nustatytos talpos indais: liepinėmis, tošinėmis (stavne lukno, pulla), medkubiliais (mednica), statinėlėmis, kaušais arba sveriamas akmenimis, svarsčiais (bezmėnais, apie 1 kg) ir kt. svoriais. M. buvo reikalaujama per rudenines derliaus prievoles - ilges (žr.). Pvz. 1682 Pašilėje, D. Dirvėnų (žr.) vls. valstiečiai turėjo duoti nuo 1 valako ‚skaidraus medaus' ilgių po 6 gorčių (Vilniaus mato) medkubilį. M. buvo reikalaujamas ir per kunigaikščių ar jo pareigūnų viešėjimus valsčiuje, vad. pasėdžius (stacijas). Vareikiuose (Upytės aps.) 1633 stacijos buvo duodama nuo 20 valakų vienas medkubilis medaus.

Apskritai m. duoklės iš valstiečių labai įvairavo pagal miške turimas dreves, pagal pasisekusį metų m. derlių. XVI a. valstiečiai dažnai kasmet turėdavo duoti 1 akmenį medaus, bet tame pat kaime buvo valstiečių su daugiau drevinių medžių, kurie duodavo po 2–4 akmenis (Jablonskis, XVI a. inventoriai, 24–25). 1570 Kruonio dv. valstiečiai nuo valako davinėjo kasmet po medkubilį m. duoklės, bet vad. ‚mieromis' ar ‚bezmėnais' įvairių duoklininkų m. prievolės nebuvo vienodos. 1561 Jurbarko ir Virbalio (N. Valios) inventoriuje pažymėta, jog pavaldiniai nuo kiekvieno drevinio medžio turi mokėti po 7,5 grašio duoklinių pinigų (t.p. 665).

M. anais laikais buvo svarbus saldumynas, kai iki pat XIX a. platesnis cukraus vartojimas net bajorijos tarpe dar buvo nežinomas. M. būdavo tad reikalaujama iš valstiečių per jų ponų vaikų vestuves. Kražių vls. 1533 per sūnaus ar dukters vestuves buvo reikalaujama po 16 kg m., 1594 Upytės aps. — vienas medkubilis (Jablonskis, Lietuviški žodžiai, 172). Kuršių k. (Tytuvėnų dv.) 1581 nuo prievolinio m. duoklės galėjo atsipirkti, mokėdami nuo savo valako po 17 grašių. XVII a. Ašmenos aps. vieno ‚gorčiaus ar bezmėno' m. kaina buvo kapa grašių. Nuo XVI a. yra žinoma daug bitininkų, kurie buvo ‚pusininkai', t.y. turėdavo atiduoti pusę m. derliaus už valdomus ir prižiūrimus drevinius medžius savo ponui. Sprendžiant iš

inventorių, pusinė m. duoklė Lietuvoje buvo gana išplitusi, ir ji dar žinoma iki XIX a. vidurio (Trakų aps.). Iki XVIII a. šaltiniuose vėl yra daug duomenų apie tokius bitininkus (bitnik, tas žodis aktuose dažnai sutinkamas), kurie yra susibičiuliavę bendru bičių valdymu. Bičiulystės formos buvo įvairios: kai bitės išspiesdavo į svetimus drevinius medžius, kai bitės buvo gaunamos iš kito bitininko ir kt. Šaltiniuose yra minimi bičiuliai (biciul) ir ‚sėbrai' (siabr), kurie dažniausiai bites per pusę valdydavo.

Inventoriai: Akty Vilenskoj Komissii XIV, XXIV, XXV, XXXV, XXXVIII; *K. Jablonskis,* Istorijos archyvas I, 1934 (XVI a. inventoriai); ('') Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje I, 1941 (daug geros medžiagos apie m. duokles, bitininkus, bičiulius, sėbrus, pusininkus); *Z. Ivinskis,* Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933; *O. Hedemann,* Dzieje puszczy bialowieskiej w Polce przedrozbiorowej 1939. Kitą bibliografiją žr. Bitininkystė, Bičiulis, Duoklės, Hanza Lietuvoje, Kaimas Lietuvos istorijoje, Matai ir saikai. *Z.I.*

Medus upelis Kelmės vls., Raseinių aps., Dubysos (Nemuno) dešinysis intakas, 8 km ilgio.

Medutė (Majanthemum bifolium) lelijinių (Liliaceae) šeimos žolinis augalas. Apie 10 cm aukščio, baltų žiedų kekės stiebelio gale. Uogos raudonos, saldžios, vartojamos degtinei pagardinti. Mūsų miškuose dažna.

Medùvis ežeras Liutavariškių vls., Trakų aps., 10 km į p. nuo Liutavariškių mst., 1,8 km ilgio, 50 ha ploto; paviršius 140 m nuo j.l., per gretimus Karvio ir Luknio ež. priklauso Luknios (Merkio, Nemuno) baseinui.

Medūzà (gr. Medusa) 1. graikų mitologijoje Forko duktė, Pegaso motina, viena iš trijų gorgonų. Žr. Gorgona, Gorgonėjas.

2. Zoologijoje — duobagyvių tipo laisvai plaukiojąs jūrų gyvūnas, turįs varpo arba skėčio pavidalo drebutinį kūną; metagenezėje iš m. atsiranda polipai (žr.).

Medvalakis miškas žr. Gaštynai.

Medvedica upė Ukrainos stepėse, Dono kair. intakas, 764 km ilgio; baseino plotas 34.655 km², vid. debitas 92 m³/sek.

Medviãgalis Kaltinėnų vls., Tauragės aps., 8,5 km į š.v. nuo Kaltinėnų, 13 km į p. nuo Varnių ir 5 km į r. nuo Požerės bažnytkaimio.

1. M. kalnas yra aukščiausias Žemaičiuose (233,6 m nuo j.l.). Pati kalno viršūnė (apie 60 m virš slėnio) apvali, neapaugusi medžiais. Atkalnė iš š. pusės stati, apaugusi medžiais ir žemai pereina į plokštumą — pievą; iš v. pusės šlaitas nuolaidesnis, ir juo įvažiuojama į kalną; pietinė atkalnė nuolaidi, apačioje dirbama žemė; į r. kalnas jungiasi su Pilies kalnu. Toliau yra mažesni kalneliai: Juokų ir Piliorių. Į p. nuo M. yra Alkos kalnas, senoji kulto vieta, o šalia jo kalnelis Bevardis, prie kurio šliejasi Karūžiškės (žr.) sodyba. Pradžioje M. priklausė Karūžiškės dvareliui, bet vėliau, pasidalijus šeimos nariams, M. viršūnė priklausė Karūžiškei, r. kalno dalis, piliakalnis, Pilioriai ir Juokų kalnas — Kunigiškei ir š. M. kalno dalis — Buciškei. Pietų vakarinėje dalyje prie M. kalno yra kapinaitės, priklausančios Karūžiškei. Jos įsteigtos apie XIX a. vidurį Juzefos Bucevičiūtės-Liutikienės. Čia palaidota Bytautų šeima ir kt.

2. Piliakalnis, esąs į r. nuo M. kalno, užima vieną aukštumą, pritaikytą gynimosi reikalams. Viršutinės piliakalnio dalies šlaitai daugiau kaip 40 m pločio

Medviagalis

juosta aplink iš visų pusių labai stačiai nulyginti. Vakariniame piliakalnio šlaite, apie 10 m žemiau viršūnės, sudaryta apie 50 × 30 m dydžio pakopa, kurios šlaitai taip pat stačiai nukasti. Į piliakalnį įvažiuojama iš p.v. pusės. Piliakalnis nuo lygumos pusės (iš šiaurės) yra per 50 m aukščio. Viršuje yra beveik apvali aikštelė, viduryje nežymiai iškilusi. Aikštelės ilgis 120 m, plotis apie 50 m, plotas apie 5000 m². Piliakalnis netyrinėtas. Į p. nuo piliakalnio esančiame kalvotame lauke yra senosios sodybos liekanų maždaug 2 ha žemės plote. Čia juodos spalvos kultūrinia-

me sluoksnyje randama molinių žiestų puodų šukių. Iš visa ko galima spręsti, kad čia XIII–XIV a. yra buvęs kokio nors sritinio valdovo centras.

Pirmą kartą M. pilis (castrum Medewagiln) minima 1316; tais metais kryžiuočiai ją buvo užpuolę. Daug daugiau žinių turime apie 1329 žemaičių kovas su kryžiuočiais. Petras Dusburgietis rašo, kad 1329 kryžiuočiai, vadovaujami Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio (žr.), apgulę M. pilį (obsedit castrum Medewage), kurioje buvę 6000 žmonių. Žemaičiai atkakliai gynęsi, bet buvę priversti pasiduoti. Vyrai, moterys ir vaikai buvę pakrikštyti, bet netrukus vėl grįžę į savo senąjį tikėjimą. Apie tą patį žygį kiek plačiau kalba ir jo dalyvis, prancūzų rašytojas Guillaume de Machaut (žr.), nuo 1323 tarnavęs pas Čekijos karalių Joną Liuksemburgietį. Ordino magistro Wernerio prašomas, Jonas Liuksemburgietis 1328 XII 6 su daugybe kariautojų išvykęs iš Prahos, 1329 I 1 jau pasiekęs Torunę, o iš čia per Karaliaučių atvykę į Ragainę. Persikėlę per Nemuną, įsiveržę į Žemaičius ir pirmomis vasario dienomis pasiekę M. (Medovagle, Medoagle). Tais metais žiemos būta šaltos, pelkės ir upės gulėjusios po ledu, todėl kariuomenei nebuvę kliūčių brautis į krašto gilumą. M. įgula gynėsi taip atkakliai, jog Werneris, didysis Ordino magistras, įpykęs norėjęs iššudyti visus gyventojus. Tačiau piliai pasidavus, magistras, Jono Liuksemburgiečio prašomas, atsisakęs keršyti. Tuomet buvę pakrikštyta 6000 pagonių. Toliau M. minimas dar 1384, kada kovų metu žuvę daug kryžiuočių, jų vadas Klaipėdos komtūras Markvardas Raschau paimtas į nelaisvę ir sudegintas. Po to apie M. nedaug teturime žinių. XVI a. viduryje pro M. kalną ėjo Karšuvos (žr.) aps. riba, vėliau M. (Medvaigala) priklausė Pavandenės aps.

Scriptores rerum Prussicarum 182, 215, 283, 463; *L. Krzywicki,* Žmudź starożytna 1906. 40; *A. Vaičiulaitis,* Viduramžių poetas Machaut Lietuvoje (Židinys 2, 1939, 178–182); *P. Tarasenka,* Lietuvos piliakalniai 1956, 76–78. *J.P.*

Medvilnė vienaceliai beveik grynos celiuliozės sėklų plaukeliai (lekės) genties Gossypium, dedešvinių (Malvaceae) šeimos taip pat pats augalas bei iš to augalo pūkų pagamintas audeklas. Savaiminiai m. augalai auga krūmais bei 1–3 m aukščio medeliais; auginamoji pramoninė m. laikoma vienmetė (žolinė). Lapai sklypėti, žiedai dideli balti, geltoni, raudoni. Vaisius

Medvilnės šakelė su prinokusiais vaisiais

kūginės formos dėžutė su žirnio didumo sėklomis, kurių galas arba ir visas kevalo paviršius apaugęs gausiais plaukeliais. Auga Amerikos, Azijos, Afrikos tropinėse ir prietropinėse srityse. M., kaip žemės ūkio augalas, žinoma jau nuo 3000 pr. Kr. Auginamosios m. yra daugybė skirčių bei veislių. Svarbiausios pramoninės m. skiriamos keturioms pagrindinėms skirtims. 1. Gossypium barbadense geltonais žiedais, P. Amerikos kilmės. Jos du tipai: salinis, JAV auginamas nuo 1785, geriausios rūšies ilgapluoštis žinomas Atlanto pakraštinėse salose nuo P. Karolinos pietų link; egiptinis tipas Vidurio Amerikos kilmės, į JAV įvestas 1902, sėkmingai auginamas N. Meksikoje, Arizonoje, Kalifornijoje ir, be to, dabar ir Nilo upyne, Egipte. 2. Gossypium hirsutum, baltais ar gelsvais žiedais, manoma, Gvatemalos ar Meksikos kilmės. Ši m. yra visų svarbiausia pramonėje, JAV pietuose užima didžiausius auginamuosius plotus. 3. Gossypium arboreum yra Arabijos, Indijos, Afrikos m. 4. Gossypium herbaceum svarbiausia Azijos m., auginama Irane, Kinijoje, Indijoje, Japonijoje ir kt. M. gerai auga drėgnose smėli-

nėse dirvose. JAV sėjama į vagas. Pasėta kovo-gegužės mėn. prinoksta per 7–8 mėn. Prinokęs vaisius atsiveria suskildamas išilgai ir praskleisdamas tankius gausius m. kuokštus, kuriais baltuoja visas laukas. M. skinama rankomis bei mašinomis. Plaukeliai nuo sėklų pešami mašinomis (rečiau rankomis). Pirmojo pešimo plaukeliai pagal skirtis siekia iki 7 cm ilgio, sudaro pagrindinę verpalų bei audeklų žaliavą. Likusieji plaukeliai (liekanos) atitinkamomis mašinomis dar kartą ar du galutinai nupešami. Šie, kaip blogesnės rūšies, daugiausia eina kamšalams: čiužiniams, pagalvėms, baldams ir kt. Jie tinka taip pat apvarčiams, virvelėms sukti, virvėms vyti. Didelė dalis suvartojama įvairiems celiuliozinia ms gaminiams. Maišomi su kitų augalų pluoštu, dargi vilna. Atitinkamai išvalyta m. medicinoje vartojama kaip vata. M. žaliava rinkai eina apie 500 svarų ryšuliais. Vienas ha duoda 60–300 kg medvilnės. Iš sėklų spaudžiamas bei ekstrahuojamas vad. m. aliejus, naudojamas kulinarijos reikalams. Nemaža jo eina margarinui, muilui gaminti ir įvairiems kt. reikalams. Sėklų išspaudos bei kt. liekanos suvartojamos gyvulių pašarui ir trąšoms. Šaknys vaistingos. 1950 JAV medvilnės derlius davė 2.473.106.000 dol. pajamų augintojams (kviečių — 1.812.116.000 dol.). Sėjamasis plotas 1951 siekė 26,7 mil. akrų su 15.123.000 ryšulių derlium, o visi kiti kraštai kartu tais pačiais metais priaugino 19 mil. ryšulių. Pirmas m. fabrikas JAV įsteigtas 1793 Patwucket, R.I. Europoje daugiausia m. perdirbama Anglijoje Mančesteryje, kuris dėl to pavadinamas Cottonopoliu (ag. cotton ‚medvilnė' ir gr. polis ‚miestas') ir Vokietijoje. Lietuvoje yra buvę du dideli m. fabrikai: Lietuvos medvilnės manufaktūra, akc. b-vė Klaipėdoje ir Anglų-lietuvių akc. b-vė Medvilnė. Be to, m. auginama daugiau kaip 50 kraštų, jų tarpe Indijoje, Pakistane, Kinijoje, Japonijoje, Egipte, Irane, Sovietų Sąjungoje, Australijoje. Svarbiausios m. eksportuojančios šalys yra JAV, Indija, Egiptas ir Brazilija, o importuojančios Anglija, Japonija, Vokietija.

Medvilnės laukas

The Classification of Cotton. Miscelaneous Publication No 310, US Dept. of Agriculture, 1938; *T. H. Kearney,* Breading American - Egyptian Cottons 1939; Cotton Textile Institute, Cotton from Raw Material to Finished Product 1944; Statistics on Cotton and Related Data. US Department of Agriculture, Statistical Bulletin 99, 1951. *J.Rkt.*

Medwall Henry (XV a.) anglų dramaturgas. Jo interliudija Fulgens and Lucrece 1497? (teatrasta 1919) yra svarbi kaip ankstyviausias grynai pasaulietiškas vaidinimas anglų literatūroje.

Medziukas (iki 1954 Medziukevičius) Ignas (g. 1909 X 22 Liuklingėnų k., Krokialaukio vls., Alytaus aps.) teisininkas. 1930 baigęs Prienų gimn., iš pradžių VDU studijavo filosofiją ir klasikinę filologiją, po to perėjo į teisių fak., kurį baigė 1938. Buvo Matų ir prabavimo rūmų buhalteris ir revizorius. 1933–38 Vilniaus Geležinio Fondo reikalų vedėjas, redagavo to fondo biuletenius, tvarkė Kauno radiofone valandėlę ir 1935 išsp. knygelę Vilniaus Geležinį Fondą. 1938–44 Vilkaviškio apl. tardytojas, teisėjas, Marijampolės apygardos teismo prokuroro padėjėjas. Dalyvavo vietos tautinėse ir kat. organizacijose. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1945–46 Biberache Lietuvos Raudonojo Kryžiaus v.pirm., 1946–49 Liet. tremtinių bendruomenės Seligenstadto liet. gimn. vicedirektorius, lotynų ir vokiečių k. mokytojas, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vicepirmininkas, švietimo ir kultūros vadovas. 1949 atvyko į JAV, 1950–51 lankė New School kolegiją Naujorke. 1955 baigė buhalterijos kursą ir dirba Los Angeles finansinėje korporacijoje. Dalyvauja visuo-

I. Medziukas

meninėje veikloje: Los Angeles Alto skyriuje, LB valdybos v.pirm., Liet. teisininkų d-jos ižd., Los Angeles ateitininkų sendraugių pirm., šeštadieninės lituanistinės mokyklos vedėjas. Nuo 1926 rašė kultūrinėmis ir politinėmis temomis Šaltinyje, Žemaičių Prieteliuje, Sargyboje, Vienybėje, Mūsų Vilniuje, Karyje, Lietuvos Aide, Sekmadienyje, Dienos Naujienose ir kt., JAV — Darbininke, Lietuvių Dienose, Vienybėje ir kt. Pasirašinėja Ign. Medziukas, Medziukevičius, Ign. Medelis, Ign. Perkūnas, M. Ignaitis, Ant. Vytenis, IM, Ig. Med., Medz. ir kt. *L.šm.*

Mėdžiaga pirmykštė ir paprasta prasme yra visa tai, iš ko kas susideda ar kas nors padaroma (pvz. medis ar akmuo, iš kurio daroma statula). Kūrimu ar darbu medžiagai suteikiama forma ar pavidalas. Iš m. ir formos sutapimo susidaro konkretūs daiktai, pripildantieji pasaulio erdvę.

1. M. filosofijoje. Ši pažiūra vėliau buvo pritaikyta ir gamtos kūnams bei visatai, todėl pagal ją m. yra tai, iš ko susideda kūnai. Jau prieš Sokratą buvo ieškoma visų gamtos reiškinių pagrindinės m., kuri pradžioje buvo suvokiama kaip gyva (hilozoizmas). Tuoj atsirado elementų mokslas, kurių pagal Empedoklį buvo keturi: žemė, vanduo, oras ir ugnis (chemija vėliau priėjo prie 102 pagrindinių elementų). Platonas priima amžiną m. kaip priešybę idėjoms, iš kurios demiurgas pasaulį kuria. Pagal jį m. yra erdvę užpildąs, neaprėžtas, bekokybinis, neaiškus substratas, iš kurio susidaro medžiaginis pasaulis. Aristotelis m. supranta taip pat kaip amžiną, neapibrėžtą, bekokybinį substratą, kuris, formos apspręstas, sudaro įvairius konkrečius daiktus. Remdamasis šiomis pažiūromis, Aristotelis sukūrė pirmąją metafizinę m. esmę liečiančią teoriją — hilemorfizmą, kurį priėmė scholastinė filosofija ir ištobulino šv. Tomas Akvinietis. Pagal hilemorfizmą, kiekviena kūninė būtybė susideda iš m. (hyle) ir formos (morphe). Pagal šią teoriją visi gamtos reiškiniai yra ne kas kita, kaip m. apipavidalinimas. Pirmykštė m. (materia prima) yra savyje bekokybinė, bet visiems kūnams tinkama. Ji niekur neegzistuoja, bet tik susijungdama su forma pradeda būti. Forma yra apsprendžiąs principas, ji suteikia daiktui esmę, padaro jį tuo, kuo jis yra. M. ir forma suvedamos į bendresnes sąvokas: galimybę ir aktualybę. M. reiškia galimybę, forma — aktualybę. M., susijungdama su forma, iš galimybės pereina į aktualybę, daiktas pradeda būti. Toks daiktas yra vadinamas antrine m. (materia secunda), kuri yra jau m. gamtos mokslų prasme. Tapsmas yra ne kas kita, kaip perėjimas iš galimybės į aktualybę. Forma yra tapsmo principas ir suteikia m. visas ypatybes, ne tik ontologines ir logines, bet ir vertybines, iš kurių susidaro begalinis būtybių įvairumas.

Suvesdamas daikto esmę į m. ir formą, Aristotelis kai ką tikra suvokė kūninėse būtybėse. Tačiau m. ir formos sąvokos neatitinka dabartinio gamtamokslio atskleistų faktų, ir todėl į jas atremta teoriją — hilemorfizmas — taip pat nepasiteisina.

Antroji metafizinė m. esmės teorija yra dinamizmas, arba spiritualizmas. Žingsnį į dinamiškos m. sampratą padarė Descartas, suvokdamas m. matematiškai kaip turinčią tik tįsą, o į sistemą šią m. sampratą suvedė Leibnizas savo monadologijoje, ir Kantas, suprasdamas m. kaip energiją arba jėgą. Pagal Leibnizą paskutinės sudedamosios tikrovės dalys yra monados, kurios neturi dalių ir savo prigimtimi yra nemedžiagiškos — dvasinės. Jų viršūnėje stovi monada — Dievas, kuris ribotas monadas sukūrė pagal įvairius laipsnius, kurių žemiausieji laipsniai sudaro m. Tik nesukurtoji monada gali veikti sukurtąsias. Sukurtosios monados yra uždaros ir negali vienos kitų veikti, tačiau jose vyksta vidinis veikimas, apsireikšdamas jose glūdinčių galimybių išsiskleidimu. Tuo būdu monados yra dinamiškai teologiški veikimo punktai. Tačiau jų veikimas įvairiuose būties laipsniuose susiderina, kadangi Dievas jas suvedė į iš anksto numatytą harmoniją. Monadų vidinis veikimas vyksta suvokimais ir troškimais. Šie suvokimai ir troškimai žemesnėse kūninėse monadose vyksta nesąmoningai. Tikrą sąmonę turi tik dvasinės monados, kurios suvokia paskutinius būties principus ir pakyla savo mintimi iki amžinumo. Tai spiritualistinė m. samprata.

Prie šios spiritualistinės Leibnizo m. sampratos priartėja XX a. atomo fizika, kuri teigia, kad klasiškoji fizika ir mechanika sudaro primityvią ir grubią pažiūrą į m., atitinkančią praktiškus kasdieninius reikalus ir šiek tiek pačią tikrovę. Modernusis įžvelgimas į atomo sudėtį ir jo veikimo dėsnius su kvantų ir reliatyvizmo pagilintų sąvokų pagalba sugriovė ne tik klasinę m. sąvoką, bet ir teoretinę De-

mokrito atomo sąvoką ir į jų vietą pastatė sąvokas, kurios savo kintamais santykiais sudaro visai naują pasaulėvaizdį su pagrinde esančia ‚medžiaga', kuri tik išoriniuose reiškiniuose suvokiama, bet šių reiškinių gelmėse visas medžiagiškumas išnyksta ir lieka tik veikiančios jėgos, kurių veikimas sudaro m. įspūdį. Atomo fizika ypač pakeitė m. sampratą. Mechanistinio m. supratimo vietą čia užima naujas dinaminis, geriau sakant, elektrodinaminis supratimas. Pagal mechanistinę sampratą m. buvo pasyvi substancija. Pagal atomo fiziką ji yra dinamiška: atomas susideda iš neapspręstu būdu apie atomo branduolį besisukančių elektronų ir tuo būdu lyg prilygsta saulės sistemai. Kiekvienas atomas yra lyg mažas universas. M. nėra statiška, bet dinamiška, ne pasyvi, bet aktyvi. M. čia suprantama kaip tam tikras veikėjas, kuris pagal savo esmę stovi anapus erdvės ir laiko, kuris susideda iš nesuskaitomų ir tarp savęs be saryšio esančių atomų, kurie savo veikimu sudaro m. įspūdį.

Ši modernioji m. samprata, savotiškai medžiagą ‚numedžiaginanti', remiasi patirtimi ir gamtos mokslais. Sudaryti iš jos metafizinę teoriją yra filosofijos uždavinys. Šia kryptimi eina H. Weyl, B. Bavink ir prancūzų filosofas Raymond Ruyer. R. Ruyer, atsirėmęs į Leibnizo monadologiją ir atomo fiziką, prieina išvadą, kad m. savo esmėje yra psichinės prigimties. Savo tvirtinimus jis remia visuotiniu tikslingumu, kuri randa visoje gamtoje, o ypač atomo sudėtyje. Taip anksčiau buvo bandęs suprasti m. Leibnizas, o mūsų laikais Bergsonas. Tačiau Ruyer savo pažiūras gali remti moderniąja atomo fizika ir tuo jas padaryti labiau suprantamas ir priimtinas. Atominė fizika kaip tik veda prie m. sudvasinimo, o šis sudvasinimas toliau veda į idealistinę metafiziką.

Įsigilinant į dabartines pažiūras, galima tvirtinti, kad m. yra ‚nereali realybė', kad ji nesuvokiama jokiu konkrečiu įžvelgimu, bet tik sudėtingose atomo fizikos formulėse, kurios atskirais atvejais yra skirtingos, bet visumoje išreikšia tą patį substratą. Visumoje pasaulį suvokiame kaip dvasinę tikrovę, tačiau toje tikrovėje iškyla tai, ką vadiname m., nors kas ji yra, sunkiai suvokiama ir aptariama.

H. Weyl, Was ist Materie?; *W. Heisenberg*, Physik der Atomkerne 1947; *B. Bavink*, Ergebnisse und Probleme der Naturwissenschaften 1949; *W. Finkelnburg*, Einführung in die Atomphysik 1951; *T. Lieben*, Vorstellungen vom Aufbau der Materie im Wandel der Zeiten 1953. *A.Blt.*

2. Chemijoje m. yra masės ir elektros reiškinių substratas. M. sudaryta iš protonų, neutronų ir elektronų. Tai yra sudedamosios atomų dalys, iš kurių susidaro įvairūs cheminiai junginiai, pasitaiką trijose būklėse (dujos, skysčiai, kieti kūnai), kurie sudaro visą regimąjį medžiaginį pasaulį. Be amorfinių, yra ir kristalinių m., kuriose atomai arba ionai tvarkingai paskirstyti vad. kristaliniame gardelyje. Fizinės ir cheminės m. savybės priklauso nuo atomų susitvarkymo ir judėjimo bei jėgų sąveiksmio (ypač elektrinio pobūdžio jėgų).

Pagal reliatyvybės teoriją energija ir masė (medžiaga) gali pereiti viena kiton, taigi į m. galima pažvelgti tarytum į sukoncentruotą (sutirštintą) energiją. $E = mc^2$ (kur E = energija, m = medžiagos ‚masė', c = šviesos greitis) tai Einsteino lygtis, rodanti energijos ir masės santykį.

P. Jc.

Medžiagų apykaita žr. Virškinimas.

Medžiagų atsparumas technikinės mechanikos mokslo dalis, nagrinėjanti teorinius ir eksperimentinius pagrindus bei metodus, apskaičiuojant pusiausvyros sąlygas, įražas bei įtampas statybinėse ar šiaip konstrukcijų medžiagose. Nors m.a. praktinis metodas yra matematinis, bet iš esmės jis yra eksperimentinis mokslas. Iš vienos pusės, jis turi būti pagrįstas bendroje mechanikoje rastais dėsniais, traktuojančiais jėgas ir jų pusiausvyrą, iš kitos pusės — šis mokslas turi remtis fizinių kūnų laboratoriniais tyrinėjimais, liečiančiais tas kūnų mechanines ypatybes, kurios padeda jiems atsispirti prieš išorinių jėgų veikimą.

Nėra aiškios ribos tarp m.a. ir statybinės statikos. Paprastai m.a. apima šiuos skyrius: tamprumo modulis, strypų linijinės bei kampinės deformacijos, lenkimas, gniužimas, tempimas, sukimas, kirpimas bei skėlimas; sudėtinis atsparumas, kaip gniužimas ir lenkimas arba sukimas ir lenkimas; inercijos ir atsparumo momentai, dviatraminės ir daugiaatraminės sijos, jų įlinkiai, skersinės jėgos, lenkimo momentai. Svarbieji m.a. pagrindų kūrėjai buvo: Galileo Galilei (1564–1642), J. Bernoulli (1654–1705), R. Hooke (1635–1703), L. Euler (1707–1783), T. Young (1773–1829), S. Poisson (1781–1840), L. Navier (1785–1836), J. Maxwell (1831–1879), O. Mohr

(1835–1918), K. Bach (1847–1931). Žinomiausias m.a. specialistas Lietuvoje buvo prof. Kazimieras Vasiliauskas (1879–1957), dėstęs m.a. kursą LU (vėliau VDU) Kaune nuo pat jo įkūrimo ir parašęs tos srities mokslo darbų bei vadovėlių.

K. Vasiliauskas, Potencialinės energijos diagramos sijų skaičiuotėje (Technika 6, 1930); (") Vienaluomės sijos įlinkių kreivės įrašytinis daugiakampis (ten pat, 7, 1933); (") Elementarinio medžiagų atsparumo kursas 1935; (") Medžiagų atsparumas 1941; *V. Tamošiūnas,* Medžiagų atsparumo dėstymas tremtyje (Technikos Pasaulis 2, 1948); *K. Vasiliauskas,* Įvairių skerspiūvių sijos įlinkiai (Kauno Politechnikos Instituto Darbai IV, 1955). *J.Vs.*

Medžio Darbai mėnesinis medžio pramonės ir amatininkų žurnalas. ėjęs Dotnuvoje 1935 I–VI. Žurnalas buvo iliustruotas, 16–32 psl. Leido Lietuvos stalių ir dailidžių d-ja, red. J. Eidietis.

Medžiokalnis kalva Kražių vls., Raseinių aps., 1 km į š. nuo Kražių mstl., kair. Kražantės krante, 163 m nuo j.l., 26 m virš slėnio. Kalva apaugusi mišrių lapuočių mišku, vad. M. m i š k u. Viršukalnėje yra šaltinis. Pagal padavimą, čia buvusi Medeinės (žr.) šventovė. Tame kalne kūręs poetas Sarbievius, gyvendamas Kražiuose.

Medžioklė laukinių medžiojamųjų gyvulių ir paukščių persekiojimas, jų pagavimas ar nukovimas, laikantis įsigalėjusių papročių ir specialiai išleistų įstatymų bei taisyklių.

M. p r o i s t o r ė j e. M. pradmenys siekia paleolitą. Kadangi žmogus tuomet dar nedirbo žemės ir neturėjo prisijaukinęs naminių gyvulių, tai didžiausią jo maisto dalį sudarė laisvai gamtoje augą augalai, šaknys, vaisiai ir sumedžiotų gyvulių mėsa. Be to, medžiota gyvuliai ir kailiams bei odai, kurie buvo reikalingi žmogui apdangalui, guoliui, palapinei užsidengti ir kt. Iš to meto stovyklose surastų gyvulių kaulų, titnaginių bei kaulinių įrankių ir vėliau iš urvinio meno paminklų sužinome, kokie gyvuliai ir net kokiu būdu būdavo medžiojami. Jau Heidelbergo žmogus (žr.), kad ir teturėdamas labai primityvius darbo įrankius, medžiojo stambius to meto gyvulius: senuosius dramblius (Elephas antiquus), raganosius (Rhinozeros etruscus), urvinius lokius (Ursus arvernensis) ir kt. Medžiota, greičiausiai, duobėmis ar iš arti prisėlinus prie gyvulių, ypač prie sergančių ir jaunų.

Ledynų laikotarpiuose, kada ledynų pakraščiuose ir kiek toliau nuo jų augo skurdi flora, apsirūpinimas mėsišku valgiu ir kailių reikalingumas apsisaugoti nuo šalčio, vertė žmones suintensyvinti m. V. Europoje nuo šalčių žmonės ieškojo užuovėjos urvuose ir uolynuose, kur susidurdavo jau su įsikūrusiais gyventojais — urviniais lokiais, liūtais, hienomis ir kt. Ir šie gyvuliai, kaip rodo to meto stovyklose aptinkami jų kaulai, sudarė m. objektą. Ašeliniame ir musteriniame laikotarpyje ypačiai buvo medžiojami laukiniai arkliai ir briedžiai. M. įrankiai jau buvo gerokai patobulėję. Medinės ietys su aštriais titnaginiais antgaliais ir lankai su strėlėmis buvo vieni iš pagrindinių m. įrankių. Kailiams doroti vartota titnaginiai gremžtukai, skeltės ir kt. smulkūs įrankiai. Ietimis ir lankais jau buvo įmanoma sumedžioti gyvu-

Medžioklės scena iš Trois-Frères urvo Prancūzijoje

lius ir iš didesnio atstumo. Naujajame paleolite, žmonėms telkiantis į didesnes bendruomenes, m. jau yra masinės, organizuotos. Gyvuliai apsupami ir suvaromi į tarpeklius, klampias vietas ar į pakriūtes. Tuo metu medžiota mamutai, sibiriniai raganosiai, laukiniai arkliai, šiaurės elniai, briedžiai. Kai kuriose stovyklose aptinkama net daugelio tūkstančių gyvulių kaulų. Pvz. solutrinio laikotarpio sluoksniuose Castillo urve (žr.) surasta per tūkstančio briedžių kaulų. Orinjakinio laikotarpio Ofneto urve (žr.) aptikta labai daug laukinių arklių kaulų, Předmoste (Moravijoje) susidurta su 900 mamutų kaulais ir t.t. Ypačiai magdaleniniame laikotarpyje m. buvo labai intensyvi. Iš to meto m. įrankių pažymėtini: kauliniai ietigaliai, lankas su strėlėmis, žeberklai. Apie m. paleolito pabaigoje ypač daug medžiagos suteikia urvinis menas. Čia yra atvaizduoti ne tiktai atskiri medžiojamieji gyvuliai, bet taip pat ir m. scenos, didelė dalimi susijusios su m. magija.

M. L i e t u v o s p r o i s t o r ė j e susekama pagal išlikusius m. įrankius ir gyvulių kaulus. Lietuvoje, kaip ir kaimyniniame Prūsu krašte, kaip rodo to meto su-

rasti gyvulių kaulai, vėlyvajame ledynų laikotarpyje mėgiamiausias medžiojamasis gyvulys buvo šiaurės elnias. Šie gyvuliai dažniausiai būdavo sutinkami vasaros metu; užėjus šalčiams ar žiemai, jie būriais traukdavo į pietines sritis, kur galėdavo susirasti daugiau maisto. Intensyviausia šiaurės elnių m. būdavo rudenį, kada jie dideliais būriais keliaudavo į pietus, ir pavasarį, kada jie grįždavo atgal. Šiaurės elniai medžiota ne tiktai mėsai, taukams ir kailiui, bet taip pat ir dėl jų ragų bei kaulų, iš kurių to meto žmonės dirbdinosi įvairios paskirties įrankius: kaplius, durklus, antgalius ir kt. Šiaurės elnių mėsa, taukai ir kaulų smegenys sudarė gana svarbią poziciją žmonių mityboje, kailiai naudoti apdarui, guoliui, o gyslos kaip siuvamoji ir rišamoji medžiaga. Be to, tame laikotarpyje dar medžiota vilnomis apžėlę mamutai, raganosiai, saigos antilopės, baltieji kiškiai ir kt. smulkūs žvėreliai.

Mezolito gyventojams m. taip pat vaidino svarbų vaidmenį. Pagerėjus klimatui ir išplitus miškams Lietuvoje, pasikeitė ir fauna. Vietoje išnykusių mamutų, raganosių ir šiaurės elnių, miškuose apsigyveno raudonieji briedžiai, stumbrai, taurai, stirnos, laukiniai arkliai, lokiai ir kt. Be gyvulių, mezolito žmogus jau sugebėjo medžioti ir paukščius. M. būdas iš dalies buvo panašus į vėlyvojo ledynų laikotarpio, tačiau pagausėjus faunai, paįvairėjo m. įrankiai ir būdai. Vienas iš svarbiausių m. įrankių, ypač tolimam šaudymui, yra buvęs lankas, kurio medinių strėlių antgaliai būdavo titnaginiai arba kauliniai. Kauliniai durklai ir ietigaliai naudota m. iš arti. Be abejo, mezolito žmonės dar gaudydavo gyvulius bei žvėrelius pinklėmis, kilpomis, duobėse, apdėtose žagarais ir kt. Paukščiai šaudyta strėlėmis ir gaudyta kilpomis. Galimas dalykas, kad ir šuo jau buvo medžiotojo talkininkas.

Neolite, įsigalėjus žemės ūkiui ir gyvulininkystei, m. jau nebevaidino tokio svarbaus vaidmens, kaip kad ankstyvesnėj klajoklinėje ūkio formoje. M. dar verstasi daugiausia nederlingų žemių srityse. Kitur medžiota daugiausia tik tada, kai pritrūkdavo iš žemės ūkio gaunamų maisto atsargų. Panaši padėtis yra buvusi žalvario ir geležies amžiuje. Istorinių laikų pradžioj, pagyvėjus prekybiniams santykiams su kitais kraštais, ypač išsiplėtė kailinių žvėrių m. (žr. Kailių prekyba Lietuvoje). Ryšium su tuo ir šiaip m. gerokai pagyvėjo. M. būdas išliko tas pats. Ir išradus šautuvą dar ilgai tebevyravo m. lanku. Be to, gaudyta žvėrys spąstais, kilpomis, pinklėmis ir duobėmis, kurios būdavo iškasamos žvėrių takų vietose.

W. Soergel, Die Jagd der Vorzeit 1922; *P. R. Chalmers,* The History of Hunting 1936. *J.P.*

M. sen. Lietuvoje. Lietuvos girių masyvai sudarė geras sąlygas veistis didiesiems žvėrims, pvz. stumbrams, taurams, elniams, briedžiams, lokiams ir kt. Čia buvo gausu ir brangiakailių žvėrių: bebrų, kiaunių, sabalų ir kt. Susikūrus Lietuvos valstybei, m. laisvė buvo labiau suvaržyta, nes girios buvo laikomos D.L.K. nuosavybe. Jis ir toliau pasiliko teisę duoti privilegijas įžengti girion. M. tapo svarbia D.L.K. ūkio dalimi, todėl m. ūkiui tvarkyti ir kailių duoklėms surinkti išsivystė visas pareigūnų tinklas. Ir patys D.L.K. labai mėgo medžioti. Apie tai turime nemaža duomenų. Į m. būdavo kviečiami ir kitų valstybių aukštieji pareigūnai, m. metu būdavo sudaromos ir sutartys. Net ir m. reikalu būta susitarimų. Pvz. 1379 Ordino sutartyje lietuvių kunigaikščiams buvo leidžiama Sūduvos dykroje laisvai medžioti ir žuvauti. 1380 Jogaila ten m. metu sudarė su kryžiuočiais slaptą sutartį prieš Kęstutį. Ne kartą Ordinas, kuris reiškė pretenzijas į visą kair. Nemuno krantą, Vytautui ir Jogailai duodavo specialius leidimus (iagetbriefe) toje dykroje medžioti. 1398 Vytautui ir jo palydai Ordinas leido medžioti Šešupės ir Bebros krantuose (Cod. ep. Vit. nr. 179). Be pramogos, m. turėjo ir didelės ūkinės reikšmės. Dideliais kiekiais sumedžiota stambioji žvėriena (taurai, briedžiai, šernai ir kt.) ne tik būdavo sūdoma į kubilus ir siunčiama į pilis, bet tokia žvėriena buvo maitinama prieš kryžiuočius kovojanti kariuomenė. Sūdyta ar rūkyta žvėriena būdavo ir eksportuojama (Dlugošas). Ypač rūpestingai buvo medžiojama prieš didžiuosius karo žygius. Pvz. prieš Žalgirio mūšį (1410) mėsa kariuomenei aprūpinti buvo suruošta didžiulė m. Bieloviežo girioje.

Beveik visi D.L.K. buvo aistringi medžiotojai. Vytautas, kaip rašo Ghillebert de Lannoy (žr.), užtrukdavo medžioklėje po 3–4 savaites. Marienburgo iždininko knygos (žr.) rodo, jog Vytautas dovanojo stumbrą vyr. Ordino magistrui, kuris jį iš Marienburgo nusiuntė Burgundijon. XIV a. gale jau buvo žinomi D.L.K. medžioklės

dvarai, arba ir kiti valdovo dvarai, kurie tarnaudavo m. Kryžiuočių žygiaraščiuose (žr. Litauische Wegeberichte) yra paminėta etnografiniame lietuvių plote 18 dvarų, kurie priklausė D.L.K. Tačiau jų turėjo būti žymiai daugiau, ir daugelis buvo susiję su m. Kiek vėliau D.L.K. ėmė statyti m. skirtus specialius m. rūmus. Be eilės kitų dvarų, Vytauto ir Jogailos medžioklėse yra įsakmiai minimi Varėnos, Vygrių ir ypač Birštono dv. Tada jau buvo išskirtinių girių ir vietų, kuriose medžiodavo tik D.L.K. 1441 Kazimieras, tvirtindamas Žemaičių privilegiją (žr. Kazimiero privilegija Žemaičiams 1441), leido jiems ir toliau visur kitur medžioti, kur jie pirmiau medžiodavo, tačiau išskyrus tas vietas, kur medžiojo Vytautas. Iš visų D.L.K. Kazimieras labiausiai mėgo m.; jos kartais jį atitraukdavo ir nuo svarbių valstybės reikalų. Kazimieras labai mėgo medžioti Rūdninkų girioje, kurioje jam buvo pastatyti m. rūmai. Kazimieras dovanodavo žvėrieną, ypačiai kailius, savo dvariškiams, nusipelniusiems pareigūnams. Atvykęs iš Lenkijos Lietuvon, jis dažnai medžiodavo. 1475 pradžioje, pakeliui į Vilnių, Kazimieras su sūnumis Kazimieru ir Jonu Albrechtu medžiojo Beržtuose. Net šiaip jau nerangus jo sūnus Aleksandras taip pat buvo pamėgęs m. XVI a. medžioklę dar labiau susirūpinta ir D.L.K. giriose pastatyta m. skirtų pastatų. Medžioklei plėstis gerą pavyzdį davė kaimynas Prūsų hercogas Albrechtas, kuris ne tik pats medžiojo iki žilos senatvės, bet leido m. įstatymus, uoliai dresavo sakalus, augino m. skirtus arklius ir kt. Apie paskutiniuosius du Gediminaičius (Žygimantą Senąjį ir jo sūnų Žygimantą Augustą), Steponą Batorą ir tris Vazas taip pat turime žinių, kad jie medžiodavo Lietuvos giriose. Žygimantas Senasis Krikštonyse (Alytaus aps.) buvo įsisteigęs m. stovyklą. Žygimantas Augustas, kuris organizuodavo plačias m. su varovais, mėgo medžioti Knišino m. stovykloje. 1544 jis medžiojo Alytaus ir Valkininkų miškuose.

J. Kossak

Ponai vyksta medžioti

Medžioklės rūmai Bieloviežo girioje

Nuo Vytauto laikų iki pat XVIII a. galo daug buvo medžiojama Bieloviežo girioje. Ten viena kalva pavadinta Batoro vardu. 1705 Bieloviežo girioje m. metu Augustas II buvo sužeistas lokio. 1752 Augustas III buvo suruošęs didelę m., kurios metu buvo sumedžioti 42 stumbrai ir 13 briedžių. Tai didelei m. atminti Narevkos krante pastatytas 12 pėdų aukščio paminklas, kuriame lenkų ir vokiečių k. buvo sužymėti dalyviai ir nukautų žvėrių skaičius.

Įdomią atrakciją sudarė ž v ė r y n a i. 1414 Ghillebert de Lannoy, lankydamasis Vytauto naujai pastatytoje Trakų pilyje, rado aptvertą žvėryną (greičiausiai vienoje saloje), kur buvo ir pačių stambiųjų žvėrių: stumbrų (ouroflz), laukinių arklių (weselz), briedžių, šernų, elnių, lokių ir kt. Trakų žvėrynas išliko iki XVII a. Jau XV a. viduryje prie Merkio Rūdninkų girioje buvo didelis žvėrynas; kitas buvo įrengtas žvėrių ir paukščių gausiame Augustavo girių–Dauspudos miške. Žvėrynai vis labiau įėjo madon, aukšta tvora aptveriant miško plotą ir į jį suvarant žvėris. Žygimantas Augustas savo žvėrynus turėjo Knišine ir Alytuje. Čia lokiams išlaikyti kas savaitė buvo skiriama 10 karčių (1 kartis = apie 100 kg) avižų. XVII a. ir didikai įsirengdavo savus žvėrynus. Pvz. Radvilai Bialoje (prie Lietuvos Brastos) laikė žvėryną su 600 danielių; čia taip pat buvo šernų, lokių, vilkų ir net kiškių skyriai. Nalibokų girioje jie laikė specialų lokių žvėryną, o Smurgainyse buvo ir lokių ‚akademija'. Prie pat Vilniaus irgi yra buvęs žvėrynas.

D. L. K. m e d ž i o k l ė s ū k i s. D.L.K. ne tik patys medžiojo, bet taip pat rūpinosi ir medžiokline nauda. Jau XV–XVI a. dovanojimai rodė, jog bajorams buvo išdalyta daug žemių ‚su žvėrių ir paukščių medžioklėmis', su ‚bebrų urvais' ir kt. Pagaliau XVI a. susirūpinta netvarkingu žvėrių medžiojimu ir jų naikinimu. Kai kitur (Vokietijoje, Rytprūsiuose) jau imta varžyti medžiojimo savivaliavimus, išleidžiant įvairių nuostatų, Lietuvoje taip pat susirūpinta m. priežiūra. D.L.K. rūpėjo gauti daugiau pelno iš savo girių, todėl imtasi ir žvėrių apsaugos.

Jau Lietuvos Statutu buvo tvarkomi m. reikalai, teleidžiant svetimoje žemėje medžioti vilkus ir lapes, draudžiant svetimiesiems pasėliams daryti nuostolių. Žiauriai turėjo būti baudžiami be leidimo medžiojąją valstiečiai. 1557 Valakų įstatymas leido jiems savo žemėse medžioti kiškius, lapes, vilkus, ernius. Atskiru įstatymo § 42 buvo norima apsaugoti pasėlius, nes ‚daugelis mūsų bajorų ir pavaldinių, rengdami medžiokles trypia pavaldinių javus ir vasarojų, ir didelę jiems daro žalą'. Grigalius Valavičius 1559 atliko specialią girių ir ‚žvėrių takų' reviziją, kurios tikslas buvo labiau kontroliuoti ir didesnėn apsaugon paimti miškų ir žvėrių ūkį. Rūpestingai buvo sužymėti medžiojamieji plotai ir vad. ‚žvėrių takai', t.y. tos vietos, kur žvėrys iš vienos girios pereina į kitą. Gana smulkiai išskaičiuoti ir nurodyti visi takai Darsūniškio, Kauno ir kt. giriose (Revizija Pušč 42–43). Revizija parodė, jog valdovo giriose daug buvo medžiojama be leidimo, brakonieriaujama, negailestingai naikinant žvėris. D.L.K. miškai buvo paskirstyti į girininkijas, o šios į atskirus barus (ostup), kurių dalis buvo aptverti. 1559 revizijoje yra minima eilė miškų su stumbrų barais (ostupy zubrinyje); vėliau stumbrai beišsilaikė tik Bieloviežo girioje. Girininkai ir sekėjai (osočniki) turėjo prižiūrėti miškų ir m. ūkį. Sekėjai ne tik turėjo saugoti D.L.K. girią, drausti medžioti be leidimo, bet turėjo patys dalyvauti D.L.K. medžioklėje iždo naudai. Jie turėjo taip pat sekti žvėrių plotus ir atlikti m. paruošiamąjį darbą. Buvo giriose ir valstiečių tarnybų (služba loveckaja), kurios buvo prijungtos prie sekėjų. Valavičiaus revizija numatė taip pat išrinkti vietas, kuriose valdovo medžioklėms būtų pastatyti sustojimo dv. 1567 II 27 išleisti girių nuostatai bandė dar labiau sugriežtinti girių priežiūrą, atliekamą sekėjų, šaulių, bebrininkų (D.L.K. bebrynų prižiūrėtojų). 1641 išleista ordinacija, kurioje, didelės dalies Lietuvos girių reviziją atliekant Petrui Isaikovskiui ir Chr. Bielozorui, buvo su-

darytos naujos miškų ūkio taisyklės. Ordinacija numatė visą eilę priemonių žvėrims išlaikyti. Buvo draudžiama kokiais nors ūkiniais veiksmais kenkti žvėrių pašarų bazei, draudžiama trukdyti perėjimus iš vienos girios į kitą, trukdyti žvėrių dauginimąsi. Šauliai turėjo žvėris prižiūrėti rujos metu. Uždrausta po girią vaikščioti su šautuvu ir šunimis, nebuvo galima ne tik medžių kirsti, bet ir rūdą imti, šienauti, kad nebūtų baidomi žvėrys.

Ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į bebrų ūkį ir jų m. D.L.K. bebrininkui (viršininkui) bebrininkai-valstiečiai turėjo padėti medžioti bebrus, patį bebrininką ir jo šunis maitinti. Jie turėjo žiemai bebrams parūpinti klevų šakų. Kartais bebrynus eksploatuodavo ir patys valstiečiai - bebrininkai, iždui mokėdami bebrų mokestį (20–50 grašių), arba atiduodami kiekvieną penktąjį bebrą, ar gaudami kiekvieno bebro papilvę. D.L.K. bebrų ūkiui skyrė daug

Karaliaus Augusto II medžioklinis ragas

dėmesio. Jau Lietuvos Statutas buvo numatęs bebrų krantų apsaugą, draudžiant artintis prie jų arčiau negu žmogus gali pagalį nusviesti. Valdovo bebrininkai važinėjo ne tik po kng. valsčius, bet ir po privačius dv., kuriuose buvo valdovo naudai palikti bebrynai. Rūpintasi bebrus ne tik maitinti, bet žiūrėta, kad patinai ir patelės būtų vienos spalvos: juodi ar pilki. 1641 ordinacijoje taip pat rūpinamasi bebrų apsauga ir jų m., kurioje turėjo dalyvauti ir sekėjai. Nors kiaunių kailiai buvo labai brangūs, bet organizuoto kiaunių ūkio Lietuvoje nebuvo. Kiaunininkų (žr.) prievolė buvo tiekti 3–6 kailiukus. Net perleisdamas valstiečių prievoles, D.L.K. sau kartais pasilikdavo jų kiauninę duoklę, kuri Žemaičiuose jau XVI a. buvo pakeista pinigais (paprastai po 16 grašių, o vėliau po 12 grašių nuo valako). Medžiota Lietuvoje ir šermuonėliai. 1559 revizija numatė, jog prie Gardino pilies priklausą valstiečiai Kalėdoms turėjo duoti šermuonėlių.

Nuo XIV a. galo Lietuvoje įsakmiai minimi medžiokliniai šunys, kai lietuviai medžiodavo Sūduvos dykroje. Nuo XV a. galo D.L.K. tarnybų tarpe žinoma šunininkų tarnyba (psarcy). Valstiečiai, kurie turėjo šunininkų tarnybą, privalėjo laikyti ir dresiruoti D.L.K. medžioklei reikalingus šunis ir patys jį sekti medžioklėje. Lietuvos Statutas mini įvairių veislių medžioklinius šunis. Medžioklėje iš seno buvo vartojami įvairūs tinklai, kuriuos megzti buvo pareiga valstiečių, apsigyvenusių D.L.K. giriose, valakuose. Kai kuriose vietose nuo pusvalakio buvo reikalaujama numegzti 20–40 m liepinio pluošto tinklų. Medžiojama tada buvo paprastai su tinklais tuo būdu, jog varovai ir šunininkai iš miško gilumos žvėris kreipdavo nustatyta linkme. Ten laukdavo medžiotojai prieš tarp medžių plačiai paspęstais įvairiais tinklais, į kuriuos žvėrys įsipainiodavo. Tinklų buvo įvairių. 1600 Kraukėnų dv. (Upytė) buvo 9 tinklai vilkams ir dalis jų kiškiams (Jablonskis, XVI a. inventoriai 551).

Vytautas jau mėgo sakalų m. Iš tolimo žygio į Brianską, sužinojęs, kad išdvėsė Ordino maršalkos medžiokliniai sakalai, Vytautas jam 1406 IX siuntė du gerus sakalus (Cod. ep. Vit. 136). Prie valdovo dv. žinomi sakalininkai, kuriems priklausė sakalų apmokymas ir jų priežiūra. Sakalai minimi ir Lietuvos Statute. Gerai apmokyti sakalai sėkmingai puldavo ne tik paukščius, bet kiškius, stirnas, lapes. M. dar buvo naudojami ir vanagai. 1470 Ona Švitrigailienė už prievolinę žemę ‚nereikalavo maitinti šunų, o tik vanagą' (Revizija Pušč 340). Paliesėje dar buvo žinomi šernininkai (svinuchy), kurie turėjo medžioti šernus.

Didikų ir bajorų m. Kai visame viešajame respublikos gyvenime įsigalėjo baroko stiliaus pompastiškas paradavimas, nuo seno didikų ir bajorų pamėgta m. vis labiau, ypač nuo XVII a. galo, neteko savo pirmykščio ūkinio pobūdžio. Per dažnas pramogines m. su skalikais ištisi valstiečių kaimai turėjo būti varovais ir varyti žvėris į nurodytą vietą. Kaip rodo XVII–XVIII a. inventoriai, patarnauti m. varovais buvo valstiečių pareiga, nuo kurios kartais nebuvo laisvi ir mstl. gyventojai (Opis. Vilen. Bibl. II, 123). Varovai baudžiauninkai dar buvo naudojami ir XIX a. viduryje. Stipriai išsivysčius m. su šunimis, bajorai laiką leisdavo skalikus mokydami ar pavesdami juos valstiečiams

dresiruoti, saugoti ir maitinti. Pvz. 1671 D.L.K., remdamasis Semeliškių valstiečių skundu, įspėjo Trakų pastalininkį F. Rorą: ‚išdalini po valstiečių valakus savo šunis skalikus ir liepi valstiečiams juos šerti' (Akty Vil. Kom. VIII, 281). Šunų apmokymas pasidarė svarbus užsiėmimas, kurio imdavosi ‚šunininkas', vad. ‚bakalauras'. Jis turėjo mokėti jiems padūduoti, juos surinkti, paskirstyti, šalinti jų ydas, vežioti maistą. Jis turėjo mokėti atskirti šunų balsus, net iš jų lojimo atspėti persekiojamą žvėrį ir kt. 1608 grafas Jan Ostroróg Krokuvoje išleido knygą apie m. su šunimis (O psiech gończych y myśliwstwie z nimi). To medžioklės vadovė-

Grįžta iš medžioklės

lio, kuris 1618 buvo pavadintas Medžioklė su skalikais (Myśliwstwo z Ogary), išėjo 6 leidimai. Ši knyga buvo paplitusi ir Lietuvos bajorų tarpe. Joje buvo duoti nurodymai apie įvairias skalikų ypatybes, jie skirstomi pagal plauką ir išvaizdą; labiausiai buvo vertinami greiti, stiprūs ir drąsūs kurtai. Didikų m. dalyvaudavo ir damos, kurios paprastai medžiodavo sakalais (apie paukščių m. jau 1584 Mateusz Cygański parašė vadovėlį Myśliwstwo ptasze).

Paprastai buvo medžiojama lapkričio ar gruodžio mėn., pirmam sniegui iškritus, kada buvo lengva sekti žvėrių pėdsakus. XVIII a. didžiosiose m. dalyvaudavo šimtai žmonių, čia praleisdami savaites. M. būdavo baigiamos puotomis ne tik sumedžiota žvėriena, bet naminiais paukščiais bei gyvuliais ir gausiais gėrimais. Nors Stanislovas Augustas 1775 buvo aiškiai nustatęs m. taisykles, tačiau jų nebuvo paisoma. Tose taisyklėse buvo nustatytas m. laikas, įvestos baudos. Kas svetimame miške be leidimo medžiojo, turėjo netekti šautuvo, šuns, m. grobio ir mokėti pinigais pabaudą.

Respublikai baigiantis, aistringu medžiotoju garsėjo Karolis Radvila, vad. ‚Panie Kochanku'. Jis turėjo visas to meto medžiotojų ypatybes: puotavo be saiko ir buvo pagarsėjęs išgalvotų istorijų pasakotojas. Žinomasis Reitanas taip pat buvo tokio medžiotojo tipas, kurį nupiešė Ad. Mickevičius savo Pone Tade. Nors tokios rūšies m., ypač po didžiąsias girias, sutraukdavo ir po kelis tūkstančius varovų, tačiau XVIII a. kailių prekyba, palyginus su XVI–XVII a., labai sumenko.

M. Dovnar-Zapolski, Očerki po organizacii zapadno-russk. krestijanstva 1905 (priedas 101–105 apie girias); *L. Gołębiowski,* Gry i zabawy 1831; *J. Moraczewski,* Starożyności polskie II, 1852; *F. P. von Jarocki,* Zubr oder der lithauische Auerochs 1830; *F. Genthe,* Die Geschichte des Wisents in Europa (Bialowies in deutscher Verwaltung III, 1918, 119–140; daug medžiagos apie liet. stumbro m.); *N. Kutepov,* Velikokniažeskaja i carskaja ochota na Rusi X–XVI 1896; *N. Stromilov,* Lovlia zverej, psovoja ochota i miechovoj promysel v drevnej Rusi i Moskovskom gosudarstve (Žurnal Ochoty VII, IX, X, 1875); *M. Baliński,* Historja miasta Wilna II (O myśliwstwie W. X. Litewskich w Rudnikach 66–69); *O. Hedemann,* Dzieje puszczy białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej 1939; (") Dawne puszczy i wody 1934; *Z. Balevičius,* Senovinė medžioklė (Mūsų Girios 11, 1958, 35–43. *Z.I.*

M. rusų okupacijos metu. Po trečiojo Lietuvos–Lenkijos padalijimo 1795 rusams okupavus didžiąją Lietuvos dalį, ilgą laiką nesirūpinta Lietuvos miškais ir m. 1798 rusų administracija, norėdama gauti iždui daugiau pajamų, nutraukė premijų mokėjimą už plėšriųjų žvėrių nudobimą ir vietoj to pradėjo imti mokestį už jų nušovimą. Tuo būdu plėšriųjų žvėrių skaičius padidėjo, o medžiojamųjų sumažėjo. Nebuvo apsaugoti ir bebrai. Stumbrai, kurių laikėsi dar apie 350, buvo bebaigiami naikinti, nes už stumbro nušovimą teimta 25 rb. baudos, o tais laikais Vokietijoje už stumbro galvą iškamšai mokėta iki 500 rb. Aleksandras I susirūpino bloga medžiojamųjų gyvulių globa ir pavedė Lietuvos karo gubernatoriui Benigsonui apsaugoti Bieloviežo stumbrus nuo išnykimo. Aleksandras II tik 1860 pirmą kartą aplankė Bieloviežo girią, ir čia įvyko didžiulė m., kurios metu nušauta 44 stumbrai, 10 danielių, 2 briedžiai, 15 šernų ir kt. Tai nebuvo normali m., bet į gardą suvarytų gyvulių skerdynė. Tik 1892 II 2 išleistas m. įstatymas.

M. nepriklausomoje Lietuvoje. 1918 atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, atiteko rusų nuplėštas ir I pas. ka-

ro metu labai sunaikintas miškų ūkis. Ir medžiojamųjų gyvulių skaičius buvo labai mažas. Briedžių Lietuvoje tebuvo likę apie 12 (Žaliojoje girioje ir 5–6 Rūdninkų bei Gudų giriose), apie 4–6 elniai ir tiek pat danielių Žagarės miškuose. Nepriklausomybės pradžioje m. reikalai iki 1925 buvo tvarkomi senuoju 1892 II 2 rusų m. įstatymu. 1925 Seimo buvo priimtas naujas m. įstatymas ir m. tvarkymas buvo pavestas vidaus reikalų m-jai (Vyriausybės Žinios 191, 1925). Nors šis įstatymas nebuvo tobulas, bet padėjo organizuoti m. ūkį. Žymiai geresnis m. įstatymas išleistas 1935 X 24 (Vyriausybės Žinios 505, 1935). Jis turėjo 11 skyrių su 62 straipsniais ir taisykles tam įstatymui vykdyti su 40 straipsnių. I skyriuje išdėstyti bendrieji m. nuostatai ir pažymėta, kad medžiojamųjų gyvių priežiūra ir teisė juos medžioti priklauso žemės valdytojui. II skyriuje nusakyta, kad m. vienetas negali būti mažesnis kaip 100 ha ir tokio ar didesnio ploto valdytojas turi teisę gauti medžiojimo liudijimą. III skyriaus straipsniai įpareigoja kiekvieną medžiotoją turėti m. liudijimą, už kurį kasmet mokama 40 lt. (Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės d-jos nariai moka 20 lt.). Gauti už m. liudijimus pinigai eina į žemės ūkio m-jos m. fondą. IV skyriuj kalbama apie m. priežiūrą, kuri, be žemės valdytojų, priklauso dar miškų administracijai, policijai, viršaičiams ir seniūnams. Be to, žemės ūkio ministrui duodama teisė skirti m. globėjus, o medžiojamųjų plotų valdytojams samdyti m. sargus. V skyriuje kalbama apie m. šunis ir už jų laikymą imama metams 15 lt., kurie įmokami į m. fondą. VI skyriuje išvardinti draudžiamieji medžioti būdai, o VII nustatyti įvairių gyvių medžioti terminai. Be to, nustatyta, kad nuo III 15 iki V 1 draudžiama medžioti paukščius keleivius per 1 km nuo jūros pakraščio ir visai draudžiama medžioti bebrus, briedžius, elnius, danielius, lūšius, stirnas (pateles ir jauniklius), kurtinius, baltuosius tetervinus, juoduosius gandrus, lėlius, žalvarnius, kukučius, visų rūšių genius, erelius, apuokus, ausytąsias pelėdas, gegutes, paukščius giesmininkus ir visų rūšių kregždes. Taip pat draudžia medžioti stirninus nuo XI 16 iki VII 20, šernus nuo III 16 iki VII 20, obšrus (barsukus) nuo XII 1 iki IX 30, kiškius nuo II 1 iki X 15, voveres, miškines kiaunes, audines nuo II 1 iki XI 30, lapes, ūdras, namines kiaunes, šeškus, šermuonėlius, žebenkštis nuo III 16 iki X 15, tetervinus nuo V 16 iki VIII 15, tetervę nuo XI 1 iki VIII 15, virbes (jerubes) nuo I 1 iki VIII 15, fazanus nuo I 1 iki VIII 31, višteles ir putpeles nuo XII 1 iki VIII 31, slankas nuo V 16 iki VIII 15, gaigalus, gaidukus, patinus ir žąsis nuo V 16 iki XI 20, gulbes, gerves, antis, bekasus ir kt. vandenų ir balų paukščius nuo II 1 iki VII 20, visus kitus čia nepaminėtus žvėris ir paukščius nuo II 1 iki VIII 15, su paukštiniais šunimis draudžiama medžioti nuo V 1 iki VII 15 ir su kitais medžiokliniais šunimis nuo II 1 iki X 1. Reikalui esant žemės ūkio ministras m. terminus gali prailginti arba sutrumpinti ir net visai užginti kai kuriuos gyvius medžioti. VIII skyriuje reguliuojama pavasarinė paukščių m.; nustatomas jai terminas nuo III 16 iki V 15 ir mokestis 10 lt. už liudijimą pavasarinei paukščių m.; pinigai įmokami medžioklės fondan. IX skyriuje nustatyta draustinių (uždrausti medžiojamieji plotai medžiojamos faunos apsaugos bei dauginimo tikslu) steigimo ir laikymo tvarka. X skyriuje nurodyta, kaip žemės valdytojai gali apsaugoti savo žemės plotus nuo laukinių gyvių ir paukščių, o m. įstatymui vykdyti taisyklių 32 str. nustato tvarką gyvių padarytiems nuostoliams atlyginti. Ryšium su m. įstatymo išleidimu, buvo pakeisti Baudžiamojo Statuto 247–251 ir 623 straipsniai, pakeliant baudą už nušovimą ar nudobimą briedžio, bebro, elnio, danieliaus ir lūšies iki 1000 lt. arba negalint baudos sumokėti 3 mėn. areštu.

Išleidus m. įstatymą, nuo 1935 X 24 pradėjo veikti ir m e d ž i o k l ė s f o n d a s, kurio tikslas buvo medžiagiškai remti ir tobulinti m. ūkį, stiprinti medžiojamųjų gyvių apsaugą, veisti naujas gyvių rūšis, naikinti plėšriuosius gyvius ir atlyginti ūkininkams laukinių gyvių padarytus nuostolius. M. fondo lėšas sudarė: gauti mokesčiai už m. liudijimus, už liudijimus pavasarinei paukščių m., medžioklinių šunų mokestis, baudos už nusižengimus m. įstatymams, pajamos už parduotus konfiskuotus m. įrankius ir nušautus gyvius. M. fondo lėšos, be kitų reikalų, buvo naudojamos premijoms už brakonierių sugavimą, m. literatūrai įsigyti ir leisti, m. namų, pašarui pastogių, ėdžių statybai ir remontui. Fondą tvarkė žemės ūkio m-ja per miškų departamentą. M. fondas kasmet turėjo

apie 90.000 lt. pajamų ir apie tiek pat išlaidų.

M. draugijos taip pat yra turėjusios didelės reikšmės m. ūkiui. Vienas iš medžiojamųjų gyvių globos ir apsaugos pionierių buvo prof. Tadas Ivanauskas. Jo iniciatyva ir pastangomis 1921 II 7 Kaune įregistruota Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės d-ja. 1922 IV 3 — 1934 IX 10 veikė tos d-jos įkurta b-vė ‚Medžiotojas'. 1925 I 1 įregistruotas Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės d-jos Kauno skyrius. Kauno medžiotojų pavyzdžiu skyriai pradėjo kurtis visose apskrityse. Be to, nuo 1927 Dotnuvoje veikė ŽŪA skyrius, 1935 XII 4 Kaune susiorganizavo Lietuvos karininkų medžiotojų d-ja, kuri turėjo skyrius pulkuose, nuo 1938 veikė medžiotojų būrelis ‚Diana' ir kt.

1939–40 medžiotojų, įsijungusių į m. d-jas, buvo apie 5000. 1927 m. d-jų atstovų suvažiavime nutarta sukurti visus skyrius apjungiančią organizaciją — Lietuvos medžioklės draugijų sąjungą. Pirmojo Medžioklės draugijų s-gos valdybos pirm. buvo T. Ivanauskas, kuris s-gai vadovavo iki 1938 galo. Jam pasitraukus s-gos pirmininku išrinktas A. Rukuiža ir šias pareigas ėjo iki 1940 VII. Nuo 1927 s-ga leido medžioklės žurnalą Medžiotoją (žr.). 1929 s-ga pradėjo ruošti stendinio šaudymo rungtynes. Šis sportas turėjo pasisekimą ir paplito po visą kraštą. Iš geriausių šaulių buvo sudaryta Lietuvos rinktinė, kuri sėkmingai rungėsi ir tarpvalstybinėse šaudymo rungtynėse. 1938 s-ga įvedė Lietuvoje medžioklinių šunų kilmės knygas geresnių šunų atrankai vykdyti. M. draugijų s-ga stengėsi įveisti Lietuvoje fazanus, juodsidabrines lapes, baltuosius kiškius. Ji buvo tarptautinės medžiotojų organizacijos narys ir jos pirmininkas dalyvavo tarptautiniuose suvažiavimuose ir reprezentacinėse medžioklėse.

Modernus 1935 medžioklės įstatymas, rūpestinga Lietuvos miškininkų globa ir gera medžiotojų etika išugdė gerą medžiojamųjų gyvių kontingentą. Kieta kova su brakonieriais (žr.) prisidėjo prie m. ūkio pakėlimo (pvz. 1937 už brakonieriavimą surašyta 357 protokolai ir konfiskuoti 237 šautuvai). Apie stambių medžiojamųjų gyvių prieauglį rodo šie skaičiai. 1937 buvo suregistruota briedžių 290, elnių 99, danielių 36, stirnų 26.741 ir šernų 868. 1940 metais buvo: briedžių 334, elnių 190, danielių 42, stirnų 35.930 ir šernų 1960.

A.Rkž.

Taisyklingos m. būdai, taikyti nepriklausomoje Lietuvoje, buvo maždaug tie patys kaip ir kituose kraštuose. Su varovais medžiojama bendrosiose m. Jų skaičius paprastai būna iki 2 vienam medžiotojui. Medžiotojams burto keliu ištraukus numerius ir vadovui juos išstačius pagal numerius numatytose vietose (vad. šaudymo linijoje), varovai sutartu laiku bei duotu signalu (dažniausiai pučiant medžioklinį ragą ar šautuvo vamzdį) pradeda žygiuoti medžiotojo link. Einama tyliai arba keliant triukšmą riksmu, birbynėmis, kleketais ir kt., žiūrint varomo žvėries, oro ir t.t. Katilo medžiojimo būdas kartais pavartojamas laukuose ir apskritai atviruose plotuose. Medžiotojai, išsirikiavę ratu, neretai ir su varovais tarpe, eina centro link kartu pasikeldami žvėrį. Vilkams medžioti dažnai pavartojamos vėliavėlės, ypač žiemą. Šios daromos imant stiprią impregnuotą bei dervuotą virvelę ir prisiuvant prie jos apie 25 cm ilgio ir 15 cm pločio įvairiaspalvių skiaučių 50–60 cm atstu viena nuo kitos. Laikomos suvyniotos atitinkamose ritėse po keletą šimtų metrų. Prieš vartojant apšlakstomos stipraus kvapo skysčiu, pvz. žibalu, karbolio rūgštimi. Medžiojamasis plotas apsupamas kabinant vėliavėles prie krūmų, medžių apie 20 cm tokiame aukštyje, kad skiautelių galai būtų apie 20 cm nuo paviršiaus (sniego, žemės). Iš apsupto ploto vilkai (taip pat lapės) neišeina, ir keletos varovų pagalba lengva sumedžioti. Laukiant dažniausiai medžiojama atrankos tikslu išėjusius pasiganyti žvėris miško pievose, palaukėse. Neretai šiuo būdu medžiojami tetervinai, kurtiniai tuoktuvių vietose arba slankos traukimo metu. Galima palaukti ir vilko prie masalo bei kiškio ateinant obelaičių graužti. Dar minėtinas medžiojimas su šunimis, kuris labai įvairus. Būta ir kitų medžiojamųjų būdų.

Draudžiamieji m. būdai bei priemonės įvairiuose kraštuose įvairūs. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo draudžiama medžioti kilpomis, spąstais, duobėmis, tinklais, užtvaromis, kabliukais, nuodais, svaigaluose išmirkytu maistu, išrūkant žvėris iš urvų, naktį su dirbtine šviesa, plaukiančius žvėris per vandenį, privažiuojant bei iš automobilių, motociklų ir kt.

J.Rkt.

Senoviškieji m. būdai Lietuvos kaime labai daugeliu atvejų priskirtini prie draudžiamųjų. Iki I pas. karo daug

kur Lietuvoje, ypač Rudnios, Kazlų Rūdos, Brėslaujos giriose, buvo išlikusių ir senosios m. būdų, pvz. jauniklių rinkimas, duobės, užtvaros, kilpos, spąstai ir kt. Kai kurie jų liko ir vėliau Jūrės, Žalgirio, Gražutės, Kazlų Rūdos, Merkinės, Rudnios, Brėslaujos, Smurgainių ir kt. didesnių girių pakraščiuose bei apylinkėse, nežiūrint griežtų draudimų ir baudų (plg. 1925 Vyriausybės Žinios 191 ir 1935 — 505; Mūsų Girios 1, 2, 3 ir kt. nr., 1947).

J a u n i k l i ų g a u d y m a s ežerų ir miškų srityse tebėra gyvas ir dabar. Maistui renka ančiukus, pempiukus, nariukus ir kt., o Rudnios ir šiandien priskirtosios Gudijai srities gyventojai teberenka dar ir varniukus, kovukus ir kt., kuriuos verda ir kepa tuojau surinktus. Daugelyje vietų ančiukus ir nariukus parsineša namo, pariša ar pakerpa jiems sparnelius ir augina iki rudens; maistui juos nudaigoja tik visai suaugusius ir nutukusius. Laukuose ar miške surinktus mažus kiškučius paprastai visur išlaiko iki rudens ar net žiemos. Su elniukais prieš I pas. karą elgėsi kaip ir su kiškiukais: augino ir šėrė iki žiemos, ir tik tada piovė; paskutiniu metu, vengiant bausmės, sugautus elniukus nudaigoja ir suvalgo tuojau. Taip pat rinko lapiukus, šeškiukus, vilkiukus ir juos augino, kol jų kailis buvo gražus ir vertingas, o vilkiukai buvo išlaikomi net iki 2 metų.

I š r ū k y m a s i r i š k a s i m a s gana dažnas medžiojant lapes, šeškus, obšrus (barsukus) ir kt. Dažniausiai lapes stengdavosi išrūkyti, sukurdami prie pagrindinės angos ar pačioje angoje ugnį, o dūmus įvėduodami medžių šakomis ar net dumplėmis įpūsdami; išneriančiai pro kitas angas lapei pagauti, prie jų įtaisomos maišės ar kt. rezgiai. Šeškus ir rudens metu obšrus iškasdavo tiesiog prisikasdami prie jų lizdo; ten, kur jie seniai gyvena ir pasidarę didelius kelių aukštų urvus, dažnai buvo gaudomi įsikasus ir pačiam žmogui landžiojant bei šunis įsiundžius. Tokia urvų landomoji m. buvo išlikusi R. Lietuvoje iki II pas. karo.

D u o b ė s buvo kasamos vilkams gaudyti. Jos turėjo iki 2 m gylio ir apie 1 m skersmens. Viduryje tokios duobės buvo įkaltas smailiai nutašytu galu (viršun) apie 1 m ilgio mietas. Duobės viršų uždėdavo atsargiai žabais, užpildavo kartais ir šiek tiek žemių. Ant įkišto smaigo parišdavo gyvą paršiuką ar šiaip vilkus viliojančios žalios mėsos. Vilkas, siekdamas paršiuko ar kito jauko, įkrisdavo į duobę, kartais pasismeigdamas ant mieto arba susilenkęs tegalėjo duobėje eiti apie tą mietą, nes nebuvo kur įsibėgti ir neįmanoma iššokti. Ryto metą tokį vilką nudobdavo, o vilkę rujos metu gyvą paimdavo ir prisirišdavo tarp duobių naujai vilionei. Vilniaus krašte duobėmis dar gaudė net po II pas. karo (Brėslaujos srityje).

U ž t v a r o s buvo daromos vilkams gaudyti. Jas kaldavo iš 2 m ilgio storų mietų, kurių eilė sukosi vis sraigtu į vidų, o tarpe esąs takas siaurėjo su kiekviena vija. Paskutinėse vijose į užtvaros mietų tarpą (sieną) buvo dar įspraudžiama aštrumomis vijos vidun smailių mietukų eilės. Užtvaros vijų mazge buvo pririšamas gyvas paršiukas, kuris savo žviegimu viliodavo vilką. Vilkas atsargiai slinkdavo kiekviena užtvaros vija ir sprausdavosi prie paršiuko, bet atgal nebegalėjo slinkti, nes užtvaros sienose mietukų eilės trukdė. Tokia užtvara seniau per vieną naktį sugaudavę ir po kelis vilkus, o paršiukas išlikdavęs gyvas. XIX a. gale užtvaros dar buvo žinomos Gražutės, Žalgirio, Brėslaujos ir kt. miškuose. Visiškai naujas vilkams užtvaras pradėjo naudoti po I pas. karo. Ištiesdavo vielą, prikabinėtą skardinių ir kt. Vilkas tokios vielos vengdavo ir sukdavo, ypač varovų genamas, arčiau pasislėpusių medžiotojų. I ir II pas. karo metu vietomis slaptų įvairaus būdo užtvarų įsirengdavo tarp pelkių ar pn. vietų ūkininkai šernams, stirnoms ir, čia juos įvijęs, nudobdavo.

Į v e j a m o j i m. taip pat išlikusi dar iki paskutinių dienų. Vasaros metu kiškius stengiasi įvyti į žirnius, kurie ten susipina ir lengvai pavejami bei sugaunami. Panašiai kartais gaudo ir esant labai giliam bei puriam sniegui; tik tuomet žmogus juos vejasi raitas. Stirnas ir kt. didžiuosius miškų žvėris, neišskiriant ir vilko, stengiasi įvyti į klampias pelkes, užvaryti ant plyno ledo ir pn. Paskutiniu metu okupuotoje Lietuvoje nusiskundžiama, kad tokia m. labai daug išnaikinama stirnų ir net briedžių.

K i l p o s buvo ir tebėra įvairios. Paukščiams ir paukščiukams gaudyti vartoja ašutines, kiškiams — ašutines ir vielos, o šernams ir kt. didesniems žvėrims — vielines. Mažiems paukščiukams (žvirbliams, startoms, raudongurklėms) naudojo ašutines kilpeles, įtaisytas lentutėje, kuri buvo

užkasama sniege ir apibarstoma šieno pabiromis, grūdeliais ir t.t. Varnoms, laukų vištelėms ir kt. vartojo didesnes ašutines kilpas, pagaunant jas už kojos arba kaklo. Kiškiams tiek ašutines, tiek vielines kilpas stato jų mėgstamam take, pririšdami prie medžio, kad šokuodamas kiškis per liemenį pasinertų. Atitinkamu aukščiu buvo spendžiamos ir stirnoms kilpos. Vilkams ir šernams gaudyti kilpos seniau buvo kanapinės vaškuotos virvės arba vielos. Jos buvo įtaisytos ant palenkto ir paspęsto medžio arba atskiros lingės. Vilkui ar šernui besiekiant maisto, pasispausdavo įtaisyta spyruoklė, ir vilką ar šerną panerta kilpa išmesdavo į viršų, kad šis arba visai nebesiekdavo žemės arba tesiekdavo ją užpakalinėmis kojomis. Taip pasinėręs žvėris prarasdavo jėgą, ir buvo visai lengva nudobti.

R a i z g a i s gaudė daugiausia tik paukščius, nors kartais įvairiai išpindavo raizgais (plonomis virvutėmis) ir stirnų takus, kad šios užbėgusios susipintų. Paskutiniu metu raizgus visur pakeitė tinklai, bučiai.

B u č i a i s gaudė ir tebegaudo visus smulkiuosius paukščiukus, k.a.: žvirblius, sniegenas ir pn. Žiemos metu jais gaudo ir laukų višteles (kurapkas), o kartais ir varnas.

T i n k l a i s i r r e z g i a i s gaudo Užmario žvejai varnas, kurias vartoja maistui. Kitose vietose taip paspendžiama, kad suėjusios po tinklu ar rezgiu laukų vištelės, numestų tinklą ir tuo būdu jos visos būtų pagautos. Seniau storų virvučių rezgiu gaudė ir lokius (žr. Lokininkai).

S p ą s t a i (slastai) skirtingi kiekvienai žvėrių rūšiai. Šeškams spąstai mediniai ir pralendami. Jų viršutinė, judanti dalis lengvai pakeliama ir suimta tarp dviejų mietukų arba kitų sąvaržų. Tarp apačios (pastovaus spąstų pagrindo) ir viršutinės jų dalies yra pririšta vienu galu skala, kurios antrame gale yra užkarta. Tarp spąstų viršutinės dalies ir skalos yra pririšta skalelė. Šios skalelės (plunksnos) viršus atremiamas tiesiog į spąstų viršų, bet dažniau į atskirą atramą, o antrasis jos galas įdedamas į skalos užkartą. Viršutinės dalies svoriui tempiant skalelės virvutę ir kartu visą skalelę, antrasis skalelės galas užkartoje sudaro atsparos tašką, ir taip paspęsti spąstai laikosi, nežiūrint viršutinės dalies ir ant jų sukrauto viso krūvio. Šeškui lendant pro spąstus nuspaudus ištemptą skalą, pasileidžia skalelė ir visa viršutinė dalis, sukrauto krūvio slėgiama, prispaudžia šešką. Spąstus apkraunant stengiamasi neperkrauti, kad sugauto šeško nesutraiškytų ir nesukruvintų, nes kol kraujo kvapas nebus visai panaikintas, tai joks šeškas pro tokius spąstus daugiau neliš. XIX a. gale pasirodė ir vietos darbo geležiniai spąstai. Juose abu geležies lankelius draugėn spaudžia kieta kylanti spyruoklė. Abiejų lankelių, laisvai besisukinėjančių galais kilpelėse, viena dalis šliaužia spyruoklės anga. Spyruoklę nuspaudus, lankeliai atsilenkia į šalis ir gula ant viso spąstų pagrindo (plokštės), kur yra įtaisyta plunksna ar judanti maža plokštelė — visas spęsmo įtaisas, neleidžiąs spyruoklei kilti, t.y. atsitiesti. Šių spąstų spęsmas panašus į medinių, tik skala pakeista plokštele, styga ir pn. Atleidus spęsmą, spąstų spyruoklė, staiga kildama, labai stipriai sumuša lankelius, jog žvėrelis jei neužmušamas, tai visai apsvaiginamas. Tiek mediniai, tiek geležiniai spąstai visai panašūs ir lapėms, tik žymiai didesni; panašūs ir žebenkščių bei kt. kailinių žvėrelių spąstai. Vilkus, šernus, o seniau ir lokius, medžiojo panašiais mediniais spąstais. Jie buvo dideli ir užkrauti dideliu krūviu, paprastai stambiais medžiais, kurie šį žvėrį visad nukaudavo. Šalia kaunamųjų spąstų mažiesiems žvėreliams gaudyti naudojo ir d ė ž e l i n i u s, kuriuose sugaudavo gyvus. Tokių spąstų abu galai galima pakelti, o užsidaro, palietus spęsmo įtaisus, kurie nesiskiria nuo kaunamųjų spąstų spęsmo. Panašiais, tik visai mažyčiais, gaudė ir tebegaudo dar žiurkes, peles, jas nukaudami ar gyvas sugaudami.

T i l t e l i a i buvo tedaromi tik prie bičių drevių lokiams gaudyti. Aplink medį buvo prikalta smailių mietų, o prie šakų ar drevės įtaisytas aplink medžio liemenį silpnas tiltelis, kuris lokio neišlaikydavo; lokys nukritęs patekdavo ant mietų smailumų ir žūdavo. Jie išnyko jau XIX a. viduryje drauge su lokiais.

N u g i r d y m a s i r n u o d a i buvo dažni XIX a. gale, o vietomis nėra išnykę ir iki paskutinių dienų (Rudnios girioj). Degtinėj mirkytais grūdais lesindavo paukščius ir apsvaigusius surinkdavo; degtine su medumi maišyta gaudė ir lokius. Lapes, šeškus ir vilkus nuodijo fosforu, strichninu ir kt. nuodais, kartais vilkams negailėdavo pridėti ir grūstų stiklų. Varnoms ir lapėms gana plačiai naudotas arsenas bei činčiberas.

Medžiokliniai

P r i s i d e n g i m a s galvijų arba arklių odomis, avių kailiais ir pn. m. metu buvo dar dažnas XIX a., nes taip prisidengusių nei stirnos, nei kt. nevengia, prisileidžia arti savo būrio. Vilkus, šernus medžiojant, paprastai medžiotojai stengdavosi prie jų privažiuoti, nes šiaip sėlinti prie viso būrio buvo gana pavojinga.

S t u g i n i m a s vilkams prisišaukti medžiotojų buvo naudojamas iki I pas. karo. Kiškius prisišaudavo ūkinimu, o kitus — jų mėgstamais, juos viliojančiais garsais.

S p r ę s m i n ė m. buvo dažna iki I pas. karo Brėslaujos srities miškuose. Vilkų, šernų take prisirišdavo prie medžio užtaisytą šautuvą ir per jų taką pertiesdavo stygą. Žvėriui palietus stygą, šautuvas iššaudavo, paprastai nudėdamas žvėrį. Šį būdą draudė jau ir caro Rusijos miškininkai, nes, palyginti, daug peršaudavo uogautojų ir kt. miško keleivių. Nepriklausomoj Lietuvoj spęsminė m. buvo išnykusi.

A. Mažiulis, Pasartiškių medžioklės būdai (Gimtasai Kraštas 3–4, 1940, 229–242); *J. Matusas,* Medžioklė pas mus senovėje (Mūsų Girios 1943, liepos mėn.). *A.Mž.*

Medžiokliniai sakalai žr. Sakalas.

Medžiokliniai šautuvai rankiniai šaunamieji ginklai, skirti medžioklei. M.š. išsivystymas ir tobulinimas ėjo greta kariško šautuvo. Antrojoje XIX a. pusėje seni, iš priekio užtaisomi, m.š. buvo pakeisti iš užpakalio užtaisomais su adata (vok. Nadelgewehr); juodas dūminis parakas pakeistas bedūmiu, užraktai ir įskeliamieji mechanizmai buvo patobulinti ir t.t. Seniausi m.š. šaudė išimtinai kulkomis (kulka dažniausiai švininė); XVI a. pradėta vartoti dideli kiekiai mažų kulkelių (šratai), bet, medžiojant didelius žvėris, šaudyta kulkomis. Iš seniausių graižtvuotų m.š. XVI a. paminėtini vad. ‚lokiniai šautuvai' — 11 mm ir didesnio kalibro štuceriai trumpu vamzdžiu. XVII a. pasitaikydavo m.š. su 2 vamzdžiais, vienas greta kito arba vienas virš kito; šie šautuvai turėjo tik vieną įskeliamąjį mechanizmą (vieną gaiduką). Tolimesnėje raidoje įskeliamasis mechanizmas įtaisytas kiekvienam vamzdžiui atskirai. Dabar dvivamzdžiai m.š. yra dažnesni negu vienvamzdžiai. Modernūs m.š. normaliai yra 2 vamzdžių — šratams ar kulkomis, arba kombinacija šratinio ir kulkinio vamzdžio. Šratiniai vamzdžiai paprastai turi vad. coką, t.y. vamzdžio galas (2–3 cm) susiaurinamas (0,1–1,0 cm); tat sumažina šratų išsklaidymą ir didesniame atstume laiko juos krūvoje.

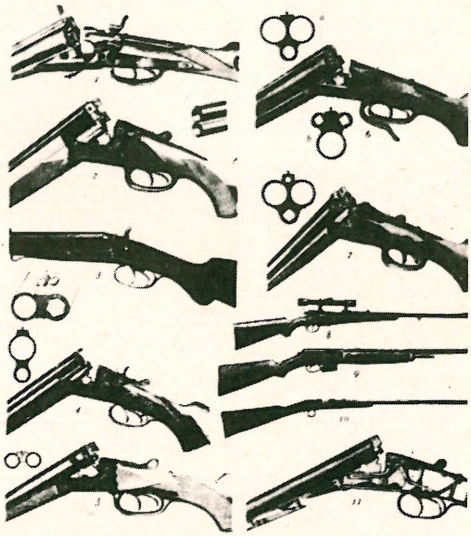

Medžiokliniai šautuvai: 1. dvivamzdis, 2 šratiniai vamzdžiai greta vienas kito, užrakto rankena apačioje (Lefaucheux sistemos), su gaidukais; 2. dvivamzdis, 2 šratiniai vamzdžiai virš vienas kito, užrakto rankena virš buožės, daužikliai nematomi; 3. dvivamzdis, vienas šratinis ir vienas kulkinis vamzdis greta vienas kito, užrakto rankena apačioje (Lefaucheux sistemos), su gaidukais; 4. dvivamzdis, vienas šratinis ir vienas kulkinis vamzdis virš vienas kito, su gaidukais; 5. dvigubas štuceris, be gaidukų; 6. drilingas, a. vienas kulkinis ir 2 šratiniai vamzdžiai, b. vienas šratinis ir 2 kulkiniai vamzdžiai; 7. keturvamzdis, viršutinis kulkinis vamzdis 5,6 mm kalibro, apatinis — 8mm; 8. štuceris (Mauser) su optiniu taikikliu; 9. automatinis Winchesterio šautuvas; 10. mažo kalibro kulkinis šautuvas (saloninis šautuvas); 11. šautuvo mechanizmas be gaidukų

Kulkiniai vamzdžiai yra graižtvuoti ir jų sienelės storesnės. M.š. vamzdžių kiekis būna įvairus, dažniausiai sutinkami dvivamzdžiai, bet būna 3 (vad. drilingai) ir net 4. Pastarieji šautuvai turi 2 vamzdžius šratams ir apačioje 2 vamzdžius kulkoms. Dvivamzdžio šautuvo vamzdžiai guli arba greta vienas kito (pav. 1) arba vienas virš kito (pav. 2). Šie šautuvai dažnai turi vieną šratinį, kitą kulkinį vamzdį (pav. 3 ir 4), kai kada 2 kulkinius vamzdžius,— vad. dvigubas štuceris (pav. 5). Trijų vamzdžių m.š., vad. drilingai, turi 2 šratinius ir vieną kulkinį vamzdį (pav. 6), ir 4 vamzdžių m.š. — du šratinius ir du kulkinius vamzdžius (pav. 7). Vieno vamzdžio kulkiniai m.š. paprastai vadinami štuceriais (pav. 8 ir 9). Kai kada vartojami ir vad. saloniniai šautuvai, žinomi mažo kalibro šautuvo vardu. Užraktas m.š. paprastai veikia tuo būdu, kad vamzdžiai nusilenkia žemyn; tat palengvina įdėti šo-

vinius. M.š. atidaromas rankenos pagalba, kuri guli apačioje ir atsukama į šoną (pav. 1 ir 3) arba pastumiama pirmyn (pav. 6), arba guli viršum buožės ir sukama į šoną (pav. 2, 4, 5 ir 7). Ši konstrukcija dabar dažniausiai pritaikoma. Senesni m.š. modeliai buvo aprūpinti gaidukais (pav. 1 ir 3), moderniuose modeliuose daužiklis visai paslėptas. Tarp šratinių m.š. yra ir pusautomatinių (Winchester ir Browning) ir automatinių. Modernūs m.š. yra aprūpinti saugikliais. M.š. kalibras paprastai nurodomas apvalių švino kulkų (vamzdžio skersmens), kurių svoris sudaro 1 angliš-ką svarą (453 g). Santykis tarp kalibro ir vamzdžio skersmens yra šis:

m.š. kalibras	vamzdžio skersmuo	m.š. kalibras	vamzdžio skersmuo
4	26,7 mm	16	16,8 mm
8	21,8 "	20	15,4 "
10	20,0 "	24	14,1 "
12	18,4 "	28	13,9 "
14	17,8 "	32	13,3 "

Dažniausiai vartojami m.š. 12 ir 16 kalibro, kulkinių m.š. kalibrai paprastai duodami mm . M.š. taikymo prietaisai paprastai susideda iš sargo ir taikymo lovelio, kuris eina tarp vamzdžių. Štuceriai, be sargo, dažnai aprūpinami optišku taikikliu arba karinių šautuvų formos taikikliu. Šoviniai vartojami 2 rūšių: šratiniai su popierine ir kulkiniai su metaline tūtele. Medžiojant didelius žvėris kai kada vartojamos ir sprogstamosios kulkos.

O. Urb.

Medžiokliniai šunys 1. medžioklėje — šunų rūšis, sugebanti padėti žmogui medžiojant laukinius gyvulius ir paukščius, juos surasti, pakelti, užvaryti arba pašautą pėdomis susekti ir nušautą surasti bei atnešti. M.š. turi gerą uoslę. Jie suuodę gyvį balsu varo arba sustoję savo kūno išraiška duoda medžiotojui ženklą, kad gyvis čia pat. Lietuvoje buvo daug m. š. rūšių; dažniausiai aptinkami: skalikai, paukštiniai, urviniai ir sekėjai.

Skalikai buvo stambaus sudėjimo, apie 50–60 cm aukščio, aukštų stiprių kojų, nugara, kaklas, galvos viršus ir šlaunys juodos spalvos; pilvas, kojų apačia, krūtinė, kakta rudos spalvos; virš akių apskriti, 1 cm skersmens du juodi taškai; uodega juoda, ilga, užriesta. Tai dar labai retai sutinkama lietuviško skaliko išvaizda. Šie skalikai labai stiprūs, ištvermingi, pakėlę kiškį, stirną varinėja, kol pagauna. Paskutiniais metais buvo paplitę žymiai mažesni, šviesesnės spalvos skalikai.

Paukštiniai m.š. buvo laikomi dvaruose ir miestuose. Ūkininkai jų nelaikydavo, nes nuo pavasario iki rudens galo dėl lauko darbų neturėjo laiko paukščių medžioti. Paukštinių šunų Lietuvoje buvo įvairių veislių: dažnai sutinkamas ilgaplaukis, rudos spalvos (rečiau juodos) Airijos seteris. Nemaža buvo trumpaplaukių margų ir taškuotų angliškų pointerių. Po I pas. karo atsirado vokiškų iki 5 cm ilgio tvirtais plaukais šunų, vad. grifonais ar kietaplaukiais.

Iš urvinių šunų buvo paplitusi taksų veislė. Tai maži trumpų, kreivų kojų, rudos ar tamsiai rudos spalvos, trumpais plaukais šuniukai, kurie mėgsta landyti lapių ir barsukų urvais tol, kol iš ten išvaro gyvį.

Iš sekėjų Lietuvoje galima buvo sutikti 30–35 cm aukščio, įvairios spalvos, vidutinio ilgio plaukais spanelių veislės šunų. *A.Rkž.*

2. Astronomijoje (Canes Venatici) šiaurės dangaus pusrutulio žvaigždynas tarp Didžiųjų Grįžulo Ratų, Jaučiaganio ir Berenikos Plaukų žvaigždynų. Šviesiausia M.Š. žvaigždyno žvaigždė Alfa Canum Venaticorum, arba Karolio Širdis (Cor Caroli), susideda iš dviejų žvaigždžių, tarp kurių atstumas yra 20 lanko sekundžių. Plikai akiai jos atrodo kaip viena žvaigždė, bet net ir mažu teleskopu galima matyti vieną trečio ir kitą penkto ryškumo žvaigždes. *Č.M.*

Medžioklininkas (lot. venator, praefectus venationum; lenk. łowczy; rus. lovčij) dignitorius, nuo XV a. žinomas Lietuvoje ir Lenkijoje. XVI a. ta vieta Lietuvoje dažnai užimama didikų Valavičių ir Radvilų. I. I. Lappo, tyrinėjusio Lietuvos Metrikos aktus ir kitus šaltinius, teigimu didysis m. turėjo konkrečias pareigas XVI a. Lietuvos valstybėje. Didžiojo m. žinioje tada buvusios visos D.L.K. girios, tose girio-se gyveną valstiečiai ir girių urėdai, girininkijos, jų priežiūra, D.L.K. medžioklių rengimas ir kt. Kitų padedamas, m. rūpinęsis taip pat ir girių bei žvėrių apsauga, net D.L.K. medžiokliniais šunimis, sakalais ir kt. Ilgainiui didžiojo m. pareigos mažėjo, ir XVII a. jis virto tik krašto dignitoriumi, grynai tituliniu garbės pareigūnu. Ankstyvesnės didžiojo m. pareigos XVII–XVIII a. buvo atliekamos daugybės specialių žemesnių pareigūnų, kartais net

ir nebajorų, o didžiojo m. pareigos virto tik garbės pareigomis, oficialiai kiek pasisireiškiančiomis D.L.K. medžioklių metu, kaip jų ceremonijų tvarkytojo. Didžiojo m. reikšmė tiek nusmuko, jog XVIII a. pabaigoje valstybės pareigūnų sąrašuose jis minimas ketvirtuoju nuo galo tarp pačių žemiausių garbės vietų. Dėl to tuo metu didžiuoju m. buvo skiriamas kas nors iš antraeilių didikų arba net ir šiaip iš vidutinių bajorų. Greta didžiojo m. Lietuvoje dar buvo ir rūmų m., taip pat vaivadijų bei pavietų medžioklininkai, grynai titulinės garbės vietos, po vieną kiekviename paviete. *K.Avž.*

Medžio pramonė yra viena seniausių pramonės šakų, apimanti mechaninį medienos apdirbimą ir cheminį jos perdirbimą. Jos apimtin įeina lentpiūvės, faneros, degtukų, baldų, namų įrengimų, padargų, žaislų dirbtuvės ir celiuliozės, lignino, kartono ir kitų iš medienos gaunamų cheminių junginių gamyklos. Naujausia m.p. šaka — iš susmulkintos medienos spaustinių plokščių, drožlinių lentų gamyba. Lietuvoje 1940 veikė 944 medžio pramonės įmonės. M.p. ypačiai buvo išsivysčiusi Klaipėdoje (žr. Klaipėda, medžio pramonė), Kaune, Vilniuje, Jonavoje ir kt.

Medžio raižiniai žr. Raižiniai.

Medžio spiritas žr. Metanolis.

Medžio technologija mokslas apie medienos savybes ir jos apdirbimo būdus bei pramones. Skiriama mechaninė m.t., nagrinėjanti natūralinės medienos technines savybes, ir cheminė m.t., kurios objektas cheminė medienos sudėtis ir iš jos gaunami junginiai.

Medžiotojas 1. įvairiai gaudąs, medžiojąs paukščius ir žvėrelius žmogus. Daug kur iš seno skiriama paukščių ir žvėrelių gaudytojai, nelaikant jų m., ir tikrieji m.-šauliai, t.y. medžioją šautuvu ir turį medžioklės leidimą. Vienur pirmuosius vadina kilpininkais, spąstininkais ir pn. arba medžiokliais, o antruosius — m. Ūkininkai ir šiaip žmonės gerbia tik paukščių ir žvėrelių gaudytoją, nes tai šalutinė jo ūkio šaka, t.y. ja verčiasi tik laisvu laiku. Medžiotojus ūkininkai pašiepdavo, laikydavo tuščiadarbiais, kurie dažnai jiems padarydavo ir nuostolių: išmindavo javus ir kt.

2. Sen. Lietuvoje žmogus, privalėjęs dalyvauti D.L.K. medžioklėse. Savo keliu mokėjo činšą ir duoklę, turėjo eiti į karą, šaukiamas dalyvavo talkose, taip pat grėbė šieną; nuo baudžiavos buvo laisvas.

M. globėju daugelyje kraštų yra laikomas šv. Hubertas (žr.), kai kur ir šv. Eustachas (žr.).

Medžiotojas iliustruotas medžioklės žurnalas, ėjęs 1927–40 VI Kaune. Jį leido Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės dja, nuo 1937 X (nr. 29) — Lietuvos medžioklės draugijų s-ga. Pradžioje M. ėjo nepastoviai, vėliau po 4 nr. kasmet, kiekvienas numeris buvo gausiai iliustruotas Lietuvos paukščių, medžiojamųjų gyvių, medžioklinių šunų ir kt. paveikslais. Rašyta medžioklės ir žūklės klausimais, apie paukščius, žuvis, kailinių žvėrių auginimą, medžioklinius šunis ir kt. M. buvo didelio formato, po 24 psl., nuo 1939 I — jau ėjo knygos dydžio. Iš viso išėjo 40 numerių. 1927–39 red. T. Ivanauskas, nuo 1939 — A. Rukuiža. Pagrindiniai bendradarbiai: T. Ivanauskas, B. Dirmantas, L. Tuskenis, O. Urbonas, J. Andriūnas, plk. Gustaitis, F. Čereška ir kt. Žurnalą rėmė pašalpomis miškų departamentas, nes jo leidimas atsieidavo per metus apie 3600 lt. *A.Rkž.*

Medžių kultas miškų ir medžių gerbimas sen. baltų religijoje. Kronikos dažnai mini liet. ir kitų baltų šventuosius miškus (plg. H. Thomas, Die slavische und baltische Religion 29–30 psl.; Ed. Šturms, Die Alkstätten in Litauen 20–26 psl.). Kaimas Heiligenwalde (Šventamiškis), 21 km į r. nuo Karaliaučiaus, esąs įsikūręs toje vietoje, kurioje pagal XIV a. dokumentus buvęs ‚lucus sacer' (t.y. šventasis miškas). Istoriniai šaltiniai ir tradicijos, pagal Ed. Šturmo surinktus duomenis, mini mažiausia 25 šventuosius miškus, vadinamus įvairiais vardais, pvz. Alkagiris, Alkapiaunis, Paalkės, Dievogala, Vėlmiškija (vėlių miškas), Laumės kalnas ir kt. Buvo ir miško deivė Medeinė (žr.), kurią paliudija jau XIII a. Ipatijaus kronika (Mejdejn), o vėliau ją pamini Lasickis (Modeina) ir Daukša (Medeines). Padavimas sako, kad ties Kražiais esančiame Medžiokalnyje buvusi deivės Medeinės šventovė (P. Tarasenka, Lietuvių archeologijos medžiaga 1928, 159). Kai kas teigia, jog yra buvusi miško dvasia Miškinis (plg. priežodį: Bijo žmonių, kaip Miškinis). Pušaitis pagal Stryjkovskį yra buvęs žemės dievas, o pagal Praetorių — miško dievas. *Giraitis (iš Praetoriaus Girstis arba Girstys ir Brodovskio Girsys, pakartotas Milkaus ir Kuršaičio žodynuose), pagal P. Skardžiaus aiškinimą, esąs tik grynas nesusipratimas,

atsiradęs nesupratus Lasickio suminėto žodžio ‚prigirstitis' (Aidai 1954, 220).

Iš sen. raštų matyti, kad lietuviai ypatingai gerbdavo ąžuolus, kurie buvę pašvęsti Perkūnui arba buvę laikomi dievų buveine. Pagal jėzuitų XVI a. pabaigos pranešimus, vyrai ypač gerbė ąžuolus, o moterys liepas. Misininkai dažnai mini šventųjų medžių iškirtimą: kirto juos Jeronimas Pragiškis 1390, o jėzuitai dar 1618 nukirto Kražiuose Perkūnui pašvęstą ąžuolą. Matyti, miškų, medžių ir alkų gerbimas dar ilgai išsilaikė, nes senieji katekizmai ir postilės nuolatos tatai smerkia, pradedant Mažvydu 1547. Šventasis gojus buvo vadinamas ‚alka(s)'; panašių vietovardžių Ed. Šturmas suregistravo per 220 (plg. Die Alkstätten in Litauen 1946). Vėliau tuo vardu imta vadinti kiekviena aukojimo vieta, nebūtinai miškas, bet ir kalnas ar upė. Kryžiuočių žygių aprašuose (Wegeberichte) XIV a. pabaigoje dukart minima, kad Rambyno kalne buvęs šventasis miškas. Jeronimas Pragiškis radęs žmonių, kurie garbinę dvasioms skirtus miškus. Juo aukštesni medžiai, juo labiau buvę gerbiami. Miško vidury augęs ąžuolas, kuris buvęs galingojo dievo buveinė.

Kai kurie autoriai paliko smulkesnių žinių apie tam tikrų medžių gerbimą XVI–XVII a. Pvz. Hennebergeris 1595 rašė apie liepą Šakūniškių k. prie Rusnės, o Žemaičiuose, prie pat Prūsų sienos, buvęs nedidelis Šventasis miškas (Heyligenwald), kur nebuvę galima kirsti medžių, kad nebūtų įžeisti ten gyveną dievai. Chr. Hartknochas antrojoje XVII a. pusėje rašė apie šventą liepą netoli Rastenburgo. Garbinamas medis paprastai esti ypatingas tuo, kad turi du kamienus, kurie yra suaugę, sudarydami angą, per kurią gali praļįsti žmogus. Ligoniai lenda per tą angą, tikėdamiesi atsikratyti ligos. Aiškinama, kad taip perlindęs žmogus tarsi iš naujo gimstąs, jau be ligos. Įvykį su šventuoju ąžuolu Pilkalnio apylinkėje smulkiai aprašo vienas valdiškas 1657 pranešimas. Panašiai pasakojama apie eglę Nybudžių apylinkėje, kuri dar 1664 tebeaugo. A. Bezzenbergeris rašė: ‚Netoli Ragainės stovėjo ąžuolas, kurio šakos buvo taip suaugusios, kad sudarė angą. Perlindus per tą angą, būdavę nusikratoma ligų. Panašus tikėjimas ir paprotys vyrauja liaudyje dar ir šiandien' (MLLG I, 398). Daug triukšmo sukėlė stebuklingas uosis Ivoniškio girioje (Marijampolės aps.) 1870–71 (visas įvykis smulkiai aprašytas Lietuvių Tautoje 1914). Dar 1910 Nemajūnų apylinkės moterys melsdavosi prie dvikamienio alksnio, kurį kunigas, pasikvietęs policiją, nupiovęs nakties metu ir net šaknis išrovęs ir po to viską sudeginęs. Panašus buvo ir kitų gerbiamų medžių likimas. Šalia kelio į Peslių k. (Anykščių vls.) augęs labai senas ir stebukladaris ąžuolas. Prie jo eidavę ligoniai, aukodavę pinigų. Stebukladarė pušis dar 1938 tebeaugo Peiliškių k. lauke (Viekšnių vls.), visa apkabinėta votomis. Stebukladariai medžiai, gydą ligas, yra paskutinis medžių gerbimo atgarsis.

Ypatingos pagarbos susilaukia seni ir sodybose augą medžiai, juos kirsti laikoma nusižengimu, nes tada arba pats kirtėjas arba kas iš tos šeimos mirsiąs. Jei jau būtinai prireikia kirsti sodybos medžius, pasiprašomas svetimas žmogus. Ypač ąžuolai ir uosiai laikomi šventais medžiais, tačiau ąžuolaičius, esą, negera sodinti sodyboje, jie atnešą mirtį. Matyt, buvo tikima, kad žmogui nevalia kištis į ąžuolo augimą, jį dirbtinai tvarkyti, reikia jam rodyti pagarbos (plg. tikėjimą, kad negera minėti Perkūno vardą, nes nutrenks). Piktos dvasios bijo šermukšnio — taip plačiai tikima visoje Š. Europoje. Seniau Kūčiose pas mus gerdavo ‚šermukšninę', išspaustą iš to medžio uogų, kad dvasių nebijotų. Daugelio tautų tradicijos ir liaudies menas pažįsta magišką ‚gyvybės medį'.

Yra daug priežasčių, kodėl žmonės medžiams rodė tiek pagarbos. Pirmiausia tikėjimas į magišką žalios šakelės galią, pvz. Verbų dieną plaka vienas kitą žaliu kadugiu ir linki sveikatos. Plaka su verba pirmąkart išgenamą bandą, kad karvės būtų sveikos ir daugiau pieno duotų. Arba vėl randame tikėjimą, kad medžiai ir augalai yra gyvos būtybės: jaučia skausmus, turi kraują ir širdį. Seniau iš sužeistų medžių tekėdavęs kraujas. Medžiai turį kalbą, tik žmonės jos nesupranta. Todėl nereikia medžių be reikalo laužyti ar žaloti: kas sužeidžia jauną medelį, nulauždamas jo viršūnę arba padarydamas įpiovimus, tas pats turės panašius skausmus iškentėti (Viduklė). Manymas, kad medžiuose gyvena tam tikros dvasios arba deivės irgi duoda pagrindą jų gerbimui. Pagaliau miręs žmogus gali įsikūnyti medyje ar gėlėje, ypač jei jie išauga ant žmogaus kapo, — tai inkarnacija. Iš sužeisto tokio medžio teka kraujas. Lydos pilies kalno pašlaitėje augę dvi pušys, iš jų sakų vie-

toje tekėjęs kraujas, mat, pagonys lietuviai ten nukankinę ir palaidoję 9 pranciškonus, atvykusius jų krikštyti. Kartą kažkas nukirtęs vieną šakelę, ir pradėjęs bėgti kraujas (Wisła 1889). Žadeikonių k. (Saločių vls.) kapuose augę du ąžuolai, kurių vienas dar tebestovi, ir kai kažkas norėjęs jį nukirsti, tai ėmęs taip smarkiai bėgti kraujas, kad jo pribėgęs pilnas Kamaties upelis, kurio skardžiai nusidažę raudonai. Yra pasaka, kaip ant merginos kapo išaugo lelija, kuri gali mergaite pasiversti. Žmogus gali pavirsti medžiu ir magišku būdu, — tai transformacija. Žalčio pasakoje Eglė su vaikais pati pasiverčia medžiais. Dainoje bailus karys pasiverčia ąžuolu, motina kalbasi su juo. Kitoje baladėje nedora anyta paverčia marčią į liepą, vyras ją kerta, teka kraujas, tada medis prakalba žmogaus balsu.

Naujesnė pažiūra yra tikėjimas, kad jeigu miške medis be vėjo girgžda arba be matomos priežasties iš jo girdėti kokie garsai, tai ten dejuoja ir verkia už savo nuodėmes atgailaujanti siela, kuri prašo išvadavimo, reikia už ją melstis. Sakoma, kad sielos atgailojančios senuose išdubusiuose medžiuose. Su malkomis jos patenka į krosnį, — kai malkos degdamos cypia, tai verkia ugnyje degdama kokia buvusio to namo gyventojo vėlė. Paskutinė medžių gerbimo forma yra jų sukrikščioninimas, prikabinant prie medžio kryžių arba koplytėlę su šventųjų stovylėlėmis, padarytomis irgi iš medžio. Ir apie šventą kryžiaus medį krikščionybė yra sukūrusi legendų.

A. Brosow, Über Baumverehrung, Wald- und Feldkulte der litauischen Völkergruppe 1887; *J. H. Philpot,* The Sacred Tree or the Tree in Religion and Myth 1897; *W. Mannhardt,* Wald- und Feldkulte der Germanen 2 tt. 1904–05; *Weniger,* Altgermanischer Baumkultus 1919; *Z. Ivinskis,* Medžių kultas senovės lietuvių religijoje (Soter 27–28, 1938–39); *J. Balys,* Baum und Mensch im litauischen Volksglauben (Deutsche Volkskunde 1942); (") Lietuvių tautosakos skaitymai II, 1948, 56–65. *J.B.*

Medžių sodinimo šventės Lietuvoje platesnių mastu pradėtos nuo 1923 pavasario ir per visą Lietuvos nepriklausomą gyvenimą kasmet buvo kartojamos. M.s.š. pradėjo ruošti Gamtos tyrimo stotis ir Lietuvai pagražinti draugija (žr.), padedama žemės ūkio m-jos miškų departamento. Jos turėjo didelę auklėjamąją reikšmę, nes per m.s.š. jaunimas buvo supažindinamas su medžių reikšme kraštui ir pamokytas vertinti ir globoti medžius. Be auklėjamosios reikšmės, m.s.š. davė kraštui

Džiuginėnų (Telšių aps.) pradžios mokyklos mokiniai sodina medelius

nemaža medžiaginės naudos. Pvz. 1937 Lietuvoje medžiais buvo apsodinta 63 km plentų, 394 km vieškelių, užsodinta 60,2 ha ploto mišku, apsodinta medžiais 6760 viensėdžių, 19 kapinių ir 25 miestai bei miesteliai. Tais metais prie sodinimo dalyvavo per 7000 mokinių, skaityta 369 paskaitos medžio sodinimo ir globojimo temomis. Propagandos tikslams tapo paruošti specialūs plakatai. Jiems paruošti miškų departamentas skelbdavo konkursus, ir 1938 pirmą 200 lt. premiją laimėjo Alytaus gimnazijos moksleivis, dabar plačiai žinomas dailininkas V. Kasiulis. 1938 pavasarį Ūkininkų Patarėjas, turėjęs per 120.000 tiražą, visą numerį buvo paskyręs medžių sodinimo ir apsaugos bei globos straipsniams, o Lietuvos Aidas su vienu laikraščio numeriu išsiuntinėjo miškų dpt. paruoštą brošiūrą Kaip sodinti ir globoti medžius. Kad medžių sodinimo ir globojimo propaganda būtų sėkmingesnė, prie darbo buvo pritraukiama ir visuomenė. Miestuose ir miesteliuose vyriausybės atstovams, visuomenės organizacijoms ir visuomenei dalyvaujant buvo iškilmingai sodinamas vienas medis, dažniausiai ąžuolas, ir tam medžiui buvo duodamas simbolinis vardas. Pvz. 1923 buvo sodinamas Laisvės medis, 1924 Vilniaus medis, 1925 Aušros medis, 1926 Klaipėdos medis, 1927 Prezidento A. Smetonos medis, 1928 Nepriklausomybės medis, 1929 Spaudos medis, 1930 D.L.K. Vytauto medis ir t.t. M.s.š. JAV žr. Arbor Day. *A.Rkž.*

Mėdžliepis žr. Klevas.

Meegeren Han van (1889–1947) olandų tapytojas, falsifikatorius. 1908 studijavo technologijos inst. Delfte. 1912 lankė Delfte paišybos ir meno istorijos kursus. Jo pirmieji piešiniai pagal De Witte, Neeffs,

Brouwer, Van Ostade rodo didelį sugebėjimą įsijausti į senųjų olandų stilių. Nuo 1914 vertėsi tapyba. 1922 suruošė parodą savo biblinio turinio paveikslų, kurie buvo gerai perkami, tačiau kritikai M. telaikė trečios eilės dailininku. Nusivylęs 1932 persikėlė į prancūzų Rivierą, kur gyveno portretuodamas turistus. 1939 grįžo Olandijon ir apsigyveno Amsterdame. Kaltinamas karo metu pardavęs senų paveikslų Göringui, 1945 III areštuotas. Kalėjime M. prisipažino, kad Göringui parduotasis Kristus ir nusidėjėlė, kaip Vermeer van Delfto originalas, tėra jo paties darbas, sekant Vermeero stiliumi; taip pat prisipažino pats nutapęs eilę kitų paveikslų, jų tarpe garsųjį paveikslą Emmaus, kurį 1937 Boymans muziejus Rotterdame įsigijo už 170.000 dol. Žinovų laikomas Vermeero originalu, šis Emmaus buvo išgarsėjęs kaip sensacingas atradimas, reikalaująs reviduoti Vermeero kūrybos sampratą. Iš pradžių M. prisipažinimui nenorėta tikėti. Tam patvirtinti M. kalėjime nutapė to paties pobūdžio Kristus tarp rašto žinovų. Specialistų komisija rentgeno bei cheminės analizės tyrimais ir M. studijoje kratos metu rastoji medžiaga galutinai patvirtino jį tikrai sufalsifikavus grupę Vermeero ir keletą Pieter de Hogh bei Frans Halso paveikslų. Falsifikatus M. atliko 1935–42 laikotarpyje. Juos M. padarė ant tikrų XVII a. olandų meistrų (Hondius, Flinck) paveikslų drobių, atidžiai imituodamas senovinę tapyseną. Prie falsifikatų priklauso tariamasis Vermeero Kojų plovimas, kurį dar 1943 nusipirko Olandijos valstybė (Rijskmuseum) ir eilė darbų privatiniuose rinkiniuose, kurių visų kaina siekė per 2 mil. dol. M. gavo 1 m. kalėjimo. Geriausi M. falsifikatai rodo jį sugebėjus ne vien tik vergiškai imituoti, bet ir išreikšti Vermeero kūrybos galimybes. Procesai dėl M. paveikslų originalumo tęsėsi ir po jo mirties.

Bob Wallagh, De echte van Meegeren 1947 (²1948); *P. B. Coremans,* Van Meegeren's Faked Vermeers and die Hooghs 1949; *J. Decoeu,* Back to the Truth: Vermeer–Van Meegeren, Two Genuine Vermeers 1951. *P.Rkl.*

Meer Jan van der, arba Vermeer van Haarlem (1628–1691) olandų tapytojas, tapytojo Jan van der Meer Senojo sūnus ir Jacob de Wit mokinys. Tematika: laivai jūrose, mūšiai, raitininkai ir pajūrio kopų vaizdai. Peizaže M. artimas Ruysdaeliui. Kompozicijai būdingas iš vienos pusės kyląs kopos šlaitas, perkertąs platų pajūrio horizontą. Kolorite vyrauja rudi tonai. M. darbų turi Braunšveigo, Berlyno ir Drezdeno muziejai.

Meerbeck k. Stadthageno aps., š.v. Vokietijoje, 4 km nuo Stadthageno ir 35 km į v. nuo Hanoverio.

Lietuvių tremtinių stovykla. Po vokiečių kapituliacijos amerikiečių ka-

Meerbecko lietuvių stovyklos mišrus choras su dirigentu A. Narbutu viduryje

Meerbeck

Iš lietuvių tautinės parodos Meerbecke

riuomenės įsakymu kaimas buvo evakuotas ir jame apgyvendinti apylinkėje dirbę svetimtaučiai darbininkai. Stovyklos reikalams panaudota mokykla, kepykla, kelios salės, krautuvės, sandėliai, amatininkų dirbtuvės ir kt. Darbininkams grįžus į savus kraštus, čia buvo apgyvendinti daugiausia pabaltiečiai tremtiniai. Kiekviena tautybė sudarė atskirą grupę, išsirinkdama savo tautinius komitetus, kurių pirmininkai ėjo grupių komendantų pareigas ir atstovavo joms UNRRA ir vėliau IRO įstaigose. Didžiausias stovyklos gyventojų skaičius buvo 1946–47. Tais metais buvo apie 1900 latvių, 750 lietuvių, 410 estų ir 80 kitų tautybių.

Liet. stovyklos pradžia laikytina 1945 VII 20, kai lietuvių vardu buvo išduotas pirmas maisto davinys. Lietuviai savo namus pavadino lietuviškais vardais: Daina, Gražina, Živilė, Palanga, Žalioji ir kt. Liet. komiteto pirmininkais yra buvę: Pr. Dikaitis, J. Pečkaitis, K. Kerpė, Al. Kaulėnas, M. Rauchas, V. Ignaitis ir St. Balčiūnas. Religinius reikalus tvarkė kapelionai: kun. Alf. Petraitis, kun. Ip. Račys, vėliau kun. J. Kardauskas.

Daugiausia rūpintasi švietimo ir auklėjimo reikalais.

Vaikų darželis pradėjo veikti 1945 VIII 25. Jį lankė 30–40 vaikų. Darželio vedėjomis buvo mokytojos A. Dantienė, Ad. Balsiukevičienė ir M. Šimonienė.

Darbas pradžios m-loje pradėtas 1945 VIII 26 su 3 skyriais, 58 mokiniais ir 5 mokytojai. 1946–47 buvo 4 skyriai su 77 mok. ir 6 mkt., 1947–48 — 4 skyriai su 68 mok. ir 6 mkt., 1948–49 — 4 skyriai su 62 mok. ir 4 mkt.

M-lai vadovavo mkt. Mykolas Rauchas.

1945 X 15 atidaryta progimnazija. Veikė I, II ir IV klasės su 30 mokinių. Direktorium buvo M. Rauchas. 1946–47 mokslo metų pradžioje, padidėjus mokinių skaičiui, atidaryta pilna gimnazija, kuri išleido vieną abiturientų laidą. Direktorius — Jonas Pečkaitis.

Liaudies univ. suorganizuotas 1945 XI; jam vadovavo: V. Ignaitis, P. Jurėnas ir J. Pečkaitis. Veikė literatūros ir pedagogikos, kultūrininkų, teisės ir visuomenės, technikos ir amatų, moterų skyriai. Universitetas ruošė paskaitas, organizavo įvairius kursus ir kt.

Pirmomis stovyklos kūrimosi dienomis buvo suorganizuotas mišrus choras, kurį vedė V. Mamaitis ir tautinių šokių grupė, kuriai vadovavo O. Braždžionienė. 1946 pradžioje chorą perėmė Adolfas Narbutas, kuris vedė vyrų ir moterų chorus ir kartu su tautinių šokių grupe sudarė liet. tautinį ansamblį. Ansamblis daug kartų dalyvavo tautybių pasirodymuose stovykloje ir kitur, liet. tautinėse šventėse ir koncertavo kitose stovyklose.

Vaidybos rateliui vadovavo aktorius J. Valentinas ir aktorė O. Pankienė. Ratelis pastatė kelis veikalus suaugusiems ir vaikams.

Sportininkai buvo sudarę krepšinio, tinklinio, stalo teniso, lengvaatlečių ir šachmatininkų sekcijas. Įvyko kelios sporto šventės ir įvairios rungtynės. Pažymėtinas tarptautinis šachmatininkų turnyras, kuriame iš lietuvių dalyvavo Arlauskas, Repečka, Škėma ir Tautvaiša.

Stovyklos reikalams buvo leidžiami rotatoriumi ar kitokiais būdais spausdinami periodiniai leidiniai: 1945 Žinių Biuletenis ir Meerbeck Bulletin (įvairiomis kalbomis, jų tarpe ir lietuviškai), 1945–46 Radijo Žinios, Mūsų Žingsniai (skautų). Il-

giausiai išsilaikė Viltis, ėjusi kas savaitę 1945–48. 1946 leistas Rytojus. Redaktoriais buvo St. Bujokas ir J. Narbutas. Be to, buvo leidžiami įvairių pavadinimų satyriniai laikraštėliai: Palėpių žiurkė (1945), Piūklas (iliustruotas, 1945–46, Spragilai (komiteto sieninis satyros laikraštis, 1946), Šypsniai (1946), Velnio Liūnas (1946–47) ir Žirklės (1945). Veikė P. Indreikos ir J. Narbuto knygų leidykla. Ši leidykla ir kiti leidėjai Meerbecke išleido knygų: 1946 — 9, 1947 — 6 ir 1948 — 3 (žinios apie spaudą iš A. Ružancovo ir K. Taliunevičiaus).

Skautai buvo susibūrę į Lietuvos skautų s-gos Meerbecko vietininkiją (vietininkais buvo J. Pažėrūnas, P. Čeponis ir Pr. Enskaitis), o ateitininkai — į ateitininkų kuopą.

Lietuvos Raudonojo Kryžiaus M. skyrius buvo išleidęs lietuviškus pašto ženklus, kuriuos piešė Vladas Vaičaitis.

1948 VIII 16 M. kaimas grąžintas vokiečiams ir stovykla likviduota. Dar neemigravę lietuviai perkelti į Wehneno lietuvių stovyklą prie Oldenburgo miesto. *M.Rch.*

Meersburg mst. P. Vokietijoje, Badene, š. Bodeno ež. krante, 400–450 m nuo j.l.; 2800 gyv. (1954). Senosios pilies kai kurios dalys yra išlikusios iš 628, naujoji pilis XVIII a. Čia gyveno ir mirė Annette von Droste-Hülshoff (žr.). 1526–1803 M. buvo vyskupų-kunigaikščių sostinė.

H. Ginter, M. am Bodensee 1928.

Mefistofelis Fausto legendoje minimas pirmą kartą pasirodžius knygai Historia von Doktor Johann Fausten, dem weitbeschreiten Zauberer und Schwarzkünstler 1587 Frankfurte. Knyga buvo išleista giliai tikinčio protestanto J. Spieso. Legendai pagrindą davė istorinis asmuo J. Faustus (žr. Faust), astrologas ir aiškiaregis, kuris antgamtinę jėgą, žmonių teigimu, gavęs iš paties velnio. Reformacijos laikotarpyje jo asmuo buvo vaizduojamas kaip Martino Liuterio priešprieša. Viename reformacijos raštų velnias, apsirengęs vienuolio drabužiais, gundo Liuterį, žadėdamas kardinolo vietą, jeigu nutiltų. Liuteris malda nugali pagundą. Apskritai, tikėjimas velnio galia reformacijos laikais buvo itin išplitęs. Įvairioms žmogiškoms ydoms ir nuodėmėms buvo sukurti atitinkami velniai, pvz. keiksmų velnias, girtuoklystės velnias, tinginystės velnias ir t.t. Prie šios velnių literatūros šliejasi ir legenda apie Faustą ir jo gundytoją velnią M. Legendinis Faustas ieško pačio sumaniausio velnio iš plačios pasiūlos. Pasirenka vieną, vardu Mephostophiles, nes jis toks greitas, kaip žmogaus mintis. Faustas pasirašo krauju sutartį: 24 m. M. tarnaus Faustui, po to Faustas taps pragaro nuosavybe. Kurį laiką, ieškodamas dangiškos palaimos, Faustas atsikrato M. valdžios, bet vėliau velnias jį merginos (Elenos) pagalba vėl susigrąžina. Įvairiuose XVIII ir XIX a. Fausto legendos perkūrimuose M. suteikiamos individualios interpretacijos, kartais M. priešpastatoma gera dvasia (plg. P. Weidmanno ‚Ithurielį'), kartais gi M. vaizduojamas kaip tautų laisvės žlugdytojas. Ir po genialaus Goethės kūrinio įvairių tautų menininkai nenustojo vaizduoti šio savotiško poliarinių priešingybių dvejeto: neramios dvasios ieškotojo Fausto ir pragaro atstovo M.

A. Daur, Faust und der Teufel 1950. *H.N.*

Mega-, arba megalo- (iš gr. megas ‚didelis') 1. sudurtiniuose žodžiuose reiškia didumą, didingumą ir pn.; 2. fizikoje — priešdėlis milijonui vienetų išreikšti, pvz. megaciklas, arba megahercas,—1 milijonas hercų, megavatas — 1 mil. vatų, megomas — 1 mil. omų.

Megakolonas (Megacolon congenitum) storosios žarnos įgimtas hipertrofinis išsiplėtimas.

Megalaspis (gr.) išmirusių trilobitų (žr.) rūšis, paplitusi Europos ir Azijos silure.

Megalitai (iš gr. megas ‚didelis' ir lithos ‚akmuo') priešistoriniai kapai, pastatyti iš didelių akmenų. Tai ankstyviausi monumentalinės architektūros paminklai Europoje, III tūkstantmečio pabaigoje ir II tūkstantmetyje pr. Kr. paplitę Viduržemio jūros srityje ir V. Europoje palei Atlantą, Šiaurės jūrą bei v. Baltijos jūrą. Manoma, kad monumentalinė Egipto architektūra turėjo įtakos Europos m. atsirasti.

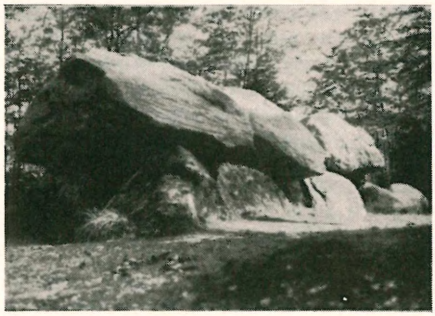

Megalitinis kapas Lemstedte, š. Vokietijoje

Viena iš ankstyviausių m. kapų formų buvo vad. dolmenai (žr.). Tai iš 4–5 didelių akmenų pastatytas kapas ir uždengtas vienu labai dideliu ar keliais mažesniais akmenimis. Iš viršaus jie buvo užpilami žemėmis. Daugiausia jų randama Atlanto pakraščiuose. Iš šios paprastos formos išsivystė sudėtingos m. kapų formos — koridoriniai megalitiniai kapai, susidedą iš ilgo koridoriaus, pasibaigiančio viena ar keliomis kapų kameromis (pav. 1, 2). Kapų kameros buvo apskritos, apvalainės, keturkampės, stačiakampės ir kt. Kita m. forma — menhirai, dideli statmenai pastatyti akmenys, naudoti šventyklų statybai ar

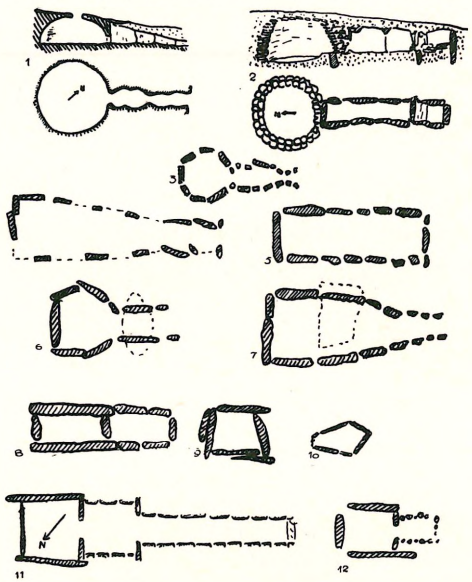

Megalitinių kapų planai

kitiems su religinėmis apeigomis susijusiems tikslams. Dažniausiai jie yra 5–6 m aukščio, bet pasitaiko ir iki 20 m aukščio. Daugiausia menhirų aptikta Bretanijoje (Prancūzijoje), Anglijoje, Airijoje, P. Italijoje, Vidurio ir P. Vokietijoje. Bretanijoje priskaičiuojama apie 3500. Kai kurie jų rasti pavieniui, bet kiti priklauso didelio masto šventykloms. Bretanijoje, ties Carnac (žr. Carnaco menhirai), viena menhirų alėja buvo 3900 m ilgio. Ratu sustatyti menhirai vad. kromlechais (žr. Cromlech). Viena iš žinomiausių ir didingiausių koncentriniais ratais sustatytų menhirų — kromlechų šventyklų yra Stonehenge, ties Salisbury, Anglijoje. Šios didelės šventyklos skersinis piūvis buvo net 114 m: viduryje buvo iš didžiulių menhirų kromelachai, o iš lauko buvo apsupta grioviu ir pylimu. Šiaurės rytų pusėje buvo gatvė, kuria buvo įeinama į šventyklą. Abiejose jos pusėse taip pat buvo griovys ir pylimas. Žr. Kapai.

E. Sprockhoff, Die nord. Megalithkultur 1938.

M.Gbt.

Megalocitai žr. Makrocitai.

Megalodonas (gr.) išmirusi kriauklių rūšis su storu širdies pavidalo kiauteliu. Aptinkama nuo vidurinio devono (žr.).

Megalokefalija (gr.) žmogaus kaukolės talpumas, didesnis negu 1450 cm^3.

Megalomanija (gr.) liguistas savęs pervertinimas, didybės manija (žr.).

Megalopolis (gr. ‚didmiestis') sen. graikų mst., įkurtas Epaminondo (žr.) 371 pr. Kr. Arkadijoje apsigynimui nuo Spartos; Arkadijos sostinė, Polibijaus gimtinė, Spartos karaliaus Kleomeno beveik visai sugriauta. Griuvėsiai prie kaimo Sinanu.

Megalozauras (gr. megas ‚didelis' ir sauros ‚driežas') milžiniškas iškastinis dinozaurų grupės roplys, ligi 10 m ilgio. Jo liekanų randama visose pasaulio dalyse juros ir kreidos laikotarpio sluoksniuose.

Megantropai (Meganthropus) senžmogio rūšis, aptinkama žemutinio pleistoceno laikotarpyje, priskiriami prehomininams. M. liekanų surasta: 1939 ir 1941 du apatinio žandikaulio fragmentai Javoje (pavadinti Meganthropus palaeojavanicus) ir 1939 viršutinio žandikaulio fragmentas R. Afrikoje, tai — Meganthropus africanus. Plg. Parantropai, Žmogus.

Megaparsekas (gr.) astronomijoje — atstumo vienetas lygus 1 mil. parsekų (žr.), vartojamas atstumams tarp ekstragalaktinių ūkų (žr.) reikšti.

Megara mst. P. Graikijoje, Atikos provincijoje, 34 km į v. nuo Atėnų, M. pusiasalyje; 13.360 gyv. (1951). Senaisiais amžiais jis buvo Megaridės srities sostinė, VII a. pr. Kr. išsivystė į vienintelę dorieičių demokratiją, įkūrusią savo kolonijas Sicilijoje ir prie Juodosios jūros, pvz. Bizantiją, Kalchedoną, Megarą ir kt. M. buvo patogioje strateginėje vietoje tarp graikų žemyno iš šiaurės ir Peleponeso iš pietų pusės, prie dviejų įtvirtintų kalvų ir turėjo du savo uostus: Pegalį prie Korinto įlankos ir Nisaeą prie Sarono įlankos. Priešais jį yra Salamio sala, kurią 598 pr. Kr. paveržė Atėnai. Po Graikijos karų su Persija, M. padarė sąjungą su Atėnais prieš

Korintą, bet Atėnai laimėjo už tai savo protektoratą, prieš kurį M. netrukus sukilo ir prisijungė prie Spartos vadovaujamos Peleponeso lygos. Užtat Peleponeso karo metu buvo Atėnų puldinėjama ir naikinama ir vėliau neatgavo savo įtakos.

E. L. Highbarger, The History and Civilization of Ancient M. 1927; *A. Philippson und E. Kirsten,* Die griech. Landschaften 1, 1952. *A.B.*

M. m o k y k l a seniausioji Sokrato mokinio Euklido (žr.) po 399 pr. Kr. įkurtoji filosofinė mokykla (kitos Sokrato sekėjų mokyklos: Antisteno cinikų ir Aristipo kirenaikų). Euklidas stengėsi eleatų (žr.) vienumo mokslą sujungti su Sokrato etika. Kiti šios mokyklos atstovai, kaip Eubolidas Miletietis, Stilponas Megarietis (apie 380–300), Aleksinas, Filonas, Diodoras Kronas, siejo sokratinę etiką su eleatų mokslu apie vienį ir pasižymėjo menu vesti ginčus (eristika).

O. Gigon, Sokrates 1947. *A.Rkš.*

Megaronas (gr. megaron, iš gr. megas ‚didelis') pirmykštis graikų gyvenamasis namas, to namo didžioji patalpa, pailgo keturkampio plano, su židiniu viduryje. M. turėjo dvišalį žemą stogą ir priekyje ties anga atvirą prieangį ant stulpelių. M. forma atitinka medžio konstrukcijos dėsnius, nes m. susiformavo priešistoriniais laikais miškingoje Š. Europoje, iš kur graikai jį II tūkstantmetyje atnešė į dabartinę Graikiją, Kretą ir M. Azijos kraštus. Pietuose statomas iš akmens m. persiformavo ir išsiplėtė į peristilinio namo junginį su kolonų kiemu. Megarono namas yra sykiu prototipas graikų šventyklos formų; ypač doriečių stiliaus šventykla turi daug pirmykščio medinio m. forminių elementų. Lietuvių sodžiaus klėtis (žr.) turi visai panašią m. formą, todėl sprendžiama, kad m. ir klėtis kilo iš to pačio pirmykščio Š. Europos gyvenamojo namo.

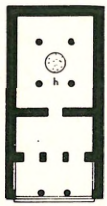

Tirynso megarono planas

Megaskopas (iš gr. megas ‚didelis' ir skopeō ‚žiūriu') 1. optinis instrumentas smulkiems brangakmeniams žiūrinėti; 2. smarkiai padidinąs projekcinis aparatas, kuris projektuoja ekrane padidintus neperšviečiamų daiktų atvaizdus.

Megaspora (iš gr. megas ‚didelis' ir spora ‚sėja, sėkla') sėklinių ir kai kurių papartinių augalų nelytinė spora, išugdanti moteriškąjį polaiškį (protalį), arba gametofitą.

Megateris (iš gr. megas ‚didelis' ir therion ‚žvėris') milžiniškas iškastinis nepilnadančių būrio gyvūnas, panašus į šių dienų gyvius-tinginius. Jų ilgis siekė per 5 m. Jo liekanų randama Š. ir P. Amerikoje, tretinio ir ledynų laikotarpio sluoksniuose.

Megatermas žr. Mikrotermas.

Megenberg Konrad von (apie 1307–1374) vokiečių gamtininkas, politikas ir rašytojas. 1337–38 Paryžiaus univ. dėstė filosofiją, nuo 1342 Vienos Šv. Stepono mokyklos rektorius, vėliau Regensburgo katedros kunigas. Parašė apie 30 politinių, istorinių, moralinės teol. ir gamtos mokslų veikalų, savo laiku turėjusių didelės įtakos Vidurio Europos švietimui.

Megera (gr. Megaira ‚rūsčioji') graikų mitologijoje viena iš keršto deivių, erinijų (žr.).

Megerle Johann Ulrich žr. Abraham a Santa Clara.

Meggers William Frederick (g. 1888) JAV fizikas. Dirbo Ripon kolegijoje, Wisconsino univ. ir Carnegie Institution fizikos inst. Nuo 1914 dirba The National Bureau of Standards, nuo 1920 spektroskopijos sekcijos vedėjas. Jis su C. C. Kiess yra atlikęs matavimus antrinių bangų ilgio standartų, išvystė infraraudonų bangų fotografavimo būdą, pirmas nufotografavo saulės infraraudoną spektrą, su C. C. Kiess išskaičiavo kai kurias spektroskopines lenteles. 1918 jis su Petersu sudarė 2218–9000 A ilgio bangoms oro refrakcijos rodiklių lenteles, kurios per 40 metų turėjo pagrindinės reikšmės spektroskopijoje. M. yra atlikęs daugelio elementų matavimus ir jų struktūrų nagrinėjimus. M. paskelbtų darbų skaičius prašoka 150. *R.Zlb.*

Meghna (ir Megna) upė R. Pakistane, Gango kair. intakas ir žiočių šaka, 600 km ilgio; baseino plotas 62.400 km², vid. debitas 1250 m³/sek.

Megiddo žr. Magedonas.

Mėginys 1. c h e m i j o j e nedidelis kurios nors medžiagos kiekis, imamas visos tos medžiagos savybių analizei bei ištyrimui; 2. m e d i c i n o j e mėginimas, bandymas, veikimas siekiant nustatyti ligą.

Mėgintuvėlis stiklinis vamzdelis uždaru galu laboratoriniams tyrimams daryti.

Megnis (Megnė) Fridrichas (1873 XII 24 Prielgavoje, Mosėdžio vls., Kretingos aps. — 1950 X 9 Žemaičių Naumiestyje,

F. Megnis

Tauragės aps.) ev. liuteronų kantorius, nuo 1947 kunigas, latvių kilimo. Mokėsi Telšių ir Gremzdės (Kurše) vidurinėje m-loje. 1896–99 ev. kantorius Batakių filijoje ir 1899–1914 Žemaičių Naumiesčio filijoje. Prasidėjus karui, žmonių įskųstas ir 1914 IX 21 rusų suimtas (įtartas šnipinėjimu vokiečiams), laikytas Rygos, Daugpilio, Panevėžio ir Drisos kalėjimuose, 1915 VIII 8 ištremtas į Sibirą. 1921 grįžo Lietuvon, kurį laiką gyveno tėviškės ūkyje, paskui dirbo Ylakių, Butingės, Mažeikių ir Alkiškių filijose, 1929–32 prieglaudos vedėjas Šarkės dv. (Skuodo vls.). 1932–36 kantorius Žemaičių Naumiesčio parapijoje ir nuo 1936 iki II pas. karo Plikių Sandoros d-jos prieglaudos vedėjas, nuo 1937 vidaus misijų diakonas. 1944 besitraukiant į Vakarus, atkirstas nuo šeimos ir grįžo Lietuvon. Nuo 1945 pavasario vėl Žemaičių Naumiesčio parapijos kantorius, kartu aptarnavo dar 10 parapijų, daugiausia Klaipėdos krašte. Trūkstant kunigų, 1947 IV 8 ordinuojamas Žemaičių Naumiesčio kunigu diakonu. 1950 Lietuvos laikinosios ev. liut. konsistorijos vicepirmininkas. M. buvo gyvai įsijungęs į liet. visuomeninį ir švietimo darbą. Dar spaudos draudimo laikais buvo parašęs ir įteikęs Petrapilio Ev. Liut. Bažnyčios generalsuperintendentui memorandumą, kuriame išdėstoma tikybinė žala, lietuviams neturint spaudos gimtąja kalba. Šį memorandumą generalsuperintendentas savo vardu įteikė carui. Rusų laikais savo bute, be tikybos, mokė vaikus lietuviškai rašyti ir skaityti. Tam reikalui buvo išleidęs ev. liut. vaikams pritaikytą lietuvių kalbos vadovėlį Raktelį. Eilę metų buvo Žemaičių Naumiesčio rinktiniu burmistru ir vartotojų b-vės nariu. 1910 Žemaičių Naumiestyje įrengė savo spaustuvę, kur iki 1914 VIII redagavo ir leido lietuviams ev. liut. skirtą savaitinį laikraštį Sweczią. Be to, Laugaliuose redagavo vaikų laikraštėlį Vaikų Draugą.

K. Gudaitis, Lietuvos evangelikai 1957.
K.Gdt. ir A.Gnt.

Mėguva (šaltiniuose Megowe) senojo Kuršo sritis dabartiniuose Žemaičiuose, Kretingos aps. M. vardas pirmą kartą paminėtas 1253 Livonijos magistro dalybų sutartyje su Kuršo vyskupu. M. riba pietuose ėjo pro Lacyčius, toliau suko š. kryptimi (į r. nuo Kretingos ir į v. nuo Kartenos), šiaurėje siekė beveik iki Įpilties ir Kurše iki Giaurio (žr. Ceklis, žemėlapis). Iš svarbesnių vietovių 1253 minima: Lazdininkai, Palanga, Virkštininkai, Kretinga. Po Melno taikos (1422) M. su visais Žemaičiais atiteko Vytautui.

Bibliografiją žr. Ceklis.

Megztuvė 1. tinklo ar kito akinio mezginio akims nustatyti lentelė; mezgant ji laikoma kairėje rankoje, ir apie ją aplenktas siūlas, sumegztas tikruoju mazgu, sudaro tinklo akį. M. ilgis siekia iki 25 cm, o plotis — pagal norimas akis, pvz. smulkių žuvyčių tinklui apie 1 cm, o maišei — iki 10 cm . Vietomis m. dar vadinama plauteliu ir drožia ne tik medžio, bet ir kaulo.

2. Tinklui megzti šeivelė, kurios dydis kinta pagal mezginio akis. Jos ilgis apie 25 cm, išskyrus maišėms megzti m., kurios pasiekia ir 50 cm ilgio. Vienas m. lentelės galas smailai nusklęstas; jame yra kiaurai praskrosta skrodė su atšakėle (snapeliu, danteliu, nosele), o kitas jos galas turi tik menką įlanką. M. prilenkiama siūlų, užkabinant skrodės ‚dantelį', per įlanką siūlą aplenkiant ir jį vėl užkabinant už ‚dantelio', bet jau iš antros pusės. Mezgant m. laikoma dešinėje rankoje, ją perkišant iš apačios per akį (siūlas aplenkia akių lentelę)ir antruoju kišimu sumezgant akį tikruoju mazgu; kiti sugeba sumegzti, atmesdami siūlą, ir vienu kišimu. Ši m. dažniausiai drožta iš kaulo arba bent kieto ir švelnaus medžio; pasitaiko jų ir plieninių. Salako ir kt. ežeringų vietų bernelis merginamai mergaitei daro ne tik kultuvę ir šiaudyklę, bet dažnai ir abi m., nes šių apylinkių merginos dažnai yra ir tinklų mezgėjos. Kitur ši m. vadinama dar šiaudyklėle, šeivele. *A.Mž.*

Mehallah-el-Kebir žr. Mahalla el-Kubra.

Mehlem Max (g. 1901) šveicarų žurnalistas. Studijavo Leipcigo univ., kur gavo dr. laipsnį. 1922 atvyko į Helsinkį ir nuo 1929 buvo Lietuvos Aido korespondentu Helsinkyje. Kelis kartus lankėsi Lietuvoje. Daug rašė apie Lietuvą suomių spaudoje, Neue Züricher Zeitung ir kitur. Po II pas. karo apsigyveno Stockholme ir yra nuolatiniu Neue Züricher Zeitung korespondentu. Bendradarbiavo Lietuvos Aide,

Fiziškajame Auklėjime ir kt. Apdovanotas Vytauto Didžiojo ordinu.

Mehmedas žr. Mahometas.

Mehoffer Józef (1869–1946) lenkų tapytojas, vitražistas ir grafikas, J. Matejkos (žr.) mokinys. Nuo 1902 Krokuvos meno akad. prof. M. buvo pagrindinis dekoratyvinio simbolizmo, vad. Jugendstil (žr.), atstovas Lenkijoje, vienas iš Sztuka s-gos steigėjų ir, šalia Wyspiańskio, reikšmingas vitražo meno atnaujintojas Krokuvoj. Europoj plačiai išgarsėjo M. vitražai Šveicarijos Friburgo Šv. Mikalojaus bžn. Kitą M. kūrybos dalį sudarė freskos Šv. Marijos bžn. Krokuvoje ir Vavelyje, portretai ir iliustracijos.

P. M. Munnynck, Les vitraux de M. 1914; *T. Stryjeńska,* Witraże J. M. w kolegjacie św. Mikołaja w Fryburgu 1929.

Meh Ti (Motse, Micius), V a. pr. Kr., kinų filosofas ir sociologas, Konfucijaus (žr.) priešininkas. M. išlikę raštai redaguoti įvairiais laikais jo mokinių, ir dėl kai kurių autentiškumo abejojama. M. buvo perdėm utilitaristinis filosofas, stengęsis jo laiko feodalinėj anarchijoj skendinčioj Kinijoj įgyvendinti visuomeninę gerovę ir taiką. Visuotinės gerovės pagrindas, jo nuomone, turi būti universalinė meilė, visų ir visiems lygiai reiškiama. Šiaip M. filosofija buvo gyvenimiška, jam terūpėjo vien visuomeninė nauda, praktiško gyvenimo tenkinimas. Tad M. buvo priešingas bet kokioms ištaigoms, pvz. puošnioms laidotuvėms, kurios tik skurdinančios žmones, neduodamos jokios naudos. Dėl skelbiamos visuotinės meilės, žmonių lygybės, kurių diferenciacija tegali būti pagrįsta vien jų dvasiniais sugebėjimais, ir gyvenimo paprastumo, M. mokslas kai kieno laikomas ankstyvuoju kinišku socializmu.

A. David, Le Philosophie Meh-Ti et l'idée de solidarité; *Yi-Pao Mei,* The Ethical and Political Works of Motse 1929; *S. Holth,* Micius, a Brief Outline of his Life and Ideas 1935. *J.J.*

Méhul Étienne Nicolas (1763-1817) prancūzų kompozitorius. Nuo 1785 Paryžiaus konservatorijos prof. ir inspektorius, Institut de France narys. Nors M. kūryba gana įvairi, tačiau gausiausia ir reikšmingesnė yra jo teatrinė muzika, ypač operos, kuriose jis tęsė Glucko tradicijas ir vienas pirmųjų (dar prieš Wagnerį) panaudojo leitmotyvus. Iš jo apie 40 operų reikšmingiausia yra Joseph 1807. Be to, išskirtinos dar šios: Euphrosine 1790, Stratonice 1792, Mélidore et Phrosine 1794, Horatius Coclès 1794, Adrien 1799, Uthal 1806 ir kt. Atskirai minėtinos M. revoliucinės dainos, ypač Le chant du départ, kuri savo populiarumu prilygo marselietei.

A. Pougin, M. ²1893; *R. Brancour,* M. 1912. *K.O.*

Mey Povilas (1885 VII 8 Taline — 1936 III 16 Kaune) gydytojas. Mediciną studijavo Petrapilio karo med. akad., Marburge ir Tübingene, baigė Charkove. 1908 Tübingeno univ. gavo med. dr. laipsnį. Po to dirbo darbą Kijeve ir kitur. 1915 paskirtas karo invalidų gyd., 1918 išvyko Vokietijon, kur buvo kariuomenės gyd., vėliau Drezdene ortopedu. 1922 atvyko į Lietuvą ir buvo Valstybinės vaikų ligoninės konsultantu. Išsp. Zur Kenntnis der Pepsinverdauung (Hoppe Seylers Zeitschrift für Phys. Chemie XLVIII, H. 1 1906), Eiweissfäulnisgemisches nach neuen Methoden (Zentralblatt für Bakteriologie und Parasitenkunde XXXVII, 7, 1906), Blutdruck und Filtratsstickstoff bei chronisch interstitielle Nephritis (disertacija) 1908 ir kt.

V. Tercijonas, Dr. P. M. (Medicina 1936, 1049).

Meidijas (gr. Meidias) V a. pr. Kr. pabaigos puodžius, kurio Atikos dirbtuvėje kūrė vad. M. tapytojas, vyriausias ‚turtingojo stiliaus' vazų raudonosiomis figūromis tapybos atstovas, pasižymėjęs piešimo rūpestingumu, stiliaus grakštumu ir

Meidijo hidra apie 410 pr. Kr. Vaizduojama leukipidžių vogimas ir Heraklis hesperidžių sode (Britų muziejuje Londone)

linijų turtingumu. Žymiausias kūrinys — 410 pr. Kr. hidrija (gr. hydria ‚indas vandeniui') su išpieštomis leukipidėmis ir hesperidėmis (Britų muziejus Londone).

W. Hahland, Vasen um Meidias 1930; *J. D. Beazley,* Attic Red-figure Vase-painters 1942; *Begatti,* Meidias, un manierista antico 1948; *A. Rumpf,* Malerei u. Zeichnung (Handbuch der Archäologie 4, 1, 1953).

Meidingerio elementas žr. Galvaniniai elementai.

Meidus Juozas (g. 1907 IX 18 Labanoro vls., Utenos aps.) kanauninkas, Kaišiadorių vyskupijos valdytojas. Mokėsi Vilniuje ir Utenos gimn., kurią baigęs 1929 įstojo į Kauno kunigų seminariją. Baigęs seminariją ir VDU teol.-filosofijos fak., 1934 V 25 įšv. kunigu. 1934–36 ėjo vikaro pareigas Širvintose, 1936–44 su vienerių metų pertrauka buvo Kaišiadorių gimn. kapelionu. Vėliau kurį laiką dėstė Kauno kun. seminarijoje bažnytinę kanonų teisę. Po to buvo Raseinių par. klebonas ir dekanas. 1958 pakeltas Kaišiadorių vyskupijos kapitulos kanauninku, o vysk. T. Matulionį ištrėmus iš vyskupijos, 1959 III 8 vyskupijos kapitulos išrinktas Kaišiadorių vyskupijos valdytoju. Auklėjimo ir pastoraciniais klausimais rašė Ateity, Tiesos Kely ir kt.

I. Urb.

Meidži (jap. ‚šviečiamasis valdymas') Japonijos imp. Mutsuhitu (1868–1912) po mirties duotas vardas, tuo pažymint naują laikmetį, ‚M. erą'. Tuo metu Japonija virto iš senos feodalinės valstybės modernia kapitalistine imperija su oligarchine valdžia ir militarine jėga. Pirmas akstinas nuostabiam Japonijos persiorientavimui buvo priverstinis įsileidimas Vakarų galybių JAV admirolo Perry reikalavimu (1854). Japonai, pažadinti europiečių invazijos ir su jais prievarta sudarytų nelygių sutarčių, ėmė bruzdėti, stengdamiesi pakeisti ligtolinę santvarką. Ji neatitiko ir pakitėjusių ūkinių bei socialinių sąlygų, kur senąjį feodalizmą laužė naujai iškylą pramoninkų bei prekybininkų sluoksniai. Iš jų tarpo kilo opozicija, nukreipta prieš feodalinę sąrangą, kurios priešakyje stovėjo per 600 metų senumo šogunato institucija. Senosios tvarkos priešininkai išėję iš didikų (samurajų) tarpo, spietėsi aplink imperatorių, kuris šiuo metu buvo daugiau tikybinis, negu politinis krašto viršininkas. 1868 jiems pavyko nuversti šoguną ir į jo vietą pasodinti imp. Mutsuhitu, kuris, perkeltas iš Kioto į ligšiolinę šoguno sostinę Tokiją, pradėjo naują erą.

Vienas svarbiųjų žygių Japonijos naujinimo kelyje buvo feodalizmo panaikinimas (1872), kada sričių valdymas atimtas iš didikų, kurie ligšiol paveldėjimo teisėmis beveik savarankiškai šeimininkavo. Visas kraštas suskirstytas į prefektūras, kurių priešakyje pastatyti centro valdžios skiriami prefektai. Tačiau valdžia didikų privilegijų visai nepanaikino; ji, apkarpydama jų teises, net skyrė jiems stipendijas. Tie patys didikai sudarė tiek sričių, tiek ir centro administraciją. Ši paskutinioji stengtasi organizuoti Vakarų pavyzdžiu trimis šakomis: įstatymų leidžiamąja, vykdomąja ir teisiamąja. Taikantis Vakarams, daryta visuomeninių ir ūkinių reformų: 1873 įvestas naujas teisynas (napoleoniškas), 1875 pasisavintas grigalinis kalendorius, sudaryta nauja mokesčių sistema, pagrįsta žemės surašymu, ir kt. Nauja mokesčių našta ypač sunkiai palietė ūkininkus ir net žadino juos sukilti. Didelis posūkis naujoviškumo linkme buvo pastovios kariuomenės įvedimas Prūsijos pavyzdžiu. Ji komplektuota mobilizacijos keliu. Kariuomenei apginkluoti ir jai stiprinti pravertė pramonė, kuria vyriausybė itin rūpinosi. Su pramonės ugdymu rūpintasi ir susisiekimo priemonėmis: geležinkeliais, telegrafu, telefonu, paštu. Pagaliau savo atsinaujinimą Japonija vainikavo 1889 konstitucija, sudaryta sekant naujomis vakarietiškomis konstitucijomis. Konstitucija, nors ir pripažino imperatorių dieviškumo nimbo apsuptą bei visokeriopos valdžios šaltiniu, tačiau įsteigė dvejų rūmų rinktą krašto atstovybę.

Japonija, virtusi nuostabiai trumpu laiku pajėgiausia imperija Tolimuosiuose Rytuose, pasinešė ekspansijos linkme. Dėl Korėjos pradėjo karą su Kinija ir jį laimėjo (1895), gaudama Formozą su Peskadorų salomis. Ji būtų daug laimėjusi ir Azijos žemyne, jei trys galybės (Vokietija, Prancūzija ir Rusija) jai nebūtų sutrukdžiusios. Nuo šiol Japonija ėmė šeimininkauti Korėjoj, kol ją aneksavo (1910). Pirmasis Japonijos karo laimėjimas su didžiąja galybe padarė vakariečius nuolaidesnius, ir ji galėjo pasiekti nelygiųjų konsuliarinių sutarčių panaikinimo (1899). Sudariusi sutartį su D. Britanija lygybės pagrindais (1902), Japonija pasipriešino Rusijos skverbimuisi į Mandžiūriją, paskelbdama jai karą (1904). Jį laimėjusi, Japonija sėkmingai skverbėsi į Kiniją, kur

jau anksčiau buvo įkėlusi koją. Tad Japonija, M. reformomis išnirusi iš feodalizmo buities, dominavo Azijos žemyne, kol dėl II pas. karo smuko į antraeilę galybę.

E. H. Norman, Japans Emergence as a Modern State 1940; *H. Barton,* Japans Modern Century 1955; *G. M. Beckmann,* The Making of the Meiji Constitution 1957. *J.J.*

Meier 1. Ernst von (1832–1911) vokiečių teisininkas. Profesoriavo Hallėje; jo raštai turėjo žymios įtakos vokiečių konstitucinės ir administracinės teisės mokslui. Žymesni veikalai: Die Rechtsbildung in Staat und Kirche 1861, Über den Abschluss von Staatsvertragen 1874, Das Verwaltungsrecht 1890, Französische Einflüsse auf die Staats- und die Rechtsentwicklung Preussens im 19. Jahrh. 2 tt. 1907–08.

2. John (1864–1953) vokiečių tautotyrininkas, germanistas. Nuo 1899 Bazelio, nuo 1913 Vokietijos Freiburgo prof. 1914 įkūrė Vokiečių dainų archyvą Freiburge ir buvo jo vedėjas; 1911–49 vadovavo Vokiečių tautotyrininkų sąjungai, turėdamas daug įtakos leidžiant Vokiečių tautos atlasą ir kt. pagrindinius jų tautotyros darbus. Svarbiausi jo veikalai: Kunstlieder im Volkskunde 1906, Volksliedstudien 1917, Deutsche Volkslieder und Balladen 4 tt. 1932–39, Ahnengrab und Brautstein 1944, Ahnengrab und Rechtstein 1950; ruošė ir leido Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien 1935, Landschaftliche Volkslieder 1–40 tt. 1924 ir kt., Jahrbuch für Volksliedforschung 1928–51, Studien zur Volksliedforschung 1–4 tt. 1940–41 ir kt. M. domėjosi ir lietuvių dainomis. E. Seemanno Deutsch - litauische Volksliedbeziehungen (1951) pasirodė M. paskata ir pritarimu. II pas. karo metu M. priglaudė dirbti ir dr. J. Balį.

E. Seemann, J. M., sein Leben, Forschen und Wirken 1954.

Meyer 1. Aage žr. Benedictsen, Aage.

2. Alex (g. 1879) vokiečių oro teisės specialistas. Nuo 1950 vadovauja oro teisės tyrimo institutui Kölne. Žymesni veikalai: Das Neutralitätsrecht im Luftkriege 1931, Völkerrechtl. Schutz der friedlichen Personen und Sachen gegen Luftangriffe 1935, Freiheit der Luft als Rechtsproblem 1944, Le cabotage aérien 1948, Internat. Luftsfahrtabkommen 1953.

3. Conrad Ferdinand (1825–1898) šveicarų rašytojas. Gimęs intelektualų šeimoje, dar jaunystėje tėvo supažindinamas su antikine kultūra ir romaniškuoju menu. Tėvo mirtį sunkiai išgyvena, palieka universitetą ir kurį laiką praleidžia nervų ligoninėje. Mirus ir motinai, keliauja po Prancūziją (1856) ir Italiją (1858). Grįžęs tėvynėn, daugiau išorinių įtakų veikiamas negu iš vidinio įsitikinimo apsisprendžia rašyti vokiečių kalba. 1860–70 rašo išimtinai lyriką. Ypatingu rūpestingumu ir įsijautimu dailina savo poetinį žodį. Nuo 1870 ima rašyti taip pat noveles ir balades. Istorinių M. apysakų tematika daugiausia iš renesanso laikų. Didelį dėmesį skyrė ir reformacijos laikotarpiui bei jo problemoms. Šiuose laikmečiuose M. rado daugelį savo asmenybės atitikmenų: askezės kontrastavimas su gyvenimo džiaugsmu, idealizmo priešprieša aistringam puotavimui. Apskritai M. kūrybinė asmenybė ir literatūriniai veikalai buvo tikras kontrastas jo bendralaikio ir tėvynainio Gottfried Keller (žr.) kūrybai ir asmeniui. Pastarasis buvo energingas ir racionalus, aiškaus realizmo atstovas, tuo tarpu M. nervingas ir dvejojąs, užsidaręs nuo tiesioginio kontakto su realybe, svajotojas, gyvenąs simbolių pasaulyje. Todėl visa M. kūryba pabrėžtinai vengia tiesioginio angažavimosi, vaizduojamų nutikimų nuotolį išlaikydama įvairiais rėminiais įvadais ir klasikinės novelės kompoziciniu atsiribojimu. G. Kellerio kūryba buvo beveik tobula ir aukščiausia realizmo apraiška, o M. kūriniai jau pradeda naująjį dialektinio ir nebetikro žmogaus periodą, žmogaus nerandančio sprendimo formulės tarp brutalios kasdienybės ir trapaus Orfėjaus giesmės tereno. M. kūryboje nerandame atsakymų, problemos paliekamos atviros skaitytojo apsisprendimui ir sprendimui, pats autorius tėra lygus stebėtojas ir kartu ieškąs. Kova už kiek įmanomai tobulesnį pasisakymą ir taiklesnį žodį lieka pirmine paskirtimi M. kūryboje. Šia prasme jis yra vienas puikiausių vokiečių literatūros stilistų ir formos meistrų. 1891 M. vėl pergyvena sunkų nervų sukrėtimą, nuo kurio nebeatsigauna ligi mirties. Iš M. kūrinių paminėtini: Zwanzig Balladen von einem Schweizer 1864, Huttens letzte Tage (epinis išpažinimų ciklas) 1871, Das Amulett (novelė) 1873, Jürg Jenatsch (romanas) 1876, Der Heilige (novelė) 1880,

C. F. Meyer

Die Leiden eines Knaben (novelė) 1883, Die Hochzeit des Mönchs (novelė) 1884, Die Richterin (romanas) 1885, Die Versuchung des Pescara (novelė) 1887, Angela Borgia (novelė) 1891 ir kt. Išleista: Sämtliche Werke 1922, Sämtliche Werke 14 tt. 1925, Sämtliche Werke 4 tt. 1926, Sämtliche Werke 1929, Gedichte 1927.

Betsy Meyer, C. F. M. in der Erinnerung seiner Schwester 1903; *R. d'Harcourt,* C. F. M. Sa vie, son oeuvre 1913; *H. Maync,* C. F. M. und sein Mensch in der Spannung 1949. *H.N.*

4. Eduard (1855–1930) vokiečių istorikas, Leipcigo, Breslavos, Hallės ir Berlyno univ. prof. Jis yra davęs tikrus pagrindus Egipto chronologijai. Savo Senovės istorijoje atvaizdavo visuotinę istoriją iki 350 pr. Kr. Jo istorijos samprata, kurią jis pats vadino antropologija, ir jo bendrųjų žmonijos raidos formų ieškojimas turėjo įtakos Spengleriui. Laikydamas politinę istoriją svarbesne, M. nevengė darbų ir religijos istorijos srityje. Išsp. Geschichte des Altertums 5 tt. 1884–1902 (6/71953–54 ir t.), Ägyptische Chronologie 1904, Kleine Schriften 2 tt. 1910–24, Caesars Monarchie und das Prinzipat des Pompejus 1918, Ursprung und Anfänge des Christentums 3 tt. 1921–23.

U. Wilcken u. W. Jaeger, E. M. zum Gedächtnis 1931; *H. Marohl,* E. M. 1941.

5. Hans (1858–1929) vokiečių geografas, keliautojas. 1915–28 Leipcigo univ. prof. Tyrinėjo R. Aziją, Š. Ameriką, P. Ameriką (Ekvadorą) ir R. Afriką. 1889 užkopė Kilimandžarą ir aptiko prie jo viršūnės vulkaną. Išsp. Der Kilimandscharo 1900, In den Hochanden von Ecuador 1907, Das deutsche Kolonialreich 2 tt. 1909–10, Das portugiesische Kolonialreich 1918, Morphologie der Virungavulkane 1927.

6. Hans (g. 1884) vokiečių filosofas, nuo 1922 Würzburgo univ. prof., autorius veikalo Geschichte der abendländischen Weltanschauung 5 tt. 1947–49. Ši jo filosofijos istorija pasižymi diltheyišku įsijautimu į filosofinių problemų kilimą ir jų sprendimą. Be šio veikalo, jis yra dar parašęs Weltanschauung der Gegenwart 1949 ir eilę studijų apie Aristotelį, stoikus, patristiką, Tomą Akvinietį. Pas jį doktorizavosi kun. A. Baltinis.

7. Johann Heinrich (1760–1832) šveicarų tapytojas ir meno rašytojas, vad. ‚Goethe-Meyer' ar ‚Kunst-Meyer', J. C. Füsslio mokinys. 1784–89 gyveno Romoje, kur 1786 susipažino su Goethe ir tapo jo patarėju meno klausimais. 1791 Goethė pakvietė jį į Veimarą dėstyti paišybos mokykloje. 1807 M. tapo šitos mokyklos direktorium, atsidėdamas vien meno teorijai. Veimare jis reiškėsi kaip klasicizmo propaguotojas. Goethe - National - Museum Veimare išliko M. piešinių, akvarelių, jų tarpe Goethės portretų, projektų Veimaro pilies ir teatro dekoracijoms, kostiumams, kopijų pagal renesanso bei antikės paveikslus, iliustracijų Goethės bei Wielando veikalams. Parašė Beiträge zur Geschichte der neueren bildenden Kunst 1795.

Goethes Briefwechsel mit H. M. (Schriften der Goethe-Gesellschaft 32 und 34, 1917–19, 2 t.) *H. Wahl,* Zeichnungen von J. H. M. 1918.

8. Joseph (1796–1856) vokiečių knygų leidėjas ir pramonininkas. 1826 Gothoje įsteigė leidyklą — Bibliografinį institutą. Aktyviai bendradarbiavo savo leidyklos leidžiamoje enciklopedijoje (Meyers Konversationslexicon 1840–52). Be to, dirbo pramonės srityje, steigdamas geležinkelių ir kasyklų bendroves. Jo laiškų (Aus J. M.s Wanderjahren) išleido J. Hohlfeld 1926.

9. Kuno (1858–1919) vokiečių kalbininkas keltologas. 1895–1911 Liverpoolio, nuo 1911 Berlyno univ. prof. Įsteigė žurnalus Zeitschrift für keltische Philologie, Archiv für keltische Lexikographie ir Eriu. Svarbesni veikalai: The Vision of Mac Conglinne 1892, Hibernica Minora 1894, The Voyage of Braun 1895–97, Selection from ancient Irish poetry 1911, Über die älteste irische Dichtung 1913–14.

10. Lothar (1830–1895) vokiečių chemikas. Profesoriavo Eberswaldėje, Karlsruhėje ir Tübingene. 1869 nepriklausomai nuo Mendelejevo sudarė periodinę cheminių elementų sistemą. Išsp. Die modernen Theorien der Chemie 1864 (51884), Die Natur der chemischen Elemente als Funktion ihrer Atomgewichte (Annalen der Chemie 1869) ir kt.

11. Richard (g. 1885 IX 1 Ragainės aps.) mokytojas, Klaipėdos vokiečių veikėjas. Mokytojavo Šilutėje, 1924 mokyklų patarėjas Klaipėdoje, 1924 išrinktas į Klaipėdos krašto seimelį ir buvo jo v.pirm. Pasižymėjo veikla, nukreipta prieš Lietuvą. Dėl tariamų Klaipėdos krašto konvencijos nuostatų sulaužymų važinėjo į Ženevą ir teikė skundus Tautų Sąjungai bei konvencijos signatarams. 1934 iškėlus jam bylą už priešvalstybinę veiklą, M. pasitraukė į Rytprūsius, iš kur vadovavo vokietininkų veiklai. Neįtikęs Rytprūsių gauleiteriui Kochui, 1937 paskirtas mokytoju Berlyne. 1949 atsikėlęs į Oldenburgą, išrinktas Klaipėdos krašto vokiečių organi-

zacijos Arbeitsgemeinschaft der Memelländer (nuo 1955 Arbeitsgemeinschaft der Memelkreise) pirmininku. Buvo Oldenburgo miesto tarybos ir Saksonijos landtago nariu. Išsp. vadovėlį mokykloms Heimatkunde des Memelgebiets ir brošiūrą Das Memelland 1951.

Meyerbeer Giacomo (tikroji pavardė Jakob Liebmann Beer, 1791–1864) Vokietijos žydų kilmės operinės muz. kompozitorius.

G. Meyerbeer

Jaunystėje reiškėsi pianistu. 1812 M. apsigyveno Vienoj ir pradėjo operinę kūrybą nenusisekusiomis vokiškomis operomis (Jephtas Gelübde 1812, Wirt und Gast 1813 ir kt.). A. Salierio patartas, M. išvyko 1816 į Italiją, prisitaikė prie itališkojo (Rossinio krypties) stiliaus ir parašė keletą itališkų operų, kurios susilaukė didelio pasisekimo: Romilda e Constanza 1817, Semiramide riconosciuta 1819, Margherita d'Anjou 1820, Il crociato in Egitto 1824 ir kt. 1826 M. persikėlė į Paryžių ir sutapo su prancūzų operine muzika. Nors nuo 1842 M. buvo Berlyno operos dir., tačiau kūryboje jis reiškėsi kaip prancūzas, nuolat lankėsi Paryžiuje. Prancūziškojo periodo metu M. parašė savo populiariausias operas (daugiausia E. Scribe libretams): Robert le Diable 1831, Les Huguenots 1836 (dažniausiai statoma jo opera, taip pat pastatyta Kaune 1932) ir Le prophète 1849. Geriausiu M. kūriniu laikoma paskutinioji jo opera L'Africaine (Vasco de Gama), prie kurios jis dirbo protarpiais apie 25 metus. Melodramatiškos, pilnos gana paviršutiniško muz. patoso (kuris gerokai kenkia jų muz. lygiui), gausios masinėmis scenomis (chorais ir baletais) ir teatriniais efektais šios M. operos sudaro prancūzų XIX a. vad. grand opéra viršūnę. Iš jo operų dar minėtina Ein Feldlager in Schlesien 1844, L'Étoile du Nord 1854 ir Le pardon de Ploërmel (Dinorah) 1859. Kiti M. kūriniai: divertismentas-baletas Der Fischer und das Milchmädchen 1810, keletas oratorijų (jų tarpe Gott und die Natur 1811) ir kantatų, šiek tiek instrumentinės muz. ir nemaža solo (išskirtina Le Moine ir Das Fischermädchen) bei choro dainų.

A. Pougin, M. 1864; *H. Blaze de Bury,* M. et son temps 1865; *H. Mendel,* G. M. 1869; *J. Weber,* M. 1898; *H. de Curzon,* M. 1910; *G. R. Kruse,* G. M. 1924; *L. Dauriac,* M. ²1930; *J. Kapp,* M. ³1932. *K.O.*

Meyerhof Otto (1884–1951) vokiečių fiziologas. Dirbo Berlyne, Heidelberge, nuo 1938 Paryžiuje ir nuo 1940 Filadelfijoje, JAV. M. yra audinių kvėpavimo mokslo pradininkas. Jis aprašė, kaip raumenų audiniai oksiduoja ir sunaudoja pieno rūgštį. Už tuos tyrimus jam ir anglui A. V. Hill 1922 suteikta Nobelio premija. Išsp. Zur Energetik der Zellvorgänge 1913, Die chemischen Vorgänge im Muskel 1930 ir kt.

Meieris Frikas (g. 1893 VII 16 Eickel mstl., Elzase, Vokietijoje) diplomatas. Mokėsi Klaipėdoje, teisės ir valstybės mokslus studijavo Heidelbergo, Miuncheno ir Strasburgo univ. Pastarajame 1918 gavo teisių dr. ir 1919 valstybės mokslų dr. laipsnius. Kurį laiką dirbo Saaro prekybos rūmuose (sekretorius), nuo 1920 Klaipėdos krašto prekybos ir pramonės rūmų I sekr. ir juriskonsultas, 1923 Klaipėdos krašto ekonomijos reikalų ekspertas Paryžiuje ir Ženevoje, nuo 1926 Klaipėdos krašto direktorijos ir Lietuvos įstaigų bei įmonių juriskonsultas, 1932 Lietuvos susisiekimo m-jos gynėjas tarptautiniame trečiųjų teisme Stockholme (Joniškėlio siaurojo geležinkeliuko byla), nuo 1932 ir Ispanijos garbės konsulas Klaipėdoje. 1939 vokiečiams užėmus Klaipėdą, M. išvyko į P. Ameriką ir gyveno Buenos Aires, vėliau Rio de Janeiro. 1941 II 26 pravažiuojančio Lietuvos valstybės prezidento A. Smetonos paskirtas attaché prie Brazilijos vyriausybės, 1943 VI 1 paskirtas I sekr. ir chargé d'affaires ad interim, o nuo 1951 VIII 1 Diplomatijos šefo ministro St. Lozoraičio aktu paskirtas įgaliotu ministru prie Brazilijos vyriausybės. Būdamas Klaipėdoje M. kietai ir sėkmingai gynė Lietuvos valstybės reikalus prieš vokietininkų autonominių įstaigų užmačias. P. Amerikoje Lietuvos laisvinimo reikalais yra parašęs daug straipsnių ispaniškai ir nuolat kelia Lietuvos laisvės reikalą Lotynų Amerikos valstybėse. Išsp. Portugalų kalbos žodynėlis 1945, O Balticо ir Lituania Ilustrada (kartu su P. Babicku) 1947 (kelios laidos). *J.Jnl.*

F. Meieris

Meyer-Lübke Wilhelm (1861–1936) vokiečių kalbininkas romanistas. Nuo 1887

profesoriavo Jenos, nuo 1890 Vienos ir nuo 1915 Bonos univ. Išsp. Grammatik der romanischen Sprachen 4 tt. 1890–1902, Italienische Grammatik 1891, Einführung in das Studium der roman. Sprachwissenschaft 1901 (³1920), Historische Grammatik der französischen Sprache I 1908 (⁵1934), II 1921, Romanisches Etymologisches Wörterbuch 1911 (³1930), Das Katalanische 1925 ir kt. Rašė straipsnių ir iš liet. kalbotyros srities, pvz. Der intensive Infinitiv im Litauischen und Russischen (Indogerm. Forschungen XIV, 1903).

Meierovics Zigfrīds Anna (1887–1925) latvių valstybininkas. Krikščionio, žydų tautybės, gydytojo tėvo ir latvės motinos sūnus. Po 1917 III revoliucijos uoliai veikė latvių visuomeniniuose sąjūdžiuose ir vedė derybas su rusų laikinąja valdžia dėl Latvijos autonomijos. Po Vidžemės okupacijos buvo Latvių laikinosios tautinės tarybos narys užsienio reikalams. 1918 Londone išgavo D. Britanijos pripažinimą de facto Latvijos respublikai. 1918 pirmasis Latvijos užsienio reikalų ministras. 1920 dalyvavo pirmojoj Baltijos valstybių konferencijoj Helsinkyje. Daugelio tarptautinių delegacijų pirm. ir narys. Atstovavo Latvijai Tautų Sąjungoje Ženevoje. 1921–23, 1923–24 ministras pirmininkas. Nuo 1924 iki mirties (žuvo auto katastrofoje) užsienio reikalų ministras. Vienas žymiausių latvių valstybininkų, pasiekęs plataus pripažinimo ne tik Pabaltijo valstybėse, bet taip pat ir Europoje. Išsp. jo rinktiniai raštai Rakstu krājums, redaguoti Ed. Virzos, 1935. *H.N.*

Meyer-Peter Eugen (g. 1883) šveicariečių hidraulikas, Züricho Politechnikos inst. prof., pastatęs geriausią Europoje hidraulinę laboratoriją ir atlikęs svarbių tyrimų su nešmenimis.

Meigys Antanas (1896 Kirdeikiuose, Utenos aps. — 1933 VII 21 Giedraičiuose, Ukmergės aps.) kanauninkas. Mokėsi Utenos gimn., 1920 baigė Vilniaus kun. seminariją. Po to vikaro ir vidurinės mokyklos kapeliono pareigas ėjo Žiežmariuose, nuo 1928 Giedraičių parapijos klebonas, dekanas ir vidurinės mokyklos kapelionas. 1928 pakeltas į garbės kanauninkus. Reiškėsi visuomeninėje veikloje.

Meiji žr. Meidži.

Meilė yra pirmykštė ir pagrindinė žmogaus dvasinė galia, atskleidžianti vertybių pasaulį ir vedanti į aukščiausią vertybių realizavimą tiek savyje, tiek kitose būtybėse ar aplinkiniame pasaulyje. Ji visokiais būdais ir pavidalais reiškiasi ir apima visas žmogaus dvasios galias ir emocijų rūšis. M. apsprendžia mūsų pažinimą, vertinimus, pasaulėžiūrą ir visą mūsų dvasios pasaulį. M. savo kryptimi eina nuo žemesnių vertybių prie aukštesnių, todėl ji yra išėjimas iš savęs, siekimas mylimojo objekto, norint su juo sutapti, todėl ji visada yra atsidavimas, kuris nuo paprasčiausio tarnavimo gali kilti iki savęs paaukojimo. Šiuo atsidavimu vyksta savęs praturtinimas ir išsivadavimas iš vienišumo. O pati m. savo pradžią turi žmogaus ribotume, jo nepasitenkinime savimi ir siekime save papildyti aukštesniais būties pradais.

M. nėra lytinio patraukimo ir kitų emocijų junginys ir netarnauja rūšies išlaikymui, kaip tvirtina pozityvistinė filosofija ir S. Freudas, išvesdami m. iš lytinio instinkto užgniaužimo ir pasikeitimo į m. ir kitas kultūrines formas. Biologišku žvilgiu žiūrint į m., kaip rūšies palaikytoją, ji būtų visai netikslinga ir rūšiai kenksminga. Nežiūrint, kad m. gryniausia savo forma dažnai veda į mirtį, savo krypimu tik į tam tikrus individus ji labai rūšies didėjimo reikalą sumažina ir darosi beprasmė. Kaip kūrybinis nusiteikimas m. gali nukrypti ne tik į tikrąsias, bet ir į galimas vertybes. Ji gali visai atsipalaiduoti nuo palinkimo į kitą asmenį ir nukrypti į objektyvuotą tikrovę: meną, mokslą ar kultūrą apskritai. Nors pagal savo esmę m. reikalauja meilės iš antros pusės, tačiau ji gali egzistuoti ir be jos ir rasti prasmę savyje.

Nors m. savo esme sudaro pagrindą visuomeninių žmonių santykiams, ji taip pat turi didelę reikšmę idėjoms pažinti, kaip ją iškelia Platonas savo eroso supratimu, su Dievu susijungti, kaip moko krikščioniškoji filosofija arba Spinoza savo intelektualiniu Dievo pažinimu. Kaip visumai atsidavimas ir mylimojo objekto atskleidėja m., pagal M. Scheler̨į, yra fenomenologinio pažinimo pagrindas. M., kaip pradas, apimąs visą kosmą, yra iškelta Empedoklio, Aristotelio, viduramžių mistikų Eckharto, šv. Pranciškaus ir kt. Pesimistiški mąstytojai Schopenhaueris, E. von Hartmannas yra iškėlę meilėje esantį iliuzijos pradą.

Krikščionybėje prieš graikiškąjį erosą, kuris reiškia siekimą aukštyn į kilnesnį objektą, priešpastatoma agape — Dievo

m., kuri reiškia Dievo nusileidimą į žmogų, apsireiškianti visa Dievo kūryba, bet ypač Kristaus įsikūnijimu. Krikščioniškoji m. ir graikiškasis erosas turi daug bendra: abu siekia tobulesnio gyvenimo, idealo. Tačiau skirtumai yra labai dideli. Jų didumą iškelia toji aplinkybė, kad N. Testamentas, kalbėdamas apie m., nepanaudojo žinomo graikų žodžio ‚eros', bet jo vietoje mažai žinomą ‚agape'. Eros graikų supratimu daugiau reiškia savo laimės siekimą, o agape reiškia užmiršti savo laimę, aukotis kitiems iki visiško savęs praradimo. Eros nori savo objektą įgyti, agape jį išgelbėti. Paskutinioji m. samprata kilnesnė ir tobulesnė.

Dievo m. atitinka krikščioniškoji žmonių m. Dievui, kuri yra aukščiausias įsakymas (Mt. 22, 35–40). Ją atbaigia artimo m., kuri pakyla iki priešų m. ir apima visą žmoniją. Dievo ir artimo m. yra krikščioniškosios doros pamatas. Juo giliau ‚aš'–‚tu' santykiai šeimoje, žmonių santykiuose ir visuomenėje remsis agape, juo stipresni bus gyvenimo pamatai.

Gęstant krikščioniškajai m., renesansu pradedant, iš jos išsivystė žmoniškumo idėja — humanizmas. Pagal Kat. Bažnyčios mokslą Dievo m. virsta dieviška dorybe, be kurios nėra įmanomas tikėjimas ir savęs nutęisinimas dorovine prasme.

Ir kitose religijose yra garbinami m. dievai, kurie yra įasmeninimai žmonių m. ryšiu. Tokie buvo Babilonijos Ištarė, semitų Astartė, graikų Afroditė, romėnų Venera ir indų Kama. Visose aukštosiose religijose Dievo ir žmonių m. yra įsakymas, o m. viena iš dieviškų ypatybių. Be krikščionybės, tokios religijos yra manicheizmas, islamas, sufizmų mistika ir indų Bhakti religija. Budizme apie m. negalime kalbėti, nes Matta suprantamas kaip beasmeninis gėris ir budistų etika reikalauja tik gerų darbų ir užuojautos, bet be asmeninės m.

M. Scheler, Wesen und Formen der Sympatie 1948; *T. Reik,* Geschlecht und Liebe 1950; *J. Ortega y Gasset,* Über die Liebe 1933; *W. Sołowjew,* Werke VII, 1953; *J. Volket,* Zur Geschichte der Philosophie der Liebe 1873; *H. Scholz,* Eros und Caritas 1928; *Th. Ohm,* Die Liebe zu Gott in den nicht christlichen Religionen 1950; *A. Nygren,* Eros und Agape ²1954.

A.Blt.

Meilė 1. Dievo, artimo ir tėvynės meilei skirtas mėnesinis laikraštis, ėjęs 1920–25 Du Bois, Pa. Leido ir red. kun. M. J. Urbonas, red. padėjėjas — J. V. Kovas. Šalia straipsnių dėjo ir poezijos bei draminių kūrinėlių, ypač jaunųjų scenai. Taip pat duota uždavinių, mįslių, klausimų ir atsakymų, juokų, įvairių margumynų.

2. Mėnesinis laikraštis, pašvęstas Švč. Jėzaus Širdžiai; nr. 1 išėjo 1933 I Harvey, Pa., vėliau leistas Westville, Ill. Leido Švč. Jėzaus Širdies Meilės kongregacija, redagavo kun. Antanas Tamoliūnas.

Meilė ir Šeimyna mėnesinis laikraštis, leistas 1920–22 Čikagoje, JAV. Leido ir redagavo dr. Al. Margeris. Sveikatos skyrių ‚Sveikatos Sargas' red. dr. A. J. Karalius.

Meilhac Henri (1831-1897) prancūzų dramaturgas ir operų libretistas. Iš jo dramos kūrinių pažymėtina: Péché caché 1860, Ce qui plait aux hommes 1860, La Vertu de Célimène 1861, Les Bourguignonnes (operetė) 1862, Fabienne 1865, Décoré 1888, Margot 1890, Brevet supérieur 1892 ir kt. Kartu su L. Halévy rašė operečių ir operų libretus, pvz. Offenbacho La belle Hélène 1865, Bizet Carmen 1875, kartu su Ph. Gille — Massenet Manon 1884 ir kt.

Meiliūnas 1. Jonas (g. 1909 XII 5 Kaupų k., Vaškų vls., Biržų aps.) agronomas, visuomenės veikėjas. 1928 baigė Aušros gimn. Kaune, 1928–33 studijavo agronomiją ŽŪA Dotnuvoje, kur gavo dipl. agr. vardą. Nuo 1933 dirbo Žemės ūkio rūmuose: Šeduvos rajono agronomu, Jaunųjų ūkininkų ratelių inspektorium, agronomijos skyriaus vedėju. 1937–40 Žemės ūkio rūmų v.dir. 1941 laikinajai Lietuvos vyriausybei atgaivinus Žemės ūkio rūmus, buvo jų direktorium iki vokiečių okupacinė valdžia Žemės ūkio rūmus prijungė prie Žemės ūkio vadybos. Įstaigas sujungus, M. vadovavo švietimo skyriui, kuriam priklausė žemės ūkio mokyklos ir Jaunųjų ūkininkų rateliai. 1944 pasitraukė į Austriją, kur Riede i. I. dirbo lietuvių komitete ir Lietuvos Raudonajame Kryžiuj (1948 skyriaus pirm.). 1949 išvyko į Australiją ir apsigyveno Melbourne. Čia 1952–54 buvo Australijos liet. kultūros fondo valdybos nariu. Nepriklausomoje Lietuvoje M. reiškėsi visuomeninėje veikloje. Bestudijuodamas Dotnuvoje priklausė Jaunosios Lietuvos korp., vėliau filisterių s-gai. 1931 ŽŪA studentų atstovybės ir stud. ekonominės d-jos pirm. Dalyvavo kooperatinėje veikloje: 1937–40 Liaudies menui ir namų pramonei remti ‚Marginių' b-vės valdybos narys, nuo 1939 jos pirm., Žemės ūkio rūmų tarnautojų taupomosios kasos pirm. Bendradarbiavo Ūkininko Patarėjuj ir Žemės Ūkyje, daugiausia rašydamas Jaunųjų ūkininkų ratelių veiklos temomis.

2. (iki 1940 Kochanauskas) Mečislovas (g. 1908 VIII 15 Šarkės dv., Skuodo vls., Kretingos aps.) dipl. inžinierius. 1925 baigė Liepojos gimn., 1925–29 ir 1933–36 studijavo LU ir VDU technikos fak., 1947 baigė Aukštąją technikos mokyklą Münchene dipl. statybos inž. laipsniu. 1928–44 dirbo susisiekimo m-jos geležinkelių valdybos kelių ir statybos direkcijoje, eidamas įvairias pareigas (1941–44 tos direkcijos direktorius). Aktyviai dalyvavo tyrinėjant, projektuojant ir vykdant visą eilę stambių statybos darbų, jų tarpe Telšių – Kretingos glžk. statybą. Daug nusipelnė perimant ir tvarkant Vilniaus krašto geležinkelius. 1940–44 Geležinkelių mokyklos lektorius (dėstė geodeziją ir geležinkelių statybą). 1942–43 įkūrė geležinkelių kelio technikams ruošti mokyklą Vilniuje ir joje dėstė. Vokiečių okupacijos metu reiškėsi rezistenciniame darbe ir 1943, uždarius VU, kelis šimtus studentų aprūpino geležinkeliečių pažymėjimais, apsaugodamas juos nuo karo bei darbo prievolės. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1945–46 Augsburgo liet. tautinio komiteto narys, 1947–48 Lietuvių aukštesniosios techn. mokyklos Augsburge dėstytojas. 1948 atvyko į Kanadą ir pradėjo dirbti Kanados geležinkelių statybos skyriuje. 1950 gavo profesinio inž. praktikos teises ir dirba kaip statybos darbų viršininkas. Dalyvauja liet. visuomeninėje veikloje: 1955–56 PLIAS Toronto skyriaus valdybos v.pirm., Intelektualų klubo v.pirm., 1958 Neo-Lithuania korp. Toronte pirm. Bendradarbiavo Geležinkelininke ir Technikos Žodyje.

M. Meiliūnas

Meiližė (Dracocephalum) lūpažiedžių (Labiatae) šeimos žolė. Žiedai panašūs į slibino galvą išsižiojusiais nasrais. Lietuvoje labai retai sutinkama m. miškinė (D. Ruyschiana), auganti sausuose miškuose. M. auginamoji (D. moldavica) auginama darželiuose. M. čiobražiedė (M. thymiflorum) yra laukų piktžolė. Jos tėvynė V. Sibiras ir Sovietų Sąjunga.

Meillet Antoine (1866 XI 11 Moulinso mst.—1936 IX 12 Châteaumeillante, Prancūzijoje) prancūzų kalbininkas, žymus ide. kalbų žinovas. Mokslus išėjo Paryžiaus Sorbonoje ir École des hautes études. 1889 pastarojoje buvo paskirtas adjunktu ide. kalbų lyginamajai gramatikai, o 1891 čia pakeitė F. de Saussure'ą, išsikėlusį į Ženevą. 1897, parašęs disertaciją apie daiktavardžių gyvinę giminę bažnytinėje slavų kalboje (Le genre animé en vieux slave), gavo dr. laipsnį ir 1906, M. Bréalio vietoje paskirtas Colège de France profesoriumi. Nuo 1919 Prancūzų akademijos narys.

A. Meillet

Didelės reikšmės darbas yra jo lyginamosios kalbotyros įvadas (Introduction à l'étude comparative des langues indo-européenes 1908, [8]1937), išverstas į vokiečių, rusų ir lenkų kalbas. Jo mokinys J. Bukota buvo išvertęs jį ir lietuviškai. Šitame darbe M. yra pagrindęs ir išplėtojęs vad. sociologinę kalbos teoriją, kuri kalbą laiko perdėm socialinio gyvenimo reiškiniu. Taip pat epochinis yra veikalas Les dialectes indo-européenes 1908 ([2]1922), kur nagrinėjama ide. prokalbės tarminė diferenciacija. Bet daugiausia M. yra padaręs atskiroms kalboms. Jis savo laiku buvo geriausias armėnų kalbos specialistas, 1902 keliavęs po Armėniją ir praktiškai tą kalbą mokėjęs. Jo 1903 išėjusi Grammaire comparée de l'arménien classique ([2]1936), išversta ir vokiečių kalbon. M. buvo geras ir klasikinių kalbų specialistas. Iš šios srities darbų iškiliausias Traité de grammaire comparée des langues classiques [2] 1927. 1915 parašė ir senosios persų kalbos gramatiką Grammaire du vieux perse, kurios naująjį leidimą 1931 išleido sykiu su savo įpėdiniu E. Benveniste. Tačiau daugiausia M. yra padaręs slavų kalboms. Pagrindinis šios srities darbas yra Le slave commun 1924 ([2]1934). M. domėjosi ir baltistika. Stambių veikalų iš lituanistikos jis nėra parašęs, bet yra išspausdinęs labai daug atskirų straipsnių, pvz. apie lietuvių tasai, tatai ir prūsų prielinksnį esse (‚iš') išsp. Memoires de la Société de Linguistique de Paris 1897, apie daugiskaitos galūnę -ai 1915 ir kt. Ypač pasižymėjo lituanistikos srities knygų recenzijomis. Jis buvo didelis liet. kalbos entuziastas ir kartą savo paskaitose

yra pasakęs: ‚Kas nori girdėti, kaip indoeuropiečiai kalbėjo, tegu pasiklauso kaimo lietuvį kalbant'. Universitete retkarčiais skaitydavo ir kalbotyrinį liet. kalbos kursą. Lietuviškai tiek mokėjęs, kad galėjęs ir laikraščius paskaityti, kalbant suprasdavęs. M. vardas yra susijęs ir su K. Būgos kalbiniu brendimu. Jis sukritikavo K. Būgos Aistiškus studijus ir paveikė Būgą išsižadėti Jauniaus mokslo. 1922 aplankė K. Būgą Kaune ir LU skaitė porą paskaitų. M. buvo lankęsis Lietuvoje ir apie 1890. M. teko tarti savo žodį ir nepriklausomai Lietuvai prisikeliant. I pas. karui artėjant prie galo, prancūzai 1917 įsteigė vad. Comité d'Études, kurio uždavinys buvo moksliškai pasiruošti būsimoms taikos deryboms. Lietuvos–Lenkijos klausimą nušviesti buvo pavesta M. Jis, dar prieš atsakydamas anam komitetui, 1918 italų žurnale Scientia (t. XXIII) pareiškė savo politinę nuomonę lietuvių reikalu. Plačiau apie lietuvius pasisakė atskirame straipsnyje Les langues dans le bassin de la mer Baltique (Scientia XXIV, 383 tt.). Savo raportą Pologne et Lithuanie M. įteikė komitetui 1919 I 3. Čia jo tezė Klaipėdos klausimu labai palanki lietuviams, jis Rytprūsiuose randa apie 150.000 lietuvių. Jo pareiškimas daug nusvėrė ir šį kraštą atskiriant nuo Vokietijos. Kitoks jo nusistatymas yra buvęs Lietuvos–Lenkijos santykių klausimu, kur jis aiškiai užsistojo lenkų mažumą. Čia atsispindėjo ano meto prancūzų visuomenės politinė nuotaika.

Iš kitų M. darbų dar pažymėtini: Étymologie et vocabulaire de vieux slave 1902, Apreçu d'une histoire de langue grecque 1913, Caractères généraux des langues germaniques 1917 (³1926), Linguistique historique et linguistique générale 1921 (²1948) ir kt.

A. Salys, A. a. prof. A. M. ir jo santykiai su Lietuva (N. Romuva 46, 1936, 918–920); *R. Schmitleinas*, A. M. (Archivum Philologicum VI, 1937). *A.S.*

Meilus 1. Eduardas (g. 1916 XI 1 Taline) visuomenės veikėjas. 1935 baigęs Rokiškio gimn. 5 klases, nuo 1938 tarnavo puskarininkiu Lietuvos kariuomenėje. Už rezistencinę veiklą 1944 vokiečių suimtas, išgabentas į Pamarį ir po to su 200 lietuvių perkeltas į Norvegiją prie aerodromo darbų. Čia vadovavo liet. pogrindžio veiklai ir palaikė ryšius su norvegų pogrindžio veikėjais. 1945 IV 1 pabėgo į Švediją, kur reiškėsi liet. tremtinių veikime. 1953 atvyko į JAV. Bendradarbiavo Karyje, Ateities dienraštyje ir buvo švedų dienraščio Folket fotografu-korespondentu.

2. Vincas (1887 VII 19 Kunigiškių k., Žemaitkiemio vls., Ukmergės aps. — 1947 X 19 Ukmergėje) kooperatininkas. 1903 baigė Žemaitkiemio pradžios m-lą. 1904 išvyko į Maskvą, kur dirbo manufaktūros dažymo fabrike ir lankė suaugusių mokyklą. 1905 pabaigoj organizuojantis Maskvos liet. šelpimosi d-jai, M. įstojo jon nariu ir vėliau prie jos įsikūrusioje nelegalioje švietimo kuopoje buvo pirm. Nuo 1909 buvo šelpimosi d-jos valdybos nariu - knygininku. Nuo 1911 pabaigos dirbo ūkio d-joje ‚Žagrė' Kalvarijoje. I pas. karo metu Maskvos elektros tramvajaus konduktorius. 1918 IX 20 grįžo Lietuvon, kur buvo išrinktas Žemaitkiemio vls. komiteto pirm., 1919 V to paties vls. viršaičiu ir VI 3 Ukmergės aps. komiteto nariu. 1920–21 XI 4 Steigiamojo seimo narys (Socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių s-gos bloke). Nuo 1920 Ukmergės aps. valdybos narys. M. aktyviai reiškėsi kooperaciniame gyvenime: buvo Lietuvos kooperatyvų b-vių s-gos Ukmergės skyriaus vedėjas, nuo 1928 s-gos dir. Kaune, nuo 1930 Lietūkio dir., vėliau vyr. dir. ir valdybos pirm., 1932 vienas iš steigėjų akc. b-vės Lietuvos Muilas, nuo 1939 akc. b-vės Lietuvos Baltijos Lloydo vadovybėje ir kt.

V. Meilus

2. Vytautas (g. 1913 IV 14 Kalvarijoje, Marijampolės aps.) dipl. ekonomistas, visuomenės veikėjas, (2) sūnus. 1931 baigė Ukmergės gimn. ir 1936 VDU teisių fak. ekonomikos skyrių. Nuo 1938 iki Lietuvos okupacijos akc. b-vės Nemuno valdybos narys - direktorius. 1943 III 16 vok. Gestapo suimtas ir iki karo pabaigos (1945) kalintas Stutthofo koncentracijos stovykloje. Išsilaisvinęs pabėgo į Švediją, 1949 atvyko į Kanadą. Aktyviai reiškiasi Kanados liet. bendruomenės veikloje, nuo 1957 Krašto valdybos pirm., nuo 1958 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos v.pirm. Be to, M. yra Toronto liet. kredito kooperatyvo Paramos steigėjas, nuo 1956 pirmininkas.

Meilužis, -ė niekinama reikšme mylimasis, mylimoji. Lietuvos kaime paprastai m. daug kur vadinama mylimųjų pora, kai

paaiškėja juos aiškiai nesilaikant įprastinės doros dėsnių. Tokius m. daug kur pradeda išskirti iš bendro jaunuomenės būrio ir jų vengia, kartais tiek vienam, tiek antram negailėdami viešos paniekos ir viešo gėdinimo būdų, pvz. vyrui primindami, kad eitų lingės kirsti (lopšiui) ir pn., nors vyrui tos pašaipos mažiau tenka kaip mergaitei.

Meinardus Wilhelm (1867–1952) vokiečių geografas ir klimatologas. Nuo 1906 profesoriavo Münsteryje ir nuo 1920 Göttingene. Ypačiai pasižymėjo drėgmenų pasiskirstymo Žemėje tyrimais ir vandens apyvartos gamtoje skaičiavimais. Išsp. Allgemeine Länderkunde der Erde 1928–33, Mathematische Geographie 1938, Allgemeine Klimatologie 1936 ir kt.

Meynck Fridrichas (1617–1675) Kuršo jėzuitas, misininkas. Gimęs protestantų šeimoje, dar jaunas perėjo į kat. tikėjimą ir 1647 Vilniuje įstojo į jėzuitus. Jo rūpesčiu įkurta Skaistkalnės misija. Daug prisidėjo prie sutarties pasirašymo tarp Lenkijos ir Švedijos karalių, kuria buvo leistas viešas kat. tikėjimo išpažinimas Kuršе ir privatus švediškoje Livonijos dalyje. Misininko darbą dirbo Rygoje, Tartuose, Taline ir Kaune, kur ir mirė.

Meinecke Friedrich (1862–1954) vokiečių istorikas. Profesoriavo 1901–06 Štrasburge, 1906–14 Freiburge ir 1914–28 Berlyne. Nuo 1948 Laisvojo univ. Berlyne - Dahleme prof. ir nuo 1949 garbės rektorius. Po univ. studijų stojo tarnauti reicho archyve ir čia pagal archyvinius aktus parašė stambų veikalą apie XIX a. pradžios Prūsijos laisvės kovotoją gen. H. von Boyen: Leben des Generalfeldmarschals H. v. Boyen (2 tt. 1899). Iš pradėtų XIX a. vokiečių istorijos studijų kilo jo žymusis veikalas Weltbürgertum und Nationalstaat 1907. Jame M. stengiasi parodyti iš mokslininkų ir politikų raštų, kaip vokiečiuose nuo XIX a. pradžios mišo universalistinė ir tautinė idėja, kol ši išsikristalizavusi sudarė sąlygas bismarkinei imperijai susikurti. Šiuo veikalu M. užsirekomendavo idealistinės krypties istoriku, ieškančiu visuomeniniame vyksme vadovaujamųjų idėjų. Čia išėjo aikštėn jo dvasinis giminingumas su savo mokytoju L. Ranke (žr.). M., kaip ir L. Ranke, savo tyrinėjimuose pripažino primatą valstybei, laikė ją lemiamu veiksniu istoriniame procese. Iš jo duodamos valstybei pirmaujamos reikšmės kilo antras garsus kūrinys Die Idee der Staatsraison in der neueren Geschichte 1924. Čia, pradėjęs nuo Machiavelli (žr.), jis rodo, kaip įvairūs autoriai ir politikai suprato valstybės galią ir kaip jie ją derino su morale. Pagaliau savo pažiūrą į istoriją ir ypač į istorizmo (žr.) sąvoką M. išdėstė savo kūrinyje Die Entstehung des Historismus (2 tt. 1936). Tai daugiau istoriografinis veikalas, dėstąs V. Europos istorinius kūrinius nuo XVII a. iki Goethės.

F. Meinecke

M. buvo ne tik istorikas, bet ir valstybės teoretikas. Jis sekė politinius įvykius ir juos interpretavo pagal istorines prielaidas. Politiniu požiūriu M. priklausė tautinei liberalinei krypčiai. Būdamas liberalas, jis galėjo lengvai prisiderinti prie Veimaro respublikos, bet tapo ideologiniu nacionalsocializmo opozicionierium. Todėl šio režimo metu buvo nustumtas į šalį: iš jo atimtas žurnalo Historische Zeitschrift redagavimas, uždarytas jo vadovautas naujųjų laikų reicho istorijos institutas (įkurtas 1928). Paskutiniame savo veikale Die deutsche Katastrophe (1946) M. nuostabiu proto blaivumu ir minties aštrumu analizuoja Vokietijos padėtį nuo I pas. karo ir rodo nacionalsocializmo augimo priežastis.

E. N. Anderson, Meineckes Ideengeschichte and the Crisis in Historical Thinking (Medieval and Historical Essays in Honor of J. W. Thompson 1938); Historische Zeitschrift 174, 1952. *J.J.*

Meynell Alice (1847–1922) anglų poetė ir eseistė. Rašė daugiausia religinėmis temomis. Eilėraščių rinkiniai: Preludes 1875, Poems 1893, Later Poems 1891. Iš gausių essays rinkinių minėtini: The Rhythm of Life 1893, The Color of Life 1896, The Second Person Singular 1921.

Meinhardas (m. 1196) pirmasis Livonijos vyskupas Ikškilėje 1186–96). M., daugelį metų praleidęs Segebergo (Holšteine) augustinų vienuolyne, 1180 drauge su Liubeko pirkliais atvyko į Dauguvos žemupį pas lybius. Nugalėjęs įvairius pavojus ir gavęs leidimą iš Polocko kng. Valdemaro, kuriam Dauguvos krantų gyventojai mokėjo duoklę, M. ėmė veikti kaip misininkas. 1184 Ikškilėje jis pastatė lybiams pirmąją bžn. Apie M. veiklą šiek tiek žinoma iš Livonijos Henriko (žr.) kronikos. Pirmą kartą įprastinį lietuvių žiemos žygį į Livoniją minėdamas, kronikininkas pa-

žymėjo, jog M. su Ikškilės gyv. nuo lietuvių turėjo slėptis miškuose. Stebėdamasis, kad lybiai nemoką pilių statytis, gavęs iš jų pažadą krikštytis, M. pastatė mūro pilį, nors gyventojai ir nesilaikė duoto pažado. Bremeno arkiv. Hartvigas II 1186 įšventino M. Ikškilės vyskupu. Romoje pirmieji dokumentai apie M. Ikškilės vyskupiją yra duoti 1188 rudenį. M. padėjėju buvo cistersų vienuolis Teodorikas (Dietrichas), kuris, be kitko, pakrikštijo lybių kng. ‚Caupo', o vėliau, sekdamas prancūzų cisterso Fulco pėdomis, krikštijo Estijoje. M., pasilikęs vienas, iki mirties veikė Ikškilėje ir ten buvo palaidotas. XIV a. gale jo kūnas perkeltas Rygos katedron. M. įpėdiniu Ikškilėje tapo cistersas Bertoldas (žr.).

F. G. v. Bunge, Liv-, Est- und Curländische Urkunden-Regesten I, nr. 9–10, 1881; Heinrici Chronicon Livoniae, bearbeitet von L. Arbusow und Albert Bauer, ²1955, 1—7, 207; *F. Schonebohm,* Die Besetzung der livländischen Bistümer bis zum Anfang des 14. Jhs. (Mitt. der Geschichte Liv., Est- und Kurlands 20, 1910, 295); *M. v. Taube,* Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, N. F. XI, 1935, 396–399). *Z.I.*

Meiningen mst. Vokietijoje, Tiuringijoje, prie Verros upės; apie 24.000 gyventojų (1956). Tekstilės, mašinų, dažų pramonė. M. yra buvęs Saksonijos M. hercogijos sostinė. Iš tų laikų yra pilis (1509–1700) ir dveji rūmai. M. pirmą kartą minimas 982, 1008 Henriko II perleistas Würzburgo vyskupui, 1542 atiteko Hennebergo grafams, nuo 1680 hercogijos (1920 priskirtos prie Tiuringijos) sostinė.

Meinong Alexius, Ritter v. Handschuchsheim (1853 Lvove — 1920 Graze) austrų filosofas, Brentano mokinys, nuo 1882 Grazo univ. prof. Pagrindinė jo problema buvo objektų kaip tokių, būtent ne pagal jų buvimo būdą, o pagal jų pergyvenimą, tyrimas. Tokia ‚objekto' samprata M. turėjo poveikio fenomenologijai, o konkrečia vad. dignitatyvinių ir dezideratyvinių objektų analize padarė įnašą į vertybių filosofiją. Veikalai: Psychologisch - ethische Untersuchungen zur Werttheorie 1894, Über Annahmen 1902, Über die Stellung der Gegenstandstheorie im System der Wissenschaften 1907, Über Möglichkeit u. Wahrscheinlichkeit 1915.

Meinradas (VIII a. gale — 861) vokiečių vienuolis, šventasis (šventė I 21). Išauklėtas Reichenau vienuolyne, tapo vienuoliu kunigu ir Benkeno (prie Züricho ežero) mokyklos direktorium. Apie 835 pasitraukė atsiskyrėlio gyvenimui į vietą, kur paskui įsikūrė Einsiedeln abatija. Buvo nužudytas plėšikų, kuriuos, sakoma, paskui išdavę du varnai; dėl to ir dabar Einsiedeln abatijos herbe yra 2 varnai. M. kūnas iš karto buvo palaidotas Reichenau, o 1039 pergabentas į Einsiedeln.

O. Ringholz, Die Geschichte des Stifts Einsiedeln 1904.

Meironys k. Palūšės par., Švenčionių aps., 1920–39 lenkų okupuotas. Kaimas grynai lietuviškas, susipratęs. Kultūrine veikla ypačiai pasižymėjo Šv. Kazimiero skyrius. 1929 VIII skyrius pastatė paminklinį kryžių, kuris turėjo būti pašventintas VIII 10, bet prieš iškilmes lenkų pasienio apsaugos dalinio kareiviai kryžių išrovė ir paskandino Lūšio ež. Gyventojai ištraukė iš ežero tą kryžių ir laikė paslėpę iki 1940 metų ir V 26 vėl jį pastatė ir iškilmingai pašventino. II bolševikų okupacijos metu čia įsteigtas žuvininkystės kolchozas.

Meirūnas žr. Mairūnas.

Meiser Hans (1881–1956) vokiečių evangelikų teologas. 1909 įšventintas kunigu, 1910–11 vikaras Würzburge, 1911 – 15 vidaus misijos kunigas Bavarijoj, 1915–20 kunigavo Šv. Mato bžn. Münchene ir 1920–22 Siedlingene prie Müncheno, 1922–28 ev. liut. teologijos seminarijos dir. Nürnberge, 1928–33 ev. liut. bžn. Bavarijoj vyr. tarėjas, nuo 1933 vyskupas. Šalia ėjo dar šias pareigas: 1947 Pasaulio liut. sąjungos vykdomojo komiteto narys, 1948 Vokietijos ev. bžn. tarybos ir Pasaulio bžn. tarybos centrinio komiteto narys, 1949 Vokietijos jungtinės ev. liut. bžn. pirmininkaująs vyskupas. Nacionalsocializmui įsikišus į bažnytinę administraciją, pasipriešino prieš valstybės pastangas paimti bažnyčią valstybės kontrolėn. Jis buvo vienas iš trijų liut. vyskupų Vokietijoj, kurie iki pat nacionalsocializmo žuvimo nepasidavė reicho bažnytinei įstatymdavystei ir administracijai. *M. Kv.*

H. Meiser

Meisneris (rašėsi Meissner) 1. Efraimas Fridrichas (1731 VIII 26 Enciūnuose, Stalupėnų aps. — 1815 V 19 Širvintose, Pilkalnio aps.) kunigas. 1781 pasirodžius G. Ostmejerio giesmynui, M., tada jau Širvintos kunigas, įsijungė į brolių Milkų pradėtą ‚išdarkyto' giesmyno kriti-

ką, nes tuo metu pats M. jau buvo pradėjęs ruošti savo giesmyną. G. Ostermejeriui atsikirtus (Grammaticalisch - historische Untersuchungen über die wahre Bedeutung des Littauischen verbi gaiszti 1786), M. padėjo K. G. Milkui suorganizuoti palankių kritikai kunigų raštą konsistorijai, kuriame prašė G. Ostermejerio giesmyną visai uždrausti, kartu veikdamas slapta per Klaipėdos superintendentą Lepachą, kad tas ‚sudarkyto' giesmyno draudimas tuojau būtų pravestas ir naujo giesmyno rengimas tebūtų pripažintas K. G. Milkui ir jam. Nors Lepachas visaip stengėsi ir 1787 įteikė konsistorijai M. ir Milkaus ruošiamo giesmyno pavyzdį, tačiau konsistorija Ostermejerio giesmyno neuždraudė; jį sužlugdė patys kunigai, vengdami pirkti ‚sudarkytą' ir ‚kenksmingą' giesmyną, jog Hartungo spaustuvė jį, palaikiusi kelerius metus, pardavė senam popieriui. Pašalinęs superintendento Lepacho pagalba pavojingą giesmyno konkurentą Ostermejerį, M. kartu su K. G. Milkum, talkinant ir šio broliui D. Fr. Milkui, paruošė naują giesmyną (215 giesmių), tačiau jis nebuvo išspausdintas ir tik 1874 tesurastas. M. yra davęs K. G. Milkui 12 pamokslų, kuriuos šis išspausdino vad. Miszknygose 1800, kurios 1808 dar buvo pakartotos.

Hoffheinz (Mitt. der litauischen lit. Gesellschaft 1891); *Vc. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija II–IV, 1926 ir kt.; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I–II, 1953–57; *K. Gudaitis,* Lietuviai evangelikai 1957.

2. Jurgis Adomas (1692 IX 5 Skaisgiriuose, Pakalnės aps. — 1769 II 8 Enciūnuose, Stalupėnų aps.) kunigas, (1) tėvas, (3) sūnus. Jis pradžioje buvo Mielkiemio, vėliau Enciūnų kunigu. Lisijaus įsakymu 1719 paruoštojo ev. liut. lietuviškąją katekizmo dalį, dar rankraštyje, M. yra kartu su 62 lietuviškai mokančiais kunigais peržiūrėjęs ir pasirašęs dar Mielkiemyje būdamas. G. Ostermejeris (Erste Littauische Liedergeschichte 1793) mini, kad M. 1768 išspausdinęs atskiru leidinuku 4 lietuviškas giesmes, kuris iki mūsų dienų nebeišliko. Šias M. giesmes persispausdino 1806 K. G. Milkus, o vėliau jos buvo ir kitur kartojamos.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija II, 1926; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I–II, 1953–57.

3. Motiejus Vilhelmas (1664 Gumbinėje — 1708 III 13 Skaisgiriuose, Pakalnės aps.) kunigas, (2) tėvas. Fr. Z. Schusteriui ruošiant 1705 išleistą giesmyną, M. yra davęs keletą savo paruoštų giesmių, kurios vėliau buvo perimtos ir kitų M. Lietuvos giesmynų. *A.Mž.*

Meisnerytė-Dagienė Elena žr. Dagienė-Meisnerytė, Elena.

Meissen mst. Saksonijoje, kair. Elbės krante, 22 km į š.v. nuo Drezdeno; 51.000 gyv. (1946). Ant aukštos uolų kalvos (upės kranto) yra iš viduramžių sveikas išlikęs senamiesčio branduolys su XIII a. gotikine bžn. (viena gražiausių Vokietijoj), XV a. pilimi ir rotuše. M. plačiai pasaulyje žinomas savo porceliano keramika, kuri čia buvo pradėta 1710 ir kurios žymiausiu centru jis nuo to laiko yra išlikęs ir davęs jai savo vardą. Ši dailiosios keramikos šaka išaugo čia esančių didelių kaolino (porceliano žaliavos) išteklių dėka ir davė pradžią kitų Saksonijos vietų porceliano pramonei (Drezdeno porcelianas). Tikrieji M. porceliano plastikiniai dirbiniai (1726–1813) yra pažymėti sukryžiuo-

Albrechto pilis ir katedra Meissene

tais dviem kardais. Porceliano gamybą iš kaolino išrado J. F. Böttgeris 1710, ji suklestėjo 1720–31 vadovaujant dailininkui G. Höroldtui. Kita pramonė: turbinų, kabelių, alaus, džutos pluošto, skardos ir kt. M. įkurtas 929, XII a. gavo miesto teises, 968 įkurta M. vyskupija.

F. Fichtner, Meissner Porzellan 1936.

Meissner 1. Boris (g. 1915) vokiečių teisininkas ir politikas. M. paskelbė visą eilę vertingų veikalų, liečiančių Sovietų Sąjungą ir jos politiką. Ypatingos reikšmės Lietuvai turi jo darbas Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht 1956. Naudodamasis gausiais pirminiais šaltiniais, M. įrodinėja, kad Sovietų Sąjunga neturi jokio teisinio titulo į Pabaltijo kraštus. Pabaltijo kraštų inkorporavimas į Sovietų Sąjungą yra neteisėtas aneksijos ir agresijos aktas. M. atmeta taip pat sovietų pretenzijas paremti sa-

vo teises vad. liaudies seimų rinkimais, plebiscitu ar vidaus sukilimu. M. teigia, kad Pabaltijo valstybės buvo įjungtos į Sovietų Sąjungą Raudonosios armijos pagalba ir kad tarptautinė bendruomenė šio įjungimo nėra pripažinusi. Platesnę šio veikalo analizę paskelbė P. Daužvardis Teisininkų Žiniose 21–22, 1957. Iš kitų žymesnių jo veikalų minėtini: Die Kommunistische Partei der Sowjetunion vor und nach dem Tode Stalins 1954 (išverstas ir anglų kalbon), Russland, die Westmächte und Deutschland: die sowjetische Deutschlandspolitik 1943–1953, 1953, Das Ostpakt-System; Dokumentensammlung 1951, 1955, Sowjetrussland zwischen Revolution und Restauration 1956. *D.Kr.*

2. Bruno (1868–1947) vokiečių asiriologas. Profesoriavo nuo 1894 Hallėje, nuo 1904 Breslave ir nuo 1921 Berlyne. 1899–1900 dalyvavo kasinėjimuose Babilone. Išsp. Beiträge zum altbabylonischen Privatrecht 1893, Babylonien und Assyrien 1920–25, Könige Babyloniens und Assyriens 1926, Die babylonisch-assyrische Literatur 1927 ir kt.

Meissonier (Meissonnier) 1. Juste Aurèle (1693–1750) prancūzų ornamentų piešėjas, dekoratorius, architektas Paryžiuje. Maždaug nuo 1720 piešė kraštutinio rokoko stiliaus ornamentų pavyzdžius, projektavo kambarių sienų papuošimus, servizus, liustras, rašalines, durklus ir t.t., taip pat sodų ir švenčių dekoracijas. Jo piešiniai pasižymi žaismingumu, architektūros projektuose (pvz. 1726 St.-Sulpice bžn. fasade) atsisako tektoniškumo ir linksta į fantastiškumą.

2. Jean Louis Ernest (1815–1891) prancūzų tapytojas, L. Cogniet'o mokinys. Smailiu teptuku miniatiūriškai tiksliai piešė žanrinius ir prancūzų karo istorijos vaizdus, ypač iš Napoleono I žygių, pvz. Friedland 1807 (Metropolitano muziejuje Naujorke), Campagne de France 1814 (Luvre), Napoleonas III prie Solferino (Luvre).

Meister E. S. žr. E. S., meistras.

Meisterzingeriai (vok. Meistersinger) XIV–XVI a. vokiečių poetai ir dainininkai, kilę iš miesto gyventojų, dažniausiai amatininkų tarpo. Nuo XIV a. jie buvo susijungę į dainininkų mokyklas Mainze, Ulme, Augsburge, Freiburge, Nürnberge ir kt. M. turi tam tikrų gimiminių bruožų su minezingeriais (žr.).

Meistras (vva. meister iš lot. magister ‚mokytojas') 1. vyresnis darbininkas, kurios nors siauros atskiros gamybos šakos vadovas; 2. kvalifikuotas amatininkas; 3. specialistas, pasiekęs aukštą meistriškumą kurioje nors srityje, pvz. mene; 4. vardas, suteikiamas sportininkui, įvykdžiusiam tam tikras normas kurioje nors sporto šakoje, pvz. šachmatų m.; 5. aukštojo laipsnio masonų ložių nariai.

Meysztowicz 1. Aleksander Michał Marian (1864 XII 8 Pajuostės dv., Raguvos vls., Panevėžio aps. — 1943 II 14 Vatikane) Lietuvos lenkų veikėjas. Mokėsi Vilniuje drauge su J. Pilsudskiu. Baigęs Krokuvos univ., tarnavo caro gvardijoje ir gavo caro rūmų kamerhero titulą. Buvo palankus rusų valdžiai. Dėl dalyvavimo Vilniuje Kotrynos II paminklo atidaryme, lenkų patriotų nemėgiamas. Po tėvo Edvardo M. mirties valdė Pajuostės dv. Kurį laiką vadovavo Lietuvos dvarininkams lenkams, 1900–04 Kauno žemės ūkio d-jos pirm., 1908–17 Vilniaus žemės banko dir., 1909–17 dūmos atstovas. Apsigyvenęs Petrapilyje, aktyviai dalyvavo lenkų veikloje. 1918 grįžo į Lietuvą ir stojo priekyje Lietuvos lenkų veiklos, siekiančios Lietuvą sujungti su Lenkija. Gavęs valdžios leidimą laikinai nuvykti į Vilnių, ten pasiliko ir 1921 XI 21 gen. Želigovskio paskirtas vad. ‚Vidurinės Lietuvos' laikinosios valdomosios komisijos pirmininku. Pasiryžęs Vilniuje sunaikinti lietuvių ir gudų bet kokią veiklą, keršydamas už jų nedalyvavimą rinkimuose į ‚seimą', 1922 I 19–23 suorganizavo daugelio žymesnių lietuvių ir gudų areštus, kaltinimus ir suėmimus. Įsikišus Tautų Sąjungai ir verčiant Varšuvos vyriausybę paleisti nekaltus žmones, M. dar bandė nesėkmingai įvelti vysk. J. Matulaitį, siūlydamas suimtųjų paleidimą, jei vyskupas paimtų juos į savo globą ir garantuotų, kad jie nesikiš daugiau į politinę veiklą (bandė įsukti į tą reikalą ir patį vyskupą, su kitais suimdinęs ir jo tarną A. Meciūną). Nepavykus šiam manevrui, visi suimtieji (33) buvo ištremti į nepriklausomą Lietuvą. Prijungus Vilnių prie Lenkijos, M. iš karto vadovavo Vilniaus žemės kredito d-jai, o paskui (1926–28) buvo Lenkijos teisingumo ministru. 1939 rusams okupuojant Vilniaus kraštą, M. buvo Vilniuje, iš kur teko bėgti: per Lietuvą, Švediją, Angliją pasiekė Romą ir apsigyveno pas sūnų Valerijoną. Įstojus Italijai į karą, drauge su Lenkijos ambasados prie Šv. Sosto personalu persikėlė į Vatikaną, kur ir mirė. Palaidotas Vatikano Šv. Onos bažnyčios požemyje. Sūnus antkapyje

padėjo tokį lotynišką įrašą: ‚Mylėjo tiesą ir nekentė nedorybės — Šv. Petro žemėje laikinai kaulus paliko — tėvynės ir kūno prisikėlimo belaukdamas'. Išaugęs ir dirbęs Lietuvos žemėje, nekentė lietuvių, nesuprato jų aspiracijų ir visą laiką veikė prieš Lietuvą. Dar 1902 į A. Jakšto raštą ‚Głos litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie', kur buvo kreipiamasi į bajorus dėl bendro darbo, M. kartu su kitais atsakė brošiūra ‚Przenigdy', t.y. Niekados. Išsp. satyrų rinkinį Lusterko ir monografiją apie Lietuvos bajorų Karpių giminę Karpiowie 1907.

2. Valerjan (g. 1893 VI 24 Pajuostės dv., Raguvos vls., Panevėžio aps.) prelatas, (1) sūnus. Mokėsi Petrapilio imperatoriškame liciejuje, Viniaus kun. seminarijoje (kun. įšv. 1924), Romos Teisių univ. (čia gavo kanonų teisės dr. laipsnį) ir Vilniaus univ., kur 1928 gavo teol. dr. laipsnį. Po to kurį laiką dėstė Vilniaus univ. kanonų teisę. Nuo 1932 Lenkijos ambasados prie Šv. Sosto teisių patarėjas, nuo 1946 Istorinio lenkų inst. Romoje pirm. 1939 karas jį užklupo Vilniuje, iš kur bėgdamas nuo rusų per Kauną, Švediją, Angliją pasiekė Romą ir čia atsidėjo moksliniam darbui, panaudodamas Vatikano ir kitus archyvus. Žymesni jo paskelbti veikalai: De conditione iuridica Ecclesiae in Polonia 1931, Dobra Kościelne w W. X. Litewskim 1935, La religion dans les constitutions des États modernes 1938, Natalinus, Grand Empereur de toute la Russie 1941, Elisabeth de Pologne, Reine de Hongrie 1943, Repertorium biblographicum pro rebus polonicis Archivi Secreti Vaticani 1943, L'Église Cath. en Pologne entre les deux guerres 1944, De Archivio Nuntiaturae Varsaviensis 1944, Poselstwo Mieszka I do Abderamana III 1950, Współczesny wizerunek Bolesława Chrobrego 1952, Koronacje pierwszych Piastów 1956, Manuscriptum Gertrudae 1955 ir kt. Romoje rūpinasi pirmojo Vilniaus arkiv. Cieplako beatifikacijos byla. *J.V.*

Meištai k. prie Kudirkos Naumiesčio (kitapus Šešupės), kurio jis yra priemiestis; apie 600 gyv. (1940). Čia prieš I pas. karą kurį laiką veikė slapta liet. mokyklėlė, dėl kurios 1912 III 28 buvo nubaustas P. Mekšraitis. 1923 II 11 įkurtas pienui perdirbti kooperatyvas Pradžia, veikęs ligi 1928 VII. Jį įkūrė 12 ūkininkų, turėjusių 112 melžiamų karvių. Vėliau veikė pieninė Savišalpa, turėjusi ir sūrinę.

Meištavičius žr. Meysztowicz.

Meit Konrad (apie 1480 Wormse—1550/51 Antverpene) vokiečių skulptorius. Jaunystėje gavo flamų poveikio. Pradžioje reiškėsi Saksonijos kurfiursto tarnyboje Wittemberge. Vokietijos skulptūroje M. buvo pats pirmasis ryškus renesanso atstovas. Būdamas atidus ir jautrus realistas, M. siekė išreikšti antikės pavyzdžiu akto grožį. Vokietijos rinkiniuose išliko daili alebastro Judita (apie 1515; Münchено nacionaliniame muziejuje), Adomas ir

K. Meit: Angeliukas iš Margaritos Austrės paminklo

Ieva iš buko medžio (Gothos muziejuje) bei keli portretiniai biustai. 1514 M. stojo Niderlandų regentės Margaritos Austrės tarnybon flamų Mechelne, kurio pilyje buvo M. darbo statulų. Ten 1520–21 M. aplankė Düreris. 1526–31 M. dirbo prie didingo paminklo, kurį Margarita Austrė statėsi sau ir savo vyrui Pilypui Savojiečiui bei uošvei Margaritai Burbonei St. Nicolas de Tolentin bažnyčioje Brou mieste. Realistinės šio paminklo portretinės figūros ir angeliukai priskiriami M., bet dekoratyvinės vėlyvosios gotikos dalis atliko prancūzų ir flamų meistrai. 1536 M. buvo priimtas į

Antverpeno Šv. Luko gildiją. Vokietijoje M. mokyklos nesukūrė.

G. Troescher, C. M. von Worms 1927; *J. Duverger,* Conrat Meijt 1934. *P.Rkl.*

Meitner Lise (g. 1878) austrų fizikė, M. Plancko mokinė. Dirbo Kaizerio Vilhelmo chemijos institute, nuo 1926 Berlyno univ. prof., 1938 emigravo į Daniją ir 1940 į Švediją. Nuo 1946 Stockholmo univ. atominių tyrinėjimų narys. Daugiausia dirbo radioaktyvumo srityje. 1936 kartu su Otto Hahnu atrado elementą neptunį, daug prisidėjo prie atomo skaldymo tyrinėjimų. Išsp. Der Aufbau der Atomkerne (kartu su M. Delbrücku) 1935.

Meižis upelis Gaurės vls., Tauragės aps., Šešuvies (Jūros, Nemuno) kair. intakas, 6 km ilgio; turi kair. intaką Raudonmeižį; tuo pat vardu vadinamas kitas kair. Šešuvies intakas (5 km ilgio), kuris teka iš Velnio Daržo miškų.

Mejozė (iš lot. meiosis ‚susiaurėjimas') biologijoje chromozomų pasidalijimas lytinėms celėms formuojantis, užtikrinąs pastovų chromozomų skaičių somatinėse naujos generacijos celėse. Dažniausiai naujas organizmas susidaro susijungiant vienos moteriškos ir vienos vyriškos lytinės celės branduoliams. Tėviniam chromozomų skaičiui užtikrinti naujo organizmo somatinėse celėse m. metu celė, iš kurios vėliau išsivystys lytinės celės, dalijasi du kartus, o chromozomos skyla pusiau tik vieną kartą. Prieš pirmąjį mejotinį skilimą branduolio homologinės chromozomos, kurių normaliai yra po dvi, poruojasi (sinapsis). Branduolio dalijimosi metui atėjus (pirmoji anafazė), po vieną chromozomą iš poros (bivalento) eina į polių, ir tuo būdu susidaro dvi chromozomų grupės, į kurias teįeina tik po vieną homologą. Kiekviena tų grupių turi tik pusę somatinio chromozomų skaičiaus. Antroji branduolių dalyba yra normali mitotinė dalyba, kurios metu chromozomos skyla išilgai, eina į polius, ir tuo būdu susidaro keturios chromozomų grupės. M. yra sudėtingas procesas, kurio metu įvyksta krosingoveris, translokacijos, inversijos, turį lemiamos įtakos atskirų individų skirtingumams pasireikšti, o taip pat reikšmingi biologinei evoliucijai. *Br.P.*

Meka (ar. Makka, sen. Macoraba) Saudi Arabijos sostinė (drauge su E'Riad) ir didžiausia mahometonų šventvietė (Mahometo gimimo vieta), siaurame kalnų klonyje, 95 km nuo Džidos uosto; apie 150.000 gyv. (1956). Gatvės siauros, namai akmeniniai, ne aukštesni kaip 3-jų aukštų. Gyventojai verčiasi prekyba, amatais. Kasmet M. aplanko apie 300.000 maldininkų.

M. yra senas prekybos miestas. Čia kryžiavosi karavanų keliai ir buvo arabų stabmeldžių religijos centras dar prieš Mahometą. Ji garsėjo Kaabos šventykla (pav. LE IX, 79). 622 Mahometas iš M. pabėgo į Mediną, 630 jis Kaabos šventykloje sudaužė visus stabus, sunaikino arabų stabmeldžių liekanas ir Kaabą pavertė islamo centru. 960 M. buvo karmatų sunaikinta ir net 22 metus iš Kaabos šventas akmuo buvo išgabentas. 692, Omajadams įsigalėjus, M. neteko prekybinės reikšmės. 1517 M. užėmė turkai osmanai, vėlesniais jų valdymo metais miestas buvo vėl pražydęs. XIX a. pradžioje M. buvo užėmę vahabitai. 1916 M. pavesta šerifui Husein Ibn Ali, kuris prieš Turkiją sukilo ir pasiskelbė Hidžaro karaliumi. 1924 M. atiteko Ibn. Saudui.

Svarbiausias maldininkų tikslas aplankyti miesto viduryje esančią didžiąją Mesdžido el-Haramo mečetę, pastatytą 775–785 su 7 minaretais ir jos viduje esančia Kaabos šventykla, nusiplauti šventu Zemzemo šulinio vandeniu ir taip pat aplankyti pirmosios Mahometo žmonos kapą. Maldininkai privalo laikytis nustatyto tradicinio ceremonialo. Aplankę M., maldininkai vyksta lankyti Mahometo kapo Medinoje. To mėnesio metu visi Rytų pirkliai su savo prekėmis suplaukia į M. Nemahometonai į M. neįleidžiami. Keletas kilometrų aplink M. yra šventa vieta, kur negalima žolės piauti, medžių kirsti, gyvulio užmušti, kovoti ir kt.

E. Rutter, The Holy Cities of Arabia 1928; *J. Barois,* Mekka, die verbotene Stadt des Islams 1939; *C. Rathiens,* Die Pilgerfahrt nach Mekka 1948. *P.Plk.*

Mekas 1. Adolfas (g. 1925 IX 30 Semeniškių k., Papilio vls., Biržų aps.) rašytojas ir filmų gamintojas, (2) brolis. Mokėsi Biržų gimn., filosofiją ir literatūrą studijavo Mainzo univ. Buvo aktorius Biržų dramos teatre ir Kasselio dramos studijoje. Žvilgsnių (žr.) žurnalo redakcinio kolektyvo narys. Nuo 1954 su broliu Jonu Naujorke leidžia ir redaguoja Film Culture žurnalą. Yra Bi-Continental Film Productions Co. narys. Paga-

A. Mekas

mino trumpametražinius filmus Grand Street ir Silent Journey (kartu su broliu Jonu yra tų filmų scenarijų autoriai ir režisieriai). Eilėraščius ir apysakas pradėjo spaudinti Lietuvoje. Kartu su broliu Jonu parašė: Pajacas (3 veiksmų pjesė), Trys broliai (3 veiksmų pasakinis vaidinimas vaikams), Iš pasakų krašto, Knyga apie karalius ir žmones. Nedideliu tiražu išleido eilėraščių rinkinį Une Révérence. Noveles spausdino Žvilgsniuose ir Žvilgsnių leidiniuose Proza I ir Proza II. Angliškai noveles ir ištraukas iš romanų spausdina įvairiuose Amerikos žurnaluose. Lietuviškose novelėse lietuvio tremtinio būtis vaizduojama iš beprasmiško taško. Su broliu Jonu rašytosios pasakos pasižymi originalia kompozicija, ekspresyviu stiliumi, kaleidoskopiškai keičiamomis situacijomis. Ne veiksmas ir įvykiai, bet mintis yra M. pasakų pagrindas.

2. Jonas (g. 1922 XII 23 Semeniškių k., Papilio vls., Biržų aps.) poetas, kino meno puoselėtojas. 1943 baigė Biržų gimn. 1946–48 Mainzo univ. studijavo filosofiją ir romanistiką. 1949 atvyko į JAV. Pirmieji M. rašto bandymai išspausdinti Vytury 1936, Žiburėlyje 1937, Lietuvo Ūkininke, Jaunajame Ūkininke. Karo metais ir tremty straipsnius, prozą ir poeziją spausdino Biržų Žiniose, Panevėžio Apygardos Balse, N. Lietuvoje, Mintyje, Mūsų Kelyje, Mūsų Viltyje, Tėviškės Garse, Tremtinių Žiniose, Žiburiuose, Žvilgsniuose, Aiduose, Literatūros Lankuose, Darbe. 1941–42 redagavo Biržų Žinias, 1942–44 Panevėžio Apygardos Balsą, 1946–48 Žvilgsnius. Nuo 1954 leidžia ir redaguoja anglišką dvimėnesinį žurnalą Film Culture, 1955–57 redagavo mėnesinį filmų meno laikraštį Intro Bulletin, nuo 1958 filmų savaitraščio The Village Voice red. Filmų klausimais straipsnius spausdino savo redaguotuose žurnaluose, o taip pat Cinemages, Films in Review, Film Book I (Grove Press, N.Y.), Cinema (Roma), Cinema Nuovo ir kt. Buvo filmų studijinių bei diskusinių susirinkimų programų vedėjas Film Study Group 1951–53, Film Forum 1953–54. Straipsniuose pasisako prieš filmų neatsakingumą socialinėje, moralinėje, religinėje srity, prieš jų tuštumą, prieš kino meno subizninimą, prieš klaidingai suprastą filmų realizmą. Broliai A. ir J. Mekai yra pirmieji lietuviai, tiek toli įsiskverbę į kitataučių filminę literatūrą.

J. Mekas

M. pasirodžiusios knygos: Trys broliai 1946, Iš pasakų krašto 1947, Knyga apie karalius ir žmones 1947 (šios trys parašytos kartu su broliu Adolfu), Semeniškių idilės 1948 (²1955; premijuota V. Krėvės vardo literatūros premija), Gėlių kalbėjimas 1959 (poezijos rinkinys). Dalyvavo Prozos I 1948 ir II 1951 rinktinėse, Lietuvių poezijos antologijoje. Prozoje aptinkame natūralizmo (Proza I), puikių psichologinių etiudų, pasižyminčių pasakojimo paprastumu bei situacijos patrauklumu (Fête de roses , Etiudas, Jaunas medicinos daktaras) ir stipraus stilizavimo (Vilkas). Semeniškių idilėse nuotaikingai perteikta lietuviško kaimo dvasia. Pavaizduotoji įvairiais metų laikais gyvybe plazdanti Lietuvos gamta yra mūsų laikų (1930–40) išraiška tos pat dvasios, kurią prieš porą šimtų metų taip gyvai pagavo Kristijonas Donelaitis. Čia sukaupta sodžiaus buitis, ūkio darbai yra gaivios poezinės formos susilaukusi Lietuvos kaimo kasdienybė (‚proza'). Semeniškių idilėse nėra tradicinės eilėdaros; užtat jų poeziją sudaro sodrūs gamtos vaizdai ir sakinio ritmas, atstojąs eilėdarinį. *B.Bbr.*

Mekys Edvardas (g. 1900 X 13 Vilūnaičių k., Lygumų vls., Šiaulių aps.) gydytojas. 1919–20 tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje. 1923 baigė Šiaulių gimn. ir 1929 VDU medicinos fak., 1935 įsigijo akių ligų specialybę. Nuo 1931 VDU akių klinikos asist., 1936–44 Alytaus aps. ligoninės akių skyriaus ved. ir Alytaus mst. ir aps. mokyklų gydytojas. Įvairiose Alytaus aps. vietose skaitė paskaitas visuomenei iš higienos srities. Jo iniciatyva kovai su akių ligomis (ypač trachoma) Dauguose ir Varėnoje II įsteigtos akių ligų ambulatorijos. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1944–47 buvo Kaufbeureno (Alg.) aps. ligoninės akių skyriaus gyd., vėliau Kempteno pabaltiečių stovyklos akių gyd. 1949 atvyko į JAV ir dirba savo profesijoje. Lietuvoje priklausė Lietuvos ir Pabaltijo akių gydytojų d-joms ir Alytaus medicinos gyd. d-jai. Lietuvos akių gyd. suvažiavimuose Kaune ir Alytuje darė pranešimus apie skrofuliozinius akių susirgimus, apie akmenskaldžių akių sužeidimus, apie aklumo priežastis Alytaus aps. gyventojų tarpe.

Nuo 1934 bendradarbiavo Medicinos žurnale. Iš svarbesnių darbų išsp. Trachoma Alytaus mst. ir aps. mokyklų mokinių tarpe (Medicina 1938). Be to, medicinos temomis rašė kituose laikraščiuose.

Mekka žr. Meka.

Mėkla upelis Vandžiogalos vls., Kauno aps., Barupės (Nevėžio) kair. intakas, 28,5 km ilgio; prasideda arti Barupės versmių, teka į š.v., ties Vandžiogala keičia kryptį stačiu kampu į š.r., teka proslėniu ir vėliau vėl teka į vakarus; deš. intakai: Varnupė, Varnaližis, Vadavis; baseino plotas 83 km², vid. debitas 0,4 m³/sek.

Mėknė (Leuciscus idus), arba striauka, karpinių (Cyprinidae) šeimos žuvis. Žandai lygūs arba apatinis kiek trumpesnis. Akys nedidelės, gelsvos spalvos su tamsia dėme viršūnėje. Nugarinis pelekas atrodo lyg nupiautas, analinis pelekas nupiautas arba kiek įlenktas. Žvynai smulkūs. Kūno spalva tamsesnė negu kitų karpinių žuvų.

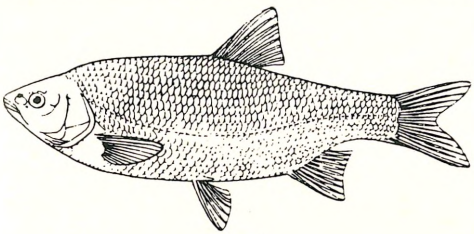

Meknė

Nugara dažniausiai tamsiai pilka mėlyna arba žalio atspalvio, galva auksiškai blizganti, šonai mėlynai pilki, pilvas šviesiai sidabrinis. Nugarinis ir uodeginis pelekai violetiškai pilki, o kiti — rausvi. 4 metų m. yra apie 20 cm ilgio ir 200 g svorio, o 12 metų—40 cm ilgio ir daugiau kaip 1 kg svorio. Pasitaiko m. iki 70 cm ilgio ir 6–8 kg svorio. Patelių veislumas — nuo 30 iki 100.000 ikrų. Neršia gegužės mėn. žvirgždėtose, smėlėtose ir augalais apaugusiose vietose. M. gyvena nedideliais būriais arba pavieniui, vasarą mėgsta seklesnes vietas, kur švarus ir šaltesnis vanduo, o dugnas šmėlėtas arba smėlis su dumblu. Plauko dažnai arti vandens paviršiaus. Žiemos metu plaukia į gilumas. Minta vabzdžiais ir jų lervomis, smulkiais moliuskais, kirmėlėmis, dumbliais, kitų žuvų ikreliais ir jaunikliais. Žuviena minkšta, bet ašakota. Prekyboje realizuojama šviežia, sūdyta arba konservuota. Gaudomos tinklais, venteriais, meškere. Meškeriotojams jauku gali būti grambuoliai, žiogai, mažos žuvytės.

M. paplitusios Vidurio ir Š. Europoj. Lietuvoje aptinkamos Kuršių mariose, Nemune, Neryje, Pabradės, Ignalinos, Zarasų ir kt. vietų didesniuose ežeruose bei upėse. Tvenkiniuose ir akvariumuose auginama auksinė meknės forma, vad. orfa (Leuciscus idus, var. orphus).

T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas ir R. Krotas, Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys 1956, 144–146.

Meknės (ar. Miknas, isp. Méquinez) mst. V. Maroke, į v. nuo Feso; 140.380 gyv. (1952). M. yra Maroko sultonų (nuo 1957 karalių) vasarinė rezidencija su puošniais rūmais.

Mekongas upė Vietname, 4200 km ilgio; prasideda Tibeto kalnuose, Dza vardu, greta Jangcekiango versmių, teka į p.r. P. Kinijos pakraščiu, kur vad. Lancangu, toliau skiria Vietnamą nuo Burmos ir Siamo, čia vad. Chongu, žemupyje teka į p. per Vietnamo lygumą, kaip Ku-longas, įteka į P. Kinijos jūrą; lygumoje turi daug salų ir prasiplečia ligi 12 km. Baseino plotas 795.000 km², vid. debitas 15.900 m³/sek. Savo vandeningumu M. priklauso prie pačių didžiausių pasaulio upių. *S.K.*

Mekranas žr. Beludžistanas.

Meksika (Mexico, oficialiai Estados Unidos Mexicanos) federalinė Š. Amerikos respublika tarp Pacifiko vandenyno, Karaibų jūros, M. įlankos, JAV, Gvatemalos ir Britų Honduro. Pietinė dalis priklauso Vidurio Amerikos regionui; čia Tehuantepeco sąsmauka (Istmo de T.) yra arti 200 km pločio. Plotas 1.969.367 km², 31.426.000 gyv. (1957).

K r a š t a s. Didžioji M. dalis yra plokščiakalnis, iš r. ir v. pusių apsupta dviejų kalnynų, kurie stačiais šlaitais nusileidžia į siauras pajūrių žemumas. Jos paviršius yra išbanguotas atskirais nežymiais kalnynais ir kloniais; vidurkinis jos aukštis yra 1500–2300 m nuo j.l. Tie du kalnynai, Sierra Madre Occidental ir Sierra Madre Oriental, susiliečia La Junta srityje, į pietryčius nuo Pueblos. Toliau į pietus yra kitas kalnynas Sierra Madre del Sur. Apskritai, plokščiakalnis žemėja r. ir š. linkmėmis. Plokščiakalnis, apimąs daugiau kaip pusę viso ploto, yra svarbiausia krašto dalis; joje įsikūrė visi didieji M. miestai. Pietinė plokščiakalnio dalis, Mesa Central, gauna per 500 mm atmosferos kritulių ir dėl to sudaro pagrindinę žemės ūkio sritį, nes kitur klimatas persausas. Du didžiausi kloniai (depresijos) yra Bolson de Mapimi š. vidurio dalyje ir Anahuac

Zócalo, didžiausia Meksikos miesto aikštė su katedra ir valdžios rūmais

(kitaip vad. M. kloniu) —krašto viduryje. Aukščiausi kalnai yra veikiantieji ugniakalniai, pvz. Citlaltepetl 5798 m ir Popocatepetl 5435 m. Iš viso krašte yra daug veikiančių ir užgesusių ugniakalnių. Kai kur prasiveržia nauji ugniakalniai, pvz. Paricutin ugniakalnis Michoacano valstybėje prasiveržė 1943 ūkininko lauke. Išilgai Kalifornijos pusiasalį (Baja California) tęsiasi Kalifornijos kalnų skaidula Sierra de la Giganta. Jukatano pusiasalis sudarytas iš kalkakmeninių žemumų. M. nėra didelių upių. Didžiausia iš jų yra Rio Grande (Rio Bravo del Norte), 1200 km tėkmės ilgyje, nuo El Paso ligi žiočių, skirianti M. nuo JAV. Kitos žymios upės: Panuco pietuose, kurios deltoje yra Tampico uostas, labai vandeninga kalnų upė, Balsas (kitaip Mexcala), Rio Grande de Santiago, kurios vidurupyje yra vienas didžiausių Vakarų Pusrutulio krioklių Juanacatlan; jos aukštupys vadinamas Lerma. Ji prateka per r. galą didžiausio M. ežero Lago de Chapala, esančio 1573 m nuo j.l. Šiaurės vakarų dalies didžiausios upės, įtekančios į Kalifornijos įlanką, yra Yaqui-Papigochic ir Fuerte. M. upės būdingos dideliu vingiuotumu ir sraunumu ir dėl to jos dažniausiai netinka laivininkystei. Be to, jų žiotyse yra susidariusios smėlio seklumos. Dėl to, nors M. jūrų krantai yra 6300 km ilgio, bet tik keli geri natūralūs uostai-įlankos tinka laivams. Meksikos įlankos krante yra patogūs uostai Tampico, Veracruz ir Puerto Mexico, Pacifiko krante yra maži uostai Acapulco, Manzanillo, Mazatlan ir Salina Cruz. Anahuac, arba M. klonyje, yra keletas seklių ežerų, kurie XVI a., kai ispanai užėmė M., buvo dar dideli ežerai. Ligi XIX a. pabaigos, kol nebuvo sudaryta irigacijos sistema, lietingojo sezono metu ežerų vandens perteklius užsemdavo žemiau esantį Meksikos miestą.

K l i m a t a s. Maždaug visa p. krašto pusė yra atogrąžų juostoje. Tačiau ir ten oro temp. žymiai svyruoja pagal aukštį nuo jūros lygio: juo aukštesnė vieta, juo vėsiau. Be to, didelės reikšmės turi kalnynų padėtis, nes nuo jų priklauso vėjų kryptis ir atmosferos drėgmenų pasiskirstymas. Nors klimatas įvairuoja pagal žemės paviršiaus aukštį ir kitas fizines-geografines sąlygas, tačiau apskritai jis skirstomas į tris pagrindines juostas: 1. Tierra caliente (karštoji žemė), apimanti pajūrių žemumas ligi maždaug 800 m nuo j.l.; čia

oras yra labai drėgnas, temperatūra svyruoja nuo 16° ligi 48°C; 2. Tierra templada (šiltoji žemė), apima vietas 900–1800 m nuo j.l. su 17–21°C vidutine temperatūra; 3. Tierra fria (šaltoji žemė) apima vietas 1800–3000 m nuo j.l. su 15–17°C vidutine temperatūra. Ši juosta apima didžiąją plokščiakalnio dalį ir yra tankiausiai gyvenama iš visų klimatinių zonų. Čia nėra nei didelių karščių, nei šalčių. Atmosferos drėgmenų pasiskirstymas labai nevienodas, pvz. pietų rytų dalies Chiapas valstybėje jų iškrinta ligi 5000 mm, Kalifornijos pusiasalyje apie 250 mm, o M. klonyje ligi 630 mm. Pajūrių juostoje (tierra caliente) esti smarkūs lietūs ir pasitaiko audringų liūčių. Apskritai lietingasis periodas tęsiasi nuo vidurio gegužės ligi spalio. Mažiausia drėgmenų gauna aukštumos (tierra fria).

A u g a l a i i r g y v u l i a i. Dėl klimato temperatūros ir drėgmenų įvairumo augalai taip pat labai įvairuoja. Šiaurinėje dalyje, kur nedaug drėgmenų, vyrauja agavos, jukos, kaktusai, meskitai ir kt. pusdykumių augalai. Užtat tierra caliente zonoje auga vešlūs atogrąžų miškai su įvairiais brangmedžiais (mahagonis, juodmedis ir kt.), palmėmis, figomis, migdolais, gumos medžiais, alyvos medžiais ir kt. Kalnų šlaitai apaugę ąžuolais, pušimis, eg-

Kaktusai Meksikoje

lėmis, o pajūriuose didelius plotus užima neįžengiamos džiunglės. Miškuose yra jaguarų, pekarijų, pumų, lokių, ocelotų, beždžionių, lūšių ir kt. laukinių gyvulių.

G y v e n t o j a i. Per 50% visų gyventojų yra metisai — baltųjų ir indėnų mišinys. Jų procentas tolydžio didėja, o indėnų mažėja: 1900 indėnų buvo 62%, o 1957 apie 27%. Baltieji daugiausia yra ispanai. Indėnai sudaro didelę daugumą gyv. pietinėse krašto valstybėse. Žymiausios indėnų grupės yra: aztekai (nahuatl), majai (majatan), zapotekai, taraskai, otomiai, mazatekai ir totonakai. Ispanams XVI a. užkariaujant M., buvo apie 250 indėnų kalbų ir tarmių, iš kurių per 60 visai išnyko. Išlikusios yra 33 skirtingos indėnų kalbos grupės. Ispanų kalba yra valstybinė, ir jos mokosi indėnų vaikai mokyklose. Apie 65% gyv. yra kaimiečiai žemdirbiai, miestuose gyvena apie ⅓ visų gyv. Nors pradžios mokslas ligi 15 m. amžiaus vaikams yra privalomas, bet beraščių 1957 buvo dar apie 34%. Iš viso 1953 buvo 26.614 pradžios mokyklų su 77.807 mokytojais ir 3.117.000 mokinių, 573 vidurinės mokyklos su 88.500 mokinių, 592 technikos, žemės ūkio ir amatų mokyklos su 78.500 mokinių ir 14 univ. su 4464 prof. ir 36.354 studentų. Religijos atžvilgiu 96% gyventojų yra katalikai.

Ū k i n i s g y v e n i m a s. Anksčiau M. ūkio pagrindinė šaka buvo mineralinių turtų kasyklos, bet vėliau jas pakeitė žemės ūkis su vyraujančia kukurūzų kultūra. Kukurūzais apsėjama per 4 mil. ha ir gaunama apie 4,5 mil. t. Kitos svarbiosios kultūros: pupos (800.000 ha, 200.000 t), cukrinės nendrės (210.000 ha, 11 mil. t), kviečiai (700.000 ha, 1 mil. t), medvilnė (770.000 ha, 1,8 mil. balų), ryžiai (145.000 ha, 250.000 t), kavos medeliai (175.000 ha, 88.000 t), bananai, vaismedžiai (daugiausia apelsinai), sizalas (150.000 ha, 200.000 t) ir kt. Iš viso žemės ūkiui naudojamos žemės yra apie 7 mil. ha, t.y. 28% viso ploto. Per 1 mil. ha kultivuojamos žemės yra dirbtinai drėkinama. Apskaičiuojama, kad pasiekti vidaus rinką patenkinančią produkciją turėtų būti dirbtinai drėkinama bent 8 mil. ha, nes 30% viso ploto negauna pakankamai atmosferos kritulių. M. yra didžiausia sizalo gamintoja, duodanti apie pusę visame pasaulyje gaunamo šio pluoštinio augalo. Gyvulių ūkyje yra apie 18 mil. galvijų, 7,5 mil. ožkų, 5 mil. avių ir 8 mil. kiaulių. Krašte nuo XVI a. domina-

vo dideli dvarai, kurių savininkai išnuomodavo žemę nuomininkams žemdirbiams. Nuo nepriklausomybės pradžios vyriausybių būdavo rūpinamasi socialiniu klausimu, bet tik nuo 1920 pradėta vykdyti radikali žemės reforma, nusavinusi dvarų žemę ir ją perleidusi žemdirbiams. Tačiau ligi 1946 dar tik apie 2 mil. šeimų turėjo nuosavos žemės ūkius.

P r a m o n ė. Krašto supramoninimui lemiamos reikšmės turi 1933 įkurtoji, Hooverio Reconstruction Finance Corp. pavyzdžiu, Nacional Financiera institucija, kuri nuo 1946 įkūrė arba atstatė apie 200 fabrikų ir kt. ūkinių įmonių. 1957 pramonėje dirbo apie 175.000 žmonių, o metinės produkcijos vertė buvo (1955) per 160 mil. dol. Per metus (1956) pagaminta 2.280.000 t cemento, 600.000 t plieno, 55.000 t siūlų, 59.000 t medvilnės audinių, 402.000 t popieriaus ir celiuliozės, 145.000 t sieros rūgšties, 7825 mil. kW/h elektros, sustatyta 39.000 automobilių. Mineralai (drauge su medvilne ir kava) yra pagrindinis eksporto dalykas. Jų metinė produkcija vertinama apie 500 mil. dol. Svarbiausi mineraliniai turtai: cinkas (250.000 t), varis (55.000 t), švinas (200.000 t), sidabras (1230 t, 1956), auksas (9800 kg), geležies rūda (0,5 mil t), manganas (62.000 t), gyvasis sidabras (673 t), antimonis (4500 t), kadmis, bismutas, tungstenas, nafta (100 mil. statinių), siera (777.000 t). Užsienio prekybos balansas paprastai yra pasyvus; pvz. 1956 eksportuota už 8245 mil. pezų (peza = 8 am. centai), o importuota už 13.396 mil. pezų. Per 75% užsieninės prekybos vyksta su JAV. Užsieninės investacijos 1956 buvo per 1000 mil. dol.

V a l s t y b ė s s a n t v a r k a. M. yra federalinė sąjunga, sudaryta iš 29 valstybių (estadų), trijų teritorijų ir federalinio distrikto su sostine Ciudad de Mexico. Konstitucija priimta 1917, bet dažnai keičiama. Balsavimo teisę renkant prezidentą (6 metams), seimą (3 m.) ir senatą (6 m.) turi vyrai ir moterys (nuo 1948), sulaukę 21 m. amžiaus. Sostinė yra Mexico (oficialiai Ciudad de Mexico, kitaip Mexico City), 4,5 mil. gyv. (1958, drauge su visu federaliniu distriktu). Kiti miestai: Guadalajara (560.000), Monterrey (333.420), Puebla (211.300), Mérida (143.000), Torreón (128.900), San Luis Potosi (125.640), Leon (122.663), Ciudad Juárez (122.566), Veracruz (101.470), Tampico (94.342), Aquascalientes (93.363), Chihuahua (86.961), Saltillo (69.900) ir Mexicali (64.658).

I s t o r i j a. Prieš ispanams įsigalint, M. buvo iškilusi viena aukščiausių to meto kultūrų Vakarų pusrutulyje. Iš atskirų tautinių grupių ypačiai pasižymėjo majai (žr.). Apie VI a. kita indėnų grupė toltekai atsikėlė į M. slėnį. Jie VIII a. įkūrė Tulano ir Tulantzinco miestus ir pasižymėjo savo kultūra. Juos XI a. išblaškė čičimekai, o 1325 aztekai įsikūrė vienoje pelkių apsuptoje vietoje, kur įkūrė Tenochtitlano tvirtovę ir miestą. Ligi XV a. jie jau buvo įsigalėję visoje Vidurio ir P. Meksikoje. Jie, paveldėję toltekų ir čičimekų kultūrinius laimėjimus, išvystė savo aukštą intelektualinę ir meninę kultūrą su planinga politine, religine ir socialine organizacija.

Pirmasis europiečių keliautojas - tyrinėtojas, pasiekęs M., buvo 1517 Francisco Fernández de Córdoba. 1516 Juan de Grijalva susipažino su r. krašto pajūriu ir grįžęs į Kubą pirmasis papasakojo apie aztekų valstybę. Tai paskatino Kubos gubernatorių Diego Velásquezą pasiųsti 1519 karinę ekspediciją, vadovaujamą Hernando Corteso, kuris, talkinamas aztekų, 1519 –26 užkariavo visą M. 1540 ji buvo įteisinta kaip pirmoji Ispanijos užjūrių vicekaralija, o pirmuoju vicekaraliumi paskirtas Antonio de Mendoza. Šis ispanų okupacinis periodas tęsėsi ligi 1821 ir pasižymėjo indėnų išnaudojimu. Mendoza ir vėliau kiti N. Ispanijos (Meksikos) vicekaraliai išsiųsdavo karines ekspedicijas užkariauti toms teritorijoms, kurios dabar sudaro Kaliforniją, N. Meksiką ir Texasą. Valdant ispanams, čiabuviai meksikiečiai tapo fizinį darbą dirbančiųjų klase. Ispanų didikai, pasižymėję kariai ir misininkai pagal vadinamąjį repartimiento gaudavo plotus žemės su gyventojais, kuriems Ispanija garantavo laisvų žmonių teises ir atlyginimą už darbą, bet kurie vietos valdininkų ir kolonistų būdavo traktuojami beveik kaip vergai. Donacijų ir palikimų būdu ypatingai praturtėjo Kat. Bažnyčia, kuri, ligi 1859 jos turtų nacionalizacijos, valdė apie trečdalį visų žemių ir kito nejudomojo turto. Būdingas koloniniam laikotarpiui socialinis-klasinis gyventojų suskirstymas. Indėnai, negrai, metisai ir kiti mišraus kraujo gyventojai sudarė žemiausią sluoksnį. Baltieji (ispanai) buvo dviejų laipsnių: atvykusieji iš Ispanijos (peninsulares) ir gimusieji bei užaugusieji Meksikoje (kreolai). Pirmieji būdavo aukštieji valdininkai ir bažnytiniai administratoriai. Jie laikydavosi nuošaliai nuo kreolų, kurie galėda-

vo būti tik žemesniųjų kategorijų tarnautojai ir dvasininkai. Tokia peninsularų išdidi laikysena, žeminanti kitus baltuosius, prisidėjo prie kreolų revoliucinių nuotaikų atsiradimo ir sąjūdžio dėl nepriklausomybės. Ispanų administracija pasižymėjo eile blogybių, iš kurių ypačiai buvo įsigalėjęs korupcija, savivaliavimas, apsileidimas. Ispanijos vyriausybė nuolat stengėsi pagerinti administraciją, bet tai nedavė laukt̨ų rezultatų. Žymesnių reformų susilaukta vicekaraliaus José Gálvez valdymo metu (1766–74). Jis laikomas žymiausiu ispanų kolonijų administratoriumi. Prancūzams okupavus Ispaniją, M. ispanų valdžios sferose prasidėjo nesutarimai; 1808 kreolai įleisti į administraciją, bet pasipiktinę peninsularai nušalino vicekaralių. 1810 IX 16 mažo miestelio Dolores kun. Miguel Hidalgo pradėjo sukilimą, reikalaudamas panaikinai socialines klases ir indėnų baudžiavą. Po pradinio pasisekimo sukilimas buvo greit numalšintas, o jo vadas sugautas ir 1811 sušaudytas. Sukilimui toliau vadovauti pasišovė kitas kun. José María Morelos, kuris 1813 paskelbė nepriklausomą M. respubliką, tačiau po metų jo kariuomenę nugalėjo rojalistų gen. kreolas Agustín de Iturbide. Toliau sukilimo judėjimui vadovavo Vincente Guerrero. Revoliucija pačioje Ispanijoje (1820) sukūrė sąlygas iškilti nepriklausomybės sąjūdžiui vicekaraliaus aplinkoj, nes M. valdovai (konservatoriai) nepakentė Ispanijoje revoliuciją sukėlusių liberalų ir siekė atskirti M. nuo metropolijos. Šiam tikslui buvo pasikliauta gen. Iturbide, kuris 1821 susitarė su Guerreru jungtinėmis jėgomis siekti nepriklausomybės. Buvo sutarta, kad M. bus valdoma kaip ribota monarchija, kad Kat. Bažnyčia bus valstybinė bžn. ir kreolai turės lygias teises su ispanais peninsularais. Atvykęs iš Ispanijos paskutinysis vicekaralius Juan O'Donoju buvo iš karto priverstas pasirašyti Cordobos sutartį, pripažįstančią M. nepriklausomybę. Gen. Iturbide 1822 pasigrobė valdžią ir pasiskelbė imperatoriumi Augustinu I. Po 10 mėn. jį nuvertė buvęs jo artimas bendradarbis gen. Santa Anna, kuris kraštą valdė kaip diktatorius 1834–44 ir 1853–55. Tuo metu JAV prisijungė Texasą ir N. Meksiką. Meksikoje įsigalėjo anarchija, perversmas ėjo po perversmo. Texaso sukilėlių vadas Sam Houston 1836 IV 21 prie San Jacinto sumušė Santa Annos kariuomenę, o 1845 V 13 JAV paskelbė karą dėl Kalifornijos ir V. Texaso sienų. Meksikiečiai buvo sumušti ir 1847 am. kariuomenė užėmė sostinę Meksiką. Taikos sutartimi 1848 II 21 siena nustatyta su JAV Rio Grande upe, o 1853 Gadsdeno pirkimu JAV įsigijo N. Meksikos ir Arizonos p. dalis ir sutarė pastovią sieną su M. Tai sukėlė didelį pasipriešinimą Meksikoje ir Santa Anna buvo nušalintas ir išvytas iš krašto. Respublikos politiniam gyvenimui ėmėsi vadovauti demokratai-liberalai, kurių priešakyje iškilo indėnas Benito Juárez. Būdamas laikinuoju prezidentu (1857–61), dekretu atskyrė Bažnyčią nuo valstybės ir suvalstybino jos turtus bei uždarė vienuolynus. Tai sukėlė vidaus karą, kurį, JAV remiami, laimėjo liberalai. Išrinktas prezidentu pagal naują konstituciją, reformas plėtė toliau. Jam dekretu sulaikius skolų mokėjimą Prancūzijai, D. Britanijai ir Ispanijai, pastarosios ėmėsi bendros karinės intervencijos, bet, išryškėjus Prancūzijos imperialistinėms užmačioms, kiti du santarvininkai intervenciją nutraukė. 1863 VI prancūzai užėmė sostinę Meksiką, iš kurios buvo pabėgusi vyriausybė. Tapo sudaryta konservatorių vyriausybė, paskelbusi M. imperija ir pasiūliusi jos valdovo vainiką Austrijos kng. Maksimilijonui. Jis viešpatavo vienerius metus (1864–65), bet JAV spiriama (jos tepripažino Juárezą), 1865 Prancūzija atšaukė savo karines jėgas iš M. Juárezo šalininkai, vadovaujami gen. Porfirio Diazo, užėmė sostinę. Imp. Maksimilijonas buvo apgultas Queretare, kur turėjo pasiduoti ir karinio teismo sprendimu sušaudytas. Kariniu sukilimu gen. P. Díaz 1877 tapo prezidentu. Jis valdė kaip diktatorius, su 1880–84 protarpiu iki 1911. Jis nutraukė valstybės priešiškumą prieš Bžn. ir jam valdant labai pakilo ūkinis gyvenimas: visuose miestuose įsikūrė fabrikų, išplėstas glžk. ir kitų kelių tinklas, įvesti viešieji darbai, įrengti uostai, išplėsta užsienio prekyba. Tačiau 1911 jis liberalų sukilimo buvo priverstas pasitraukti iš prezidento pareigų ir palikti kraštą. Prezidentu tapo išrinktas liberalas Fr. Madero, tačiau jo autoritetui nepasidavė sukilėlių vadai Emiliano Zapata ir Pancho Villa. Su jais padarė sąmokslą Maderos kariuomenės vadas gen. Victoriano Huerta, kuris 1913 pasigrobė valdžią ir pasidaręs diktatoriumi po 4 dienų nužudė Maderą. Prasidėjo vėl sukilimas, vadovaujamas Zapatos, Villos ir Venustiano Carranzos ir 1914 Huerta buvo priverstas pasitraukti. Valstybės priešakyje atsistojo Carranza, bet

Villa tuojau paskelbė jam karą. Kadangi JAV pripažino prezidentu Carranzą, tai Villa ėmėsi teroro aktų prieš M. gyvenančius amerikiečius, o 1916 su dideliu būriu savo karių įsiveržė į Naująją Meksiką (Columbus mst.). Tai buvo priežastis pasiųsti JAV karinę ekspediciją (gen. J. J. Pershing), bet šiam žygiui pasipriešino ir Carranza. 1917 priimta nauja konstitucija, konfiskuojanti bažnyčių ir vienuolynų turtus, įvedanti darbininkams 8 val. darbo dieną ir nustatanti atlyginimo minimumą. Užsienio b-vės, eksploatuojančios M. mineralinius turtus, buvo apdėtos specialiais mokesčiais. 1920 trys generolai Huerta, Celtes ir Obregon sukilo prieš Carranzą, kuris buvo nužudytas. Nauju prezidentu 1920 išrinktas Álvaro Obregón. Jis pradėjo radikalią žemės reformą. 1924 prezidentu išrinktas gen. Plutarco Elias Calles. Jis ėmėsi žiauraus Bažnyčios persekiojimo, uždarė visas kat. bažnyčias, vienuolynus, mokyklas, draugijas ir kt. Tačiau jis pagerino santykius su JAV, kurių ambasadorius Dwight W. Marrow sėkmingai stengėsi sušvelninti katalikų persekiojimus, kuris pranyko tik valdant prezidentui Lazaro Cárdenas (1934–40), tačiau ir toliau pasiliko neatšaukti kai kurie suvaržymai, pvz. leidimas vieno kunigo 45.000 tikinčiųjų, konfiskavimas visų bažnytinių turtų įskaitant ir pačias bažnyčias. Cárdenas dėmesį nukreipė į žemės reformą ir ūkio pakėlimą, socialinių klausimų sprendimą ir švietimą. M. II pas. karo metu ėjo iš vien su JAV. Ji 1941 XII 8 nutraukė diplomatinius santykius su Japonija, 1941 XII 11 — su Italija ir Vokietija, o 1942 paskelbė joms karą. Ispanijos civilinio karo metu (1936–39) M. rėmė kairiuosius, o po jo laikėsi priešiškos gen. Frankui politikos.

W. Prescott, History of the Conquest of Mexico 3 tt. 1843; *H. B. Hagen,* Mexico 1933 (Klute's Handbuch der geographischen Wissenschaft); *T. C. Call,* The Mexican Venture 1953; *H. Helfritz,* Mexico und Mittelamerika 1954; *E. Fergusson,* Mexico Revisited 1955; *Beral Diaz de Castillo,* The Discovery and Conquest of Mexico 1956; *J. A. Crow,* Mexico Today 1957; *Calderon de la Barca,* Life in Mexico 1957; *E. Kusch,* Mexico in Pictures 1958; *J. A. Vivo,* Geographia de Mexico 1958. *A.B.*

M e k s i k i e č i ų k a l b a. Nors oficialioji M. kalba yra ispanų, tačiau dar daug kur kalbama indėnų tarmėmis, ypač aztekų (žr.). Ji neturi priebalsių b, d, f, r, g, s. Garsas l labai dažnas, bet niekada neaptinkamas žodžio pradžioje. Kirtis visada paskutiniame skiemenyje. Linksniavimas neturi formų negyvų daiktų lytims ir skaičiams pažymėti. Daugiskaita sudaroma su priedėliu m i e c ‚daug'. Labai apstu mažybinių ir didybinių žodžių. Kai kurie žodžiai siekia net 16 skiemenų. Aztekų kilmės yra plačiai pasaulyje paplitę žodžiai šokoladas (chocolati) ir tomatai (tomatl).

M. l i t e r a t ū r a. Nors senieji M. gyventojai indėnai buvo aukšto kultūros lygio, tačiau apie jų literatūrą nedaug težinoma. Iš žymiausių jų poetų yra buvęs Texuaco karalius Netzahunklcogotl, gyvenęs XV a. Ispanams užkariavus P. Ameriką, indėnų kilmės M. istorikas Fernando de Alva Ixtlilxochitl (apie 1568–1648) išvertė to karaliaus poemą, iššifravo indėnų raštą, surašė jų dainas ir parašė senosios M. istoriją. Tai svarbus šaltinis indėnų kultūrai pažinti. Ispanų viešpatavimo pradžioje daugumas raštų buvo religinio turinio, tačiau netrukus atsirado ir istorinio pobūdžio darbų, vaizduojančių ispanų užkariavimus. Iš jų geriausias Bernal Diaz del Castillo, kuris savo istorijoje Historia verdadera de la conquista 1568 vaizdžiai aprašo kovų eigą ir naująjį kraštą. Ta knyga išversta ir į kitas kalbas. Iš ryškiausių kolonijinio laikotarpio vardų pažymėtinas Juan Ruiz de Alarcón (1581–1639), žinomas kaip etinio teatro įkūrėjas, žymiausias XVII a. ispanų dramaturgas. Jį su dideliu pagrindu savinasi ispanai, bet jis figūruoja abiejų tautų literatūroje. Antrasis vardas — tai vienuolė Juana Inés de la Cruz (1651–1695), žymiausia kolonijinio laikotarpio lyrikė, vad. dešimtąja Meksikos mūza. Pirmasis meksikiečių klasikinis prozos veikalas yra El Periquillo Sarniento, parašytas Jóse Joaquin Fernández de Lizardi (1771-1827). Čia vaizduojamas meksikiečių gyvenimas paskutinių vicekaralių laikais.

Per tris šimtmečius M., vadinta N. Ispanija, labai pakito. Ispanams susimaišius su indėnais susidarė nauja rasė. Meksikiečių visuomenėje kilo ryški tendencija tapti atskira tauta. Pribrendo revoliucija ir jos dėka paskelbta nepriklausomybė. Visa tai atsispindėjo ir literatūroje. Nepriklausomybės pradžioje iškilo meksikiečių romantizmas, kurio žymiausi atstovai buvo Fernando Calderon (1809–1845), poetas ir dramaturgas, davęs labai grakščią komediją iš meksikiečių gyvenimo ‚Nė viena iš trijų'; Manuel Acuña (1849–1873), vienas didžiųjų romantinių lyrikų, parašęs gražiausias meksikiečių literatūroje meilės dainas; Manuel Flores (1840–1885), spalvingas, aistringas lyrikas; Ignacio Manuel Altamirano (1834–1893), rašytojas ir poe-

tas, grynakraujis indėnas, pirmas savo poezijai suteikęs meksikietiško peizažo spalvingumą, rasės dvasią ir savaimingą tautinę žymę; Vicente Riva Palacio (1832–1896), sukūręs meksikiečių istorinį romaną. Taip pat jis davė ir labai vykusių novelių (Cuentos del General).

1894 pasirodęs žurnalas La Revista Azul davė pradžią modernizmo srovei. Žymiausiu modernizmo poetu laikomas Manuel Gutierrez Nájera (1859–1895), radęs naują išraiškos būdą. Ir jo proza yra savotiška poezija. Jo žurnalistiniai straipsniai, pavadinti ‚Duque Job', sudarė naują rūšį — menišką kroniką, turėjusią didelės įtakos dviem rašytojų kartoms. Taip pat jis suteikė naują formą novelei, kurioje kaitaliojasi tikrovė su fantazija. Iš kitų minėtini: Manuel José Othon (1856–1906), poetas ir rašytojas, kurio Poemas rusticos išsiskiria tobula forma ir nuostabiu jausmo spinduliavimu; Salvador Diaz Mirón (1853–1928), kurio dainos liejasi karštu įkvėpimu; Amado Nervo (1870–1919), poetas ir rašytojas, savo metu šlovintas visame ispaniškame pasaulyje, o dabar tebevertinamas už savo pilną žmogiškos prasmės lyriką (Perlas Negras, La amada inmovil); Luis Urbina (1868–1934), su kuriuo baigiasi meksikiečių romantizmas; Enrique González Martínez (1871–1951), laikomas vienu didžiausių meksikiečių lyrikų, kurio poezijoje vyrauja nusivylimas, abejonė, skausmingas gyvenimo jausmas, rauda ir mirtis (Los senderos ocultos, La muerte del cisae); Alfonso Reyes (g. 1889), poetas, kritikas ir eseistas; Francisco Icaza (1863–1925), poetas ir mistikas; Ramon Lopez Velarde (1888–1921), eseistas.

1910 įvyksta posūkis M. istorijoje. Po 30 metų ramios Porfiro Diaz diktatūros prasideda kruvinų revoliucijų ir perversmų laikotarpis. Tai atsiliepė ir meksikiečių literatūrai. Literatūroje ligi šiol vyravusi prancūzų įtaka žymiai susilpnėja, naujoji karta semiasi peną iš visų didžiųjų literatūrų, bet ypatingai iš ispanų. Žinomiausi šio meto rašytojai: Artemio de Valle Arispe (g. 1888) laikomas kolonijinės aplinkumos romano kūrėju (Vidas milagrosas 1921, Lirios de Flandes 1938); Francisco Monterde (g. 1894), poetas, dramaturgas, pradėjęs rašyti revoliucinius romanus, vis labiau linksta į istoriją (Montezuma, El temor de Hernan Cortes); Mariano Azuela (1873–1952), autorius romano Los de Abajo 1918, kuris laikomas geriausiu meksikiečių revoliuciją vaizduojančiu romanu; Martin Luis Guzman (g. 1887), išgarsėjęs savo revoliucijos laikotarpio romanais El agula y la Serpiente 1928 ir La Sombra del caudillo, kuriuose vaizduojami tragiškiausi revoliucijos epizodai; Gregorio Lopez y Fuentes (g. 1897), žymus savo romanais iš indėnų gyvenimo (El Indio, Tierra), kuriuose kelia agrarines ir rasines problemas. Iš dabarties poetų minėtini: Jaime Torres Bodet (g. 1901), Xavier Villaurutia (g. 1903), Carlos Pellicer (g. 1899) ir Jose Gorostiza (g. 1901), labai linkęs į ispaniškas XV ir XVI a. tradicijas.

J. Jimenez Rueda, Hist. de la literatura mexicana 1942; *Julio Leguizamon*, Historia de la literatura hispanoamericana 1945; *P. Gaučys*, Pietų Kryžiaus padangėje. Lotynų Amerikos rašytojų antologija 1953. *P.Gč.*

M. menas. Savitos M. meno tradicijos tęsiasi nenutrūkstamai nuo prieškolumbinių indėnų meno liekanų ligi reikšmingų XX a. pradžios modernistų laimėjimų freskos srityje. Vietinės indėnų kultūros paminklai ribojasi architektūros liekanomis, skulptūrų fragmentais ir dekoratyvinio meno pavyzdžiais. Šis menas daugiausia religinio ar simbolinio pobūdžio, jo formos monumentalios ir dekoratyvios. Šios ypatybės didele dalimi būdingos ir XX a. M. menui.

Kolonijinis menas išlaikė daug senovės savybių, bet pagrindinai rėmėsi XVI–XVIII a. Ispanijos baroko principais, nes Bažnyčia ir misininkai buvo pirmieji šio meno rėmėjai. Stiliaus raidą veikė ne tik šie du veiksniai, bet taip pat ir vietinių amatininkų bei dailininkų ranka ir nuotaikos. Baroko formų fantastiškumas stipriai veikė vietinių vaizduotę. Milžiniškos katedros, kilusios iš ispanų-italų baroko formų, buvo skiriamos sudaryti stiprų religinį įspūdį vietiniams indėnams. Šis vietinis M. ultrabarokinis architektūros stilius, pasižymįs ekstatiškai gausia ir turtinga ornamentika, yra gavęs Churrigueresque vardą (Plg. Tepozotlán vienuolynas, San Sebastian ir Santa Prisca bažnyčia Taxco). Tapyboje šiuo metu buvo jaučiamas žymus provinciališkumas, įtakotas ispanų ir italų realistinio baroko dailininkų, pvz. Caravaggio ir Ribera. Šis realizmo bruožas barokiniame mene M. rado itin palankią dirvą. Iš žymesnių to meto menininkų minėtini: Baltázar Echave (1582–1650), atvykęs iš Ispanijos, Sebastián Arteaga (1610–apie 1656) ir Miguel de Santiago (apie 1620–1680). Jų menas buvo skirtas daugiau kolonistams, negu vietiniams. Parapijose tuo metu klestėjo liaudies menas,

Meksika

Meno rūmai Meksikos mieste

pvz. realistinės spalvotos šventųjų statulos su tikrais drabužiais, plaukais ir t.t. Liaudies menas turėjo stiprios įtakos ir vėlesnių laikų M.m.

XVII–XVIII a. spalvingas italų barokas ir kai kurie atskiri meistrai, pvz. Murillo, kėlė M.m. Iš to meto M. menininkų pažymėtini: Juan Rodriguez Juárez (1675–1728); Miguel Cabrera (1695–1768) ir José Ibarra (1688–1756), Rubenso sekėjas.

XIX–XX a. laikytinas M.m. žydėjimo laikotarpiu. Viena iš priežasčių buvo grįžimas prie savo krašto kultūrinių vertybių, ryšium su revoliuciniu krašto atgimimu, ir antra — sukilimas prieš proeuropinę meno akademiją (Academia Nacional de San Carlos, įst. 1778 Karolio III kaip graviūros mokykla, vėliau praplėsta į instituciją, skirtą M. tautinio meno puoselėjimui, tačiau ilgainiui praradusią šį tikslą). Po 1912 mokinių sukilimo iš Paryžiaus atvykęs impresionistas Alfredo Ramos Martínez pakeitė akad. veidą: tapymas atvirame ore pasidarė vyraujančia tendencija. Be to, ryšium su revoliucija pradėjo vyrauti socialinės temos. Grafika nuo XIX a. vidurio tapo reikšminga meno šaka (politinės karikatūros ir populiarių baladžių bei dainų iliustracijos laikraščiuose). Politinėmis karikatūromis ypačiai pasižymėjo Constantino Escalante (m. 1868). Vėlyvesnių laikų žymūs karikatūristai buvo José Guadalupe Posada (1851–1913), kurio darbuose jaučiamas sen. indėnų ir kolonijinio meno elementų supynimas, ir José Clemente Orozco (1883–1949), kurio grafikos serijoje ‚Meksika revoliucijoje' apeliuojama į plačiąsias mases. Tapyba atgijo po pilietinio karo, apie 1910. Kiekvienas dailininkas jautėsi turįs pasisakyti savo politinius įsitikinimus. Carranzos konstitucijos šalininkai, dailininko Dr. Atl (slapyvardis Gérardo Murillo) vadovaujami, 1910 įsteigė vad. Centro Artistico, kur būrėsi intelektualai ir dailininkai. Menas paliko akademizmo tradicijas ir grįžo į gyvenimą. Nepriklausomybės šimtmečio proga buvo rengiamos tautinio meno parodos. Per tą neramų dešimtmetį susikristalizavo naujos meninės idėjos, ir 1922 išleistas Sindikato manifestas, smerkiąs europinių tradicijų sekimą mene ir skatinąs naują išraiškos formą (ypač freskos meną — skirtą minioms). Revoliucinė valdžia davė užsakymus milžiniškiems viešų pastatų dekoravimo darbams, apie kuriuos susibūrė pajėgių dailininkų grupė: Fernando Leal (g. 1897), Fermín Revueltas, prancūzas Jean Charlot (g. 1898) iš Paryžiaus su savo freskos ir enkaustikos eksperimentais, peizažistas dr. Atl; pedagogas, grafikas, vėliau surrealizmo atstovas Meksikoje Roberto Montenegro (g. 1885), modernistai Orozco, Siqueiros (g. 1898) ir D. Rivera (1886–1954). Tai buvo milžiniškas kolektyvinis darbas, kuriam lygaus nebuvo modernaus meno istorijoje. Jaunesnė M. dailininkų karta gyveno jų pasiektais laimėjimais, neužmiršdama taip pat semtis jėgų iš savo turtingos meno praeities ir ieškodama šviežių kelių naujų technikų bandymuose. M. dailininkai ypačiai yra stiprūs sienų dekoracinėje tapyboje; jų darbų galima rasti M. ir JAV. Vienas iš pirmaujančių M. abstraktistų yra Carlos Mérida (g. 1893), išsimokslinęs Paryžiuje. Plačiai žinomi taip pat Rufino Tamayo (g. 1899), savo darbuose suartinęs Paryžiaus abstraktizmo formas su M. tradicijomis; Agustín Lazo (g. 1900), scenos dekoratorius ir kt. *R.Žk.*

M u z i k a sudarė didelę ir reikšmingą M. indėnų gyvenimo, ypač religinio ritualo dalį. Gausūs šokiai ir dainos buvo palydima įvairiais mušamaisiais ir pučiamaisiais instrumentais. Tačiau tos muz. beveik nėra išlikusios, todėl maža kas žinoma apie jos formą bei struktūrą. Sprendžiant iš muz. instrumentų, atrodo, jog ji buvusi monofoninė, ribotų melodinių galimybių.

Užėmus kraštą ispanams, muz. gyvenimo raida radikaliai pasikeitė. Misininkai įvedė europinės muz. tradicijas, ypač rūpinosi bažnytinio ritualo muzika. Jie įst. (daugiausia prie vienuolynų ir bažnyčių) muz. mokyklas, kuriose indėnai buvo supažindinami su europiniais muz. instrumentais ir mokomi grigalinio giedojimo. Pirmą tokią mokyklą įst. flamų kilmės pranciš-

konas Pedro de Gante (1480–1572) Texcoco mst. 1524. Tokiu būdu gana ilgai vyravo ir kiek aukštesnį lygį buvo pasiekusi bažnytinė muzika. M. buvo išleista ir pirmasis Amerikos kontinente muz. leidinys— liturgijos Ordinarium 1556. Muz. gyvenimo centras ilgą laiką buvo Meksikos mst. katedra, kur vargonininkavo pirmieji ryškesni XVI–XVII a. kompozitoriai: J. de Lienas, J. Agurto y Loaysa, Hernando Franco, Juan de Padilla, Antonio de Salazar, kiek vėliau Manuel de Zumaya (parašęs pirmąją meksikiečių operą La Partenope 1711) ir kt. XVIII a. ir XIX a. pačioje pradžioje bažnytinės muz. tradicijas tęsė José de Torres, José Maria Aldana (m. 1810), Antonio Juanas (m. 1817) ir kt.

M. tapus nepriklausoma, muz. raida ėmė žengti spartesniu žingsniu. Ypač reikšminga buvo pedagogo, teoretiko ir organizatoriaus José Marciano Elízaga (1786–1842) veikla: jis įst. pirmąją muz. draugiją (Sociedad Filarmónica 1824) ir pirmąją konservatoriją (Academia Filarmónica) de México 1825), savo teoriniais darbais davė gilesnius pagrindus muz. studijoms bei kūrybai. Nors šios institucijos ilgai neišsilaikė, jų darbą tęsė Escuela de Música (įst. 1838), José Antonio Gómez įst. Academia de Música (1839), Augustín Caballero vadovaujama Conservatorio de la Sociedad Filarmónica Mexicana (įst. 1866), iš kurių 1877 išaugo Conservatorio Nacional. Iki XIX a. pabaigos muz. kūryboje vyravo itališko stiliaus operos ir pseudoromantinė saloninė muzika. Operinėje muz. plačiau pasireiškė Cenobio Paniagua (1821–82), Aniceto Ortega (1823–75), Melesio Morales (1838–1908), Julio Ituarte (1845–1905) ir kt.; saloninėje muz. — Felipe Villanueva (1862–93) ir Juventino Rosas (1868–94), pastarasis ypač išgarsėjęs savo valsais. Atskirai minėtinas katalonų kilmės Jaime Nunó (1824–1908), M. himno (1854) autorius.

XIX a. pabaigoje daugiau susidomėta simfonine muz., prie kurios populiarinimo savo rengiamais koncertais nemaža prisidėjo Carlos J. Meneses (1863–1929). Itališkąją operą pakeitė to meto prancūziškojo ir vokiškojo stiliaus simfoninė muzika. Pirmajai krypčiai ryškiausiai atstovavo Gustavo E. Campa (1863–1934), o antrajai — Ricardo Castro (1864–1907), taip pat plačiai žinomas kaip pianistas, ir Julián Carrillo (g. 1875), ilgainiui susidaręs savitą muz. sistemą pagrįstą trupmeniniais tonais. Šių krypčių akademinio romantizmo poveikyje, kartais mėgindami paliesti ir tautinę tematiką, reiškėsi ir kiti, kiek vėlesni kompozitoriai: Estanislao Mejía (g. 1882), José Francisco Vásquez (g. 1893), Eduardo Hernández Moncada (g. 1899), Juan León Mariscal (g. 1899), Alfonso de Elías (g. 1902), Rafael Adame (g. 1906) ir kt.

M. turi turtingą liaudies muz., kurią sudaro indėnų, negrų ir ispanų liaudies muz. derinys. Ypač gausu dainų ir šokių, kuriuos dažniausiai palydi taip pat dainos. Tačiau kompozitoriai ja susidomėjo tik XIX–XX a. sąvartoje. Nors paskirų jos bruožų pasirodė jau kai kuriuose XIX a. pabaigos kūriniuose, didesnės kūrybinės reikšmės liaudies muz. įgijo XX a. pradžioje, pradėjus ją sistemingai rinkti ir studijuoti. Tokiu būdu padėta pagrindai tautinei muzikai. Jos ryškiausias pradininkas buvo Manuel M. Ponce (1882–1948), gausiai pavartojęs liaudies melodijas ypač savo fortepijoninėje muzikoje. Toliau šia kryptimi tradicinės muz. ribose ėjo José Rolón (1883–1945) ir Candelario Huízar (g. 1888). Aukščiausiai tautinę muz. moderniosios muz. priemonėmis iškėlė Silvestre Revueltas (1899–1940) ir ypač Carlos Chávez (g. 1899), žymiausias ir plačiausiai žinomas M. kompozitorius, daug prisidėjęs prie muz. kultūros lygio pakėlimo ne tik kūryba, bet ir muz. veikla, — jis ilgą laiką vadovavo valst. konservatorijai, įst. 1928, ir dirigavo Orquestra Sinfónica de México. Šiuo metu tautinės-moderniosios muz. sintezei ryškiausiai atstovauja jaunesniųjų kompozitorių grupė vad. Grupo de los Cuatro: Daniel Ayala (g. 1908), Blas Galindo (g. 1910), Salvador Contreras (g. 1912) ir Pablo Moncaya (g. 1912). Kiti dabarties kompozitoriai — vieni pabrėždami tautinį charakterį daugiau, kiti mažiau — reiškiasi įvairiose moderniosios muz. kryptyse: Arnulfo Miramontes (g. 1882), Miguel C. Meza (g. 1903), Jesús Bal y Gay (g. 1905), Luis Sandi (g. 1905), Miguel Bernal Jiménez (g. 1910), Luis Herrera de la Fuente (g. 1916) ir kt.

Atskirai paminėtina gausi lengvoji muz., kuriai būdinga ne tiek meksikietiškas charakteris, kiek apskritai Vidurio ir P. Amerikos melodijos ir ritmas. Populiariausias šios srities kompozitorius yra Augustín Lara (g. 1901).

R. Campos, El folklore y la música mexicana 1928; *M. Galindo,* Historia de la música mejicana 1933; *G. Saldívar,* Historia de la música en

M. 1934; *O. Mayer-Serra,* Panorama de la música mexicana 1941; (") The Present State of Music in M. 1946; *C. Chávez,* La música mexicana 1949; *R. Stevenson,* Music in M. 1952. *K.O.*

Meksikos įlanka Atlanto vandenyno vidužemio jūra tarp JAV, Meksikos ir Kubos salos, 1700 km ilgio, ligi 1000 km pločio, 1.604.000 km² ploto; jungiasi Jukatano sąsiauriu su Karaibų jūra ir Floridos sąsiauriu su Atlantu; per šį sąsiaurį teka Golfo srovė iš Amerikos į Europą. Vid. gilumas 1485 m, mkm. žinomas 4380 m. Įteka Misisipė (Mississippi), Rio Grande, Mobile ir daug smulkesnių upių. Žymiausi uostai: New Orleans, Tampa, Galveston, Corpus Christi — JAV, Tampico, Veracruz ir Merida — Meksikoje, Habana — Kuboje. Š. krantas turtingas nafta. *S.K.*

Mekšras žr. Kuoja.

Mekšrinis dažnas Aukštaičių ežerų vardas; stambesni: 1. Kaltanėnų vls., Švenčionių aps., 6 km į š.v. nuo Kaltanėnų mstl., 15 ha; 2. Kuktiškių vls., Utenos aps., 5 km į p.r. nuo Kuktiškių bžk., 21 ha; 3. Molėtų vls., Utenos aps., 1 km į p. nuo Rašio ež., 27 ha; 4. Smalvų vls., Zarasų aps., 3 km į p.v. nuo Turmanto glžk. st., 15 ha.

Mela Pomponijus (lot. Mela Pomponius) romėnų rašytojas, kilęs iš Tingenteros Ispanijoje. Apie 43–44 po Kr. parašė trijų knygų geografinį veikalą De chorographia. Tai pirmas šios rūšies išlikęs romėnų veikalas, kur šalia geografinių žinių duodama medžiagos ir papročių istorijai. Savo veikale M. parodė daugiau retorinio išsilavinimo ir stilistinio intereso, negu nusimanymo apie patį dalyką. Čia be vertingų žinių, duodama ir fantastinių atskirų kraštų aprašymų. Pvz. savo darbe (III, 6) apie kraštą į š. nuo Vyslos pasakoja įvairiausių keistenybių apie ten gyvenančius kažkokius kiaušaėdžius, kurie mintą pelkinių paukščių kiaušiniais, apie arkliakojus ir ilgaausius, kurie savo pliką kūną tepridengią ausimis. Tekstą išleido C. Frickas 1880 (naujas leidimas 1935), vok. vertimas H. Philippo 2 tt. 1918. *A.Rkš.*

Melafiras mineralas žr. Uolienos.

Melamed Samuel Max (1885 Vilkaviškyje — 1938 Naujorke) žydų rašytojas, sionistų veikėjas. Jo disertacija Theorie, Ursprung und Geschichte der Friedensidee 1909 gavo tarptautinės Berno taikos konferencijos premiją ir buvo išversta į daugelį kalbų. Nuo 1901 Londone Jewish Chronicle red., nuo 1914 JAV. Čikagoje leido The Reflex, Sentinel, vyr. red. Tägliches Jüdisches Courier ir kt. Išsp. Der Staat im Wandel der Jahrtausende 1911, Psychologie des jüdischen Geistes 1914, Gestalten und Schatten 1914, On the Eve of Redemption 1917, Breaking the Tablets 1928 ir kt.

Melaminas 2, 4, 6 – triamino – 1, 3, 5 – triazinas, $C_3H_6N_6$, bespalviai, monoklininės formos kristalai, tarpūs verdančiame vandenyje bei alkoholyje. M. šildomas aukštesnėje kaip 250°C temperatūroje skyla. M. gaunamas polimerizuojant dicianodiamidą ($3C_2H_4N_4 \rightarrow 2C_3H_6N_6$). M. vartojamas plastinių medžiagų gamyboje, nes, panašiai kaip ir šlapalas, reaguoja su formaldehidu. Iš m. gautos plastinės medžiagos yra atsparesnės šilumai bei drėgmei, negu gautosios iš šlapalo.

Melampas (gr. Melampus, -odos) graikų mitologijoje garsus regėtojas iš Pilo (gr. Pylos), Amitaono (gr. Amythaōn) sūnus, Bianto (gr. Bias, -antos) brolis. Gyvatės laižiusios miegančiam M. ausis, tad jis nubudęs galėjęs suprasti paukščių kalbą. M. pagydęs nuo Dioniso (žr.) ekstazės išprotėjusias karaliaus Proito (gr. Proitos) dukteris ir gavęs dalį Argo karalystės. Iš jo kilusi ištisa regėtojų giminė. M. turėjęs paskirtį pristabdyti naujojo Dioniso kulto ydas.

Melampyrum žr. Kūpolis.

Melampsora žr. Svylarūdė.

Melampsoraceae žr. Svylarūdiniai.

Melancholija (gr. melos, melanos ‚juodas' ir cholē ‚tulžis') prislėgtos nuotaikos, jausminės depresijos būvis. Psichologijoje m. terminas vartojamas dvejopai: pirma, apibūdinti psichinę orientaciją ir elgseną žmogaus, turinčio melancholiko (žr.) temperamentą; antra, apibūdinti gilų psichinį sutrikimą — psichozinę depresiją. Psichozinė depresija, arba m., pasireiškia tuo, kad ligonis praranda bet kokį susidomėjimą gyvenimo realybe, visiškai paskęsta savo minčių pasaulyje, graužiasi esąs netikęs, blogas, nereikalingas žmogus ir dažnai būna įsitikinęs esąs prakeiktas. Savęs neapykanta pasiekia tokio laipsnio, kad ligonis bando žudytis arba bent susižaloti. Fizinis aktyvumas sulėtėja iki minimumo, ir pacientą neįmanoma kuo nors sudominti ar išjudinti. Šitokios m. priežastys paprastai atsekamos paciento vaikystės ir brendimo laikotarpiuose. Per didelis prisirišimas prie vieno asmens šituose laikotarpiuose, per didelė identifikacija pasąmonėje įžiebia tam asmeniui neapykantą, nes žmogus jaučiasi nelaisvas, dominuoja-

F. M. Farrières Melancholija

mas. Vėliau, to asmens globą ir psichinę paramą praradęs, žmogus jaučiasi tuščias ir nevertas, savęs neapkenčia, ir nesąmoningai siekia savyje panaikinti visa, ką iš to asmens pasisavino. Psichozinė depresija, arba m., yra viena iš manijos-depresijos psichozės fazių.

Kita psichozinės depresijos rūšis vad. involiucinė m. Ši liga pasižymi tuo, kad ja suserga vyresnio amžiaus žmonės: moterys 45–50 metų, vyrai 50–60; fizinis aktyvumas nesulėtėja, bet priešingai — ligonis blaškosi, nerimsta; somatinės deliuzijos žymi ypatingą susirūpinimą kūno funkcijomis. Priežastys aiškinamos panašiai, kaip ir kitų m. formų; šalia to, prisideda ir tam amžiui būdingi psichiniai išgyvenimai: vaikų netekimas, lytinio pajėgumo silpnėjimas. Yra duomenų, jog palinkimas šiai ligai gali būti paveldimas. Gydymas sunkus, tačiau ligoniai laikinai pagerėja po elektrokonvulsinės terapijos.

S. Freud, Mourning and Melancholia 1934; *K. Brockhausen,* Erbbiologische Untersuchungen über depressive Psychosen des Rückbildungsalters 1939; *W. Muncie,* Psychobiology and Psychiatry 1948.

A.Sž.

Melancholikas (gr.) daug mąstąs, linkęs sielvartauti, save menkai vertinąs žmogus, Geros širdies, veikiai pateisina kitus ir prisiima jų kaltę sau, ir užtat neretai išnaudojamas. Mėgsta smulkmenišką, rutininį darbą, ir apskritai labai kruopštus, pastovus darbininkas, bet savo darbais nesigiria. Ypatingai pasižymi kantrumu ir teisingumu. Sau pačiam labai negailestingas, todėl retai kada tesijaučia laimingas. Žr. Temperamentai.

Melanchton Philipp (1497 II 16 Brettene, Badene — 1560 IV 19 Wittenberge) humanistas, reformacijos teologas, artimiausias M. Liuterio bendradarbis. Jo tėvas buvo kurfiursto amatininkas, motina garsaus humanisto J. Reuchlino dukterėčia. Mokytojas Ungeris išmokė jį lotynų kalbos. Tėvui mirus, senelė M. pasiėmė auklėti Pforzheime. 1509 įstojo į Heidelbergo univ., kur jis gavo bakalauro (baccalaureus artium) laipsnį. Magistro laipsnio neduota dėl jauno amžiaus. 1512 persikėlė į Tübingeno univ. Čia M. gavo magistro laipsnį. 1516 jam pavesta dėstyti aristotelinę filosofiją, graikų ir lotynų klasikus. 1518 išleistoji graikų kalbos gramatika davė kryptį mokykloms dešimtmečiams. Atsisakęs priimti profesūrą Ingolstadto univ., J. Reuchlino siūlymu pakviestas graikų kalbos profesorium į Wittenbergo univ. Įžanginę paskaitą apie mokymo reformą universitete skaitė 1518 VIII 29 Wittenbergo pilies bažnyčioje. Wittenberge susidraugavo su M. Liuteriu. Pastarojo įtakoje M. ėmė domėtis Šv. Raštu ir teologija. 1519 įsigijo teologijos bakalaureato laipsnį. Nuo kitų mokslo laipsnių jis atsisakė kuklumo sumetimais. M. dažnai pavadavo Liuterį profesūros ir spaudos reikaluose. Reuchlino raginamas atsipalaiduoti Liuterio įtakos, M. pareiškęs: ‚Geriau mirti, negu atsitraukti nuo Liuterio'. 1519 lydėjo Liuterį į Leipcigo diskusiją. Liuterį smerkiančios bulės proga 1521 paskelbė traktatą Loci communes rerum theologicarum, kur davė pirmąjį mokslinį reformacinės teologijos formulavimą. Be to, M. padėjo Liuteriui teologiniame darbe.

M. aktyviai dalyvavo bažnytinėje administracijoje. 1527 parašė instrukciją parapijų vizitacijai (Unterricht der Visitatoren) ir pats dalyvavo ją vykdant. Jis paruošė mokyklų santvarką ir universiteto statutą, kurių pagrindan padėjo lot. kalbą. Tuo jis nustatė vok. mokyklų sistemą ilgiems laikams. Be to, parašė eilę vadovėlių, kurie buvo naudojami mokyklose iki XVIII a. Todėl jis vadinamas Praeceptor Germaniae (Vokietijos mokytojas). Pas M. mokėsi Stanislovas Rapailionis ir Abraomas Kulvietis.

Ph. Melanchton (A. Dürerio vario raižinys, 1526)

1530 M. dalyvavo Augsburgo seime ir surašė ev. liut. tikybinės konfesijos raštą Augsburgische Konfession ir Apologie der Augsburgischen Konfession 1530–31 (žr. Augsburgiškas Išpažinimas). Po Liuterio ginčo su humanistu Erazmu Roterdamiečiu (žr.), M. teologiniai įsitikinimai sutvirtėjo. Tat pasirodė jo bibliniuose komentaruose 1527 ir 1532 ir pasireiškimuose dėl kontroversijų 1534 ir 1535. Jis išgyveno ev. nesutarimus, dėl jų blaškėsi, bet leidosi išlyginamas Liuterio įtakos.

M. dalyvavo svarbiausiuose reformacijos įvykiuose Vokietijoje. reformacijos įvedime Viurtemberge, Schmalkaldeno s-gos posėdžiuose, 1541 Wormso debatuose, Kölno reformacijos nuostatuose Bonoje ir kt.

Liuteriui mirus (1546), M. nenoromis apsiėmė vadovauti reformacijai. Tada pasirodė M. silpnumai: jam trūko Liuterio minties nuoseklumo ir laikysenos pastovumo, galios ir autoriteto. Dėl kompromisinės laikysenos valstybės atžvilgiu Augsburgo interimo metu 1548 ir reformatų atžvilgiu per Pataisytą Augsburgo konfesiją 1551, teologai ir teisininkai reiškė jam sinkretizmo priekaištų, ir vėlyvesnė liut. ortodoksija tuos M. veikalus atmetė. M. mirė po trumpos ligos ir palaidotas pilies bažnyčioje Wittenberge greta Liuterio. M. veikalai išsp.: Melanchtonis opera quae omnia (Corpus Reformatorum) 28 tt. 1834–60, Supplementa Melanchtoniana 6 tt. 1910–28.

H. Busch, M.s Kirchenbegriff 1918; *W. Elert,* Morphologie des Luthertums 2 tt. 1952; *G. Ellinger,* Ph. M. ein Lebensbild 1902; *H. Engelland,* M. Glauben und Handeln 1931; *H. Gollwitzer,* Coena Domini 1937; *H. Hartfelder,* Ph. M. als Praeceptor Germaniae 1889; *J. Heckel,* M. und d. heutige dt. Staatskirchenrecht (Festg. E. Kaufmann 1950); *A. Herrlinger,* Die Theologie M.s in ihrer geschichtlichen Entwicklung 1879; *G. Hoffmann,* Luther u. M. (Zeitsch. f. syst. Theologie 1938); *P. Schwarzenau,* Wandel im theol. Ansatz bei M. 1956; *H. E. Weber,* Reformation, Orthodoxie und Rationalismus 1937. *M.Kv.*

Melanconiaceae žr. Deguliniai.

Melanezija (iš gr. melas ‚juodas' ir nesos ‚sala') salynas p.r. Pacifike, supąs Australiją iš š.r. pusės į pietus nuo pusiaujo. Rytuose M. siekiasi su Polinezija. Šiam salynui priklauso: N. Kaledonija, Fidži, Loyalty, N. Hebridai, Salomonai, Santa Cruz, Admiraliteto, Louisiados, D'Entrecasteaux, Bismarko salos ir N. Gvinėja, iš viso apie 960.000 km². Didžiosios salos (išskyrus N. Gvinėją) yra vulkaninės kilmės, o mažosios — koralinės. Gyventojai melanezi e č i a i suskilę į daugelį kilčių, besiskiriančių savo tarpe kalbiškai ir kultūriškai. Verčiasi žvejyba, dažni kalstiniai trobesiai, gyvena didelėmis šeimomis.

H. Damm, Die Inselbewohner Melanesiens 1949.

Melanidai viena iš pirmykščių juodųjų Indijos rasių, gana artima negritams. Šiaip m. dažnai sumišę su žemųjų kastų indidais ir kt., todėl jų rasiniai požymiai pastebimi daug plačiau negu mundų ir tamilų tautų praplitimas. M. yra vidutinio ūgio, labai tamsiai rudos odos, ilgagalviai, kaktos pirmyn išsišovusios, plačių žandikaulių ir banguotų plaukų. Šiauriniai m. išplitę Bihare ir Orisoje, bet stipriai paveikti vad. gondidų ir sudaro atskirą porasę. Patys gryniausi šiauriniai m. yra Santale ir Ho kolidai (vardas iš kolarų kilties); kitos mundų tautos yra mongolidų paliestos. Šiauriniai m. siekia iki V. Bengalijos, Hindustano ir Radžputano. Pietinius m. sudaro tamilai (apie 18 mil.), išplitę rytinėje P. Indijos dalyje ir maždaug Kristaus laikais nusikraustę į R. Ceiloną. Kartais m. priskiriamos ir kitos žemaūgės negausios P. Azijos tautelės. *A.MŽ.*

Melanija (383–439) Romos aristokratė, šventoji (šventė XII 31). Patraukta senelės (irgi M.) ir kitų aristokračių pavyzdžio, norėjo atsidėti asketiniam gyvenimui, bet, tėvams pasipriešinus, 14 m. ištekėjo už Valerijono Piniano. Nugalėjus giminių ir Romos senato pasipriešinimą, dalį savo paveldėtų turtų išdalijo vargšams ir bažnyčioms, suteikė laisvę per 8000 turėtų

vergų. 408 su motina Albina ir Rufinu iš Akvilėjos apsigyveno savo viloje v. Mesinos sąsiaurio krante, iš kur, barbarų antplūdžiui gresiant, persikėlė į Afriką ir apsigyveno Tagaste pas vysk. Alipijų; čia ją pasiekė šv. Augustino laiškas, giriąs jos dorybes. 417 aplankė Jeruzalės šventas vietas ir Egipto vienuolynus. Alyvų kalne pastatydino 90 -čiai mergaičių vienuolyną ir jam vadovavo. Mirus motinai ir vyrui, antrą vyrų vienuolyną pastatydino prie Dangun Žengimo šventovės. Vienuolis Geroncijus, kuris M. mirus valdė M. įsteigtus vienuolynus, parašė M. gyvenimą (Vita), kuris išliko įvairiose graikų ir lotynų k. redakcijose.

M. Rampolla, S. M. Giuniore 1905; *G. Goyau,* Ste Mélanie 1908. *J.V.*

Melaninai (iš gr. melas, melanos ‚juodas') biologijoje — tamsiai rudos ar juodos spalvos dažomosios medžiagos (pigmentai), aptinkamos įvairiuose gyvūnų organizmo audiniuose; m. turi azoto.

Melanitas juodoji mineralo granato (žr.) variacija.

Melanizmas didesnis melaninų (žr.) susitelkimas kai kuriuose gyvūnuose, suteikiąs jiems juodą spalvą. Žr. Dichromatizmas. M. priešybė yra albinizmas (žr.).

Melanoma navikas, sudarytas iš melanino (žr.) pigmento narvelių. Piktybinė m. pradeda plėstis iš apgamos, susideda iš juodų narvelių ir turi nepaprastą palinkimą persikelti į kitas organizmo vietas.

Melanozė 1. medicinoje — per gausus melanino (žr.) pigmento susitelkimas audiniuose. Melanozinių dėmių aptinkama odoje, žarnų sienose, akių apvalkaluose ir kitur. Botanikoje — vynuogių lapų liga, sukeliama parazitinio grybo Septoria ampelina, taip pat ir citrinų liga, sukeliama grybšio Phomopsis citri.

Melanžas (prc. mélange ‚mišinys') bendras pavadinimas vilnoninių ir pusvilnonių audinių, kurių siūlų spalva gaunama maišant įvairios spalvos vilnas (dažytas arba natūralios spalvos). Pvz. norint gauti vidutiniai pilką spalvą, imama natūralios baltos vilnos 50% ir juodai dažytos vilnos 50%. Norint pilkumui suteikti kokį nors kitą atspalvį, įdedama į mišinį mažas nuošimtis kurios nors kitos spalvos dažytos vilnos. Melanžinės vilnonės medžiagos laikomos geresnės kokybės už tas, kurios dažomos jau išaustos. Geresnės uniforminės ir šiaip kitos paskirties medžiagos būna melanžinės.

Melaro ežeras (šved. Mälaren) yra Švedijoj, ties Stockholmo mst., trumpa Norrströmo upe jungiasi su Baltijos jūros fiordu; paviršiaus plotas 1149 km², krantai išraižyti įlankų, daug salų; gilumas ligi 64 m, vid. 15 m; paviršius 0,5 m nuo j.l.

Melartin Errki Gustaf (1875–1937) suomių kompozitorius ir dirigentas. Nuo 1901 kompozicijos mokytojas Helsinkio konservatorijoje (nuo 1911 jos dir.), nuo 1906 Viipurio orkestro dirigentas. Iš jo kūrinių pažymėtina: opera Aino (1909), baletas Sininen helmi (Mėlynas perlas), 7 simfonijos, 5 siuitos, 4 styg. kvartetai, 2 smuiko sonatos, per 300 dainų ir įvairios taikomosios muzikos (vaidinimams, melodramoms ir kt.). M. reiškėsi ir kaip rašytojas. Jo aforizmų knyga Credo išversta į daugelį kalbų.

Melas netiesa, išreikšta žodžiu ar veiksmu kitus suklaidinti. M. skiriasi nuo vaikiškų ar liguistų įsivaizdavimų tuo, kad žmogus tai daro sąmoningai ir norėdamas sau ką nors laimėti. Ši sąmoningumo charakteristika suteikia pačiam veiksmui atsakingumo bruožą ir tuo būdu pastato jį moralinėn plotmėn. M. yra egoistiškas veiksmas ir, statydamas individo interesus aukščiau bendruomeninių, yra kenksmingas bendruomenei. M. daroma žala buvo ir yra žinoma visoms kultūroms nuo seniausių laikų. Aštuntasis dekalogo įsakymas yra nukreiptas prieš m.; ir kitos tautos, nepažįstančios dekalogo, turi specialių nuostatų, liečiančių bausmes už m. Nors apskritai kiekvienos formos m. yra smerktinas ir nedoras veiksmas, tačiau yra tam tikrų m. rūšių, kurios tik dalimi priklauso doros sričiai. Pvz. mandagumo, užuojautos m., m. gėdai išvengti ar atsidūrus pavojuje, prekybininko ir politinis m. dažnai tik iš dalies priskiriami m. grupei. Nors daugiausia šios rūšies m. nėra pavojingas ir dažniausiai lengvai suvokiamas, tačiau retkarčiais ir jis gali turėti žymių bendruomenę ardančių padarinių. Gal būt, šiuo atžvilgiu išimtį sudaro tik m., kurį individas turi panaudoti bendruomenės labui, pvz. norėdamas išsaugoti karines, visuomenines arba profesines paslaptis. Tokiais atvejais m. yra būtinas ir pateisinamas. Filosofai ir moralistai skyrėsi ir skiriasi savo galvojime m. atžvilgiu. Pvz. I. Kantas laikė kiekvieną m. nemoraliu ir

smerktinu; tuo tarpu F. Nietzsche manė, kad m. dažnai yra reikalingas kaip priemonė tikslui pasiekti ir, jeigu naudingas ir reikalingas didesnei jėgai įsigyti, tai morališkai pateisinamas. Yra atsitikimų, kada žmogus gali prasilenkti su tiesa dėl lakios vaizduotės arba įvairių psichinių sutrikimų. Pvz. vaikai, ypač jauno amžiaus, sunkiai daro skirtumą tarp vaizduotės ir realybės ir dažnai įsivaizduotą dalyką perduoda kaip išgyventą atsitikimą. Nors vaikystėje šitokie dalykai esmėje nereiškia nenormalumo, kai vaizduotės ir tikrovės maišymas yra labai dažnas ir išgyvenimai stiprūs, tai jau vaiko amžiuje tat gali būti ženklas tam tikrų psichinių nenormalumų, pvz. vad. pseudologia phantastica, haliucinacijos ir pn. Yra ir suaugusių, kurie protinių ar jausminių sutrikimų įtakoje išgyvena dalykus, kurių kiti neišgyvena, ir savo haliucinacijas laiko realybe. Bet tiek vaikai, tiek ir suaugusieji su jausminiais ar protiniais sutrikimais vaizduotės turinį išgyvena kaip tikrovę ir, perduodami savo išgyvenimus, net nežino, kad prasilenkia su tiesa. Savaime suprantama, kad tai neturi nieko bendra su morale ir kad šitokie reiškiniai negali net būti vadinami m. Išimtį čia sudaro tik dalis psichopatų, kurie yra vad. ‚patologiniais melagiais'. Šie žmonės meluoja neapsakomai daug, norėdami pakelti savo vertę kitų akyse. Dažniausiai šios rūšies m. gali būti lengvai suvokiamas, bet, atrodo, kad patologiniai melagiai dėl to nesijaudina, nes jiems trūksta savikritikos jausmo. M. šiems žmonėms suteikia tam tikro pasitenkinimo ir patenkina jų norą atkreipti į save kitų dėmesį, nežiūrint, kad galiausiai jų asmenybė gali būti kitų vertinama neigiamai. Gal šitoks m. ir turi moralinės reikšmės, bet jo moralinis įvertinimas negali būti atliekamas be psichologinio įvertinimo, pagal kurį psichopatas yra žmogus, kuris nesugeba išvystyti moralinių bei etinių jausmų ir kuris nesugeba atskirti gera nuo bloga ir tiesos nuo klaidos.

I. Kant, Über ein vermeintl. Recht aus Menschenliebe zu lügen 1797; *P. Maldeikis,* M., kaip pedagoginė problema 1938; *J. J. B. Morgan ir D. G. Lovell,* The Psychology of Abnormal People 1948; *F. Nietzsche,* Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne 1875; *J. Pikūnas,* Fundamental Child Psychology 1958; *O. Lipmann* und *P. Plaut,* Die Lüge 1927; *C.* und *W. Stern,* Erinnerun, Aussage und Lüge in der ersten Kindheit ⁴1931. *Vyt. B.*

Melas (gr. Mēlos, dabar Milos, it. Milo) vulkaninė sala Egėjo jūroje, viena iš graikų Kikladų (žr.) salų, 148 km² dydžio, 751 m nuo j.l., apie 6000 gyv., svarbiausias miestas — Plaka. Auginama vynuogės, alyvos medžiai, kviečiai, daržovės. Apie 3000 pr. Kr. M. yra buvęs Egėjo kultūros centru, vėliau jis buvo nustojęs reikšmės. Apie 1000 pr. Kr. salą užėmė doriečiai, vėliau įsitvirtino atėniečiai. M. atlikti kasinėjimai yra davę vertingos medžiagos salos kultūrai pažinti. Iš skulptūrų žinomiausios: M. kuras, nuogo archainio meno jaunuolio statula (apie 560–550 pr. Kr., Atėnų nacionaliniame muziejuj), M. Poseidonas (II a. pr. Kr., ten pat) ir M. Afroditės marmurinė statula, vad. M. venera, surasta 1820 (dabar Luvro muziejuje).

Melo Afroditė

Melasà (prc. mélasse iš lot. mel ‚medus') ruda sirupinė cukraus gamybos liekana, iš kurios dėl įvairių priemaišų gausumo daugiau cukraus nebeišsikristalina. M. gaunama rudojo cukraus gaminimo ir cukraus rafinavimo metu. Perdirbant toną runkelių, pasilieka apie 28 l melasos. Runkelių rudojo cukraus gamybos metu gaunamojoje m. būna apie 17% vandens, per 50% sacharozės ir per 20% įvairių kitų organinių medžiagų; švendrių melasoje, greta apie 20% vandens ir apie 32% sacharozės, būna apie 14% dekstrozės ir apie 16% levuliozės. Iš runkelių m. galima atgauti cukrų pašalinant priemaišas ionų apykaitos dervų pagalba arba iškrisdinant cukrų kalkių arba acto rūgšties pagalba, taip pat ekstrahuojant cukrų etilo alkoholiu, tačiau šios operacijos dažnai neapsimoka. Cukraus rafinavimo metu gaunamoje m. būna mažiau mineralinių medžiagų, ypač kalio druskų, dėl to jos skonis būna geresnis, tinkamas maisto (kepimo) pramonei. Rudojo cukraus m. sunaudojama pašarui arba rūgimo pramonės perdirbama į etilo alkoholį, romą, mieles, 1-butanolį ir acetoną, 2, 3–būtandiolį, gliceriną, įvairias organines rūgštis (acto, sviesto, pieno, citrinos, propioninę, itakoninę).

M. tirpalu purškimas fermentacijos metu pagerina tabako kvapą. Didžiausi runkelių cukraus, taigi ir m., gamintojai yra JAV, Vokietija, Rusija, Prancūzija; didžiausi švendrių m. tiekėjai yra Kuba, JAV, Puerto Rico, Britų V. Indija. Be runkelių ir cukrašvendrių, dar žinoma citrusinė m., gaunama apelsinų ir giminingų vaisių konservavimo įmonėse, kukurūzinė m., gaunama dekstrozės gamyboje iš kukurūzų, ir medienos m., gaunama hidrolizuojant medieną. Citrusinėje m. būna apie 40% įvairių cukrų, kukurūzinėje per 60% dekstrozės, o medienos m. per 40% gliukozės ir apie 8% ksilozės. Citrusinė ir medienos m. tinka rūgimo pramonei, o kukurūzinė, kuri dėl natrio chlorido gausumo nerūgsta, sunaudojama pašarui.

W. Scott, Utilization of Sugar Cane By-products 1950; *A. S. Sipiagin,* Technologija krachmalo-patočnogo proizvodstva 1950; *M. L. Scott,* Use of Molasses in the Feeding Farm Animals 1953; *M. N. Mitra,* Utilization of Molasses in India 1954; *D. Becker,* Technologie des Zuckers 1955; *F. J. Poats,* Marketing Molasses in the Feed-mixing Industry 1957. *J.Vbr.*

Melba Nellie (tikroji pavardė Helen Mitchell, 1861–1931) australų operos dainininkė. Mokėsi Melbourno mergaičių kolegijoje, o muzikos studijas tęsė Paryžiuje. 1887 Briuselyje dainavo Džildos vaidmenį G. Verdi Rigolette. 1889 jau dainavo Paryžiaus operoje, tuo pat metu pasirodydama ir Londono itališkame repertuare. Nuo 1892 dainavo Europos ir Amerikos operų teatruose. Geriausi jos vaidmenys: Julija, Ofelija, Liucija ir Nedda. 1918 jai suteiktas Britų imperijos damos titulas. Savo memuarus paskelbė 1925.

Melbourne mst. Australijoje, antrasis didumu krašte, Viktorijos valstybės sostinė; apie 1.670.000 gyv. (1958, 1954 1.524.111). M. yra 37°49′ p. pl., prie Yarros upės ir Port Phillip įlankos. Klimatas tinkamas europiečiams; vidurkinė metų temperatūra 15°C, vasarą ji pakyla ligi 38°C, o žiemą nukrinta ligi 0°C. Arti miesto esančiuose Dandenongo kalneliuose žiemą iškrinta (trumpam laikui) sniego, kurio neiškrinta pačiame mieste. Miesto žymesnybės: universitetas, parlamento rūmai, meno galerija, viešoji biblioteka, kat. ir anglikonų katedros, keli muziejai, sporto stadionas (115.801 sėdimoji vieta), kuriame 1956 įvyko pasaulinė sporto olimpiada, 2 jėzuitų kolegijos ir kelios kitos aukštosios mokyklos, hipodromas, kuriame kasmet įvyksta dėl M. taurės pasaulinio garso arklių lenktynės ir kt. Pramonė: tekstilės, chemikalų, popieriaus, maisto produktų, žemės ūkio mašinų, odų, mašinų, laivų statybos ir kt. M. sukoncentruota apie 85% visos Viktorijos pramonės ir prekybos. Patogus uostas išaugo Yarros upės krantuose ir saugios, beveik uždaros, įlankos viršūnėje. Į įlanką įplaukiama pro natūralius vartus, kuriuos iš abiejų pusių saugo sustiprinti iškyšuliai, vad. Heads. Iš M. išvežama vilna, odos, šaldyta mėsa, kviečiai, auksas, sidabras ir kt.

Parlamento rūmai Melbourne

M. išaugo iš 1835 prie Yarros žiočių įsikūrusios stovyklos, kurią sudarė Tasmanijos išeiviai. Aptikus Viktorijoje auksо, M. ėmė smarkiai augti; 1847 jau buvo miestas, o 1861 turėjo 140.000 gyv. (tuo metu Sydnėjuje tebuvo 96.000); aukso ištekliams išsekus, miesto augimas sustojo. Paskutiniaisiais laikais (po II pas. karo) dėl besikuriančios pramonės ir palankios geografinės padėties M. yra greičiausiai augąs Australijos miestas. Nuo 1901 ligi 1927 M. buvo visos Australijos sostinė.

M. lietuviai. Pirmieji liet. tremtiniai atvyko į M. 1947 XII 7 iš Vokietijos stovyklų. Pastoviai apsigyvenusių liet. visame M. su jo priemiesčiais 1958 buvo apie 2000. Bendruomeninis - organizacinis veikimas prasidėjo 1948 IX 11 įkūrus Australijos lietuvių d-jos M. skyrių, kuris 1950 VII 7 persiorganizavo pagal Pasaulio LB statutą į Australijos LB apylinkę. Jos pirmininkais ligi 1958 buvo: K. Mieldažys, S. Balčiūnas, P. Baltutis, A. Vingis ir A. Grigaitis. Atvykus (1950) kun. Pr. Vaseriui, pradėtos Visų Šventųjų bažnyčioje Fitzroy priemiestyje liet. pamaldos, bet dar tais pačiais metais persikelta į erdvesnę Šv. Jono bžn. East M., kur kiekvieną sekmadienį į pamaldas susirenka 300–500 liet. Šioje

Melbourno Jaunųjų choras (vedėjas P. Morkūnas)

vietoje (liet. kapelionijoje) koncentruojasi pagrindinis liet. visuomeninis gyvenimas, nes čia esančiose salėse ruošiamos tautinės šventės, minėjimai ir d-jų susirinkimai. Tačiau 1956 Kensingtono priemiestyje (18 Henry St.) nupirkti už 8500 svarų namai, kaip užuomazga būsimajai kapelionijai ar eventualiai parapijai, nes jie gali būti paversti ir laikine bažnyčia. Jie pirkti liet. Caritas vardu už kapelionijai priklausančių lietuvių suaukotus pinigus ir naudojami d-jų susirinkimams, paskaitoms ir pobūviams. 1958 Thornbury priemiestyje (12 Francis Grove) už 6593 svarus nupirkti kiti namai su sporto aikšte. Jie pirkti Lietuvių klubo vardu ir pavadinti Lietuvių Namais. Jiems pirkti dalis aukų buvo surinkta LB M. apylinkės namams pirkti komiteto vardu, kuris vėliau persiorganizavo į Liet. klubą šalia LB apylinkės. M. yra Australijos Liet. Kultūros Fondo ir skautų s-gos centriniai organai. Pirmajame Australijos liet. kat. suvažiavime 1954 M. buvo išrinkta Australijos liet. kat. federacijos valdyba: pirm. kun. Pr. Vaseris, v.pirm. S. Balčiūnas, dvasios vadas kun. J. Kungys, sekr. Br. Zumeris, ižd. P. Švambarys, M. Šeštakauskienė, V. Samulis, J. Gylys ir A. Grigaitis. Ji 1956 pradėjo leisti pirmąjį Australijoje liet. kat. savaitraštį Tėviškės Aidus, kurio pirmuoju red. buvo kun. P. Bačinskas, o nuo 1957 Br. Zumeris. Liet. kapelionas kun. Pr. Vaseris 1950–56 leido rotatoriumi spausdintą savaitinį parapijos biuletenį Sekmadienį. LB apylinkės valdyba kurį laiką leido savo biuletenį, o 1950 įsikūręs sporto klubas Varpas 1954 išleido kelis nr. savo organo Varpo. 1951–57 išleisti keli neperiodiniai humoristiniai leidinėliai. 1955 Tėviškės Aidai įsigijo savo spaustuvę.

Organizacijos. Australijos LB apylinkė; Kultūros Fondas, kurio centro valdyba parengė lituanistinėms m-loms programas ir vadovavo liet. švietimui visoje Australijoje, 1954 išleido metraštį Atolą, o jo vietos skyrius ruošia koncertus, minėjimus, parodas ir turi liet. biblioteką; Ateitininkų federacijos sendraugių (nuo 1952), moksleivių ir jaunių kuopos (nuo 1949); skautų Džiugo tuntas (nuo 1950), iš kurio išaugo tautinių šokių grupė Atžalynas, akademinio skautų sąjūdžio skyrius (1950), Skautų globos komitetas (1952), Skautininkų Ramovė (1950), senųjų skautų židinys Liepsnojanti Lelija (1950), išleidęs skautams vyčiams leidinį Vyčio Taku. Skautai dideliu pasisekimu stovyklavo dviejuose dideliuose sąskrydžiuose Victorijoje 1948 ir 1956. Skautų tuntininkai 1950–

Melbourno lietuvių skautų grupė

58: B. Dainutis, J. Makulis ir E. Pankevičius. Sportininkai, susibūrę į Varpo klubą, veikia krepšinio, tinklinio, stalo teniso, futbolo, šachmatų ir kultūros bei pramogų sekcijomis. Žymiausias jų veikėjas ir vadovas L. Baltrūnas. Didelių kultūrinių nuopelnų turi P. Morkūno ir A. Čelnos diriguojami Aidų, Dainos Mylėtojų ir Jaunių chorai. Kurį laiką veikė ir scenos mėgėjų grupė. Liet. studentų s-gos M. skyrius (1951) ir studentų šviesos sambūris (1950); Katalikių moterų d-ja (1951), Socialinės globos moterų d-ja (1952), Mažosios Lietuvos bičiulių d-ja (1951), Veteranų karių Ramovė (1953), Teisininkų seniūnija (1951).

Melbourno ‚Varpo' sportininkai

M o k y k l o s. Įvairiuose M. priemiesčiuose, kaip Altonoj, Claytone, Pascoe Vale, Morningtone, buvo įkurtos lituanistinės savaitgalio m-los, tačiau jos dėl nepalankių sąlygų neilgai veikė. Didžiausia liet. mokykla yra 1954 įkurtoji Sekmadieninė m-la prie liet. kapelionijos, veikianti Šv. Jono parapijos patalpose. Joje 1958 buvo per 90 mokinių ir mokė 8 mokytojai. M-los vedėjai 1954–58: V. Samulis, Br. Zumeris ir A. Stasytis. Prie jos veikia 1956 įkurtieji jaunimo kursai ir vaikų darželis. Mokykloje yra ir liet. knygų bibliotekėlė. Kita m-la veikia (1958) Maribyrnongo priemiestyje, o Collingwoode 1954–56 veikė Centrinė sekmadieninė mokykla, kuri, mokinių skaičiui sumažėjus, užsidarė. 1951 dr. Pr. V. Raulinaičio iniciatyva buvo įkurtas Mindaugo institutas (statutas priimtas 1952 VI 5), davęs eilę akademinio pobūdžio paskaitų, bet nuo 1955 sustabdęs veikimą. Thornbury 1952 įkurti Alb. Zubro vadovaujami lituanistiniai kursai. *A.B.*

Melbourne William Lamb (1799 – 1848) anglų politikas, priklausęs Vigų partijai. Nuo 1828 Lordų rūmuose, 1830 vidaus reikalų ministras, 1835–41 ministras pirmininkas. M. administracijos metu įvykdyta daug reformų, bet ne jo iniciatyva. Jis net priešinosi parlamento reformai ir javų

įstatymo pakeitimui. M. buvo jaunosios karalienės Viktorijos favoritas ir mokė ją valdymo meno.

Melchioras (hebr. ‚šviesos karalius') vyriškas krikštavardis, vienas iš Trijų Karalių (žr.); lietuviškai M. dažnai vadinamas ir Merkeliu.

Melchitai žr. Melkitai.

Melchizedekas žr. Melkizedekas.

Meldahl Ferdinand (1827–1908) danų architektas 1864–1905 akademijos prof., 1873–90 ir 1899–1902 jos direktorius. Iš jo suprojektuotų pastatų paminėtini: Aklųjų inst. Kopenhagoje, rotušė Fredericoje ir navigacijos mokykla Kopenhagoje. M. vardas yra glaudžiai susijęs su Fredriksborgo pilies atstatymu bei Friederiko marmorinės bažnyčios Kopenhagoje užbaigimas.

Méldas (Scirpus) viksvinių (Cyperaceae) šeimos augalas. Ši gausi gentis skirtimis išplitusi po visą pasaulį. Pas mus dažnai auga m. ežerinis (S. lacustris), m. liekninis (S. silvaticus) ežerų, tvenkinių, upių krantuose. M. pajūrinis (S. maritimus) ir m. melsvasis (S. Tabernaemontani) gana reti; šiems labiau tinka druskingos augavietės.

M. lietuvių etnografijoje. Mažieji pelkių ir griovių m. buvo plačiai naudoti vaikų ir piemenų įvairioms pynėms. Iš jų pynėsi skrybėles, darė dėžutes ir t.t. Apskritai, tai buvo visų vaikų pradinio pynimo medžiaga: minkšta ir lengvai apvaldoma (šiaudai pradiniam pynimui nelabai tinka, nes kieti, o graži pynė jau reikalauja įgudimo). Ežerų ir upių arba didžiuosius m. piaudavo. Jais dengė įvairius priestatus, žiemai sukrautas šieno kupetas arba susmulkindavo kraikui. Iš jų vaikai darė ‚anteles', ‚žąseles' ir ‚narus', kurių pulkus išleisdavo plaukyti ežere ar upėn. Taip pat iš šių m. rišo mokytis plaukyti kūlelius, pynė krepšelius ir t.t.

Melderis (Millers) Emīlis (g. 1889) latvių skulptorius. Nepriklausomybės kovų dalyvis, karininkas. 1922 iškalė granito paminklą žuvusiems laisvės kovose, Valkoje. 1931–34 vadovavo privačiai skulptūros studijai. M. kūriniai paprastų, geometrizuotų formų, įtakoti kubizmo. Monumentalių proporcijų. Priklausė Rygos grupei ir dalyvavo daugelyje parodų Latvijoje ir užsieniuose (Stockholme, Oslo, Maskvoje, Varšuvoje, Krokuvoje ir Briuselyje). Likęs Latvijoje.

Meldikupė upelis Tauragės ir Pagėgių aps., Jūros (Nemuno) dešinys intakas, 8 km ilgio; teka į p.r. pro Lauksargių mstl.

Meldiniai k., Rozalimo vls., Panevėžio aps., 3 km nuo Pakruojo; 1923 buvo 33 ūkiai ir 207 gyv. Vad. Šilo kalne, prie pat kelio, imant smėlį keliams taisyti labai suardytas vidurinio ir naujojo geležies amžiaus kapinynas. 1939 buvo atlikti kasinėjimai. Mirusieji laidota nedeginti duobėse, kartais ąžuoliniuose karstuose. Kai kuriuose vidurinio geležies amžiaus kapuose susidurta su ugniaviečių liekanomis. Radiniai Vytauto Didžiojo kultūros muziejuj.

Meldometras (iš gr. meldō ‚lydau' ir metreō ‚matuoju') aparatas mineralų lydymosi temperatūrai nustatyti. Jo pagrindą sudaro platinos folijos (plonos skardos) juosta, ant kurios yra uždedamos mineralų skeveldrėlės. Elektros srovė leidžiama ta platinos juostele iki tol, kol mineralas susilydo. Temperatūra apskaičiuojama iš varžos, srovės ir radiacijos duomenų. Šis aparatas yra labai patogus vartoti ten, kur gaunamos tiktai mineralų skeveldrėlės.

Meleagras (gr. Meleagros, lot. Meleager) 1. graikų mitologijoje Etolijos karaliaus Enėjo ir Altajos sūnus. M. gimus, moiros (gr. Moira ‚likimo deivė') išpranašavusios, jog jis tol gyvensiąs, kol tuo metu degęs pagalys sudegs. Altaja tuojau ištraukė iš ugnies pagalį ir jį rūpestingai saugojo. Užaugęs M. dalyvavo garsiojoje Kalidono (žr.) medžioklėj prieš ‚žvėrių valdovės' Artemidės (žr.) atsiųstą šerną, niokojusį laukus. Nudėto šerno odą ir galvą M. dovanojo Atalantei, kurią jis buvo pamilęs. Kilus dėl to muštynėms, M. užmušė du savo motinos brolius. Keršydama motina įmetė pagalį ugnin, ir M. tuojau mirė. Kalidono medžioklė, kaip ir Trojos karas bei argonautų kelionė, buvo laikoma bendru visų helenų žygiu, kuriame dalyvavo visų graikiškų kilčių didvyriai. Mene ji buvo mėgiama tema nuo VI a. pr. Kr. Plastika: Kalidono medžioklė (Heroono frizas, antroji V a. pr. Kr. pusė, Vienos meno istorijos muziejuje); M. (IV a. pr. Kr., kopija, Vatikane); M. (J. Gibson, 1790–1866, Romoje, Šv. Luko akad.). Tapyba: M. ir Atalantė (Rubens 1613–15, Kasselio galerija); M. ir Atalantė (J. Jordaens, apie 1628, Madride); M. ir Atalantė (Rubens, apie 1635, Müncheno Senojoje Pinakotekoje); N. Poussin, Kalidono medžioklė (1594–1665) ir kt. M. likimą nagrinėjo savo tragedijose jau Sofoklis ir Euripidas, vėliau: H. Hardy 1604, Benzerade 1640, J. Lagrange-Chancel 1699, Lemercier 1788, P. Heyse 1854 ir kt. Operos: Meleagro, M.

A. Ziani 1706 (tekstas Bernardini); Meleagro, N. A. Zingarelli 1798.

P. De la Coste-Messelière, Au musée de Delphes 1936; *W. Kraus,* Meleagros in der Ilias (Wiener Studien 63, 1948); *J. Th. Karkidis,* Homeric Researches 1949; *W. Wolfring,* Ilias und Meleagrie (Wiener Studien 66, 1953).

2. M. iš Gadaros (140–70 pr. Kr.) graikų epigramų poetas. Paruošė pirmąjį graikų epigramų rinkinį Stephanos (Vainikas). Vėliau papildyta, ši antologija apėmė 47 poetų epigramas. Paties M. išliko apie 130 epigramų.

C. Radinger, Meleager von Gadara 1895; *E. Ermatinger,* Meleager von Gadara; *A. Oehler,* Der Kranz des Meleagres 1920. *A.Rkš.*

Melekėlis (lot. uvula) anatomijoje atauga užpakalinėje minkštojo gomurio dalyje; liežuvėlis.

Meléndez Valdés Juan (1754–1817) ispanų poetas, teisininkas, nuo 1781 Salamankos univ. prof. Jis laikomas žymiausiu ispanų XVIII a. lyriku. Sekė senaisiais graikų ir lotynų poetais. Rašė anakreontines elegijas, odes ir romansus, o antrajame savo kūrybos laikotarpyje — filosofinio bei didaktinio pobūdžio epistoles ir odes.

Meles taxus žr. Barsukas.

Meleta žr. Genys.

Melfi mst. P. Italijoje, Potenzos provincijoje, prie Monte Vulture vulkano kraterio; 17.844 gyv. (1951). XII a. katedra, vyskupo rezidencija. Nuo 1050 M. buvo normanų administracijos P. Italijoje centras. Čia Fridrichas II 1231 išleido Sicilijos karalijai vad. M. konstitucijas — pirmąjį Europoje valstybinį ir centralizacinį įstatymų rinkinį.

Melgunov Sergej Petrovič (1879–1956) rusų istorikas ir publicistas, redagavęs žurnalą Golos Minuvšego (spausdino medžiagos ir iš 1863 Lietuvos sukilimo). Nuo 1922 gyveno emigracijoje (Paryžiuje). Rašė apie Bažnyčios ir valstybės santykius. Išsp. Cerkov i gosudarstvo v Rossii 1905–06, Krepostnoje pravo, Velikaja reforma, Dela i liudi Aleksadrovskago vremeni 1923, Kak bolševiki zachvatili vlast' 1953, Legenda o separatnom mire 1957. Redagavo veikalą Masonstvo v ego prošlom i nastojaščem 1914–15.

Meli Giovanni (1740–1815) italų poetas. Pamėgęs romėnų ir italų klasikus, pats sukūrė ryškų savo poetinį veidą, rašydamas Palermo tarme. Kūrybinį darbą pradėjo poema L'origini di lu munnu. Vėliau sukūrė elegijas, plačiai pagarsėjusias bukolikas, anakreontikas ir dainas. M. kūryba versta į lotynų, graikų, vokiečių, prancūzų, anglų ir kt. kalbas. Rūsčios kasdienybės pesimizmą M. savo poezijoj nuskaidrino iš moralumo kylančiu optimizmu, daugiausia apdainuodamas gamtą. Jo Poesie Siciliane 7 tt. išsp. 1814.

Melibocus (kitaip Malchen) aukščiausias Odenwaldo kalnas, 517 m, sudarytas iš sienito uolienos. M. yra pakeliui iš Darmstadto į Bensheimą, prie Auerbacho. Nuo jo viršaus atsiveria platūs reginiai į Bergstrassę ir Reino klonį.

Melica žr. Striepsnė.

Melikertas (gr. Melikertēs) graikų mitologinis Tebų karaliaus Atamanto (gr. Athamas, -antos) ir Inos (žr.) sūnus. Gelbėdamosi nuo Atamanto, Ina su vaiku M. šoko nuo uolos į jūrą. Čia nereidės juos bičiuliškai priėmė ir pavertė jūrų dievybėmis, padedančiomis jūrų nelaimėse. Nuo tol Ina buvo vadinama Leukotėja (gr. Leukothea), Melikertas — Palemonu (gr. Palaimōn).

Melilla mst. Š. Maroke, netoli Alžiro; apie 100.000 gyv. (1957). M. yra uostas, užmiestyje aerodromas, radijo siųstuvas, kelios didelės mečetės. M. įkurta fenikiečių ir pavadinta Rusaddiru. Nuo 1470 ispanų.

Melilotus žr. Barkūnas.

Melin Olof (1861–1940) švedų stenografijos sistemos išradėjas. Pradžioje buvo Gabelsbergerio sistemos šalininkas, bet po gausių frekvensinių mėginimų sudarė ir 1892 paskelbė savąją sistemą, dabar vad. jo vardu. Melino sistema ypačiai naudojama prekyboje. Išsp. Stenografiens historia 2 tt. 1927–29.

Mėlynasis akmenėlis (Cuprum sulfuricum) kristalinis, mėlynos spalvos vario sulfatas (vario ir sieros rūgšties druska), susikristalizavusi su penkiomis vandens molekulėmis. Formulė $CuSO_4 \cdot 5H_2O$. Sausame ore netenka dalies kristalinio vandens ir pabąla (dūlėja). Vartojamas dažyklose (medvilnei ir šilkui), mišinyje su kalkėmis purkšti kai kuriems augalams apsiginti nuo grybelių ir vabzdžių, medžio konservavimui, galvanoplastikoje ir galvanostezijoje, algėms naikinti plaukyklose, žalių ir mėlynų pigmentų gamyboje ir kt.

P.Jc.

Mėlynasis laumės žirgas žr. Žirgeliai.

Mėlynė (Vaccinum) žr. Šilauogė.

Mėlynguřklė (Luscinia svecica) giesmininkų šeimos, strazdų pošeimio paukštis. Iš žinomų 15 porūšių Lietuvoje peri tik L. s. cyanecula, bet traukimo metu užklysta ir L. s. svecica (L.), kuri yra vienas gražiausių ir įdomiausių paukščių, sutinkamų (nors ir labai retai) Lietuvoje. Ji gyvena,

kaip lakštingala, pusiau naktinį gyvenimą, ir dėlto sunku ją dienos metu pamatyti. Patinėlio kaklo apačia ir gurklys yra mėlynos rugiagėlių spalvos, o patelės — gelsvos. Lengviau jas pamatyti Nemuno deltoje ir Žuvinto pelkėse. Žiemą praleidžia Š. Afrikoje. Ji gieda dideliu garsų įvairumu, ir dėl to lapiai (m. yra būdingas tundrų paukštis) ją vadina šimtaliežuviu paukščiu.

Mėlynieji Kalnai (ag. Blue Mountains) pavadinimas kelių kalnynų įvairiose pasaulio dalyse:

1. Australijos kalnynas N. Pietų Valijoje (Walese), ištįsęs išilgai vandenyno kranto, sudaręs dalį Australijos Kordiljerų. Kalnai susidarę iš smiltainių plokščiakalnių išraižytų giliais grioviais. Aukščiausia viršūnė Mt. Beemarang yra 1234 m aukščio.

2. Jamaikos salos kalnai, užima žymią jos dalį ir iškilę ligi 2220 m nuo j.l.

3. JAV kalnai, kitaip dar žinomi Kittatinny ir Shawangunk vardais, yra antroji Apelačų kalnų sistemos šaka Naujorko, Pensilvanijos ir New Jersey valstybėse.

Melinitas (iš gr. mėlinos ‚geltonas, gelsvas') sprogstamoji medžaga. Pradžioje m. susidėdavo iš 70% pikrininės rūgšties ir 30% piroksalino, vėliau tik iš lydytos pikrininės rūgšties. XIX a. ši medžiaga plačiai vartota torpedoms įkrauti. Detonatorium buvo vartojamas gyvsidabrio fulminatas.

Mėlynligė, arba medienos pamėlynavimas, kurį sukelia Ceratostomaceae šeimos aukšliagrybių genties Ceratostomella. M. veikia įvairiuose medžiuose ir bendrai vad. Ceratostomella pilifera, atskirai tačiau taikant pavadinimus pagal skirtis, pvz. C. piceae, C. pini ir kt. Grybo micelio ruda spalva per medienos sluoksnius reiškiasi mėlynai. Micelis ypač gausiai susitelkia šerdies stipinuose; medienos neardo, bet pastaroji tampa labiau palanki puvimui. M. daugiausia plečiasi pagamintoje medžiagoje ir pavojų sudaro sandėliuose. Su m. kovojama miško medžiagą džiovinant, saugant nuo drėgmės, veikiant fungicidais.

Mėlynoji armija sąjūdis įst. 1947 Plainfielde, N.J., klebono Harold V. Colgano, įgyvendinti 1917 Fatimoje pasirodžiusios Marijos pageidavimus. Jis siekia dvasinio pasaulio atsinaujinimo ir pasaulinės taikos. Priemonės — uoliai atlikti savo pašaukimo pareigas atgailos dvasioje aukojantis už nusidėjėlius, kasdien šeimoje ar privačiai kalbėti bent vieną dalį rožinio, pasiaukoti Nekalčiausiai Marijos Širdžiai, nešioti tradicinius škaplierius ar medalikėlį, atlikinėti pirmųjų mėn. šeštadienių pamaldumo praktiką, priimant šv. Komuniją ir bent ketvirtį valandos apmąstyti kurią nors rožinio paslaptį. M.a. nariai raginami įteikti tautinei M.a. vadovybei raštišką pasižadėjimą įsipareigojimų, kurie nusiunčiami į Fatimą, nešioti melsvos spalvos ženklelį, skleisti Fatimos Marijos pageidavimus ir verbuoti sąjūdžiui narius. Pagal 1956 Fatimos kongrese priimtą ir popiežiaus patvirtintą statutą M.a. sudaro tautiniai vienetai, susiskirstę regijonais, viskupijomis ir dar mažesniais padaliniais, kurių vadovybės sudarytos iš 4 pasauliečių ir vyskupo paskirto kunigo. Panašiai sudarytos ir tautinės M.a. vadovybės, kurių pirmininku yra Tarptautinio komiteto, vietos vyskupui pritariant, skirtas vienas to krašto vyskupijos pirmininkų. Tautinių komitetų pirmininkai kunigai vėl skiria po vieną tautinį delegatą pasaulietį. Juodu automatiškai įeina nariais į Tarptautinį M.a. komitetą, kuriam šiuo metu popiežiaus pavedimu pirmininkauja msgr. Colgan, o gen. sekretorium yra portugalė Maria de Freitas. Buvusi iki 1948 JAV Tarptautinio komiteto būstinė, Briuselyje įvykusio kongreso nutarimu, perkelta į Fatimą.

M.a. labai greitai plito. 1950 jau surinkta Fatimoje milijonas pasižadėjimų jungtis į M.a. eiles. 1954 sąjūdžiui priklausė 33 tautos su per 3 mil. narių, o 1957 į jį jau buvo įsijungę 57 tautos su 7 mil. narių.

Lietuvių M.a. sąjūdis įsisteigė Bostone, Mass., ir ten yra iki šiol. Nuo 1952 sąjūdis priimtas į M.a. ir pasivadino M.a. lietuvių sąjūdis. Jam visą laiką vadovauja Bostono arkivyskupo skirtas kun. Al. Kontautas ir jį steigusieji dr. P. Kaladė ir dr. J. Leimonas. Sąjūdis išplitęs visuose kraštuose, kur tik yra lietuvių, ten jis turi Tautinio centro skirtus įgaliotinius vadovus. Sąjūdis kasmet V 13 praveda visuose kraštuose maldos ir atgailos dieną. Jo iniciatyva Marijos metais (1954) buvo pagaminta Italijoje ir Pijaus XII pašventinta Marijos statula, paskui lankiusi JAV lietuviškas parapijas ir tebelankanti P. Amerikos liet. kolonijas. Sąjūdžio vadovybė prisidėjo Marijos metais Romoje įsigyjant Aušros Vartų, Krekenavos, Pažaislio, Šiluvos ir Žemaičių Kalvarijos Marijos šventovių vėliavas, kurios Pijaus XII pašventintos ir

apdovanotos Marijos metų medaliais įvairiomis progomis panaudojamos tarptautinėse religinėse iškilmėse. Sąjūdžio iniciatyva 1956 ALRK Federacijos jubiliejiniame kongrese buvo pravesta rezoliucija kreiptis į viso laisvojo pasaulio dvasinius ir pasaulinius autoritetus okupuotos Lietuvos reikalu, kurią sąjūdžio vadovybė išsiuntinėjo laiškais 1400 kardinolų, vyskupų ir 1294 karaliams, prezidentams, ministrams pirmininkams ir užsienio reikalų ministrams.

K. V. Balčiūnas, M. A. (Lux Christi 2, 1955); *Pr. Dauknys, MIC,* Marijos M. A. 1954; *J. M. Haffert,* Russia Will be Converted 1954. *V.Blč.*

Mėlynžemis (vok. blaue Erde, Bernsteinerde, ag. blue earth) gintaro turinti padermė, kuri sudaro nuo 1 iki 6 m storio sluoksnius, susidedančius iš melsvos spalvos smėlių ir dumblų su mineralo glaukonito priemaiša. Šie sluoksniai susiklojo oligoceno epochoje (terciare) tuometinių negiliųjų jūrų pakraštyje. M. sluoksniai yra žinomi Semboje. Jie guli arti jūros lygio, todėl yra nesunkiai eksploatuojami. Kai audros išjudina m., esantį Baltijos jūros dugne, bangos iš jo išplauna gintarą ir nuguldo pajūryje. Žr. Gintaras. *B.Sld.*

Meliònas (Cucumis Melo) vienmetis agurkinių šeimos vijoklinis augalas, kilęs iš atogrąžų. Kai kurios m. skirtys auginamos kaip dekoratyviniai augalai. Kaip daržovę m. jau pažino sen. persai ir egiptiečiai. Įvairių veislių vaisiai labai skiriasi savo forma: m. būna apvalūs, pailgi, paplokšti. Vaisių dydis svyruoja nuo kiaušinio dydžio ligi 8–9 kg svorio. Spalva gali būti balta, geltona ar pilkšvai žalia. M. reikšmė Lietuvoje labai nedidelė, nes jie laisvai nesubręsta, auginami šiltežėse arba šiltnamiuose. Jų daigai išauginami puodeliuose ir išsodinami į inspektus paprastai balandžio mėn., tačiau juos galima sodinti ir kiek vėliau, kai iš inspektų išimami kitų daržovių daigai. Tinkamiausia temperatūra 22–25°C. Naktį reikia uždengti. Subręsta per 10–14 savaičių. Subrendimas galima pažinti iš atsiradusio savotiško stipraus kvapo ir besikeičiančios spalvos. Žr. Aguročiai. *J.Prš.*

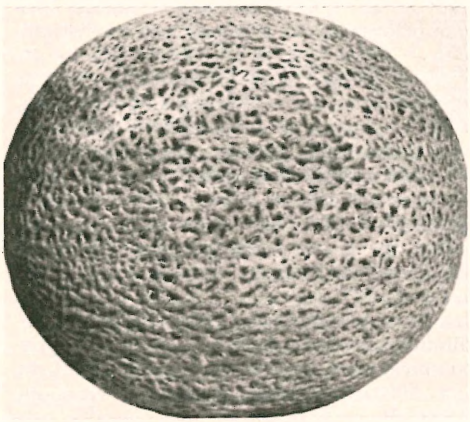

Meliono vaisius

Melioracija (lot. melioratio ‚pagerinimas') žemės ūkio pagerinimas, dažniau tik vandens dirvoje reguliavimas. Svarbiausios m. šakos: 1. laukų nusausinimas (drenažas, atvirųjų griovių tinklas); 2. apsauga nuo pašalinio vandens (pylimai, polderiai, siurblių stotys); 3. irigacija, arba dirbtinis vandens tiekimas; 4. pelkių ir smiltynų kultūra, pievų kultūra, kolmatažas. Melioratoriai, kurie vykdė m. darbus Lietuvoje, buvo vad. kultūrtechnikais.

Melisà (iš gr. melissa ‚bitė') vaistinė m., arba bitžolės; daugiametė lūpažiedžių šeimos žolė (Melissa officinalis L.), mėgstama bičių. Laukinė auga V. Europoje, Kaukaze ir Kryme.

Melissa officinalis

M. eterinis aliejus išvaromas su vandens garais iš nuo Vidužemio jūros pakrančių kilusio žolinio augalo Melissa officinalis L. Aliejaus išeiga iš žalios žolės vos apie 0,014% (0,13% ekstrahuojant vandenin̨ destiliatą lakiais tirpikliais); jo sudėtyje vyrauja citralis, linalolis, geraniolis, citronelolis, citronelalis. Dėl mažos išeigos m. eterinio aliejaus kaina aukšta, dėl to jis mažai vartojamas. Vaistų pramonėje ir kulinarijos reikalams vartojami džiovinti m. lapai ir žiedai, o kvepalų pramonėje m. kvapas pamėgdžiojamas prieinamesniais limonų, lemongraso ir citronelės eteriniais aliejais.

E. Guenther, The Essential Oils III, 1949, 395–399.

Melisas Samietis (gr. Melissos) graikų laivyno vadas, 442–440 pr. Kr. gynęs gimtąjį miestą nuo Periklio vadovaujamų atėniečių, eleatų filosofas, Parmenido mokinys. Jis mokė, jog teegzistuojąs vienumas esąs neribotas. Išlikusios jo veikalo nuotrupos ‚Apie gamtą ir būtį' liudiją, kad

jis veikiau silpnino savo mokytojo mintis, negu jas plėtė, tačiau šios nuotrupos yra reikšmingas įnašas nušviesti moksliniam galvojimui apie 440 pr. Kr.

H. Diels, Fragmente der Vorsokratiker 1, ⁶1951.

Melissa officinalis žr. Melisa.

Melita graikiškas Maltos (žr.) pavadinimas.

Mėlitas (Sesleria caerulea) varpinių (Gramineae) šeimos žolė. Lietuvoje reta, auga šlapiose durpingose pievose.

Melitopol (ukr. Melitopil) mst. P. Ukrainoje, Zaporožės srityje; 75.700 gyv. (1939). Geležies rūdos tirpyklos, mašinų gamybos pramonė.

Melittis Melissophyllum žr. Medumėlė melisalapė.

Meliūnas Stanislovas (g. 1915 VII 9 Petrapilyje) pramonininkas. Pradžios mokslą ėjo Lietuvoje ir Brazilijoje. Sao Paulo mst. baigė vakarinius komercijos kursus. Išrado naują automatinę mašiną elektrinių lempučių dėžutėms gaminti. Išradimas užpatentuotas Brazilijoj, Argentinoj, Meksikoj, Italijoje, Anglijoje, Kanadoje, Prancūzijoje ir Ispanijoje. Turi tų dėžučių gaminimo fabriką. Reiškiasi Brazilijos liet. visuomeninėje veikloje. Kaip solistas (baritonas) dalyvavo įvairiuose lietuviškuose parengimuose, Brazilijos radijo programose, lietuviškuose vaidinimuose, yra vienas Žinių savaitraščio steigėjų. Remia pinigu liet. spaudą ir visuomeninę veiklą. *K.Čb.*

Melizmai (iš gr. melos ‚giesmė') muzikoje šiuo terminu dažniausiai vadinama muzikinė ornamentika arba smulkūs pagražinimai pagalbinėmis melodinėmis figūromis. M. naudojami vokalinėje muzikoje, kada vienam skiemeniui giedama kelios gaidos, kaip grigaliniame chorale. Čia susiduriame su melizmatiniu stiliumi, priešpastatomu rečitatyviniam ar deklamatoriniam stiliui, kur kiekvienam skiemeniui skiriama tik viena gaida.

Melk mstl. Žemutinėje Austrijoje, deš. Dunojaus krante, 100 km į v. nuo Vienos, apie 3200 gyv. Čia buvo romėnų pasienio tvirtovė (Nomare), 976–1100 Babenbergų sostinė, nuo 1089 benediktinų vienuolynas, kurio puošnūs baroko rūmai statyti 1702–49 J. Prandtauerio ir F. Mungenasto. Vienuolyno bžn., baigta 1732, išgarsėjusi menišku vidaus išpuošimu, pvz. Rottmayro freskos. Vienuolyno archyvas turtingas meninių retenybių, pvz. M. kryžius, o jo bibliotekoje per 2500 vertingų rankraščių ir inkunabulų.

Melko vienuolynas ir bažnyčia

Melkartas (gr. Melikarthos, Melkantharos, Melkathros) fenikiečių miesto Tiro dievas. Vaizduojamas jojąs ant jūros arklio. Į M. šventyklą Tire moterims buvo draudžiama įeiti. M. tapatinamas su kanaanitų Baalu, graikų Herakliu.

Melkiadas žr. Miltiadas.

Melkitai bizantiškųjų apeigų krikščionys (tiek stačiatikiai, tiek katalikai), priklausą Antiochijos, Jeruzalės ir Aleksandrijos patriarchatams. Vardas kilęs iš sirų k. žodžio malka ‚karalius'; taip buvo pavadinti didžiausių m. priešų monofizitų už tai, kad laikėsi Bizantijos karaliaus tikėjimo. Jie seniau buvo visi Romos katalikai ir tik po Kerularijaus schizmos (1054) atsiskyrė nuo Romos. Iš karto m. laikėsi vakarų sirų apeigų, o Egipte Aleksandrijos rito, bet nuo X a., Konstantinopolio įtakoje, priėmė bizantiškąsias apeigas, nuo kurių šiandien skiriasi tik arabų kalba. Dalis m. XVII a. grįžo į Kat. Bažnyčią. Dabar m. katalikus valdo Antiochijos patriarchas, kuris tituluojasi ir Jeruzalės bei Aleksandrijos patriarchu, gyvenąs Damaske ir Kaire. Jam priklauso Damasko, Jeruzalės, Aleksandrijos, Kairo, Sudano vyskupijos ir Konstantinopolio bei Irako m. Iš viso katalikų m. šiuose kraštuose yra 196.854 ir dar 71.800 Amerikoje. Kunigų m. yra 343, parapijų 307, bažnyčių 379. Tų pat apeigų yra ir m. vienuoliai: Išganytojo vardo bazilionai, Šv. Jono (Šuvar) bazilionai, Alepo bazilionai, nauja vienuolija paulistai (įst. 1903), be to kelios moterų vienuolių šakos. M. stačiatikių yra Antiochijos patriarchate (patriarchas arabas) 152.000, Je-

ruzalės — 56.000 (patriarchas graikas) ir Aleksandrijos — 130.000. Žr. Bazilionai.

C. Korolevskij, Histoire des patriarcats melkites 1910–11; *G. de Vries,* Cattolicismo e problemi religiosi nel Prossimo Oriente 1944. *J.V.*

Melkizedekas (hebr. ‚teisybės karalius') Salemo (Jeruzalės) karalius ir Aukščiausiojo Dievo kunigas. Jis laimino Abraomą po laimėto mūšio su Elamo valdovu Kedoru Laomoru, o Abraomas jam davė dešimtinę (Gim. 14, 14–20). Vėliau M. buvo simbolizuojamas kaip Mesijo kunigystė.

G. Wuttke, Melchisedek, der Priesterkönig von Salem 1927.

Mell 1. Conrad pamokslininkas ir gintaro tyrinėtojas. Iki 1691 buvo Klaipėdos ir 1698–1703 Karaliaučiaus karališkojo dvaro pamokslininkas, vėliau išsikėlė į Hersfeldą (Hesijoje) inspektoriumi. Jis surinko Klaipėdoje gausų gintaro ir kitų nepaprastybių rinkinį. Išsp. Omina bruta 1704, kur plačiai lietė gintaro gamtinę kilmę.

2. Max (g. 1882) austrų rašytojas. Studijavo Vienos univ. germanistiką ir gavo dr. laipsnį. Laimėjęs keletą žymių literatūrinių premijų (Vienos miesto 1927, Grillparzerio vardo 1929 ir 1940, Burgtheaterringo atžymėjimą, Mozarto vardo 1937 ir Roseggerio vardo 1952). Pradžioje grynosios estetikos šalininkas, vėliau pasukęs buitinin savos tėviškės ir Austrijos vaizdaviman. Rašė eiles, prozą ir scenos veikalus. Pažymėtinas stilistas. Dažnai savo kūriniams panaudoja viduramžinius šaltinius. Pradininkas naujos draminės mistiškai religinių ir legendinių scenos veikalų formos. Raštai: Lateinische Erzählungen 1904, Das bekränzte Jahr (eilės) 1911, Gedichte 1920, Das Apostelspiel 1923, Morgenwege (novelės) 1924, Schauspiele 1927, Die Sieben gegen Theben (tragedija) 1932, Mein Bruder und Ich (vaikystės atsiminimai) 1934, Steirischer Lobgesang 1938 ir 1948, Jeanne d'Arc (drama) 1956 ir kt. Išleista: Gesammelte Gedichte 1953 ir Ausgewählte Erzählungen 1954. *H.N.*

Melle mst. Žemutinėje Saksonijoje, š.v. Vokietijoje, netoli Osnabrücko; 9488 gyv. (1954). Baldų, muilo, dirbtinių trąšų, mėsos ir kt. pramonė. XIII–XIV a. bažnyčia, kaimo būtovės muziejus.

Méllies Georges (1861–1938) prancūzų filmų pionierius. Jo nuo 1896 pradėti bandymai filmo srity turėjo reikšmės būsimai filmo technikai. Dar prieš 1900 M. vykdė eksperimentus, kurie vėliau pakėlė filmų techniką (vad. triukinės nuotraukos, garso ir judesių sinchronizacija, suderinimas, spalvoti filmai). Apie 1899 M. pastatė, ano laikmečio akimis žiūrint, filmą apie žmogaus kelionę į mėnulį Le Voyage dans la lune.

Mello Francisco Manuel de žr. Melo, Francisco Manuel de.

Melngailis Emīlis (1874–1954) lat. kompozitorius. Muziką studijavo 1896 Drezdeno ir 1898–1900 Petrapilio konservatorijoje. 1900–04 laikraščio St. Petersburger Zeitung muzikos kritikas. 1904–19 vokiečių k. mokytojas Taškente. Sugrįžęs Latvijon, organizavo chorą, rinko liaudies dainų ir šokių melodijas. 1926, 1931 ir 1933 dainų švenčių vyr. dirigentas, 1930–31 vadovavo tautosakos įstaigos muz. skyriui. Didžiąją M. kūrybos dalį sudaro jo harmonizuotos latvių liaudies dainos, kurios pasižymi skambia faktūra, puikiu balsų vedimu. Sekdamas Jurjano latvių folkloro nagrinėjimais, M. grindžia savo harmonizaciją diatoniškumu, o sekdamas Palestrina, jis savo dainose plėtoja polifoninę techniką, panaudodamas daugelį imitacijų, kanonų, nepaprastą balsų savarankiškumą ir kt. Šalia antikinių kadencijų, apstu draudžiamo paralelizmo. Kartais išsiplečia iki dvigubų chorų, arba bazuojasi natūraliu šešiabalsiu padalijimu, būtent soprano, mezzo, alto, tenoro, baritono ir boso. Visa tai suteikia jo stiliui tam tikro šviežumo, naujumo. Be to, yra sukūręs fortepijonui miniatūrų, orkestrui 2 simfoninius vaizdelius (Zilais kalns ir Velna rija) ir baletą Tūraidos rožė. Perorkestravo Musorgskio operą Borisas Godunovas; jo orkestruotė buvo naudojama Latvių nacionalinėje operoje. Antrosios bolševikų okupacijos metu išsp. jo Birzės i norās 9 sąsiuvinis ir Muzikos folkloro medžiagos II t. *Iz.V.*

Melnikas Antanas (g. 1927 I 20 Kaune) dailininkas. Aukštesnįjį mokslą ėjo Kaune, 1945–46 Pizos univ. studijavo literatūrą ir meno istoriją, o 1946–50 Romos ir Florencijos meno akad. tapybą. 1950 Romos akad. apgynęs tezę ‚Čiurlionis — abstraktaus meno pionierius', gavo tapytojo diplomą. 1953–54 tęsė meno istorijos studijas Wayne univ. Detroite, Mich, kur už darbą ‚Estetinis pergyvenimas afresco tapyboje' gavo magistro laipsnį. Su savo kūriniais dalyvavo kolektyvinėse italų meno parodose Florencijoje, Novaroje, Romoje. Individualinę parodą suruošė Chiurazzi galerijoje Romoje 1950. Religinio meno parodoje, suruoštoje Newman Foundation Detroite, 1953 IV 26 gavo I tapybos premiją.

Melno taika sutartis, sudaryta 1422 IX prie Melno ež. (deš. Vyslos krante, į r. nuo dabartinio Grudziąz) tarp Lietuvos (Vytauto) ir Lenkijos (Jogailos) su Vokiečių ordinu. Ta sutartimi nustatyta siena tarp Lietuvos ir Rytprūsių išliko iki Versalio taikos 1919. Nepatogias M.t. sutarties sienas, kurios už D. L. K-tijos ribų paliko Nemuno žemupį, kair. upės krantą, pačias žiotis ir patogų išėjimą į jūrą, Lietuva vis labiau ėmė justi, kai daugiau reikšmės įgijo laivininkystė (žr.) jūra ir vandens kelias Nemunu. Masinių prekių gabenimas į Vakarus upėmis tapo nuo Vokiečių ordino ir jo palikuonių priklausomas, juo labiau, kad visos Š. Žemaičių ir Š. Aukštaičių upės tekėjo į Kuršą. Pakilus tautinei lietuvių sąmonei ir ieškant būdų sudaryti stipresnius ryšius tarp D. ir M. Lietuvos, istoriškai neatsižvelgiant į XV a. pradžioje susidariusią padėtį, buvo pakaltinami M.t. sudarytojai, jog jie Ordinui atidavė Lietuvai būtinai reikalingas žemes.

Ordino ir Lietuvos sienos iki M.t. Iki 1422 Lietuva ir kryžiuočiai pastoviai nustatytų sienų neturėjo. Dideli miškų masyvai skyrė uždarų sodybų plotus. Tik Žemaičių atidavinėjimas kryžiuočiams iki Dubysos (1382) ir Nevėžio (1384 ir vėliau) iš dalies užbrėžd̃avo trumpam Lietuvos vakarų sieną. M.t. buvo pirmas bandymas nustatyti iki tol nuo Mindaugo laikų kariavusių kaimynų sienas. Per ilgą laiką susidėstę D. L. K-tijos santykiai su Ordinu sudarė tas priežastis, kurios sukliudė Lietuvai gauti naudingesnes vakarines sienas. M.t. buvo kompromisinis susitarimas, abiem pusėms padarius nuolaidų. M.t. sienos nepatenkino senų Ordino pretenzijų, nes jų nuo XIII a. vidurio pastangos atimti iš Lietuvos Žemaičius baigėsi nesėkme. Nuo XIII a. galo kryžiuočiai užkariavimo teise buvo savinęsi visą Sūduvos dikrą (žr.) iki Nemuno, bet jos tegavo dalį. Prie Žemaičių buvo prijungta ir dalis Kuršo (žr. Ceklis). Tačiau Lietuvai nepasisekė apginti natūralinių V. Žemaičių sienų. Neminint Mindaugo užrašų Livonijos ordinui, M.t. sienų istorijoj svarbi buvo aplinkybė, kad popiežius ir imperatorius, kurie XIII–XIV a. Lietuvą buvo dovanoję Ordinui, vis tebestovėjo jo pusėje. Be to, patys lietuvių kng., tarpusavio nesutikimų ar vidaus politikos verčiami, iki Raciążo taikos penkis kartus išdavinėjo dokumentus, kuriais Žemaičiai buvo užrašomi Ordinui: Jogaila 1382 (žr. Dubysos sutartys), Vytautas 1384, 1392 (1389), 1398, 1404. Net Torunės taika (žr.) — po garsaus Žalgirio laimėjimo — Žemaičiai Jogailai ir Vytautui tebuvo pripažinti iki jų gyvos galvos. Ginčo neišsprendė nei imp. Zigmanto arbitras B. Makra (žr.), nei Konstancos (žr.) susirinkimas, nei eilė suvažiavimų.

Nesėkmingos sienų derybos su Ordinu 1418–22. Po nieko galutinai neišsprendusio Konstancos susirinkimo, kaip ir 1416, Veliuonoje 1418 X vėl buvo pradėtos tiesioginės derybos tarp lietuvių–lenkų ir Ordino. Tačiau derybos dar labiau išryškino skirtingus ir nesuderinamus šalių nusistatymus; Lietuvos kng. reikalavo iš kryžiuočių (kaip jie jau anksčiau buvo užsiminę) galutinai išsižadėti Žemaičių ir pusės kair. Nemuno kranto dikros, o kryžiuočiai spyrėsi, kad jiems būtų pripažinta Klaipėda su pakraščiu prie jūros (Scr. rer. Pruss. II 380). Vytautas su Jogaila, kaip ir Makros misijos metu, vis tebeįrodinėjo, jog Žemaičių sienos eina visu panemuniu iki Kuršių įlankos ir toliau iki jūros. Veltui kryžiuočiai tikėjosi ką nors dar laimėti iš atbėgusio Švitrigailos ir iš pačių Žemaičių kelių apskričių sukilimo (1418). 1419 V įvykęs suvažiavimas Gnievkove, kur dalyvavo ir popiežiaus legatas Milano arkiv. Baltramiejus Capri, praėjo vėl nesėkmingai. Vytauto ir Jogailos taikos sąlygose buvo aiškiai išdėstyta, kokių sienų jie nori Žemaičiuose. Buvo reikalaujama Klaipėdos, ‚nes ji yra Žemaičių žemėje', o pajūrio riba turėjo eiti iki Šventosios (E. Raczyński, Cod. dipl. Lith. 237–239). Atsisakydamas nuo Žemaičių, Ordinas jokiu būdu nenorėjo atiduoti Klaipėdos, nes ji, jų tvirtinimu, niekada nepriklausiusi Žemaičiams, o Kuršo žemei. Pusbroliai vėl ėmė kryžiuočiams ginklu grasinti, ir sujungę savo kariuomenes, 1419 VII įsiveržė gilyn į Prūsus. Tikras karas nekilo, nes legatui tarpininkaujant, buvo padarytos paliaubos. Abiem pusėms sutikus, lietuvių ir lenkų ginčas su kryžiuočiais turėjo būti išspręstas imp. Zigmanto, kurio palankumo ypač tikėjosi Vytautas. Jo santykiai su imperatorium kaip tik tuomet buvo geri. Tačiau Zigmantas, susirūpinęs Čekuose prasidėjusiu husitų sąjūdžiu ir paisydamas viešosios nuomonės ir nusistatymo kurfiurstų, kurie stojo už Vokiečių ordiną, 1420 I 6 Breslave (Vroclave) paskelbė sprendimą: iš naujo patvirtino To-

runės sutartį, pagal kurią Žemaičiai ir Sūduva po pusbrolių mirties turėjo amžinai atitekti kryžiuočiams. Ordinui buvo priskirtos ir ginčijamos žemės lenkų pasienyje. Dauguose pasiekė ši nelaukto sprendimo žinia Jogailą ir Vytautą, kurie raudoję, kaip du sužeisti liūtai (Długosz, Opera Omnia XIII, 245). Visos Vytauto 9 m. pastangos Žemaičius glaudžiau įjungti į D. L. K-tiją per bžn. organizaciją (1417 Medininkų vyskupijos įkūrimas) turėjo eiti niekais. O Rygos arkivyskupas Romoj jau stengėsi gauti sutikimą, kad Žemaičių vyskupija būtų jam pajungta. Savo pagarsėjusiame rašte Vytautas imperatoriui energingai įrodinėjo, jog Žemaičiai yra ta pati Lietuva: ‚viskas yra viena, viena žemė ir tie patys žmonės'. D.L.K. nuo seno Žemaičius paveldėjimo teise valdė. Net Ordinui priteistoje dikroje esą buvę Žemaičių pilių, ir tai įrodą likę kalniukai. Sūduvių kraštas esanti taip pat jo tėviškė, teisėtai paveldėta iš prosenių. Visu savo temperatingumu Vytautas kreipėsi prieš Ordiną: ‚Kryžiuočiai yra svetimšaliai ir ateiviai iš Vokietijos. Jie užėmė prūsų kraštą'. Dabar jie nori Vytautą iš jo paveldėtų žemių išvaryti, bet, kol gyvas būsiąs, jis ir jo įpėdiniai nuo tų žemių niekada neatsisakysią (Cod. ep. Vit. 468). Kryžiuočiai savo keliu, imperatoriaus remiami, kreipėsi Romon. Ten Vytautas buvo skundžiamas popiežiui, kad jis visomis jėgomis siekiąs gauti tokias ribas Žemaičių, kokių nesą buvę. Atiduodant Klaipėdą, Livonijos ir Prūsų žemės būtų perskirtos, ir tai reikštų Ordino sunaikinimą (t.p. 464). Nors ir atkakliai Ordinui priešinantis, Vytautas vis reikalavo visų Žemaičių iki Nemuno ir Klaipėdos (Mon. Pol. med. aevi XII, 120). Tęsdami nepabaigiamas derybas, 1420 IX 8 Vytautas vėl susivažiavo Veliuonoje su kryžiuočiais. Šiems vis laikantis savo, D.L.K. pareiškė, jog senos ir tikros Žemaičių ribos yra Nemunas, Rusnė, žiotys, Kuršių Marės ir jūra, tačiau jis sutiko ‚taikos labui' (propter bonum pacis) atsisakyti Klaipėdos su 3 mylių ruožu nuo jūros (t. p. 494). Tai buvo jau naujos sienos projektas, kuris M.t. buvo priimtas. Bet Veliuonoje nieko nebuvo pasiekta, nes kryžiuočiai vis laukė įsikišimo Romos, kur buvo pradėta byla. 1421 kova pasiekė kulminacinį punktą. Kryžiuočiai jokiu būdu nenorėjo išleisti iš savo rankų Klaipėdos. Ordino prokuratorius Romoje kovojo prieš Vytauto pas popiežių padarytus žygius. Kai visi mėginimai susitarti pasirodė bergždi, ginklas vėl turėjo spręsti bylą. Tad trečią kartą iš eilės po Žalgirio Vytautas ir Jogaila 1422 pavasarį rinko savo kariuomenes. Vidurvasarį pradėtas karas, ir kariuomenės, kaip ir 1410, susijungė prie Červinsko. Tuo metu Ordinas buvo pasilikęs be pagalbos, nes imp. Zigmantas buvo gana užimtas Čekijoje su husitais, o Vytautas iš kerštо imperatoriui už Breslavo sprendimą buvo priėmęs čekų kvietimą tapti jų karalium. Tokioje sunkioje padėtyje kryžiuočiai, 1422 III 10 atsistatydinus vyr. magistrui Küchmeisteriui (žr.), turėjo išsirinkti naują vyr. magistrą (juo išrinktas Povilas Russdorfas). Pusbroliams ėmus kariauti, Ordino būriai tegalėjo silpnai priešintis, ir jie užsidarinėjo pilyse. Karas susmulkėjo į daugybę atskirų susirėmimų ir pilių apgulimų. Du mėnesius lietuvių ir lenkų kariuomenės naikino kryžiuočių valdas. Ištisos sritys Prūsų pietvakariuose buvo nudegintos. Ypač naikino valachai ir totoriai. Veltui Ordinas ilgai laukė pagalbos iš vokiečių kunigaikščių ir imperatoriaus. Negalėdamas atsispirti didelei jungtinei jėgai, Ordinas paprašė taikos. Ir ji 1422 IX 27 pasirašyta prie Melno ež., lenkų kariuomenės stovykloje.

M. t. sienos dokumente nebuvo tiksliai išvestos, nes jos ėjo daugiausia per dikras bei miškų plotus. Aiškiau nusmaigstytos jos tebuvo žymiai vėliau. Pagal susitarimą, Lenkija gavo Niešavos kraštą, o Lietuvai atiteko didelė dalis Žemaičių ir Sūduvos dikros. Siena ėjo, pradedant nuo Akmenų Brastos (Kamienny Bród) Luko (Lycko) aukštupyje, aukščiau Grajevo ir Točilovo ež.; toliau stačiai per tyrą į Raigardo ež., kirsdama jį pusiau; šiauriau vėl per dikrą tiesiai į Preivosto (Prawdzisken) šilus, ir iš ten tiesia linija į Mėrūniškius ir Vyštyčio ež., kuris liko Ordino pusėje. Sūduvos dikroje siena buvo nužymėta upių krantais: visu Lieponos paupiu iki Širvintos upės, ir šios krantu iki įtekant Šešupėn; toliau siena ėjo Šešupės krantu per girių masyvus tiesia linija į Nemuną ten, kur į jį deš. pusėje įteka Šventoji. Žemaičių pusėje siena turėjo eiti 2 mylias Šventąja, paskui stačiai per dikrą į Jūros upę, Ordinui paliekant Nemuną 2 mylių atstumu. Jūros upės krantu siena turėjo kilti 1 mylią į š., į v. per girias pasukdama taip, kad Nemunas, Rusnė ir Klaipėda vis 3 mylių atstumu nuo Nemu-

no ir Marių buvo palikta Ordinui. Su Livonijos ordinu siena buvo nužymėta Šventosios upe, toliau paliekant senas ribas (antiquos limites), bet ne tas, kai Žemaičių kraštas priklausė Ordinui, o sienas, kurios buvusios senovėje tarp Livonijos ir Žemaičių, Lietuvos ir Rusijos žemių. Kiekvienai pusei iš jos užsibrėžto plano buvo šis tas išbraukta, bet kai kas ir palikta. Kryžiuočiai turėjo Lietuvai atiduoti beveik visus Žemaičius, bet iš Vytauto apibrėžtos Žemaičių sąvokos, kurią jis nuo Torunės taikos metų gynė, teko Ordinui atiduoti 3 mylių pločio ruožą. Tuo būdu kryžiuočiams buvo užleistos pagrindinės Lietuvos upės žiotys ir patogus priėjimas prie jūros; Lietuvai tepaliko tada menkai naudingas pajūris prie Palangos iki Šventosios. Klaipėdai reikalingas užnugaris atiteko Lietuvai, nes senos Klaipėdos komtūrijos sienos (1328), siekusios Minijos aukštupio, buvo stipriai susiaurintos. Už 3 mylių nuo keliolika metų ginčytos Klaipėdos prasidėjo Žemaičių žemė. Ties Palanga Žemaičiai, lyg koks pleištas, smaigaliu negailestingai skėlė Ordino valdas (Prūsų ir Livonijos) į dvi dalis.

Ordino bandymai pakeisti M. t. sienas. 1422 nustatytos sienos nuostabiu būdu išsilaikė penkis amžius, o Sūduvos-Rytprūsių pusėje nuo Vištyčio iki Nemuno jos išliko ir toliau. Kryžiuočiai tačiau tuojau pat didžiai stengėsi panaikinti M.t. sutartį. Pačiame akte su pažeminimu buvo pareikšta neigiama nuomonė apie Ordiną. Kad nekiltų naujų ginčų, amžinai pripažindamas iki tol ginčytas žemes Lietuvai ir Lenkijai, Ordinas turėjo Jogailai ir Vytautui atiduoti visus tas žemes liečiančius dokumentus. Išgyvendamas M.t. kaip didelį smūgį ir tikėdamas atgauti prarastas pozicijas, Ordinas nenorėjo vykdyti susitarimų, juo labiau, kad ir vokiečių kng. jautėsi esą įžeisti tokia skriauda savo globotiniui. Priversti tačiau susivažiuoti Veliuonoje su Vytautu ir Jogailos atstovais 1423 V, vyr. magistras ir Livonijos magistras ieškojo formalių priekabių sutarčiai sugriauti. Jiems tačiau nepasisekė įrašyti punkto, kad M.t. patvirtintų popiežius. Sutartis turėjo būti ratifikuota, pridedant antspaudus. Bet vis tik pačių sienų galutinai išvesti tada nepavyko, nes tarp Ordino ir lenkų iškilo naujų nesutarimų ir ginčų, kurie erzino Vytautą. Šis M.t. buvo patenkintas, ir su kryžiuočiais iki pat savo mirties palaikė draugiškus santykius. Lenkai toliau tęsė ginčą dėl pasienio malūno Liubičo (prie Dravantos upės), kuris, paverstas tvirtove, buvo svarbus karinis punktas. Tada Vytautas perpyko ir žadėjo, jeigu lenkai toliau priešintųsi, kryžiuočiams perleisti Palangą (Cod. ep. Vit. 714, 720). Ten Ordinas kaip tik labiausiai troško pataisyti sieną, kad nebūtų nukirstas tiltas į Livonijos valdas. Atsirado rimtas pavojus, kad kryžiuočiai gali gauti tą pajūrio lopelį, kuris vėliau šimtus metų ne tik išsaugojo lietuvių priėjimą prie jūros, bet taip pat romantiškai tapo įpintas į Lietuvos istoriją (Birutė ir jos kalnas). Jogaila, kuris tik 1427 pirmą kartą atvyko prie Palangos pamatyti jūros (t.p. 781), keliais atvejais Vytautui rašė, kad jokiu būdu nedovanotų Ordinui tokios svarbios vietos, kaip Palanga, kur esąs Lietuvai vienintelis priėjimas prie jūros. Greičiau kng. galįs dovanoti kokią žemę Rusioje. ‚Jeigu atiduosi Palangą kryžiuočiams, turės dėl to verkti Lietuva, Žemaičiai ir pats valdovas' (t. p. 727–728). Kai lenkai su Jogaila, kuris buvo kietesnis sienų reikalu negu Vytautas, užsispyrė dėl Liubičo, Vytautas žadėjo po poros dienų išduoti ‚tam mažiukui pakraščiui ir ruoželiui vandens' dokumentą, nes jis mažiau reiškiąs negu D.L.K. garbė (t. p. 728). Ir iš Švitrigailos laikų yra žinoma, kaip Ordinas stengėsi padaryti M.t. reviziją ir išsikovoti sau patogesnes sienas prie Klaipėdos. Kryžiuočiai 1432 kaulijo Palangą iš Švitrigailos, kuris dar žadėjo pridėti 3 mylias dikros, t.y. visą priėjimą prie jūros nuo Klaipėdos iki Šventosios 3 mylių atstumu nuo jūros (Livl. Urkundenb. VIII, 382). Bet 1435 amžinojoje Kujavijos Brastos taikoje Ordinas turėjo pripažinti M.t. sienas. Lietuviai laikėsi ištikimai taikos su Ordinu, nors buvo pasitaikiusi gera proga savo vakarines sienas pataisyti Kazimiero laikais, per Trylikos metų karą (1454–66). Kaip Dlugošo kronikoje įsakmiai pažymėta, dar dešimtais karo metais D. L. K-tijai už dalyvavimą kare buvo žadama ‚prie Žemaičių prisišliejusi Prūsų žemės dalis' (Opera Omnia XIV, 228, 366, 386). Bet Gostauto (žr.) vadovaujama Lietuvos Ponų Taryba buvo smarkiai susipykusi su lenkais dėl po Vytauto mirties užgrobtos Podolės. Tik Žemaičiai, laikydamiesi nuošaliai Vilniaus vedamos politikos, Kazimierui per karą padarė paslaugų. Jie trukdė kryžiuočių abiejų dalių susisiekimą pajūriu, o 1455 buvo užėmę Klaipėdą. Va-

karinės sienos nepasikeitė. 1529 VI 21 Vilniuje su Žygimantu ir jo mažamečiu Augustu darydamas sutartį, hercogas Albrechtas turėjo pripažinti M.t. sienas (buvo ištisai pakartotas tekstas). Sutarta kas penkeri metai sienas apeiti (M. Dogiel, Cod. Dipl. IV, 228). Tačiau Albrechtas ir markgrafas Jurgis Fridrichas stengėsi įgyti Palangos krantą nuo Nemirsetos iki Šventosios. Tas žemės sklypas jiems juo labiau parūpo, kai į Prūsų valdovo rankas pateko Kuršo žemės (Gruobynas, Piltenė). Tačiau sienos nebuvo pakeistos. Projektu pasiliko ir XVIII a. prūsų pirklių tarpe kilęs sumanymas prie Rytprūsių prijungti ruožą iki Šventosios. Tokių pastangų buvo ir daugiau, bet ši Palangos juostelė, kurią rusai XIX a. prijungė prie Kuršo gub., išsilaikė nepaliesta.

Jau 1425 VIII sienos prie Klaipėdos pradėtos matuoti ir nusmaigstyti. Karaliaučiaus archyve (žr.) iš XV a. galo ir XVI a. yra labai daug medžiagos (su kartografiniais duomenimis), kaip tos sienos buvo reguliuojamos. Vis dar kildavo neaiškumų dėl atskirų vietų. Pvz. Katyčiai (žr.) ilgai ėjo iš rankų į rankas. Kadangi M.t. sienos buvo vestos per girių plotus, dar ir XVII a. atsirasdavo pasienio konfliktų. Padidėjus pasieniuose daugiau sodybų ir kaimų, sienos buvo tiksliau sureguliuotos.

Karaliaučiaus archyvas (Grenzsachen E.M. 91 g; kiti archyvo duomenys žr. Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525, Joachim-Hubatsch I, 1948–50); M.t. tekstas: Livländ. Urkundenbuch V, 1867, 880 ir *E. Weise,* Staatsverträge des deutschen Ordens I, 1939, 160; *M. Dogiel,* Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae 1758; *R. Krumbholtz,* Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See (Altpr. Monatschrift 1890); *J. Voigt,* Geschichte Preussens VII; *K. Forstreuter,* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten 1931; (") Die Entwicklung der Grenze zwischen Preussen und Litauen seit 1422 (Altpr. Forschungen 18, 1941, 50–70; nurodytos Karaliaučiaus archyvo sienų archyvalijos ir daug bibliografijos); *W. Eckert,* Die kurische Landschaft Ceclis. Untersuchungen des Kampfes um Südkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen (t. p. 20, 1943, 6–84); *E. Kroehnert,* Die deutsch-russische Grenze von Eydtkuhnen bis Soldau. Mit Benutzung von Archivalien des Königsberger Staatsarchivs (Mitteil. der literarischen Gesellschaft Masovia 18, 1913, 80 – 133); *St. Srokowski,* Granica Prus Wshodnich, jej przebieg, powstanie i znaczenie (Bellona XV, 1933, 471–494) *St. Zajączkowski,* Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonnem krzyżackim w latach 1420–23 (Ateneum Wileńskie XII, 1937, 282–403; daug įdomios medžiagos iš M.t. laikotarpio, kai byla buvo užvesta Romoje); *H. Łowmiański,* Agresja zakonu krzyżackiego na Litwę w wiekach XIII–XV (Przegląd Historyczny 45, 1954, 338–371; apie bandymą Lietuvai atiduoti Nemuno žiotis Kazimiero laikais 363–369); *R. Valsonokas,* Klaipėdos problema 1932; *P. Šležas,* Vytauto D. kovos dėl Žemaičių ir Klaipėdos (N. Romuva 18, 1932); (") Klaipėdos mst. istorijos bruožai 1252–1466 (Mūsų Žinynas 1933); *J. Jakštas,* Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių ordinu (rinkinyje Jogaila 1935, 131–183); *Z. Ivinskis,* Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais (N. Romuva 120, 121, 1933); (") Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų (Athenaeum VI, 1935, 54–117). Kitą bibliografiją žr. Ceklis, Dikra, Karaliaučiaus archyvas, Katyčiai, Makra. *Z.I.*

Melnraga (trm. Melraga) kaimas ir vasarvietė, 1 km į š. nuo Klaipėdos. M. iki

Melnragos paplūdimys

1923 buvo nežymus kaimas, gyventojai daugiausia vertėsi žemės ūkiu bei jūros žvejyba. Nepriklausomos Lietuvos laikais M. tapo mėgiama vasarotojų vieta, pravestos gatvės, pristatyta naujų vilų ir 1933 suteiktos kurorto teisės. 1939 buvo apie 800 gyv. M. paplūdimys labai patogus, lankomas daugiausia miestiečių, kurie negali persikelti į kopas. Pajūryje iškelta eilė navigacijos ženklų, kurie nurodo laivams įplaukimą tarp molų į uostą. Čia buvo ir jūros gelbėjimo stotis.

Melo- (iš gr. melos ‚giesmė') sudurtinių žodžių pradžioje rodo tų žodžių susijimą su dainavimu, muzika.

Melo (Mello) Francisco Manuel de (1608–1666) portugalų istorikas, dramaturgas, eseistas ir poetas, taip pat rašęs ir ispaniškai. Iš pradžių tarnavo Ispanijos kariuomenėje, 1640 perėjo Portugalijos karaliaus Jono IV tarnybon. Sugrįžęs tėvynėn neteisingai apkaltintas žmogžudyste, kalintas 9 m. ir 1655–58 gyveno ištremtas Brazilijoje. Vėliau dirbo diplomatinėje tarnyboje. M. laikomas žymiausiu XVII a. rašytoju. Svarbiausi portugališkai parašyti veikalai: Carta de guia de casados 1651 (didaktinis veikalas, kur dėstoma sutuoktinių filosofija), Epanaforas de vária história portuguesa 1660, Cartas familiares 1664, Obras métricas 1665 (poezija), Auto do fidalgo aprendiz 1665 (komedija). Ispaniškai parašytas svarbiausias veikalas yra Historia de los movimientos y separacion de Cataluña 1645; juo jis nusipelnė klasiko vietą ispanų literatūroje.

E. Prestage, D. Fr. M. de M. 1933.

Melodeklamacija (gr. melos ‚giesmė' ir lot. declamatio ‚pratybos sakyti kalbas') grožinės literatūros dailusis skaitymas, kur esminiai dalykai yra tempas (sakinių ir jų atskirų periodų, žodžių ir skiemenų lėtinimas ar greitinimas) ir garsas (balso intensyvumas ir jo moduliavimas — pakėlimas, sumažinimas), kuriais siekiama atskleisti atliekamo kūrinio grožį ir didesnio išraiškumo. M. yra artimas operinis rečitatyvas. Melodeklamuoti galima ir dailiąją prozą, bet pagrindinė melodeklamatorių medžiaga yra poezija. Kartais m. yra jungiama su muzika, kuri gali būti specialiai rašyta, bet dažniausiai būna parenkama iš žinomesnių kompozitorių kūrybos. Ir muzikos lydima m. savo esminių elementų — tempo ir garso — nepraranda, tik yra griežtai pajungiama muzikiniam ritmui. Nepriklausomos Lietuvos teatrinėje scenoje m. yra bandę O. Rymaitė, B. Daugvietis ir St. Pilka. *St.S.*

Melodija (gr. melōdia ‚dainavimas, giesmė') muzikoje logiškas junginys kelių ar keliolikos gaidų, giedamų ar grojamų viena po kitos; priešybė harmonijai, kur kelios gaidos skamba vienu kartu. Kontrastuodama su harmonija, m. neišskiria iš savęs ritmo. Ritmas sudaro lyg ramstį kiekvienai m., todėl galima kalbėti apie ritmišką ir mažiau ritmingą m. Nelygiu būdu reiškiasi ir harmonija melodijoje; tai priklauso nuo harmonijos išsivystymo laipsnio. M. harmoningumas išplaukia iš joje panaudotų intervalų. Ypatingai svarbus melodijos charakteris: juo labiau išraiškingas, dainuojąs, juo labiau būdingas m. sąvokai. M. terminas paprastai naudojamas bendrąja prasme, pabrėžiant muzikoje melodinį elementą. Kalbame apie dainų m., apie veikalų melodingumą. Tačiau labiau specifikuodami, jau kalbame apie motyvus, frazes, sakinius, temas, nors jie visi reiškia tam tikras m., palenktas muzikinių formų taisyklėms (žr. Forma muzikoje). Bet yra m. ir kaip forma, — tai sekimas arija ar romansu, iškeliant daugiau melodinį momentą. Populiariu šios formos pavyzdžiu galėtų būti Rubinšteino Melodija. Melodiją smuikui su fortepijonu parašė Vladas Jakubėnas.

R. Lach, Studien zur Entwicklungsgeschichte der ornamentalen Melopöie 1913; *W. Danckert,* Ursymbole melodischer Gestaltung 1932; *H. Zingerle,* Die Entwicklung der Melodik von Bach bis Mozart 1937. *Iz.V.*

Melodika (iš gr. melōdikos ‚susijęs su melodija') 1. mokslas apie melodijos sudarymą; 2. vargoninio pobūdžio instrumentas ‚išrastas I. A. Steino 1770.

Melodrama (gr. melos ‚giesmė' ir drama ‚veiksmas') iš pradžių drama, jungiama su dainavimu ir muzika, vėliau — dramos kūrinys, kur tragizmas susipynęs su sentimentalumu, jausmingumu. M. samprata įvairiuose kraštuose yra kiek skirtinga. Pvz. vokiečių aptarimu, m. yra poezijos ir muzikos junginys, kur poezija deklamuojama, o muzika deklamaciją palaiko ir, kur reikia, žodžio išraišką sustiprina muzikiniais garsais. Prancūzuose m. turi du aspektus: pirmas yra grynai muzikinis ir suprantamas panašiai, kaip vokiečiuose, o antras — grynai teatrinis, kur komedinio ar draminio pobūdžio scenos veikalą muzika tik kartkartėmis gali sustiprinti, jo sceninį efektą padidinti. Panašaus pobūdžio m. vaidinimai Prancūzijoje pasirodė 1800. Amerikiečių tarimu, m. yra

vaidinimas, paprastai komedinio pobūdžio, kur romantika, graudulingumas ir sensacingumas yra vyraują elementai, o taip pat išvystomas daug gyvesnis veiksmas, mažiau dėmesio skiriant meniniam dramos dialogui. *St.S.*

M. m u z i k o j — instrumentinis akompanimentas, skirtas kalbamam tekstui. Melodraminis akompanimentas sėkmingai panaudotas kai kuriose operose, pvz. Beethoveno Fidelio duobkasių scenoje, Weberio Der Freischütz burtų scenoje, Bussoni Doctor Faust finalinėje scenoje ir kt. Mozartas savo operoje Zaide (1780) įvedė du ilgus melodraminius monologus. Apie 1800 dažnai baladės buvo rečituojamos su fort. akompanimentu. Goethė rašė įvairius vaidinimus melodraminiam atlikimui (Proserpina 1776). Modernūs pavyzdžiai melodramos būtų R. Strausso Enoch Arden 1898, A. C. Mackenzie The Dream of Jubal 1889, A. Schönbergo Pierrot Lunaire, kai kurios vietos Honeggerio Karalius Dovydas ir kt. Lietuvių geriausiu m. pavyzdžiu yra J. Gruodžio muzika V. Krėvės-Mickevičiaus Šarūnui.

E. Istel, Die Entstehung des deutschen Melodramas 1906; *R. Augsten,* Les premiers mélodrames français, composés aux modèles allemandes 1912; *E. C. von Bellen,* Les origines du mélodrama 1927; *H. Martens,* Das Melodrama 1932. *Iz.V.*

Melografas (gr.) muzikoje prietaisas, pridedamas prie fortepijono, kuriuo popieriuje pažymima grojamasis dalykas. M. išrado J. F. Unger (1716–81) ir jį aprašė spaudinyje Entwurf einer Maschine 1774.

Melolontha žr. Grambuolys.

Melomanija (gr.) aistra muzikai, ypač operai.

Melonas žr. Melionas.

Melos sala žr. Melas.

Melotipija (gr). gaidų spausdinimas spaustuviniu būdu.

Melozzo da Forli (1438–1494) italų tapytojas. Seniau vieni manė, kad jo tapybos mokytojas buvo Ansuino da Forli, kiti — kad Pietro della Francesca. 1476–90 M. Romoj sukūrė svarbiausius savo darbus — freskas Vatikano bibliotekai ir Šv. Apaštalų bažnyčiai. Žinomos jo freskos ir Šv. Morkaus zakristijoje Lorette. Iš tų darbų mažai kas teišliko. Vatikano bibliotekos ir Šv. Apaštalų bžn. freskų likučiai saugomi Vatikano galerijoje. M. tapyboje daugiau tikrovės pastabumo negu jausmo, gerai apvaldytas grakščių linijų piešinys, ypač įspūdingai perduota perspektyva, kai žmogiškos figūros vaizduojamos iškilusios erdvėje ir žiūrimos iš apačios (rakurse). M. mokinių neturėjo. Vėliau juo domėjosi Corregio.

Melozzo da Forli Smuikuojantis angelas (Vatikano pinakoteka)

O. Okkonen, M. da F. und seine Schule 1910. *E. Rcci,* M. da F. 1911.

Melpomenė (gr. Melpomenē nuo melpein ‚dainuoti') 1. sen. graikų dainavimo ir tragedijos mūza, vaizduojama su vynuogių medelio lapų vainiku, tragiška kauke ir kuoka; 2. a s t r o n o m i j o j e asteroidas (nr. 18), atrastas 1852 VI 24 J. R. Hindo Londone.

Melrose mst. Massachusettse (JAV), 10 km į š. nuo Bostono, kurio jis yra rezidencinis priemiestis; 26.988 gyv. (1950). Čia yra gimę ir ilgą laiką gyvenę eilė žymių amerikiečių, pvz. dainininkė G. Farrar, W. F. Poole. M. buvo įkurtas 1633 ir ligi 1650 buvo Maldeno dalis.

Melrose Park mstl. Ilinojaus valstybėje JAV, 3–7 km į v. nuo Čikagos; apie 20.000 gyv. (1958). Vietovė įkurta 1869. Pradžioje jis vadintas West Maywood, vėliau Ovington, 1882 Melrose (tais metais gavo ir mstl. teises), o 1893 pavadintas Melrose Park. Yra apie 110 pramonės įmonių, pasaulyje didžiausia geležinkelių prekinė stotis (plotas 4,5 × 0,75 km).

M. P. l i e t u v i a i pradėjo kurtis apie 1890. 1914 čia gyveno apie 300, o 1958 a-

Melrose Park liet. kolonijos Vasario 16 d. minėjimo komitetas 1954 su svečiais. Pirmoje eilėje iš kair. į deš.: J. Skorupskas, A. Kučiūnas, M. Kripkauskienė, Vaznelis, A. Markauskas; antroje eilėje — J. Urbelis, N. Petruitis, A. Jonča ir S. Malinauskas

pie 800 lietuvių kilmės asmenų. Daugumas lietuvių dirba metalo pramonėje ir glžk. st. Pirmasis lietuvis, išrinktas į mstl. valdybą, buvo dr. F. K. Strzyneckis (1921–25); vėliau į valdybą buvo išrinkti Chas. E. Ivins, J. M. Dargis, Antanas Jonča. M.P. liet. kolonijos veikloje dalyvauja ir aplinkinių vietovių (Maywood, Bellwood ir kt.) lietuviai.

Įvairios organizacijos pradėjo steigtis XX a pradžioje, pvz. 1903 IV 5 įst. Draugystė D. L. K. Algirdo, 1909 I 19 Lietuvių Amerikos Ukėsų Kliubas, 1915 III 27 Draugystė Sūnų ir Dukterų Lietuvos, 1916 II 8 Lietuvių Politiškas Republikonų Kliubas. Šios keturios liet. organizacijos (pirmos trys savišalpinės) skyrium veikė iki 1928 VIII 12, kada buvo įsteigta jų bendra organizacija — Lietuvių Susivienijimas Provaiso Apygardos, Melrose Park, Ill. Organizacijos tikslas — savišalpa, lietuviškų papročių ir tradicijų palaikymas, nesikišant į politinius bei religinius reikalus čia Amerikoje ir Lietuvoje. Šiuo metu Susivienijimas turi 80 narių. Jo ilgametis pirm. yra St. Malinauskas.

Lietuvių Amerikos Piliečių Kliubas, įst. 1935 III 3, sudarytas iš anksčiau veikusių politinių klubų: Lietuvių Amerikos Politiško Kliubo, Provaiso Apygardos ir Amerikos Lietuvių Politiško Kliubo. Klubo tikslas — dalyvauti politinėje veikloje (dabartinis pirm. A. Jonča). Klubas visą laiką daug prisidėjo pravedant lietuvius kandidatus į mstl. valdybą. Klube yra 100 narių.

SLA 125 kuopa įst. 1914. Ilgamečiais kuopos pirm. buvo K. Jankauskas, M. Šeštokas ir dabar — Ign. Petraitis. Anksčiau kuopa turėjo apie 100 narių, dabar — 60. ALRKS kuopa įst. 1923. Anksčiau buvo 35 nariai, dabar — 4. ALRK Moterų S-ga įst. 1922 ir turi 15 narių (vadovauja F. Petraitienė). Šv. Jono d-ja (savišalpinė), įst. 1914 XI, pradžioje turėjo 150 narių, dabar — 37. Šv. Onos d-ja (savišalpinė) įst. 1915, likvidavosi 1955. Turėjo per 100 narių, o likvidacijos metu — 30. Lietuvos Vyčių kuopa įst. 1918 (likvidavosi 1929). Turėjo savo chorą ir vaidintojų grupę. Turėjo apie 60 narių.

Balfo 117 skyrius įst. 1945. Turi 50 narių. Iki šiol lietuvių šelpimui skyrius yra pasiuntęs 5814 dol. grynais pinigais, 17.500 svarų drabužių ir už 578 dol. maisto. Vasario 16 Gimnazijai surinkta apie 2000 dol. Didžiausias skyriaus rėmėjas aukomis yra prekybininkas Jonas Gustainis. Skyriaus steigėjas ir ilgametis pirm. M. Šeštokas, o dabartinis — J. Urbelis.

Lietuvių tremtinių d-ja įst. 1949, 1952 persiorganizavo į JAV LB Melrose Park apylinkę. Yra apie 70 narių. Apylinkė rūpinasi lietuvybės palaikymu, jaunimo savitarpiniu bendradarbiavimu, rengia paskaitas ir steigia sporto ratelius. Pirmuoju apylinkės pirm. buvo P. Metrikis, o dabar A. Jonča. Lituanistinė šeštadieninė mokykla įst. 1952. Pirmoji laida (14 mokinių) išleista 1954. Mokyklą lanko apie 20 mokinių. Mokykla išlaikoma tėvų, mokyklos rėmėjų būrelio ir JAV LB vietos apylinkės pastangomis. Mokyklos vedėjais buvo J. Pažerūnas, A. Markauskas ir dabar — A. Jarienė.

Savo parapijos liet. kolonija neturi, tik sekmadieniais būna lietuviškos kat. pamaldos vietos bažnyčioje.

1956 iš Čikagos į M.P. persikėlė Sėjos redakcija ir administracija, o 1958 iš Naujorko Varpininkų Leidinių Fondas.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, M.P. liet. kolonija išpirko už 18.000 dol. Laisvės Paskolos Lakštų. *G.Lz.*

Melsvadumbliai (Cyanophyta) žemesnės organizacijos dumbliai. Jų fotosintetinis pigmentas (chlorofilas) nėra sutelktas atskiruose chromatoforuose, bet vienodai pasiskirstęs citoplazmoje ir užstotas mėlynojo pigmento fikocianino (phycocyanin) bei raudonojo, panašaus į fikoeritriną (phycoerythrin). M. spalva melsvai žalsva, oranžinė, violetinė, dėl stipraus pigmentavimo net juoda, raudona. Sakoma, jog Raudonoji jūra gavusi pavadinimą nuo melsvadumblio Trichodesmium erythreaum, kuris gausiai susitelkęs ten visu paviršium rau-

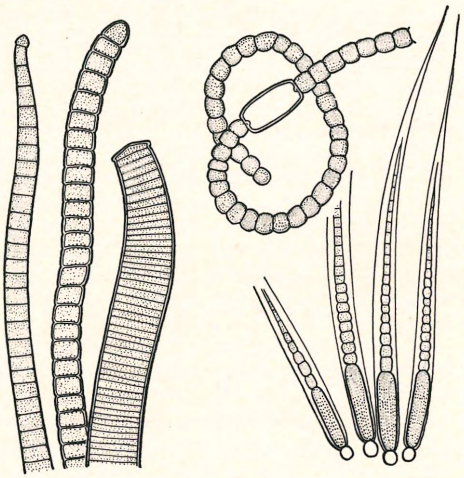

Melsvadumbliai:
1. viburūnė, 2. gleivėtis ir 3. pumpakrekis

donuoja. M. esama 150 genčių su apie 1400 skirčių. Daugumas yra gėlųjų vandenų ir šlapių bei drėgnų žeminių vietų gyventojai. Mažiau m. esama sūriuose vandenyse. Auga ir dauginasi taip pat karštuosiuose šaltiniuose (97°C). M. daugiausia yra mikroskopinio didumo augalai, vienaceliai ir daugiaceliai, siūliški, karoliški, paprastai pertvarstyti plonomis sienelėmis. Laikosi pavieniai arba telkiniais. Jų esama planktono (žr.) dalyvių, sudarančių vad. ‚vandens žydėjimą'. Gyvena ir giliau besilaiką prie akmenų, augalų ir kt. Minėtinos šeimos: chrookokiniai (Chroococcaceae), gleivėtiniai (Nestocaceae), viburūniniai (Oscillatoriaceae), pumpakrekiniai (Rivulariaceae), žaliamusiniai (Scytonemataceae). Siūliškųjų tipas yra viburūnė (Oscillatoria), aptraukianti akmenis, šaknis ir kt. vandenyje, pumpakrekis (Rivularia), karoliškųjų—gleivėtis (Nostoc). *J. Rkt.*

Melsvė mėlynas darylinis preparatas, kurio atskiestame tirpale ar skiedinyje pamirkius išplautus baltinius, pastarųjų gelsvas atspalvis pakeičiamas melsvu. Numelsvintų baltinių spalva yra malonesnė akiai ir atrodo baltesnė, nors reflektometriniai ir spektrofotometriniai matavimai rodo, kad melsvinimas baltumo laipsnį mažina. Šiuo metu m. daugiausia gaminama iš rūgščių vandenyje tirpių ir pigių sulfonuotų triaminotrifenilmetano darylų, pvz. šarminio mėlio (CI 704), metilo mėlio (CI 705), tirpiojo mėlio (CI 707). Taip pat kai kur tebevartojami ultramarinas, Prūsijos mėlis, indantreno mėlis. Pastaruoju laiku yra tendencija melsvinimą pakeisti optiškuoju baldymu, veikiant baltinius bespalviais darylais, kurie absorbuoja ultravioletinius ir grąžina matomuosius mėlynuosius spindulius, tuo būdu sudarydami pranašesnio baltumo įspūdį. Dar sėkmingiau pasiekiamas baltumo išryškinimas fluorescuojančių darylų pagalba.

A. Schnyder, Einflüsse von Wasch- und Bleichprozessen auf Weiss- und Feinwäsche 1952; *H. Reumuth,* Vom Schmutz und vom Waschen 1954; Brit. Launderers' Assoc. Laundry Chemistry 1955. *J.Vbr.*

Meltonas (pagal Anglijos vietovę Melton, Leicestershire) minkštas, šiek tiek paveltas, kočiotos gelumbinės vilnos audinys. Audinio raštas dažniausiai būna įstrižas, kartais dvinytis. Vartojamas apsiaustams, kartais eilutėms. Medvilninis m. — storas medvilnės audinys iš suktų metmenų ir storų minkštai verptų ataudų, iš abiejų pusių šiaušta. M., kaip vid. svorio audinį, dažnai vartoja storų paltų pamušalui.

Meltzer Samuel James (1851 Traupyje, Panevėžio aps. — 1920 Naujorke, JAV) fiziologas. 1882 gavo med. dr. laipsnį Berlyne, 1883 atvyko į JAV. Čia surado visą eilę chirurgijai ir anestezijai naujų būdų, kurių dalis labai sėkmingai buvo vartojama I pas. karo metu fronte. Nuo 1906 Rockefellerio instituto fiziologijos ir farmokologijos skyriaus dir. Jis įsteigė ir buvo pirmasis pirm. American Society for the Advancement of Clinical Investigation ir kt. Išspausdinęs per 200 medicinos darbų.

Melvenė (Molinia caerulea) varpinių (Gramineae) šeimos žolė. Dažna šlapiose durpingose pievose, miškuose, kirtimuose.

Melville 1. George Wallace (1841–1912) amerikiečių jūrininkas, arktikinis tyrinėtojas. Baigęs politechnikos institutą Brukline, 1861 paskirtas karo laivyno inž. padėjėju. Pasibaigus pilietiniam karui, jis padarė tris keliones į Arktikos sritis. 1896 paskirtas vyr. laivyno inž., 1899 pakeltas admirolu. Tarnaudamas laivyne padarė keletą išradimų ir patobulinimų laivų motorų gamyboje. Jo garbei pavadinta didžiausia Kanados sala Arktikos vandenyno Parry grupėje.

2. Herman (1819–1891) amerikiečių rašytojas, kilęs iš Amerikos nepriklausomybės sąjūdyje pasižymėjusios giminės.

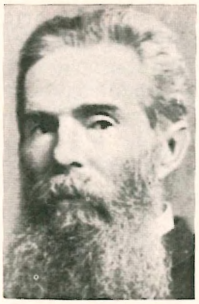

H. Melville

Mokėsi su pertraukomis, bandė mokytojo, raštininko, ūkininko amatus, bet teatrado savo stichiją patraukdamas į jūrą. 1841 išplaukė, kaip eilinis jūreivis su banginių gaudymo laivu, vėliau dezertyravo, gyveno keliose Pietų Jūrų salose. Jūrą jis vadino savo universitetu ir iš jos sėmėsi medžiagos savo raštams.

Pirmosios M. knygos Typee 1846 ir Omoo 1847 buvo romantiški spalvingai primityvaus gyvenimo Pietų Jūrose aprašymai. Jie bematant susilaukė didelio pasisekimo, ir M. nusprendė atsidėti rašymui. Knygos Redburn 1849 ir White Jacket 1850 realistiškai vaizdavo jūreivio buitį. Mardi 1849, aštri alegorinė civilizacijos satyra, buvo posūkis į esmines M. kūrybos temas. Tuo laiku užsimezgė M. draugystė su kitu metafizinėmis problemomis besidominčiu amerikiečių rašytoju — N. Hawthorne.

Pagrindinis M. veikalas Moby Dick užbaigtas 1851. Šis epinis romanas, kaip visi didieji meno kūriniai, turi savitą, daugialypį, neįmanomą galutinai atspėti ir klasifikuoti gyvenimą. Moby Dick egzistuoja keliose plotmėse: kaip tikrovinis jūros ir banginių gaudymo aprašymas, simbolinė charakterio ir visuomenės — laivo mikrokosme — studija, ir metafizinė alegorija. Baltasis banginis Moby Dick gali būti Dievo atvaizdas, ar gamtos pradas, ar blogio įsikūnijimas, ir kapitono Ahabo kova su juo yra maištas prieš Absoliutą, neįmanomą apibrėžti blogio ar gėrio sąvokomis. Romano kompozicija šiek tiek padrika, bet kalba turtinga, ritmiška, įžvalgi. Apysaka Pierre 1852 tiesiogiai puolė konvencinę krikščioniškąją moralę ir visiškai atitolino M. nuo savo skaitytojų. 1856–57 jis keliavo į Palestiną, tikėdamasis vėl atrasti savo prarastą tikėjimą, bet kelionė buvo veltui. Iš vėlesnių jo prozos kūrinių išsiskiria novelių rinkinys The Piazza Tales 1856. 1866–85 publikos primirštas M. ramiai leido muitininko dienas Naujorke. Pradėjo rašyti poeziją, kurią leido mažais tiražais: Battle Pieces and Aspects of the War 1866, Clarel 1876, John Marr and Other Sailors 1888, Timeleon 1891. Vienas iškiliausiųjų jo prozos kūrinių Billy Budd tebuvo atrastas ir išleistas 1924. Glaudžios struktūros ir ryškaus dramatinio konflikto, ši apysaka buvo sėkmingai įscenizuota 1953. M. renesansas prasidėjo po I pas. karo. Dabar jis laikomas vienu didžiųjų amerikiečių prozaikų.

N. Arvin, H. M. 1950; *L. Howard,* H. M.: A Biography 1951. *A.L.*

Melville salos (ag. Melville Island) 1. didžiausia Kanados sala Parry grupėje, į š. nuo M. sąsiaurio, 42.500 km², aptikta W. Parry 1818–20 ekspedicijos metu. Nuo jos į p.r. yra Melville pusiasalis — toliausiai į š.r. išsikišusi Amerikos žemyno dalis. Sala pavadinta amerikiečio Arktikos tyrinėtojo G. W. Melville (žr.) garbei.

2. Sala Timoro jūroje, į š. nuo Australijos, 4350 km². Ji pavadinta amerikiečių rašytojo Hermano Melville (žr.) garbei.

Melžimas mechaniškas tešmens ir spenių maigymas, norint pašalinti laktuojančio gyvulio pieno liaukose pagamintą ir tešmenyje sukauptą pieną. M. atliekamas trimis tarpsniais: tešmens paruošimu, pilnutiniu melžimu ir paskutinių pieno likučių išmelžimu. Labiausiai yra paplitęs rankinis m. Tačiau trūkumas ir brangumas kvalifikuotų karvių melžėjų privertė daug kur nuo rankinio m. pereiti prie melžimo mašinomis. Pirmoji karvių m. mašina pasirodė 1862 Londono (Anglijoje) pasaulinėje parodoje. Naujausi patobulinimai padarė m. mašiną žymiai produktyvesnę, lengviau išvalomą ir patvaresnę. M. mašina turi čiulpiamąjį siurblį ir vakuumo vamzdžius. Paskiras vienetas susideda iš metalinio kubilėlio su pulsavimo prietaisu ant jo dangčio. Pulsavimo prietaisas sujungtas guminiu vamzdžiu su keturiomis spenių taurėmis. Taurės viduje esąs guminis vamzdelis apima spenį ir spaudimo veikiamas prie jo prisisiurbia. Ertmėje tarp spenį apimančio vamzdelio ir išorinės taurės sienelės spaudimas dažnai keičiasi, čia pakyla maždaug iki 0,5 atmosferos, čia vėl nukrinta ligi normalaus oro spaudimo. Mašinos pulsavimo greitį reguliuoja ją aptarnaująs darbininkas. Karvės tešmenį ir spenius pulsavimas veikia tokiu pat ritmu ir panašumu kaip spenį čiulpiančio veršiuko gomurys ir liežuvis. Melžiamos m. labai plačiai vartojamos JAV, Švedijoje, Australijoje, N. Zelandijoje, Danijoje ir kt.

J.Plt.

M. Lietuvos kaime. Daug kur ir po I pas. karo Lietuvoje buvo susidariusi pažiūra, kad vyrui melžti karves nedera ir net esanti negarbė, nors pvz. numelžti ar išmelžti kumelę buvo suaugusio vyro

darbas. Skatinant pieno ūkį, jo darbuotojams teko nugalėti ir šį paprotį bei susidariusią m. nepalankią nuomonę, todėl visuose m. konkursuose vyrams melžėjams buvo teikiama pirmenybė. Mūsų dvaruose vyrai melžėjai pasirodė jau prieš I pas. karą; jie dažnai buvo ir galvijų šėrikai. Dvaruose moterims (kumetėms) paprastai buvo skiriama melžti po 10 karvių; tai įlygstama kumečio šeimą samdant, nes m. laikomas sunkiu darbu. Kaime pasimelžti karves buvo kiekvienos šeimos reikalas, tik moterims iš namų išėjus, prašydavo kaimynę arba jų melžti eidavo pats šeimininkas. *A.Mž.*

Mėlžolė dažinė (Isatis tinctoria) kryžmažiedžių (Cruciferae) šeimos augalas. Savaime auga P. ir Vidurio Europoje. Jo lapai seniau vartota dažams gaminti.

Melžtuvė arba milžtuvė, laidytuvė, indas karvėms melžti. Iki I pas. karo m. būdavo dažniausiai medinės. Vienos m. buvo skobtinės, kitos — iš lentelių sustatytos, bet visada tik liepinės, klevinės ar beržinės, nes kitas medis greit pieno skonį keičia. Dažnai m. turėjo atvirą ar dengtą snapelį ir dangtelį, kuriuo pridengdavo pieną iš ganyklos nešant. M. buvo pasietos lazdyno lankeliu, kuris užkartomis įkabintas į m. ausis. Po I pas. karo visuotinai išplito skardinės m., paprastai emaliuotos arba aliuminio. Kai kur m. priklausė ir nuotakos kraičiui, o šiaip vestuvininkai jaunosios daliai mėgdavo ‚vogti' ir išvežti viso kaimo m.

Membranà (lot. ‚odelė') 1. fizikoje ir telefono technikoje — metalinė ar kitokia plokštelė, daugiausia vartojama mikrofonų ir telefonų (klausiklių) įtaisuose, taip pat ir kitokiuose aparatuose, kai norima mechaninius virpesius paversti elektriniais, ir atvirkščiai. 2. Organizmuose — plėvelė, atskirianti kurį tarpą, kūno dalį, organą. Plg. Augalų ląstelės, Ausis, Branduolys, Ląstelė.

Memel vokiškas Nemuno ir Klaipėdos vardas.

Memeler Allgemeine Zeitung politikos ir ūkio dienraštis, ėjęs Klaipėdoje nuo 1927 IV 12.Leido to paties vardo bendrovė, redagavo dr. J. Arongauzas. 1931 pradėtas leisti priedas ūkininkams: Der landwirtschaftliche Ratgeber. Laikraštis lietuviškos krypties.

Memeler Beobachter informacijos ir ūkio dienraštis, ėjęs Klaipėdoje. 1935 VII 21 — XII 31 leido ir red. dr. V. Zubovas, 1936–38 leido Ryto b-vė, red. J. Grigolaitis. Laikraštis yra buvęs lietuviškos krypties.

Memeler Dampfboot vokiečių laikraštis, pradėtas leisti Klaipėdoje 1849 VII 3 C. E. Teubert ir August Stobbe spaustuvėje. Jo savotiškas pavadinimas pasirinktas todėl, kad anais laikais garlaivis (vok. Dampfboot) buvo savotiška retenybė ir didžiausios pažangos požymis. M.D. pradžioje buvo liberalinės pakraipos, savaitinis, 4 psl. ir mažo formato. Nuo 1850 IV 1 leistas 3 kartus savaitėje ir nuo 1872 pasidarė dienraščiu. 1870 leidyklą ir spaustuvę nupirko Fr. Wilhelm Siebert. Jų šeimoje laikraščio leidimas išliko iki dabar. 1945 X dėl evakuacijos laikraštis sustojo ėjęs Klaipėdoje. Laikinai apsistota Heiligenbeile, kur išleisti dar keli numeriai. Nuo 1948 F. W. Siebert Oldenburge jį vėl leidžia du kartus per mėnesį, ir jis skiriamas išsklaidytiems Klaipėdos krašto vokiečiams. Nuo I pas. karo iki dabar laikraštis pasižymi neapykanta lietuviams. Priedai buvo leidžiami šie: Das kleine Dampfboot (2 kartus per mėn.), Der Grenzgarten (2 kartus per mėn.) ir Der Landwirt. M.D. redaktoriais nuo 1849 buvo: August Stobbe, dr. J. Rülf, Ludwig Sochaczewer, Stichurst, Kaldenberg, Paul Ehrenberg, Franz Dau, Carl August Seyfried, Robert Leubner, Hopp ir Martin Kakies.

Memeler Idiše Nais žydų iliustruotas savaitraštis, ėjęs Klaipėdoje 1933 VII 3 — X 15 (spausdintas Kaune). Leido ir redagavo D. Jurkauskaitė-Šibailienė.

Memeler Kreisblatt savaitinis valdžios laikraštis, leistas vokiečių ir lietuvių kalbomis Klaipėdoje 1852–79. Redagavo Klaipėdos aps. taryba, spausdino Goldschmidto leidykla Klaipėdoje. Nuo 1871 lietuviškoji dalis sumažinta. Be oficialių skelbimų, duota ir šiaip įvairaus turinio straipsnių.

A. B. Klaipėdiškis (Bruožis), Prūsų lietuvių laikraščiai (Draugija 1914, 89–90 psl.).

Memeler Landeszeitung savaitraštis, ėjęs 1922–23 Klaipėdoje, 4–8 psl., iliustruotas. Redagavo Borchert - Gvilden, vėliau Max Swars ir L. Bajorat. Leido Ryto b-vė. Savaitraštis buvo lietuviškos dvasios.

Memeler Morgenstimme nepriklausomos minties laikraštis, ėjęs Klaipėdoje 1926–27. Red. R. Walsonokas. Lietuviškos dvasios.

Memeler Neueste Nachrichten nepartinis, nepriklausomas dienraštis, ėjęs 1933 I 15 — 1934 II 15 Klaipėdoj, 4–6 psl., iliustruotas. 1933 vasario pradžioje leistas du kartus per dieną. Leido Ryto b-vė, red. H.

May. Redakcijai talkininkavo J. Grigolaitis. Dienraštis lojalus Lietuvai.

Memelgau-Zeitung nepriklausomas laikraštis, skiriamas ūkininkams, prekybininkams ir amatininkams. Ėjo Šilutėje nuo 1922. Pradžioje ėjo savaitraščiu, vėliau mėnesinis, 12–16 psl. Leido F. W. Siebert įpėdiniai, redagavo Max Swars. 1923 I laikraštį atpirko M. Jankus, bet 1924 I vėl pardavė pirmajam savininkui (vokiečiui.)

Memellandbund iš Klaipėdos kilusių vokiečių ir vokietininkų organizacija, įst. 1919 X 19 Berlyne. Pradžioje ji veikė kaip Klaipėdos krašte įsikūrusio Deutsch - Litauischer Heimatbund skyrius, vėliau, Heimatbundui susilikvidavus, organizacija pasidarė savarankiška. Hitlerio laikais M. įsiliejo į nacionalsocialistinį Bund Deutscher Osten, bet 1945 Berlyne vėl atgijo ir priklauso Bund heimatvertriebener Ost- und Westpreussen. Tuojau po įsikūrimo M. pasekėjai, įkūrę skyrius Hamburge, Karaliaučiuje, Tilžėje ir kt., pradėjo rengti mitingus prieš Klaipėdos krašto atskyrimą nuo Vokietijos, o vėliau, kraštą priskyrus prie Lietuvos, vedė kurstymo kampaniją prieš Lietuvą. 1924 II 10 Berlyne ši organizacija pradėjo leisti du kartus per mėnesį Das Memelland, kurį redagavo Elisabeth Brönner-Höpfner, nuo 1933 buvusi M. pirmininkė. Pirmas pirm. buvo Ernst Samel, po jo mirties iki 1933 — prof. Ernst Börschmann. Nacionalsocialistams paėmus valdžią, 1933 Das Memelland sustojo.

Memelländische Landeszeitung — Klaipėdos Krašto Laikraštis, organas Klaipėdos krašto interesams ginti. Laikraštis leistas 1932–33 Klaipėdoje vokiečių ir lietuvių kalbomis, red. J. Brožaitis (žr.). Pradžioje laikraštis buvo neperiodinis, vėliau savaitinis ir pagaliau mėnesinis, 4–8 psl. Lietuviškos dvasios.

Memelländische Rundschau dienraštis, ėjęs nuo 1921 Šilutėje. 1923 II kurį laiką dėl lėšų stokos buvo sustojęs. Redagavo dr. Carl Zimmer ir Emilis Kutrus, 1926 red. Schnell, o 1933 — Martynas Preikšas. Leistas dvisavaitinis priedas Der Familienfreund.

Memel Morgenstimme nepriklausomos minties laikraštis, ėjęs Klaipėdoje 1926–27, pradžioje kas savaitę, vėliau du kartus per savaitę. Red. R. Walsonokas, leido Die Presse bendrovė.

Memelsches Wochenblatt dvisavaitinis laikraštis, skirtas Prūsų Lietuvai, ėjęs vokiečių kalba Klaipėdoje 1811 I 1 — 1854 X 5. Pradžioje laikraščio formatas buvo 11 × 18 cm, po metų — 18 × 20 cm. Redagavo mokytojai dr. J. S. Rosenheyn, K. Besseldt ir E. Hermes. Vėliau red. ir leido spaustuvininkas iš Karaliaučiaus Fr. W. Horch. 1854 X 5 leidyklai sudegus, laikraštis sustojo. Kiek vėliau atgaivintas Bürgerzeitung pavadinimu (sustojo 1865).

Memel-Strom-Wächter žr. Nemuno Sargas.

Memelwarte, Die nepriklausomas Klaipėdos krašto laikraštis, skirtas politikai, ūkiui ir kultūrai, ėjęs Klaipėdoje 1926. Redagavo M. Dubrys (Dumbries), vėliau Linkys (Linkies). Lietuviškos dvasios.

Memel-Zeitung laikraštis, ėjęs Klaipėdoje 1924–25. Pradžioje dienraštis, vėliau ėjo 3 kartus savaitėje. Laikraštį redagavo dr. J. Šaulys, 1925 gale — Viktoras Gailius. Leido Ryto b-vė. Žymesni bendradarbiai: V. Gaigalaitis, J. Vanagaitis, J. Stiklorius, J. Grigolaitis.

Memėnas Kazys (g. 1904 XII 25 Nevierių k., Kamajų vls., Rokiškio aps.) architektas. 1915–18 mokėsi Petrapilio gimn. 1920 baigė A. Purėno vadovaujamus pedagoginius mokytojų kursus Rokiškyje ir 1920–24 mokytojavo Duokiškyje ir Šiaulaičiuose. 1924–26 mokėsi Kėdainių mokytojų seminarijoje, 1926–30, kaip švietimo m-jos stipendininkas, studijavo Valstybinėje vidaus architektūros m-loje Hummenne, Čekoslovakijoje. Ją baigęs, 1930–33 mokytojavo Ukmergės ir Seirijų vidurinėje amatų m-loje, 1933–44 (išskyrus bolševikų okupacijos laikotarpį) buvo Seirijų, Alytaus, Ukmergės ir Utenos vidurinių amatų m-lų direktorium. 1938 įkūrė vidurinę amatų m-lą Alytuje ir 1942 Utenoje. 1944 vokiečių suimtas ir išvežtas į Vokietiją. 1946-48 gilino studijas Darmstadto aukštosios technikos m-los architektūros fak. 1946–47 Wiesbadeno stovyklos liet. gimn. inspektorius. 1947–48 dalyvavo Išlaisvintos Lietuvos ūkio atstatymo komisijoje ir sudarė statybos normų ir standartų programos projektą. 1949 atvyko į JAV.

Memento mori (lot. ‚atsimink mirtį') mirties priminimas.

Memfis (egiptiškai Menfe, gr. Memphis) sen. Egipto mst., apie 30 km į p. nuo Kairo. Jo įkūrėju laikomas pirmasis faraonas Menis (Menes), gyvenęs III prieškristinio tūkstantmečio pradžioje. M. ilgą laiką buvo Egipto sostinė. Vyriausias miesto dievas buvo Ptah, kurio šventykloje buvo laikomas jautis Apis. Be to, M. buvo Re ir

Izidės šventyklos. Iškilus Aleksandrijai, M. pradėjo menkėti, arabų laikais visai sunyko ir jo mūrų akmenys panaudoti Kairo statybai. M. griuvėsiai yra prie Mitrahinės kaimo. Atkasta Ptah šventyklos likučiai, Merenptaho ir Aprio karalių rūmai ir milžiniškos Ramzio II statulos. M. paminklų grupei priklauso ir Gizos, Abusiro, Dašuro bei Sakaros piramidės.

K. Sethe, Beiträge zur ältesten Geschichte Ägyptens 1905.

Memling Hans (apie 1435—1494) vokiečių kilmės flamų tapytojas. Spėjama, kad jaunystėje mokėsi Kölne, nuvykęs į Flamus subrendo Rogier van der Weyden ir Dirk Bouts poveikyje, visiškai pasisavindamas flamų XV a. tapybos laimėjimus, savo kūryba duodamas jos sintezę ir atbaigimą. Nuo 1466 M. minimas Bruggėje, kur tapo svarbiausiu meistru. M. kūrybos stilių su Kölno mokykla, gal būt, riša jo paveiksluose viešpataująs tylus optimizmas. Personažai atvaizduoti sentimentaliai, savyje užsidarę ir pasyviai atsidavę išoriniam veiksmui. M. vengia griežtesnės charakteristikos. Dirk Bouts realizmą M. apibendrina, Roger van der Weyden dramatiškumą sušvelnina, nevengdamas trupučio humoro. Žymiausias M. ir flamų tapybos apskritai darbas Paskutinio Teismo sparninis altorius, kurį buvo užsisakęs Florencijos Medičių atstovas Bruggėje Angelo Tani, 1473 jūra vežamas į Italiją buvo Hanzos laivininkų pagrobtas ir pateko į Dancigo Šv. Marijos bžn. Daug M. darbų turi Šv. Jono špitolė Bruggėje: 1479 Trijų karalių triptikas, Šv. Jono altorius su Šv. Kotrynos sužieduotuvių scena, kuri pasižymi ypatingu orumu ir elegancija, 1487 Martin van Nieuwenhowe portreto su Dievo Motina diptikas, 1489 Šv. Uršulės istorijos ciklas. Į vieną panoramą visą istorijos ciklą sutelkia originalus M. Kristaus Kančios paveikslas Turine; panašiai sukomponuoti Septynių Šv. Marijos džiaugsmų pav. (Münchene, 1480) ir Kančios altorius (Liubeko Šv. Marijos bžn., 1491). Labiau įtikinami, nes be prieštaravimo tarp istorinio veiksmo ir personažų pasyvumo, yra M. portretai ir ypatingai paveikslai su Dievo Motina soste tarp angelų ir šventųjų (Vienoje, Florencijoje, Londone, Berlyne ir kt.), kurie dvelkia harmonija ir atbaigtumu; jie komponuoti jau simetriškai kaip italų renesanso madonos.

J. Du Jardin, H. M. 1897; *L. Kämmerer,* M. 1899; *F. Bock,* M.-Studien 1900; *J. Weale,* M. 1901; *K. Voll,* M. (Klassiker der Kunst 14 t.)

H. Memling Paskutinis teismas (Šv. Marijos bažnyčioje Dancige)

1909; *M. J. Friedländer,* Altniederländische Malerei VI, 1928; *P. Lambotte,* H. M., der Meister des Schreins der heiligen Ursula 1939; *W. Drost,* Das jüngste Gericht des H. M. in der Marienkirche zu Danzig 1941; *L. Baldass,* H. M. 1942; *K. G. Heise,* Der Lübecker Passionsaltar von H. M. 1950. *P.Rkl.*

Memmingen mst. Bavarijoje, netoli Illerio upės, pakeliui iš Münchено į Bodeno ežerą; 27.500 gyv. (1954). M. yra įdomios

Memmingeno prekyvietės aikštė

viduramžinės išvaizdos mst. Iš viduramžių išlikę miesto įtvirtinimai, XV a. Frauenkirche bžn., XVI a. rotušė, daug senovinių trobesių, teatras, biblioteka. M. yra žemės ūkio gaminių prekybos vieta; jo apylinkėse ypačiai išplitęs apynių auginimas. Mieste įvyksta didelės gyvulių mugės. M. pirmą kartą minimas 1128. XI a. jis buvo Velfų sostinė, 1286–1802 laisvasis mst. Prie M. 1800 V 9–10 prancūzai (gen. Moreau) sumušė austrus.

M. lietuviai. Pirmieji lietuviai M. apylinkėse pasirodė 1944 rudenį. Tai buvo keliolika karių, kuriems buvo pavesta nuiminėti varinius elektros laidus ir juos pakeisti kitais. Dalis jų pasiliko pas ūkininkus paprastais darbininkais. Netrukus įvairiems darbams atsiųsta ir liet. pabėgėlių. 1945 pavasarį lietuvių skaičius tolydžiai didėjo. Po Vokietijos kapituliacijos, 1945 vasarą nemaža lietuvių persikėlė į M. ir iš prancūzų zonos. 1945 pabaigoje įsikūrė Lietuvių Komitetas, kurio pirm. išrinktas Antanas Diržys. 1945 gale į M. atkelta lietuvių iš Illertisseno, Donau-Wörtho, Dillingeno, Kempteno, Ulmo, Augsburgo ir kt. 1948 vienu metu yra buvę per 1400 lietuvių. Prasidėjus emigracijai, į išvykusiųjų vietą būdavo atkeliama liet. iš kitų stovyklų. 1959 čia dar buvo 296 lietuviai.

M. lietuviai nesudarė vienalytės stovyk-

Memmingeno lietuvių choras ‚Darna' su dirigentu M. Budriūnu

los, bet gyveno išblaškyti bent keliose vietose: pačiame M. (Waldhorn, Schwan viešbučiuose), Memmingerberge ir aviacijos kareivinėse, vad. Fliegerhorst (apie 5 km nuo M.). Todėl savo laiku veikė trys atskiri lietuvių komitetai, kuriems vadovavo A. Diržys, Ig. Šešplaukis, J. Kundrotas, A. Juknevičius, gyd. B. Paliokas, J. Krivickas, kun. A. Dapkus, Stp. Vykintas, J. A. Noreika, kun. A. Bunga. Nuo 1945 tebeveikia liet. parapija, kuriai vadovavo kunigai K. Steponavičius, J. Grigaitis, A. Dapkus, Pr. Vaseris, St. Lazauskas, A. Bunga ir J. Petraitis.

Visuomeninė veikla visą laiką buvo gyva. Ruošta įvairūs minėjimai, paskaitos (Birželio deportacijos minėta kartu su latviais ir estais). Čia veikė Lietuvos Raudonojo Kryžiaus skyrius, Balfo skyrius, Liet. skautų Lituanica tuntas (vadovavo Br. Kviklys) ir vėliau Kęstučio draugovė (vadovė V. Vykintienė), moksleivių ateitininkų ir sendraugių kuopos, Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio vyr. valdyba (1948-56), A.B.N. centrinė delegatūra, Liet. Bibliografinė Tarnyba (1945–49) ir kt.

Švietimas. Jau 1945 rudenį įsteigta liet. pradžios mokykla, kurioje dirbo Strikienė, Jankaitis, Milmantienė, Jankauskas, B. Buivydas, J. A. Noreika; po 1950 vargo mokyklai vadovavo V. Vykintienė, vėliau M. Budriūnas, talkinamas V. Bernoto ir kun. A. Bungos. Lietuvių gimnazija čia veikė 1946–49, išleidusi 4 laidas. Jai vadovavo: inž. J. Mikaila, Radžionis, A. Ramonis, J. Kreivėnas. Kurį laiką veikė ir vaikų darželis.

Kultūrinis gyvenimas ėmė reikštis nuo pat stovyklos įsikūrimo pradžios. Čia būdavo ruošiamos paskaitos, literatūriniai vakarai, atvykdavo teatro trupės, ansambliai ir kt. Ir pačioje stovykloje nuo 1945 veikė J. Gaidelio, J. Kreivėno ir M. Budriūno vadovaujami chorai. 1953 suorganizuotas M. Budriūno vadovaujamas choras ‚Darna', išlikęs ligi šiol vienintelis liet. choras V. Vokietijoje. Šis choras dalyvavo ne tiktai lietuvių parengimuose, bet taip pat yra koncertavęs Bonoje, Münchene, Ulme, du kartus šveicarijoje ir Madride, Amerikos Balso ir Laisvosios Europos radijo stotyse. *St.Vk.*

Spauda M. stovykloje buvo gausi. Rotatorium ar kitais būdais buvo spausdinami: 1945 Radijo Biuletenis, 1945–46 Dienos Apžvalga ir Informacija, 1946 Bažnytinė Savaitė (žr.), Mūsų Laužas (skautų), Laisvoji Lietuva (žr.) ir Vapsva (humoro), 1947 Dienos Pranešimai, Atžala (žr.) ir Karajedas (abu skautų), 1948 Kronika (stud. neolithanų), LAS Informacijos, 1948–49 Knygų Lentyna (žr.), Vytis (skautų akademikų) ir Skautiškuoju Keliu, 1949 Lietuvių Tremtinių Bendruomenės M. Apylinkės Komiteto Pranešimai, 1950–51 ABN (žr.) informacijų biuletenis. Spaustuvėje spausdinti laikraščiai: 1946–49 Mintis (žr.) ir to paties vardo žurnalas (tik 1946), 1949–50 Lietuvis (žr.), o jam sustojus 1950–54 Tremtis (žr.). Veikė šios knygų leidyklos: 1946–49 Minties, nuo 1950 veikė Tremties ir Aušros. 1945-49 išleista 37 knygos ir brošiūros. Spaudos kioską laikė Adolfas Butkus (žr.). *A.Ržc.*

Memmingeno lietuvių scenos mėgėjų būrelis su vadovu Stp. Vykintu

Memnonas (gr. Memnōn), Titono (gr. Tithōnos) ir Aušros (gr. Ēōs, Heōs) sūnus, mitologinis etiopų kng., per Trojos karą ugnies dievaičio Hefesto (gr. Hēfaistos) pagamintais šarvais atvykęs trojiečiams pagalbon, nukovė Antilochą (gr. Antilochos) ir pats buvo Achilo nukautas. Pasakiškais bruožais apipintosios sakmės kilmės reikia ieškoti Rytuose. Sakmė galėjo turėti įtakos ir Ilijadai. M. žygiai ir mirtis apdainuota Arktino (gr. Arktinos) kiekliniame epe Etiopidėje (gr. Aithiopis, -idos), be to davė medžiagą Eschilo tragedijoms Memnon ir Psychostasia.

Ptolemajams valdant Egipte įsigyvenę graikai tarėsi radę M. pėdsakus. Iš dviejų Egipto Tebuose (gr. Thēbai) faraono Amenhotepo arba Amenofio (gr. Amenōfis, -eōs) III milžiniškų sėdinčių smiltainininių statulų-kolosų (žr. Kolosas) šiaurinę jie ėmė laikyti M. kolosu (pav. LE XVI,

Memnono kova su Achilu.
Iš kairės į dešinę: Tetis, Achilas, Aušra ir Memnonas

513). Šio koloso viršutinė dalis buvo nukentėjus nuo žemės drebėjimo ir saulei tekant skleisdavo garsus. Tai buvo laikoma rytmetiniu M. sveikinimu savo motinai Aušrai. Kai Septimijus Severas (193–211 po Kr.) paminklą atremontavo, garsai pranyko. Romėnams Egiptą užvaldžius, šie kolosai tapo turistų gausiai lankoma įžymybe. Daugelis lankytojų save įamžino statuloje gr. ir lot. prozos ir eilių įrašais, padedančiais mums atkurti antikinio keliavimo vaizdą.

G. E. Lung, Memnon 1913; *A. Wiedemann,* Die Memnonskolosse (Bonner Jahrbücher 124, 1917); *A. Smieszek,* De origine Graecae fabulae quae fertur de Memnone rege Aethiopum 1926; *H. Pestalozzi,* Die Achilleis als Quelle der Ilias 1945.

A.Rkš.

Memorándumas (lot. memorandum ‚kas atsimintina') 1. užrašas atminimui; užrašų, įsidėmėtinų dalykų lapelis; 2. kurios nors įstaigos rašytinis pranešimas arba paaiškinamasis raštas; 3. diplomatinis raštas, kuriame išdėstyta motyvuota vyriausybės nuomonė kuriuo nors reikalu; m. pridedamas prie notos, pagrindžiant jos turinį, arba įteikiamas kaip savarankiškas dokumentas; p r e k y b o j e — laiškas, kuriuo kas nors primenama.

Memorialas (it. memoriale ‚atminimo įrašas') 1. užrašų knyga, dienoraštis; 2. buhalterijos knyga, kur įrašomos kasdieninės prekybinės operacijos.

Memorial Day žr. Decoration Day.

Memorialinis (lot. memorialis) atminti nas, kam nors atminti, pvz. m. pastatas (mokslo institucija, ligoninė ir kt.), pavadintas kokio nors nusipelniusio asmens vardu, m. l e n t a — lenta su įrašu įžymiam įvykiui arba žmogui atminti.

Memphis miestas Tennessee valstybėje (JAV), prie Misisipės upės; 396.000 gyv. (1950). M. didžiausias Amerikoje vidaus rinkoje medvilnės ir kietmedžio prekybos centras. Be to, eina didelė kukurūzų, tabako, ryžių, kviečių, vaisių, daržovių, sojos pupelių, gyvulių, pieno produktų, naftos, marmuro ir kt. prekyba; plieno, automobilių dalių, žemės ūkio padargų, elektros reikmenų, baldų, maisto produktų, žaislų ir kt. dalykų pramonė. Mieste yra Tennessee univ. medicinos, farmacijos ir odontologijos skyriai ir 4 atskiros kolegijos, iš kurių viena (Le Moyne) negrams, muzikos konservatorija ir optometrijos mla. Kasmet rengiamas medvilnės karnavalas ir vidurio pietų valstybių paroda. M. įkurtas prancūzų XVII a. pabaigoje. *A.B.*

Memuarai (prc. mémoires ‚atsiminimai') 1. praeities įvykių užrašai, atsiminimai (žr.); 2. mokslo leidinys, mokslo d-jos arba įstaigos leidžiamų mokslinių straipsnių rinkinys, pvz. Mémoires de la Société d'Archéologie et de Numismatique de St. Pétersbourg ir kt.

Mena Juan de (1411–1456) ispanų poetas, karaliaus Jono II sekretorius. Jis pirmas išvertė Ilijadą į ispanų kalbą. M. žymiausias veikalas yra El Laberinto de Fortuna (1444), taip pat žinomas Las Trescientas (Trys šimtai) vardu. Čia, sekant Dantę, duodama istorinė alegorija, kurios praeitį, dabartį ir ateitį vaizduoja atskiri ratai. Kiekviename jų vaizduojami septyni planetiniai ratilai, kuriuose slypi visos žmogaus likimo paslaptys. Apvaizdos nukeltas į tuos ratilus, poetas susitinka su garsiais praeities ir dabarties vyrais. M. turėjo didelės įtakos vėlyvesnei ispanų poezijai ir humanistams.

Menado žr. Manado.

Menados (gr. mainas, -ados ‚šėlstanti') sen. graikų Dioniso (žr.) garbintojos, kitaip dar vadinamos buchantėmis, arba tiadomis. Jos, atitrūkusios nuo kasdienybės, palaidais plaukais, ilgais drabužiais, viršum jų nuo pečių karančiomis stirnenomis (nebris), laikydamos rankose gyvates, durklus ar tirsus (gr. thyrsos ‚ilga vynmedžio lapais ar gebene apvyniotu galu lazda'), žiemos naktį, deglų apšviestos, triukšmingai tarškant varinėms lėkštėms ir dunksint būgnams, pagautos kvaitulio ir šaukdamos ‚euhoi', siausdavo miškingais Parnaso kalnais paskui dievo palydovų būrį (thiasos), šokdamos įsiterpdavo satyrų (žr.) ir nimfų (žr.) lydinčion dievą minion. Įsiutusios gaudydavo jaunučius stirniukus, draskydavo gyvus ir rydavo jų žalią mėsą. Tokios šventės Parnaso kalne

yra istoriškai paliudytos. Apie šį Dioniso tiasą žinome iš antikinės literatūros ir meno kūrinių. Euripidas savo tragedijoje Bakchai vaizduoja pasibaisėtiną orgiško Dioniso kulto šėlą: priešinęsis Dioniso kulto įvedimui Pentėjas buvęs šėlstančių m., tarp jų savo motinos Agaujos (gr. Agauē), draskyte sudraskytas. Likurgo kovą prieš Dioniso kultą vaizdavo Eschilas tragiškoje trilogijoje Lykurgeia, kurios nuotrupų išliko. Gausu m. paveikslų mene, pvz. vazose, freskoje Casa del Naviglio Pompėjoje ir kt.

W. F. Otto, Dionysos, Mythos und Kultus ²1939; *H. Jeanmaire,* Dionysos. Histoire du culte de Bacchus 1951 *A.Rkš.*

Menam upė Tajo (Tailando) valstybėje apie 1120 km ilgio. Dideliems laivams tinkama ligi Bangkoko (22 km nuo žiočių), o mažesni plaukioja aukštyn 400 km.

Mėnamas skaičius matematikoj yra tradicinis pavadinimas kvadratinėms šaknims iš neigiamų skaičių, arba bendriau — skaičiams formos $a \pm \sqrt{-b}$, kur a realus skaičius, o b realus teigiamas skaičius. Eulerio įvestas pažymėjimas $\sqrt{-1}=i$ vad. menamuoju vienetu. Šiandien skaičiai $a \pm \sqrt{-b}$ arba $a \pm bi$ vad. kompleksiniais skaičiais. Ilgą laiką šių skaičių mokslas daugeliui atrodė neaiškus, paslaptingas, nepatenkinamas. Šiandien šie skaičiai definicijos paprastumu, konkretiškumu ir pritaikomumu neapsileidžia realiems skaičiams. *L.Kč.*

Menandras (gr. Menandros, 342–291 pr. Kr.), žymiausias naujosios graikų komedijos poetas. Kilęs iš turtingos atėniečių šeimos ir gavęs puikų literatūrinį bei filosofinį išsimokslinimą. M. buvo Teofrasto (žr.) mokinys ir bičiulis. Jis taip pat bičiuliavosi su Teofrasto mokiniu Demetrijum Faleriečiu, Epikuru ir buvo Epicharmo bei Euripido gerbėjas. Jis taip pat mėgo savo gimtąjį miestą Atėnus, jog jame išgyveno visą gyvenimą, atsisakydamas nuo puikių Aleksandrijos ir Makedonijos karalių kvietimų. Prigėrė plaukdamas Pirėjuje.

M. parašė mažiausia 105 komedijas, iš kurių 96 žinomos vardais, tačiau varžybas telaimėjo 8 kartus. Publikai paprastai labiau patikdavo Filemonas, tačiau vėliau per visą klasikinę senovę M. buvo laikomas nepasiekiamo lygio kūrėju. Romėnams M. buvo žinomas iš Plauto ir Terencijaus, kurie ji vertė, veikiau kontaminavo, sudarinėdami iš keleto jo komedijų vieną. Ilgą laiką M. iš viso tebuvo žinomas daugiausia iš šių romėnų poetų sekimų bei keleto šimtų sentencijų, išlikusių iš senovės viename rinkinyje. Tarp šių sentencijų yra ir lemiamu istoriniu momentu Cezario pasirinktasis posakis ‚burtai mesti'. Pradedant 1898, ypač 1907, Egipto papirusuose aptikta plačių nuotrupų, atskleidžiančių mums maždaug 13 komedijų ištisas scenas, o komedijos Epitrepontes (‚Trečiųjų teismas') atgauti net $^2/_3$ teksto. Plačios nuotrupos žinomos taip pat komedijos Perikeiromenē (Apkirptoji) ir Georgōs (Ūkininkas).

M. komedijos buvo tiek gyvenimiškos, jog Aleksandrijos gramatikas Aristofanas Bizantietis galėjo klausti: ‚Katras iš jūsų, Menandras ar gyvenimas, buvote vienas kitam modeliu?' Naujieji radiniai leidžia giliau įžvelgti į aukštą M. meną, kuris vis dėlto pasižymi ne medžiagos išradingumu (meilės istorija ir atpažinimas stereotipiškai, kaip ir pas kitus, kartojasi), bet virtuoziška kompozicija, puikiu charakterių vaizdavimu, ramiu humoru, humaniškumu, forma bei turiniu išbaigtų sentencijų aštrumu ir nepaprastu grynos atikinės kalbos lankstumu. Kai kurie senovės rašytojai naudojosi M. komedijų turiniu, pvz. Terencijus keturiose išlikusiose savo komedijose, Plautas — penkiose. M. turėjo įtakos ir Molière'ui bei Goldoniui. Anksčiau M. atvaizdu laikyta galva dviem nelygiomis veido pusėmis, tačiau greičiausiai ten ne jis vaizduojamas, nes žymiai skiriasi nuo Pompėjoje rasto ir įrašu patvirtinto paveikslo. M. raštų senąsias nuotrupas išleido A. Körte 1953, naująsias — I t. ³1938, II t. 1954. Lot. komentarai: J. van Leeuwen ³1919; U. v. Wilamowitz-Möllendorff, M., das Schiedsgericht 1925 (su vertimu ir paaiškinimais).

A. Körte, Hellenistische Dichtung 1925; (") Die griechische Komödie ²1930; *T. B. L. Webster,* Studies in M. 1950. *A.Rkš.*

Menangkabavai (menangkabau, minangkabau ‚buivolo nugalėtojai') malajų kilmės tauta Sumatros Padango aukštumose. Jie XIII–XVI a. buvo sudarę savo valstybę, kurią sunaikino olandai ir vėliau jų sritis kolonizavo. M. save laiko ‚gryniausia' kiltimi ir saugo motinos linkmės (matriarchatinę) teisę. Anksčiau priėmę lamaizmą, nešioja baltais drabužiais, nors šiandien jie priklauso islamui. Būdinga jiems kalstinė statyba.

A. Maas, Durch Zentral-Sumatra 2 tt. 1910–12.

Menas (m. 295) egiptiečių kankinys ir šventasis (šventė XI 11). Sen. šaltiniai, ypač VII a. parašyta Passio, tvirtina, kad M. buvęs egiptiečių karys, kuris tribūno Firmilijono tarnyboje atvykęs į Frigiją, čia pareiškęs esąs krikščionis, teisėjo Pirro po ilgų kankinimų, nepriverstas atsižadėti savo įsitikinimų, buvo nukirsdintas. Kūnas buvęs sudegintas, o pelenai pergabenti į Egiptą, kur netoli Aleksandrijos, prie Mareotido ežero imp. Arkadijus (395–408) pastatė baziliką (sunaikintą XI a.). Prie bazilikos greitai atsirado visa eilė pastatų maldininkams, atvykstantiems pagerbti M. Jo kultas labai greitai paplito Rytuose, persimetė į Afriką, Romą, o iš čia po Vakarų krikščioniškąjį pasaulį.

K. M. Kaufman, Die Menasstadt und das Nationalheiligtum der altchristlichen Ägypten in der westaleksandrinischen Wüste 1910; *R. Miedema,* Der heilige M. 1913; *P. Peeters,* Le tréfonds oriental de l'hagiographie byzantine 1950. *J.V.*

Menas 1. Samprata. Plačiausia prasme m. yra geras pritaikymas priemonių siekiamam tikslui. Tai visokio veiksmo (virimo, plaukiojimo, politikos) m. Siauresne prasme m. reiškia daiktus, kuriais žmonės siekia daugiau ar mažiau grožio. Tai apima dailųjį ir taikomąjį m. Siauriausia prasme m. vadinami architektūros, skulptūros, tapybos, poezijos, muzikos, dailiojo šokio, teatro ir filmo kūriniai, kuriais atskleidžiamas žmogui prasmingas būties aspektas, kuris, intuityviai pažintas kūriny, suteikia nesuinteresuoto džiaugsmo, vad. grožine, arba estetine, emocija. Būties mįslės konkretus praskleidimas estetiniam regėjimui yra esminė dailiojo m. žymė. Ja jis atsiskiria nuo taikomojo m., kurio pagrindinis tikslas — patenkinti praktiškus reikalus, nepamirštant grožio (ornamentuoti darbo įrankiai, dailūs baldai ir drabužiai, papuošalai, sentimentalūs ir didaktiniai romanai). Šituo antriniu tikslu (estetiniu džiaugsmu) taikomasis m. susilieja su dailiuoju, o iš antros pusės (naudos tikslu) — su pramonės ir amatų gaminiais, nes vienų ir antrų tikslas yra šalia jų — patarnauti praktiniam reikalui. Dailiojo m. tikslas yra pačiuose kūriniuose. Šituo nenaudos atžvilgiu dailusis m. panašus į filosofiją ir grynuosius mokslus. Nuo jų skiriasi tuo, kad jis nesiverčia sąvokomis, nei indukcijos, nei dedukcijos metodais. Dailiojo m. idėjos yra visada konkrečiuose kūriniuose, pažadintuose intuicijos ir skirtuose intuicijai. Šiuo atžvilgiu dailusis m. priartėja prie religijos, kur intuicijai yra nemaža vietos. Čia jos dažnai nesusietos su jokiu daiktu; dailiajame m. jos visada neatskiriamai susijusios su daiktine tikrove (kūriniais) ir dar yra estetinės, daugiau ar mažiau nesuinteresuotos praktine nauda. Tiesa, ji nėra visai išskirta. Todėl praktiškai išvesti ribą tarp taikomojo ir dailiojo m. sunku, tiek išeinant iš objektų (kilimo ar vazos vaizdinė prasmė gali persverti jų praktišką naudą užpildyti tuštumai), tiek išeinant iš subjektų (nesubrendusiam žiūrovui erotinės prasmės dailiausia statula gali tapti pornografiniu dalyku, taigi praktiniam, seksualiniam geismui sužadinti), nes estetinė intuicija priklauso ir nuo kūrinio ir nuo žiūrovo-klausytojo-skaitytojo. Be to, yra nemaža kūrinių, kur praktinių ir estetinių tikslų persvarą sunku nustatyti. Tai ryškiausiai matyti architektūroje. Pvz. Reimso gotikinė katedra tarnauja susitelkimui bei apsaugai nuo oro atmainų ir drauge išreiškia transcendentines-religines aspiracijas. Katras šitų tikslų persveria, objektyviai būtų sunku įrodyti. Todėl m. dirva plati subjektyviems jausmams ir vertinimams.

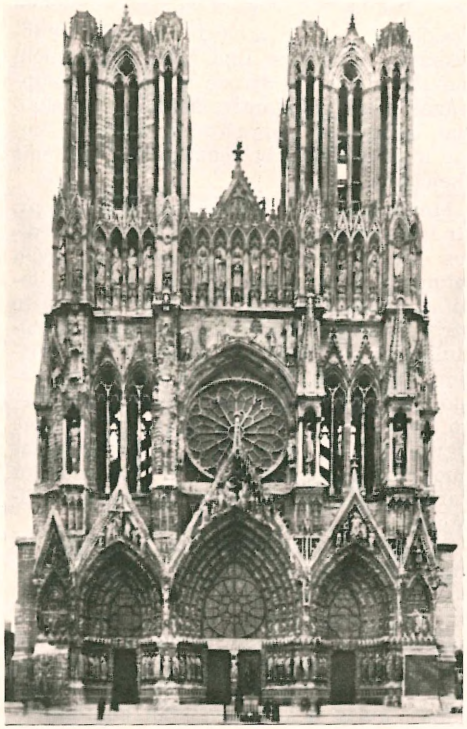

Reimso katedros fasadas (XIII a.)

2. Medžiaga ir forma. Taikomojo ir dailiojo m. kūriniai — žmonių susikurtos kultūrinės tikrovės dalis. Jos medžiaga yra gamtinė, tiesiog (marmuras) ar netiesiog (dažai) paimta iš gamtos. Ją kultūrine tikrove tepadaro žmonės, kurie sukuria formas pagal savo sumanytas aukštesnes idėjas. Tos kuriamos formos medžiagą apvaldo nevienodai. Amatų ir pramonės gaminiuose medžiaga turi didžiausios reikšmės. Taikomajame m. tarp medžiagos ir formos dažnai pasigendama pusiausvyros. Vienur kūriniai atrodo beveik tuščia atitraukta forma (papuošalai, ornamentai, rokoko baldai), kitur medžiaga atrodo turinti savarankiškos reikšmės, nes forma negalutinai su medžiaga sutapusi ir jai davusi naują prasmę (molinės ir porcelianinės vazos, drobiniai ir šilkiniai drabužiai atrodys labai skirtingai, nors būtų padaryti pagal vieną ir tą patį modelį). Juo šalia kūrinio stovinčio tikslo svarba mažėja, juo labiau tikslu tampa pats kūrinys, juo medžiagos ir formos santykiai gali tapti intymesni. Tie santykiai intymiausi dailiojo m. kūriniuose. Kai medžiagos reikšmė nebepastebima, tie kūriniai atrodo dailiausi. Tačiau medžiaga dailiojo meno kūrinyje nėra sunykusi. Ji paklusni formos nešėja, formos elementas (gipsinė ir žalvarinė statula, nulieta pagal vieną ir tą patį modelį, palieka šiek tiek skirtingą įspūdį, nors kūrinių idėjinė prasmė bus vienoda). Visa, kas daugiau ar mažiau medžiagiška (linijos, spalvos ir atspalviai, šviesa, šešėliai ir dėmės, tūriai ir plokštumos, kūno padėtys, judesiai ir ritmai, balsai ir garsai, žodiniai vaizdai ir mintys) tėra išraiškos priemonės vidiniam tikslui (prasmingam turiniui), kuris švyti kūriny mįslinga gyvybe, kaip sąvokomis neišreiškiama idėja. Ši nedaloma vienybė, reiškianti daugiau negu visų išraiškos priemonių suma, ir yra forma — kūrinio esmė, grožio pradas. Todėl sakoma, kad forma į medžiagą įeina, šią perkeičia (V. Mykolaitis). Bet iš tikrųjų ji medžiaginius elementus taip labai pertvarko, kad kartais vienos detalės atėmimas griauna vienumos vienybę, o naujos detalės pridėjimas keičia kūrinio prasmę. Per formą m. kūrėjas dažnai sukuria tikrovę, visai nepanašią į gamtinę ir kasdieninę kultūrinę tikrovę (simfoninė ir kamerinė muzika, poezija). Net kai gamtos ir gyvenimo tikrovės sąmoningai siekiama, ji m. kūriny visada yra daugiau ar mažiau suabstraktinta, sustilizuota pagal kūrėjo idėją, kuri jam ‚įtaigojo' vienus gyvenimo elementus (ar bruožus) atrinkti bei išryškinti, nes jie esmiški, prie šių priderinti antrus, kurie temdė esmę, visai praleisti. Todėl m. kūriniai yra mažiau negu gamtinė tikrovė, šios neatstoja (jie negyvi), ir drauge duoda kažin ką daugiau negu ji (portretas, kuris tebūtų panašus į gyvą asmenį, svetimiems neturėtų prasmės). Dailiojo m. kūriniai — nevienaprasmiai ženklai, daiktiški simboliai, nurodą į galimą kitą prasmingą tikrovę negu ta, kurią jie vaizduoja ar išreiškia. Čia glūdi jų reliatyvi amžinybė ir drauge objektyvi galimybė jiems nevienodai suprasti ir nevienodai gėrėtis (Rafaelio Sikstiniškoji Madona vieniems gali reikšti Išganytojo motiną, antriems — amžinąjį moteriškumą, tretiems — tik dailią moterį ar motiną). Bet tie nevienaprasmiai ženklai — m. kūriniai — turi konkrečią, nekintamą, vienkartinę formą, kuri juos padaro unikumus, lyg individus. Jie klasifikuojami pagal išviršinį panašumą — pagal erdvę ir laiką — į erdvės (architektūros, skulp-

Praksitelis Apolonas muša driežą (Vatikano muziejus)

tūros, tapybos), laiko (muzikos, poezijos) ir mišriuosius erdvės-laiko m. (dailiojo šokio, teatrinių vaidinimų, filmų) m., pagal suvokimo jusles (regėjimą, klausą, judesį) — į optinius, akustinius ir kinestetinius m., pagal fizinę ir psichinę tikrovę — į vaizduojamuosius arba formos (architektūros, skulptūros, tapybos), išraiškos (muzikos, poezijos) ir mišriuosius m. (kiti dailieji m.). Tai nereiškia, kad išraiškos m. neturėtų formos, ar formos m. būtų be išraiškos. Tik išraiškos menuose labiau iškyla emocinis bei idėjinis turinys, nes juose dažniau vartojama netiesioginė gamtinė medžiaga (smuiko ar klarneto garsai, naujo skambesio ir vaizdo žodžiai). Formos m. turinys atrodo lyg paslėptas, nes juose dažniau vartojama natūrali medžiaga (akmuo, marmuras, metalai). Kai kūriniais nebereiškiama prasmingo turinio, o pasitenkinama forma, dailusis m. pradeda nebetekti prasmės, nukrypsta į tuščią formalizmą, manierizmą. Tai dažnai atsitinka į kokios nors epochos, stiliaus ar kūrybinio darbo pabaigą, kai prasmingo pasisakymo galimybės atrodo išsemtos. Epochos, stiliaus ar kūrybinio darbo pradžioje stovi daug naujų problemų. Noras jas įveikti verčia pabrėžti išraišką formos nenaudai. Tada kūriniai turi sugestyvios jėgos, dažnai vienaprasmiai, suskilę, schemiški, slystą į taikomąjį m. Bet rimčiausias turinys nepadaro kūrinį dailų, jei jo forma nėra suvereni. Juo turinys rimtesnis, juo jis reikalingesnis adekvačios originalios formos, kuri, sušvitusi kūrėjo sieloje, įsispindintų mįsle kūriny. Tokie kūriniai yra šedevrai. Jie reti. Jiems sukurti reikia genijų ir didelių talentų.

3. M. k ū r ė j a i. Genijai — nusistovėjusių formalių taisyklių laužytojai, kartais amžininkų nesuprasti naujų idėjų, meninių technikų, stilių pradininkai, sukurią pirmaeilės reikšmės m. kūrinių daugeliui kartų. Talentai — žemesnio laipsnio kūrėjai, labiau už genijus susiję su tradicijomis, genijų atskleistų pradų tęsėjai, tobulintojai, papildytojai, suprantamesni visuomenei. Genijai ir talentai turi įgimtą Dievo dovaną dažniausiai kokios nors vienos (regėjimo, klausos, judesio) juslės pagalba intuityviai giliai įžvelgti būties reiškiniuose kitų nepastebimą tiesą, ja susižavėti be naudos interesų, jausti būtinumą ją išreikšti vieningos formos medžiaginiu pavidalu, nors jo sukūrimas pareikalautų didelio psichinio ir fizinio darbo net aukos kaina. Tuo m. kūrėjai vaizdžiai pareiškia įgimtus žmonėms linkimus prasmingai gyventi ir laimėti amžinybės. Nuo eilinių žmonių jie tesiskiria linkimų bei sugebėjimų laipsniu — jie turi gilesnę objektyvuojančią intuiciją, stipresnį linkimą intuicijų įžvalgas išreikšti, gyvesnę formų meilę ir didesnį sugebėjimą jas įkūnyti medžiagoje meninės individualios technikos priemonėmis. Savo meninę techniką genijai ir talentai laimi mokslu ir nuolatine praktika, o psichines kūrybines ypatybes ištobulina (tai ypač tinka talentams), bendraudami su gamta, žmonėmis, m. šedevrais, skaitydami filosofinius ir religinius veikalus, mediuodami vienatvėje, sielodamiesi visuomenės ir tautos problemomis be konformizmo ir pasivergimo, nes pilnutinis gyvenimas pasiūlo reikšmingų intuicijų. Jas išreikšdami originalia forma, m. kūrėjai atskleidžia savo asmenybių gelmes, savo tautos, kartais savo klasės, savo laiko aspiracijas, pakyla į bendrai žmogišką plotmę, apimančią amžinybės, pilnatvės, tiesos, meilės ir laisvės siekimus. Visa tai daugiau ar mažiau atsispindi m. kūriny, kuriuo jie taria žmonijai naują žodį (A. Jakštas). Siauras žvilgsnis, atsitvėrimas nuo gamtos ir nuo gyvenimo bei visuomenės problemų, apsiribojimas savo menu, kūrėjams mažina galimybes laimėti prasmingų intuicijų bei joms išreikšti medžiagos. Be to, jų meninės pastangos tampa tuščios formos ir prašmatnios meninės technikos niekam nereikalingomis demonstracijomis. Ši tragedija gresia nevienam m. kūrėjui. Ji priklauso ir nuo visuomenės, kai, suskilusi ir egoistinė, ji nesuteikia kūrėjams moralinės ir materialinės paramos.

4. M e n o p r a s m ė i r r e i k š m ė. Dailiojo m. kūriniai nėra aktualiai naudingi, nes jų atskleidžiamos tiesos nėra privalomos, kaip etikos ir tiksliųjų mokslų, ir netarnauja praktiškiems reikalams, kaip pedagogikos ar technikos. Jie duoda pažinčių, kokių negali duoti grynieji mokslai ir filosofija. Šių teikiamos pažintys — scheminės, atitrauktos, teprieinamos retiems individams. Dailusis m. pasiūlo intuityvinių pažinčių juslėms lengvai prieinamoje konkretybėje. Tokių pažinčių nepasiūlo nė religija. Gyvenimo tikrovės žadinamas intuicijas dažnai taip aptemdo chaotiškos smulkmenos ir atsitiktinumai, kad pro tai žmonėms sunku įžvelgti nekasdieninę prasmę. Dailusis m. užpildo ki-

tų pažinimo sričių trūkumus ir spragas, nes jo kūrinių formos prabyla į visą pažinimo siekiantį psichofizinį žmogų, ypač į jo pažinimo galias — jusles ir intelektą, — lydimas vaizduotės žaismo ir jausmų gyvybės. Šis sintetinis aktas (psichinių galių bendradarbiavimas) sutelkia sielą, ją pakelia nuo suskilusios ir pavergiančios kasdienybės į laisvą tiesos, kad ir dalinės, regėjimą. Jis žmogui—prasmingas ir džiugus. Todėl, kieno tikėjimas yra prigeseęs, tas neretai religijos pakaitalo ieško mene. Jo kūrinius pergyvenant sintetiniu-intuityviniu aktu, koks nors vienas psichinis komponentas (juslė, intelektas, jausmas, vaizduotė) jame gali pirmauti. Kol jis nesugriauna bendradarbiavimo, šitoks pažinimas dėl pažinimo pasilieka pakilus ir gaivinąs, nors ir palieka lengvą ilgesį kažin ko tobulesnio. Šitaip per dailiojo m. kūrinius susitikdami su įvairių asmenybių, epochų bei kultūrų visokiomis vertybėmis, žmonės turtėja įvairiomis pažintimis, kurių kitaip sunku įsigyti. Per dailiojo m. kūrinius susitelkdami į savo sielas, jie kartu panašiomis būsenomis susiartina su įvairių pasaulėžiūrų, visuomenių, tautų asmenimis. Šis faktas griauna komunistų tezę, pagal kurią m. esąs klasinės prigimties ir sudaręs vad. visuomeninės bazės antstato sluoksnį. Jei šitaip būtų, praeities ir dabarties m. ne tos pačios visuomenės asmenims būtų nesuprantamas ir nereikšmingas. Iš tikrųjų m. dažnai yra suprantamesnis ir prasmingesnis už kalbą. Kaip ši, dailusis m. yra žmonių bendravimo forma, nenulemta ekonominių-socialinių santykių — Homero poemos, Fidijo ir Praksitelio darbai, Dantės Dieviškoji komedija, Servantės Don Kichotas, Šekspyro dramos, Michelangelo kūriniai, Rafaelio ir Rembranto paveikslai, Bacho fūgos, Beethoveno ir Brucknerio simfonijos bei eilė kitų senų m. kūrinių ir šiandien tebėra brangūs įvairių tautų ir klasių žmonėms dėl jų bendrai žmogiškų vertybių, nukreiptų į būties prasmę. Kūriniai be šitokios perspektyvos greit sensta ir miršta kartu naudingi visuomenei, kaip naudingas taikomasis m. su įvairiomis madomis, nes su juos palaikiusia visuomene. Gyvi jie susieja žmones švelnesniais saitais negu ūkiniai interesai, darbas, teisė, valstybė. Lėkšti ir vienaprasmiai, jie nusibosta net autorių amžininkams. Gyvenimo turtinimui ir tobulinimui išlieka tie, kuriais jų autoriai išreiškė savo giliausią meilę tiesai, gėriui ir grožiui. Dėl reikšmės asmenims ir visuomenei, meną stengiasi savo naudai palenkti individai, organizacijos ir valstybės institucijos. Todėl m. tampa reklamos objektu — silpni dalykai dažnai išgarsinami šedevrais. Organizacijos susigalvoja teorijas (nacionalsocialistai — tautinį realizmą, komunistai — socialistinį realizmą) m. pajungti savo idėjų propagandai. Kat. Bažnyčia menu sielojasi ir jį kritikuoja dėl jo kartais neigiamos įtakos religijai ir dorovei. Kai kurios demokratinės valstybės prižiūri m. viešą pasireiškimą, kad nesąžiningieji m. prestižo nepiktanaudžiautų jaunimui tvirkinti. Totalistinės valstybės (buv. Hitlerio Vokietija, Sovietų Sąjunga) uždeda m. negatyvią ir pozityvią griežtą kontrolę — draudžia kūrinius, nesuderintus su diktatūrinės partijos interesais, baudžia jų autorius (žr. Entartete Kunst LE V, 527–528), pozityviai nurodo, kas ir kaip kurti, už kūrinius, atitinkančius oficialią teoriją, moka stambius honorarus, skiria premijas. Tai nepažadina reikšmingų dailiojo m. kūrinių, nes kietose nelaisvės aplinkybėse kuria oportunistai ir siauri fanatikai. Bodėdamiesi jų darbais, piliečiai mieliau griebiasi laisvėj sukurtų, oficialių leistų, menkaverčių dalykų negu oficialiai pripažintų kūrėjų darbų (1955–56 Sovietų Sąjungoje vien Vakarų autorių trijų knygų — Grafo Montekristo, Kapitono Granto vaikų, Raitelio be galvos — bendram 5 mil. egz. tiražui suvartota daugiau popieriaus negu visiems sovietinių rašytojų veikalams per tą patį laiką). Valstybės įsikišimą į m. gyvenimą tepateisina tik du motyvai: piliečių saugumas (pvz., kad architektūros kūrinys netaptų pavojingas žmonių gyvybėms) ir viešasis padorumas. M. dorovingumo klausimas pozityviai teišsprendžiamas m. kūrėjuose (kai jie dorovingi, dažniausiai ir jų kūriniai dorovingi). Bet jų dorovingumas priklauso ne vien nuo jų pačių, bet ir nuo jų artimosios aplinkos — nuo jų šeimos, mokyklos ir visuomenės, kuriose jie brėsta ir gyvena.

E. de Bruyne, Esquisse d'une philosophie de l'art 1930; *H. Focillon,* Vie des Formes 1934; *J. Grinius,* Grožis ir menas 1938; *A. Jakštas,* Meno problemos 1931; *V. Mykolaitis,* Grožio ir meno kūriamosios dailės reikšmė (Logos 1921); *H. Taine,* Philosophie de l'art (lietuviškas K. Masiliūno vertimas Meno filosofija I, 1938; II 1940); *H. Woelfflin,* Kunstgeschichtliche Grundbegriffe 1915; *M. de Wulf,* L'Oevre d'art et la Beauté 1920; *W. Weisbach,* Vom Geschmak und seinem Wandlungen 1947; *W. Worringer,* Abstraktion und Einführung 1948; *H. Lüzeler,* Führer zur Kunst 1951; *R. Saitschik,* Kunstschöpfer und Kunstschaffen 1957. *J.Gr.*

5. M. socialiniu požiūriu. M. iš esmės yra kolektyvinis reiškinys, neracionali priemonė išsireikšti ir komunikuotis visuomenėje; m. kūrinius galima suprasti kaip simbolius santykių tarp atskiro žmogaus ir socialinės grupės. Šitas socialines m. funkcijas visuomenėje tyrinėja m. sociologija. Kaip m. kūriniai objektyvuoja visuomenės vystymosi procesą, aiškina socialinė m. istorija. Europos viduramžių ir naujųjų amžių iki 1800 visuomenės luominė diferenciacija ryškiai atsispindi tų epochų mene. Jose reikia skirti privilegijuotų sluoksnių (aristokratijos, riterių bei miesčionijos) m. nuo neprivilegijuotų sluoksnių, arba liaudies, m. Dinastinis bei aristokratinis (dvaro, ponijos) m., kurį vaizdžiai išreiškia pvz. tokie meniniai ansambliai, kaip krašto valdovo arba magnatų rūmai, dinastinis mauzoliejus arba dinastinė portretų galerija, savo formine samprata skiriasi nuo miesto, arba buržuazinio, m., kuriam atstovauja tokie meniniai ansambliai miestuose: rotušė, parapinė bažnyčia su šeimų koplyčiomis, epitafijomis ir altoriais, miestiečio namas su jo įrengimu. Miesčionija savo architektūroje ir meniniame buto įrengime linksta į intymiškumą, tapyboje ir skulptūroje į realizmą, o aristokratija — į didingumą, reprezentaciją ir idealizmą. Romanikos (žr.) stiliaus pobūdį apsprendė riterių luomo papročiai; gotikoje (žr.) ir renesanse (žr.) pasireiškė miestiečių meninis aktyvumas, bet subordinuotas aristokratiniam menui; baroke (žr.) vėl dominavo aristokratinis pradas. Betgi aristokratija prie m. kūrybos prisidėjo daugiau savo iniciatyva, programos nustatymu, bet ne pačios kūrybos darbu. Miesčionija kūrė ne vien savo aplinkos m., bet ji buvo ir aristokratinio m. betarpiška kūrėja, nes daugumas menininkų buvo miesčionių kilmės arba miestiečių meistrų išauklėti. Sociališkai ir ekonomiškai pajėgesni luomai galėjo pasinaudoti geriausiomis jėgomis ir medžiaga, todėl aristokratų m. vertė yra apskritai aukštesnė, kaip miesčionijos; bent savam laikotarpiui jis galiojo kaip meninis idealas, sekamas žemesniųjų luomų. Išoriniu būdu miesčionija paprastai stengėsi pagal savo išgales pamėgdžioti dvaro m. formas, rečiau — revoliucingai nusiteikusi jas neigė, pvz. olandų realizmą galima suprasti kaip revoliucinį protestą prieš Habsburgų imperijos aristokratinį baroko meną; protesto momentas suvaidino nemažą reikšmę XIX ir XX a. meno sąjūdžiuose. XVIII a. pradėjus irti feodalinei visuomenei, aristokratinis m. nustojo būti pavyzdžiu. Miesčionija pradėjo kurti savarankišką naują m. (žr. klasicizmas, romantizmas, realizmas, modernizmas). Su greitu pramonės išsivystymu XIX a. atsirado masiškai gaminamas šunmenis, kurį konsumavo nauja, iš proletariato iškilusi, tradicijų neturinti miesčionija. XX a. demokratinėje suniveliuotoje visuomenėje m. galutinai prarado luominę prasmę ir nustojo būti visuotine socialinės komunikacijos priemone. M. dabar tėra viena iš auklėjimo problemų. Ši situacija iš esmės pakeitė menininko socialinę padėtį. Moderni valstybė paėmė globon meno istorinį palikimą (žr. muziejus) meno dalykų gamybą pavesdama reguliuoti specialioms institucijoms.

Neprivilegijuotų sluoksnių, arba liaudies, m. vystėsi aristokratinio bei buržuazinio m. šešėlyje. Kadangi miesto proletariatas tiek feodalinėje, tiek kapitalizmo epochose m. nesidomėjo, liaudies m., ypač R. Europoje, galima būtų vadinti paprastai sodžiaus menu, nes tik kaimas turėjo kuklias medžiagines ir psichologines sąlygas kurti savitam liaudies m. Taigi liaudies m. didesne dalimi yra žemdirbiųūkininkų menas (vok. Bauernkunst); be to, kai kuriose vietose dar galima kalbėti apie žvejų, piemenų, medžiotojų, kalnakasių ir kt. meną. Liaudies m. apima kaimo architektūrą, jo visą vidaus įrengimą, tekstilę ir drabužius, keramiką, skulptūros ir tapybos darbus. Liaudies m. evoliucija yra labai lėta, kitimai ir posūkiai, kuriais pasižymi aukštesnių luomų m., liaudies m. beveik nepastebimas. Kūrinio atsiradimo data liaudies m. todėl neturi tokios didelės svarbos. Privilegijuotų luomų m. kūrė menininkas profesionalas, kurio asmenybė ir istorija yra jo kūrinyje daugiau arba mažiau išreikšta, o liaudies m. kūrėjai buvo anoniminiai diletantai arba kaimo amatininkai, dirbę nusistovėjusių liaudies tradicijų dvasia. Liaudies menininkas nesistengia savo kūrinį asmeniškai modifikuoti, bet tik reprodukuoja daug senesnį tradicinį tipą. Liaudies m. tradicija iš vienos pusės yra rezervuaras labai senų technikų ir ornamentikos, kurios amžius siekia proistorę (žr. žemiau Meno pradmenys), iš kitos pusės ji konservuoja jau krikščioniškose istorinėse epochose įvykusius privilegijuoto luomo m. pamėgdžiojimus, pvz. suprimityvintos gotikos, baroko ar klasicizmo formas, tai-

gi sociologiškai ‚nupuolusios' kultūros elementus (vok. der gesunkene Kulturgut). R. Europos mene stipriau pasireiškė pirmasis, V. Europoje antrasis liaudies m. tradicijos aspektas. M. istorija žino atvejų, kuriuose priešingai galima į privilegijuotų luomų m. tam tikras apraiškas žiūrėti kaip į ‚pakilusį' liaudies m. (plg. Kilimas, Megaronas). Įvairių tautų liaudies m. visur pasireiškė maždaug tie patys formos dėsniai (W. Passarge): plokštumas, geometriškas suprastinimas, piešybinis tipizavimas, griežtas frontališkumas, judesio stoka, griežta kompozicija (simetrija, padvigubinimas, paprasta arba ritminė eilė, koncentravimas apie vidurinį tašką), vienodas plokštumos užpildymas (horror vacui), formos pritaikymas prie substrato, dydžių santykių priklausomybė nuo ornamentinių arba simbolinių motyvų, aiškus, grynas spalvingumas (žr. Etnografija).

Liaudies m. terminą netikslu sutapatinti su tautodaile ar tautiniu menu (P. Galaunė). Liaudies m. nėra visos tautos, bet tik vieno tautos luomo m. Tautodailės terminą į liet. kalbą įvedė dr. J. Basanavičius 1910. Pirmoje liet. dailės parodoje 1906 lietuvių menininkai liaudies m. dirbinių dar neišskyrė iš savo pačių kūrybos, II ir III parodoje — išskyrė į tautinį skyrių, o IV — jau į liaudies dailės skyrių. Lietuvių sodžiaus m. tik tokiu atveju galėtų būti liet. tautinio m. sinonimu, jeigu Lietuvos dinastinis, aristokratinis, bajorijos bei miestų m. absoliučiai jokiu atžvilgiu nepriklausytų prie Lietuvos krašto ir lietuvių tautos kultūros istorijos. Apie liet. liaudies meną žr. Lietuvos tomas.

Meno sociologija ir privilegijuotų luomų socialinė m. istorija: *J. M. Guyau,* L'art au point de vue sociologique 1895; *W. Hausenstein,* Die Kunst und die Gesellschaft 1916; ('') Bild und Gemeinschaft. Entwurf einer Soziologie der Kunst 1920; *P. Frankl,* Das System der Kunstwissenschaft 1938, 864–884; *H. Read,* Art and Society 1944 (vok. 1957); *A. Hauser,* Sozialgeschichte der Kunst und Literatur I–II, 1953; ('') Sozialgeschichte der mittelalterlichen Kunst 1957; *F. Antal,* Florentine Painting and Its Social Background 1947; *A. von Martin,* Soziologie der Renaissance 1939 ²1956; *M. Mierendorff - H. Tost,* Einführung in die Kunstsoziologie 1957. Liaudies m.: *A. Riegl,* Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie 1894; *K. Spiess,* Bauernkunst, ihre Art und ihr Sinn 1925; *W. Passarge,* Probleme der Volkskunst (Das Werk des Künstlers I, 1939, 333–361); *J. Basanavičius,* Apie ‚tautodailę' IV-toje lietuvių dailės parodoje (Viltis 40–44, 1910); *P. Galaunė,* Lietuvių liaudies menas 1930, 9–10.

P.Rkl.

6. Meno pradmenys. Priešistorinio m. istorijoje galima išskirti dvi pagrindines epochas: medžiotojų (paleolito ir mezolito) ir žemdirbių (neolito ir vėlyvesnių laikų). Pirmasis žmogaus m. yra priešistorinių laikų religijos paminklas; jis kito drauge su religija, ūkine bei socialine santvarka. Kol medžiotojai kūrė m., vyrauja motyvai buvo laukiniai žvėrys; kai žmogus pasidarė žemdirbys ir gyvulių augintojas, jo mene įsigalėjo abstraktiniai geometriniai, augalų ir naminių gyvulių motyvai. Medžiotojo m. sensorinis, žemdirbio imaginatyvinis, tačiau nei vienoje epochoje ankstyvasis m. nėra buvęs grynai natūralistinis. M. pradžia yra susijusi su abstrakcija, su simboliu.

Dalis Lascaux urvo sienos su gyvulių piešiniais (12–13.000 pr. Kr.)

Paleolito paminklai, sukėlę m. istorijoje tikrą revoliuciją, daugiausia atrasti XIX a., pradedant jo ketvirtuoju dešimtmečiu. Urvų piešinių, uolų raižinių, bareljefų bei skulptūrų iš kaulo, dramblio kaulo ar akmens atrandama iki šių dienų P. Prancūzijoje, Š. Ispanijoje, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Belgijoje, Karpatų srityse, Balkanuose, P. Rusijoje ir P. Sibire. Paleolito m. paminklų amžius siekia tarp 10.000 ir 20–23.000 metų; jie priklauso perigordiniam, orinjakiniam, solutriniam bei magdaleniniam vėlyvojo paleolito periodams. Kiekviename iš šių periodų randami šiek tiek skirtingi paminklai. Išskiria-

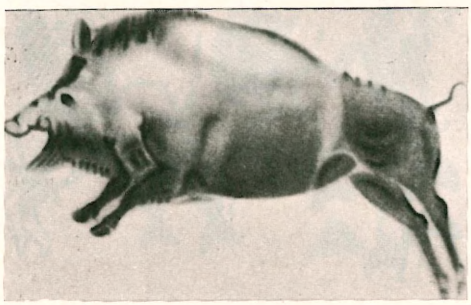

Šernas Altamiros urve

Menas

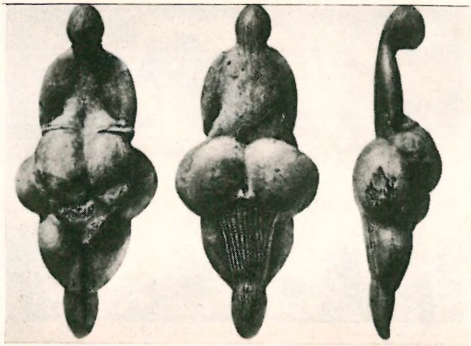

Paleolito ‚venera' (iš priekio, užpakalio ir šono) iš Lespugue urvo Prancūzijoje

ma mažiausia du ciklai: orinjakinis-perigordinis ir magdaleninis. Pirmame cikle skulptūros ir bareljefai yra gausesni nei antrame, dėl to linkstama manyti, kad skulptūra atsirado anksčiau negu piešiniai. Tačiau patys paprasčiausi linijiniai piešiniai pasirodo taip pat ankstyvuosiuose pirmojo ciklo sluoksniuose. Vieni iš pirmųjų piešinių yra piešti pirštais, rasti ant urvų sienų. Tai paraleliškai vingiuojančios linijos, vad. ‚makaronų' motyvais. Su jais randami ir ankstyvieji kontūriniai gyvulių piešiniai. Gyvuliai vaizduojami be akių, kanopos ir ragai atsukti į žiūrovą. Pirmajam ciklui priklauso piešiniai žmogaus rankų, kurios buvo negatyviškai nutapytos raudoname ar juodame fone arba pozityviškai ir spalvotai. Manoma, jog spalvoti rankų paveikslai yra pirmieji urvinio žmogaus spalvoti piešiniai. Ankstyviausi spalvoti gyvulių piešiniai nebuvo ištisai nuspalvinti, bet tik kontūrai apvesti raudona, geltona arba juoda spalva. Antrajame cikle (magdalenieniame) piešinio technika patobulėjo. Gyvuliai dažnai buvo piešiami dviem spalvomis, o kontūrai išryškinami įrėžta linija. Buvo vartojama visa eilė spalvų, ypač įvairių atspalvių tarp geltonos ir rudos spalvos. Gyvulių plaukai parodyti nutrauktine linija, kūno dalys mokėta išryškinti šešėliais. Gyvulių vaizdavimas šitame cikle pasiekė kulminacinį tašką. Greta bizonų, laukinių arklių, elnių, mamutų, šernų ir kitų gyvulių, iš to laikotarpio yra išlikę fantastinės gyvulių bei pusiaužmonių, pusiaugyvulių figūros (žmonės gyvulių kailiais ir kaukėmis), scheminės žmonių figūros, geometriniai bei augaliniai motyvai. Magdalenieniam laikotarpiui priskiriami šimtai urvų piešinių. Jam priklauso žinomosios priešistorinio m. ‚galerijos': Lascaux, Font-de-Gaume, Les Combarelles (Dordogne provincijoje, P. Prancūzijoje), Trois Frères, Le Portel, Niaux, Tuc d'Audoubert (Ariège provincijoje, P. Prancūzijoje), Altamira, Castillo, La Pasiega (netoli Santander, Š. Ispanijoje). Urvinis žmogus tapė ochros gabalais arba apdegintais kaulais tamsių urvų sienose, pasišviesdamas riebalinėmis lempomis. Įražoms buvo naudojami titnaginiai įrankiai.

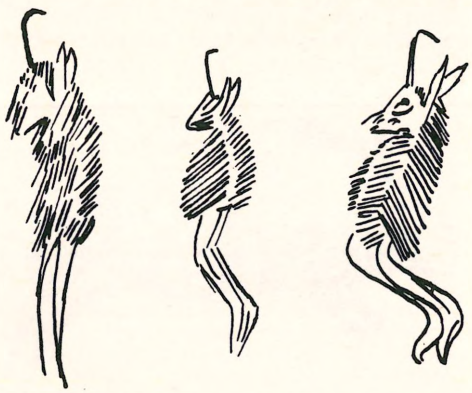

Vėlyvojo paleolito žmonės, apsirengę gemzių kailiais (graviūra kaulinėje lazdoje iš Teyjat, Prancūzijoje)

Paleolitinių piešinių galerijos randamos pačiose giliausiose urvų vietose; jose urvinis žmogus negyveno, čia buvo atliekamos religinės apeigos. Gyvulių piešinių tobulumas, nuostabus sugebėjimas išreikšti charakteringas gyvulio ypatybes, leidžia spėti, kad juos galėjo sukurti žmonės, esantieji kūrimo ekstazėje, susijusioje su stipriais religiniais įsitikinimais. Medžioklės magija buvo pagrindinis impulsas paleolito m. šedevrams atsirasti. Kai kurios gyvulių figūros rodo susmeigtas į kūną strėles, kai kurie gyvuliai pavaizduoti patekę į spąstus ar apsupti įvairių simbolinių ženklų, patelės vaizduojamos nėščios. Tuo norėta užtikrinti medžioklės pasisekimą ir gyvulių dauginimąsi. Dažnai randama ištisa piešinių serija, nupieštų vienas ant kito, neatsižvelgiant į ankstyvesnių piešinių vertę. Vėlyvojo paleolito vaisingumo kultui būdingos vad. ‚paleolitinės veneros' — moterų skulptūrėlės su ypatingai išryškintomis krūtimis, pilvu ir šlaunimis, schematizuota galva, labai plonomis rankomis ir trikampiškai pasibaigiančiomis kojomis. Iš jų geriausios yra rastos Willen-

dorfe (Austrijoje) ir Lespugue (Haute-Garonne provincijoje, Prancūzijoje). Daugelis moteriškų statulėlių buvo tiek suschemintos, jog jose aiškus tik didelis pilvas, o galva ir galūnės susiliejusios į kūgius. Ant mamuto ilčių yra rasta geometriniu būdu pavaizduotų moteriškų figūrų (pvz. iš Predmost, Moravija). Vyrų pavidalai paleolito m. labai reti; tai daugiausia žvėrių kailiais apsirengę burtininkai. Magdalenieniame periode pradedami aptikti vad. geneologiniai simboliai — schemininių žmonių piešinių junginiai, kuriuose vieno žmogaus rankos jungiasi su kito žmogaus kojomis, ir taip kartojasi iki begalybės. Geometriniai meandro bei zigzagų motyvai, kurie jau pasirodo vėlyvajame paleolite (Mezino sodyba, Ukraina), spėjama, išsivystė iš geneologinių simbolių. Jais, greičiausiai, buvo norėta užtikrinti žmonių dauginimąsi, tęstinumą.

Paleolito m. tradicijos ilgai tęsėsi š. Eurazijoje, kur žmonės įsikūrė pasitraukus ledynams ir per ilgus amžius išliko medžiotojai. Uolų plokštumose dažniausiai buvo vaizduojami elniai, po vieną, kelis ar ilgoje virtinėje. Figūros gana statiškos. Jose nėra tiek judesio iliuzijos ir gyvuliui būdingų detalių kaip paleolito piešiniuose Prancūzijos urvuose. Gyvuliai buvo įrėžti didelio mastelio. Didžiausias skaičius to šiaurės m. rasta Š. Norvegijoje ir Š. Švedijoje. Laikotarpis: tarp 5 ir 2 tūkstantmečio pr. Kr. P. Skandinavijos ir Š. Rusijos uolų raižiniai iš 2 ir 1 tūkstantmečio pr. Kr. rodo dviejų meno epochų susikryžiavimą. Šalia elnių, vandens paukščių, lokių, čia aptinkama vyriškosios dievybės, saulės, ratų, kirvių, laivų ir kt. simboliai, kurie pasiekė šiaurę iš pietų 2 tūkstantmetyje pr. Kr.

R. Ispanijos uolų piešiniai, daugiausia aptikti tarp Barcelonos ir Malagos, taip pat laikomi paleolitinio m. tęsiniu, nors laiko atžvilgiu jie priklauso naujajam akmens amžiui (neolitui). Šis m. pasižymi labai gyvomis, gracingomis žmonių figūromis ir grupinėmis scenomis. Būdingos medžioklės bei karo scenos, šokėjų grupės, medaus ieškojimo scena. R. Ispanijos m. linijinis. Spalvos nevartojamos.

N e o l i t o, a r b a ž e m d i r b i ų, m. Artimuosiuose Rytuose maždaug prieš 8–10.000 metų žmonės pradėjo auginti gyvulius, pasidarė sėslūs ir pamažu ėmė dirbti žemę. Jų m. įgijo visai naują charakterį.

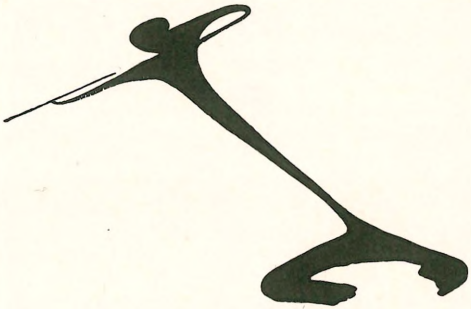

Žmogaus figūra su strėle iš Valtortos urvo, Ispanijoje

Tai abstraktinis, grynai simbolinis m. Jį sukūrė medituojąs žmogus, susirūpinęs žmogaus ir gamtos gimimo bei mirties problemomis. Dėmesio centre dabar nebebuvo laukiniai žvėrys, bet naminiai gyvuliai ir augmenija, ne medžioklės magija, o sėja ir derlius ir visi gamtos reiškiniai, su jais susiję, — žemė, saulė, lietus, vėjas. Vaisingumo kultas žemdirbio religijoje buvo skiriamas ne žvėrių dauginimuisi palaikyti, bet visos gamtos gyvybės stimulavimui. Pačios ankstyviausios šio meno formos buvo moteriškosios dievybės molio ar akmens figūrėlės ir raguotieji (vyriškos lyties) naminiai gyvuliai — jaučiai, ožiai, avinai. Jų randama šimtais ankstyviausiose maistą produkuojančiųjų žmonių sodybose Artimuosiuose Rytuose (Irane, Irake, Palestinoje). Artimuosiuose Rytuose bei Viduržemio jūros srityje moteriškosios dievybės statulėlės randamos per kelis tūkstančius metų; jos daugiausia liudija žemės motinos arba didžiosios motinos kultą. Iš 3 ir 2 tūkstantmečio pr. Kr. moteriškosios dievybės kultas, lydimas šimtų tos dievybės

Neolitinės stilizuotos žmonių figūros Cueva de los Letreros urve, Ispanijoje

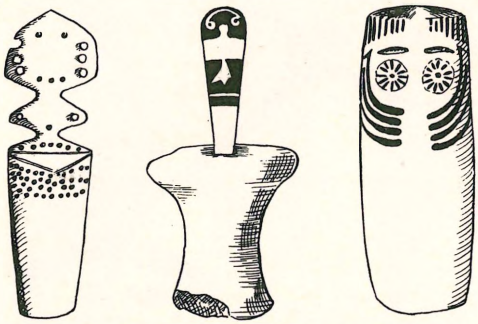

Neolitinės statulėlės: 1. kaulinė iš Bulgarijos, 2. molinė su akmeniniu kištuku iš Rhakmani, Tesalijoje, 3. kalkameninė iš Iberijos

skulptūrų ir piešinių, pažįstamas iš Kretos, Maltos, Iberų pusiasalio ir Britų salų paminklų. Moteriškosios dievybės palydovai buvo vyriškieji gyvuliai, kirviai, phallus. 4 tūkstantmetyje pr. Kr. žemdirbystė paplito beveik visoje P. ir Vidurio Europoje. Tos pačios m. tendencijos randamos Balkanuose bei Dunojaus srityje. Scheminių moteriškų figūrėlių, jaučio ar avinų skulptūrų nemaži kiekiai rasti neolitinėse Dunojaus ir Tripolės kultūros sodybose. Tiek Artimuosiuose Rytuose, tiek Europoje neolito žmogaus meno sugebėjimai daugiausia reiškėsi keramikos dekoravime. Puodai buvo puošiami pradedant paprastų linijų įspaudimu ir baigiant įmantriais geometriniais motyvais ir stilizuotomis žmonių bei raguočių figūromis. Artimuosiuose

Skandinavijos uolų įraižos: dievybė (Järrestad) ir vyras su kirviu (Simris)

Rytuose ir Balkanuose 4 ir 3 tūkstantmetyje pr. Kr. puodai ir jų raštai buvo dažomi viena ar keliomis spalvomis (žr. Keramika, priešistorinė). Meniniai sugebėjimai taip pat reiškėsi kapų architektūroje, susijusioje su pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimu. Vidužemio ir Atlanto jūros srityje išlikę didingi 3 bei 2 tūkstantmečio kapai (žr. Kapai, Megalitiniai kapai, Piramidės). Kapų sienose aptinkamos įrėžtos moteriškosios dievybės figūros ir kitokie simboliniai ženklai. Stilizuotos žmonių figūrėlės ant Ispanijos megalitinių kapų sienų primena šių dienų modernųjį m. Įsigalėjus indoeuropiečių grupės tautoms Europoje, maždaug nuo 2 tūkstantmečio pr. Kr., m. pradeda dominuoti vyriškosios dangaus dievybės pavidalas ir saulės rato simboliai. Puodai ir kirviai neolito pabaigoje ir per žalvario amžių beveik ištisai dekoruojami įvairiausiais saulės rato variantais. Dangaus dievo pavidalais — su ragais, su kirviu rankoje arba aukštai iškelta ranka ir išskėstais pirštais yra randamas P. Švedijos bei Karelijos uolų įraižose.

Žemdirbio m. nepasibaigė naujajame akmens amžiuje. Š. Europoje jis tęsėsi ir vėlyvesniais priešistoriniais laikais, o jo paskutinieji pėdsakai išliko Europos tautų ūkininkų mene.

H. G. Bandi – J. Maringer, Kunst der Eiszeit 1952; L'Art préhistorique 1952; *H. Breuil,* Quatre cents siècles d'art pariétal 1952; *H. Kühn,* Die Felsbilder Europas 1952; *F. Windells,* The Lascaux Cave Paintings 1949; *H. Breuil - H. Obermaier,* The Cave of Altamira 1935; *H. Breuil, M. C. Burkitt, M. Pollock,* Rock Paintings of Southern Andalusia 1929; *G. Hallström,* Monumental Art in Northern Europe 1938; *O. Almgren,* Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden 1934; *V. I. Raudonikas,* Les gravures rupestres des bords du lac Onega et de la mer Blanche 1936, 1938; *F. Adam van Scheltema,* Die Kunst unserer Vorzeit 1936. *M.Gbt.*

Menas laikraščiai ir žurnalai, ėję tuo vardu Lietuvoje:

1. Lietuvių Meno Kūrėjų D-jos laikraštis, leistas Kaune. 1920 išėjo du numeriai po 16 psl.: VII 29 ir X 10. Laikraštyje daugiausia rašyta apie Lietuvių Meno Kūrėjų D-jos planus ir darbus, be to, meno, literatūros ir muzikos klausimais. Laikraštis leistas ir kiek skirtinga rašyba: žodžių pradžioje ir viduryje išmestos nosinės ą, ę, ų ir jų vietoje rašyta a, e, ū. Nosinės paliktos tik linksnių galūnėse, dalyviuose, tariamojoje nuosakoje. Nerašoma nosinių ir įvardžiuotiniuose būdvardžiuose, pvz. buvo rašoma: garaji, gerają, gerųjų. Vietoje į rašyta in. M. redagavo redakcinė kolegija: Faustas Kirša, Stasys Šilin-

gas ir Juozas Žilevičius. Be redakcinio kolektyvo, M. dar bendradarbiavo J. Turčiniškis, B. Sruoga, P. Galaunė, A. Galdikas, K. Šimonis.

2. Žurnalas, skirtas teatro, literatūros, dailės, muzikos ir filmo reikalams, ėjęs Šiauliuose 1934–35. Nr. 1 išėjo kaip vienkartinis leidinys, o nuo nr. 2 (1934 XII) jau kaip žurnalas. Išėjo keliolika nr. po 16–32 psl. Redagavo J. A. Šaltenis, leido Valstybinis teatras Šiauliuose.

Menas ir Literatūra Vilniaus Liet. Meno ir Literatūros D-jos leistas žurnalas, kurio nr. 1 išėjo 1934 VI 13 ir buvo 104 psl. apimties. Jame rašė: kun. A. Viskanta, A. Valaitis, A. Karužas, J. Cicėnas, M. Krinickaitė, J. Bajoraitis-Kanopka, O. Miciūtė, V. Rusokaitė ir Z. Prantkelevičius.

Menas menui žr. L'art pour l'art.

Mencijus (Mencius, Meng-tse, Mong Dsi, 372–289 pr. Kr.) kinų filosofas, Konfucijaus sekėjas. Gimė Lu valstybėje (dabartinėje Šantuno provincijoje) ir, pasinešęs būti reformatorium, gyveno patarėju paeiliui bent trijų kunigaikščių dvaruose. Senstelėjęs grįžo į gimtinę ir gyveno mokydamas bei rašydamas gyvenimo patyrimus ir mintis. Iš M. raštų išlikusios 7 knygos. Pirmos 3 yra pasikalbėjimai kunigaikščių rūmuose, daugiau politinio turinio. Likusios 4 yra rinkinys visokeriopų aforizmų. Spėjama, jog jos esančios mokinių surašytos ir, mokytojui padedant, suredaguotos. M. priskiriamos dar 4 knygos, jau jo mokinių vėliau parengtos. M., šalia Konfucijaus, laikomas didžiausiu išminčium ir jo raštai, žymių filosofų komentuoti bei redaguoti, užima garbingiausią vietą keturiose šventose kiniečių knygose — jų naujajame testamente. M. dėstė kunigaikščiams perdėm konservatyvinį politinį mokslą, tereikalaudamas iš jų, rodydamas kai kuriuos senovės pavyzdžius, humaniško, padoraus, liaudies reikalus atitinkančio valdymo. M. optimistiškai tikėjo žmogaus prigimties gerumu ir visuomeninius santykius norėjo matyti grindžiamus dviem principais: meile ir pareiga. Šie abu principai, pasak jo, plaukia iš pačios žmogaus prigimties, jei tik ji nėra sugadinta. O ir sugadinta žmogiška prigimtis gali būti pataisyta asmeninėmis pastangomis. Kiekvienam žmogui kelias į gera yra atviras.

R. Wilhelm, Mong Dsi 1916; *A. Waley,* Lebensweisheit im alten China 1947. *J.J.*

Mencken Henry Louis (1880–1956) amerikiečių žurnalistas, satyrikas, kritikas. Nuo 1905 Baltimorės Morning Herald red. Iki 1948 bendradarbiavo Baltimore Evening Sun. Literatūrinę karjerą pradėjo novelėmis ir poezija, bet G. B. Shaw ir ypač F. Nietzschės įtakoje perėjo į visuomeninę kritiką ir pradėjo ideologinį karą prieš vyraujančias vertybes JAV literatūroje ir gyvenime. Pagrindiniai jo taikiniai buvo ‚booboisie' — JAV miesčionija, puritonizmas, institucinė religija, sentimentalioji tradicija, demokratijos netobulumai. Kartu smerkė ir neigiamas Europos įtakas JAV, reikalaudamas savitos civilizacijos. Jo puolimas buvo frontinis, ginklai — nuo aštrios satyros iki filosofinio keiksmo. Jo įtaka ideologiniams maištininkams buvo itin didelė po I pas. karo, bet nuslūgo apie 1930. Pagrindine M. tribūna buvo žurnalas American Mercury, kurį 1924–33 redagavo drauge su G. J. Nathanu. Taip pat redagavo Smart Set. Padarė įtakos JAV literatūros vystymuisi nuolatiniu T. Dreiserio, S. Lewiso, E. O'Neillio ir kt. iškėlimu. Pastovios vertės yra jo kalbinis veikalas American Language 1919–48. Essays 1917–27 duoda išsamią visuomeninių negerovių diagnozę. Taip pat parašė: The American Credo 1920 (su G. J. Nathan), Notes on Democracy 1926, Treatise on Right and Wrong 1934 ir kt. *A. L.*

Menčikiai k., Sintautų vls., Šakių aps., 6 km nuo Šakių; 1923 buvo 3 ūkiai ir 52 gyv. 1885 M. Martišienė Varšuvos namų pramonės parodoje už savo audinius gavo premiją ir dovanų.

Menčinskas Matas (1896 VIII 14 Ostempų k., Simno vls., Alytaus aps. — 1942 III 18 Kaune) skulptorius. Mokėsi Suvalkų gimn., po to 3 metus lankė Spetkovskio studiją Varšuvoje. Grįžęs į Lietuvą, 3 m. buvo pradžios mokyklos mokytoju Kaune. 1924 išvyko į Ispaniją, kur studijavo Barcelonos meno akad. ir Valstybinėje meno mokykloje Madride. 1928 išvyko į Argentiną ir 1929 Buenos Aires baigė aukštąją meno m-lą Escuella superior de bellas artes de la Nation. 1934 grįžo Lietuvon, Vilijampolės amatų m-loj vedė drožybos skyrių, vėliau pakviestas į Taikomosios dailės mokyklą Kaune. Skulptūroms daugiausia naudojo medį ir marmurą. Dalyvavo parodose: 1927 Madride, 1928–29 ir 1931–32 Buenos Aires, 1930 Urugvajuje ir nuo 1935 visose liet. menininkų parodose. Sukūrė apie 200 skulptūrų. Iš žinomiausių yra: Ispanų šokis, Žvejys (Buenos Aires aukštojoje mokykloje gavo I premiją), Filosofas,

M. Menčinskas Skausmas

Skausmas (abi skulptūras įsigijo M. K. Čiurlionio galerija), Kristus, Mefisto ir kt.
Bibliografijos Žinios 1942, 75.

Mendel Gregor Johann (1822–1884) pagrindinių paveldėjimo dėsnių atradėjas. Gimęs Moravijoj vokiečių kilmės mažažemių ūkininkų šeimoje. 1843 įstojo į augustinų vienuolyną Brno mieste ir gavo Grigaliaus vardą. Baigęs teologijos studijas, 1847 įšv. kunigu. Po to gamtos mokslus studijavo Vienos universitete. 1854-68 buvo gamtos, istorijos ir fizikos mkt. Brno aukštesnioje realinėje mokykloje. 1868 pakeltas Brno augustinų vienuolyno priorų. 1856 jis pradėjo savo kryžiavimo bandymus su žirniais ir visa eile kitų augalų. Savo bandymams vienuolyne turėjo 35 × 7 m dydžio žemės sklypelį. M. savo kryžiavimo bandymuose panaudojo tris naujus principus. Pirma, jis kryžiavo tos pat rūšies formas, kurios tesiskyrė viena arba tik keliomis savybėmis, priešingai kitiems mokslininkams, kurie kryžiuodavo tolimai stovinčias rūšis arba veisles, besiskiriančias labai daugeliu savybių. Jis stebėjo kitimą tik vienos ar kelių savybių, ir visuma jam nekliudė, o kiti tada žiūrėdavo į visumą, nepastebėdami atskirų savybių kitimo. Antra, jis stebėjo ne tik hibridinių augalų skirtingumą, bet ir jų skaitmeninį santykiavimą. Jis net pastebėjo, kad stebimų individų skaičiai turi būti nemaži, kitaip atsitiktinumas gali užmaskuoti tikrą savybių santykiavimą. Trečia, iš kryžiavimo gautus augalus bet kurioje generacijoje jis stebėjo atskirai. Kiekvieno augalo sėklas surinkdavo atskirai ir taip pat atskirai išsėdavo. Iš augalų, su kuriais M. dirbo, laimingiausias pasirinkimas buvo daržo žirnis. Iš jo pasirinktų septynių porų kontrastinių savybių kiekviena yra kontroliuojama genų vis kitoj chromozomoj. Analizuodamas savo žirnių kryžiavimo duomenis, M. padarė išvadą, kad kryžiuojant individus besiskiriančius eile savybių, kiekviena pora kontrastinių savybių (pvz. aukštas ir žemas ūgis) yra paveldima bei skyla nepriklausomai nuo kitų savybių, tartum ta savybė pati viena būtų stebima. Toliau M. nurodė, kad augalo organizmo celėse savybės yra perduodamos dviejų veiksnių, kurie gametoms formuojantis persiskiria, ir kiekviena gameta neša tik vieną faktorių. Savo bandymų rezultatus M. 1865 išdėstė per dvi paskaitas Brno gamtos tyrinėtojų d-joje, o sekančiais metais jie buvo išspausdinti tos draugijos žurnale straipsniu Versuche über Pflanzen-Hybriden. Deja, nei d-jos nariai, klausiusieji jo paskaitų, nei kiti, skaičiusieji jo straipsnį, nepajėgė suprasti jo atradimų svarbumo. Be to, tuo metu Darvino evoliucijos teorija buvo užėmusi visų mintis. Tik apie 1900 jo tyrimo duomenis patvirtino kiti tyrinėtojai: C. E. Correns, H. de Vries ir E. Tschermak. Nuo tada mokslinė M. teorija pavadinta m e n d e l i z m u, o pagrindiniai dėsniai – M e n d e l i o d ė s n i a i s. Šiandien mendelizmo terminas rečiau tevartojamas, nes surasta daug naujų dėsnių ir pastebėta faktų, kurių M. nebuvo pastebėjęs ir kurie nebūtinai seka jo surasta paprasta ir nesudėtinga tvarka. Plačiau apie M. teoriją žr. Genas, Genetika.

G. Mendel

H. Iltis, G. J. M. 1924; *A. Dambrauskas-Jakštas*, Užgesę žiburiai 1930, 438–442; *P. B. Šivickis*, Mendelis ir mendelizmas (N. Romuva 1934, 791–793; Kosmos 4–6, 1935; visas numeris skirtas M. su Pr. Dovydaičio, D. Rudzinsko, P. B. Šivickio, K. Reklaičio ir A. Minkevičiaus straipsniais); *W. Heinen*, Der junge Genius 1940; *A. Barthelmess*, Vererbungswissenschaft 1952. *Br.P.*

Mendelejev Dmitrij Ivanovič (1834-1907) rusų chemikas, suradęs cheminių elemen-

tų periodinį dėsnį. 1849 baigęs Tobolsko gimn., įstojo į Petrapilio univ. gamtos matematikos fak. gamtos mokslų skyrių. 1855 baigęs mokslus, 1856 pakviestas į Petrapilio univ. privatdocento pareigoms. 1859 komandiruotas pasitobulinti į užsienį. Heidelberge būdamas įsitaisė savą laboratoriją ir ten atrado kritinę temperatūrą. 1861 grįžo į Rusiją, tęsė paskaitas universitete ir išleido pirmą Rusijoje chemijos vadovėlį Organičeskaja chimija. Už tą darbą iš Petrapilio mokslų akad. gavo Demidovo vardo premiją. Nuo 1864 Petrapilio technologijos inst. prof. 1865 apgynė disertaciją apie jungimąsi spirito su vandeniu ir pakeltas ord. prof., nuo 1876 Mokslų akad. narys korespondentas. 1868, berašydamas veikalą ‚Osnovy chimii', surado cheminių elementų periodinį dėsnį. Iš savo sukurtos elementų periodinės lentelės numatė buvimą dar keturių elementų, kurie iki tol dar nebuvo žinomi. Tą patį elementų periodinį dėsnį savarankiškai atrado ir vokiečių chemikas Lothar Meyer, bet garbė atiteko M. Be to, M. yra daug nusipelnęs Rusijos technologinių žaliavų (žibalo, anglies, geležies) ištyrimui. Daugelis rusų ir užsienio universitetų bei akademijų rinko M. garbės nariu arba kitu būdu pagerbė. 1890 M. suėjo į konfliktą su tuometiniu švietimo ministru Delianovu ir iš univ. pasitraukė. 1892 paskirtas pavyzdinių svarsčių ir svarstyklių dpt. moksliniu saugotoju. Tas dpt. M. iniciatyva buvo perorganizuotas į Matų ir svarstyklių palatą, kuri sovietų pavadinta M. vardo metrologijos institutu. Nuo 1894 rudens V. Čepinskis (žr.) buvo M. asistentu. M. išsp. per 400 darbų. Rinktiniai raštai (1–23, 25 tt.) išleisti 1934–52, Osnovy chimii 1947, Naučnyj archiv 1953.

V. Stankevičius, M. 1940; *D. Q. Posin,* M. 1948.
M.Kr.

Mendelevis (mendelevium) dirbtinis cheminis elementas, eilės nr. 101, masės (svorio) 253, vienas iš naujausių transuranų, prie kurių dar priklauso kiti pagaminti chem. elementai, pvz. nr. 93 neptunis, nr. 94 plutonis (vartojamas atominėje bomboje), nr. 95 amerikis (americium), nr. 96 kiuris (curium), nr. 97 berkelis, nr. 98 kalifornis, nr. 99 einsteinis (einsteinium), nr. 100 fermis, nr. 102 nobelis (nobelium).

P. Jc.

Mendelis Liudvikas Juozapas (g. 1898 IV 18 Šiauliuose) prelatas. 1910 kartu su tėvais atvyko į JAV, kur tėvas dirbo Inker-

Prel. L. J. Mendelis

mano (netoli Pittstono, Pa.) anglių kasykloje. Ir jaunasis M., dieną dirbdamas kasyklų durininku bei mulų varovu, vakarais lankė mokyklą, kurią baigė 1916. Dėl sunkios tėvų finansinės padėties M. kurį laiką negalėjo tęsti mokslo, buvo priverstas dirbti Wilkes-Barre, Pa., valgių krautuvės pardavėju, vėliau draudimo agentu. 1917 pradėjo lankyti Whartono finansų mokyklą Wilkes-Barrėje, kurią baigė 1920. Tais pat metais įstojo į Mount St. Mary kolegiją Emmitsburge ir ją baigė 1924. Po to arkiv. Curley siūlymu M. išvyko studijuoti teologijos į De Propaganda Fide univ. Romoje. 1928 I 15 įšv. kunigu ir gavo teologijos dr. laipsnį. Prieš grįždamas į JAV, M. aplankė Lietuvą. 1928 IX 1 paskirtas Šv. Alfonso liet. parapijos Baltimorėje, Md., vikaru, 1943 XI 19 klebonu. Čia M. tuoj ėmė kurti lietuvių bažnytines organizacijas (Šv. Vardo broliją vyrams ir Švč. Panelės sodaliciją bei Altoriaus-Rožančiaus d-ją moterims). Jo rūpesčiu Šv. Alfonso bžn. pagrindinai atremontuota, parapinėje mokykloje įvestas nemokamas mokslas, įsteigtas vaikų darželis ir kt. Per 15 metų katalikų misijoms surinkta ir perduota per 1 mil. dol. 1949 Mount St. Mary kolegija M. suteikė teisių garbės dr. laipsnį, o 1952 popiežiaus paskirtas prelatu. M. remia studentus stipendijomis, šelpia liet. kat. įstaigas ir spaudą. Bendradarbiauja Darbininke ir kt.

Mendelsohn Erich (1887–1953) vienas iš žymiųjų vokiečių architektų, plačiai eksperimentavęs statybinėmis medžiagomis. Jo architektūra pasižymi planų platumu ir pritaikymu prie klimato ir kitokių sąlygų. Architektūros studijas baigė 1912 Münchene, kur reiškėsi ekspresionistų grupėje. Po 1919 ėmė verstis architektūra. Jo pirmieji pastatai buvo vad. Einsteino bokštas (Potsdamo observatorija) ir Luckenwaldo fabrikai (1921–23). Kitą dešimtmetį statė industrinius pastatus, krautuves, fabrikus. 1933 paliko Vokietiją, ir, gyvendamas Anglijoje, paruošė Jeruzalės Hebrajų universiteto planą (1936–38); tai vienas svarbiausių jo darbų. 1937 persikėlė į Palestiną, kur paruošė eilę svarbių projektų, pvz. Anglijos-Palestinos bankas Jeruzalė-

je, Haifos valdžios ligoninė, Jaguro amatų mokykla, eilė privačių rezidencijų ir t.t. 1941 persikėlė į JAV, kur paruošė projektus Maimonido ligoninei San Francisco, eilei sinagogų (Baltimorėje, Vašingtone, St. Louis, St. Paul, Dallas), elektroninių tyrinėjimų įstaigoms, Palo Alto, Calif., Atominės Energijos Komisijos laboratorijoms Berkeley, Calif., ir kt. *R.Žk.*

Mendelssohn Moses (1729–1786) vokiečių žydų filosofas. Populiarus savo meto filosofas, draugavęs su Lessingu ir korespondavęs su Kantu. Gynė Leibnizą nuo Voltero, ieškojo argumentų asmeninio Dievo ir sielos nemirtingumui įrodyti, plėtojo savas jausmų ir evidencijos teorijas. Pirmasis skelbė žydų socialinę emancipaciją, gynė sąžinės laisvę ir reikalavo bažnyčios ir valstybės atskyrimo. Visi jo raštai, 7 tt., išl. 1843–44, rinktiniai raštai, 2 tt., 1880.

Mendelssohn-Bartholdy Felix (1809 II 3 Hamburge — 1847 XI 4 Leipcige) žydų kilmės (vaikystėje perkrikštytas į liuteronus) vokiečių kompozitorius, Moses Mendelssohno (žr.) vaikaitis. Pirmąsias muz. pamokas kartu su taip pat išskirtinai muzikalia seserimi F a n n y M. (1805–47; keletas jos dainų vėliau įtraukta į M. rinkinius) M. gavo iš savo motinos, o vėliau jo ir sesers mokytojais buvo L. Berger ir C. F. Zelter. Turėdamas 9 m., M. pirmą kartą viešai koncertavo, o nuo 11 m. jau sistemingai ir našiai komponavo. Išaugęs turtingoje ir įvairių kultūrinių interesų bei tradicijų šeimoje (tėvas buvo žymus Hamburgo, vėliau Berlyno bankininkas), M. gavo platų išsilavinimą ir turėjo gana geras sąlygas kūrybiniam darbui. Kaip dirigentas jis dažnai lankėsi užsienyje — Italijoje, Prancūzijoje ir ypač Anglijoje, kur jo kūryba buvo ypatingai mėgiama. Šių kelionių įspūdžiai yra davę akstiną kai kuriems jo kūriniams, pvz. Skotiškajai ir Itališkajai simfonijoms, uvertiūrai Die Hebriden ir kt. 1833–35 M. buvo Düsseldorfo muz. dir., 1835–41 vad. Gewandhauso koncertų dirigentas Leipcige, 1841–44 Berlyno Akademie der Künste muz. sk. dir., nuo 1845 vėl Gewandhauso dirigentas. Daugiausia M. rūpesčiu 1843 buvo įst. Leipcigo konservatorija.

F. Mendelssohn-Bartholdy

Nors dėl savo gabumų dažnai lyginamas su Mozartu, pastarojo kūrybinio lygio M. vis dėlto nepasiekė. Jis lengvai komponavo, puikiai valdė formą ir muz. techniką (ypač išskirtina jo instrumentuotė), tačiau stokojo gilesnio muz. turinio, gi emocinis elementas dažniausiai ribojosi sentimentalumu. Didžiąją dalį geriausių savo kūrinių M. davė ankstyvoje jaunystėje, būdamas 16–21 m. amžiaus: uvertiūros Ein Sommernachtstraum (1826) ir Die Hebriden (1830), styginis oktetas es-dur (1825), styginiai kvartetai es-dur (1829) ir a-dur (1827) ir kt. Nors formos atžvilgiu M. kūryba priskirtina vėlyvajai klasikai, tačiau turinys ir muz. samprata yra aiškiai romantinės krypties: orkestrinėje muz. ryškūs poetiniai - programiniai bruožai, solo dainose ir vad. Lieder ohne Worte (fortepijonui) — romantinis lyrizmas. M. buvo iškiliausia XIX a. antrojo ketvirčio muz. asmenybė, turėjusi didelės įtakos įvairioms muz. gyvenimo sritims. Savo uvertiūromis jis padėjo pagrindus romantinei uvertiūrai, Lieder ohne Worte turėjo didelės reikšmės tolimesnei romantinės fort. muz. (ypač vad. Charakterstücke) raidai, o jo melodika veikė dažną kompozitorių iki XIX a. pabaigos. Kaip dirigentas jis didelį dėmesį skyrė naujiems ir primirštiems kūriniams, daugiausia jo rūpesčiu buvo atgaivinta Bacho (ypač vokalinė) kūryba (pirmą kartą po Bacho mirties M. atliko 1829 jo Matthäuspassion), jo diriguojamiems Gewandhauso koncertams nebuvo lygių, o jo vadovaujama Leipcigo konservatorija tapo to meto Europos muzikinio gyvenimo centru.

M. kūryba yra gausi ir įvairi. Nemaža jo kūrinių dalis (jų tarpe 5 operos, 12 simfonijų, keletas koncertų ir kamerinės muz. kūrinių) tebėra likę rankraščiuose. Jam esant gyvam, buvo išleista op. 1–72, o op. 73–121 pasirodė po jo mirties. Pilną atspausdintų kompozicijų rinkinį paruošė J. Rietz, 36 tt. (1874–77). M. kūriniai (išskyrus rankraščius): o r k e s t r i n ė m u z.: 5 simfonijos (nr. 3 Skotiškoji 1842, nr. 4 Itališkoji 1833, nr. 5 Reformacijos 1832); 2 fort. koncertai (nr. 1 g-moll 1831, nr. 2 d-moll 1837), smuiko koncertas 1844 (vienas populiariausių M. kūrinių) ir keletas smulkesnių kūrinių fort. ir ork.; kelios uvertiūros, jų tarpe Ein Sommernachtstraum 1826, Die Hebriden (arba Die Fingalshöhle) 1830 (2-ji versija 1832), Meeresstille und glückliche Fahrt 1832, Die

schöne Melusine 1833 ir Ruy Blas 1839; muzika kelioms dramoms, jų tarpe Šekspyro Vasaros nakties sapnui 1842 (su populiariuoju Vestuvių maršu) ir Racine tragedijai Athalie 1843-45. Kamerinė muzika: 2 fort. trio, 3 fort. kvartetai, 7 styginiai kvartetai, 2 styg. kvintetai ir styg. oktetas es-dur 1825; smuiko sonata f-moll 1825, 2 sonatos violončelei; fortepijonui: 8 rinkiniai vad. Lieder ohne Worte, kelios sonatos, eilė preliudų, fugų, fantazijų, variacijų (išskirtina Variations sérieuses 1841) ir smulkesnių kūrinėlių; vargonams: 6 sonatų ciklas 1844–45, keletas preliudų ir fugų. Vokalinė muzika: operos Die Hochzeit des Camacho 1825, Die Heimkehr aus der Fremde 1829 ir Loreley 1847 (nebaigta); kelios kantatos (išskirtina Lauda Sion 1846), oratorijos Paulus 1836 ir Elias 1846, psalmės, motetai, apie 50 choro ir apie 80 solo dainų, jų tarpe Auf Flügeln des Gesanges, Neue Liebe, Frühlingsglaube, Wartend, Hexenlied, Gruss, Suleika, Venetianisches Gondellied ir kt. Plg. Thematisches Verzeichnis der im Druck erschienenen Compositionen von F. M.-B. 1846–53 (³1882). Pilniausią M. laiškų rinkinį paruošė jo brolis Paul M.: Briefe aus den Jahren 1830 bis 1847, 2 tt., 1863 (⁸1915).

F. Hiller, F. M.-B ²1878; *S. Hensel,* Die Familie M. 3 tt. 1879 (2 tt. 1932); *W. A. Lampadius,* F. M.-B. ²1886; *A. Reissmann,* F. M.-B. ³1893; *C. Bellaigue,* M. 1907; *E. Wolff,* F. M-B. ²1909; *W. Dahms,* M. 1919; *R. Werner,* F. M.-B. als Kirchenmusiker 1930; *S. S. Stratton,* M. ²1934; *S. Kaufman,* M. ²1936; *B. Bartels,* M.-B. 1947; *K. H. Wörner,* F. M.-B. 1947; *P. Sutermeister,* F. M.-B. 1949; *P. M. Young,* Introduction to the music of M. 1949; *G. Grove,* Beethoven, Schubert, M. 1951; *P. Radcliffe,* M. 1954. *K.O.*

Menderes (sen. gr. Maiandros, vėliau Meander) V. Turkijos upė, 450 km ilgio. M. yra labai vingiuota ir dėl to upių labai suraityti vingiai fizinėje geografijoje (hidrografijoj) vadinami meandrais. Ji išteka į š. nuo Burderio ež., o įteka į Egėjo jūrą šiauriau Mendelios įlankos. Delta labai pelkėta, užnešta sąnašomis. M. plačiu mastu išnaudojama elektros energijai gauti; ligi 1959 pastatytos 4 užtvankos ir įrengtos jėgainės, duodančios 141.000 kW energijos. M. upės vardą pasiėmė sau pavarde Turkijos politikas, nuo 1950 ministras pirmininkas Adnan M.

Mendès-France Pierre (g. 1907) prancūzų politikas. Nuo 1932 radikalsocialistų atstovas parlamente. 1936–38 pasekretoris finansų m-joje. 1940 iš Vichy pabėgo į Afriką ir įstojo į rezistencinę oro pajėgų kariuomenę. 1943–44 Prancūzijos laikinosios vyriausybės finansų ministras. 1944 vadovavo Prancūzijos finansų misijai Vašingtone, 1946–47 Tarptautinio Atstatymo Banko narys, 1953 parlamento finansų komisijos pirm., 1954–55 ministras pirmininkas, 1955 užsienio reikalų ministras, 1956 ministras be portfelio, 1955 radikalsocialistų partijos pirm. Išsp. L'oeuvre financière du gouvernement Poincaré, Histoire de la Stabilisation du France 1928, La banque internationale 1930, Liberté, Liberté chérie 1943, La science économique et l'action 1954, Gouverner c'est choisir 1953, 7 Mois et 7 Jours 1955.

Mendoza 1. Ana de žr. Eboli, Ana de Mendoza.

2. Antonio de (apie 1490–1552) Ispanijos administratorius, pirmasis N. Ispanijos (Meksikos) 1535–50 ir Peru 1551–52 vicekaralius. Išmintingu valdymu įgijo ‚Gerojo vicekaraliaus' vardą. Lengvino sunkias indėnų sąlygas, kėlė krašto švietimą, įsteigė pirmą kolegiją ir 1535 spaustuvę Meksikoje, kėlė pramonę ir gerino žemės ūkį. Numalšino daug sukilimų, ypač indėnų N. Galicijoje, kur žuvo Pedro de Alvarado. Jo pasiųstos ekspedicijos, vadovaujamos Marcos de Niza, Coronado, Cabrillo ištyrė Kaliforniją ir Filipinus. M. savo administracija padėjo pagrindą Ispanijos įsistiprinimui Meksikoje. Tačiau nesutardamas su Kortezu, turėjo pasitraukti į Peru, kur ir mirė.

A. S. Aiton, Antonio de Mendoza 1927. *P.Plk.*

3. Diego Hurtado de žr. Hurtado de Mendoza, Diego.

4. Pedro de (1487–1537) ispanų konkvistadoras, Buenos Aires mst. įkūrėjas. 1534 Karolis I jam suteikė plačius įgaliojimus užkariauti plotus palei La Platos upę tarp 25 ir 36 paralelės su teise įsiveržti į krašto gilumą, ligi suras Pietų jūrą. Turėdamas savo žinioje 11 laivų ir 1300 vyrų, jis 1535 išplaukė iš Sanlucaro ir metų gale atvyko į La Platos žiotis; 1536 pradžioje išsikėlė į nedidelę Šv. Gabrieliaus salą prie Riachuelo upelio ir įsteigė Buenos Aires uostą. Iš čia suorganizavo kelias ekspedicijas į krašto gilumą. Pradėjęs statyti tvirtovę, suerzino indėnus ir turėjo su jais skaudžių susidūrimų. Gavęs pastiprinimų iš Ispanijos, M. suorganizavo antrą ekspediciją į Paranos upę ir jos krante įkūrė Nuestra Senora de Buena Esperanza. 1537 susirgęs M. pasiryžo grįžti į tėvynę, bet Atlante mirė. *P.Gč.*

5. P e d r o G o n z á l e s (1428–1495) ispanų kardinolas, politikas ir rašytojas, markizo sūnus. Išsimokslinęs Salamankos univ., anksti gavo progos įžengti į Kastilijos karaliaus Jono II dvarą. Čia jis prasikišo gabumais ir buvo apdovanotas vyskupijomis ir abatijomis; gavo kardinolo poaukštį ir pasidarė Toledo primu. Vėliau vaidino didelį vaidmenį karalių katalikų, Ferdinando ir Izabelės, rūmuose, būdamas didžiuoju kancleriu. Dalyvavo kovose su maurais, kur pats vadovavo kariuomenei. Didžiai nusipelnė paremdamas istorinę Kolumbo kelionę į vakarus. M. paliko eilę religinių raštų: katekizmą, poezijos, vertė Homerą, Ovidijų, Salustijų ir Virgilijų.

J.J.

Mendoza V. Argentinos provincija, 57.445 km², per 700.000 gyv. (1955). Iškasama aukso, sidabro, vario, akmens anglies; aptikta naftos. Provincijos adm. centras yra M. miestas (apie 130.000 gyv. 1955) su universitetu, kat. vyskupo rezidencija ir aerodromu.

Mėnė buto ar namo svečių kambarys, svetainė, seklyčia; pilies, rūmų ar viešo pastato salė. M. vardas dažniau sutinkamas literatūroje, bet retai gyvojoje kalboje. Senajame Lietuvos kaime tik kur-nekur seklyčia, langinė ar svečių kamara vad. mene (pvz. Kretingos aps.). D.L.K. pilių bei rūmų tyrinėjimai parodo, kad m. skirta daug vietos, pvz. Trakų pilies (Galvės ež. saloje) m. užima apie trečdalį rūmų ploto. Tokios m. būdavo perdengiamos gotiškais skliautais. Jos buvo šildomos ne tik krosnimis ir židiniais, bet dar karšto oro kanalais, išmūrytais grindyse. Šių laikų architektūroje m. (salės) turi mechaninius vėdinimo, šildomo bei vėsinamo oro įrengimus, taip pat apskaičiuotą akustiką ir išlygintą apšvietimą.

Menelajas (gr. Menelaos) 1. graikų mitologinis Spartos karalius, Atrėjo ir Aeropės sūnus, Agamemnono (žr.) brolis, Elenos (žr.) vyras. Laimėjęs varžybas su kitais jaunikliais, M. drauge su Elena gavo iš savo uošvio Tindarėjo (gr. Tyndareōs) ir karaliaus valdžią Spartoje. Pariui (gr. Paris) pagrobus Eleną, M. prašomas brolis Agamemnonas pašaukė į karą prieš Trojį visus buvusius Elenos jaunikius, davusius savitarpinės pagalbos priesaiką. Pagal Ilijadą, per Trojos karą M. pasižymėjo dvikova su Pariu, į kurią turėjo įsimaišyti net Afroditė gelbėti savo globotinio. M. taip pat paveržė iš trojiečių Patroklio lavoną. Trojai žlugus, M. užmuša Deifobą (gr. Dēifobos) vieną Priamo sūnų, vedusį Eleną po Pario mirties, susitinka su Elena ir grįžta su ja į Spartą. Pagal Odisėją, grįžusį M. Spartoje aplankęs Telemachas. Euripidas M., priešų spartiečių karalių, vaizdavo paniekos vertą bailį. Nuo VII a. pr. Kr. M. dažnai vaizduojamas mene. Pirmosios II a. pr. Kr. pusės meistriško skulptūros kūrinio, M. su Patroklio lavonu, vad. Pasquino grupės, išliko keletas kopijų, kurių viena Romoje Palazzo Braschi. Dramoje panaudotas: Protée, P. Claudel 1927 (muzika D. Milhaud).

B. Schweitzer, Das Original der sog. Pasquino-Gruppe 1936; Die Antike 14, 1938. *A.Rkš.*

Elena ir Menelajas

2. Graikų matematikas ir astronomas, gyvenęs Aleksandrijoje apie 100 po Kr. Savo veikale Spaerica nagrinėja sferinę trigonometriją.

Menelikas (etiopiška Menilek) Etiopijos imperatorių vardas:

1. M. I legendinis Etiopijos valdovas, karaliaus Saliamono ir Etiopijos karalienės Sabos sūnus. Jo kapas esąs Aksume.

2. M. II (1844–1913) Etiopijos imperatorius, Haile Malakot Šoa sūnus. Po imp. Teodoro II mirties (1868), M., Italijos remiamas, pamažu įsitvirtino krašte ir 1869 užėmė Etiopijos sostą. Pamatęs, kad Italija ima kištis į Etiopijos vidaus reikalus, pradėjo su ja karą ir 1895–96 prie Aduvos sumušė italus. Italija buvo priversta pripažinti Etiopijos nepriklausomybę. M. II susiartino su Anglija bei Prancūzija ir gudria savo užsienio ir vidaus politika praplėtė savo sienas ir sustiprėjo viduje. Išvedė geležinkelius, panaikino vergų prekybą, suvaržė feodalus. Jis padėjo pagrindus dabartinei Etiopijos imperijai. Dėl ligos, nuo 1909 valstybę valdė regentų taryba. Jo įpėdiniu buvo Lij Jasu.

D. Pariset, Al tempo di Menelik 1937. *P.Plk.*

Menéndez de Avilés Pedro (1519–1574) ispanų jūrininkas ir kolonizatorius. Nuo pat mažens buvo drąsus jūrininkas, ir 1554 Pilypas II jį paskyrė R. ir V. Indijos laivyno vadu. Vėliau jis vadovavo laivynui, kovojusiam prie Flandrijos. Čia jis ypačiai pasižymėjo kautynėse prie San Quentino. 1565 paskirtas Floridos ir Kubos gubernatoriumi tiems kraštams kolonizuoti. Su 11 laivų ir 500 žmonių jis pasiekė Floridą, čia įkūrė St. Augustine'ą ir sėkmingai kovojo su prancūzais. 1574 paskirtas vyr. vadu Nenugalimos Armados (Armada Invecible), tačiau netrukus mirė.

Woodbury Lowery, The Spanish Settlements within the Present Limits of the United States: Florida, 1562–1574, 1905.

Menéndez y Pelayo Marcelino (1856—1912) ispanų literatūros istorikas ir kritikas. 1878–98 ispanų literatūros profesorius Madride, po to Nacionalinės bibliotekos ir Istorijos akad. dir. Pasižymėjo nepaprasta erudicija ir buvo vienas iš pačių žymiausių ispanų literatūros istorikų. Iš jo daugybės darbų pažymėtini: La ciencia española 1876, Historia de los heterodoxos españoles 2 tt. 1880–82, Historia de las ideas estéticas en España 5 tt. 1882–91, Estudios de critica literaria 5 tt. 1884–1908, Origines de la novela 4 tt. 1905–15, Historia de la poesia hispano-americana 2 tt. 1911–13 ir kt. Be to, yra išleidęs didžiųjų ispanų rašytojų kūrinius (pvz. Lope de Vega ir kt.), vertė Šekspyrą ir kt. Jo raštų 61 tomas išl. 1941 tt.

P. Lain Entralgo, M. y M. 1944.

Menéndez Pidal Ramón (g. 1869) ispanų romanistas. 1899–1939 romanų filologijos prof. Madride, 1925–38 ir nuo 1947 Ispanų akad. pirm., nuo 1914 žurnalo Revista de filologia española ir nuo 1940 Historia de España leidėjas. Jis daug nusipelnė tyrinėdamas viduramžio ispanų kalbą ir literatūrą, tapdamas pasaulinio garso autoritetu romanų filologijos klausimuose. Iš jo stambiųjų darbų pažymėtini: Manual de gramática histórica española 1904 (⁸1949), Cantar de Mio Cid 3 tt. 1908–11, L'épopée castillane a travers la littérature espagnole 1910, Origines del español 1926, Reliquias de la poesia épica española 1951 ir kt.

Menes pirmosios Egipto karalių dinastijos kūrėjas, apie 2900 pr. Kr. suvienijęs Aukštutinį ir Žemutinį Egiptą į vieną valstybę, Nilo žemupyje padaręs užtvanką, nukreipęs Nilo tekmę į r. ir įkūręs sostinę Memfį (žr.). Abydose surasta įrašų apie M. valdymo laikotarpį.

Mėnesinės (kitaip dar menstruacijos, regulos) lytiniu atžvilgiu subrendusių moterų mėnesiniai kraujavimai iš gimdos, pasikartoją maždaug kas 28 d. M. rodo, kad apvaisinimui neįvykus kiaušinėlis žūsta ir gimdos gleivinė pradeda kraujuoti. M. pradžia priklauso nuo klimatinių ir rasinių savybių. Pvz. Vidurio Europoje m. prasideda mergaitėms tarp 12–14 metų, o šiaurėje — tarp 16–18 m. amžiaus. M. tęsiasi maždaug 32–36 metus. Pereinamajame laikotarpyje (tarp 45–54 m. amžiaus) m. sustoja. Neštumo metu m. nebūna, tik kartais pirmuosiuose 2–3 mėnesiuose pasitaiko mažų kraujavimų.

M. l i e t u v i ų p a p r o č i u o s e. Lietuviai m. vadina ‚metu' ir ‚žiedais'; žiedais jas dar vadina latviai ir kartais vokiečiai. Pirmósios dukters m. laukiamos ne tik motinos, bet ir kt. vyresniųjų šeimos narių, nes laiku ‚pražydusia' dukra pasigirdavo motina kaimynėms. Pastebėjusi pirmąsias m., motina ar kita senesnė moteriškė parodydavo jas mergaitei, klausdama: ‚Ką čia turi?' Ir tuojau pat pliaukšteli mergaitei per veidus, kad ši visad būtų ‚raudona ir skaisti', kad laiku ištekėtų (Valkininkas, Miroslavas); taip pat elgiasi šeimininkė ir su samdine piemenaite. Daug kur tuojau bėgdavo motina pasakyti tėvui, senelíui, kad duktė ‚žydi' ir reikia skubėti kraičius krauti. Žemaitės (Luokė, Viduklė) liepdavę įmesti šaltinin ar upelin nors žolių, kad m. būtų neskaudžios ir laimingos (bernai mylėtų, gerai ištekėtų, būtų sveika); jos meta žoles ir kiekvienų skaudžių bei netvarkingų m. metu, ypač į ‚gelbstinčius' šaltinius. Nuo dabar mergaitei šeimoje dažnai taikoma išskirtinė vieta (maistas, poilsis), kad pabaigtų bręsti sveika ir m. būtų visada tvarkingos. Šalia slaptos pagarbos m. sergančiai moteriai, susiduriame ir su tam tikra baime bei jų ‚kenksminga' įtaka aplinkai, pvz. jomis serganti moteris negali skinti sode vaisių (medžiai nemegs obuolių), nemegzti tinklo, neužsėsti arklio (nugara pakiurs) ir vengti visos eilės darbų. Taip pat ji negalinti lankyti bažnyčios. Paskutinis draudimas V. Europoje žinomas iš VIII a., o Rusuose (D. Naugarde) iš XII a., kuris pas mus buvo perimtas drauge su krikščionybe, tačiau, atrodo, gana vėlai, greičiausia tik XVII ar net XVIII a.

Mengelberg Willem (1871–1951) vokiečių kilmės olandų dirigentas. Baigė 1891 Kölno konservatoriją; nuo 1933 Utrechto univ. prof. 1895-1945 vadovavo Amsterdamo Con-

certgebouw orkestrui, kuris jo dėka tapo vienu geriausių orkestrų. Tuo pačiu metu M. dažnai dirigavo užsienyje: vadovavo Frankfurto simfoniniams koncertams (1907–20), buvo Londono (1911–14) ir Naujorko (1921–29) simfoninių orkestrų dirigentas. Ypač iškilus R. Strausso, Mahlerio ir Čaikovskio kūrinių interpretatorius. Po II pas. karo, dėl bendradarbiavimo su naciais, M. neteko teisės diriguoti Olandijoje, persikėlė gyventi į Šveicariją, kur ir mirė.

Willem Mengelberg-gedenkboek 1920; *H. Nolthenius*, W. M. 1920; *A. van den Boer*, De psychologische beteekenis van W. M. als dirigent 1925; *E. R. Sollitt*, M. and the Symphonic Epoch 1930.

Menger 1. Anton (1841–1906) austrų teisininkas, socialistas. 1877–99 Vienos univ. austrų civilinio proceso prof. Savo darbuose siejo socialinius dalykus su teisiniais. Išsp. Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag 1886, Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen 1889, Die sozialen Aufgaben der Rechtswissenschaft 1895, Neue Staatlehre 1903, Volkspolitik 1906 ir kt.

2. Karl (1840–1921) austrų ekonomistas, (1) brolis. 1873–1903 Vienos univ. ekonomikos prof. Jis yra kūrėjas vad. austrinės ekonomikos mokyklos. Plačiai žinomas dėl savo kraštutiniojo naudingumo dėsnio (vok. Grenznutztheorie, ag. marginal utility), pagal kurį vartojamosios gėrybės skirstomos dvejopai: į tas, kurios tenkina žmogaus poreikius tiesiogiai, ir į tas, kurios tarnauja netiesiogiai. Juo žmogaus socialinė padėtis geresnė, juo jis daugiau gali pirktis ir antrinių, tiesiogiai žmogaus netenkinančių, gėrybių; tatai veikia gėrybių kainą ir jų paskirstymą. Pagrindiniai jo darbai: Grundsätze d. Volkswirtschaftslehre 1871, Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften 1883, Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie 1884.

Menghin Oswald (g. 1888) austrų proistorikas. Nuo 1913 Vienos univ. privatdocentas, 1922–45 prof., 1930–33 Kairo univ. prof., nuo 1948 Buenos Aires ir nuo 1957 taip pat La Plata univ. prof. Daugiausia dėmesio skyrė akmens amžiaus studijoms ir universalinei priešistorinių tyrinėjimų duomenų sistematizacijai. Išsp. Weltgeschichte der Steinzeit 1931 (²1941), Grundlinien einer Methodik der urgeschichtlichen Stammeskunde 1936, Die Urzeit Aegyptens 1947, Jüngere Steinzeit und Bronzezeit in Europa (Handbuch der Archäologie 2, 1950), Vorgeschichte Amerikas 1957 ir kt. 1914–43 red. Wiener Prähistorische Zeitschrift, nuo 1957 Acta Praehistorica.

Mengli-Giriejus žr. Girėjai.

Mengs Anton Raphael (1728–1779) vokiečių tapytojas. Mokėsi pas savo tėvą Ismael M., su kuriuo 1741 atvyko Italijon. Romoje M. pasisavino italų vėlyvojo baroko tapybos stilių ir sulaukė aukštuomenės pripažinimo. Jau 1745 M. tapo Saksonijos karaliaus dvaro tapytoju Drezdene, vis keliems metams nuvykdamas Romon, kur 1754 buvo išrinktas Šv. Luko akademijos dir. Draugystė su Winckelmannu pakreipė M. į klasicizmą, betgi šio propaguojamas antikės sekimo idėjas M. eklektiškai tebejungė su Correggio ir Raffaelio kultu. 1761 Villa Albani lubose M. nutapytasis Parnasas komponuotas ne barokinio iliuzionizmo principu, bet kaip paprastas rėminis paveikslas, laikomas klasicizmo tapybos pradžia. 1761–75 su protarpiais M. dirbo Madride Karolio III tarnyboje, puošė karaliaus rūmus freskomis, vadovavo karaliaus gobelenų manufaktūrai ir savo religine tapyba užtemdė Tiepolo viešpatavimą, tokiu būdu įvesdamas Ispanijon klasicizmą. Šiandien daugiau vertinami M. portreto darbai. Parašė Gedanken über

A. R. Mengs Marija su Kūdikiu (Vienoje)

die Schönheit und den Geschmack in der Malerei 1762.

C. Justi, Winckelmann und seine Zeitgenossen 3 tt. 1898; *U. Christoffel,* Der schriftliche Nachlass des A.R.M. 1918; *W. Waetzold,* Deutsche Kunsthistoriker I, 1921; *K. Gerstenberg,* J. J. Winckelmann und A. R. M. 1929. *P.Rkl.*

Mang-tse žr. Mencijus.

Menhirai (iš bretonų men ‚akmuo' ir hir ‚ilgas') priešistoriniai atskiri, statmenai pastatyti akmenys, dažniausiai susiję su kultu. Žr. Avebury, Carnaco menhirai, Megalitai.

Menyanthes trifoliata žr. Pupalaiškis trilapis.

Ménière Prosper (1799–1862) prancūzų gydytojas, otologistas. Jis aprašė simptomų kompleksą, vad. Ménière liga. Svarbiausi simptomai yra: a. epizodinis svaigulys, dažnai lydimas širdies pykinimo ir vėmimo; b. zvimbimas vienoje ar abejose ausyse ir c. kurtumas. Tų patologinių simptomų priežastis yra sutrikimai vad. Corti organe ir ausies labirinto endolimfatinių erdvių išsiplėtimas.

Meningitas (iš gr. mēninx ‚smegenų apdangalas') plonųjų smegenų plėvelių uždegimas. Tai užkrečiama liga, sukeliama įvairių bakterijų, pvz. tuberkuliozės bacilų, meningokokų, pneumostafilų, streptokokų, virusų ir kt. 1891 išradus spinalinę punkciją, pavyko tiksliau nustatyti ir klasifikuoti m.

T u b e r k u l i o z i n i s m. yra dažnas susirgimas tuose kraštuose, kur yra daug sergančių plaučių džiova. Jis dažniausiai pasireiškia pavasarį, ir juo serga kūdikiai ir vaikai iki 3 metų amžiaus, rečiau vyresni vaikai ir suaugę. Tuberkuliozinis m. yra arba šviežių apsikrėtimų, arba vėlesnių recidyvų (pasikartojimų) komplikacija. Vaikų infekcinės ligos, kad ir atrodytų nepavojingos, mažina organizmo atsparumą, pablogina nesugijusį tbc. židinį liaukose arba plaučiuose, bacilos pereina į kraują ir gaunamas m., arba miliarinė tuberkuliozė. Ypačiai kokliušas arba tymai gali sukelti tokią komplikaciją vaikuose, apkrėstuose tbc. Tuberkuliozinio m. klasiški simptomai yra šie: lėta pradžia su mažais temp. pakilimais, apetito stoka, nuotaikos pasikeitimas; vėlesni reiškiniai — didėją galvos skausmai, šviesos baimė, vėmimas, susierzinimas, sprando nelankstumas, tipinga kūno padėtis ant šono su pritrauktomis kojomis prie pilvo; pasitaiko ir konvulsijų. Pulsas pradžioje greitas, vėliau lėtėja, temperatūra pradeda kilti. Kūdikio didysis maumuonėlis, pradžioje įdubęs, iškyla. Spinalinė punkcija rodo skaidrų, dažnai gelsvą skystį, kuriame yra daug limfocitų (100–500). Liga trunka apie 1 mėn. ir paprastai baigiasi mirtimi. Gydant streptomicinu, pasitaiko pagijimų ar bent pagerėjimų su gyvenimo prailginimu. Kovoje su tuberkulioziniu m. svarbiausia profilaktika: gydymas ir izoliavimas ligonių su atdara džiova, ankstyva vaikų tbc. diagnozė ir gydymas, kūdikių, gimusių džiovininkų šeimoje, skiepijimas BCG vakcina, saugojimas nuo tolimesnio užsikrėtimo džiova ir kitų infekcinių ligų.

M e n i n g o k o k i n i s m. sukeliamas meningokokų (žr.), atrastų Weichselbaumo 1887. Ši liga dažniausiai yra sporadinė, bet pasitaiko ir epidemijų (1940 bolševikams okupavus Lietuvą buvo didelė epidemija; vien tik iš Kauno ir apylinkių perėjo per VDU vaikų kliniką per 1000 vaikų). Simptomai: pradžia ūmi, aukšta temperatūra, su toksiniais reiškiniais, kliedėjimu, sąmonės netekimu, konvulsijomis, vėmimu, dideliais galvos skausmais, lūpų, odos ir gleivinių išbėrimais, sprandas nelankstus ir kt. Spinalinis skystis drumstas arba pūlingas, neretai hemoraginis, skystyje yra meningokokų. Liga tęsiasi trumpai, jei neįvyksta komplikacijų, pvz. encefalito, hidrocefalo. 1906 Flexnerio atrastas antimeningokokinis serumas labai sumažino didelį mirtingumą, tačiau dabar veiksmingiausiai vartojami sulfonamidai ir penicilinas. Profilaktika: ligonio izoliavimas (iki 2 savaičių), o turėjusiems kontaktą su ligoniu duodamas sulfodiazinas.

P n e u m o k o k i n i s m. yra dažna vaikų liga, kaip plaučių susirgimų komplikacija. Anksčiau buvęs didelis mirtingumas dabar yra sumažėjęs, gydant antibiotikais, ypač peniciliną kombinuojant su sulfonamidais arba su pneumokokų serumu.

I n f l u e n c i n i s m. dažnas jaunuose kūdikiuose. Prognozė pagerėja gydant streptomicinu, kombinuotu su auromicinu arba su sulfadiazinu. *V.Tm.*

Meningokokas (Meningococcus) kokinių (Coccaceae) šeimos bakterija N e i s s e r i a i n t r a c e l l u l a r i s (syn. Diplococcus arba Micrococcus intracellularis meningitidis) smegenų uždegimo sukėlėjas. Randamas ligonio nugaros smegenų skystyje, taip pat nosies ir gerklės gleivinėse.

Menininkas asmuo savo kūrybiniu darbu realizuojąs meninės vertės turinčius dalykus: 1. siauresne ir įprastine prasme m. yra darbuotojas plastinio meno šakų (ta-

pybos, skulptūros, architektūros, grafikos, auksakalystės ir t.t.), dailininkas; 2. platesne prasme — darbuotojas taip pat muzinio meno šakų (teatro, muzikos, šokio, poezijos).

M. padėtis visuomenėje istorijos būvyje keitėsi. Poeto kūrinys nuo gilios senovės buvo siejamas su kūrėjo asmeniu ir jo garbe, bet į architektus, skulptorius, tapytojus, auksakalius ir kt. žiūrėta su mažesne pagarba. Nors antikėje meno kūriniai buvo aukštai vertinami, į patį m. ir jo darbą, kaip į nešvarų ir sunkų amatą, buvo žiūrima su panieka ir statoma ne aukščiau kaip kiti amatai. Antikės visuomenės aukštesnį pripažinimą pirmieji išsikovojo architektai, vėliau tapytojai; skulptoriai dėl jų fizinio ir nešvaraus darbo to pasiekti įstengė rečiau. Todėl iš antikės turime palyginti nedaug skulptūros meistrų pavardžių. Tik patys didžiausi skulptoriai (pvz. Fidijas, Lisipas) sulaukė visuotinio pripažinimo, ir jų darbai laikyti dvasine kūryba. Ankstyvoji krikščionybė į m., ypač į skulptorių, žiūrėjo su pasmerkimu, kaip į pagoniškųjų stabų dirbėją. Ta prasme aiškiai pasisakė Klemensas iš Aleksandrijos, Eusebijas ir kt. Per viduramžius m. pasiliko anonimiškas, jų vardų žinoma labai nedaug. Iki XIII a. m. buvo daugiau dvasininkai, vėliau stiprėjant miestams vis labiau pasireiškė pasauliečiai - miestiečiai m., kurie, susibūrę į korporacijas, dirbo laikydamiesi tose korporacijose nusistovėjusių papročių ir reikalavimų. Renesanse m. pradėta iškelti kaip kūrėją ir jam teikti pagarbą; to dėlei m. galutinai išeina iš anonimiškumo. Drauge atsiranda m. vardo garbę skelbianti m. biografija ir m. šedevrų kultas. Šito didėjančio m. savo vertės pajautimo vaizdus simptomas yra nuo renesanso laikų vis gausėjąs autoportretas, kuris iš pradžių, XV a., dar dažnai nedrąsiai įterpiamas į grupę, bet vėliau įsigali kaip atskiras paveikslas. Dar ir XVI ir XVII a. m. buvo tampriai susirišęs su visuomene ir paisė jos reikalavimų. Padėtis pasikeitė XVIII a., kai visų pirma tapytojai, glaudžiame kontakte su klasicizmo ir romantizmo poetais, pasijuto laisvi kūrėjai. Iš čia kilo moderniųjų laikų legenda apie m., kaip apie absoliutinį kūrėją-genijų, visiškai nepriklausomą nuo visuomenės ir tradicijų. Kol XIX a. visuomenė tikėjo legenda apie m.-genijų, tol palaikė savo privačia iniciatyva m. socialinę padėtį, kuri dar buvo pakenčiama. Bet XX a. keičiantis visuomenės socialinei struktūrai didesnio susiniveliavimo link, m. pateko į kraštutinę kūrybinę ir socialinę izoliaciją. M. santykiuose su dabarties visuomene yra daug nenormalumo, bet nežiūrint sunkios socialinės ir ekonominės daugumos m. būklės, m. skaičius Europoje auga. Pvz. Vokietijoje m.-profesionalų skaičius per 20 metų užaugo dvigubai ir 1950 pasiekė 21.298. Šiandien pusė visų m. turi tarnybas, taigi nėra profesiškai visiškai laisvi.

B. Schweitzer, Der bildende Künstler und Begriff des Künstlerischen in der Antike 1925; *H. Poeschel,* Kunst und Künstler im antiker Urteil 1925; *H. Huth,* Künstler und Werkstatt d. Spätgotik 1924; *B. Knaus,* Das Künstlerideal des Klassizismus und der Romantik 1925; *E. Zilsel,* Die Entstehung des Geniebegriffs 1926; *O. Kurz,* Die Legende vom Künstler 1934; *M. Mierendorff u. H. Tost,* Einführung in die Kunstsozologie 1957.

M. draugijos. M. anksti ėmė spiestis draugėn. Pvz. viduramžių m. korporacijų (žr. Šv. Luko gildijos, LE XVI, 505) uždavinys buvo socialinis ir ūkinis, meno kūrybos srityje jos m. vertė taikytis prie kolektyvo tradicijos. XVI–XIX a. meno akademijos, bandžiusios meno kūrybą saistyti mokslinio pobūdžio taisyklėmis, nemažiau varžė m. individualybę. Gabesni m. buvo pasmerkti vienišumui. Kaip protestas prieš akademijas romantizme susikūrė pirmosios laisvųjų m. d-jos. 1809 Vienoje įst. romantikų dailininkų Lukasbund. 1810 jis persikėlė Romon, kur jo nariai buvo pavadinti ‚nazariečiais' (žr.). Romantizmo poveikyje XIX a. Europoje buvo įst. daugiau panašių m. d-jų. Pasižymėjo 1848 įst. anglų m. d-ja, pasivadinusi prerafaelitais (žr.). Romantikų m. d-jos savo programomis linko į naivų ir gana nuoširdų viduramžių ir renesanso meistrų sekimą. XIX a. būvyje jose įsiviešpatavo rutina ir vidutiniškumas, todėl amžiaus sąvartoje šiose d-jose prasidėjo jaunesnių kūrybiškesnių jėgų atskilimai vad. secesijos, kurios sutampa su moderniojo meno (žr.) pradžia. Pvz. Vokietijoje nuo vokiečių m. draugijos Allgemeine Deutsche Kunstgenossenschaft Münchene 1892 atskilo dalis m., pasivadindami Münchener Sezession; juos pasekė 1897 Wiener Sezession, 1899 Berliner Sezession. 1903 įst. vokiečių secesionistų sąjunga Deutscher Künstlerbund. Naujosios m. d-jos skelbė savo atskiras kūrybines programas, bet didėjant m. d-jų narių individualizmui, jos neįstengė šitų programų ilgesnį laiką bendrai laikytis, ir naujos d-jos pačios greit pradėjo skilti. 1906 atskilo Neue Sezession Berlin. 1905

Drezdene įst. Brücke, 1911 Münchene Der Blaue Reiter m. d-jos, skelbusios ekspresionizmą, bet jų gyvavimas buvo neilgas. Šis procesas panašiai reiškėsi ir kitose Europos tautose. Prancūzijoje 1905 įst. Les Fauves (žr. Fovizmas) ir t.t. Lenkijoje 1897 Krokuvoje įst. Vienos secesijos pavyzdžiu m. d-ja Sztuka, 1917 Formista, 1922 Rytm, 1925 Bractwo Św. Lukasza ir t.t. XIX–XX a. pradžioje buvo steigiamos kolektyvinės m. kolonijos, kur gyvenant kartu norėta gauti kūrybai naujų impulsų (žr. Barbizono mokykla, Worpswede, Darmstadt).

Ir Lietuvoje m. ėmė organizuotis dar prieš I pas. karą. 1907 Vilniuje įst. Lietuvių Dailės Draugija (žr.), kuri veikė iki I pas. karo. 1920 Kaune įsikūrė daug platesnės apimties Lietuvos Meno Kūrėjų Draugija (žr. Meno Kūrėjų Draugija), kuri, be meno sekcijos, dar yra turėjusi teatro, muzikos ir literatūros sekcijas. 1926–30 Kaune veikė Lietuvių Dailės Draugija (žr.), kuri save laikė vilniškės to paties vardo prieš I pas. karą veikusios d-jos įpėdine. M. pradėjus skilti atskiromis srovėmis, 1930 įsikūrė Nepriklausomųjų Dailininkų Draugija (žr.), 1932 modernistai sudarė Kaune savo kolektyvą Ars (žr.), 1933 senosios kartos dailininkai realistai susitelkė Lietuvos Dailininkų Draugijon (žr.) ir kt. 1935 Kaune įsikūrė Lietuvos Dailininkų Sąjunga (žr.), apjungusi visų krypčių Lietuvos dailininkus. 1936–37 Čikagoje veikė Lietuvių Menininkų Klubas (žr.). Moterys dailininkės 1938–40 buvo apsijungusios į Lietuvos Dailininkių Moterų Draugiją (žr.). Tremtyje liet. menui tirti, ugdyti ir remti 1947 Freiburge (Vokietijoje) įst. Lietuvių Dailės Institutas (žr.), vėliau perkeltas į JAV. Be to, nuo 1956 JAV veikia Lietuvių Amerikiečių Menininkų Klubas (žr. Lietuvių Menininkų Klubas).

M. l e k s i k o n a i (vardynai) išsivystė iš m. biografijų rinkinių, juos pertvarkant iš chronologinės į alfabetinę eilę. M.l. yra specialinių, kurie apima tik vienos meno šakos m., pvz. vien tapytojus, raižytojus ar architektus ar vienos kurios epochos m., ir bendrinių, kurie apima visų kategorijų ir epochų m. Tarptautiniai m.l. apima daugelio ar visų tautų m., tautiniai — tik vienos kurios tautos m. Reikia skirti mokslinius m.l. nuo populiariųjų. Moksliniai m.l. yra platūs, kritiški ir išsamiai nurodo šaltinius, populiarieji — trumpi ir pritaikyti visuomenės skoniui bei interesams. Populiariųjų m.l. leidžiama nuolat įvairiuose kraštuose, bet jų vertė labai nevienoda. Mokslinių bendrinių-tarptautinių m.l. yra nedaug. Jie atsirado XVIII a. Pirmieji buvo netobuli, vėlesnieji darėsi tikslesni ir platesni. Iš senesniųjų m.l. dar prisimintini J. R. Fuesslio Allgemeines Künstlerlexikon 3 tt. 1779–1824, M. Bryano, A Biographical and Critical Dictionary of Painters and Engravers 2 tt. 1816, G. K. Naglerio Neues allgemeines Künstler-Lexikon 22 tt. 1835–52 ir to paties Die Monogrammisten 5 tt. 1858–79, H. A. Singerio Allgemeines Künstler-Lexicon 5 tt. (ir 2 tt. papildymų) 1895-1901. Pats svarbiausias ir nepasenęs m.l. yra Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart 36 tt. 1907–47, pradėtas leisti M. Thieme ir F. Beckerio, baigtas H. Vollmerio, trumpai cituojamas: Thieme - Becker. Jis apima per 150.000 vardų; bendradarbiavo per 400 mokslininkų. Apie kai kuriuos Vilniaus ir Lietuvos m. rašė M. Gumowskis, Z. Batowskis ir kt. Duomenys apie meistrus, kurių tėra žinomos monogramos, arba kurių vardai iš viso nėra žinomi, paskelbti Thieme-Becker m.l. 37 tome: Meister mit Notnamen und Monogrammisten 1950 (sudarytas H. Vollmerio). Kadangi į Thieme-Becker m.l. nepateko bėgamojo laiko m., 1953 Leipcige pradėtas leisti Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts (red. H. Vollmer), kurio išėjo 4 tt. (Q–U, 1958). Paskutiniuose tomuose vyrauja komunistinių kraštų medžiaga; eilė straipsnių liečia ir lietuvių m. krašte ir emigracijoje (paruoštų T. Adomonio su išsamia bibliografija). Platų, daugiau praktišką ir iliustruotą m.l. davė E. Bénézit Dictionaire critique et documentaire de peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs des tous les temps et de tous les pays 21948–55. Apie mokslinius tautinius m.l. žr. bibliografijas po atskirų tautų meno aptarimais. *P.Rkl.*

Menininkų monogramos žr. Monograma.

Menipas (gr. Menippos) III a. pr. Kr. graikų rašytojas, kilęs iš Gadaros Palestinoje. Naudodamas dievų laiškų, požeminio pasaulio scenų, varžytynių ir kitas fantastiškas formas, kandžiai pajuokė žemiškojo gyvenimo tuštybę. Jo sąmojingos eilėmis ir proza maišytos satyros tapo Varonui vad. M. satyrų (lot. saturae Menippeae) pavyzdžiu. M. turėjo didelę įtaką savo tau-

tiečiui poetui Meleagrui iš Gadaros (žr.), Senekai, taip pat Horacijui. M. satyrų pobūdį betgi geriausiai žinome iš graikiškų Lukiano dialogų. Jo darbų likučiai išsp. Marci Terentii Varronis saturarum Menippearum reliquiae 1845.

W. Krauer, De Luciano Menippeo 1904; *R. Helm,* Lucian und Menippos 1906.

Meniskas (gr. mēniskos ‚mėnulio piautuvas, išgaubtumas') 1. fizikoje — iškilas arba įgaubtas skysčio paviršius siauruose (kapiliariniuose) vamzdeliuose; 2. optinis stiklas, lęšis, linzė, iš vienos pusės iškilas, iš antros įgaubtas; 3. platesne prasme — kūnas, kurį apriboja mėnulio arba piautuvo pavidalo paviršius.

Meniu (prc. menu) valgiaraštis, valgių sąrašas restorane, valgykloje.

Menius Justus (1499–1558) ev. teologas. Nuo 1523 dirbęs kaip kunigas ir superintendentas įvairiose Tiuringijos vietose. 1529 dalyvavo Liuterio su Cvingliu dispute Marburge. M. pateisino karą prieš imperatorių, 1548 priešinosi Interimo nuostatams.

G. L. Schmidt, J. M. 2 tt. 1867.

Menkaura žr. Mikerinas.

Menkavertybės kompleksas psichologijoje — žmogaus liguistas jausmas, kad jis yra nepakankamas, bereikšmis ir netikęs. M.k. yra vienas iš pagrindinių faktorių A. Adlerio individualinėje psichologijoje. Anot Adlerio, vaikas, santykiaudamas su tėvais ir apskritai su pasauliu, įgyja tam tikrą menkavertybės jausmą. Vaikas dažnai su skausmu pajunta savo mažumą ir nepakankamumą santykyje su aplinka, nes jo kūnas yra nesubrendęs, organai neišsivystę, jis nėra nei savaimingas, nei pasitikįs savimi ir priklausomas nuo stipresnių už save žmonių. Vaikas protestuoja prieš tokią subordinaciją ir stengiasi iš jos išsivaduoti, išreikšti save ir plėstis. Ta jo reakcija į menkavertybės jausmą daro įtakos visam jo gyvenimo būdui. Vėliau m.k. gali kilti dėl įvairių fizinių, intelektualinių bei socialinių trūkumų arba dėl nepalankios patirties ir nusivylimų gyvenime. Anot Adlerio, neurotiški žmogaus polinkiai kyla iš m.k., o psichiniai sutrikimai iš klaidingų metodų, kuriais individas bando spręsti savo m.k. M.k. gali padaryti žmogų baikštų, pasyvų ir perdėtai nuolankų, jei tie jo trūkumai atrodys jam nenugalimi. Dėl menkavertybės jausmo žmoguje gali gimti ‚vyriškas protestas' ir troškimas jį kompensuoti, siekiant vertingų tikslų (čia dažnai duodamas pavyzdžiu graikų oratorius Demostenas, kuris savo iškalba ir oratoriniais talentais kompensavo tarsenos trūkumus). M.k. gali sukelti ir perdėtą bei neproporcingą hiperkompensaciją, kai žmogus bando įtikinti save ir kitus įsivaizduota didybe, galia ir prestižu arba tampa itin agresyvus ir egoistas.

Psichoanalizė teigia, kad m.k. kyla iš ankstyvos Edipo situacijos. Kadangi vaiko edipiniai norai nesiderina su realybe ir su jo išsivystymo stadija, jie pažeidžia vaiko savimylą ir sudaro m.k. pagrindą. Žr. dar Kompleksas, Manija.

A. Adler, Praxis und Theorie der individuellen Psychologie. *J.Kps.*

Ménkė (Gadus morrhua) plėšri jūrų žuvis, menkinių (Gadidae) šeimos. Be porinių krūtininių ir pilvinių pelekų, m. turi jai vienai būdingus trijų dalių pelekus ant nugaros ir dviejų dalių — apačioje. Pelekai minkšti, neturi kietų spindulių. M. turi didelę burną ir pilvą, snukis smailas, apatinė žiauna trumpesnė su barzdelės pavidalo atauga. Pagrindinė spalva rusvai

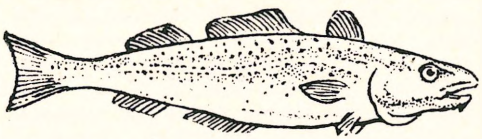

Menkė

žalsva, nugara tamsi, pilvas balzganas. Nuo galvos iki uodegos peleko eina siaura šviesi juostelė. Plaukiojamoji pūslė uždara. M. gaudomos tinklais, meškerėmis ir kt. Dažniausiai pagaunamos tarp 1,5 ir 12 kg svorio. 1895 buvo pagauta 1,8 m ilgio ir 95,6 kg svorio menkė. Jos mėgsta šaltą ir gilų, daugiau kaip 20 m, vandenį. Žiemą vyksta neršti į seklesnes vietas, 4–12 km nuo kranto. Kaip ir kiti tos pačios šeimos nariai, m. labai veisli. Apie 1 m ilgio, t.y. 5 metų patelė, paleidžia 4 mil. ikrų. Didesnės patelės paleidžia dar didesnį ikrų skaičių. Ikrai, vėliau tapę lervomis ir mailiumi, bejėgiškai pasiduoda srovės nešiojami ir kitų žuvų naikinami. 2 mėn. laikotarpyje pasiekę 2,5 cm ilgio, jaunikliai ima ieškoti dugno ir jo laikosi suaugę. M. labai raji žuvis. Be nuolatinio maisto — moliuskų, krabų, jūros svogūnų, mažų žuvelių, ypač silkių, — m. viduriuose randama visai pašalinių dalykų, kartais turinčių mokslinės reikšmės jūrų dugno tyrinėtojams. M. yra viena iš svarbiausių pramoninių žuvų Š. Atlante. Apie 0,5 mil. t

per metus jos sugaunama Amerikos pakraščiuose ir tiek pat Europos pakraščių vandenyse. Dėl savo gausumo ir pigumo ji vad. ‚žuvimi maitintoja'. Apstu m. ir Baltijoje. Maistui vartojama šviežia, sūdyta, šaldyta, rūkyta ir džiovinta. Iš m. kepenų daromas aliejus, turįs daug vitamino D.

A.Rmd.

Menkeliūnaitė Konstancija (gimusi 1894 Brukline, N.Y.) dainininkė, mezosopranas. 1912 pradėjo dainuoti L. Eremino vadovaujamame Aido chore, kur jai būdavo duodamos solinės partijos. Pradžioje dainavimo mokėsi Naujorke pas Buzinį, Farenzą, Garavelį ir kt. 1924 su kitais solistais koncertavo Hartforde, Conn., o 1925 XI 1 dainavo operoje Cavaleria rusticana Labor Lyceum Brukline, N.Y. 1930–32 studijavo Milane, Italijoje. 1933 grįžusi iš Italijos dalyvavo rengiamuose koncertuose, radijo programose ir kt. 1935 dainavo Naujorko Park teatre, 1936 Columbia Opera Co. (operose Carmen ir Rigoletto), 1937 koncertavo Carnegie Chambre Hall ir dainavo Hippodrome teatro operoje. 1937 ištekėjo už italo inž. Campa ir išvyko į Milaną. 1948 buvo atvykusi į JAV ir čia surengė eilę koncertų. Yra įdainavusi apie 20 plokštelių.

J.Ž.

Menkupiai k. Suvalkų Kalvarijos vls., Marijampolės aps., 7 km nuo Suvalkų Kalvarijos; 1923 buvo 43 ūkiai ir 251 gyv. Lauke yra piliakalnis, kurio šlaitai iš r. ir p. pusės labai statūs. Viršuje aikštė apsupta pylimo, kuris iš lauko pusės grįstas akmenimis.

Menninger Karl Augustus (g. 1893) amerikiečių psichiatras. 1917 Harvardo universitete gavo med. dr. laipsnį. Jis yra vienas iš pirmųjų Amerikos psichiatrų, susidomėjęs dinamine psichologija ir stengęsis ją panaudoti protinių ligonių gydymui. 1920 jis kartu su savo tėvu Karl M. Topekoje įsteigė Menninger Foundation, išlaikančią vieną pasaulio moderniausių psichiatrinių ligoninių, kuriai jis vadovauja. Šios ligoninės tikslas yra ne tik geriausiai pagelbėti pacientams, bet taip pat padaryti sąlygas mokymui ir geresniam paruošimui įvairių profesinių žmonių, dirbančių proto ligų srityje (psichiatrų, psichologų, sociologų ir kt.). Svarbesnieji darbai: Why Men Fail 1918, The Healthy-minded Child 1930, The Human Mind 1930, Man Against Himself 1938, America Now 1938, Love Against Hate 1942, Manual for Psychiatric Case Study 1952.

Meno (it.) muzikoje reiškia mažiau, pvz. meno forte ‚netaip stipriai', meno mosso ‚netaip greitai'.

Meno akademija aukštoji meno mokykla, ruošianti įvairių šakų laisvus menininkus, architektus, interjero dekoratorius, taikomojo meno specialistus ir meno pedagogus vidurinėms mokykloms. M.a. pradžia siekia XIV a. Viduramžių menininkų korporacijose nusistovėjusi tvarka numatė tik amato išmokymą. Paišyba pagal modelį, anatomija, perspektyva, geometrija ir antikės meno pažinimas buvo dalykai, kurių dėstymas pareikalavo mokyklos pobūdžio institucijos. Pirmi žingsniai buvo padaryti Italijoje. 1380 Galeazzo Visconti Milane įst. architektų mokykla, Lorenzo il Magnifico Medici Florencijoje įst. skulptūros mokyklą vad. Bertoldo, kurioje mokėsi Leonardo ir Michelangelo, 1494 Ludovico Sforzos pavedimu Leonardo įst. Milane tapybos mokyklą (Accademia Vinciana). Seniausia pilna m.a. yra Šv. Luko Akademija Romoje, įst. 1577; į veiksmingą meno mokyklą ją perreformavo 1592 Federigo Zuccari (žr. LE XVI, 506). Romos m.a. pavyzdžiu absoliutizmo epochos valdovų pastangomis XVII–XVIII a. m.a. buvo steigiamos Europoje daugelyje vietų. 1582 įst. m.a. Bolonijoje, tarnavusi Carracci interesams, buvo daugiau privatinio pobūdžio. Savo konstitucija pavyzdinės reikšmės buvo 1648 įst. Paryžiaus Académie Royale de Peinture et Sculpture, kurios vadovo Le Brun reikalavimu ji turėjo būti taisyklių nustatymo ir gero skonio priežiūros institucija, analogiškai Académie Française, kuri nustatė prc. kalbos formas. 1671 įst. Académie d'Architecture. 1795 įst. bendra Académie des Beaux-Arts. XVII a. m.a. gavo Torinas, Lijonas, Reimsas, Bordeaux, Amsterdamas (1663 perorganizuotas iš Šv. Luko gildijos), Nürnbergas (1662 G. van Sandrart iniciatyva), Viena (1692), Berlynas (1696); XVIII a. Lucca, Genuja, Parma, Verona, Carrara, Milanas, Florencija, Modena, Nancy, Tulūza, Rouen, Montpéllier, Marselis, Lilis, Dijon, Leipcigas, Drezdenas, Düsseldorfas, Stuttgartas, Augsburgas, Münchenas (1770), Stockholmas (1733), Kopenhaga (1738), Madridas (1744), Petrapilis (1758), Londonas (1768), Praha (1796); XIX a. — Siena, Neapolis, Kasselis, Frankfurtas prie Maino, Karlsruhė, Weimaras, Hamburgas, Karaliaučius (piešimo mokykla buvo anksčiau) ir kt. Laiko būvyje m.a. buvo refor-

muojamos ar pakartotinai įst. tame pačiame kultūros centre. M.a. profesoriauti buvo kviečiami sėkmingiausi ir labiausiai oficialinę meno srovę atitikę menininkai. Šviečiamajame laikotarpyje stipriai pasireiškė tendencija m.a. darbą sumokslinti įvedant dirbtines taisykles ir eklekticizmą. Smarkią m.a. kritiką išvystė jau Sturm und Drang laikotarpio menininkaigenijai XVIII a. pabaigoje. Protestuodami prieš m.a. griežtus varžtus, romantizmo menininkai būrėsi į draugijas (Lukasbund ir kt.). Nors XVIII–XIX a. daug gabių menininkų negalėjo savo kūrybinių polėkių suderinti su m.a. palaikoma dvasia (akademizmu), jos pasiliko aukščiausiomis menininkų ruošimo įstaigomis.

N. Pevsner, Academies of Art 1940. *P.Rkl.*

Menocal Mario García (1866–1941) Kubos politikas. Inžineriją studijavo Cornellio univ. JAV. 1895–98 aktyviai dalyvavo Kubos laisvės kovose prieš ispanus. Kaip konservatorių kandidatas 1913 išrinktas Kubos prezidentu ir tas pareigas ėjo iki 1921. Jis palaikė draugiškus santykius su JAV. Jo prezidentavimo metu susidarė dideli kapitalai už cukrų. 1931 po nepavykusio sukilimo pasitraukė į JAV, bet 1933 nuvertus prezidentą Gerardą Machadą (žr.), grįžo Kubon ir vėl įsijungė į politinę veiklą.

Meno Dienos teatro, muzikos, dailės ir kino žurnalas, ėjęs Kaune 1934 IX 15 — 1935 VI. Žurnalas ėjo kas dvi savaitės, buvo iliustruotas, 16–32 psl. Red. Stasys Grigaliūnas.

Meno filosofija (kitaip kartais — meno teorija) filosofijos disciplina, nagrinėjanti meno prigimtį, jo priežastis ir prasmę. Šitais klausimais ji sutampa su bendrąja estetika. Kas mano, kad grožio problema gamtoj iš esmės skiriasi nuo grožio mene, tam m.f. ir estetika skirtingos disciplinos. Kas grožio teranda tik asmenybes apreiškiančiuose meno kūriniuose (B. Croce), bet jo nemato nei gamtoj, nei pramonės gaminiuose, tam m.f. atstoja estetiką. Šiai palikus grožio problemą, m.f. lieka spręsti šie problemų kompleksai: 1. Meno esmė (meno santykiai su kitomis kultūros sritimis — pramone, mokslais, filosofija ir religija tiek, kiek šioj reiškiasi žmogaus kūryba; dailiojo ir taikomojo meno santykiai; meno ir visuomenės santykiai; tautos, visuomeninės klasės, organizacijų įtaka menui; stilių bendroji problema). 2. Meno kūrinio prigimtis (medžiaga, forma, idėja, išraiška; imitacija, stilizacija, simboliškumas; formos konvencionalumas ir originalumas; meninė technika ir autoriaus individualybė). 3. Meno kūrėjas (kūrėjas tarp amatininko ir pranašo; meno kūrėjų psichinės ypatybės; meno kūrėjų laipsniai ir tipai; meninės kūrybos vyksmas). 4. Meno prasmė ir reikšmė (meno kūrinio pergyvenimas; jo prasmė asmeniui; menas ir dorovė; meno reikšmė visuomenei). Šios problemos nebūtinai sprendžiamos čia sužymėta tvarka; ji priklauso nuo to, kaip svarstantysis yra išsprendęs kitas bendresnes problemas. Kam asmuo bus pagrindinė tikrovė, tas meno problemas spręs arba išeidamas iš meno kūrėjo, arba iš žiūrovo. Kas asmenį laikys visuomenės įrankiu (komunistai), tas pradės nuo visuomenės. Kas į meno reiškinius pažiūrės atitrauktai, tas meno problemas gali pradėti nuo kūrinio. Kas meną laiko viena kultūros sričių, kuriamų asmeniui ir visuomenei, tas gali meno problemas svarstyti tokia tvarka, kaip čia sužymėta. Jų sprendimo konkretus pavyzdys pagal šią pažiūrą duotas meno (žr.) aptarime. Tai nurodo, kad m.f. priklauso nuo kitų filosofinių disciplinų: nuo ontologijos (kaip išsprendžiama pagrindinės būties problema), estetikos (kaip išsprendžiama grožio problema), kultūros filosofijos (kas yra kultūra, jos kūrinys ir kūrėjas). Nuo šių problemų daug priklauso sprendimų išvados apie meną. Jas koreguoja paties meno reiškinių pažinimas ir išvados specialių mokslų, kurie paliečia meno reiškinius: meno istorija bei meno mokslas (apie meno formas, stilių, meno ir visuomenės santykius), psichologija ir meno psichologija (apie psichines galias meno pergyvenime ir meno kūryboje; apie meno kūrėjų laipsnius, tipus ir kūrybos procesą), sociologijos (apie meno santykius su ūkiu ir visuomene).

Bibliografija žr. Estetika, Menas. *J.Gr.*

Meno geografija tyrinėja meno paminklų, jų formų ir motyvų, panaudotų medžiagų ir technikos savybių geografinį išplitimą, kuriam pavaizduoti m.g. taiko kartografinį metodą — žemėlapius ir sutartinių ženklų sistemas įvairiems meno reiškiniams skirtingose epochose pažymėti. M.g. dar nėra kaip reikiant sistemingai išvystyta. Eilė kitų kultūros mokslų geografinį-kartografinį metodą yra sėkmingai pritaikę, pvz. archeologija, tarmių mokslas, folkloristika, kulto geografija, etnografija, kai-

mo namotyra. M.g. darbams paruošti būtina sąlyga yra vienodas visų paminklų ištyrimas nežiūrint jų meninės vertės. Tradicinė menotyra meno kritikos poveikyje daugiau domėjosi aukščiausios kokybės ir pačių žymiausių meistrų meno kūriniais; dėl to kuklesnių paminklų masė liko pakankamai neištirta; tai apsunkina m.g. darbą. Pilną kurios nors teritorijos ar vietovės meno paminklų aprašymą duoda sisteminga ir tiksli meno paminklų t o p o g r a f i j a ir jai priklausanti mokslinė paminklų i n v e n t o r i z a c i j a (žr.), kuri betgi tik Austrijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje ir Olandijoje yra baigta; kituose Europos kraštuose ji tėra įpusėta, pradėta ar nepaskelbta. Patogiausiai atlikti m.g. darbus pastoviųjų meno paminklų rūšių (architektūros, architektūrinės skulptūros, freskos), sunkiau kilnojamųjų meno paminklų rūšių. Atskiri m.g. tyrinėjimai jau bandė apimti pvz. ornamentą, altorių formas, skulptūrą, varpus, ikonografinius tipus, atskirų meistrų poveikį, dirbtuvių eksportą, menininkų keliavimą. M.g. siekia ne tik nustatyti meno reiškinių išplitimo ribas, bet sykiu išaiškinti šito išplitimo gamtines ir istorines priežastis. M.g. pagalba galima įžvelgti į meno ir kitų kultūros sričių santykius gilioje senovėje, pvz. apie meno paminklų plitimą pagal senuosius prekybos ir piligrimų kelius, išaiškinti atskirų stilių, pvz. gotikos ir bizantiškojo, ribas, jų sąveikos reiškinius pasienio juostose, atskirų tautų vaidmenį. Jau Roosval įrodė, kad viduramžiais meno formų išsiplėtimu sritys nesutapo su tautų teritorijomis. Pagal D. Frey, tik renesanse prasidėjo kristalizuotis nacionaliniai stiliai tautinėse teritorijose. M.g. dar jaunas mokslas; jo teoretiniu pradininku laikytinas Strzygowski (1918). Ligšioliniai m.g. darbai apsiribojo mažesnėmis teritorijomis ir specialiais dalykais. Nuo 1955 Herderio Institutas (žr.), vadovaujamas D. Frey (žr.) ir G. Grundmanno, ruošia platų rytinės Vidurio Europos meno paminklų atlasą, į kurį įeina ir Lietuva.

J. Strzygowski, Vergleichende Kunstforschung auf geographischen Grundlage 1918; *K. Gerstenberg*, Ideen zu einer Kunstgeographie Europas 1922; *J. A. Brutails*, La géographie monumentale de la France aux époques romanes et gothiques 1923; *B. Kingsley Porter*, Romanesque Sculpture of the Piligrimage Roads 1–10, 1923; *J. Puig i Cadafalch*, La geografia i els origines del primer art romanic 1930; *J. Roosval*, Romansk Konst 1930; *W. Pessler*, Deutsche Volkskunstgeographie 1931; *E. Schier*, Hauslandschaften und Kulturbewegungen in östlichen Mitteleuropa 1932; *P. Pieper*, Kunstgeographie 1936; *H. E. Kubach*, Die Verbreitungskarten rheinisch-romanischen Baukunst 1936 (Rheinische Vierteljahresblätter 6); Prace Kartograficzne Les travaux cartographiques 1935 (Biuletyn historji sztuki i kultury III, 3, 165–168); *D. Frey*, Die Entwicklung der nationalen Stile in der mittelalterlichen Kunst des Abendlandes 1938 (Deutsche Vierteljahreschrift für Literatur und Geistesgeschichte 16); (") Geschichte und Probleme der Kultur- und Kunstgeographie 1955 (Archeologia geographica 4); *P. Reklaitis*, Kunstdenkmäler im Gebiete des ehemaligen Grossfürstentums Litauen 1956–59 (rankraštis). *P.Rkl.*

Meno istorija mokslas, tyrinėjąs architektūros, skulptūros, tapybos, raižinių ir kitų plastinio meno šakų istorinę evoliuciją. Apie Europos kultūros epochose pasireiškusius meno stilius žr. Bizantijos, Merovingų, Karolingų menas, romanika, gotika, vėlyvoji gotika, renesansas, manierizmas, barokas, rokokas, klasicizmas, romantizmas, modernizmas ir jų įvairias sroves. Apie atskirų tautų ir kraštų m.i. žr. anglų, belgų, čekų, danų, Egipto, etruskų, indų, graikų, italų, ispanų, JAV, Kanados, keltų, kinų, kroatų, lenkų ir t.t. menas. Apie žymesnių miestų m.i. žr. Florencija, Kölnas, Krokuva, Paryžius ir t.t. Toliau žr. žymesniųjų menininkų vardus (pvz. Dürer, Leonardo, Michelangelo), meno technikų sritis (pvz. architektūra, grafika, keramika), meno dalykų rūšis (pvz. bažnytinis menas, iliustracija, kolona) ir svarbesnes temas (pvz. Marija, peizažas ir kt.).

M e t o d a i. Šiandieninėje m.i. reikia skirti dvi pagrindines metodų grupes: istorijos-filologijos ir interpretacinius. 1. I s t o r i j o s - f i l o l o g i j o s metodais m.i. tyrinėja visų rūšių meno paminklus (žr.) kaip materialinės kultūros faktus. Šie metodai yra panašūs į istorijos pagalbinių mokslų, filologijos ir archeologijos metodus (meno archeologija). Jų darbo sričiai priklauso: a. kritiškas aprašymas ir klasifikacija visų meno paminklų, topografija, inventorizacija, rekonstrukcijų problemos, sudarymas kritiškų atskirų meistrų darbų katalogų ir biografijų, anoniminių darbų datavimas ir lokalizacija, jų aprašymas kataloguose ir korpusuose, priskyrimas tam tikroms dirbtuvėms ar meistrams remiantis stiliaus panašumais ir kitais argumentais; b. meno realijų ištyrimas: ikonografija (žr.), įvairių meno dalykų rūšys, jų pobūdis, kilmė ir išsivystymas, meno technikos ir jų istorija; c. ištyrimas šaltinių apie menininkus ir meno darbus; d. sintezė, meno faktų išdėstymas laiko ir erdvės perspektyvoje, ištiriant jų atsiradimo aplinkybes ir priežastis — visuotinė meno istorija ir meno geografija (žr.). 2. I n t e r p r e t a c i n i a i metodai gali būti

pritaikyti užbaigus istorijos-filologijos metodais ruošti patikrintą medžiagą — m. istorijos ‚tekstą', kurį dar reikia suprasti ir aiškinti. Meno kūrinio forma išreiškia daugiau, negu jis, kaip nuogas kultūros istorijos faktas, liudija. Meno kūrinio meninei esmei atskleisti meno istorikai yra sukūrę eilę metodų: a. dvasios istorijos metodai meno kūrinius aiškina epochos dvasinių idėjų ir tendencijų išraiška (Dvořak, Feulner, Weisbach, Weise) arba istorinės kūrėjo asmenybės pasireiškimu (Grimm, Justi) arba tautos siela (Dehio, Pinder, D. Frey, Brinckmann); formų istorijos metodai meno kūrinius aiškina autonominiu, nuo visuomenės ir technikos nepriklausomu, formos vystymosi dėsningumu — ‚m.i. be vardų' (Riegel, Schmarsow, Wölfflin, Foçillon, Baltrušaitis); c. struktūros analizės metodas žiūri į atskirą meno kūrinį kaip į uždarą organizmą, turintį savitą formos dėsningumą ir reikšmę (Sedlmayr, Alpatov, Brunov).

Š a l t i n i a i. M.i. šaltiniai apima visų rūšių vaizdinę-ikonografinę medžiagą, brėžinius ir rašytinę medžiagą: archyviniai aktai (sutartys su menininkais, sąskaitos už atliktus darbus, inventorių, kronikų ir reliacijų pastabos apie meną) ir meno literatūra (žr.).

I s t o r i j a. M.i. yra jaunas mokslas, galutinai susiformavęs XX a. Veikalų apie meną buvo gausu ankstyvesniais amžiais (žr. meno literatūra), bet tai nebuvo tikra m.i. Nors jau XV–XVI a. italų menininkų biografijose, Ghiberti ir Vasari veikaluose pasirodo m.i. vaizdo apibrėžimo bandymų, kuriuose piešiamas antikės meno žlugimas viduramžiais ir meno atnaujinimas renesanse, bet tiems samprotavimams dar stigo tikros istorinės perspektyvos ir sistemingumo. Sąlygas mokslinei m. i. gimti paruošė klasikinė archeologija, kurios pradžia siekia XV a., kada humanizmas iškėlė antikės meną kaip meninės vertės mastą ir dėl to vertą tikslaus užfiksavimo ir ištyrimo. Jau XVI–XVIII a. pasirodė eilė stambių veikalų apie antikės meno paminklus (F. Orsini, I. G. Graevius, I. Gronovius, Caylus ir kt.). XVII a. P. Bosio pradėjus tyrinėti Romos katakombas (žr.), iškilo susidomėjimas krikščioniškąja antike ir susiformavo krikščioniškoji, arba bažnytinė, archeologija (žr. Archeologija). XVIII a. pusėje archeologijos tyrinėjimai išsiplėtė į graikų antikę (Pompėja, Herculaneumas, Atėnai, M. Azija), ir sparčiai augant susidomėjimui plastiniu menu apskritai, atsirado turtingi meno rinkiniai, muziejai, įvairi meno literatūra ir net meno žurnalai, kurių dėmesio centre stovėjo antikė. J. J. Winckelmannas savo Geschichte der Kunst des Altertums (1764), aiškindamas meno kūrinius krašto istorine evoliucija ir kalbėdamas apie jų stilių, davė pirmą sistemingą sintezės veikalą ir padėjo pamatus archeologijos ir m.i. metodui, nes greit imta panašiu būdu rašyti ir apie naujųjų epochų meną. Interpretacinio metodo pradžia sietina gal su Herderio traktatu Plastik 1778, kur jis atsisako šviečiamųjų laikų teorijos apie grožį ir iškelia išraiškos svarbumą meno kūrinio formoje. Žlungant senajai luominei visuomenei, miesčionijos sąmonėje senosios Europos meninis palikimas palaipsniui virsta problema. Visų pirma romantikai susidomėjo gotikos architektūra ir tapyba, pvz. Vokietijoje pasireiškė broliai S. ir M. Boisserée, kurie rinko senosios vokiečių tapybos mokyklos darbus ir propagavo Kölno katedros užbaigimą. XIX a. būvyje nemažiau stiprus buvo susidomėjimas Italijos renesansu, davęs reikšmingų rezultatų (J. Burckhardt). Šitų gotikos ir renesanso tyrinėjimų metodai nuo archeologijos skyrėsi ypač tuo, kad aiškinant paminklų kilmę buvo galima pasiremti gausiais rašytais šaltiniais. Šioje fazėje aktyviai pasireiškė meno žinovai - keliautojai, aplankę daugelį Europos sostinių studijų tikslais (Passavant, Waagen, Rumohr). Surinktoji medžiaga buvo labai plati. Atsirado meno darbų priskyrimo ir stilių lyginimų metodai. Prie univ. atidaromos m.i. katedros (pirmoji Göttingene jau 1813) ir nusistovi viduramžių ir naujųjų laikų m.i. dėstymo programa, kurioje gotikai ir Italijos renesansui skiriamas ypatingas dėmesys. Jau Herderis buvo iškėlęs tautinių kultūrų savaimingumą, o Hegelis istorinio proceso dėsningumą. Jų idėjų įtakoje susidarė tautos meno sąvoka ir sąvoka dėsningo stilių evoliucijos proceso, einančio per ankstyvąją primityviąją, pilnąją klasiškąją ir vėlyvąją nuopuolio fazę, susiformavo nacionalinių m.i. vaizdai ir pradedami rašyti sistemingai platesni visuotinės m.i. vadovėliai (Gugler, Schnaase). XIX a. pusėje m.i. dominavo realijų tyrinėjimai ir į m.i. dažnai žiūrėta kaip į archeologijos dalį (Caumont, Didron, Violet-de-Duc, Semper, F. X. Kraus); apie 1890 pasireiškė reakcija, iškelianti meninės for-

mos reikšmę (Wölfflin). Formos tyrimo sąjūdis įgalino pagilinti ir suprasti epochas, kurios anksčiau laikytos nuopuolio fazėmis. Pirmiausia jau apie 1880 rehabilituojamas baroko menas (Riege, Wölfflin), 1892 rokoko (Schmarsow), romėnų menas (Wickhoff), vėlyvoji antikė (Riege), krikščioniškoji antikė (Wulff, Koemstedt), manierizmas (Dvořak), vėlyvoji gotika (Gerstenberg, Pinder). Po I pas. karo ypatingai gilinamasi į ankstyvųjų viduramžių meną, romanikos skulptūrą, rankraščių iliustraciją, sykiu auga žinios apie užeuropių menus. XX a. pirmame ketvirtyje daug rašoma apie m.i. metodą ir suformuluojama bendresnė meno mokslo (vok. die Kunstwissenschaft) bei menotyros doktrinos, bet kadangi visose konkrečiose meno problemose dominuoja istorinis požiūris, menotyros terminas dar neišstūmė plačiai suprantamo m.i. termino. Susidomėjimas formos ir išraiškos problemomis XX a. nesustabdė m.i. realijų tyrinėjimų pažangos. Prancūzijoje viduramžių meno tyrimas vyksta vad. prancūzų archeologijos rėmuose (Enlart). Vokiečiai nuo 1937 leidžia Reallexikon der deutschen Kunstgeschichte — platų realinių žinių lobyną. Dabar stengiamasi gilesnį formos supratimą jungti su išplėstu realijų pažinimu (žr. Ikonologija).

Universitetinė m.i. kaip dėstomasis dalykas neapima visų istorinių meno reiškinių. M.i. katedrai, pvz. Vokietijoje, priklauso tik V. Europos vidurinių ir naujųjų amžių privilegijuotų sluoksnių m.i. (vad. mittlere und neuere Kunstgeschichte), dėstoma vieno ordinarinio ir kelių ekstraordinarinių prof. bei docentų. Kitų epochų ir kontinentų menai dėstomi visai kitų katedrų bei institutų: senovės rytų ir klasikinės antikės menas — archeologijos, Europos priešistorinis menas — proistorės, senųjų krikščionių — krikščioniškos archeologijos prie teologijos fakultetų, knygos menas — bibliotekų rankraščių skyrių ir bibliotekos mokslo katedrų, liaudies menas — kraštotyros bei etnografijos, užeuropinių tautų menas — etnologijos arba atitinkamų kraštų seminarų, moderniojo meno problemos — meno akademijų, dekoracinis menas — taikomojo meno mokyklų. Universitetinės m.i. apsiribojimo priežastis glūdi jos kilmėje iš XIX a. romantinio idealizmo. Universitetuose paruoštųjų meno istorikų dalis gauna muziejų ir paminklų apsaugos įstaigų mokslinių valdininkų tarnybas arba dirba m.i. tyrimo darbą, kiti vykdo meno pedagogikos uždavinius kaip dėstytojai, rašytojai, redaktoriai, leidėjai. M.i. tyrimų rezultatai skelbiami monografijomis ir specialiais straipsniais m.i. mokslinėje periodikoje, kurią leidžia m.i. institutai ir didesni muziejai. Visuotinės m.i. vadovėliai, kurie išpasakoja daugelio tautų, Europos arba net visų kontinentų ir visų tautų menus — pasaulinė m.i. — dažnai rašomi populiariai ir tarnauja įvadais į m.i. studijas.

Metodai ir istorija: *C. B. Stark,* Systematik und Geschichte der Archäologie der Kunst 1880; *H. Tietze,* Die Methode der Kunstgeschichte 1913; *H. Wölfflin,* Kunstgeschichtliche Grundbegriffe 1915; (") Das Erklären von Kunstwerke 1921; *E. Heidrich,* Beiträge zur Geschichte und Methode der Kunstgeschichte 1917; *R. Hedicke,* Methodenlehre der Kunstgeschichte (Ein Handbuch für die Studierende) 1924; *W. Waetzold,* Deutsche Kunsthistoriker 1–2, 1921–24; *W. Passarge,* Philosophie der Kunstgeschichte 1930; *P. Frankl,* Das System der Kunstwissenschaft 1938; *D. Frey,* Kunstwissenschaftliche Grundfragen 1946; *B. Schweitzer,* J. G. Herders ‚Plastik' und die Entstehung der neueren Kunstwissenschaft 1948; *H. Sedlmayr,* Kunst und Wahrheit 1958; *B. Berenson,* Essays in appreciation 1958. Visuotinė m. i.: *F. Kugler,* Handbuch der Kunstgeschichte 1842; *K. Schnaase,* Geschichte der bildenden Künste 1–8, 1843–79; *A. Springer,* Handbuch der Kunstgeschichte 1855, 11 laida, 1–8, 1905–29; *W. Lübcke,* Grundriss der Kunstgeschichte 1850, 15 laida, 1–6, 1921–25; *C. Woermann,* Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker 1900–10, 2 laida, 1–5, 1915–20; *A. Michel,* Histoire de l'art depuis premiers temps chrétiens jusqu'à nos jours 1–8, 1905–29; Handbuch der Kunstwissenschaft 1–20 tt. ir 5 tt. supl. 1913–39; *E. Faure,* Histoire de l'art 1–5, 1921–24; *K. Jasėnas,* Visuotinė m. i. 1–3, 1927–37; *H. Gardner,* Art Through the Ages 1–2, 1926; *R. Hamann,* Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart 1933; *J. Baltrušaitis,* Visuotinė m. i. 1, 1934; 2, 1939; *H. Leicht,* Kunstgeschichte der Welt 1949; *W. Weigert,* Geschichte der europäischen Kunst 1951; Pelican History of Art (leid. N. Pevsner) 1–16, 1953–58. Periodika: Bulletin monumental įst. 1834; The Burlington Magazin (London) įst. 1859; Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen 1–64, 1880–1943; Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien įst. 1883; Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst įst. 1906; The Art Bulletin (New York) įst. 1918; Wiener Jahrbuch der Kunstgeschichte įst. 1922; Wallraff-Richartz Jahrbuch (Köln) įst. 1924; Zeitschrift für Kunstgeschichte įst. 1932 (su nuolatine internacionaline m. i. bibliografija); Zeitschrift für Kunstwissenschaft įst. 1934; Art Quarterly (Detroit) įst. 1938; Kunstchronik (Nachrichten aus Kunstwissenschaft, Museumswesen und Denkmalpflege) įst. 1948.

P.Rkl.

Meno klastojimai žr. Meno prekyba.

Meno kolegija organas meno reikalams, sudarytas 1919 bolševikams užėmus Vilnių prie švietimo komisiarato. M.k. dirbo A. Žmuidzinavičius, A. Varnas, V. Dubeneckis, V. Didžiokas, B. Sruoga ir V. Jomantas. Kolegija tedirbo 3 mėn. ir daugiausia rūpinosi meno turtų apsauga.

Meno kritika aiškinimas ir vertinimas amžininkų meno kūrinių, kuriuose sten-

giamasi atskleisti naujas apraiškas, galinčias turėti pastovios vertės. Ji priklauso nuo kelių sąlygų, pirmiausia nuo meno kūrinių; kai šie primityvūs ir epigoniški, m.k. neturi kuo atsiremti. Ji priklauso ir nuo visuomenės, kiek ši domisi menu ir kiek jis jai prieinamas. Kol menas buvo viduramžių korporacijų ir privilegijuotų sluoksnių reikalas, m.k. nebuvo, nes ji neturėjo prasmės. Ji prasidėjo su akademizmu, bet ryškiau tepasireiškė tik XVIII a., kai menu susidomėjo miestiečiai, o Meno akademijos dailininkai Paryžiuje nuo 1725 pradėjo ruošti kasmetines parodas, vad. salons, kuriuos D. Diderot vertino Mercure de France. Jis ir laikomas m.k. pradininku. Iš vėlesnių m.k. atstovų Anglijoje ir Prancūzijoje pažymėtini Ruskin, Morris, broliai Goncourtai, Appolinaire. Vokietijoje už naują meną kovojo J. Meier-Graefe, už impresionizmą — K. Scheffleris, už ekspresionizmą — W. Grohmannas, F. Roh. Lietuvoje m.k. pasirodė su pirmosiomis Liet. dailės d-jos parodomis Vilniuje (nuo 1907). M.k. priklauso ir nuo politinės santvarkos. Totalistinėse valstybėse menui stinga sąlygų laisvai plėtotis, todėl ten ji menka. Kai hitlerinėje Vokietijoje tebuvo pripažįstamas vad. tautinis realizmas, kritikai kurį laiką tegalėjo meno kūrinius aprašinėti, bet ne vertinti. Nors Sovietų Sąjungoje m.k. skatinama, bet ji ten skurdi, nes lemiamą žodį meno klausimuose turi pasisavinusi komunistų partija, kuri diktuoja visiems privalomą vad. socialistinio realizmo teoriją. Todėl, nors Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje dailininkų yra nemaža ir parodų kartais būna didelių (1957 Vilniuje buvo 230 dalyvių su apie 700 darbų), įdomių straipsnių ir gyvų diskusijų meno klausimais neišsivysto. M.k. priklauso ir nuo rašančių asmenybių, kurioms susiformuoti totalistiniuose režimuose sunku, o viešai reikštis pavojinga. Demokratiniuose kraštuose m.k. gresia pavojus patekti į suinteresuotų asmenų ir biznierių įtaką. Ten jos atstovai sudaro beveik atskirą profesiją, jų žymesnieji yra susibūrę į tarptautinę sąjungą (Association des Critiques d'Art) su būstine Paryžiuje. Nors sąžiningi meno kritikai savo nuomonę stengiasi pagrįsti objektyviai, bet negali išvengti subjektyvumų, nes kūrinių suvokime pagrindinę reikšmę turi intuicija. Todėl dėl tų pačių kūrinių kritikų nuomonės nekartą išsiskiria. Subjektyviausius vertinimus dažnai parašo dailininkai, nes jie į kitų darbus dažniau pažiūri pro savo pačių kūrybines savybes bei įpročius. Šių laikų žymesni meno kritikai Prancūzijoje — J. Cassou, B. Dorival, R. Huyghe, Leymarie, Roger-Marx, Francastel; Anglijoje — Cl. Bell, E. Newton, H. Read, D. Sutton; Italijoje — L. Venturi, G. C. Argan, A. Apollonio, R. Pallucini; Vokietijoje — W. Grohmann, W. Haftmann, L. Zahn; JAV — A. H. Barr, J. J. Sweeney; nepriklausomoje Lietuvoje m.k. straipsnių rašė V. Bičiūnas, A. Jakštas, I. Šlapelis, J. Keliuotis, J. Grinius, A. Rūkštelė, J. Vienožinskis ir kt.

A. Thibaudet, Physiologie de la Critique 1930; *L. Venturi,* Histoire de la Critique d'art 1938; *T. M. Greene,* The Arts and the Art Criticisme 1940; *R. Goldwater and M. Treves,* Artists on Art 1945; *F. Roh,* Der verkannte Künstler 1948; *W. Kandinsky,* Du spirituel dans l'art 1949; J. Grinius, Meno kritikas (Aidai 1952). *J.Gr.*

Meno Kultūra savaitinis meno kritikos žurnalas, ėjęs Kaune 1928 X 19–1929. Redagavo O. Pleškevičiūtė-Lubickienė, Pranas Jasas. Leido Lietuvių Spaudos Platinimo D-ja. Bendradarbiavo P. Galaunė, A. Jakštas, Iz. Didžiulis, K. Petrauskas, J. Savickis, Ig. Šlapelis, V. Žadeika ir kt.

Meno Kūrėjų Draugija (oficialus pavadinimas — Lietuvių Meno Kūrėjų Draugija) įst. 1920 I 29 Kaune. Jos tikslas buvo rūpintis meno reikalais plačiąja to žodžio prasme, todėl į d-ją susibūrė dailininkai, rašytojai, muzikai, teatralai ir architektai. Sumanymas įkurti d-ją kilo menininkų tarpe jau 1919. Iniciatoriais buvo A. Galdikas, F. Kirša, Maironis, J. Naujalis, J. Savickis, B. Sruoga, A. Sutkus, St. Šilingas, J. Štarka, A. Varnas ir A. Vienuolis-Žukauskas. 1920 I 29 įvyko d-jos steigiamasis susirinkimas, kuriame išrinkta pirmoji valdyba: pirm. A. Varnas, v.pirm. ir reikalų vedėjas A. Sutkus, sekr. F. Kirša, iždininkas J. Naujalis ir nariai Maironis, St. Šilingas, P. Galaunė. Vėliau d-jai pirmininkavo B. Sruoga, F. Kirša, A. Varnas. Sėkmingesniam darbui, d-ja pasiskirstė 4 sekcijomis: teatro, muzikos, meno ir literatūros.

Teatro sekcija. Didžiausiu jos rūpesčiu buvo teatro organizavimas. 1920 VI 18 nutarta kurti Tautos Meno Teatrą ir sudaryta Teatro taryba iš šių narių: A. Olekos, A. Sutkaus, A. Varno, J. Žilevičiaus ir B. Sruogos. Nuo 1920 rudens tarybai pirmininkavo J. Baltrušaitis, bet jam išvykus į Maskvą, pareigas perėmė J. Vaičkus. Organizuojant Tautos Meno Teatrą, 1920 VI 22 įsteigta Vaidybos mokykla ir

Liet. Meno Kūrėjų D-jos valdyba Kaune 1920: Maironis, P. Galaunė, J. Naujalis, B. Sruoga, A. Sutkus, F. Kirša ir St. Šilingas

Vaidybos studija. Prieš tai veikusi A. Sutkaus dramos studija perimta d-jos žinion. Priimtas Vaidybos mokyklos 3 metų mokslo planas. Nustatyti šie mokomieji dalykai: improvizacija, tartis, balso nustatymas (ryšium su dainavimu), dailusis skaitymas, grimo teorija, teatro istorija. Be to, dėstoma lietuvių kalba, Lietuvos istorija, liet. literatūra, literatūros teorija, visuotinė literatūra ir muzika. Mokyklai vadovavo A. Sutkus, dėstytojais buvo A. Sutkus, A. Oleka, V. Olekienė, P. Klimas, V. Krėvė-Mickevičius, J. Žilevičius, J. Eretas, V. Dubas ir kt. Vaidybos studijos tikslas buvo tirti ir rengti ištisus veikalus, improvizuotus vaidinimus, nagrinėti, aiškintis ir spręsti įvairius scenos kūrybos klausimus. Po paruošiamųjų darbų, imta organizuoti teatrą. Tam reikalui iš Kauno miesto savivaldybės išnuomuotos Kauno Miesto Teatro patalpos. 1920 XII 19 atidarytas Dramos teatras. Režisieriais buvo J. Vaičkus, K. Glinskis ir A. Vitkauskas. 1922 IV 1 teatras perimtas švietimo m-jos žinion.

Muzikos sekcija įkurta 1920 IV 16. Jos branduolį sudarė J. Naujalis, J. Tallat-Kelpša, J. Štarka ir J. Žilevičius. 1920 IV 30 įvyko sekcijos steigiamasis susirinkimas, kuriame dalyvavo 10 asmenų. Sekcijos pirm. išrinktas J. Tallat-Kelpša ir skyrių vedėjais: kun.T. Brazys — liaudies muzikos, J. Naujalis — muzikos mokslo, J. Žilevičius — bendro žmonių lavinimo muzikos srityje, J. Tallat-Kelpša — muzikos veikalų konkursų ir muzikos publicistikos, J. Štarka — chorų organizavimo. J. Tallat-Kelpšai pasitraukus iš pirm. pareigų, VI 24 sudaryta nauja sekcijos valdyba: pirm. St. Šimkus, sekr. J. Žilevičius, nariai J. Tallt-Kelpša, J. Naujalis ir J. Štarka. Muzikos sekcijos veikla buvo plačiašakė. Dar 1920 sekcija įsteigė vargonininkų ir chorvedžių kursus (VII 30 pirmąją laidą baigė 15 asmenų), pradėjo rengti koncertus (pirmasis koncertas įvyko Kaune V 1), paskelbė konkursą parašyti kariuomenei ‚Tėve mūsų', davė stipendijas užsienyje studijuojantiems M. Leškevičiui ir A. Dirvianskaitei, šelpė taip pat užsienyje einančius mokslą J. Bendorių ir J. Gruodį. Didžiausias muz. sekcijos rūpestis buvo suorganizuoti muzikos mokyklą ir operą. Jau anksčiau visus metus Kaune veikusi J. Naujalio muzikos mokykla 1920 V perim-

ta d-jos žinion. Jos vedėju pakviestas J. Tallat-Kelpša. Čia mokytojavo J. Tallat-Kelpša, E. Bilminiūtė-Čiurlienė, A. Kačanauskas, J. Štarka, J. Žilevičius ir kt. Vėliau Muzikos mokyklą perėmė švietimo mja. 1920 rudenį pradėta organizuoti opera, kurios branduolį sudarė K. Petrauskas, J. Tallat-Kelpša, A. Kačanauskas, N. Alšauskaitė, A. Nezabitauskaitė - Galaunienė, P. Oleka ir kt. Pagrindinę operos teatro inventoriaus dalį sudarė už pusę mil. markių iš susilikvidavusio Tilžės teatro nupirkti 6 ar 7 istorinių operų kostiumai. 1920 XII 31 pastatyta pirmoji opera Traviata. 1922 I 1 d-jos suorganizuotą operą perėmė švietimo ministerija.

M e n o s e k c i j a. Jos darbas taip pat buvo sėkmingas. Pagrindinis dėmesys buvo nukreiptas į Meno Rūmų ir Meno mokyklos steigimą. Meno Rūmų reikalams tvarkyti sudaryta komisija iš A. Žmuidzinavičiaus, V. Jomanto ir St. Šilingo. 1920 V 1 senuose pašto rūmuose atidaryta pirmoji po karo apžvalginė meno paroda, kurioje buvo šie skyriai: dailės, liaudies meno ir spaudinių. Joje buvo užpirkta nemaža kūrinių būsimiems Meno Rūmams. 1920 vasarą ta paroda perkelta į Klaipėdą. Tų pačių metų vasarą buvo renkama, fiksuojama ir registruojama tautodailė: A. Galdikas buvo išvykęs į Žemaičius, o K. Šimonis — į Aukštaičius. 1920 įsteigta audimo dirbtuvė Skapiškyje (ved. V. Silvestravičiūtė). Pagaliau 1920 d-ja perėmė savo globon iš Rusijos grąžintus M. K. Čiurlionio kūrinius. Kartu su dailininko šeimos nariais bei giminėmis nustatyti kūrinių pavadinimai ir jų datos. Taip pat d-ja suregistravo M. K. Čiurlionio kūrinius, esančius pas gimines ir privačių žmonių rankose. Po to M. K. Čiurlionio kūriniai ir visa kita surinkta medžiaga perduota 1921 XII 14 įsteigtai Čiurlionio vardo galerijai.

Esant dideliam paišybos mokytojų trūkumui, jau 1919 pradžioje A. Varnas buvo įsteigęs studiją Vilniuje. Lenkams užėmus Vilnių, studija užsidarė. 1920 nutarta tą studiją atgaivinti ir Tapybos studijos vedėju išrinktas A. Varnas. 1920 XI d-jos valdyba pakvietė J. Vienožinskį suorganizuoti paišybos kursus ir paruošė tų kursų programą. A. Varno studijos mokiniai automatiškai perėjo į paišybos kursus, iš kurių 1922 rudenį išaugo Meno mokykla (žr.). Be to, d-ja ruošė eilines meno parodas, organizavo konkursą Steigiamojo seimo pašto ženklams, rūpinosi puošimu Steigiamojo seimo rūmų (V. Jomantas), Vytauto D. bažnyčios (P. Galaunė) ir kt.

L i t e r a t ū r o s s e k c i j a įsteigta 1920 VII 23 ir visuotiniame sekcijos susirinkime išrinkta pirmoji valdyba iš B. Sruogos, St. Šilingo, V. Krėvės-Mickevičiaus, kun. J. Tumo-Vaižganto ir kun. A. Sabaliauskožalios Rūtos. Sekcijos tikslas buvo skatinti lietuvių kūrybą, rengti dirvą jai augti, organizuoti pasaulinės literatūros geresniųjų kūrinių vertimą, skelbti konkursus vaikų literatūrai, dramos kūriniams, duoti premijas už geriausius kūrinius, rinkti ir tirti liet. tautosaką, rūpintis estetiniu spaudos leidinių reikalu, organizuoti knygų leidimą, ginti autorių teises ir kt. Be to, d-ja leido savo laikraštį Meną (žr.)

Daugiausia įvairaus organizacinio darbo d-ja yra atlikusi savo veikimo pradžioje. Švietimo m-jai perėmus jos suorganizuotas įstaigas, d-jos veikla apsilpo. 1929 d-ja vėl atgaivinta ir jos veikla daugiausia reiškėsi klubo forma (vad. menininkų pirmadieniai), kur meniškai išdekoruotose patalpose buvo ruošiamos paskaitos, pokalbiai ir kur visų meno šakų atstovai aptardavo įvairias kultūros problemas ir t.t. 1931 d-jos veikla visai susilpnėjo ir 1934 I 9 d-ja oficialiai užsidarė. *Ad.V. ir J.P.*

Meno kūrinys žr. Meno filosofija.

Meno literatūra veikalai, kurių turinys tiesiogiai liečia plastinį meną ir menininkus. Senoji m.l. paruošė modernios mokslinės meno istorijos susiformavimą ir dabar sudaro jai svarbų šaltinį; ją galima paskirstyti į keletą grupių.

1. M e n i n i n k ų r a š t a i. Seniausius veikalus apie meną rašė patys menininkai. Jų tikslas buvo surašyti praktiškus patyrimus, žinias bei menines idėjas traktato ar atskirų pastabų forma, kad vėlesnės kartos menininkai galėtų jais pasekti. Šiai grupei galima priskirti arch. Vitruvius Pollio De architectura apie 25 pr. Kr., nežinomo Bizantijos tapytojo Hermenėjo (žr.), vienuolio Theophylus Praesbyter Schedula diversarum artium X a. po Kr., tapytojo Cennino Cennini (g. 1370 Florencijoje) Il Libro dell'arte, Ghiberti (žr.) Comentarii apie 1450 (atsiminimai ir traktatas), Alberti (žr.) De pictura 1435, De re aedificatoria 1452, De Statua 1464, Filarete (žr.) Il trattato d'architettura 1451–64, Piero della Francesca (žr.) De prospectiva pingendi 1480–90, Leonardo da Vinci (žr.) Trattato della pittura 1498, Dürer (žr.)

Die vier Bücher über die Proportion 1528, Serlio (žr.) Regole sopra le cinque maniera degli edifici 1537, Vignola (žr.) Regole della cinque Ordini dell'architettura 1562; Palladio (žr.) Quattro libri dell'architettura 1570, G. P. Lomazzo Trattato dell'arte della pittura 1584, Zuccaro Idea dei scultori, pittori e architetti 1607, Le Brun (žr.) Méthode pour apprendre à dessiner les passions 1698, Du Fresnoys (m. 1668) De arte graphica, Roger de Piles Cour de peinture par principes avec un balance des peintres 1709, Carducho (žr.) Dialogos de la pintura 1633, Pacheco El arte de la pintura 1649, Palomino Museo pictorico y escala óptica 1715–24, Hogarth (žr.) The Analysis of Beauty 1753. Ypatingą m.l. rūšį sudaro pačių menininkų parašyti ir iš dalies tik po jų mirties išspausdinti daugiau ar mažiau subjektyvinio pobūdžio raštai, pvz. Cellini (žr.) autobiografija, Corot (žr.) laiškai iš Italijos, Feuerbacho (žr.) laiškai motinai, Gauguin (žr.) autobiografinis romanas ir laiškai žmonai, van Gogh (žr.) laiškai broliui, Klee (žr.) dienoraščiai, Leonardo da Vinci (žr.) laiškai ir dienoraščiai, Michelangelo (žr.) laiškai, dialogai ir poezija, Pissaro (žr.) laiškai sūnui. L. Richter (žr.) atsiminimai, Rodin (žr.) testamentas ir t.t.

2. Menininkų biografijos. Atskirų biografinių duomenų apie antikės menininkus davė Plinijus Senasis Naturalis historia veikale I a. po Kr. Apie 1450 Ghiberti, vertindamas trečento meistrus, savo komentaruose suminėjo eilę italų meistrų vardų ir jų darbų. Pirma pilnesnė vieno meistro biografija yra Vita di Filippo di Ser Brunellesco, kurios autoriumi spėjama buvus Antonio Manetti Florencijoje (m. 1491). Stambiausią italų meistrų biografijų rinkinį paruošė Vasari: Le vite de'più eccelenti Pittori, Scultori e Architettori 1550 ir 1568. Vokietijoje menininkų biografijų rinkiniai prasideda su J. Butzbach Libellus de praeclaris picturae professoribus 1505, J. Neudörfer Nachrichten von Künstler und Werkleuten 1547, J. von Sandrart Teutsche Akademie 1675–79; Olandijoje — C. van Mander (žr.) Het Schilderboeck 1604, Arnold Houbraken De groote Schouburgh der nederlantsche Konstschilders 1718–21, Cornelis de Bie Het gulden Cabinet van de edele vry schilder-const 1662; Prancūzijoje — A. Félibien Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes 1666–88, Roger de Piles Abrégé de la vie des peintres 1699; Ispanijoje — Palomino Parnaso espanol pintoresco laureado 1724. XVIII a. atsirado sisteminiai menininkų biografijų rinkiniai. Žr. Menininkas (menininkų leksikonai).

3. Topografinė literatūra apima kelionių pranešimus, miestų ir kraštų vadovus, sužymėtus lankytinus paminklus ir lokalinę istoriją, aprašančią atskirų miestų taip pat menį išsivystymą. Jau Pausanijas apie 175 po Kr. savo Periegesis — kelionės po Graikiją aprašyme davė daug žinių apie meno paminklus. Krikščionys ir Bizantija išvystė vadovinę literatūrą po šventąsias vietoves. Čia priklauso Šv. Arculfo pasakojimas apie kelionę į Šv. Žemę iš VIII a. Įvairūs kelionių pranešimai, turį svarbių duomenų meno istorijai, buvo rašomi visais naujaisiais amžiais, minėtini pvz. Dürerio Niederländisches Tagebuch 1520–21, Montaigne Journal du Voyage 1574, Goethės Italienische Reise 1786–87, išsp. 1816–17. Kiekvienas didesnis Europos miestas turi seną vadovinę literatūrą, siekiančią XV–XVII a. Ypač daug senų topografinių veikalų parašyta apie Romą. Moderniųjų vadovų priekyje stovi J. Burckhardto Der Cicerone 1855 vadovas po Italijos meno vietoves ir Baedeckerio (žr.) vadovai, kurie sulaukė nesuskaitomo skaičiaus sekimų įvairiomis kalbomis. Šių dienų m.l. yra labai plati: jos yra mokslinės teoretinės (žr. Meno filosofija), mokslinės istorinės (žr. Meno istorija) ir populiarios (žr. Meno pedagogika).

R. Eitelberg von Edelber, Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und Renaissance 1–15, 1871–1908; *J. v. Schlosser,* Die Kunstliteratur (Ein Handbuch zur Quellenkunde der neueren Kunstgeschichte) 1924; *G. R. Hocke,* Europäischen Künstlerbriefe 1941; *E. Gilmore Holt,* Literary Sources of Art History 1947 (antologija); *H. Eckstein,* Künstler über Kunst 1954.

P.Rkl.

Menologion senosios graikų apeigų Bažnyčios liturginė knyga, duodanti pilnus šventųjų gyvenimų aprašymus, skirtus kiekvienai mėn. dienai per ištisus metus, pradedamas IX 1 diena (jų Naujieji Metai) ir skaitomus šventojo minėjimo išvakarėse. M. reikia skirti nuo Synaxarion, trumpo tų pačių gyvenimų atpasakojimo. Be to, kartais M. terminas buvo imamas ir plačia prasme, būtent ne tik šventųjų, bet ir pavyzdingo gyvenimo asmenų aprašymams arba ištraukoms iš kankinių aktų. Imp. Bazilijaus II įsakymu Simeonas Metafrastas (Metaphrastes, arba Logothetes), pasinaudodamas senesniais VII–VIII a. rinki-

niais, o kita pats sukurdamas, paruošė platų M., nustelbusį kitus rinkinius.

Romos Bažnyčioje M. reiškė apskritai šventųjų gyvenimo aprašymus, neįeinančius į Martirologiją (žr.). Ypačiai vienuolijose anksti atsirado paprotys sudaryti panašius ‚kalendorius' arba rinkinius pavyzdingu savo gyvenimu pasižymėjusių narių. Minėtini didesni vienuolių rinkiniai, arba Menologion: karmelitų 1630, pranciškonų 1691, jėzuitų 1669. Didžiausias ir pilniausias jėzuitų M. yra Ménologe de la Compagnie de Jésus, išleistas Elesban de Guilhermy Poitiers - Paryžiuje 1867–1904, apimąs 14 tt. ir suskirstytas pagal ordino asistencijas. Į Vokietijos asistenciją (4 t.) priklauso ir Lietuvos provincijos jėzuitai.

Primityvesnės formos veikalą apie lietuvių jėzuitus yra išleidęs J. Poszakowskis. Jau keleri metai leidęs civilinius kalendorius (Kalendarz polityczny), 200 metų nuo jėzuitų patvirtinimo proga 1740 jis išleido, šalia civilinio, Kalendarz jezuicki większy dar Kalendarz mnieyszy jezuicki Prowincyi litewskiey, kuriame duoda ne tik jėzuitų, bet ir kardinolų, vyskupų ir kt. pavyzdingų gyvenimų aprašymus. 1741 panašų kalendorių išleido ir iš moterų gyvenimo: Kalendarz Prześwietnych Dam, gyvenimus šventųjų karalienių, kunigaikštyčių ir kt., skirtą jėzuitų geradarėms. Be to, minėtinas to paties autoriaus rankraštis De viris illustribus Provinciae Lithuaniae (1014 psl. in 4°), dingęs per bažnytinių turtų sekuliarizaciją XX a. pradžioje Prancūzijoje ir iki šiol nesurastas. Pirmąjį M. lietuviškai išleido 1940 P. B. (Paulius Boegner, S.J.).

A. Ehrhard, Die Legendensammlung des Symeon Metaphrastes (Festschrift des deutschen Campo Santo in Rom 1896, 46–82); *A. Ehrhard,* Les Ménologes grecs (Analecta Bollandiana 16, 1897, 311–329; 17, 1898, 448–452). *A.Lm.*

Meno mokykla mokslo įstaiga, įkurta 1922 Kaune. Sen. Lietuvoje m.m nėra buvę, todėl asmenys, norį studijuoti meną, vykdavo į užsienį. Tik XVIII a. pabaigoje prie Vilniaus univ. įsteigta Vilniaus meno mokykla (žr.), kuri veikė 1793–1831. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, netrukus susirūpinta savos m.m. steigimu. Trūkstant paišybos mokytojų, pradžioje A. Varnas buvo atidaręs savo studiją. 1920 XI Meno kūrėjų draugijos (žr.) valdyba įsteigė J. Vienožinskio vadovaujamus Paišybos kursus, kurie veikė Liaudies Namuose, užimdami kelis kambarėlius. Čia dirbo 4 mokytojai. Pamokos ėjo popietiniu metu. Buvo mokoma tik paišybos. Kursus išlaikė švietimo m-ja. 1922 pradžioje paruoštas Lietuvos meno mokyklos įstatymo projektas, kuris vasarą Steigiamojo seimo priimtas ir paskelbtas (Vyriausybės Žinios 97, 1922 VII 21). Tuo pačiu metu Žaliakalnyje pradėta statyti būsimosios mokyklos rūmai (oficialiai atidaryti 1924 IV 11). Daugiausia triūso įdėjo J. Vienožinskis, to meto paišybos kursų vedėjas, ir A. Galdikas. 1922 rudenį kursai reformuoti ir įsteigta Lietuvos meno mokykla. 1923 XI darbas pradėtas jau naujose patalpose. Pagal Lietuvos meno mokyklos statutą, mokykla buvo autonominė įstaiga: mokytojų taryba rinkosi direktorių ir mokytojus, kuriuos tvirtindavo švietimo ministras. Tikraisiais klausytojais priimami baigę 4 gimn. klases, o žemesnio mokslo — laisvaisiais klausytojais. Mokyklos kursas buvo 4 metų: 4 pusmečiai skiriami bendrajam skyriui, kurį baigę tikrieji klausytojai gaudavo paišybos mokytojo teises, ir mažiausia 4 pusmečiai aukštajam skyriui, kurį baigę gaudavo dailininko vardą. Aukštasis skyrius susidarė iš dviejų specialybių: aliejinės tapybos ir grafikos; skulptūrai buvo skiriamos tik 6 val. Mokomasis personalas buvo šis: dir. J. Vienožinskis, mokytojai I. Šlapelis, V. Didžiokas, J. Šileika, K. Sklėrius, P. Kalpokas, P. Čiurlionis, A. Galdikas, J. Janulis, A. Varnas. 1925 I 31 dir. J. Vienožinskiui atsistatydinus, jo vieton išrinktas K. Sklėrius. Po 3 metų direktorium vėl išrinktas J. Vienožinskis, bet švietimo ministrui jo nepatvirtinus, direktorium automatiškai paliko antrasis kandidatas K. Sklėrius. Dėl to mokyklos taryboje kilo nepasitenkinimas, privedęs prie viešo mokyklos streiko. 1929 V 6 paskelbtas naujas m.m. statutas (Vyriausybės Žinios 298), pagal kurį direktorius skiriamas prezidento, o mokytojai — švietimo ministro. Reformuotos mokyklos direktorium buvo numatytas J. Zikaras, bet jam atsisakius, paskirtas I. Šlapelis, kuris tas pareigas ėjo iki 1940. Mokykla pavadinta Meno mokykla. Po reformos mokslo planas pakeičiamas ta prasme, kad kursui eiti skiriami 6 metai: 4 metai skiriami bendrajam skyriui, kur, be meno dalykų, buvo dėstomi bendrojo lavinimo dalykai ir 2 metai specialiajam skyriui. 1932 mokykla turėjo šiuos skyrius: tapybos (ved. P. Kalpokas), skulptūros (J. Zikaras), grafikos (A. Galdikas), dekoratyvinio meno (V. Didžiokas), freskos ir mozaikos (J. Mikė-

nas). Keramikos studijai (ved. Pr. Brazdžius) pastatyta nauja patalpa ir įrengta studija su būtiniausiomis mašinomis ir kitomis priemonėmis. Be specialių studijų, pradėta dėstyti freska ir mozaika, įvesta dekoratyvinės skulptūros akmens kalimo ir medžio drožimo pamokos. Biblioteka turėjo 5000 tomų. Iki 1929 mokykla turėdavo apie 135 mokinius drauge su laisvaisiais klausytojais. 1932 buvo 120 mokinių (laisvieji klausytojai jau nebebuvo priimami). 1932 mokė 18 mokytojų, jų tarpe: A. Varnas, P. Kalpokas, J. Zikaras, A. Galdikas, I. Šlapelis, J. Šileika, V. Didžiokas, J. Mackevičius, J. Mikėnas, J. Janulis, Pr. Brazdžius, J. Vienožinskis, V. Dubeneckis, M. Dobužinskis ir kt. 1922–32 išduoti 38 atestatai. Mokyklai kasmet buvo skiriama apie 200.000 litų.

1935 rudenį nutarta m.m pavadinti Dailės mokykla. Čia be bendrųjų meno, mokslo ir pedagoginių dalykų įsteigtos 6 studijos: tapybos, skulptūros, grafikos, dekoratyvinio meno, audinių ir keramikos. Mokomasis personalas papildytas naujais mokytojais: St. Ušinskas, Liudas Strolis, Adomas Smetona, V. K. Jonynas, Rimtas Kalpokas.

1939 atgavus Vilnių, kilo reikalas išspręsti ir ten buvusios Meno akademijos klausimą. Tam tikslui švietimo m-ja paruošė Dailės mokyklų įstatymą, kuris 1940 V 15 paskelbtas Vyriausybės Žiniose. Šiuo įstatymu Kaune įsteigta Taikomosios dailės mokykla, o Vilniuje — Grynosios dailės mokykla. Abi šios mokyklos turėjo tas pačias aukštųjų mokyklų teises ir programą, numatytą tuo pačiu įstatymu. Mokslas jose truko 5 metus, studentais buvo priimami turį brandos atestatą. Be tikrųjų klausytojų, buvo priimami ir laisvieji (be brandos atestato). Pirmoji bolševikų okupacija Dailės mokyklų įstatymo nepanaikino, tepakeitė mokyklų pavadinimus: kauniškė Taikomosios dailės mokykla gavo Taikomosios dailės instituto vardą, o vilniškė Grynosios dailės mokykla pavadinta Vilniaus dailės akademija (žr.). Taikomosios dailės instituto dir. 1940 VII paskirtas Liudas Strolis, atleisti mokytojai J. Mackevičius, A. Varnas ir V. K. Jonynas, naujais pakviesti V. Jurkūnas, J. Kovalskis, J. Prapuolenis, B. Pundzius, P. Puzinas ir J. Steponavičius. Į Vilnių persikėlė J. Mikėnas, J. Šileika, J. Vienožinskis.

1941 prasidėjus rusų-vokiečių karui, laikinoji Lietuvos vyriausybė instituto direktorium paskyrė V. K. Jonyną. Atleidus kai kuriuos mokytojus, į institutą pakviesti keli nauji: V. Kašuba, Alg. Mošinskis ir L. Truikys. 1943 vokiečiai uždarė institutą, bet mokslas buvo slapta tęsiamas Liet. dailininkų s-gos patalpose. Nuo 1943 rudens vėl leista institutui veikti ir mokslas tęsėsi iki 1944 VI 15. 1942 Taikomosios dailės institutas surengė Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje studentų darbų parodą ir išleido platų iliustruotą katalogą su mokykloje buvusiomis studijomis, mokomuoju personalu ir smulkia programa. 1944 institutą baigė Vyt. Kasiulis, M. Markulis, Alf. Krivickas, J. Virakas ir K. Jezerskis. Antrosios bolševikų okupacijos metu institutas pavadintas Vidurine taikomosios dailės mokykla. *J.P. ir V.K.J.*

Meno mokykla Kaune

Meno mokyklos žr. Meno akademijos, Meno pedagogika, Taikomojo meno mokyklos.

Meno muziejus žr. Muziejus.

Menon Vengalil Krišnan Krišna (g. 1897) indų politikas. Baigęs teisės mokslus Londone, vertėsi advokatūra, žurnalistika. Priklausė Anglijos darbiečiams. Tapęs Nehru šalininku, 1947 paskirtas Indijos aukštuoju komisaru Londone ir 1952 Indijos atstovu Jungtinėse Tautose. 1953 išrinktas Indijos parlamento nariu. Įvairiose tarptautinėse konferencijose ir Jungtinėse Tautose reiškiasi kaip tarpininkas, sprendžiant visokius konfliktus, pvz. Indokinijos, Vokietijos, Korėjos ir kt.

Menonitai tikybinė bendruomenė, įsikūrusi 1523 Züriche ir vėliau gavusi savo vardą pagal kun. Simons Menno (1492–1559). M. nepripažįsta vaikų krikštijimo (krikštija tik suaugusius), valstybinės prievartos tikybiniuose reikaluose, atmeta karo tarnybą, priesaiką ir santuokos išskyrimą. Jų gyvenimo taisyklė — Kristaus sekimas kalno pamokslo prasme. Dėl savo

pažiūrų, ypač karo tarnybos atžvilgiu, buvo nemėgiami ir net persekiojami tiek katalikiškų, tiek protestantiškų kraštų valdovų. Pradžioje jie prieglaudos ieškojo Olandijoje, XVI a. V. Prūsuose, kiek vėliau Badene, Moravijoje, Šveicarijoje ir kitur. 1683 prasidėjo m. emigracija į Š. Ameriką, XVIII a. daugelis jų įsikūrė P. Rusijoje. 1958 jų buvo: JAV 162.700, Kanadoje 52.822, Olandijoje 41.368, Vokietijoj 12.000, Meksikoje 7553, Paragvajuje 5309, Javoje 3756, Prancūzijoje 2700, Šveicarijoje 1900; kituose kraštuose m. yra reti.

Mažojoje Lietuvoje m. pradėjo kurtis XVIII a., kai Fridrichas I parsikvietė juos iš Šveicarijos ir pažadėjo tikėjimo laisvę. Jie buvo įkurdinti Nemuno žemupy. 1711 iš Šveicarijos atvyko 42 menonitų šeimos ir įsikūrė Jedvilaičiuose, Linkūnų vls. Čia jie įst. savo vad. Lietuvišką parapiją (Litauische Gemeinde; 1918 parapijos vardas pakeistas Gemeinde Memelniederung). 1713 18 šveicarų m. įsikūrė Kalvių dv., Linkūnų vls. Tais pačiais metais į šią sritį dar atvyko m. iš Kulmo; jie yra buvę olandų kilmės. Čia jie išsinuomojo iš Kaukėnų dvarų administracijos 3 dvarus ir daugiausia vertėsi gyvulininkyste ir sūrių gamyba. 1724 Tilžės apylinkėje jau buvo 105 menonitų šeimos. Fridrichas Vilhelmas I nesilaikė Fridricho I menonitams duotos tikėjimo laisvės ir ėmė versti juos stoti į kariuomenę. M. atsisakius, 160 jų šeimų turėjo palikti šį kraštą. Daugumas išvyko į Olandiją, apie 40 šeimų pasitraukė į lenkų valdomus V. Prūsus. 1732 į jų vietą karalius parsikvietė zalcburgiečių kolonistus. Fridrichas II buvo nuolaidesnis m. atžvilgiu, ir 1740 apie 60 šeimų iš Elbingo apylinkių atsikėlė į Pričkagrabio vls., kur išsinuomojo 3 dvarus, kiti 1758 įsikūrė Plaušvarių dv. Čia jie 1767 pasistatė bažnytėlę ir 1776 ta Lietuviškoji parapija (Gemeinde Litauen) jau turėjo 387 narius. 1925 Gumbinės apygardoje buvo 500 menonitų šeimų, iš kurių didžioji dalis (464 šeimos) gyveno Tilžėje. Prieš II pas. karą m. rinkdavosi į pamaldas Tilžėje ir Kaukėnuose. Žr. dar Anabaptistai.

Mennonitisches Lexikon II, 1937; Evang. Kirchenlexikon 1958. *A.Gnt.*

Meno paminklas istorinės reikšmės meno dalykas, pvz. architektūros, skulptūros, tapybos, keramikos, tekstilės, metalo ar kitų meno šakų kūrinys, liudijąs apie praeities meno kultūrą ir dėl to vertas apsaugoti nuo sužalojimų, perdirbinėjimų ir sunaikinimo, tyrinėjamas mokslo metodais. M.p. yra nekilnojamų ir kilnojamų, kurie telkiami į muziejus ir saugomi (žr. Paminklų apsauga).

Meno parodos žr. Meno kritika, Meno prekyba.

Meno pedagogika, arba meninis auklėjimas. Meninės kultūros ugdymas vyksta trimis kryptimis: 1. meno kūrybos ir istorijos pradmenų dėstymas vaikams mokykloje pamokomis, darbeliais, paišyba (žr. Vaikų piešiniai), 2. profesionalų menininkų ruošimas meno mokyklose, taikomojo meno mokyklose bei meno akademijose, 3. meno populiarizavimas suaugusiųjų tarpe. Mūsų amžiuje fotomechaninės reprodukcijos technikos išsivystymo dėka nepaprastai išaugo įvairių rūšių meno kūrinių reprodukcijų, meno albumų, populiarių iliustruotų monografijų, vadovų, leksikonų leidimas; juos šiandieninė publika mieliau perka kaip kitų rūšių knygas. Gausūs puikiai iliustruoti meno žurnalai skiriami menininkams ir plačios visuomenės meno supratimui ugdyti. Menas šiandien populiarizuojamas per paskaitas, radiją, kiną, televiziją, aiškinamas parodose ir muziejuose; organizuojamos studijų išvykos į meno centrus ir kraštus; jomis Europoje kasmet pasinaudoja milijonai žmonių. Visose m.p. reiškimosi srityse gali aktyviai dalyvauti įvairios organizacijos ir ypatingai valstybė, paremdama m.p. veiksmus materialiai, bet taip pat pajungdama m.p. vienos kurios ideologijos propagandai, pvz. skiepydama per meno pamokas vaikams politines idėjas, versdama jaunus menininkus laikytis vienos meno krypties ar vaizduoti tik vienai kuriai ideologijai tinkamas temas, meno literatūroje, meno paskaitose, meno ekskursijose, visur įvairiais būdais varyti propagandą už tą pačią ideologiją (daugiau žr. Menas).

Allg. Grundlagen der Kunstpädagogik (Handbuch der Kunst- und Werkerziehung 1) 1953; *W. Waetzold,* Du und die Kunst 1948; *P. Bradt,* Sehen und Erkennen [10]1954; žurnalai: Die Kunst und das schöne Heim; Das Kunstwerk; Amateur d'Art; Amours de l'Art; L'Oeil; Arts; Magazine of Arts ir daug kt.

Meno politika žr. Menas, Meno pedagogika.

Meno prekyba seniau vykdavo prekyviečių aikštėse, kuriose XV–XVIII a. menininkai ruošdavo tradicines savo darbų pardavimo muges. Šių dienų m.p. dalijama į keletą klasių. Pati aukščiausia m.p. klasė prekiauja senųjų meistrų darbais ir didelės vertės iškasenomis, kai kurie organizuoja parduodamų vertingų privatinių rin-

kinių varžytynes (aukcionieriai) ir tam tikslui spausdina dažnai mokslinės vertės turinčius varžytynių katalogus. Per šitos m.p. tarpininkavimą senojo meno palikimas vis labiau pereina iš privatinių rankų į viešuosius muziejus. Šios klasės meno pirkliai yra dideli senojo meno žinovai ir ekspertai ypatingai meno klastojimų atvejais, kurie m.p. yra labai plačiai praktikuojami, bet tik išimtiniais atvejais iškyla aikštėn kaip internacionaliniai skandalai (žr. Meegeren, Malskat). Kita m.p. apsiriboja pačia naujausia kūryba ir tam tikslui nuolat ruošia savo salonuose aktualias parodas. Šios rūšies meno pirkliai dirba kontakte su menininkais ir bėgamojo laiko visuomenės gyvenimu, patys daro įtakos visuomenės skoniui ir turi lemiamos reikšmės jaunų talentų iškėlimui. Žemesnė m.p. klasė verčiasi įvairiomis antraeilėmis meno senienomis ar naujais taikomojo meno dirbiniais, turinčiais didesnę ar mažesnę dekoracinę bei istorinę vertę, kai kurie jų specializuojasi porceliano, kiti baldų ir kt. srityse. Senąja grafika dažnai prekiauja knygų antikvariatai (žr.), meno reprodukcijomis — meno knygynai. Internacionalinės m.p. centrai yra Paryžius, Londonas, Naujorkas, Venecija, Florencija, Roma, Amsterdamas, Viena, Münchenas.

Internationales Kunst-Adressbuch / International Directory of Arts Annuaire Internationale des Beaux-Arts Berlin 5, 1958–59 (adresai viso pasaulio m.p. įmonių, rinkėjų, muziejų, žurnalų redakcijų). Klastojimai: *St. Beissel,* Gefälschte Kunstwerke 1909; *P. Endel- A. Rössel,* Fälscherkünste 1909; *A. Neuburger,* Echt oder Fälschung? 1924.

Menorca žr. Minorca.

Meno rinkiniai žr. Muziejus.

Meno sociologija žr. Menas.

Meno stiliai žr. Stilius.

Meno teorija žr. Meno filosofija.

Menotyra žr. Menas, Meno istorija, Meno filosofija.

Meno topografija žr. Meno geografija, Meno literatūra.

Menotti Gian Carlo (g. 1911) italų kilmės amerikiečių operinės muz. kompozitorius. Atvykęs 1928 į JAV, mokėsi Curtis muz. institute (Filadelfijoje), kurį baigė 1933; 1941–55 vadovavo ten pat kompozicijos klasei. Stiprios dramatinės įtampos M. operos, kurioms jis pats rašo libretus, yra susilaukusios tarptautinio pasisekimo. Ypač išskirtinos The Medium 1946 (perdirbta 1951 į filmą), The Consul 1950 ir The Saint of Bleecker Street 1954 (už pastarąsias dvi M. gavo Pulitzerio premijas). Kitos jo operos: Amelia Goes to the Ball 1937, radijo opera The Old Maid and the Tief 1939, The Island God 1942, The Telephone 1947, pirmoji specialiai televizijai parašyta opera Amahl and the Night Visitors 1951, madrigalinė opera - pantomima The Unicorn, the Gorgon and the Manticore 1956 ir Maria Golovin 1958. Prisitaikydamas prie dramatinės situacijos ir nuotaikos, M. vartoja įvairius stilius, nors šiaip jo kūryboje daugiau jaučiama italų operos tradicija, ypač Puccinio krypties verizmas. Neoperinė jo kūryba nėra gausi: baletai Sebastian 1944 ir Errand into the Maze 1946, fort. koncertas 1945 ir keletas smulkesnių instrumentinės muz. kūrinių. *K.O.*

Mensa žr. Stalas (žvaigždynas).

Mensae regiae (lot.) karaliaus stalo dvarai žr. Ekonomijos.

Mensching Gustav (g. 1901) vokiečių religijų istorikas, dėstęs Herderio inst. Rygoje, po 1940 Bonos univ. prof. Pagrindiniai jo darbai: Das heilige Schweigen 1926, Buddhistische Symbolik 1929, Die Idee der Sünde 1931, Das heilige Wort 1937, Allgemeine Religionsgeschichte ²1949, Geschichte der Religionswissenschaft ²1948, Gut und Böse im Glauben der Völker 1941 (²1950), Soziologie der Religion 1947, Das lebendige Wort (religijos istorijai tekstų rinkinys) 1952, Buddhistische Geisteswelt 1955, Leben und Legende der Religionsstifter 1955 ir kt. M. yra lietęs ir baltų religijos klausimus.

Mens sana in corpore sano (lot.) sveika dvasia sveikame kūne (citata iš Juvenalio Satyrų X, 356).

Menstruacija (iš lot. menstruus ‚mėnesinis') mėnesinės (žr.).

Menševikai (rus. menševiki ‚mažumiečiai') Rusijos socialdemokratų partijos narių grupė, atstovaujanti evoliucinio socializmo pasaulėžiūrai. Darbininkų socialdemokratų partijoje, slaptai įst. Minske 1898 marksizmo ideologijos pagrindais, ėmė reikštis skirtingų pažiūrų jau nuo 1903, kada tos partijos II kongrese Briuselyje ir Londone kilo nesutikimų tarp V. I. Lenino ir J. O. Martovo dėl partijos narių privalomo aktyvaus dalyvavimo įvairiuose partijos padaliniuose. Atstovaudami 26 slaptiems partijos padaliniams, tame kongrese dalyvavę 43 delegatai nustatė revoliucinę Rusijos socialdemokratų partijos programą, siekiančią socialistinės revoliucijos, kapitalizmo sunaikinimo ir proletariato diktatūros įsteigimo — tolimesnės

ateities partijos tikslų, ir carizmo nuvertimo, demokratinės respublikos suorganizavimo bei darbininkų ir valstiečių padėties pagerinimo — artimesnės ateities uždavinių. Ginčai dėl partijos narių pareigų privedė prie balsavimo. Daugumas delegatų pasisakė už radikalesnes Lenino pažiūras, mažuma už nuosaikesnes Martovo mintis. Nuo to laiko Lenino šalininkai buvo vadinami bolševikų (daugumiečių), o Martovo rėmėjai — menševikų (mažumiečių) vardu.

Tarp bolševikų (žr. Bolševizmas) ir m. pamažu atsirado ne tik organizacinių pažiūrų, bet ir politinės ideologijos skirtumų, kurie pasireiškė jau per 1905 Rusijos karą su Japonija ir per 1905 Rusijos revoliuciją. Lenino vadovaujami bolševikai atstovavo radikaliam revoliuciniam marksizmui, o tuo metu G. Plechanovo vadovaujami m. pasisakė už evoliucinį socializmą. Be to, m. linko bendradarbiauti su P. N. Miliukovo atstovaujamu liberalinės buržuazijos sąjūdžiu (žr. Kadetai), bet bolševikai reikalavo tuoj pat sudaryti laikinę revoliucinę vyriausybę ir tvirtai buvo nusistatę prieš bet kokį kompromisą su liberalais. Tuo metu m. Rusijos socialdemokratų partijoje buvo stipresni ir jų skaičius vis augo. Dar 1904 centrinis partijos komitetas buvo sudarytas iš m. Pats Leninas buvo priverstas pasitraukti iš slapto partijos organo Iskra redaktorių ir ėmė leisti bolševikų laikraštį Vperiod. M. pasaulėžiūrai atstovavo dar ir kitas m. leidžiamas, Plechanovo redaguojamas žurnalas Zvezda.

Skilimas tarp m. ir bolševikų padidėjo III partijos kongreso metu 1905. M. atstovai susirinko Ženevoje, o bolševikų Londone. Tuo metu bolševikai vis dėlto dar nenutraukė ryšių su socialdemokratų partija ir neišstojo iš jos. Po 1905 revoliucijos laimėjimų socialdemokratams pavyko tiek sustiprėti, jog net keli jų atstovai buvo išrinkti į III ir IV Rusijos dūmą. Bolševikai vėl suartėjo su m., ir IV partijos kongrese Stockholme 1906 abi marksistinės socialdemokratų grupės susitaikė, nors ir neišlygino savo ideologinių skirtumų. Skilimas vėl įvyko 1912 bolševikų sušauktoje Prahos konferencijoje. Tada bolševikai pasiskelbė išmetą m. iš socialdemokratų partijos ir oficialiai ėmė vadintis Rusijos bolševikų socialdemokratų partija. M. atstovai 1912 susirinko Vienoje. Čia kartu su jais dalyvavo L. Trockis, nors jis oficialiai neprisidėjo nei prie m., nei prie bolševikų. Vienos suvažiavime m. vėl pasisakė už evoliucinį socializmą, kurio jie tikėjosi pasiekti Rusijoje legalių reformų keliu.

Žymesni m. ideologai ir vadai buvo J. O. Martovas, G. Plechanovas, P. B. Akselrodas, Vera Zasulič, A. F. Danas, Potresovas. 1914 prasidėjus pas. karui, m. bendradarbiavo su Rusijos carine vyriausybe, pateisindami gynimosi karą ir prisidėdami prie Rusijos gynimo organizavimo. 1917 III revoliucijos metu m. bendradarbiavo su liberalinės buržuazijos atstovais kovoje prieš carizmą, nes jie tikėjo, kad vietoje nuversto carizmo turės būti ilgesniam laikui įsteigta buržuazinė demokratinė respublika, kaip būtina pereinamoji pakopa į legalų socializmo įvedimą. Dėl to m. atstovai įėjo ir į A. Kerenskio vyriausybę. Jie jautėsi stiprūs, nes 1917 m. kontroliavo daugelį darbininkų profesinių sąjungų. Tačiau bolševikų įtaka Petrapilio ir Maskvos darbininkų tarybose greitai stiprėjo. 1917 X revoliucija bolševikai nuvertė Kerenskio vyriausybę ir 1918 savo antrame partijos kongrese visai nutraukė ryšius su m., galutinai suformuodami Rusijos komunistų (bolševikų) partiją. Daugelis m., vadovaujami J. O. Martovo, kartu su kontrorevoliucine buržuazija aktyviai dalyvavo 1917–20 Rusijos civiliniame kare, kovodami prieš komunistus. Raudonajai armijai laimėjus pilietinį karą, nemaža m. likviduota. Kiti jų paliko Rusiją ir tremtyje gyvendami leido savo žurnalus Socialističeskij Viestnik ir Zaria. Dalis m. dar bandė slaptai veikti Sovietų Rusijoje, nors bolševikai, juos susekę, tuoj likviduodavo. J. V. Stalinui pasidarius diktatoriumi ir ėmus naikinti trockininkus, oficialiai jie buvo kaltinami sekę m. politine ideologija. *K.Avž.*

Menšikov 1. Aleksandr Danilovič (1672–1729) rusų valstybininkas, karo vadas, artimiausias caro Petro I bendradarbis. Gimęs rūmų arklininko šeimoje, mokėsi kepėjo amato ir buvo Maskvos gatvėse bulkučių pardavėju. Dar berniuku būdamas pateko į caraičio Petro karišķų žaidimų dalinius ir savo energijos ir sugebėjimų dėka ėmė greit kilti. 1693 pasidarė Preobraženskо pulko bombarduotuoju, buvo paties Petro I as-

A. D. Menšikov

meniniu tarnu ir aktyviai dalyvavo caro orgijose. 1695–96 dalyvavo Petro I Azovo žygiuose ir po to 1697–98 lydėjo Petrą I kelionėje į Olandiją ir Angliją. Petro I favoritui kng. F. Lefortui mirus, M. pasidarė pagrindiniu caro patarėju. 1700–21 D. Šiaurės karo metu M. pasižymėjo daugelyje kautynių. 1703 paskirtas pirmuoju Petrapilio gubernatorium ir vadovavo naujosios Rusijos sostinės ir Kronštadto pilies statybai. Su rusų kariuomene įsiveržęs į Lenkiją, 1706 sumušė švedus prie Kališo. Savo asmenine drąsa ir sėkmingu kariojo sparno vadovavimu, M. prisidėjo prie 1709 Poltavos kautynių su švedais laimėjimo ir už tai gavo iš Petro I generolo feldmaršalo titulą. Kiek anksčiau jau jis buvo gavęs iš Vokietijos imperatoriaus Austrijos kng. ir iš Petro I Rusijos kng. titulus. Po Poltavos kautynių M. su rusų kariuomene padėjo Petro I sąjungininkui Lietuvos-Lenkijos karaliui Augustui II apvalyti kraštą nuo švedų kariuomenės likučių. 1709–14 M. vadovavo rusų kariuomenės žygiams į Kuršą, Pamarį ir Holšteiną. Iš Kuršo jis parsivežė karo belaisvę Mortą Skavronskaitę, kuri netrukus pasidarė Petro I meilužė ir vėliau caro žmona, gavusi Kotrynos vardą.

M. buvo artimiausias Petro I padėjėjas ir vidaus administracijos reikaluose. Kurį laiką jis buvo Ingrijos generalgubernatorium su beveik neribota galia, nuo 1718 paskirtas karo kolegijos (krašto apsaugos m-jos) pirm. ir 1722–23, Petro I Persijos žygių metu, veikė kaip Rusijos vyriausybės galva, Petrui išvykus į žygį. Petras I jam nuolat pavesdavo atlikti įvairius karinius, diplomatinius ir administracinius uždavinius. M. tačiau dažnai išnaudojo cąro pasitikėjimą savo asmeninio praturtėjimo tikslams. Petras I nekartą jį baudė didelėmis piniginėmis pabaudomis už suktybes, korupciją, išeikvojimą, kyšius ir pn., bet M. vis sugebėdavo atgauti caro malonę ir pasitikėjimą.

1725 po Petro I mirties M. su rūmų gvardijos pagalba paskelbė carienę Kotryną Rusijos imperatore. Kotryna I krašto valdymą faktiškai atidavė į M. rankas, pavesdama jam svarbiausią vaidmenį jo iniciatyva įkurtoje Vyriausiojoje slaptojoje taryboje. Savo politinę galią M. bandė pratęsti ir po Kotrynos I mirties 1727, perversmo bei suklastoto testamento priemonėmis į sostą pasodindamas mažametį Petrą II ir pasidarydamas Rusijos diktatoriumi. Absoliuti M. galia ir jo bandymas išleisti savo dukterį Mariją už Petro II sukėlė senąsias bajorų šeimas prieš ją. Intrigomis M. buvo savo konkurentų, vadovaujamų V. L. Dolgorukio, nuverstas. Iš jo atimti visi titulai ir valstybinės pareigos, turtas konfiskuotas. 1727 ištremtas į Sibirą, kur ir mirė Beriozovo mieste.

Biografii Rossijskich generalissimov i generalfeldmaršalov I, 1840; *G. V. Episov*, Bibliografija A. D. Menšikova 1875; *M. M. Bogoslavskij*, Piotr I, t. 1–4, 1940–48.

2. Aleksandr Sergejevič (1787–1869) kunigaikštis, vyr. rusų kariuomenės vadas Krymo kare. Nuo 1809 buvęs karo tarnyboje ir 1812–13 dalyvavęs kovose prieš Napoleoną, M. jau 1816 pasiekė generalmajoro laipsnį. 1827 buvo paskirtas kontradmirolu ir jūros generalinio štabo virš., pasidarydamas Rusijos karo laivyno vadu. 1828–29 dalyvavo kare prieš Turkiją. 1831 paskirtas Suomijos generalgubernatoriumi. 1853 pasiųstas su diplomatine misija į Konstantinopolį, bet čia jam nepavyko. Prasidėjus Krymo karui, M. 1853 paskirtas vyr. karo pajėgų vadu Kryme. Nors ir pasižymėjo Sevastopolio gynime, bet apskritai buvo gana neveiklus. Dar karui nepasibaigus, M. 1855 Mikalojaus I atšauktas iš Krymo ir paskirtas Kronštadto generalgubernatoriumi. 1856 visai pasitraukė iš valstybinės veiklos. *K.Avž.*

Meñtalas 1. duonos įmaišas, jo minklė; salyklinis merkinys, jo tyrė ar įraugas, taip pat ir visoks miltų blendalas, kuriuo girdo pavasarį karves, darbo metu arklius; 2. kailiams, odoms rauginti įraugas, kur be miltų blendalo pridėta dar eglės žievių ir kt. medžiagų.

Mentalitetas (iš lot. mens ‚protas') 1. mąstysena, mąstymo būdas; 2. atskiram žmogui ar grupei būdingų dvasinių nusiteikimų bei nusistatymų visuma, dvasinė laikysena.

Mentė 1. iki 1 m ilgio ir 20 cm pločio lentelė, nuo pusės susiaurinta, išdrožiant jai kotą; m. įmaišo duoną, alui salyklą ir t.t.; 2. kasiklis bulvėms, vaistažolėms kasti; 3. irklas (Žemaičiuose); 4. mūrininko įrankis skiediniui krėsti, jam sulyginti, kitur žinoma skolintiniu kelniõs žodžiu; 5. anatomijoje žr. Mentikaulis.

Mentha žr. Mėta.

Mentikaulis (lot. scapula) anatomijoje plokščias, platus trikampės formos kaulas viršutinėje nugaros dalyje, nuo 2 ligi 7 šonkaulių; jis sudaro peties užpakalį, turi tris kraštus ir tris kampus. Viršu-

tinis kraštas trumpiausias, vidurinis (medialinis) ilgiausias, šoninis (lateralinis) guli pažasties užpakalinėje sienoje. Viršutinio ir vidurinio krašto susidūrime yra viršutinis kampas, vidurinis ir šoninis kraštas sueina apatiniame kampe; šoninis kampas yra storesnis ir vad. kaulo galva, kurios šoniniame paviršiuje yra kremzle padengtas įgaubimas, sudaras peties sąnario dalį. Čia yra dvi ataugos: akromionas (acromion), kuris sudaro menties keteros tęsinį ir paukščio snapo pavidalo atauga, kuri jungiasi su peties kaulu ir raktikauliu. M. užpakaliniame paviršiuje yra įkypai einanti ketera, kuri dalija jį į mažesnį viršutinį ir didesnį apatinį įdubimą. *K.Ožl.*

Menti nostrae yra pop. Pijaus XII pamokymai (exhortatio) apie kunigystės kilnumą, šventumą, tobulumą. 1950 IX 23 dokumento (Acta Apostolicae Sedis, 42, 1950, 657–702) pirmoje ir antroje dalyje popiežius nagrinėja kunigystės kilnumą, išeidamas iš Kristaus asmens šventumo ir atliekamųjų pareigų atsakomingumo; trečioje ir ketvirtoje dalyje nurodo kunigų auklėjimo ir auklėjimosi normas bei iškelia naujųjų laikų spręstinas problemas. M.n. yra panašių pop. Pijaus X Haerent animo ir pop. Pijaus XI Ad catholici sacerdotii dokumentų papildymas ir pritaikymas naujiems laikams.

U. Gamba, Esortazione al clero del b. Pio X integrata con le encicliche di Pio XI ‚Ad catholici sacerdotii' e di Pio XII ‚Menti Nostrae' 1951. *A.Lm.*

Mentolas (iš lot. mentha ‚mėta' ir oleum ‚aliejus'), arba 1-metil-4-izopropilcikloheksanolas-3, (4) $(CH_3)_2CH–C_6H_9(–CH_3)(–OH)(1·3)$, yra žiedinis monoterpenoidinis prisotintas antrinis alkoholis. Jo molekulėje yra trys asimetriški centrai, taigi galimos 4 raceminės formos: ± mentolas, ± neomentolas, ± izomentolas ir ± neoizomentolas. Visos jos yra pagamintos ir išskirstytos į jų optiškuosius antipodus. Kairinis m. gausiai paplitęs gamtoje, ypač įvairių pipirmėtės, arba šaltmėtės (M e n t h a p i p e r i t a L.), atmainų eteriniuose aliejuose, iš kurių išskiriami dideli m. kiekiai. M. dar gaunamas hidrogeninant mentoną, pulegoną, piperitoną, arba timolą ir kt. būdais. Mentolo bespalviai kristalai turi būdingą mėtinį kvapą, lydosi 43°, verda 216° temperatūroje; jų d_{15}^{15} 0.890, n_D^{20} 1.4615, $(\alpha)_D$ −49,4°. Tirpus organiniuose tirpikliuose. Veikdamas šalčiui jautrius nervus, m. sukelia gaivinantį vėsumo jausmą, todėl plačiai vartojamas dantims miltelių bei pastų ir burnai plauti preparatų gamyboj. Gana daug m. sunaudojama vaistų, saldainių ir likerių pramonėje. Tik nežymus jo kiekis sunaudojamas kvepaluose.

E. Guenther, The Essential Oils II, 1949; *P. Z. Bedoukian,* Perfumery Synthetics and Isolates 1951; *V. M. Rodionov,* Chimija i technologija dušistych veščestv 1953. *J.Vbr.*

M. f a r m a c i j o j e. M. odos paviršiuje sukelia vėsumos jutimą, kuris yra susijęs su kraujo indų išplėtimu, odos temperatūros pakilimu, ir dalinę analgesiją. Naudojamas iš viršaus linimentų ar tepalų pavidalu su metilo salicilatu nuo neuralgijos ir reumato. Įtepimo būdu ar įkvepiant m. garus iš karšto vandens (drauge su kamparu ar eukalipto aliejumi) naudojamas nuo nosies ir kvėpavimo takų gleivinių uždegimo. M. įeina į nosies lašų sudėtį nuo slogos (1–2% skystame parafine). M. mišinyje su chloralio hidratu, fenolu ar kamparu naudojamas kaip dantų lašai skausmui malšinti. *St.K.*

Menton (it. Mentone) Rivieros pajūrio kurortas P. Prancūzijoje tarp Monako ir Italijos sienos, 21 km į r. nuo Nicos; apie 22.000 gyv. (1955). M. ypačiai mėgiamas kaip žiemojimo vieta dėl švelnaus, saulėto klimato. Prancūzija M. nupirko iš Monako princo 1861. Į rytus nuo M. yra Grimaldi urvai (žr.).

Mentoras (gr. Mentōr) graikų mitologijoje Alkimo sūnus, Odisėjo jaunystės bičiulis. Išvykdamas į Trojos karą, Odisėjas pavedė jam globoti savo namus. M. pavidalu Atėnė duoda patarimus Odisėjo sūnui Telemachui, keliaujant į Pilą (gr. Pylos) ir į Spartą, taip pat kovojant su savo motinos Penelopės jaunikiais. Naujaisiais laikais, ypač nuo Fénelono ‚Avantures de Télémaque' 1699, M. vardas vartojamas prityrusio patarėjo, mokytojo prasme.

E. Schwartz, Die Odyssee 1924; *W. Jäger,* Paideia I, ²1936.

Menturdumblis (Nitella) maurabraginių (Characeae) šeimos dumblis. Sutinkamas stovinčiuose bei lėtai tekančiuose vandenyse, dugne.

Menturė b o t a n i k o j e — augalo pumpurų, lapų, šakų santvarka, kada tame pat aukštyje aplink augį esti jų daugiau kaip dvi.

Menturiai Darkiemio aps. Durpyne surasta vidurinio akmens amžiaus kaulinių žeberklų, žuvų kaulų, riešutų kevalų ir kitokių stovyklos liekanų.

Mentùris iki 1,2 m ilgio, storesniu vienu galu pagalys, vartojamas jovalui skirtoms daržovėms sugrūsti, jovalui maišyti. Su-

Menton

Prancūzijos valdinės turizmo įstaigos nuotrauka

tinkami m., kurių storgalyje dar paliktos ir trumpos šakos. Mažesnį m. (iki 50 cm ilgio) vartoja šeimininkės sugrūsti bulvių tyrei ar kt. valgiams.

Menuetas (prc.) senovinis prancūzų šokis, grakštus, ceremoningas, porinis, $^3/_4$ takto. M. kilęs iš Prancūzijos vietovės Poiton ir apie XVII a. vidurį įvestas į Liudviko XIV dvarą, vėliau paplito visoje Europoje. M. yra charakteringas pasisveikinimo ir nusilenkimo judesiais, žingsniai akcentuotu vieno kelio sulenkimu ir pasistiepimu ant abiejų kojų. M. ritmas vėliau buvo perimtas ir labai mėgiamas kompozitorių. Haydnas jį įvedė į simfonijas, Beethoveno kūriniuose įgavo daugiau variacijų ir buvo vadinamas scherzo vardu. Ir M. K. Čiurlionis yra panaudojęs m. savo styginiame kvartete.

Menuhin Yehudi (g. 1917) JAV smuikininkas, vienas iš pirmaujančių pasaulyje.

Y. Menuhin

Smuiku groti pradėjo turėdamas 4 m. amžiaus. Jau būdamas 7 m., 1924 solistu grojo San Francisco simfoniniame koncerte. 1925 Naujorko Manhattano operoj davė smuiko rečitalį. Po to išvyko studijuoti į Europą pas A. Buschą ir G. Enesco; pastarasis turėjo didelės įtakos jo grojimo stiliui susiformuoti. 1934 atliko pasaulinę kelionę, koncertavo 73 miestuose. Daugiausia koncertuoja JAV ir Londone, dažnai su savo seserim pianiste Hephzibah. M. yra puikus tiek klasikinės, tiek ir modernios muz. interpretatorius.

R. Magidoff, Y. M. 1955. *Iz.V.*

Mėnulis 1. bet kurios planetos palydovui skiriamas vardas. 2. Žemės palydovas, kuris lydi mūsų Žemę kelyje aplink Saulę.

M. judėjimas ir fazės. M. apsisuka aplink Žemę vidutiniškai per 27 d. 7 val. 43 min. ir 11,5 sek. (žr. Laiko skaičiavimas). Jo atstumas svyruoja tarp 360.000 km perigėjaus (žr.) metu iki 400.000 km apogėjuje. Kol M. apskrieja aplink Žemę, kaip tik apsisuka aplink savo ašį. Tokiu būdu M. visada tą patį šoną yra atsukęs į Žemę. Jei M. kelias aplink Žemę būtų apskritimas, tai tematytume tik pusę M. paviršiaus. Tačiau M. kelias aplink Žemę yra elipsė su ekscentricitetu 0,0549. Būdamas arčiau Žemės, M. skrieja greičiau, būdamas nuo jos toliau — pamažiau. Sukasi apie savo ašį pastoviu greičiu. Dėl šio greičių skirtumo atrodo, kad M. truputį švytuoja apie savo ašį. Toks regimas švytavimas vad. ilgio libracija. Šalia to, Žemės sukimosi aplink savo ašį mes esame nešami erdvėje iš vienos ašies pusės į kitą. Tokiu būdu, žiūrime į M. nevisada iš to paties šono: ir vėl atrodo, kad M. kiek švytuoja. Šis švytavimas vad. dienine libracija. Dėl abiejų libracijų vienu ar kitu laiku matomo M. paviršiaus dalis sudaro 59% viso jo paviršiaus. Kadangi tik viena M.

Tamsūs plotai — Mėnulio ‚jūros'

pusė yra Saulės nušviesta, jam besisukant aplink Žemę, mes matome didesnę ar mažesnę tos apšviestos pusės dalį. Tokiu būdu susidaro fazės. Kai M. yra tarp Žemės ir Saulės, jo tamsioji pusė yra atsukta į mus, ir mes jo visai nematome — turime jaunojo M. pradžią. Kai M., beskriedamas aplink Saulę kartu su Žeme, pastarąją pamažu aplenkia, mažas apšviestos M. pusės pakraštėlis pasidaro matomas — turime jaunojo M. piautuvą. M. nulėkus toliausiai į priekį, turime priešpilnį. Tuo metu M. atstumas nuo Saulės darosi tolygiai didesnis, negu Žemės atstumas, ir todėl jo greitis lėtėja, kol pagaliau Žemė jį pasiveja. Dabar Žemė yra tarp M. ir Saulės ir mes matome visą M. apšviestąją pusę — pilnatį. M. nuo Žemės labiausiai atsilikus, turime delčios (žr.) pradžią. Tačiau tuo metu jo greitis vėl pasidaro didesnis už Žemės greitį, ir jis, pasivijęs Žemę, atsiduria vėl tarp Saulės ir Žemės, atgręžęs į mus savo tamsiąją pusę.

A p t e m i m a i. Jei M. takas būtų toje pačioje plokštumoje, kaip ir Žemės takas, tai kiekvieną kartą jauno M. metu turėtume Saulės aptemimą—M. užstotų mums Saulę, — ir kiekvieną kartą, pilnaties metu M. aptemtų, įlindęs į Žemės šešėlį. Tačiau M. takas sudaro 5°9′ kampą su ekliptikos (žr.) plokštuma, todėl aptemimai įvyksta tik tada, kai jaunas ar pilnatis atsitinka M. pereinant per ekliptikos plokštumą, t.y., jei M. ir Saulė būna pakankamai arti mazgo (žr.). Saulė grįžta į tą patį mazgą vieną kartą per drakoninius metus, t.y. per 364,6201 dienų. M. grįžta į tą pačią fazę (pilnatį ar jauną) kartą per sinodinį mėn., t.y. per 29,5306 d. 19 drakoninių metų maždaug atitinka 223 sinodinius mėn. Šis laikotarpis, lygus 18 kalendorinių metų ir $11^1/_3$ dienos arba $10^1/_3$ d., priklausomai, kiek kilnojamųjų metų pasitaiko šiame laikotarpyje, yra vad. saromis (pasikartojimas). Bet kuris aptemimas (M. ar Saulės) pasikartoja per kiekvieną saros laikotarpį. Kadangi saros susideda iš tam tikro dienų skaičiaus su trečdaliu, tai pasikartojąs aptemimas matomas kitoj Žemės vietoje, atitinkančioje Žemės pasisukimą per ⅓ paros. Be to, 19 drakoninių metų iš tikro yra 0,46 dienos ilgesni negu 223 sinodiniai mėn. Dėl šios priežasties pasikartojančių aptemimų pobūdis kinta — pilni aptemimai gali pasidaryti daliniai ir atvirkščiai. Kartu M. šešėlio vieta Žemės paviršiuje su kiekvienu pasikartojimu pasistumia labiau į š. Tokiu būdu bet kuris Saulės aptemimas su anksčiau išvardintais pasikeitimais — pasistūmimu į v. dėl ⅓ dienos ir pasistūmimu į š. dėl skirtumo tarp 19 drakoninių metų ir 223 sinodinių mėn. — pasikartoja kas kiekvieną saros laikotarpį nuo 68 iki 75 kartų, kol visai išnyksta. Iš to skaičiaus pasikartojąs aptemimas yra visiškas apie 25 kartus ir žiedinis arba dalinis (žr. Aptemimas) apie 45 kartus.

M. p a v i r š i u s. Pačios ryškiausios M. paviršiaus žymės yra tamsios žemumų lygumos, išraižytos gilių plyšių, ir staigiais

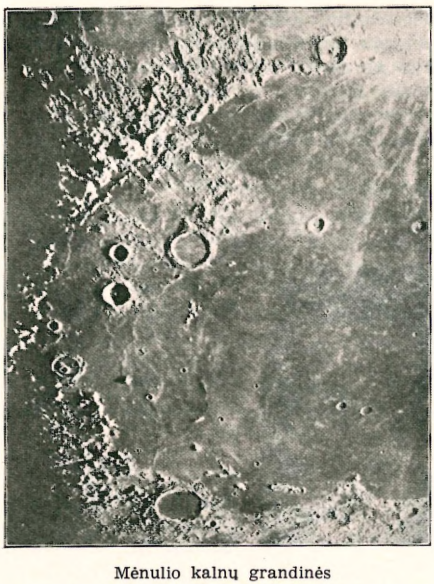

Mėnulio kalnų grandinės

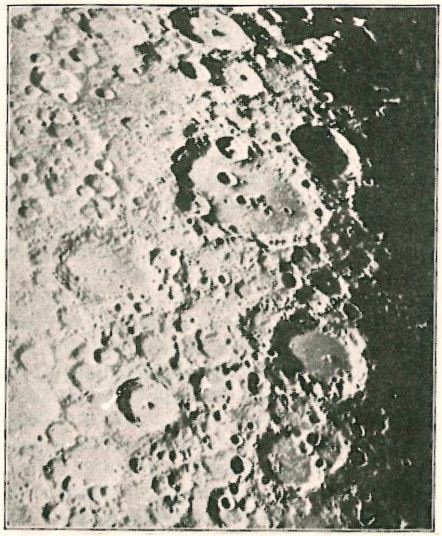

Mėnulio krateriai

skardžiais įvairaus aukščio lygumos. Šios lygumos, tradiciškai vad. jūromis, aiškiai matomos kaip didelės tamsesnės dėmės (M. akys ir t.t.) net plika akimi.

Lygumų pakraščiais ir kitur yra 10 kalnų grandinių. Aukščiausi kalnynai yra pietiniame M. pakrašty, vad. Doerfelio vardu. M. kalnų viršūnės pakyla iki 6000 m virš vidutinio paviršiaus aukščio. Kadangi M. yra žymiai mažesnis už Žemę, tai proporcingai skaičiuojant, aukščiausi M. kalnai prašoka bent tris kartus aukščiausius Žemės kalnus (proporcingai paėmus, 6000 m M. atitiktų apie 24.000 m Žemėje). Be kalnų grandinių, M. gausu pavienių kalnų viršūnių.

M. paviršiuje būdingiausi yra krateriai — apskritos lygumos arba daubos apsuptos iškilusių pakraščių, dažniausiai su kalneliu centre. Kai kuriose vietose kraterių yra labai gausu, — mažesni krateriai susidarę didesnius kraterius supančiuose skardžiuose arba tiesiog didesnių kraterių viduryje.

Yra dvi vyraujančios kraterių susidarymo teorijos — viena sako, kad jie esą vulkaniniai padariniai, panašiai, kaip vulkanų krateriai Žemėje. Ši teorija negali visiškai patenkinamai išaiškinti, kodėl aplink tuos kraterius nėra sustingusios lavos kūgių, kaip Žemėje, ir kodėl kraterių skersmenys yra tokie dideli, o jų supamieji šlaitai, palyginti, ne taip aukšti ir gana siauri. Pagal kitą teoriją krateriai yra kritusių meteorų išmušti. Šios teorijos pagrindinis sunkumas yra išaiškinti kraterių gausumą. Jei kada nors tolimoje praeityje M. keliavo pro erdves, kuriose buvo labai gausu meteorų, jie turėję dar didesniu gausumu kristi į Žemę, dėl didesnės jos traukos. Tačiau Žemėje tokių kraterių labai reta. Reikia pažymėti, kad naujaisiais laikais, pradėjus intensyviai fotografuoti Žemės paviršių iš lėktuvų, atrandama gausių paviršiaus žymių, kurios atrodo kaip per ilgą laiką vandens ir vėjo užneštų kraterių pėdsakai. Atrodo, kad dalis kraterių gali būti vulkaninės kilmės, kita dalis — meteorinės. Dar galėjusios kraterių sudaryme veikti ir kitos, mums nežinomos, jėgos. Kai kurie M. krateriai yra apsupti šviesių spindulių. Šie spinduliai tęsiasi tiesiai tolyn nuo kraterių kartais iki 1500 km. Jų plotis neprašoka 15–18 km. Apie šiuos spindulius tik tiek težinoma, kad jie yra žymiai šviesesni už kitas M. paviršiaus dalis ir kad jie nesudaro nei iškilimų, nei įdubimų paviršiuje — nusidriekdami nepertraukiamai per lygumas, kalnus ir kraterius.

M. fizinės savybės. M. skersmuo yra 3480 km, tankumas — 3,33, jo masė 82 kartus mažesnė už Žemės masę. Dėl to trauka M. paviršiuje yra apie 6 kartus mažesnė, negu Žemėje. Dėl tokios mažos traukos M. negalėtų išlaikyti jokios atmosferos. Nebuvimas refrakcijos (žr.), ir staigus žvaigždės pranykimas, kai M. praeina pro kurią žvaigždę (žr. Okultacija), parodo, kad M. iš tikro jokios atmosferos neturi. Temperatūra M. paviršiuje svyruoja tarp 101°C saulės apšviestame šone ir −143°C tamsioje pusėje. Kadangi M. nėra nei vandens, nei oro, manoma, kad per milijonus metų jo paviršiuje neįvyko jokių žymesnių atmainų. Maži pasikeitimai vyksta tik uoloms skeldėjant dėl didelių temp. svyravimų, ypač M. aptemimo metu, kai M. bet kuri vieta beveik staigiai pereina nuo Saulės karštų spindulių į Žemės šešėlį. Į M. krintą meteorai ilgainiui taip pat sukelia nežymius pasikeitimus. Manoma, kad dėl aukščiau išvardytų įvykių per milijonus metų M. paviršiuje susidarė storas dulkių sluoksnis. Menkas Saulės šviesos atsispindėjimas nuo M. paviršiaus ir, palyginti, nestaigus paviršiaus vėsumas, kai ant jo nebešviečia saulė, patvirtina dulkių sluoksnio buvimą. *Č.M.*

M. tautosakoje. Pavadinimai ‚dievaitis' ir ‚dangaus karalaitis' rodo, kad žmonės M. didžiai gerbė. Ypač būdavo gerbiamas jaunas M. Pirmąkart pamačius jauną trijų vakarų M., reikia pasveikinti ir sukalbėti tam tikrą maldelę, tada galėsi sau išprašyti sveikatos, grožio ir visokios laimės. Tokių maldelių yra užrašyta per 60 (Liet. Tautosakos Lobynas II, 17–25). Be pagarbos M., jose dar minima ‚Perkūno karalystė', pvz. ‚Mėnuo, Mėnuo, Mėnulėli, dangaus šviesus dievaitėli! Duok jam ratų, man sveikatų, duok jam pilnystį, man Perkūno karalystį' (Antalieptė). Užrašytojas pastebi: daugelis ūkininkų šią maldą moka ir tiki, kad ji sulaiko tekantį kraują ir padeda nuo visokių ligų. Norėdami sau išprašyti grožio, taip kalba: ‚Tegul bus pagarbintas švies Mėnesėlis! Tau šviesybė, man grožybė; tau dievystė, man žmogystė' .(Žeimelis). Tokias maldeles kalbėdavo tikintieji žmonės, visai nepagalvodami, kad tai pagonybės liekana. Tikėjimas paremtas simpatetine magija: ‚tau pilnų ratų, o man sveikatų' (Palūšė) arba ‚tau ant pilnystės, man ant jaunystės' (Žasliai). Pilnas M. laikomas grožio ir sveikatos simboliu. Gražus paralelizmas išlaikytas šioj maldelėj: ‚Tegul bus pagarbintas jaunas Mėnesėlis! Tau ant dangaus su žvaigždelėmis, man ant žemės su žmonėmis; tau ant dangaus su šviesybe, man ant žemės su linksmybe; tau pilnatis, man sveikata' (Šeduva). Meldžiantis į jauną M. galima esą pasigydyti nuo karpų ir danties skaudėjimo. Pamačiusi pirmąkart jauną M., mergaitė su nieku nebekalba, eina gulti ir tada susapnuoja savo būsimąjį. Sakoma, kad seniau M., pasivertęs karalaičiu, žemėje klaidžiojęs ir merginas viliojęs. Jis atrodęs labai gražus, sidabriniais drabužiais.

M. yra laikomas Saulės vyru, tačiau dangiškoji pora dabar yra išsiskyrusi. Išsiskyrimo priežastis aiškinama dvejopai. Pagal dainą ‚Mėnuo Saulužę vedė', jis pamilo Aušrinę, ir supykęs Perkūnas, bausdamas už neištikimybę, perkirtęs kardu pusiau. Kitas prozinis mitas pasakoja, kad Saulė ir M. susiginčijo, katram priklauso jų duktė Žemė; jie nutarė eiti lenktynių; jas laimėjo Saulė; tai ji žiūri į Žemę dieną, o pralaimėjęs M. gali žiūrėti į Žemę tik naktį. Kitas variantas pasakoja, kad besiskiriančiai porai, negalinčiai pasidalyti dukters, Perkūnas taip padalijo: dieną Saulė žiūri į Žemę, o naktį — M., o kai jie abu nori žiūrėti į Žemę, tai griausmas vieną katrą nuvaro. Taip gamtos reiškinį aiškina mitai, nes Saulė ir M. retai kartu matomi danguje.

Kitas mitų ciklas aiškina pavidalus, kuriuos žmonės įsivaizduoja matą M. Tokių aiškinimų pasaulio tautose yra labai daug ir įvairių. Būdingi lietuviški aiškinimai yra šie: 1. M. patiko mergaitė, ir jis ją sau pasiėmė; 2. skriaudžiama našlaitė pati prašė M. globos, kad paimtų ją pas save; 3. M. nubaudė merginą už tuštybę, kai ji išėjusi nuoga iš pirties išdrįso palyginti: ‚Mėnesėl, ar mano kūnas šviesesnis, ar tu?' Arba: ‚Ak, kad mano kūnas taip šviestų, kaip Mėnulis!'; 4. M. nubaudė jį įžeidusią moterį, kuri tamsoje paslydo ir pargriuvusi išliejo nešamą vandenį, o tada supykusi ištarė: ‚Kad švieti, tai šviesk, dabar mano pasturgalis labiau šviečia' (ar pn.). Abiem atvejais moterį su naščiais ir kibirais M. pritraukė į save. Kiti vėlesnės kilmės aiškinimai. 5. Kainas laiko ant šakių pamovęs Abelį ‚arba neša ant pečių savo užmuštą brolį, norėdamas paslėpti, arba Kainas kibirais nešiojąs savo brolio kraują. 6. Lenkiškos kilmės yra pasakojimas apie Tvardauską, kuris buvo pardavęs velniui savo sielą, bet nešamas pragaran užkliuvo už M. ir pradėjo giedoti Marijos giesmę, ten ir pasiliko.

M. sudaręs žmonėms ir pavojų. Reikia saugotis, kad miegančio žmogaus neapšviestų M. per langą ar kokį siaurą plyšį, nes tada žmogus gaunąs M. ligą, t.y. vaikščiojąs miegodamas naktimis. Ypač pavojingas toks apšvietimas esąs mažiems vaikams ir nėščioms moterims. Apsisaugoti paprastai prieš M. šviesą lange pastatoma lėlė.

Iš viso tikima, kad M. daręs labai daug įtakos žmonių gyvenimui. Jauname M. gimęs žmogus visą gyvenimą liekąs jaunos išvaizdos, esąs gražus, negreit senstąs, tačiau esąs bailus, silpnas ir nerimtas, labai bijąs ‚blogų akių' (nužiūrėjimo). Sename M. gimęs žmogus esąs senos išvaizdos, susiraukęs, suniuręs, piktas, negražus, greit susenstąs, tačiau esąs sveikas ir stiprus, patvarus, nebijąs akių. Krikštynas reikią daryti jauname M., tai žmogus negreit susensiąs, ilgai būsiąs jaunas ir gražus. Jauname M. vedusieji ilgai gyvensią ir greit nepasensią, tačiau vestuves daugiausia taiko daryti pilnatyje, tada jaunieji turtingai gyvens, jų gyvenimas bus visko pilnas.

Iš M. spėja apie oro permainas ir svar-

bius įvykius. Pvz., jei apie M. yra šviesus ratilas, vad. drignė, tai bus oro permaina. Jei M. yra pavirtęs, kaip sakoma, ‚važiuoja laiveliu', tai daug žmonių sirgs. Ūkininkai labai paiso M. atmainų sėjos metu. Apskritai, galioja dėsnis, kad varpinius javus, ypač vasarojų, reikią sėti jauname M., nes jie auga žemės paviršiuje, o šakniavaisius, kurių derlius auga po žeme, reikią sodinti senname M., kad būtų tvirtesnės šaknys. Išimtys: rugius reikia sėti senname M., kad būtų tvirtesnės šaknys, taip pat žirnius ir kitus ankštinius, nes pasėti jauname M. jie vis žydėsią ir nemegsią vaisių. Daržovės dažniausiai sodinamos senname M., o gėlės jauname ir pilnaty, tada ilgiau ir gražiau žydį. Tad žmonės mano, kad M. skatinąs žemės paviršiuje esančių augalo dalių našumą. Apskritai, nėra nei vieno svarbesnio ūkiško darbo, kurį dirbant, ypač pradedant, nebūtų atsižvelgiama į M. atmainas. Atitinkamos taisyklės sudaromos remiantis panašumo dėsniu.

Etnologai pastebėjo, kad M. gerbimas ypač išplitęs žemdirbyste besiverčiančių tautų tarpe. Tad nenuostabu, jei lietuviai gal net daugiau domėjosi M. ir jį gerbė, negu Saulę. Žmonėms darė įspūdžio M. sudilimas, jo pranykimas ir vėl tarsi iš naujo atgimimas, jo didėjimas arba augimas. Anksti buvo pastebėtas M. ryšys su vandenynų potvyniais ir atoslūgiais, sutapimas su moterų mėnesinėmis; visa tai davė pagrindą susidaryti nuomonei, kad M. turi didelės įtakos žemės gyvenimui.

W. Wolf, Der Mond im deutschen Volksglauben 1929; *Stegemann,* Mond (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens VI, 477–535); *J. Balys,* Tautosaka apie dangų 1951. *J.B.*

Mėnuo yra tam tikras laikotarpis, dvyliktoji metų dalis. Kalendorinis m. yra nuo 28 iki 31 dienos (žr. Kalendografija). Astronomijoj yra keturių rūšių mėnesių: drakoninis, siderinis, anomalistinis ir sinodinis (žr. Laiko skaičiavimas).

Menura žr. Lyra (paukštis).

Menzel 1. Adolph von (1815–1905) vokiečių tapytojas ir grafikas. Didelio talento piešėjas ir virtuozinis Prūsijos praeities ir dabarties vaizduotojas. Grafika: 1839–40 piešiniai (400 iliustracijų) Kuglerio Fridricho D. istorijai (1840), kurie kitų buvo atlikti tada nauja ksilografinės graviūros technika; 1842–57 apie 600 litografinių piešinių Fridricho D. kariuomenė ir jos uniformos 3 tt. Maždaug nuo 1845 M. davė tapybos darbų, kurie pasižymi visiškai impresionistišku matymo būdu ir nepaprastai šviežiu pagavimu veiksmo mo-

A. von Menzel Fridricho Didžiojo fleitos koncertas

mento, portreto ir būdingos išvaizdos, šviesos ir spalvų. Labai žinomi ir populiarūs M. tapybos darbai: Das Balkonzimmer (1845), Tafelrunde in Sanssouci (1850), Flötenkonzert König Friedrich II in Sanssouci (1852), Wilhelmo I karūnavimas Karaliaučiuj (1865), Eisenwalzwerk (1875) — pirmas meninis fabriko darbo paveikslas. Būdamas realistas M. savo istorinėse kompozicijose parodė daug kūrybinės vaizduotės.

E. Bock, A. v. M. Verzeichnis seines graphischen Werkes 1923; *W. Weidmann,* A. M. Skizzenbuch 1846, 1936; *K. Scheffler,* A. M. 1938; *E. Waldmann,* Der Maler A. M. 1941; *K. Kaiser,* A .M. Eisenwalzwerk 1953; *P. O. Rawe,* Das Flötenkonzert Friedrich des Grossen 1956. *P.Rkl.*

2. Donald H. (g. 1901) JAV astronomas. Nuo 1924 profesoriavo įvairiuose universitetuose: Iowa State univ., Ohio State univ., Lick observatorijoje, nuo 1938 Harvardo univ. astrofizikos prof., 1946 astronomijos dpt. vedėjas, nuo 1949 tyrinėjimų dir., nuo 1954 Harvardo observatorijos dir. Kurį laiką buvo American Astronomical Society pirmininku. Daugumas jo paskelbtų darbų yra iš astrofizikos srities: saulė ir jos radiacija, ūkų formavimasis, radijo bangų mechanika, atominiai spektrai ir kt.

Menzula (lot. mensula ‚stalelis') geodezijos instrumentas topografinėms nuotraukoms daryti. M. susideda iš braižomosios lentos su joje pritvirtintu popieriumi, trijų kojų stovo, padėklo ir vizuojamojo prietaiso. Pirmas m. ir darbo metodą aprašė 1590 J. Praetorius Nürnberge. Pradžioje m. buvo daroma iš medžio, dabar lenta dažnai gaminama iš aliuminio ar stiklo. Daugiausia pasikeitė vizuojamasis prietaisas: jis tobulėjo nuo paprasčiausios medinės liniuotės su dviem įbestomis adatėlėmis (kryptukai), per įvairių konstrukcijų dioptrus su aukščių skalėmis iki visokių sistemų kipregelių su žiūronais, tolimačiais, vertikaliniais laipsnialankiais ir kt., kol XX a. išsivystė tacheografas. Planas m. gali būti sudarytas grynai grafiškai, nieko neskaičiuojant ir nematuojant nei linijų, nei kampų. Tik masteliui realizuoti reikia žinoti bent vienas atstumas (bazė). Šią bazę pažymėjus plane, visi kiti taškai bei linijos gali būti pastatyti vad. užkirtimų būdu: vizuojant į juos ir braižant kryptis iš vieno bazės galo, o vėliau jas užkertant vizūromis iš antro galo. Naudojami trikampių ir kitų geometrinių figūrų panašumo dėsniai. Sunkiau dirbti su m. ten, kur plotų matomumas ribotas, pvz. gyvenvietėse tarp sodų, miškingame arba krūmais apaugusiame krašte. Kol matematiniai ir skaičiavimų mokslai nebuvo dar ištobulinti, m. buvo svarbus matavimo technikos laimėjimas. Per 300 metų su m. apvaikščiota ir ištirta didžiuliai žemės plotai ir sudaryti žemėlapiai. Dabar fotografavimas iš lėktuvų ir kiti modernūs geodezijos metodai m. išstūmė. *S.Dts.*

Menzūrà (lot. mensura ‚matas') 1. muzikoje — garso, takto trukmės matas; menzūralinė muzika (lot. musica mensurata arba cantus mensurabilis) — daugiabalsė muzika, atsiradusi tuoj po grigalinio choralo. Ji buvo žymima nebe neumomis, bet nustatyto ilgumo gaidomis. 2. Įvairūs matavimai pučiamųjų instrumentų garsinių angų vietoms, stygų ilgiui ir kt. nustatyti. 3. Aukštos stiklinės pavidalo indas su pažymėtais padalijimais nedideliems skysčio ir dujų tūriams nustatyti; vartojama vaistinėse ir laboratorijose. 4. Studentų dvikova ašmeniniais ginklais, dažniausiai rapyromis. Vokietijoje m. prasidėjo XIX a., ypač išplito apie 1850, uždrausta 1933. Katalikiškose korporacijose m. draudžiama.

Meonija (lot. Maeonia) senovinis Lydijos (žr.) pavadinimas.

Meotai (lot. maeotae) skitų gentis, gyvenusi Meotų (Azovo) jūros pakraščiuose.

Merà upė Švenčionių ir Pabradės vls., Žeimenos (Neries) kair. intakas, 52 km ilgio; prasideda Kunos vardu ties Švenčionių mst., teka į p. pro N. Strunaitį ir Žibališkius, ties Žulavo dv. keičia kryptį į š.v. ir ties Pažeimeniu įteka į Žeimeną; bendras kritimas 74 m. Baseino plotas 208 km^2; vid. debitas 1,8 m^3/sek. Gyvena ir neršia upėtakiai.

Merano mst. ir klimatinis bei radioaktyvaus vandens kurortas Tirolyje, Italijoje; 28.132 gyv. (1951). Dėl saulėto, švaraus oro tinka džiovininkų gydymui. Mėgiamas ir dėl gražios gamtinės aplinkumos (Dolomitinės Alpės), patogaus susisiekimo ir kultūrinių tradicijų. Pirmą kartą minimas istoriniuose šaltiniuose 857, miesto teises gavo 1305 ir iki 1420 buvo Tirolio sostinė. Į š. nuo miesto yra XV a. Tirolio pilis. 1919 iš Austrijos atimtas ir priskirtas Italijai.

J. Weingartner, Die Kunstdenkmäler Tirols 1951.

Mercator Gerardus (sulotyninta vok. pavardė Gerhard Kremer, 1512–1594) vokiečių kilmės flamų matematikas, geografas ir kartografas. Filosofiją, matematiką ir astronomiją studijavo Liuvene, kur 1534

įkūrė savo geografinę įstaigą ir observacijos bei matavimo instrumentų įmonę. 1537–40 padarė Flandrijos žemėlapį. Kurį laiką buvo Karolio V tarnyboje ir jo pavestas pagamino žemės (1541) ir dangaus (1551) gaublius. Linkęs į protestantizmą, susilaukė persekiojimų. 1552 persikėlė į Duisburgą, kur naujai įkurtame universitete pakviestas kosmografijos katedros vedėju. Duisburge dirbo iki mirties.

M. laikomas kartografijos tėvu. Iš jo svarbiausių kartografinių darbų pažymėtini šie: 1554 išleido šešių lapų Europos žemėlapį, 1569 pasirodė jo pasaulio žemėlapis Nova et auckta orbis terrae descriptio ad usum navigantium emendate accomodata; šis navigacijai skirtas žemėlapis pagal savo garsųjį projekcijos metodą, pavadintą M. p r o j e k c i j o s vardu (žr. Jūrlapis, Kartografija). Nuo 1575 pradėjo gaminti didžiulį atlasą; tą žemėlapių rinkinį užbaigė ir 1595 išleido jo sūnus: Atlas, sive cosmograficae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura 1595 (²1602). Be to, 1578 išleido Tabulae geographicae ad mentem Ptolemaei restitutae et emendatae. M. yra paruošęs ir Lietuvos žemėlapį (1595). Ir kituose žemėlapiuose pavaizduota Lietuva, pvz. R. Europos žemėlapyje Russia cum confiniis (1595), Moscoviae seu Magne Russiae Generalis Tabula (1660).

M. yra išspausdinęs kelis darbus iš matematikos, astronomijos, senovės geografijos, kartografijos ir kt. sričių. Jų tarpe paminėtini: De usu annuli astronomici 1552; Chronologia, hoc est temporum demonstratio... ab initio mundi usque ad Annum Domini 1568, 1569; Harmonia Evangeliorum 1592 ir kt.

H. Averdunk und *J. Müller-Reinhard*, G. M. und die Geographen unter seinen Nachkommen 1914; *A. Ortelius*, Catalogus Cartographorum 2, 1930; *S. Kolupaila*, Nemuno tyrinėjimo istorijos bruožai (Židinys 7, 1934, 51 tt.; čia duotas ir 1623 leidimo Lietuvos žemėlapis). *L.Kč. ir J.P.*

M. L i e t u v o s ž e m ė l a p i s išleistas Duisburge 1595 M. Atlase jau po autoriaus

G. Merkatoro Lietuvos žemėlapis (1595)

mirties yra pirmas plačiai paplitęs žemėlapis, skirtas specialiai Lietuvai. Žemėlapio viršuje, kair. kampe, kartuše pažymėta: LITHVANIA, žemai dešinėje: Per Gerardum Mercatorem Cum Privilegio. Žemėlapio dydis 437 × 373 mm, mastelis apie 1 : 3.000.000. Kartografiniu požiūriu M. žemėlapis nėra originalus darbas, bet kompiliacija, sudaryta remiantis Lietuvos kartografiniu vaizdu paties M. Europos žemėlapyje (1554), papildant Lenkijos-Lietuvos žemėlapiais, kuriuos buvo paruošę Gastaldi (1563) ir Andreas Pograbka (1570) bei M. Strubiczo Maskvos karo žemėlapiu (prieš 1572). Nors Lietuvos žemėlapis padarytas pagerinta trapecine projekcija, bet tikslumu nepasižymi. Pripeties ir kitos didelės balos pažymėtos ežerais, kaip senesniuose Ptolemajaus tipo žemėlapiuose. Apskritai, Lietuva pavaizduota kaip gausių upių ir miškų kraštas. M. žemėlapių klišės (vario plokštės) 1606 pateko iš M. įpėdinių Amsterdamo leidėjo Jodocus Hondius nuosavybėn. Hondius, vėliau ir jo įpėdinis J. Jansson, M. atlasą pakartotinai leido daugelį kartų. 1595–1642 laikotarpyje suskaičiuota apie 40 M. atlaso laidų. XVII a. labai paplitusio M. atlaso iki mūsų dienų išliko gana daug egzempliorių, ir todėl tie Lietuvos žemėlapiai grafikos antikvariatuose nėra retenybė. M. žemėlapiai paprastai nuspalvinti, bet pasitaiko nenuspalvintų egzempliorių. Žemėlapio raverse yra trumpesnis ar ilgesnis Lietuvos aprašymo tekstas (Lithuania ducatus: Samogitia, Russia & Volhynia), sudarytas pagal Miechovitą, Herberstainą, Brauną, Orteliusą ir kt. autorius. Reverso tekstai pagal skirtingas laidas yra lotynų, prancūzų, olandų, flamų, anglų ir vokiečių kalbomis.

H. Averdunk und J. Müller-Reinhard, G. M. und die Geographen unter seinen Nachkommen (Petermanns Mitteilungen, Ergänzungsheft 182, 1914, 142); *K. Buczek,* Wolyń w dawnej kartografji (Rocznik Wolyński IV, 1935, 14). *P.Rkl.*

Merced 1. upė Kalifornijoje, kair. San Joaquino intakas, 256 km ilgio. Ji 12 km teka per Yosemito klonį, kur 3 km ruože krinta 600 m smarkėtaka, o dar toliau krinta dviem kriokliais 180 m ir 105 m stačiai žemyn.

2. Mst. Kalifornijoje, apie 230 km į p.r. nuo San Francisco, San Joaquino upės klonyje; 19.485 gyv. (1955). Vaisių ir gyvulių ūkio srities centras.

Mercedes 1. mst. Argentinoje, į v. nuo Buenos Aires; 36.000 gyv. (1955). M. yra apygardos adm. centras, jame yra vyskupo rezidencija.

2. Mst. Argentinoje, San Luis provincijoje; per 40.000 gyv. (1955), aerodromas.

3. Mst. ir uostas Urugvajuje, prie Rio Negro upės, apie 30.000 gyv. M. yra Soriano departamento adm. centras.

Mercerizacija, arba merserizacija (pagal anglų chemiko pavardę J. Mercer), vienas iš svarbiausių medvilnės audinių ir siūlų apdirbimo būdų, kuriuo medvilnei suteikiamas šilkinis blizgesys, didesnės dažų ir vandens sugėrimo ypatybės, stiprumas. M. taikoma grynai medvilniniams audiniams ir siūlams, mišriems gaminiams iš medvilnės ir sintetinio pluošto, kai kada ir su šilko ar vilnos priemaiša. Be to, m. iš dalies taikoma ir dirbtinio viskozinio pluošto gamyboje. Mercerizuoti medvilnės siūlai labai plačiai vartojami: megztiniams, kojinėms, marškiniams, viršutiniams megztiniams drabužiams, apatinukams, austoms ir megztoms suknelėms, siuvinėjimams, apmušalams, užuolaidoms, kaspinams, siūlams. Taip pat m. plačiai naudojama įvairioms austinėms medžiagoms.

M. procesas. Prieš mercerizuojami medvilniniai audiniai arba siūlai turi būti išplauti bei išbalinti, kad juose nebūtų jokių priemaišų. Tam tikslui naudojama natrio šarmo (NaOH) koncentracija, paprastai nedidesnė kaip 5%; nuo to medvilnės

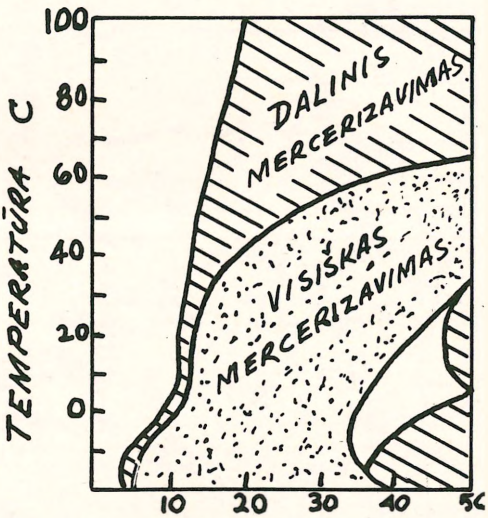

Mercerizacijos sąlygos: santykis tarp natrio šarmo koncentracijos ir temperatūros

struktūra beveik nepasikeičia. Tačiau atitinkamoje temperatūroje merceriuojant nuo 8% iki 50% NaOH koncentracija, medvilnės pluoštas keičia savo formą ir įgauna naujų ypatybių: pluoštas papursta, pastorėja, ilgis sutrumpėja apie 20–25%, dažų ir vandens imlumas padidėja 30–40%. Jeigu medvilnė merceriuojama laisvai (be tempimo), jos atsparumas traukimui padidėja iki 68%, o tempiant ir išlaikant pirmykštį ilgį — stiprumas būna didesnis kaip 35%. Medvilnės natūralus pluoštas (15–40 mm ilgio, 22–30 μ pločio, 5–6 μ storio), šiek tiek susukto kaspino išvaizdos, papursta ir tempiant pasidaro lygus ir apvalios formos. Vidury medvilnės pluošto esanti tuščiavidurė šerdis sumažėja arba kartais ir visai išnyksta. Dėl pluošto apvalumo ir šviesos atspindžių vienodumo, merceriuoti audiniai ir siūlai gauna šilkinį blizgesį. Mercerizuotos medvilnės didesnė absorbcija aiškinama tuo, jog, veikiant NaOH, atsiranda daugiau nekristališkos celiuliozės dalių, kurios priima alkalį. Kristališkoji celiuliozė nuo stipraus šarmo susmulkėja į mažesnius vienetus ir, tuo būdu keičiantis formai, dalis pereina į nekristališką būklę. Vykstant tokiai deformacijai, susmulkėjusios kristališkos celiuliozės dalys ir anksčiau buvę nekristališki celiuliozės vienetai išsidėsto lygiagrečiai pluošto ilgiui.

M. mašinos būna įrengtos taip, kad audinys arba siūlai, atitinkamai tempiami, pereitų ištisą eilę paruoštų vonių ir kitų įrengimų: šaltą NaOH impregnavimo vonią, vėliau ištisą eilę plovimui ir alkalio neutralizavimui paskirų vonių (su vandeniu, sieros rūgšties skiediniu, amoniako ar kt.), ir pagaliau — džiovinimo kamerą. Merceriuojant objekto greitis būna nuo 50 m iki 75 m per minutę, pagal audinio ar siūlų svorį. Merceriuojant impregnavimo laikas — nuo 15 sek. iki 2 min.; tatai priklauso nuo svorio, medžiagos audimo būdo, reikalaujamo m. pobūdžio.

M. gali būti vartojamas ne tik NaOH, bet ir potašas, atitinkamo stiprumo skiediniai sieros rūgšties, cinko chlorido ar kt. Tačiau praktikoje šiam tikslui visuomet naudojamas natrio šarmas. Būna ir specialiai paruoštų preparatų. NaOH koncentracija ir temperatūra parenkama pagal m. tikslą. M. naudojamos koncentracijos ir temperatūros ribos yra: nuo 8% iki 50% NaOH ir nuo –15°C iki +60°C. Dėl NaOH taupumo ir dėl alkalio lengvesnio išplovimo dažniausiai pasirenkama kiek galint žemesnė merceriuojamo skiedinio temperatūra (dažniausiai apie +10°C ar +15° C) ir mažesnė natrio šarmo koncentracija.

Kai merceriuojama didesnės dažų ir vandens absorbcijos dėlei, nenaudojamas stiprus NaOH skiedinys. Absorbcija žymiai didėja, naudojant nuo 9% iki 13% NaOH. Norint pasiekti ypatingai gerų rezultatų, vartojama 20% ir 24% NaOH. Didžiausia absorbcija gaunama prie 32% NaOH koncentracijos, o toliau nuo šio taško absorbcija pradeda mažėti. Praktikoje paprastai naudojama 11–14% NaOH (apie 25° iki 30° Twaddell). Dažant merceriuotą medvilnę, dažų sunaudojama maždaug trečdaliu mažiau.

Didžiausias susitraukimas (apie ketvirtadalį viso ilgio) esti prie 16–18% NaOH koncentracijos. Taip pat šiose sąlygose gaunamas ir didžiausias medvilnės stiprumas. Geriausias blizgesys gaunamas, kai pratempiama iki pirmykščio ilgio ir pločio, kaip buvo prieš m. Tas pats blizgesys gaunamas išlaikant pirmykštį medžiagos dydį veikiant šarmu ir plaujant arba leidžiant susitraukti šarmuose ir tada plovimo metu tempiant. Didžiausias blizgesys gaunamas prie 16–18% NaOH.

Medvilnės pluošto subrendimas turi didelės įtakos m. Nesubrendęs pluoštas turi plonesnes sieneles ir mažiau celiuliozės, todėl jis mažiau išpursta, pastorėja ir mažiau blizga. Kai medvilninis gaminys būna iš subrendusio ir nevisai subrendusio pluošto, gaunama jo nevienoda m.

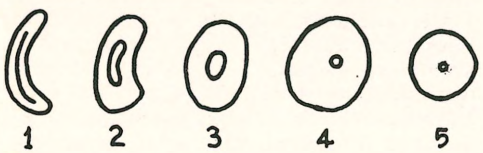

Medvilnės pluošto skerspiūvis: 1. natūrali medvilnė, 2. šiek tiek merceriuota, 3. pusiau merceriuota, 4. visai merceriuota, 5. plautas ir išdžiovintas pluoštas

Mišrių medžiagų m. Merceriuojant mišrias medžiagas atsižiūrima į nemedvilninio pluošto (šilko, vilnos) sudėtį ir jų reakciją natrio šarmui. Tokių medžiagų m. vad. silpnąja m., nes paprastai tuo atveju vartojama mažesnė NaOH koncentracija ir gauti rezultatai būna žymiai mažesni. Papraštai tokios medžiagos merceriuojamos tada, kai jos būna nemažiau kaip 50% medvilnės pluošto. Viskozinės kilmės pluoštas daugiausia papursta

bei deformuojasi 9% NaOH koncentracijoje. Todėl, po tokių medvilninių audinių su viskozės priemaiša mercerizavimo stipresniu šarmu reikia labai staigiai plauti (su stipria ir gausia vandens srove), kad ši pavojinga koncentracijos riba (staigiai plaujant ir koncentracijai mažėjant) kiek galint staigiau pereitų į žemesnę negu 9% NaOH koncentraciją. Be to, plaujant vanduo turi būti karštesnis negu +52°C, nes karštas vanduo alkalį išplauja greičiau, ir pluoštas mažiau deformuojasi. Norint apsaugoti pluoštą nuo išpurtimo, į karštą vandenį dedama nuo 5% iki 10% druskos. Medvilniniuose audiniuose naudojant viskozinio pluošto 15–30%, m. būdu stiprumą galima padidinti apie 25-30%. Kai medvilniniuose gaminiuose esti a c e t a t i n i o pluošto priemaišų, jam apsaugoti nuo deformacijų m. skiedinyje vartojama visa eilė druskų ir kt. Be to, impregnavimo laikas žymiai sutrumpinamas ir staigiai plaujama su šaltu vandeniu. Didesnė NaOH koncentracija pluoštą sunaikina. Mišrūs medvilnės audiniai su natūraliu šilku ir vilna retai kada mercerizuojami. Tuo atveju natrio šarmas turi būti nešiltesnis kaip +10°C.

L. C. Leatherland, Textile Finishing 2, 1951; *Dott. Giuseppe Prelini,* Sbianca e tintura delle fibre tessili 1949; *M. Peter,* Grundlagen der Textilveredlung 1943. *G.Lz.*

Mercier Désiré Joseph (1851–1926) kardinolas, belgų filosofas, neotomistinio sąjūdžio grindėjas. Vidurinį mokslą ėjo Malines mst., aukštąjį Liuveno univ. 1874 įšventintas kunigu ir paskirtas Malines dvasinės sem. prof. 1880 gavęs paskyrimą Liuveno univ. užimti naujai steigiamą tomistinės filosofijos katedrą, ėmėsi susipažinti su moderniaisiais gamtos mokslais, kad galėtų tomizmą susieti su savo laiko mokslu. Tam reikalui Leipcigo univ. studijavo pas W. Wundtą, eksperimentinės psichologijos kūrėją, o Paryžiuje dirbo garsaus mediko J. M. Charcot klinikose. Paskaitas skaityti Liuveno univ. pradėjo 1882 ir profesoriavo, kol 1906 buvo paskirtas Malines arkivyskupu. 1890 jis suorganizavo Liuveno univ. atskirą Aukštąjį filosofijos institutą (Institut supérieur de philosophie), kuriame studijavo ir beveik visi lietuvių katalikų filosofai. Siekiant suderinti ‚nauja ir sena' (nova et vetera), šiame institute filosofijos studijos siejamos ir su gamtos bei socialinių mokslų pažinimu. Sutelkęs pajėgių bendradarbių (M. de Wulf, D. Nys, S. Deploige, L. Noël ir kt.), M. savo vadovaujamą institutą išugdė pagrindiniu neotomizmo centru. Pats M. parašė pagrindinių filosofijos sričių kursus: Logique [7]1922, Critériologie générale [8]1923, Métaphysique générale ou l'ontologie [7]1923 (vadovėlinė šių kursų santrauka: Traité élémentaire de philosophie [6]1922). Kiti veikalai: Le déterminisme mécanique et le libre arbitre 1884, La parole 1888, Les deux critiques de Kant 1891, La définition philosophique de la vie [2]1898, La pensée et la loi de la conservation de l'énergie [2]1900. 1891 jis įvedė Liuveno univ. eksperimentinę psichologiją ne tik kaip teorinį kursą, bet jį sujungė ir su eksperimentinės psichologijos laboratorija, kuri ir dabar tebėra viena iš geriausių Europoje. Iš jo psichologijos darbų pažymėtini: Psychologie 2 tt. 1892 ([11]1923), Les origines de la psychologie contemporaine 1897 ([3]1925). Abu darbai išversti į daugelį kalbų. 1906 paskirtas Malines arkivyskupu ir Belgijos primu, o 1907 pakeltas kardinolu, M. pasirodė uolus ganytojas, skatinęs dvasininkų ir pasauliečių bendradarbiavimą, rūpinęsis socialiniu teisingumu ir t.t. I pas. karo metu pavergtą kraštą jis drąsiai gynė prieš okupantus ir nusipelnė Belgijos sąžinės, jos ‚nevainikuoto karaliaus' vardą.

Pr. Kuraitis, M. kaip filosofas((Logos 1, 1926); *J. A. Gade,* The Life of Cardinal M. 1934; *C. Mayft,* Le cardinal M. 1937; *L. de Raeymaeker,* Le cardinal M. 1952. *J.G.*

Mercija (ag. Mercia) viena didžiausių septynių (heptarchijos) anglosaksų valstybių Britanijos saloje. Ji tęsėsi pagal Valiją (Wels) ir dėl pakraštinės padėties gavo savo vardą (iš anglosaksų mearc ‚marka, siena'). Ji įsikūrė VI a. ir 827 nukariauta Egberto, sujungusio į vienetą kelias Anglijos valstybes. 918 galutinai įjungta į Wessexą. Anglosaksiško periodo gale M. grafai dažnai įsigaudavo į pusiau karališką poziciją. Iš jų tarpo kilo karalius Edvardas Išpažintojas (žr.).

Merck Johann Heinrich (1741–1791) vokiečių rašytojas ir kritikas. Pasirašinėjo pseudonimu Joh. Heinrich Reimhart d. J. Studijavo Giessene. Vėliau užėmė įvairias aukštas valdines tarnybas. Bendravo su Goethe, Herderiu, Lavateriu, Wielandu Nicolai. Vertino ir propagavo jaunojo Goethės kūrybą — pats išleido Götz von Berlichingen. Vertė iš anglų kalbos, rašė kritikas, poeziją, epą. Goethė vėliau kai kuriuos pašaipius jo charakterio metmenis panaudojo kurdamas Fauste Mefistofelį. Kūriniai Rhapsodie 1773, Paetus und Ar-

ria 1775, Lindor 1781. Išleista: Ausgewählte Schriften 1840, Weisheiten in Versen 1943, Schriften und Briefwechsel 1909.

H. Prang, J. H. M. 1949.

Mercucecius Ulrichas, XV a. lietuvių rašytojas, žinomas kaip Mažvydo giesmyno 2-je daly 1570 išsp. Liuterio giesmės Giesme dienoije Prisikelima Pona (Jesus Christus sunus Diawa: Smerti pergaleija) vertėjas. Ji buvo kartojama ir vėlesniuose lietuviškuose giesmynuose. Apie M. daugiau jokių žinių neturime. Kadangi jis mokėjo vokiškai (iš vok. kalbos vertė giesmę), Vc. Biržiška sprendė, kad jis bus studijavęs kuriame nors vokiškame universitete. Karaliaučiaus univ. matrikulose 1544–70 neradęs jokio Ulricho, Vc. Biržiška spėliojo, kad M. gal bus buvęs 1533 Leipcigo univ. įsimatrikuliavęs Ulricus Hostius von der Wyldt (Wylde), t.y. vilnietis Ulrichas Hose (žr.).

Vc. Biržiška, Aleksandrynas I (spaudoje); (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I, 1953, 96; Mažvydas, seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m. Spaudai parūpino J. Gerulis 1922.

V. M.

Mercurialis žr. Laiškenis.

Mercurian Everard (1514–1580) luksemburgietis jėzuitas. Po studijų dirbo Italijoje, buvo Perugijos kolegijos rektorius, 1556 vokiečių provincijos provincijolas, nuo 1565 vokiškųjų provincijų asist. Romoje, 1569–1571 vizitavo prancūzų jėzuitų provincijas, 1573–1580 ketvirtasis jėzuitų generalinis virš. Jam valdant smarkiai išaugo ir sustiprėjo jėzuitų ordinas. Daug rūpinosi misijomis, paruošė jėzuitų regulų ištraukas iš konstitucijų ir kt. Jis tvarkė ir patvirtino Vilniaus Akademijos įkūrimą 1578–79. Lenkijos viceprovinciją (jai priklausė ir Lietuva), sudarytą 1564, atskyrė nuo Austrijos provincijos ir padarė savarankišką su provincijolu Pranciškumi Sunneriu. Rostowskis šią provinciją vadina Lenkijos-Lietuvos provincija. 1578 siuntė Antaną Posseviną (žr.) su misija į Švediją ir pas karalių Žygimantą į Lenkiją. 1570 rašė Vilniaus vysk. Valerijonui Protasevičiui padėkos laišką už kolegijos įsteigimą Vilniuje. Tą patį padarė ir 1574, be to, pavedė jėzuitus jo globai. 1575 dėkojo kng. kardinolui Radvilai už dosnumą ir palankumą jėzuitams.

O. Manare, De vita et moribus Everardi Mercuriani 1882; *T. Severin,* Un grand belge, M., général des jésuites 1946.

A.Lm.

Merčing Genrik K. (1860–1914) inžinierius. 1882 baigė Varšuvos univ. ir 1885 Petrapilio susisiekimo inst., 1887–1914 Petrapilio elektrotechnikos ir susisiekimo instituto prof., 1903 hidraulinės laboratorijos vedėjas. Žinomi jo darbai apie vandens, žibalo ir naftos tekėjimą vamzdžiais (rusiškai 1892, vok. ir prc. 1902), Elektrotechnikos paskaitos 1899, Hidraulikos paskaitos 1901. Kai rusų vyriausybė 1909 įsteigė specialią komisiją vandens jėgų naudojimo problemoms tirti, M. buvo tos komisijos pirmininkas. Jis iškėlė sumanymą panaudoti Birštono kilpą elektros energijai gauti ir pats aplankė tą vietą; numatyto perkaso per Bučiūnus ir derivacinio kanalo palei Verknę vietoje jis buvo palikęs raudonus ženklus su raide ‚M', kurie rasti 1922 tyrinėjimus atnaujinus.

G. K. Merčing, Projektnyje predpoloženija ob elektrogidravličeskom kaptaže r. Nemana u m. Birštan i m. Niemaniun (Trudy Komissii po elektrogidravličeskoj opisi vodnych sil Rossii 1911).

S.K.

Mer de Glace (prc. ‚ledo jūra') Alpių ledynas, trečiasis didumu Monblano (Montblanc) grupėje, prie Chamonix, apie 41,5 km² dydžio, 15 km ilgio.

Mer de Glace ledynas
(nuotrauka Prancūzijos valdinės turizmo įstaigos)

Merečovčizna dv., Slanymo aps., Naugarduko vaivadijoje, Tado Kosciuškos (žr.) gimtinė. XVI a. M. priklausė Chreptovičiams, vėliau Puslovskiams, kurie M. išnuomojo Lietuvos Brastos vaivadijos kardininkui Liudvikui Kosciuškai, Tado tėvui. Mirus L. Kosciuškai, pradžioje dvarą nuomojo jo našlė, o 1764 grįžo Puslovskiams. Vandalinas Puslovskis čia pastatė puikią naujojo gotiko stiliaus pilį, kurioje subūrė vertingų knygų bei rankraščių rinkinius. Taip pat rūpestingai išgražino medinius namus, kur buvo gimęs Tadas Kosciuška.

Meredith George (1828–1909) anglų poetas ir rašytojas. Valijos airių kilmės. Kurį

laiką mokėsi Vokietijoje, teisę studijavo Anglijoje, vertėsi žurnalizmu. Buvo ilgametis leidėjų Chapman and Hall literatūrinis patarėjas. Jo Poems 1851 buvo palankiai sutiktos literatų, ypač prerafaelitų grupės, bet nepastebėtos publikos. The Shaving of Shagpat 1855, grakšti orientalinė fantazija, susilaukė panašios reakcijos. Savo didžiųjų romanų seriją pradėjo su The Ordeal of Richard Feverel 1859, kurio subtilios ir tikroviškos meilės scenos buvo naujiena viktorijinėje anglų literatūroje. Kiti romanai: Evan Harington 1861, Sandra Belloni 1864, The Adventures of Harry Richmond 1871, The Egoist 1879, Diana of the Crossways 1885, The Tragic Comedians 1880. Iš jų išsiskiria The Egoist ir Diana. M. romanuose jungiasi lyrinis ir satyrinis elementas, analitinį intelektą atsveria gili emocija. Jų komiškumas turi ironijos ašmenis ir didaktinį tikslą: pasak M., jis vartojęs vad. Komiškosios Dvasios priemonę pulti ir naikinti dirbtinumą, kvailumą ir absurdiškumą. Jo romanų didžiausia kliaudis yra struktūrinė: pertempti ir supainioti turiniai. Jo sudėtingas, šlifuotas, daugialypis, subtilus, aforizmais blykčiojąs stilius buvo nuolat prie manierizmo ir miglotumo slenksčio, kurį jis kartais peržengdavo senatvėje. Iš M. poezijos išsiskiria sonetų rinkinys Modern Love 1862, autobiografinio pobūdžio vedybinės meilės atšalimo kronika. Kiti rinkiniai: Poems and Lyrics of the Joy of Earth 1883, Ballads and Poems of Tragic Life 1887, A Reading of Earth 1888. Bendravimo su gamta gija jo poezijoje žymiai intelektualesnė kaip kitų anglų vad. gamtos poetų. Jo poemos sukauptos, intensyvios, realistinės. Komedija The Sentimentalists pastatyta po M. mirties 1910.

M. buvo liberalių pažiūrų. Populiarumo tesusilaukė vėlyvame amžiuje. Įtakos jam darė Carlyle ir vokiečių romantikai. Jo filosofija rėmėsi gamtos ‚šventa realybe', siektina ‚grynojo proto' panaudojimu.

G. M. Trevelyan, The Poetry and Philosophy of G. M. 1912; *J. B. Priestley,* G. M. 1929; *R. E. G. George,* Life of G. M 1929 *A.L.*

Merena sala žr. Espiritu Santo.

Merežkovskij Dmitrij Sergejevič (1865 Petrapilyje — 1941 Paryžiuje) rusų poetas, romanistas, kritikas ir kultūrfilosofas. Kilęs iš bajoriškos ukrainiečių šeimos, vidurinį mokslą išėjo Petrapilyje. Studijavo Maskvos univ. istorijos-filologijos fak. Studijų metais daugiausia domėjosi anglų bei prancūzų pozityvistais ir rusų populistais (narodniki), bet daugiausia reikšmės jo intelektualiniam susiformavimui turėjo Dostojevskis. Literatūroje debiutavo Nadsono stiliaus ir nuotaikų poezija; vėliau, Poe ir Baudelaire poveikyje, pasuko į simbolizmą, paskelbdamas eilėraščių rinkinį Simvoly (1892). Kritinių apybraižų knygos O pričinach upadka i o novych tečenijach sovremennoj russkoj literatury (1893) ir Večnyje sputniki (1896), kuriose jis nagrinėja savo laiko ir praeities kultūrinius bei literatūrinius faktus simbolistinio misticizmo plotmėje, pelnė jam simbolizmo teoretiko vardą. Maždaug tuo pačiu metu pagrindinis M. dėmesys nukrypo į religijos, kultūros ir istorijos problemas, kurios tuo metu, Dostojevskio ir Vladimiro Solovjovo poveikyje, buvo nepaprastai išpopuliarėję rusų inteligentų tarpe, ir neilgai trukus jo butas tapo religinių mistikų arba ‚Dievo ieškotojų' (bogoiskateli) sambūrio, vėliau, M. žmonos Zinaidos Hippius pastangomis virtusio savotiška religine-filosofine draugija, savo narių tarpe turėjusia tokius žymius mąstytojus, kaip V. V. Rozanovas, D. V. Filosofovas, S. N. Bulgakovas, N. A. Berdiajevas, P. P. Percovas ir kt. 1896–1905 M. paskelbė reikšmingiausią savo prozos veikalą — romanų trilogiją Christos i Antichist (Smert' bogov: Otveržonnyj 1896; Voskresšije bogi: Leonardo da Vinci 1902; Christos i Antichrist: Piotr i Aleksej 1905), kurioje sudėta visa jo filosofija. Po 1905 revoliucijos M., kaip religinis reformatorius (‚rusų Martynas Liuteris'), bijodamas represijų, išvyko į užsienį, kur pasiliko iki 1909. Čia būdamas paskelbė (su Hippius ir Filosofovu) Le Tsar et la révolution (1907). Pirmajam amžiaus dešimtmečiui taip pat priklauso svarbiausi M. kritikos raštai (Tolstoj ir Dostojevskij 1901–02; Gogol' i čiort 1906; Lermontov, poet sverchčelovečestva 1909), drama Pavel I (1908), straipsnių rinkiniai Griaduščij cham (1906) ir Bol'naja Rossija (1910). M. įtaka zenitą pasiekė apie 1910 ir po to ėmė smarkiai kristi. 1917 revoliucija privertė M. antrą kartą emigruoti (1919). Nelabai pastovių pažiūrų M. emigracijoje (Paryžiuje) užėmė griežtai antibolševikinę poziciją, nepakitusią iki pat mirties (plg. Carstvo Antichrista 1922), ir pasižymėjo nepaprastu produktingumu. Gausūs šio periodo įvairių žanrų veikalai (14 dekabria 1921; Roždenije bogov: Tutankamon na Krite 1925; Taina Trioch: Egipet i Vavilon 1925; Messija

1928; Napoleon 1929; Taina Zapada: Atlantida-Jevropa 1931; Jisus Neizvestnyj 1932–33; Pavel i Avgustin 1937; Francisk Assižskij 1938; Žana d'Ark 1938; Dante 1939) beveik niekur nepasiekia priešrevoliucinio laikotarpio kūrybos lygio. M. poezija, savo laiku turėjusi reikšmės simbolistinio misticizmo tezių poetiniu formulavimu, silpna formališkai ir nelabai autentiška. Jo grožinė proza pasižymi verbalizmu ir kompiliatyviniu charakteriu (poetas Minskis M. vadino ‚citatų Napoleonu'). Literatūriškai reikšmingiausia M. kritika, imponuojanti apibendrinimais (Tolstojus — kūno aiškiaregis; Dostojevskis — dvasios aiškiaregis; Lermontovas — vienintelis nepasidavęs maištininkas). Kaip mąstytojas M. iškilo ne tiek minčių originalumu, kiek užsidegimu bei uolumu jas skelbdamas. Jo idėjų šaknyse dažniausiai lengvai atpažįstamas kuris nors kitas mąstytojas (Dostojevskis, Rozanovas, Nietzsche). Svetimas mintis M. perteikia taip, kad jos lengviau pasiektų pranašiško žodžio išsiilgusį klausytoją. Visa M. religijos ir istorijos filosofija yra Kristaus ir Antikristo trilogijoje. Išeitį savo laiko situacijos M. matė tik religiniame misticizme. Istorijos vyksmą jis reiškė kovojančių priešybių dialektikos terminais: kūnas–dvasia, pagonybė–krikščionybė, Kristus–Antikristas ir t.t. Iš pagonybės ir krikščionybės, kurios esančios du skirtingi priešingų elementų (kūno ir dvasios) persvaros etapai, išsivystysianti nauja Šv. Dvasios religija (naujoji krikščionybė). Toji religija sutaikysianti žmones, ir jie nebebūsią Kristaus ir Antikristo kovų arena.

S. A. Vengerov, red., Russkaja literatura XX veka 1914–17; *J. Chuzeville*, D. M. 1922; *E. Lundberg*, M. und sein neues Christentum 1922; *D. S. Mirsky*, Contemporary Russian Literature 1926; *Z. Hippius-M.*, D. M. 1951; *Gleb Struve*, Russkaja literatura v izgnanii 1956. *A. Č.*

Merga, mergaitė, mergė, mergelė, mergėsė, mergikė, mergina, mergiotė, mergisė, mergiška(s), mergiūkštė, merglė, mergšė, mergužė ir kt. — netekėjusi moteris. M. ir visų jos būrio žodžių reikšmė įvairiose krašto vietose skirtinga ir kartais kintanti nuo pagarbos iki įžeidimo. Paprastai mergaitė, mergikė, mergiotė, mergytė yra mažybinės m. žodžio lytys ir taikomos gyvojoje kalboje tik moteriškos lyties vaikui, tačiau vietomis ir šie žodžiai eina maloninėmis lytimis, taikant mergaujančioms, atseit, visai subrendusioms, besirengiančioms tekėti. Vienur merga, mergė, mergšė sakoma kiekvienai augusiai, mergaujančiai, kitur šiais žodžiais jau reiškiama panieka, taikant tik žemo elgesio merginai; vietomis m. įvairiais dariniais nusakomas ir merginos amžius, pvz. daug kur mergėsė, mergisė, mergiūkštė ir mergiotė reiškia bręstančią merginą, kuriai jau savo kaime leidžiama ateiti kartais ir į šokius, tačiau ji dar nėra iš mergaujančiųjų, kurios kaimo jaunimo tarpe turi daugiau ir dar išskirtinių teisių. Lietuvių šeimoje, žvelgiant jau į XIX a., kiekviena m. yra turėjusi daugiau teisių už šeimos berniuką. Paprastai visuomet kalti broliai ar berniukai, kai šie susipeša su seserimis, mergaitėmis; m. buvo vis išskiriama ir daugiau šeimos globojama. Bręstančiąsias m. lydėjo ne tik motinos, bet ir tėvo, o per juos ir brolių, didesnė globa; bręstanti m. tėvų daugiau migdoma už brolius, jai ir geresnis maistas nubyra, o tam tikromis dienomis, jei tik buvo galima, išskiriama ir iš visų ūkio darbų; šio amžiaus m. silpnumas buvo suprantamas ir kiekvienos šeimos žvelgiamas su didele baime, ypač, kad ji nesusirgtų džiova, ir kiekvienas brandos sutrikimas buvo gydomas poilsiu, geresniu maistu ir medumi. Ir šioji šeimoje teisė bręstančiai m. pratęsiama ir jos mergavimo (žr.) metu.

Šeimose buvo susidaręs paprotys, kad už savo namų kiekvienas brolis turi globoti savo seserį ir giminaites; sesers, giminaitės įžeidimą atiteisdavo brolis ir jos giminaičiai. Todėl brolių turinčios m. nedrįsdavo kas nors įžeisti ar įžūliau su ja elgtis. Taip pat kiekvienas kaimas globojo savas m. ir saugodavo nuo svetimų išsišokėlių; patekusi toliau, tarp svetimųjų, m. buvo globojama kiekvieno savo kaimo vyruko, o jei neatsirasdavo šokėjų, toks saviškis ir pašokdindavo, surasdavo kitą šokėją savo draugų tarpe. Tačiau m. kaime veikė ir nerašyti elgesio nuostatai: ji turėjo neįžeisti savo kaimo bernaujančių (‚nerodyti ešerio', ‚neriesti nosies'), t.y. šokdinama privalėjo šokti su kiekvienu savo kaimo jaunuoliu ir kiekvienu vyru, kuris ją neįžeidžiamai pakvies šokti. Kai kurių šeimų tėvai, ypač Žemaičiuose (Batakiai, Luokė ir kt.), įsakydavo savo dukrai išeiti šokti su kiekvienu vyru, nors šis būtų visiškai girtas ar kitoks neleidėlis, triukšmadarys; kitose Lietuvos vietose su girtu šokti m. laisvai atsisakydavo ir nuo tokio vyruko paprastai gynė m. visi kiti kaimo vyrai, m. užtardami ir prieš tėvus. Taip pat didesniuose kaimuose buvo susi-

daręs paprotys apspręsti savo kaimo merginų šokius su svečiais ir atvykėliais. Atvykusieji ir svečiai turėdavo gauti šio kaimo bernų ar jų vyresniojo sutikimą šokti, tačiau nerašytu nuostatu jie pirma turėjo iš eilės pašokdinti visas priaugančias, dar nemergaujančias m., pirma samdines, o tik paskui ūkininkaites; išimtis kai kuriuose kaimuose buvo viena, kad m. atsivestasis svečias galėjo pradėti šokdinti ją, o vėliau — pašokdinęs porą priaugančiųjų — šokti su kuria tik nori kaimo mergina. Savo elgesiu išsiskirianti m. (‚rodanti ešerį'), t.y. išdidi, buvo išskiriama, paliekant vieną, šokių metu arba ją net ir bausdavo; kaltos sesers ar giminaitės dažnai nesiryždavo ginti nuo savo kaimo bernų nei brolis, nei kiti artimieji. M. arba mergaitė paprastai vadinama samdyta visiems metams ūkio darbams moteris. Žr. Samdiniai.

A. Mž.

Mergaičių Bičiulių Sąjunga žr. Mergaičių globa.

Mergaičių globa organizuotas rūpinimasis mergaitėmis apsaugoti nuo moralinio pavojaus, kuris jas ištinka arba gali ištikti dėl tam tikrų aplinkybių. Tuo rūpinasi valstybės, kovodamos su moterų prekyba bei siekdamos apsaugoti jas nuo įtraukimo paleistuvybėn. Tuo rūpinasi tarptautinės bei atskirų kraštų geros valios žmonių organizacijos.

Moterims ginti nuo pikta valstybės naudoja savo legislacijas. Kadangi piktenybė išeina iš atskiros valstybės ribų, įgaudama tarptautinio pobūdžio, tai valstybės savo tarpe sudaro konvencijas. Čia pažymėtini Vokietijos–Olandijos 1889 XI 5 ir Vokietijos–Belgijos 1890 IX 4 susitarimai paleistuvybėn įtrauktoms moterims ginti. Pvz. iš 1902 Paryžiuje valstybių atstovų pradėtų pasitarimų kilusi 1904 konvencija (Convention administrative) ratifikuota daugumos europinių valstybių ir priimta Brazilijos bei JAV; 1902 sudaryta konvencija (Convention législative) su baudžiamais nuostatais, kurie buvo pavesti vykdyti vietinėms valstybių legislacijoms ir ryšium su kuriais Rusija 1909 buvo išleidusi paleistuvybinės moterų prekybos kardomų priemonių įstatymą.

Viena iš pagrindinių tarptautinių visuomeninių organizacijų yra Tarptautinė mergaičių bičiulių federacija (prc. Fédération internationale des Amies de la Jeune Fille), įsteigta 1877 IX 21 Ženevoje I abolicionistų kongreso metu. Federacijos tikslas yra saugoti jaunas keliaujančias mergaites, kad nepatektų į ‚gyvųjų prekių' pirklių rankas, prostitucijos namus ir t.t. Geležinkelių ir kitų kelių stotyse ji laiko savo agentes, kurios teikia patarimų ir kitokios pagalbos jaunoms mergaitėms, atsidūrusioms svetimoje šalyje. Ji laiko bendrabučius, kur saugiai ir pigiai priglaudžiamos jaunos keleivės. Federacijos centras buvo Neuchâtelyje. Paskutiniu metu jis persikėlė į Ženevą. Federacija turi savo skyrius Austrijoje, Belgijoje, Egipte, Graikijoje, Italijoje, Olandijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje ir Šveicarijoje. Sėkmingesnei federacijos veiklai išvystyti prieš kurį laiką pradėta svarstyti jos su Y.W.C.A. susijungimo ir susidėjimo galimybė.

Mergaičių Bičiulių S-ga, kuri kasdieninėje kalboje, kartais ir raštuose, dar vadinama ir Mergaičių bičiulių d-ja, buvo minėtosios tarptautinės federacijos skyrius Lietuvoje. Ji įsteigta 1929 VI 11 Kaune, likviduota 1940 bolševikams okupavus Lietuvą. S-gos steigėjos ir jos pirmosios valdybos narės buvo: S. Čiurlionienė, E. Gimbutienė, Gruodienė, A. Gužienė ir B. Novickienė. Paskesnėse valdybose dar dirbo Baltrušaitienė, P. Bredikienė, Kuzmickienė, L. Kundrotienė, P. Kvieskienė, K. Masiulienė, J. Narutavičienė. Valdyboms pirmininkavo S. Čiurlionienė. S-ga rūpinosi keliaujančių mergaičių globa ir padėdavo nepasiturinčioms mergaitėms, atvykusioms į Kauną studijų ir kt. reikalais. Kauno geležinkelio stotyje s-ga turėjo atskirą kambarį, vad. stoties misija, kur nuolat budėdavo s-gos agentė E. Itomlenskienė. Ji lankydavo ir Kauno autobusų stotį tuo pačiu tikslu. Pradžioje s-ga turėjo vieną bendrabutį Kaune, Aušros g. 27 (Aukštaičių g. kertėje), paskiau 1940, kai iš Vilniaus krašto ėmė važiuoti Kaunan mergaitės mokytis, — dar ir antrą, irgi Kaune, Balninkų g. 1. Bendrabučiuose gyveno iki 70 mergaičių. Jų vedėja buvo Br. Bajorienė. Lėšos s-gos reikalams buvo gaunamos iš valdžios ir visuomenės.

Ir Lietuvių Katalikių Moterų Draugija (žr.) turėjo mergaičių globos sekciją.

K. M-nė

Mergaičių mokyklos — mokyklos, kuriose mokosi vien mergaitės. Koedukacija (žr.) nėra visuotinai prigijusi, ir visuose kraštuose yra atskirų berniukų ir mergaičių mokyklų. Atskiros m.m. yra labiausiai prigijusios vidurinio mokymo bei auklėjimo sektoriuje ir labiausiai pageidaujamos jaunimo brendimo laikotarpyje.

Atskiros m.m. turi istorinį, pedagoginį ir psichologinį pateisinimą.

Vidurinės berniukų ir mergaičių mokyklos vystėsi atskirai. Praeityje jos yra buvusios labai skirtingos, turėjo skirtingas programas ir siekė nevienodo išsimokslinimo. Koedukacijos sąjūdžio įtakoje m.m. priartėjo prie berniukų mokyklų savo mokslo programomis ir yra sulygintos teisių atžvilgiu. Pedagogiškai atskiros m.m. pateisinamos tuo, kad moters uždaviniai šeimoje ir gyvenime yra kitokie negu vyro, kad mergaitėms reikia mokytis kai kurių kitų dalykų ir kiek kitaip negu berniukams. Psichologinis atskirų mokyklų pagrindas yra tas, kad mergaitės ir berniukai nelygiai brėsta, kad jie turi skirtingus polinkius, skirtingų krypčių gabumus ir skirtingai reaguoja į įvairius aplinkos reiškinius.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pradžioje susikūrė mišrios gimnazijos, nes dėl ekonominių sąlygų ir mokytojų trūkumo nebuvo įmanoma apskričių miestuose turėti atskiras berniukų ir mergaičių gimnazijas. Tačiau didesniuose miestuose, kai vėliau mokiniai nebesutilpo į vieną gimnaziją (Kaune, Šiauliuose, Panevėžy, Marijampolėje), susikūrė atskiros berniukų ir mergaičių gimnazijos. Atskiras mergaičių gimn. Kaune laikė kazimierietės ir širdietės. Daug daugiau atskirų m.m. buvo specialiųjų mokyklų sektoriuje. Mergaičių mokytojų seminarijas laikė Saulės d-ja ir Vargdienės seselės Kaune. Švietimo m-jos žinioje veikė 12 privatinių audimo, mezgimo ir dailiųjų amatų m.m., o žemės ūkio ministerijos žinioje buvo išplitęs nemažas namų ruošos mergaičių mokyklų tinklas. *P.Mld.*

Mergaitė moteriškos lyties kūdikis, taip pat suaugusi, dar netekėjusi moteris. Žr. Merga.

Mergavimas 1. brendusios merginos metas iki ištekant. Brendusi, arba mergaujanti, mergina paprastai šeimoje turėjo ir išskirtinių teisių; jai buvo skirta laisvo laiko grynai jos darbams, poilsiui bei pramogoms, nes iš daugelio darbų ją vadavo kiti šeimos nariai; taip pat jai motina dažnai skirdavo ir geresnį maistą. Tėvai mergaujančiai dukrai pirkdavo įvairių geresnių drabužių, apavo ir papuošalų; ji buvo ne tik leidžiama, bet dažnai ir išsiunčiama į talkas, jaunimo pobūvius, šokius, gimines ar jaunimo draugės vestuves ir pn.; ją tėvai, broliai vežiodavo po apylinkės atlaidus ir kt. ‚žmonėtis', kad ši susitiktų daugiau žmonių ir susilauktų daugiau ir garsesnių piršlių. Kartais, siekiant mergaujančiai garso, tėvai samdydavo praeivius (siuvėjus ar kt. amatininkus, elgetas), kad šie skelbtų jos dalią, kraitį, darbštumą ir t.t.; pasitaikydavo, kad tėvai nusamdydavo piršlį ir šis atveždavo kokį gerą jauniki iš toliau, kuris aiškiai žinojo, šiuo kartu vežąs jauniki tuščiai, savo pramogai, nes mergina neturi reikalingos dalies ir t.t. Šeimoje, kur yra daugiau jau subrendusių merginų, mergaudavo tik vyresnioji, o visos kitos buvo nustumtos į šalį, tiek drabužius perkant, tiek kraitį audžiant ir panašiai. Piršliams atvažiavus prie jaunikio sodindavo tik mergaujančiąją dukterį, o jei pasirodydavo, kad piršlių atvažiuota pas jaunesnę seserį, dažnai tėvai neleisdavo šiai lenkti, ir piršlės suirdavo tuojau pat. Vyresniajai susenus, susirgus nepagydoma ir nebenuslepiama liga ar šiaip apsisprendus nebetekėti, mergavimą perimdavo antroji, dažnai ir net šios kraičių dalį.

2. Metas nuo užrašų iki vestuvių. Tuo metu merginai baigia paruošti kraičius, o nuotaka išskiriama iš visų ūkio darbų; ji rūpinasi vestuvėmis, kviečia svečius ir t.t. Žr. Vestuvės.

A. Kriauza, Šis-tas apie kupiškėnų jaunimo pramogas (Gimtasai Kraštas 31, 1943); *M. Katkus*, Balanos gadynė ²1949; *E. Glemžaitė*, Kupiškėnų senovė 1958. *A.Mž.*

Mergelė (lot. Virgo) 1. žvaigždynas dangaus pusiaujy, gulįs tarp Liūto, Berenikos Plaukų, Jaučiaganio, Vandens Gyvatės, Svarstyklių, Jūros Gyvatės, Varno ir Puoduko žvaigždynų. 2. Šeštasis ir 12 Zodiako ženklų, kuris prieš 2400 metų sutapo su M. žvaigždynu. Saulė būna M. ženkle rugpiūčio mėn.

Mergelės Akelės du ežeriukai Merkinės vls., Alytaus aps., 2 km į š.r. nuo Merkinės, ties Merkinės–Varėnos plentu; 8 ir 2 ha ploto. Per juos teka Stangė (Nemuno).

Mėrgelis (vok. Mergel) natūraliai randamas kalkių ir molio mišinys įvairiose proporcijose su smulkiomis priemaišomis kitų mineralinių dalių. Jį sudaro visa eilė mišinių — nuo grynų kalkių iki molio. Pagal santykį kalkių su moliu jis skirtingai vadinamas: mergelinės kalkės, kalkių m., smėlio m., molio m., mergelinis molis. Kalkių m. turi iki 75% kalcio karbonato ir nedaugiau kaip 25% molio. Jei kalkių procentas didesnis, vad. mergelinės arba liesosios kalkės. Lietuvos laukuose plačiai

paplitę mergeliniai akmenys, susidedą iš kalkių (rečiau dolomitų) ir molio mineralų, dažnai su kvarco ir kt. priemaišomis. M. sutinkamas subėgęs į masę ar į sluoksnius (mergeliniai skalūnai), susimaišęs su kreida, gipsu, smėliu, moliu ir kt. Spalva įvairi ir dažnai priklauso nuo priemaišų. Dažniausiai yra baltos, pilkos, drumzlinai geltonos ar rusvos, rečiau raudonos ar juodos spalvos. M. susidaro jūrose ar ežeruose iš vandens su molio priemaišomis nuosėdų. Taigi, m. gali būti ir dumblo pavidalu, kol šviežiai nusėdęs vandenyje ir dar nesukietėjęs. Pvz. JAV (Mičigano valstybėje) m. pumpuojamas iš ežero dugno ir naudojamas Portlando cemento gamyboje. Kalkiniuose jūrų ir kai kurių ežerų kilmės m. dalį kalkių sudaro vandens gyvūnų geldelių liekanos. Gėlųjų vandenų kilmės m. yra panašios sudėties kaip ir jūrų kilmės. Juose dalis kalcio karbonato yra bakterijų ar algių (characeae) padaras. Kadangi m. turi kalkių, tai užpylus ant jo rūgšties, vyksta cheminė reakcija — putoja, šnypščia ir išsiskiria CO_2. Kalkių turtingas m. yra svarbiausia žaliava cemento gamyboje, molio m. — plytų gamyboje. Iš mergelinio molio pagamintos ugniai atsparios plytos naudojamos krosnių pakuroms mūryti. Skalūniniai m. vartojami statyboje izoliacine medžiaga. M. taip pat plačiai naudojamas trąšoms. Kalkių ir molio m. vartojami rūgščių ir lengvų dirvožemių pagerinimui. Atlanto pakraščiuose Europoje ir Amerikoje plačiai paplitę žalio smėlio m., turį savyje glaukonito, kuris yra kompleksas silikatų, aliuminio, geležies ir kalio. Jų sudėtyje vyrauja smėlis bei molis ir paprastai tik 1–2% kalcio karbonato. Panašios sudėties m. sutinkama ir N. Zelandijoje. Smėlio m. vartojami sunkiųjų molio dirvožemių pagerinimui. Kartais termino m. vartojamas ne visai pateisinamas, pvz. Anglijoje m. vadinamos ir tos medžiagos, kurios savo sudėtyje visai neturi kalkių. Tat ir m. sąvoka plačia prasme gali būti naudojama žemei, sudarytai iš susmulkintų mineralų, pavadinti. Žr. dar Balų mergelis.

J. Šmk.

Mergenthaler Ottmar (1854–1899) linotipo išradėjas. 1872 iš Viurtembergo (Vokietijoje) atvyko į JAV ir 1885 išrado linotipą (žr.) Jo gyvenamasis namas Hachtely (Viurtemberge) paverstas muziejumi.

Mergentheim, B a d M., mst. ir kurortas Viurtemberge, Vokietijoje, prie Tauberio upės; 11.000 gyv. (1951). Didžioji jo žymybė yra buv. Vokiečių ordino renesansinė pilis ir prie jos 1730 B. Neumanno pristatyta rokoko stiliaus bžn. Glauberio ir valgomosios druskos turintieji šaltiniai gydo tulžies, kepenų, cukraus ligas, mažina nutukimą. M. XIII a. pradžioj atiduotas Vokiečių ordinui, kurio vyr. magistro rezidencija jis buvo nuo 1526 ligi 1809. 1340 gavo miesto teises, 1809 atiteko Viurtembergui.

Mergentheimo Vokiečių ordino pilis

M. po II pas. karo buvo ir lietuvių tremtinių stovykla.

W. Carle, Bad M., Deutschordenstadt und Heilbad 1949.

Meřgežeris kelių mažų ežerų vardas:

1. Aukštdvario vls., Trakų aps., 1 km į r. nuo Aukštdvario mst., 2 ha; pasižymi apskrita forma ir žalia vandens spalva; per gretimą Navos ež. priklauso Verknės (Nemuno) baseinui;

2. Salako vls., Zarasų aps. du ežeriukai, į š. nuo Luodžio ež., 4 ir 3 ha ploto; priklauso Šventosios (Neries) baseinui;

3. Švenčionių vls., 5 km į r. nuo Didžiasalio k., 13 ha; per Švento ež. priklauso Kretonio (Žeimenos, Neries) baseinui.

4. Varėnos II vls., 3 km į v. nuo Varėnos II mstl., 3 ha; priklauso Derežnyčios (Merkio, Nemuno) baseinui. *S.K.*

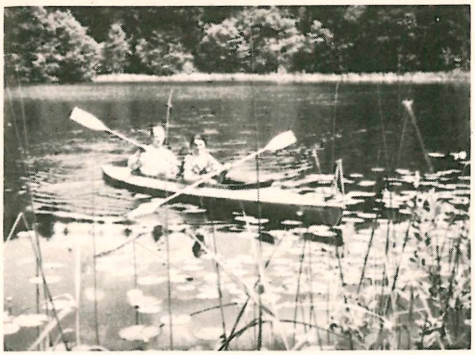

Mergežeris ties Aukštdvariu *(Foto S. Kolupailos)*

Meřgeželeris k., Varėnos II vls., grynai lietuviškas, 1920–39 lenkų okupuotas. Po I pas. karo įsteigta lietuviška Vilniaus Ryto pradžios mokykla, kuri 1927 X lenkų kuratoriaus A. Rynevičiaus raštu uždaryta ir įst. lenkiška. 1927 X 10 gyventojai protestavo dėl lietuviškos mokyklos uždarymo. Kai 1931 ir 1932 buvo sudeginti dveji lenkų valstybinės mokyklos pastatai, M. gyventojams teko daug nukentėti. Tėvai, neleidę savo vaikų į lenkišką mokyklą, buvo baudžiami pinigais ir kalėjimu. Negalėjusių sumokėti baudų, buvo imami gyvuliai ar daiktai arba tekdavo atsėdėti bausmę kalėjime. 1931 nubausta 16 asmenų. Kultūrine veikla labiausiai reiškėsi 1928 VIII 19 įsteigtas Šv. Kazimiero d-jos skyrius, 1937 lenkų valdžios uždarytas. Steigiamajame susirinkime prisirašė per 30 narių. Pirmasis skyriaus pirm. buvo Z. Karlonas. 1937 skyrius padovanojo Varėnos bažnyčiai vėliavą su lietuvišku įrašu. M. girininkija priklausė Varėnos miškų urėdijai. Ties Ilgio ež. yra akmens amžiaus stovykla. Čia rasta titnaginių svidrinės kultūros (mezolito) strėlikių. Taip pat aptikta ir smulkių mezolito pabaigos titnaginių dirbinių. *V.Klb.*

Mérginimas žiūrynos, žvalgynos, priešvedybinis merginos rinkimasis, nusižiūrėjimas arba jos lenkimas vedyboms. M. priklauso laisvam merginos pasirinkimui ir yra įvadinis vestuvių tarpsnis, kuris vietomis dar buvo išlikęs ir pas mus. Baudžiavos metais, kur dvaras į baudžiauninkų šeimos sudarymą lemtingai nesikišo, m. buvo l a i s v a s, nes ir tėvai, atrodo, savo vaikų vedybas ramiai sutiko, tesirūpindami marčios ar žento darbštumu ir jo būdu, bet ne turtu. Tačiau ir XIX a. pradžioje karališkojo baudžiauninko duktė vengė palikti ir tekėti už ‚vergučio' (pono baudžiauninko), kurio baudžiava buvo daug sunkesnė, todėl jis menkiau gyveno ir t.t. Karališkasis baudžiauninkas dažnai nusižiūrėdavo ir mergindavo ‚vergutę', nes pagal ano meto teisinius nuostatus nei toks baudžiauninkas nei jo vaikai nebus nužeminti į vergučius. Laisvųjų ir kilmingųjų tarpe laisvam m. maža tebuvo vietos, nes jų vedybas labai aiškiai saistė luominiai ir kiti papročiai bei turtas. Pobaudžiaviniais metais, buv. baudžiauninkui tapus laisvuoju ūkininku, visoje Lietuvoje pradėta sekti buv. laisvųjų pavyzdžiais ir papročiais, kartu susirūpinant ir savo vaikų vedybomis, skiriant marčios ar žento daliai dažnai lemtingos reikšmės, o laisvą sūnaus m. paneigiant arba ir prievartiškai sulaužant. Marčios, žento piniginį įnašą padarius sprendžiamuoju vedybų veiksniu jau XIX a. gale Užnemunėj ir Š. Lietuvoj bei Žemaičiuose turtingesniųjų ūkininkų šeimose, m. ten išnyko, telikdamas mažažemių ir neturtingųjų kaimo gyventojų tarpe, kur vedys nebuvo suvaržytas šeimos dalimis, užrašais, išimtinėmis ir t.t., kur verstų ieškoti jau aiškiai aprėžto turto ar piniginio įnašo žmonos, savo dalimi išmokėsiančios didžiąją dalį vyro namų išmokų ar skolų. Po I pas. karo R. Aukštaičiuose, kur iš viso smulkesni ūkiai ir piniginės dalys mažesnės, o taip pat ir ūkio skaldymas tebuvo nuolatinė apraiška, m. tebebuvo išlikęs dar ir vidutinių ūkininkų tarpe. Vyriškis merginamąją globoja, šokdina jaunimo pramogose ar per talkas, iš jų palydi į namus ir kartkartėmis lanko ją lankuoniu (žr.), daro kultuvę, šaudyklę (Žemaičiuose ir lanktį) ar net perka mažų dovanėlių; jo namuose esant pramogai ar didesnėms vaišėms, paprastai tokia mergaitė kviečiama su visa jos drauge, nes išskirtinis tik jos vienos pasikvietimas laikomas iš m. papročių išsilenkimu, antra, reta kuri mergaitė sutiks eiti, o jaunimo visa draugė gali pradėti juos abu išskirti ir pašiepti, nors prieš II pas. karą iš šio papročio vis daugiau imta išsišokti; kaime per draugų vestuves toji mergaitė paprastai būna jo pamergė, kartais sąmoningai juos abu sukviečiant, nors paprastai vienas iš jų galėtų likti nekviestas (negiminė, iš kito kaimo). Kaimo jaunimo draugė saviškių m. laiko galiojančia teise, išsišokėlius, t.y. pasiryžusius m. paneigti ne tik pašiepia, bet kartais ir baudžia; tai itin ryšku didesniuose R. Lietuvos kai-

muose. Pats m. dažnai tęsiasi 2–3 metus ir tai nevisada baigiamas vestuvėmis, būtent merginus vieną, pereinama prie kitos. Iki I pas. karo doriškai m., išskyrus retus atsitikimus, nieko negalima prikišti, tačiau prieš II pas. karą ir jo metu kai kuriose vietose jau buvo įgavęs ir dorinio palaidumo žymių, susilaukdamas ne tik tėvų, bet ir senesniųjų įtarties ir smerkimo.

A. Kriauza, Šis-tas apie kupiškėnų jaunimo pramogas (Gimtasai Kraštas 31, 1943); *E. Glemžaitė,* Kupiškėnų senovė 1958. *A.Mž.*

Merginiñkas, arba mergišius, merginas ir moteris mėgstąs užkabinėti vyras, naktinis padauža. Lietuvoje m. visur skiria nuo lankuonies (žr.), jo negerbia ir visada pašiepia, nes m. ne tik šiaip sau užkabinėja merginas, bet naktimis dar braunasi pas merginas į klėtis ar kitas jų gulto vietas, jas gąsdina, erzina, išjuokia, visai nemanydamas nei vienos iš jų vesti. Todėl daug kur m. išvejamas tėvų, lankuonių arba jam surengiama ir pyla. Užnemunėje ir vakariausiuose Žemaičiuose išjuokti m. itin kerštingi: jie išdaužo merginų namų langus, išdegutuoja duris, užkemša dūmtraukius arba sužaloja tų namų gyvulius. Po I pas. karo būdavo ir smurto veiksmų prieš juos išvijusias merginas, jų tėvus ir t.t. (1923 Marijampolės apl., 1925 X 26–27 Zapyškio vls. ir kt.). Lankuonis žmonių laikomas d o r u vyruku, kuris jau vesti žvalgosi, o m. dora paprastai visuomet abejojama, todėl vietomis (R. Lietuvoje) m. griežtai skiriamas nuo m e r g i š i a u s, kuris paprastai tėra šiaip didelis išdaigininkas ir padauža, kai m. — jau doriškai nusmukęs vyriškis, kurio nors žinomo povainikio tėvas, merginos suvedžiotojas ir t.t. Daug kur Lietuvoje m. vadinamas kitais vardais: lovininku, klėtininku, katinu, daržininku, žolininku, vilku ir kt. *A.Mž.*

Mergui mst. Burmoje, jos pietinės apygardos adm. centras; apie 25.000 gyventojų (1956). Jis yra jūrinis uostas prie Tenasserimo upės žiočių; išvežama ryžiai, medis, džiovinta žuvis, vaisiai.

Mergui salynas Bengalijos įlankoje, prie p. Burmos krantų, 207 džiunglėmis apaugusios salos 26.000 km² bendro ploto su apie 150.000 gyv. selungų. Daug tigrų, raganosių, elnių ir kt. laukinių gyvulių. Dalis gyv. verčiasi perlų gaudymu.

Meřgupis upelis, Šaukėnų vls., Šiaulių aps., Gančo (Ventos) deš. intakas, 7 km ilgio; turi deš. intaką Vėžupį ir kair. Medinupį.

Merguvà ežeras Vilkyškių vls., Pagėgių aps., Nemuno žiogis, 3 km ilgio, 30 ha ploto; jungiasi su Nemunu ties Bitėnų k.

Meřgvakaris vestuvių išvakarės nuotakos namuose, kai pas ją susirenka draugės mergaitės. Žr. Vestuvės, Didvakaris.

Merian 1. C a s p a r (1627–1686) šveicarų-vokiečių raižinių leidėjas, (3) sūnus. Uoliai talkininkavo tėvui leidžiant raižinius. Jis taip pat planavo išleisti Lenkijos-Lietuvos topografijos tomus, bet sumanymo neįvykdė.

2. M a r i a S i b y l l a (1647–1717) gėlių ir vabzdžių raižytoja, gamtininkė, (3) duktė. 1699–1701 gamtą tyrinėdama aplankė Su-

M. S. Merian:
Vyčiadrugys ant laukinės kriaušės žiedo (raižinys)

rinamą ir po to 1705 Amsterdame išleido labai vertingą Metamorphosis Insectorum Surinamensium su 60 raižinių keturiomis kalbomis.

3. M a t t h ä u s (1593–1650) šveicarų-vokiečių raižytojas ir leidėjas. Jo tėvas buvo lentpiūvės savininkas ir Bazelio miesto tarėjas. M. mokėsi Züriche pas D. Meyerį. 1609 dirbo Štrasburge, vėliau Nancy, Paryžiuje, Augsburge, Stuttgarte. Antverpene M. pažino Rubenso ir kitų flamų peizažo meną. 1617 stojo raižytojo J. Th. de

Bry tarnybon Oppenheime, prie Reino, 1619 vedė jo dukterį ir 1620 įsteigė savo raižybos dirbtuvę Bazelyje, tęsdamas keliones po Šveicariją, Reino ir flamų kraštus. Meno požiūriu vertingiausią M. kūrybos dalį sudaro miestų vaizdai, kuriuos M. nupiešė jaunystėje apie 1609–23 savo gausių kelionių metu P. Vokietijoje, Prancūzijoje ir ypačiai gimtajame Bazelyje bei jo apylinkėse, juos dar pats raižydamas ir mažomis serijomis išleisdamas. 1624 mirus uošviui, M. paveldėjo jo raižinių leidyklą Frankfurte prie Maino; M. ją išugdė į žymią įmonę, padarydamas šį miestą vokiečių raižybos centru. Frankfurte M. išleido visą eilę stambių iliustracinių veikalų, kuriems panaudojo ne tik savo paties anksčiau išleistus raižinius, bet ir daug svetimų kopijų, patį raižymo darbą daugiausia pavesdamas atlikti savo padėjėjams. Iš M. leidyklos veikalų minėtini: 1624–25 Novae regionum aliquot amoenissimarum delineationes 2 tt.; 1626–27 Bilderbibel, Icones biblicae, Historiae sacrae, daugiausia eklektiniai veikalai, bet dar paties M. raižyti į kai kuriuos paveikslus įterpiant Bazelio vaizdus; 1629–31 Historische Chronica įvykių nuo pasaulio pradžios iki 1619 aprašymas, sudarytas J. Ph. Abelin-Gottfriedo; 1630 Arcadia pagal Sidney; 1635–1738 Theatrum Europaeum 21 tt., sudarytas Abelin-Gottfriedo kaip Chronica tąsa, aprašąs dabarties įvykius, su daug mūšių ir miesto vaizdų, pasižymis objektyvumu, nuo 5 t. leistas M. įpėdinių; 1638–95 Neuwe Archontologia cosmica (5 laidos), Abelin-Gottfriedo sudarytas pasaulio valstybių aprašymas, pakartojąs daug M. jaunystėje raižytų vaizdų; 1642 Topographie der Schweiz su paties M. parašytu vertingu tekstu; 1642–88 Topographia 30 tt. M. Zeillerio tekstas su apie 2000 Europos miestų vaizdų, iki 1648 12 t. leistas pačiam M. dalyvaujant. Topografijoje meniškai vertingiausi yra Šveicarijos ir Elzaso miestų vaizdai, kartojant seniau M. paruoštas klišes. 13 tome, išleistame 1652, yra Dancigo, Karaliaučiaus, Rygos ir Talino vaizdai (Lenkijos–Lietuvos tomo M. neišleido, todėl pvz. neturime Vilniaus vaizdo, nors jau XVI a. Georg Braun (žr.) Kölne buvo jį paskelbęs Europos sostinių veikale). M. miestų vaizdai pasižymi gera perspektyva ir kompozicijos intymiškumu, miestą įterpiant į peizažo augaliją. Jie plačiai išreiškė baroko epochai būdingą pasaulio pažinimo ir realistinio vaizdumo troškimą. Didesnė M. leidyklos miestovaizdžių dokumentinė reikšmė, nes čia kruopščiai užfiksuota dar viduramžių Europos miestų išvaizda XVII a. viduryje. Po M. mirties jo leidyklos darbą tęsė sūnus Matthäus der Jüngere ir Caspar M. Geriausias M. mokinys buvo čekas Wenzel Hollar (1607–77) iš Prahos.

M. Merian Heidelbergo vaizdas (raižinio fragmentas)

4. Matthäus der Jüngere (1621–1687) raižytojas, (3) sūnus, pasižymėjęs tapyboje, kurios mokėsi Frankfurte pas Sandrartą, Londone pas Van Dyck, Antverpene pas Rubensą, Paryžiuje pas Vouet ir Le Sueur, Romoje pas Sacchį ir Maratą. Nuo 1648 iš Frankfurto sėkmingai reiškėsi Romos baroko tapybos stiliaus religinėmis kompozicijomis ir portretais. Jis tęsė tėvo leidyklos darbą ir paliko ją sūnui Johannes M. (1659–1716), kurio įpėdiniai M. leidyklą sužlugdė 1727.

H. Eckardt, Matthaeus M., seine kulturhistorische Studie 1892; *D. Burckardt-Werthemann,* Matthäus M. 1951; *F. Bachmann,* Die alten Städtebilder, ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schädel bis M. 1939. *P. Rkl.*

5. Peter (1795–1883) šveicarų geografas, pirmas rado 1854 vandens horizontų upėse smukimą ir tą palaikė debito nykimu, o išvadas panaudojo G. von Wex 1873 ir 1879 savo išgarsėjusiai teorijai apie upių ir versmių nusekimą.

S. Kolupaila, Ar senka mūsų upės? (Kosmos-Gamtos Draugas 6, 1935).

Mérida 1. mst. Ispanijoje, deš. Gvadianos upės krante; apie 30.000 gyv. (1958). Mieste yra didžiausias Ispanijos cirkas. Iš buv. romėnų kolonijos Emerita Augusta išlikęs 792 m ilgio granito tiltas, šventyklos, teatro ir vandentiekio likučiai.

2. Mst. Meksikoje, Jukatano valstybės sostinė, prie Meksikos įlankos; per 150.000 gyv. (1955). Universitetas (įst. 1922), arkivyskupo rezidencija. Apylinkėse mają

architektūros griuvėsiai. M. įkūrė ispanai 1542, vietoje jų sunaikinto majų miesto.

3. Mst. Venecueloje, to paties vardo Andų kalnų gūbrio viduryje, 1617 m nuo j. l., M. provincijos sostinė; apie 30.000 gyv. M. garsi savo universitetu (įst. 1785), katedra ir senomis kolegijomis. M. mokėsi Venecuelos istorinis elitas.

Meriden mst. Connecticute (JAV), prie Quinnipiac upės, 27 km į p. v. nuo Hartfordo; 44.088 gyv. (1950). M. yra žinomas kaip sidabruotų ir sidabringų stalo indų ir įrankių (šaukštų, peilių, šakučių) pramonės centras. Be to, čia gaminama: rutuliniai guoliai, lempos, spaustuvių mašinos, pieno perdirbimo mašinos, telefono aparatai, vėsintuvai, keramikos indai, dažai ir kt. Apylinkės kalvotos, prie miesto du parkai, kurių West Peak parke yra kelios kalvos ligi 300 m aukščio. Miesto žemė buvo nupirkta iš indėnų 1638, o pats mst. įkurtas 1668.

Meridian mst. Misisipės valstybėj (JAV), apie 200 km į š.v. nuo Mobile; 41.893 gyv. (1950). M. yra žymus valstybės pramonės centras su metalo liejyklomis ir įvairiomis įmonėmis. Mieste yra mergaičių akademija ir kelios kitos mokyklos.

Meridianas (lot. meridianus ‚vidurdienio; pietinis, pietų') dienovidis (žr.).

Meridianinis skritulys astronomijos instrumentas žvaigždžių deklinacijai ir rektascencijai matuoti. Jis susideda iš mažo teleskopo, kuris gali suktis apie horizontinę ašį, nukreiptą iš r. į v. Prie abiejų ašies galų yra pritaisyti skrituliai su tiksliais kampo laipsnių padalijimais. M.s. žvaigždės stebimos stebėtojo meridiane. Pagal laiką kada žvaigždė pereina per meridianą (dienovidį), nustatoma jos rektascencija. Tuo pat metu skrituliais išmatuojamas žvaigždės aukštis virš horizonto ir iš to apskaičiuojama jos deklinacija.

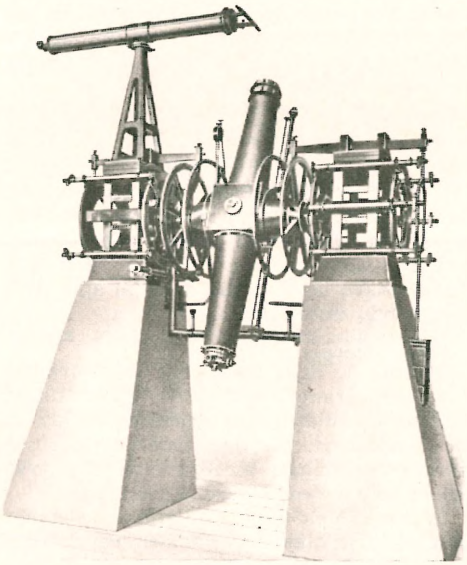

Meridianinis skritulys

Meriečiai (rus. merija) suomių-ugrų kiltis, gyvenusi netoli Maskvos.

Merighi Michelangelo žr. Caravaggio, Michelangelo.

Merikanto 1. Aarre (g. 1893) suomių kompozitorius, (2) sūnus, 1937 muz. teorijos ir kompozicijos prof. Helsinkio konservatorijoje. Parašė operą Juha, baletą Killikki abdukcija, kelias kantatas, jų vieną Helsinkio 400 m. jubiliejui, 3 simfonijas, 5 simfonines poemas (Lemminkäinen, Pan, Notturno), orkestro siuitas, kontrapunktiškai įdomias variacijas ir fugą, 2 fortepijono, 3 smuiko ir 2 violončelės koncertus, koncertą devyniems instrumentams, už kurį gavo Schotto premiją, Partita pučiamiesiems ir arfai ir t.t. Balete seka tautiniais suomių elementais, bet kituose veikaluose eina vėlyvojo vokiečių romantizmo keliu. Nuo koncerto devyniems instrumentams pasuko į Schönbergo dvylikatonę sistemą. 1952 sukomponavo Fanfare Helsinkio olimpiniams žaidimams.

2. Frans Oskari (1868–1924) suomių kompozitorius, (1) tėvas. Pradžioje buvo vargonininkas. Vėliau pasižymėjo kaip pianistas, Helsinkio operos dirigentas, muzikologas. Iš jo kūrinių pažymėtinos 3 operos: Pohjan neito (Mergina iš Botnijos), Elinam surma (Elinos mirtis) ir Emmeritzo karalienė; be to, parašė kelias kantatas, daug dainų, kurių daugumas pasidarė tautinėmis melodijomis. *Iz.V.*

Mérimée Prosper (1803–1870) prancūzų rašytojas. Mokėdamas nemaža kalbų, savo literatūrinį darbą pradėjo mistifikacijomis: 1825 paskelbė Théâtre de Clara Gazul skaitytines dramas, esą parašytas garsios ispanų aktorės, o 1827 tariamas Ilirijos balades la Guzla vardu. Savo vardu 1829 paskelbė istorinį romaną La chronique du temps de Charles IX (lietuviškas vertimas: Karolio IX laikų kronika 1956). Pagarsėjo ir lig šiol prancūzų literatūroje išsilaikė savo novelėmis: Mateo Falcone

P. Mérimée

1829, Le vase étrusque 1830, Les ames du purgatoire 1834, Colomba 1840 (liet. kalbon išvertė A. Valiukėnas 1937), Carmen 1845 (šio siužetą G. Bizet pasirinko operai). Paskirtas valstybės paminklų inspektoriumi (1841), rašė eilę istorinių veikalų. Dėl ankstyvesnės pažinties su Napoleono III žmona Eugenija antrosios imperijos laikais M. iškilo iki senatorių, tapo dvaro žmogumi. Tuo laiku susidomėjo rusų literatūra, vertė jų klasikus, pora kūrinių parašė rusiškomis temomis ir vieną iš Lietuvos bajorų gyvenimo — Lokį (1869). Šią novelę su plačiais komentarais, istorinėmis iliustracijomis ir V. K. Jonyno medžio raižiniais išleido R. Schmittleinas 1949 Baden-Badene (lietuvių kalbon Lokį išvertė O. Pridotkaitė ir 1955 išleido Australijos Lietuvis). M. priklauso realistų senbernių (skeptikų ir iš dalies cinikų) eilei, kurie vadavosi iš romantikų egzaltuoto idealizmo blaiviu, suglaustu, beveik beasmeniu pasakojimu. Jo tamsios istorijos, pasibaigiančios kraujingomis, netikėtomis arba dviprasmiškomis atomazgomis (taip baigiasi ir Lokys), būna atpasakotos šaltai, tiksliai ir gyva kalba.

O. Thifis, Sprache und Stil M.s in seinen Novellen 1929; *Marquis de Luppé,* M. 1945. *J.Gr.*

Meringer Rudolf (1859–1931) austrų kalbininkas. Savo darbuose jungė kalbos ir medžiaginės kultūros tyrimą. 1909 jis buvo vienas iš steigėjų žurnalo. Wörter und Sachen. Yra rašęs ir baltų kalbotyros klausimais, pvz. apie klėtį (Indogermanische Forschungen 1904, 117–125) ir kt. Iš svarbesnių jo darbų minėtini: Versprechen und Verlesen 1895 (kartu su K. Meyer), Das deutsche Haus und sein Hausrat 1906, Aus dem Leben der Sprache 1916, Linguistica indoeuropea 1929 ir kt.

Merinidai, arba almerinidai (Benn merin, Al merin), berberų tauta Maroke, kuri XIII–XV a. buvo sukūrusi savą valstybę su Merinidų dinastija.

Merinosai (isp. merino, ds. merinos) švelniavilnių avių veislė, priklausanti ilgauodegių, liesauodegių avių grupei. M. tėviškė laikoma Ispanija. Dar maurų valdymo laikais ten buvo žinomos avys, duodančios labai plonas ir švelnias vilnas. Vėliau jos ten buvo žymiai pagerintos ir ilgą laiką buvo uždrausta išvežti gyvas šios veislės avis į kitus kraštus. Tik vėliau (apie XVIII a.) Ispanijos karaliai, norėdami įsiteikti kitų kraštų vadovams, siųsdavo jiems dovanų m. Po to šios avys greit paplito kituose Europos kraštuose: Prancūzijoj, Vokietijoje, Rusijoj ir kt. Dabar daug m. laikoma Afrikoje, P. Amerikoje, Australijoje ir N. Zelandijoje. M. yra labai jautrūs drėgnam klimatui ir ypačiai drėgnoms ganykloms. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo mėginta veisti iš Vokietijos įvežtų mėsinių m., tačiau didesnės reikšmės mūsų avių ūkiui jie neturėjo.

V. Mickus, Kaip pagerinti mūsų avių ūkis (Žemės Ūkis 2, 1937). *B.Vtk.*

Meryon Charles (1821–1868) prancūzų raižytojas, vienas iš geriausių oforto meistrų. Jo Paryžiaus mst. vaizdai pasižymi linijos preciziškumu ir romantine nuotaika. Žymiausias darbas — Eaux-fortes sur Paris 1852–54.

G. Ecke, Ch. M. (Meister der Graphik XI, 1923).

Meristemà (iš gr. meristės ‚daliklis'), arba augalų embrionalinis audinys, kurio celės turi savybę dalytis ir kurti augalo kūną. M., esanti augligalyuose ir šaknigaliuose, vad. galinė (apikalinė), o stiebų šonuose — šoninė (lateralinė), pvz. kambis, kamštinis kambis, mazguose mazginė (interkaliarinė).

Merkantilizmas (prc. mercantilisme, iš it. mercante ‚pirklys') 1. ekonominė (ūkio) sistema, dominavusi Europoje nuo viduramžių pabaigos iki pramonės revoliucijos ir valstybės intervencijos priemonėmis siekusi aktyvaus prekybos balanso, kad eksporto ir importo skirtumą valstybė galėtų kaupti tauriųjų metalų forma ir ji naudoti valstybės galiai ir prestižui kelti.

2. Ekonominė doktrina, to paties laikotarpio mokslo veikaluose teoriškai pagrindusi M. sistemą. Merkantilinės sistemos terminą jau vartojo F. Quesnay, o taip pat ir A. Smithas kaip priešingybę fiziokratijai ir pramoninei sistemai (kapitalizmui). M. idėjoms pradžią davė XVI a. valstybėje vis didėjąs pinigų trūkumas. Augąs valstybės aparatas reikalavo vis daugiau lėšų, ir valstybė turėjo ieškoti naujų pajamų šaltinių. M., kaip galingos valstybės skatintojas, pasišovė padėti valstybei išspręsti finansines problemas. M. sukūrė vieningą ūkinį valstybės vienetą, pakeitusį buvusį sričių partikuliarizmą. Pagrindinis m. tikslas — valstybės galia, o

ne jos gyventojų gerovė, kaip liberalizmo. Vokietijos m. vad. kameralizmu (žr.), o Prancūzijos — kolbertizmu (žr.). M. centrinė idėja — prekybos, ypatingai užsienio, ugdymas. Ryškiausias merkantilistų mintijimo vaisius yra jų užsienio prekybos teorija, kuri pirkliška balanso (su pelnu!) sampratą perkėlė į tautos ūkio importo ir eksporto balansą, siekdama kiek galint didesnio eksporto ir kiek galint mažesnio importo, kad tik daugiau pinigų ir taurių jų metalų liktų krašte. Krašto viduje m. politika nukreipta į pramonės plėtimą, ypatingai į didelių gamybos įmonių ir stambių prekybos bendrovių steigimą. Valstybė, kaip tiesioginis ir aktyvus verslininkas, versline dvasia apkrečia ir paskirą individą. Populiarėja ne tik gamintojo, bet ir pirklio vardas, kai kurių religijų įtakoje iš seno nuspalvintas negarbingumo tonu. Valstybė pasunkina muitus, kurie iki m. buvo daugiau simbolinės reikšmės, ir stengiasi apsaugoti krašto ūkį griežta užsienio prekybos kontrole, praktikuojančia ne tik įvežimo ir tranzito muitus, bet ir įvežimo draudimą. Padidėjusiomis iždo pajamomis tiesiami nauji keliai ir kasami kanalai. Cromwellio Navigacijos aktas 1651 sukuria palankesnes prekybos sąlygas Anglijai, išstumdamas Olandiją iš tarptautinės prekybos tarpininko vaidmens anglų laivininkystės naudai. Kai Prancūzijoje m. koncentruojasi į prekybą, pramonę ir susisiekimą, Anglijoje ir Prūsijoje ima reikštis vad. agrarinis m. Anglų 1689 Javų įstatymas siekia eksporto premijomis ir importo muitais palaikyti krašto viduje aukštas javų kainas. M. gyventojų politikos priemonės nukreiptos į gyventojų prieauglio skatinimą, o žemės ūkyje į smulkių ūkių stiprinimą. Prūsijoje, be to, agraninė politika siekia domėnų stiprinimo. M. ekonomistų įvairiai vertinamas. Ilgą laiką vyravo iš esmės neigiamas m. vertinimas, pagrįstas klasiko A. Smitho pažiūromis. F. Listas davė pradžią objektyviam m. vertinimui, o B. Sombartas išryškino pažiūrą, kad m. paskatino gamybinių krašto jėgų kilimą. Svarbiausiuoju m. sistemintoju Anglijoje laikomas James Stuartas, paskelbęs pagrindinį ekonomikos principų veikalą An Inquiry into the Principles of Political Economy 1767. Žymiausi m. atstovai Vokietijoje J. J. Becher (Politischer Diskurs 1668), J. H. G. von Justi (Staatswirtschaft 1755) ir P. W. von Hornick, Prancūzijoje — Montchrétien ir J. Law, Italijoje — Serra. Lietuvoje m. idėjų šalininkas buvo A. Tizenhauzas.

G. Schmoller, Das Merkantilsystem in seiner hist. Bedeutung 1884; *H. Zielenziger,* Die alten deutschen Kameralisten 1914; *E. F. Heckscher,* Der Merkantilismus 1932; *A. E. Monroe,* Monetary Theory before A. Smith 1923; *J. W. Horrocks,* A Short History of Mercantilism 1925; *J. Morini-Comby,* Mercantilisme et protectionnisme 1930; *Oncken,* Politinės ekonomijos istorija 1932; *Gide ir Rist,* Ekonominių teorijų istorija 1932; *J. Niehans,* Der Gedanke der Autarkie im M. von einst u. im Neo-M. von gestern (Züricher Volkswirtsch. Forsch. 37, 1945). *J.Ppl.*

Merkaptãnai (iš lot. mercurius ‚gyvsidabris' ir captans ‚pagriebiąs'), arba tioalkoholiai, yra junginiai, kuriuose alkoholių deguonis pakeistas siera. Jų bendra formulė yra $C_n H_{2n-1} SH$. Merkaptanai sudaro būdingus, sunkiai tarpius gyvsidabrio junginius. M. galima vaizduotis ir kaip sieros vandenilį, kurio vandenilis pakeistas alkilo grupe, nes ir sieros vandenilis ir m. yra labai lakūs, biauraus kvapo ir lengvai rūgščios reakcijos junginiai. M. gaunami alkoholio ir sieros vandenilio garus katalizuojant torio oksidu prie 300–350°C.

Merkapto acto rūgštis, arba tioglikolinė rūgštis, $HS{\cdot}CH_2{\cdot}COOH$, gaunama iš natriohidrosulfido NaHS ir vienachlorės acto rūgšties natrio druskos $CH_2Cl{\cdot}COONa$; stipraus bei nemalonaus kvapo skystis, ore lengvai oksidinasi, lengvai maišosi su vandeniu. Vartojamas kaip jautrus reagentas geležiai, molibdenui, sidabrui ir cinui; M.a.r. natrio ir amonio druskos vartojamos plaukams susukti, o kalcio druska — kaip depiliatorius (plaukams naikinti). *P.Jc.*

Merkelio dėsnis psichologijoje teoretiškas principas, suformuluotas J. Merkelio. Pagal šį principą lygūs skirtumai tarp jutimų (žr.) atitinka lygius akstinų skirtumus. Šis dėsnis yra gana panašus į Weberio-Fechnerio dėsnį (žr.), nors ir skiriasi nuo pastorojo tuo, kad jis taikomas didesniems (supraliminaliniams) skirtumams, o Weberio-Fechnerio dėsnis liečia tik žemiausius jutimo slenksčius.

Merkelis Aleksandras (g. 1907 I 11 Mikaičių k., Gruzdžių vls., Šiaulių aps.) žurnalistas, rašytojas. Mokėsi Žagarės Saulės progimn., 1925 baigė Šiaulių gimn. 1925–32 LU ir VDU studijavo liet. ir rusų literatūrą bei pedagogiką. 1927 buvo vienas iš žemaičių stud. korp. Samogitia steigėjų. 1927–28 mokytojavo Kauno Aušros berniukų gimn. ir 1929–31 Šiaulių mkt. sem. 1931–34 vertėsi žurnalistika, 1934–35 atliko karinę prievolę, 1936 spaudos b-vės Pažangos

A. Merkelis

sekr., 1936–40 Jaunalietuvių Vadovo red., 1937 Eltos vidaus informacijos skyriaus red., 1938–39 Respublikos Prezidento A. Smetonos asmens sekr., 1939 IV 13–XI 2 Lietuvos Aido vyr. red., pradėjęs leisti Lietuvos Aido ir vakarinę laidą (tuo būdu M. redaktoriaujant laikraščio ėjo trys laidos). Skaitė daug paskaitų per radiją. Išsislapstęs per pirmąją bolševikų okupaciją, 1941–42 dirbo Studijų Biure ir paruošė dokumentinį veikalą apie Raudonąjį terorą Lietuvoje 1940 VI 15 — 1941 VI 27. Šio darbo rankraštį su originaliniais dokumentais 1944 pabaigoje persiuntė į Švediją, vėliau į JAV, kur jis turėjo didelės reikšmės Ch. Kersteno Baltic House Committee medžiagą ruošiant. 1943–44 dirbo Ateities dienraštyje, redaguodamas kultūros skyrių. 1944 vasarą pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV.

Spaudoje M. reiškiasi nuo 1924 ir bendradarbiavo per 50 laikraščių bei žurnalų, daugiausia rašydamas kultūros klausimais, todėl jo straipsnių sutinkama įvairių srovių leidiniuose. Yra išspausdinęs per 3000 straipsnių, pasirašytų pavarde ir slapyvardžiais A. Mikaitis, A. Dangerutis, A. Daugėliškis, A. Vaidotas ir kt. Atsidūręs tremtyje, M. vėl įsijungė į spaudos darbą. 1945 Hanau liet. stovykloje VII 3 pradėjo leisti Radijo Žinias, vėliau virtusias Informacijos Biuleteniu, IX 22 pradėjo leisti rotatorium spausdinamą 20 psl. savaitraštį Lietuvių Žinias, 1945 XII Fuldos liet. stovykloje suorganizavo spaustuvėj spausdinamą savaitraštį Mūsų Viltį, 1946 vasarą Wiesbadeno stovykloje redagavo savaitraštį Lietuvių Tremtinių Žinias. Be to, plačiai bendradarbiavo visuose liet. tremtinių laikraščiuose. 1947, 1948 ir 1949 redagavo Mūsų Kalendorių ir 1948 leidinį apie Vydūną jo 80 m. sukakties proga. M. pastangomis 1946 V 11–12 Hanau sušauktas pirmasis tremties liet. žurnalistų suvažiavimas, kur išrinktas valdybos v.pirm., o 1947 Schweinfurte įvykusiame antrajame žurnalistų suvažiavime išrinktas Liet. Žurnalistų S-gos pirm. 1949 atvykęs į JAV, kurį laiką dirbo Vienybės redakcijoje.

Iš kitų M. mokslo ir literatūros darbų pažymėtini: L. Giros bibliografija (L. Giros raštai I, 1929), Jonas Jablonskis 1930 (atspaudas iš Kalbos), M. Valančiaus Paaugusių žmonių knygelė 1930, Vaižgantika (Bibliografijos Žinios 1931), Vaikų auklėjimo pagrindai 1930, Du garsingieji žemaičiai (S. Daukantas ir vysk. M. Valančius) 1931, Jaunoji Lietuva. L. T. S. Jaunosios Lietuvos S-gos siekimai, idėjos, vadai 1932, Juozas Tumas Vaižgantas 1934 (²1955), Antano Smetonos tautinės ideologijos bruožai 1937, Antanas Smetona — Nepriklausomos Lietuvos kūrėjas ir vadas 1938. Be to, yra parašęs V. Kudirkos ir Vydūno monografijas. M. yra reiškęsis ir dramoje. Jo keletas radijo vaidinimų buvo paruošta 1936–40. Iš jų pažymėtinas ‚Rusiškai nesimelsime', skirtas 40 m. sukakčiai nuo Mintaujos gimn. liet. mokinių atsisakymo rusiškai melstis. Jaunojoje Kartoje išsp. vaidinimai: Lietuviškos vestuvės ir Lietuviško žodžio laisvintojas (1939). 1949 jo operetinį kaimo buities vaizdelį ‚Vestuves be piršlybų' pastatė Hanau Dainavos ansamblis, 1958 Bruklino Operetės choras operetinį kaimo buities vaizdelį Jaunimėlį. *J.P.*

Merker-Vitkauskaitė Aleksandra žr. Vitkauskaitė-Merker, Aleksandra.

Merkinė mstl., vls. centras, Alytaus aps., deš. Nemuno krante, Nemuno, Merkio ir Straujos santakoje. Miestelį kerta Perlojos–Leipalingio plentas 1944 buvo apie 2200 gyv. Čia, be valsčiaus savivaldybės, dar buvo: paštas, autobusų stotis, girininkija, policijos nuovada, pasienio policija, vaistinė, sveikatos punktas, rajono agronomas, valstybės draudimo įstaigos rajono agentūra, elektros stotis ir malūnas, skerdykla, žemės ūkio kooperatyvas, smulkaus kredito draugija, žydų liaudies bankas ir kt. Iš švietimo įstaigų veikė progimnazija ir pradžios mokykla.

M. p r o i s t o r ė. M. apylinkės palei Merkį ir Nemuną jau buvo gyvenamos vėlyvajame ledynų laikotarpyje. Ypač daug titnaginių dirbinių surasta iš vidurinio akmens amžiaus, vad. svidrinės kultūros. Ir pačioje M. aptikta tos kultūros liekanų. Be to, čia rasta ir smulkių tardenuazinio tipo titnaginių dirbinių. Žalvario amžiaus pabaigai priskirtinas skytiškas žalvarinis strėlės antgalis (radinys Valstybiniame istoriniame muziejuje Stockholme).

M. p i l i a k a l n i s guli patogioje strateginėje padėtyje, Nemuno, Merkio ir Stangės upokšnio santakoje. Patį piliakalnį sudaro apie 4 m. aukščio kalnas, kurio

Merkinės piliakalnis

šlaitai buvo rūpestingai nukasti ir padaryti statūs. Geriausiai išlikusi rytinė ir pietinė piliakalnio dalis. Vakarinis šlaitas nubiręs ir apardytas. Labiausiai nukentėjęs šiaurinis šlaitas, paplautas Stangės upelio. 1924 M. vidurinės mokyklos mokytojai ir mokiniai, norėdami apsaugoti piliakalnį, griaunamus šlaitus apsodino karklais, liepomis ir akacijomis. Dabar piliakalnis vietomis apaugęs krūmokšniais. Pats piliakalnis ligi šiol netyrinėtas. Kalno viršuje ir papėdėje randama puodų šukių, plytgalių ir kt. Griūvant šiauriniam šlaitui rasta apskritų akmeninių sviedinių, sveriančių iki 30 kg, ir ąžuolinių rąstų, sujungtų geležimi. Spėjama, jog tai buvusi mašina akmeniniams sviediniams laidyti. Apie piliakalnį pasakojama daug įvairių padavimų.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos piliakalniai 1909, 33–34; *V. Krėvė-Mickevičiaus,* Padavimai apie Liškiavą ir Merkinę (Tauta ir žodis III, 1925, 322–333). *J.P.*

Istorinės žinios apie M. siekia tiktai XIV a. pabaigą; jos siejasi su pilimi, pastatyta piliakalnyje. Kada ta pilis statyta, nėra žinios. Pirmą kartą ji minima 1377, kada buvo užpulta kryžiuočių maršalkos Gotfrido Lindeno; vokiečių šaltiniuose ji vadinama Merkenpille ir Merken. Rašoma, kad tame žygyje į Trakų žemę M. pilis buvusi užimta ir sunaikinta, apylinkės apiplėštos, išsivežta belaisvių. Kryžiuočių žygių aprašuose (Wegeberichte) nurodomas kelias į M. iš Įsruties ir iš Leciaus. Vytautas, besirungdamas su Jogaila dėl valdžios Lietuvoje ir remdamasis kryžiuočiais, M. pilį buvo užėmęs 1391; lenkiškąją Jogailos įgulą suėmęs išsiuntė į Prūsus. Vytautui susitaikius su Jogaila ir atsitraukus nuo kryžiuočių, šie keršydami kelis kartus siekė Merkinės. Kryžiuočių magistras Konradas von Jungingenas 1393 ir maršalka Verneris Tettingenas 1394 savo invazijomis siekė Lydos apylinkių ir grįždami puolė M.; negalėdami pilies apginti, 1394 patys lietuviai ją sudegino. Atstatyta pilis 1403 maršalkos Tettingeno vėl buvo sudeginta, o M. apylinkės smarkiai nuniokotos. Tie dažni kryžiuočių puldinėjimai rodė, kad M. jiems kliuvo besiveržiant giliau į rytinę ir pietinę Lietuvą. Tuo keliu kartais buvo puolami Trakai ir

Vilnius. Tiktai įveikus Vokiečių ordiną Žalgirio kautynėse 1410, M. nustojo savo gynybinės reikšmės, bet jos pilis būdavo naudojama didiesiems Lietuvos kunigaikščiams sustoti, svečiuotis ir medžioti. Ji buvo pakeliui tarp Vilniaus, Gardino ir Brastos, ant Trakų k-tijos ribos. Tą ribą nusako Jogailos 1387 dokumentas, kuriuo Trakai buvo paskirti valdyti broliui Skirgailai.

Jogaila ir Vytautas 1387 krikštydino M. žmones. Jiems priskiriamas ir pirmosios Šv. Mikalojaus bažnyčios statydinimas. Krikšto metu Jogaila M. pasirašė 1387 dokumentą, kuriuo suteikė Vilniui savivaldos (Magdeburgo) teises, o 1418 čia atšventė Kalėdas, vykdamas medžioti į Vygrius. Tokiomis progomis kartais būdavo M. priimami kitų kraštų pasiuntiniai, pvz. 1421 čekai, kurie siūlė Jogailai, o paskui Vytautui savo sostą. Vytauto dažnai būta Merkinėje, kaip ir kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ir Lenkijos karalių. Šie mėgdavo M. sustoti, keliaudami tarp Vilniaus ir Krokuvos. Vladislovas IV Vaza lankėsi ir gyveno M. dar būdamas karalaičiu (1630–31), paskui jau karalium (1633 ir 1634), o 1648 grįždamas iš Vilniaus į Varšuvą M. ir pasimirė (V 20). M. tada jau buvo išaugusi į vieną iš didesniųjų Lietuvos miestų.

Miestas pradėjo augti palei pilį dėl palankios geografinės padėties ir sausumos bei vandens kelių mazgo. Merkiu ir Nemunu buvo plukdomi grūdai į Prūsus, o iš ten atvežamos kitos prekės. Mieste kūrėsi amatininkai ir pirkliai. D.L.K. iždui 1551 miestas jau mokėjo 20 kapų mokesčių, tiek pat kaip ir Trakai (Vilnius — 200, o Alytus ir Daugai — tik po 5). Žygimantas Augustas 1569 XII 7 suteikė magdeburgines savivaldos teises. Miestiečiai patys rinkosi burmistrą, tarybininkus ir prisiekusius teisėjus. Buvo patvirtintas miesto herbas ir nustatytos miesto savivaldos ribos keturiais stulpais, iš kurių du tebėra išlikę: vienas baigia griūti prie kelio į Subartonis, o antras tebesovi pakeliui į Gudakiemį, aptinkuotas ir paverstas koplytėle. Tie stulpai išskyrė miestą iš kaimų žemės ir karališkojo dvaro.

Dvaras apėmė didelius žemės plotus, kurie pietų linkui palei Nemuną buvo nusidriekę iki Varviškės prie Juodosios Ančios. Tos karališkos žemės buvo valdomos D.L.K. vietininkų — vaivadų ir maršalkų. Aleksandro ir Žygimanto Senojo laikais vietininkais buvo Stasys ir Jurgis Glebai, Grigas ir Stasys Astikai, Mykolas Glinskis, Mykolas ir Jonas Zabžezinskiai. Žygimantas Augustas M. dvarą buvo dovanojęs savo žmonai Barborai Radvilaitei (1549 V 1 aktu); prieš tai jis buvo jo motinos karalienės Bonos žinioje. Skiriamieji vietininkai kartu valdė ir M. miestą su valsčiumi bei visais gyventojais, kol miestas gavo savivaldą. Antai, skiriant vietininku Polocko vaivadą Stasį Astiką (1518), jam duotas M. dvaras ir miestas su visais ‚pavieto žmonėmis, žygūnais, varovais, medžiotojais, žvejais, šėrikais, su visa jų tarnyba ir duoklėmis'. Tik magdeburginės privilegijos miestą išėmė iš vietininko teismo ir atleido nuo pyliavų; paliko tik mokesčiai D.L.K. iždui. Paskyrus vietininku Polocko vaivadą ir maršalką Joną Zabžezinskį, M. buvo padaryta apskrities (1523) ir netrukus seniūnijos (1536) centru.

Seniūnija, be M. miesto, dar apėmė 53 kaimus ir 17 sodybų. Pirmuoju seniūnu buvo Jonas Zabžezinskis iki gyvos galvos; vienu iš paskutiniųjų — Lydos vėliavininkas Juozas Narbutas, kuriam 1773–75 seimas seniūniją atidavė paveldimam valdymui. Lietuvos valstybę išdalijus, seniūnija panaikinta, bet dvaras išliko iki 1846. Seniūnas gyveno dvaro sodyboje, kalne prie Merkio. Gyventojai, valstiečiai, turėjo duoti duoklę, eiti lažą, atlikinėti kitas prievoles. Dar Vytauto laikais M. ir Perlojos žmonės ėjo statyti ar taisyti pilių pačioje M., Gardine, Trakuose ir net Vilniuje. Vėlesniais laikais M. valstiečius daugiau slėgė darbai dvaruose, kada įsistiprėjo bajorija, o susilpnėjo valstybė, varginama karų.

Karų metu XVII–XVIII a. daugiausia žalos M. pridarė rusai. Pirmos rusų invazijos metu, kai buvo užimti Vilnius, Kaunas ir Gardinas (Vilnius degė 17 dienų!), rusai 1655 sunaikino ir M. Miestas jau nebeatsigavo, nors buvo 6 metams (1655–61) atleistas nuo mokesčių ir grąžintos seniūnų susiaurintos teisės. Šiaurės karo metu M. nukentėjo antrą kartą. Caras Petras I 1707–08 buvo sustojęs M. ir laukė prisiartinančių švedų. Nuo jų traukdamasis Vilniaus linkui, įsakė imti iš gyventojų arklius, galvijus, pašarą ir maistą, o ko nebuvo galima paimti — degino. Kadangi 1706–08 ir taip buvo nederlingi, daug gyventojų išmirė badu; prisidėjo dar ir 1708–11 maras. M. apylinkėje žmonėms daug padėjo maro metu šv. Roko vienuoliai.

Po tų nelaimių M. ėmė lenkti Alytus,

besitelkiant jame pirkliams, kuriems nereikėjo plaukti dar gerą galą Nemuno aukštupiu. Alytui buvo atiduotos M. miesto teisės ir 1775 perkeltas teismas. Tą nutarimą padarė seimas, kuris tvirtino pirmąjį Lietuvos ir Lenkijos padalijimą 1772, rusams spaudžiant ir dalyvaujant pačiame seime. Tadui Kosciuškai sukilus prieš antrąjį padalijimą, M. buvo rusų dar kartą nuniokota ir sudeginta (1794).

P a r a p i j a ir pirmoji Šv. Mikalojaus bžn. buvo steigtos Jogailos, kuris 1387 pats buvo atvykęs skelbti katalikų tikėjimo. Steigimo tikslūs metai nežinomi. Lietuvos bažnyčių sąrašas (Elenchus 1940) nurodo mūrinės bažnyčios steigimą datą 1418, o titulą — Švč. Marijos Ėmimo Dangun. Tokiu vardu bažnyčia žinoma tiktai Aleksandro laikais; jis apdovanojo ją turtais 1493 ir 1496. Prieš tai parapijai išsilaikyti žemių skyrė jo tėvas Kazimieras 1442, o vėliau nuosavybę didino Žygimantas Senasis 1516 ir Steponas Batoras 1582.

Merkinės bažnyčios fasadas *(Foto V. Augustino)*

Vladislovas IV Vaza, kuris M. mirė (1648), tais pačiais metais bažnyčią restauravo; antrą kartą tai darė didysis Lietuvos etmonas Mykolas Pacas (prieš 1676).

Abejose Nemuno pusėse parapija 1774 apėmė 66 kaimus, iš kurių 22 buvo kair. Nemuno krante. Be daugelio žemių parapijai priklausė Pilvingio ir Gelovinio ežerai. Būdama toje Dzūkijos apylinkėje viena iš pirmųjų, M. parapija savo jurisdikcijomis siekė gana toli, o kuriantis kitoms parapijoms virto d e k a n a t u. Dar XIX a. pabaigoje dekanatas apėmė 14 parapijų, įskaitant ir M.; priklausė Alytus, Birštonas, Daugai, Dusmenys, Jieznas, Merkinė, Nedingė, Nemaniūnai, Nemunaitis, Onušiškės, Pivašiūnai, Pūnia, Stakliškės ir Valkininkai. Nepriklausomos Lietuvos laikais (1932) M. dekanatas apėmė Akmenį, Merkinę, Nedingę, Nemunaitį, Perlojų, Ryliškius, Rinkuvą ir Varėną. M. bažnyčios lubose dar iš unijos laikų tebebuvo išpieštas Lietuvos Vytis ir Lenkijos erelis, o iš lauko į sieną įmūryti rusų ir švedų sviediniai. Didžiajam altoriui Švč. Marijos Dangun Ėmimo paveikslą nupiešė italų dailininkas Giovanni Tintoretto. M. par. ilgą laiką dar priklausė kaip filija (ligi 1644) Liškiavos Šv. Trejybės bžn.

V i e n u o l i a i turėjo M. dar savo atskiras bažnyčias. Domininkonus atkvietė mst. burmistras Kristupas Steponis 1605. Jis ir jo žmona dovanojo domininkonams mūrinius namus ir didelį sklypą, o Lietuvos kancleris Gabrielius Vaina 1615 pastatydino mūrinę bažnyčią Šv. Marijos Mergelės Įvesdinimo ir Šv. Kazimiero vardais. Rusams vienuolyną uždarius (1832), bažnyčia buvo apleista; ant jos pamatų pastatydinti rusų stačiatikių bažnytiniai namai. Jėzuitai buvo įkurdinti didžiojo Lietuvos etmono Mykolo Kazimiero Paco 1676. Jėzuitų misijai išsilaikyti Mykolas Pacas nupirko Galavačių dvarą netoli Gardino, o pačioje M. pastatydino vienuolyną su Šv. Kryžiaus bažnyčia prie rotušės, gatvėje, kuri ėjo į Nemuną. Rusinimo laikais toje vietoje 1888 pastatydinta cerkvė. Domininkonai ir jėzuitai pradžioje turėjo tik misijas, o paskui ir mokyklas. Domininkonai dar turėjo spaustuvę.

M o k y k l ą pirmieji įsisteigė jėzuitai, kai buvo užbaigtas statyti vienuolynas. Steigimo metai tiksliai nežinomi (1677–79). Tai buvo žemesnioji keturklasė jėzuitų mokykla. Buvo mokoma lotynų k. skaitymo, rašto, iškalbos. Jėzuitų ordiną

Merkinės bažnyčia iš altoriaus pusės

pop. Klementui XIV suspendavus (1773), mokykla buvo perimta Edukacinės komisijos ir 1776 pavesta domininkonams. Tai buvo triklasė (6 metų) poapygardinė mokykla, kuri 1803 turėjo 84 mokinius ir 4 mokytojus. Po 1831 sukilimo rusai mokyklą uždarė, ir jokios mokyklos M. nebuvo iki 1882.

Scriptores rerum Prussicarum II, 584, 635; III, 176, 264; *J. Totoraitis*, Sūduvos istorija I, 1938; Słownik Geograficzny VI, 1885, 257–258; *J. Lukaszewicz*, Historya Szkół w Koronie i W. K. Lit. IV. 1851, 112–113. *S.Suž.*

M. r u s ų o k u p a c i j o s m e t u buvo nemažas prekybos centras, išaugęs keturių svarbių kelių sankryžoje, kur susikirto plentai iš Kauno į Gardiną ir iš Vilniaus į Suvalkus. Prekyba vertėsi žydai, o kiti gyventojai žemės ūkiu, žvejyba ir grybais. Mstl. tvarkėsi savivaldybės teisėmis ir priklausė Trakų aps. administracijai. Čia buvo vls. raštinė, paštas ir pradžios m-la, kurioje mokydavo tik rusiškai. Šioje mokykloje, be kitų, mokėsi V. Krėvė-Mickevičius, provizorius A. Čyras, kun. J. Čaplikas, mkt. J. Bloznelis ir kt. 1882 mieste buvo 2148 gyv. ir 233 namai.

M. apylinkėje buvo keletas didesnių dvarų, kuriuos valdė lenkų bajorai, anuo metu turėję įtakos ne tiktai vietos gyventojams, bet ir parapijos gyvenime. Todėl bažnyčioje vyravo lenkų kalba. Pati parapija yra buvusi grynai lietuviška, todėl parapiečiai dažnai važiuodavo su prašymais pas Vilniaus vyskupą, kad M. bažnyčiai paskirtų lietuvį kunigą. Po ilgo rūpinimosi 1890 vikaru, vėliau klebonu paskirtas lietuvis kun. Konstantinas Jagminas (žr.), kuris čia sėkmingai pradėjo plėsti lietuvybę. Jam mirus, 1896 klebonu paskirtas kun. Kazimieras Ribikauskas, kurio dėka po 1-2 m. lenkiškos pamaldos bažnyčioje išnyko. Dvarininkams kun. Ribikausko veikla nepatiko, todėl jie skundė jį vyskupui ir caro administracijai, bet klebonas visada sugebėdavo pasiteisinti. Vėliau parapija susilaukė ir veiklaus vikaro kun. M. Cijūnaičio, kuris su vargonininku Sčesnulevičium suorganizavo liet. bažnyčios chorą. 1910 kun. K. Ribikausko suorganizuotas Dainavos kooperatyvas labai gerai veikė. Be to, 1911 jo iniciatyva buvo įsteigtas didelis Blaivybės d-jos skyrius. Per d-ją buvo platinama lietuviška spauda, o Ryliškių k. J. Bloznelio namuose veikė knygynėlis, kuriuo naudojosi jaunimas ir šiaip susipratę lietuviai.

M. I p a s. k a r o m e t u. Kultūrinis gyvenimas vokiečių okupacijos metu buvo gerokai apsilpęs, nes nemaža veikėjų pasitraukė Rusijon. Kun. K. Ribikauskas kartu su J. Bloznelių, V. Krukoniu ir kt. 1915 VI 2 įsteigė Komitetą nukentėjusiems dėl karo šelpti, o vėliau tokius komitetus organizavo didesniuose M. vls. kaimuose. Netrukus pradėta steigti kaimuose ir pradžios mokyklos.

M. n e p r i k l a u s o m o s L i e t u v o s m e t u. Atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, daug darbo įdėjo jau 1917 rudenį iš Vilniaus vikaru atkeltas kun. dr. J. Bakšys (žr.) ir kun. K. Ribikauskas. 1920 lenkai buvo okupavę M. ir pusę jos valsčiaus. Daugiausia nukentėjo lietuviška mokykla. Tačiau lenkams pasitraukus, tuojau susiorganizavo valsčiaus savivaldybė, kurios pirmuoju sekretorium buvo ilgametis kaimo ‚daraktorius' ir spaudos draudimo laikų lietuviškų knygų platintojas Kvilonas. Vėl atidaryta pradžios mokykla, vadovaujama J. Bloznelio (nužudytas lenkų 1923 II 7–8 Uciekoje). 1921 pavasarį gaisras sunaikino per 100 gyvenamų namų, daug ūkio trobesių. Padegėliams šelpti kun. J. Bakšio rūpesčiu gauta iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus 4200 ctr. javų, maisto produktų ir drabužių.

1921 X pradžioje prof. V. Krėvės-Mickevičiaus ir kun. J. Bakšio rūpesčiu įsteigta vidurinė mokykla, kurios direktoriais buvo kun. J. Bakšys, jį lenkams nužudžius, 1925 J. Miškinis (žr.), po jo kun. St. Kiškis. Mokykla įsikūrė dviejų aukštų mūriniame name, kuriame 1648 mirė karalius Vladislovas IV. Pradžioje veikė 2 kl., vėliau 4 kl. 1922 buvo jau 118 mokinių. 1926 XII 11 įst. M. vidurinės m-los mokiniams šelpti d-ja, kuriai vadovavo J. Miškinis. Mokykla 1929 VIII 31 uždaryta. 1941 VI 4

Senovės Diena Merkinėje (1936)

vidurinė m-la vėl atidaryta ir vokiečių okupacijos metu išaugo iki pilnos gimnazijos. 1936 per Sekmines M. suruošta pirmoji Lietuvoje Senovės Diena, kurią suorganizavo Alytaus Dzūkų Kraštotyros d-ja. Jos tikslas buvo pademonstruoti dzūkų senovės liaudies raudas, vestuves, senoviškus šokius ir kitus dzūkų papročius. Ta proga surengta ir gausi etnografinė bei liaudies meno dirbinių paroda. 1937 įsteigta ir valstybinė biblioteka.

Prekyba daugiausia buvo žydų rankose, tačiau ir lietuviai jau 1923 rudenį susiorganizavo į Vartotojų b-vę ir netrukus atidarė maisto ir įvairių reikmenų krautuvę. 1926–27 dar veikė ir kitas kooperatyvas Darbininkas. Pradžioje veikė J. Bakanausko bankelis, kuris išsivystė į Smulkaus kredito d-ją, 1925 turėjusią 48 narius, o 1930 jau 404. Pagaliau 1925 įvestas vandentiekis; vanduo iš Stangės upelio buvo pakeliamas siurbliais elektros jėgainėje.

M. nukentėjo 1941 bombardavimų metu (tada buvo sugriauti ir progimnazijos rūmai), bet labiausiai nukentėjo mstl. centras 1944 VI 22–23. *J.Mš.*

M. vandens matavimo stotis veikia nuo 1924 prie Merkinės–Leipalingio tilto ties Merkinės mst., deš. Nemuno krante, žemiau Merkio ir Stangės žiočių. 419,6 km nuo Nemuno žiočių. Matuoklė pritvirtinta prie trečiojo tauro; nulio altitudė 69,790 m nuo j.l. Toje pat vietoje buvo matuojama vokiečių 1917–18; tada buvo atlikti 5 debito matavimai, 1925–42 debitas matuotas 65 kartus. Vid. vandens horizontas 148 cm, mkm. 741 cm (1931 IV 29), mnm. 41 cm (1930 IV 26). Nemunas užšąla vid. XII 29, laužo ledus III 14, upė po ledu 68 d. per metus, be to, ižas plaukia rudenį 21 d., lytys plaukia pavasarį 7 d., upė laisva nuo ledo 279 d. per metus. Baseino plotas 42.041 km^2, vid. debitas 273 m^3/sek., mkm. 2270 (1931), mnm. 70 (1921). *S.K.*

Merkys upė Vilniaus, Eišiškių ir Alytaus aps., Nemuno deš. intakas, 215,4 km ilgio. Prasideda Ašmenos miškuose ties Ivankaučinos vsd., prie Ašmenos aps. sienos, 15 km nuo Ašmenos mst.; pradžioje teka į š. per Zelvos pelkę, toliau į v. pro Toboriškes, Turgelius, Paulavą, Jašiūnus ir

Rūdninkus. Rūdninkų girioje keičia kryptį į p.v., teka pro Valkininką, Akmenį, Varėną, Perlojį; tik trumpame 12 km žemupio ruože suka į š.v. ir ties Merkinės piliakalniu įteka į Nemuną, 419,5 km nuo jo žiočių. Ruože tarp Akmenio bžk. ir Skruoblo žiočių M. skiria Alytaus aps. nuo Eišiškių aps.; čia 1919–39 ėjo adm. linija. M. intakai: kair. Viržė, Upytė, Spyglys, M. Pirčiupis, D. Pirčiupis, Raudonė, Šalčia, Verseka, Duobupis, Berupis, Derežna, Derežnyčia, Ūla, Grūda, Skruoblas, Ivoniškė, deš. Binė, Krosa, Žvirgždė, Luknia, Tirvija, Onupis, Graužupė, Gelužė, Spengla, Duobupis, Varėnė, Ešerinis, Nedingė, Purplė, Glyna.

M. baseino plotas buvo 3939 km²; melioracijos darbai nukreipė Katros aukštupį Pelesą Dubičių perkasu į Dubavą, Ūlos aukštupį: tuo būdu Ūlos baseinas padidėjo 328 km² ir dabar M. baseinas turi 4267 km² plotą. Iš kitos pusės, iš M. žemiau Rūdninkų prakastas 3 km ilgio kanalas į Papiškių ež., kuriuo M. aukštupio vandens debito dalis nukreipiama į Vokę, Grigiškių popieriaus fabriko reikalams.

Bendras M. kritimas yra 144 m. Aukštupyje, tarp Toboriškių ir Rūdninkų kritimas yra 55 m 58 km tarpe, arba vid. 95 cm/km; čia pastatyta apie 8 vandens malūnų užtvankos. Viduriniame ruože, tarp Rūdninkų ir Varėnos mst., upė vingiuoja per Rūdninkų girią ir 90 km tarpe krinta 34 m, vid. 38 cm/km; šio ruožo lygmuo atitinka Neries proslėnio dugną, kada, didžiajam ledynui tirpstant, Neris tekėjo Vokės slėniu į Merkį, ir toliau į pietus, aukštutinio Nemuno linkui, o Nemunas tekėjo į p.v., į Vyslą. M. žemupyje, tarp Varėnos ir žiočių, kritimas vėl didėja: upė krinta 29 m 45 km ruože, arba vid. 64 cm/km: po to, kai Nemunas prasiveržė į š., jis giliai įsigraužė į morenas ligi terciaro, dėl to jo intakuose dar tebeeina erozija; tą rodo sraunus ir akmenuotas M. žemupis su daugybe rėvų. Vaga čia netaisyklinga, 30–60 m pločio, nuo 0,5 ligi 3 m gylio, srovės greičiai ligi 1,5 m/sek. Viduriniame ruože M. turi 20–40 m pločio, 1–2 m gylio ir srovę 0,5–1 m/sek.

MERKIO BASEINO PLOTO AUGIMAS

Intakas	Atstumas km nuo žiočių	Baseino plotas km²			
		ligi intako	intako	su intaku	tarp intakų
Luknia	116,0	520	150	670	301
Šalčia	87,2	971	764	1735	7
Spengla	81,6	1742	128	1870	6
Verseka	77,1	1876	366	2242	194
Varėnė	45,7	2436	411	2847	197
Nedingė	30,6	3044	153	3196	33
Ūla	22,0	3229	668	3897	41
Grūda	14,7	3938	226	4163	104
žiotys	0,0	4267			

Merkys įteka į Nemuną *(Foto S. Kolupailos)*

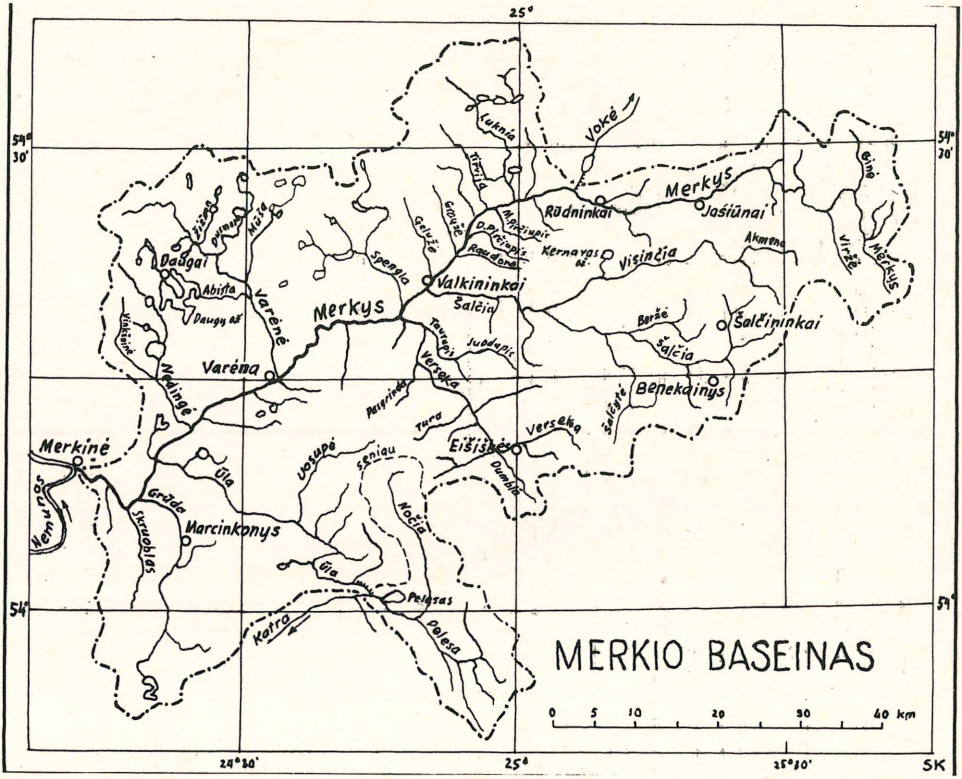

M. hidrologinis režimas turi lygumų upės pobūdį: aukštas pavasario (III–IV) potvynis, pasitaiko rudeninių potvynių dėl liūčių (VIII–XI), žemas vanduo žiemą ir vasarą. Upė būna užšalusi 45–90 d. per metus. Veikė 3 hidrometrinės stotys: 1. Bėkšių, prie Gardino–Vilniaus glžk. tilto, 70,6 km nuo žiočių, nuo 1930; vandens debitas: vid. 14,5, mkm. 400, mnm. 4,0 m³/sek; 2. Varėnos, prie tilto, 45,5 km nuo žiočių, nuo 1939; 3. Jablonavos, ties buv. Merkinės–Ratnyčios plento tiltu, 3,0 km nuo žiočių, nuo 1925. Vokiečiai 1916 čia buvo pastatę tiltą per slėnį, 198 m ilgio, per 10 m aukščio. 1917 Nemuno ledai susigrūdo Merkio slėny ir sugriovė tiltą; jis buvo atstatytas ir apsaugotas lytlaužų iš abiejų šonų, nuo Merkio ir nuo Nemuno. 1928 tiltas buvo išardytas, kaip nereikalingas, dėl adm. linijos artimumo. Vandens matuoklė buvo pritvirtinta prie vienos lytlaužos. 1918 vokiečiai buvo čia išmatavę 4 debitus, 1925–40 išmatuota 19 debitų, tarp 18 ir 50 m³/sek. Vid. debitas 27,0, mkm. 500, mnm. 7 m³/sek.

M. vandens debito kitimas: ties Rūdninkais 3,3 m³/sek., į Vokę atiduodama apie 1,0, lieka 2,3 m³/sek., ligi Luknios padidėja ligi 2,7, su Luknia 3,8, ligi Šalčios 5,9, žemiau Šalčios 10,7, žemiau Spenglos 11,6, žemiau Versekos 14,0, ligi Varėnės 15,4, su Varėne 18,0, ligi Nedingės 19;3, su Nedinge 20,3, ligi Ūlos 20,5, su Ūla 24,7, ligi Grūdos 25,0, su Grūda 26,4, tie žiotimis 27,0 m³/sek. Tas debitas nuo 4267 km² baseino ploto atitinka hidromodulį 6,33 l/sek. km² ir nuotakio aukštį 201 mm per metus. Palyginus su vid. metiniu drėgmenų aukščiu 609 mm, gaunamas nuotakio koeficientas 0,33. M. gauna dirbtinai iš Katros aukštupio per Ūlą 2,0 m³/sek.

Lietuvos energijos komitetas 1940 išskaičiavo M. vandens galingumą: 6813 kW su 6 mėn. garantija ir 4665 kW su 9 mėn. garantija; tuo būdu M. tenka 4 vieta mūsų upių tarpe pagal galingumą. Ypatingai palankus hidroelektrinėms žemutinis ruožas. M. naudojamas plukdyti nedideliems sieliams; laivininkystei tetinka žemupio galas. Per M. pastatyta 3 glžk. tiltai ir ke-

liolika plentams bei vieškeliams. Iš įdomesnių, tačiau nerealių, sumanymų tenka paminėti lenkų 1933 projektas sujungti Vyslą su Dauguva per Augustavo vandens kelią, Nemuną, Merkį, Vokę, Nerį, Stračia, Svierių, Naročiaus ir Medilo ež., Medilą į Dysną ar net toliau per Drūją. J. Witkowskis parinko 1915 M. tipinga upe ilgio matavimo tikslumui tirti: jis rado M. ilgį 184 km. Nauji matavimai 1923 1:84.000 žemėlapyje davė 197,5 km, o 1935 1:25.000 žemėlapyje 215,4 km; tas ilgis laikomas tiksliausias.

M. yra žuvingas; čia gyvena ir neršia upėtakiai. Pasitaiko ir bebrų; 1957 prie Rūdninkų laikėsi 11 šeimų.

J. Witkowski, Wzniesienia nad poziom morza i spadki rzek i wód Litwy, Białorusi, Wołynia. Podola, Ukrainy i Kurlandyi (Pamiętnik Fizyograficzny 24, 1917); *S. Kolupaila,* Apie upių ilgį ir jo matavimus (Mūsų Žinynas 125, 1935); (") Mūsų vandens keliai ²1938. *S. K.*

Merkys 1. Antanas (1887 I 20/II 1 Bajorų k., Skapiškio vls., Rokiškio aps. — 1955 III Rusijoje) teisininkas, visuomenės veikėjas. Eksternu baigė Aleksandro gimn. Rygoje, teisę studijavo Tartų univ., baigė Kijeve. Baigęs karo mokyklą, tarnavo karininku 166 Malojaroslavo pėstininkų pulke, 1915 buvo Kauno, Kaišiadorių, Kėdainių geležinkelio komendantu, o 1916 Kreicburge. 1917 perkeltas į Rumunų fronto štabą kariuomenės gabenimo skyriaus virš. padėjėju, kur būdamas organizavo lietuvius karius į savarankiškus dalinius. 1919 I 11 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir buvo paskirtas juridinio skyriaus vedėju. 1919 III 12 — IV 12 krašto apsaugos m-jos valdytojas, 1919 VI 12 — X 7 krašto apsaugos ministras, nuo 1919 X 7 krašto apsaugos ministro padėjėjas, faktiškai ėjęs jo pareigas, o 1920 IV 13 — VI 19 krašto apsaugos ministras, vėliau Vietinės brigados visų komendantūrų vadas. 1922 pasitraukė iš kariuomenės. 1923 I paskirtas Klaipėdos aukštojo įgaliotinio A. Smetonos sekr., 1926 XII 18 — 1927 VIII 8 ketvirtą kartą krašto apsaugos ministras. 1927 VIII 11 pasitraukė atsargon plk. ltn. laipsniu ir paskirtas Klaipėdos krašto gubernatoriumi, išbuvęs iki 1932 V 19. Vėliau buvo advokatu ir Valstybės tarybos konsultantu. 1933 XII 21 — 1939 I 2 Kauno miesto burmistras. Nuo 1936 Seimo tautos atstovas ir peticijų komisijos pirm. 1939 X 11 paskirtas Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Vilniui ir Vilniaus kraštui. Nuo 1939 XI 21 ministras pirm. 1940 VI vyko derybų į Maskvą, ir 1940 VI 17 M. vyriausybę pakeitė sovietų įsakymu sudaryta J. Paleckio ‚liaudies vyriausybė'. Netrukus suimtas ir išvežtas į Rusiją.

A. Merkys

M. plačiai reiškėsi ir visuomeninėje veikloje. Jis organizavo atsargos karininkus ir nuo 1925 buvo jų vadovybėse (1936–39 sgos pirm.). 1924 išrinktas Kauno mst. savivaldybės tarybos nariu, buvo tarybos pirm., vėliau ilgametis Lietuvos miestų sgos pirm. (1934–39). 1925 vadovavo administracijos kursams, ilgametis Lietuvių-latvių vienybės d-jos pirm., nuo 1938 Lietuvių-latvių-estų prezidiumo v.pirm. Taip pat reiškėsi ir ūkinėse organizacijose: 1924 steigė Kauno savivaldybės lombardą, nuo 1937 Akcinės Ringuvos b-vės vadovybėje, nuo 1938 Akcinės Kauno Zoologijos sodo b-vės pirm. ir kt. Už nuopelnus apdovanotas Vyčio kryžiumi, 1938 D.L.K. Gedimino ordino I laipsniu ir įvairiais užsienio ordinais. Bendradarbiavo Savivaldybėje ir kitur. Išsp. Lietuvos įstatymai. Sistematizuotas įstatymų, instrukcijų ir įsakymų rinkinys. Pirmas leidinys. Surinko A. Merkys, red. A. Kriščiukaitis 1922 ir Lietuvos įstatymai. Sistematizuotas įstatymų, instrukijų ir įsakymų rinkinys. Pirmas tęsinys 1925. *A.Mž.*

2. Jonas (g. 1892 II 10 Jūžintų mst., Rokiškio aps.) teisininkas. Baigęs Petrapilio XII gimn., teisę studijavo Petrapilio univ. 1921–30 Utenos ir Rokiškio Apylinkės teismo tardytojas, 1930–40 Panevėžio Apygardos teismo prokuroro padėjėjas, 1941–44 teisėjas. Priklausė vietos liet. tautinėms organizacijoms. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1944–50 Fridrichstato ir kitų tremtinių stovyklų ryšininkas prie anglų administracijos. 1950 atvyko JAV. Priklauso Liet. teisininkų draugijai. *L.Šm.*

3. Jonas (g. 1892 XII 22 Sruogiškių vsd., Dusetų vls., Zarasų aps. — 1919 III 10 Sruogiškėse) gydytojas, visuomenininkas. Mokėsi Dusetose, Mintaujoje ir Tartų univ. baigė mediciną. Po to dirbo Liepojoje ir vėliau buvo vietos ligoninės chirurginio skyriaus ved. 1914 mobilizuotas ir paskirtas Raudonojo kryžiaus ligoninės ved. dirbo įvairiose Rusijos vietose. 1919

I grįžo į Lietuvą; 1919 I 19 mirus šiltine Zarasų ligoninės vedėjui D. Bukantui, paskirtas į jo vietą. Kovodamas su išplitusia šiltinės epidemija, kurią tuo metu skleidė grįžtantieji iš Rusijos pabėgėliai, mirė dėmėtąja šiltine. Liepojoje reiškėsi liet. visuomeninėje veikloje.

Medicina 1939, 90 psl. *A.Mž.*

4. Jurgis (1907 V 12 Petrapilyje — 1933 I 9 Paryžiuje) atašė Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje. 1926 baigė Panevėžio gimn., po to studijavo LU teisių fak. ir nuo 1932 Paryžiuje. 1926 I 25 — 1927 VII 15 tarnavo vidaus reikalų m-joje, nuo 1927 VII 15 užsienio reikalų m-jos korespondentas, nuo 1930 XI 1 užsienio reikalų ministro sekr., 1931 VIII 15 — 1933 I 9 atašė Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje. Kurį laiką redagavo Skautų Aidą, bendradarbiavo Lietuvos Aide.

Merkuras, arba Merkurijus (lot. Mercurius), 1. sen. romėnų mitologijoje Jupiterio ir Majos sūnus, iškalbos, prekybos, kelių dievas, dievų pasiuntinys. M. atitinka sen. graikų dievą Hermį (žr.). Jis romėnų perimtas iš graikų per etruskus. Ir pats M. vardas greičiausiai yra etruskiškos kilmės. Vėliau M. turėjo didelės reikšmės galams ir germanams, tapatinusiems ir savo dievus su romėnų M. Romėnų mene M., kaip prekybos dievas, dažnai vaizduojamas su pinigine rankoje.

F. Altheim, Griechische Götter im alten Rom 1930; *U. von Wilamowitz-Möllendorff,* Der Glaube der Hellenen 2, 1932. *A.Rkš.*

2. Astronomijoj — mažiausia Saulės sistemos planeta, kurios skersmuo yra 5150 km, o masė 27 kartus mažesnė negu Žemės. M. vid. atstumas nuo Saulės yra 58 mil. km. Kadangi M. skrieja aplink Saulę gana pailga elipse, tai jo didžiausias atstumas nuo Saulės siekia iki 70 mil. km, mažiausias — 46 mil. km, t.y. vid. M. atstumas sudaro tik 0,39 Žemės atstumo. Žiūrint iš Žemės, didžiausias M. kampinis atstumas (elongacija) nuo Saulės svyruoja tarp 18° ir 28°. Kai šis atstumas yra arti 28°, M. galima lengvai matyti plika akimi (M. sunkiai matomas iš šiaurinių kraštų, kaip Lietuva ar dar labiau į š. esančių). Kadangi M. atrodo švytuojąs apie Saulę, kartais jis matomas rytą prieš pat saulei tekant, kartais vakare vos tik saulei nusileidus. Sinodinis M. periodas (t.y. laikotarpis tarp gretimų rytų elongacijų) yra 116 d. Vieną tarpą per šį laikotarpį M. matomas vakarais ir vieną—rytais. Sen. graikai manė, kad tai yra skirtingos planetos. Rytą matomąją planetą vadino Apolonu, o vakare — Merkuru. M. apsisuka aplink Saulę per 88 d. Besisukdamas jis visą laiką šildo tą patį šoną. Kadangi jis yra daug arčiau Saulės, negu Žemė ir, be to, neturi atmosferos, kuri atmuštų dalį Saulės spindulių, jojo į Saulę atgręžtas šonas yra įkaitęs iki 350°C, o priešingame šone temp. labai arti absoliutaus nulio (−273°C). Dėl ekscentrinės orbitos M. le-

Giovanni da Bologna Merkuras (apie 1567)

kia aplink Saulę nevienodu greičiu, bet sukasi apie savo ašį vienodai. Dėl šio dviejų judesių skirtumo abiejuose Saulės nuolat apšviesto šono pakraščiuose yra apie 47° juostos, kurios tarpais kiek pagręžiamos į Saulę. Tose juostose atrodytų, kad Saulė pamažu teka virš horizonto, pakyla iki gerų pusryčių, o paskui vėl leidžiasi į tą patį pakraštį, iš kurio pakilo. Visa tai trunka vidutiniškai 44 d.; po to vėl 44 d. naktis. Kadangi M. visada būna matomas netoli Saulės, kurios šviesa trukdo stebėjimus, net ir dideliais teleskopais nepavyksta įžiūrėti smulkmenų M. paviršiuje. Tematomos tik tamsios dėmės, panašios į tas, kurias matome Mėnulyje plika akimi, tik

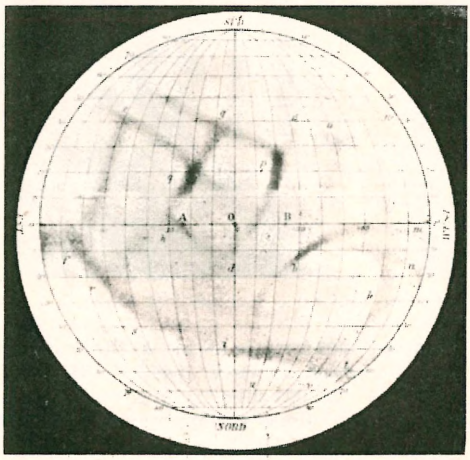

Schiaparellio pieštas Merkuro vaizdas

M. šios dėmės net ir pro teleskopus sunkiai įžiūrimos.

Pažymėtinos M. judėjimo aplink Saulę savybės. Jei Saulė teturėtų vieną planetą, ši suktųsi apie Saulę visada ta pačia elipse. Esant kelioms planetoms, jų tarpusavio trauka pamažu keičia planetų takų padėtį erdvėje. Kitų planetų įtakoje M. perihelis (žr.) turėtų suktis aplink Saulę 531″ per šimtmetį. Tačiau stebėjimai rodo, kad jis sukasi 574″ per šimtmetį. Ši teorijos ir stebėjimų nesutapimą pavyko išaiškinti reliatyvybės teorijai: kai M. yra arti Saulės, jo greitis tiek padidėja, kad su tuo pasireiškia ir apčiuopiamas masės padidėjimas. Pagal reliatyvybės teoriją, susidaręs masės svyravimas kaip tik sukelia priedinį perihelio sukimąsi po 43″ per šimtmetį. *Č.M.*

Merkuris (lot. mercurium) pasenęs terminas gyvsidabriui (žr.) pažymėti.

Merkurius mėnesinis Lietuvos filatelistų žurnalas Kaune, ėjęs 1940 V 20 — VI 15. Red. Jonas Mikulskis, leido Lietuvos Filatelistų d-ja. Išėjo 2 numeriai. Bendradarbiai: dr. Jonas Mikulskis, P. Lukoševičius, V. Kymantas, A. Martinėnas ir kt.

Merkvinis ežeras Mielagėnų vls., Švenčionių aps., 3 km į p.r. nuo Ceikinių mstl., 38 ha ploto; paviršius 187 m nuo j.l.; teka į š. Ceikinės upelis, Kretonos (Žeimenos, Neries) intakas.

Merleau-Ponty Maurice (g. 1908) prancūzų filosofas, nuo 1945 Lijono univ., nuo 1949 Sorbonos ir nuo 1952 Collège de France prof. Savo veikaluose svarsto problemas, kurias kelia dabarties psichologija, egzistencializmas ir marksizmas. Išsp. La structure du comportement 1942 (³1953), Phénoménologie de la perception 1945, Humanisme et terreur 1947 (komunizmo analizė), Sens et le non-sens 1948, Éloge de la philosophie, Les aventures de la dialectique 1955 (vakarietinio ir komunistinio marksizmo ir drauge Sartre'o santykių su marksizmu analizė).

Merle d'Aubigné Jean Henri (1794–1872) šveicarų-prancūzų reformatų teologas. Nuo 1819 prancūzų reformatų kun. Hamburge, nuo 1823 karaliaus dvaro pamokslininkas Briuselyje, nuo 1830 Evangelikų teol. mokyklos prof. Ženevoje. Išsp. vertingų darbų iš reformacijos istorijos: Histoire de la Réformation du 16-e siècle 4 tt. 1835–47, Histoire de la Réformation en Europe au temps de Calvin 8 tt. 1863–78.

Merli Giovanni italų stiukatorius, dekoravęs barokiniais stiukais Pažaislio kamendulų vienuolyno bažnyčios lubas. Vienas stiuko reljefas presbiterijos lubų pandantyve, vaizduojąs Šv. Matą, turi įrašą ‚Joan. Merli f. 1676'. M. pavarde menininkai sutinkami XV–XVII a. Venecijoje ir Lombardijoje.

M. Paszkiewicz, Požajski monastyr 1906, 62; *Z. Batowski*, Małowidła w kościele pokamendulskim w Pożajściu (Rocznik Tow. Przyj. Nauk. w Wilnie V) 1914, 45; *H. Kairiūkštytė-Jacynienė*, Pažaislis ein Barockkloster in Litauen 1928, 150.
P.Rkl.

Merlini Dominik (1730 Lugane — 1797 Varšuvoje) italų architektas, žymiausias ankstyvojo klasicizmo atstovas Lenkijoje Stanislovo Augusto epochoje. Augustui III valdant, M. apie 1750 atvyko Varšuvon ir tapo karaliaus arch. J. Fontanos mokiniu. 1761 gavo karaliaus arch. vietą. Stanislovo Augusto valdymo pradžioje 1768

D. Merlini Balių salė Łazieńki Królewskie rūmuose prie Varšuvos (1784)

pakeltas į bajorus, 1773 respublikos arch. Kaip karaliaus įgaliotinis M. reiškėsi visose jo statybose. Stanislovo Augusto stilius (žr. Lenkija, menas) buvo žymia dalimi M. sukurtas. Šiame klasicizme buvo daug prancūziško akademizmo, itališko paladianizmo, baroko ir rokoko reminiscencijų, kurias M. sugebėjo organiškai sujungti. Vilniuje tuo laiku panašia linkme ėjo arch. Knakfusas (žr.). M. piešė projektus ir pats vadovavo techniškiems darbams. M. uždaviniai koncentravosi į rūmų statybą karaliui ir aristokratijai, kurių puošniems interjerams išbaigti M. suorganizavo stiukatorių, skulptorių ir tapytojų kolektyvą. Svarbesnieji M. sukurtieji pastatai buvo Varšuvoje ar jos apylinkėse: 1766–71 Ujazdovo rūmų perstatymas (neišliko), 1776–85 darbai karaliaus rūmuose su garsiomis Riterių, Sosto ir Puotų salėmis, konferencijų kabinetu, koplyčia ir biblioteka (viskas sunaikinta 1944); 1784–93 karaliaus vilos Łazienki Królewskie ansamblis, kurį sudaro Salos Rūmai su garsiomis salėmis (išdegė 1944, dabar restauruojama), parke Biały Dom, Pałac Myślewicki, Le Grand Commun, Teatras oranžerijoje ir kt; 1775–79 rūmai-vila Jabłonna (sudegė 1944); 1786–89 rūmai-vila Królikarnia, žymus vėliau labai sektas kupolinis sprendimas (sunaikinti 1939); 1781–87 bazilionų bžn. Daugiau restauracijos pobūdžio darbai: Varšuvoj nuo 1782 Respublikos rūmai (1944 sudegė, atstatomi) ir Jabłonowskio rūmai (1944 sudegė, 1954 nugriauti), Liubline 1781–87 tribunolas ir vartai, 1786 darbai Vavelyje su kolonų sale. Eilę mažesnių rūmų su salėmis M. suprojektavo provincijoje ir paliko keletą neišpildytų projektų. M. reikšmė labai didelė. M. į Lenkijos architektūrą įvedė naujų motyvų, kurių svarbiausias yra portikas su kolonomis, greit paplitęs visame krašte. Brandus ir turtingas buvo M. dekoratyvinis talentas. Jo salės davė pradžią stiukais ir piliastrais išpuoštų interjerų madai Lenkijos magnatų rūmuose, kuri laikėsi iki romantizmo.

W. Tatarkiewicz, Wiadomości o życiu i pracach D. M. (Rocznik teorii i historii sztuki 1955); (") D. M. 1955, 201 pav. *P.Rkl.*

Merlino Coccajo žr. Folengo, Teofilo.

Mermnadai Lydijos karalių dinastija, kurios pradininku laikomas Gigas (žr.).

Merodach žr. Mardukas.

Merogamija (gr.), arba mikrogamija, žemesnės organizacijos augalų mažesnių gametų nei vegetatyvinės celės susijungimas.

Meropė (gr. Meropē) mitologinė Arkadijos karaliaus Kipselo (gr. Kypselos) duktė, Mesenės (žr.) karaliaus Kresfonto žmona. Polifontas (gr. Polyfontēs), nužudęs Kresfontą ir du jo sūnus, tampa Kresfonto įpėdiniu ir priverčia M. už jo tekėti. Trečią nenužudytąjį sūnų, tai pat Kresfonto vardu, M. siunčia į Etoliją, kur jis turi išaugti keršytoju. Išaugęs Kresfontas grįžta į Mesenę, dedasi tariamu Kresfonto žudiku Telefontu, užmuša Polifontą ir perima sostą. Šio mito medžiagą panaudojo Euripidas savo tragedijoje ‚Kresfontēs', kurios išliko nuotrupų, ir kiti, pvz.: Gilbert, Philoclée et Téléphonte 1642, S. Maffei 1713, Voltaire 1743, Clément 1749, F. W. Gotter 1774, V. Alfieri 1798, Almeida Garrett 1820, M. Arnold 1858, O. Urbach 1934. Operos: F. Gasparini 1712, H. Mühlenbruch 1846, Zandomeneghi 1871.

R. Schloesser, Zur Geschichte und Kritik von F. W. Gotters Merope 1890. *A.Rkš.*

Merostominiai (iš gr. meros ‚dalis' ir stoma ‚burna') zoologinių gyvių grupė, priklausanti nariuotakojams. M. randami daugiausia vandeny ir artimi kai kurioms vėžių ir vorų rūšims.

Merovingai frankų saliečių kunigaikščių giminė, gavusi vardą nuo legendinio valdovo Merovecho, vėliau išplėtusi valdžią žymioj Galijos dalyje ir net už jos ribų. Ji nutiesė pagrindus būsimai Prancūzijos valstybei ir davė jai vardą.

Pirmas M., išėjęs iš teritorinio valdovo ribų ir pasinešęs kurti didelę valstybę, buvo Chlodvechas (žr.). Pirmiausia jis iškilo pašalinęs romėnų valdžios likutį (486) ir pasiėmęs jų valdytą Galiją. Pasijungęs dar gretimas germaniškas tautas: alemanus (496), burgundus (500) ir pagaliau vestgotus (507), jis išplėtė kuriamą valstybę net už Galijos sienų, atseit, Pareinio kraštuose.

Didelė parama jam vienijant įvairias sritis buvo bažnyčia, kuri atstovavo Romos imperijos idėjai ir todėl jai rūpėjo kiek galint didesnės valstybės vienovė. Chlodvecho atsivertimas į katalikybę dar labiau suartino jo organizuojamą valstybę su bažnyčia ir šios hierarchija pasidarė tvirtu valstybiniu ramsčiu; tuometiniame visuotiniame pakrikime bažnyčiai rūpėjo taika ir tvarka. Jai Chlodvechas buvo ne kas kitas, kaip romėniškos valdžios tęsėjas. Tai patvirtino ir jis pats, gaudamas iš Konstantinopolio imperatoriaus patricijaus titulą. Chlodvecho įkurta valstybė neišsilaikė, nes germaniškas dalybų principas buvo stipresnis už romėniškąjį vienybės principą. Pats Chlodvechas padalijo valstybę savo keturiems sūnums, ir ji nuo to laiko nuolatos skaidėsi, siautėjant nesiliaujančioms kovoms. Per dešimtmečius trukusias kovas iš merovingiškos valstybės susidarė 3 teritoriniai vienetai: Akvitanija, Austrazija ir Neustrija. Jose ėmė vyrauti pasauliečių ir dvasininkų diduomenė, pirmoj eilėj iš jų tarpo išėję karališkų rūmų viršininkai — majordomai (žr.). M. kunigaikščiai, pradžioj patys rungėsi dėl valdžios, po jų žymesnio Dagoberto mirties (639), atsidūrė majordomų šešėlyje. Jie pasidarė ‚karaliai tinginiai' ir, gyvendami savo vilose, tesirūpino medžioklė ir kitomis pramogomis. Tuo tarpu iškilo diduomenės remiamas Austrazijos majordomas Pipinas Senesnysis (Heristalietis), prisijungęs ir Neustriją (687). Nuo šio laiko Austrazijos majordomai, gavę vėliau Karolingų vardą (žr.), valdė visą šiaurinę Galiją, pasijungę vėliau ir jos pietus — Akvitaniją. Pagaliau jie pasisavino karalių titulą (751), nušalindami galutinai M.

H. Zatschek, Wie das erste Reich der Deutschen entstand 1940; *E. Ewig,* Die fränk. Teilungen und Teilreiche 511–613, 1952. *J.J.*

M. menas nuo V iki VIII a. vidurio frankų (žr.) imperijos teritorijoje Prancūzijoje ir V. bei P. Vokietijoje buvo Europoje pirmaująs. Krikščioniškasis keltų (žr.) menas Airijoje, anglosaksų menas Britanijos salose ir langobardų menas (žr.) Italijoj buvo mažiau reikšmingas; Alpių kraštai, likusios Vokietijos dalys ir Skandinavija buvo dar pagoniški ir greit pateko M.m. poveikin. M. menas buvo pereinamojo pobūdžio: ant romėnų provincinio meno griuvėsių jis jungė krikščioniškųjų Rytų meno poveikį su germanų meno elementais. Nusmukus miestams ir trūkstant pastovios karaliaus rezidencijos, meno kūryba suprovincialėjo ir technika subarbarėjo, prilygdama kaimiečių menui. Šitą procesą atitinka M. epochoje pasireiškęs grįžimas į natūralinį ūkį. Sugebėjimas vaizduoti plastišką kūną

VI–VII a. alemanų segė (Würtembergo krašto muziejuje Stuttgarte)

ir išpasakoti scenas išnyko. Menas apsiriboja ornamentu, kaligrafine linija paprastoje kompozicijoje. Daug ornamentų motyvų pateko iš krikščioniškųjų Rytų per rytiečių varomą prekybą importuojant Rytų meno dirbinius (audinius, dramblio kaulo dirbinius, papuošalus, keramiką.

O r n a m e n t i k a. Dėl Rytų meno poveikio M.m. ornamentikoje mokslininkų pažiūros skiriasi. Holmquist plačia medžiaga įrodinėjo, kad M.m. ornamentikos motyviai žymia dalimi yra Egipto koptų (žr.) kilmės, ypatingai juostų-pynių motyvai (Flechtbandmuster). M.m. susikūrė stipriausias pynių ornamentikos centras kontinente. Rytų kilmės yra dalis stilizuotų gyvulių motyvų (grifai, liūtai); daugiau vietinės kilmės laikytini įvairūs paukščių motyvai.

M. a r c h i t e k t ū r o s išliko nedaug. Frankų valdomuose kraštuose buvo įst. eilė vienuolynų, bet jie buvo kuklios statybos. Vyskupijų centruose buvo statoma daug, bet vis nedidelės apimties bažnyčių. VI a. Grigaliaus iš Turo žiniomis Galijoje buvo per 150 bažnyčių. Virš žemės išlikę M. pastatai priklauso prie retų išimčių; daugiau išliko požeminių kriptų. Apie išnykusias bažnyčias byloja rašytieji šaltiniai ir kasinėjimų duomenys. Minėtini pastatai iš V a.: Marselio Šv. Viktoro kripta, Lijono katedra, kurios mozaikinių grindų fragmentai buvo atkasti 1935, Tulūzos Notre-Dame de la Daurade perstatyta iš Apolono šventyklos ir turėjusi auksines mozaikas (nugriauta XVIII a.), Paryžiuje išnykusi St. Apôtres bžn.; iš VI a.: Paryžiuje Chlodvigo įst. St. Geneviève ir St. Vincent, Soissons St. Médard kripta, Auxerre St. Germain, Autun St. Martin kripta,

Saint-Paul de Jouarre. Kriptos vaizdas (VII a.)

Poitiers. Hypogée des Dunes. Kankiniai (VII a. pabaigos reljefo fragmentas)

Chur Šveicarijoje St. Lucius bžn. kripta, Kölne vad. Römerturm su mozaikinėmis išorės sienomis; iš VII a. žymiausias išlikęs M. pastatas — Jouarre kriptos St. Paul, St. Ebrégésil ir kt. su dailiais kolonų kapiteliais, abatų, vyskupų ir fundatorių sarkofagais, Grenoblio St. Laurent kripta, Poitiers St. Jean ir hipogėjai, Vénasques baptisterija; iš VIII a.: seniausia Vokietijos bžn. rotunda Würzburgo pilyje (706) ir pirmoji St. Denis vienuolyno bžn. prie Paryžiaus (įst. 749). M. kultiniai pastatai buvo suprastinti bazilikiniai ar centrinės konstrukcijos sprendimai pagal M. Azijos krikščionių architektūros pavyzdžius. Šie maži ir iš esmės kuklūs pastatai buvo primityviai puošiami blizgančio marmuro kolonomis, o grindys, lubos ir sienos išklojamos mozaikomis.

M. s k u l p t ū r a apsiribojo reljefais, kuriuose formos subarbarėjimas stipriausiai pasireiškė. Geri M. sarkofagų pvz. išliko Jouarre bžn., daug jų rasta Bonos apylinkėse ir kt. Metze rasti St. Pierre bžn. presbiterijos aptvaro reljefų fragmentai iš VII a. su apaštalais ir pynių ornamentais. Aukštesnį technikos lygį išlaikė auksakalių darbai, pvz. relikvijoriai, narvelinės emalės dirbiniai, filigraninės segės ir kt. Minėtinas didelis Childeriko kapo lobis iš V a. M. epochoje krikščionybė dar neįstengė pašalinti įkapių dėjimo papročio, to-

dėl M. kapinynuose gana gausu smulkiojo meno radinių.

Nemaža išliko M. knygos meno paminklų. Vienuolynuose rašomos rankraštinės knygos istorinių scenų iliustracijų neturi, retai pasitaiko atskiros stipriai suabstraktintos figūros, bet nuo VII a. vis gausiau puošiami ornamentais inicialai naudojant pynių ir M.m. būdingą paukščio-žuvies motyvus, kai piešinio linija pasižymi abstrakčiai šaltu švelnumu, spalvos tyros ir intensyvios. Svarbiausios M. knygų tapybos mokyklos VII a. buvo šios: Luxeuil (žr.), Fleury ir St. Benoît-sur-Loire, Corbie prie Amiens, Neustrijos grupė davusi Sacramentarium Gelasianum, Laon grupė; VIII a. atsirado seniausi St. Galleno rankraščiai ir Š. Prancūzijoje rašytasis gyvai ornamentuotas Sacramentaras iš Gellone (750). Ilga M.m. epocha trukusi per 300 metų meno kultūros istorijoje apskritai reiškė kokybiškai ir kiekybiškai nemažą nuosmūkį. Ji stovi tarp krikščioniškosios antikės ir tikrųjų viduramžių. Vis dėlto M.m. galima pastebėti Europos meno užuomazgą, paruošusią dirvą Karolingų (žr.) renesansui ir viduramžių menui. Interpretuojant orientalinius motyvus, M. ornamente pasireiškė originali fantazija ir palinkimas į groteskiškumą, kuris, Hamann-Mac Lean nuomone, viduramžių mene sudaro jo ypatingai kūrybišką pusę ir vėliau neišnyksta iš Europos meno atgimdamas manierizme (žr.) ir moderniame mene.

P. Clemen, Merowingische und karolingische Plastik (Bonner Jahrbücher 92, 1892); *A. Aberg,* Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit 1922; ('') Ein Beitrag zur Chronologie der M. Zeit 1922; *J. Baum,* La sculpture figurale en Europe à l'époque mérovingienne 1937; *J. Hubert,* L'art préroman 1938; *W. Holmqvist,* Kunstprobleme der M. Zeit 1939; *N. Aberg,* The Occident and the Orient in the art of the Seventh Century III The Merowingian empire 1947; *R. Hamann-Mac Lean,* Frühe Kunst im westfränkischen Reich (M. Kunst, karolingische Kunst, romanische Kunst) 1939. *P.Rkl.*

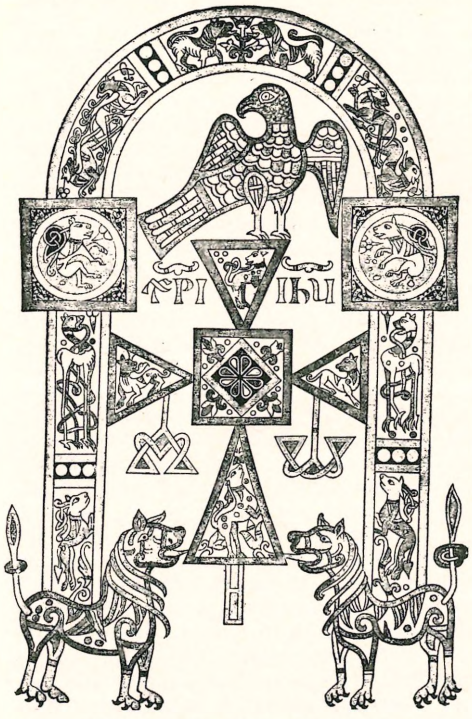

Ornamentas iš šv. Augustino rankraščio (VIII a.)

Merry del Val Raffaele (1865–1930) kardinolas, pop. Pijaus X valstybės sekr. Kilimo ispanas. Studijavo Belgijoje, Anglijoje ir Romoje. 1888 įšv. kunigu. Mokėdamas daug kalbų, pateko į diplomatinę tarnybą. Nuo 1903 kardinolas ir artimiausias pop. Pijaus X bendradarbis. Visi svarbesni to meto bažnytiniai reikalai (Action Française, seminarijų reforma, Šv. Rašto komisijos ir Biblinio inst. steigimas, liturginis atsinaujinimas, Kurijos reforma ir kt.) ėjo per jo rankas. 1914 paliko valstybės sekretoriatą ir perėmė S. Officium sekr. pareigas. 1955 pradėtas paruošiamasis procesas jo beatifikacijai.

P. Cenci, Il card. M. d. V. 1953.

Merrill Paul Willard (g. 1887) JAV astronomas. 1913 Kalifornijos univ. gavo dr. laipsnį. Nuo 1909 dirbo tyrimo darbus Lick observatorijoje, nuo 1913 Mičigano univ. prof., 1916–18 dirbo National Bureau of Standards. Dabar dirba Mt. Wilson ir Mt. Palomar observatorijose. Jo tyrinėjimų sritis yra kintamosios žvaigždės ir jų spektrai, spektro linijų bangų ilgiai, fotografija raudonoje bei infraraudonoje spektro dalyje ir žvaigždžių spektroskopija. Yra buvęs Astronomical Society of Pacific ir American Astronomical Society pirmininku. Daug jo mokslo darbų paskelbta astronominiuose žurnaluose bei observatorijų leidiniuose.

Merrimac upė JAV; išteka iš New Hampshire Baltųjų kalnų ir teka skersai per Massachusetts į Atlantą prie Newburyporto; 240 km ilgio. Joje yra keletas krioklių ir smarkėtakų, kurios išnaudojamos energijai gauti. Tose vietose yra įsikūrę pramoningi (daugiausia tekstilės)

miestai Manchester, Nashua, Concord, Lawrence ir Lowell.

Merriman Mansfield (1848–1925) JAV hidraulikos prof. Išsp. A Treatise on Hydraulics 1889 ([10]1916); ypačiai žinomas jo darbas The American Civil Engineers' Handbook 1911 ([5]1930).

Mersalilas (Salirganas), cheminė formulė $C_{13}H_{16}HgNNaO_6$, salicilo - (γ - hidroksimercuri - β - metoksipropilo) - amido - - 0 - acto rūgšties natrio druska, balti, be kvapo, kartaus skonio kristaliniai milteliai. Mišinyje su teofilinu, kuris sumažina junginio nuodingumą, duodamas kaip diuretikas į vidų tablečių pavidalu ar tirpalų forma į venas ar raumenis. Veikia tiesiogiai inkstus, pagreitindamas vandens ir natrio chlorido išsiskyrimą. Naudojamas nuo širdies edemos ir nuo nenormalaus serozinio skysčio susitelkimo peritonealinėje tuštumoje.

Merseburg mst. Vidurio Vokietijoj, Halės apygardoje; apie 40.000 gyv. (1956). Didžioji miesto žymybė yra XV–XVII a. pilis ir prie jos keturbokštė romaniškojigotikinė XIII–XVI a. bžn., sudarančios ištisą architektūrinį kompleksą. Mašinų ir chemikalų pramonė, II pas. karo metu apie 45% miesto buvo sugriauta. Į p. nuo miesto yra didelės sintetinės naftos Leuna įmonės. M. minimas jau IX a. pradžioje kaip tvirtovė prieš slavus, 968 įsteigta vyskupija, 1188 suteiktos mst. teisės.

Mersenne Marin (1588–1648) prancūzų vienuolis, matematikas, muzikas ir filosofas. Tyrinėjo garsą, skysčių tekėjimą, švytuoklę ir kt. Korespondavo su garsiausiais tų laikų mokslininkais: R. Descartes (buvo jo draugas ir turėjo jam įtakos), P. Fermat, Ch. Huygens, E. Toricelli, B. Pascal ir kt., padarydamas mokslininkų nuomonių pasikeitimo pradžią. Iš to susikūrė 1666 Paryžiaus mokslų akademija. M. patangomis atspausdinti R. Descartes mokslo darbai; M. supažindino prancūzų mokslininkus su italų mokslininku G. Galilei. M. domėjosi muzikos teorija ir surinko daug medžiagos muz. ir muz. instrumentų teorijai. Veikale Harmonie universelle (2 tt. 1636–37) plėtojo juslinių kokybių subjektyvumo teoriją. *M.Kr.*

Merserizacija žr. Mercerizacija.

Mersmann Hans (g. 1891) vokiečių muzikologas, 1946–47 Müncheno konservatorijos prof., nuo 1947 Kölno konservatorijos dir. Reiškiasi daugiausia muzikos estetikos, teorijos ir naujosios muzikos istorijos srityse. Iš jo gausių darbų išskirtina: Angewandte Musikästhetik 1926, Die moderne Musik seit der Romantik 1928, Die Tonsprache der neuen Musik 1928 ([2]1930), Musiklehre 1929, Die Kammermusik 4 tt. 1930–33, Musikhören 1938 ([2]1952), Neue Musik in den Strömmungen unserer Zeit 1949, Musikgeschichte in der abendländischen Kultur 1955 ir kt.

Mertikaitis Kristijonas Henrikas (apie 1775 Nidoje — po 1856 t.p.) ev. tikybinis rašytojas. Grįžęs iš kariuomenės, vertėsi žvejyba, vėliau buvo mokytoju ir surinkimininkų sakytoju. Jis paruošė ir išspausdino liaudžiai skirtą giesmyną — Wisokios naujos Giesmes arba Ewangeliszki Psalmai... 1800. Šiame Giesmyne buvo 113 giesmių, paimtų iš G. Ostermejerio (24), K. Lovyno (8), sakytojo Kr. Demkio (6), sakytojo M. Jurkšaičio (15), jo paties sukurtos (5) ir kt. iš įvairių mažesnių giesmynų ar šiaip jau giedamų giesmių pridėta. Pats giesmynas buvo perdėm liaudiškas, M. Lietuvos kunigų komisijos nepripažintas tinkamas ir išleistas be jokio šių sutikimo. Paminėtina, kad tuo metu dar tebesitęsė G. Ostermejerio – G. K. Milkaus ginčas, už kurio slypėjo kun. E. Fr. Meissneris ir Klaipėdos superintendentas Lepachas, susirūpinę saviškių (Milkaus–Meissnerio) naujai ruošiamu giesmynu, todėl gauti kunigų komisijos ir konsistorijos sutikimas M. buvo visiškai neįmanoma. Tačiau M. Giesmyną žmonės mielai pirko ir jį leidusiam M. davė pelno. M. Giesmyną užpuolė slapta M. Lietuvos kunigai, o viešai jį išpeikė įprastiniu būdu K. G. Milkus savo giesmyno prakalboje (1806). 1817 M. išleido papildytą Giesmyno laidą (147), o 1820 išplėtė iki 179 giesmių. 1825 šiam Giesmynui pridėjo dar II-ją dalį, ir jis turėjo jau 323 giesmes, 1856 — septintoji laida — su III-sios dalies priedu išaugo iki 364. Kitos šio Giesmyno laidos, spausdintos M. mirus, buvo kartojamos, papildant kitomis giesmėmis iš spausdintų leidinių, pvz. 1876 buvo 404, o 1893 jau — 432 giesmės. Paskutinis šio Giesmyno leidimas pasirodė 1903; iš viso yra pasirodę apie 30 leidimų. Vc. Biržiška M. priskiria ir daugelio laidų J. Arndto Apie tikrą krikščioniškumą vertimą, pavadintą Rojaus Darželiu 1807; kitos laidos 1843, 1860, 1863 ir t.t.; 1843 laida — Szeszos knygos apie tikra Krikszczionumma... papildytoms Maldu Knygoms, wadinamoms Rojaus Darže-

lis sudarė 1106 psl., o po 1860 šios knygos buvo kartojamos maždaug kas 5 metai.

R. Schwede, Zur Geschichte der litauischen Gesangbücher (Mitteilungen d. litauischen lit. Gesellschaft 1891); *Vc. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija II–IV, 1926; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I, II, 1953–57; *K. Gudaitis,* Lietuviai evangelikai 1957. *A.Mž.*

Mertinaitis Martynas (g. 1895 IX 11 Protnešiuose, Klaipėdos aps.) mokytojas. Baigęs Klaipėdos mokytojų sem., 1920–36 ten pat dėstė istoriją bei vokiečių kalbą. 1936–39 mokytojavo Vytauto D. gimnazijoje Klaipėdoje, kartu būdamas ir lektorium Lietuvos pedagoginiame inst. 1939 kartu su institutu persikėlė į Panevėžį, vėliau į Vilnių. 1945–48 buvo rusų karo nelaisvėje; grįžęs mokytojauja Heidelberge. M. reiškėsi vandens sporte Klaipėdoje, dalyvavo įvairiose jachtų regatose Baltijos jūroje, 1940 vasarą vadovavo stud. skautų korp. ‚Jūra' buriavimo kursams Skaisčio ežere (netoli Trakų). *M. Nb.*

Merton Thomas — Frater M. Louis (g. 1915) amerikiečių poetas ir filosofas. 1938 priėmė katalikybę ir įstojo į trapistų vienuolyną. Svarbesnės knygos: Seven Storey Mountain 1948, Waters of Siloe 1949, Tears of the Blind Lions 1949, Sign of Jonas 1953. Jo poezijos tematika religinė, forma — moderni, tęsianti G. M. Hopkins tradiciją.

Meru 1. vulkanas Tanganikoje, R. Afrikoje, 4630 m aukščio; 2. ežeras Afrikoje, Belgijos Kongo ir Tanganikos pasienyje, 4920 km² ploto, stipriai užpelkėjęs.

Merulius žr. Trobagrybis.

Merulo Claudio (vadinamas ir Claudio M. da Correggio, 1533–1604) italų vargonininkas ir kompozitorius. Pradžioje vargonininkavęs Brescijoje, 1557–86 Šv. Morkaus katedroje Venecijoje, vėliau Mantuvoje ir Parmoje, kur buvo vargonininku kunigaikščio kapeloje, vad. Steccata. Čia jis gyveno ir dirbo 16 metų ir kunigaikščio buvo pakeltas į riterius. M., kaip kompozitorius, priklauso Venecijos mokyklai. Jo nuopelnai ypatingai dideli vystant vargonų muziką, specialiai tokatos (it. toccata) formą. Prie jo žymiausių veikalų priklauso Toccate d'intavolatura d'organo 1604 (2 knygos) ir Ricercari d'intavolatura d'organo 1605. Be to, parašė madrigalinio stiliaus operą Tragedia, 4 mišias (1573), motetų, daug madrigalų ir kt.

Q. Bigi, Di Claudio M. 1861; C. M. da Correggio 1904; *A. Catelani,* Memorie della vita e delle opere di C. M. 1931; *A. Einstein,* The Italian Madrigal 1949. *Iz.V.*

Mėrūniškių ežeras Alėckos aps., ties Mėrūniškių mst., 3 km į v. nuo Pilypavo mstl., 4,5 km ilgio, 198 ha ploto; paviršius 193 m nuo j.l., didžiausias gilumas 24 m; iš ež. teka upelis į Rospudą (Mėtos, Bebros, Narevo, Bugo, Vyslos baseino).

Merv žr. Mary.

Merz Alfred (1880–1925) vokiečių okeanografas; nuo 1921 jūrų tyrinėjimo instituto Berlyne direktorius, suorganizavo Atlantui tyrinėti 1925–27 ekspediciją laivu Meteor. Išsp. Beiträge zur Klimatologie und Hydrographie Mittelamerikas 1906, Land- und Seeklima 1913, Unsere Kenntnis von den Gezeiten des Mittelmeeres 1914.

Merzbacher Gottfried (1843–1926) vokiečių alpinistas ir keliautojas - tyrinėtojas. Pirmasis užkopė 1881 Totenkirchlį, 1891–92 Kaukaze, vėliau Irane, Indijoje, Karakorumo kalnuose, Arabijoje; 1902–03 ir 1907–08 tyrinėjo Tienšano kalnus. Išsp. Aus den Hochregionen des Kaukasus 2 tt. 1901, The Central Tian-Shan Mountains 1902–03, Die Gebirgsgruppe Bogdo - Ola 1916.

Mesa (isp. ‚stalas') Ispanijoje ir ispanų kalbos kraštuose (pvz. Meksikoje) vardas plokščiakalnių, kur nors vienas jų šonas turi statų šlaitą.

Mėsa maisto produktas, kurį sudaro gyvulių (įskaitant ir paukščius) skerdienos minkštosios dalys, pirmon eilėn raumeninės. Pagrindinės m. rūšys pagal skerdienos kilmę yra šios: kiauliena, jautiena, aviena ir paukštiena. Rečiau sutinkama yra ožkiena ir triušiena. Daugumos jaunų gyvulių m. turi savo atskirus pavadinimus: veršiena, paršiena, jaunų avių (ag. lamb) ir subrendusių avių (ag. mutton) m., viščiukų m. Maistui vartojama dar ir medžiojamų laukinių paukščių ir gyvulių m. (pvz. zuikiena, stirniena, šerniena ir kt.). Dėl kai kurių gyvulių m. vartojimo maistui pasireiškia skirtingumų, pvz. arkliena kai kur yra valgoma, o kiauliena izraelitų ir mahometonų nevalgoma. Moteriškos lyties skerdžiamų gyvulių m. paprastai yra minkštesnė negu tos pačios rūšies vyriškos lyties gyvulių. Kastratų (jaučių, meitėlių) m. laikoma geriausia. To paties gyvulio m. iš atskirų kūno dalių savo išvaizda, skoniu ir maistingumu daug kuo skiriasi. Geriausia m. gaunama iš gyvulio nugaros, liemens ir užpakalinės dalies. Šoninių ir menčių m. yra kietesnė ir blogesnės kokybės. Nuo riebalų ir kaulų apva-

lyta m. turi vid. apie 75% vandens ir apie 15–23% baltyminių medžiagų.

Mėsinės kiaulės skerdžiamos apie 100 kg gyvo svorio (žr. Bekonas), lašininės — apie 150 kg ir daugiau, specialiai mėsai penėti jaučiai — apie 500 kg, avys — apie 40 kg. Kiaulių skerdienos išeiga, įskaitant galvą, kojas ir odą, Lietuvoje laikoma nuo 72 iki 82% (aukštesnį skerdienos procentą duoda daugiau nupenėtos, sunkesnės kiaulės). JAV kiaulienos išeiga mėsininkų stilium (ag. packer style) patiekiamos skerdienos (be galvos ir papilvės) laikoma apie 70% gyvo svorio. Penėtų jaučių skerdienos išeiga JAV laikoma apie 55% gyvo svorio, o avių — apie 47%.

M. ir jos produktais miestų šeimininkės paprastai apsirūpina iš mėsinių ir maisto produktų parduotuvių, kurios m. gauna iš didesnių ar mažesnių pramoninių skerdyklų. Kai kur miestų savivaldybės išlaiko savo skerdyklas. Didžiausias skerdyklų (ag. stock yards) centras pasaulyje yra Čikagoje, kuri aprūpina m. žymią JAV rinkos dalį. Nepriklausomoje Lietuvoje didžiausias skerdyklas, pirmon eilėn skirtas m. eksporto reikalams, turėjo Maistas (žr.); šalia jų eilė miestų ir miestelių turėjo mažesnes skerdyklas, skirtas grynai vietos reikalams. Kaimo sąlygose gyvuliai dažnai skerdžiami pačiame ūkyje.

M. naudojama valgiui šviežia arba konservuota. Konservavimo būdų yra įvairių, iš kurių daugiau paplitę yra sūdymas, rūkymas ir konservavimas hermetiškai uždarytuose induose (stikliniuose, skardiniuose), prieš tai m. sterilizavus išvirinant. Paskutiniu laiku vieton sterilizavimo pradeda naudoti radioaktyvinius spindulius, kuriais paveikta m. gerai laikosi negesdama.

Šiuo metu m. konservuojant plačiai taikomas šaldymo principas. Atšaldyta šviežia m. žemoje temperatūroje gali likti nesugedusi palyginti ilgą laiką. Dabar visos pramoninio tipo skerdyklos turi savo specialius skyrius m. šaldymo reikalams. Panašiai yra su m. prekybos įmonėmis, taip pat su geležinkelių vagonais ir transporto laivais, kuriais gabenama m. Šeimininkės savo namuose prie virtuvių turi paprastus šaldytuvus (ag. refrigerators) su žemos temperatūros skyriais arba specialius žemos temperatūros šaldytuvus (ag. deep freezers), kurie pirmon eilėn yra naudojami mėsai laikyti.

M. paruošiama valgiui įvairiopai. Dažniausiai vartojama virta, troškinta ar įvairiais būdais kepta m. Kai kurie konservuoti m. produktai (pvz. dešros, kumpiai) maistui vartojami nevirti. Įdėjus m. į šaltą vandenį, užkaitus ir ilgesnį laiką pavirinus, į vandenį pereina iš m. įvairios tirpstamosios dalys. Tuo būdu gaunamas maistingas sultinys (buljonas), o pati m. pasidaro ekstrahuota ir sunkiau virškinama. Jeigu m. iš karto įdedama į karštą vandenį arba kepama su riebalais, tai m. baltymai greitai suverda, sukepa, ir pati m. lieka sultinga bei maistinga.

Pasauliniu mastu imant, didžiausios reikšmės turi jautiena ir kiauliena. Kiauliena, apskritai, yra riebesnė, kaloringesnė negu jautiena, todėl jos daugiau suvartojama šaltesnio klimato kraštuose (Š. ir R. Europos kraštuose, Vokietijoje). Kiauliena tampa ypač pageidaujamu produktu, kai m. kainoms ir maisto kaloringumui teikiama pirmaeilės reikšmės (iš visų naminių gyvulių kiaulės geriausiai paverčia pašarą m. ir riebalais). Tais atvejais, kai m. dietinėms savybėms bei skoniui ir jos baltymingumui teikiama didesnės reikšmės negu jos kaloringumui ir pigumui (pvz. JAV, D. Britanijoje), jautiena tampa reikšmingesnė negu kiauliena. Paskutiniais metais JAV ir Kanadoje pastebima tendencija jautienos vartojimą didinti kiaulienos sąskaiton. Kiaulėse gali veistis vienas specifinis parazitas, nesutinkamas raguočiuose, kuris yra didžiai pavojingas ir žmonėms, būtent, trichinos lervos. Veterinarinė skerdimo priežiūra akylai saugo, kad trichinuota kiauliena nepatektų į rinką, tačiau tikrą apsisaugojimo laidą gali suteikti tiktai geras kiaulienos išvirinimas ar iškepinimas prieš ją pateikiant valgyti. Kadangi jautiena šito pavojaus neturi, tai jos nereikia nei tiek virinti ar kepti kaip kiaulienos. Kai kurios jautienos kepsnių rūšys patiekiamos labai mažai apkeptos(pusiau žalios), ir jos vartotojų mėgiamos dėl savo šviežios m. skonio ir sultingumo.

Avienos suvartojimas paplitęs tuose kraštuose, kur daug avių auginama dėl tinkamų klimatinių ir ūkinių sąlygų (pvz. Australija, N. Zelandija, P. Amerikos kraštai). Suaugusių avių mėsa turi specifinį skonį (jis mažiau jaučiamas jaunų avių m.), prie kurio nevisi vartotojai yra pripratę.

M. suvartojimas civilizuotų kraštų gyventojų dietoje turi palinkimo didėti augalinio maisto sąskaiton. M. darantis pa-

grindiniu baltyminio maisto šaltiniu, stengiamasi, kad ji būtų neriebi, todėl skerdžiami gyvuliai parenkami ir penimi taip, kad būtų gaunama daugiau baltymų turinti m., o skerdieną parduodant vartotojams, nuo jos riebalai atskiriami ir atskirai sunaudojami.

Daugiausia m. suvartoja Australijos ir Argentinos gyventojai (daugiau kaip 100 kg m. per metus vienas gyventojas). JAV vienas gyventojas 1955–56 suvartojo 92 kg m. per metus (daugiausia jautienos), o Š. ir V. Europos kraštuose šis kiekis svyravo tarp 47 ir 66 kg (duomenys pagal FAO 1956 metraštį). Prieš II pas. karą Lietuvoje vienas miesto gyventojas suvartojo apie 68 kg m. per metus, daugiausia kiaulienos. *V.Mn.*

M. ištekliai Lietuvos kaime. Įvairūs D. L. K-tijos šaltiniai jau XV a. pradžioje mini m. išteklius ir jos sunaudojimą puotų metu (plg. Lucko suvažiavimas) ir t.t. Tuomet m. sudarė pagrindinį puotų ir kt. vaišių maistą; taip pat ji buvo svarbi ir kiekvienu kitu metu. M. išteklius sudarė sumedžioti gyviai (stumbrai, briedžiai, stirnos, kiškiai) ir namų gyvuliai (jaučiai, kiaulės, avys). Nykstant mėsiniams miškų gyviams ir varžant jų medžioklę, m. stoką ypač pajuto neturtingasis krašto luomas (baudžiauninkai ir kt.), kuris tik slaptai paprastais medžioklės būdais m. prisidurdavo iki I pas. karo, o vietomis net iki paskutinių dienų, besivadovaudami senu posakiu: ‚kiaulė taukui, m. girioj randam' (Salakas, Varėna). Trūkstant žvėrienos, o naminių gyvulių m. nepajėgiant baudžiavos metais užsiauginti, kaime m. suvartojimas tiek sumažėjo, kad daugeliui baudžiauninkų m. teliko vien didžiųjų švenčių ir vienos kitos žiemos dienos skanėstu, nebesugebant jos pasirūpinti sunkiai vasaros darbymetei. Tuomet baudžiauninkas gausiau m. tepavalgydavo tik per vestuves ir laidotuves, kada toms vaišėms piaudavo net ir paskutinę karvę. Laisvojo, pobaudžiavinio ūkininko m. ištekliai padidėjo, nes jis laikė žymiai daugiau gyvulių. XIX a. gale ir iki I pas. karo 30 ha ūkininkas vid. piaudavo 1–2 suaugusias kiaules lašiniams, 2–3 pusparšius, 5–8 avių prieauglio, 3–4 veršiukus ir labai dažnai dar 50–100 žąsų. Tuomet, vad. m. laikas išsiskirstydavo: spalis ir lapkritis aviena bei žąsiena, vėliau piovė pusparšius, o vasarį-kovą lašininius, pavasariais — veršiukus; vasaros metu (gegužė-rugsėjis) valgydavo rūkytus lašinius, kumpius ir kt. Paprastai geras ūkininkas turėdavo visiems metams pakankamai m. ir valgydavo ne tik sekmadieniais, bet ir pirmadieniais, antradieniais, ketvirtadieniais, nes likusios dienos buvo pasninkinės. Mažiau įstengią užsiauginti m. gyvulių, stengdavosi juos piauti bulviakasiui, Visų Šventei, Kalėdoms ir Užgavėnėms.

Piovimas. Gyvulį piauti ne kiekvienas ūkininkas įstengia, dažnai jo labai gaili, ypač didesnio, kelis metus auginto. Todėl jį piauna samdytas tarnas ar paprašytas kaimynas; kaimyną prašo ir nėsant kam namuose piauti. Suaugusį gyvulį (jautį, karvę) paprastai tepiauna vestuvėms, laidotuvėms. Tokių gyvulių kraujas, jei tik įstengiama, surenkamas juodikiui (žr.) ar kraujiniam maišymui virti. Galvijų galva nuo viso kūno neatskiriama ir galvos oda drauge nulupama. Veršiukus, paprastai savaitinius, avis ir ožkas piauna dažniausiai pasidėję ant suolelio, kad būtų lengviau kraujas maistui surinkti; piauna paprastu duonriekiu ar skerdikliu peiliu. Šių gyvulių galva visad atpiaunama, nes kailiui neturi jokios reikšmės. Kiaulių skerdimas išsiskiria tiek būdu, tiek kitais papročiais (žr. Skerstuvės). Žąsims, kaip ir kt. paukščiams, galvas nukirsdavo skiedryne arba juos piaudavo peiliu, suėmę tarp kojų. Jų kraują taip pat dažnai maistui rinkdavo. Gyvulį nulupę mėsinėdavo. Veršiukus ir avis mėsinėdavo pakabinę po balkiu, jaučius lauke, o kitus smulkesnius pirkioje ant stalo ar suolo. Pirmiausia pašalina kojas, galvą, kurią perkerta kirviu, kad paskui galima būtų prie smegenų prieiti. Praskrodę pilvą, išrita visus vidurius, toliau palikdami nuimti nuo jų taukus ir paruošti dešroms žarnas. Mėsinėjąs vyras paprastai tik patikrindavo kepenis, blužnį, ar tas gyvulys tikrai sveikas. Vėliau atidengia krūtinės ląstą, išimdami širdį ir plaučius, kartu patikrinant jų sveikatą. Iš krūtinės ląstos išsemiamas valgiui susirinkęs kraujas, visas gyvulys perplaunamas gerai vandeniu, dalijamas į keturias dalis ir t.t. Gyvulį mėsinėti paprastai yra šeimininko pareiga, kuri dažnai perduodama seniausiam šeimos vyrui; nebegalįs mėsinėti, kviečiamas nors gyvulio sveikatos patikrinti; moterys, išskyrus žąsis, didžiuosius gyvulius retai kada mėsinėja. Savos šeimos vyrams negalint gyvulio mėsinėti, kviečiamas kaimynas.

Svetimas piovėjas ar šiaip šiam reikalui

talkininkas buvo vaišinamas tuojau pat virta papiauto gyvulio m., jei gyvulys buvo piautas m. valgomą dieną, arba kviečiamas pirmą sekmadienį. Daug kur jam duodamas ir kraujo indelis bei m. gabalas namo parsinešti. Vienur šis paprotys tetaikomas tik neturtingajam, kitur visuotinai — duodama piautuvių, arba skerstuvių, kiekvienam, net už save turtingesniam. Daug kur rytiečiuose dar XIX a. gale buvo paprotys pasiųsti kraujo indelis juodikiui ir mėsos gabalas artimiesiems kaimynams ir kaimo mažažemiams; kitur šis paprotys jau buvo sunykęs iki kerdžiaus ir kaimo neturtingųjų. Tačiau iš šio papročio buvo viena išimtis: nesiuntinėjama niekam piovus gyvulį vestuvėms ar laidotuvėms, nes šiuo atveju visi kaimo žmonės čia turės ateiti ir bus vaišinami, o jiems namo piautuves nusiuntus, būtų pasakyta, jog tų namų žmonės jau čia nepageidaujami.

Gyvulys susižeidęs buvo dažnai piaunamas ir suvalgomas. Jei gyvulys sunkiai susirgdavo, kartais jį piaudavo (pribaigdavo) ir, žiūrint ligos, suvalgydavo arba sušerdavo kiaulėms, suvirdavo į muilą, o atskirais atvejais ir tiesiog į žemę įkasdavo. Nuskendusių gyvulių m., jei šie tą pačią dieną ištraukiami, paprastai suvalgydavo.

M. s ū d y m a s i r r ū k y m a s. Paprastai visokią mėsą (miškinę ar namų gyvulių) piaustydavo 4 gabalais (lašiniai ir dvi paltys), retai kada daugiau smulkindami. Dar nesustingusią m. stipriai druska įsūdo, dėdami ją į pustatines, skobtines, lovius ar geldas. M. skirtieji indai visada iš ‚saldaus' medžio (liepa, drebulė, alksnis, beržas, uosis; vengia — dervinių, nes palieka dervos skonį, ir ąžuolo, kadangi šis m. rauginąs). M. deda eilėmis, vis jas stipriai supildami druska, kartais pridėdami pipirų, piaustytų svogūnų. Sūrymu sūdo retai, dažniau vasarą kaip žiemą. Pasūdytą m. padeda nešaltame kambaryje, nes sušalusi m. neįsisūri. Vasarai skirta m. paprastai rūkoma. Ir rūko ne tik lašinius, kumpius, dešras ir skilandžius, bet ir veršieną, žąsieną, kartais dar ir avieną; rūko ir žvėrieną. M. rūko pirtyse, pakurdami lėtą ugnį ir ją užpildami drėgnomis skiedromis, taip pat pridėdami kadagių. Paprastai rūko 2–3 d., paskutines tik kadagiais. Pirtyse rūkoma m. retai kada iš pirties išnešama nakčiai, tad dėl ‚visa pikta' pats šeimininkas ar kuris vyras eina į pirties prieangį nakvoti. Šis paprotys dažniau tesutinkamas buvo prieš I pas. karą ten, kur netolimų kaimynų buvo kolonistų rusų; kitose vietose tebuvo pirtis nakčiai rakinama. Daug kur seniau m. rūkė gyvenamo namo pastogėje sukabindami ant priemenės židinio ar viršum dūminės pirkios durų. V. ir Š. Lietuvoje m. rūkyti sukabinama priemenės kamine, šiaip pirkios dūmtraukyje įtaisytoje rūkykloje. Didesniuose ūkiuose jau iš XIX a. žinomos ir atskiro pastato rūkyklos (žr.).

M. l a i k y m a s i r s u n a u d o j i m a s. Žiemos metu m. laikymas paprastas, nes ji visada esti bendrame maisto kambaryje. Vasarai išrūkyta m. paliekama gyvenamo namo pakriautėje, teapsaugant ją nuo pelių (uždeda ant jos slidžiai nuleistą kieto medžio lentelę, kuri praverta per m. pantį). Didesni ūkiai turi gyvenamo namo pastogėje ar grūdinėje klėtyje kambarėlį — mėsinę (žr.). M. paprastai kaime verda, rečiau kepa ar spirgina, nors dar XIX a. viduryje buvo žinomas m. kepimas lauke, prie didelio laužo atokaitoje ar tiesiog laužе. Kasdieną verdant m. kiekio atpiovimas ar parinkimas priklauso pačiai šeimininkei, nors dar XIX a. gale netrūko ūkininkų, kurie šią teisę buvo sau pasilikę. Išvirta m. krosnyje laikoma dengtame inde, dažniausiai tam reikalui skirtame aukštesniame molio puode. M. paprastai duodama pietums, rečiau pusryčiui. Ją daug kur XIX a. piaustė pats šeimininkas, paskirdamas kiekvienam šeimos nariui po lygiai. Užnemuniečių ūkininkai m. skirstydavo lygiau, vaikui duodami m. priedą tik iš savo paties gabalo; žemaičiai iki paskutinių dienų dažnai ėjo skirties keliu: šeimininkas pasilikdavo sau geresnį ir didesnį gabalą, o samdiniams dažnai jos visai neduodamas. Didžiųjų švenčių metu m. valgydavo sočiai dar pusryčiams ir net vakarienei. Po I pas. karo daugelyje ūkių samdiniams buvo duodama kasdien m., o tris kartus savaitėje ir nustatyto dydžio gabalus teduodavo vien tik kai kuriuose dvaruose. Didžiųjų darbų metu (rugiapiūtė, kūlė, miško vežimas) ir talkose m. duodavo kiekvienam iki soties ir paprastai visus tris kartus kasdien.

M. duodavo dovanoms per Visų Šventę visiems bažnyčios tarnams. Čia 30 ha ūkininkas veždavo nors vieną papiautą aviną ir kelias žąsis; kita tiek skirdavo ir parapijos elgetoms. Parapijos kunigams kai kuriose vietose būdavo duodamas šįmetis veršiukas. Šiaip m. gabalą arba puskiaulės

kumpelį duodavo tarnaitei paviržio; samdiniui tarnui, piemeniukui taip pat duodavo m. paviržį. Praeiviui elgetai kartais šeimininkė įdėdavo m. gabaliuką ir į krepšį, ne tik valgiui čia. *A.Mž.*

Mesabi Range aukštumos (ligi 720 m) š.r. Minnesotoje (JAV), į š.v. nuo Aukštutinio ežero. Juose yra didžiausi Amerikoje geležies rūdos (ligi 51% geležingumo) ištekliai, duodą 65% visos šio mineralo produkcijos.

Mesala (lot. Messala, Messalla) patricinės Valerijų (lot. Valerii) giminės šaka:

1. Manijus Valerijus Maksimas M. (Manius Valerius Maximus Messala) 263 pr. Kr. konsulas, per pirmąjį punų karą užkariavo Mesenę (žr.) ir palenkė Hieroną II prisidėti prie Romos. Iš 263 užimtos Katanijos (žr. Catania) atgabeno paimtą grobiu saulės laikrodį, nuo tol įsigalėjusį Romoje.

2. Markas Valerijus M. Korvinas (Marcus Valerius Messala Corvinus, 64 pr. Kr. — apie 13 po Kr.) žymus karo vadas ir politikas. Ties Filipais kovojo respublikos šalininkų pusėje, po to perėjo Antonijaus, netrukus Oktavijono pusėn, su kuriuo 31 pr. Kr. konsulavo ir kovojo ties Aktiumu (žr.). M. pasiūlė Augustui ‚pater patriae' (tėvynės tėvas) titulą. M. buvo garsus kalbėtojas, vad. M. Panegirikos (Panegyricus Messallae) autorius ir, kaip ir G. Maecenas (žr.), būrė apie save ir rėmė poetus, ypač Tibulą ir Horacijų. Išliko prakalbų ir šiek tiek atsiminimų nuotrupų. Tekstai: Malcovati, Oratorum Romanorum Fragmenta III 108, 1930 (prakalbos); Peter, Historicorum Romanorum reliquiae 1906–14 (istoriografija).

J. Hammer, The Military and Political Career of Messala Corvinus 1926. *A. Rkš.*

Mesalina Valerija (lot. Messalina Valeria, m. 48 po Kr.) konsulo M. Valerijaus duktė, trečioji Romos imp. Klaudijaus (žr. Claudius) žmona, pirmosios Nerono žmonos Oktavijos ir Britaniko (žr.) motina, pagarsėjusi nepaprastai palaidu gyvenimu. 48 po Kr., kai ji viešai kėlė vestuves su savo meilužiu Silijum, Klaudijaus įsakymu nužudyta. Apie M. plačiau žinome iš šių šaltinių: Juvenalis VI, 116 tt., Plinius, Naturalis historia X, 172, Tacitus, Ab excessu divi Augusti 11.

H. Stadelmann, Messalina 1924; *R. Ranke-Graves,* Ich, Claudius, Kaiser und Gott 1950.

Mesapija (lot. Messapia, Calabria) senovinis pietinės šių dienų Apulijos vardas. M. gyventojai mesapai (lot. Messapii) buvo ilirų kiltis, atkilusi apie XIII a. pr. Kr. pabaigą per Adrijos jūrą. Po ilgų kovų 473 pr. Kr. mesapai nugalėjo Tarento graikus, 266 pr. Kr. buvo patys nugalėti romėnų, pavertusių jų uostą Brundisium (dabar Brindisi) romėnų kolonija. Graikiškomis raidėmis rašyti II ir I a. pr. Kr. mesapų įrašai yra vieninteliai išlikę ilirų kalbos paminklai.

Meschler Peter August Moritz (1830–1912) šveicarų jėzuitas, po studijų dirbo Austrijoje, Vokietijoje, Liuksemburge, Olandijoje, buvo provincijolas ir asistentas, bet daugiausia reiškėsi kaip įžymus asketinis rašytojas, kurio veikalai išleisti keliolika laidų ir išversti į daugelį kalbų. Svarbesni veikalai: Leben Jesu in Betrachtungen 2 tt. [15]1931, Gabe des hl. Pfingstfestes [10]1922, Drei Grundlehren des geistlichen Lebens [14]1923 ir kt. Kai kurie jo raštai išversti ir į liet. kalbą: Šv. Aloyzas (vertė Byras) 1926, Dieviškasis Išganytojasjas (vertė kun. B. Andruška) 1926, Švenčiausioji Dievo Motina Marija (vertė kun. B. Andruška) 1927. *A.Lm.*

Mėsėčiai kelių skirtingų valgių pavadinimas, kai įvairiai paruošta mėsa įvyniojama tešlon. Šiaulių apl. m. daromi iš kapotos ar maltos mėsos su kiaušiniais bei prieskoniais, vietomis dedant ir šaltmėčių; maišytos mėsos įdariniai virtinėliai, valgomi su padažu ir be jo. Nuo riebuilių m. vietomis tesiskiria tuo, kad riebuiliai (koldūnai) yra mažesni. Kai kur žemaičiai ir viduriečiai m. vadina ir didesnius įdarinius mėsos virtinėlius, taip pat mažais gabaliukais piaustytos jautienos ar net rūkyto kumpio įdaru virtinėlius ir net su lašiniais ar šiaip mėsos įdaru keptas bandeles (lašinuočius). Kaime m. paprastai ėjo talkų ir kt. pobūvių bei švenčių valgiu.

Mesenija (gr. Messēnia) graikų sritis p.v. Peloponese, 3400 km², 227.600 gyv. (1951). Rytuose M. nuo Lakonijos skiria vienas aukščiausių Graikijoje Taigeto (gr. Taygeton ir Taygetos, lot. mons Taygetus) kalnynas. M. lygumos pasižymi derlingumu, tik kalnuotoji Kiparisija (gr. Kyparissia) kiek skurdesnė. Antrojoje VIII a. pr. Kr. pusėje per sunkų, apie 20 m. trukusį karą spartiečiai užkariavo M. Šio pirmojo M. laisvės karo didvyris buvo Aristodemas (gr. Aristodēmos), gynęs sostinę Itomę (gr. Ithōmē) to pat vardo kalne. Nepakęsdami sunkios spartiečių priespaudos, apie VII a. pr. Kr. viduri meseniečiai

sukilo ir didvyriškais savo vado Aristomeno (gr. Aristomenēs) žygiais buvo pasiekę žymių laimėjimų. Tik dainiaus Tirtajaus (gr. Tyrtaios) kovos dainų įkvėpti, spartiečiai įgijo drąsos ir paėmė ilgai apgultą kalnų tvirtovę Hirą (gr. Hirē, Irē, Ira). Spartiečiai užkariavo visą M., gyventojus pavertė helotais (žr.). Daugelis meseniečių, nepakęsdami vergijos, persikėlė į Zanklę Sicilijoje (žr. Mesina). Nuo šio antrojo M. karo įsiliepsnojo žiauri neapykanta tarp abiejų tautų, ir meseniečiai stengdavosi išnaudoti kiekvieną progą sukilti. Didžiausias toks sukilimas, vad. tretysis M. karas, 464–460 baigėsi taip pat nesėkmingai. Itomės gynėjai, Atėnų globojami, betgi turėjo teisę įsikurti Korinto įlankos mieste Naupakte (gr. Naupaktos). Tik Epaminondas (žr.) 369 pr. Kr. grąžino M. laisvę ir nepriklausomybę. Jis įkūrė ir M. sostinę Mesenę (Messēnē). Didvyriškos M. laisvės kovos buvo apipintos daugeliu sakmių.

J. Kroymann, Sparta und Messenien (Neue Philol. Untersuchungen 1937). *A.Rkš.*

Meseta Iberijos pusiasalio (Ispanijos) vidurio plokščiakalnis, susidaręs iš seniausiųjų uolienų ir apdenktas jaunesnėmis sąnašomis. Jos paviršius išraižytas upių klonių ir paįvairintas kalnų grupių, o pakraščiai staigiai nusileidžia į žemumas arba pereina į kalnus.

Mėsienė troškinti mėsos gabaliukai, iškepti drauge su troškintomis bulvėmis. M. troškina tik moliniame dengtame puode ir valgo pusryčių ar pietų, paprastai šventadienį. Valgis išplitęs R. Lietuvoje, kur kasdien kuriama duonkepė krosnis.

Mesijas (hebr. mašijah ‚pateptasis') S. Testamente pradžioje šis titulas buvo teikiamas kunigams (Iš. 28, 41), pranašams (3 Kar. 19, 16) ir karaliams (1 Kar. 9, 16; Ps. 18, 51; Hab. 3, 3), kadangi jie savo pareigoms, kurias turėjo eiti Dievo vardu, būdavo pašvenčiami šv. aliejų patepimu. Ilgainiui šis titulas pradėta teikti Dievo žadėtajam atsiųsimam Išgelbėtojui (Ps. 2, 2; 45, 8; Dan. 9, 24). Vėliau apokrifinėje bei rabininėje literatūroje ir dar vėliau krikščioniškoje šis titulas buvo išimtinai pritaikytas Išganytojui (Henoch. 48, 10; Ps. Sal. 17, 36; 4 Esd. 7, 29; Mišna-Berachoth 1, 5; Sota 9, 15; Lk. 4, 21; Mt. 16, 15; Mk. 15,61).

1. Mesijiniai pažadai ir lūkesčiai S. Testamente. Nusikaltusiam ir nubaustam žmogui Dievas pažadėjo atsiųsti Išgelbėtoją, kuris turėjo kilti iš Izraelio tautos, todėl Dievas ją ypatingu būdu globojo ir saugojo ir rengė atsiųsimam Išganytojui priimti (Iš. 1–40). Iš dvylikos Izraelio sūnų jis išsirinko Judo giminę (Prad. 49, 10), o iš šios Dovydo šeimą, kad iš jos karališko kamieno išaugtų ‚Tautų laukiamasis' (Ag. 2, 8). Jis ateis kaip Dievo pateptasis karalius (Mesijas) ir viešpataus Dovydo namuose per amžius (2 Kar. 7, 12–16). Jis gims iš vyro nepaliestos mergaitės (Iz. 7, 13), vadinsis ‚Žmogaus Sūnumi' (Dan. 7, 13–18), bet bus Dievo Sūnus (Ps. 2, 2). Jis ateis, kad viešpatautų ne tik Dovydo namams, bet visoms tautoms per visus amžius (Iz. 2, 1–4). Jis viešpataus visiems, bet jo viešpatavimas remsis ne kalaviju ir prievarta, o teisingumu ir meile (Iz. 11, 3 t.). Jis pasigailės vargšo ir beturčio: juos išvaduos nuo skriaudos ir prispaudimo (Ps. 71, 12 tt.). Jo viešpatavimas bus taikos ir gerovės (Iz. 11, 6 t.). Jis — karalius, bet drauge ir kunigas (Ps. 109, 4). Jis viešpataus, bet jo viešpatavimas bus susijęs su skaudžia auka, kurią jis noriai prisiims ant savęs (Iz. 50, 5 t.). Jis prisiims visų nuodėmes ant savęs (Iz. 53, 3 tt.). Jis kentės nežmoniškus skausmus ir paniekinimus (Iz. 52, 13 tt.), kad sugrąžintų Israelio paklydusius vaikus, kad paskleistų išganymo šviesą iki žemės pakraščių (Iz. 49, 6), kad visus išgydytų iš jų nuodėmių ir sutaikytų su Dievu (Iz. 53, 5; Zak. 5, 1tt.; Os. 11; Jer. 31, 3). Nuo kryžiaus jis viešpataus, patraukdamas prie Dievo žemės tautas; ir jos vėl tarnaus savo Viešpačiui: jį garbins ir patirs jo palaimą (Ps. 21, 17, 27–30). Bet žydams jo nužudymas reikš tautinį gedulą-katastrofą (Zak. 12, 8–13).

Apokrifinė literatūra, nors pripažįsta M. dievišką kilmę (Henoch. 49, 1–4; 52, 5–9; Ps. Sal. 17), tačiau daugiau pabrėžia jo žmogišką charakterį (4 Ezd. 12, 32; Ap. Baruch. 72, 2tt.; 40, 3). Apokrifai M. asmeniui ir jo karalijai paprastai teikia eskatologinį atspalvį. M. atėjimas bus staigus (4 Ezd. 6, 7 t.; 7, 26; Ap. Baruch. 53, 8–11), jo atėjimą pranoks didelis suspaudimas (4 Ezd. 4, 27, Henoch. 80, 7 tt.), bet jis pradės naują laimės ir gerovės erą, kurią paveldės visa žmonija, bet pirmoje eilėje ir ypatingu būdu Izraelis (Ap. Baruch. 29, 3tt.; Henoch. 10, 16 tt.; Ap. Baruch 73–74).

Jei apokrifuose jau pastebima tendenci-

ja labiau pabrėžti žmogišką M. asmens ir žemišką jo karalijos charakterį, tai rabininė literatūra M. laiko tiktai, tiesa, Dievo išrinktuoju ir siųstuoju, bet grynai žmogiškos prigimties asmeniu (Sanhedrin. 93a) ir jam skiria daugiau politinį negu dvasinį pašaukimą bei misiją. Pagal rabinus, M. turės ateiti, kad išvaduotų Izraelį iš priespaudos, ir atkeršytų jo priešams, įsteigdamas šioje žemėje vadinamąją Dievo, t.y. teokratinę karaliją, kurioje Išrinktoji Tauta viešpataus visoms kitoms tautoms (Targum Jon. Iz. 53, 2-12; Targum Onk. Sk. 25, 17; Targum Jon. Iz. 11, 4).

2. Jėzus Kristus — žadėtasis M. Žydai atidžiai skaičiavo ir nekantriai laukė, kada išsipildys Danielio išpranašautas 70 savaičių laikas, kuriam baigiantis pasirodys Išganytojas (Dan. 9, 25). Tas laikas ir atėjo: Dievas atsiuntė savo sūnų Išganytoją, gimusį iš moters. Tai buvo Jėzus Kristus, Dievo žadėtas ir pranašų išpranašautas M.-Išganytojas. N. Testamento knygose Jėzus Kristus dažnai vadinamas Žmogaus Sūnumi (Mt. 9, 6; Mk. 10, 45; Lk. 9, 22 ir kt.). Tuo pabrėžiama jo žmogiškoji prigimtis, kaip kad ją buvo pabrėžę ir S. Testamento knygos. Evangelistai nurodo, kaip S. Testamento pranašystės, liečiančios M. žemišką kilmę, išsipildė Jėzuje Kristuje: jis Dovydo palikuonis, laikomas Juozapo iš Dovydo namų ir giminės sūnumi (Lk. 2, 4; 3, 23), gimęs iš vyro nepaliestos mergaitės (Lk. 1, 31 tt.). N. Testamento knygose Jėzus neretai vadinamas Žmogaus Sūnumi, bet dar dažniau jis yra tituluojamas Dievo Sūnumi (Mt. 11, 27; Mk. 1, 11; Lk. 22, 70; Jon. 1, 34; Rm. 1, 4). Tuo pabrėžiama jo dieviškoji prigimtis. S. Testamento knygose M. dieviškoji prigimtis taip pat yra iškelta, bet ne taip aiškiai kaip N. Testamente. Evangelijų pasakojime Kristaus dievybė yra pats viso nusakymo centras. Pats Kristus savo dievybę apaštalavimo eigoje palaipsniui atidengė bei apreiškė (Mt. 4, 11; Mk. 2, 10; Mt. 11, 27; Jon. 8, 19; 10, 38 ir kt.) Jėzus gimė iš karališkos Dovydo šeimos, kaip tai buvo nusakę S. Testamento pranašystės. Jėzus, Piloto klausiamas, prisipažino esąs karalius, bet, atmesdamas klaidingą žydų turėtą M.-žemiško valdovo sąvoką, pabrėžė, jog jo karalija nėra iš šio pasaulio (Jon. 18, 36 t.). Jis yra karalius, bet ne vien dėl to, kad iš karališkos Dovydo šeimos yra kilęs, o veikiau dėl to, kad yra Dievas, visatos Kūrėjas ir Atpirkėjas. Jėzus Kristus, atlikdamas savo žemišką misiją, pasirodė ne tik kaip karalius, bet taip pat ir kaip kunigas. Visas jo žemiškas gyvenimas buvo didžioji kunigiškoji auka, kurią jis aukojo Tėvui už žmonių nuodėmes (Žyd. 5, 1–10) ir kurią užbaigė ant kryžiaus. Todėl Jėzus Kristus krikščionių laikomas žadėtuoju, lauktuoju ir atsiųstuoju M.

H. Lesetre, Messie (Dict. de la Bible 4, 1032–1040); *H. Gressmann,* Der Messias 1929; *M.-J. Lagrange,* Le Judaisme avant Jesus Christ 1929; *S. Mowinckel,* Han som Kommer 1951; *L. Cerfaux, J. Coppens etc.,* L'attente du Messie 1954; *P. Heinisch,* Christus der Erlöser im Alten Testament 1955. *L.T.*

Mesina (gr. Messēnē, lot. Messana, dabar it. Messina) mst. š.r. Sicilijos krante, prie siauriausios M. sąsiaurio vietos, su uždaru uostu; apie 250.000 gyv. (1958). Išvežama vaisiai (citrinos, apelsinai), šilkas, siera, vynas, alyva ir kt. Tarp uosto ir kitapus 3,2 km pločio sąsiaurio Kalabrijoje esančio San Giovanni plaukioja keltai, kurie perkelia ir traukinius. Mieste yra universitetas, jūrų biologijos institutas, arkivyskupo rezidencija. M. yra Etnos vulkano papėdėje ir dėl to nekartą nukentėjo nuo žemės drebėjimų ir vulkano vertimų. Skaudžiausiai buvo ištikta 1908 XII 28, kai tapo sunaikinta 90% viso miesto ir žuvo arti pusės visų gyventojų (apie 70.000 iš 149.700). Daug gyv. mirė 1743 nuo maro ir 1783 žuvo nuo žemės drebėjimo. *A.B.*

M. istorija. Senovėje M. sritis buvo gyvenama sikulų. VIII a. pr. Kr. čia išaugo graikų kolonija, kuri pagal piautuvo pavidalo iškyšulį pavadinta Zankle (gr. Dzagklē ‚piautuvas'). Vėliau atsikrausčius iš Spartos pavergtos tėvynės meseniečiams miestas gavo Mesenės (gr. Messēnē) vardą. 494 pr. Kr. pasisekus joniečių sukilimui M. Azijoje, į M. atvyko samiečių ir miletiečių, iš kurių susidarė doriečių ir joniečių gyventojų mišinys. Sirakūzų tironui Agatokliui (gr. Agathoklēs) mirus, 289 pr. Kr. jo daugiausia iš Kampanijos kilę samdiniai mamertinai (žr.), užpuolę M., iššudė gyventojus ir įkūrė plėšikų valstybę. Sirakūzų tironas Hieronas II apie 265 pr. Kr. nugalėjo mamertinus, kurie vėliau kreipėsi į romėnus pagalbos. Iš to prasidėjo pirmasis punų karas. 1061 normanams užkariavus M. prasidėjo žydėjimo laikotarpis, tebetrukęs ir vėliau ispanams valdant. Iš normanų laikų išliko 1098 Rogero pradėtosios statyti katedros dalys

ir S. Annunziata bažnyčia. Ankstesnių laikų statybos paminklų neišliko. *A.Rkš.*

Mėsinė 1. ūkinis kambarys mėsai laikyti. Didesniuose ūkiuose paprastai m. įrengtos grūdinės klėties kampe, jį atitveriant lentomis iki pat stogo ir paliekant vėdinimo angas. Mažesniuose ūkiuose m. dažnai sutampa su gyvenamo namo pastogėje įrengta rūkykla (žr.) arba jai atitvertas pastogės galas. M. durys paprastai rakinamos, ir tą raktą turi šeimininkė, rečiau pats šeimininkas.

2. Mėsos parduotuvė. Vilniaus mst. m. žinomos jau XV a. Jose buvo pardavinėjama sumedžiota žvėriena ir šiaip skerdiena. Jos priklausė Vilniaus magistratui, bet tuomet m. turėjo ir Vilniaus vyskupas. Ir kai Vilniaus magistratas prekybos aikštėje panaikino savas ir vyskupines m., naujoje vietoje mūrines m. teatstatydamas savąsias, Vilniaus vyskupas Povilas 1543 XII 17 iš D.L.K. Žygimanto Senojo gavo teisę turėti Vilniaus mst. savas m. ir rinkti už jas mokesčius. Atskirų mūrinių m. tuo metu būta Kaune ir kituose D. L. K-tijos miestuose. Vėliau, sunykus miestams, XIX a. pradžioje visur Lietuvoje buvo visuotinai apleistos m. ir jas laikė beveik išimtinai tik svetimtaučiai, ypač žydai. XIX a. ne žydas mėsininkas buvo retas. Kiaulienos pardavinėjimu paprastai versdavosi rusai. Jo m. mažuose mstl. dažnai buvo paprasta ‚kamara', kur laikė pardavimui mėsą, dešras ir kt., o patį mėsos sudorojimą, dažnai ir pardavimą, vykdė paprastoje pirkioje; sanitarinių reikalavimų nedaug tepaisyta. Po I pas. karo Lietuvoje m. buvo jau atskiri pastatai ar priestatai, kur sienos iškiotos dažnai koklių plytelėmis, o mėsos dorojimui buvo įrengti skarda kloti stalai, švarūs indai ir kt. M. švarą ir pačius įrengimus dažnai tikrino sanitarinės komisijos, policija, o nesilaikančius švaros baudė stambiomis piniginėmis baudomis, m. uždarymu, o kartais ir laisvės atėmimu. *A.Mž.*

Mėsininkas, arba mėsinis, besiverčiąs mėsos prekyba ir jos perdirbimu.

M. c e c h a i. M. iš seno žinomi Lietuvos miestuose ir miesteliuose, bet nedaugelyje D. L. K-tijos miestų jie buvo susiorganizavę į cechus. Yra išlikę Mogiliavo m. ir skerdikų (miasniki ir rezniki) statutai iš 1620. Juose smulkiai nustatyta gyvulio pirkimo, skerdimo ir mėsos pardavimo tvarka. Numatytos griežtos bausmės tiems, kurie slapta pakelėse gyvulius supirkinės ar dėl pirkimo varžysis su kitais m. 1720 Augustas II naujai patvirtino Mogiliavo m. iš Jono Kazimiero 1664 gautą privilegiją. M. cechas išsivystė taip pat Lietuvos Brastoje. 1670 Mykolas Kaributas Višnioveckis patvirtino senas Liet. Brastos m. privilegijas, kurios buvo žuvusios per rusų okupaciją. M. buvo susiorganizavę ir Vilniuje. Tik jų statutai nėra išlikę. Apskritai m. cechai tvarkėsi panašiai, kaip ir kiti mst. cechai, apibrėždami meistrų ir jų padėjėjų teises, nustatydami katalikų ir unitų pareigas bažnyčiai (duoti bažnyčiai lajaus žvakėms, mėsos). Žydų skerdikai, kurie vykdė ir ritualinį skerdimą, cecho kason turėjo mokėti nustatytą mokestį, nors jie negalėjo būti cecho nariais. Vėliau žydai m. mokėdavo atskirus mokesčius kahalui.

Istoriko - juridičeskije materialy VIII, 370–373; XII, 272–277; Akty Vilenskoj Kommissii VI, 453–456; *F. Klimenko,* Zapadno-Russkije cechi 1914 (atspaudas iš Kijevskije Univ. Izvestije). Kitą bibliografiją žr. Kailiadirbys. *Z.I.*

XIX a. išnykus mėsininkų brolijoms, miestuose ir miesteliuose mėsininko verslu beveik išimtinai vertėsi žydai, o vietomis kiauliena prekiavo dar ir rusai; lietuvis m. verslą laikė žiauriu, nešvariu ir negarbingu. Ir tik prieš I pas. karą vienur kitur atsirado lietuvis m., bet jau vėliau mažuose miesteliuose beveik visuotinai bandęs išstumti svetimtautį m., kuris dažnai liko tik savos bendruomenės m. Nepriklausomoje Lietuvoje m. pradžioje buvo susibūrę į Lietuvos mėsininkų-pirklių s-gą (įregistruota Kaune 1926 I 16), nuo 1926 VI 12 ji pavirto Lietuvos mėsininkų ir dešrininkų s-ga, kuri užsidarė 1931 III 11.

A. Mž.

Mesinos sąsiauris (it. Stretto di Messina, lot. Marmertinum Fretum arba Fretum Siculum), skiriąs Siciliją nuo Apeninų pusiasalio (Kalabrijos). M.s. yra 3,2–18 km pločio, 42 km ilgio, iki 102 m gylio. Per jį planuojama pastatyti tiltas. Žinomojo JAV tiltų inž. D. B. Steinmano 1950 projektas numato 3,2 km ilgio tiltą su kabančios plieninės konstrukcijos 1,5 km ilgio viduriniąja anga. Toks tiltas kaštuotų per 60 mil. dol. Čia dažnai siaučiančios audros, o taip pat smarkios vandens srovės ir aukšti potvyniai apsunkintų planuojamojo tilto statybą.

Meskalinas 3, 4, 5 - trimetoksifenetilaminas, $C_{11}H_{17}NO_3$, pasitaikąs Meksikos kaktusų žieduose. Kristalai, lydosi 35°C temp., šiek tiek tirpsta vandenyje.

Meskupas-Adomas Icikas (1907 Ukmergėje — 1942 III 13 prie Smailių k., N. Radviliškio vls., Biržų aps.) Lietuvos komunistų veikėjas, dirbęs partiniu Adomo slapyvardžiu. 1926 baigė Ukmergės žydų gimnaziją ir įstojo studijuoti į VDU gamtos-matematikos fak. Nuo 1924 dirbo komunistiniame jaunime, 1926 Kauno komunistinio jaunimo rajono komiteto sekr. 1927 X 31 — 1931 II suimtas, 1929 kalėjime priimtas į Lietuvos komunistų partiją. 1931–33 partijos įgaliotiniu dirbo Berlyne, Tilžėje, kur tvarkė pas Mauderodę spausdinamus Balsą, Darbininkų Jaunimą ir kt. 1933 vokiečių ištremtas į Lietuvą, kur buvo komunistinio jaunimo s-gos centro komiteto sekr. 1935 VII–VIII slapta dalyvavo VII komunistų internacionalo kongrese Maskvoje ir buvo išrinktas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto nariu. 1935–38 gyveno Lietuvoje, 1938 V suimtas, bet 1939 paleistas ir slapta išvyko į Maskvą, iš kur 1940 III sugrąžintas į Lietuvą ir pavadavo pirmąjį Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekr. A. Sniečkų, 1940 VI paskirtas antruoju centro komiteto sekr. ir VII išrinktas į vad. liaudies seimą. 1941 VI pabėgo į Rusiją, iš kur 1942 III išsiųstas slaptai teroristinei veiklai į Lietuvą. Vadovaudamas Biržų apl. teroristiniams partizanams, III 13 žuvo prie Smailių k. miške. Yra redagavęs 1934 Tiesą ir daug rašęs 1926–40 komunistinėje pogrindžio spaudoje.

Mesmer Friedrich (Franz) Anton (1734–1815) vokiečių gydytojas, mesmerizmo (žr.) grindėjas. Pradžioje studijavo teologiją Dillingene ir Ingolstadte, vėliau mediciną Vienoje. 1766–78 vertėsi gydytojo praktika Vienoje, kur jo skelbiama doktrina susilaukė priešininkų. Persikėlęs į Paryžių, išvystė savo garsiąją mesmerizmo praktiką, kuri sukėlė didelį susidomėjimą visuomenėje, gydytojų ir mokslininkų tarpe, tačiau jo pastangos naująjį gydymo metodą įteisinti medicinoje nebuvo sėkmingos. M. gydymo seansai buvo dramatiški, paslaptingi, ir dėl to M. buvo apkaltintas magika ir raganavimu. Prancūzų valdžios spiriamas savo metodo ‚paslaptį' atidengti, o pats mesmerizmo efektų patenkinamai nesuprasdamas ir nepajėgdamas moksliškai išaiškinti, M. 1785 buvo priverstas iš Paryžiaus išvykti. Mirė Meersburge, Badene. Išsp. De planetarum influxu 1766, Mémoire sur la découverte du magnétisme animal 1779, Mesmerismus 1814.

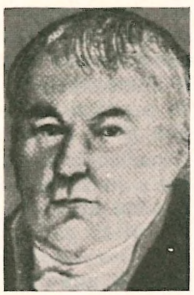

F. A. Mesmer

J. Kerner, F. A. M. 1856; *R. Tischner*, F. A. M. 1928. *A.Šž.*

Mesmerizmas hipnotizmo (žr.) praktika XVIII ir XIX a., vadinama tuo vardu pagal F. A. Mesmerį (žr.), kuris pirmasis hipnotizmo reiškinius bandė išaiškinti, pritaikyti gydymo tikslams ir įteisinti medicinoje. Gydytojaudamas Vienoje, Mesmeris domėjosi astrologija ir sudarė teoriją, jog žvaigždžių įtaka žmonėms reiškiasi magnetizmo keliu. Tai paskatino Mesmerį imtis eksperimentų, ir jis atrado, kad magnetų pagalba lengvai pavyksta žmonėse įteigti savotišką miego būvį. Hipnozės vardu toks miego būvis tuomet nebuvo žinomas, ir todėl greitai Mesmerio eksperimentai ir praktika susijo su jo pavarde. Būdamas gydytojas, Mesmeris veikiai pritaikė naująjį metodą medicinoje ir išvystė didelę praktiką, ypač po to, kai įsigijęs aršių priešininkų Vienos gydytojų tarpe, išvažiavo ir įsikūrė Paryžiuje. Čia Mesmeris pasidirbdino savo garsiąją ąžuolinę dėžę (prc. baquet), prikrautą įvairių chemikalų ir apkaustytą magnetais ir geležimis. Tai buvo Mesmerio gydymo aparatas. Švelni muzika, menkai apšviestas kambarys, Mesmerio dramatiška elgsena ir magiko drabužiai stipriai veikė pacientus ir sugestijos ar hipnozės būdu sėkmingai daugelį jų pagydydavo. Pats Mesmeris pripažino, kad magnetai nėra reikalingi sukelti hipnozės būviui ir hipnotizmo reiškinius aiškino kaip gyvulinio magnetizmo (magnétisme animal) efektą. Tačiau iš patyrimo jis žinojo, kad dramatiškoj aplinkoj tą efektą daug lengviau išgauti, ir todėl savo magiško ritualo neišsižadėjo. Šitai kitus gydytojus ir mokslininkus paskatino m. pasmerkti, ir Mesmerio teorija bei raštai buvo griežtai atmesti. Pasekėjų Mesmeris turėjo daug, ir m. XIX a. pradžioje buvo gerokai išpopuliarėjęs, bet ne mokslininkų tarpe. Tik 1841 James Braid (apie 1795–1860), stebėdamas mesmeristo Lafontaine demonstracijas ir norėdamas m. magiką išaiškinti, priėjo išvadą, kad tai nėra apgavystė, o pagrinde tikras psichinis reiškinys. 1843 Braid parašė veikalą Neurohypnology, vėliau sukūrė terminus h i p n o z ė ir h i p n o t i z m a s, ir tuo būdu, davęs

naują vardą ir atsiejęs nuo magikos, įvedė m. į psichinių mokslų sritį.

R. Fischner und K. Bittel, Mesmer und sein Problem 1941; *E. G. Boring,* A History of Experimental Psychology 1950; *St. Zweig,* Heilung durch den Geist 1952. *A.Sž.*

Mespilus germanica žr. Šliandra vokietinė.

Mesropas (kitaip dar Merob, Maštoc, 361–440) armėnų vienuolis, misininkas, šventasis (šventė II 19 ir XI 25). Apie 406–407 sudarė armėnų abėcėlę iš 36 raidžių pagal graikų alfabeto pavyzdį. Kartu su armėnų bžn. galva Sahaku išvertė į armėnų k. Šv. Raštą. Pusmetį prieš mirtį išrinktas armėnų bžn. galva.

J. Marquart, Über den Ursprung des armenischen Alphabet 1917.

Messager André Charles Prosper (1853–1929) prancūzų kompozitorius ir dirigentas, Paryžiaus Opéra-Comique (1898-1903), Opéra (1907–14) ir Londono Covent Garden operos (1901–07) dir. Didžiąją jo kūrybos dalį sudaro teatrinė muzika, daugiausia komiškos operos ir operetės, kuriomis M. tęsė A. C. Lecocq stiliaus prancūzų komiškosios teatrinės muzikos tradicijas. Populiariausios buvo La basoche 1890, Les p'tites michu 1897 ir Véronique 1898. Be to, minėtina La béarnaise 1885, Madame Chrysanthème 1893, baletai Les deux pigeons 1886, Scaramouche 1891, Le chevalier aux fleurs 1897 ir kt.

H. Février, A. M. 1948; *M. Augé-Laribé,* A. M. 1951. *K.O.*

Messalina žr. Mesalina.

Messalla žr. Mesala.

Messana žr. Mesina.

Messenbliumas Jokūbas (1895 Vilniuje—1933 VI 8 Kaune) dailininkas, žydų tautybės. Būdamas 15 metų pradėjo mokytis Rybakovo paišybos mokykloje Vilniuje. Po to meno studijas tęsė Maskvoje pas prof. Koroviną. Po I pas. karo grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kaune, kur dalyvavo Lietuvos meno parodose. 1924 išvyko į Paryžių, kur dalyvavo žymesnėse meno parodose. 1932 grįžo į Lietuvą. M. kūryba pradžioje realistinė, vėliau buvo paveikta impresionizmo, ekspresionizmo ir kitų moderniojo meno srovių. Jo kūrinių yra pas žymius meno kolekcionierius užsienyje, meno galerijose ir Kaune.

V.B., J. M. (Židinys 7, 1933, 66).

Messenia žr. Mesenija.

Messerschmidt Franz Xaver (1736–1783) vokiečių skulptorius. Mokėsi Vienos akad. 1769 jos titulinis prof., bet pilnos profesūros dėl savo psichopatinio charakterio negavo. 1775 buvo kviečiamas į Münchenų.

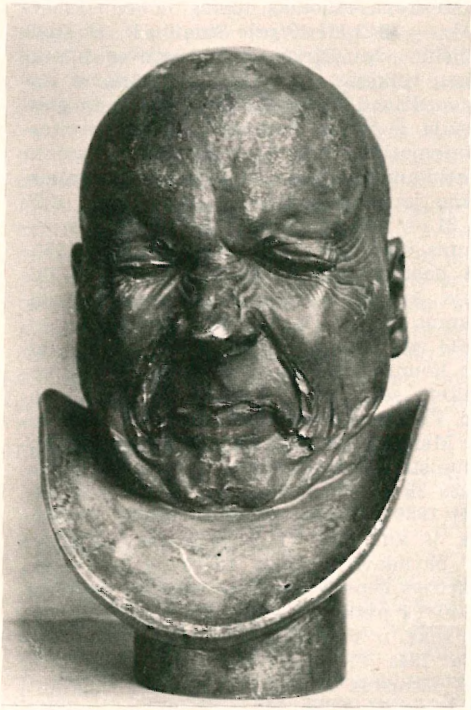

F. X. Messerschmidt Fizionominė studija

M. ankstyvieji darbai rišasi su Vienos baroko skulptūra, linkstančia į klasicizmą (pvz. 1765 Immaculata Vienoje). Vėlesnės M. kūrybos, apspręstos jo psichopatinės asmenybės, negalima įjungti į jokią meno srovę. Susidraugavęs su gyd. F. Mesmeriu (žr.), susidomėjo psichologija. Apie 1770 pradėjo modeliuoti fizionominių studijų galvas, kurios rodo sukarikatūrintų įvairių charakterių ir emocijų veidus. Panašias problemas literatūroje nagrinėjo Lavater (žr.). Daugumą šitų galvų M. sukūrė Bratislavoje (Čekoslovakijoje), kur gyveno nuo 1777. Ten M. mirdamas paliko 69 veidų studijų galvas, bet tik 49 buvo baigtos. 19 galvų turi Vienos, Berlyno ir Budapešto muziejai, be to, 45 kopijos Lichtensteino galerija.

L. Hevesi, F. X. M.s Werke 1909. *P.Rkl.*

Messerschmitt Willy (g. 1898) vokiečių inžinierius, lėktuvų konstruktorius. 1923 Bamberge įsteigė lėktuvams gaminti b-vę Messerschmitt Flugzeugbau Gesellschaft. M. lėktuvai išgarsėjo II pas. karo metu. Ypač pasižymėjo naikintuvas Me 109. Kitas M. lėktuvas Me 209 1939 laimėjo pasaulinį

greičio rekordą (755,13 km/val.). 1943 M. pradėjo gaminti masinės gamybos būdu pirmąjį vokiečių sprausminį lėktuvą Me 262. M. vardo lėktuvų fabrikai buvo pastatyti Augsburge ir Münchene.

Messiaen Oliver (g. 1908) prancūzų kompozitorius. Kompoziciją studijavo Paryžiaus konservatorijoje pas P. Dukas, vargonus pas M. Dupré. Nuo 1931 Paryžiaus Šv. Trejybės bažnyčios vargonininkas, nuo 1942 Paryžiaus konservatorijos prof. 1936 su Baudrier, Jolivet ir Lesur suorganizavo muzikos grupę Le Jeune France. M. šiuo laiku yra vienas žymiausių prancūzų kompozitorių, pasižymįs didele kompozicijos ir instrumentacijos technika. Mėgsta laužytas melodines linijas, metro keitimą ir impresijas, būdingas prancūzų muz. stiliui. Instrumentacija įvairi ir daugiausia išskaidyta smulkesnėmis figūromis, motyvais bei akordų grupėmis. M. kūryboje vyrauja religinis-mistinis turinys bei nuotaika. Svarbesnieji M. kūriniai: orkestrinė muzika — Le banquet eucharistique 1928, L'accension 1933, Turangalila simfonija 1948; La nativité du Seigneur vargonams 1935, Quatuor pour la fin du temps 1941, Le visions de l'Amen 1942, Vingt regards sur l'enfant Jésus 1944 fortepijonui ir kt. Išsp. Technique de mon langage musical 2 tt. 1944.

V. Zinke-Bianchini, O. M. 1949. *J.Kč.*

Messier Charles (1730–1817) prancūzų astronomas, labiausiai domėjęsis kometomis. Jis 1784 sudarė katalogą objektų, kuriuos jis vadino ‚nébuleuse sans étoiles'. Tai buvo pirmas ūkų ir žvaigždžių spiečių katalogas, kuriame yra 103 objektai. Kai kurie spiečiai ir ūkai ir dabar tebežymimi šio katalogo vardu, pvz. garsusis ekstragalaktinis Andromedos ūkas žymimas M31, t.y. Messier katalogo 31 objektas.

Messina žr. Mesina.

Messter Oskar (1866–1943) vokiečių filmų technikas, vienas iš Vokietijos filmo pionierių. Nuo 1896 dirbo tobulindamas filmų traukimo ir jų rodymo aparatus. M. vardas siejamas su pastangomis įvesti garsą į filmą ir su pirmąja Vokietijoje įvairių įvykių filmų apžvalga, vad. Messterwoche. Išsp. autobiografinę knygą Mein Weg mit dem Film 1936.

Mėstras ežeras Gudijoje, Dunilovo aps., greta Naročiaus ež., 7,5 km ilgio, ligi 3,5 km pločio, 1300 ha ploto; paviršius 165,6 m nuo j.l.; ež. lygiais krantais, negilus, ligi 8 m gilumo. Rytiniame krante yra N. Medilo mstl. ir S. Medilo bžk. Vakariniu krantu turėjo eiti 1920 siena tarp Lietuvos ir Gudijos. Trumpu Skemos upeliu M. jungiasi su Naročiaus ež., Naročios (Neries) baseino. Iš kito šono prie jo jungiasi Batoro ež. Jokio ryšio su Medilo ež. M. neturi; tas priklauso Dauguvos baseinui.

S. K.

Mestùvai 1. audeklui apmesti įtaisas. Iki XIX a. vidurio Lietuvoje buvo išlikę ‚sieniniai m.' (žr. Metimas). Vėliau paplito lenkiamieji ir reketiniai m. Lenkiamieji m. buvo gulstiniai. Jų reketys buvo įtaisytas ant gulstinės ašies oželiuose; ilgis iki 2 m, rekečio skersmuo — apie 2 m. Jie buvo nepatogūs sukti, metant didesnį, daugiau sienų turintį audeklą, metmenų takai labai susiglausdavo. Trumpai buvo jie išplitę Š. Lietuvoje (Pašvitinio, Vabalninko srityje). Reketiniai m. yra stati. Jų dydis gana įvairuoja. Rekečio aukštis 2–2,5 m, o jo skersmuo (blauzda) siekė 3–4 m. Abi rekečio blauzdos laisvai nėrėsi statmenai blauzdų sankryžoje, pervertoje m. ašimi, todėl jų abi blauzdas, viršutinę iškeliant iš sankryžos guolio (krėslo), galima suglausti, tuo būdu m. podėlis nereikalauja daug vietos; m. laikomi klėtyje ar kur nors pastogėje pakabinti ant sienos, ant pirkios aukšto ir t.t. M. blauzdų kraštinių (jie užnerti ant rekečio skersinių) viršuje ir apačioje įdedami laisvai keičiami pagaliukai, ant kurių užkabina metmenis arba panaudoja skiemenų skirčiai. Kai kur (Kupiškis) m. blauzdų kraštiniai turi ir vagelius; didelį (pvz. dešimtasienį) ar platų audeklą metant, šie trumpi vageliai sudaro metmenims atramą — gultą, neleidžia jiems draugėn sudribti, susipinti. Audeklą meta pirkioje, prieangyje, kur m. ašies viršus įkišamas į lubų ar prie sijos įtaisytą ausį, o jos apačia įdedama į trinkos duobutę. Paskutiniu metu daug kur buvo ir pastoviai įtaisytų m. pirkios aukšte.

2. Tinklui džiauti dviejų baslių ir skersinio įtaisas.

3. Prie kalvės neramiems arkliams, juos kaustant, uždaryti gardas, neleidžiąs arkliui kalvio įspirti. *J.Šėl.*

Meščerai, meščeriakai, mišariai — mišri totorių tauta, anksčiau gyvenusi Okos žemupyje, vėliau pasklidusi abiejose Uralo kalnyno pusėse. Jie kalba viena iš mardvių tarmių ir kultūriškai yra giminingi totoriams, baškirams ir čuvašams. Dabar m. yra žemdirbiai ir gyvulių augintojai;

anksčiau gyvulių auginimas buvo jų pagrindinis verslas. Vyrai nešioja švarką ir plačias kelnes su įsiuvais, avi vyžomis ar bekulniais batais. Moterys anksčiau nešiodavo kepuraitę. Dabar m. tėra išlikę apie 80.000; sovietinė kolchozinė sistema (1930–36) daug m. išmarino badu arba prie kanalų statybų.

Mešhed (taip pat Mašhad) mst. š.r. Irane, Chorasano provincijos sostinė; 191.000 gyv. (1949). M. yra labai senas prekybos centras, kur susikerta svarbūs Artimųjų Rytų ir Vidurio Azijos prekybos keliai ir plačiai žinomas mahometonų pasaulyje kaip jų šventvietė (svarbiausia šiitų sektos). Mūro siena apsuptame senamiestyje yra didelė, labai išpuošta, su paauksuotais minaretais ir kupolais, mečetė, pastatyta ant aštuntojo šiitų imano Rizos kapo. Per metus ją aplanko apie 100.000 maldininkų.

Meška 1. lokys; 2. kalstams kalti boba; žemei, aslai plūkti kūlė, plūktuvė; 3. rąstams ar kitiems svoriams kelti keltuvas, trauktuvas.

Meškaduobė keliautojų bei stovyklavimo vieta Užmaryje, 9 km į p. nuo Klaipėdos. Aplink Eiguvos alksnynas, pamiškėje vad. Meilės slėniu. Ten yra liekanų buv. barakų, kur kopų apsodinimo metu (XIX a.) buvo apgyventos darbininkės. Š. pusėje yra Meškos Galvos kalnas, 36 m nuo j.l. Iš čia matyti Baltijos jūra bei Kuršių Marės. Už 2 km yra artilerijos bastionas, įrengtas vokiečių II pas. karo metu, kur įtaisytos trys stambaus tipo krantų gynybos patrankos su būstais įgulai, susisiekimo angomis bei kitais gelžbetoniniais įrengimais.

Meškaitis (rašėsi Meschkat, Meszkatis) Jurgis (1801 IV 11 Kaukaruose prie Ragainės — 1876 I 1 Ragainėje) M. Lietuvos rašytojas, vertėjas, mokytojas. Pradžioje mokytojavo Pukniuose ir rinko lietuviškus žodžius iš savo gimtinės ir Puknių apl., kuriuos perdavė G. H. F. Nesselmannui. 1850 žinomas jau Aukštųjų Eisulių mokytoju, iš kur 1873 perkeltas į Klaipėdą, kur dirbo iki 1875. M. ruošė J. Reyländeriui Mažas Rytprūsiškas Kalendras 1852–59, Lietuviškas Kalendras 1871–72 ir Prūsiškas Kalendras 1873–76, tačiau jose lietuviškumo nedaug buvo. Atskirai išsp. Deszimtas susikalbejimas apie Pirmparagawima Amžinos Giwatos (apie 1842, ²1875); išvertė Nusidawimus szwento Raszto 1851 (²1855), Apie Girtuoklystes dywina Nauda 1866 (³1899); iš J. Fr. Starko Kasdieniszkos Maldu-Knygeles Neszczioms, Pagindanczioms ir Szeszauningkems (išv. 1868, išsp. 1871) ir Kasdieniskos Ranku-Knygos gerose ir piktose Dienose ³1871 (abi šios, į vienas sudėtos, sudaro 646 psl.; nauja laida 1898); Wieszpats ateis Dangaus Debesyse (apie 1871, ⁴1887, K. Jedinaičio dar pataisytos 1905), Raszymas wieno kelaujanczio Żydo... 1872, Eryczu du 1872, Naujas Mokslas 1872, Nusidawimas wargingo Szepelio 1875, Szendien 1875, Iszganytojo Tuzgenimas prie Žmonu Szirdzu 1875, Alleluja (apie 1877); taip pat apie 1877 išsp. ir jam priskiriamos Asz ne turu Czeso, Cze ésam czėsziszkai, Du Kelei ir jû Galai, Iszgelbėjimas isz didzos Priegados, Meldzems dar Syki skaityk, Miernystes žegnone, Susikalbėjimas prie Stalo, Sugryžims pas Tewa ir kt. Rankraštyje paliko didelį giesmyną iš 971 giesmės.

Prabočių Anūkas, Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai 1920; *Vc. Biržiška*, Lietuvių Bibliografija III, 1935. *A.Mž.*

Meškapėdė (Peltigera) meškapėdinių (Peltigeraceae) šeimos kerpė. Mūsų miškuose ant akmenų ir tarp žolių sutinkama m. karpuotoji (P. aphthosa), m. daugiapirštė (P. polydactyla), m. šunvaistė (P. canina) ir kt.

Meškapievė durpynas Prienų vls., Marijampolės aps., 25 ha ploto, 2,4 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 52 ha, tarpinio aukštutinio tipo.

M. girininkija priklauso Prienų miškų urėdijai.

Meškauogė (Arctostaphylos), viržinių (Ericaceae) šeimos gentis. Apie 30 skirčių Š. ir Vidurio Amerikoje, Europoje, Azijoje. Gulsti ar stati amžinai žaliuojantieji krūmai bei nedideli medžiai. Lietuvoje vienintelis savaiminis m. miltiniai, arba miltinė arkliauogė (A. Uva ursi), į bruknes panašus pažeme slenkąs krūmas; aptinkamas sausose smėlinėse miško augavietėse ištisais ploteliais. Vaisius žirnio didumo raudonos spalvos iš galų suplota miltinga uoga (nevalgoma). Lapai vartojami nuo pūslės, inkstų ligų (vaistinėse Folia Uva ursi). JAV, be miltinių (ag. bearberry), auga ir keletas medinių m. formų. A. Manzanita iki 10 m aukščio medis, A. glauca apie 3–8 m ir kt. A. arbutoides, A. arguta ir A. polifolia dėl gražių žiedų šiltesnėse srityse vartojamos dekoracijai. *J.Rkt.*

Meškauskas 1. Gasparas (1858 Bernatonių k., Piniavos vls., Panevėžio aps. — 1934 I 27 Panevėžyje) knygnešys. 1863 už sukilimą atėmus rusams jo tėvų ūkį, kam-

pininkavo ir vėliau buvo Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios zakrastijonu. Knygnešių atvežtas knygas laikė šventoriaus koplytėlėje, klebonijos malkinėje ir kt. Knygas platino savo pažįstamų tarpe ir jomis aprūpindavo kitus knygų platintojus.

Bibliografijos Žinios 1934, 60 psl.

2. Juozas (1877 III 19 Pališkių k., Krakių vls., Kėdainių aps. — 1925 XII 17 Kaune) vaistininkas. Vaistininko padėjėjo egzaminus išlaikė Kazanės univ., 1910–12 farmaciją studijavo Tartų univ., kur gavo provizoriaus laipsnį. 1904–07 turėjo vaistinę Subačiuje, 1907–13 nuomojo vaistinę Kupiškyje, 1913 įsigijo vaistų sandėlį Liepojoje. I pas. karo metu mobilizuotas į rusų armiją, kur šiaurės vakarų fronte buvo vaistinės vedėju. 1919–23 Karo ligoninės Kaune vaistinės vedėjas, vėliau dirbo Vaistų prekybos ir gamybos b-vėje Vaistijoje Kaune. M. buvo vienas iš Lietuvos farmaceutų s-gos steigėjų bei organizatorių ir pirmosios valdybos narys.

J.Mks.

3. Juozas (1889 IV 16 Panevėžyje — 1957 XI 30 Brukline, JAV) kanauninkas, (1) sūnus. Vidurinį mokslą išėjo Mintaujos ir Panevėžio gimn., kurią baigė 1909. 1913 baigęs Žemaičių kunigų sem. Kaune, studijavo Petrapilio dvasinėje akad., 1914 VI 13 įšv. kunigu ir 1917 baigė akad. teologijos magistro laipsniu. 1917 paskirtas į Taliną (Estijoje), kur ėjo pabėgėlių ir karo belaisvių kapeliono pareigas, po to rusų kariuomenės IV armijos Rumunijoje kapelionas. Čia 1917 organizavo lietuvių karių dalinius, buvo lietuviškųjų dalinių IV armijos komiteto pirm. ir kapelionu. Tuo būdu M. laikomas pirmuoju liet. karių kapelionu ir Lietuvos kariuomenės pirmūnu. Bolševikams likvidavus liet. karinius dalinius, M. turėjo pasitraukti iš kapeliono pareigų ir, atsidūręs Odesoje, padėjo vietiniam liet. komitetui grąžinti pabėgėlius į Lietuvą. 1918 X 31 grįžo Lietuvon ir, apsigyvenęs Panevėžyje, organizavo Lietuvos kariuomenei savanorius. 1919 I 1 paskirtas Kun. seminarijos Kaune prof. ir dvasios tėvu, 1922 IX 4 LU pakviestas į teologijos-filosofijos fak., nuo 1926 IX 1 dogmatinės teologijos katedros lektorius, 1928 XI 21 — 1940 docentas, dėstė krikščioniškąją archeologiją, asketiką, pastoralinę mediciną, liturgiką, orientalinę teologiją ir kt. Be to, Kauno metropolijos kurijoje buvo sinodiniu teisėju ir religinių knygų cenzoriumi. 1940 pakeltas kanauninku. Nuo 1941 X 7 Kauno karo komendantūros kapelionas, nuo 1942 II 12 Kauno Įgulos bažnyčios rektorius ir Lietuvos savisaugos dalinių vyr. kapelionas, 1944 vasarą paskirtas Žemaičių pulkų vyr. kapelionu. 1944 X 8 pasitraukė į Austriją, vėliau į Vokietiją, Kempteno liet. stovyklą. 1949 atvyko į JAV, kur ėjo kunigo pareigas liet. Apreiškimo parapijoje, o vėliau Šv. Jurgio parapijoje Brukline. Nuo 1952 gyveno Naujorko kunigams ir vienuoliams skirtame viešbutyje Leo House ir ėjo kunigo pareigas italų parapijoje Our Lady of Peace Naujorke. Mirė Brukline, palaidotas Šv. Jono kapinėse Brukline. Lietuvoje ir tremtyje kurį laiką buvo Liet. krikščionių demokratų partijos centro komitete, Lietuvos skautams remti draugijos v.pirm. Bendradarbiavo Tiesos Kelyje ir kituose katalikiškuose laikraščiuose. Išsp. De consecratione Episcopi 1940. *J.P.*

Kan. J. Meškauskas *(foto V. Maželio)*

4. Juozas (g. 1904 VI 3 Vilmiškio vsd., Obelių vls., Rokiškio aps.) teisininkas. 1925 baigė Rokiškio gimn. ir 1932 VDU teisių fakultetą. Tremty gilino konstitucinės ir tarptautinės teisės mokslus Erlangeno universitete. 1925–31 Obelių pradžios mokyklos mokytojas, 1932 Panevėžio apg. teismo kandidatas, 1933 teismo tardytojas Aukštdvaryje, nuo 1934 Zarasų apylinkės teismo teisėjas, 1936 pabaigoje perkeltas apylinkės teismo teisėju į Pasvalį. 1940 vasarą bolševikų iš tarnybos atleistas. 1941 vasarą tapo advokatu ir gyveno savo ūkyje Meškalaukio dv., Joniškėlio vls. 1942 pabaigoje vokiečių suimtas ir kalintas 3 mėn. Panevėžio sunkiųjų darbų kalėjime. 1944 prieš pasitraukiant iš Lietuvos tarnavo Žemaičių pulkuose. 1949 atvyko į JAV. 1935 ir 1936 kaip turistas lankėsi Sovietų Sąjungoje. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1933. Rašė N. Romuvoje, Teisėje, Teisininke, Lietuvos

J. Meškauskas

Aide, Ūkininko Patarėjuje ir Zarasų Krašte, daugiausia apie vaikų teismus ir kt. teisės klausimais. JAV bendradarbiauja Drauge, Karyje ir Naujienose politiniais ir teisiniais klausimais. *A.Nks.*

5. Juozas (g. 1906 VII 21 Vajėšių k., Anykščių vls., Utenos aps.) gydytojas. 1927 baigė Ukmergės gimn. ir 1933 VDU medicinos fak. 1937 XII 11 apgynęs disertaciją ‚Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opų ankstyvos diagnozės ir gydymo klausimu' gavo med. dr. laipsnį. 1938 komandiruotas į Vieną ir Berlyną studijų pagilinti. 1933–1939 VDU medicinos fak. vidaus ligų klinikos asist., 1939–41 privatdocentas ir doc., 1941–44 e.o. prof., vidaus klinikų vedėjas ir medicinos fak. dekanas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1944–45 buvo Kempfenhauseno prie Starnbergerio ež. ligoninės vidaus ligų sk. vedėjas, 1945-49 Augsburgo DP ligoninės vidaus ligų sk. vedėjas. 1949 atvyko į JAV ir verčiasi gyd. praktika.

J. Meškauskas

M. aktyviai dalyvavo katalikiškose ir medicinos organizacijose: 1929 Gajos korp. pirm., 1930 VDU stud. ateitininkų s-gos pirm., 1946–48 Liet. tremtinių gydytojų s-gos pirm., 1949 Tarptautinės tremtinių gydytojų s-gos komiteto narys, 1949–57 Ateitininkų federacijos tarybos pirm. Medicinos žurnale išsp. visą eilę studijų: Balantidiasis coli atsitikimas ‚simuliavęs' Ca recti ir invaginatio intestini 1934, Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opos ir jų gydymas diatermija 1936, Panmyelophthisis 1938, Aortos aneurizmos perforavusios į vena cava superior atsitikimas 1938, Laparoskopija ir jos reikšmė diagnostikai 1939, Žalių vaisių ir daržovių dieta vidaus ligose 1939, Motoriniai virškinamųjų takų susirgimai 1940, Barium carbonicum intoksikacija panaudojus jį rentgenologiškam virškinamojo trakto tyrimui 1942, Epideminis hepatitas 1943. Be to, Tėvynės Sarge 1947 išsp. Medicinos reikalų tvarkymas pokarinėje Lietuvoje. Lietuvių Enciklopedijos, Draugo ir kt. bendradarbis. Skyrium išsp. Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos ankstyvos diagnozės ir gydymo klausimu 1937, Diabeto problema ir jo gydymas dabartiniu metu 1939 (1938 spausdintas ir Medicinoje), Elektrokardiografijos pagrindai 1947. *J.P.*

6. Kastas (1905 Pučkorių k., Platelių vls., Telšių aps. — 1932 VIII 3 Palangoje) mokytojas, kalbininkas, Prano Germanto-Meškausko (žr.) brolis. 1925 baigęs Plungės gimn., įstojo į LU humanitarinių mokslų fak., kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Baigęs studijas, 1928 IX 1 paskirtas Ukmergės gimn. liet. kalbos mokytoju, 1930 perkeltas į Kauną, kur mokytojavo Aušros ir vėliau III gimn. 1932 VIII 3 prigėrė jūroje ties Palanga. Nuo 1925 XII 4 priklausė Lietuvių kalbos d-jai, kuri laiką buvo Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo s-gos generalinis sekr. Lietuvių kalbos, teatro ir kitais klausimais daug yra rašęs Lietuvos Aide, Vaire, Karyje, Sporūtoje, Fiziškame Auklėjime ir kt. 1925–26 buvo Pavasario redakcijos sekr., vėliau Vairo faktinuoju red. ir Fiziško Auklėjimo redakcijos sekr. ir technikiniu redaktoriumi. *J.P.*

7. Povilas (g. 1902 II 29 Panevėžyje) generalinio štabo pulkininkas, (1) sūnus. Mokėsi Panevėžyje. I pas. karo metu buvo išvykęs į Rusiją ir 1918 baigė realinę mokyklą Kazanėje. 1919 I savanoriu stojo Panevėžyje į Lietuvos kariuomenę ir 1919 VII 6 baigė Karo mokyklos I laidą. Po to paskirtas į artileriją. Dalyvavo kovose su lenkais ir bermontininkais. 1926–28 studijavo artilerijos mokykloje Fontainebleau, Prancūzijoje. Ją baigęs, vėliau dar baigė karo akad. Belgijoje. Po to paskirtas karo atstovu Pabaltijo valstybėms: Latvijai, Estijai ir Suomijai. Prieš II pas. karą buvo karo atstovu Maskvoje. 1941 bolševikų suimtas ir išvežtas į Sovietų Sąjungą. Bendradarbiavo Mūsų Žinyne ir kt. *K.Aiš.*

8. Pranas žr. Germantas-Meškauskas, Pranas.

9. Pranciškus (1869 XII 6 Pališkių k., Krakių vls., Kėdainių aps. — 1947 II 22 Žemaičių Kalvarijoje) kunigas marijonas. Baigęs Žemaičių kun. sem. Kaune, 1892 XII 18 įšv. kunigu. 8 m. klebonavo Mažeikiuose. Nuvykęs į JAV, 1913 buvo vienas iš Athol, Mass., lietuvių Šv. Pranciškaus par. steigėjų. 1917 VI 9 įstojo į marijonų vienuoliją. 1918–19 Čikagoje Aušros Vartų par. klebonas, po to telkė aukas Labdarių S-gai, veikė sielovadoje. Vysk. J. Matulaičiui pageidaujant, 1925–27 Vilani (Latvijoje) padėjo įsikurti latvių marijonams, vedė naujokyną ir talkino parapi-

jos darbe. 1928–30 Marijampolės klebono pagalbininkas, 1930–31 Ukmergės, 1931–33 Panevėžio marijonų vyresnysis. Nuo 1934 iki mirties dirbo Žemaičių Kalvarijoje. Čia atnaujino Kryžiaus Kelių stotis — 19 Kalnų koplyčių ir pačią bažnyčią. Nuo 1909 bendradarbiavo Viltyje ir kt. Išvertė ir išsp. vysk. J. Pelčaro Jėzus Kristus Švenčiausiame Sakramente yra tikinčiųjų pavyzdžiu ir Mokytoju. Apmąstymai tikintiesiems 1917. *S.Mtl.*

10. Vytautas (g. 1913 II 27 Kupiškyje, Rokiškio aps.) žurnalistas. Baigęs Jėzuitų gimn. Kaune, 1931–35 VDU studijavo teisę. 1936–38 dirbo Lietuvos Lloydo draudimo b-vės gyvybės draudimo skyriuje, 1939–40 Prekybos ir Pramonės Rūmų tekstilės pramonininkų sąjungų reikalų vedėjas. 1940 III išvyko į Vokietiją, 1952 atvyko į JAV. Nuo 1947 Memmingene (Vokietijoje) ėjusios Minties užsienio politikos apžvalgininkas, 1949 to laikraščio leidėjas ir red., 1950 jį sujungė su Dillingene ėjusiu Mūsų Keliu ir Lietuvio savaitraštį. 1952–53 Čikagoje leido ir red. Atspindžius, nuo 1954 Vienybės red. padėjėjas.

Meškauskienė - Navikaitė Michalina (g. 1907 II 16 Uosinės k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps.) komunistų veikėja. Mokėsi Marijampolės realinėje gimn., kur reiškėsi aušrininkuose. 1925 įstojo į LU teisės fak. ir čia veikė stud. Kultūros būrelyje. 1928 už priklausymą kairiųjų s.r. partijai nubausta 16 m. sunkiųjų darbų kalėjimo, bet po 8 m. paleista grįžo studijuoti į VDU humanitarinių mokslų fak. Būdama kalėjime įstojo į komunistų partiją. Bolševikams okupavus Lietuvą, 1940 VII 2 paskirta žemės reformos departamento direktore ir Ūkininko Patarėjo vyr. red., nuo 1940 VIII 27 Valstiečių Laikraščio vyr. red. Vėliau yra buvusi kinematografijos, kultūros reikalų direktore ir kt. Nuo 1936 bendradarbiavo Kultūroje, duodama iš rusų k. vertimų. Atskirai išsp. vertimus: I. Ilf ir E. Petrov, Vienaaukštė Amerika I, II, 1938–39, N. Karincev, Paganini 1939.

Meškėnas (Procyon lotor) mažas plėšrus Š. Amerikos kilmės gyvulys, artimas lokiui. Jų kelios rūšys sudaro atskirą procionidų šeimą, kurios gentis Aelurus (panda) gyvena Himalajuose. M. yra katės dydžio, bet stambesnis dėl ilgo plauko ir plačių kojų. Plaukų spalva yra pilka ligi baltos, bet jų galai juodi, o ant nosies ir skruostų yra juodos ir baltos dėmės. Nors daug laiko jis praleidžia ant žemės medžiodamas smulkius gyvius ir ieškodamas daržovių, bet yra puikus kopikas į medžius ir dieną miega medžių drėvėse, kur praleidžia ir žiemą. M. labai mėgsta vandenį, puikiai plaukia ir turi paprotį viską prieš kišdamas į snukutį išplauti vandenyje. Plauna priekinėmis kojomis, kuriomis taip mikliai operuoja, kaip ir beždžionė. Jeigu vandens nėra, tai vis vien atlieka ‚sauso plovimo' veiksmus. Jis medžiojamas dėl jo šilto kailiuko, o Europoje auginamas kailinių gyvulių ūkiuose. Šiuo tikslu jis buvo įveistas ir nepriklausomoje Lietuvoje. *A.B.*

Meškėnas Vladas (g. 1918) dailininkas. Studijavo Kauno meno mokykloje. 1936 konkurse už Vaitkaus pašto ženklus laimėjo III premiją. 1944 pasitraukė į Austriją, vėliau emigravo į Australiją. 1953 Australijos LB suruoštoje liet. dailininkų parodoje laimėjo I premiją. 1957 The Australian Women's Weekly žurnalo suorganizuotame konkurse portretas ‚Dailininko žmona' priskirtas prie 10 geriausių darbų.

Meškerdỹs upelis Pušaloto vls., Panevėžio aps. ir Joniškėlio vls., Biržų aps., Mažupio (Mūšos, Lielupės) deš. intakas, 19 km ilgio; baseino plotas 57 km²; M. intakų sistema ištisai kanalizuota; žymesnis kair. intakas Girnupė.

Meškerė meškeriotojo įrankis žuvims gaudyti. M. paprastai susideda iš ilgos lanksčios lazdelės (meškerikočio) ir stipraus vyto siūlo ar ašuto, prie kurio pririšamas kabliukas ir plūdė. M. kabliukų, padarytų iš kaulo, jau turime iš vidurinio akmens amžiaus. Lietuvoje labai gražaus darbo kaulinis m. kabliukas surastas 1934 nuleidžiant Jaro ež. (žr.), Svėdasų vls. Kabliukas yra 10,4 cm ilgio ir 2 cm pločio, turi tris retas ir aštrias užbarzdas; kotelio gale išpiauti du grioveliai m. pririšti. Pagal užbarzdų formą Jaro ežero m. kabliukas priskirtinas mezolitui. Lietuvos kaimynystėj surasta vėlyvesnių laikų kaulinių m. kabliukų Estijoje (Pärnu upėje). Rasta kaulinių m. kabliukų R. Lietuvos piliakalniuose (prieškristiniame geležies amžiuje). Aptikta ir geležinių m. kabliukų (Velykuškių piliakalnyje, Dusetų vls.).

J. Puzinas, Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938, 12, 38, pav. 5 : 5 ir 24. *J.P.*

M. Lietuvos kaime. Labiausiai išplitusi kotinė m. Ji nuvyta iš 2–4, paprastai baltų, ašutų. Vienas m. galas pririštas prie išlekinio lazdyno ar berželio koto (meškerikočio), o kitame gale, tik iš baltų ašutų vytame, įrištas kabliukas, kuris meškeriojant pastriegiamas sliekais, va-

balėliais ar kt. jauku. M. grimzlę keičia plūdele. Ji daroma iš pušies žievės arba kamščio. Vienų m. plūdelė tiesiog sriegtinai ant m. užverta, kitų turi perkištą plunksnos kaklelį, kuriuo m. laisvai slenka ir priveržiama kaišteliu. Ja žvejoja upeliuose, ežerų pakraščiais arba iš laivelio. Ežere kartais prie laivelio pririšamos kelios m. ir jos taip velkamos. Upeliuose sutinkama ir bekotė m., paleista srovele ar jo duobėse. Nemuno žemupyje ir jo deltoje dažna laiveliu velkamoji m., turinti alavinę ar kitokią metalinę žuvytę. Jūroje (Palangos ir Užmario) žvejų m. yra sietinės, kurios ten vadinamos gynais, ūdomis. Jų vienas žvejas turi iki 2000, o visas laivas išmeta apie 8000 m. Šios m. yra plonų virvelių ir su atšakomis (kaklais); atšakos ilgis apie 40 cm ir baigiasi kabliuku, pastriegtu jauku (dažniausiai smulkiomis žuvelėmis arba jų piaustiniais). Vakare šias m. išmetę žvejai, palieka jas žuvims ‚kandinti' ir grįžta nakčiai namo.

Prieš II pas. karą miestuose jau buvo išplitusios mechanizuotos m., susidedančios iš metalinio ar kieto medžio meškerikočio, stipraus siūlo, suvyniojamo ritėje rankenėle, m. kabliukų ar blizgių (žr.) ir grimzlės.

A. Mž.

Meškeriojimas sportinė žvejyba, žuvų gaudymas meškere. Lietuvoje m. mėgiamas nuo senų laikų. Paprasčiausias m. įrankis yra plūdinė meškerė, padaryta iš lazdyno meškerikočio, ašutinio meškersiūlio, kamštinės, žąsies plunksnos koto ar žievinės plūdės, švino grimzlės ir kabliuko. Dažniausias masalas yra sliekas, tačiau pagal m. vietą, laiką ir gaudomą žuvį, juo gali būti ir koks vabalas, lerva, žiogas, dargi duona, tešla, grūdas ir kt. Plūdinė meškerė lengva vartoti įvairiaamžiui meškeriotojui. Norint gaudyti plėšriąsias žuvis, reikia ji kiek pakeisti, imant dvišakį ar trišakį kabliuką su pavadėle, 2–3 plūdes ir, žinoma, stipresnį meškersiūlį bei meškerikotį. Masalas — gyva žuvis. Šitokia meškere vad. lydekine. Prie šių meškerių galima pritaisyti ir ritę, bet meškerikotis turi būti su žiedinėmis ąselėmis, o meškersiūlis pirktinis. Rečiau naudota Lietuvoje muselinė meškerė su rite sukamu meškersiūliu ir gyvos ar dirbtinės musės masalu. Užmetant jos masalas negramzdinamas, bet laikomas paviršiuje ar šiek tiek panertas vandenyje. Museline meškere gaudomos retesnės plėšriosios žuvys, pvz. upėtakiai, lašišos ir kt. Į ją panašus yra vėlesniais laikais Lietuvoje pradėtas vartoti spiningas su blizge. Tai viena iš brangesnių meškerių. Įpratęs meškeriotojas blizgę gali užmesti į tolį apie 70 m ir tuo būdu išmeškerioti didesnį plotą. Nuo senų laikų žinoma ir velkė. Ji paprastai pasidaroma iš tvirtesnio meškersiūlio, maždaug 40–90 m ilgio, sunkesne grimzle, gale pririšant eilinę blizgę. Ji velkama irstant laivelį sukelia blizgės sukamuosius bei plaukiamuosius judesius, panašius į gyvos žuvies; blizgę griebia plėšriosios žuvys. Iš seno Lietuvoje vartojama ir palaidinė (šakotinė). Tai Y raidės pavidalo apie 25 cm ilgio m. įrankis, padarytas iš dvišakės šakos. Ji privyniojama kryžmai storo apvartinio meškersiūlio, pradedant nuo atsišakojimo kampo. Baigiant galas įspraudžiamas į vienos atšakos praskiepą ir pritaisoma gyva žuvis su dvišakiu ar trišakiu kableliu, paliekant laisvo meškersiūlio apie 1 m. Palaidinė dažniausiai statoma upėse, pririšant palinkusiuose krūmuose.

Paprasčiausias žiemos meto m. yra blizgiavimas. Čia vartojama trumpo meškerikočio bei meškersiūlio blizginė meškerė. Blizgės esti įvairios, daug mažesnės nei spiningo ar velkės, paprastesnės, dažniau savo darbo. Blizgiaujama vandenims užšalus prasikirtus aketę tam tikru įrankiu, vad. peikena. Ji panaši į kastuvo kotą, vienas galas apkaustytas geležimi ar plienu, aštrus, o antrajame pritaisytas kilpiškas pasaitėlis užsimauti ją ant rankos kertant, kad išsprūdusi neatsidurtų po ledu. 1938 XI 20 Kaune buvo įsisteigusi Lietuvos Meškeriotojų Draugija.

V. Goštautas, M. sportas 1939. *J.Rkt.*

Meškininkai žr. Lokininkas.

Meškinis M. Lietuvoje gaminamas likeris iš spirito, medaus ir įvairių prieskonių. D. Lietuvoje jam visai gimininga krupnikas (žr.). Žr. Likeris.

Meškys Ignas (1882 II 1/13 Paskerdynės k., Kelmės vls., Raseinių aps. — 1939 V 18 Šiauliuose) gydytojas, visuomenės veikėjas. 1917 baigė eksternu Aleksandro I gimnaziją Petrapilyje, 1918 aukštuosius karo technikos kursus prie Petrapilio technologijos instituto, 1929 LU medicinos fak. 1918 grįžęs Lietuvon finansų ministro paskirtas tvarkyti Lietuvos kooperaciją, 1919–25 tarnavo Lietuvos kariuomenėje kaip karo valdininkas, 1927 perėjo dirbti į vidaus reikalų m-ją, kur buvo sveikatos dpt. dezinfekcijos instruktoriumi, epidemijos

gyd., vėliau Raseinių ir Šiaulių aps. gyd. M. brendo neturtingo susipratusio ūkininko šeimoje. Jo tėvas Jonas už lietuviškų raštų platinimą 1890 buvo suimtas ir laikytas Kauno kalėjime. Atvykus į Kelmės pradžios mokyklą Vilniaus generalgubernatoriui Svetopolkui Mirskiui, M. mokinių vardu pareiškė, jog jie nenori rusiškai melstis. Nors gubernatorius buvo nepatenkintas, tačiau netrukus mokykloje rusiška malda pakeista lotyniška ir leista pakabinti Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą. 1899 baigęs Kelmės pradžios mokyklą, M. iš pradžių dirbo Kelmės vls. valdybos raštininku, o nuo 1903 vls. teismo sekretorium. Už pakvietimų teisman rašymą lietuviškai, netrukus Kauno gubernatoriaus įsakymu ištremtas iš Lietuvos. Išvykęs Petrapilin, M. aktyviai dirbo keliose liet. organizacijose, įsteigė I Petrapilio kat. mirties kasą, įsikūrus Lietuvių Tautos Sandorai, M. buvo tos d-jos Petrapilio skyriaus pirm. 1917 dalyvavo Petrapilio seime ir prisidėjo tą seimą organizuojant. Be to, buvo liet. prekybos ir pramonės b-vės Spėkos steigėju ir pirm. (1918 b-vė perkelta į Vilnių). Lietuvoje M. buvo Liet. tautininkų s-gos Raseinių aps. komiteto pirm.

Meškytė, arba perlelis (Symphoricarpus), šeivamedinių (Caprifoliaceae) šeimos krūmai, apie 10 skirčių JAV čiabuvių. Auga žemais (apie 1 m aukščio) laibastiebiais, tankiai ir gausiai suželiančiais krūmais. Žiedai smulkūs, rausvi. Vaisius uogiškas, riešuto didumo, puriu minkštimu, mažomis baltos bei raudonos spalvos sėklomis. Lietuvoj dekoratyviniai. Dažna parkuose, sodybose. Kai kur auginama m. p a p r a s t o j i (S. racemosus). Gražios taip pat S. Mollis, S. orbiculata (raudonais vaisiais), S. oreophillus.

Meškytė-Urbonavičienė Nijolė (g. 1933 IV 5 Raseiniuose) skulptorė. Mokėsi Raseiniuose, Kaune ir Vilniuje. 1957 baigė Vilniaus dailės institutą. 1957 dalyvavo Vilniuje jubiliejinėje dailės parodoje, išstačiusi darbą Klumpės. Skulptūrai vartoja medį, gipsą, marmurą, akmenį. Gyvena Vilniuje.

Meškùičiai mstl., Šiaulių aps., 18 km nuo Šiaulių ir 22 km nuo Joniškio, prie plento ir geležinkelio; apie 500 gyv. (1944). Pirmoji kat. medinė Šv. Stanislovo bžn. pastatyta 1677 Šiaulių klebono Kazimiero Liauksmino rūpesčiu. Jai sunykus, naujai atstatyta 1792. Parapija įkurta 1834. Nauja mūrinė bžn. baigta statyti 1897, konsekruota vysk. P. Karevičiaus 1920 (1940 parapijai priklausė apie 3400 asmenų). Naujosios bžn. statytoju yra buvęs kun. Kazimieras Gaudiešius, kurio pastangomis 1910 atidaryta ir dviklasė m-la. I pas. karo metu į v. nuo M. esančiuose miškuose įvyko susirėmimų tarp rusų ir vokiečių kariuomenės. 1919 M. vyko kovos su bermontininkais. 1919 XI 22 po smarkių kautynių 4 pėstininkų pulkas užėmė mstl. ir glžk. st., antrą kartą M. atsiimti XII 2. Nepriklausomybės metu M. buvo valsčiaus centras. Daugumas gyventojų buvo ūkininkai. 1924 suorganizuota pieno perdirbimo b-vė, ligi 1928 veikė smulkaus kredito d-ja, 1936 pradėjo veikti galvijų kontrolės ratelis. Be to, buvo garinis malūnas ir kryžių dirbtuvė. M. girininkija priklausė Joniškio miškų urėdijai. 1928 nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti turgavietės aikštėje pastatytas paminklas žuvusiems dėl Lietuvos laisvės (projektas vietinio skulptoriaus Rumbino). 1938 X 30 atidaryta nauja dviejų aukštų mūrinė pradžios m-la. Veiklumu pasižymėjo jaunalietuviai (vadovas J. Stasiulionis), 1935–37 Jaunųjų ūkininkų ratelis, vadovaujamas mkt. Vl. Puklevičiaus. 1934–36 M. turėjo stiprią futbolo komandą Šiaurę. 1944 VII 26 mstl. sudegintas. Dabar pamažu atsistato.

5 km į p. nuo M., tarp Jurgaičių ir Daumantų k., prie Kulpės upelio, yra Kryžių kalnas (žr.). *A.B. ir S.Pr.*

Šv. Stanislovo bažnyčia Meškuičiuose

Meškutė (Paxillus Fr.) nedidelė grybų gentis. Šios genties grybai auga žemėje, ant kelmų ir šiaip ant medienos. Valgomų rūšių maža. P i l k o j i m. auga nuo vidurvasario ligi lapkričio mėn., daugiausia lapuočių miškuose, ypač po beržais, kartais ir ant senų kelmų. Ši rūšis Lietuvoje gana dažna. Kepurėlė dažnai netai-

syklinga, į apačią užsiraičiusiais kraštais, 6–12 cm skersmens, sausame ore žvilganti, drėgname gleivėta, kepurėlės paviršius švelniai pūkuotas, vėliau pilkas, ochriškai rudos spalvos. Valgoma šviežia (prieš tai nuvirinama) ir sūdyta, bet laikoma menkavertė. Juodkotė m. auga nuo liepos iki lapkričio mėn. spygliuočių miškuose ant pūvančių kelmų ar aplink juos, atskirai ar grupėmis; Lietuvoje dažna. Kepurėlė išgaubta ir užsiraičiusiais kraštais, dažnai netaisyklinga, 7–18 skersmens, aksomiškai plaukuota, tamsiai rudos spalvos. Mėsa balsvai gelsva, nemalonaus skonio. Kotas trumpas, aptrauktas rudai juodu aksomu. Valgoma tik jauna.

J. Mazelaitis ir A. Minkevičius, Valgomieji ir nuodingieji grybai 1957.

Mėšlagrybis (Coprinus Fr.) lakštabūdžių (Agaricaceae) šeimos grybas. Šių grybų yra keliasdešimt rūšių, daugumas auga trąšioje dirvoje, apie tvartus, miškuose ant supuvusių kelmų. Rūšys didesniais vaisiakūniais ir labai jaunos valgomos. Lietuvoje keletas skirčių. Gauruotasis m. (Coprinus comatus Fr.) auga visą vasarą, ypač rudenį trąšiose vietose, kartais auga dideliais būriais. Gauruotojo m. kepurėlė iš pradžių kiaušinio, vėliau varpelio pavidalo, balta arba rausvo atspalvio pakraščiais. Mėsa balta, minkšta, malonaus kvapo ir skonio ir, kol jauna, valgoma, bet vandeninga ir todėl menkavertė. Kotas lieknas, baltas, plaušingas, kiauraviduris. Rašalinis m. (Coprinus atramentarius Fr.) yra panašus į gauruotąjį m., bet jo kepurėlė pilka ir trumpesnė, išilgai rievėta, viršūnėje taškuota. Auga panamėse, jaunas valgomas. Rašalinis m. yra retesnis už gauruotąjį m.

J. Mazelaitis ir A. Minkevičius, Valgomieji ir nuodingieji grybai 1957.

Mėšlas gyvulių išmatos su šiaudais, vartojamos trąšai. Įvairių šaltinių liudijimu, gyvulių m. Lietuvoje jau XVI a. buvo skiriama daug reikšmės. 1562 D. L. K-tijos revizorius J. Laskowskis (žr.) į Karšuvos vls. (Žemaitijoje) inventorius įrašo, kad ‚mėšlui galvijus būtinai laikytų ne namuose, bet įrengtų diendaržius ir gerai aptvertų, kaip Paliesėje... (diendaržiui) parinkti tokią vietą, kad vanduo iš jos neteketų..., viduryje kloti šiaudus ir ką kita, kad galvijai sumindžiotų, tokiu būdu bus pakankamai mėšlo žemei trešti'. Ir iš visos eilės kitų inventorių patiriame, kad gyvuliai buvo laikomi m. XIX a., jau baudžiavą panaikinus, kiekvieno laisvo ūkininko vienas iš didžiausių rūpesčių buvo turėti pakankamai m. Ir dabar ūkininkas stengėsi išlaikyti kiek galint daugiau gyvulių, kad tik būtų daugiau m. Todėl daug kur tvartai buvo statomi žemesnėse vietose, prakasant dar jiems duobes, kad subėgęs iš aplinkos vanduo laikytųsi, ir toks gilus tvartas rudens metu priverčiamas sode ir miške sugrėbtų lapų, paparčių, samanų, miško pakritų, nevengiant ir įvairių ežerų bei upių žolių, dažnai jas pusiau ar trumpiau perkertant. Turint laisvų pašarų, galvijai buvo imami mitybai (žr.). Pavasarį, tvartuose m. džiūstant ar ėmus ‚degti', tokios vietos buvo supilamos vandeniu. Paprastai m. tręšdavo daržus, pasodintas bulves; geras ūkininkas stengdavosi ištekti m. bent pusei rugių lauko. M. vertinant, buvo susidarę ir vad. ‚žemės skolinimo ir įmėžimo' paprotys. Atskiri ūkininkai ‚paskolindavo' žemę, kad metus ar dvejus ją labai gerai įtręštų, ir tų metų derlius priklausydavo žemę įtręšusiam, retai, kada imant to derliaus menką dalį. Tokia žemės ‚skolinimo' teise daug kur naudodavosi kaimo ar miestelio žydai ar kt. trobelninkai: jie įveždavo nustatytą kiekį m. ir sodindavosi bulvių. Taip pat buvo ir m. skolinimosi paprotys, kai ūkininkas ūkininkui skolindavo m. vežimais arba reikalui esant vienų gyvulių m. keitė kitu, pvz. arklių m. į galvijų, kiaulių. Nuominėse ūkių sutartyse (tiek rašytinėse, tiek ir žodinėse) m. reikalai dažnai įsakmiai aptariami. Paprastai draudžiama iš ūkio išvežti šiaudus, kaip m. pagrindą, juos parduoti ir pn. Šienas laikomas nemėšlingu, todėl leidžiamas parduoti gana dideliais kiekiais. Tokiose sutartyse dažnai pažymima kiek galvijų nuomininkas turi laikyti ir kokią dalį lauko kasmet turi įtręšti gyvulių m. Vad. ūkių pusininkams sutartyse nustatoma, kiek jie turi laikyti mėšlinių gyvulių (karvės su jaučiais) ir kiek leidžiama išsivežti pašaro. Pusininkai keičiasi per šv. Jurgį, todėl sutariama, kiek ir kokio pašaro gali išsivežti pakaitos metu. Paprastai teleidžiamas išsivežti toks kiekis, kiek buvo atvykstant įsivežta ar prisipirkta.

Iš tvartų m. buvo išvežamas įvairiu metu. Daržams vežė paprastai rudenį, dažniau kiaulių ir galvijų m. Tik pavasarį daržams vežė arklių, t.y. ‚šiltą' m. Pavasario sėjos metu veždavo m. miežiams ir bulvėms. Miežiams veždavo tiesiog riekimui, rečiau kartonei. XIX a. pradėjus dau-

giau sodinti bulvių, miežiams m. vis mažiau tekdavo; vietomis miežius ėmė sėti jau į bulvienas. Bulvėms m. vežė pavasariniam riekimui arba tiesiog sodinant, iškratydavo į visą dirvą ar tik į bulvių vagą; kratant į vagas, m. pusiau tereikia. Bulvėms veždavo arklių, kiaulių ir, tik šio trūkstant, galvijų m. Paprastai daržams, bulvėms veždavo m. tik saviškiai, kartais padienį pasisamdę. Žiemos metu tevežda vo m. tik jo perdaug tvarte pristovėjus, kartais ir šiaip į tolimesnius laukus; žiemos metu parsiveždavo iš miestelių daržininkų pirkę m. Pagrindinis m. vežimas buvo pūdymui (žr.), paprastai birželio mėn. prieš šienapiūtę ir šį vežimo metą bei talkas vadino mėšlavėžiu (žr.). Vėliau žemę imta tręšti dar ir įvairiomis trąšomis (žr.).

K. Jablonskis, Istorijos archyvas I, 1934; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955. *A.Mž.*

Mėšlãvežis, kitaip dar mėšlãvežtis, mėšlavilkos, mėšladienis, mėšlýnos, trąšãvežis, trąšavilkos. 1. Prodarbio metas tarp pavasarinės sėjos ir šienapiūtės, paprastai antroji birželio mėn. pusė, kada pūdymo riekimui buvo vežamas mėšlas. Nors atskiri ūkiai vežė mėšlą tik pūdymo kartonei, tačiau šios dienos m. paprastai nevadinamos.

2. Mėšlo vežimas, jo talka. Baudžiavos metais m. skyrėsi prievolės būdu: vienuose dvaruose jis buvo vykdomas įprastinėmis prievolės dienomis, kitur — privalomos talkos (‚gvoltų') būdu. Dažniausiai m. dvaruose vyko pirmuoju būdu, kad nereikėtų išskirtinės dienos išskaityti iš rugiapiūtės ir vasarapiūtės. Baudžiauninkas turėdavo atvykti iš ūkio visais darbo arkliais drauge su antrininku ir mergina. Dirbta nuo saulės tekėjimo iki laidos. Pats ūkininkas ar kitas tvirtas vyras eidavo mėžti, o silpnesnysis varydavo vežimą į laukus; mergina turėdavo suspėti rankomis iškratyti savo arklių vežimus. Vietomis baudžiauninkai mėšlą veždavo ir jaučiais, ypač jei buvo privaloma talka. Baudžiavą panaikinus, privaloma m. talka liko tik kai kuriose vietovėse, išskirtine arba vietos sugalvota teise stačiatikių cerkvėms, jų vienuolynams ir net atskiriems stambesniems rusų kolonistams (Luokė, Antalieptė). Po 1885 jos išnyko, o vietomis, pvz. m. talka Griodvario rusų kolonistams (Dusetų vls.), pavirto savotiška keletos kaimų kaimynų talka, nors dar 1879 ar 1880 Dusetų vls. ‚urėdninkas' su viršaičiu buvo įsakęs Jasų, Pakerių, Vainiūnų, Morkūnų ir kt. kaimams atvykti ir naujai įsikuriantiems rusų kolonistams mėšlą išvežti. Vietomis savotiškos m. talkos išliko iki I pas. karo ir vietos klebonijų ūkiams, kur paprastai savos parapijos jaunimas (saviškiai ir samdiniai) paskelbtą dieną susirinkdavo mėšlo išvežti; jos nieku nesiskyrė nuo tokių pat rugiapiūtės ir kūlės talkų. Iki I pas. karo m. talkos Lietuvos kaimuose, atrodo, tebebuvo visuotinės, o nepriklausomoje Lietuvoje ilgiau teišliko Žemaičiuose ir Š. bei R. Lietuvoje; kitur jos sunyko ar teliko įvairiai prasišakojusiomis būtinomis atatalkėmis (atidirbamos talkos). M. talką stengiasi telkti mėsos valgomą dieną. Talkon kaimyną ūkininką kviečia pats šeimininkas ar kuris kitas iš suaugusių saviškių, jei m. talka nebuvo kaimo ūkininkų susitarta paeiliui, būtent vieną dieną išvežus mėšlą vienam ūkininkui, rytoj renkasi pas kitą jau visai nekviečiami, nes kiekvienas žino eilę. M. talkon vyksta pats šeimininkas arba leidžia suaugusį sūnų ar samdinį, o moterys — merginas. Kartais dar pasiunčia paauglius mėšlo vežimams varinėti. M. talkai įprasta rinktis saulei tekant, nors kartais, pvz. šeštadienio rytą, renkasi tik praaušus. Vyrai ateidami ar atvažiuodami pasiima mėžimui šakes, o moters jam iškratyti šakeles. Mėžėjai, įvarę tvartan arklį, primėžia keliais ėmimais pilną vežimą. Ir taip eidavo vežimas po vežimo, vos tik arklius spėjus apgręžti. Arklius varinėdavo pusberniai, paaugliai ar merginos. Jų skaičius priklausė nuo vežimų kiekio ir lauko tolumo, taip pat ar varinėtojas arklį varo iki lauko ar jį veda perduodant grandine. Namo paprastai varinėtojas grįžta važiuotas arba pakinkytu arkliu raitas. Mėšlui lauke versti išvažiuoja paprastai vienas ar du saviškiai vyrai, kartais paprašomas ir talkininkas. Jei m. talka didelė, tai vienas iš paauglių arklį veda, o vertėjas kabliu (žr.) verčia (traukia) per vežėčių užpakalinį galą (neskubant verčiama tiek į priešakį, tiek užpakalin pakaitomis). Talkai įsisiautėjus, t.y. mėžėjams visą mėšlo vežimą vienu ar dviem kobimais primetant, mėšlui versti siunčiami du vertėjai, kad šie įstengtų tokį vieną ar du gabalus greit kapliais išdalyti. Mėžėjams vertėjui keršijant, — mėšlo gabalus perrišant šiaudų kūliaraišomis, perdedant skersai žabais ir pn., — siunčiamas dar vienas žmogus su dalgiu, kirviu, kad šis mėžėjų išmones sutvarkytų. Merginos-

kratytojos turi suspėti iškratyti atvežtą mėšlą. Baudžiavos metais privalėjo mėšlus kratyti tik rankomis, kad jis būtų lygiai paskleistas; šiaip talkose mėšlas kratomas medinėmis, vėliau geležinėmis šakelėmis. Talkai užkandžius (raguolius, virtinukus, kiaušinienę) įvairiai tiekia: mėžėjus kviečia į pirkią, vertėjams ir merginoms veža į laukus, o paaugliai tevalgo protarpiu, vienas kitą iš pakelės paleisdami, nes mėžėjams valgant jie šeria ir girdo arklius. Vertėjams ir merginoms laukan veža maistą, nusiprausti vandens ir rankšluosčių. Daug kur laukininkams veža ne tik užkandžius, bet ir pusryčius, o pietų jau parvažiuoja iš lauko visi. Kratytojas iš lauko parveža kai kur švariu, kitur mėšliniu vežimu ir dar su nemažu mėšlo likučiu, kad rugiai būtų derlesni; rokiškėnuose jos į mėšlinus ratus pasitiesia rankšluosčius ir susėda, kad derlesni būtų linai ir pačios greičiau ištekėtų. Parvežtas merginas daug kur mėžėjai sulieja vandeniu, vietomis jas neša į tvenkinius plukdyti arba prisivedę prie šulnio vieni laiko, kiti vandeniu pila, nes joms lemią sveikatą, tekybas ir gerą derlių; tai būtinai taikoma vyresniajai šeimininkų dukrai, nors ši tebūtų vos dešimtį metų prašokus. Merginos vandeniu atsilygina ir mėžėjams. Pietų maistas įprastinis visų talkų: mėsa, sviestas, sūris. Kai pavakariop galvijų tvarte mėžėjai pasiekia kur nors žemę, šaukiamas šeimininkas darbo pažiūrėti. Daug kur šeimininko važiuoja vienas mėžėjų iš lauko parsivežti. Šeimininkas, pamatęs žemę, turi susiprasti, kad reikia mėžėjus degtine pavaišinti. Vietomis šeimininkas degtinę pastato į praskvirbtą žemę, o sūrį laiko rankose. Tokiu atveju vyriausias mėžėjas užgeria visus ir šeimininką. Baigus vežti mėšlą, varant paskutinį vežimą ar vežimus, keli mėžėjai palydi iki laukų ir sudeda nubirusius mėšlus, parsiveždami namo ir kratytojas. Vietomis R. Aukštaičiuose m. metu pirmutinis, kai kur paskutinis, mėšlų vežimas užmetamas žaliomis medžių šakutėmis. Dusetiškiai XIX a. gale žaliomis šakomis apkaišydavo merginas parvežančius ratus ir vienus jų (šeimininkų) užkeldavo ant tvarto stogo parodyti, kad čia m. jau baigtas. Išsiprausę ir išprausę parsivežtas merginas, talkininkai šeimininkų buvo vaišinami, daug kur šokdavo iki paryčių. M. metu užkliuvęs kaiman žydas ar čigonas daug kur buvo priverstinai įjungiamas į m. talką: ištuštinamas jo vežimas, primėžiamas ir išvaromas į laukus. Tokiu metu užklydęs elegeta, jei atrodo pakankamai tvirtas, įsivedamas į tvartą arba liepiama jam arklius varinėti. Kai kurie elgetos patys ateidavo ir nors kelis žingsnius pavarydavo arklius; toks elgeta šeimininkės buvo vaišinamas kaip talkininkas, nes jo darbas lemiąs gerą derlių. M. išvežtas mėšlas paprastai ariamas tuojau, jei kita talka netrukdo; visada teikiama pirmenybė m. talkai, bet ne pūdymo su džiūstančiu mėšlu arimui.

C. Capeller, Kaip senieji lietuvininkai gyveno 1904; *M. Katkus,* Balanos gadynė (Mūsų Tautosaka IV, 1931); *A. Nezabitauskas,* Talkos Žemaičiuose (Tautosakos Darbai I, 1935); *J. Balys,* Lietuvių tautosakos skaitymai II, 1947. *A.Mž.*

Mėšliniai (Splachnaceae) samanų (Bryales) šeima.

Mėšlius (Splachnum ampullaceum) mėšlinių (Splachnaceae) šeimos samana. Auga šlapiose ganyklose, ant seno raguočių galvijų mėšlo (išmatų).

Mėšlungis skausmingas pavienių raumenų ar jų grupių susitraukimas, nepriklausąs žmogaus valios. Žr. Konvulsijos, Spazmas.

Meštrović Ivan (1883-1953) kroatų skulptorius, ekspresionistas. Būdamas 13 m. ėmė dirbti pas marmuro apdirbėją Splite (P. Kroatijoje). 1900–04 studijavo Vienos akademijoje pas Hellmerį. Dalyvavo parodose Vienoje, Londone, Münchene, Venecijoje, Paryžiuje. Paryžiuje į darbus atkreipė dė-

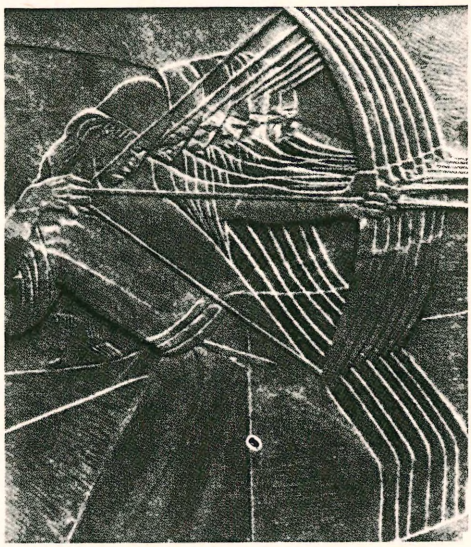

I. Meštrović: Kroatų kng. Demagojaus lankininkai (medžio reljefas)

mesį A. Rodin, o 1911 tarptautinėje parodoje Romoje susilaukė rimto įvertinimo. I pas. karo metu kaip pabėgėlis gyveno Romoje, Ženevoje ir Londone, vėliau išvyko į JAV. Jo darbai pasižymi dinamiškumu, dekoratyvia linija ir turi tam tikrų ryšių su savo krašto liaudies menu. Kaip medžiagą savo skulptūros darbams naudojo akmenį, žalvarį ir medį. Jo monumentalinė skluptūra susilaukė pasaulinio garso. Iš šios rūšies darbų pažymėtini: Nežinomo kareivio paminklas netoli Belgrado, Raiti indėnai (žalvaris, Čikagoje), Račico mauzoliejaus reljefai Cavtate (Jugoslavijoje) ir kt. Iš kitų darbų paminėtini: H. Hooverio, pop. Pijaus XI, T. G. Masaryko portretai, Mykolas Arkangelas (Bruklino muziejuje), Šv. Pranciškus Asižietis, Besimeldžianti dailininko motina ir kt. Nuo 1947 jis rengė savo darbų parodas JAV ir Kanadoje.

F. Táborský, I. M. 1933. *R. Žk.*

Meta- (gr. ‚su, tarp, po') priedėlis prie mokslinės disciplinos vardo specifine semantine prasme atskiria tą disciplinos šaką, kuri kalba ne apie disciplinos tyrinėjamus objektus, bet apie disciplinos teiginius kaip tokius. Jei ‚objekto teiginiai' savo objektu turi disciplinos tyrinėjamus objektus, ‚meta-teiginiai' savo objektu turi ‚objekto teiginius'. Šis skyrimas yra labai svarbus formalizuotose sistemose, pvz. matematikoje ir logikoje; iš jo išaugo metamatematika ir metalogika. Taip pat formalizuota (dirbtinė) kalbos sistema privalo turėti savo meta-kalbą, kurioje būtų išsakytos taisyklės tai dirbtinei kalbai. *V.Dn.*

2. Neorganinėje chemijoje m. priedėlis vartojamas pažymėti rūgštims, pasigaminusioms iš anhidrido su mažiausiu vandens kiekiu. Pvz. metafosforo rūgštis HPO_3 pasigamina iš P_2O_5 pagal lygtį $P_2O_5+H_2O=2HPO_3$, prijungiant tik vieną vandens molekulę; o ortofosforo rūgštis H_3PO_4 gaminasi prijungiant tris vandens molekules: $P_2O_5+3H_2O=2H_3PO_4$. *P.Jc.*

Meta upė Kolumbijoje, Orinoco kair. intakas, 1060 km ilgio; teka iš Kordiljerų kalnų į v., žemupyje sudaro sieną su Venecuela. Baseino plotas 117.000 km², vid. debitas 1300 m³/sek.

Mėtà (Mentha) lūpažiedžių (Labiatae) šeimos žolinis augalas, turįs apie 30 skirčių. Nemaža auginama ir vaistingų m. Lietuvoje auga m. vandeninė (M. aquatica), vartojama mėtos eteriniam aliejui, esencijai ir kt. Geriama jos lapų arbata viduriams sureguliuoti. M. dirvinė (M. arvensis) vartojama nuo kosulio, dusulio, viduriavimo. M. miškinė (M. longifolia) rečiau tesutinkama. M. garbiniuotoji (M. crispa) ir m. pipirmetė (M. piperita) duoda naudingų vaistingų medžiagų. Pastaroji auginama kaip vaistingas augalas. Vaistinėse parduodami jos lapai Folia Menthae piperitae ir aliejus Oleum Menthae. Darželiuose auginama m. šalmėtė (M. spicata). *J.Rkt.*

Mėtà (lenk. Netta) 1. kaimas Augustavo aps., apie 7 km į p.v. nuo Augustavo. Apylinkės kalvotos, į r. yra sudurpėjęs Mėtos upės slėnys, į š.r. — ežeras Saĩnas. Kaip matyti iš kryžiuočių kelių aprašų, prie M. upės buvo ‚Metenburgo' pilis, iš kurios Merkinė būdavo pasiekiama per Juodąją Ančią, Marą ir Baltąją Ančią. 1393 Vytauto sutartyje su kryžiuočiais M. upe ėjo siena tarp Lietuvos ir Ordino užimtų žemių.

M. proistorė. Nedidelėje smėlio pakilumoje, apaugusioje mišku, 1939 bekasant apkasus susidurta su degintiniu III–V a. kapinynu. 1939 ir 1954 ištirtas 21 kapas. Lauže sudeginto mirusiojo kaulų likučiai būdavo išplaunami ir supilami į molines urnas. Tik vienu atveju kaulų likučiai buvo supilti į žemėje iškastą duobutę. Kapai yra buvę vieniniai ir kolektyviniai; pastaruosiuose viename kape sustatytos greta viena kitos bent kelios urnos. Įkapės dėtos arba į urną arba šalia jos. Kapinyne nerasta jokių ginklų ir darbo įrankių, išskyrus varpstelius. Vyrauja žalvariniai ir iš dalies sidabriniai papuošalai. Urnos yra puodų ir dubenėlių formos. Iš papuošalų pažymėtini: gintariniai karoliai, antkaklės viela apvyniotais galais, kurie papuošti aukštų žiedelių grupėmis, žieduotosios ir lankinės segės lenktine kojele, žalvarinės grandinėlės ir kt. Įkapės būdingos sūduviams bei lietuviams ir priklauso III–V a.

J. Okulicz Cmentarzysko z III–V w. naszej ery z miejscowości Netta, pow. Augustów (Wiadomości Archeologiczne XXII, 3–4, 1955, 284–303). *J.P.*

2. M. (lenk. Netta) upė Augustavo aps., Bebros (Narevo, Bugo, Vyslos) deš. intakas, 33 km ilgio, su aukštupiu Rospuda 78 km. Teka iš M. ežero į p. pro Augustavo mst., vietomis vaga pakeista Augustavo perkasu, nes M. įeina, kaip grandis, į tą vandens kelią. Sujungta su 2 ežerais, Sainu ir Kalinu, kurie maitina vandeniu 5 šliūzus: Augustavo, Baltakrantės, Barkų, Sas-

navo ir Dambavo. M. kritimas tarp M. ež. ir Bebros 22 m; baseino plotas 1263 km², vid. debitas 8,2 m³/sek.

3. M. (lenk. Necko) ežeras Augustavo aps., į š. nuo Augustavo mst., kartu su š. įlanka, vad. Rospudo ež., 10 km ilgio, ligi 700 m pločio, 490 ha ploto; paviršius 122,7 m nuo j.l.; įteka Rospuda, išteka Mėta; su gretimu Balčio ež. sudaro grandį Augustavo vandens kelio. *S.K.*

Metabazė (gr. Metábasis eis állo génos ‚peršokimas į kitą giminę') logikoje klaidingas peršokimas nuo vienos sąvokos į kitą, priklausančią kitai giminei, arba apskritai peršokimas į kitą sritį. Sąmoningai tokio peršokimo imamasi demagoginėje polemikoje.

Metabolė (gr. metabolē ‚perstatymas, pakeitimas') retorikoje sąvokų perstatymas atvirkščia tvarka, pvz. ‚jis buvo narsus ir išmintingas, išmintingas ir narsus buvo jis'. M. reiškia taip pat kurio nors dalyko išryškinimą visa eile įvairių sąvokų.

Metabolija (gr.) biologijoje kai kurių žemesniųjų organizmų (žiužinių, kai kurių zoosporų ir kt.) kūno, neapvilkto standžiu apdangalu, formos kitimas (paprastai pailgėjimai, sutrumpėjimai ir pn.).

Metabolitai (gr.) biologijoje organizmo ląstelių gyvybinės veiklos produktai, kuriuos jos išskiria į jas apiplaunantį audinių tarpląstelinį skystį.

Metabolizmas (gr.) medžiagų apykaita, visuma procesų, apimančių tiek maisto medžiagų pasisavinimą ir gyvųjų medžiagų sukūrimą iš jų (anabolizmas), tiek ir tų medžiagų skilimą, irimą organizme (žr. Katabolizmas).

Metacentras (iš gr. meta ‚už, už ribų' ir lot. centrum ‚vidurys') susikirtimo taškas statmens per laivo (ar kito kurio plaukiančio kūno) svorio centrą, kai laivas yra pusiausvyroje, ir su statmeniu, kertančiu panardintos dalies svorio centrą, kai laivas pakreipiamas mažu kampu. Atstumas tarp laivo svorio centro ir m. vad. metacentro aukščiu. Kad pakreiptas laivas grįžtų į statmeną padėtį, reikia kad m. būtų aukščiau svorio centro. Priešingu atveju laivas apsiverstų (žr. Laivo statyba).

Metaciklinė lygtis algebrinė lygtis, išsprendžiama radikalais. Ieškojimas sąlygų, kurioms esant lygtis turi būti m., yra svarbiausias E. Galois teorijos turinys. Daugiau kaip ketvirtojo laipsnio bendroji lygtis nėra m.

Metafizika žodine prasme iš pradžių Aristotelio veikalai, kuriuos I a. pr. Kr. Andronikas Rodietis paskelbė po Aristotelio fizikos knygų (metá ta physiká). H. Reinerio tyrinėjimu, jau paties Aristotelio mokinys Eudemas vartojęs m. terminą šiems savo mokytojo veikalams. Šiuose veikaluose Aristotelis dėstė savo ‚pirmą filosofiją' (philosophía próte), mokslą apie ‚pirmuosius principus ir priežastis'. Tuo būdu šis atsitiktinis pavadinimas ir virto terminu tai centrinei filosofijos daliai, kuri svarsto būties klausimą. Tam padėjo ir tai, kad graikų metá reiškia ne tik ‚po', bet ir ‚už, anapus'. Būties suvokimas iš tiesų vyksta kaip ‚žengimas' (transcendavimas) nuo atskirų būtybių į jų pagrindą. Savo ruožtu transcendavimas į būtį kaip būtį implikuoja transcendavimą į absoliutinę Būtį, arba Dievą (žr.). Šį žingsnį nuo būties kaip būties klausimo, arba ontologijos (žr.), į absoliutinės būties klausimą, arba teologiją (žr.) žengė jau pats Aristotelis. Krikščioniškieji viduramžiai šį žingsnį ypačiai išplėtojo. Tomas Akvinietis m. objektu laiko transphysica, t.y. antgamtinę tikrovę. Taip suprasta m. savo objektu sutampa su teologija ir nuo šios pastarosios skiriasi tik savo metodu, būtent tuo, kad jis remiasi ne dieviškuoju apreiškimu, o prigimtiniu protu. Naujaisiais amžiais m. ima atsipalaiduoti nuo teologijos ta prasme, kad ‚teocentrinė spekuliacija paliekama teologijai', o filosofija savo dėmesį labiau kreipia į kūrinių pasaulį. H. Heimsoetho žodžiais, ‚žmogus ir pasaulis nebėra minčiai paspyra leistis į dieviškosios būties filosofiškai teologinį pažinimą, o pati spekuliacija apie Dievo esmę nori tarnauti pasaulio sąvokos nušvietimui ir pagilinimui' (Metaphysik der Neuzeit, 6). Descartes'o ‚Metafizinių meditacijų' objektas jau yra tiek pat siela (t.y. žmogus), kiek ir Dievas. Leibnizas savo monadas vadina metafiziniais atomais arba metafiziniais taškais, bet taip pat ir substancijos taškais. Iš jo perėmęs m. sąvoką, Chr. Wolffas (m. 1754) įvedė m. padalijimą į bendrąją m., arba ontologiją, turinčią savo objektu bendrąsias būties savybes bei pagrindines sąvokas, ir specialiąją m., tiriančią atskiras būties formas, ir pagal tai savo ruožtu besiskirstančią į kosmologiją (gamtos m.), racionalinę, arba filosofinę, psichologiją (žmogaus m., arba antropologija) ir teologiją, arba teodicėją (racionalinį Die-

vo pažinimą). Šis m. padalijimas įėjo į vadovėlius ir daug kur ligšiol tebevartojamas. Vadovėliuose jis yra patogus susistematizuoti pagrindinius filosofijos klausimus. Bet faktiškai šis m. sąvokos išplėtimas ‚specialiąja m.' suardė vidinę m. vienybę ir iškreipė jos pirminę prasmę. Tiesa, kad m. kreipiasi į visa tai, kas yra, pačiu tuo, kad ji kreipiasi į būtį kaip tokią. Tačiau metafizinis būties kaip būties nušvietimas neteikia faktinio atskirų tikrovės sričių pažinimo. Metafizinis metodas netinka nei gamtai, nei žmogui pažinti, kur jis todėl natūraliai lieka bergždžias. Faktinė tikrovė gali būti pažįstama ne ‚specialiosios m.', o tik atskirųjų mokslų tiriama. Kiek gamtos mokslų ar psichologijos duomenys reikalauja jų sintezės aukštesniu žvilgiu, tiek einama į gamtos filosofiją ir į filosofinę psichologiją (tiksliau tariant— filosofinę antropologiją). Tačiau nei gamtos filosofija, nei žmogaus filosofija dėl to nepakyla į m. plotmę ir negali būti laikomos ‚specialiosios m.' dalimis be tam tikro nesusipratimo.

Neatsitiktinai tuo pačiu metu, kai m. sąvoka buvo išplėsta už jos teisėtų ribų, Kantas savo ‚Grynojo proto kritikoje' apskritai iškėlė m. galimybės klausimą ir ji neigiamai išsprendė. Būdingai Kantas, palikęs nuošaliai ‚bendrąją m.' lyg bereikšmę, kreipėsi į ‚specialiosios m.' problemas ir rado jas patirtį peržengiančiomis ir todėl neišsprendžiamomis antinomijomis. Ir būtent, tokiomis antinomijomis Kantas rado ne tik pasaulio, kaip visumos ir žmogaus laisvės bei nemirtingumo klausimus, bet ir patį Dievo buvimo klausimą. Paties Kanto žodžiais, jis ėmėsi atskleisti žinojimo ribas padaryti vietos tikėjimui. Tačiau visų pirma Kantas susilaukė poveikio ne šiuo norėtu nurodymu į tikėjimą, o tradicinės m., kaip ‚bergždžios ginčų arenos', nuteisimu. M. žodis neteko pagarbos ir buvo pradėtas vengti. Nors kaip tik po Kanto iškilo vokiečių idealizmas su naujomis metafizinėmis sistemomis, bet m. pavadinimo buvo joms vengiama. Griežtu m. ir drauge filosofijos apskritai priešu iškilo pozityvizmas. Pozityvizmo grindėjas A. Comte'as savo trijų stadijų teorijoj metafizinę stadiją laikė tarpine tarp teologinės ir mokslinės, vertindamas m. tiek, kiek ji nuveikia teologiją, bet drauge skelbdamas jos pačios nuveikimą mokslo pažanga. Pagal pozityvistus, tik atskirieji mokslai teikia tikrą pažinimą, gi m., kaip išsireiškė A. Sully Prudhomme, ‚prasideda ten, kur baigiasi aiškumas'. Šitoks peikiamasis m. termino aiškinimas buvo plačiai paskleistas ir masėse, bevedant antireliginę kovą ir m. sutapdant su religijos priedanga. Panašiai niekinamąja prasme m. terminą vartoja ir marksistai, sekdami Engelsą ir Leniną, kurie sistemingai m. žodį ėmė priešybe jų skelbiamai dialektikai.

Nors masėse, nepajėgiančiose filosofijos nė suprasti, m. terminas ir toliau niekinamas antireliginėje polemikoje, filosofuose m. žodis vėl yra atgavęs savo pozityvią prasmę ir yra vartojamas kaip vardas patiems pagrindiniams filosofijos klausimams. Dar pereito amžiaus pabaigoje ir dabartinio pradžioje, kaip opozicija pozityvizmui, buvo iškilusi vad. induktyvinė m., kuri teikė m. uždaviniu sintetinti atskirųjų mokslų duomenis. Šiai m. sampratai būdingai atstovavo asmenys, filosofais išaugę iš psichologų, biologų ar fizikų tarpo. Tai tokie vardai, kaip W. Wundtas, O. Külpė, H. Drieschas ir kt. Didelio poveikio pasiekė H. Bergsono intuityvinė m. Ontologijai ir tuo pačiu m. dėmesį taip pat žadino E. Husserlio fenomenologija. Atmesdamas teologiškai orientuotą m., savarankiškai ontologiją, kaip būties kategorijų ir laipsnių mokslą, plėtojo N. Hartmannas. Krikščioniškai tradicinei m. dabarty atstovauja gana gausūs neotomistai. Naujo m. pagrindo ieško egzistencializmas. Išskyrus neopozityvistus, gausius visų pirma anglosaksuose, ir marksistus, susijusius su politiniais komunizmo ir socializmo sąjūdžiais, dabarties filosofijos pagrindinės srovės metafizinę būties problematiką laiko esminiu filosofijos rūpesčiu. ‚M. galioja vardu kiekvienos filosofijos apsprendžiančiajam centrui ir branduoliui' (M. Heidegger, Einführung in die Metaphysik, 13). Tačiau konkrečiai m. termino prasmė įvairuoja taip pat, kaip ir pati būties, m. objekto, samprata. Pvz. Heideggeris savo m. visiškai nesieja su Dievo klausimu, o Jaspersas tradiciškai m. vardu pavadino tą savo pagrindinio veikalo Philosophie trečiąją knygą, kurioje svarsto transcendencijos klausimą. Iš antros pusės, Heideggeriui m. visų pirma reiškia ontologiją, būties kaip būties klausimą, o Jaspersui ontologija po Kanto atrodo nebegalima. Kiekvienu tačiau atveju m. lieka kiekvieno filosofinio mąstymo ‚apsprendžiančiuoju centru ir branduoliu' ta

prasme, kuria filosofijoje nuo atskirų būtybių įvairovės einama į pačios būties klausimą, nežiūrint, kad šis klausimas atskirose m. sistemose yra skirtingai atsakomas (jei tradiciškai m. yra esmiškai susijusi su teizmu, tai dabarty yra iškilusi ir ateistinė m.). Plg. Filosofija, Ontologija, taip pat atskirai žr. suminėtuosius filosofus ir filosofines sistemas.

J. Stenzel, Metaphysik des Altertums 1931; *A. Dempf,* M. des Mittelalters 1930; *H. Heimsoeth,* M. der Neuzeit 1929; (") Die sechs grossen Themen der abendländlischen M. ²1934; *P. Wust,* Die Auferstehung der M. 1920; *B. Jansen,* Aufstiege zur M. heute und ehedem 1934; *J. Maréchal,* Le point de départ de la métaphysique 1922; *J. Hessen,* Die Methode der M. 1922; *H. Dingler,* M. als Wissenschaft vom Letzten 1930; *H. Scholz,* M. als strenge Wissenschaft 1941; *L. Baur,* M. 1935; *J. Maritain,* Sept leçons sur l'être 1934; *D. Feuling,* Die Hauptfragen der M. 1949; *E. Gilson,* Being and Some Philosophers 1949; *M. Heidegger,* Einführung in die M. 1953. *J.G.*

Metafònija graikų k. terminas pavadinti tam kalbos reiškiniui, kuris vokiškai vadinamas U m l a u t. Tai šaknies balsio atmaina (skirtingas kokybės atspalvis), susidariusi sekančio skirtingo balsio įtakoje. Vokiečių kalboje m. vadinama balsių a, o, u pavirtimas ä, ö ü, pvz. Gast–Gäste, Dorf–Dörfer, Buch–Bücher. Pr. Skardžiaus red. Lietuvių kalbos vadovas tam reikalui siūlo lietuvišką terminą p e r b a l s ą, kuris yra vokiškojo vertinys.

Metafora (g. metaphora ‚perkėlimas') plačiąja prasme tropinis, t.y. vaizdingas, figūrinis, perkeltinės prasmės posakis. M. poskyriai yra metonimija ir sinekdocha, taip pat m. siaurąja prasme, kai tarp tiesioginės, iš kitos srities paimtos, posakio reikšmės ir perkeltinės yra įspūdžio panašumo (tertium comparationis ‚tretysis palyginimo' — bendras požiūris, kuriuo du daiktus lyginame), pvz. samanų p a t a l a i nutiesti, žiedų v a r š k e šakos obelų p r a ž y l a, styri b a r z d a (Atlaso kalno) suledėjus, s n a u d ž i a tamsūs miškai. Poetinės kalbos išsireiškimų įvairiopumas ir vaizdingumas žymia dalimi remiasi rašytojo išmone ir savitumu vartojant m. M. pagrindinis pranašumas yra tas, kad ji kitos srities posakį ima betarpiškai, kai palyginimas abudu faktorius, tiesioginį ir netiesioginį, deda greta vienas kito. Klaidingai, nelogiškai pavartotoji m. vadinama k a t a c h r e z ė (gr. katachrēsis, lot. abusio ‚piktnaudiškas vartojimas'). M e t a f o r i š k a s—vaizdingas, keltinis.

H. Konrad, Étude sur la métaphore 1939; *E. Ermatinger,* Das dichterische Kunstwerk ³1939; *E. R. Curtius,* Europäische Literatur und lateinische Metapher 1948. *A.Rkš.*

Metafrazė (gr. metaphrasis) minties reiškimas kitais žodžiais, ypač tikslus eiliuotos poezijos vertimas proza.

Metagalaktika (iš gr. meta ‚išorėje, už ribų' ir galaktikos ‚pieninis') visų ekstragalaktinių ūkų (žr.) sistema. Manoma, kad vid. ekstragalaktinių ūkų atstumas nuo vienas kito yra 1 mil. šviesmečių. 100 colių Mount Wilsono observatorijos teleskopu galima matyti ekstragalaktinius ūkus iki 500.000 šviesmečių. Šiame atstume ir arčiau esančių ekstragalaktinių ūkų yra apie 100 mil. Pastebima per 800 atskirų ekstragalaktinių ūkų susibūrimų, vad. spiečių. Tokiuose spiečiuose vidutiniai ūkų atstumai yra keliasdešimt kartų mažesni, negu visoje m. Vienam spiečiui kartais priklauso tik keli ūkai, pvz. mūsų vietinis spiečius, kuriam priklauso Paukščių Takas, Andromedos Ūkas su savo dviem satelitais, Magelano Debesys ir dar devyni kiti ūkai; kai kurie ūkų spiečiai turi iki 800 narių ir užima erdvę apie 3–4 mil. šviesmečių skersmens. Kadangi dangaus ploto vienete matoma tiek pat ūkų kiekviena kryptimi, tai manoma, kad, neskaitant vietinių spiečių, ūkų pasiskirstymas visoje m. yra vienodas. Kitaip turėtume laikyti, kad jų tankumas nuo Paukščių Tako arba didėja arba mažėja visomis kryptimis vienodai. Kadangi nėra jokio kito pagrindo laikyti mūsų vietinę sistemą visatos centru, reikia sutikti su pirmuoju galimumu, nors randamų ūkų skaičius nedidėja su ūkų šviesumo mažėjimu, kaip turėtų būti, jeigu jų tankumas erdvėje visur būtų vienodas. Jeigu M. ūkų tankumo skaičiavime atsižvelgiama į spektro linijų pasistūmimą ir jei šis pasistūmimas laikomas Dopplerio efektu, tai atsiranda priešingas sunkumas — atrodo, kad ūkų tankumas didėja vienodai visomis kryptimis nuo Paukščių Tako.

Č. M.

Metagenezė (gr. meta ‚per' ir genesis ‚gimimas') b i o l o g i j o j e kartų kaita, kai lytinę kartą pakeičia viena ar kelios kartos, kurios dauginasi belytišku (vegetatyviniu) būdu. Žr. Generacijų pakaita.

Metai laiko skaičiavimo vienetas. 1. A s t r o n o m i j o j e laiko tarpas, per kurį Žemė apsisuka aplink Saulę. Dabar naudojamo kalendoriaus, kuris buvo įvestas pop. Grigaliaus XIII potvarkiu, m. turi vidutiniškai 365,2425 d. Kalendoriniai metai turi lygų dienų skaičių, būtent, paprastieji metai 365 d. Skaičiuojant po 365 d. metams, per ketverius m. susidaro 0,97 d. skirtumo. Šiam skirtumui išlyginti pridedama 29-ji

diena prie vasario mėn., — metai tada turi 366 d. ir vad. kilnojamaisiais, arba keliamaisiais, metais. Kas ketveri m. priskaičiuojant vieną pilną dieną, per 400 m. būtų priskaičiuota trys dienos perdaug. Kad to neatsitiktų, kas 400 m. kilnojamieji m. išleidžiami tris kartus. Išleidžiant vienus kilnojamuosius m., seka iš eilės septyneri paprastieji m., pvz. 1897–1903 visi m. buvo paprastieji, kadangi 1900 m. buvo paprastieji, nors tai buvo ketvirtieji m. po 1896-jų kilnojamųjų m. Vidutinis kalendorinių m. ilgis 365,2425 d. nustatytas atsižvelgiant į vad. tropinių metų (žr. Laiko skaičiavimas) ilgį — 365,2422 d. Tropiniai m. atitinka metų laikų pasikeitimą, todėl svarbu, kad kalendoriniai m. būtų suderinti su tropiniais m. Vidutinis m. ilgio parinkimas buvo padarytas taip, kad paprastųjų ir kilnojamųjų m. seka būtų kaip galima paprastesnė. Astronomijoje, be tropinių m., dar naudojami drakoniniai (žr. Drakoniniai periodai), anomalistiniai (žr.) ir sideriniai (žr.). Žr. dar Kalendografija, Laiko skaičiavimas. *Č.M.*

2. Biudžetiniai m. yra 12 mėn. periodas, kuriuo biudžetas atidaromas ir uždaromas. Žr. Biudžetas.

3. Fenologiniai m. yra skirtingo ilgio, nustatomi pagal kurį nors parinktą gamtos reiškinį; tokie m. dalijami į 4 laikus ir 12 nelygių periodų. Lietuvoje pavasario pradžią ženklino kovų parskridimas, vasaros — rugių plaukimas, rudens — klevų lapai ir žiemos pradžią — kūdrų užšalimas.

4. Hidrologiniai m. yra vienodo ilgio, kurių pradžia nustatoma įvairiose klimato sąlygose tuo tikslu, kad metų gale nepaliktų žymios vandens atsargos (pvz. sniego dangos) kitiems metams. Lietuvoje ir Vokietijoje tokių metų pradžia buvo XI 1, Rusijoje ir JAV (water year) X 1, Austrijoje ir Lenkijoje XII 1, Australijoje VII 1, Pietų pusrutulyje II 1 ar III 1. *S.K.*

5. Liturginiai m. Kat. Bažnyčios religinių švenčių ir su jomis susijusių apeigų metinė santvarka. Žr. Liturginiai metai.

6. Mokslo, arba akademiniai, m. yra laiko tarpas, per kurį turi būti išeita mokslo dalykų programa. M.m. pradžia ir pabaiga įvairiose mokyklose ir atskiruose kraštuose įvairuoja.

7. Šviesos m. astronomijoje atstumas, kurį nueina šviesa per metus. Žr. Šviesmetis.

Metakrilinė rūgštis arba 2- -metilpropenoinė rūgštis, $CH_2=C(-CH_3)-COOH$, yra bespalvis aštraus kvapo skystis, kuris sukristalintas lydosi 15–16° temperatūroje, verda 160,5°/760 mm arba 81°/30 mm, $d^{20}/_4$ 1,0153, n^{20}/D 1,4314. Tirpsta vandenyje ir organiniuose tirpikliuose. M.r. gaunama hidrolizuojant acetoncianhidriną, dehidruojant α - hidroksiizobutirinę rūgštį, oksidinant metakroleiną. Monomerinė m.r. yra nepastovus junginys, linkęs polimerizuotis, kartais dideliu, pavojingu greičiu. Polimerizacijai sulėtinti ar sustabdyti vartojami inhibitoriai: deguonis, siera, aromatiniai aminai, polifenolai, nitrofenolai, kai kurių metalų (Cu, Sb, As, Al, Bi, Cr) halogenidai ir kt. medžiagos, kurių maži kiekiai sukliudo polimerizaciją. Monomerinė m.r. praktiškai nenaudojama, bet jos ir ypač jos kiltinių polimerai turi didelės praktiškos reikšmės. Polimetakrilinė rūgštis yra bespalvė, trapi, į stiklą panaši medžiaga; ji brinksta vandenyje, o šildoma per 200° skaidosi. Metakrilinės rūgšties esterių (ypač metilmetakrilato) polimerai yra itin svarbūs. Jų savybės priklauso nuo alkoholinio radikalo ir nuo polimerizacijos būdo. Aukštoj temperatūroj pagaminti polimerai lengviau tirpsta ir vartojami spaustuvinių rašalų, dažų bei lakų pramonėje. Polimerizuojant žemesnėje temperatūroje, polimero molekulės pasiekia didelio ilgio; tokie polimerai yra mažiau tirpūs ir atsparesni mechaniškai. Jie vartojami kaip nedūžtamas stiklas, iš jų daromi filmai, dirbtinė guma (iš kurios gaminamos neslystančios padangos) ir daug kitų dalykų. Iš m.r. žemesniojo homologo — akrilinės rūgšties: $CH_2=CH-COOH$ — ir jos kiltinių taip pat gaunami svarbūs polimerai. Žr. Polimerai, Plastikai.

E. H. Riddle, Monomeric Acrylic Esters 1954; *D. M. Stern,* Mechanical Properties of Solutions of Methacrylate Polymers 1957; *A. Baggenstoss,* Ueber Esterderivate der Acryl- und Methacrylsäure und ihre Polymerisate 1947. *J.Vbr.*

Metakritika (gr. meta ‚po' ir kritiké ‚vertinimas, nagrinėjimas') kritinės kalbos, kritinio kūrinio kritika, kritikos kritika.

Metaksilema (iš gr. meta ‚po' ir xylon ‚medis') augalo pirminio augimo vėlyvoji mediena (ksilema), išsivystanti celių ištįsimui ilgyn pasibaigus ir protoksilemai susiformavus. M. yra panašaus sudarymo ir uždavinių, kaip ir antrinio augimo medienos (ksilemos).

Metalas (lot. metallum iš gr. metallon ‚rūdos kasykla, rūda') paprastai apibrėžia-

mas kaip medžiaga, kuri yra geras elektros ir šilumos laidininkas, pasižymi geru kalumu, kietumu ir aukšta tirpimo temperatūra. Chemišku apibrėžimu m. yra elementas, kurio deginiai su vandeniu duoda šarmus. Užtat ne visi metalai - elementai turi įprastas m. savybes. Pvz. natris (žr.) ir kalis (žr.) yra taip minkšti, kad gali būti piaustomi peiliu, o gyvsidabris (žr.) kambario temperatūroj yra skystis. Populiariu supratimu, m. yra skirstomi į grynuosius (elementus) ir lydinius. Įvairių reikmenų gamyboje daugiausia vartojami lydiniai. Gamtoje grynos formos randami beveik išimtinai tik taurieji m.: auksas (žr.), sidabras (žr.), platina (žr.). Kiti m. žemės plutoje randami įvairių mineralų-rūdų pavidale. Gryni m. iš rūdų gaunami įvairiais metalurgijos procesais (žr. Metalurgija). M. suvaidino labai svarbų vaidmenį civilizacijos išsivystyme (žr. geležies, žalvario amžius). M. buvo žmonėms žinomi nuo priešistorinių laikų ir vartojami ginklų, papuošalų bei namų apyvokos daiktų gamybai. Šiuo metu m. dar vartojamai susisiekimo priemonių, pramonės mašinų ir įrengimų, motorų, įrankių bei elektros instrumentų gamyboje, o taip pat statyboje ir cheminėje pramonėje. Svarbiausia ir daugiausia vartojami m. pramonėje yra geležis, varis, aliuminius, cinkas, švinas, nikelis, magnis ir titanas. *K.Kbl.*

M. kietumas technikoj suprantamas gana įvairiai: 1. pasipriešinimas raižymui kitu smailiu kūnu; 2. svorio nuostolis, kuris gaunamas raižant arba trinant metalą į kitus kūnus; 3. atsimušimas į kitų kūnų paviršių ir 4. pasipriešinimas vietinėms plastingoms deformacijoms, kai kitas kūnas prievarta braunasi į vidų. Pagal pasirinktą būdą m. kietumui nustatyti, m. galima suskirstyti didėjančio arba mažėjančio kietumo tvarka. Technikoje dažniausiai vartojamas ketvirtasis būdas, kuris buvo ištobulintas J. A. Brinellio (žr.). Jis spaudė 10 mm kietai grūdinto metalo rutuliuką į tiriamojo metalo gerai nulygintą plokštelę. Vidutinis slėgimas į paviršių, vaizduojąs bandomos medžiagos kietumą, vad. Brinellio skaičiumi: $H = P : W$, kur P — spaudžiamoji jėga kg, W — sferinių įspaudų plotas mm^2. Geležiai ir plienui svyruoja nuo 100 iki 650 kg/mm^2. Be Brinellio m.k. dar tyrė Föpplis, Rockwellis, Lessellsas, Barnes, Döhmeris, Williamas ir kt. Pastebėta, kad medžiagos stiprumas bei laikinasis atsparumas tempimui K su jo kietumo skaičiumi H gali gali būti susietas šia formule: $K = cH$, kur c yra koeficientas, pvz. plienams gali svyruoti nuo 0,32 iki 0,45. Tačiau pastebėta, kad be geležies ir plieno tik mažam skaičiui metalų tokią sąsają galima surasti.

K. Vasiliauskas, Medžiagų atsparumas 1941. *J.Vs.*

Metalavimas yra medžiagų padengimas metalu, norint pakeisti medžiagos paviršiaus savybes ir išgauti reikiamus efektus, pvz. išvaizdą, cheminį pasyvumą, kietumą, atsparumą nusidėvėjimui ir t.t. Metaluojamos medžiagos dažniausiai yra pigūs metalai (geležis, plienas ir kt.), kartais medis, stiklas, porcelianas, plastikos ir kt. Pagrindiniai m. procesai yra šie: elektrolitinis m., karšto nardinimo procesas, impregnacija, purškimas, sluoksniavimas ir kondensacija.

Elektrolitinis m. yra medžiagų padengimas metalais elektrolizės būdu. Elektrolitinis aparatas susideda iš elektrolitinės celės, kur katodas yra metaluojamoji medžiaga, o anodas — padengimui vartojamas metalas. Abu elektrodai yra įmerkti atitinkamame skiedinyje. Leidžiant elektros srovę, anodo metalas A oksiduojasi į A jonus, kurie keliauja per skiedinį prie katodo, ten redukuojasi į metalą A, tuo būdu padengdami katodą A metalo sluoksniu. Elektrolitiniai skiediniai sudaromi ištirpinant vandenyje nustatytą kiekį padengimui vartojamo metalo druskų ir kitų junginių, reguliuojančių skiedinio rūgštumą (pH). Metaluojant variu, cinku, auksu bei sidabru, skiediniui sudaryti vartojami tų metalų cianidai; kobaltu ir nikeliu — sulfatai; cinu — natrio stanatas; chromu — chromo rūgštis. Skiedinio rūgštumo laipsniui nureguliuoti vartojama sieros rūgštis, kalio karbonatas, boro rūgštis, natrio šarmas ir kt. Taip pat skiedinin dar dažnai dedama maži kiekiai vadinamų drėkintojų (pvz. laurilo sulfatas) ir kitų organinių junginių (pvz. natrio formatas, merkaptopirimidinas ir kt.), reguliuojančių padengto paviršiaus blizgesį ir kitas savybes. Metaluojant elektrolitiniu būdu labai svarbu nuo katodo paviršiaus pašalinti oksidų ir taukų bei alyvos dėmes. Norint gauti tinkamą padengimą metalu, turi būti labai griežtai reguliuojama elektros srovė bei voltažas, skiedinio temperatūra ir visų skiedinio medžiagų koncentracija. Elektrolitinis m. pradėtas vartoti XIX a. viduryje ir šiuo metu yra labai svarbus m. procesas pramonėje. Elektrolitinis m. dau-

giausia vartojamas chromas (automobilių, šaldytuvų dalims); be to, dar vartojamas alavas (konservų skardinėms), varis, nikelis, kobaltas, skaistvaris ir kt. Dekoratyviniam metalavimui — auksas, sidabras, chromas, nikelis ir kt.

Karšto nardinimo procesas yra vienas iš seniausių m. būdų, plačiai vartojamas ir šiuo metu. Metaluojamos medžiagos panardinamos į karštą padengiamojo metalo tirpinį ir nustatytu greičiu traukiamos lauk. Panardintas metalas jungiasi su ištirpintuoju, ir tuo būdu gaunamas plonas abiejų metalų lydinio sluoksnis, kuris, ištraukiant iš tirpinio, dar pasidengia grynо dengiamojo metalo plėve. Šiuo procesu gali būti metaluojami tik metalai, dažniausiai geležis ir plienas. Padengimui daugiausia vartojama cinkas (galvanizavimas), alavas, švinas, aliuminis ir kt. Šis m. būdas vartojamas skardos, vielos, vandens šildymo katilų ir kitų reikmenų gamyboje.

Impregnacijos (cementavimo) procesu metaluojami daiktai (dažniausiai plieniniai) sukraunami į cilindrą kartu su padengiamojo metalo dulkėmis. Iš cilindro pašalinamas deguonis neveikliomis dujomis (daugiausia vandeniliu), uždaromas ir sukant kaitinamas. Aukštesnėje temperatūroje, metalo dulkėms reaguojant plieno paviršių, gaunamas plonas lydinio sluoksnis. Impregnacijos procesas svarbus tuo, kad gaunamas dengiamasis sluoksnis yra vienodo storumo ir metaluojant neprisipildo įdubimai, kaip kad karšto nardinimo procese. Todėl impregnacijos būdu gali būti metaluojami bet kokios geometrinės formos daiktai. Cinku impregnuojami įvairūs smulkūs dirbiniai, pvz. vinys, sraigtai, varžtai. Vartojama 350–370°C temperatūra. Impregnuojant chromu, reikia aukštesnės temperatūros (1350°C), o chromo dulkės turi būti sumaišytos su aliuminio oksidu, nes kitaip sulimpa į neveiklius metalo gabalus. Chromu impregnuotas plienas vartojamas kaip pakaitalas brangesniems chromo-geležies lydiniams. Aliuminio impregnacijai vartojamas aliuminio dulkių, aliuminio oksido ir amonio chlorido mišinys, kaitinant iki 930°C vandenilio atmosferoje. Aliuminiu impregnuotas metalas vartojamas pramonės įrengimuose (naftos rafinavimo aparatūroje ir kt.), kur metalai turi būti atsparūs įvairioms sierinėms dujoms.

Purškimo procesu metaluojama ištirpintą metalą suspaustu oru purškiant ant metaluojamo daikto. Purškimui vartojami kelių rūšių aparatai: vieni turi ištirpinto metalo rezervuarą, kituose į kaitrią sritį leidžiama viela arba metalo dulkės, ten kartu tirpinama ir purškiama. Purškimo aparatai yra kilnojami, todėl šiuo procesu galima metaluoti ir dideles, nejudomas dalis. Purškimo būdu daugiausia dengiama šiais metalais bei lydiniais: cinku, švinu, variu, žalvariu, skaistvariu ir kt.

Sluoksniavimo procesu daugiausia metaluojami geležies, plieno arba aliuminio lakštai, uždedant ploną dengiamojo metalo sluoksnį, suspaudžiant ir kaitinant. Taip metaluoti lakštai vartojami įvairių namų apyvokos gaminių pramonėje ir kitur. Padengiama nikeliu, aliuminiu, variu ir jų lydiniais.

Kondensacijos procese vartojama uždara sistema, iš kurios išsiurbiamas oras iki 10^{-4} mm spaudimo. Kaitinant metalą voltos lanku ar kokiu nors kitu elektriniu būdu, metalas pamažu garuoja, garai slenka metaluojamo daikto link ir kondensuojasi jo paviršiuje, sudarydami ploną ir vienodą metalinį sluoksnį. Kondensacijos procesas yra brangus, vartojamas tik specialiems atvejams. Pvz. tokie metalai, kaip silicis, teliuris, selenas, gali būti vartojami padengimui tik kondensacijos būdu. Šiuo procesu įmanoma metaluoti ir tokias medžiagas, kurios neatsparios aukštai temperatūrai ir nėra elektros laidininkai, pvz. popierius, medis, oda ir kt. Šis procesas vartojamas optinių veidrodžių, specialių elektrodų, rezistorių ir kitų elektros reikmenų gamyboje. Metaluojama sidabru, variu, geležimi, kobaltu, nikeliu, manganu ir kt. *K.Kbl.*

Metalinga žr. Metelinga.

Metalofizika (gr.) mokslas apie metalų fizines savybes ir atomus. M. mokslo šaka išsivystė iš kietų kūnų fizikos po to, kai buvo susekta atominė kristalų struktūra ir išsivystė kvantų ir elektroninė metalų teorijos. Bet dar prieš m. mokslo susiformavimą, ypač panaudojus chemijoje ir metalurgijoje matematinį metodą, buvo pradėtos tyrinėti kai kurios metalų fizinės ir cheminės savybės. Dabar m. nagrinėja procesus, kurie vyksta metaluose ir lydiniuose jų gaminimo ir tarnybos metu. M. mokslui kartais pasiseka iš anksto numatyti naujųjų lydinių savybes. Šiuo metu svarbiausi m. uždaviniai yra šie: 1. meta-

lų ir jų lydinių atominės prigimties eksperimentiniai tyrimai rentgeninės analizės būdu; 2. šiluminiai judesiai kristaliniuose metaluose ir elektronų pasiskirstymas juose; 3. metalų ir lydinių, kietame ir skystame būvyje, fizinių savybių tyrimas ryšium su atomine teorija; 4. atominės teorijos pagalba darymas išvadų dėsningumo, kuris pasireiškia metalų struktūroje; 5. pasiremiant atominiais fizikos dėsniais, sekimas fizinių ir cheminių pasikeitimų, kurie vyksta metalus ir lydinius naudojant gamybai; 6. šių procesų fizinių teorijų tolimesnis vystymas. Jau žinoma, kad metalų struktūra kristalinė, bet paprastai polikristalinė, atseit, kristalai atsitiktinai orientuoti vienas į kitą; tempiant šaltą metalą kristalai pasisuka ir orientuojasi į deformacijos ašį; atomų judėjimas metaluose ir lydiniuose dėl tampraus jų tarpusavio ryšio duoda atomų bangavimą; metaluose yra laisvų elektronų; magnetinis laukas turi įtakos elektros srovei, jei srovė teka laidininku, esančiu tame magnetiniame lauke. Daromos pastangos išvystyti teoriją apie metaluose vykstančius procesus gamybos metu.

M. Kr.

Metalofonas (gr.) muzikos instrumentas, susidedąs iš tam tikru derinimu parinktų metalinių plokštelių, į kurias mušama plaktukėliais.

Metalogenija (gr.) mokslas apie kilmę metalingųjų mineralų, kurie sudaro rūdos telkinius, ir apie jų paplitimą laiko ir erdvės atžvilgiu. Sritis, kuriai būdingi pagal susidarymą giminingi rūdos telkiniai, vad. metalogenine provincija.

Metalografija (iš gr. metallon ‚metalas' ir graphō ‚rašau') metalurgijos šaka, apimanti metalų bei jų lydinių vidinės struktūros nagrinėjimą bei šios struktūros palyginimą su jų fizinėmis bei mechaninėmis savybėmis. Skiriamos dvi m. šakos: makrometalografija ir mikrometalografija. Makrometalografija tiria metalų struktūrą naudodamasi, palyginti, mažais padidinimais, pvz. 10 kartų arba net paprastos akies pagalba. Mikrometalografija studijuoja metalų struktūrą naudodamasi didesniais padidinimais, pvz. per 10 iki 3000 kartų optinio mikroskopo pagalba ir per 2000 iki apytikriai 50.000 kartų elektroninio mikroskopo pagalba. Vienu ir kitu atveju metalo pavyzdys yra specialiai paruošiamas: nutekinamas ir nuglūdinamas iki veidrodžio spindėjimo, nepaliekant net smulkiausių įbrėžimų. Metalo ar lydinio struktūros detalės (kristalai, kristalų ribos, fazės, nemetalinės priemaišos ir t.t.) yra išryškinamos nudeginant spindintį metalo paviršių atitinkamomis rūgštimis ar šarmais, kartais elektrolizės

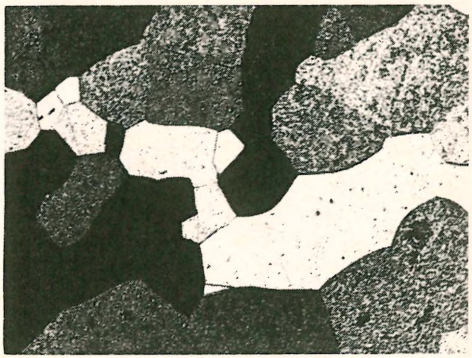

Pav. 2. Munz misingis, β fazės kristalai (padidinta apie 13 kartų)

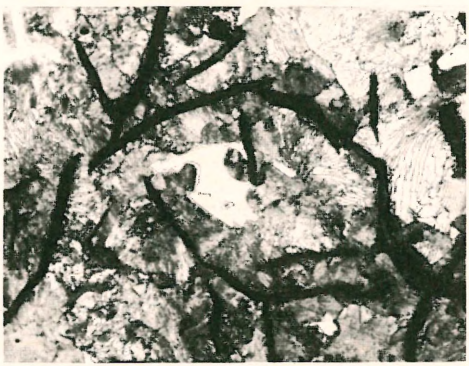

Pav. 1. Perlitinė pilkoji geležis (padidinta apie 400 kartų)

Pav. 3. Aliuminis. Matomi atskiri kristalai ir jų ribos (padidinta apie 18 kartų)

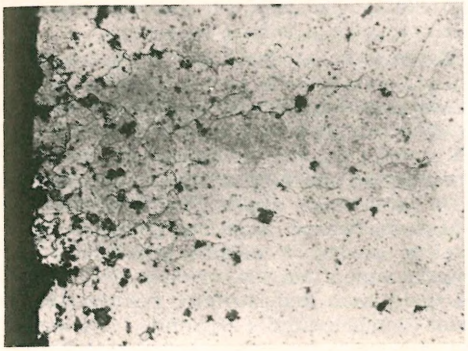

Pav. 4. Aliuminis. Matoma tarpkristalinė korozija (padidinta apie 50 kartų)

pagalba. Skirtingos metalo struktūros detalės yra nevienodai rūgščių nudeginamos, ir tokiu būdu tarp jų gaunamas kontrastas. Taip paruoštas metalo pavyzdys yra studijuojamas mikroskopo pagalba bei fotografuojamas (žr. pav. 1, 2, 3 ir 4). Metalų struktūra fotografuojama metalografo pagalba. Tai yra mikroskopas su specialiai pritaikyta fotokamera.

G. L. Kehl, The Principles of Metallographic Laboratory Practice 1943. *R.Bjr.*

Metaloidai (iš gr. metallon ‚metalas' ir eidos ‚pavidalas') yra sąvoka taikoma elementams, kurie yra sunkūs šilumos ir elektros laidininkai ir turi labai ryškią savybę sudaryti rūgščius jonus, kitaip dar vad. anijonais. Su metalais m. nesudaro izomorfinių mišinių. Tipingi m. yra kilniosios dujos, vandenilis, deguonis, azotas, halogenai, siera, fosforas, anglis. M. susispietę dešinėje viršutinėje elementų sistemos dalyje. Elementai, sužymėti statmenose sistemos grupėse, praranda metaloidinį pobūdį pagal savo žemėjančią skiltyse padėtį, kol pagaliau nuo penktosios stačiosios ir trečiosios gulsčiosios grupių m. terandami jau tik šalutinėse elementų sistemos grupėse. Visiškai tikslaus m. apibrėžimo nėra, ir pats metaloidų arba nemetalų vardas daugelio vengiamas. Taip yra dar ir dėl to, kad sutinkama elementų su dvilypėmis savybėmis, pagal savo charakterį galimų priskirtį tiek prie metalų, tiek ir prie m. (arsenas, germanis, teluras). Tokie elementai kartais dar vadinami pereinamaisiais, arba pusmetaliais. Iš 92 elementų 65 priskirtini metalams, o 27 — pusmetaliams ir metaloidams. *J.Grb.*

Metalo raižinys žr. Raižiniai.

Metalurgija (iš gr. metallon' ir ergon ‚darbas') mokslas, nagrinėjąs metalus ir jų savybes, metalų išskyrimą nuo jų rūdų, valymą, lydymą į lydinius, tyrinėjąs metalų vidinę struktūrą, mechanines bei fizines ypatybes, metalų apdirbimą bei pritaikymą pramonei. Moderni m. skirstoma į dvi pagrindines dalis: 1. gamybinę (produkcinę) m., nagrinėjančią metalų atskyrimą nuo metalų rūdų, valymą, lydymą, liejimą bei kitokį paruošimą pramonei ir 2. taikomąją m., kuri nagrinėja metalų vidinę sudėtį (struktūrą), šios struktūros kitėjimą keičiantis lydinio cheminei sudėčiai bei kintant temperatūrai, tyrinėja metalų fizines bei mechanines savybes bei šių savybių priklausomumą nuo metalų vidinės struktūros.

Gamybinė m. Gryni metalai gamtoje sutinkami labai retai. Daugumas metalų gamtoje randami įvairių cheminių junginių formos — rūdos. Metalų rūdos yra mineralų mišiniai, į kuriuos metalai įeina junginiuose su deguonimi (oksidai), siera (sulfidai ar sulfatai), silicium (silikatai) ir t.t. Nemaža dalis rūdos yra nemetalinės priemaišos, kurias reikia nuo metalų atskirti įvairiomis priemonėmis, pvz. 1. smulkinant (malant bei sijojant), 2. atskiriant (magnetiniu būdu ar plaujant) ir 3. koncentruojant (džiovinant bei deginant). Koncentruoti mineralai (rūdos) yra džiovinami, deginami ar tirpinami cheminėse rūgštyse, žiūrint metalo rūšies: oksidai deginami jungiasi su vandeniliu, anglies viendeginiu ar sulfidais ir tuo būdu skaidosi į metalus ir aukštesnius oksidus; metalų sulfidai taip pat panašiai skyla deginami; metalų karbonatai bei sulfatai deginami skaidosi į oksidus bei sulfidus. Kai kurie metalai nuo rūdų atskiriami elektrolizės būdu (varis, cinkas, švinas, sidabras, aliuminis), — tai elektrometalurgija.

Taikomoji m., kitaip dar vadinama fizine ar mechanine m., nagrinėja metalų ir jų lydinių vidinę struktūrą, ieško ir pritaiko priemones metalams apdirbti; tyrinėja lydinių mechanines bei fizines ypatybes, pvz. atsparumą, laidumą elektros srovei bei šilumai, magnetines ypatybes, atsparumą korozijai, aukštoms temperatūroms, trinčiai, dažnai kintančiam apkrovimui ir t.t. Šios metalų ar lydinių ypatybės priklauso nuo jų kristalinės struktūros, o ši — nuo cheminės sudėties ir dažnais atvejais nuo grūdinimo. Todėl gryni metalai pramonėje retai naudojami, dažniausiai sutinkami lydiniuose, pirma juos atitinkamai paruošus, pvz.: plienas — gele-

žis, anglis, manganas, chromas; skaistvaris (misingis) — cinas, varis, cinkas, aliuminis, švinas; nerūdijąs plienas — geležis, nikelis, chromas; aukštai temperatūrai atsparus plienas — nikelis, chromas, geležis, volframas, molibdenas, kobaltas; dur-aliuminis — aliuminis, varis, magnis, silicis; titano lydiniai — titanas, geležis, aliuminis, vanadis. Prie taikomosios m. galima būtų priskirti ir atominės energijos m.; ši m. šaka nepaprastai pažengė paskutiniais metais ir nagrinėja metalų pritaikymą atominės energijos pramonėje.

Atominės energijos pajungimas pramonei metalams stato ypatingus reikalavimus. Šalia anksčiau minėtų ypatybių, metalai bei jų lydiniai, naudojami reaktorių statybai, turi būti atsparūs radioaktyvumui (kitais atvejais jautrūs) bei pajėgūs sulaikyti ar praleisti neutronus. Reaktorių kurui naudojamas uranas, jo lydiniai (U-Al, U-Zr) bei urano keramikos, taip pat toris ir torio oksidai. Kuro elementai turi būti apsaugoti nuo korozijos, padengiant juos metalais, turinčiais žemą neutronų sulaikymo (susiurbimo) galią ir aukštą atsparumą korozinei aplinkai. Iš tokių lydinių yra Al-Sn ir Zr-Sn lydiniai; nerūdijąs plienas naudojamas kuro elementų apsaugai reaktoriuose, kur aukštesnė kaip 550° C temperatūra, dėl savo atsparumo korozijai, nors ir neturi žemos neutronų siurbimo galios. Atomų skilimui kuro elementuose reguliuoti yra naudojami metalai turį aukštą neutronų susiurbimo galią, pajėgią sulėtinti ar sulaikyti neutronus. Prie tokių metalų priklauso borono pienas, kadmis, retųjų žemių metalų keramikos bei borono ir hafnio junginiai.

A. G. Guy, Elements of Physical Metallurgy 1951; *J. L. Bray,* Ferrous Process Metallurgy 1954; Metals Handbuch 1948. *R. Bjr.*

Metalurgijos krosnys žr. Geležis.

Metamagnetizmas (gr.) kai kurių kūnų savybė stipriame magnetiniame lauke tapti diamagnetiniais, o silpname — paramagnetiniais.

Metamatematika (gr.) tyrimai matematinių teorijų, kurios galėtų būti logikos būdu išvestos iš aksiomų sistemos. Pagal D. Hilbertą, m. pirmosios sąvokos imamos ne iš vaizduotės, bet logikos būdu apibrėžiama trejetas skirtingų objektų rūšių ir penkiomis aksiomų grupėmis suteikiamos tiems objektams savybės, kuriomis pasinaudojus, galima kurti visą matematikos mokslo šaką (žr. Geometrija). Nors matematinių teorijų visumai D. Hilbertui nepasisekė tai padaryti, bet jo darbai aksiomatikos mokslui žymiai patarnavo.

Metamèrija (gr. meta ‚per' ir meros ‚dalis') 1. zoologijoje — gyvūnų kūno susidarymo sistema iš atskirų vienas į kitą daugiau ar mažiau panašių narelių; 2. chemijoje — dinaminės izomerijos, tautomerijos sinonimas, dabar retai kada bevartojamas. Žr. Izomerija, Tautomerija.

Metamorfizmas (iš gr. metamorphō ‚pasikeičiu, pavirstu') uolienų struktūros, jų mineralogինės, kartais ir cheminės sudėties pakitimas Žemės plutos gelmėse, veikiant temperatūrai, slėgimui ir cheminiams poveikiams. Šio proceso metu pirminės magminės ar sedimentinės uolienos suformuoja naujus, paprastai sudėtingesnius mineralus, pakeičia struktūrą ar tekstūrą ir pasidaro visai kito tipo uolienos. Tokie pasikeitimai gali įvykti įvairiais būdais ir pasikartoti toje pačioje vietoje (polimetamorfizmas). M. gali būti vietinis (lokalinis m.) ir apimti plačias sritis (regioninis m.). Svarbiausi m. veiksniai yra temperatūra, spaudimas, vanduo ir jų kombinacijos.

Pagrindiniai m. tipai: kontaktinis, statinis ir dinamoterminis. Kontaktinis (terminis) m. įvyksta magmines intrūzijas (įsibrovimus) supančiose (kontaktinėse) uolienose, daugiausia magminio karščio įtakoje. Statinis m. įvyksta tada, kai viršuje gulinčių sluoksnių spaudimas ir didėjanti temperatūra veikia uolienų mases, esančias giliai Žemės plutoje, ypatingai geosinklinalėse (didelės plastiškos, slankios sritys). Dinamoterminis (regioninis) m. nėra tiesiogiai susijęs su magmos intrūzijomis, bet priklauso nuo Žemės judėjimo, lydimo raukšlėjimosi ir sluoksnių deformacijos, veikiant spaudimui ir įvairaus laipsnio temperatūrai. Jis yra būdingas didelių kalnų grandinėms (Fenoskandijos, Š. Amerikos ir kt. skydams). Be šių m. grupių, dar yra visa eilė dalinių procesų, pvz. terminis m., hidroterminis m., hidatogeninis m., piromorfizmas ir kt. *B.Sld.*

Metamorfozė (gr.) vienos formos ar struktūros pasikeitimas, pavirtimas kita. 1. botanikoje lapų ir kitų augalo organų pasikeitimas amžių būvyje; 2. mineralogijoje uolienų mineralogինės struktūros pakitimas (žr. Metamorfizmas); 3. mitologijoje žmonių virtimas gyvuliais, augalais, akmenimis, žvaigždėmis ir kt.; 4. zoologijoje kai kurių gyvūnų pogemalinio vystymosi vienos sta-

dijos arba vienos formos perėjimas į kitą, neretai pasireiškiąs labai žymiu besivystančio gyvūno struktūros pasikeitimu. Pvz. buožgalvis, ligi virsdamas suaugusia varle, pakeičia ne tik formą, bet ir struktūrą. Drugys pereina net tris skirtingas stadijas, kol galutinai suauga. Lervos, arba vikšro, stadijoje jis kirmėlės pavidalo, minta grauždamas lapus, medieną ar kitokias maisto medžiagas, turi verpiamąsias liaukas, kojas krūtinės ir pilvelio srityje. Sekančioji jo lėliukės stadija yra nemintanti, su nykstančiais buvusiais lerviniais organais. Išsiritęs iš jos suaugėlis (trečioji stadija) tampa sparnuotu suaugusiu drugiu, vėl skirtingos formos bei sudarymo negu lerva ar lėliukė. Šitokia drugio m. yra pilnoji (Holometabola). Esama vabzdžių, turinčių nepilnąją m. (Hemimetabola). Plg. Vabzdys. *J.Rkt.*

Metampsichozė žr. Metempsichozė.

Metanas, arba pelkių dujos, dujinės būklės medžiaga, sudaryta iš vieno anglies ir keturių vandenilio atomų (CH_4), pagrindinė medžiaga organinių junginių. Pasitaiko žemės dujose, pelkėse (pūvant celiuliozei), žarnų dujose; gaunamas kaitinant medį ir apskritai organininius junginius (‚sausas' varymas, destiliacija), arba sintezės būdu iš anglies ir vandenilio, anglies viendeginio CO ir vandenilio, 250°C temp., nikeliui esant katalizatorium. M. yra bespalvės dujos, dega melsva liepsnele, sumišęs su oru ir padegtas sprogsta, dėl to anglių kasyklose atsitinka sprogimų. M. vartojamas apšildymui, kaip kuras motorams ir įvairių organinių junginių sintezei. *P.Jc.*

Metanolis žr. Metilo alkoholis.

Metaplazija (gr. metaplasis ‚pertvarkymas') kurio nors organizmo audinio pavirtimas kitu, jam giminingu, pvz. cilindrinio virpamojo epitelio susidarymas iš plokščiojo epitelio ir t.t.

Metaplazma (iš gr. meta ‚po' ir plasma ‚lipdinys, darinys') pasyvioji protoplazmos dalis, kaip maisto medžiagų rezervai, pvz. trynys ir pn.

Metasomatozė (iš gr. meta ‚tarp' ir sōma ‚kūnas') cheminiai procesai, pakeičią vienus mineralus ir uolienas kitais, veikiant Žemės plutoje cirkuliuojantiems tirpalams.

Metastasio (tikroji pavardė Trapassi) Pietro (1698—1782) italų poetas ir libretistas, nuo 1729 iki mirties karaliaus rūmų poetas Vienoje. Gana iškilus vad. arkadinės lyrikos poetas, M. buvo našiausias ir reikšmingiausias XVIII a. libretistas. Jo libretai buvo nepaprastai populiarūs, jais naudojosi iki romantizmo laikotarpio beveik visi žymesnieji operų kompozitoriai, jų tarpe Händelis ir Mozartas. Iš jo apie 30 libretų išskirtina: Didone abbandonata 1724, Artaserse 1730, Adriano 1731, La clemenza di Tito 1736, Attilio Regolo 1740, Il rè pastore 1751 ir kt. Literatūriniu atžvilgiu M. pseudoklasiniai, lyriško polinkio libretai sudaro pereinamąjį etapą italų dramos raidoje tarp Tasso pastoralinės dramos ir Goldonio komedijų.

C. Burney, Memoirs of Life and Writings of M. 3 tt. 1796; *A. Costa* (red.), Pagine metastasiane 1923; *L. Russo,* M. ³1945; *M. Apollonio,* M. ²1950; *C. Varese,* Saggio sul M. 1950. *K.O.*

Metastazė (gr. metastasis ‚perkėlimas, perstatymas') ligą sukeliančio prado (mikrobų, naviko ląstelių) persikėlimas kraujo indais arba limfiniais takais iš pirminio židinio į kitus organus, kur prasideda antrinio susirgimo simptomai. Piktybinių navikų ląstelės gali patekti į kraujo indus arba į limfinius takus. Vėžys plečiasi per limfinę sistemą, tik kartais per kraują. Sarkomos m. persiduoda per kraują. Limfogeninės m. atveju pirmiausia paliečiami regioniniai limfiniai mazgeliai. Per krūtinės limfinį lataką naviko ląstelės gali patekti į bendrą kraujo apytaką. Plaučiai gauna ląstelių-embolų (žr. Embolija), bet dažnai tokie embolai praeina reliatyviai plaučių kapiliarus ir, atsiradę arterinėje sistemoje, gali susilaikyti bet kurioje kūno dalyje. Vėžio m. dažniausiai pasitaiko plaučiuose ir kepenyse, kadangi šitie organai gauna visus navikų embolus, kurie pasirodo venų sistemoje. Rečiau pasitaiko m. tokiuose organuose, kur dažniau pasirodo pradinis navikas, pvz. moterų krūtyse, gimdoje, skrandyje. Metastaziniai navikai sparčiau auga, negu jų pradiniai židiniai. *K.Ožl.*

Metatezė (gr. metathesis ‚perdėjimas, perstatymas'), arba priebalsių sankaita, kalbotyroje reiškia žodžio garsų sukeitimą vietomis. Pvz. lietuvių k. veiksmažodinėse lytyse garsų junginiai sk, šk, zg tam tikrais atvejais pasikeičia į ks, kš, gz, t.y. kiekvienoje poroje susikeičia vietomis: šalia drėskia, réiškia, mėzga turime drėksti, réikšti, mėgzti. Tai senas kalbos reiškinys. Yra betgi ir naujų m. pavyzdžių, ypač liaudies kalboje, kuri nesivadovauja gramatinėmis taisyklėmis, o lengvumo, patogumo dėsniu. Pvz. vietoj rãtlankis, papirkai ‚kyšiai',

šrataĩ sakoma lãtrankis, pãprikai, šatraĩ. Šalia dólerio sakoma dórelis, iš pivõnijos (lenk. piwonia, lot. paeonia) turime pinaviją, šalia padiẽlnyko ‚pirmadienio' — paldiẽnyką. Šalia pavardės Laurinaitis (iš Laurynas) turime ir Raulinaitį, kuri skiriasi nuo pirmosios tik dviejų garsų sukeitimu. Plg. dar skolinį toríelką ‚lėkštė' (iš rus. tarielka) šalia vok. Teller, krapai šalia lenk. kopr, rus. ladoń šalia liet. délnas, lat. desmit šalia liet. dẽšimt.

Tokio garsų sukeitimo priežastys yra psichofizinės. Kai tolimesnis žodžio garsas patenka dėmesin per anksti, jis išstumia artimesnį garsą, kuris nedingsta, bet nukeliamas į tolimesniojo vietą. Antra, siekiant tarties lengvumo, sunkiau ištariami garsų junginiai pakeičiami lengviau ištariamais, pvz. *mezgti būtų sunkiau ištarti nei mègzti. Tai dažnai pastebima vaikų kalboje, pvz. vietoj suknelė, pinigų tariama sunkelė, piginių.

J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos 1957; *J. Otrębski,* Gramatyka języka litewskiego I, 1958; *I. Volfsonas,* Dėl metatezės sk/ks, šk/kš lietuvių kalboje (Lietuvos Mokslų Akademijos Darbai, Serija A 2/5, 1958). *L.D.*

Metatònija (gr.) gramatikoje vadinama priegaidžių kaita tos pat šaknies skirtingose žodžių formose, pavyzdžiui: áukštas (bdv.) : aũkštas (dkv.), ìlgas : ilgis, púodas : puõdžius, várna : vařnas, vìlkė : vilkas, ántis : añtinas, válgyti : valgis, šókti : šõkis, siaũsti : siáutėti, vařgti : várginti, báltas : balti, márgas : mařguoti. M. rodo taip pat jũs ir trm. jũs, juõ, juõs ir júoju, júosius, dúoti, áugti ir duõs, aũgs, ir kt. Šie pavyzdžiai rodo, kad priegaidė čia kinta toje pačioje šaknyje — pirmame žodžio skiemenyje. Ji betgi gali kaitaliotis ir priesagose, pvz. važiúoti, rašýti ir važiuõs, rašỹs, ar prielinksniuose ir atitinkamuose priešdėliuose, pvz. į, priẽ, priẽš, nuõ, peř ir įkaitas, pŕietaisas, príešingas, núobiros, pérgalė. Čia kaitaliojasi tvirtapradė priegaidė su tvirtagale, ir abi jos gali būti tiek pagrindinėse, tiek ir išvestinėse formose, pvz. júodas : juõdis, bet kalba : kálbina.

Priegaidžių kaitos priežastis ir funkcija nėra visai aiški. Seniau m. buvo morfologinis veiksnys — ėjo darybine priemone naujoms formoms sudarinėti, pvz. iš bdv. áukštas padarant dkv. aũkštas, kuris skiriasi nuo būdvardžio tik vien priegaide. Šiandien tokia žodžių darysena nėra produktyvi. Produktyvi tėra daryba, kada išvestinis žodis gauna ne tik skirtingą priegaidę, bet ir skirtingą galūnę, pvz. áukštas, šáltas padarant aũkštis, šaltis.

M. reiškiniai nėra vienodo senumo. Vieni jų yra nauji, o kiti labai seni ir turi atitikmenų ne tik gimininguose latvių kalboje, bet ir kitose ide. kalbose, pvz. lat. šm. tèv ir vd. tę̃vs, gr. Zeũ ir Zeús.

J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos 1957; *J. Otrębski,* Gramatyka języka litewskiego I, 1958; *K. Būga,* Die Metatonie im Litauischen und Lettischen (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 51 ir 52); *J. Kuryłowicz,* Intonation et morphologie en lituanien (Studi Baltici VII); *E. Mikalauskaitė,* Kirčio ir priegaidės kaita, arba metatonija, pietvakarių dzūkų tarmėje (Lietuvių kalbotyros klausimai 1957). *L.D.*

Metauglis, arba ūgis, vienerių metų (vegetacijos) daugmetinių augalų prieauglis ilgyn. Senesnių medžių m. ryškūs tik viršūnės bei šakų galinėje dalyje.

Metaxas Joannes (1871–1941) graikų generolas ir politikas. Graikams įstojus į I pas. karą, 1915–17 jis buvo generalinio štabo virš. Būdamas vokiečių šalininkas, M. buvo priverstas pasitraukti iš savo krašto. 1920 grįžęs vadovavo kariniam sukilimui prieš naujai įkurtą Graikijos respubliką. 1923–24 vėl ištremtas. Karaliui Jurgiui II grįžus į sostą, M. 1936 paskirtas ministru pirm., tų pačių metų rudenį paleido parlamentą ir įvedė autoritetinį režimą. 1940 atmetė Italijos ultimatumą ir kariavo prieš Italiją ir Vokietiją.

Metazojai (iš gr. meta ‚po' ir zōon ‚gyvūnas') zoologijoje bendras visų daugialąsčių gyvūnų pavadinimas; vienaląsčiai gyvūnai vadinami protozojais.

Metėkai (gr. metoikoi ‚kartu gyvenantieji', lot. metoeci) Atėnuose ir kituose sen. Graikijos miestuose pastoviai apsigyvenę svetimšaliai. Jie neturėjo teisės rinkti ir užimti valdiškų vietų. Teisme jiems turėdavo atstovauti įgaliotas pilietis-globėjas (gr. prostatės), nelyginant Romoj patronas. M. turėdavo mokėti ypatingus m. mokesčius ir buvo įpareigoti atlikinėti karo tarnybą. Šiaip jau gyvenime jų padėtis buvo beveik ne blogesnė kaip piliečių. Jie vertėsi daugiausia prekyba ir amatais ir dažnai įsigydavo turtų ir pasiekdavo garbingų vietų. Iš m. tarpo iškilo žymių advokatų-logografų.

M. Clerc, Les métèques athéniens 1893.

Metelas (lot. Metellus) plebėjiška Cecilijų giminės (gens Caecilia) pravardė:

1. Quintus Caecilius Metellus, konsulas 206 pr. Kr., lieþęs pasodinti kalėjiman poetą Nevijų (Naevius) už Saturnijaus metru eiliuotą išsireiškimą ‚nelaimė, Romoj Metelai konsulai'.

2. Q. Caecilius Metellus, konsulas 143 pr. Kr. Būdamas cenzorium, 131 pasakė kalbą, nukreiptą prieš baimę tuoktis. Imp. Augustas, grįsdamas savo vedybų įstatymus, liepė ją senate perskaityti. Tos prakalbos išliko dvi Gelijaus (žr.) cituotos nuotrupos. Šalia savo politinio varžovo Scipijono, M. buvo žymiausias savo meto romėnas.

3. Q. Caecilius Metellus Numidicus, Marijaus (žr.) pirmatakas kare su Numidijos karalium Jugurta (lot. Iugurtha).

Mėtėlė (Artemisia Absinthium) žr. Kietis.

Meteliaĩ 1. bžk. Alytaus aps., pakeliui iš Seirijų (9 km) į Simną (12 km); apie 600 gyv. (1940). 1923 buvo 112 sodybų ir 549 gyv. M. yra siauroje (1–2 km) sąsmaukoje tarp Dusios ir Metelio ež., smėlingame Metelio ež. krante, iš p. pusės supami 3 km ilgio smėlyno, iš š. pievų, o iš v. kalvų ir Dusios ež. Tuo būdu M. yra nepaprastoje, savotiškoje, gamtinės aplinkumos atžvilgiu, padėtyje. Tai ežerų ir smėlynų vietovė, primenanti Užmario vietoves, nes ir čia žvejyba vaidina svarbų ūkinį vaidmenį. Nors M. yra reto gamtinio įdomumo vietoje, bet, būdami nuošaliai nuo susisiekimo arterijų, Lietuvoje nebuvo populiarūs kaip turizmo atrakcijos vieta ir mažai lankomi. Meteliuose yra 1819–22 klebono kun. Ig. Žibanavičiaus statydinta mūrinė baroko bžn. ir dviejų aukštų mūro klebonija, mokykla, 1928 įkurtas Rūtos kooperatyvas, 2 alinės ir 1930 įsteigta pašto agentūra.

Istorija. Turima žinių, kad 1522 čia jau yra buvusi bažnytėlė. 1619 Povilas Sapiega pastatė naują bažnyčią ir jai užrašė: Juodauninkų k. esančius aštuonis valstiečių gyvenamus valakus žemės, Vaitkūniškio pievą, laisvą žuvavimą Metelio ež., visą M. dvarui priklausančią ūkininkų padūmę po 3 grašius nuo kiekvieno, du kibirus medaus ir vieną akmenį vaško. Šią P. Sapiegos fundaciją 1619 III 3 patvirtino Zigmantas Vaza. Vilniaus vysk. Valavičius atskyrė M. nuo Simno ir įkūrė naują parapiją. 1655 gažnyčią sudegino Maskvos kariuomenė. 1674 minima šiaudais dengta pašiūrė. Kadangi ir bažnyčios turtas buvo sunaikintas, todėl kunigas negalėjo čia išsilaikyti, ir M. buvo aptarnaujami Simno kunigo. Nuo XVIII a. antrosios pusės yra buvusi M. seniūnija. 1807 VIII 11–12 naktį žaibas sudegino medinę bažnytėlę. 1808 nuskurdęs mstl. turėjo tik 250 gyv. Dabartinė mūrinė baroko bžn. pastatyta 1822 valstybės ir parapiečių lėšomis, konsekruota 1825 Seinų sufragano vysk. A. Marciejevskio. Nors parapiečiai lietuviai, tačiau ilgą laiką bažnyčioje buvo giedama lenkiškai. 1898 į M. vikaru atkeltas kun. V. Jurgilas ėmėsi po truputį grąžinti liet. kalbą į bažnyčią, o nuo 1909, būdamas klebonu, lenkų kalbą visai išgyvendino. 1940 buvo 3300 parapiečių. M. parapijai priklauso ir Kryžių (žr.) stebuklavietė.

A. Žmuidzinavičius Metelių bažnyčia

M. valsčiaus savivaldybės pradžia laikoma 1918 XI 17, kai tą dieną buvo išrinkta M. parapijos taryba. Jos pirm. išrinktas klebonas kan. V. Jurgilas. Ji paskyrė 2 milicininkus ir pradėjo tvarkyti parapijos plote administracinius reikalus. 1919 III 18 buvo išrinktas 3 asmenų valsčiaus vykdomasis komitetas, ir nuo to laiko prasidėjo normalus savivaldybės veikimas. 1930 valsčiui priklausė 2900 gyv.

1926 M. apylinkių gamtą tyrinėjo LU komisija, susidedanti iš prof. S. Kolupailos, K. Regelio, K. Sleževičiaus ir kt. K. Regelio augalų tyrimo rezultatai paskelbti Botanikos Sodo Raštuose I, 1931, S. Kolupailos ežerų tyrimai Hidrometriniame Metraštyje 1929, o dumblius aptvarkė Lefèvre Prancūzijoje (Archives de Botanique II, 1928).

2. M. dvaras, 5 km į š. nuo Metelių bžk. Pradžioje dv. priklausė D.L.K. Nuo 1508 dvarą valdė Jonas (Jono sūnus) Zaberezinskis, gavęs jį ir Nemunaitį iš D.L.K. už 1100 dukatų užstatą. 1519 Žygimantas Senasis tuos turtus jam atidavė nuosavybėn.

Žygimantas Augustas 1549 V 1 M. dvarą užrašė savo žmonai Barborai Radvilaitei. Iš 1574 Henriko Valois arklių kaimenių ordinacijos žinome, kad M. buvo auginama nemaža arklių. Vėliau dv. valdė D.L.K. arklininkas Povilas Sapiega, kuris 1619 Meteliuose pastatė kat. bažnyčią. Prieš II pas. karą ant užtvenktos Metelytės buvo didelis vandens varomas malūnas.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938, 75, 78–79, 190 ir 472–474 psl. *A.B. ir J.P.*

M. g i r i n i n k i j a, Alytaus miškų urėdijos sudėtyje, būstinė Staciškėje. Didesnių miškų tarpe Trakas, Staciškė. M.g. priklausė didžioji Dzūkų ežerų grupė Dusia, Metelys ir Obelija, iš viso 4171 ha ploto. Dusios ežere veisėsi seliavos. Metelių ež. laikėsi gulbės, išvesdamos jauniklius. M.g. buvo ruošiamos reprezentacinės medžioklės, kurių vienoje yra dalyvavęs prezidentas A. Smetona. Medžioklės ūkis tinkamai tvarkytas. Visuose miškuose buvo normaliai išlaikomas medžiojamųjų gyvulių kiekis. Lygiai taip pat Metelių ir Obelijos ežeras pasižymėjo laukinių ančių gausumu. Prie Metelių ež. Širvinto miške buvo pastatyti medžioklės namai. *J.Rkt.*

Metelinga (perdirbinys iš lot. nota linguae ‚kalbos žymė') mokinių bausmės lentelė. D. L. K-tijos jėzuitų ir kai kurios kitos mokyklos m. buvo įsivedusios negabiems ir nedrausmingiems mokiniams bausti. Lentelė turėdavo pašiepiamą įrašą ar piešinį, pvz. asilėlio m. buvo skiriama negabiam ar tinginiui, o ožiuko — užsispyrėliui, priešginai, peštukui ir t.t. Nubaustasis m. turėjo nešioti pasikabinęs ant kaklo skirtąjį dienų skaičių ar iki išmoks. Panaikinus jėzuitų mokyklas ir jas perėmus lenkiškai nusiteikusiems vadovams, m. buvo visuotinai įvestos į visas (neišskiriant ir parapinių) mokyklas, tačiau pakeičiant baudžiamųjų nusikaltimų rūšį. Dabar m. buvo skiriama tik lietuviškai prakalbėjusiems mokiniams, o Užnemunėje, kuri buvo prijungta prie Varšuvos k-tijos, m. bausmė dar buvo susieta ir su rykščių bausme, vykdoma šeštadieniais. Dabar m. nešioti nebuvo nustatytas laiko ilgis — ji buvo nešiojama tol, kol pagaunamas kitas lietuviškai prakalbąs; tada ši gėdos m. būdavo užkabinama kitam. Todėl m. nešiotojas (Marijampolė) sekiodavo mokinį besikalbantį su tėvais, kurie nemokėdavo lenkiškai, arba susitaręs su kitais parinkdavo auką ir jį stengdavosi išgąsdinti, nes išsigandęs mokinys dažniausiai surikdavo nors vieną žodį lietuviškai; to jau užtekdavo šią m. naujam mokiniui užkabinti. M. buvo panaikintos po 1864, rusams perėmus savo žinion visas Lietuvos mokyklas.

J. Burba, Kas tai buvo m. (Viltis 113, 1909); *J. Totoraitis,* Marijampolės gimnazijos praeitis (Švietimo Darbas 1–2, 1921, 97). *A.Mž.*

Metelỹs ežeras Simno vls., Alytaus aps., vidurinis trijų didžiųjų Dzūkijos ežerų, 6,8 km ilgio, ligi 2,7 km pločio, 1267 ha ploto; paviršius 106,0 m nuo j.l. Rytiniame ežero krante Metelių bžk. Ežeras tirtas 1926; giliausia vieta rasta š. dalyje 13 m; K. Bieliukas (1956) nurodo 15 m; vid. gilumas 6,1 m; ež. perimetras 17,6 km. Ežeras moreninės kilmės, lygiu dugnu ir plokščiais krantais; smėlio sąsmauka skiria jį nuo Dusios ež., kuris priklauso Šešupės baseinui. Iš M. ež. teka Metelytė (Peršėkės,

Metelys *(Foto S. Kolupailos)*

Nemuno); įteka du upeliai iš pietų. Baseino plotas 59,4 km². 1926 ties Metelytės ištaku, kur įtaisyta betoninė užtvanka vandens debitui reguliuoti, įrengta vandens matavimo stotis; per 1927–31 vandens lygmuo ežere svyravo tarp 30 ir 84 cm virš užtvankos slenksčio; ež. būna užšalęs 100–150 d. per metus.

S. Kolupaila, Dzūkijos ežerų tyrinėjimas (Hidrometrinis Metraštis 1929). *S.K.*

Metelýtė upelis Simno vls., Alytaus aps., Peršėkės (Nemuno) kair. aukštupys, 6,2 km ilgio, su aukštupiu 16 km; teka iš Metelio ež., kur debitui reguliuoti įtaisyta užtvanka, suka vandens malūną ties Metelių dv., susijungusi su Obelyte (iš Obelijos ež.), sudaro Peršėkę. Baseino plotas 65 km², vid. debitas 0,5 m³/sek.

Metellus žr. Metelas.

Metempsichozė (gr. metempsychōsis ‚sielų persikėlimas'), arba reinkarnacija (lot. reincarnatio ‚kartotinis įsikūnijimas'), tikėjimas, kad siela, kūnui mirus, persike-

lia į kitą žmogaus bei gyvulio kūną ar į augalą. M. remiasi vaizdavimusi, kad siela gali skirtis nuo kūno. Daugelis primityvių tautų tiki, kad protėvių sielos atgimstančios jų palikuonyse arba kad jos persikeliančios į žmogui gimingą gyvulį. Pagal tikrąjį m. mokslą gimimų kartojimosi ratas laikomas bausme už pirminę nuodėmę. Klasišką išraišką šis mokslas gavo Indijoje nuo Upanišadų laikmečio. Jis čia buvo susietas su indų religijos pagrindine sąvoka Karma (žr.), dėsniu, nustatančiu m. eigą pagal gyvenime atliktus gerus ir blogus darbus. Gimimų ratas (Samsara) laikomas našta ir kančia, kurios išvengti filosofas ir mistikas stengiasi išganingu pažinimu ir nusigręžimu nuo šio pasaulio. Iš Indijos m. mokslas atėjo į Graikiją. Jam atstovavo ir gr. filosofai: orfikai, Pitagoras, Platonas. Orfikai tikėjo, kad dieviškoji žmogaus siela kalinama kūne (sōma) tartum kape (sēma) ir veržiasi į aną pasaulį. Dioniziškumas nori nusikratyti blogio titaniškumu. Atgailaudama už kaltes, siela keliauja iš kūno į kūną. Ją skaidrina teisingas gyvenimas ir susilaikymas nuo visokio valgio, kilusio iš gyvų būtybių (mėsos, kiaušinių). Šį sielų kilnojimosi mokslą iš orfikų perėmė Pitagoras, iš pitagoriečių lankydamasis P. Italijoje Platonas (žr.), kuriam šis mokslas padėjo išspręsti net jo svarbiąsias filosofines problemas. Idėjų, t.y. amžinųjų paveikslų, tikrojo pasaulio, sudarančio Platono ontologijos ir iš viso filosofijos centrinę dogmą, pažinimas grindžiamas sielos prisiminimu (anamnēsis) to, ką ji prieš patekdama į kūną regėjusi aname tikrajame pasaulyje. M. tikėjo gnostikai, manichėjai.

A. Bertholet, Seelenwanderung 1904; *C. Clemen,* Das Leben nach dem Tode im Glauben d. Menschheit 1920; *O. Kern,* Die Religion der Griechen 3 tt. 1926–38; *C. De Henseler,* L'âme et le dogme de la transmigration dans les livres sacrés de l'Inde 1928; *M. Dessoir,* Vom Jenseits der Seele ⁶1931; *W. Stettner,* Die Seelenwanderung bei Griechen und Römern 1934; *O. Gigon,* Ursprung der griechischen Philosophie 1945; *Raven,* Pythagoreans and Eleatics 1948; *A. E. Jensen,* Mythos und Kult bei den Naturvölkern 1951. *A.Rkš.*

Metenaminas žr. Heksametilentetraminas.

Meteoras (gr. meteōros ‚esąs ore'), arba krintanti žvaigždė, yra į Žemės atmosferą patekęs ir nuo trinties įkaitęs meteoritas (žr.). Giedrią naktį iš bet kurios vietos paprasta akimi matoma nuo penkių iki dešimties m. Didelis skaičius m. matomas tik pro teleskopą. Iki vidurnakčio stebėtojas mato m., kurių greitis didesnis už Žemės greitį aplink Saulę. Po vidurnakčio matomi įvairaus greičio m. Todėl jų dažnumas yra didesnis. Apskaičiuojama, kad per parą jų nukrinta nuo 20 iki 25 mil. akimi matomų ir nuo 5 iki 10 bilijonų teleskopinių m. Iš m. greičio ir šviesumo galima apskaičiuoti jo masę. Tokie skaičiavimai rodo, kad tokiu būdu į Žemę kasdien patenka apie vieną toną meteoritų. Toks iš erdvių krintančios masės kiekis padidins Žemės skersmenį maždaug vienu centimetru per bilijoną metų.

Kartais trumpu laiku matoma labai daug m.; tat vad. žvaigždžių lietus. Tokiu atveju gausūs m., atrodo, krinta visi iš to paties dangaus taško, vad. radiantu. Pagal žvaigždyno vardą, kuriame yra radiantas, vadinami ir patys m., pvz. Andromedidai, Drakonidai, Leonidai (žr.), Lyridai. Šiuo metu žinoma nuo 500 iki 600 meteoritų grupių, kurios sukelia žvaigždžių lietų — labai didele dauguma menko tankumo ir silpno šviesumo. Vidutiniškai m. pasidaro matomas apie 110 km aukštyje ir žėri apie vieną sekundę, per kurią jis nukrinta iki 80 km aukščio.

Perkeltine prasme m. vadinama tai, kas staiga atsiranda, padaro efektą ir greitai išnyksta. *Č.M.*

M. k r a t e r i a i yra duobės, išmuštos žemės paviršiuje krintančio meteoro. Jos apskritos ir įvairaus didumo — nuo kelių m. ligi kelių km skersmens. Tik labai dideli m., sverią šimtus tūkstančių tonų, pajėgia prasimušti nesudegę per atmosferą ir nenustoję viso kosminio greičio. Labai dideliu greičiu, nemažiau kelių km per sekundę, krintą m. smūgio momentu sprogsta ir dingsta dujomis. Smūgio vietoje ir žemės pluta paviršiaus atitinkamame gylyje virsta nuo karščio dujomis. Tuo būdu susidaręs sprogimas išrausia krateri. Kadangi m. sprogimo metu dingsta dujomis, tai nė krateryje, nė aplink jį nerandama didesnių m. Mažesniu greičiu krintą

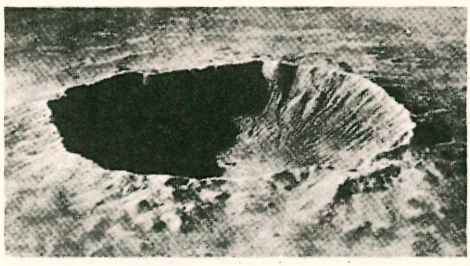

Meteoro krateris ‚Velnio tarpeklis' Arizonoje

m. išmuša kraterį savo svoriu ir iš kraterio dydžio galima spręsti apie patį m. didumą. Pasauly yra 10 žinomų didelių m.k. ir keletas abejotinos kilmės. Didžiausias m. k. yra Chubb (pavadintas arktinės Amerikos tyrinėtojo F. W. Chubb garbei jo vardu), aptiktas 1950 Kanados šiaurėje, š. Labradoro pusiasalio pakraštyje. Jo skersmuo 3600 m. Didumo antrasis yra 1891 aptiktas JAV Arizonoje, pramintas Velnio tarpekliu; jo skersmuo 1200 m, gylis 170 m, kraštų pylimai 40–50 m. Estijos Saaremos saloje 1937 inž. I. A. Reinoldas aptiko 6 m.k.; didžiausio iš jų skersmuo 110 m, o gylis 16 m. Sovietų Rusijos Pajūrio krašte 1947 II 12 nukrito didžiausias pasaulyje pastebėtas m., pramintas Cuchome-Alinsko meteoru, kuris sudužo į daugybę gabalų, išmušusių per 100 kraterių, 0,5–28 m skermens. *A.B.*

Meteoritas (iš gr. meteōros ‚esąs ore'), kitaip dar vadinamas aerolitu, uranolitu ir sideritu, yra mažas dangaus kūnas, kuris matomas tik tuomet, kai susiduria su Žemės atmosfera ir dėl savo didelio greičio trinties į orą įkaista iki skaistaus žėrėjimo (žr. Meteoras). Daugumo m. takai erdvėje yra atsitiktiniai, tačiau yra m. grupės, kurios keliauja kartu aplink Saulę. Kai kurios m. grupės sudaro spiečius, kuriuose m. skrieja kartu elipsišku taku apie Saulę. Kitos grupės yra vad. srovėmis. Pastarųjų grupių m. pasiskirstę didelėje savo elipsiško tako dalyje arba net ir per visą taką aplink Saulę vienodai nusitęsę. Spiečiaus pavyzdį sudaro Leonidai, kurie sukelia periodiškus žvaigždžių lietus, pasirodančius tada, kai spiečius pereina Žemės tako vietą, kurioje tuo metu kaip tik yra Žemė. M. srovės pavyzdžiu gali būti Perseidai. Srovė duoda žvaigždžių lietų reguliariai kiekvienais metais, kai Žemė, skriedama aplink Saulę, patenka į šią srovę. Didžiųjų planetų, ypač Jupiterio, traukos įtakoje m. takai aplink Saulę kiek keičiasi. Dėl to kai kurios srovės ar spiečiai nutolsta nuo Žemės tako ir jų sukeliami periodiški žvaigždžių lietūs susilpnėja arba visai liaujasi. O naujos m. grupės takas kartais įeina į Žemės orbitą, ir pasirodo naujī periodiški žvaigždžių lietūs. Pagal žvaigždžių lietaus tankumą apskaičiuojama, kad vidutiniškai atstumai tarp spiečiaus ir srovės atskirų m. yra apie 100 km. Meteorų žėrėjimas rodo, kad daugumas m. sveria po 0,0002 gramų. Riešuto didumo m., krisdamas į Žemę, apšviestų apylinkę tiek pat, kiek apšviečia pilnatis. Tačiau pasitaiko didelių m. Didžiausias žinomas m. yra nukritęs P. Afrikoje. Apskaičiuojama, kad krisdamas jis svėrė apie 80 tonų. Vienas jo gabalas, apie 50 t, guli apie 20 km nuo Grootfonteino, pietvakarių Afrikoje. Paprastai m., susidūręs su Žemės atmosfera, susprogsta į daug dalių. Pvz. 1938 Sibire nukritęs m., kurio sukelta oro banga išdaužė langus už 80 km nuo kritimo vietos, yra išmušęs žemėje bent dešimt kraterių po 50 m skersmens. Didžiausias į muziejus atgabentas m. yra Ahnighito, padėtas Naujorko gamtos muziejuje; jis sveria 36,5 tonos.

Didžiausias meteoritas p. v. Afrikoje

M. cheminė sudėtis nustatyta spektroskopiškai, jų žėrinčio kritimo metu ir, be abejo, tiesiogiai tyrinėjant atrastuosius žemėn nukritusius m. Jie yra dviejų pagrindinių rūšių — geležies ir akmenų. Atrastų m. tarpe geležies m. yra apie 2,5 kartų daugiau, negu akmens. Mat, akmens m. suskyla į smulkesnius gabalus ir sunkiau atpažįstami, negu geležies. Iš visų m., kurie atrasti tuojau po kritimo, akmens m. yra 20 kartų daugiau, negu geležies. Geležies m., be geležies, turi nuo 5 iki 20% nikelio. Akmens m. susideda iš 30–55% silikos (smėlio) ir likutis kitų mineralų. Yra m., kurie sudaryti iš akmens ir geležies — atrodo kaip akmens kempinė prisitraukusi geležies.

Žinoma ir Lietuvoje nukritusių m. 1929 II 9 Padvarninkų k., Anykščių vls. nukrito m., kurių gabalų rasta tų pačių metų rudenį. 1933 II 2 Rundžių ir Klepšių k., Žemaitkiemio apl. (Ukmergės aps.) taip pat nukrito m. Iš viso ten rasta 16 nevienodo dydžio gabalų (apie 30 kg), kurių didžiausias svėrė 7,2 kg. Visi čia surasti m. yra VDU mineralogijos muziejuje (Č. Pakuckas, M. — N. Romuva 112, 1933). *Č.M.*

Meteorizmas (gr. meteōrismos ‚išsipūtimas') pilvo išsipūtimas dėl žarnyne pri-

sirinkusių dujų, trukdąs kvėpavimą ir širdies veikimą.

Meteorografas (gr.) sudėtingas prietaisas įvairiems meteorologiniams reiškiniams — oro temperatūrai, slėgimui ir drėgnumui, o taip pat vėjo greičiui ir krypčiai — tuo pačiu metu automatiškai užrašyti.

Meteorologija (gr.) — geofizikos dalis, mokslas apie atmosferos fizinį stovį ir joje vykstančius reiškinius. M. tiria oro pasikeitimus ir jo elementus (temperatūrą, drėgnumą, slėgimą, atmosferos elektrinį stovį, saulės švietimą, debesuotumą, kritulius, vėją ir kt.).

Meteorologinės stotys Lietuvoje. Ligi I pas. karo Lietuvoje teveikė rusų Vyriausios fizinės observatorijos prižiūrimos stotys Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Kelmėje, Mikužiuose; be to, dar veikė kelios Vilniaus žemės ūkio d-jos stotelės, pvz. Benekainyse. Pirmos nepriklausomos Lietuvos stotys buvo įsteigtos Kaune 1921, Dotnuvoje, Palangoje; vėliau stočių tinklas buvo praplėstas į apskričių miestus, žemės ūkio mokyklas ir t.t. Stočių sąraše duotos geografinės koordinatos, altitudė nuo j.l. ir vid. kritulių aukštis milimetrais, redukuotas 1920–43 periodui (žr. lentelę).

Lietuvoje meteorologinių stočių pranešimus rinko, tvarkė ir skelbė Klimatologijos institutas (žr.) Kaune. *S.K.*

LIETUVOS METEOROLOGINĖS STOTYS

Vieta	Platumas	Ilgumas	Altitudė m	Krituliai mm
Vilnius	54°41′	25°15′	135	620
Kaunas	54 55	23 56	83	600
Klaipėda	55 43	21 8	2	700
Palanga	54 55	21 4	4	625
Mikužiai	55 34	21 32	40	840
Balčiai	55 21	21 59	70	740
Plungė	55 55	21 51	130	765
Laukuva	55 37	22 14	160	695
Tauragė	55 15	22 17	40	680
Telšiai	55 59	22 15	149	695
Mažeikiai	56 19	22 21	70	585
Jurbarkas	55 5	22 46	17	655
Raseiniai	55 23	23 7	110	605
Joniškis	56 14	23 37	50	530
Kauliškiai	56 20	23 16	70	545
Šiauliai	55 56	23 19	128	540
Dotnuva	55 24	23 52	71	565
Kėdainiai	55 18	23 59	40	540
Joniškėlis	56 2	24 10	48	530
Panevėžys	55 44	24 22	57	580
Ukmergė	55 15	24 46	64	600
Biržai	56 12	24 45	55	605
Kupiškis	55 50	24 59	95	550
Molėtai	55 14	25 26	155	675
Utena	55 30	25 36	120	590
Salos	55 49	25 22	102	550
Rokiškis	55 58	23 35	135	615
Dusetos	55 45	25 50	105	560
Zarasai	55 45	26 15	154	650
Pažeimenė	55 2	25 52	140	650
Adutiškis	55 10	26 35	145	530
Ašmena	54 26	25 56	170	595
Lyda	53 51	25 18	160	575
Benekainys	54 15	25 20	170	600
Suvalkai	54 6	22 56	160	620
Druskininkai	54 1	23 59	90	650
Veisiejai	54 6	23 41	115	620
Alytus	54 24	24 6	120	600
Varėna	54 16	24 33	130	620
Lazdijai	54 14	23 31	128	570
Prienai	54 38	23 57	63	580
Marijampolė	54 33	23 21	74	550
Šikšniai	54 40	22 49	53	630

Meteoropatologija (gr.), arba geomedicina, mokslo sritis, nagrinėjanti oro įtaką sveikatai.

Měterkviečiai k. Šilutės aps. Čia yra kasinėtas naujojo geležies amžiaus kapinynas.

Mėtežerynai (vok. Gr. Friedrichsdorf, sov. Gastellovo) bžk., 8 km į v.p. nuo Gastų, prie plento Tilžė–Gastos–Nemunynas. Kaimas yra 2 km ilgio, ištysęs abipus plento, jo rytinę dalį statmenai kerta Kaukėnų-Skaisgirių plentas. 1939 buvo apie 900 gyv. Kraštas pelkėtas, trobesiai mediniai, stogai dengti šiaudais arba malksnomis. Bažnyčia medinė, su mažu bokštu. — Apylinkė nusausinta 1830–40. Kolonistams valdžios išnuomota žemė 1850 perėjo gyventojų nuosavybėn. Kolonija įkurta norint pritraukti darbininkų miškų darbams.

Metidja žr. Metidža.

Metidža (Metidja, kitaip Mitidja) klonis Alžiro Atlaso kalnuose, į p.v. nuo Alžiro; 100 km ilgio, 15 km pločio. Reguliuojant vandenį drėkinamoje žemėje auginama daržovės, vaismedžiai, vynuogės. Jis yra svarbiausia prancūzų kolonistų ūkių sritis visame Alžire.

Mėtyklė 1. įskeltu galu lazdelė akmenukams svaidyti. Į m. skėlį įspraudžiamas akmenukas ir, ją kelis kartus apsukus, staigiu rankos ištiesimu iš skėlio ištrenkiamas. Toliausia iš m. pavyksta išmesti apkritus ir paplokščius akmenukus. Norint iš m. akmenuku taikinin pataikyti,

ranka m. nesukama, bet nusitaikius tiesiog tiesiama; įpratę vaikai pataiko gana tiksliai, kartais nukaudami ne tik skrendantį paukštį, bet ir kiškį. Kitur ši m. vadinama ir laidykle.

2. Akmenims svaidyti virvutė, svilinė. Jos dvigubas ilgis sutinka su vaiko, jaunuolio ūgiu: ištiesus ranką, ji turi vos liesti žemę. Iš tos pat virvutės, sąlankoje išneriamas lizdas, padarant virvutę trilinką, įdedamas akmenukas, ir apsukus kelis kartus, išsviedžiamas (paleidžiant vieną m. galą). Šia m. taip pat svaidoma į taikinį, o labai dažnai naudojama nukauti skrendančiai varnai ir kt. *A.Mž.*

Metilacetofenonas arba metil p - tolil ketonas, $CH_3CO-C_6H_4-CH_3$ (1.4), yra bespalvis malonaus šliaudros (Crataegus oxyacantha L.) žiedų kvapo skystis, kuris verda 227° (112,5°/11 mm) temperatūroje; jo $d^{25}/_{25}$ 1.002, n^{20}/D 1.5335. Jis gaunamas iš tolueno ir acetanhidrido, pagal Friedel-Craftso reakciją:

$$2C_6H_5CH_3 + CH_3CO-O-OCCH_3 \ (+AlCl_3) \rightarrow 2CH_3CO-C_6H_4-CH_3 + H_2O.$$

M. kartu su acetofenonu ir p-metoksiacetofenonu, vartojamas tualetinių muilų gamyboje ir gėlinio tipo (ypač mimozos, nupiauto šieno, šliaudros, jazmino ir sausmedžio) kvepaluose; taip pat tabako kvapui pagerinti.

P. Z. Bedoukian, Perfumery Synthetics and Isolates 1951; *V. M. Rodionov,* Chimija i technologija dušistych veščestv 1953. *J.Vbr.*

Metilalis dimetoksimetanas, formaldehido dimetilacetalis, $CH_2(OCH_3)_2$, yra bespalvis skystis, lydosi −105°C ir verda 42,3°C temperatūroje. Jo lyg. sv. 0,8560. M. lengvai tirpsta alkoholyje, etilo eteryje ir kiek mažiau vandenyje. M. gaunamas distiliuojant formaldehido-metanolio rūgštų tirpalą arba veikiant paraformaldehido-metanolio skiedinį druskos rūgštimi, cinko chloridu ir pn. M. naudojamas formaldehidui pavaduoti cheminėse reakcijose. M. yra geras tirpiklis. *A. Vtk.*

Metilamidai yra amidų kiltiniai, kuriuose vienas ar abu su azotu surišti vandeniliai pavaduoti metilo radikalais: $RCONHCH_3$, $RCON(CH_3)_2$. Paprasčiausias dimetilamidas, N - dimetilformamidas: $HCON(CH_3)_2$, yra bespalvis skystis, verdąs 152,8° temperatūroj; jo $d^{15.6}/_{15.6}$ 0.953 – 0.954, n^{25}/D 1.4269. Jis maišosi bet kuriuo santykiu su daugumu organinių tirpiklių ir daugeliu neorganinių skystų junginių. Jame neblogai tirpsta vinilo dervos ir daug kitų mažai tirpių medžiagų (polimerų, darylų, neorganinių druskų), o taip pat acetilenas, butadienas ir įvairios rūgščios dujos. Dėl šių ypatingų tirpiklinių savybių dimetilformamidas yra įgijęs gana didelės praktiškos reikšmės. *J.Vbr.*

Metilaminai yra amoniako kiltiniai, kuriuose dalis arba visas amoniako vandenilis pavaduotas metilo radikalais. M. yra trys: monometilaminas (H_3C-NH_2), dimetilaminas ($H_3C-NH-CH_3$) ir trimetilaminas [$N(CH_3)_3$]. Visi trys yra bespalvės amoniako kvapo dujos. Monometilaminas verda −6,32°, dimetilaminas +6,88° ir trimetilaminas +2,87° temperatūroje. Visi jie gerai tirpsta vandenyje bei žemesniuose alkoholiuose, ir lengvai dega, sudarydami su oru sprogstamuosius mišinius. M. gaunami katalitiškai dehidruojant metilo alkoholio ir amoniako garų mišinį 300–500° temperatūroje. Rinkoje sutinkami 24–40% koncentracijos vandens tirpaluose arba suspausti plieniniuose buteliuose. Visi trys m. labai svarbūs cheminei pramonei. Monometilaminas ir dimetilaminas vartojami vaistų, darylų, insekticidų, fungicidų, baktericidų, sprogalų, skalbimo priemonių, tirpiklių ir daugelio kitų cheminių medžiagų gamyboje. Trimetilaminas yra pagrindinė žaliava cholino (žr.) ir daugelio kitų ketvirtinių amonio junginių.

T. Meyer, Über die Herstellung der Methylamine nach katalytischen Methoden 1951; *V. Grignard, G. Dupont et R. Locquin,* Traité de chimie organique XII, 1951. *J.Vbr.*

Metilas yra vienavalentis radikalas (žr.), sudarytas iš vieno anglies ir trijų vandenilio atomų: $-CH_3$. Būdamas nepaprastai aktyvus, m. radikalas ilgai buvo žinomas tik junginiuose, tačiau 1929 F. Paneth ir W. Hofeditz įrodė, kad jis gali egzistuoti ir laisvas. Laisvas m. radikalas, $\cdot CH_3$, buvo gautas skaldant vandeniliu atskiestus tetrametilšvinio garus 600–800° temperatūroje, 1–2 mm slėgime: $(CH_3)_4Pb \leftrightarrows Pb + 4\cdot CH_3$. Vėliau laisvam m. radikalui gauti buvo rasta ir kitų būdų. M. radikalas teišbūna laisvas tik labai trumpą momentą: jo amžiaus vidurkis tesiekia 0,0084 sek. M. ir kitų laisvų radikalų atradimas padėjo išaiškinti daugelio cheminių reakcijų mechanizmus.

M. radikalas junginiuose yra nepaprastai paplitęs. Jis sutinkamas daugume organinių junginių, kuriuose jis gali būti surištas su anglies atomu, pvz. angliavandeniliuose (žr. Izoprenas, Toluenas) arba metilketonuose; su deguonies atomu, pav., metilo eteriuose (žr.) arba metilo este-

riuose (žr.); su azoto atomu, pav., metilaminuose (žr.) arba metilamiduose (žr.) ir daugybėje kitokių kombinacijų.

W. A. Waters, The Chemistry of Free Radicals 1950; *Edgar W. R. Steacie,* Atomic and Free Radical Reactions 1954. *J.Vbr.*

Metilenas yra radikalas, CH_2. Kaip beveik ir visi radikalai, laisvo pavidalo nepasitaiko, bet įeina į junginius, pvz. metileno chloridą (žr.), metileno jodidą (žr.) ir daugelį kitų organinės chemijos junginių.

Metileno chloridas, CH_2Cl_2, vad. dvichloris metanas, lengvai garuojąs bespalvis skystis. Jo garai nedega ir, susimaišę su oru bei padegti, nesprogsta. Vartojamas kaip tirpintuvas celiuliozės acetatui ir kitiems organiniams junginiams; taip pat tirpdo riebalus ir vartojamas cheminėse valyklose.

Metileno jodidas (kiti rašo ir m. iodidas), CH_2I_2 arba CH_2J_2, smarkiai šviesos spindulius užlenkiąs skystis, vartojamas perskirti mineralų mišinius, nustatyti lyg. sv. mineralų ir kitų medžiagų, ir gaminti rentgeno spinduliams kontrastines medžiagas. *P.Jc.*

Metileno mėlis 3,9–bis–metilaminofenazotiono chloridas, $C_{16}H_{18}N_3SCl \cdot 3H_2O$ yra žali kristalai. Jis priklauso tiazino grupės darylams ir anksčiau buvo naudojamas vilnai ir šilkui dažyti. Dabar daugiau taikomas bakteriologijoj bei naudojamas kaip reagentas, pvz. kaip indikatorius. Be to, m.m. kartais vartojamas kaip antiseptikas bei priešnuodis cianidu apsinuodijusiems gydyti. *A.Vtk.*

Metileno oksidas žr. Formaldehidas.

Metilo alkoholis, metanolis, medžio spiritas, CH_3OH, yra bespalvis, kiek aštraus kvapo (ypač jeigu nešvarus), neutralus skystis. M.a. verda 64,5–64,7°C temperatūroje. Jo lyg. sv. 0,79609,15°C temp. M. a. lengvai tirpsta (maišosi) alkoholyje, eteryje ir vandenyje bei kituose skysčiuose. Gamtoje m. a. randamas esterių pavidale augalinės kilmės medžiagose, pvz. eteriniuose aliejuose, lignine bei alkaloiduose. Sakoma, kad R. Boyle (1661) buvo pirmasis nustatęs m.a. medienos sausos distiliacijos produktuose. Kiek vėliau Berthelot (1858) pagamino m.a. iš metilo chlorido. Iki I pas. karo m.a. gaudavo išimtinai iš medienos sausa, frakcinuota distiliacija. Dabar apie 90% m.a. pagaminama sintetiniu būdu, būtent, veikiant anglies monoksido ar anglies dioksido ir vandenilio dujų mišinį, spaudžiamas 200 atm. slėgimu ir apie 400°C temp. atitinkamais katalizatoriais (žr.). Katalizatoriai šiam reikalui būna įvairių metalų oksidų mišiniai, pvz. cinko, chromo ir pn. Šiam reikalui vartojamas dujų mišinys (anglies oksidai ir vandenilis) gaunamas iš įvairių žaliavų ir priklauso nuo vietos sąlygų, pvz. Europoje naudojamas koksas ir panašios medžiagos, o JAV metanas ar natūraliųjų dujų mišinys. Sintezei tinkamos proporcijos dujų mišinys yra spaudžiamas kompresorių ir leidžiamas per pašildytuvus (čia pasiekiama reikiama reakcijos temperatūra) į vamzdinį krosnį pripildytą katalizatoriumi. Iš čia dujos patenka į šaldiklių-separatorių sistemą, kur kondensuojamas ir atskiriamas m.a. Po to jis švarinamas frakcinuota distiliacija arba cheminiais būdais. M.a. naudojamas įvairiems reikalams: sintezei, pvz. formaldehido, kaip tirpiklis, spiritui denatūruoti, vandens užšalimo temperatūrai žeminti (automobilių ir kitų variklių aušintuvuose) ir kitiems reikalams.

M.a. yra nuodingas. Geriant jį arba jo mišinius bei kvėpuojant ilgesnį laiką m.a. garus žmogus apanka bei šiaip apsinuodija. Didesni m.a. kiekiai veikia mirštamai. Dėl savo nuodingumo nevisur jis gali būti naudojamas kaip tirpiklis. *A.Vtk.*

Metilo celiuliozė žr. Celiuliozės kiltiniai.

Metilo chloridas, chlorometilas, formulė CH_3Cl, bespalvės dujos, spaudžiamos pavirsta eterinio kvapo ir saldaus skonio skystimu. Dega rūkstančia liepsna, kietėja –97°, verda (t.y. virsta dujomis) –24°C temp. Labai nedaug tetirpsta vandenyje. Vartojamas šaldymo sistemose.

Metilo esteriai gaunami metilo alkoholiui reaguojant su organinėmis rūgštimis arba jų chloridais ar anhidridais:

$$CH_3OH + RCOOH \rightarrow RCOOCH_3 + H_2O;$$
$$CH_3OH + RCOCl \rightarrow RCOOCH_3 + HCl;$$
$$2CH_3OH + RCO{-}O{-}OCR{-}2RCOOCH_3 + H_2O.$$

Reakciją pagreitina (katalizuoja), pvz. maži kiekiai sieros rūgšties. Paprasčiausias metilo esteris, m e t i l o f o r m i a t a s: $HCOOCH_3$, yra lakus malonaus eterinio kvapo skystis, kuris verda 31.8° temperatūroje, jo $d^{15}/_4$ 0.98149, n^{20}/D 1.344. Plačiai vartojamas vabzdžių vikšrams naikinti grūduose, džiovintuose vaisiuose, tabake. M e t i l o a c e t a t a s yra taip pat malonaus kvapo skystis, kuris verda 57,2° temperatūroje; jo $d^{20}/_4$ 0.933, n^{20}/D 1.3612. Tai svarbus tirpiklis acetilceliuliozei, daugeliui dervų ir kt. pramoninių medžiagų.

M.e. yra tūkstančiai. Daugelis jų, pvz. metilo metakrilatas (žr. Metakrilinė rūgštis), metilo sulfatas (žr.), turi didelės praktiškos reikšmės.

G. W. Hunter, Preparation, Purification and Refractive Index Determinations of the Methyl, Propyl and Isopropyl Esters of Some Saturated Fatty Acids 1946; *V. Grignard, G. Dupont et R. Locquin,* Traité de chimie organique IX. 1939. *J.Vbr.*

Metilo eteriai yra junginiai, kuriuose metilo radikalas per deguonį sujungtas su kitu alkilo, arilo ar kuriuo kitokiu radikalu: CH_3–O–R. Paprasčiausias šių junginių yra dimetilo eteris, dažnai vadinamas tiesiog metilo eteriu: CH_3–O–CH_3. Tai bespalvės dujos, kurios verda –23,65° temperatūroje. Jis gaunamas katalitiškai dehidruojant metilo alkoholį: $2CH_3OH \rightarrow CH_3–O–CH_3 + H_2O$. Vertingas tirpiklis žemose temperatūrose; taip pat vartojamas šaldytuvuose, kur jį pakaitomis suspaudžiant ir išgarinant gaunama pageidaujamoji žema temperatūra. Metilo alkoholiui prisijungiant prie neprisotintųjų angliavandenilių dvilinkų jungčių susidaro mišrūs metilo ir aukštesniųjų alkilų eteriai: $CH_3OH + CH_2 = CH–R \rightarrow CH_3–O–CH_2CH_2–R$. Kai kurie šių junginių yra vertingi tirpikliai. Mišrūs m.e., kuriuose antras radikalas yra aromatinis, pvz. β-naftil metil eteris, p-krezil metil eteris, yra svarbios kvapiosios medžiagos.

V. Grignard, G. Dupont et R. Locquin, Traité de chimie organique V, 1937. *J.Vbr.*

Metilo sulfatas paprastai vadinamas dimetilsulfatas, $(CH_3)_2SO_4$. Tai bespalvis, labai nuodingas skystis, kuris verda 188°, o sukristalintas lydosi 31,8° temperatūroje; jo $d^{20}/_4$ 1.3322, n^{20}/D 1.3874. Tirpus organiniuose tirpikliuose, labai mažai vandenyje. Gaunamas sieros trioksidui reaguojant su metilo eteriu 40° temperatūroje: $SO_3 + CH_3OCH_3 \rightarrow (CH_3)_2SO_4$. Svarbi aminų ir fenolų metilinimo priemonė darylinių pusfabrikačių gamyboje. *J.Vbr.*

Metimas dideliu pluoštu siūlų išlenkimas audiniui. Juostų, pakelčių ir kt. austinių pakinktų metmenis išlenkia arba apmeta ant stalo lentos, suolelio kojų, kartais paprastu lenktuvu ir t.t. Iki XIX a. vidurio audeklui metmenis lenkė tiesiog ant pirkios sienos. Tuomet kiekviena ilginė (nuo durų iki stalo) pirkios siena turėjo ‚mestuvus', t.y. jos abiejuose galuose maždaug po 1 m nuo kertės, pradedant antruoju sienos vainiku ir baigiant gero vyro aukščiu, buvo išgręžta po 10–12 skylučių, į kurias lengvai buvo įstatomi 20–25 cm ilgio drožtiniai kuoliukai. Stalo kertėje, viršutinio kuoliuko lygyje, maždaug 0,5 m atstume buvo dar du kuoliukai (‚skiemeniniai'), audeklo skiemenims išskirti. Apatinių (antrojo vainiko) kuoliukų tarpas tarp kuoliukų buvo padalytas į 4 ir 3 dalis (5 vietos), kad nemetant pilnos ‚sienos', turėtum jos ketvirtinę ar tretinę padalą. Tokių sieninių mestuvų įgrąžos dar iki paskutinių metų buvo galima rasti kiekvienoje baudžiavos metais statytoje ūkininkų ir mažažemių pirkioje; juos tebeliudija ir metmenų arba audeklo ‚sienos' pavadinimas. Metėja tuomet imdavo du siūlų kamuoliukus į krepšelį, siūlus užkabindavo už stalo kertės viršutinio kuoliuko, siūlus pertiesdavo per skiemenų kuoliukus ir juos aplenkdavo apie viršutinį kuoliuką antrame sienos gale, tiesdama vėl iki stalo kertės ir aplenkdama antrą kuoliuką (skiemenų nebedarydama), vėl durų link ir t.t., kol sudaro numatytų ‚sienų' skaičių, kur aplenkusi galinės sienos kuoliuką, tuo pačiu būdu su kiekviena ‚siena' kyla į viršų, ir padarius metmenų skiemenis, vėl grįžta, taip mesdama, iki įmeta reikalingą audeklo plotį (posmų skaičių). Jei metėja apskaičiuodavo, kad jos turimų metmenų neužteks pilnoms ‚sienoms', t.y. tiesiant siūlus per visą ilginę sieną, tuomet mesdavo tik sienos dalį, t.y. apatinę siūlų eilę lenkdama apie atkeltinį (pusėn, trečdalin ir pn.) kuoliuką. Nors šis m. būdas buvo labai lėtas ir vaikščiojimu metėją varginąs, tačiau į jį įpratusios moterys dar kurį laiką prie reketinių mestuvų nelinko; prie naujo m. būdo teperėjo jaunoji moterų karta. Reketiniais, arba naujaisiais, mestuvais metant, abu siūlai buvo užkabinami viršuje, pravedami pro skiemeninius kuoliukus ir toliau vyniojami mestuvus sukant iki reikalingo sienų skaičiaus; pasiekus paskutinės sienos galinį (apatinį) kuoliuką, mestuvai sustabdomi, siūlas aplenkiamas ir mestuvus sukant priešinga kryptimi, siūlas vedamas kiekvienos sienos taku iki viršaus, kur sudaromi skiemens ir vėl grįžtama atgal. Nepilnas sienas sudaro mestuvų blauzdų kraštiniais. R. Aukštaičiuose ir mestuvais metama senu įprastiniu būdu, tik po 2 siūlus vedant, o Užnemunėje ir V. Žemaičiuose meta 10–12. Paprastam m. siūlus veja į kamuolius arba ant įvairių reketėlių (krijelių), o daugiasiūliam — į dideles rites, kurias metant sudeda gulščias suktis į rėminį įtaisą ir visą 10–12 siūlų pluoštą praveda pro kairėj rankoj laikomą mẽtmę (vienos ar daugelio skylučių lentelę),

padedančią tuos siūlus suimti ir suguldyti m. takan siauru pluošteliu. M. audeklo įtekėjimą (dydį) skaičiuoja sienomis ir plúoštais (posmais, sruogomis). Metmenų siena nėra aiškiai aptarto ilgio. Seniau, sienos mestuvuose, atitiko 6–7 aršinas; tai perkėlus į reketinius mestuvus, susidarė apie 5 m ilgio; ji šiek tiek kinta ir nuo metamo audeklo sienų skaičiaus, nes juo mažiau sienų, juo jos ilgesnės susidaro (vijos įstrižainė susidaro kiek ilgesnė). Baigiant mesti, paskutinį siūlą prie kiekvienos ‚sienos' mezga kilpele, t.y. pažymi; dažnai šis siūlas įmetamas spalvotas. Patį audeklo plotį (tėketę) skaičiuoja pluoštais (sruogomis, posmais); ji sudaro 30 porų siūlų, suimtų kaspinėliu. Kiekviena metėja, kartais pasikvietusi ir kaimynes, metmenų įtekėjimą skaičiuoja sava patirtimi, įimdama ir siūlų storį; todėl ji gana tiksliai apskaičiuoja sienų skaičių ir pločio įtaką, bet paprastai tik saviems mestuvams. Jei kartais mesdama persiskaičiuoja, pasirodo, kad tokiam sienų skaičiui esant neįtekės numatytos sruogos, t.y. audeklas bus per siauras, visą mėtinį atgal išlenkia ir meta trumpesnį; metmenų išlenkimas yra daug sunkesnis, todėl ir metimą skaičiuojant, paprastai metmeninių siūlų visada lieka. Apmetus metinį, perriša kaspinu ar virvute skiemenis ir sumasto mastin, t.y. pradeda mastyti nuo sruogų galo (apačios), padaro kilpą iš viso metinio (metmenų tako) ir metėja, pro ją perkišusi ranką, įtraukia naują kilpą, kol visą audeklą sumasto mastin; mastis sutrumpina patį audeklą ir neleidžia metiniui susipinti, sudrikti, taip pat ją suvyniojus vytulan, patogu padėti ir laikyti. Žr. Mestuvai. *A.Mž.*

Mėtinės metams praėjus minima kokia nors sukaktis. Lietuvos kaime plačiausia buvo minimos mirties m., į kurias suvažiuodavo visi giminės ir buvo sukviečiami kaimynai bei pažįstami. Be m. bažnyčioje, kurias sudaro mišios ir egzekvijos, namuose būdavo didelės vaišės, kurių metu giedodavo psalmes ir ‚Diena rūsti' bei kalbėdavo poterius už visus tų namų mirusiuosius. Pilnomis m. buvo laikomos, jei visus susirinkusius vaišina, neišskiriant alaus ir net degtinės, 2 kartus; gerose m. susirinkusieji vaišinami 3–4 kartus, ir jos nusitęsia 2 dienas. Jei per laidotuves ryški rimtis, tai m. dažnai jos pritrūksta ir ryšku daug juoko bei sąmojo, ypač joms baigiantis. Vietomis Š. ir R. Lietuvoje po m., t.y. antrą m. dieną, įsijungia ir muzikantai, o visi susirinkusieji baigia jas net šokiais. Taip pat m. vadina ir vestuvių bei kt. sukaktį, kur šalia vaišių vyksta dar ir šokiai. *A.Mž.*

Metinės rievės dviskilčių ir plikasėklių medžių medienos sluoksnis kambio priauginamas drūtyn uždaru ratu vienerių metų būvyje. Kartais jos būna vingiuotos bei ekscentriškos. Vienų medžių m.r. ryškios (pvz. ąžuolo, pušies), kitų neryškios. Plotis (storis) įvairus, priklausąs nuo skirties, augavietės, metų klimatinių sąlygų ir kt. Esama vad. tariamųjų m.r., kada medis dėl ligos ar kitų neigiamų veiksnių sustodamas augti tais pat metais vėl atgauna augimą ir tuo būdu metų būvyje susidaro dvi nenormalios (rečiau ir daugiau) m.r. Pagal m.r. skaičių galima sužinoti medžio bei jo dalies norimam aukštyje amžių. Plg. Mediena, Stiebas.

Mėtinis kasmet tuo pat metu kaimo jaunimo ruošiamos vaišės ir šokiai. R. Lietuvoje m. esti paprastai didžiųjų švenčių ar atlaidų dienomis, kada į kaimą suvažiuoja svečių ir jaunimo. Atskirose vietose samdiniams leidžiama išvykti 3–4 kartus per metus į m. ir ūkio savininkas jiems duoda tas dienas savo arklius. Nuvažiavę į m., samdiniai priimami kaip ir ūkininkaičiai, neišskiriami iš kitų svečių, o jų arklys yra priimamas ir pašeriamas kaip kiekvieno svečio arklys. Iš m. samdiniai gali grįžti sekančios dienos pavakare.

Metinis Pasiuntinystės Laiškelis laikraštis, ėjęs Priekulėje 1914 I — 1915 VI. Iš viso išėjo 3 nr. po 4–6 psl. Leido Wangemano Pasiuntinystės Draugystė. Laikraštyje pranešama Vangemano misininkų d-jos lietuvių misininkų sąrašas. Gale pridėtas minėtai d-jai Lietuvoje surinktų aukų sąrašas. Duota taip pat keli straipsniai bei šiaip įvairenybių.

Metisas (prc. métis iš isp. mestizo ‚mišrus') 1. skirtingų žmonių rasių santuokos palikuonis, pvz. Amerikoje iš indėnų ir baltosios rasės žmonių mišrios santuokos gimę vaikai; 2. biologijoje naminių gyvulių skirtingų veislių mišrūnas.

Mėtytinės metimo varžybos. Po I pas. karo dar Lietuvos k. metimo varžybos buvo ne tik tarp paauglių, bet ir tarp kaimo vyrų. Sustoję mesdavo maždaug vienodo dydžio akmenukus į tolį, paprastai stebėdami, kur akmenukas krinta — ežere ar upėje. Mesdavo ir į aukštį, tik šiuo kartu vienu metu, kad būtų matyti, kurio akmenukas aukščiau iškilo. Kartais m. paimda-

vo vieną didesnį akmenį (apie 2 kg svorio) ir kiekvienas vyras mesdavo paeiliui, žiūrėdami, kurio ‚smagesnė' ranka, t.y. tvirtesnis. Taip pat m. varžyboms naudojo kalvio kūjį, kirvį ir t.t.

Metizacija (prc. métisation iš isp. mestizo ‚mišrus') įvairių veislių žemės ūkio gyvulių kryžminimas, norint pagerinti jų veislines ypatybes, pvz. produktyvumą, prisitaikymą prie vietos sąlygų ir kt.

Metmenys 1. a u d y b o j ilginiai audeklo siūlai, kuriais audeklas apmetamas, apmatai. Staklėse m. eina išilgai, o ataudai — skersai. M. su ataudais supinami įvairiais būdais, ir nuo to priklauso audeklo paviršiaus išvaizda, jo tankumas, glaudumas ir kt. M. verpia sukriau negu ataudus, nes ataudinio sukrumo siūlus skietas velka, jie trūksta. Todėl m. kaime verpia tik patyrusi verpėja, kurios siūlas jau yra lygus, nepluoštuotas ir kuri sugeba tiksliai, ypač verpdama vilnas, siūlą įsukti; pradedančiai verpėjai m. verpti visai neduoda. Spalvotiems audiniams m. dažo; daugelio juostų ir kitų audinių raštą sudaro tik iškelti ar nuskandinti m. Žr. Audimas 2. Perkeltine prasme m. yra kokio nors kūrinio apmatai, projektas.

Metòdas (gr. methodos ‚tyrinėjimas, sekimas') planingas elgesys su objektu, kad jį kuriuo nors atžvilgiu galimai greičiau, be keblumų ir nuostolių apvaldžius. Metodiškas tyrimas sujungia žinias apie objektą į vieningą visumą, faktinį konstatavimą pakeisdamas priežastingumo bei loginiu sąryšiu. M. yra todėl glaudžiai susijęs su moksliniu tyrimu bei sistemingumu; metodiškumas yra moksliškumo būtina sąlyga. Tačiau nėra bendro m. visoms mokslo šakoms, kiekviena disciplina turi savus m., kurie priklauso nuo tiriamųjų objektų savybių. Galutinis m. nustatymas bet kuriai objektų rūšiai priklauso nuo patirties, kuri modifikuoja ir papildo reliatyviai apriorines hipotezes, sudarytas iš panašių objektų dorojimo.

Apskritai, m. glūdi du momentai. M. skirsenos faktas bei klaidingo pritaikymo galimybė nurodo į m. o b j e k t y v ų momentą ta prasme, kad bet kuris m. yra esmiškai apspręstas tiriamojo objekto savybių. Bet kartu m. yra s u b j e k t y v u s elgsenos būdas, priklausąs nuo tiriančiojo žinių ir tikslo. Mokslų istorijoje m. sąmonės iškilimas yra susijęs su dėmesio nukreipimu į subjektyvųjį momentą. Graikams, kurių žvilgsnis buvo nukreiptas į daiktus, rūpėjo ne tyrėjo elgesys, bet atsiekis, todėl ‚methodos' paprastai reiškė patį mokslą arba mokslo turinį ir sutapo su lygiai objektyvia ‚episteme' bei ‚theoria'. Gi naujieji amžiai yra kaip tik linkę pabrėžti m. subjektyvųjį momentą, nes dabar mokslai reflektuoja ir į tyrėją; čia galima įžvelgti naujiesiems amžiams būdingos pažinimo teorijos ir iš jos išplaukiančio subjektyvizmo įtaką. Todėl nesutapimas, kad subjektyvizmo pagrindėjas Deskartas yra kartu ir m. sąmonės tėvas. Kasdienine prasme, m. svarbą dar labiau iškelia technologinė pažanga ir masinės gamybos reikalavimai. Dar žr. Mokslas, Mokslinė metodika.

R. Herbertz, Studien zum Methodenproblem und seiner Geschichte 1910; *M. R. Cohen ir E. Nagel,* Introduction to Logic and Scientific Method (daug laidų). *V.Dn.*

Metodijus (apie 825–885) slavų apaštalas, Leono sūnus, Kirilo (žr.) brolis. Kilęs iš spėjamai sugraikėjusios aukštojo luomo slavų šeimos, gyvenusios pusiau graikiškame, pusiau slaviškame Tesalonikų mieste. Dar prieš stodamas į vienuolyną, M. užėmė aukštą valdžios vietą Makedonijoje. Pasidaręs vienuoliu, M. iškilo ligi vieno Konstantinopolio vienuolyno virš. pareigų. Kartu su savo jaunesniu broliu Kirilu (Konstantinu) dirbo misijų darbą tarp bulgarų, moravų ir kitų slavų tautų. Sėkmingai skelbdamas krikščionybę tarp bulgarų Trakijoje, M. 861 atvertė į krikščionybę bulgarų karalių Borisą (Boris). Moravijos (Slovakijos) kng. Rostislavo, kuris norėjo savo pavaldinius krikščionis padaryti nepriklausomus vokiečių kunigų, pakviesti abu brolius 864 su Konstantinopolio patriarcho pritarimu atvyko į Moraviją ir ėmėsi misijų darbo bei krikščionių bažnyčios organizavimo, nepriklausomos nuo bažnytinės Vokietijos hierarchijos ir Salzburgo vokiečių dvasininkų kontrolės. M. ir Kirilui darbas sekėsi. Tačiau dėl savo bažnytinės veiklos slavų kalba M. ir Kirilas suėjo į konfliktą su vokiečių kunigais, iš Salzburgo besiskverbiančiais į Moraviją ir kitas slavų žemes ir laikiusiais pamaldas lotynų kalba. Vokiečių kunigų intrigų dėlei abu broliai buvo iškviesti į Romą pas popiežių pasiteisinti dėl bažnytinės slavų kalbos vartojimo pamaldose. M. pavyko išsiteisinti prieš popiežių, pareiškiant jam savo paklusnumą ir įrodant savo ortodoksiją. 869 M. įšventintas Moravijos vyskupu ir grįžo į Moraviją tęsti savo misijų. Toliau M. veikė Panonijoje kaip Sirmijos vys-

kupas, kurio žinioje buvo Dunojaus pakrantės su dabartiniu Passau ir dalimi dabartinio Salzburgo srities. 873 M. pasidarė Panonijos ir Moravijos arkivyskupu. Čia M. vėl įėjo į konfliktą su vokiečių kunigais, kurie ypačiai priešinosi bažnytinės slavų kalbos vartojimui bažnyčioje ir bažnytinėje liturgijoje. Besistengią slavus germanizuoti vokiečių kunigai 871 vėl skundėsi Romoje. Vokiečiams pavyko M. suimti ir įmesti į kalėjimą, bet iš čia jis buvo paleistas pop. Jono VIII įsakymu. Šis popiežius tačiau patenkino vokiečių kunigus ir uždraudė bažnyčios pamaldose vartoti ‚barbarišką kalbą'. M. vis dėlto ir toliau laikė pamaldas bažnytine slavų kalba ir dėl to 879 vėl buvo iškviestas į Romą. Čia jam vėl pavyko išsiteisinti prieš tą patį pop. Joną VIII ir gauti jo leidimą vartoti slavų liturgiją. 880 grįžęs į savo arkivyskupiją, M. toliau tęsė savo darbą, kentėdamas nuo nuolatinės vokiečių kunigų opozicijos ir kiviršydamasis su jais ligi pat savo mirties 885 Hardiše. M. palaidotas Velehrade. Po M. mirties vokiečių persvara vėl sustiprėjo, ir jiems pavyko M. įpėdinį Gosardą, kuris pats buvo slavas, išvaryti su visais slavų kunigais ir įvesti lotynų kalbą bažnytinėje liturgijoje. 1881 pop. Leonas XIII kanonizavo M. šventuoju. *K.Avž.*

Metodika (iš gr. methodikos ‚metodinis') praktinis mokymo metodų panaudojimo mokslas, nagrinėjąs bendruosius mokymo principus ir įvairius mokomosios medžiagos perteikimo būdus. Pedagogikoje skiriamos bendroji ir specialioji m. Bendrąja vadinama ta m. dalis, kurioje nagrinėjami bendrieji mokymo reikalavimai, tinką bet kuriai pamokai. Pagrindiniai jos klausimai yra pamokos tikslai, jos formos ir medžiagos perteikimo bei pasisavinimo principai. Ji dar vadinama didaktika arba tiesiog mokymo mokslu. Specialioji m. nagrinėja atskirų mokslo dalykų dėstymą ir jų kiekvienam tinkamus specialius mokymo metodus, priklausančius nuo jų mokomosios medžiagos. Kadangi kiekvieno mokomo dalyko (skaitymo - rašymo, skaičiavimo, muzikos, piešimo, fizinio lavinimo ir kt.) medžiaga yra kitokia ir perteikiama kitaip, tai ir specialioji m. paprastai skirstoma į atskirų mokslo dalykų metodikas. Tuo būdu mokytojų paruošimo institucijose yra dėstomos gimtosios kalbos, skaičiavimo, tėvynės pažinimo, gamtos, tikybos, piešimo, fizinio lavinimo, muzikos, rankdarbių, svetimųjų kalbų ir kitų mokomųjų dalykų m., supažindinančios su įvairiais tų dalykų dėstymo metodais ir duodančios praktinių nurodymų, kaip kiekvieno dalyko medžiaga turi būti dėstoma. *P.Mld.*

Metodistai nariai protestantiškos Metodistų bažnyčios. M. atskilo XVIII a. nuo Anglikonų, arba Episkopalinės, bažnyčios (žr.). Savo vardą gavo nuo to, kad jie reikalavo tikslaus ir metodiško Anglikonų bažnyčios apeigų ir įsakymų vykdymo. M. sumažino **Anglikonų bažnyčios tikėjimo** artikulus nuo 39 iki 25. M. turi misininkų įvairiose pasaulio šalyse. 1955 metodistų pasaulyje buvo apie 40 mil., jų tarpe apie 12 mil. JAV. Nuo 1881 kas 10 metų šaukia pasaulines m. konferencijas. Lietuvoje m. yra buvę apie 1000. Kaune jie įsikūrė 1900, turėjo savo bažnyčią Šančiuose (Juozapavičiaus pr. 101), 1924 VII 19 buvo įkūrę Episkopalų metodistų blaivybės draugovę, kuri buvo ir Lietuvos Blaivybės tarybos nariu. 1923–33 Klaipėdoje leido mėnesinį laikraštį ‚Krikščionystės Sargas'.

N. B. Harmon, Organization of the Methodist Church 1948.

Metodologija (iš gr. methodos ‚tyrinėjimas' ir logos ‚sąvoka, mokslas') teorinis mokslinių metodų mokslas. M. terminas vartojamas dvejopa prasme. Filosofijoje m. pavadinimas taikomas tai logikos mokslo daliai, kuri nagrinėja taisyklingo mąstymo bei pažinimo procedūras: indukcijos-dedukcijos, aprašymo, išaiškinimo ir galimumų metodus. Tačiau anglų kalboje, kurioje žodis ‚methodic' yra tik būdvardis, ir reiškia ne metodikos mokslą, o atitinka tik žodį m e t o d i š k a s, m. terminas vartojamas metodikos prasme.

Metolas yra p–metilaminofenolo druskų prekybinis pavadinimas. Šios druskos, ypačiai sulfatas: (1.4) $HO–C_6H_4–NHCH_3 \cdot \frac{1}{2}H_2SO_4$, vartojamos aiškintoju fotografinėje technikoje. M. gauti hidrochinonas veikiamas metilaminu aukštame slėgime, 200° temperatūroje; susidaro p–metilaminofenolas, kurį neutralizuojant sieros rūgštimi gaunamas metolas: $HO–C_6H_4–OH + CH_3NH_2 \rightarrow HO–C_6H_4–NHCH_3 + H_2O \ldots (+H_2SO_4) \rightarrow HO–C_6H_4–NHCH_3 \cdot \frac{1}{2}H_2SO_4$. Metolas lydosi suskildamas 250–260° temperatūroje. Metolo ištirpsta vandenyje apie 5% 25° ir apie 17% 100° temperatūroje.

M. Schiel, Chemie für Photographen 1954; *K. M. Hornsby,* Basic Photographic Chemistry 1956; *E. Mytum,* An Introduction to Photographic Materials 1956. *J.Vbr.*

Metonės vyskupija (Methoni, Modone, Methone), tituliarinė vyskupija P. Graiki-

joj. XVI ir XVII a. tituliariniais M. vyskupais yra buvę paskirti šie Vilniaus sufraganai: Jurgis Albinas 1550. Feliksas (domininkonas) 1554, Kiprijonas Vilinskis 1572, Mikalojus Pacas 1602, Abraomas Vaina (Voina) 1611, Jurgis Tiškevičius 1627, Stanislovas Nieborskis 1634, Jeronimas Lubartovičius iš Kovelio Sanguška 1644, Aleksandras Sapiega 1655, Gotardas Tyzenhauzas 1661.

Hierarchia Catholica III, 1913; IV, 1935.

Metonimija (gr. metōnymia iš meta onoma ‚vardo keitimas') literatūroj metaforos poskyris, vienas 14 Kvintilijono (žr.) tropų, reiškiąs giminingų žodžių keitimą, pvz. medžiaga vietoje gaminio, rašytojas vietoje jo raštų: plienas vietoje kardas, jis skaito Vydūną (vietoj Vydūno raštus).

Metono ciklas sen. graikų astronomo Metono (m. 432 pr. Kr.) pastebėtas ir jo vardu pavadintas laikotarpis, kurio ilgis yra 19 metų arba maždaug 235 sinodinių mėnesių (žr. Laiko skaičiavimas). Kadangi šie laikotarpiai yra beveik lygūs, tai po 19 metų mėnulio fazės pasikartoja tomis pačiomis metų dienomis (galimas vienos dienos svyravimas, pagal kilnojamų metų skaičių 19-kos metų laikotarpyje). Nikėjos bažnyčios susirinkimas sudarė taisyklę Velykų datoms nustatyti pagal Metono ciklą. Eilinis metų numeris bet kuriame cikle vad. auksiniu metų numeriu. Pvz. 1959 metų auksinis numeris yra 3.

Metopė (iš gr. metōpon ‚vieta tarp akių') graikų šventyklų doriečių stiliaus frize keturkampė lenta tarp triglifų, dažniausiai su reljefais. Pirmykštės m. buvo iš deginto molio su tapytomis figūromis, vėlesnės — iškaltos iš marmuro aukštu reljefu su dekoratyvinio ar mitologinio pobūdžio figūromis (pav. žr. LE V, 126; VII, 423, 434–435). Žymiausius m. reljefus turėjo Atėnų Partenono šventykla (Partenono frizas).

H. Köhler, Das griechische Metopenbild 1949.

Metrampažas (iš prc. metteur en pages ‚laužąs į puslapius') spaustuvėse vyresnysis rinkėjas, laužytojas, laužąs rinkinį į puslapius.

-metras (gr. mètron ‚matas') 1. sudurtinių matų pavadinimų galūnė (pvz. milimetras, centimetras, kilometras) arba matavimo prietaisų pavadinimų galūnė (pvz. termometras, barometras, magnetometras); 2. galūnė sudurtinių žodžių, rodančių užsiėmimą, pvz. geometras.

Metras (prc. mètre iš gr. mètron ‚matas') 1. metrinėje matų ir svarstyklių sistemoje pagrindinis ilgių matavimo vienetas. Nuo XVII a. įvairių Europos valstybių mokslininkai gyvai pradėjo bendrauti, bet tą jų bendravimą sunkino kiekvienos valstybės skirtingi fizinių dydžių vienetai. 1771 Paryžiaus mokslų akademija iškėlė mintį parinkti kurį nors gamtos pastovų ilgį ir jį visiems priimti ilgio vienetu. Akademija pasiūlė tokiu vienetu laikyti vieną dešimtmilijoninę dalį ketvirčio Paryžiaus dienovidinio ilgio. Jau 1772 prancūzai ėmėsi darbo ir pradėjo matuoti Paryžiaus dienovidinio ilgį. Matavimams vadovavo žymūs prancūzų mokslininkai J. Delambre ir F. Méchain. 1778 buvo išmatuota 9°40′, apskaičiuotas dienovidinio ketvirčio ilgis ir nustatyta jo dešimtmilijoninė dalis — metras. Tuo pasirėmę pagamino platinos stiebelį, kurio ilgis buvo lygus numatytai dienovidinio ilgio daliai. Jie pasiūlė vyriausybei įstatymo keliu tą ilgį pripažinti galutiniu teisingu ilgio vienetu (mètre vrai et définitif). Ilgio vienetas — metras — įstatymu priimtas 1778 XII 10. Pagamintas platinos etalonas padėtas apsaugai į respublikos archyvą. Dėl to jis vad. ‚archyviniu metru'. Tobulėjant technikai, ir tuo pačiu matavimo metodams, paaiškėjo, kad tas m. nevisiškai griežtai lygus numatytai dienovidinio daliai, bet 1870–72 posėdžiavusi I tarpvalstybinė komisija nenorėjo dar kartą keisti m. ilgį ir nutarė archyvinį m. palikti ilgio vienetu. Tos komisijos nutarimu padarytas naujas pavyzdinis m. iš tais laikais atspariausios žinomos medžiagos, platinos ir iridžio lydinio. 1882 šis m. prototipas palygintas su archyviniu ir padarytos kitų valstybių užsakytos kopijos, iš viso 31. Kopijas patikrinus, palyginant jas tarp savęs ir su archyviniu m., rasta geriausia kopija N 6, kurią 1889 Generalinė matų ir svarstyklių konferencija pripažino m. prototipu, kuris dabar saugomas Sevre (Prancūzijoje) Tarptautinių matų ir svorių biure. Prototipas yra 102 cm ilgio, jo skersinis pjūvis yra x formos, aukštis ir plotis po 20 cm. Prie prototipo galų yra padaryta po tris skersinius brūkšnius; atstumas tarp vidurinių brūkšnių ir yra m. Kitos valstybės, pasiėmusios kopijas (28), laiko savose valstybėse, saugodamos jas panašiai, kaip ir prancūzai savo prototipą. Antroji 1895 konferencija, numatydama, kad vis tik per ilgą laiką prototipo ilgis gali kiek pasikeis-

ti, nutarė jį palyginti su pastoviu gamtoje esančiu dydžiu, būtent su šviesos bangos ilgiu. Tai atliko JAV fizikas A. A. Michelsonas. Prie konferencijos nutarimo naudotis mokslo reikalams tik m. ilgio vienetu neprisidėjo anglai, motyvuodami, kad jie be valdžios žinios to negalį padaryti; tad anglosaksų kraštuose ir dabar greta metrinės sistemos vartojamos ir savosios. Iš m. išvesta metrinė matų ir saikų sistema.

2. Geopotencinių aukščių matavimo vienetas. Svorio jėgos potencialas (geopotencialas) aukštyje h lygus darbui, kurį reikia atlikti prieš svorio jėgą, pakeliant masės vienetą iki aukščio h. Vienetu laiko 1 t × 1 m (viena tona iš vieno metro), kai pagreitis lygus 9,8 m/sek^2. Šis vienetas įvestas meteorologijoje nuo 1950. Naudodami šį vienetą gauna gerus metrais išreikšto aukščio rezultatus. *M.Kr.*

3. M. literatūroje skiemenų arba eilių matas, susidedąs iš ritminės sekos, arba ritminis vienetas, kuriam kartojantis atsiranda ritminė eilė ir kuriuo ši eilė matuojama. Pradžioje buvo eilė. Tik teoretikai dirbtiniu būdu suskaldė ją į elementus, vad. pėdas. Antikinėje eilėdaroje paprastai triskiemenė ar keturskiemenė pėda (taktas) laikoma m. Dviskiemenės pėdos sen. graikų eilėdaroje buvo laikomos m. tik sujungtos po dvi, tad 6 jambų eilutė laikoma trimetru. Romėnai ir dviskiemenę pėdą laikydavo m.: versus senarius — 6 jambų eilutė romėnams buvo šešiametrė. M. buvo laikoma taip pat ištisa eilutė ir net strofų formos, pvz. metra Horatiana — Horacijaus metrai. Naujoje eilėdaroje m. yra eilių tvarkos scheminė klasifikacija, apimanti scheminį kilimų (arsis) ir kritimų (thesis) skaičių, cezūrų padėtį, eilučių pabaigos darybą, rimą, strofų sudėtį ir pastovių eilėraščių formų, pvz. sonetų, trioletų, išviršinę struktūrą. *A.Rkš.*

4. M. muzikoje nusako takto pobūdį ir jo pagrindinę struktūrą. Visa muzikinė kūryba apimama dviejų pagrindinių m. — dvilypio ir trilypio. Tai, nelyginant, kalboje dviskiemeniai ir triskiemeniai žodžiai. Viename turime vieną kirčiuotą ir vieną silpną dalį, kitame — vieną kirčiuotą ir dvi silpnas dalis. Muzikoje tatai pažymima skaitmenimis 2 ar 3 veikalo pradžioje ar jo dalyje, kur prasideda kitas m. Tų skaitmenų apačioje pridedama dar vienas skaitmuo, nusakąs gaidos vertę, kuri imama m. pagrindan. Tuo būdu gaunamе $^2/_2$, $^2/_4$, $^2/_8$ ir $^3/_2$, $^3/_4$, $^3/_8$. Tatai sudaro pagrindinį, arba vad. paprastą, metrą. Iš jų padaromi sudėtiniai m., sujungiant du ir daugiau tos pat rūšies metrus ir akcentuojant daugiau pirmąjį sudėtinio m. kirtį. Sekantieji yra sudėtiniai m.: $^4/_2$, $^4/_4$, $^4/_8$, $^6/_2$, $^6/_4$, $^6/_8$, $^9/_4$, $^9/_8$, $^{12}/_8$, $^{12}/_{16}$. Sujungę dvilypį su trilypiu, gauname dar mišrų m.: $^5/_4$, $^5/_8$, $^7/_4$, $^7/_8$. Ši padala maždaug apima metrinės muzikos praktikos galimybes. *Iz.V.*

Metraščiai 1. viduramžiais ir vėliau įsigalėjęs istorijos įvykių aprašymas pamečiui.

Lietuvos m. vadinami D. L. K-tijos ribose XIV–XV a. surašyti kronikiniai fragmentai, iš kurių XVI a. buvo sudarytos platesnės kronikos, atskirus m. įterpiant į sąvadus, kurie gavo įvairius pavadinimus, pagal rankraščių savininkų ar laikymo vietas. Pačių tekstų apimties ir chronologijos atžvilgiu nustatomos trys Lietuvos m. redakcijos, nors paskutiniosios — plačiausios redakcijos autentiškumas yra sukėlęs ir abejonių. Netiksliai Lietuvos m. prieš I pas. karą buvo imti vadinti Vakarinės Rusijos m. (Zapadno-Russkije letopisi). Jų negalima laikyti nė gudų ar ukrainiečių m. Jie atsirado Lietuvos valstybės sąmonei sustiprėjus ir tarnavo D. L. K-tijos valstybingumui ginti, jam akcentuoti bei išryškinti santykiuose su kaimynais, ypač su Lenkija. Visi tie m. turi oficiozinį pobūdį ir tegali būti vadinami Lietuvos m.

Lietuvos m. užuomazga. Iki XIV a. galo Lietuvoje tebuvo rašomi būtini reikalų raštai (sutartys, laiškai, dovanojimai, privilegijos). Istoriografijos pradžią Lietuvoje, iš kurios išsivystė Lietuvos m., vad. Letopisec Litovskij arba Letopis vielikich kniazej litovskich, reikia sieti su Vytauto ir Jogailos kovomis. St. Smolka su pagrindu atkreipė dėmesį į Vytauto antrojo pabėgimo metu (1390–92) parašytą memorialą-skundą prieš pusbrolius Algirdaičius Dis ist Witoldes Sache wedir Jagaln und Skargaln (Scr. rer. Pruss. II, 712–714). Jis buvo parašytas pačiam Vytautui diktuojant arba bent su jo žinia. Kęstutaičiui, kurio pusę šis raštas energingai gina, rūpėjo ne tik pagristi savo teises į tėviškę (Trakus) ir į Lietuvą, bet apskritai pakelti savo autoritetą. Šis publicistinio charakterio ir ryškios tendencijos fragmentas, Lietuvos raštininkų pažodžiui išverstas ir pavadintas Lietuvių giminės pradžia (Li-

tovskomu rodu počinok) arba Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių kilmė (Rodstvo velikich kniazej litovskich), buvo įterptas į Vytauto galybės laikais (apie 1420–30) sudarytą I Lietuvos metraščio redakciją, vad. Letopisec Litovskij. Jam galėjo būti panaudotas ir lotyniškas teksto variantas — Origo regis Jagyelo et Witholdi ducum Lithuaniae (PSRL XVII, 219–226). Duodamas Gediminaičių genealogiją, ‚Origo' baigia pirmuoju Vytauto pabėgimu į Ordiną, o rusiškas ‚Letopisec' tekstas tęsia iki jo pergalės 1392. Bet ‚Origo', nors be pabaigos, yra pilnesnis ir tikslesnis negu žinomasis m. rusiškas tekstas (‚Letopisec'). Todėl yra prieita išvada (T. Sušickis, A. Šachmatovas), jog visi iki šiol žinomi Lietuvos m. variantai yra kilę iš ankstyvesnės, nebeišlikusios Lietuvos m. redakcijos.

Lietuvos m. sąvadai. Letopisec Litovskij nėra išlikęs kaip atskiras šaltinis. Jo ankstyviausia redakcija tėra žinoma kaip dalis 1446 Smolenske sudaryto m. sąvado. Tame sąvade Letopis velikich kniazej litovskich greičiausiai buvo surašytas Smolenske vysk. Gerasimo (žr.) ir jo raštininko Timotiejaus. 1446 sąvado kompoziciją tyrinėjo A. Šachmatovas ir M. Priselkovas. Čia yra chronologiškai išdėstytos žinios iš Smolensko gyvenimo (1431–45), duota trumpa Maskvos m. santrauka. Smolensko raštininkas panaudojo ne Maskvos m. originalą (iš 1423), o jo santraukas iš XV a. vidurio, kurios yra Naugardo IV ir Sofijos I metraščiuose. Klaidingas yra V. Piercevo teigimas, kad 1446 m. sąvado autorius buvęs D.L.K. priešas. Geriausi šito sąvado nuorašai yra Avraamkos (žr.), Uvarovo, Supralskio kodeksai, kurie vienas kitą papildo. Pvz. Uvarovo kodekse yra pilna žinia apie Sofijos Vytautaitės vedybas su Maskvos Vosyliumi, Vytauto grįžimą Lietuvon.

Seniausiai Lietuvos m. redakcijai priklauso dar keli atskiri fragmentai, taip pat atsiradę paties gyvenimo dėlei, kaip ir Litovskomu rodu počinok. 1428 Smolenske vysk. Gerasimo priežiūroje raštininkas Timotiejus surašė daugiau literatūrinę ir retorikos pilną nuotrupą, skirtą Vytauto garbei iškelti — ‚Vytauto pagyrimas' (Pohvalu Vitovtu). Jeigu apskritai Lietuvos m. centre stovi Vytautas, kurio teisės ginamos ir jo karo žygiai aukštinami, tai ‚Vytauto pagyrimas' stilistiškai įdomiomis formomis labiausiai kėlė jo garbę. Jis virsta labiau literatūros kūriniu ir įrodymu, kaip Kęstutaičio autoritetas buvo iškilęs rytinėse Lietuvos žemėse. Į Lietuvos m. yra įterptas pasakojimas apie karą tarp Žygimanto ir Švitrigailos ir pasakojimas apie Podolę. Šita Lietuvos interesus ginanti nuotrupa atsirado per konfliktą dėl Podolės, kurią lenkai užgrobė po Vytauto mirties.

Platesnioji Lietuvos m. redakcija. Besivystant toliau politiniam gyvenimui, kai santykiai su lenkais aštriai įsitempdavo (ypač Kazimiero laikais), reikėjo pilniau ir plačiau atvaizduoti seniausią lietuvių praeitį. Atremti lenkų priekaištams apie lietuvių ‚nobilitavimą', suteikiant jiems herbus (žr. Horodlės aktai), kuriuos dalis kilmingųjų esą grąžinę (žr. Kazimieras), turėjo būti išaiškinta pati lietuvių kilmė. Reikėjo taip pat duoti tikslią valdančios dinastijos istoriją, nes XV a. vokiečių ir vėliau rusų kronikininkai šmeižė Gedimino giminę ir ją kildino iš Vytenio arklininko (žr. Gediminas). Lenkijoje jau buvo išsivysčiusi istoriografija (žr. Dlugošas, Bielskis, Kromeris, Miechowita). Lietuvos valstybei reikėjo savo m. Šitaip ir atsirado pirmoje XVI a. pusėje II Lietuvos m. redakcija — Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos ir Žemaičių metraštis (Letopisec Velikogo Kniažestva Litovskogo i Žomoitskogo). Autorius nėra žinomas. Jis turėjo būti didelis D. L. Ktijos patriotas, įsitikinęs jos valstybingumo idėja. II Lietuvos m. redakcija, kurios nuorašų XVI–XVII a. daug buvo Lietuvos dvaruose, formavo Lietuvos kilmingųjų sąmonę ir jų politinę ideologiją. Tad daugumas Lietuvos m. nuorašų, išlikusių įvairiuose sąvaduose (jų didelė dalis išspausdinta PSRL XVII), priklauso šitai (vidurinei) Lietuvos m. redakcijai. Tai rodo, kad ji buvo plačiai nurašinėjama.

Platesniosios Lietuvos m. redakcijos centre yra lietuvių kilmė iš romėnų. Kad toji teorija būtų įtikimesnė, pasakojimas apie lietuvių kilmę iš romėnų yra paduotas su visomis detalėmis. Šita teorija jau buvo pasklidusi XV a., nes Dlugošas ją žinojo ir tikėjo. Jos teisingumu šventai buvo įsitikinęs ir Mykolas Lietuvis (žr.), kuris davė panašių lietuvių-lotynų žodžių sąrašą.

Nuo Nerono persekiojimų pabėgęs Palemonas turėjęs tris sūnus: Borkų, Kuną ir Sperą. Kuno sūnūs Kernius ir Gimbutas paveldėję visą Aukštaičių ir Žemaičių žemę. Iš vardų sąskambio buvo išvesti ‚ży-

miųjų mst. ir pilių įkūrėjai (Jurbarkas, Kaunas, Kernavė ir kt.). Su Palemono giminės palikuonimis siejo savo kilmę daliniai Lietuvos kng. Apie Palemoną, kaip tikrą istorijos asmenį, XVIII a. dar kalbėjo žymus vokiečių istorikas A. L. Schlözer, nukeldamas jį į 1000 m. po Kr.

Baigęs Palemono giminės aprašymą Lietuvoje, autorius II Lietuvos m. redakcijos, kuri labiausiai žinoma iš Krasinskio, Archeologijos d-jos, grafo Račinskio, Jevreinovo, Olševskio kodeksų, perėjo prie Gedimino, Algirdo ir Kęstučio. Mindaugas buvo visai praleistas. Taip atsitiko todėl, kad autorius pačią pradžią užpildė įvairiais vardais, kurie nerandami XII–XIII a. kronikose, o XIV amžiui jau turėjo I Lietuvos m. redakcijos ‚Origo', kuri prasideda Gedimino giminės išskaičiavimu. Platesniojoje Lietuvos m. redakcijoje ryškiai atsispindi savitas D. L. K-tijos valstybingumas, nukreiptas prieš Lenkijos užmačias — Lietuvą surišti unijos saitais. Tuo atžvilgiu m. tarnavo lietuvių patriotiniam nusistatymui ir ryškino jų valstybinę sąmonę. M. paprastai nėra datų. Pora dešimtų savarankiškų pasakojimų, panaudojant vaizdingus posakius, pasikartojančias stilistines formules, davė ryškius vaizdus apie įvykius. Šis m. išpopuliarino Vilniaus įkūrimo legendą (geležinis Gedimino sapno vilkas primena Romulo ir Remo vilkę), ‚vaidilutės' Birutės ir Kęstučio susitikimą, Lucko suvažiavimo didžiąsias vaišes ir eilę kitų vaizdų, kuriais žavėjosi XIX a. romantikai - istorijos mėgėjai. Patriotinės Lietuvos m. nuotaikos padėjo tada lietuviams išryškinti ir savo atskyrimą nuo lenkų, sustiprinti savo tautinę sąmonę. Jeigu Lietuvos m. XVI a. stiprino Lietuvos bajorų valstybinę sąmonę, tai XIX a. jis lietuviams buvo akstinas tautiškai susiprasti.

Trečiosios m. redakcijos klausimas. Lietuvos kilmingųjų patriotinės tendencijos dar labiau pasireiškė vad. plačiausioje, arba III, Lietuvos m. redakcijoje. Šios redakcijos originalo nėra, todėl T. Narbuto paskelbtasis nuorašas yra kėlęs abejonių dėl jo tikrumo. K. Chodynickis ji laiko T. Narbuto (žr.) falsifikatu, ypač dėl to, kad Narbutas iš savo entuziastingos meilės Lietuvos praeičiai yra atlikęs keletą jau nustatytų falsifikatų (žr. Kiburg). Plačiausioji m. redakcija, arba vad. Bychovco kronika (žr.), daugelio istorikų laikyta falsifikatu, bet dalis ir žymių istorikų (pvz. I. Lappo) ja naudojosi kaip tikru šaltiniu. Bychovco kronikos autentiškumui abejones kėlė radimo aplinkybės ir jos didelė giminystė su M. Stryjkovskio kronika (plg. Tichomirov). Bychovco kronikos netikrumas dar nėra galutinai įrodytas. Paskutiniuoju metu yra surasta iš pirmosios XIX a. pusės naujų duomenų, kurie rodo, jog Bychovco kronika jau buvo žinoma ir panaudota prieš Narbutą. 1830 iš jos ištraukų yra paskelbęs H. Klimaševskis. Ir 1834–39 laiškai rodo, jog šios kronikos rankraštį A. Bychovcas tikrai buvo atsiuntęs T. Narbutui (plg. R. Šalūga, Lietuvos Mokslų Akad. Darbai, serija A, 1(6), 1959, 149–154). Tuo atveju ji turi būti XVI a. Lietuvos m., išlikęs XVIII a. nuoraše, kuris tada buvo transkribuotas lotyniškomis raidėmis. Kadangi II redakcijoje buvo per didelis tarpas nuo Nerono laikų (Palemono) iki XII a. ir tas tarpas buvo sunkiai užpildomas vardais, todėl III redakcijoje Palemonas nukeltas į Atilos laikus V a. Metraštyje jau duodama žinių ir apie Mindaugą. Pati Bychovco kronikos pradžia (žuvusi) yra imta tik iš Stryjkovskio kronikos, kurią taip pat galima skirti prie plačiausios Lietuvos m. redakcijos. Stryjkovskis sakėsi panaudojęs dvylika lietuviškų m., kurių žymi dalis yra dingusi. Tad į Stryjkovskio kroniką galima žiūrėti, kaip III Lietuvos m. redakciją, taip pat parašytą su meile D. L. K-tijai, kai Kojalavičiaus (žr.) istorija jau davė visai kitą vaizdą.

Kad būtų galima galutinai išaiškinti III Lietuvos m. redakcijos mįslę, reikia lietuviui istorikui atsidėjus ištirti Bychovco kronikos šaltinius, jo santykį su Stryjkovskiu ir kt. versmėmis. Ilgai (nuo XVII a.) Lietuvos m. buvo užmirštas. Juo vėl pradėjo domėtis Vilniaus univ. istorikai, ypač Ign. Danilavičius (žr.). Nepaprastą dėmesį parodė T. Narbutas. Iš lietuvių apskritai niekas dar Lietuvos m. tyrinėjimo specialiau nėra ėmęsis, ji tyrė lenkai, rusai, ukrainiečiai, gudai (St. Smolka, A. Prochaska, J. Jakubowski, K. Chodynicki, T. Sušicki, A. Šachmatov ir kt.). Lietuvių tyrinėjimams kuklią pradžią padarė 1939 K. Alminauskas ir dabar M. Jučas. Šiandieninėje tyrinėjimų būklėje, kai dažnai tėra aiškinti atskiri istoriografiniai klausimai, sunku atsakyti, kokia vertė Lietuvos m., kaip istorijos šaltinio. Perdaug kriticizman pasinešę istorikai (tuo pasižymėjo

ir nepriklausomos Lietuvos istorikų grupė), radę supainiotą ar visai išgalvotą Lietuvos valstybės pradžios genealogiją, buvo linkę atmesti beveik visa, ką Lietuvos m. ir Stryjkovskis davė. Iki šiol dar nėra surastas tikrasis metodas, kaip iš vaizdžių pasakojimų ir epiškų posakių atrinkti tikruosius istorijos faktų grūdus. H. Paszkiewicz ir ypač J. Puzyna (tyrinėdamas Mindaugo santykius su totoriais) specialiau susidomėjo Lietuvos m. ir laimėjo kai ką nauja. Letopisec litovskij XIV a. istorijai yra didelės reikšmės šaltinis (H. Paszkiewicz). Iki šiol buvo nekreipiama dėmesio į faktą, kad pvz. išskaičiuojant Gedimino sūnus ir jų gautas dalis bei pilis, nėra minimi Žemaičiai. Tik iš to m. tegalima nustatyti, kad Žemaičiai, kaip vėlesni įvykiai patvirtino, nebuvo niekam iš Gediminaičių paskirti (jų negavo nė Kęstutis!). Remdamasis ypač Lietuvos m. J. Puzyna nuėjo gana toli. Jis savo straipsniuose sudarė eilę hipotezių, kurias dar reikia galutinai įrodyti. Tie du pavyzdžiai yra pirmieji ženklai, jog Lietuvos m. reikia dar atsidėjus tirti ir į juos, kaip į D. L. K-tijos šaltinį, žymiai daugiau kreipti dėmesio.

PSRL = Polnoje Sobranije Russkich Letopisej XVII, 1907 (išsp. daugumas Lietuvos m.); *St. Ptaszycki*, Kodeks Olszewski Chomińskich Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmudzkiego kronika. Podług rękopisu z roku 1550. Wilno 1907; *Th. Narbutt*, Pisma pomniejsze historyczne 1856 (pirmas paskelbė Bychovco m.); *A. J. Barbašev*, Letopisnyje istočniki dlia istorii Litvy v srednije veka 1888 (Rec. Kw. Hist. 1889); *H. Chodynicki*, Ze studijów nad dziejopisarstwem russko-litewskim (Aten. Wil. III, 1926, 387–401; vad. ‚Raudonės metraštis' laikomas Narbuto falsifikatu); *M. Hruševskij*, Pochvala Vitovtu. Kilka uvag pro sklad najdavnijšoj russko-litovskoj litopisi (Zapisi Nauk. Tovaristva imeni Ševčenka VIII, 1895, 1–16); *J. Jakubowski*, Kroniki litewskie (Rocz. Towarz. nauk. Wileńskiego III, 1909, 68–76); (") Tautiniai santykiai Lietuvoje ligi Liublino unijos 1921; *A. A. Kunik*, O sostave zapadno-russkich ili tak nazyvajemych litovskich letopisej (Zapiski Akad. Nauk XXXIX, 1881); *A. Prochaska*, Latopisec litewski. Rozbiór krytyczny 1890; (") Z powodu wydawnictwa latopisów litewskich (Przgl. Hist. XII, 1910, 115–125); *St. Smolka*, Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego (Pamiętnik Akad. Umiejętności, wydz. filos.-hist. VIII, 1890); *Szaraniewicz*, O latopisach i kronikach ruskich XV i XVI wieku a zwłaszcza o letopisie ‚Vel. kniaztva Litovskoho i Žomoitskoho' (atspaudas iš Rozpr. Akad. Um. wydz. hist.-fil. XV, 1882); *A. J. Tichomirov*, O sostave zapadno-russkich, tak nazyvajemych litovskich letopisej (Žurnal Min. Narodn. Prosv. 335 t., 1901, 1–37, 70–120; svarbūs tyrinėjimai); *T. Sušickij*, Zachidnoūruski litopisi jak pamiatniki literaturi I, 1921; (") O Zapadno-russkich letopisiach 1915; *V. C. Ikonnikov*, Opyt russkoj istoriografii I–II, 1893–1908; *A. A. Šachmatov*, Obozrenije russkich letopisnych svodov XIV–XV v., 1938 (Šachmatovas — žymiausias rusų specialistas, anksčiau yra daug rašęs Lietuvos ir rusų m. klausimu); *V. T. Pašuto*, Šachmatov — buržuaznyj istočnikoved (Voprosy Istoriji 2, 1952, 47–73); *D. Lichačev*, Šachmatov kak isledovatel ruskogo letopisanija (Trudy Komiss. po Istorii Akad. Nauk. SSSR 1947); *M. Priselkov*, Letopisanije Zapadnoj Ukrainy i Belorussi (Učenyje Zapiski Leningradskogo Gosudarstv. Univ., Ser. Ist. nauk 1941); *M. N. Tichomirov*, Istočnikovedenije istorii SSSR s drevn. vremen do konca XVIII v. I, 1940 (Liet. m., jų tarpe Bychovco kronika); *K. Alminauskis*, Dis ist Witoldes Sache etc. (Archivum Phil. 8, 1939, 216–219); *M. Jučas*, Lietuvos didžiosios kunigaikštijos metraštis (Lietuvos Mokslų Akademijos Darbai 2(3), 1957, 111–120); Lietuvių literatūros istorija (red. K. Korsakas) I, 1957, 55–72; *R. Šalūga*, Bychovco kronika (Lietuvos Mokslų Akad. Darbai, serija A, 1(6), 1959, 149–154); *Z. Ivinskis*, Vytauto D. bibliografija (Athenaeum 1, 1931, 97–99); Očerki istorii istoričeskoj nauki v SSSR I, 1955 (str. V. Percevo ir ypač svarbus Igno Jonyno). *Z.I.*

2. Periodinis leidinys, išeinąs kartą per metus, dažnai ir vienkartinis. M. leidžia įvairios d-jos ir įstaigos. Iš reikšmingesnių lietuviškų m. pažymėtini: Gabija (literatūros m. spaudos atgavimo 50-čiui ir tremties 10-čiui paminėti) 1954, Lietuvos Statistikos Metraštis (žr.), Metraštis Tautos Fondo atstovybės Kanadoje 1954, Tremties Metai (lietuvių rašytojų tremtinių m.) 1947, Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus Metraštis I 1941, Žemės Ūkio Akademijos Metraštis ir kt.

Metrazolis žr. Cardiazolis (kardiazolis).

Metražas (prc. métrage) kurio nors daikto ilgis ar dydis išreikštas metrais.

-metrija (iš gr. mètron ‚matas') sudurtinių žodžių pabaigoje reiškia ‚matavimą', pvz. geometrija, planimetrija, antropometrija ir kt.

Metrika (gr. metrikė iš mètron ‚matas') 1. literatūroje eilėdara (žr.), eilėdaros mokslas, kiek jos galima mokyti. Šių dienų m. skiriasi iš esmės nuo antikinės. Lietuvių ir iš viso naujojoje m. eilutės ritmas grindžiamas paprastai kirčiuotų ir nekirčiuotų, antikinėj — ilgų ir trumpų skiemenų seka. Iš ilgų ir trumpų skiemenų sekos susidedanti antikinė eilutė, pvz. daktilinio hegzametro – ◡◡ | – ◡◡ | – ◡◡ | – ◡◡ | – ◡◡ | – ar jambinio trimetro eilutė ◡ – ◡ – ◡ – ◡ – ◡ – ◡ – savaime yra nepaprastai monotoniška. Monotoniškumui išvengti buvo vartojamos šios priemonės: 1. ilgas skiemuo pagal tam tikrus dėsnius galėdavo būti keičiamas dviem trumpais, du trumpi vienu ilgu, kartais ir šiaip trumpas skiemuo ilgu; 2. stabtelėjimai tam tikrose eilutės vietose, vad. cezūros; 3. paskutinė eilutės pėda būdavo kartais nepilna, katalektiška (nuo gr. katalēgein ‚baigtis'), pvz. daktilinis hegzametras po penkių daktilių – ◡◡ šeštojoje pėdoje turėdavo trochėjų – ◡; 4. kiekvienos gr. ir lot. eilutės paskutinis skiemuo galėjo būti ilgas ir trumpas, vad. syllaba anceps (dvejopas skiemuo). Eilu-

tės pabaigos ritmas ypatingai ryškiai girdimas, tad pvz. jambinio trimetro paskutinėje pėdoje vietoj ilgo ⏑ – pasitaikąs trumpas skiemuo ⏑ ⏑ žymiai paįvairina eiliavimą.

Pirmiausia Homero epe aptinkamas graikų hegzametras, seniausias antikinis metras, buvo jau visiškai išsivystęs. Kitos formos atsirado VII ir VI a. ir baigė vystytis IV a. pr. Kr. Graikų m. kilmė neaiški. Ji negimininga jokiai kitai indoeuropiečių m.

Romėnų tautinis metras buvo versus Saturnius. Jo pavadinimą vieni kildina nuo pirmykščio romėnų dievo Saturno, kiti nuo etruskų žodžio satir ‚šnekėti'. Šiuo metru dar eiliavo pirmieji romėnų poetai, pvz. Livijus Andronikas, Nevijus. Enrijaus pradėtasis vartoti hegzametras nustelbė saturnijų, ir visa antikinė romėnų m. nuo tol buvo graikiškosios sekimas. Tiek naujųjų laikų originalioje, tiek verstinėje poezijoje pasitaikąs hegzametro bei kitų antikinių metrų ritmas paprastai grindžiamas nebe ilgų ir trumpų, bet kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų seka. Pirmasis lietuviškas hegzametras 1589 (žr. Hegzametras), paremtas ilgų ir trumpų skiemenų kaita neatsižvelgiant į natūralų žodžio kirtį, tėra reta išimtis, neprigijusi lietuvių literatūroje. Ir vokiečių poezijoje, m. atžvilgiu augusioje antikinės m. įtakoje, bandymas įvesti antikinį eiliavimo dėsnį nepavyko. Poetas Opitz 1624 vokiečių eiliavimui grąžino natūralų kirčiavimą (Buch von der deutschen Poeterey 1624).

Senovėje buvo manoma, kad iš dievų esąs kilęs instinktyvus mokėjimas taisyklių, kurios sudaro eilėraščio ritmą. Ir šių dienų poetui m. ne mokslas, bet ‚jo paties amato medžiaga' (Juenger). ‚M. kiekvienas kalba savo paties kalba ir vadovaujasi savo paties reikalavimais' (Heusler). Bandant, išeinant iš metro, suprasti ritmą neprieita vieningų išvadų. Pirmosios m. teorijos atsirado jau senovėje, helenizmo laikmečiu, kada poezija jau buvo nutraukusi ryšį su muzika ir šokiu ir buvo tapusi knygų bei skaitomąja poezija. Vad. senovės gramatikai buvo sudarę dvi m. sistemas: vieną mažiau suschemintą, artimą Aristokseno (žr.) sukurtai ritmikai: jai atstovavo romėnai M. T. Varro I a. pr. Kr., Caesius Bassus (žr.) I a. po Kr. veikale De metris; antroji m. sistema buvo II a. po Kr. formuluota Hefestiono (žr.) žymiausiame antikinės m. veikale Encheiridion peri metrōn.

Naujaisiais laikais mokslinį antikinių metrų tyrinėjimą išjudino žymiausias anglų filologas R. Bentley (1662–1742) ir R. Porson (1759–1808). Vėliau grindžiamąjį veikalą parašė G. Hermann Elementa doctrinae metricae 1816. Reikšmingi tyrinėjimai Boeckho De metris Pindari 1811, Rossbacho ir Wesphalio Theorie der musischen Künste bei den Hellenen (nuo 1885).

Nuo fiziologo E. W. Bruecke (1819–92) tyrinėjimų 1871 pats m. tyrinėjimo pobūdis pasikeitė, tačiau ir iki šiol neprieita jokių aiškių išvadų. Į eiliavimą pradėta žiūrėti kaip į akustinį reiškinį, tad ir pati m. iš regimojo pasidarė girdimuoju mokslu. Imta labiau gilintis į kalbėsenos melodiją bei ritmą. Remdamasis Rutzo atradimais apie ryšį tarp kūno laikysenos ir kalbėjimo skambesio, E. Sieversas sukūrė savo skambesio analizės teoriją. F. Saranas, remdamasis Westphaliu ir Sieversu, 1907 parašė veikalą apie melodingą eiliavimo ritmą—Verslehre. Vokiečių poezijoje Heusleris galutinai nustatė ribą tarp antikinio ir naujojo eiliavimo.

Dabar paprastai skiriamos trys eiliavimo sistemos: antikinė, alternuojanti (pakaitinė), arba skiemeninė, ir kirčiuotinė. Antikinė grindžiama ilgų ir trumpų skiemenų seka. Pakaitinės arba skiemeninės pakilimas (arsis) ir kritimas (thesis) yra vienaskiemeniai ir reguliariai kartojasi. Ši sistema daugiausia vartojama prancūzų ir kitų romanų bei šiaip pastovų kirtį turinčių tautų (pvz. lenkų). Kirčiuotinė sistema nesuvaržyta reguliarios kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų sekos (žr. Eilėdara).

Nuo Westphalio laikų atsirado ir lyginamoji m., moksliškai lyginanti įvairių tautų eilėdarą.

G. Hermann, Elementa doctrinae metricae 1816; *R. Westphal*, Aristoxemos von Tarent, Metrik u. Rhythmik des klass. Hellenentums 2 tt. 1883–93; (") Allgemeine Metrik der indogermanischen u. semitischen Völker 1893; *M. V. Kobilinski*, Alter und neuer Versrhythmus 1909; *Th. Fitzhug*, The Indoeuropean Superstress and the Evolution of Verse 1917; *W. Thomson*, The Rhythm of Speech 1923; *H. G. Atkins*, A History of German Versification 1923; *E. Sievers*, Ziele und Wege der Schallanalyse 1924; *P. Maas*, Griechische Metrik ²1929; *F. Crusius*, Römische Metrik 1929; *M. Grammont*, Le vers francais ⁴1937; *K. Rupprecht*, Abriss der griechischen Verslehre 1949; *T. Georgiades* Der griechische Rhytmus Metrik, Reigen, Vers und Sprache 1949; *W. Kayser*, Kleine deutsche Versschule 1954; *A. Rukša*, Lietuviškojo heksametro technikos raida (Vasario 16 Gimnazijos Metraštis 1955). *A.Rkš.*

2. Muzikoje tonų trukmės santykis, reguliarus stipriųjų ir silpnųjų takto dalių kaitaliojimasis pagal atitinkamą skaičiavimą. Žr. Metras muzikoje.

3. Matematikoje: a. diferencialinėje geometrijoje reiškia duotą lanko ilgio elementą diferencine kvadratine forma; b. projekcinėje geometrijoje projekcinė m. reiškia nusakymą ne tik matų atstumų, bet ir kampų; c. įvesti į topologinę erdvę m. reiškia duoti tarp elementų x ir y tokį atstumą (x, y), kuris tą erdvę padarytų metrikine erdve (žr.). *M.Kr.*

Metrika (lenk. metryka iš vid. lot. matricula ‚viešas sąrašas, katalogas') 1. išrašas iš metrikų knygos (žr. Metrikai); 2. senovinių aktų archyvas, pvz. Lietuvos Metrika (žr.).

Metrikacija gimimo, mirimo ir santuokos aktų sudarymas. Modernioje valstybėje žmogus yra teisinė asmenybė — teisių subjektas. Tad valstybė registruoja asmens gimimą — teisinės asmenybės pradžią, lygiai ir tos asmenybės nutrūkimą — asmens mirimą. Valstybė registruoja ir jungtuves, kuriomis sudaroma santuoka, nes iš jos kyla tam tikros sutuoktinių ir jų vaikų teisės. Registruojama tuo būdu, kad nustatyta tvarka surašomas įvykio — gimimo, mirimo, jungtuvių — aktas. Šitas asmens civilinės būklės aktas yra metrikai (žr.), o jo surašymas — metrikacija. Metrikacijoje žymimi ir tokie įvykiai, kaip ištuoka, nesantuokinio vaiko įteisinimas, asmens įvaikinimas (įsūnijimas arba įdukrinimas), pavardės pakeitimas.

M. esti valstybinė (populiariai dar vadinama civiline), kai ją atlieka valstybė per savo tiesioginius ar kitus viešosios teisės organus, kaip pvz. Vokietijoje, Prancūzijoje. Ji gali būti bažnytinė, atstodama valstybinę, kai ją atlieka metrikuojamo tikinčiojo bažnyčia. Taip buvo carinėje Rusijos imperijoje ir Lietuvos respublikoje. M. gali būti fakultatyvi, kai valstybėje veikia tos abi metrikacijos rūšys, būtent, kai tikintieji turi teisę gimimo, jungtuvių ir mirimo aktus daryti pas savo dvasininkus, nebūdami įpareigoti juos kartoti valstybinėse įstaigose. Tokia m. deklaruojama visose trijose Lietuvos respublikos konstitucijose. Pagal 1922 Lietuvos konstituciją, ‚pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę' (§13) ir ‚gimimo, jungtuvių ar mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jei jie atitinka įstatyme nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės galios, ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje' (§85). Tais pačiais žodžiais kalba ir 1928 konstitucija (§14 ir 86). Iš pacituotų nuostatų išeina, kad piliečiams, kurie savo sąžinės diktuojami neina metrikuotis pas dvasininkus, turi būti organizuota valstybinė metrikacija, kad konstitucijos žadėtoji sąžinės laisvė turėtų praktikoje atdairos. Tatai dar aiškiau deklaruoja 1938 konstitucija. Ji nustato, kad ‚gimimo, jungtuvių ir mirimo aktai daromi Valstybės organų įstatymo nustatytomis sąlygomis ir tvarka' (125 str. 1 pastr.), ir iš to leidžia išimtį: ‚Tikintieji šiuos aktus gali daryti pas savo dvasininkus įstatymo nustatytomis sąlygomis ir tvarka ir neverčiami jų kartoti kitur' (125 str. 2 pastr.). Konstitucijų deklaruotoji fakultatyvi m. nebuvo įstatymu reglamentuota, ir Lietuvos respublikoje tebeveikė, kaip veikusi, vien bažnytinė m. Tiesa, Valstybės Taryba reikiamojo įstatymo projektą buvo paruošusi ir buvo bebaigianti jį redaguoti, bet Lietuvą 1940 ištikę įvykiai — Rusijos kariuomenės įsiveržimas — jos, Tarybos, darbą nutraukė. Tačiau tuo projektu pasinaudojo rusinės okupacijos pastatytoji Lietuvos valdžia, išmesdama iš jo tikinčiųjų teisę metrikuotis pas savo dvasininkus ir Lietuvoje tuo būdu įsteigdama vien valstybinę asmens civilinės būklės aktų metrikaciją. Žr. Civilinės jungtuvės. *B.Msl.*

Metrikai (lenk. metryka iš vid. lot. matricula ‚viešas sąrašas') civilinės padėties aktai, kuriais nustatyta tvarka surašoma žmonių gimimas, krikštas, santuoka, mirimas ir kt.

1. Bažnytiniai m. Nepriklausomoje Lietuvoje m. knygas vedė ir saugojo parapijų klebonai. Pagal 470 kanoną parapijose buvo vedamos penkių rūšių knygos, kuriose buvo žymima visi svarbesnieji parapijos gyvenimo įvykiai.

Krikšto knyga, kurioje užrašoma krikštijamojo vardas, jo tėvų vardai ir pavardės, jo gimimo vieta, data ir krikšto tėvų vardai. Ji dar papildoma pastabomis apie asmens sutvirtinimo sakramento priėmimą, santuoką, subdiakono šventimą arba iškilminguosius vienuolių įžadus. Iš pilno krikšto metrikų nuorašo galima spręsti apie asmens padėtį religinėje bendruomenėje, ypač tiriant jo laisvę tuoktis, vienuolynan stoti ir pn.

Sutvirtinimo sakramento knyga, kurioj žymimas vyskupo vardas, sutvirtintojo vardas, jo tėvų ir sutvirtinimo tėvo ar motinos vardai, sutvirtinimo laikas ir vieta (Kan. 798).

Santuokų knyga vedama pagal kanoną 1103, joje pažymint kunigo, jaunųjų ir dviejų liudininkų vardus; taip pat sutuoktuvių laiką ir vietą.

Mirusiųjų knyga, kurioje įrašoma vardas, amžius, tėvų vardai arba vardas vyro ar žmonos, mirties laikas, kas ir kokius sakramentus mirštančiajam suteikė; be to, laidotuvių vieta ir laikas (Kan. 1238).

Parapiečių sąrašas (liber status animarum), arba census kortelės, kuriose tiksliai ir smulkiai, dažniausiai abėcėline tvarka, yra aprašomi parapiečiai ir jų šeimos, parapinio darbo sėkmingumui.

Iš tų knygų padaromos ištraukos ar nuorašai turi oficialių dokumentų pobūdį ir patikimumą (plg. Kan. 1813, §3).

M. bendroji forma yra nusakyta Rituale Romanum, o tiksliau ji yra nustatoma pačių vyskupų. Kiekvienų metų gale visų tų knygų nuorašai, išskyrus parapiečių kartotekos, yra siunčiami į vyskupijų kanceliariją (kan. 470, §3), kad gaisro ar kitos nelaimės atveju tie svarbūs dokumentai būtų apsaugoti.

Nepriklausomoje Lietuvoje įrašus į atitinkamas knygas padarydavo parapijos kunigai, o m. nuorašus ar ištraukas paruošdavo vargonininkai; parašo ir antspaudo teisę turėjo parapijų klebonai. Jo išduoti metrikai turėjo dokumentinę galią tiek bažnytinės, tiek ir civilinės valdžios akyse.

Bažnytiniai m. Lietuvoje iki 1825 buvo rašomi lotyniškai, 1825–60 lenkiškai, 1860–1917 rusiškai, 1917 ir iki vokiečiams išeinant iš Lietuvos — lotyniškai arba vokiškai, o po 1918—lotyniškai arba lietuviškai.

M.Č.

2. Civilinėj metrikacijoj surašomi ne tiktai gimimo, mirimo, jungtuvių, bet taip pat ištuokos, įvaikinimo ir kt. aktai. Žr. Civilinės jungtuvės, Civilinės padėties aktai, Metrikacija.

Metrikinė erdvė matematinių objektų visuma, kuriai galima taikyti atstumo tarp dviejų taškų pagrindines savybes. Ilgio vienetu gali būti ne tik tiesės, bet ir kreivės atkarpa, jei kreivė yra tarp tų dviejų taškų trumpiausias kelias, pvz. sferos, kūgio paviršiuje; jas vadina geodezinėmis linijomis. Optikoje atstumą tarp dviejų taškų matuoja laiku, per kurį šviesa prabėga tą tarpą.

M.Kr.

Metrinė sistema dešimtainė matų ir saikų sistema, išvesta iš nustatyto metro (žr.) ilgio ir paplitusi daugelyje valstybių. JAV ir kiti anglosaksų kraštai laikosi savųjų senų sistemų, nors kartais greta savosios, ypač moksle, naudoja ir m.s. Lietuvoj m.s. įstatymu įvesta 1922 I 1. M.s. ilgio vienetu paimtas m, o svorio ir masės g (jų sąryšio su m žr. Gramas), ploto vienetu — m^2, tūrio — m^3. Vienetus, didesnius už šiuos pagrindinius, pavadino sudėtiniais vardais iš pagrindinio vieneto su graikiškuoju priešdėliu, kuris parodo, kiek tame vienete yra pagrindinių vienetų; vienetus mažesnius už pagrindinį — su lotyniškuoju priešdėliu, pasakančiu, kelintai daliai pagrindinio vieneto anas lygus. Rašant sutarta tuos vardus rašyti sutrumpintai dviem raidėmis: pirmąja priešdėlio ir pirmąja pagrindinio vieneto vardo; išimtį sudaro du priešdėliai: deka- žymima da, kad atskirtų nuo deci-, ir miria — ma, kad atskirtų nuo mille. Tam pailiustruoti dedama ši lentelė:

METRINĖS MATŲ IR SAIKŲ SISTEMOS VIENETŲ VARDŲ PRIEŠDĖLIAI, JŲ SANTRUMPOS IR SANTYKIAI SU PAGRINDINIU VIENETU

Priešdėliai ir jų santrumpos	Santykiai su pagrindiniu vienetu	Priešdėliai ir jų santrumpos	Santykiai su pagrindiniu vienetu
piko (p)	10^{-12}	deka (da)	10
nano (n)	10^{-9}	hekto (ha)	10^2
mikro (mk=μ)	10^{-6}	kilo (k)	10^3
milli (m)	10^{-3}	miria (ma)	10^4
centi (c)	10^{-2}	mega (M)	10^6
deci (d)	10^{-1}	giga (G)	10^9
pagr. vienetas		tera (T)	10^{12}

Dar buvo nusistatyta ir mikro žymėti mk, bet ilgiui neprigijo, 0,001 mm pažymi μ. Pasinaudojus šia lentele, lengva pasidaryti ilgio ir masės su svoriu lenteles. Pvz. 1000 metrų = 1 kilometrui, sutrumpintai 1000 m = 1 km; 1 : 100 metro = 1 centimetrui, sutrumpintai 1 : 100 m = 1 cm; 100 gramų = 1 hektogramui, sutrumpintai 100 g = 1 hg ir t.t. Visos santrumpos rašomos be taško gale. Šis vardų žymėjimas tinka ploto ir tūrio vienetams, tik prie vardo reikia pridėti laipsnį, ploto kvadratą, tūrio kubą, pvz. 100 cm^2 = 1 dm^2. Ne visi šie vardai gyvenime prigijo. Prigijo ilgiui kilo-, deci-, centi-, mili-, mikro-, o svoriui ir masei dar Mega-, bet ir tai pakeistu vardu, būtent tona (stp. t). Kitus vardus tik retkarčiais kai kas pavartoja. Žemės paviršiaus ploto vienetus m.s. vadina kitais vardais: pagrindinis vienetas aras (stp. a) = 100 m^2; 100 a = 1 ha, hekta-

rui. Didesnius žemės paviršiaus plotus matuoja km². Tūrius matuoja m.s., bet skysčiams ir biralams vartoja kitus vardus; pagrindinis vienetas litras (žr.) = 1 dm³, kuriam vartoja tuos pačius priešdėlius, kaip m ir g. *M.Kr.*

Čia duodama santrauka plačiau vartojamų m.s. matų ir saikų:

Ilgio matai: 10 milimetrų (mm) = 1 centimetrui (cm); 10 cm = 1 decimetrui (dm); 10 dm = 1 metrui (m); 10 m = 1 dekametrui (dkm); 10 dkm = 1 hektometrui (hm); 1000 m=1 kilometrui (km).

Ploto matai: 100 kvadratinių milimetrų (mm²) = 1 kvadratiniam centimetrui (cm²); 100 cm² = 1 dm²; 10.000 cm² = 1 m²; 100 m² = 1 arui (a); 100 a = 1 hektarui (ha); 10.000 a = 1 km².

Tūrio matai: 1000 kubinių milimetrų (mm³) = 1 cm³; 1000 cm³ = 1 dm³; 1000 dm³ = 1 m³.

Skysčių saikai: 10 mililitrų (ml) = 1 centilitrui (cl); 100 cl = 1 litrui (l); 1000 l = 1 kilolitrui (kl).

Svorio matai: 10 miligramų (mg) = 1 centigramui (cg); 10 cg = 1 decigramui (dg); 10 dg = 1 gramui (g); 10 g = 1 dekagramui (dkg); 10 dkg = 1 hektogramui (hg); 10 hg = 1 kilogramui (kg); 1000 g = 1 kilogramui (kg); 1000 kg = 1 tonai (t). *L.Drg.*

Metrodoras (gr. Mētrodōros) graikų filosofai: 1. M. Chietis, IV a. pr. Kr. graikų filosofas, Demokrito (žr.), o pagal Plutarchą, Epikuro (žr.) mokinys. Jo veikalo ‚Apie gamtą' nutrupas paskelbė H. Diels, Fragmente der Vorsokratiker 1, ⁷1954.

2. M. Lampsakietis, graikų filosofas, vyresnysis iš abiejų lampsakiečių Anaksagoro bičiulis. Jis labai neskoningai alegoriškai aiškino Homerą, tęsdamas Teageno (gr. Theagenēs) iš Regiono (gr. Rhēgion) pradėtą ir Anaksagoro toliau vykdytą tokį aiškinimą. M. Achile matė saulę, Hektore mėnulį, ‚toli viešpataujančiame Agamemnone' eterą, gražiojoje Elenoje žemę ir pn. Olimpo dievų valstybėje matė jis žmonių organizmo pasaulį. Šią mintį M. greičiausiai bus paėmęs iš V. a. pr. Kr. buvusio žmonių valstybės palyginimo su dieviškąja.

3. M. Lampsakietis (330–277 pr. Kr.), Epikuro bičiulis ir jo sekėjas, miręs anksčiau negu jo mokytojas.

K. Schefold, Die Bildnisse der antiken Dichter, Redner und Denker 1943. *A.Rkš.*

Metrologija (iš gr. metron ‚matas' ir logos ‚sąvoka, mokslas') matų mokslas, aprašymas įvairių matų ir svarsčių sistemų bei būdų jų pavyzdžiams nustatyti.

Metronomas (gr. metron ‚matas' ir nomos ‚dėsnis') mechaninis prietaisas su ritmingai svyruojančia svyruokle vienodiems nedideliems laiko tarpams skaičiuoti iš klausos. Dažniausiai vartojamas tempo greičiui ir ritmo vienodumui reguliuoti, atliekant muzikinius veikalus arba mankštą. Jo pagrindinė dalis yra matuoklė su skaitmenimis (nuo 40 iki 200), kuri judėdama garsiai tiksi į minutę skaitmens nustatytą skaičių. Norimas greitumas užrašomas veikalo pradžioje pažymint M.M. arba tik M. (santrumpos pagal aparato konstruktorių J. Mälzelį). ♩=60, tai reiškia pusinė tokiu greičiu, koks rodomas ant 60 nustatyto m. M. išrastas Johann Mälzelio. Pirmas m. panaudojo Beethovenas, paskelbdamas Allgemeine Musikalische Zeitung 1817 savo simfonijų kiekvienos dalies M. M. pagalba galima apskaičiuoti ir veikalo ilgį, panaudojant formulę n×t : M=; n reiškia muzikos metro skaičių, t — veikalo taktų skaičių, M — nurodytą metronomo skaičių. Pvz. ¾, 160 taktų su M. = 90 trunka: 3×160 : 90 = 5 min. 30 sek. M. naudojamas tik tempų kontrolei, bet ne muzikiniams pratimams. *Iz.V.*

Metropòlija (gr. mētropolis iš mētēr ‚motina' ir polis ‚miestas') 1. sen. graikijoje — valstybės-miesto pavadinimas jo įkurtų svetimose žemėse gyvenamųjų vietovių atžvilgiu; 2. valstybė, valdanti savo užimtas kolonijas; 3. metropolito (vyskupo) vadovaujama bažnytinė provincija.

Metropolis (gr. mētropolis ‚motina miestas') 1. sen. graikų nausėdijų (žr. Kolonija) atžvilgiu toks miestas, kurio išeiviai buvo ją pačią įkūrę. Nausėdijas su m. jungė ne tiek teisinė priklausomybė, kiek pagarbumo santykis. Graikams m. reiškė taip pat gimtąjį miestą, gimtinę. 2. Romėnų laikais m. vadindavo srities arba provincijos sostines, ypač žymiausiuosius M. Azijos miestus. 3. Šiais laikais m. — sostinė, centras.

Metropolitano meno muziejus (ag. Metropolitan Museum of Art) Naujorke, JAV, įst. 1870, atidarytas 1880, yra vienas iš reikšmingiausių meno muziejų pasaulyje. Jis sudarytas iš paaukotų privačių rinkinių ir priklauso Naujorko miestui. Kolekcijos apima visų laikų ir tautų meną, be to, yra muzikos instrumentų, ginklų, kostiumų rinkiniai. Iš atskirų meno skyriuose eksponatų pažymėtini: iš Egipto ekspo-

natų — laidojamieji kambariai bei skulptūros iš karalienės Hašepsutės (žr.) šventyklų ir Carnarvono kolekcija; iš graikų -romėnų — archainė Apolono tipo graikiška skulptūra, Amazonė, romėnų dekoratyvinė sienų tapyba, graikų vazos; Artimųjų Rytų — keramika, audiniai, miniatiūros; Tolimųjų Rytų — skulptūros, ankstyvosios bronzos. Tapybai gerai atstovauja Italijos, Ispanijos, Prancūzijos, Flamų, Danų, Vokietijos ir Anglijos mokyklos. Pažymėtini darbai: Rafaelio Colonna Madonna, Titiano Venera ir fleitininkas, Watteau Le Mezzetin, Hubert van Eycko Nukryžiavimas ir Paskutinis teismas, geras Rembrandto kūrinių rinkinys (ypač Altmano kolekcija). Gausūs XIX a. prancūzų tapybos rinkiniai (Havemeyer ir Walte kolekcijos). Muziejus taip pat pasižymi renesanso ir viduramžių ginklų ir šarvų rinkiniais. 1938 atidaryta M.m.m. šaka Fort Tryon Parke. Čia išstatyti Europos viduramžių meno rinkiniai (The Cloisters), kurių branduolį sudaro XII–XV a. architektūriniai (rekonstruoti) fragmentai iš 5 Prancūzijos vienuolynų. *R.Žk.*

Metropolitano opera vienas iškiliausių operos teatrų, įsikūręs Metropolitan Opera House pastate, Broadway, Naujorke, nuo 1932 priklausęs Metropolitan Opera Association, Inc. M. įsteigė grupė Naujorko finansininkų, kurie, negalėdami gauti nuolatinių privačių ložių operų pastatymams Academy of Music teatre, nutarė suorganizuoti atskirą operos teatrą. M. atidarymas įvyko 1883 Fausto spektakliu. Vadovaujant L. ir W. Damroschui ir A. Seidleriui, iki 1892 buvo daugiausia statoma vokiškos operos. 1892 gaisras teatrą gerokai apnaikino. Darbą vėl pradėjus 1893, kurį laiką vyravo prancūzų ir italų operos; ilgainiui repertuaras išsilygino. M. ypač iškilo XIX a. pačioje pabaigoje, ypatingai 1898–1903 direktoriaujant Maurice Grau, kada dainininkų tarpe pasirodė tokie vardai kaip E. Eames, E. Schumann-Heink, broliai J. ir E. de Reszke ir kt. Šis laikotarpis įgijo ‚operos aukso amžiaus' vardą; jo tradicijas, vadovaujant Heinrich Conried 1903–08, tęsė tuo metu M. pradėję dainuoti E. Caruso, F. Šaliapinas, G. Farrar, O. Fremstad ir kt. Vėlesni ilgalaikiai M. direktoriai buvo Giulio Gatti-Casazzi 1908–35 ir Edward Johnson 1935–50, pastarasis ypač stengęsis praplėsti dainininkų personalą vietinėmis jėgomis. Atrinkti iškilesniems dainininkams 1936 buvo pradėta savaitinė pusvalandžio radijo programa, vad. Metropolitan Auditions of the Air. Nuo 1950 M. dir. yra Rudolf Bing. Jo iniciatyva pajvairinta repertuaras, atgaivinta naujais pastatymais nemaža ilgai neatliktų operų, daugiau dėmesio atkreipta į režisūrą, vaidybą ir dekoracijų meninį lygį, daugiau operų atliekama anglų k.

M.o. solistų personalą sudaro žinomi įvairių kraštų dainininkai; pastaruoju metu žymiai pagausėjo amerikiečių. Pirmaeilių

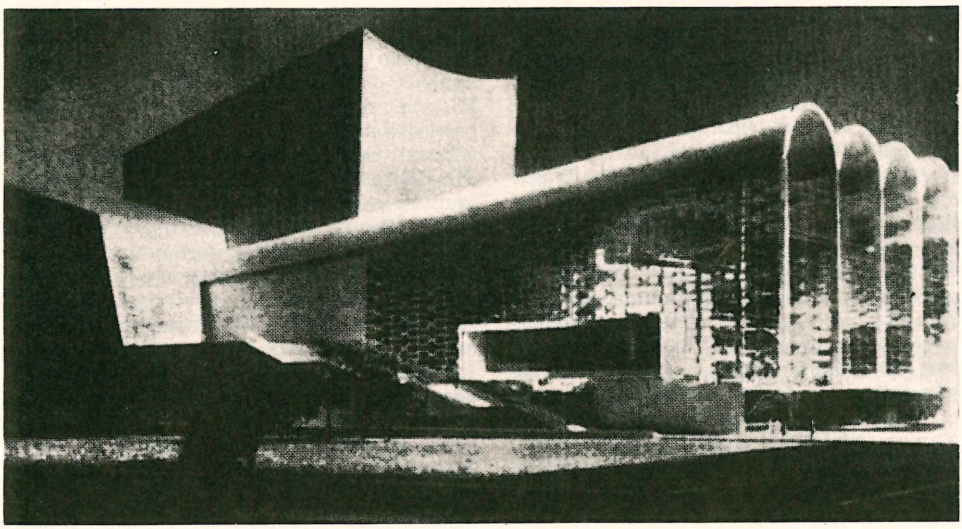

Naujųjų Metropolitano operos rūmų projektas Naujorke

M.o. dainininkių tarpe yra buvusios amerikietės lietuvaitės A. Kaskas 1936–46 ir P. Stoska 1947–50; be to, M.o. yra dainavęs A. Brazis 1951–54. Kelioms operoms dekoracijas yra nupiešęs M. Dobužinskis. Iš dirigentų minėtini G. Mahler, A. Toscanini, B. Walter, F. Busch, Sir T. Beecham, šiuo metu D. Mitropoulos, E. Leinsdorf.

Negaunant valstybės paramos, kiekvienas M.o. sezonas duoda nemaža nuostolių. Šiems sunkumams palengvinti 1935 įst. Metropolitan Opera Guild, kuri ieško visuomenėje M.o. rėmėjų ir apskritai populiarina operą, ypač jaunimo tarpe. Nuo 1936 ši org. leidžia sezono metu žurnalą Opera News. Nuo 1931 šeštadienio popietinis spektaklis transliuojamas per radiją. Sezonui pasibaigus, M. gastroliuoja apie 2 mėn. JAV ir Kanadoje. Baigiant 1958–59 sezonu, M.o. yra pastačiusi per 200 paskirų operų ir davusi netoli 10.000 spektaklių. Dėl teatro riboto talpumo (po 1952 pertvarkymo yra 3845 vietos, iš jų 380 stovimų), menkos akustikos, ankštos scenos ir apskritai gana blogo išplanavimo jau kuris laikas rūpinamasi naujomis patalpomis. Pagal paskutiniuosius planus (1958) numatyta M.o. perkelti į naują pastatą, kuris būsiąs Lincoln Square, Naujorke, ir sudarysiąs dalį vad. Lincoln Center for the Performing Arts.

W. H. Seltsam, Metropolitan Opera Annals 1947 (papildymai 1947–57, 1957); *I. Kolodin*, The Story of the Metropolitan Opera (1883–1950) 1953; *Q. Eaton*, Opera Caravan: Adventures of the Metropolitan Opera on Tour (1883–1956) 1957.

K.O.

Metropolitas (gr. mētropolitēs) vyskupas, tvarkąs vyskupijų grupę ir reziduojąs mieste, kuris savo padėtimi, paskirtimi ar dydžiu yra natūralus šalies centras. Paprastai m. turi arkivyskupo titulą ir vadovauja bažnytinei provincijai. Jo vadovybėje esą vyskupai vadinami vysk. sufraganais. Savoje vyskupijoje jis turi tas pat teises ir pareigas, kaip ir kiti reziduojantieji vyskupai ordinarai savo diecezijose. Į vyskupus sufraganus jis turi tik tiek teisių, kiek jam jų yra suteikiama. Pvz.: 1. sušaukia bažnytinės provincijos susirinkimą (concilium) ir jam vadovauja (Kan. 284); 2. įveda į pareigas teisėtai skirtus bažnytinius asmenis ir perduoda jiems beneficiją, jei vyskupas sufraganas be pateisinamos priežasties tinkamu laiku to nepadaro; 3. teikia 200 dienų atlaidus; 4. skiria kapitulinį vikarą sufraganinės vyskupijos valdymui jos sostui vakuojant, jei vietinė kapitula per apsileidimą tinkamu laiku to nepadaro; 5. budi, kad tikėjimas ir bažnytinė drausmė visoje bžn. provincijoje būtų laikoma; apie pasitaikiusius nukrypimus informuoja šv. Sostą; 6. šv. Sostui patvirtinus, daro kanonišką vizitaciją sufraganinėje vyskupijoje, jei jos vyskupas per apsileidimą to nepadaro; 7. bažnytinės provincijos ribose laiko pontifikalines mišias, laimina žmones ir kt.; 8. sprendžia sufraganinių tribunolų apeliuotąsias bylas pagal kan. 1594.

Arkiv. J. Matulaičiui rūpinantis, 1926 IV 4 įkurta savarankiška Lietuvos bažnytinė provincija ir joje pertvarkytos vyskupijos. Tai buvo padaryta pop. Pijaus XI bule Lituanorum Gente. Šiuo šv. Sosto raštu iš buv. didžiulės Žemaičių vyskupijos sudarytos trys naujos vyskupijos: Kauno, Telšių ir Panevėžio. Kaunas tapo arkivyskupo-metropolito sostu, arkiv. metropolito J. Skvirecko vadovaujamu. Lenkų okupuoto Vilniaus vyskupijos dalis įėjo į jau anksčiau įsteigtą Vilniaus arkivyskupiją su m. sostu Vilniuje, arkiv. metropolito R. Jałbrzykovskio vadovaujamu. Žr. dar Arkivyskupas.

F. Capello, Summa Juris Canonici, De personis 1945; *K. Gečys*, Katalikiškoji Lietuva 1946.

M.Č.

Metropolitènas (prc. métropolitain iš gr. mētropolis) požeminis traukinys (žr.).

Metroxylon Rumphii žr. Palmė.

Metschnikow Elias žr. Mečnikov, Ilja.

Metsys žr. Massys, Quentin.

Metsu Gabriel (1629–1667) olandų tapytojas. M. užaugo Leidene ir buvo Gerardo Dou mokinys. Nuo 1657 dirbo Amsterdame, kur gavo Rembrandto ir Maeso poveikio. Šalia P. de Hoocho ir Vermeer van Delfto M. yra olandų miesčionijos kasdieninės buities vaizdavimo klasikas. Žymiausi paveikslai: Amsterdamo daržovių turgus bei Panelė prie fortepijono (Luvre), Pupų šventės karalius bei Virėja sandėly (Münchene Senojoje Pinakotekoje), Užkandis (Briuselyje), Paukščių pardavėjas, Žvėrienos pardavėja bei Mezgėja (Drezdene). M. scenos dvelkia olandų turtingesnių miesčionių namų kultūros tvarkingumu ir jaukumu. M. koloritas aiškių švelnių tonų ir subtiliai perduoda įvairių medžiagų ypatybes. Dažniausiai atvaizduota elegantiška pora: jauna tipiškų olandiškų bruožų moteris, stipresniu apšvietimu iškelta kaip centrinė figūra, ir individualesnių bruožų vyriškis, pastatytas į prietemą. M. žmonės simpatiški, pilni padorumo ir distancijos; tuo M. gerokai skiriasi pvz. nuo J. Steeno

G. Metsu Čelistas

(žr.). Savo palinkimu į anekdotinį pasakojimą, M. padarė poveikio XIX a. sentimentalinei žanro tapybai. *P.Rkl.*

Metten vietovė Bavarijoje, kair. Dunojaus krante, 63 km į r. nuo Regensburgo; 3080 gyv. (1953). Čia nuo 770 yra benediktinų vienuolynas, naujieji jo rūmai iš XVII a. ir XVIII a. bžn. Vienuolyne yra vertinga 150.000 tomų biblioteka.

Metternich Clemens Wenzel Lothar (1773–1859) Austrijos diplomatas ir valstybininkas, 38 m. vadovavęs Austrijos užsienio politikai (1809–48), nuo 1818 kunigaikštis. Kilęs iš aristokratų šeimos; jo tėvas Niderlanduose ėjo Austrijos vietininko pareigas. Mokslus ėjo Štrasburge ir Mainze. Štrasburge studijavo diplomatinius mokslus ir konstitucinę teisę, bet dėl kilusių revoliucinių neramumų persikėlė į Mainzą. Čia susidurdamas su Prancūzijos emigrantais, įgavo dar didesnės neapykantos Prancūzijos revoliucijos įvykiams bei skelbiamoms jos idėjoms. Tačiau iš tų pačių emigrantų pažino ir Prancūzijos priešrevoliucinę santvarką su visomis jos ydomis. 1794 važinėjo su grafu Desandroinu diplomatinėje misijoje Anglijoje ir ten būdamas parašė įdomią brošiūrą apie visuotinį tautos apsiginklavimą, kad būtų galima sustabdyti revoliucijos veržimąsi. 1795 vedė Austrijos kanclerio Kaunitzo (žr.) giminaitę, kuri savo kraičiu dar labiau padidino M. turtus ir svorį Austrijos aristokratinėje visuomenėje. M. buvo išsilavinęs, be valstybinių mokslų, studijavo gamtos ir medicinos mokslus, mėgo meną, muziką (ir pats grojo smuiku). 1797 Vestfalijos kunigaikštis M. paskyrė į Rastato kongresą savo atstovu, kur jis paliko ligi 1799. Šiame kongrese parodęs savo diplomatinius sugebėjimus, 1801 M. paskirtas Austrijos pasiuntiniu Saksonijon. Čia jis susipažino ir su Rusijos bei Lenkijos politiniais reikalais. Rimtą diplomatinę karjerą pradėjo 1803, gavęs paskyrimą į Berlyną. Jo uždavinys buvo sudaryti Rusijos, Prūsijos ir Austrijos koaliciją prieš Prancūziją; tačiau tuo pat metu M. sugebėjo palaikyti gerus santykius ir su Prancūzijos pasiuntinybe. Kai Austrija panoro M. siųsti atstovu į Rusiją, tai, Napoleono pageidavimu, jis buvo paskirtas atstovu Paryžiun. M. mėgo Rusijos carą Aleksandrą I ir nekentė Napoleono I, kadangi jį personifikavo su Prancūzijos revoliucija; tačiau rūpinosi sudaryti gerus santykius ir su Prancūzija. M. greit įgijo populiarumo Paryžiaus visuomenėje, ypač naujoje Napoleono meto diduomenėje. Artimai bendradarbiavo su ministru Talleyrandu ir Karolina Murat, Napoleono seserimi. 1807 sudarant vad. Fontainebleau taikos sutartį, išderėjo iš Napoleono gana palankias taikos sąlygas. Atstovaudamas Austrijai Prancūzijoje, M. stengėsi sudrumsti Prancūzijos ir Rusijos santykius, o Austriją skatino pasinaudoti tuo laikotarpiu, kad pasigydytų kovų su Napoleonu žaizdas ir vėl rengtųsi būsimam karui. M., pajutęs priešiškas Napoleono nuotaikas Austrijos atžvilgiu ir ypač apkaltinus ją dėl ginklavimosi, M. tuoj išvyko į Vieną ir pakurstė pradėti karą, nes tuo metu Prancūzija turėjo sunkumų Ispanijoje. 1809 sugrįžo į Paryžių, tačiau karo pradžioje buvo suimtas ir tik vėliau iškeistas į Prancūzijos pasiuntinį. M., kaip Austrijos imp. Pranciškaus I patarėjas, stebėjo lemiamas kautynes su prancūzais, bet jas austrams pralaimėjus, skatino pradėti taikos derybas su Napoleonu. Atsistatydinus ministrui Stadionui, M. 1809 paskirtas vadovauti Austrijos užsienio politikai. Schönbrunno sutartimi Austrija nustojo teritorijų, jai buvo sumažintas kariuomenės kontingentas ir ji neteko pirmaeilės valstybės padėties. Praėjus 4 mėn.

Metternich

C. W. L. Metternich

po šios taikos sutarties pasirašymo, tarp Napoleono ir Marijos Luizos Habsburgaitės buvo sudaryta vedybinė sutartis. Marija Luiza tik M. įkalbinėjama sutiko tekėti už Napoleono. Netrukus pablogėjo Rusijos ir Prancūzijos santykiai, ir artėjo karo pavojus. Tada M. Austrijos politiką pasuko neutralumo link, nors Austrijoje buvo stipri rusofilų partija. Didžiausiu M. nuopelnu laikytina tai, kad jis neįvėlė Austrijos į karą, o Napoleoną patenkino tik pagalbiniu 30.000 karių korpusu. Po nesėkmingo Napoleono žygio į Rusiją, M. tarpininkavo sudaryti visuotinę taiką, tačiau toms pastangoms nepavykus, 1813 IX 9 Austrija įsijungė į karą prieš Napoleoną. Koalicijai laimėjus karą su Napoleonu, M. atiteko vadovaujamas vaidmuo Vienos kongrese, kur jis sugebėjo sukurti monarchiniu legitimizmu paremtą naują Europos sistemą, kurios pagrindiniai principai buvo: griežtas laikymasis sutarčių, taika ir solidarumas tarp valstybių. Nuo to laiko M. tapo vienu iš įtakingiausių Europos politikų, todėl dažnai 1815–48 laikotarpis vad. M. epocha. M. pats apie save yra pasakęs, jog jis istorijos nerašęs, tačiau ją kūręs. Per tą laikotarpį M. stengėsi išlaikyti Vienos kongrese sukurtą konservatyvią Europos politinę sistemą, todėl Šventosios Sąjungos valstybių pagalba kovojo su tautiniais ir liberaliniais sąjūdžiais; liberalizmą jis laikė demokratizmo pirmataku. Jo vadovaujama Austrija tada atstovavo universalinei konservatizmo idėjai ir buvo atspara prieš tą sistemą griaunančias jėgas, pasireiškiančias revoliuciniais, liberaliniais, tautiniais sąjūdžiais. M. buvo šalininkas naudoti preventyvinį minėtų reiškinių slopinimo būdą. Anuomet Austrija vaidino svarbų vaidmenį Vokietijos valstybių sąjungoje, todėl tų valstybių suvažiavimuose buvo priimami griežti cenzūros nuostatai spaudai tvarkyti, universitetų priežiūros įstatymai, sudaryta speciali komisija revoliuciniams pasireiškimams universitetuose sekti. Visa, kas buvo jauna, gyva, nauja, slopino ir persekiojo M. politika. M. buvo ne tik Europos valstybių pusiausvyros sistemos kūrėjas, bet ir vad. intervencijos doktrinos, naujo dalyko tarptautinėje teisėje, kūrėjas. M. tvirtino, kad valstybė negalinti gyventi izoliuota, todėl intervencijos teisė kylanti iš solidarumo pareigos išlaikyti socialinio junginio pusiausvyros tvarką. Intervencija esanti sąjungininkų teisė ir pareiga įsikišti politiškai bei kariškai ir slopinti negeistinus reiškinius. M. politiką rėmė Rusija ir Prūsija, ir intervencijos dėka buvo nuslopinti liberaliniai sąjūdžiai Ispanijoje, Neapolyje ir kitose Apeninų pusiasalio valstybėse. M. sistema pirmąjį smūgį patyrė iš Anglijos, kuri palaikė laisvės kovas P. Amerikoje ir griežtai pasisakė prieš kitų valstybių kišimąsi į P. Amerikos reikalus. Antrasis smūgis M. sistemai buvo graikų laisvės kovų rėmimas. Šias graikų kovas parėmė Anglija, paskui Rusija, pagaliau ir Prancūzija. 1830 Prancūzijos revoliucija, Belgijos revoliucija, Lietuvos ir Lenkijos 1830–31 sukilimas apardė M. sudarytą Europos valstybių pusiausvyros sistemą ir priverstinį būdą ją išlaikyti, nors M. 1831 pavyko atstatyti Parmoj, Modenoj, Pop. valstybėj senąją tvarką ir 1833, susitikus su Rusijos caru, patvirtinti intervencijos teisę. Po 1830 sukrėtimų, Metternichas Vokietijos valstybių sąjungoje naujais dekretais dar labiau sugriežtino kovą su liberalizmo apraiškomis. Nuo 1840 M. politinė galia pradėjo menkėti, o 1848 Austrijos ir Vengrijoje revoliucija privertė ji ieškoti politinio emigranto prieglaudos Anglijoje. Rusų caras Mikalojus I savo pažadą išpildė: įsikišo į Vengrijos revoliucijos eigą ir 1849 su

savo kariuomene ją numalšino, bet M. jau nebegrąžino valdžion.

M. smulkią 2 tt. biografiją yra parašęs austrų istorikas Heinrich von Srbik—Metternich der Staatsmann und der Mensch 1925. 1954 trečiame tome jis yra davęs apžvalginę literatūrą apie M. R. Metternich ir A. Klinkowström išleido Aus M.s nachgelassenen Papieren 8 tt. 1880–84 (prancūziškai 1879). Taip pat yra išspausdinti M. laiškai įvairiems asmenims.

O. Lorenz, Staatsmänner und Geschichtsschreiber des 19. Jahrhunderts 1896; *Malleson,* Life of M. 1888; *A. Sorel,* L'Europe et Révolution française 1895–1904; *G. A. Sandeman,* M. 1911; *C. D. Hazen, W. R. Thayer and R. H. Lord,* Three Peace Congresses 1917; *M. Paléologue,* Romantisme et diplomatie 1925; *E. L. Woodward,* Three Studies in European Conservatism 1929; *J. A. May,* The Age of Metternich 1933; *E. Auernheimer,* M. 1940; *J. B. Stearns,* The Role M. in Undermining Napoleon 1948; *C. de Grunewald,* M. 1953; Unvergängliches Österreich 1958.

P.Č.

Mettlach mstl. V. Vokietijoj, Saaro krašte; 4301 gyv. (1954). Keramikos pramonė. Prie M. yra žinoma savo gražumu Saaro upės kilpa. Benediktinų vienuolynas įst. prieš 713 (po 1820 sunaikintas), išlikęs senasis bokštas (987–1000) ir vienuolyno rūmai (1728–86).

Mettrie Julien Offray de la žr. Lamettrie, Julien Offray de.

Metų ketvirčiai keturios serijos po 3 dienas pasninko ir abstinencijos, įst. Bažnyčios kiekvieno metų laiko pradžioje. Pagal šv. Leoną D., šis pasninkas krikščionių yra paimtas iš žydų. Kiti m.k. veda iš romėnų žemdirbių švenčių (feria messis, vindemiae, sementiciae). Liber Pontificalis sako, kad m.k. įvedė pop. Kalikstas I (222). Iš karto buvo tik 3 m.k.: balandžio, liepos ir spalio mėn. Pop. Grigalius D. galutinai nustatė m.k. laiką: trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais prieš sekmadienius: II gavėnios, I po Sekminių, III rugsėjo mėn. ir III Advento. M.k. yra normalus laikas teikti kunigų šventimus. Dėl to šiais laikais m.k. pasninkas laikomas visų tikinčiųjų dalyvavimu tokio svarbaus Bažnyčioje Sakramento teikime.

L. Fischer, Die kirchliche Quatember 1914; *C. Callewaert,* Les Trois-Temps primitifs et les Quatre-Temps actuels (Sacris Erudiri 1940).

J.V.

Metų laikai keturi metų laikotarpiai, kurių pradžia ir pabaiga sutampa su Saulės perėjimu per keturius pagrindinius ekliptikos taškus: pavasario tašką, vasaros solsticiją (žr.), rudens tašką ir žiemos solsticiją. Pavasaris prasideda, kai Saulė pereina pavasario tašką (apie III 21) ir tęsiasi 92,81055 dienas iki Saulė pasiekia vasaros solsticiją (apie VI 22). Tada eina 93,51055 dienos ilgio vasara, kuri baigiasi, kai Saulė pasiekia rudens tašką (apie IX 23). Ruduo trunka 89,91055 dienos iki Saulė ateina į žiemos solsticiją (apie XII 22). Žiema trunka 89,01055 dienos, kol Saulė ateina iš žiemos solsticijos iki pavasario taško.

Č.M.

M. l. m e n e. Antikėje nuo IV a. pr. Kr. nusistovi keturių m. l. vaizdavimas, panašiai kaip mėn. paveikslų (žr. Kalendorius), juos personifikuojant keturiomis atskiromis genijų ar moterų figūromis su atitinkamais atributais: pavasaris su gėlių pintine, vasara — javų pėdu, ruduo — vynuogėmis, žiema — žvėriena. Romėnuose m. l. figūros reljefų pavidalu, grindų mozaikose ir pn. buvo labai paplitusios. Krikščionybė perėmė m.l. figūras. Katakombų freskose jos turi prisikėlimo simbolio prasmę. M.l. figūros sutinkamos ankstyvųjų viduramžių iliustracijoje, XI a. Augsburgo katedros žalvarinių durų reljefuose, Cluny vienuolyno kapiteliuose. M.l. aprašo Hermenėja (žr.). Labai mėgo m.l. gotikos menas, katedrų skulptūra (Paryžiaus Notre-

Pavasaris (J. P. Wagnerio Metų laikų skulptūros Würzburgo rezidencijoje)

Dame), freskų ciklai (Anagni kripta, Parmos baptisterija). XIV a. A. Lorenzetti nutapė Sienoje m.l. frizą. Nuo XV a. m.l. mėgstama pilių vidaus dekoracijų, gobelenų tema. Įdomių pavyzdžių tapyboje davė Ferraros (žr.) mokykla ir Botticelli. XVII a. skulptūra pabrėžė antikinį m.l. figūrų pobūdį (Vittoria, Jamnitzer, Houdon). Panašia prasme m.l. temą sprendė barokas ir klasicizmas, kurių kai kurie meistrai mokėjo duoti naujų natūralesnių motyvų (Falconet, J. P. Wagner). Tapyboje iki XVIII a. vis labiau pereinama nuo m.l. personifikacinio paveikslo prie platesnių scenų vaizduojančių kaimiečių darbą ir gyvenimą įvairiais metų laikais, plg. Breviario Grimani, Bruegel Sen., Tintoretto, Veronese, Goya. M.l. paveikslus populiarino raižiniai, kalendoriai. Poezijoje minėtinas J. Thomsono The seasons 1726–30, pagal kurį G. V. Swieten parašė tekstą, panaudotą F. J. Haydno oratorijoje Jahreszeiten (1801). Čia priklauso XVIII a. vidurio K. Donelaičio (žr.) Metai, Giuseppe Barbieri Le Stagioni 1806, sorbų-lužičėnų Handrij Zejler Počasy 1859.

R. van Marle, Iconographie de l'art profane au Moyen Age et la Renaissance 1932. *P.Rkl.*

Metz mst. R. Prancūzijoje (Lotoringijoje), prie Mozelio upės; apie 75.000 gyv. (1954), kurių žymi dalis kalba vokiškai. Mozelio upės uostas, maisto produktų, odos, tabako ir tekstilės pramonė. Kat. vyskupo rezidencija, gotikinė XIII–XVI a. katedra, pranciškonų ir keli motininiai moterų vienuolynai. Nuo 1871–1918 stipriausia Vokietijos tvirtovė.

I s t o r i j a. Sen. romėnų Divodonum, arba kitaip Meti, buvo keltų įkurtas. Galingos galų mediomatricų genties, o VI–VIII a. Austrazijos karalijos sostinė, 870 atiteko r. frankams, 985 patapo laisvu miestu. IX a. išgarsėjo knygų menu. 1444 Prancūzijos karaliaus Karolio VII apgultas 7 mėnesius išsipirko už 100.000 florenų.

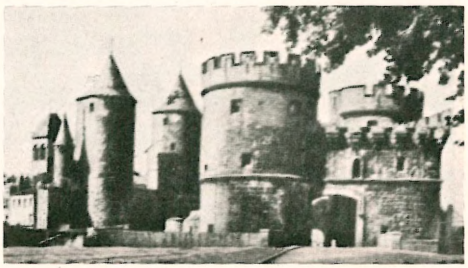

Metz, Vokiečių vartai

1552 užimtas Henriko II ir atlaikytas prieš Karolio V puolimą su 100.000 karių (1552 X 31 — 1553 I 15) jį atsiimti. Vestfalijos taikos sutartimi 1648 X 24 galutinai pripažintas Prancūzijai, kuri jį pavertė galinga tvirtove. 1870 VII 28 į M. atvyko Napoleonas III ir perėmė vyriausią karo veiksmų vadovybę. Čia buvo sukoncentruota visa prancūzų kariuomenė, išskyrus 3 korpusus. Po kelių dienų ją apsupo vokiečiai. Imperatoriui išvykus, vyriausiąją vadovybę perėmė maršalas Bazaine, kuris 1870 X 28 kapituliavo su 3 maršalais, 66 generolais, 6000 karininkų, 173.000 kareivių ir 400 patrankų. Bazaine už kapituliaciją karo teismo nuteistas. Nuo to laiko ligi Versalio sutarties (1919) M. buvo Vokietijos. I pas. karo metu jau nuo 1914 daug kartų sąjungininkų bombarduotas. Po laimėjimo prie St. Michel 1918 IX 12–13, amerikiečių daliniai prisiartino prie M. per patrankos šūvį, bet jo neužėmė ligi karo pabaigos. 1918 XI 19 į miestą įžygiavo prancūzų kariuomenė, vedama maršalo Pétaino. Nuo 1940 ligi 1944 vėl buvo vokiečių užimtas.

Westphal, Geschichte der Stadt M. 3 tt. 1875–78; *L. Schürenberg,* Der Dom zu M. 1940. *A.B.*

Metzu žr. Metsu.

Meudon mst. Prancūzijoje, prie p.v. Paryžiaus krašto, kair. Senos upės krante, apie 21.000 gyv. (1956). Prancūzijos karo aviacijos muziejus ir centrinė stotis; Rodino muziejus. Stiklo, lininių audinių, baltinių ir amunicijos pramonė. Buvusioje, 1695 J. Hardouin-Mansart pastatytoje pilyje įrengta fizikinės astronomijos observatorija.

Meulen 1. A d a m F r a n s van der (1632–1690) flamų baroko tapytojas Briuselyje, P. Snayers mokinys. M. buvo pats stipriausias flamų tapytojų-batalistų grupėje (C. de Wall, P. Meulener, F. Duchatel, R. van den Hoecke). 1664 Liudviko XIV tarnyboj Paryžiuje. M. tapė mūšių su daug figūrų ir prancūzų pilių vaizdus, medžioklės, eitynes. M. kompozicija pasižymi harmoningumu derinant žmonių mases su peizažu. To jis pasiekė spalviniais niuansais, šviesos ir tamsos vykusiu paskirstymu bei melodingų kompozicinių kreivių pagalba. Geriausi M. darbai yra Paryžiaus, Kasselio ir Drezdeno muziejuose.

2. R e i n d e r van der (g. 1882 V 28) olandų kalbininkas. Studijavo Leidene, 1905–06 Leipcige baltų ir slavų k., 1907 Leideno univ. gavo dr. laipsnį. 1946–52 Leideno

univ. baltų ir slavų k. prof. Lietuvių k. reikalais 1907 buvojo Vilniuje ir keliavo P. Lietuvoje, užrašydamas ir dainų. Nuo 1907 VIII 5 Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje narys-korespondentas. Baltų ir slavų k. klausimais spausdinęs daug straipsnių. Atskirai išsp.: Die Naturvergleiche in der Liedern und Totenklagen der Litauer 1907 (disertacija; lietuviškai išvertė M. Biržiška, Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose 1919), De Hollandsche Zeeen Scheepsternennen in het Russisch 1909, De Godsdienst der Heidense Balten en Slaven (Baltų ir slavų pagoniškasis tikėjimas) 1913, De Godsdienst der Slaven en Balten (G. v. Leeuw, Godsdiensten der Wereld) 1941, Over de onderscheiding van levend en levenloos in de Slavische tabu 1946 ir kt. *A.Mž.*

Meumann Ernst (1862–1915) vokiečių psichologas ir pedagogas. Studijavęs teologiją, filologiją, mediciną, baigė filosofiją. 1893–97 būdamas W. Wundto asistentu, savo mokslo darbų sritimi pasirinko eksperimentinę psichologiją. Nuo 1900 profesoriavo Züriche, Karaliaučiuje, Münsteryje, Hallėje, Leipcige ir Hamburge. Pamėgęs eksperimentą psichologijoje, bandė ji pritaikyti ir pedagogikai. Drauge su pedagogu A. Lay jis sukūrė naują pedagoginį sąjūdį — eksperimentinę pedagogiką, kuri siekė auklėjimą pagristi eksperimentiniais duomenimis. M. yra atlikęs daugybę eksperimentinių jaunimo tyrimų ir dėl to priklauso prie produktingiausių tos srities tyrėjų. Jo trys tomai Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik (²1920–22) apima ne tik jo paties sistemingai sutvarkytus jaunimo tyrimus, bet ir apskritai iki to meto žinomus bet kur atliktų tokių tyrimų duomenis. Kiti jo svarbesnieji veikalai: Einführung in die Ästhetik der Gegenwart 1908 (⁴1930), Intelligenz und Wille 1908 (⁴1925), System der Ästhetik 1914 ir visa eilė psichologinių studijų apie dėmesį, atmintį, vaidinių tipus, vidinių organų jautrumą ir kt. 1903 įsteigė ir leido (vėliau su W. Wirtu) psichologijos žurnalą Archiv für die gesammte Psychologie. Kaip to žurnalo priedus leido įvairias pedagogines monografijas.

P. Müller, M. als Begründer der experimentellen Pädagogik 1942. *P.Mld.*

Meung Jean de žr. Jean de Meun(g).

Meunier Constantin Émile (1831–1905) belgų skulptorius ir tapytojas. Mokėsi pas brolį Jean Baptiste M., skulptorių Ch. A. Fraikin ir tapytoją Navez. Nuo 1857 jo tapyba buvo tamsių tonų ir domėjosi bažnytinės istorijos temomis. Apie 1880 paletė pasidarė šviesi, priartėdama į Maneto pobūdžio impresionizmą, o tematika pasirinko Mons apylinkių angliakasių gyvenimą. Nuo 1886 M. atsidėjo skulptūrai ir savo darbininką vaizduojančiomis statulomis nusipelnė geriausio belgų skulptoriaus vardą. Išaukštindamas darbą ir darbininką, M. tarnavo humanistinei idėjai, kaip vėliau grafikas Masereel (žr.). Darbo realybę M. idealizuoja, suteikia jai klasinių bruožų. M. darbininkai nėra individai, bet apibendrinti tipai, išdidūs darbo didvyriai. Šalia Rodino, M. laikomas svarbiausiu realistinio impresionizmo atstovu skulptūroje. Labai populiari M. figūra ‚Nešikas' stovi parke prie muziejaus Antverpene, o pakartojimai Frankfurte prie Maino, Kopenhagoje, Vienoje ir kt. miestuose. Briuselio muziejus turi fragmentus M. projektuoto didelio Darbo monumento vienai miesto aikštei. Minėtini: 1890 Kalvis ir Senas kasyklos arklys, 1893 reljefai iš stikladirbių buities, 1899 Arklio girdymas Briuselio Square Ambiorix, 1902 Uosto darbininkas, 1905 Kalnakasys. Monografijos apie M.:

C. E. Meunier: Nešikas (Frankfurte prie Maino)

C. Lemonnier, 1903; *K. Scheffler* 1903; *W. Gensel* 1907; *M. Devigne* 1919; *A. Fontaine* 1923; *L. Christophe* 1950; *A. Vermeylen,* Le Monument au Travail 1914. *P.Rkl.*

Meurthe 1. upė Prancūzijoje, deš. Mozelio (Mosel, Moselle) intakas, 160 km ilgio. Išteka iš Vogėzų kalnų prie Frouard. Laivininkystei tinka tik 8 km žemupio ligi Nancy.

2. M.-et-Moselle, R. Prancūzijos departamentas Lotaringijoje; 5280 km², apie 600.000 gyv. Geležies rūdos ir druskos kasyklos, įvairi pramonė ir drauge žemės ūkio kraštas; sostinė Nancy.

Meuse 1. prancūziškas Maaso (žr.) upės vardas; 2. Prancūzijos departamentas Argonų kalnuose ir Voëvre lygumoje; 6241 km², 217.000 gyv. (1953); sostinė Bar-le-Duc. Stiklo, geležies ir popieriaus pramonė, geležies rūdos kasyklos.

MeV santrumpa 1 mil. elektronų voltų.

Mexico (oficialiai Ciudad de M., kitaip M. City), Meksikos sostinė, Anahuaco plokščiakalnyje, 2278 m nuo j.l.; 3.050.442 gyv. (1950). M. yra įsikūręs išsekusio ežero, apie 4,5 km nuo Texcoco ež., kuris senovėj buvo daug didesnis ir apėmęs M. vietą. Su kitais dviem ežerais Chalco ir Xochimilco mst. sujungtas kanalu La Viga. Senojoje miesto architektūroje dominuoja ispanų kolonijinis stilius, o naujoje — modernus statybos būdas. Didžiosios žymybės yra katedra (1573–1811), Palacio Nacional (prezidento įstaiga, senatas, vyriausybės įstaigos), tautinis muziejus, Palacio Municipal (rotušė), valstybinė biblioteka, kuri įrengta buv. Šv. Augustino bažnyčioje, meno galerijos rūmai ir univ. (įkurtas 1551) su atskiru kompleksu modernių rūmų, išpuoštų indėnų meno pavyzdžiu. Miesto centrą sudaro didžiulė keturkampė aikštė Plaza de la Constitución, iš kurios prasideda žymiausios gatvės. M. yra didžiausias Meksikos pramonės, prekybos ir kultūrinio gyvenimo centras. Jis buvo įst. aztekų 1325 ant dviejų Texcoco ež. salų kaip lagūnos mst. Tenochtitlan. Cortes 1521 sunaikintas, jis vėliau buvo atstatytas. Būdamas pastatytas ant iš dalies nusausinto ir iš dalies užakusio ežero, kurio paviršių apklojo kietu sluoksniu vulkanų pelenai, jis neturi tvirto įžemio ir dėl to daug senų pastatų (pvz. katedra) grimsta. Be to, M. retkarčiais nukenčia nuo žemės drebėjimų. Nežiūrint šių gamtinių nepatogumų, mieste statoma nemažai ir dangoraižių. M. yra mėgiamas JAV turistų dėl savito kultūrinio veido ir malonaus klimato. *A.B.*

Mezaliansas (prc. mésalliance ‚nepritinkanti santuoka') socialiniu atžvilgiu nelygi santuoka. Anksčiau, kai gyventojai buvo susiskirstę luomais, m. reiškė vedybas su žemesnio luomo asmeniu. Dabar m. vadina santuoka dviejų nelygios visuomeninės padėties asmenų, pvz. aukšto valdininko su tarnaite ir kt.

Mezaortitas (gr.) vidurinio aortos sienelės sluoksnio sifilitinis uždegimas.

Mezenchimà (iš gr. mesos ‚vidurinis, vidutinis' ir enchyma ‚kas įpilta, pripilta') anatomijoje mezodermos (žr.) dalis, žvaigždžių formos ląstelės, iš kurių išsivysto jungiamasis audinys ir kraujo apytakos sistema.

Mezenė (rus. Mezen) upė Š. Rusijoje, 857 km ilgio, įteka į Baltosios jūros Mezenės įlanką. Baseino plotas 76.480 km², vid. debitas 840 m³/sek.

Mezenterijus (iš gr. mesos ‚vidurinis' ir enteron ‚viduriai, žarnos') anatomijoje saitas tarp žarnyno ir pilvo užpakalinės sienos. M. šaknys prasideda juosmens antrojo slankstelio kairėje pusėje, smunka įkypai žemyn ir pasibaigia ties dešiniuoju klubo sakraliniu susijungimu, palikdamas savo užpakalyje dvylikapirštę žarną, aortą, apatiniąją tuščiąją veną, dešiniąją uretrą ir didįjį psoas raumenį. Jo ilgis apie 15 cm. M. laisvasis kraštas, kuris jungiasi su žarnomis, turi apie 0,6 m ilgio. Tarp šaknies ir laisvojo krašto plonųjų žarnų m. yra apie 15 cm ilgio, jis leidžia žarnoms laisvai judėti pilvo ruime. M. sudarytas iš anapus pilvaplėvės puruotojo audinio sluoksnio, iš abiejų pusių padengto pilvaplėve. Jame yra žarnų kraujo ir limfos indai, limfinės liaukos ir nervai. *K.Ožl.*

Mezetos (isp. meseta ‚aukštumų lyguma') plokščios aukštumos Pirenėjų pusiasalyje.

Mezgėjas ar mezgėja, asmuo besiverčiąs mezginiais. Antroje XIX a. pusėje, šalia keliaujančių audėjų, kartais buvo sutinkamas ir keliaująs m., kuris megzdavo dide-

Mezgėja (XVIII a., Prancūzija)

les skaras ar kitus mezginius. Šiaip paprastai mezgimas buvo tik pagalbinis žiemos darbas arba senukų pramoga. Neturtingieji senukai ar senukės megzdavo ūkininkams pirštines, kojines ir kt. mezginius, gaudami mokestį maistu ar grūdais, kartais ir pinigais. Prieš I pas. karą miesteliuose ir net kaimuose atsirado m.-amatininkai, kurie iš ūkininkų siūlų megzdavo mašina kojines, megztukus ir kt. Jiems ūkininkės paprastai jau atsilygindavo tik pinigais. Salako ir kitose R. Lietuvos apl. senukai ir šiaip žmonės versdavosi šalia kitų darbų ir mezgimu. Jie megzdavo tinklus ne tik ežerų ir kt. vandens žvejų reikalams, bet juos parduodavo ir jūros žvejams; prieš I pas. karą jie mezgė Latvijos žvejams, o po I pas. karo — mūsų pajūriškiams. *A.Mž.*

Mezgimas 1. būdas gaminti iš vieno siūlo virbalais arba su mašinomis aprangos daiktus, pvz. pirštines, kojines, megztinius, skaras, sijonus, moteriškas eilutes, maudymosi kostiumus, žiemines kepures ir kt. dalykus. M. skiriasi nuo audimo tuo, kad jame naudojamas vienas siūlas, o audime iš karto esti daug siūlų. M. yra r a n k i n i s, arba naminis, kai mezgama virbalais, ir m a š i n i n i s, ar pramoninis, kai mezgama mašinomis. M. pramoniniu būdu vadinamas trikotažu, o m. ne virbalais ar mašinomis, bet vąšeliu, vad. n ė r i m u (žr.), nors dažnai ir nėrimo gaminiai vad. mezginiais. Paprastai mezgama dviem virbalais, kurių abu galai yra neaštriai nusmailinti, bet plačiam mezginiui vartojama virbalai su galvute viename gale. Apskritam mezginiui vartojamas vienas labai lankstus abiem nusmailintais galais virbalas. Mezgime siūlas neriamas kilpelėmis, vad. akimis. Jos suneriamos ant virbalo viena eile taip, kad kiekviena naujos eilutės akis pertraukiama pro atitinkamą išmegztos eilutės akį. Jeigu akys ištraukiamos viena linkme, gaunamas l y g u s i s m., o jeigu linkmė keičiama, gaunamas i š v i r k š č i a s i s m. Mezgant visas eilutes lygiuoju mezgimu iš abiejų pusių, gaunamas r i p s i n i s m. Kaitaliojant akis gaunami įvairūs raštai, o panaudojant spalvotus siūlus — ornamentai. Keičiant lygiąsias ir išvirkščias akis, gaunamas s t u l p e l i n i s m. Mezgimui vartojami laisvai susukti vilnoniai ar medvilnės siūlai. Megzti aprangos daiktai pasižymi elastingumu, gera oro ventiliacija ir šiltumu. Jie nereikalingi dažno lyginimo, nes nesiglamžo. Tuo būdu mezginiai yra patogesni už audinius.

M. virbalais išrastas Skotijoj; jis yra žymiai vėlesnis už nėrimą vąšeliu. W. Lee iš Woodborough Nottinghamshire 1589 išrado m. rėmą, kuris vėliau ištobulintas į m. mašiną. Sir Marc I. Brunel 1816 išrado apvalią (cirkuliarinę) m. mašiną, kuri plačiai vartojama trikotažo pramonėje. Apie 1870 amerikietis Griswold išrado automatinę m. mašiną, kuri atpigino mezginių gamybą ir lemiamu būdu prisidėjo prie šios pramonės išplitimo visame pasauly. Smulkiojoj m. pramonėj vartojamos plokščiosios rankinės mašinos.

Lietuvoje iš seno būdavo mezgama nėrimo būdu (vąšeliu), o vėliau virbalais, panaudojant naminius vilnonius siūlus. Veik išimtinai būdavo mezgama tik pirštinės (dažniausiai spalvotos), kojinės ir pakakliniai (šalikai), o įsigalint rankinėms mašinoms (pirmosios mašinos pradėjo atsirasti XX amžiaus pradžioje) paplito megztinių, palaidinukų ir sijonų mezgimas. Žemės Ūkio Rūmų namų pramonės departamentas, vadovaujamas K. Bielinio, 1931 įsteigė mezgimo sk. (pirmoji vedėja buvo A. Kažeivaitė-Bendorienė), kuris daugelyje vietų rengė kaimo mergaitėms mezgimo virbalais, vąšeliu ir rankinėmis mašinomis kursus. Baigiant kursus būdavo surengiamos kursančių mezginių parodos. Kursai trukdavo 1,5–3 mėn. Juos nepriklausomybės metu lankė kelios dešimtys tūkstančių kaimų ir miestelių mergaičių. 1938 A. Bendorienė įsteigė Klaipėdoje (nuo 1939 Kaune) pirmąją Lietuvoje dailiųjų mezginių gamyklą Aurą, kuri išliko ligi 1944 VII 3.

2. Tinklo akių rišimo būdas, naudojant megztuvę. Žr. Tinklas.

A. Tamošaitienė, Mezgimas 1935; *K. Žirgulienė,* Mezgimas 1958. *A.Bnd.*

Mezginė žr. Žiedas.

Mezitilenas 1, 3, 5 - trimetilbenzenas (trimetilbenzolas), formulė C_9H_{12}, pasitaiko akmens anglies dervoje; gaminamas dehidrinant acetoną. Būdingo kvapo skystis.

Mezitilo oksidas 4 - metil - 3 - penteno - 2 - -onas, $(CH_3)_2C{=}CHCOCH_3$; jis gaunamas distiliuojant diacetono alkoholį su mažu jodo priedu. Bespalvis skystis. Vartojamas tirpinti celiuliozės nitratą, kai kurias gumas ir dervas, lakams ir emalėms gaminti.

Mėzliava sen. Lietuvos valstiečių prievolė, ‚sumetami' (sudedami) pinigai už pri-

valomus duoklinius gyvulius. Iš XV a. ir iš vėlyvesnių laikų dokumentų matyti, jog šalia dėklų (žr.), javų ir šieno duoklių (žr.), m. taip pat yra buvusi svarbi valstiečių duoklinė prievolė. Ji atsirado iš vad. ‚stacijų', kai į valsčių atvykdavo kunigaikščio vietininkas ar kitas jo pareigūnas. Vad. pasėdžio (valsčiaus apvažinėjimo) metu tokį kunigaikščio tarnautoją ir jo palydovus su šeimomis reikėdavo aprūpinti maistu. Smulkius maisto produktus (kiaušinius, gaidžius ir kt.) kiekvienas valstietis sunešdavo iš savo dubos (žr.), bet stambesniuosius dalykus (kiaulę, telyčią aviną) valstiečiai įsigydavo draugėn susidėję, sumetę tam reikalui pinigų, t.y. padarę m. To paties vardo prievolė išliko ir vėliau, kai D.L.K. nustojo siuntinėję savo pareigūnus į valsčius; nustatyto dydžio mokestis pinigais buvo mokamas į D.L.K. iždą. M. dydis įvairiose Lietuvos vietose nebuvo vienodas. Tat priklausė nuo senų papročių, dvarų bei valstiečių santykių bei savitarpinio susitarimo. Pvz. 1529 Vilniaus ir Trakų vaivadijų D.L.K. dvaruose valstiečiams buvo nustatytos šios m. prievolės pinigais: tam tikras kiekis dubų turėjo sumokėti pinigais už telyčią 30 grašių, paršą — 20 grašių, aviną — 4 grašius, gaidį ir 10 kiaušinių — 1 grašį. Gegužinės dv. valstiečiai 1542 tedavė po 1 grašį paršui ir 1 grašį telyčiai. Po valakų reformos visos prievolės D.L.K. dvarui apskaičiuotos pinigais ir m. išnyko. Vėliau tas terminas tebuvo vartojamas sen. lietuvių vestuvėse, kai jaunavedžiams būdavo sumetami pinigai, krikštynose (m. bobutei) ir kt.

K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1934; (") Lietuvos valstiečių kova prieš feodalų priespaudą iki valakų reformos (Lietuvos Istorijos Inst. Darbai I, 1951, 44–86); *M. K. Liubavskij*, Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije litovsko-russkago gosudarstva 1893; *E. Wolter*, Lituanismen in russisch-litauischer Rechtssprache (Mitt. Lit. Litt. Gesell. IV, 1889, 56); *Z. Ivinskis*, Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933 (čia nurodyti kiti šaltiniai ir literatūra apie m.). *Z.I.*

Mezo- (gr. mesos ‚vidutinis, vidurinis, tarpinis') sudurtiniuose žodžiuose reiškia vidutinį dydį arba vidurinę, tarpinę padėtį tarp dviejų reiškinių laiko arba erdvės atžvilgiu.

Mezodèrma (iš gr. mesos ‚vidurinis' ir derma ‚oda') anatomijoje blastodermos vidurinis sluoksnis, tarp išvidinės entodermos ir išorinės ektodermos. Prasidėjusio embriono primityvus ląstelių sluoksnis sudaro blastodermą. Iš m. vėliau išsivysto jungiamasis audinys, sausgyslės, kremzlės, kaulai, raumenys, vaskuliarinė ir limfinė sistemos, inkstai ir uretros, lytinės liaukos.

Mezofilas (iš gr. mesos ‚vidurinis' ir phyllon ‚lapas') botanikoje pagrindinis lapų audinys (parenchima), esąs tarp dviejų epidermio sluoksnių — viršutinio ir apatinio. M. yra fotosintetinis audinys. Daugumo augalų lapuose jis skiriasi į palisadinį, arba statinį, audinį ir purųjį. Puriajame audinyje esama mažiau chloroplastų negu palisadiniame. Dorsiventraliniuose lapuose palisadinis audinys eina palei viršutinį epidermį, o purusis prieina apatinį; izolateraliniuose — palisadinis audinys yra abiejose lapo pusėse.

Mezofitai (iš gr. mesos ‚vidutinis' ir phyton ‚augalas') augalai, gyveną vidutinio, ne perdaug didelio ir ne perdaug mažo, dirvos drėgnumo sąlygomis, pvz. hidrofitai, kserofitai ir kt.

Mezoglėja (iš gr. mesos ‚tarpinis' ir gloios ‚lipnus') zoologijoje gleivinė medžiaga ar audinys, randamas koralų, kempių kūne tarp entodermos ir ektodermos; m. dažnai vadinama ir mezoderma (žr.).

Mezokarpas žr. Vaisius.

Mezokefalija (iš gr. mesos ‚vidutinis, vidurinis' ir kephalē ‚galva') vidutinis galvos dydis, galvos forma, vidurinė tarp brachikefalijos (trumpagalvystės) ir dolichokefalijos (ilgagalvystės). Mezokefalo žmogaus kaukolės talpa yra tarp 1350 ir 1450 cm^3. Šiai grupei priklauso Amerikos indėnai, kiniečiai, Afrikos negrai.

Mezolitas (iš gr. mesos ‚vidurinis, tarpinis' ir lithos ‚akmuo'), arba vidurinis akmens amžius. M. kultūra ekonominiu atžvilgiu yra paleolito (senojo akmens amžiaus) tęsinys: žmonės tebebuvo medžiotojai, žvejai ir augalinio maisto rinkėjai. Titnaginių dirbinių gamyboje tęsiamos paleolito tradicijos. Laiko atžvilgiu m. sutampa su neolito pradžia Artimuosiuose Rytuose ir r. Vidužemio jūros srityje. M. ilgis įvairiose žemės vietose nevienodas. Kur gyvulininkystė ir žemdirbystė išplito vėliau, ten ir m. tęsėsi ilgiau. Š. Europoje m. apima net 6000 metų laiko tarpą. M. nėra atskira evoliucijos stadija tarp paleolito ir neolito, bet atskira civilizacija, kurią sąlygojo gamtos sąlygos, susijusios su pleistoceno pabaiga, su ledynų pasitraukimu, su miškų atsiradimu vietoje tundros ir stepių Europoje bei su laipsnišku Afrazijos sausėjimu. Įsivyravus šiltesniam ir sausesniam klimatui Š. Europoje, Azijoje ir A-

merikoje, sąlygos žmonėms gyventi pasidarė palankesnės, ir kultūra ėmė smarkiai kilti. Išplitus miškams (lapuočiams medžiams), atsirado ir naujų įrankių, pvz. kirvių, pradžioje iš rago, vėliau titnago. Tuo tarpu pietuose, ypač Š. Afrikoje, klimato sausėjimas turėjo neigiamos įtakos m. kultūrai, — ji išsigimė, vietomis buvo net žemesnė negu paleolito gale.

Yra žinoma visa eilė m. kultūrinių grupių, vadinamų įvairiais vardais. Pietuose beveik visoms joms būdinga mikrolitinė pramonė (smulkūs titnaginiai įrankėliai, kuriuos paprastai įtverdavo į kaulinius ar medinius kotelius, žeberklus ir kt.). Stovyklose taip pat randama kaulinių žeberklų, gludintų akmens įrankių, maisto liekanų krūvų, sraigių, stručio kiaušinių, vartotų vietoje puodų. Sirijoje ir Palestinoje m. kultūra vad. natufinė; jai jau buvo žinomi akmeniniai piautuvai, vartoti greičiausiai laukinėms žolėms piauti. Tai paskutinis kultūros tarpsnis prieš neolitinės kultūros atsiradimą Artimuosiuose Rytuose. Egipte buvo paplitusi vad. sebilinė kultūra, Tunise, R. Alžire ir Kirenaikoje — kapsinė, likusiame Alžire ir Maroke — oraninė (gimininga kapsinei, bet šiek tiek vėlyvesnė), Apeninų pusiasalyje — epigrimaldinė, kuri tęsė paleolito galo Grimaldi kultūros tradicijas, bet joje žymi kapsinės ir azilinės kultūros įtaka, Prancūzijoje, Kantabrijoje iš paleolitinės magdalenines kultūros išsivystė azilinė (Azilio) kultūra (jai būdingi paplokšti dideli žeberklai ir akmenukai su išdažytomis schematinėmis žmonių figūromis). Pastaroji kultūra tęsėsi iki VIII–VII tūkstantmečio pr. Kr. Ją pakeitė vad. sauveterinė ir vėliau tardenuazinė kultūra. Airijoje ir Skotijoj m. kultūra žinoma larninės kultūros vardu, Belgijoj — Remouchamps, kuri buvo tarpine tarp magdalenines bei azilinės kultūros Prancūzijoje ir Š. Europos miškų kultūros. Ukrainoje ir P. Rusijoje m. kultūra rodo tolydų paleolitinės kultūros tęsinį, tik titnago įrankiai vis smulkėjo, kaip ir kituose kaimyniniuose kraštuose. Čia m. kultūra vadinama pontine aziline bei tardenuazine, arba vietinių sodybų vardais—Šan-Koba ir Murzak-Koba. Š. Europos m. priklauso ankstyvojo poledyninio laikotarpio vad. strėlių antgalių kultūros: Hamburgo kultūra š.v. Europoje ir svidrinė — tarp Oderio, Lietuvos ir Vidurio Rusijos. Atšilus klimatui, Pabaltijo kultūra smarkiai pakilo ir išsivystė į turtingą žvejų ir medžiotojų kultūrą. Ji vad. Pabaltijo miškų kultūra, arba Maglemose (žr.). Š. Pabaltijy ir š.v. Rusijoje m. miškų kultūros tradicijos tęsėsi daugelį tūkstančių metų iki III tūkstantmečio pr. Kr.; P. Pabaltijy (Lenkijoje, Rytprūsiuose ir Lietuvoje) iš pietų atėjo mikrolitinės kultūros įtaka. Svidrinę ir maglemosinę kultūrą pakeitė mikrolitinė tardenuazinė kultūra, kuri tęsėsi atlantiniame klimato periode (V–III tūkstantmetyje pr. Kr.), kol virto neolitine kultūra. Pačioje Skandinavijos šiaurėje primityvi kultūra, vad. finmarkine (arba Fosna ir Komsa), manoma, laiko atžvilgiu sutampa su m. kultūra Pabaltijyje. Primityvi akmens kultūra žinoma ir Baltosios jūros bei Arktikos srityje. Ji vad. ‚arktiniu paleolitu', bet greičiausiai priklauso borealinio ir atlantinio periodų laikotarpiui.

M. Lietuvoje žr. Lietuvos proistorė (Lietuvos tome).

C. A. Althin, Man and Environment, a View of the Mesolithic Material in Southern Scandinavia 1954; *L. Cardini,* Gli strati mesolitici et paleolici delle Arene Candide (Riv. Studi Liguri 12, 1946); *J. G. D. Clark,* The Mesolithic Settlement in Northern Europe 1936; *A. E. Freundt,* Komsa-Fosna-Sandarna (Acta Arch. 19. 1948); *M. Gimbutas,* Prehistory of Eastern Europe 1956; *R. Indreko,* Die mittlere Steinzeit in Estland 1948; *M. V. Voevodskij,* Mezolitičeskija kultury vostočnoj Evropy (Kratkije Soobšč. IIMK, 33, 1950). *M.Gbt.*

Mezomerija žr. Mezomerizmas.

Mezomerizmas (gr.), arba mezomerinis efektas, yra praplėstas elektroninės valentingumo teorijos aiškinimas. Pagal m. sąvoką yra aiškinama molekulių fizinės ir cheminės savybės. Paprasta cheminė jungtis, elektroninės valentingumo teorijos aiškinimu, yra sudaryta iš elektronų dvejukių (žr. Elektronas, Valentingumas). Šios elektronų dvejukės yra veikiamos dviejų pagrindinių efektų: indukcinio ir mezomerinio. Indukcinį efektą paskelbė G. N. Lewis 1923. Šis efektas įvyksta dėl permanentinės molekulės poliarizacijos, kurio įtakoje elektronų dvejukės yra kiek iškreipiamos iš savo orbitų. Permanentinė molekulės poliarizacija yra sukeliama e-elektrostatinės asimetrijos molekulėje, nes atomai nevienodai pajėgia (skirtingas atomų elektronegatyvumas) pritraukti elektronus į savo branduolio orbitas. To dėlei molekulėje susidaro indukcinis efektas. Jis grafiškai žymimas strėlės formos tiesiomis rodyklėmis $Cl \leftarrow CH_2 \leftarrow CH_2 — CH_3$.

Mezomerinis efektas molekulėje susidaro tada, kai elektronų dvejukės gali būti pavaduojamos viena kitos toje pačioje elektronų aštuoniukėje. Šį efektą pirmą kartą fomulavo M. Lowry (1923), vėliau jį žymiai modifikavo ir praplėtė C. K. Ingold (1933). Mezometrinis efektas pilnai pasireiškia nesočių junginių molekulėse ir grafiškai atvaizduojamas lenktomis strėlėmis, pvz.:

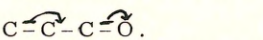

Taip vaizduojamoje molekulėje elektronai yra tarpinėje būklėje tarp poliarinės ir paprastos molekulės formų. Tokia tarpinė molekulės forma vadinama mezomerine. Pastaroji sukeliama mozemerinio efekto.

Indukcinis ir mezomerinis efektai žymiai padeda išaiškinti molekulių struktūrą ir tiksliau nusakyti jų fizines savybes, kaip pvz. molekulių dipolių momentus, jų magnetiškumą, refrakciją, branduolinį bei elektroninį spektrus ir pn. Be to, teisinga šių efektų interpretacija žymiai palengvina nusakyti organinių molekulių termodinamiką cheminėse reakcijose, pvz. šilumos ir cheminės pusiausvyros dėsnius.

Yra nustatytos taisyklės, pagal kurias tuo tarpu daugiau kokybiškai sprendžiama, kaip atskirų elementų atomai ar jų grupės veikia molekulės mezomerinę poliarizaciją, pvz. vieni atomai ar jų grupės didina mezomerinį efektą (chloras, bromas ir pn.), o kiti — mažina, pvz. aminų radikalai:

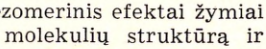

M. teoriją patvirtina dipolių momentų, energijos talpumo, vibracinių spektrų, molekulinės refrakcijos bei molekulių magnetiškumo matavimai.

Mezomerinis efektas turi didelės įtakos cheminėms reakcijoms ir panaudojamas studijuojant cheminės pusiausvyros dėsnius. Bandoma šią teoriją taikyti, kol kas daugiau kokybiškai, ir cheminių reakcijų greičiui iš anksto nusakyti. Organinių rūgščių ir šarmų stiprumas lengvai išaiškinamas pagal jų molekulių mezomerinį efektą. Taikant m. teoriją, gana tiksliai galima nusakyti tikroji molekulės struktūra, pvz. aromatinių (benzolo ir kitų) junginių.

C. K. Ingold, Structure and Mechanism in Organic Chemistry 1953, 63, 73–83, 102–107, 152, 181, 261–267 psl.; *T. M. Lowry* (Journ. Chem. Soc. 1923, 123, 822, 1886 psl. ir Nature 1925, 376 psl.); *C. K. Ingold* (Journ. Chem. 1926, 1310 psl. ir ten pat 1933, 1120 psl.). *A.Vtk.*

Mezomorfinis (iš gr. mesos ‚vidutinis' ir morphē ‚forma, pavidalas') formos atžvilgiu vidutinis, pvz. m. t i p a s — vidutinis žmogaus kūno sudėjimo tipas.

Mezonas (gr.) sunkusis elektronas, kosminių spindulių elektros dalelė, turinti elektros krūvį, lygų elektrono (arba pozitrono) krūviui, o masę 200 kartų didesnę už elektrono masę.

Mezopotamija (gr. ‚tarpupis') siaura prasme teritorija tarp Tigro ir Eufrato upių, o plačiai suprantama M. apima visą plotą tarp Arabijos dykumos ir Irano kalnų. Tai žema stepių lyguma, apie 350.000 km², kurios didžioji dalis yra Irake, š. Turkijoje, o š.v. — Sirijos.

I s t o r i j a. Tigro ir Eufrato upių slėnyje kultūrinis žmogaus gyvenimas ir valstybinis susipratimas pradėjo reikštis V–IV tūkstantmetyje pr. Kr., maždaug tuo pat metu kaip ir Nilo slėnyje. Iš kalnų skverbėsi naujų tautų bangos, pasisavindamos esamą kultūrą ar ją naikindamos ir kurdamos naują. 6 tūkstančių metų būvyje čia keitėsi valdančios tautos, kuriamos imperijos ir kultūros. Visa M. istorija skirstoma į senovės, vidurinių ir naujųjų laikų amžius, kurie savo ruožtu dalijasi į mažesnius laikotarpius pagal sukurtas imperijas, įsibrovusias tautas ar valdančias dinastijas.

S e n o v ė s l a i k a i (4000 pr. Kr. — 637 po Kr.). Neolite iš š.r. sumerai įsibrovė į M. lygumą ir sukūrė gana aukštą kultūrą, sudariusią pagrindą vėlesnėms kultūroms. Pietinėje M. dalyje įsikūrė teokratinės miestų valstybės: Uras, Erida, Umas, Erechas, Nipuras. Į š. iš dykumų įsibrovė semitai, pasisavino sumerų kultūrą ir iškilo jų miestas Akadas, kurio valdovas Sargonas I (apie 2600 pr. Kr.) visą M. buvo sujungęs į vieną valstybę. Apie 2200 Akadų valstybė suskilo ir ėmė klestėti nauji sumerų miestai: Uras, Izinas, Larsa ir kt. Apie 2000 iš v. užplūdo nauja semitų banga ir įsteigė S e n ą j ą B a b i l o n i j o s valstybę (2000–1600 pr. Kr.) su sostine Babilonu. Hamurabis (žr.) suvienijo visą kraštą. Jie pasisavino sumerų kultūrą, bet kalba semitų valdovų buvo išstumta. Apie 1600 pr. Kr. iš š. kalnų įsibrovė huriai, paskui juos atslinko indoeuropiečių kilimo mitanai, kurie sumišę su huriais, sukūrė M i t a n ų imperiją (1450–1350 pr. Kr.), kurią sugriovė sukilę semitai asirai ir indoeuropiečiai hititai. Iškilo A s i r i j o s imperija (1280-612 pr. Kr.). Iš Irano aukštumų į p. M. ėmė skverbtis indoeuropiečiai kasitai, kurie XVII a. pr.

Kr. pabaigoje užkariavo Babiloniją ir įsteigė galingą savo valstybę, kurios paisė Egiptas ir hititai. XII a. pr. Kr. pradžioje sukilę senieji gyventojai atstatė Babilonijos valstybę. Ji daug kariavo su Elamo valstybe ir Asirija, kurios vasalu buvo nekartą. Asirijos galybės laikais (745–612 pr. Kr.) Babilonija buvo jos provincija. Asirija buvo iškilusi į didelę galingą imperiją, ji, be Babilonijos, valdė Elamą, Siriją, Palestiną ir Egiptą. Iškilusi Medija su sąjungininke Babilonija sunaikino Asiriją. Š. Mezapotamija atiteko Medijai, o pietuose įsikūrė Naujosios Babilonijos, ar Chaldėjų, valstybė (612–538 pr. Kr.). Persijos karalius Kiras D. 550 užkariavo Mediją ir 539 Babiloniją. M. neteko semitų valdovų iki XX a. Tačiau M. iki mongolų užkariavimo XIII a. vadovavo ekonominiam ir politiniam Artimųjų Rytų gyvenimui, kurio centrai buvo Babilonas, Seleukija, Ktesifonas ir vėliau Bagdadas. Persų laikais (539–323) laikais M. padalyta į dvi satrapijas: Asiriją ir Chaldėją. Babilonas buvo vienas iš keturių imperijos centrų, užkariautojai pasisavino aramajų kalbą ir modifikuotą dantiraštį. 331 pr. Kr. užkariavo Aleksandras D., Babilonas buvo jo sostinė. Po jo mirties M. atiteko Seleukidams (323–140), sukūrusiems galingą imperiją ir prie Tigro pastatydinusiems sostinę Seleukiją. III a. pr. Kr. partai, laikydami save persų įpėdiniais, Irane pradėjo tautinę kovą su pavergėjais. Jie ne tik užvaldė Iraną, bet jų valdovas Mitridatas I užkariavo ir M. Partų valstybė (140 pr. Kr. — 227 po Kr.) pasižymėjo kovomis su romėnais. Jų sostinė buvo perkelta į Ktesifoną. Kovose su romėnais partai gerokai nusilpo. Tuo pasinaudojo Sasanidai (kildinę save iš senų persų valdovų Achemenidų), kurie sukilo ir atnaujino senąją Persiją (227–637), sudariusią rimtą pavojų Bizantijai.

Viduriniai amžiai (637–1509). Sasanidų imperija buvo sunaikinta naujai iškilusio islamo ir 637 M. pateko arabų kalifatui, tačiau ji nenustojo savo ekonominės, kultūrinės ir politinės reikšmės. 762 Almanzuro įkurtas Bagdadas tapo Abbasidų imperijos centru. VIII–X a. buvo Abbasidų žydėjimo laikai. 1258 Bagdadą užėmė Džengiskano (žr.) vaikaitis Hulagu. M. buvo mongolų nuniokota, 1393 ją nusiaubė Tamerlanas. XV a. mongolai sunaikino irigacijos įrengimus, ir netrukus M. tapo tyruma.

Naujieji laikai. 1509–34 trumpam M. buvo užėmę persai, tačiau netrukus buvo išvaryti turkų, kurie M. valdė iki I pas. karo. Aptikus Mosulo apylinkėse labai didelius naftos išteklius, dėl jo prasidėjo varžybos tarp D. Britanijos ir Vokietijos. 1917 anglai užėmė Bagdadą ir pažadėjo kraštui nepriklausomybę. 1921 karalius Faisalas I užėmė nepriklausomos Irako (žr.) valstybės sostą.

A. Scharff und A. Moortgat, Ägypten und Vorderasien im Altertum 1950; *A. Parrot,* Archéologie Mésopotamienne 2 tt. 1946–53. *P.Plk.*

Mezoreljefas (iš gr. mesos ‚vidurinis, tarpinis' ir it. rilievo ‚iškiluma') reljefo formos, kurios yra tarpinės tarp stambiųjų (makroreljefo) ir smulkiųjų (mikroreljefo). M. paprastai sudaro vidutiniškai banguotą vietovės pobūdį.

Mezosfera (gr.) atmosferos sluoksnis 35–80 km aukštyje.

Mezostichas (iš gr. mesos ‚vidurinis, tarpinis' ir stichos ‚eilėraščio eilutė') eilėraštis, kurio kiekvienos eilutės vidurinės raidės drauge sudaro žodį arba sakinį. Eilėraštis, kurio eilučių pirmosios raidės sudaro žodį ar sakinį, vad. akrostichu (žr.).

Mezotermas žr. Mikrotermas.

Mezotinta (it. mezzotinto) grafikos technika. Žr. Raižiniai.

Mezotoris (mesothorium) radioaktyvus elementas, torio (žr.) skilimo produktas, atrastas O. Hahno 1907. Iš torio pirmiausia susidaro m. I, skleidžiąs silpnus β spindulius elementas, radžio izotopas; jo atominis svoris 228, eilės nr. 88, išlaiko 6,5 metų. Toliau vykstant skilimui susidaro m. II, skleidžiąs β ir γ spindulius elementas; atominis svoris 228, išlieka 6,2 val.

Mezotronas žr. Mezonas.

Mezozojai (iš gr. mesos ‚vidurinis' ir zoōn ‚gyvis') pavadinimas kai kurių žemesniųjų parazitinių gyvūnų, kurie savo sandaru yra tarpiniai tarp pirmuonių (protozojų) ir daugialąsčių gyvūnų (metazojų).

Mezozojas (gr. mesos ‚vidurinis' ir zōē ‚gyvybė'), arba mezozoinė era, geologijoje yra Žemės viduramžiai. Mezozoiniai sluoksniai, daugiausia iš mažiau suraukšlėtų klinčių ir smėlių, yra susiklostę paleozoinių uolienų viršuje, o kainozoinių uolienų apačioje. Mezozojas skirstomas į tris periodus: triasą, jurą ir kreidą (žr. geologinių amžių lentelę). M. buvo dinozaurų, ichtiozaurų, jūrinių ir skraidančių roplių, ganoidinių žuvų, cikadų ir amžinai žaliuojančių medžių amžius. Randamos pirmosios kaulingosios žuvys, paukščiai,

keletas primityvių žinduolių. Išnyko kai kurie paleozoiniai gyviai ir augalai.

Lietuvoje yra visų trijų mezozojo periodų sluoksnių. *B.Sld.*

Mezozona žr. Metamorfizmas.

Mezza ir mezzo (it. ‚pusiau, vidutiniškai') muzikoje garso jėgos sumažinimas pusiau, pvz. mezzo forte (santrumpa mf) — pusiau stipriai, vidutiniu stiprumu; mezza voce — pusbalsiu; mezzo sopranas (mezosopranas) — balsas tarp soprano ir alto.

Mezzofanti Giuseppe (1774–1849) kardinolas, pasižymėjęs daugybės kalbų mokėjimu (sakoma, mokėjęs 78 kalbas, jų tarpe ir lietuvių). Tapęs kunigu, Bolonijos univ. dėstė arabų k. 1831 pakviestas į Romą Vatikano bibliotekos prefektu. 1838 kardinolas. Paruošė keletą lyginamosios kalbotyros, literatūros ir kritikos studijų, bet jų neišleido. Jo turtingą biblioteką pop. Pijus IX padovanojo Bolonijos univ.

M. de Camillis, Il card. G. M. 1937.

Meža upė V. Rusijoje, Dauguvos kair. intakas, 259 km ilgio. Baseino plotas 9080 km², vid. debitas 72 m³/sek.

Mežupis upelis, Vegerių vls., Mažeikių aps., Vadaksties (Ventos) kair. intakas, 7 km ilgio; teka į v., įteka ties Klykolių bažnytkaimiu.

Mežužolas ežeras Gudijoje, 207 ha ploto, Holubičių girioje, takoskyroje tarp Dysnos ir Dniepro Berezinos baseinų; paviršius 172 m nuo j.l.

Mf muzikoje mezzo forte santrumpa.

Mg cheminio elemento magnio (žr.) ženklas.

mg miligramo (žr.) santrumpa.

M.g. (prc. main gauche ‚kairioji ranka') muzikoj ženklas skambinti (groti) kairiąja ranka. Plg. M.d.

MGB rusiška santrumpa Valstybės saugumo ministerijai pažymėti. Žr. NKVD.

Mi muzikoj diatoninės gamos, prasidedančios nuo do, trečiojo laipsnio skiemeninis pavadinimas; raidinis pavadinimas E.

Miakotin Venedikt Aleksandrovič (1867–1937) rusų istorikas, publicistas, socialistas liaudininkas, žurnalo Russkoje Bogatstvo redakcijos narys. Kelis kartus Rusijos carinės valdžios baustas administraciniu būdu. Gyveno emigracijoje. Apie Mikalojaus I politiką skaitė viešą paskaitą Kaune. Išsp. Krestjanskij vopros v Polše v period eja razdelov 1889, Iz istorii russkago obščestva ²1906, Očerki socialnoj istorii Malorossii 1912–15, Očerki socialnoj istorii Ukrainy v XVII–XVIII v. 1924 ir kt.

Mialgija (iš gr. my ‚ramumo' ir algos ‚kančia, skausmas') raumenų skausmas, pasireiškiąs priepuoliais ir lydimas pakenktų raumenų atskirų dalių sukietėjimo. Priežastys gali būti įvairios: reumatiniai skausmai, skausmai infekcinių ligų, trichinozės ir kt. atvejais.

Miami 1. upė JAV, Ohio valstybėje, Ohio (Misisipės) deš. intakas, 260 km ilgio; teka pro Daytono mst. Baseino plotas 13.950 km², vid. debitas 157 m³/sek. Sudaro dalį vandens kelio tarp Ohio upės ir Erie ež. *S.K.*

2. Žiemos kurortas Floridos p.r. pajūryje, 25°45′ š. pl., prie M. upės, per metus (1958) aplankomas apie 4 mil. atostoginin̄kų ir turistų iš trijų ketvirtadalių visų JAV. Nuolatinių gyventojų 1958 buvo apie 400.000, o su M. Beach (žr.), Coral Gables, Hialeah, M. Shores ir priemiesčiais (Greater M.) per 850.000. M. yra vienas greičiausiai augančių pasaulyje didmiesčių; 1900 buvo tik maža pajūrio vietovė su 1600 gyv., bet pradėjus žmonėms vykti į jį praleisti žiemos, nes klimatas yra amžinos vasaros: vasaros metu vidurinė temperatūra 30°C, o žiemos 22°C, vidurkinė metų 27°C. Per metus pasitaiko tik kelios nesaulėtos dienos. Vyrauja gaivinantieji p. rytų pasatai, o už kelių km vandenyne teka Golfo srovė. Šalčių (žemiau 0°C) pasitaiko labai retai. Kartais užkliudo uraganai; ypačiai daug žalos pridarė uraganas 1926, sugriovęs ar apgadinęs daugumą medinių namų. Nuo to laiko namai statomi stiprios konstrukcijos, dažniausiai gelžbetoniniai. 1920 jau buvo 29.570 gyv., o 1930 110.637. M. yra viešbučių, kavinių, restoranų, klubų ir kt. pramogos vietų miestas. Miesto centre namai daugiaaukščiai, o visur kitur 1–2 aukštų. Visi namai nudažyti baltai, o šaligatviai ir parkai apsodinti palmėmis ir kitais tropiniais amžinai žaliuojančiais augalais. M. įsiterpęs tarp Atlanto vandenyno lagūnos (už kurios yra M. Beach) ir Everglades (žr.) pelkėtų džiunglių gamtinės apsaugos parko. Dėl tokios gamtinės padėties ir nebuvimo jokios pramonės su dūmais M. teisingai laikomas švariausiu pasaulyje didmiesčiu. Kultūrinės žymenybės: 1925 įkurtas univ. su atskiru kompleksu modernios statybos namų ir per 12.000 stud. (1958, Coral Gables priemiestyje), kat. mergaičių Barry kolegija (įkurta 1940), stadionas Orange Bowl, talpinęs per 60.000 žiūrovų, tropinių žuvų ir kitų gyvių akvariumas,

Miami

3 televizijos stotys, viešoji biblioteka su SLA 44-tos kuopos įrengtu lituanistikos skyriumi, amfiteatras (39 akrų Bayfront parke su įvairiausiais tropiniais augalais), prekybos, muzikos, meno, kalbų, dramos, aviacijos, kūno kultūros ir kt. mokyklos. Iš architektūros žymenybių pirmauja Villa Vizcaya su parku. Įkūrus 1958 Floridos kat. vyskupiją, M. patapo vyskupo rezidencija. Žymiausios pramogos: vandens sportas, ypačiai buriavimas, arklių ir šunų lenktynės, meškeriojimas, Orange Bowl festivalis, trunkąs savaitę ir laikomas žymiausia metų pramoga. Jo metu renkama apelsinų grožio karalienė, kuria 1958 buvo išrinkta lietuvaitė Marcelė Valibutė. M. lengvai pasiekiamas geležinkeliais (pirmąjį geležinkelį nutiesė Flagler 1896), lėktuvais, laivais ir automobiliais. M. aerodromas lėktuvų skridimais yra ketvirtasis judriausias JAV. Dėl malonaus, švelnaus klimato ir kitų sąlygų į M. kasmet atvyksta apsigyventi apie 60.000 šeimų.

J. C. Mills, Highlights of Greater Miami [1]1957.

M. l i e t u v i a i. Didžiajame Miami esama (1958) apie 1000 lietuvių, t.y. apie 400 šeimų. Pasiskleidę po didelius kurortinio metropolio ir jo priemiesčių plotus, jie nesudaro vienos kompaktinės kolonijos, bet gyvena mažomis grupėmis. Pirmieji lietuviai pastoviai čia įsikūrė tik po I pas. karo. Ligi 1938 jų atvykdavo per metus tik kelios šeimos. Daugumas atsikėlė iš kitų JAV vietų po 1945, kai prasidėjo ‚masinis' kėlimasis į M. Tačiau jau 1939 būta didokos grupės, nes pradėtas organizuoti Lietuvių Amerikos Piliečių Klubas, kuris tik 1946 galutinai suorganizuotas ir inkorporuotas. Jis įsigijo ir savo namus, kur spiečiasi visoks kultūrinis ir tautinis veikimas. Beveik visi lietuviai turi pirkę namus. Kai kurie verčiasi sodų-daržų ūkiu, prekyba, amatais, bet daugumas įsitraukę į kurortinį verslą. Iš viso 1958 lietuviai turėjo 12 prekybos įmonių, o šie lietuviai turėjo viešbučius ar pensionatus: S. Velička (Baltic Hotel), J. Kubilis (Breezway Motel), P. Ragauskas (Barbet Apartments), Ad. Noreika (Flamingo Court), A. N. Kadsel (Kadsel Apartments), A. D. Kaulakis, O. Navickienė ir A. N. Paukštis–Perry (Uptown Motel). Yra 6 kat. kunigai, 4 gydytojai, 2 advokatai, 4 mokytojai, inžinierius ir kt. Žymiausieji visuomenininkai: kun. Pr. Garmus, A. D. Kaulakis, O. G. Kaulakienė, El. Verbelienė, Vincas ir Ona Skupeikos, Julia Styles, F. Radžiukynas-Rodgers, J. Narutavičienė-Narūnė, Danutė Naruta-Vertelkienė, J. Svolkinas ir kt. Iš M. priemiesčių minėtinas Hollywood, ku-

Miami Liet. Amerikos Piliečių Klubo namai

riame yra (1958) apie 30 liet. šeimų, suorganizuotų 1954 į Balfo skyrių. Liet. organizacijos: M. Lietuvių Taryba, įkurta 1950 ir sudaryta iš visų organizacijų po 3 atstovus (pirm. A. D. Kaulakis), ALT Sandaros 52-ji kuopa (pirm. E. Verbelienė); Liet. Amerikos Piliečių Klubas (pirm. F. Radžiukynas-Rodgers); tai didžiausia liet. organizacija su 130 narių. M. Liet. Moterų Socialinis Klubas (pirm. J. Styles); Liet. R. Kat. Moterų S-gos skyrius (pirm. E. Verbelienė); SLA 44-ji kuopa (pirm. V. Skupeika). M. lietuviai suruošia Vasario 16 ir kitų tautinių švenčių gražias iškilmes ir tinkamai reprezentuoja tautos vardą kitataučių aplinkumoje. *A.B.*

Miami Beach Floridos pajūrio kurortas už kelių km į r.nuo Miami, nuo kurio jį skiria lagūna. Nuolatinių gyv. yra apie 50.000 (1958), o svečių kurortininkų per 200.000. M.B. įkurtas 10 km ilgio smėlio juostoje ir ant 16 dirbtinių salų, kurioms sunaudota 14.300.000 m³ dumblo ir žemės. Salos ir pajūrio kopų juosta, kurioje yra pagrindinė M.B. dalis su apie 400 viešbučių, sujungta su Miami supiltais keliais. Kurortą ypač puošia didelis pačiame paplūdimy išaugintas kokoso palmių Lummus parkas. M.B. miesto vardą gavo 1917. Pradžioje buvo vadinamas Ocean Beach.

Mianowski 1. J ó z e f (1804 Ukrainoje – 1870 Italijoje) gydytojas, Vilniaus univ. prof. Mediciną studijavo Vilniaus univ., kurį baigė 1827. Paliktas asistentu prie klinikos, vadovaujamos Sniadeckio. 1828 gavo med. dr. laipsnį. 1835 pakeltas profesorium, nuo 1837 fiziologijos katedros vedėjas. 1840 išvyko į Petrapilį, kur buvo fiziologijos prof., karo ligoninės vyr. gydytoju ir caro dvaro gyd. 1860 gavęs emeritūrą, išvyko Italijon. Nuo 1862 buvo Varšuvos univ. rektorium. Varšuvoje įsteigtas jo vardo fondas mokslo veikalams leisti. Vilniuje išsp. De tetano, observationes tres cum epicrisi exhibens 1828 (disertacija) ir O złamaniach kości 2 tt. 1837.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński III, 1899–1900, 443–445.

2. M i k o ł a j (1783 Lucke — 1843 Šalčininkuose) medicinos gydytojas, Vilniaus univ. prof. Mokėsi Lucke, po to gamtos mokslus studijavo Vilniaus univ., kur 1802 gavo filosofijos dr. laipsnį. B. Jundilui (žr.) steigiant botanikos sodą, M. daug prisidėjo jį organizuojant. Po to Vilniaus univ. studijavo mediciną, kur 1805 gavo magistro ir 1807 med. dr. laipsnį (disertasija apie šiltinę išsp. Viniuje 1807: Disertatio inauguralis therapiam febris nervosae exhibens). 1810 pakviestas adjunktu ir nuo 1811 dėstė fiziologiją. 1812 vokiečiams profesoriams pasitraukus iš Vilniaus, M. gavo anatomijos katedrą, kuriai vadovavo iki 1815. Po to kurį laiką dėstė akušeriją. 1815 paskirtas fiziologijos prof. 1816 išvyko pagilinti studijų į užsienį. Grįžęs iš Vienos, 1818 paskirtas moterų ligų prof. ir įsteigė gimdyvių kliniką, kuriai visą laiką vadovavo. 1820–23 ir 1825–31 med. fak. dekanas, prieš uždarant univ. (1832) univ. rektorius. Įsteigus medicinos-chirurgijos akademiją, M. laikinai ėjo komisijos pirm. ir vėliau iki 1842 rektoriaus pareigas. Medicinos žurnaluose Dziennik med. chir. i farm. ir Pamiętnik Lekarski išsp. daug mokslinių darbų. Skyrium išsp. Nauki sztuki położniczej dla niewiast 1818 (²1825), Zasady medycyny sądowej (vertimas J. D. Metzgerio darbo) 1823 ir kt.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński III, 1899–1900, 256–261; *V. Baronas,* Vilniaus Aukštosios Mokyklos akušerijos katedra pirmoje XIX a. pusėje (Vilniaus Univ. Mokslo Darbai XVIII, 1958, 82–87). *J.P.*

Miao kitaip dar miao-ce, miao-ci, meau, meo, meaoce, mu-ang ir kt. vardais vad. mongolidinių tautelių būrys, pasklidęs P. Kinijoje ir Š. Siame. Jos visos priskiriamos senosioms mongolidų kiltims ir turi gana žymios europidų įsravos. Anksčiau m. kalbėjo jao (yao) gimininga kalba, šiandien — kiniškai, bet su indoneziečių kalbų pagrindu. Dabar jie skiriami į s u n g (laukinius), dar nepriklausančius kinų kultūrai, ir š ū (ramiuosius, prijaukintus) — sukinėjusius. M. priskaitoma per 2 mil., jie verčiasi lydymine žemdirbyste (kalnuose) bei gyvulių auginimu. Valdomi kiltinių burtininkų, tiki protėvių ir gamtos dvasiomis, ryški vyriausioji dangaus dievybė.

[1]*Edkins,* The Miau-tsi Tribes 1870; *F. M. Savina,* Histoire des Miao ²1930; *A. Bernatzik,* Akha und Meau 2 tt. 1947. *A.Mž.*

Miaskovskij Nikolaj Jakovlevič (1881–1950) rusų kompozitorius. Muzikos mokslą baigė pas A. K. Liadovą Petrapilyje 1911. Iki I pas. karo bendradarbiavo Muzikos žurnale, dėstė harmoniją vienoje žemesnėje muzikos mokykloje. 1921 demobilizuotas iš kariuomenės ir pakviestas dėstyti kompozicijos į Maskvos konservatoriją; čia paruošė per 80 jaunų kompozitorių. Yra sukūręs 27 simfonijas ir eilę kitų orkestrinių veikalų, 10 styginių kvartetų, smuiko koncertą, violončelės sonatą ir kt. Jo kūryboje jungiasi A. K. Glazunovo simfoninė struktūra su A. N. Skriabino harmonine sąranga. Savo rimtimi priartėja M. P. Musorgskio kūrybai. *Iz.V.*

Miaskowski Kacper (1553–1622) lenkų baroko poetas, kūręs renesansinės tradicijos įtakoj. M. poetinį palikimą sudaro rinktinė Zbiór rytmów (1612, 1622), susidedanti iš dviejų dalių: pirmojoje proginiai eilėraščiai su politiniais epochos atskambiais, antrojoje religiniai eilėraščiai. Tautinių motyvų eilėraščiuose M. puola šlėktos savivaliavimą, protestantizmą, gina karališkąją valdžią ir pranašauja nelinksmą tautos ateitį augančios turkų galybės akivaizdoje. Vertingesni literatūriniu požiūriu yra tie M. eilėraščiai, kur dainuoja apie save ir savo bičiulius, pvz. Lutnia Jana Kochanowskiego, Pochwała sielanek Szymanowica ir kt. *J.K.*

Miastènija (iš gr. my ‚raumuo' ir astheneia ‚silpnumas') raumenų silpnumas, pavargstamumas. Raumenų silpnumo priežasčių yra labai daug: bendras nusilpimas, mažakraujystė, užkrečiamos ligos, arteriosklerozė, įvairūs navikai, nervų ligos ir kt. M. gravis yra chroniškai progresuojanti, centrinės nervų sistemos liga, besireiškianti raumenų silpnumu. Tas silpnumas pirmiausia pasireiškia veido ir gerklės raumenyse, o vėliau išsiplečia ir į visus raumenis. *J.Mšk.*

Miãzės (iš gr. miainō ‚teršiu, terlioju') ligos, kurias sukelia musių lervos.

Miãzmos (gr. miasma ‚nešvarybės') ankstyvesnis manymas, jog užkrečiamosios ligos, epidemijos atsirandančios iš aplinkos (oro, vandens, dirvožemio); buvo išskiriamos gyvos m. (bakterijos ir pn.) ir negyvos (kenksmingi garai ir kt.).

Micaičiai bžk. Šiaulių aps., 3 km į p. nuo Kuršėnų; apie 140 gyv. (1940). Medinė bažnyčia (filija) statyta Poklevskio-Kozielos 1808, po I pas. karo atstatyta kun. Butkevičiaus rūpesčiu.

Micelė (lot. micella iš mica ‚trupinėlis, dalelytė') yra daugmolekulinė koloidinė dalelė kartu su ją supančiu stabilizuojančio elektrolito sluoksniu, t.y. koloidinis jonas. Taip pat micelėmis kai kurių autorių vadinamos kristališkosios daugmolekulinių agregatų dalelės, nepaisant ar patys agregatai būtų koloidiniame tirpale ar priklausytų standriai kietai sistemai. Plačia prasme m. vadinamas bet kuris orientuotas daugmolekulinis agregatas.

E. Manegold, Allgemeine und angewandte Kolloidkunde 1956. *J.Vbr.*

Micelis (lot. mycelium iš gr. mykēs ‚grybas') grybiena, grybo vegetatyvinė kūno dalis (žr. Grybai); taip pat panašus siūliškas telkinys, sudarytas aukštesnės organizacijos bakterijų.

Micevičius Adomas (1918 Čikagoje — 1956 VI 11 ten pat) JAV lietuvių smuikininkas. Smuiko mokėsi Beethoveno konservatorijoje pas Lulu Rąben-Micevičienę, baigė De Paul univ. Grojo šiuose orkestruose: Civic Orchestra, The City Symphony, Illinois Symphony, Kansas City Symphony, radijo stoties WGN Symphony, National Broadcasting Co. Symphony, Lyric Theatre, Opera Orchestra, Ballet Orchestra, The Schubert Theatre ir kt. Su stygų kvartetu koncertavo JAV didmiesčiuose. Dalyvaudavo ir lietuvių ruošiamose programose.

Mich. Mičigano (žr.) valstybės JAV santrumpa.

Michaelis 1. Karin (1872–1950) danų rašytoja, (2) žmona, vėliau ištekėjusi už JAV diplomato C. Stangelando. Savo romanuose daugiausia lietė moters brendimo ir pereinamąjį laikotarpį. Taip pat yra parašiusi daug knygų vaikams, iš kurių Bėbė P. Mašioto išversta į liet. kalbą (1934). Iš jos romanų pažymėtini: Barnet (Vaikas) 1902, Den farlige alder (Pavojingas amžius) 1910, Glaedens skole (Džiaugsmo mokykla) 1914, Lille unge kone (Maža jauna žmonelė) 1921, Traeet paa godt ondt (Gėrio ir blogio pažinimo medis, 5 dalys) 1924–30, Hjertets vagabond (Širdies vagabundas) 1930 ir kt.

2. Sophus (1865–1932) danų rašytojas, literatūros ir meno kritikas. M. yra neoromantikas, smarkiai įtakotas prancūzų literatūros. Jo lyrikoje vyrauja amžinybės ilgesys ir panteistiškai nuspalvintas gyvenimo bei grožio garbinimas. Be lyrikos, M. yra sukūręs keletą dramų bei parašęs meno monografijų. Dramaturgas M. yra spalvingas, retoriškas ir gabiai perteikia sce-

ninius efektus. Eilėraščių rinkiniai: Solblomster (Saulės žiedai) 1893, Sirener (Sirenos) 1898, Livets Fest (Gyvenimo šventė) 1900, Palmerne (Palmės) 1904; romanai: Den evige Sövn (Amžinasis miegas) 1912, Hellener og barbar (Helenai ir barbaras) 1914, Dommeren (Teisėjas) 1921; dramos: Laegen (Gydytojas) 1906, Revolutionsbryllop (Revoliucinės vestuvės) 1906, Den blaa ridder (Mėlynasis riteris) 1912.

J.Lng.

Michailovienė-Jurašūnaitė Nastė žr. Jurašūnaitė-Michailovienė, Nastė.

Michailovskij 1. Nikolaj Georgijevič žr. Garin, Nikolaj Georgijevič.

2. Nikolaj Konstantinovič (1842–1904) rusų sociologas ir publicistas, vienas iš svarbiausių rusų liaudininkų (narodnikų) minties formuotojų ir jų vadų. Redagavo Otečestvennyje Zapiski ir Russkoje Bogatstvo. Jo idealistinis socializmas neigė marksistinę klasių kovos teoriją bei evoliucijos dėsnių perdėtą reikšmę. Žmogus M. yra aukščiausia vertybė, kuri negali būti paaukota visuomenės labui. Socializmas jam yra santvarka, pilniausiai leidžianti atsiskleisti individui. Pažangos siekimas yra sąmoningas uždavinys individų, įkvėptas tikėjimo liaudimi ir troškimo visiems žmonėms sukurti laimingą buitį. Visuomeninės M. idėjos dominuoja jo kritiką, kurioje išskirtini rašiniai apie Tolstojų ir Dostojevskį. *J.Bl.*

Michalauskas Kleopas Vytautas (1890 IX 24 Telšiuose — 1945? Irkutske, Sibire) pulkininkas leitenantas. I pas. karo metu mobilizuotas tarnavo rusų kariuomenėje. Baigė artilerijos karo mokyklą Kijeve ir gavo pirmąjį karininko laipsnį. Lietuvon sugrįžo 1918 ir įstojo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo artilerijoje. Dalyvavo nepriklausomybės kovose. Kovoms dėl Lietuvos laisvės pasibaigus, tarnavo Kaune ir kurį laiką studijavo VDU teisę. 1933–40 buvo Biržų, Vilkaviškio ir Ukmergės karo komendantas. 1941 VI 14 bolševikų suimtas, išgabentas į Rygos kalėjimą, o iš ten į Sibirą. 1944–45 žiemą uždarytas Irkutsko koncentracijos stovykloje, kur ir mirė.

Michalkevičius (rašėsi Michalkiewicz) 1. Kazimieras Mikalojus (1865 II 1 Opaniškio vsd., Žemaitkiemio vls., Ukmergės aps. — 1940 II 16 Vilniuje) Vilniaus vysk. pagalbininkas. Kilęs iš Lietuvos bajorų, turėjusių Kosciešos herbą. Tėvas mokėjo lietuviškai. M. mokėsi Vilniuje, paskui Petrapilyje studijavo teologiją. Kun. įšv. 1888 X 23. Pradžioje paskirtas vikaru į Vitebską, po to perkeltas į grynai latvišką Varkavos par. Čia greit išmoko latviškai ir po kelerių metų M. paskirtas mišrios latvių-lenkų Biržagalos par. (Vitebsko gub.) klebonu ir dekanu. Rusų valdžiai pareikalavus, arkiv. Kozlowskis iškėlė jį iš Vitebsko gub. ir paskyrė į Kronštadtą, kur 7 m. ėjo klebono ir jūrininkų kapeliono pareigas, atnaujino bžn., įsteigė labdaros dją, pastatė miesto darbininkų vaikams mokyklą, dėstė tikybą keturiose Kronštadto mokyklose. Beklebonaudamas dar studijavo, parašė darbą ir Petrapilio akad. gavo teol. kandidato, o vėliau magistro laipsnį. 1902 paskirtas į Minską atstatyti apleistos šv. Roko bžn. ir sunykusios par., nuo 1905 ėjo Minsko dekano pareigas. Rusų valdžiai pašalinus vysk. Roppą, pop. Pijus X 1908 paskyrė M. Vilniaus vyskupijos administratoriumi ir pakėlė į prelatus.

Gimęs ir augęs Lietuvoje, M. jaunystėje jautėsi esąs lietuvis, bet vėliau, įkopęs į aukštas bažnytines vietas ir stipriai veikiamas lenkų, orientavosi jų pusėn. Parvažiavęs iš Petrapilio seminarijos vasarų atostogų, M. išmoko gerai lietuviškai. 1910 kartu su Jaunium, Maironiu, Prapuoleniu ir kt. Petrapilyje gyvenusiais lietuviais M. pasirašė ir pasiuntė vysk. St. Zvierovičiui raštą, kuriame buvo prašoma Vilniaus bažčiose įvesti pamaldas su lietuviškais pamokslais, giesmėmis ir lietuviams tikintiesiems dvasinį patarnavimą teikti jų gimtąja k. Tapęs administratoriumi, M. tuojau ėmė tvarkyti seniai lauktą lietuvių k. vyskupijos bažnyčiose vartojimo reikalą. 1908 X 12 įsakė Vilniaus mst. klebonams paskelbti tikintiesiems ir per 3 sekančius sekmadienius visose par. bžn. 9 val. laikyti mišias su lietuvišku pamokslu ir suskaičiuoti dalyvaujančius. Paaiškėjus, kad Vilniaus parapijose įsirašė 2250 lietuvių, M., pasitaręs su kun. J. Tumu ir kt. liet. kunigais, pažadėjo keliose Vilniaus bžn. įvesti pastoviai lietuviškus pamokslus. XI 28 sušaukęs Trakų srities klebonus ir bajorų atstovus, apsvarstė kaip sudaryti parapijose lietuvių ir lenkų sąrašus. 1909 II 18–19 jo sukviestame liet. ir lenkų kunigų pasitarime buvo nustatyta, kad mišriose parapijose kunigai privalo mokėti lietuvių k. ir lenkų k., evangeliją, katekizmą aiškinti ir pamokslus sakyti lietuviškai ir lenkiškai. 1909 IV 24 įsakė Vilniaus katedros, Aušros Vartų ir Verkių bžn. kle-

bonams maldininkų kelionių metu, nuo V 3 iki IX 14, tose bžn. sekmadieniais ir šventadieniais sakyti lietuviškai pamokslus ir prakalbą, sutinkant bei išlydint liet. maldininkų grupes. IV 28 išleido potvarkį, kad Vilniaus seminarijoj visiems klierikams būtų dėstoma liet. k. Patyręs, kad nevykdomi nutarimai ir mišriose parapijose pažeidžiamos lietuvių teisės, M. 1911 IV 25 aplinkraščiu priminė visiems Vilniaus vyskupijos dvasininkams pareigą respektuoti tikinčiųjų kalbines teises bžn., o nevykdančius minėtų nutarimų ketino bausti. Jis leido lietuviams kunigams steigti katalikišką laikraštį Aušrą ir tam tikslui paaukojo 1000 rb. Kai kuriuos liet. kunigus, vysk. E. Roppo iškeltus į gudų par., grąžino atgal į lietuviškąsias.

Nežiūrint šių pastangų, M. neįstengė išspręsti Vilniaus vyskupijos bžn. kalbinio klausimo ir nepajėgė sudrausti lenkų kunigų šovinistų, kovojančių prieš lietuvius ir varančių lenkinimo politiką per bžn. Jam valdant buvo iškelti lietuviai kunigai iš Švenčionių, Eišiškių, Rodūnios, Asavos par., panaikintos lietuviškos pamaldos Butrimonių, Žirmūnų, Varanavo, Lentupio, Paberžės, Kazokiškių, Sužionių ir kitų bžn. Daugelyje bžn. (Joniškio. Nedingės, Giedraičių ir kt.) lenkai kėlė riaušes ir trukdė lietuviams melstis. Vilniaus vyskupijos kurija, kun. seminarijos vadovybė bei profesūra buvo perdėm lenkiškos orientacijos ir prieš lietuvius nusistačiusių dvasininkų rankose. Su liet. kunigais kurija elgėsi neteisingai: jie buvo be pagrindo mėtomi iš vienos parapijos į kitą, skriaudžiami ir niekinami. M. pataikavo lenkams ir juos protegavo. Sunkios lietuvių kat. sąlygos M. valdymo metu ir jiems daromos skriaudos buvo plačiai išdėstytos 80 Vilniaus vyskupijos lietuvių kunigų kolektyviniame rašte-memoriale, pasiųstame pop. Pijui X.

Besikuriančios Lietuvos atžvilgiu M. laikėsi nedraugiškai. Tuo metu jis laikė save jau lenku. M. figūruoja tarp 44 lenkų memoriale, rašytame iš Vilniaus 1917 V 25 Vokietijos kancleriui ir gana kietai nukreiptame prieš lietuvius.

1920 M. buvo pasitraukęs iš Vilniaus į Lenkiją, bolševikų suimtas ir nugabentas į Maskvos kalėjimą. Lietuvos valdžia per savo delegaciją Maskvoje rūpinosi jį išlaisvinti. Dėl šio gesto M. stengėsi būti lietuviams lojalesnis. Vysk. J. Matulaitis pasirinko M. sau padėjėju. 1923 I 12 M. paskirtas tituliniu Tiatiros (Thyatira) vysk. ir Vilniaus sufraganu, pakonsekruotas VI 10. Tas pareigas ėjo ir prie arkiv. K. Jałbrzykowskio, be to, buvo apaštališkasis protonotaras, kapitulos dekanas, gen. vikaras, sinodalinis egzaminatorius, vienuolynų vizitatorius, bžn. turtų valdymo tarybos ir bžn. senienų apsaugos komisijos pirmininkas.

Catalogus ecclesiae et cleri archidioecesis Vilnensis 1939; Annuario Pontificio 1939; *Kun. Apysenis,* Naujas Vilniaus vyskupijos administratorius (Šaltinis 39, 1908); Le condizioni dei Lituani cattolici nella diocesi di Vilna e gli eccessi del panpolonismo. Memorandum del clero cattolico Lituano 1912; Cirkuleras Vilniaus vyskupijos dvasiškiams (Vadovas IX, 35, 1911); *K. Prapuolenis,* Lenkų apaštalai Lietuvoje 1938; *J. Vaišnora,* Arkivyskupas Jurgis Matulevičius Vilniuje (mašinraštis) 1953; *P. Klimas,* Werdegang des Litauischen Staates 1918. *R.Krs.*

2. Stasius (1) pusbrolis žr. Michelsonas, Stasius.

Michałowski Piotr (1800–1855) lenkų tapytojas. 1832–35 Paryžiuje gavo Géricault, Vernet, Gros įtakos. Gyvendamas savo dvare, laisvalaikiais piešė raitelių portretus, kovų scenas su lenkų legionieriais iš Napoleono karų ir daug žirgų studijų. Dirbo plačia škicine tapysena ir su dideliu temperamentu. Laikomas geriausiu XIX a. lenkų akvarelistu ir žirgo tapytoju Euro-

P. Michałowski Duktė joja

poje apskritai. Išgarsėjo savo pomirtine paroda 1894.

M. Sterling, P. M. 1932.

Michaux Henri (g. 1899 prancūzų poetas, kilęs iš Belgijos, viena aukščiausių naujosios prancūzų poezijos viršūnių. Jaunystėje domėjosi mistikais ir šventaisiais. Intelektuališkai susiformavo Ruysbrocko, Paskalio, Milarepos ir Lautréamont poveiky. Pirmuosius eilėraščius paskelbė Franz Hellens žurnale Le disque vert. Atvykęs į Paryžių, atkreipė J. Paulhano dėmesį, ir jo poezija pasirodė garsiojoje N. R. F., papiktindama publiką. Surrealizmo revoliucijos metais M. žygiavo šio sąjūdžio gretose, nors oficialiai jam nepriklausė, ir tik paskui nuėjo savais keliais. Publiką ypač gąsdino M. poezijos nuogumas bei ironija, skirti apsisaugoti nuo tos pačios publikos. M. labai daug keliavo, todėl ir jo poezija yra tarytum fantastinis kelionių dienoraštis, pilnas barbariškų gamtovaizdžių šiurpo. Joje tradicinės poezijos puošmenos neturi jokios reikšmės. Tai yra situacijų, magiškų formulių, veiksmažodžio ir dramatinės įtampos poezija, kurios veiksmas vyksta ‚už sienos'. Savo kūrybos nuotaika M. primena J. Swiftą, Lautréamont (satyra, ironija) ir F. Kafką (kaltės sąmonė). Svarbiausios M. knygos: Qui je fus 1927, Ecuador 1929, Mes Propriétés 1929, Un certain Plume 1930, La Nuit remue 1931, Un Barbare en Asie 1932, Voyage en Grande Garabagne 1936, Sifflets dans le Temple 1938, Peintures 1939, Au Pays de la Magie 1942, Exorcismes 1943, Labyrinthes 1944, Apparitions 1946, Arriver à se réveiller 1947, La vie dans le plis 1949, Passages 1950 ir kt. M. taip pat yra tapytojas, priklausąs A. Masson, M. Ernst ir S. Dali grupei. Jo poezijos vertimų rinktinė paskelbta Literatūros Lankuose 4, 1954.

M. Blanchot, Faux-Pas 1943; *R. Bertelé,* H. M. 1946; *Ph. de Coulon,* H. M., poète de la société (dis.) 1949; *Yvon Belval,* H. M., une magie rationnelle, Les Temps Modernes 1951. *A.Č.*

Michel 1. Claude žr. Clodion, Claude.

2. Clémence Louise (1833–1905) prancūzų revoliucionierė, rašytoja ir žymi kalbėtoja. Numalšinus Paryžiaus komuną, M. 1872–80 ištremta į N. Kaledoniją. Vėliau savo veikloje bendradarbiavo su J. J. E. Reclus, M. Bakuninu, P. Kropotkinu. Išsp. Souvenirs et aventures de ma vie 1886, Les crimes d'époque 1888, Contes et légendes 1884, Légendes et chants Canaques 1885, Les microbes humains 1886.

Michelangelo Buonarroti (1475 III 6 Caprese — 1564 II 18 Romoje) italų skulptorius, tapytojas, architektas ir poetas. Gimęs žymių florentiečių šeimoje, kuri norėjo, kad sūnus taptų pirkliu arba mokslo žmogum, bet pats, dar mažas vaikas, veržėsi į tapytojus ir nuo 1488 to meno mokėsi D. Ghirlandajo dirbtuvėje. Vaiko gabumus pastebėjęs, Lorenzo Medičis jį patraukė į savo skulptūros mokyklėlę, kuriai vadovavo Donatello buv. mokinys Bertoldo, įvesdino į savo dvaro tarnybą, kur M. turėjo progos susipažinti su Florencijos renesansine šviesuomene. Po Lorenzo Medičio mirties 1492 M. skulptūroj tobulinosi savarankiškai, studijuodamas žmogaus kūno anatomiją. Įsiveržus prancūzų kariuomenei į Italiją, M. pabėgo į Veneciją, 1494–95 dirbo Bolonijoje, paskui Florencijoje. 1496 M. išvyko į Romą, kur popiežium buvo Aleksandras VI (Borgia), ten 1497 sukūrė Girtąjį Bachą ir Skausmingąją Motiną (Pietà), pradėtą ekskomunikuoto Savonarolos sudeginimo metais (1498). Grįžęs į Florenciją 1501, čia vėl rado Medičius, kuriuos susigrąžinti buvo privertęs Cezaris Borgia, sukūrė laisvę mylinčiam

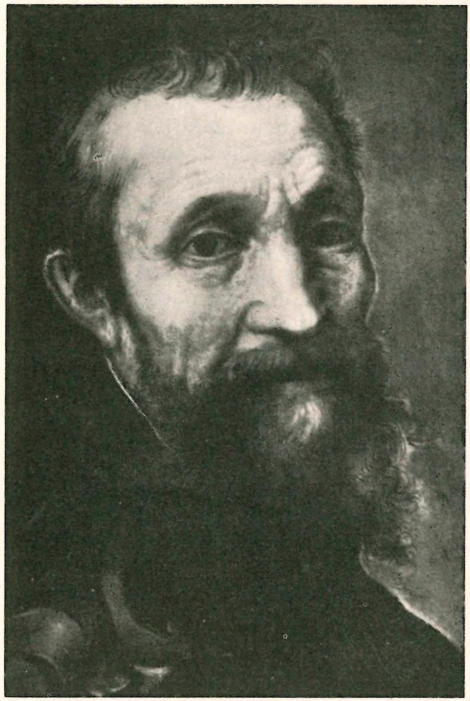

Michelangelo Autoportretas

Michelangelo

Michelangelo Dovydo galva
(iš statulos Florencijoje)

miestui simboliską didingą statulą Dovydą, stojantį į kovą su Galijotu, išskaptavo Brügge Madoną ir 1504 nutapė Šventąją Šeimą. 1505 iškviestas į Romą, kur pop. Julijus II užsisakė antkapinį paminklą. M. apmetė milžinišką projektą (50 su viršum statulų), bet kai iš Carraros buvo atgabenti pirmieji marmuro blokai, popiežius jau buvo atšaldytas kitų dailininkų intrigų. Dėl to M. labai supyko ir slaptai paskubom išvyko į Florenciją. Nei popiežiaus grasiną pasiuntiniai, nei jo du laiškai nepalenkė skulptoriaus grįžti. Tik po trečiojo laiško, Florencijos valdžios prašomas ir gavęs jos garantijų, kad nuo popiežiaus rūstybės nenukentės, M. ryžosi vykti į Romą, bet tuo tarpu pop. Julijus II buvo išvykęs į karą prieš Perudžiją ir Boloniją. Čia atvykęs, M. atsiprašė popiežiaus, o šis jam davė naują užsakymą nulieti Bolonijai milžinišką (triskart už žmogų didesnę) bronzinę popiežiaus statulą. Ji buvo baigta 1508 (boloniečių sunaikinta 1511). Grįžęs į Romą M. norėjo skaptuoti anksčiau užsakytą antkapinį paminklą, bet pop. Julijui II rūpėjo Siksto koplyčios skliautų dekoravimas. M. atsikalbinėjo nesąs tapytojas, freskos amato nemokąs, bet popiežius nenusileido, ir M. turėjo prisiimti milžinišką darbą. Didžiulė freska, vaizduojanti pasaulio sukūrimo epizodus su pranašais ir sibilėmis, baigta 1512 Visų Šventųjų dienai, o į pamaldas koplyčioje susirinkusi Romos diduomenė buvo nustebinta neregėto užmojo didybe. Pop. Pijui II mirus 1513, M. ėmėsi jo antkapio darbų, 1513–16 jam sukūrė milžiniškąjį Mozę, naujųjų laikų skulptūros šedevrą, iškalė du Vergus (dabar abu Luvre), bet tęsti antkapio darbų ilgiau negalėjo, nes naujasis (Medičių šeimos) pop. Leonas X liepė statyti fasadą San Lorenzo bažnyčiai Florencijoj, kur Medičiai vėl buvo tapę viešpačiais. Sustojus darbams dėl pinigų stokos po Petro Medičio mirties (1516), M. ėmėsi smulkesnių darbų, kol vietoj fasado prie tos pačios San Lorenzo (šv. Lauryno) bažnyčios Medičiai pavedė (1520) jam pastatyti naująją zakristiją — Medičių mauzoliejų su antkapiniais paminklais. Nors pop. Julijaus II giminės reikalavo tęsti sutartą antkapį, bet antrasis Medičių šeimos pop. Klemensas VII 1523 dar pridėjo M. Lauryno bibliotekos statybą. Ji faktiškai teprasidėjo 1526, o lig tol M. statė zakristiją, išskaptavo Lorenzo ir Julijono Medičių statulas antkapiams. Tuos darbus sutrukdė Italijon įsiveržusi imp. Karolio V kariuomenė. Medičiai buvo priversti bėgti iš Florencijos, o jos piliečiai 1527 vėl paskelbė respubliką, kuriai padėjo ir M. Bet dėl maro, partijų ginčų ir gresiančio miestui apsupimo jis pasitraukė į Veneciją; į Florenciją tegrįžo, gavęs jos grasinantį įsakymą, ir uoliai dalyvavo mst. gynimo statybose. Bet dėl išdavimo 1530 Florencija kapituliavo prieš imp. ir pop. kariuomenes, o sugrįžę Medičiai ėmė persekioti respublikinių laisvių gynėjus. Kurį laiką turėjo slapstytis ir M., kol Medičiai jam atleido ir liepė vėl dirbti prie jų mauzoliejaus. 1530–34 jis sukūrė savo liūdniausias alegorines visko praeinamybės statulas: Dieną ir Naktį — Lorenzo Medičio antkapiui, Vakarą ir Rytą — Julijonui Medičiui. Šiuos paminklus kūrė tokiomis sunkiomis sąlygomis, kad draugai būkštavo dėl jo gyvybės. 1534 mirus pop. Klemensui VII, kuris tramdė savo giminaičių kerštą, jo privengdamas, M. nutraukė nebaigtus skulptūros darbus zakristijoje ir apsigyveno Romoje, kur jo laukė pop. Julijaus II nebaigtas antkapis. Bet naujasis pop. Povilas III manė, kad tam antkapiui galėtų užtekti vieno Mozės, ir todėl liepė M. Siksto

Michelangelo

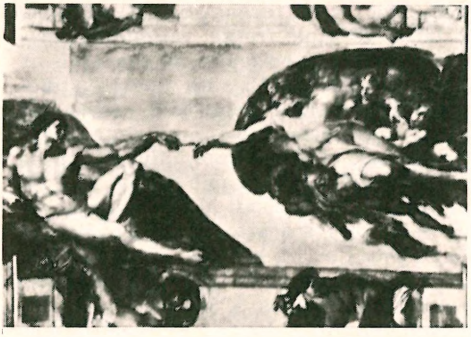

Michelangelo Pasaulio sukūrimas
(freska Siksto koplyčioje Vatikane)

koplyčios didžiajam altoriui nutapyti Paskutinįjį Teismą. Šį šiurpulingos jėgos didžiulį freską jis atliko 1535–41. Tuo laiku mirė jo tėvas, o jis pats artimai susibičiuliavo su kilnia ir gražia ponia Viktorija Colonna. Platoniška meilė ir draugystė šiai skriaudžiamai našlei įkvėpė nevieną sonetą (kanconų bei sonetų M. rašinėjo ir anksčiau). Ant M. pečių gulė nesibaigią darbai — išdekoruoti Vatikane pop. Povilo III pastatydintą koplyčią, kurios dviejuose freskuose atvaizdavo šv. Petro nukryžiavimą ir šv. Povilo atsivertimą (1542–50), baigti pop. Julijaus II antkapį, pastatytą S. Pietro in Vincoli, architektūriškai sutvarkyti (nuo 1541) Kapitolio aikštę ir jai suplanuoti senatorių rūmus, pagaliau imtis Šv. Petro bazilikos statybos, prie kurios jau buvo dirbę keli arch. Šis milžiniškas uždavinys jam teko 1547, kada mirė V. Colonna, bet per 17 likusių gyventi metų jis nebegalėjo jo įveikti ir savo architektūrinio šedevro — Šv. Petro kupolo — baigto nebepamatė. Nebaigė ir ‚Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus' skulptūrinės grupės, kurioje Arimatėjos Juozapas turi paties M. veido bruožus; bet turėjo nemalonumą patirti, kai pop. Povilo IV įsakymu jo Paskutiniojo teismo kai kurios nuogos figūros buvo kito dailininko ‚aprengtos'.

Jaunystėje patyręs savo tautiečių Donatello ir J. della Quercia bei graikų skulptūros įtaką, jis greit iškilo, kaip nepalyginamas skulptorius, kuris nieko neimitavo, bet kūrė pagal savo neramios sielos balsą ir žmogaus kūno anatomiją, kurią jis taip puikiai pažinojo, kad sugebėjo be gyvo modelio pagalbos atvaizduoti raumenų žaismą įvairaus amžiaus kūnų visokiose pozose. Pirmoj eilėj M. vaizdavo vyrišką grožį, jėgą ir mintį. Todėl jo skulptūroje nėra visai jaunų moterų, o tik viena antra subrendusi moteris (jų daugiau tapyboje). Nors moteriškių raumenys jo atvaizduoti švelnesni negu vyriškių, bet ir moterys yra galingo kūno. Gracingo grožio siekimai ryškiau tematyti jo jaunystės kūrinyje — Skausmingos Motinos — Pietos grupėje. Vėlesnėse statulose ir freskinėje tapyboje iškilo dramatiška didinga kilnybė, jo amžininkų vad. ‚terribilità'. Todėl M. atvaizduoti žmonės atrodo milžinai, kurių galingi kūnai atrodo lyg persilpni suvaldyti savyje vidaus įtempimui. Todėl M. kūryba atrodo dinamiška. To dinamiškumo yra daugiau jo freskinėje tapyboje, kurioje ir išviršinio judesio daugiau negu skulptūroje, kurioje žmogiškos pozos yra ramybė prieš audrą. Freskuose intensyvaus dramatizmo M. pasiekia ne spalvų išradingais deriniais, bet piešiniu. Juo jis padaro kūno ir dvasios milžinus tokius reljefingus, kad jie ‚atšoksta' nuo plokštumų, tartum būtų trijų matavimų statulos. Todėl vėlesniems dailininkams (akademizmo epochoje) M. tapyba — tobulo piešinio mokykla. Jo tapyba davė tokį impulsą barokui, kad daugelis barokinių tapytojų tesugebėjo išvystyti tik įvairesnį

Michelangelo Marija ir Kristus
(iš Paskutiniojo Teismo freskos Siksto koplyčioje)

Michelangelo: Pieta Šv. Petro bažnyčioje (1498–1500)

išviršinį judesį, bet nepajėgė jo pagristi prasminga vidaus jėga, o daugelis skulptorių po M. atrodė teatrališki, o jų kūriniai — tuščiaviduriai. Net žymiausias baroko skulptorius L. Bernini savo statulų įvairiomis pozomis ir judesiais nepajėgė pasiekti tokio prasmingo dramatizmo, koks jaučiamas M. gana santūrių pozų statulose. Šituo atžvilgiu jis atrodo nepasiekiamas genijus.

Nors architekūros kūriniais nesukūrė epochos, kaip savo skulptūra, bet ir architektūroje M. pasirodė pradininku. Jo kiklopiškos, aiškiai suskirstytos Šv. Petro bazilikos masės sugestionuoja dinamišką galybę, kurią barokas papildys kontrastinga įvairybe. Tik, paimdamas mastelio pagrindan abstrakčius dydžius, Šv. Petro milžiniškoje bazilikoje jis nesukūrė tokio didingumo įspūdžio, kokio pasiekdavo mažesnėse šventovėse gotikos architektai, kurių masto pagrindas būdavo konkretus žmogiškas dydis — pėda.

Gal mažiausiai originalus M. savo poezijoje, kuri buvo rimta bei kilni, kaip ir kita jo kūryba, bet vis dėlto Dantės ir Petrarkos šešėlyje.

E. Steinemann u. R. Witkower, M. Bibliographie 1510–1926, 1927; *P. Cherubelli,* Supplemento alla bibliographia mechelangeliolesca 1931–42 (M.B. nel quatro centenario del Giudizio Universale 1942); *A. Condivi,* Vita di M. B. 1553; *C. Justi,* M. 2 tt. 1900, 1909; *H. Thode,* M. und das Ende der Renessance 3 tt. 1902–12; *C. de Tolnay,* M. 4 tt. 1945–54; ('') Werk und Bildwerk des M. 1949; *E. Carli,* M. 1942; *H. v. Geymüller,* M. als Architekt 1904; *H. Kairiukštytė-Jacynienė,* M. B. kaip architektas (Židinys 1927, 388–401); *G. Giovannoni,* La Cupola di S. Pietro 1942; *C. A. Laux,* M.s Julius-Monument 1943; *V. Mariani,* Poesia di M. 1941; *A. Maurenbrecher,* Die Aufzeichnungen des M. in Brit. Museum 1938; *F. Kriegbaum,* M. B., Die Bildwerke 1944; *H. Grimm,* M. 1949. *J.Gr.*

Michelevičius Antanas (1895 Skaistgirių k., Pušaloto vls., Panevėžio aps. — 1956 II 21 Breslave, Lenkijoje) plk. ltn. 1912 baigęs Panevėžio realinę mokyklą, įstojo į Odesos jūrininkų mokyklą, kurią 1915 baigė jūrų ltn. laipsniu. Tarnavo Juodosios, vėliau Baltijos jūrų laivyne, iš kur paskirtas į Jūrų karo inžinerijos akad., bet po 1917 bolševikinės revoliucijos turėjo iš jos pasitraukti. 1918 grįžo į Lietuvą ir stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Pušalote sudarė I partizanų kuopą, kuri priklausė Joniškėlio partizanų batalionui, ir jai vadovaudamas sėkmingai gynė kair. Levens krantą, laimėdamas IV 8 Bernatonių, IV 17 Pušaloto ir V 12 Inbriškių k. kautynes. Jo vadovaujama kuopa išlaisvino Pampėnus, Vabalninką, Pandėlį, užėmė Rokiškį, kuris tuo metu strategiškai buvo labai svarbus, ir nužygiavo iki Dauguvos. Už kovas apdovanotas Vyčio kryžiumi su kardais. 1920, kovų su lenkais metu, paskirtas Ašmenos karo komendantu, vėliau — Rokiškio, Biržų ir Utenos. 1923–25 buvo I karo apygardos mobilizacijos sk. virš., 1925–40 Kariuomenės štabo III (mobilizacijos) sk. komplektavimo dalies virš., kartu būdamas Aukštųjų karininkų kursų, vėliau Vytauto Didžiojo aukštųjų karininkų kursų lektoriumi. Be kariuomenės pareigų, M. ilgus metus buvo Lietuvos jūrininkų s-gos pirm., padėjo Liet. moterų d-jai tautiniam laivynui remti, jūrų skautams ir šauliams. Jūrininkystės klausimais daug rašė spaudoje (ypač Karyje) ir skaitė paskaitų. Nuo 1940 dirbo pogrindyje, 1941 VI buvo Laikinosios Lietuvos vyriausybės ministru. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, bet prie Berlyno atkirstas apsigyveno Lenkijoje, kur dirbo prekybos laivyne inž. konstruktorium. *K.Alš.*

Michelfelder Silvester Clarence (1889–1951) amerikiečių ev. teologas. Teologinį pasiruošimą gavo Columbus univ. Ohio ir teologijos seminarijoje. Dirbo keliaujančiu misininku V. Kanadoje ir 1913 įsteigė parapiją Edmontone, Albertoje. II pas. karo

metu rūpinosi karo belaisviais, po karo stengėsi padėti pabėgėliams įsikurti, atstatyti sugriautas bažnyčias Europoje. Nuo 1947 pirmasis Pasaulio liuteronų sąjungos generalinis sekr. Ženevoje.

Michelis Dovydas Viktoras (g. 1902 X 7 Kaune—?) romanistas. Mokėsi Kaune, studijavo Paduvos univ. romanų k. ir 1927 ten gavo dr. laipsnį. 1930 X 3 — 1939 XII 31 VDU humanitarinių mokslų fak. italų k. ir literatūros lektorius. Buvo Havaso spaudos agentūros atstovas ir daug rašė italų spaudoje apie lietuvių tautos meną ir kt. Su J. Talmantu vertė Dantės Dieviškosios Komedijos pragaro giesmes ir jas spausdino 1938 Vaire. 1941 vokiečių suimtas ir iki 1944 pavasario buvo laikomas Kauno gete.

Michelozzo di Bartolommeo di Gherardo Borgognone (1396–1472) italų skulptorius ir architektas Florencijoj ir Milane. 1420–25 ir 1426 padėjėjas pas Ghiberti (žr.), 1425–35 — pas Donatello (žr.), 1462–69 — pas Luca della Robbia, atlikdamas šiems meistrams dekoratyvines aprėminamąsias dalis. M. skulptūra pasižymi savotišku klasicizmu sekant antike, pvz. Aragazzi paminklas Montepulziano katedroj (po 1437) ar Šv. Jono Krikštytojo statula Florencijos katedros muziejuje (1452). Architektūroje M. tęsė Brunelleschi kryptį, daug iš jo pasimokydamas. M. sukūrė du italų renesanso pastatų tipus, reikšmingus visai naujųjų amžių architektūrai: renesansinio vienuolyno kiemo su arkadomis ir renesansinio rūmo su reprezentatyviu fasadu ir kiemu. Pirmąjį tipą realizavo 1437, perstatydamas S. Marco bažnyčią ir vienuolyną, kuriame buvo patalpinta Medičių biblioteka ir Platono akademija. Antrąjį — 1444 pradėdamas statyti Palazzo Medici-Riccardi, įvesdamas eilę visiškai naujų sprendimų, pvz. fasade rustiką ir aukštų atskyrimą plonais architravais, antikinį architravą ant konzolių fasadui užbaigti vieton senoviško gegnių stogo, išplanavimą aplink simetrišką kiemą su arkadomis, kasetines salių lubas. 1444 perstatė SS. Annunziata bžn. prie servitų vienuolyno, kurios chore sekė Minerva Medica šventyklos architektūra. 1446 po Brunelleschi mirties išrinktas Florencijos katedros statybos vadovu ir pastatydamas žibintą užbaigė savo pirmtako pradėtą katedros kupolą. 1456 dirbo prie Palazzo Vecchio perstatymo. Būdamas Cosimo Medičio tarnyboje, pasekė jį tremtin ir 1455 Milane statė Banco Mediceo. 1462 suprojektavo Portinari koplyčią prie S. Eustorgio (Milane) centrinio plano pastatą su kupolu ir 4 kampiniais bokšteliais. M. prisidėjo prie ankstyvojo renesanso išplitimo ne tik Milane, bet ir Ragūzoje, kur 1462–64 pastatė Palazzo dei Rettai, visur sustabdydamas gotikos vieš-patavimą.

F. Wolf, M. di B. 1900. *P.Rkl.*

Michelsen 1. Christian (1857–1925) norvegų politikas ir filantropas. Baigęs teisės mokslus, Bergene įsteigė vieną iš didžiausių Norvegijos laivininkystės įstaigų. 1891 išrinktas į parlamentą (stortinget) ėmė kovoti dėl Norvegijos nepriklausomybės ir 1905 privedė prie personalinės Norvegijos-Švedijos unijos panaikinimo. 1905–07 nepriklausomos Norvegijos pirmasis ministras pirmininkas. Visą savo turtą užrašė jo vardu pavadintam fondui, iš kurio palūkanų įst. mokslinis institutas, pradėjęs veikti 1930.

2. Hans (1789–1859) norvegų skulptorius. 1815–20 studijavo Meno akad. Stockholme, paskui Romoje pas Thorvaldseną. Sukūrė 12 apaštalų statulas Trondheimo katedrai, marmurinį rašytojo Holbergo biustą Oslo univ., keturias statulas vad. Oskaro salei ir kt. *J.Lng.*

Michelson Albert Abraham (1852–1931) JAV fizikas. Gimęs Vokietijoje ir mažas tėvų atvežtas į Kaliforniją. 1873 baigė Jūrų akad. Annapolyje. Kurį laiką dirbo Jūrininkystės kalendoriaus (Nautical Almanac) įstaigoje. 1875–79 Jūrų akad. fizikos ir chem. instruktorius, 1880–82 gilino studijas Berlyne, Heidelberge ir Paryžiuje. 1881 pasitraukė iš laivyno tarnybos ir 1883 paskirtas taikomųjų mokslų prof. Case mokykloje Clevelande, 1882 tokioms pat pareigoms Clark univ., 1892–1929 Čikagos univ. fizikos skyriaus ved. Pakviestas į Paryžių, išmatavo metro etalono ilgį, paėmęs pagrindu kadmio bangos ilgį ir tuo apsaugojo etaloną, nes dabar jo ilgis gali būti lengvai atstatytas iš žinomo jo santykio su absoliutiniu vienetu. Nuo 1892 buvo Tarptautinio matų ir svorių biuro nariu, nuo 1897 Tarptautinio matų ir svorių komiteto narys. Nuo 1901 American Society, nuo 1910 American Society for the Advancement of Science ir 1923–27 National Academy of Science pirm. 1907 už nuopelnus fizikos mokslui gavo Nobelio premiją. I pas. karo metu grįžo į laivyną ir savo išradimais prisidėjo prie lai-

vyno apginklavimo. 1920 pirmas gana tiksliai išmatavo žvaigždės-milžino Betelgeuze skersmenį (385 mil. km). Išsp. Velocity of Light 1902, Light Waves and Their Uses 1903, Studies in Optics 1927 ir daug straipsnių mokslo žurnaluose. *M.Kr.*

Michelsonas (iki 1911 Michalkevičius) Stasius (g. 1881 XII 1/13 Palėvenio dv., Kupiškio vls., Panevėžio aps.) visuomeninkas, laikraštininkas. Kilęs iš Kosciešo herbo bajorų, mokėsi drauge su Ig. Koscialkovskio vaikais Paliepių dv. (Panemunio vls., Rokiškio aps.) namų mokykloj, kur pramoko vokiečių, lotynų, prancūzų ir rusų kalbų. 1896 nuvežtas pas pusbrolį kun. Kazimierą Michalkevičių (žr.) buvo ruošiamas į kunigų seminariją. Tačiau M. traukė mechanika, todėl 1900 išvyko į Rygą, kur lankė vokiečių technikos mokyklą. Ją baigęs, 1904 įstojo į Rygos politechnikos inst. Dėl 1905 riaušių rusų valdžiai uždarius Rygos politechnikos inst. ir gresiant už socialistinę veiklą areštui, M. 1906 III išvyko į JAV. Pradžioje Bostone dirbo metalurgijos ir pianinų dirbtuvėse, bet 1907 gale A. Žvingilo pakviestas ėmė redaguoti Keleivį (žr.). 1908 drauge su J. Gegužiu atpirko iš A. Žvingilo Keleivį ir jį leido iki 1943. J. Gegužiui mirus, M. su žmona Margarita leido Keleivį iki 1945 VII 1, kada jie laikraštį su spaustuve ir pastatu padovanojo Liet. socialistų sąjungai. M. Keleivį red. 1907–45 (protarpiais ir vėliau), kur įvedė Pasikalbėjimą Tėvo su Maikiu (šį skyrių teberašo ir dabar). 1945–53 M. dar buvo Keleivio administratorium. M. Keleivį pavertė grynai socialistiniu laikraščiu, kartu pravesdamas ir laisvamanišką linkmę. Keleivyje M. spausdindavo savų vaidinimų, taip pat ir įvairių dramų vertimų, kuriuos paskui dažnai išleisdavo atskiromis knygutėmis. 1912–45 paruošdavo kasmet ir po Keleivio kalendorių. Iš M. paruoštų, verstų ar savarankiškai rašytų, dažnai išspausdintų Ikso ar kt. slapyvardžiais, minėtinos knygos ar didesnės brošiūros: Amerikietiškos vestuvės (komedija) 1912, Kaip senovės žmonės persistatydavo sau žemę 1913, Žmogaus išsivystymas (pagal Boelsche) 1913, Monologai ir deklamacijos ²1914, Žmonių skerdykla (iš W. Lamsch) 1914, Eilės ir straipsniai 1915, Lengvas būdas išmokt angliškai 1915 (²1952), Kodėl aš netikiu į Dievą ²1915, (iš O. Wilde) Salomėja 1915, Ar buvo visuotinis tvanas? 1916 (²1919), Kokius dievus žmonės garbino senovėj 1918 (čia pagal Narbutą, Weckenstedtą ir kt. nekritiškai pateikė ir lietuvių dievyną), Socializmo teorija (versta iš M. Fischerio) 1918, Lietuvos respublikos istorija nuo 1905 revoliucijos iki šių dienų 1921, Teisingas patarėjas 1927, Amerikos įdomybės 1957. Įsitraukęs į socialistinį sąjūdį Rygoje, M. plačiai reiškėsi ir JAV Lietuvių socialistų s-goje, taip pat Tėvynės Mylėtojų D-joje, Susivienijime Lietuvių Amerikoje, South Bostone, Cambridge ir West Lynne buvo suorganizavęs vakarinius lietuvių k. kursus, 1912 sudarė scenos mėgėjų būrelį Žaibą, kur režisavo per 20 veikalų (Živilę, Blindą, Keistutį, Mindaugą, Išgriovimą Kauno pilies ir kt.). Belankydamas liet. kolonijas yra pasakęs per 2000 prakalbų lietuvybės, socializmo ir laisvamanybės klausimais. Rėmė Lietuvių Šelpimo Fondą (žr.), vienas iš pirmųjų kėlė Alto ir Balfo steigimo klausimą.

St. Michelsonas

Michelsonienė - Kapočiūtė Margarita (g. 1891 Marijampolėje) socialistų veikėja, S. Michelsono (žr.) žmona. 1894 tėvų atvežta į Shenandoah, Pa. Čia lankė vidurinę mokyklą ir nuo 1906 dirbo Darbininkų Viltyje, taisydama korespondencijas. 1911 Keleivio atkviesta į Bostoną, 1912–13 lankė Berkley paruošiamąją mokyklą ir 1920–21 Bostono univ. vakariniuose kursuose anglų k. ir iškalbą. Nuo 1906 rašė Darbininkų Viltyje, vėliau Keleivyje, paprastai Kapsės slp. 1937–51 Keleivyje turėjo įsivedusi moterų skyrių, kurį dažniausiai viena ir prirašydavo. Į lietuviškąją veiklą įsitraukė dar gyvendama Shenandoah, Pa. 1915 buvo viena iš Lietuvių moterų progresyvinio susivienijimo (žr.) steigėjų ir veikliai jame reiškėsi iki 1920, buvo Lietuvių socialistų s-gos vykdomojo komiteto narė ir iki 1920 dalyvavo JAV moterų sufražisčių sąjūdyje, kol šis išsikovojo moterims rinkimo teises. 1945 South Bostone suorganizavo Dainos moterų chorą ir jam remti d-ją. Nuo 1946 Balfo direktorių taryboje. 1943–45 drauge su vyru Stasiu M. leido Keleivį. Atskirai išsp. Naują valgių knygą 1954.

Michelsons 1. A l e k s a n d r s (1875–1917) latvių aktorius. 1894–1915 nuolatinis

Rygos latvių teatro aktorius. Vienas pačių iškiliausių to meto latvių aktorių — puikus charakterinių vaidmenų atlikėjas, apdovanotas gerais duomenimis ir plačia įsijautimo skale. Vaidmenys: Karalius Lyras, Brutas, Indranų tėvas ir kt.

2. Arveds (Rutku Tēvs, g. 1886) latvių aktorius ir rašytojas. Nuo 1906 vaidino trupėse ir teatruose. 1911–14 Rygos latvių teatre, 1921–34 Dailės teatre, 1926–27 Nacionaliniame teatre. Nuo 1934 pensininkas. Vaidino daugiausia komiškus vaidmenis. Parašęs daug feljetonų, istorinių apysakų ir romanų, daugiausia lengvo žanro. Yra sukūręs ir scenos veikalų. *H.N.*

Michener James Albert (g. 1907) amerikiečių rašytojas, pasižymėjęs populiariais egzotiniais romanais iš Pacifiko ir Tolimųjų Rytų. Jo Tales of South Pacific 1948 buvo pagrindu vienai populiariausių JAV muzikinių komedijų. Apysaka Sayonara 1954 sprendžia vakariečių-azijatų vedybinę problemą. Bridge at Andau 1956 dokumentiniai aprašo Vengrijos revoliuciją.

Michigan žr. Mičiganas.

Michikamau ežeras Kanadoje, Labradore, 1586 km² ploto; paviršius apie 500 m nuo j.l.; iš ežero teka Naskaupi upė į Atlantą.

Michlerio ketonas 4,4′ bis - (dimetilamino) - benzofenonas, $C_{17}H_{20}NO$, yra bespalviai, lapelių formos kristalai, kurie lydosi 174°C temperatūroje ir yra tarpūs alkoholyje, eteryje, benzole, kiek mažiau tarpūs vandenyje. M.k. pirmą kartą pagamintas 1900 W. Michlerio iš fosgeno ir dimetilanilino. Dabar yra žinoma ir kitokių būdų šiam ketonui gauti. Jis naudojamas dažrylų gamybai, pvz. kristalo violeto, Viktorijos mėlio ir pn.

Michnevičius K. žr. Mikėnas (Michnevičius), K.

Michotte Albert Edouard (g. 1881) belgų psichologas. Filosofiją ir psichologiją studijavo Liuveno univ. ir buvo kardinolo Mercier (žr.) mokinys. Po to psichologijos studijas gilino Leipcige pas Wundtą ir Würzburge pas Külpę. 1905–46 Liuveno univ. prof. Čia jis išplėtė psichologijos skyrių, jo mokykla visiškai atsiskyrė nuo filosofijos ir pradėjo eiti savo nepriklausomu keliu. M. pagarsėjo tyrinėjimais norų bei pogeidžių srityje. Be to, M. vokiečių mokyklų įtakoje atliko eilę tyrinėjimų pagavos srityje, atkreipdamas dėmesį į pagavos lauke esančių daiktų konfigūraciją, jų organizaciją, ritmą ir mokymosi įtaką pagavai. Bene įdomiausios yra jo studijos apie priežastingumą ir žmogaus sugebėjimą jį suvokti. Apskritai, M. eksperimentai ir jo raštai daugeliu atvejų yra gana artimi ‚gestaltistų' krypčiai iš vienos pusės ir nativistų mokyklai iš kitos. Jo eksperimentuose dažnai naudojami gyvuliai, ir iš jų reakcijų M. mėgino daugiau patirti apie žmogų. Nors jis pats tiesiogiai žmogaus emocijomis nesidomėjo, vis dėlto jo tyrinėjimai turėjo nemažos įtakos įvairioms emocijas liečiančioms teorijoms bei jų formulavimui. Vienas iš pagrindinių jo darbų yra La perception de la causalité 1946.

E. G. Boring, A History of Experimental Psychology 1950; *H. Missiak and V. Staudt,* Catholics in Psychology 1954. *Vyt.B.*

Michowski Jakób (Miechowski, arba Jakób Lis z Michowa, m. apie 1532) Vilniaus vysk. pagalbininkas, lenkų vienuolis cistersas, prieš paskiriamas vysk. gyveno cistersų vienuolyne Andrzejewo, Krokuvos diecezijoje. 1512 XI 12 paskirtas tituliniu Kafos vysk. ir Vilniaus sufraganu. 1514 Vilniaus Šv. Mikalojaus bžn. konsekracijos akte jis pasirašė kaip pirmas Vilniaus sufraganas (‚episcopus Caphensis primus suffraganeus Vilnensis'). 1521 jis savo parašu paliudijo Vilniaus vysk. Jono iš Lietuvos kunigaikščių ir kapitulos susitarimą.

J. Kurczewski, Biskupstwo Wileńskie 1912, 76; Hierarchia Catholica III, 1913.

Miciński Tadeusz (1873–1919) lenkų rašytojas neoromantikas, vienas stipriausių Jaunosios Lenkijos sąjūdžio reprezentantų. Gimnaziją baigė Varšuvoje, Krokuvos univ. studijavo filosofiją, studijas tęsė Vokietijoje, daug keliavo, lankė Ispaniją, 1915–18 gyveno Maskvoje ir Petrapilyje. 1919, grįždamas į Lenkiją, plėšikų užpultas, apiplėštas ir nužudytas. M. poezijos pagrinde pasąmonės logika. Būdamas didelės vaizduotės poetas, M. aistringai ieškojo metafizinės tiesos. St. Brzozowskio teigimu, M. galįs būti vadinamas mūsų laikų Słowackiu. Aštriai kritikavo lenkiškąją tikrovę, smerkė dvasinį tingumą, kvietistinį miesčionišką mieguistumą, didybės ilgesio stoką. M. poezijos stilius sugestyvus ir ekspresyvus, gausus alegorijų ir drąsių metaforų, poeto vaizduotė rafinuota iki kraštutinumo ir barokiškai chaotiška. Iš savųjų autorių poetą stipriai įtakojo Słowackis ir Przybyszewskis, iš svetimųjų Nietzsche, E. A. Poe, ispanų mistikai, Šv.

Jono Apokalipsė ir rusų rašytojai ‚Dievo ieškotojai'. M. turėjo susikūręs savo filosofinį metafizinį pasaulį, o formos naujumo plotuose daug kur pralenkė ekspresionistus ir futūristus. Iš pasąmonės pasaulio plaukiančiomis drąsiomis ir naujomis vizijomis bei metaforų išradingumu priartėjo prie surrealizmo. Šitai pastebima jau lyrikos rinkiny W mroku gwiazd 1902, o paskiau poetizuotose dramose, novelėse ir apysakose: Noc rabinowa 1903, Kniaź Patiomkin 1906, W mrokach złotego pałacu czyli Bazilissa Teofanu 1909, Nietota 1910, Dęby czarnobylskie 1911, Xiądz Faust 1913, Mené-Thekel-Upharisim 1914. Kai kurie M. raštai išleisti rašytojui mirus: poema proza Niedokonany 1931, drama Wita 1930 ir kt. *J.K.*

Miciūnai k. Gervėčių vls., Ašmenos aps.; 1920–39 buvo lenkų okupuotas, po II pas. karo priskirtas Gudijai. M. yra didelis lietuvių gyvenamas k., suaugęs su Gervėčių mstl. Po I pas. karo išskirstytas vienkiemiais, M. kaimas išsidalijo į atskiras dalis: M.k., Pašilė, Papieviai, Pavalakiai, Tarpukelė. Nors M. laukų dirvožemis daugiausia III rūšies, tačiau M. pirmauja Gervėčių vls. žemės bei gyvulių ūkiu. Laikydami geros veislės pieningas karves, statydami pieną Gervėčių pieninei, už gautus pinigus pirkosi mineralinių trąšų derliui pakelti. Miciūniečiai augino taip pat ir pagerintus švediškos veislės arklius. Sustiprėję ekonomiškai, leido vaikus į mokslą. 1938 Vilniaus lietuviškose mokyklose iš M. kaimo mokėsi 16 moksleivių: 3 studentai, 4 gimnazistai ir 9 amatininkai. 1937 M. buvo amatininkų: 3 batsiuviai, 3 siuvėjai, 2 kalviai, 1 balnius, 1 mūrininkas. Pažangiausi M. ūkininkai buvo: buv. mokytojas Vaclovas Mileišis, išmokslinęs savo šeimą, ir Karolis Steponavičius (vyskupo tėvas), 1934 Lietuvių ūkio d-jos centro valdybos narys, veiklus vietos organizaciniame gyvenime. Lietuviška pradžios mokykla įsteigta dar I pas. karo metu. Po karo veikė Vilniaus Ryto mokykla, 1931 XI 31 lenkų valdžios uždaryta. 1929 mkt. J. Maminskaitės iniciatyva pastatyta erdvi Ryto mokykla. M. mokykla buvo Gervėčių rajono liet. mokyklų centras, kur baigiant kiekvienus mokslo metus būdavo patikrinamieji rajoniniai egzaminai. Gabesnieji mokiniai buvo siunčiami į Vilniaus liet. gimnaziją. Uždarius mokyklą, M. įst. Vilniaus Ryto skaitykla, 1936 lenkų valdžios uždaryta. Buv. skaityklos vedėjas A. Bubulis už lietuvišką veiklą turėjo eilę kratų ir teismo bylų. Labiausiai savo veikla pasižymėjo Šv. Kazimiero d-jos skyrius, rengęs dažnus vaidinimus, paskaitas, minėjimus (1936 lenkų valdžios taip pat uždarytas). 1933 įsteigtas Lietuvių ūkio d-jos ratelis teikė ūkininkams patarimų žemės ir gyvulių ūkio srityse. Po 1936, kai visų liet. organizacijų veikla M. buvo sulaikyta, miciūniečiai kvietėsi iš Vilniaus Vaidilos teatrą su vaidinimais, tačiau ir šiam nevisada gaudavo valdžios leidimą. Miciūniečiai veikdami ir kovodami visada buvo vieningi; jie nedalyvavo 1922 I 8 rinkimuose į vad. Vidurinės Lietuvos seimą. Jie buvo uolūs liet. teisių gynėjai ne tiktai Gervėčių par. bažnyčioje, bet taip pat Vilniaus kurijoje ir pas pop. nuncijų Varšuvoje (1927 X 15), gausiai pasirašydami prašymus bei memorandumus ir dalyvaudami įvairiose delegacijose (žr. Gervėčiai). M. pastatytas paminklinis kryžius caro laikų sukilėliams pagerbti. Jame įrašyta, kad šioje vietoje 1863 buvęs mūšis su rusais, kuriame žuvę 66 žmonės. Vietos žmonių pasakojimu, sukilimui vadovavęs dvarininkas Rena, žuvęs tose kovose. M. yra gimęs ir pirmuosius mokslus ėjęs Vilniaus vysk. Julius Steponavičius. *V.Klb.*

Miciūnas Antanas J. (g. 1915 X 9 Oglesby, Ill., JAV) kunigas, marijonas. 1929–32 mokėsi aukštesniojoje m-loje Hinsdale, Ill., 1932–35 Marianapolyje (Thompson, Conn.), 1935–41 Marijonų seminarijoje Hinsdale, Ill., 1941 lankė vasarinius pedagogikos kursus Kat. univ. Vašingtone, 1941–42 studijavo fiosofiją ir istoriją Lavalio univ. Kvebeke (Kanadoje) ir 1942–44 filosofiją ir žurnalistiką Marquette univ. Milwaukee, Wis., kur gavo magistro laipsnį. 1944–52 Laivo redaktorius, Draugo administratorius, Čikagos marijonų namo viršininkas, Provincijos tarybos narys, 1952–57 Kenoshos, Wis., liet. Šv. Petro par. klebonas, nuo 1957 rudens Čikagos marijonų namo viršininkas ir Provincijos tarybos narys. Studijuodamas Marianapolyje buvo Amerikos liet. stud. s-gos centro sekretorius. Bendradarbiauja Laive, Drauge, Darbininke, Garse, Amerikoje, The America, Catholic Herald Citizen (Milwaukee, Wis.) ir kt.

Micius žr. Meh Ti.

Miciūtė-Šutavičienė Ona (g. 1911 Vilniuje) rašytoja. 1932 baigusi Vytauto D. gimnaziją, VU studijavo polonistiką. Gyvenda-

O. Miciūtė

ma Vilniuj, reiškėsi visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje: buvo Vilniaus liet. stud. s-gos mergaičių sekcijos pirmininkė, dramos sekcijos narė ir vaidintoja, Vilniaus meno ir literatūros d-jos v-bos narė, su choru, vaidinimais ir paskaitomis keliavo po Vilniaus kraštą. 1937 I 29 — 1939 IX 16 Jaunimo Draugo žurnalo mergaitėms ir moterims skirto priedo Sesių Talkos red., 1937 X vienkartinio leidinio Jaunimo Žodis atsakingoji red. (leidinys lenkų okupacinės valdžios konfiskuotas ir jai iškelta byla). 1939 XII 8 priimta į Lietuvių rašytojų d-ją. Bolševikų okupuotoje Lietuvoje dirba bibliotekininkės darbą Vilniuje.

Eilėraščius pradėjo rašyti būdama gimnazijoje. Juos spausdino Jaunimo Drauge, Mene ir Literatūroje, Vilniaus Rytojuje ir kt. M.-Š. eilėraščiai buvo spausdinami ir nepriklausomos Lietuvos laikraščiuose bei žurnaluose: Lietuvos Aide, N. Romuvoje, N. Vaidilutėje, Moteryje ir Pasaulyje. 1936–39 lenkams neduodant leidimo periodiniam meno ir literatūros žurnalui, M.-Š. suartėjo su tais Vilniaus lietuviais literatais, kurie būrėsi aplink vienkartinius meno ir literatūros leidinius: Varsnos, Varpos, Vingis, Sėja, Piūvis, Vienkartinis (Vl. Rusokaitė, J. Kėkštas, Alb. Žukauskas, J. Aidulis, J. Petrauskas, Ant. Karužas, J. Dagys). 1938 debiutavo poezijos rinkiniu Žiburiai pelkėse. M.-Š. lyrika asmeniškai patriotinė, forma daugiau tradicinė, kartais paįvairinama originaliais asonansais. Paskutiniais prieškario metais poetė pasuko ne tik tautinio, bet ir socialinio radikalizmo kryptimi, įvesdama ir baltąjį eiliavimą. Be poezijos rašė ir prozos. Apysaka Saulėtame vieškelyje spausdinta 1934 Vilniaus Rytojuje nr. 47–57. Paskutiniuoju metu išsp. darbą apie Simano Daukanto rankraštinį palikimą (Lietuvių Literatūros Instituto Darbai I, 1947, 177–225), 4 veiksmų vaidinimą vaikams Laimės dėžutė 1957 (vaidinta Kauno Jaunojo Žiūrovo teatre) ir iš lenkų kalbos išvertė J. Andrzejewskio romaną Pelenai ir deimantai 1957. *J.K. ir V.Klb.*

Mickeliūnas (vėliau Mickel) Juozas A. (1892 XII 1 Dargužių k., Stačiūnų vls., Šiaulių aps. — 1948 IX 10 Čikagoje, JAV) visuomenės veikėjas. Į JAV atvyko 1910. Veikė SLA, Teatrališkoje d-joje, nuo 1927 LRKSA, Lietuvos Vyčiuose ir kt. Po I pas. karo daug dirbo Tautos Fondui, rinkdamas aukas, pardavinėjo Lietuvos Laisvės Paskolos bonus, steigė jų pardavinėjimo stotis. Jam pirmininkaujant Čikagos Brighton Park bonų pardavimo skyriuje parduota bonų už 19.000 dol. Paskui būdamas Čikagos aps. bonų pardavimo stočių pirm. per 3 m. jų pardavė už 420.000 dol. ir aukų Lietuvai surinko per 18.000 dol. Rinko peticijai parašus, kad Lietuva būtų pripažinta nepriklausoma valstybe ir 1922 su delegacija vyko pas JAV prezidentą W. G. Hardingą. Vilniaus vadavimo reikalams surinko 9000 dol. Buvo Dariaus - Girėno posto organizatorius ir pirmasis komandierius. Už nuopelnus Lietuvai 1939 apdovanotas Šaulių Žvaigžde.

Mickevičius (Mickiewicz) 1. Adomas Bernardas (1798 XII 24 / 1799 I 4 Zaosės dv., Naugarduko apl. — 1855 XI 26 Konstantinopolyje) lenkų rašytojas, kilęs iš Lietuvos bajorų Rimvydų Mickevičių giminės, dar XVII a. gyvenusios etnografiškai lietuviškoje Rodūnės par., iš kur M. prosenelis Kristupas M. nusikėlė Naugarduko sritin. M. gimimo vieta nurodomas ir Naugardukas, kur M. tėvas Mikalojus advokatavo, betgi labiau patikima, kad M. bus gimęs Zaosėje, 40 km į p. nuo Naugarduko. M. motina Barbora Majevskaitė, sakoma, kilusi iš persikrikštijusių žydų šeimos. Genealoginiai tyrinėjimai to nepatvirtino, tačiau galimas dalykas, kad jos tolimesniųjų protėvių tarpe būta žydų tautybės asmens (plg. J. Kleiner, Mickiewicz I, ²1948, 13). Baigęs Naugarduko dominikonų m-lą, M. 1815 įstojo Vilniaus univ., kur studijavo klasikinę filologiją, istoriją ir lenkų literatūrą. Bestudijuodamas su artimųjų draugų būreliu 1817 įsteigė Filomatų d-ją (žr. Filomatai ir filaretai) ir aktyviai dalyvavo jos veikloje. 1819 baigęs studijas, M., kaip buvęs univ. stipendininkas, paskirtas mokytojauti Kaune. Iškilus filomatų-filaretų bylai, 1823 X 23–24 naktį areštuotas ir pusmetį drauge su kitais išsėdėjo laikiniu kalėjimu paverstame Vilniaus bazilionų vienuolyne. 1824 VIII 7 caro patvirtintu bylos sprendimu drauge su kitais nubaustas ištrėmimu iš tėvynės, M. (jam buvo nurodyta vykti Petrapilin) 1824 X 25 iš Vilniaus per Kauną, Kėdai-

nius, šiaulius visam laikui išvažiavo iš Lietuvos.

Savo poetinės kūrybos pradžioje M. buvo stipriai veikiamas tuo metu Vilniuje (ir visoje lenkų literatūroje) tebeviešpatavusios pseudoklasikinės srovės ir švietimo gadynės idėjų. Iš vyresniosios kartos M. paveldėjo didelę pagarbą Volterui, kurį sekė eiliuotoje apysakaitėje Mieszko, książę Nowogródka 1817 ir kt. ir kurio smarkiai antireliginę Orleano Mergelę vertė lenkiškai (vertimo išliko viena giesmė). Ankstyvoji M. kūryba siejosi su jo veikla filomatų djoje, per kurios susirinkimus M. nuolat skaitė savo rašinius, literatūrines recenzijas ir eilėraščius. Jo poezija nekartą buvo proginė (vardinių ir t.t.), kuriai nestigo jaunuoliško linksmumo, betgi kurioje aidėjo ir filomatiškieji doros bei draugiškumo idealų atgarsiai. Didžiausias draugiškumo išaukštinimas buvo M. 1820 Kaune parašyta (išsp. tik 1827) Oda do młodości (Odė jaunystei), pirmasis jau išliekančios literatūrinės reikšmės M. kūrinys. Iš pseudoklasikinės poetikos ribų jis dar neišeina ir jo turinyje atsispindi švietimo gadynei toks būdingas tikėjimas nepaliaujamu žmonijos progresu, galima netgi įžiūrėti masoniškų idealų ir terminologijos įtakos (plg. I. Chrzanowski, Chleb macierzysty Ody do młodości ⁴1931), betgi kūrinio dvasioje, tame jaunatviškai veržliame entuziazme, šaukiančiame ‚laužk tai, ko protas nepajėgia', negalime nejausti naujos romantinės gadynės, sausą ir atsargų racionalizmą paneigiančios, nuotaikų. Iškyla ir nauji literatūriniai pavyzdžiai. Jau ne pašaipusis ir sąmojingasis Volteras, o idealistinė Šilerio poezija žavi M., ir Odė jaunystei buvo taikliai filomato P. Malevskio pavadinta Šilerio krikšto dukterimi.

Kaune bemokytojaudamas, M. susidomėjo naująja vok. ir anglų (ypač buvo pamėgęs Baironą) literatūra, kurios poveikyje ir pats tapo aistringu romantiku. Programiniu eilėraščiu Romantyczność (Romantiškumas) jis atsikirto Vilniaus univ. prof. J. Śniadeckiui, kuris 1819 Dziennik Wileński laikraštyje buvo aštriai išjuokęs romantinę poeziją, kad ji randanti grožio kvailuose tamsios liaudies prietaruose ir burtuose. Tas eilėraštis buvo įdėtas į pirmąjį M. poezijos tomelį (Vilniuje 1822), kurį sudarė keliolika baladžių, atskleidžiančių senesniosios kartos paneigtąjį tautosakos grožį.

Antrajame tomelyje (1823) buvo du veikalai: Dziady (Vėlinės II ir IV dalis; I dalies fragmentai, jau tada parašyti, buvo išsp. tik 1861) ir Gražyna (Gražina). Vėlinių II daliai fonu paimtas liaudies paprotys, kurį M. gal dar pats gavo stebėti tėviškėje. Simpatijas liaudžiai M. parodė, pasmerkdamas baudžiauninkus persekiojusį žiaurų poną. Vėlinių IV dalis — tai galingos, netgi romantiškai egzaltuotos meilės skausmo prasiveržimas didelės įtampos Gustavo monologu, kuriame ryškiai atsispindėjo patį M. skaudžiai sukrėtęs išgyvenimas, jo mylimai Marilei Vereščakaitei (Wereszczakówna) ištekėjus už grafo Putkamerio. Savo formos fragmentariškumu, sąmoningu poetinių žanrų supynimu Vėlinės buvo romantinės dramos lenkų literatūroje pradininkas.

Adomas Mickevičius

Šalia grynai romantiškų baladžių ir Vėlinių heroinė poema (tai pseudoklasicizmo pamėgtas žanras) Gražina lyg ir vėl padvelkia blaiviu klasikiniu šaltumu. Romantiniai elementai (istorinis koloritas, nakties peizažas, tam tikras paslaptingumas fabulos vystyme ir t.t.) čia glaudžiai siejosi su klasikiniais — epine pasakojimo rimtimi ir iškilminga eilių tekme, įvairiais tradiciniais klasikinių epų motyvais (ryškios paralėlės su Iliada) bei stilistinėmis priemonėmis (pvz. išplėtotais klasikiniais palyginimais) ir t.t. Yra ir T. Tasso poezijos atgarsių (iš jo bus imtas heroiškos moters motyvas). Poemą reikia sieti ir su anuo

Zaosė, A. Mickevičiaus gimtinė

metu bekylančiu Vilniuje susidomėjimu Lietuvos istorija. Jis dar 1819 paskaitė filomatų d-jos susirinkime ir anonimiškai išsp. Tygodnik Wileński laikraštyje tariamai iš sen. rankraščių imtą apysakaitę apie Naugarduko kunigaikštytę Živilę (lenkiškai Żywila), nužudžiusią savo mylimąji, kai jis, nors ją pačią vaduoti norėdamas, susidėjo su tėvynės priešais. Panašus heroiškos moters tipas buvo ir Naugarduko kunigaikštienė Gražina, kuri savo karžygiška mirtimi išpirko mylimo vyro išdavikišką susitarimą su kryžiuočiais. Tiek tų abiejų veikalų siužetai, tiek Živilės ir Gražinos vardai ne iš istorinių šaltinių imti, o paties M. sugalvoti. Beje, pirmojoje poemos redakcijoje, kuri vadinosi Korybut, książę Nowogródka (Kaributas, Naugarduko kunigaikštis; rankraštį faksimilės būdu 1950 išsp. J. Krzyżanowski) vyriausioji veikėja turėjo ne Gražinos, o Karinos vardą.

Neilgai pagyvenęs Petrapilyje, M. išvyko Odeson, kur buvo skiriamas vienos kolegijos mokytoju, bet jam kaip politiniam tremtiniui nebuvo leista mokytojauti. Gaudamas kuklią algą, 9 mėn. laisvai pagyveno Odesoje, įsitraukęs į judrų ir linksmą uostamiesčio, kur buvo nemaža lenkų, gyvenimą. Čia jis užmezgė intymius ryšius su gana lengvo būdo gražuole grafiene Sobańska ir padarė jam daug įspūdžių suteikusią išvyką Kryman. 1825 XI M. išvyko Maskvon, kur gavo vietą generalgubernatoriaus raštinėje. Maskvoje M. turėjo pakankamai laiko užsiimti literatūra ir lankytis literatūriniuose salonuose, kur jis buvo mielai priimamas, pasipažino su A. Puškinu, kitais žymiais rusų literatais ir pats buvo įvertintas kaip didelis poetas, ypač stebinęs savo nepaprasta improvizacijos dovana. Tos naujos gyvenimo sąlygos ir pažintys labai praplėtė M. akiratį ir brandino jo literatūrinį talentą. Iš Maskvos M. nusikėlė į Petrapilį, kur taip pat mielai buvo sutiktas literatūriniuose sluoksniuose ir iš kur, įtakingų draugų padedamas, gavo galimybę 1829 V 15 išvykti užsienin.

Rusijoje praleisti metai buvo M. kūrybiškai našūs. Jau 1826 jis išleido naują poezijos knygą Sonetus. Iš jų 22 buvo ero-

tiniai sonetai. Jų dalyje, kur M. petrarkinės Lauros vardu prisiminė Marilę, ryškūs elegiškai refleksinių Petrarkos sonetų atgarsiai, o kituose, kur atsispindėjo Odesos išgyvenimai, suskamba juslinės meilės gaida, kartais anakreontiškai žaismingа, o kartais pašaipiai ironiška ar net pilna kartėlio. Buvo toje knygoje dar 18 vad. Krymo sonetų, kuriuose M. parodė didelį formos meistriškumą, subtiliai supindamas savo išgyvenimus su didelio grožio gamtos vaizdais. Krymo sonetais (o taip pat 1829 išsp. poemėle Farys, savotišku džiaugsmingu himnu veržliai ir galingai dvasiai) M. atidavė duoklę romantizmo polinkiui į orientalinę egzotiką.

Šalia sulkesnių kūrinėlių, iš kurių dėl jų lietuviškos tematikos paminėtini Trzech Budrysów (Trys Budriai) ir Popas w Upicie (Sustojimas Upytėje; čia prisimenama populiarioji Čičinsko legenda), stambiausias ano meto M. veikalas yra 1828 išsp. Konrad Wallenrod, istorinė poema apie lietuvį, kuris, matydamas Lietuvą neatsilaikysiant atviroje kovoje prieš kryžiuočius, Konrado Valenrodo vardu įsibrauna į ordiną ir, išrinktas magistru, klastingai sužlugdo Ordino galybę, pats tačiau už tai gyvybe užsimokėdamas. Siužetas yra laisvai M. sugalvotas, bet atskiri motyvai imti iš istorinių šaltinių (M. Stryjkovskio, A. von Kotzebue ir kt. istorijos veikalų). Poemos pagrinde glūdi romantinė mintis apie lemiamą stiprios asmenybės vaidmenį tautos istorijos eigoje. Kitas vėl grynai romantinis poemos motyvas — tai liaudies dainos ir apskritai poezijos didžiulės reikšmės tautos gyvenime iškėlimas. Romantiška yra ir moderni tada lyrinės poemos forma, kurią Europos literatūroje išpopuliarino ypač Baironas. Kad įtaringoji rusų cenzūra neprisikabintų, M. poemos prakalboje įtikinėjo, kad vaizduojamieji įvykiai nebesą aktualūs, nes ir pati Lietuva jau visa esanti praeityje. Betgi tuo nepatikėjo filomatų bylos iškėlėjas senatorius Novosilcevas, kuris savo 1828 IV 10 raporte rašė, kad M. savo poemoje kurstęs neištikimybę valdžiai ir aukštinęs klastingą išdavimą. Ir iš tiesų, Konradas Valenrodas žavėte žavėjo jaunimą, kaitindamas patriotinius jausmus, netrukus prasiveržusius ginkluotu sukilimu prieš rusus. Ir pačiam M. Konradas Valenrodas buvo labai reikšmingas, nes su tuo veikalu jame susikristalizavo mintis apie poetą kaip tautos vadą, kuri tapo pagrindine jo vėlesnio gyvenimo idėja.

Išvykęs iš Rusijos, M. kurį laiką praleido Vokietijoje. Berlyne paklausė jam labai nepatikusių Hegelio paskaitų, Veimare aplankė Goethę, paskiau per Šveicariją nuvyko Italijon ir apsigyveno Romoje, kuri jam padarė didžiulį įspūdį ir kur įvyko jo religinis persilaužimas, M. kūryboje pasireiškęs gilaus religinio jausmo eilėraščiais. Romoje begyvenantį M. pasiekė žinia apie prasidėjusį sukilimą. Nevienas, o taip pat ir pats M., jautė, kad Konrado Valenrodo autoriaus vieta turėjo būti sukilėlių tarpe, bet pats sukilime nedalyvavo. Iš Romos išvykęs kelis mėnesius gyveno Poznanės krašte (tai pirmas ir vienintelis kartas, kada M. buvo etnografinėje Lenkijoje), dalyvavo bajorų pramogose ir t.t. Sukilimui pasibaigus, M. 1832 III atvyko Drezdenan, kur susirinko nemažas buvusių sukilėlių skaičius, o iš ten 1832 VIII 1 pasiekė Paryžių.

Didžioji tautos nelaimė smarkiai sukrėtė M., o tos jo kančios poetinis vaisius buvo Drezdene parašytoji ir 1832 XII Paryžiuje išsp. Vėlinių III dalis. Pats nedalyvavęs sukilime M. užmojo atvaizduoti jam gerai žinomus ankstyvesniuosius Lietuvos jaunimo persekiojimus (beje, Kražių, Kėdainių, Kauno ir Panevėžio nuteistieji gimnazistai buvo skaudžiau nubausti už palyginti švelnias bausmes gavusius filomatus-filaretus), savo talento jėga iškeldamas juos į įspūdingą visos tautos kovos su prispaudėjais plotmę. Vėlinių III dalis — lyriškai romantinė drama. Šalia šiurpių realistinių trėmimo, kalėjimo ir tardymo scenų čia apstu ir fantastikos, kartais ir visai groteskiškai traktuojamos. Visas veikalas — tai palaida paskirų scenų eilė, kurių ryšys su ankstyvesnėmis Vėlinių dalimis irgi labai paviršutiniškas. Pačioje pradžioje bazilionų vienuolyne uždarytas kalinys rašo sienoje, kad čia mirė Gustavas ir gimė Konradas, atseit, sentimentalusis Vėlinių IV dalies Gustavas virto ryžtingu tautos kovotoju Konradu (tai Valenrodo vardas). Patriotinis Konrado skausmas prasiveržia didelės dvasinės įtampos improvizacija, kuri, anot M. draugo A. E. Odynieco, buvusi M. parašyta per vieną naktį. Tai vienas iš stipriausių prometeizmo pasireiškimų romantinėj Europos literatūroje. Kūrybine galia jausdamasis lygus Dievui ir karštai mylėdamas

savo kenčiančią tautą (‚už milijonus myliu aš ir kenčiu'), Konradas reikalauja iš Dievo galios valdyti sielas, nes jis padarytų žmones laimingus, ir sviedžia piktažodžiaujantį kaltinimą Dievui, kad jis esąs tik išmintis, o ne meilė, kad jis esąs ne žmonių tėvas, o (čia nualpusio Konrado mintį pabaigia sakyti velnias) — caras. Atsakymas į tą išdidumo ir protesto dvasios prisisunkusią Konrado improvizaciją yra nuolankiai nusižeminusio ir Dievo valiai klusnaus kun. Petro regėjimas, mesianistiškai įprasminęs nekaltos tautos kančią jos sugretinimu su nukryžiuoto Kristaus auka už žmoniją.

Plačiau savo mesianistines pažiūras M. išdėstė bibliniu stiliumi parašytame veikale Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego (Lenkų tautos ir piligrimystės knygos), kuris, 1832 Paryžiuje maldaknygės formate anonimiškai išsp., turėjo būti išeiviams savotiška evangelija, guodžianti juos tautos prisikėlimo mintimi, įkvėpianti jiems tautinę savigarbą, kelianti vienybės reikalą ir rodanti aukštus moralinius idealus kasdieniame išeivijos gyvenime.

Nors M. veikliai įsijungė į emigracijos gyvenimą (beje, 1833 M. leido laikraštį Pielgrzym Polski—Lenkų Piligrimas), betgi jis savo įkyriu erzeliu vargino M., kuris nekartą dvasinio atsigaivinimo ieškojo laimingų jaunystės dienų atsiminimuose. Taip kilo jam mintis Goethės Hermann und Dorothea pavyzdžiu parašyti 4 giesmių giedrią ‚bajorišką idilę'. Betgi berašant, veikalas išaugo į plačią 12 giesmių XIX a. pradžios Lietuvos bajorų gyvenimo epopėją Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie (Ponas Tadas arba paskutinis antpuolis Lietuvoje), išsp. 1834. Švelnios nostalgijos ir giedro humoro prisigėrusiu plataus mosto Lietuvos paveikslu Napoleono žygio Rusijon išvakarėse, ištisa virtine su psichologiniu įžvalgumu nupieštų personažų, nuostabaus grožio gimtojo krašto gamtos vaizdais tapo Ponas Tadas tikru lenkų literatūros šedevru, parodęs pilną M. talento subrendimą. Deja, tai buvo paskutinis M. kūrinys. Po to M. bedavė šiek tiek eilėraščių, 1836 išleido iš įvairių mistikų verstų aforizmų rinkinį ir dar grynai uždarbio tikslu prancūziškai parašė dvi dramas apie Baro konfederaciją ir apie 1794 Vilniaus sukilėlių vadą Jokūbą Jasinskį, kurios betgi buvo dėl silpnumo prancūzų teatro atmestos ir kurių išliko tik paskiros dalys, išsp. po M. mirties. M. buvo ketinęs tęsti Poną Tadą ir baigti Vėlines, kurias laikė savo geriausiu kūriniu, bet kiek parašė, nežinia, nes rankraščių daugumą sudegino, 1855 išvažiuodamas Turkijon.

1834 prasidėjo itin sunkus M. gyvenimo periodas. Tais metais M. vedė žinomos lenkų pianistės Szymanowskos dukterį Celiną. Vedybos buvo nepavykusios, šeimoje darnos nebuvo, ypač vėliau pasireiškus žmonos psichinei ligai; augant šeimai, didėjo materialiniai nepritekliai, neužtenkant kuklių pajamų už leidžiamus raštus. M. padėtis pasitaisė 1839, kada jis gavo lotynų k. ir literatūros prof. vietą Lozanos univ. 1840 M. vėl grįžo Paryžiun, čia paskirtas naujai įsteigtos slavų literatūros katedros profesoriumi garsiajame Collège de France.

1841 M. pateko iš Lietuvos atvykusio mistiko Andriaus Tovianskio (žr.) įtakon, kurį laiką vadovavo Paryžiuje įsikūrusiam tovianskiečių rateliui ir net iš katedros Collège de France ėmė skelbti Tovianskio mokslą, egzaltuodamas misticizman linkusius savo klausytojus (jų daugumas buvo lenkų emigrantai), kol valdžia sustabdė M. paskaitas, atleisdama jį neribotų atostogų su puse gautosios algos. Bet ir pats M. duso toje ligūstoje tovianskiečių ratelio atmosferoje, pasigesdamas aktyvios veiklos už tautos reikalus ir ilgainiui išsivaduodamas iš Tovianskio įtakos. 1848 revoliucinių sąjūdžių bangai perbėgus visą Europą, suskato veikti ir M. Siedamas Lenkijos išvadavimą su visų Europos tautų išsilaisvinimu, M. išvyko Italijon organizuoti lenkų legiono, kuris padėtų italams vaduotis iš austrų. M. su legionierių būreliu (jų buvo, beje, tik 12) triumfališkai žygiavo per Italiją Milanan, sakydamas pakeliui karštas patriotines prakalbas. Milane susiorganizavo didesnis lenkų legionierių būrys, kuris savų karininkų vadovaujamas netgi dalyvavo kautynėse. Tuo tarpu M. grįžo Paryžiun, kur 1849 įst. prancūzišką laikraštį La Tribune des Peuples, skirtą Europos tautų brolybės ir solidarumo kovoje su priespauda idėjai, buvo jo vyr. red. ir uolus bendradarbis. Netrukus laikraštis buvo uždarytas. 1852 M. atleistas iš Collège de France, bet gavo kuklią Arsenalo bibliotekininko vietą. Kilus Krymo karui, M., išsirūpinęs tam tikriems moksliniams literatūriniams reikalams komandiruotę, 1855 išvyko Konstantinopolin,

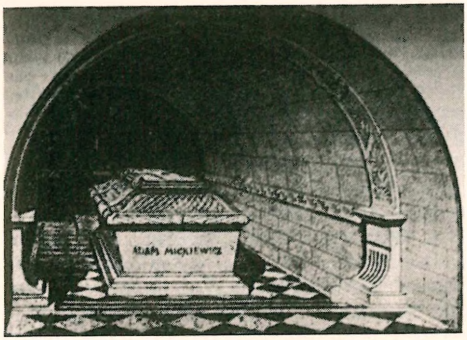

A. Mickevičiaus kapas Krokuvoje

kur organizavosi lenkų legionas po turkų vėliava kautis su rusais. M. buvo ėmęsis minties steigti ir Lenkijos žydų legioną, bet staiga 1855 XI 26, pusdienį pasirgęs cholera, mirė. Iš Konstantinopolio M. kūnas perveztas Paryžiun ir palaidotas lenkų emigrantams skirtose Montmorency kapinėse, o 1890 iššķilmingai perkeltas į Krokuvos Vavelio pilies požemius, kur kadaise buvo laidojami karaliai.

M. vaidmuo lenkų literatūros istorijoje labai didelis. Anot M. Kridlio, ‚tai buvo pirmas tikrasis genijus, perauges visus ligi jo buvusius lenkų poetus, neiššķiriant ir Jono Kochanovskio, savo talento didumu ir turtingumu, savo kūrinių verte ir reikšme, savo vieta slavų ir V. Europos literatūroje ir savo įtaka' (Aidai 10, 1955, 401). Jau pirmosios M. poezijos knygelės pasirodymas buvo epochinė data: 1822 tai romantizmo persilaužimo lenkų literatūroje metai. Didelės svarbos turėjo M. kūryba ir lenkų literatūrinės kalbos bei eilėdaros istorijoje. M. veikalai stovi paskirų lenkų literatūros žanrų viršūnėje. M. lenkų literatūrą iškėlęs pasaulinėn plotmėn. M. kūrybos platų atgarsį pasaulinėje literatūroje vaizdžiai parodė W. Lednickio redaguota knyga Adam Mickiewicz in World Literature (1956). M. tampriai surišo lenkų literatūrą su pasauline. Jo raštus yra stipriai veikusios klasikinė (Homeras), vokiečių (Šileris, Goethė), prancūzų (Volteras), anglų (Baironas, W. Scottas), italų (Dantė, Petrarca, Tasso), orientalinė (ją pažino iš vokiškų ir prancūziškų antologijų) literatūros, čia suminint tik ryškesnės įtakos M. turėjusius vardus. Vienas iš pačių žymiųjų lenkų rašytojų Z. Krasinskis M. mirties proga šiaip apibūdino jo reikšmę: ‚Jis buvo mano kartos žmonėms medum, ir pienu, ir tulžim, ir sielos krauju, mes visi iš jo'.

M. reikšmė lenkams nesiribojo tik literatūra. Jis ryškiai paveikė visą dvasinį lenkų tautos gyvenimą. Jis esąs tikrasis lenkiško patriotizmo mokytojas. Antai apie Konradą Valenrodą Al. Chodźko rašė: ‚Žodis tapo kūnu, o Valenrodas — Belvederiu' (Varšuvos Belvederio rūmų, kuriuose gyveno caro vietininkas, puolimu 1830 XI 29 naktį prasidėjo sukilimas prieš rusus). Vėlinių III dalies paskiros scenos, o ypač prie jos pridėtieji eilėraščiai (Ustęp), kur M. aštriu satyros žodžiu plaka Rusijos despotizmą, ilgam, o gal net ligi šiol, paveikė lenkų pažiūras į santykius su rusais. Ypač giliai atsiliepė lenkų mąstysenai M. mintys apie lenkų tautos mesianistinę paskirtį.

Vėlesniosioms lenkų kartoms M. tapo, anot V. Weintraubo, ne tik žymiausias lenkų poetas, bet ir ryškiausias tautos patriotizmo ir nepriklausomybės siekimo simbolis, savotiškas tautos pranašas. Susidarė tikras M. kultas, kuris gal labiausiai buvo išreikštas A. Gorskio veikale Monsalwat, rzecz o Adamie Mieckiewiczu (1908, ^{2}1908, ^{3}1919, ^{4}1923). Ilgainiui prieš tokią tendenciją rodyti M. be dėmės ir priekaišto lyg kokią bronzinę didvyrio statulą kilo reakcija: T. Boy-Żeleński žurnale Wiadomości Literackie 1929 paskelbė eilę straipsnių antrašte Bronzownicy (atskirai išsp. 1930, pakartota jo knygoje O Mickiewiczu 1949), reikalaudamas parodyti visuomenei tikrąjį M., kuris šalia savo genialaus talento turėjęs daug eilinio žmogaus silpnybių ir ydų. Boy-Żeleński ypač apkaltino M. sūnų Vladislovą, kuris savo pagrindiniame M. biografijai veikale sąmoningai nutylėdavęs dalykus, galėjusius mesti kokį šešėlį jo tėvui, net naikinęs nepalankius dokumentinius rankraščius. Dabartiniu metu pagal bolševikinius reikalavimus M. vertinimas vėl peržiūrimas (plg. S. Żołkiewski, Spór o Mickiewicza 1952).

Nė apie vieną kitą autorių nėra lenkų tiek prirašyta, kiek apie M. Šalia stambių P. Chmielowskio, J. Kallenbacho, S. Szpotańskio, J. Kleinerio monografijų daugybė tyrinėjimų yra paskelbta apie paskirus M. gyvenimo ir kūrybos klausimus. Iš žymiųjų M. tyrinėtojų dar paminėtini J. Tretiak, W. Bruchnalski, H. Biegeleisen, W. Borowy, M. Kridl, S. Pigoń ir kt. Iš dabar leidžiamų kapitalinių veikalų apie

M. iškeltina S. Pigonio redaguojama detališka M. gyvenimo ir kūrybos kronika (Kronika życia ir twórczości Mickiewicza), kurios 1 t., apimąs 1798–1824, išsp. 1957. Nuo 1950 kruopščiai rengiamas ir M. raštų žodynas.

Didžiulį M. populiarumą Lenkijoje akivaizdžiai rodo nesuskaitomą daugybę kartų išsp. paskiri M. veikalai ir per 40 jo raštų laidų. Iš jų savo kritišku parengimu iškeltini A. Mickevičiaus vardo literatūros d-jos Lvove parengtasis 6 tomų (nebaigtas) leidimas 1893–1911 ir seiminė laida, spausdinta pagal Lenkijos seimo 1920 nutarimą, irgi nebaigta 1933–38 (9 tt.). Pastaraisiais laikais išsp. 2 pilnos mokslinės-populiarinės M. raštų laidos po 16 tomų: vad. wydanie narodowe (1949–55) ir kiek papildyta bei pataisyta, bet tuo pat planu sutvarkyta, vad. wydanie jubileuszowe (1955).

M. lenkams yra jų didžiausias rašytojas, bet reikšmingai jis yra įėjęs ir lietuvių kultūrinio gyvenimo istorijon. Kilęs iš D. L. K-tijai priklausančio krašto, Lietuvą vadinęs savo tėvyne ir savo raštuose (ypač Pone Tade) reiškęs nemeluotai didelį jos ilgesį, romantiškai išaukštinęs didžią Lietuvos praeitį, vaizdavęs Lietuvos žmones ir pateikęs nuostabaus grožio gimtosios šalies gamtos paveikslų, — tas M. buvo Lietuvos visuomenės pamėgtas, plačiai skaitomas (pvz. J. Basanavičius autobiografijoje sakosi dar mokykloje daug kartų skaitęs Konradą Valenrodą ir kuone visą atmintinai mokėjęs), gausiai verčiamas lietuviškai, o tautinio atgimimo gadynėje savo veikalais kaitino nevieno lietuvio patriotinius jausmus. Antai, S. Matulaitis, studijavęs Maskvoje 1886–91, savo atsiminimuose taip rašo: ‚Mus, Maskvos universiteto studentus lietuvius labai veikė lenkų rašytojo A. Mickevičiaus poetiniai kūriniai: Konradas Valenrodas, Gražina ir kt., kurie plito mūsų tarpe. Daugelį ištraukų mokėjome atmintinai, dažnai deklamavome, džiaugėmės senovės lietuvių herojiškumo iškėlimu, poetinio žodžio grožiu. A. Mickevičiaus poezija skiepijo mums meilę savo tėvynei...' (Atsiminimai ir kiti kūriniai 1957, 77–78). Faktas, kad M. rašė lenkiškai, anaiptol nekliudė tada laikyti jį tikru lietuviu, nes ir patiems ano meto lietuvių veikėjams lenkų kultūra nebuvo svetima, o lenkų kalba kartais netgi geriau žinoma už lietuvių. M. Biržiška sakosi iš mažens labai mėgęs M. raštus, kurie jį ‚veikė ne vien kaip jaunuolį, bet ir kaip tautiškai atbundantį lietuvį, didžiausiame lenkų poete atrandantį ir pajuntantį tokį pat, kaip ir jis, lietuvį — lenkiškai kalbantį, lenkiškai rašantį, lenkiškai veikiantį, betgi lietuvį... Jo lenkiškieji kūriniai tokie man buvo savi, o jo patriotinis ir iš viso lenkiškas veikimas vis ir vis man lietuviškumu dvelkė' (Santarvė 6, 1955, 251). J. Šliūpas dar Aušroje (1–3, 1884, 70) tvirtino, kad M., Kraševskis ir kt., būdami bajorais, sulenkėjusiais lietuviais, jautė lietuviškai ir mislijo, norint rašė lenkiškai'. Lietuvių diferenciacijai nuo lenkų griežtėjant, kilo ir tam tikras poleminis tonas, pasisakant dėl M. tautybės. J. Basanavičius, polemizuodamas su Dziennik Poznański, tvirtinusiu, kad tai lenkai išaukštinę pamirštąją Lietuvos praeitį, kietai kirtosi: ‚Bet kas, klausiame, sudėjo tas dainas apie Lietuvos senovę, kurios apgarsino Europoje vardą lenkiškos poezijos? Atsakymas trumpas: lietuviai! Adomas Mickevičius, L. Kondratavičius, J. I. Kraševskis, T. Lenartavičius, Kotkis (Chodźko), Adinčius (Odyniec), Asnikis ir daugel menkesnių dainių turi lietuviškas pravardes, yra lietuviai, paeina iš Lietuvos ir jų gyslose teka lietuviškas kraujas. Jei jie rašė nelietuviškai apie savo mylimos Lietuvos praeitinę, tai tame nusikaltus lenkiška įtekmė ant Lietuvos veikalų' (Aušra 7, 1883, 188–189). Panašiai ir P. Vileišis rašė, kad M. buvęs ‚tikras Lietuvos sūnus, jos tikras kūnas ir kraujas' (Varpas 3, 1892, 35). Tokia pažiūra į M., kaip ir visa eilė kitų pažiūrų įvairiais patriotiniais klausimais, iš tautinio atgimimo gadynės buvo tvirtai paveldėta vėlesniųjų kartų, tačiau nepriklausomųjų laikų literatūrai M. reikšmingesnės įtakos jau neturėjo. ‚Nepriklausomybėje augusios kartos', — rašė apie M. vienas iš tos kartos poetų J. Aistis, — ‚jo nejautė ir nepasigedo, kaip jį jautę ir juo gyveno ankstyvesnės kartos' (Draugas 1955 XI 26). Tai buvo pastebėjęs ir tuo piktinosi J. Herbačiauskas: ‚Lenkai pripažįsta Mickevičių lietuviu, tik mūsų inteligentijos dauguma (gal klystu?) kratosi nuo jo' (Gaisai 5, 1930). Ir taip šalia karštų tvirtinimų apie M. lietuviškumą, ilgainiui pasigirdo ir visai priešingų nuomonių. Ypač griežtai ją pareiškė J. Aistis (tada dar J. Kossu - Aleksandravičius) Wiadomości Literackie liet. literatūrai skirtame numeryje (12, 1934). Polemika M. lietuvybės klausimu ir ligi šiol tebėra gyva.

Buvo pastangų ir giliau pažvelgti į M. lietuviškumo klausimą, nesitenkinant patriotiniu susižavėjimu gražiais Lietuvos ir jos istorijos vaizdais M. raštuose. Sakysime, St. Šalkauskis statė problemą istoriosofinėn plotmėn. Lietuvių tautos paskirtis esanti kultūrinėje sintezėje, kuri ir pasireiškusi su tautinio atgimimo gadyne, derinti ligi 1569 vyravusius rytietiškuosius pradus su vakarietiškais, įgavusiais persvarą, kai Lietuva pateko lenkų įtakon. Tos antrosios gadynės būdingiausiu reiškėju Šalkauskis ir laiko M., ‚kurio genijus yra iš tikrųjų lietuviškosios dvasios žiedas' (Lietuvių tauta ir jos ugdymas 1933, 39). M. lietuviškumo klausimą yra kėlę ir lenkų autoriai: filosofas M. Massonius M. laikė XIX a. lenkų kultūroje iškilusio ir jos visą kryptį nulėmusio lietuviškojo prado reiškėju, o literatūros istorikas G. Korbut nurodinėjo reikalą atsižvelgti į lietuviškus etninius M. pagrindus. Iš lietuvių plateliau tą klausimą palietė M. Pečkauskaitė (Mintys apie dailę, Viltis, 64–67, 1910), kuri ramybę ir saiką (taigi jai pačiai artimas savybes) iškėlusi kaip lietuvių charakterio pagrindinius bruožus, bandė (beje, nelabai įtikinamai) jų ieškoti M. kūryboje.

Mintį, kad M. esąs lietuvių tautos reiškėjas, daug kas kartojo ir tebekartoja, giliau betgi nepagrįsdami ir konkrečiau nepaaiškindami to savo teigimo. Tikslingiausia būtų į M. lietuviškumo problemą pažvelgti istoriškai, nes ir pati lietuvybės sąvoka laikui bėgant kito. Štai M. Ponas Tadas ir Kudirkos himnas pradedami tais pačiais žodžiais, bet toli gražu ne tas pats turinys buvo abiejų autorių į juos dedamas. Dabartinėje lietuvybės sąvokoje gal galima būtų įžvelgti 4 sąstatinius elementus: 1. skirtingos etninės kilmės jutimą, 2. nusimanymą apie skirtingą istorinę tradiciją, 3. norą išlaikyti ir ugdyti savo tautos kultūrinį savaimingumą, visų pirma gimtąja kalba paremtą, ir 4. didesnio ar mažesnio politinio savarankiškumo siekimą, kurio idealas — valstybinė nepriklausomybė. Tačiau ne visi tie dalykai yra lygiai rūpėję tiems, kurie istorijos bėgyje save sąmoningai laikė lietuviais. Po unijos su Lenkija ilgainiui daugiau ar mažiau sulenkėjusi Lietuvos bajorija nekartą labai karštai gynė Lietuvos valstybinį savarankiškumą, bet anaiptol nesipriešino lenkų kultūros ir kalbos plitimui Lietuvoje. Ir jau XVI a. M. Daukša skudėsi dėl gimtosios lietuvių kalbos paniekinimo. Ilgainiui, ypač netekus nepriklausomybės, ir tas politinis skirtingumas neteko pirmykščio aštrumo, likdamas savos istorinės tradicijos išlaikymu, o nekartą tik tam tikru lokaliniu patriotizmu, Lietuvos bajorams save laikant lenkų tautybės, o lietuvių tik genties asmenimis (gente lituani, natione poloni). Toks buvo ir M., kuris savo Lenkų tautos ir piligrimystės knygose kuone su religiniu patosu rašė apie Lietuvos ir Lenkijos uniją kaip apie šventą dalyką; lietuvis ir lenkas jam buvo broliai, kurių tik vardai skiriasi, — vieno Vytautas, o antro Vladislovas, — bet jų pavardė esanti ta pati, būtent, lenko pavardė. Nejautė M. ir politinio lietuviško separatizmo, keldamas lietuvių ir lenkų darnų sugyvenimą kaip pavyzdį kitoms, savitarpyje besivaidijančioms tautoms: ‚Argi ginčijasi lietuvis su lenku dėl Nemuno sienų, dėl Gardino ir dėl Balstogės?'. Taigi M. lietuvybės sąvokoje buvo likę tik netokie reikšmingi jos elementai, būtent, nusivokimas apie savo skirtingą nuo tikrųjų lenkų kilmę (M. nurodinėjo, kad dar M. Stryjkovskis minėjo Lietuvos bajorų, Mickevičių giminę) ir Lietuvos istorinę tradiciją, bet nebuvo politinio ir ypač kultūrinio elemento, kurie lietuvybę daro gyvą: politiškai ir kultūriškai M. jautėsi esąs lenkas. Dar tebestudentaujant M. Vilniuje ir paskui mokytojaujant Kaune, jau buvo lietuvybės mylėtoju (jų tarpe buvo ir Vilniaus studentai S. Daukantas, S. Stanevičius, K. Nezabitauskis ir kt.), kurie rūpinosi liet. kalbos gaivinimu ir liet. raštijos ugdymu, bet M. tie dalykai buvo svetimi. Iš Paryžiaus laikų išlikęs lakštelis su M. ranka užrašytais trumpais liet. dainų fragmentais (juos paskelbė M. Brensztejn ir J. Otrębski, Dajny litewskie zapisane przez A. Mickiewicza 1927) teparodo tiek, kad M. begyvendamas Vilniuj ir ypač Kaune, bus galėjęs pramokti lietuviškai, bet neturime iš M. biografijos duomenų, kad M. būtų kada vartojęs lietuvių kalbą ar ta kalba rašęs. Tą faktą jau ir XIX a. nemaloniai atjautė M. gerbėjai lietuviai, nes jų tautinis atgimimas visų pirma ir reiškėsi gimtosios kalbos meile ir jos puoselėjimu. A. Ugenskis 1859 X 1 laiške vysk. M. Valančiui šiaip užsiminė apie M.: ‚... gaila, labai gaila, kad vadindamasis lietuviu, neparašė savo veikalų lietuviškai' (V. Ma-

ciūnas, Andrius Ugianskis — Židinys, 5–6, 1935, 522), o jaunas klierikas Maironis savo nespausdintoje poemoje Lietuva (1888) apie M. rašė: ‚Ir jis, tėvyne, tave mylėjo, | Nors nesuprato, jogei lietuvis | Mylėti kalbą tur pranokėjų | Jog tautos būdu yr' jos liežuvis'. Taigi M. Konrado Valenrodo prakalbos žodžiai, kad Lietuva jau visa esanti praeityje, įgauna gilesnės prasmės, negu tik noras nuraminti rusų cenzūros įtaringumą.

M. yra susilaukęs didelio liet. vertėjų dėmesio. Pirmasis vertėjas buvo S. Daukantas, kuris uoliai rankiodamas Lietuvos praeities garbę keliančią istorinę medžiagą ir aptikęs Vilniaus laikraštyje apsakymėlį apie narsiąją Živilę, ją įsidėjo į savo pirmąjį veikalą Darbai senovės lietuvių ir žemaičių (kurio pratarmė atžymėta 1822 data ir kuris išsp. tik 1929), o paskui pakartojo ir savo plačiojoje istorijos redakcijoje (išsp. 1893–97), visai nenumanydamas, kad tai jo universitetinio moksladraugio M. kūrinys. Vėliau Živilę dar vertė J. Andziulaitis-Kalnėnas (Vienybė Lietuvninkų 12–13, 1890) ir Jonas Montvila (Garsas Amerikos Lietuvių 37–38, 1898). Pasakojimas apie Živilę ilgainiui pasidarė plačiai žinomas Lietuvoje, dažno net ligi šiol laikomas sen. Lietuvos istorijos legenda, o Živilė su Gražina tapo vieni iš populiariųjų liet. tautinių vardų. Živilės motyvas prigijo liet. literatūroje. Šatrijos Ragana ją perpasakojo savo Lietuvos istorijos septyniuose paveiksluose (1905) ir apysakoje Vincas Stonis (1906), Jonas Elijošaitis Tilžės laikraštėlyje Tėvynės Balsas (1907) paskelbė savo apysakaitę apie Živilę, o dramas apie Živilę parašė Vincas Nagornoskis (1905), J. Bajoraitis (vilnietis teatralas Juozas Kanopka 1931) ir A. Škėma (išsp. Aiduose 11–13, 1948).

Pirmasis spausdintas vertimas pasirodė Paryžiuje, kur apie 1836 (tą datą nurodo lenkų bibliografas K. Estreicher) ant atskirų lakštelių buvo išsp. Lenkų tautos ir piligrimystės knygų lietuviškai išversti fragmentai (vienas toks, — Litania Pakielawinga. Malda Pakielawinga, — buvo perspausdintas Mūsų Senovėje II : 3, 1938). Bibliografų nurodymu, apie tą patį laiką buvęs išsp. ir ištisas Knygų vertimas. Kas jį vertė, nežinia. Galima spėlioti, kad K. Nezabitauskis, emigracijoje parašęs geroką pluoštą liet. eilių, kurias kaip tik dedikavo M., ‚bendrui musų lietuvininkui'. Būdamas emigracijos sąlygų padaras, tas M. veikalas Lietuvoje dėmesio nesusilaukė, ir nėra žinių, kad kas nors jį būtų vertęs lietuviškai. Tik 1919 Amerikos liet. žurnalas Moksleivis išsp. J. K. Tautmylos (kun. Juozo Karaliaus) lietuvišką Knygų vertimą.

Pirmuosius Lietuvoj spausdintus M. vertimus davė L. A. Jucevičius savo vertimų iš lenkų poezijos knygelėje (1837), būtent, Tris Budrius, baladę Svitezietę (Jucevičius: Switezine) ir 46 eilučių ištrauką iš Vėlinių IV dalies. Nelengva buvo anais laikais lietuvių poezijai, taigi ir lietuviškiems M. veikalų vertimams, patekti spaudai, betgi išlikusiuose rankraščiuose randame ir M. veikalų ar jų fragmentų, verstų V. Ažukalnio, E. J. Daukšos, nežinomo Jaunu Žemaičiu pasirašiusio vertėjo ir kt. (plg. Aidai 10, 1955, 416–417).

Iš paskirų M. veikalų liet. tautinio atgimimo metu dėl heroinės istorijos atvaizdavimo itin buvo pamėgtas ir daug kartų verstas Konradas Valenrodas. Pirmasis jį išvertęs L. A. Jucevičius, kuris apie tą dingusį vertimą užsiminė savo laiške J. Kraševskiui (1839 IX 20). Paskirus poemos fragmentus vertė V. Ažukalnis, E. J. Daukša, J. Anusavičius (60 eil.), o pirmasis išlikęs visos poemos vertimas buvo dar gerokai prieš Aušrą atliktas M. Godlevskio. Apie 1882 Konradą Valenrodą pradėjo versti S. Dagilis, dalį vertimo paskelbęs savo knygelės Lietuviškas šiupinys 2-je dalyje (1891), o ištisą vertimą išsp. 1910. Jau kiek anksčiau poemos fragmento vertimą (Giesme Waidalioto) spaudoje paskelbė A. Višteliauskas (Nemuno Sargas 26, 1886). Beveik pusę Konrado Valenrodo buvo išvertęs M. Davainis-Silvestravičius, kaip jis pats rašė savo laiške kalbininkui J. Karlovičiui (1883 IX 9/21), o Vaidilos pasakojimą iš to vertimo jo paprašytas hegzametru sueiliavęs J. Mikšas. Dalį Konrado Valenrodo išvertė ir K. Bukaveckas, savo vertimą nusiuntęs į Ameriką Tėvynės laikraščiui, kurio redaktorius J. Žilius tuo vertimu pasinaudojo, spausdindamas savąjį (Tėvynė 11–12, 1899), kurį pataisęs ir užbaigęs įsidėjo savo poezijos rinkinio Veikalai, veikalėliai ir vertimai eilėmis II tomelin (1912). Dar Konrado Valenrodo paskiras dalis vertė V. Kudirka (Vaidilos apysaką) ir poemos pradžios 120 eilučių Margalis (Žinyčia 2–3, 1900). Naujai visą poemą išvertė V. Mykolaitis-Putinas (1948; perspausdinta Amerikoje 1953; pakartota

M. Rinktinėje 1955). Daugiausia kartų iš Konrado Valenrodo buvo versta Vilijos giesmė. Be tų, kurie davė visos poemos vertimus, ją dar išvertė V. Ažukalnis, E. J. Daukša, J. Brazaitis (ranka rašytame 1875–76 laikraštėlyje Kalvis-Melagis), V. Kudirka (Varpas 2, 1896), Maironis (Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga 10, 1891, paskui jo Pavasario Balsuose), J. Mačys-Kėkštas (Vienybė Lietuvninkų 21, 1901).

Gražinos poema irgi kelių vertėjų susilaukė. J. Adomaitis-Šernas sakėsi girdėjęs, kad Gražiną išvertęs aušrininkas kun. S. Norkus; vertimas nėra betgi žinomas. Gražinos dalį (165 eil., antrašte Gražioji) vertė P. Arminas-Trupinėlis (Varpas 4–5, 1903), o ištisai išvertė Jonas Merkevičius (Vienybė Lietuvninkų 12–23, 1898), J. Žilius (Tėvynė 1–9, 1899), V. Sirijos-Gira (1948) ir Justinas Marcinkevičius (M. rinktinė 1955). 1933 J. Karnavičius parašė Gražinos operą pagal K. Inčiūros libretą.

Negreitai susilaukė pilno lietuviško vertimo stambiausias M. veikalas Ponas Tadas. J. Adomaitis-Šernas tvirtino, kad Poną Tadą buvęs išvertęs A. Baranauskas, ir net citavo to vertimo 8 eilutes. Tiesa, Baranauskas buvo didelis Pono Tado gerbėjas, ir jo Anykščių šileliui labai ryški Pono Tado gamtos vaizdų įtaka, betgi liet. literatūros istorikams ir bibliografams anas Baranausko vertimas nėra žinomas, ir jau 1898 (Tėvynė 12, 391) buvo pareikštas abejojimas Budrio teigimu. Kun. A. Valentas 1858 rašė, kad Poną Tadą esąs vertęs V. Ažukalnis (plg. Aidai 10, 1955, 416), bet gal tai tebus tos 22 Pono Tado pradžios eilutės, esančios Ažukalnio poezijos rinkinio rankraštyje. J. Brazaitis, Kalvio-Melagio bendradarbis, nurodė, kad kažkas mėginęs tame laikraštėlyje versti Poną Tadą. Dvi Pono Tado knygas išvertė K. Bukaveckas, bet jų neišsp. (plg. Aušra 10–11, 1885, 359). Pono Tado pradžią išvertė ir S. Dagilis. Kaip savotišką Pono Tado populiarumo ženklą galima nurodyti faktą, kad Seinų seminarijos klierikai nuo P. Kriaučiūno laikų mėgdavę dainuoti Pono Tado pradžios žodžius kaip savo tautinį himną, o 1888 tai buvo kaip ‚himnas narodavas lietuviškas' sugiedota bažnyčioje po pamaldų Susivienijimo Liet. Katalikiškų D-jų seimo metu Pensilvanijos mieste Mahanoy City (A. Milukas, Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika I, 1929, 139). Dzūkas (J. Radziukynas) sukaktuviniame str. apie M. labai apgailestavo, kad dar nebuvo Pono Tado liet. vertimo ir ragino: ‚Užduotė vertimo 'Pan Tadeusz' guli ant pečių 'Dr. Tėvynės Mylėtojų' arba Susiv(ienijimo) L(ietuvių) A(merikoje). Katrie pirmesni?' (Vienybė Lietuvninkų 51, 1898). Betgi dar negreit Ponas Tadas buvo išverstas. Užtat 1924 pasirodė iš karto net du vertimai: K. Šakenio ir A. Valaičio. Pastaraisiais laikais Poną Tadą verčia V. Mykolaitis-Putinas (keturių pirmųjų Pono Tado knygų vertimas įdėtas M. rinktinėn 1955).

Vėlinių IV dalies ištrauką išsp. 1837 L. A. Jucevičius, Vėlinių I, II ir IV dalis išvertė A. Fromas (Vienybė Lietuvninkų 36–44, 46–52, 1894, ir 1–11, 1895), II dalį — J. Žilius (Tėvynė 6–10, 1898) ir M. Gustaitis (1926), III (nepilną) — V. Kudirka (Varpas 1–6, 1899 ir atskira knygelė 1900). Pilną Vėlinių vertimą davė Justinas Marcinkevičius (1958).

Krymo sonetus išvertė M. Gustaitis (Draugija 1908 ir atskirai knyga 1909) ir V. Mykolaitis-Putinas (1948, pakartota M. rinktinėje 1955). Atskirus Krymo sonetus išvertė: I — A. Višteliauskas (iš Krokuvos univ. bibl. rankraščio išsp. V. Maciūnas Vaire 6, 1936), IV — K. Jurgelionis (Lietuvių Laikraštis 2, 1904), X — F. Kirša (Baras 1, 1925), XIV—Margalis (savo poezijos rinktinėje Volungė ir vieversėlis 1907).

Periodikoje, rinkiniuose ir rankraščiuose yra išbarstyta apstokai smulkesnių M. kūrinėlių vertimų. Pvz. Tris Budrius vertė: L. A. Jucevičius (1837), S. Dagilis (Liet. šiupinys 1884), M. Davainis-Silvestravičius (Birutės dainos 1886), P. Arminas (Varpas 6, 1892), E. Mieželaitis (M. rinktinė 1955); Svitezietę: L. A. Jucevičius (1837), V. Ažukalnis (rankraštis), K. Šakenis (Viltis 109, 1909), Jonas Jonila (J. Žilius, nepilnas vertimas, Veikalai, veikalėliai ir vertimai eilėmis I, 1912), E. Matuzevičius (M. rinktinė 1955); Odę jaunystei: Margalis (laisvas sekimas: Į jaunuomenę — Tėvynės Sargas 4–5, 1900), M. Gustaitis (Ateitis 3, 1911), E. Matuzevičius (M. rinktinė 1955). Paminėtini dar šie M. vertimų rinkiniai: Ir. Jono (J. Žiliaus) 2 knygelės Vertimai iš Mickevičiaus (1899), kur sudėti jo Vėlinių II d., Gražinos ir Konrado Valenrodo (nepilnas) vertimai; M. Biržiškos parengta chrestomatija mokykloms Iš Ad. Mickevičiaus raštų (1919, ²1927) ir M. rinktinė (1955), kur sudėti įvairūs naujieji M. vertimai.

Adam Mickiewicz, Poet of Poland. A. Symposium ed. by *M. Kridl* 1951; Adam Mickiewicz in World Literature. A Symposium ed. by *W. Lednicki* 1956; Akademija nauk SSSR, Institut russkoj literatury, Adam Mickevič v russkoj pečati 1825–1955, 1957; *T. Boy-Żeleński*, O Mickiewiczu 1949; *W. Borowy*, O poezji Mickiewicza 1958; *M. Brensztejn*, Bibliografia utworów Mickiewicza przełożonych na język litewski (Źrodł a mocy 1, 1927 ir atspaudas); *A. Brückner*, Adam Mickiewicz 1929; *Budrys (J. Adomaitis)*, Mickiewicz w literaturze litewskiej (Kraj 46, 1885 ir Książka zbiorowa ku uczczeniu pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę urodzin poety 1898, 129–133); *P. Chmielowski*, Adam Mickiewicz 1886 (²1898, ³1901); *A. P. Coleman & M. M. Coleman*, Adam Mickiewicz in English 1954; *M. Czapska*, La vie de Mickiewicz 1931; *L. Gomolicki*, Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824–1829, 1949; *I. K. Gorskij*, Adam Mickevič 1955; *M. Jastruń*, Mickiewicz 1949 (⁶1955); *J. Kallenbach*, Adam Mickiewicz 1897 (⁴1926); *J. Kleiner*, Mickiewicz 1, 1934 (²1948), 2, 1948; *M. Kridl*, Um einen richtigen Zugang zum Leben und Werke Adam Mickiewiczs (Die Welt der Slaven 1, 1956, 50–62); Kronika życia i tworczości Mickiewicza, pod red. *S. Pigonia* 1957); Ludowość u Mickiewicza; praca zbiorowa pod red. *J. Krzyżanowskiego i R. Wojciechowskiego* 1958; *A. Maceina*, Adam Mickiewicz als Dichter des Prometheismus (Zeitschrift für Ostforschung 3, 1956, 321–349); *W. Mickiewicz*, Żywót Adama Mickiewicza 1890–95 (²1929–31); *H. Mościcki*, Wilno i Warszawa w ‚Dziadach' Mickiewicza 1908; *S. Pigoń*, O ‚Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego' 1911; (") ‚Pan Tadeusz', wzrost–wielkość–sława 1934; *L. Podhorski-Okołów*, Realia Mickiewiczowskie 1952–55; *A. L. Pogodin*, Adam Mickevič, jego žizn i tvorčestvo 1912; Polska Akademia nauk, Instytut Badań Literackich, Adam Mickiewicz, zarys bibliograficzny. Opracowali *I. Śliwinska, W. Roszkowska, S. Stupkiewicz* 1957; *T. Sinko*, O tradycjach klasycznych A. Mickiewicza 1923; *L. Stolarzewicz*, Bibliografia Mickiewiczowska 1924; *H. Szyper*, Adam Mickiewicz, zarys popularny 1947; *S. Szpotański*, Adam Mickiewicz i jego epoka 1921–22; (") Adam Mickiewicz et le romantisme 1923; *J. Tretiak*, Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł 1815–1821, 1917; *W. Weintraub*, The Poetry of Adam Mickiewicz 1954; *S. Windakiewicz*, Prolegomena do ‚Pana Tadeusza' 1917; *M. S. Živov*, Adam Mickevič, žizn i tvorčestvo 1956.

A. Augstkalnis, A. Mickevičiaus užrašytosios lietuviškos dainos (Židinys 1, 1935, 29–33); Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko A. M. Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. M. Biržiška (Santarvė 66, 1955, 246–254); *M. Biržiška*, Žemaitis Pr. Šemeta—Ad. Mickevičiaus bičiulis (XXVII Knygos Mėgėjų Metraštis I, 1933, 87–110); *M. Gustaitis* (eilė straipsnių apie Krymo sonetus Vaivorykštėje 1913–14); *J. A. Herbačiauskas*, Kova prieš A. M. genijaus diktatūrą (Gaisai 4–5, 1930); *M. Kridl*, A. M. (Aidai 10, 1955, 393–401); *A. Maceina*, Didžioji Konrado improvizacija (N. Gyvenimas 1946); (") Maišto pradmuo A. M. kūryboje (Aidai 10, 1955, 404–411); *V. Maciūnas*, A. M. lietuvių literatūroje (Aidai 10, 1955, 413–429); (") Živilės legenda (Lietuvių Dienos 7, 1951); *V. Mykolaitis-Putinas*, A. M. ir lietuvių literatūra 1955; *K. Skirmuntaitė*, Keli žodžiai apie A. M. giminę ir jos kilmę (Viltis 73, 1913); *S. Šalkauskis*, Rimvydas Mickevičius (Židinys 1, 1925); *M. Urbšienė*, A. M. ir ‚College de France' (Židinys 4, 1930, 309–319). *V.M.*

2. Aleksandras (1801–1871) teisininkas, (1) brolis. Studijavo teisę Vilniaus univ., kurį baigė magistro laipsniu. Parašęs univ. skirtąją temą apie romėnų teisės įtaką Lietuvos teisei Jaki wpływ prawodawstwo rzymskie na litewskie mieć mogło, gavo teisės katedrą Kremenco liciejuje Volinijoje ir ten ligi 1832 dėstė teisės enciklopediją. 1834–39 buvo Kijevo, o 1839–58 Charkovo univ. romėnų teisės prof. Pasižymėjęs giliu mokytumu, M. buvo reikšmingas profesorius. Paskaitas skaitė lotyniškai. Išsp. O wpływie prawodawstwa rzymskiego na polskie i litewskie (Dziennik Warszawski 1825), De juris romani indole 1848. Rankraštyje paliko Wykłady prawa rzymskiego, Nauka rimskogo zakonodatelstva, Doctrina iuris romani.

3. Juozapas (1740 II 12 Gardino aps. — 1817 VII 5 Vilniuje) Vilniaus akad., vėliau univ. prof. Baigęs mokyklą Gardine, įstojo jėzuitų ordinan. 1772 baigė Vilniaus akad. filosofijos magistro laipsniu. 1775 Edukacinės komisijos pakviestas į akad. dėstyti fizikos. 1781 patvirtintas fizikos katedros o. prof. ir išbuvo tose pareigose ligi 1804. 1794 pavadavo išvykusį rektorių. 1799 išrinktas fizikos matematikos skyriaus dekanu, vėliau buvo toms pareigoms perrinktas 1804, 1807 ir 1810. Pasitraukus rektoriui H. Strojnovskiui, M. išrinktas rektoriaus pavaduotoju 1806–07. Nuo 1805 buvo ilgametis knygų cenzorius. 1804 Žemaičių, 1807 Vilniaus kapitulos kanauninkas. 1815 Šv. Jono bžn. klebonas Vilniuje. Universitete prižiūrėjo numizmatikos kabinetą. Mokslu nepasižymėjo, bet nemažai prisidėjo prie fizikos mokslo ir technologijos populiarinimo Lietuvoje. Rūpinosi fizikos kabineto aparatūra, vadovavo jos gaminimui Vilniuje, nepagailėdamas ir savų lėšų. Išsp. O piecach półeliptycznej formy 1801, Uwagi o meteorologii i sposobie robienia obserwacyi meteorologicznych 1813. Materialiai parėmė savo bendrapavardį, bet, rodos, negiminę, Adomą Mickevičių, kuris be tos paramos vargu ar būtų galėjęs Vilniuje gyventi ir studijuoti. Nebus buvus svetima M. lietuvių kalba, nes 1804 jis įėjo Vilniaus univ. profesorių sudaryton komisijon, kuri drauge su T. Čackiu parankiojo kiek žinių apie lietuvių kalbą jų prašiusiai Varšuvos mokslo bičiulių dėjai. Tačiau koks nors patriotinis lietuvių kalbos branginimas, kuris kaip tik XIX a. pradžioje vis smarkiau ėmė reikštis, M. bus buvęs svetimas. Antai 1808 vizituodamas Žemaičių Kalvarijos mokyklą, M. pagyrė ir patvirtino toje mokykloje greičiau lenkų kalbai išmokti praktikuotą draudimą net tarpusavy lietuviškai kalbėtis mokiniams, kurie buvo specialių prižiūrėtojų

sekami ir mokyklos vadovybės viešai sugėdinami už lietuvių kalbos vartojimą.

L. Uziębło, Ksiądz Józef Mickiewicz w świetle przyczynków nowych kilku (Kwartalnik Litewski I, 1910, 81–88); *J. Bieliński,* Uniwersytet wileński t. 3 1899–1900; *V. Maciūnas,* Tautos gyvatos giesmė (Aidai 8, 1950, 366).

4. Vladislovas (1838–1926) istorikas ir publicistas, (1) sūnus. Gausią savo rašto veiklą daugiausia skyrė savo tėvo gyvenimui aiškinti ir jo raštams populiarinti. Paryžiuje steigė A. Mickevičiaus muziejų, su komentarais leido eilę Adomo M. veikalų, kai kuriuos (Konradą Valenrodą, Lenkų tautos ir išeivių knygas ir kt.) išvertė prancūziškai, parašė išsamią Adomo M. biografiją: prancūziškai 1888 ir lenkiškai — Żywot Adama Mickiewicza 4 tt. 1890–95 (²1929–31). Tame veikale pasireiškė dažnai nekritišku tėvo aukštinimu, o kai kurie literatūros istorikai jam net prikiša sąmoningą šaltinių žalojimą ar nutylėjimą dalykų, kurie būtų galėję, jo manymu, mesti šešėlį Adomo M. asmeniui (plg. T. Boy-Żeleński, O Mickiewiczu 1949). Vertė M. prancūziškai ir kitų lenkų autorių (J. Kraševskio, H. Rzewuskio, E. Ožeškienės) kai kuriuos veikalus, o Z. Krasińskio išleido pilną raštų vertimą Oeuvres complètes du poéte anonyme de la Pologne 1869–70. Iš kitų M. raštų: Czartoryski, Wielopolski et Mierosławski 1863, La question polonaise 1863, Pamiętniki 1926–31 (3 tomai) ir kt. *V.M.*

Mickevičius 1. Alfonsas (1897 Papilės mstl., Šiaulių aps. — 1945 IX 23 Aše, Čekoslovakijoje) teisininkas. Mokėsi Liepojos gimn., 1918 baigė M. Yčo gimn. Voroneže. Lankė LU teisių fakultetą, kurį baigė 1925. Buvo savanoris kūrėjas, įstojęs Lietuvos kariuomenėn 1918 XI. Tarnybą pradėjęs Vilniaus komendantūroje, ją tęsė Kauno komendantūroje, kurioje buvo administraciniu skyriaus raštvedžiu. Pakeltas karo valdininku ir galiausiai administracijos karininku (leitenantu). 1924 perkeltas Kariuomenės teisman raštvedžiu. 1925 išėjo iš kariuomenės ir įstojo teismo kandidatu prie Kauno apygardos teismo. Buvo paeiliui teismo antstolis, taikos (apylinkės) teisėjas, Kauno ir (nuo 1939 rudens) Vilniaus apygardos teismo teisėjas. Bolševikų okupacijos metu (1940) iš teismo atleistas ir paskirtas Biržų notaru. Vokiečių okupacijos metu (1941) vėl grįžo į Vilniaus apygardos teismą. 1944 pasitraukė į Vakarus ir apsistojo Čekoslovakijoje.

2. Antanas (1850 Čyčkų k., Alvito vls., Vilkaviškio aps. — ?) knygnešys. Pradžios mokslą ėjo Alvite, po to mokėsi Marijampolės gimn., bet dėl susilpnėjusio regėjimo išstojo iš 3 kl. Po kelerių metų pradėjo mokyti kaimuose vaikus, dalį mokinių atitraukdamas iš rusiškos Alvito mokyklos. Už tai rusų buvo suimtas. Vėliau įsijungė į knygnešių darbą, vėl suimtas ir kalintas Suvalkų Kalvarijos kalėjime. Prieš II pas. karą buvo Didvyžių senelių prieglaudoje.

P. Ruseckas, Knygnešys II, 1928, 200.

3. Bronius (g. 1913 VII 27 Javidonių k., Vaškų vls., Biržų aps.) teisininkas. 1934 baigė Raseinių vst. gimn. ir 1940 VU teisių fak. 1940 Valstybinio draudimo Trakų aps. inspekcijos ved., 1941 teismo kandidatas prie Vilniaus apg. teismo ir tardytojas, 1942–44 Raseinių apl. teismo tardytojas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur tęsė studijas ir 1947 Bono univ. už disertaciją Das Problem der Kriminalität gavo dr. laipsnį. 1949 atvyko į JAV, kur įsigijo draudimo brokerio leidimą. Studijuodamas VDU aktyviai veikė Stud. kooperatininkų d-joje, Fraternitas Baltiensis korp., Stud. atsargos karininkų ‚Ramovėje', Stud. atstovybėje ir SELL (Suomijos-Estijos-Latvijos-Lietuvos) stud. konferencijose Kaune, Rygoje ir Tartuose. Raseiniuose išgelbėjo daug lietuvių nuo vokiečių represijų. JAV reiškiasi Liet.-Latvių Vienybėje, Liet. teisininkų d-joje ir Bostono liet. dramos sambūrio veikloje. Bendr. Šviesos Keliuose, Bendrame Darbe, Talkoj, Akademike, Studentų Žodyje, Drauge, Keleivyje, Lietuvių Dienose. Iš latvių kalbos išvertė J. Akuraterio apysakų rinkinį Degančią salą 1938 ir V. Karklinio Raudoną vyną.

4. Julijonas (m. 1863 XI 5 Kaune) 1863 sukilimo dalyvis, Kauno komisaras, ėjęs aukštas pareigas Kauno revoliucinėje organizacijoje, aktyviai dalyvavęs sukilime Kauno gub. Rusų suimtas ir sušaudytas Kaune.

5. Julius (1889 II 13 Medingėnų bžk., Žarėnų vls., Telšių aps. — 1938 III 8 Čikagoje) visuomenės veikėjas. 1906 atvyko į JAV ir Čikagoje įsijungė į visuomeninę veiklą: buvo sekretorium Lietuvos Brolių, D.L.K. Gedimino ir Tėvynės Mylėtojų kuopų, 1910 įsirašė į Liet. socialistų s-gos 81 kuopą. Nuo 1911 studijavo Valparaiso univ. 1913 pradėjo leisti šakę, mėnesinį juokų laikraštį. 1914 persikėlė į Worcesterį, Mass., suorganizavo b-vę laisvamanių laik-

raščiui leisti, perleido tai b-vei Šakę; vietoj jos imta leisti Kardas (žr.). Grįžęs į Čikagą, M. vėl pradėjo veikti įvairiose d-jose, ypačiai Laisvamanių ir Teisybės Ieškotojų d-jose. 1918 jis sušaukė Teisybės Ieškotojų suvažiavimą ir jam pirmininkavo. Suvažiavime Teisybės Ieškotojų d-jos vardas pakeistas Liet. laisvamanių susivienijimu Amerikoje. Tais pačiais metais perėmė iš Bostono Laisvės Draugų Kardą ir leido iki 1928. Be to, M. pirmininkavo Čikagos lietuvių d-jai, išgelbėjo ją iš komunistų keslų perimti į savo rankas ir išugdė d-ją nuo kelių šimtų narių iki per 6000 narių. *A.Ambr.*

6. Juozas (g. apie 1907 Mačiukų k., Platelių vls., Kretingos aps.) istorikas, tautosakininkas. Baigęs Telšių gimn., studijavo LU (vėliau VDU) humanitarinių mokslų fak. Talkininkavo Šiaulių Aušros, Telšių Alkos muziejams. Iš jo svarbesnių darbų pažymėtini: Žemaičių vestuvės (Mūsų Tautosaka VII, 1933, 47–125), Žemaičių krikštynos (Tautosakai Darbai I, 1935, 86–111), Senovės linų ūkis Žemaičių krašte (Gimtasai Kraštas 1–2 ir 3–4, 1938), Senovės pieno ūkis Žemaičių krašte (t. p. 3–4, 1938), Plateliai (t. p. 1940; ir atspaudas 32 psl.), Putvės pilis XIV a. (t. p. 3–4, 1940), 1863 m. sukilimas Žemaičiuose (t. p. 1–2, 1941; 31, 1943), Žemaičių Kalėdų burtai apie ištekėjimą bei vedimą (t. p. 1–2, 1941), 1863 m. sukilimo atgarsiai Platelių apylinkėje (t. p. 31, 1943) ir kt.

7. Pranas (g. 1923 II 27 Kybartuose) sportininkas. Baigė Kybartų gimn. ir sporto instruktorių kursus Vokietijoje. 1943–44 Kybartų krepšinio sporto klubo Perkūno valdybos narys. 1946 Kaselyje Lietuvos Raudonojo Kryžiaus skyriaus valdybos narys ir Dienos Žinių redakcinio kolektyvo narys. 1947–49 Augsburge Žiburių korektorius ir faktinis sporto skyriaus red., sporto klubo Dainavos valdybos narys ir Vyr. Liet. Fizinio Auklėjimo ir Sporto komiteto narys spaudos ir informacijos reikalams. 1952–53 Balfo Milwaukee, Wis., skyriaus pirm., 1952 Liet. Klubo v.pirm., be to, dalyvauja LB apylinkės veikloje. Sporto klausimais rašinėja spaudoje nuo 1946. 1951 Draugo ir 1952–53 Naujienų sporto sk. Sporto Pasaulio red. kolektyvo narys.

8. Vincas žr. Krėvė, Vincas.

9. Vincas žr. Mickevičius - Kapsukas, Vincas.

Mickevičius-Kapsukas (Kapsukas slapyvardis) Vincas (1880 III 26 Būdviečių k., Pajavonio vls., Vilkaviškio aps. — 1935 II 17 Maskvoje) varpininkas, vėliau komunistų veikėjas. Turtingi tėvai nuo 1892 jį mokė Marijampolės gimnazijoje. Jau 1895 M. įsijungė į slaptą liet. veiklą, platino liet. draudžiamuosius spaudinius ir per brolį Juozą bei dėdę ‚daraktorių' Antaną M. palaikė nuolatinius ryšius su knygnešiais; buvo įsijungęs ir į sietyniečius. 1897 įstojęs į Seinų kun. seminariją priklausė slaptam lietuvių klierikų rateliui. Tačiau veikdamas M. buvo labai neatsargus ir po 1898 kratos iš seminarijos pašalintas. Trumpai pasimokęs P. Višinskio ‚sakalų' mokykloje, norėjo įstoti į Liepojos gimn. 7 kl., bet nepavyko; tada 1900 įstojo į Mintaujos gimn., kur įsijungė į slaptą Kūdikio d-ją. Mintaujoje po žandarų kratos ir politinės bylos, 1901 Vl. Putvio slaptai išvežtas į M. Lietuvą, iš kur pasiekė Šveicariją ir įstojo laisvuoju klausytoju į Berno univ., kur studijavo sociologiją ir politinę ekonomiją. Iš Berno rašė kritikos straipsnių Varpui (nr. 12, 1901, apžvelgė vysk. M. Valančių) ir praktiškų pamokymų Ūkininkui, kurio bendradarbiu jau buvo nuo 1898. 1902 metęs studijas, M. atvyko į Tilžę ir slapta lankėsi tėviškėje. Tuo metu varpininkų buvo paskirtas Varpo red. J. Bagdono padėjėju. Varpe, pasinaudodamas Tilžės spaustuvių archyvais, aprašė Aušros dienas, Varpo gimimą ir kt., o vėliau su M. Jankumi dalį šių archyvų slapta išsigabeno ir skelbė jų medžiagą. 1903 iš varpininkų M. perėjo pas socialdemokratus ir tapo jų ryšininku su Tilže ir užsieniu, persiunčiant rankraščius bei kitą slaptą paštą ir gaunant iš užsienio didelius kiekius spaudinių. 1904 Bitėnuose spausdino ir red. jaunuomenės laikraštį Draugą (žr.), kurio platintojų būrelius 1905 įjungė į Lietuvių socialdemokratų darbininkų partiją (žr. Socialdemokratai), tuojau ją nusukdamas Rusijos socialdemokratų maksimalistų linkme. Šios naujos partijos vardu toliau leido Draugą ir gausius atsišaukimus, ėmė ruoštis ginkluotam sukilimui, 1905 sukėlė Užnemunės darbininkų streikus. 1905 gale įėjo į Lietuvių socialdemokratų partijos centro ko-

V. Mickevičius-Kapsukas

mitetą ir jos reikalais važinėjo Tilžėn, ten spausdino atsišaukimus, vadovavo jų persiuntimui į Lietuvą ir kartu rūpinosi ginklų reikalais. Marijampolės žandarų 1905 XII suimtas J. Jaks-Tyrio pasu, iš Suvalkų kalėjimo ligoninės Vl. Požėlos ir kt. išgrobtas, toliau slapta gyveno Vilniuje, redaguodamas iš Draugo išvirtusį Darbininką (1905–06), vėliau N. Gadynę (1906), Skardą (1907) ir kt. socialdemokratų leidinius. 1907 M. vėl ruošė darbininkų streikus, bet V 19 visai atsitiktinai suimtas Vilniuje ir 1908 II 11 Vilniaus karo teismo nubaustas 3 m. tvirtovės kalėjimo. Be to, M. iš Vilniaus perkėlus į Suvalkus, sudaryta nauja byla už 1906 pabėgimą ir 1909 IV Varšuvos teismo rūmų papildomai nubaustas 8 m. katorgos kalėjimo ir paskui Sibiro tremtimi. 1910–11 kalėjo Varšuvos ‚Arsenale', 1911 – 13 Vladimiro katorgos centralėje, kur 1913 II manifestu sumažinta ⅓ bausmės ir per Krasnojarsko kalėjimą VI ištremtas į Jalanės apl. (Jenisiejaus aps.). Iš čia, gavęs slapta iš Lietuvos pasą, 1913 XII per Maskvą, Tartus, Rygą ir Šiaulius pabėgo į Tilžę, kur M. Zauniūtės padedamas, atvyko į Krokuvą, vėliau — į Züricha. Pasitraukdamas iš Rygos, kur red. Vilnį, Medemrodės dv. M. gavo iš LSDP (per M. Biržišką) užsienio socialdemokratų veiklai plačius įgaliojimus ir šiek tiek pinigų. Krokuvoje ir Züriche M. susitikinėjo su rusų revoliucininkais ir Leninu, o prasidėjus I pas. karui, išvyko į Skotiją, kur Bellshyll'e red. Rankpelnį (1915–16) ir leido Socialdemokratą, kuriame jau aiškiai suko į bolševikus. 1916 VI 21 per Kanadą įvažiavo į JAV, kur tuojau į savo rankas suėmė pagrindinę Lietuvių socialistų s-gos spaudą, pvz. Kovą ir N. Gadynę; 1916 jis prikalbino moteris leisti Moterų Balsą. 1917 VI M. išvyko į Petrapilį, kur XI prisišliejo prie komunistų ir dirbo Tiesos redakcijoje. 1917 XII 8/21 V. Lenino ir J. Stalino paskirtas Lietuvos reikalų komisaru ir tuoj su kitais ėmė vykdyti Maskvos įsakymus: tuojau Voroneže likvidavo Lietuvių d-ją nuo karo nukentėjusiems šelpti (žr.), 1918 IV 19 drauge su J. Stalinu pasirašė ir Vyriausios Lietuvių Tarybos, taip pat lietuvių d-jų uždarymą, 1918 II 10 protestavo Lietuvos Brastos derybose prieš Lietuvos Tarybos veiklą Vilniuje ir t.t. 1918 XI iš Maskvos M. pasiųstas į Vilnių revoliucinės valdžios sudaryti. Čia jis įėjo į Lietuvos komunistų partijos centro komitetą, o 1918 XII 8 sudarė Laikinąją Lietuvos revoliucinę darbininkų ir valstiečių vyriausybę, kurią netrukus (XII 24) pripažino Maskva. Bolševikams okupavus Vilnių bei dalį Lietuvos ir 1919 II 20 sudarius vad. Lietuvos–Gudijos susivienijimą, M. tapo Lietuvos–Gudijos sovietinės respublikos vyriausybės pirmininku. Lenkams užėmus Vilnių, M. kurį metą dirbo pogrindyje (nors kartu red. viešą profesinių s-gų laikraštį Pochodnia) ir vadovavo komunistinei veiklai Lietuvoje. 1921 III Lietuvos komunistų partijos suvažiavimo metu Karaliaučiuje vokiečių suimtas, bet leistas išvykti į Sovietų Sąjungą. Nuvykęs į Maskvą, ten gyveno iki mirties, redaguodamas Kibirkštį, dirbdamas Lietuvos komunistų partijos centro biure ir kt.

M. iš jaunystės visur buvo kraštutinis ir mėgo vadovauti. Už lietuvybę išvytas iš Seinų kun. seminarijos, visur tematė tik savo priešus, skriaudėjus ir skundikus, o išėjęs iš kalėjimo, liko visur tik įtarus, nepasitikįs ir siekiąs keršyti visiems savo tariamiems priešams. JAV Kovoje nuo 1907 puolė Kankinių Kasą, vėliau Visuomenę (žr.), daugelį Vilniaus liet. veikėjų, o 1913 iš kalėjimo puolė dr. J. Basanavičių ir M. Yčą, išvykusius rinkti į JAV Liet. Mokslo D-jai ir Tautos namams aukų, vėliau — Lietuvių d-ją nuo karo nukentėjusiems šelpti, Lietuvių Dieną ir kt.

Spaudoje pradėjęs rašyti 1898 Ūkininkui, bendradarbiavo Varpe, Vienybėje Lietuvininkų, Vilniaus Žiniose ir beveik vienas prirašydavo savo redaguotus laikraščius: Draugą, Darbininką, L. S. Partijos Žinias, Rankpelnį, Socialdemokratą, Vilnį ir kt. Iš Vilniaus, Suvalkų ir kt. kalėjimų įstengdavo išsiųsti raštų Visuomenei, Žarijai, Kovai ir kt. Savo straipsnius ir brošiūras pasirašinėjo Kapsuku, G. Gandra, J. M., Vilkaičiu, Vincu Vilku ir kt. Atskirai išsp. per 100 brošiūrų bei atsišaukimų. Iš jų: Vaina Maskolijos su Japonija 1904, Darbo diena 1905 (²1906), Kokia reikalinga valdžia 1905, Airis Džonas ir Baduolių dvaro darbininkai 1906, Šalin caro valdžia 1905 (²1906), Kunigai ir revoliucija ²1917, Kaip kunigai rūpinasi darbininkais 1917, J. Biliūno biografija 1917, Šeimyna seniau, dabar ir ateityje 1917, Krikščionys demokratai ir darbininkai 1920, Ekonominio plėtojimosi keliai 1920, Trumpa Lietuvos Socialdemokratų partijos istorija (1896–1905) I d. 1925, Lietuvos darbininkės ir poniutės 1929, Caro kalėjimuose (atsiminimai) 1929, Pasku-

tinės valandos 1929, Pirmoji Gegužės Nepriklausomoje Lietuvoje 1929, Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir sovietų valdžia 1934 ir kt.

M. pagerbti okupacinė bolševikų valdžia 1955 pavadino Kapsuko vardu Vilniaus universitetą ir vėliau Marijampolės mst.

Vaižganto raštai IV, 1922; *O. Pleirytė-Puidienė,* K.-M. mirus (Lietuvos Aidas 48, 1935); Draugo M.-K. atminčiai 1935; Priekalas 2, 1936; J. O. Širvydas (monografija) 1941; *K. Grinius,* Atsiminimai I, 1947; *M. Biržiška,* Lietuvių tautos keliu I, II, 1952–53; *B. Pranskus-Žalionis,* Kapsukas Voroneže (Pergalė 4, 1955); *K. Ambrasas,* V. M.-K. — literatūrinio palikimo vertintojas (t.p. 11, 1957); Lietuvos istorijos šaltiniai III, 1958.

A.Mž.

Mickievič Kanstancin žr. Kolas, Jakub.

Mickiewicz Adam, Aleksandr, Józef ir Władysław žr. Mickevičius, Adomas, Aleksandras, Juozapas ir Vladislovas.

Mickis Matas (g. 1896 IX 15 Kuosių k., Rokiškio vls.) agronomas. Pradžios mokyklą lankė Kamajuose. I pas. karo metu gyveno Rusijoje ir dalyvavo 1917 revoliucijoje. Grįžęs Lietuvon, mokėsi Rokiškio gimn., 1924 baigė Dotnuvos žemės ūkio technikumą. Po to vienerius metus tarnavo Šiaulių aps. savivaldybėje. 1926 persikėlė į Kauną ir buvo Žemės ūkio m-jos aps. agronomu. Lankė ir išklausė VDU teisių fak. ekonominį skyrių. Po to buvo Kauno apygardos agr. inspektorium. 1940 VI 17 paskirtas Žemės ūkio ministru. 1955 apgynė disertaciją ekonomikos mokslų kandidato laipsniui. Bendradarbiavo Ūkininko Patarėjuje, Žemės Ūkyje, Lietuvos Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Laisvojoje Mintyje ir Kultūroje.

Mickoleit Alwin Theodor Kurt (1874 VIII 1 Tilžėje — 1911 VIII 23 Pankow) lietuvių kilmės vokiečių rašytojas, rašęs A. K. T. Tielo slapyvardžiu. Mokėsi Tilžės gimn., nuo 1894 studijavo filologiją Miuncheno ir Berlyno univ., 1900 gavo dr. laipsnį. Po to buvo gimn. mokytoju Berlyne. Savo kūryboje rašė temomis ir iš lietuvių gyvenimo, pvz. Klänge aus Litauen 1907. Be to, išsp. Aus der Jugendzeit 1911 ir kt.

A. Dičpetris, K. M., lietuvis vokiečių kūryboje (Athenaeum IV, 1933, 159 tt.); Altpreussische Biographie II, 1942, 436–437.

Mickonys k., Eišiškių vls. ir aps. 1908 V. Šukevičius kasinėjo vidurinio geležies amžiaus pilkapius, kuriuose mirusieji buvo laidojami sudeginti.

Mickūnai 1. kaimas Kamajų vls., Rokiškio aps., 3 km nuo Kamajų; 1944 buvo 10 ūkių ir 75 gyv. Čia yra durpynas, apimąs 40 ha plotą; gylis 2 m, sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 50 ha tarpinio tipo.

2. Bažnytkaimis Vilniaus aps., 13 km į r. nuo Vilniaus, prie Vilnios upės; per 100 gyv. Be valsčiaus įstaigos, mokyklos, pašto ir girininkijos (būstinė Graužų k.), buvo malūnas ir bravoras. M. valsčiuje 1931 buvo 16.432 gyv., vls. plotas 439,7 km², naudojamos žemės 220,6 km², dirbamos 135 km². M. įsikūręs prie Vilniaus–Mikališkės plento, tarp girių ir pelkių. M. kopyčia priklausė Lavariškių par. Seniau M. buvo Pillarų nuosavybė, vėliau dr. Bécu — Juliaus Slovackio patėvio. M. dvare 1819–23 J. Slovackis praleisdavo savo atotogas. 1920–39 lenkų okupuoti, po 1944 — sovietų.

Mickūnaitė Emilija (g. 1904 II 26 Filadelfijoje, Pa., JAV) operos solistė, lyrinis koloratūrinis sopranas. Pirmuoju jos muz. ir dainavimo mokytoju buvo vargonininkas Jonas Hodelis. Dar besimokydama aukštesniojoje kat. mergaičių mokykloje, dažnai dalyvaudavo įvairiuose Filadelfijos liet. parengimuose. Baigusi aukštesniąją mokyklą, kurį laiką dirbo stenografe advokato raštinėje, o vakarais mokėsi dainavimo pas T. Lowdeną ir R. Pilį. 1925 XI 5 įvyko jos pirmas viešas koncertas, susilaukęs didelio amerikiečių spaudos įvertinimo. 1926 X 6 išvyko Italijon, kur 3 m. studijavo pas prof. Hedvige Ghibaudo. 1929 XI 11 debiutavo Quirino teatre Romoje Don Pasquale operoje Norinos vaidmenyje. Po to 2 m. dainavo operose įvairiuose Italijos miestuose. 1931 priimta į Valstybės Teatro operą Kaune, kur 1932 dainavo Hugenotų (Margarita de Valois) ir Rigoletto (Gilda) operose. 1932 VIII 9 grįžo Filadelfijon. 1932 koncertavo Filadelfijoje, Pitsburge, 1933 kelis mėn. Naujorko WJZ radijo programoje, 1933 III 3 Academy of Music Filadelfijoje, 1939 dainavo Miami operoje (Floridoje), Academy of Vocal Arts Filadelfijoje suruoštuose operų ištraukų koncertuose ir kt. 1940 dar dainavo Draugo koncerte Čikagoje. Po to pasitraukė tiek iš scenos darbo, tiek ir iš lietuviškojo gyvenimo. Ištekėjusi už Ferdinand Goth gyvena South Hampton, Pa. *J.Ž.*

E. Mickūnaitė

Mickūnaitis Jonas (1851 Zabelynės k., Andrioniškio vls., Panevėžio aps. — ?) knygnešys. Vieną žiemą mokėsi Andrioniš-

kio pradžios mokykloje. Spaudos draudimo metu platino Aušrą, Šviesą, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą ir kt. Anykščių, Andrioniškio ir Debeikių apylinkėse. Palaikė ryšius su S. Didžiuliu (žr.) ir kitais knygnešiais. Už spaudos platinimą trumpai kalintas Anykščių ir Ukmergės kalėjimuose.

P. Ruseckas, Knygnešys I, 1928, 9.

Mickus Matas (g. 1888 Plutiškių bžk., Marijampolės aps.) chirurgas. Baigęs Marijampolės gimn., 1910–16 Maskvos univ. studijavo mediciną. 1916 baigęs gydytoju, mobilizuotas lauko chirurgu. 1918 grįžo į Marijampolę, 1919 mobilizuotas dirbo Karo ligoninės chirurginiame skyriuje, o vėliau keletą metų Šiaulių mst. ligoninės chirurgijos skyriaus ved., nuo 1934 Kauno mst. ligonių kasų chirurginės ambulatorijos ved., kartu ir Karo ligoninės konsultantas. 1938 XI 1 paskirtas sveikatos dpt. dir., 1940 sovietams okupavus Lietuvą — vyr. sanitarijos inspekcijos padėjėjas, 1940 IX atleistas. 1922 jam buvo pavesta Aukštuosiuose Kursuose skaityti ortopediją ir aseptiką, dalyvavo 1922 komisijoje medicinos fak. branduolį sudarant, tačiau įeiti dėstytoju atsisakė. 1935 V buvo vienas iš steigėjų Lietuvos chirurgų d-jos. Dabar gyvena JAV. Nuolatinis Medicinos bendradarbis. Pagrindiniai straipsniai: Įtvarų standartizacija (Medicina 1936), Pleuros empyemos gydymas Karo ligoninės duomenimis (Medicina 1938) ir kt.

Micoque, La vietovė prie Les Eyzies, Vézère slėnyje, P. Prancūzijoje, kur surasta senojo paleolito kultūros liekanų. Pagal tą radinių vietą ir kultūros tarpsnis vadinamas mikokiniu (Micoquien). Tai vietinė vėlyvojo ašelinio (Acheuléen) laikotarpio fazė. Mikokinės kultūros tarpsniui yra ypačiai būdingas mažas titnaginis rankinis pleištas, siekiąs 6–9 cm ilgio. Šiam kultūros tarpsniui charakteringų radinių aptinkama ir kitose P. Prancūzijos vietose.

O. Hauser, La Micoque, die Kultur einer neuen Diluvialrasse 1916.

Micrasterias žr. Žvaigždikė.

Microlepidoptera žr. Kandis.

Microscopium žvaigždynas žr. Mikroskopas.

Microsphaera žr. Pelenis.

Micuta Domas (1895 IV 15 Mažučių k., Kybartų vls., Vilkaviškio aps.) ekonomistas. 1916 baigė M. Yčo gimn. Voroneže, 1917–18 Charkovo univ. studijavo mediciną, 1921–24 politinę ekonomiją Berlyne ir 1925–26 Friburge (Šveicarijoje), kur gavo dr. laipsnį. 1920 Steigiamojo Seimo Darbų redaktorius, 1926–27 finansų ministro patarėjas, 1928–41 Centrinio statistikos biuro dir. 1944 pasitraukė į Vakarus, 1949 atvyko į JAV. Reiškėsi ir visuomeninėje veikloje: 1917–18 Charkovo liet. darbininkų s-gos v.pirm., 1917 atstovavo Charkovo lietuviams Petrapilio seime, 1919 vadovavo moksleivių ateitininkų organizacijai, 1919–20 dalyvavo Darbo federacijos organizavime ir veikloje, priklausė Lietuvių verslininkų s-gai (1938 valdyboje) ir kt. Būdamas Centrinio statistikos biuro dir., labai daug prisidėjo sudarant Statistikos Metraščius, Lietuvos Statistikos Biuletenius ir kitus leidinius. Daug rašė ekonominiais klausimais Tautos Ūkyje (nr. 5, 11 ir 12, 1928, davė plačią apžvalgą apie Lietuvos finansus 1918–28). Be to, bendr. Ryte, Lietuvos Aide ir kt.

Mičiganas (ag. Michigan, stp. Mich.) 1. JAV valstybė Didžiųjų Ežerų srityje (tarp Aukštutinio, M., Hurono ir Erie ež.); turi 150.162 km², 7.803.000 gyv. (1957). Sostinė — Lansingas. Š. dalis yra pusiasaly, atskirtame nuo likusios didesnės dalies Mackinaco (žr.) sąsiaurio, per kurį pastatytas ilgiausias pasaulyje kabąs tiltas; jos klimatas šiurkštus, o žemumos pelkėtos. M. yra pramonės kraštas, miestuose gyvena 71% visų gyventojų (1957). Jame pagaminama apie 60% visų JAV autovežimių. Aukščiausia vieta Porcupine Mt. (616 m) yra v. dalyje prie Aukštutinio ež. Klimatas p. dalyje su šaltomis žiemomis ir karštomis vasaromis. Temperatūros maksimumai svyruoja nuo 42°C ligi −44°C. Šalčių gali pasitaikyti š. dalyje bet kurį mėnesį, o sniegas išsilaiko 5–6 mėn. Miškuose, ežeruose (jų yra per 6000) ir upėse turtinga fauna. Valdiniai miškai apima per 3,5 mil. ha. Medžioklėms leidžiamas plotas apie 5 mil. ha. Žemės mineralinių turtų yra įvairiose vietose. M. yra didžiausi pasaulyje vario rūdos ištekliai; be to, iškasama: geležies rūdos (per 12 mil. t), magnio, druskos, gipso, cemento žaliavos, sidabro. Naftos gaunama apie 18 mil. statinių. Mineralų metinė produkcija vertinama apie 150 mil. dol., o žemės ūkio produktų per 600 mil. dol. Svarbiausi žemės ūkio produktai: kukurūzai, avižos, kviečiai, bulvės, cukriniai runkeliai, pašarinės žolės ir pupos.

Pramonėje dirba per 600.000 žmonių (1958). Pagrindinė jos šaka yra autovežimių gamyba, kurios didžiausias centras pasaulyje yra Detroitas. Be to, žymi pra-

monė gumos (padangos, batai), naftos perdirbinių, maisto produktų, baldų, drabužių ir kt.

Švietimas sutvarkytas pavyzdingai; pradžios mokslas yra privalomas nuo 7 ligi 16 metų amžiaus jaunuoliams. Valstybėje yra 11 aukštųjų mokyklų, iš kurių 4 yra privatinės (Wayne ir Detroito univ. ir Almos bei Albiono kolegijos).

Istorija. Prancūzų misininkai ir kailių pirkliai buvo pirmieji M. tyrinėtojai ir Detroito įkūrėjai XVII a. pradžioje. Tačiau pirmoji pastovi europiečių įkurta vietovė buvo Sault Sainte Marie. Ją įkūrė 1641 prancūzų jėzuitas Jacques Marquette (žr.). Sieur Antoine de la Mothe Cadillac 1701 įkūrė Detroitą. Pasibaigus prancūzų-indėnų karui (1754–63), kuriame britai kariavo su prancūzais ir indėnais, M. teritorija atiteko britams, bet prancūzams ištikimi indėnai, Pontiaco vadovaujami, sukilo, iššudė anglus Mackinaco saloje ir per 5 mėn. laikė apgulę Detroitą. Kvebeko aktu 1774 M. priskirtas Kanadai, bet Paryžiaus taikos sutartimi 1783 atiteko JAV. 1805 M. įteisintas kaip atskira teritorija, o 1837 gavo valstybės teises.

M. sūris gaminamas 1942 II 11 J. ir A. Andrulių įkurtoje sūrinėje Michigan Farm Cheese Dairy, Inc., Fountain, Mich. (JAV). Tai pagerintas, tikras lietuviškas kaimo sūris, plačiai pamėgtas liet. kolonijose ir platinamas per 8 atstovybes-agentūras (1958). M.s. gamykla yra iš viso didžiausia lietuvių įkurta ir vadovaujama maisto produkcijos įmonė, pagaminanti (1958) per dieną apie 12.000 kg sūrių. Sūrinės savininkai Andruliai 1957 paskyrė 1000 dol. Draugo literatūros konkurso premijai.

2. Miestas (ag. Michigan City) JAV, Indianoje, prie Mičigano ež., 77 km į p.r. nuo Čikagos; 31.663 gyv. (1957). M. yra žinomas kaip vasarvietė ir žemės ūkio srities centras. Jis yra smėlio kopų juostoje ir dėl to turi puikų paplūdimį. Mieste ir jo apylinkėse yra keletas parkų ir botanikos sodų, iš kurių žymiausias International Friendship Gardens su įvairių tautų įrengtais sodais.

M. lietuviai čia pradėjo kurtis dar prieš I pas. karą, pasirinkdami darbus metalo ir medžio pramonės įmonėse. Iš viso liet. esama (1958) apie 200, kurių žymi dalis priklauso Amerikos liet. klubui — centrinei vietos liet. organizacijai. Žymiausi visuomenininkai yra J. Mikšys, D. Šukys (jo salėje daromi susirinkimai ir kiti parengimai), M. Lašas, V. Banikaitis, J. Dilys ir S. Gricius. *A.B.*

3. Ežeras (ag. Lake Michigan) JAV, 570 km ilgio, ligi 130 km pločio, 58.000 km² ploto; š. turi Green Bay įlanką. Mackinaco sąsiauriu (žr.) jungiasi su Hurono ež.; čia 1957 pastatytas 2,63 km ilgio tiltas. Paviršiaus altitudė, vid. 1900–50, 176,7 m nuo j.l.; gilumas vid. 99 m, mkm. 282 m. M. ež. krantuose Čikagos, Milwaukee, Gary mst.; po 1960 uostai bus išplėsti ir pasiekiami okeaninių laivų. Čikagos sanitarinis kanalas jungia M. ež. su Illinois upe, Misisipės intaku; iš ež. teleidžiama nuleisti į tą upę navigacijos reikalams 205 m³ per sek. vandens, o 1450 m³ per sek. nuteka į Šv. Lauryno baseiną. *S.K.*

Mičiulienė-Buivydaitė Bronė žr. Buivydaitė, Bronė.

Mičiulis 1. Jonas (g. apie 1900 Ožkabalių k., Gižų vls., Vilkaviškio aps.) teisininkas. 1919 baigė Vilniaus liet. gimn., 1926 LU teisių fak. Ilgesnį laiką dirbo Užnemunės teismuose, vėliau paskirtas Marijampolės apygardos teisėju, nuo 1939 X 10 Vilniaus apygardos teismo pirm. Buvo nuolatinis Teisės bendradarbis. II bolševikų okupacijos metu ištremtas į Sibirą.

2. Pijus (1882 IX 16 Ožkabalių k., Gižų vls., Vilkaviškio aps. — 1923 IX 2 Kaune) rašytojas. Baigęs Marijampolės gimn., studijavo Maskvos univ. istorijos - filologijos, vėliau teisių fak. Mokslų nebaigęs, grįžo į Lietuvą, gyveno Vilniuje ir reiškėsi literatu. Prasidėjus I pas. karui, pasitraukė į Maskvą, kur dirbo Nukentėjusiems dėl karo šelpti komitete, 1916 persikėlė Minskan centro įgaliotiniu. 1918 vėl grįžo į Vilnių su Lietuvių sanitarinės pagalbos d-ja. Buvo Lietuvių klubo prezidiumo narys, Lietuvių-gudų komisijos pirmininkas, Glos Ludu ats. red., šiek tiek bendradarbiavo spaudoje. Kartu su kitais 33 lietuvių ir gudų veikėjais 1922 ištremtas iš Vilniaus į nepriklausomą Lietuvą, apsigyveno Kaune, kurį laiką dirbo Lietuvos Žinių redakcijoje.

P. Mičiulis

Negausią M. kūrybą sudaro scenos veikalai: 2 spausdintos dramos — 5 veiksmų drama Erškėčių taku (1913) ir Blaivybės

d-jos konkurso premijuota 3 veiksmų drama Sugriuvęs gyvenimas (1913); rankraštyje likusi 5 veiksmų drama Liaudies priešas, parašyta sekant Ibsenu, ir humoristiniai kabaretinio pobūdžio scenos kupletai — vieni pirmųjų to žanro kūrinių mūsų literatūroje — Piktžolių trejanka, kurių dalis su pasisekimu buvo atlikta Vilniuje. Dramoje Erškėčių taku vaizduojama inteligentijos gyvenimas ir sprendžiama jauno idealisto inteligento problema, tačiau pati drama aukštesnio meninio lygio nepasiekia. Kiek reikšmingesnė yra Sugriuvęs gyvenimas, kaimo buities drama. Jos personažai gana gyvi, stengtasi individualizuoti kalba; tačiau dramoje propaguojama kova prieš girtuoklystę ribojasi didaktika, o veiksmui stokoja nuoseklios dramatinės raidos. Realistiniuose vaizdavimo bruožuose ryškiai jaučiama Gorkio dramos Na dnie (Dugne) įtaka: šalia K. Jasiukaičio dramos Alkani žmonės, Sugriuvęs gyvenimas yra vienas ryškesnių, tiesioginiame Gorkio poveikyje parašytų, realistinės mūsų to meto dramos pavyzdžių. Papildę ir paįvairinę mūsų dramaturgiją, M. dramos šiandien teturi tik istorinės reikšmės.

Vaižganto raštai XIII, 1929, 84–89. *K.O.*

Mičiūnai k. Obelių vls., Rokiškio aps., 7 km nuo Obelių; 20 ūkių ir 106 gyv. (1944). Čia yra ginamasis piliakalnis.

Mičiūniškiai k. Raudos vls., Latvijoj. Čia veikė pačių lietuvių išlaikoma pradžios mokykla, kurioje 1932 buvo 35 liet. moksleiviai.

Mičurin Ivan Vladimirovič (1855–1935) rusų augalų augintojas ir genetikas. Savamokslis, pradžioje glžk. tarnautojas, vėliau vedęs tyrimo darbus savo privatiniame sode. Jo svarbiausias uždavinys buvo tirti vieno augalo įtaką kitam skiepijant. Jis mokėjo kryžiavimo būdu sujungti įvairių augalų požymius. M. kryžiavimo keliu išvedė daugiau kaip 300 vaismedžių ir vaiskrūmių veislių. M. darbų dėka vaismedžių riba žymiai pasistūmėjo į šiaurę. Jo tyrimo darbais yra pagrįsta T. D. Lysenkos paveldėjimo teorija. M. buvo išrinktas Sovietų S-gos Mokslų akad. garbės nariu ir jo vardu Kozlovo miestas pavadintas Mičurinsku (žr.). M. darbai paskelbti: Polnoje sobranije sočinenii 4 tt. 1939–41 (²1948). *K.Rgl.*

I. V. Mičurin

Mičurinsk (ligi 1932 Kozlov) mst. Rusijoje, prie Voronežos upės, Tambovo apygardoje, juodžemio srityje, apie 100.000 gyv. (1957). M. yra 4 glžk. linijų kryžkelėje; pramonę sudaro malūnai, tekstilės, drabužių siuvimo, mėsos ir pieno produktų įmonės. Iš mokslo institucijų pažymėtinos Mičurino vardo centrinė genetikos laboratorija, sodininkystės tyrinėjimų inst. ir vaismedžių bandymų stotis. M. įkurtas 1636, o 1932 pavadintas čia gyvenusio ir dirbusio biologinių tyrimų darbą I. V. Mičurino vardu.

Midas daugelio frigų valdovų vardas. Istorijos žinomas M. yra buvęs paskutinis frigų valdovas (apie 738–700 pr. Kr.), minimas jo priešo Sargono II dantiraščiuose kaip Mita. Jo galybė buvo iškilusi rytinėje M. Azijoje iki Kilikijos ir Karkemišo. Sąjungoje su Urartu grėsė net Asirijai, kurios valdovas Sargonas II buvo net sudaręs taikos sutartį su M.

Graikų mitologijoj pasakojama, kad Dionizas suteikęs M. nepaprastą galią: ką jis paliesdavęs, viskas virsdavę auksu. Tačiau M. pasijutęs nelaimingas, kai jo paliestas maistas ir net duktė virtę auksu. Tada Dionizas leidęs M. nusiplauti rankas Paktolo upėj, kuri vėliau plovusi aukso smiltis.

Middelburg mst. p.v. Olandijoje, Zelandijos provincijos sostinė; apie 23.000 gyv. (1958). M. yra Valchereno saloje, esančioje arti Belgijos pajūrio. Miesto žymesnybės: buv. vienuolyno bžn. su 85 m bokštu ir XVI a. rotušė.

Middendorf Alexander Theodor von (1815–1894) Pabaltijo vokiečių kilimo rusų keliauninkas, gamtininkas. Gamtos tyrimo tikslu yra apkeliavęs daugybę Rusijos kraštų, bet ypačiai pasižymėjo savo tyrinėjimais Sibire. Ten yra surinkęs daug vertingos medžiagos iš zoologijos, botanikos ir kt. sričių. Išsp. Reise in den äussersten Norden und Osten Sibiriens 4 tt. 1854–95, Isepiptesen Russlands 1855, Die Baraba 1876, Einblicke in das Ferghanatal 1881 ir kt.

Middlesbrough uostas ir pramonės mst. Anglijoje, Jorko grafijoje, Tees upės deltoje; apie 150.000 gyv. (1957). M. įkurtas 1830. Čia yra inžinerijos m-la, lokomotyvų, motorų, vamzdžių, katilų, vielos ir chemikalų pramonė, laivų statyba. Jame per metus pagaminama apie 3 mil. t geležies.

Middleton mst. Anglijoje, į š.v. nuo Mančesterio; per 33.000 gyv. (1956). Lėktuvų ir tekstilės pramonė.

Middleton Thomas (1570?–1627) anglų dramaturgas. Nuolatos rašė Henslowe trupei. Už dramą Game at Chesse 1624, satyrizuojančią Anglijos ir Ispanijos karališkųjų dvarų derybas ir intrigas, laikinai buvo patekęs vyriausybės nemalonėn. Parašė daug proginių dekoratyvių vaidinimų, vad. ‚masques', iš kurių žinomiausias įmantrus The World Lost at Tennis 1620. Didžiuma M. dramų sukurta drauge su kitais autoriais. Geriausia jam vyko rašyti su T. Rowley, kaip rodo jo efektingiausia siaubinė drama The Changeling 1614 (išsp. 1623) bei A Fair Quarrel 1617 ir The Spanish Gipsie 1623 (išsp. 1653). Jo vaidinimus galima paskirstyti į romantines melodramas (The Witch, išsp. 1778) ir autentiškas realistines Londono komedijas. Iš pastarųjų pažymėtinos The Roaring Girle 1610 (su T. Dekker) ir ypač A Trick to Catch the Old One 1606–07, paveikusi jo bendralaikius dramaturgus.

A. W. Ward, History of English Dramatic Literature II, 1809. *A.L.*

Middletown miestai JAV: 1. Connecticuto valstybėje, prie plaukiojamos Connecticuto upės, 20 km į p. nuo Hartfordo; per 30.000 gyv. (1958). Tekstilės, mašinų, rašomųjų mašinėlių, guminių batų ir kt. pramonė. Mieste yra Wesleyano univ. M. įkurtas 1650.

2. JAV, Naujorko valstybėje, apie 90 km į š. nuo Naujorko; apie 23.000 gyv. (1956). Kosmetikos, parfumerijos, moterų apdaro, piūklų ir kt. pramonė.

3. Ohio valstybėje, prie Miami upės, 45 km į š. nuo Cincinnati; apie 34.000 gyv. (1958). Žemės ūkio produktų prekyba, lėktuvų, popieriaus, plieno ir kt. pramonė.

Midgley Thomas (1889–1944) amerikiečių chemikas. Dirbo General Motors tyrimo laboratorijose (buvo degalų sk. ved.) ir Ethyl Gasoline Corp., kur buvo v.pirmininku. 1922 pravedė pagrindinius bandymus apie sprogimą degalų benzininiuose motoruose. Taip pat pasižymėjo ir kaučiuko chemijos srityje.

Midhat Paša (1822–1884) turkų valstybininkas. 1861 paskirtas Bulgarijos gubernatorium, pakėlė to krašto gerovę, statė kelius, mokyklas ir kt. 1868 išrinktas Valstybės tarybos pirm., vėliau paskirtas Bagdado provincijos valdytoju. 1872 teisingumo ministras, 1873–74 ir 1876–77 didysis vizi-ris, 1879 Sirijos gubernatorius. 1884 suimtas už sąmokslą prieš Abdu-l-Azizą, ištremtas į Arabiją ir nužudytas. Išsp. La Turquie, son passé, son avenir 1878.

Midianitai žr. Madianitai.

Midland mst. Ontario valstybėje, Kanadoje, 90 mylių nuo Toronto; 7206 gyv. (1951). Čia XVII a. viduryje indėnų buvo nužudyti 5 jėzuitai misininkai. Misininkams paminėti pastatyta Kankinių šventovė — bažnyčia, kurią gausiai lanko maldininkai. 1957 IX 8 Kanados lietuvių kat. federacijos rūpesčiu pašventintas lietuviš-

Kryžius, pastatytas Lietuvos kankiniams pagerbti

kas kryžius, kurio projektą sudarė arch. A. Kulpavičius, medžio darbus atliko J. Varneckas, o skulptūras (Šv. Kazimiero ir Sopulingosios Dievo Motinos) J. Dagys. Kryžius, pašventintas vysk. F. A. Marrocco, skirtas Lietuvos kankiniams pagerbti.

Midlands vidurinės Anglijos sritis, kitaip dar vadinama Juodąja Anglija (Black England), su akmens anglies, geležies rūdos ir kt. mineralinių turtų kasyklomis. Žymiausi pramonės centrai: Birminghamas, Mančesteris, Leeds, Sheffieldas ir Nottinghamas.

Midrašas (hebr. ‚išaiškinimas, ištyrimas') žodinis ir homiletinis žydų rabinų Šv. Rašto aiškinimas, įtrauktas į talmudo mišną (žr.). M., kaip ir talmudas, turi dvi dalis: halachą, apimančią daugiau teisinę sritį, ir hagadą, liečiančią etinę, istorinę bei konstruktyvinę sritį. Tai yra turtingiausias šaltinis žydų religijai pažinti. Pirmas pilnas m. rinkinys yra iš III a. pradžios, vėliau buvo išleisti nauji papildyti ar sutrumpinti m. rinkiniai. M. skaitymas sudaro svarbiausią žydų pamaldų dalį ir buvo naudojamas tautos mokymui. Žymiausi m. rinkiniai yra: Mechilta — Exodui, Sifra — Levitikui, Sifre — Skaičių ir Deutoronomium. Šie rinkiniai yra iš III a. pradžios. Midraš Rabbath apima visas Mozės knygas, Giesmių Giesmę, Rutos, Ekleziastiko, Esteros ir Raudų knygas.

L. Ginzberg, The Legends of the Jews 7 tt. 1946–47; *H. L. Strack,* Einleitung in Talmud und Midrasch ⁶1930. *P.Plk.*

Midus iš vandens ir medaus padarytas gėrimas.

Vardas. Liet. medùs yra senas veldinys iš ide. prokalbės. Plg. sen. sl. medŭ ‚medus, midus', skr. mádhu ‚medus, saldus svaiginamas gėrimas', gr. méthy ‚svaiginamas gėrimas'. Prokalbėje *medhu būta niekatrosios giminės u-kamienio daiktavardžio. Pr. meddo ‚medus', skaitytinas *medu, kaip tik yra išlaikęs nepakeistą galūnę ir giminę. Bet lietuvių ir latvių kalbose, išnykus niekatrajai giminei, jis prisiimdamas galūninį s, turėjo išvirsti vyriškosios giminės daiktavardžiu. Prokalbėje šis žodis bus reiškęs ne tik medų, bet taip pat jau ir iš jo gaminamą svaiginamą gėrimą, vad. midų. Ir lat. medus vartojamas abiem reikšmėmis. Bet prūsai midų vadino alu, taigi alaus vardu. Liet. midùs (trm. ir mìdus, -aus), dėl šaknies balsio i, greičiausia skolintas iš got. *midus. Plg. to gėrimo pavadinimą sva. metu (dabar vok. Met), sen. ag. meodu (dabar mead), airių mid. Skolinimas juo labiau įtikimas, kad lietuvių čia pavadinimu skiriamasi nuo latvių ir prūsų. Nenuostabu, kad skolintasi iš germanų, nes šie iš senų senovės mėgo midumi svaigintis.

Dainose m. paprastai eina grutėje su alum. Plg. Juškos rinkinyje: Duok, močiute, alaus-midaus, neduok mano vainikėlio. Reiks svečiams alaus-midaus, žirgeliams abrakėlio. Alų-midų gėriau, pro langą žiūrėjau. O Kalvaičio iš Žydkiemio užrašyta: Baltramiejus stirtas statė, ir sustatė tris stirtaites: pirmą stirtą čystai sėklai, o šią antrą baltai duonai, o šią trečią alui-midui.

K. Būga, Kalba ir Senovė 1922; *E. Fraenkel,* Litauisches etymologisches Wörterbuch 1955. *A.S.*

Gamyba. M. buvo plačiai žinomas ir vartojamas įvairių sen. tautų: egiptiečių, graikų, romėnų, germanų ir kt. Vėliau jis buvo paplitęs visoje Europoje, tačiau paskutiniuoju metu težinomas Š. ir R. Europoje. M. įvairiose tautose nevienodai gaminamas. Dažniausiai aptinkami šie m. gamybos būdai: 1. paprastas m., daromas iš medaus ir vandens be fermentacijos; 2. m. su prieskoniais, kur medus virinamas su vandeniu, įdėjus prieskonių: čiobrelių, imbiro, citrinos žievelių, cinamono žievelių, vyšnių, žemuogių, gervuogių ir kt. Išvirinus m. natūraliai fermentuojamas; 3. stiprus alkoholinis m., kurį darant vartojamos mielės ir apyniai. Šviežias m. turi stiprų medaus skonį. Juo ilgiau išsistovėjęs, juo geresnis. *J.Pup.*

M. Lietuvoje. Kaip rodo kalbiniai duomenys, m. baltų kraštuose jau buvo žinomas proistoriniais laikais. Labai galimas dalykas, kad ir geriamieji ragai, aptinkami jau pirmaisiais amžiais po Kr., sietini su m. vartojimu. Pirmoji istorinė žinia apie m. vartojimą Prūsuose yra IX a. pabaigos. Anglosaksų keliauninkas Vulfstanas (žr.) savo kelionės aprašyme į Aisčių žemes mini, kad čia karalius ir turtingieji žmonės gerią kumelės pieną, neturtingieji ir vergai — midų. Alaus aisčiai nedarą, nes midaus ten esą iki soties. Ir Petras Dusburgietis (žr. Dusburgas) savo XIV a. pradžios Prūsų kronikoje rašo, jog prūsai, šalia kumelės pieno, gerią vandenim atskiestą medų, arba m. Iš vėlyvesnių laikų turime nemaža žinių ir apie Lietuvos m. Pvz. Žygimantas Kęstutaitis 1432 IX 25 privilegijoje Vilniaus miestui leido pardavinėti m., alų ir kitus svaiginamuosius gėrimus. Nuo XV a. pabaigos besikuriančių D. L. K-tijoje amatininkų brolijų m. vartojimas buvo labai išplitęs švenčių metu. XVI a. valdovai brolijoms duotose privilegijose išskaičiuodavo bent 6 metines šventes, per kurias brolijos gaudavo teisę be mokesčio pasigaminti m. Trims dienoms praėjus po brolijos šventės buvo leidžiama likutį parduoti, tik vaškas turėjo būti atiduotas brolijos bžn. altoriui. M. buvo dažnas gėrimas ir D.L.K. vaišėse. Pvz. jauno Žygimanto Augusto dvare Vilniuje 1544 kas savaitę, be 30 statinių alaus, būdavo išgeriama 30 statinių m. Prūsų kronikinin-

kas Lukas David (žr.), kalbėdamas apie lietuvišką m., jį vadina ‚puskailes'. Tuo pat metu ir lenkų istorikas Miechowita (žr.) rašo, jog Lietuvoje esą gausu įvairiais būdais virto skysto ir tiršto medaus, kuriuo lietuviai stiprinasi ir svaiginasi. T. Makovskis (žr.) 1613 Lietuvos žemėlapio paaiškinimuose apie m. šiaip rašo: ‚Gėrimas iš medaus ir vandens, sumaišytas su vyšnių sultimis ir įvairiais kvapsniais, iki 100 ir daugiau metų išlaikytas namuose, savo skoniu ir aromatu geresnis už žinomą malvazinį vyną'. Ypačiai buvo pagarsėjęs Kauno m. XVIII a. pradžioje jis buvo paplitęs ne tik Lietuvoje, bet taip pat Lenkijoje ir Prūsuose. M., vadinamas liepiniu ar avietiniu, buvo gaminamas dvaruose ir vienuolynuose. Norėdami, kad m. būtų stipresnis ir jo skonis geresnis, bajorai savo dvaruose pakasdavo m. statinaites žemėn ilgesniam laikui. Pvz. buvo įsigalėjęs paprotys nuo vaiko krikštynų m. statinaitę pakasti į žemę jo vedyboms. Lietuvos smuklėse (žr.) iš seno buvo pardavinėjamas m., kartais ir pačios smuklės buvo vadinamos ‚medaunyčiomis'.

Besiplečiant žemdirbystei, XVII – XVIII a. bajorų dvaruose stipriai padidėjo grūdų suvartojimas alui ir degtinei gaminti. XVII a. atsirado gana daug alaus bravorų ir degtinės varyklų. Ir liaudyje sumažėjo m. vartojimas, nes valstiečiai buvo verčiami pirkti iš dvaro bravoro per metus nustatytą degtinės ‚gorčių' skaičių. Mažėjant bičių ūkiui, siaurėjo ir m. vartojimas, palikęs ligi šiol tik mėgėjų tarpe.

Scriptores rerum Prussicarum I, 53, 733–735; *J. U. Niemcewicz,* Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce IV, 1822, 37; *H. Kairiūkštytė-Jacynienė,* Apie bitininkystę senovės Lietuvoje (Gimtasai Kraštas 31, 1943); *J. Andrius,* Kng. Radvilos Lietuvos žemėlapis (Aidai 10, 1952); Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955. Kita bibliografija žr. Bitininkystė, Medaus duoklė. *Z.I.*

Midway sala (M. Island), koralų atolas Pacifike, apie 2300 km į š.v. nuo Oahu, maždaug vandenyno viduryje (iš čia kilęs ir vardas). M. priklauso JAV ir yra priskirtas prie Havajų teritorijos. Susideda iš vainiko (žiedo) salelių, kurių dvi didžiausios yra apie 500 ha ploto. M. aptiko 1859 amerikiečių jūreivis N. C. Brooks, 1903 įrengta transokeaninio kabelio stotis, o nuo 1936 lėktuvų bazė. 1942 VI 3 amerikiečių laivyno žvalgybos lėktuvai pastebėjo už 960 km nuo M. atplaukiantį japonų karo laivyno dalinį (80 laivų), kurį sekančią dieną puolė iš M. pakilę bombonešiai, bet tuo pačiu metu japonų lėktuvai puolė M. aerodromą. Tris dienas trukusiose kautynėse laivynai nesusirėmė, o kovėsi tik jų lėktuvai ir veikė bombonešiai. VI 6 kautynėms nutrūkus, japonai buvo netekę 4 lėktuvnešių, 2 kreiserių ir 3 naikintojų, o amerikiečiai — lėktuvnešio Yorktown ir vieno naikintojo. Šios kautynės atbaidė japonus kėsintis į M. ir Havajus ir atstatė JAV ir Japonijos karo laivynų pusiausvyrą Pacifike. *A.B.*

Miecevičius Kazys (g. 1902 IV 7 Čikagoje, JAV) matematikas, mokytojas. 1921 baigė Šiaulių gimn. 1923 įstojo į Karaliaučiaus univ., kur studijavo matematiką ir fiziką. 1924 atsikėlė į Berno univ., bet netrukus grįžo į Lietuvą ir atliko karinę prievolę (atsargos ltn.). Po to vėl tęsė studijas Berne ir 1933 baigė matematikos-gamtos fak. dr. laipsniu, apgynęs disertaciją Anwendung des Picard'schen Satzes auf die ganzen transzendenten Funktionen endlicher Ordnung. Po to mokytojavo Kretingoje ir Šiauliuose.

Miechowita, arba Maciej z Miechowa (1456 Miechowe, netoli Krokuvos — 1523 Krokuvoje), lenkų geografas, kronikininkas, karaliaus gydytojas. Kilęs iš miestiečių, 1473 įsirašė į Krokuvos univ., kurį 1479 baigė magistru. Medicinos studijų pagilinti išvyko į Vokietijos ir Italijos univ. Paduvoje įgijo dr. laipsnį. 1485 sugrįžęs Lenkijon, pakviestas Krokuvos univ. filosofijos skyriaus prof. Žygimantas Senasis padarė M. savo dvaro gydytoju. Ėjo gyd. pareigas ir pas Vladislovą Kazimieraitį, Čekijos ir Vengrijos karalių. Į gyvenimo pabaigą, bėgdamas nuo triukšmingo dvaro gyvenimo, M. stojo į kunigus ir tapo Krokuvos kanauninku. Pasilikęs toliau univ. prof. (1500–05 jis dėstė ir mediciną), 1501–19 M. septynis kartus buvo univ. rektoriumi. Savo gausias lėšas jis skyrė labdaros ir šalpos veiklai: rėmė neturtingus univ. profesorius, Krokuvos miestiečiams įsteigė 4 mokyklas. Univ. M. pagarsėjo ir astrologijos srityje. Žymiausias M. darbas yra jo amžiaus laikams, palyginti, gerai parašytas geografinis veikalas Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana (Krokuvoje 1517). Šis darbas susilaukė plataus dėmesio, buvo perspausdinamas ir verčiamas į kitas kalbas. Visus lotyniškuosius leidimus, perspausdinimus atskiromis dalimis ir vertimus yra tiksliai sužymėjęs Estreicheris (Bibl. Polska 22 t.). 1936 kritišką naują vertimą rusiškai išleido G. Anniskij

(Matvej Mlchovskij, Traktat o dvuch Sarmatijach). Dar iš senosios klasikinės graikų senovės tebekartojamas žinias apie Sarmatiją M. patikslino, ir apie ‚abi Sarmatijas' daug nauja pasakė. Daugiausia rašė jis ten apie totorius, jų kilmę ir papročius. Buvo paliesti senieji Sarmatijos gyventojai (gotai, alanai, vandalai, svevai ir kt.). Antroje veikalo dalyje M. davė pusiau etnografinį aprašymą D. L. K-tijos žemių (rusiškųjų sričių, Lietuvos, Žemaičių). Čia jis atitaisė Enėjaus Silvio Piccolominio klaidingas žinias apie Lietuvą ir Lenkiją. Davė jis žinių ir apie Maskvos valstybę. M. rašė blaiviai, be perdėjimų ir fantazijų, kurios tada buvo įpinamos, kai būdavo aprašinėjami svetimi kraštai. Lietuvos istorijai svarbesnė yra Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad an. 1506. Krokuvoje 1519 išėjęs I leidimas buvo konfiskuotas (jo išliko tik 2 egz.). II leidimas 1521 buvo pataisytas. III ir IV leidimai išėjo Pistorijaus ir Metzlerio rinkiniuose. Naujai išleista (su 1519 tekstu ir jo atmainomis) Scriptores rerum Polonicarum II, 1874. Nors M. istorijai kritikos daug prikišama (Borzemski), tačiau ji buvo pirmoji lenkiškai rašyta istorija, kuri plačiai pasklido. Kadangi ji buvo spausdinta, galėjo būti žymiai lengviau prieinama negu iki XVIII a. pradžios rankraštyje pasilikęs Długošas (žr.). M. tikslas buvo supažindinti priaugančią kartą su krašto istorija. Iki 1480 jis sutrumpino Długošo kroniką, o paskui tapo jos tęsėjas iki 1506. Vėliau tokiais Długošo tęsėjais buvo M. Bielski (žr.) ir M. Kromer (žr.). Šis plačiai naudojosi ir Lenkijos archyvais. M. to nedarė. Bet po Długošo (1480–1506) jis buvo pats įvykių liudininkas. Jo istorijoje yra svarbių žinių apie Lietuvą. Jis, pvz., žino ne tik apie šv. Kazimierą, kaip ‚po (jo) mirties stebūklų ženklais ėmė plisti jo garsas', bet ir apie Žygimantą Kęstutaitį, kurio garbei po mirties valstiečiai dainavę liūdnus posmus. M. išspausdino porą darbų ir iš med. srities.

Bostel, M. (Przewodnik nauk, i literacki) 1884; *St. Borzemski*, Kronika M. (Rozpr. wydz. hist.-fil. Akad. Umiejętn. 26, 1890, 99); *K. Morawski*, Historya Univ. Jagiellońskiego II, 118–122. Kitą senesnę bibliografiją žr. *G. Korbut*, Literatura Polska I, 1929, 152–153. Lietuvos etnografiją liečiančios M. ištraukos: *Z. Ivinskis*, Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933. *Z.I.*

Mieczysławska Makryna (m. 1869 II 11 Romoje), save vadinusi Minsko seserų bazilionų viršininke, kuri unitų vysk. siemaškos buvusi persekiota už tikėjimą ir nenorą atsimesti nuo unijos, rusų kalinta Vitebsko, Polocko kalėjimuose ir Medilo vienuolyne, kankinta, sužeista ir pagaliau 1845 drauge su 3 seserimis pabėgusi ir per Poznanę, Paryžių nuvykusi į Romą. Poznanėje įtikinusi arkiv. Przyluskį ir gavusi gydytojo pažymėjimą apie turimas kankinimų žaizdas bei arkiv. rekomendacinį raštą, kuriame Paryžiuje esą lenkų kunigai buvo paprašyti M. pristatyti į Romą. Naujai įsikūrusi lenkų rezurekcionistų vienuolija pasiėmė globoti M., ir kun. Jalowickis ją gabeno į Romą. Per Prancūziją M. buvo surengta triumfalinė kelionė: svarbesnėse sustojimo vietose (Lijone, Avinjone, Aixe, Marselyje) pristatyta vietos vyskupui ar klebonui, bažnyčiose sodinta presbiterijoje paaukštintoje vietoje ir t.t. Atvykusi į Romą 1845 XI 5 pristatyta pop. Grigaliui XVI, kuriam per vertėją kardinolą Mezzofanti atpasakojo savo kančių istoriją. Popiežius liepė kun. Jalowickiui visa tai užrašyti ir paskelbti viešumai. Netrukus po to atvykęs į Romą caras Mikalojus I audiencijoje pas popiežių (1845 XII 17), tvirtino, kad jokio kat. persekiojimo Lenkijoje nesama. Popiežius atsakė M. asmenyje turįs gyvą liudininką to, kas ten dedasi, ir parodė M. užrašus. Caras pažadėjo tą reikalą ištirti ir kaltininkus nubausti. Ištyrus paaiškėjo, kad Minsko bazilionų vienuolynas buvęs uždarytas jau 1834 ir kad to vienuolyno viršininkė buvusi ne M., bet Lewrzecka, o pati M. buvusi tik vienuolyno virėja ar tarnaitė. Lenkai atkakliai gynė M. garbę ir tapatybę. O tuo tarpu Romoje M. buvo laikoma beveik šventąja, regėtoja, pranaše ir net stebukladare. Ją lankydavo kardinolai, vyskupai, kunigaikščiai, o ypačiai lenkų emigrantai (Mickevičius jos paveiktas atliko išpažintį, Słowackis, aplankęs M., sudėjo jos garbei poemą), prašydami jos maldų, klausdami patarimo. Ypač didelės įtakos M. darė rezurekcionistams, kurie trumpam net buvo tapę benediktinais. M. susipažinusi su kunigaikštiene Odeschalki (Branickaite) ir gavusi iš jos pinigų, nupirko ir įsteigė Romoje bazilionų vienuolyną, kurios viršininke išbuvo ligi savo mirties. Pagaliau ir lenkų jėzuitas J. Urban 1923 išleistoje knygoje Makryna M. w swietle prawdy dokumentine medžiaga įrodė, kad M. buvusi ne Minsko bazilionų viršininkė, o paprasčiausia apgavikė, vienuolyno virėja tarnaitė Vinčienė ar Vinčiūtė, kilusi iš

žydų, kuri, pasisavinusi M. pavardę, per 25 metus sugebėjusi apgauti daugelį žymių asmenų.

A. Jałowicki, Opowiadania Makryny M. 1846; *J. Urban, S.J.,* Makryna M. w swietle prawdy 1923; *E. Majkowski,* Przyczynki do życia i sprawy Matki M. 1928; *W. Kwiatkowski, C.R.,* Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego 1942.

J.V.

Miečionys k. Mielagėnų vls., Švenčionių aps., 4 km nuo Mielagėnų, išsistatęs abipus vieškelio į Tverečių; kaime daug sodų ir šiaip medžių. Gyventojai yra susipratę lietuviai. Dar prieš I pas. karą vaikai buvo slaptai mokomi lietuviškai iš elementorių ir maldaknygių. Pirmas daraktorius buvo Mykolas Kuodis. Vėliau mokė miečioniškiai Juzė ir Anastazija Kuodytės, Anelė Kondratavičiūtė ir Liucija Kazačionkaitė. 1920 įkurta liet. mokykla Paliesiaus dv., Romualdo Brazinsko rūmuose. Vaikų pradžioje buvo 88. Tačiau 1920 X lenkams užėmus Vilniaus kraštą, dvare apsigyveno kareiviai, ir mokykla turėjo keltis pradžioje į Paliesiaus kaimą, vėliau į M. Prie mokyklos veikė vakariniai jaunimo kursai. 1924 mokyklą perėmė Švenčionių Ryto d-ja. 1927 X 7 lenkų administracinė valdžia užantspaudavo mokyklos butą ir uždraudė jai veikti. Tėvai siuntė prašymus į švietimo įstaigas, kad leistų mokyti vaikus lietuviškai, bet buvo įsteigta valdiška lenkų mokykla. Lietuviškoji mokykla atsikūrė vėl 1939, kai Vilniaus kraštas grįžo Lietuvai. Lenkų okupacijos metais M. jaunimas buvo susibūręs į Šv. Kazimiero d-jos skyrių, įsteigtą 1929 I 20, bet lenkų valdžios uždarytą 1936 VIII 21. Prie skyriaus veikė vaidintojų ir sportininkų kuopelės. Skyrius turėjo savo knygynėlį su 190 knygų. 1935 skyriaus nariai prenumeravo laikraščius: Vilniaus Rytojaus 8 egz., Jaunimo Draugo 9, Vilniaus Aušros 5 ir Gedimino Pilies 1 egz. 1935 skyriuje buvo 81 narys. 1934 skyriaus narių rūpesčiu M. kapinėse pastatytas akmeninis apie 7 m aukščio paminklinis kryžius. *V.Klb.*

Miedzogorskis Antanas (1752 ar 1753 — 1828 IX 2 Kaune), Darsūniškio klebonas, 1777 įšv. į kunigus. Jis neabejotinai bus tas Międzygórski, apie kurį rašo S. Morawskis savo atsiminimuose Szlachta-bracia (išsp. 1929), kad jis kilęs iš Ukmergės aps. bajorų šeimos, mokęsis Vilniuje pas jėzuitus, ilgai klebonavęs Rumšiškėse, o paskui Darsūniškyje, miręs Kaune ir palaidotas Darsūniškyje; buvęs visų mylimas, pasižymėjęs sąmojingumu, mokėjęs tris kalbas (lotynų, lenkų ir lietuvių) ir visomis tomis kalbomis rašinėjęs pamokomo turinio, dažnai pilnus sąmojo eilėraščius. Galimas dalykas, kad M. nebuvo bajoras, o koks valstiečių kilmės Kalnietis ar Užkalnis, susibajorinęs, kai stojo seminarijon (panašiai, maždaug to pat laiko kan. Kiprijonas Nazabitauskis faktiškai buvo valstiečių Zabičių kilmės). Deja, jokių žinių apie M. raštus neturime. Vis dėlto, M. padidina XIX a. pradžioj pagyvėjusios liet. literatūros autorių skaičių, o taip pat drauge su Rapolu Aleknavičium ir Antanu Strazdu rodo, kad tada ne tik žemaičiuose būta lietuvišką poeziją rašančių.

Vc. Biržiška, Kun. A. M. (Mūsų Senovė II, nr. 4, 1939).

V.M.

Miegalė pievinė (Succisa pratensis) karšulinių (Dipsacaceae) šeimos žolė, dažna Lietuvoje. Žiedai galveliškuose žiedynuose tamsiai mėlyni.

Miegas fiziologinis ramybės ir poilsio būvis, kai visiškai ar iš dalies neveikia sąmonė, kai valingieji raumenys visai atsipalaiduoja ir teveikia automatinės organizmo sistemos. Nervų sistema m. metu pailsi ir regeneruoja, atgauna savo jėgas ir papildo energiją sekantiems veiklos periodams. Medžiagų apykaitos procesai m. metu nenutrūksta, bet tik sulėtėja. Kai kurių autonominių sistemų, kurių žmogaus valia nekontroliuoja ar mažai kontroliuoja, veikla m. metu net sustiprėja. Taip aiškinami tulžies ar inkstų akmenų priepuoliai ir gimdymo procesai, kurie dažniausiai įvyksta nakties metu. Jaunas organizmas reikalingas ilgesnio m., suaugusiam užtenka 7 ar 8 val. m. Protinio darbo darbininkas reikalingas ilgesnio m., negu fizinį darbą dirbąs. Įmigusio žmogaus m. kurį laiką gilėja, vėliau į poilsio galą darosi ne toks gilus, paviršutiniškesnis, ir pagaliau nubundama. Miego metu žmogus atgauna tiek fizines, tiek dvasines jėgas. Rekonvalescentai, t.y. persirgę kokiomis nors ligomis ar po operacijų, reikalingi daugiau m. negu sveiki žmonės. M. galima sužadinti įvairiomis priemonėmis: vaistais, elektros srove ir t.t. Paroksizmaliniu m. vadinamas patologinis būvis, kuris būna po epilepsijos ar kitokiais atvejais.

Gyvijos žiemos m. žr. Hibernacija.

J.Mšk.

Miegel Agnes (g. 1879) vokiečių rašytoja. Gimusi Karaliaučiuje ir savo kūriniuose beveik išimtinai vaizdavusi šio krašto

žmones, istoriją, buitį. Mokėsi Veimare ir Bristolyje, tačiau nuolatine gyvenama vieta pasisirinko Karaliaučių (II pas. karo metu persikėlė į Bad Nenndorf, Hanoveryje). Viena pačių stipriausių baladžių kūrėjų vokiečių literatūroje M. susilaukė plataus pripažinimo, eilės žymių literatūrinių premijų ir Karaliaučiaus univ. garbės doktorato. Pirmoji knyga — Gedichte 1901 ir 1939, Balladen und Lieder 1907, Gedichte und Spiele 1920. Visi šie rinkiniai 1927 išleisti vienoje knygoje Gesammelte Gedichte. Čia randame tokias pagarsėjusias balades kaip Die schöne Agnete, Die Frauen von Nidden, Die Nibelungen, Das Märchen von der schönen Mete ir kt. Jose sėkmingai jungiama tikrovė, fantazija ir simbolinė prasmė, tematiniai aprėpiama plati istorinė perspektyva nuo mitų iki dabarties. Atgaivinamos senosios prūsų sakmės, legendos, riterių žygiai himninėse strofose. Kiti rinkiniai: Herbstgesang 1932, Du aber bleibst in mir 1949 (eilės iš pabėgėlių buities), Deutsche Balladen 1936. Apysakos: Das Bernsteinherz 1937, Heimgekehrt 1939, Mein Bernsteinland und meine Stadt 1944, Dorothee 1931, Gang in die Dämmerung 1934, Die schöne Malone 1926, Im Ostwind 1940, Die Blume der Götter 1949, Die Federball 1951 ir kt. M. prozoje daug prūsų kasdienės tikrovės, perpintos mitais ir legendine praeitimi. Dar išleista: Gesammelte Gedichte 1953, Gesammelte Balladen 1953, Seltsame Geschichten 1955, Märchen und Spiele 1955. *H.N.*

A. Miegel

Miegėnai k. ir dv. Surviliškio vls., Kėdainių aps., 9,5 km į š.v. nuo Surviliškio. Vietovė minima Vygando Marburgiečio kronikoje 1379, kada M. (Megene) buvo užpuolę kryžiuočiai. Čia 1863 III 6 kun. Antanas Mackevičius (žr.) pradėjo organizuoti sukilėlių dalinį, į kurį atvyko ir B. Dluskis (žr.). Į tą būrį prisijungė ir Panevėžio jaunimas. 1863 III 27 šį sukilėlių dalinį M. miškuose buvo užpuolę rusai, bet Dluskis su savo 120 šaulių vykusiai manevravo ir neleido rusų dviem daliniams net susijungti. Rusų buvo apie 30 užmuštų ir sužeistų, o sukilėlių nuostoliai buvo maži — tik 2 užmušti ir 3 sužeisti.

Miegligė, arba miego liga, kartais dar vad. negrų letargija, yra užkrečiama tropinių kraštų liga. Pagrindiniai jos požymiai yra nusilpimas, liesėjimas ir progresuojanti letargija, arba miegulys (mieguistumas). Jos centras yra Vidurio Afrika. M. epidemijos nuolatos pasireiškia V. Afrikos krante nuo Senegalo iki Mossamedes Angoloje ir iki Tumbuktos prie Nigerio upės. Be to, ji dažna Konge, Ugandoje, Rodezijoje, portugalų R. Afrikoje. Iš Ugandos ir Buseros ji plinta į p. į buv. vokiečių R. Afriką ir Tanganikos ež. sritį ir į š. — į Bahr-Elghazal teritoriją.

M. priežastis yra protozoiniai gyviai tripanazomos, kurių yra keliolika rūšių, bet žinomiausios Gambijos ir Rodezijos tripanazomos. Pirmoji labiau išplitusi, bet pastaroji sukelia žymiai sunkesnius susirgimus ir susirgusių mirtingumas yra neparastai didelis. Tripanozomas perneša musės glossina palpalis, o Rodezijoje — glossina morsitans. Tripanazomos gyvena ir randamos žmogaus, naminių gyvulių (galvijų, ožkų, avių) ir kai kurių medžiojamųjų gyvulių (laukinių ožių, antilopių) kraujuje, limfoje ir smegenų-nugariniame (cerebrospinaliniame) skystime. M. ir kitos tripanazominės infekcijos iki paskutinių laikų lėmė Afrikos žemyno apgyvenimą. Kaip Europoje maras, taip Afrikoje m. pakartotinai daugelyje vietų išmarindavo gyventojų daugumą. Daugelyje Afrikos vietovių m. yra išmarinusi žmones ir gyvulius. Tik po I pas. karo pavyko šiaip taip apvaldyti m. plėtimąsi. To pasiekta įvairiomis priemonėmis: 1. vietinių gyventojų masiniu profilaktiniu skiepijimu, 2. griežta kontrole asmenų, atvykstančių iš pandeminių sričių į neapkrėstas teritorijas, 3. sergančiųjų izoliavimu ir apsisaugojimu nuo musės cėcė (žr.) įgėlimų, 4. masiniu žmonių iškeldinimu iš apkrėstų teritorijų, 5. musės cėcė peryklų naikinimu, 6. apkrėstų gyvulių naikinimu ir 7. masiniu ir privalomu susirgimų gydymu. M. profilaktikai ir gydymui daugiausia vartojami įvairūs arseniko junginiai (triparsamidas ir melarsenas), suramino natrio junginiai (nafuridas, Bayer 205 arba germaninas) ir azomatiniai diamidinai.

Stitts, Diagnozis, Prevention and Treatment of Tropical Diseases I, 1942; *Cevil and Loeb,* Textbook of Medicine 1955. *D.Js.*

Miegos (Cyathus) lizdeninių (Nidulariaceae) šeimos grybas. Lietuvoje m. puvėsinės (C. Olla) ir m. rievėtosios

(C. striatus) laikosi ant puvančios medienos, rąstų, lentų ir kt.

Mielagėnai mstl., buv. vls. centras, Švenčionių aps., 25 km į š.r. nuo Švenčionių, prie Švenčionių – Tverečiaus vieškelio, 16 km nuo Tverečiaus; apie 700 gyv. M. valsčiuje 1931 buvo 8635 gyv., vls. plotas 220 km², naudojamos žemės 163 km², dirbamos 94 km². Apylinkės kalvotos. Mstl. įsikūręs pakilioje vietoje; per M. laukus teka Kančioginės upelis, Erzvėto ež. intakas. M. yra paštas, ligoninė, girininkija, priklausiusi Švenčionių miškų urėdijai. Dirvožemis įvairus, vyrauja smėlynai. M. buv. Kublickų nuosavybė, kurių rūpesčiu 1772 pastatyta klasikinio stiliaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, 1839 pagrindinai restauruota.

Mielagėnų bažnyčia

Kapinėse yra koplyčia su Kublickų giminės palaikais. Jau 1828 prie M. parapijos veikė mokykla, kurioje buvo apie 30 mokinių. M. parapija grynai lietuviška, turi per 4000 tikinčiųjų ir priklauso Švenčionių dekanatui. Pamaldos visada čia buvo lietuviškos, tik lenkų okupacijos metais įsakyta prieš pamokslą lenkiškai skaityti evangeliją. Čia daug veikė kun. K. Gumbaragis, antrosios bolševikų okupacijos metu ištremtas į Sibirą (grįžęs mirė Adutiškyje 1958). Jis, ugdydamas parapiečių tautinį susipratimą, daugeliui jaunimo padėjo išeiti mokslus, ragino organizuotis kultūriniam darbui, platino spaudą. M. parapija turėjo stiprų bažnytinį chorą ir dūdų orkestrą, vedamą D. Buroko. 1920–39 M. buvo lenkų okupuoti ir visa lietuviškoji veikla valdžios trukdoma. Iš 1922 M. valsčiuje veikusių Švenčionių Ryto d-jos išlaikomų liet. pradžios mokyklų Bernotuose, Juodgalviuose, Kieriškėje, Krikonyse, Miečionyse, Molikuose, Rubelninkuose ir Salamiankoje, po 1927 teliko Juodgalviuose ir Bernotuose. Tėvai, kurie protestavo dėl liet. mokyklų uždarymo ir bandė neleisti savo vaikų į lenkiškas valdžios mokyklas, buvo lenkų valdžios nubausti pinigais arba kalėjimu. Netekę savų mokyklų, tėvai ryžosi namuose mokyti savo vaikus. M. miestelyje veikusioje 6 skyrių valdiškoje mokykloje lietuvių kalba dėstyta kaip neprivalomas dalykas vieną kartą per savaitę, nors beveik visi tą mokyklą lankę vaikai buvo lietuviai. Iš lenkų okupacijos metais veikusių organizacijų ypač pasižymėjo Šv. Kazimiero d-jos skyrius (įst. 1928 IX 2, lenkų uždarytas 1936 VIII 21), turėjęs apie 56 narius, 222 knygų knygynėlį, sporto kuopelę, kuri rungėsi su kitomis kuopomis. Skyrius globojo nepilnamečius, iš kurių buvo sudaryta vaikų kuopelė. Be dažnų vaidinimų, skyrius rengdavo minėjimus, paskaitas, šventes, iškylas. Šventaisiais 1933 metais M. pastatytas paminklinis kryžius. Be to, čia veikė Švenčionių Ryto d-jos skyrius, turėjęs 30 narių; Ryto d-ja laikė skaityklą ir knygynėlį su 357 knygomis, aprūpino mielagėniškius periodine spauda ir 1935 IX 8–11 surengė skaityklos bute didžiulę liet. liaudies meno parodą, kurią atlankė per 3000 žmonių. M. valsčiaus lietuviai nedalyvavo 1922 I 8 rinkimuose į vad. Vidurinės Lietuvos (Litwa Środkowa) seimą; iš 2309 rinkikų balsavo tik 341. Rinkimuose į seniūnijų tarybą, kai 1933 XI 10 buvo renkama ne pagal reguliaminus, lietuviai įteikė protestą, kad 90% rinkikų nežinojo, kuriai apygardai priklauso ir rinkimuose nedalyvavo. 1939 M. vls. seniūnijų rinkimuose į tarybą išrinkta 187 lietuviai, 54 lenkai, 15 rusų ir 3 gudai. M. lietuviai pasirašė 1922 VII 25 memorandumą Lietuvos prezidentui apie žiaurų lenkų elgesį Vilniaus krašte. M. parapiečiai per savo klebonus yra aukoję 1922 Švenčionių prieglaudos išlaikymui ir 1928 liet. politinių kalinių šelpimui. 1928 vasarą suomių mokslininkas V. J. Mansikka, padedamas Alf. Bielinio, rinko M. apylinkėje liet. folklorą. II pas. karo metu M. apnaikinti. M. apylinkėje kilę veiklieji lietuviai: dr. St. Čepulis (Vilniaus univ. stomatologijos prof.), kun. T. Burokas, kun. J. Stakauskas, plk. R. Burokas, plk. M.

Kalmantas, Salomėja Narkeliūnaitė, D. Mačėnas, J. V. Subačiai, Maldžiūnai ir kt. *V.Klb.*

Miẽlanai k. Obelių vls., Rokiškio aps., 9 km nuo Obelių; 1923 buvo 19 ūkių ir 105 gyv. Čia yra nedidelis piliakalnis. Kalva sudaro 30 × 25 m, aukštis š. dalyje 4 m, iš kitų šonų — iki 15 m. Pietinis šlaitas gana nuolaidus, r. ir v. statesni. Paviršius ariamas, dirvožemis ir podirvis — raudonas molis. Piliakalnio viršuje kultūrinis sluoksnis išardytas beriant. Rasta molinių puodų šukių, akmeninio kirvuko dalis, išgrąža, galąstuvas, žvėrių ir gyvulių kaulų. Daugiau kultūrinio sluoksnio liekanų yra piliakalnio pašlaitėse, kur jo storis siekia 10–15 cm. Šis sluoksnis suplautas iš piliakalnio viršaus. 1933 piliakalnį tyrinėjo P. Tarasenka. Šiaurinėje piliakalnio dalyje iškasta 20 m ilgio ir 2 m pločio perkasa. Bandomųjų kasinėjimų metu paaiškėjo, kad piliakalnis nuo sausumos pusės buvo atskirtas 6 m pločio ir 1,8 m gylio grioviu, kurio sienelės buvo stačios ir jų molinis paviršius apdegintas. Griovys dabar yra užvirtęs, iki 1 m gilumo pripildytas smėlingos žemės, maišytos su angliasuodžiais. Giliau ir griovio dugne susidurta tik su angliasuodžiais. Gilesniuose sluoksniuose aptikta puodų šukių, arklio ir kiaulių dantų. Pačiame piliakalnyje surasta: kaulinio įrankio fragmentas, akmeninio kirvuko dalis, puodų šukių ir kt. Puodai lipdyti rankomis, gerai degti, daugumas 15–20 cm skersmens, kraštai turi atbrailas, dugnai lygūs. Vyrauja brūkšniuota ir grublėta keramika. Be to, r. piliakalnio pašlaitėje rastos trinamosios girnos, padarytos iš pilko granito, 60 × 42 × 30 cm dydžio, geldos pavidalo. Piliakalnis buvo gyvenamas prieš Kristaus gimimą, vėliau nenaudotas. Radiniai Vytauto D. kultūros muziejuj ir Rokiškio kraštotyros muziejuj.

P. Tarasenka, M. piliakalnis (Gimtasai Kraštas 2, 1934, 85–87). *J.P.*

Mielanų ežeras Obelių vls., Rokiškio aps., 1 km į š. nuo Sartų ež., 22 ha ploto, paviršius 102,5 m nuo j.l.; per Sartų ež. priklauso Šventosios (Neries) baseinui.

Mielautinė mielaujama suaugusių niūniuojama dainelė, vaiką paėmus į rankas, ją supant ir mielaujant. Ji pradedama, kartais ir baigiama, pastoviu priedainiu ‚mielu, mielū...', o dainelei žodžius prisirenkant kiekvienu metu kitus, dažniausiai paimant iš lopšinių, kėkautinių ir pn.

Mielavimas mažų vaikų, apimtų rankomis žaidžiamasis sūpavimas, paprastai niūniuojant mielautines.

Mielaviškiai (vok. Mehlawischken) kaimas Labguvos aps., Papelkių paštas, prie plento Miellaukiai – Įsrutis. Pro M. teka Parvos upelis (kair. Nemunyno intakas). 1939 buvo apie 250 gyv. Statant plentą aptiktas plokštinis griautinis kapinynas ir arklių kapų.

Mielcke žr. Milkus.

Mieleckis (Mieliesius) Augustinas žr. Rotundas, Augustinas.

Mielės (Saccharomyces) aukšliagrybių (Ascomycetes) klasės vienaceliniai kiaušiniškos formos grybai; micelio neturi. Gamtoje sutinkamos vaisių paviršiuje, žiedų nektare. M. patekusios į skystą organinių medžiagų aplinkumą (pvz. cukrinę, krakmolinę) atitinkamoje temperatūroje ima daugintis. Dažniausiai dauginasi pumpuravimo keliu, kada nelyginant pūsdamosi sukelia atšakas. Tuo pat metu senosios celės branduolys pasidalija į du, kurių vienas su plazmos dalimi pereina į naująją vad. dukterinę celę. Celės tuo būdu pumpuruodamosi sudaro ištisą m. telkinį (koloniją). Stokojant drėgmės bei maisto dauginasi kitaip. Celės protoplastas pasidalija į 4 dalis, sudarant sporas vad. aukšliaspores, pačiai senajai celei tampant aukšleliu. Susidarius tinkamai gyvenimo aplinkumai šios aukšliasporės atsipalaiduoja iš aukšlelio, virsdamos vėl savarankiškomis m. celėmis.

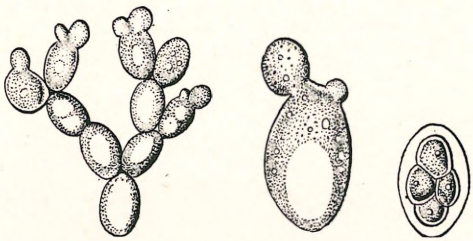

Mielių pumpuravimas (atsišakojimas); sporų susidarymas (dešinėje). Padidinta 1000 kartų

Prekyboje m. paprastai suspaudžiamos su krakmolu ir sudaro beveik baltą, truputį pilksvai gelsvą masę. Presuotos m. gaminamos specialiose gamyklose ar spirito varyklose. Šaltoje vietoje m. išlieka gajos apie 2 savaites. Praktikoje įdėjus m. gabalėlį į cukringą ar krakmolingą skystį ir davus atitinkamą temperatūrą, jos sparčiai pradeda daugintis, sukeldamos rūgimą

(alkoholinį, duoninį). M. turi iki 50% lengvai virškinamų baltymų ir daug kitų žmogaus ir gyvulių organizmui reikalingų medžiagų, pvz. vitaminų (B ir G), mineralinių druskų (kalio, kalcio, magnio, fosforo ir kt.). M. dažnai vartojamos gydyti įvairioms ligoms: furunkulams, egzemoms, žarnų katarui, vidurių užkietėjimui ir kt. M. ekstraktas naudojamas kraujui valyti. M. yra daug rūšių, iš kurių minėtinos m. vyninės (S. ellipsoideus), laukinės m. sutinkamos vynuogėse, vyšniose, slyvose, agrastuose. M. alinės (S. cerevisiae), kultūrinės m. vartojamos alui, pyragui raugti. Plg. Rūgimas. Lietuvoje presuotos m. pradėta gaminti dar prieš I pas. karą. Nepriklausomoje Lietuvoje veikė keli m. fabrikai, pvz. Mielspir Kaune, Nektaras Antanave, St. Montvilos ir įpėd. Panevėžyje, Tilžės m. fabrikas Klaipėdoje. *J.Rkt.*

Mieleška 1. Simforijonas Juozapas (1804 VI 1 Knabikų k., Mažeikių vls. — 1868 VIII 9 ten pat) lietuvis kunigas domininkonas, veikęs Latvijoje. Kai vyskupas visus domininkonus iš Rygos perkėlė į Agluoną Latgaloje, M. paliko klebono Landsbergio pagalbininku. Mokėjo daug kalbų, buvo iškalbus, teologiškai stiprus pamokslininkas, uoliai pasireiškė sielovadoje Rygoje, Alšvangoje ir 6 m. arti savo tėviškės Kuršo Lėnuose. Palaikė artimus ryšius su S. Daukantu. Parūpino latvių kalba maldų, Švč. Mergelės Marijos Valandas, Rožinį, giesmių. Lėniečiai M. atminimui buvo atspausdinę lotynų kalba knygutę, kurios vardas ir turinys nežinomas. Palaidotas Leckavoje. Latvių kalba parašė ir išleido vertingą visų metų pamokslų rinkinį vardu Sprediki (1849), kuris iki II pas. karo dar tebebuvo Latvijoje vartojamas. Be to, 1866 Rygoje išleido Peespeests grehzineeks us atgreschanohs (Nusidėjėlis priverstas atsiversti). Lietuviškai jo turime Kningele apej žinias Draugistes nuositurieiimo arba pamokinimas kaip rejk girtibę pamesti (Petrapilyje 1864).

Wolniak (J. Giżycki), Wiadomości o dominikanach prowinciej litewskiej 1917; *J. Tumas,* Juozapas Simforijonas M. (Tiesos Kelias 7–8, 1932, 448–451); ('') Kunigai lietuviai rašę latviškai (t. p. nr. 9, 646 psl.). *S.Mtl.*

2. Vincentas (g. 1893 I 8 Paliepių k., Ariogalos vls., Kėdainių aps.) kunigas. 1910 baigė Šv. Kotrynos gimn. Petrapilyje, 1915 Mogiliavo kun. seminariją, kunigu įšv. 1915 IX 27, 1918 baigė Petrapilio dvasinę akad., gaudamas kanono teisių kandidato laipsnį. 1916 kaip Lietuvių tremtinių centro komiteto narys lankė ištremtuosius Kijevo gub. lietuvius. 1917 dalyvavo Liet. seime Petrapilyje. 1918 buvo Liaudies s-gos įgaliotiniu ir vėliau kaip Lietuvos Valstybės Tarybos atstovas rūpinosi grįžtančiais lietuviais iš Rusijos. Nuo 1918 Panevėžio Šv. Stanislovo bžn. vikaras ir Saulės d-jos vakarinių kursų tikybos mkt., nuo 1919 Panevėžio lenkų gimn. kapelionas. 1920 nuo krikščionių demokratų partijos išrinktas į Steigiamąjį Seimą. 1921 karmelitų jaunimo ‚Pavasario' vidurinės mokyklos kapelionas, nuo 1922 Šv. Kryžiaus (karmelitų) parapijos Kaune administratorius. M. gyvai reiškėsi visuomeninėje veikloje: 1925–26 Katalikų veikimo centro pirm., ilgametis Šv. Juozapo darbininkų d-jos pirm., Lietuvos ‚Karitas' s-gos pirm. ir kt. Bolševikų išvežtas į Sibirą ir tik 1956 grąžintas Lietuvon.

Kun. V. Mieleška

Mieliagrybiai (Saccharomycetaceae) aukšliagrybių (Ascomycetes) grybų šeima.

Mieli Brolej, kurie sermegas dewite, kajmuose giwenate ir sawo rankomis dirwa arete... 1864 sukilėlių plačiai paskleistas atsišaukimas, kurį paruošė Vilniaus ‚raudonieji'. Atsišaukimą ištisai perspausdino A. Janulaitis (Karo Archyvas I, 1925, 219–220 psl).

Mielinas (iš gr. myelos ‚kaulų smegenys') anatomijoje į riebalus panaši medžiaga, sudaranti svarbiausią nervo minkštiminio apdangalo dalį.

Mielitas (iš gr. myelos, kaulų smegenys') medicinoje — nugaros smegenų uždegimas.

Miẽlkiemis (vok. Mehlkehmen, surusinta Kalinino) bžk. ir dv. Stalupėnų aps., Pisos upės krante, tarp Tolminkiemio ir Vištyčio; 680 gyv. (1939). Apylinkės kalvotos, aukščiausios vietos: Dumbelių kalnai 232 m nuo j.l., Pilies kalnas (204), Lazdynkalnis (232). Bažnyčia statyta 1692, ilgą laiką pamaldos buvo laikomos lietuviškai. Čia dirbo šie protestantų kunigai, pasižymėję liet. bažnytinėje literatūroje: 1692–1708 Jonas Berendtas, naujai peržiūrėjęs Kleino Giesmių Knygas ir Maldų Knygeles, tvarkęs ir prižiūrėjęs 1735 išleisto Šv. Rašto vertimą; 1710–11 Gabrielius Enge-

lis (žr.) ir 1736–53 Petras Gotlibas Milkus (Mielcke).

Miellaukiai (vok. Mehlauken, surusinta Zalesje) mstl. ir dv. Labguvos aps., prie gležk. Tilžė–Karaliaučius. Vietovė su priemiesčiuku Oleksu 1939 turėjo 2471 gyv., veikė aps. ligoninė, miškų urėdija, našlaitynas. Pro miestelį teka Timbra (kair. Nemunyno intakas) bei Mielava, kuri toliau įteka į Timbrą. M., būdami ant ribos tarp Pakalnės žemės ūkių plotų ir didelio miškų masyvo pietuose, jau seniai buvo žymi tų kraštų produktų apyvartos vieta, todėl čia buvo didelė javų ir galvijų prekyvietė, veikė stambios miško medžiagų apdirbimo įmonės, uogų (ypač mėlynių, aviečių) supirkimo bei apdirbimo punktai ir kt.

Mielžyński Maciej (1790–1870) 1830 sukilimo dalyvis, kilęs iš senos D. Lenkijos bajorų (grafų) šeimos, davusios Lenkijai keletą aukštų valstybės pareigūnų ir karių. Mokėsi prancūzų gimn. Berlyne ir Berlyno univ. Už konspiracinę veiklą 1823 suimtas ir laikytas vienerius metus Torunės kalėjime. 1830 išvyko į Varšuvą ir įstojo į Poznanės eskadroną. Iš Varšuvos išsiųstas į Lietuvą, kur buvo gen. Stanislovo Chłapowskio adjutantu. Lietuvos sieną perėjo 1831 V 21, kovojo su rusais prie Lydos, Varėnos, Kėdainių ir kitur. Sukilime pasiekė majoro laipsnį. Gelgaudo korpusui perėjus į Prūsus, M. išvyko Prancūzijon. Po poros mėn. grįžo į D. Lenkiją, kur buvo suimtas ir laikytas kalėjime iki 1834. Paleistas kurį laiką ūkininkavo ir savo dvare buvo įsteigęs žemės ūkio mokyklą. 1836 buvo vienas iš steigėjų mokslo d-jos Towarzystwo Naukowej Pomocy, kuri vėliau pavadinta jo vardu. Jis pirmininkavo tai d-jai 20 metų. Kurį laiką buvo Prūsijos seime Berlyne, 1862 persikėlė į Lenkiją, kur Kališo srityje turėjo dvarų. Jo žygio į Lietuvą atsiminimai išsp. Wyprawa na Litwę, opowiedziana według zapisków Hr. Macieja Mielżyńskiego 1908. 1831 sukilime Lietuvoje dalyvavo ir du M. broliai: Severinas Dembińskio vadovybėje (jo ir Juozo vardu Poznanėje pavadintas muziejus) ir Ignacas, žuvęs prie Šiaulių. *J.P.*

Mienicki Ryszard (1886 VII 28 Lenkijoje — 1956 I 29 Torunėje) lenkų istorikas. Gimnaziją baigė Rygoje, 1904 įsirašė į Petrapilio univ. istorijos-filologijos fak., 1906 persikėlė į Jogailos univ. Krokuvon, kur studijavo istoriją. 1910 gavo filosofijos dr. laipsnį. 1911 dar studijavo teisę Tartų univ. 1912–15, vadovaujant prof. J. K. Kochanowskiui, M. dirbo prie Varšuvos mokslo d-jos ruošiamo išleisti šaltinių leidinio Kodeks Dyplomatyczny Mazowiecki. 1915 mobilizuotas į rusų kariuomenę, baigė karininkų mokyklą. 1918 XI įstojo į lenkų kariuomenę. 1921 pasitraukė iš kariuomenės atsargos mjr. laipsniu. 1921–22 dėstė istoriją Jogailos gimn. Vilniuje. 1921–44 dirbo Valstybiniame Vilniaus archyve. 1923, apgynęs habilitaciją, tapo St. Batoro univ. Vilniuje doc., o nuo 1930 prof. Taip pat nuo 1932 dėstė lenkų istoriją Vilniaus aukštojoj politinių mokslų mokykloj. 1940 bolševikų areštuotas ir pasodintas Lukiškių kalėjiman. 1945 repatrijavo į Lenkiją, kur 1945–56 profesoriavo M. Koperniko univ. Torunėje. Savo moksliniuose darbuose M. ypatingai domėjosi XVII a. Lietuvos-Lenkijos istorija, D.L.K. archyvų istorija bei šaltinių leidimu. Gerai pažino XVI–XVII a. Pabaltijo ir Skandinavijos problemas. Darbuose plačiai naudojosi archyvine medžiaga ir buvo objektyvus. Svarbesnieji darbai: Utrata Smoleńska w r. 1654 i sprawa Obuchowicza (Kwartalnik Litewski 1940); Pierwszy zatorg Jerzego Lubomirskiego z Janem Kazimierzem 1651 r. (Z okolic Dźwiny 1911); Stanisław Radziejowski, wojewoda łęczycki (Prz. Narodowy 1911); Ostatnie lata Hieronima Radziejowskiego (Prz. Historyczny 1911); Halszka Słuszczańka (Litwa i Ruś 1912); Poglądy polityczne w dziejopisarstwie polskiem XVII w. (Prz. Hist. 1913); Aleksander Jabłonowski (Prz. Narodowy 1913); Archivum Akt Dawnych Wilnie w okresie 1795–1922 r., 1923; Sprawozdanie witebskiego gubernatora o powstaniu w Inflantach w r. 1863 (Ateneum Wileńskie 1924); Powstanie w Radoszkowicach w r. 1831 (At. Wil. 1925); Wileńska Komisja Archeograficzna 1925; Notatka o zaginionem archiwum Jaroszyńskich w Kunie (Archeion 1927); Diarjusz Walnej Rady Warszawskiej z 1710 r., 1928; Pierwsze 10-lecie Uniwersytetu Stef. Batorego w Wilnie (Księga Pamiątkowa U. S. B. 1929); Jan Piotr Dworzecki-Bohdanowicz, kurator drukarni uniwersyteckiej, zapomniany heraldyk 1773–1840 (t. p.); Egzulancy Połoccy 1563–1580 (At. Wil. 1934); Ziemia nowogródzka w dobie porozbiorowej 1935; Archivum Murawjewskie w Wilnie 1937; Archiwum Państwowe w Wilnie 1934; Zeznania i zobowiązania uczestników powstania r. 1830/31 na Litwie

w świetle akt śledczych 1938; Archiwum Akt Dawnych w Witebsku 1939; Księga Batorjańska. Zbiór dokumentów ku uczczeniu 350-letniej rocznicy zgonu króla Stef. Batorego 1939; Inwentarzy dóbr biskupstwa chełmeńskiego z XVII i XVIII w. I 1955, II 1956, III (palikęs rankraštyje); Rationes hetmana Krzystofa Radziwiłła z r. 1635 (Zapiski Tow. Nauk. w Toruniu 1–2, 1949).

(L. Żytkowicz, R. M. (Zapiski Historyczne 1–3, 1957). *R.Krs.*

Mieres mst. Ispanijoje, į p. nuo Oviedo; per 12.000 gyv. (1955). Gyvojo sidabro, sieros ir akmens anglies kasyklos.

Miereveld (Mierevеldt, Mierevelt) Michiel Jansz van (1567–1641) olandų tapytojas, portreto meistras, Delfte turėjęs didelę dirbtuvę. Tarnaudamas Oraniečių dvarui portretavo Vilhelmą I, princus Fridrichą Heinrichą ir Maurikijų bei daugelį kitų žymių asmenų Haagoje ir Delfte. Jo darbai pasižymi kontūro paprastumu ir ramiomis spalvomis, vėliau gavo Halso (žr.) įtakos.

Mieris olandų tapytojai: 1. Frans van Senasis (1635–1681), Dou (žr.) mokinys Leidene. Jo kūryba priklauso Dou tapytojų grupei, kurių mažo formato paveikslai, atlikti tiksliu piešiniu ir lygia dailia tapysena, platesnei publikai buvo suprantamesni negu Rembrandto darbai. Geriausius darbus M. sukūrė nuo 1657 iki 1665. Jie vaizduoja olandų pasiturinčios miesčionijos buities scenas: elegantiškas draugijas kultivuotuose interjeruose.

2. Willem van (1662–1747), (1) sūnus, žanro ir portreto meistras Leidene. Susiformavo tėvo įtakoje ir buvo iš pradžių jo tradicijos tęsėju, vėliau perėjo prie mitologinių ir bukolinių temų.

Mierlauks (Frīdfelds) Aleksis (1866–1943) latvių aktorius ir režisorius. Nuo 1890 vaidino Rygos latvių teatre, nuo 1904 ima režisuoti. Yra pastatęs apie 100 scenos veikalų, jų tarpe ir Rainio Ugnis ir naktis. 1919–21 buvo Nacionalinio teatro pirmasis dir. Meistriškai inscenizavo realistinius veikalus. M. taip pat buvo vienas žymiausių charakterinių latvių teatro aktorių. 1937 jam paskirta Tėvynės premija.

Mierosławski Ludwik (1814–1878) lenkų karo istorikas. Mokėsi Lomžos karo m-loje ir iki 1831 tarnavo kariuomenėje. 1831 dalyvavo sukilime; po to pasitraukė Paryžiun, kur 1842 priklausė ‚Demokratijos draugų' sambūriui ir 1845–46 sudarė planus naujam sukilimui. 1846–48 Poznanės sukilimo vadas. Čia buvo suimtas ir nuteistas mirti, bet sukilėlių išlaisvintas. Vėliau kovojo prie Miloslavo ir kitur. Po šio nepavykusio sukilimo vėl apsigyveno Paryžiuje. 1861 Genujos lenkų karo akad. dir. ir 1863 sukilimo vadovybės narys. Išsp. eilę vertingų darbų ypač iš lenkų sukilimų. Histoire de la révolution de la Pologne 3 tt. 1835 (²1838), Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831 8 tt. 1845–48, Powstanie Poznańskie w r. 1848 (²1860), De la Nationalité Polonaise dans l'equilibre européene 1856, Histoire de la Commune polonaise du X au XVIII siècle, Szachy polskie 1848 ir kt. Svarbūs jo atsiminimai, paruošti J. Freilicho, Pamiętnik (1861–63) 1924.

L. Mierosławski

G. Korbut, Literatura polska III, 1930.

Mierzyński Antoni (1829–1907) lenkų klasikinis filologas, tyrinėjęs sen. baltų ir lietuvių religiją. Klasikinę filologiją studijavo Göttingeno, Halės, Leipcigo ir Berlyno univ., 1857 gavo dr. laipsnį Berlyne. Kurį laiką dirbo Poznanės gimn., 1863–69 graikų k. prof. Aukštojoje Varšuvos mokykloje, vėliau Varšuvos univ. Sen. baltų ir liet. religija susidomėjo gana anksti; pradžioje jis skaitė romantikų darbus (T. Narbuto, J. I. Kraševskio ir kt.), tačiau jo kritiškas žvilgis tuojau nukrypo į šaltinius. M. pagrindinai išnagrinėjo J. Lasickį ir šį nuvertino iki nepatikimų rašeivų. Taip pat peržvelgė ir visas pramones apie Krivę bei Romuvą, sukeldamas romantiškai nusiteikusiusios lietuvių visuomenės nepasitenkinimą. Prieš jo darbus taip pat pasisakė savo jaunystėje K. Būga, A. Jakštas ir kt. Pirmas išdrįsęs naudotis Mierzyńskiu buvo P. Klimas, kurio Lietuvių senovės bruožų (1919) skirsnis apie liet. religiją parašytas jau pagal M. darbus. Kiti lietuviai, vėliau rašę apie liet. tikėjimą, M. tyrinėjimus laikė objektyviais ir jais naudojosi, nors M., nemokėdamas lietuvių k. ir daug ko nepažindamas, yra padaręs ir klaidingų išvadų. Sen. baltų ir liet. tikėjimo klausimais M. yra rašęs daug straipsnių lenkiškai, rusiškai, vokiškai ir prancūziškai, kurių daugumas pasirodė ir atskirais atspaudais. Pagrindiniame jo darbe Źródła

do mytologii litewskiej (I 1892, II 1896) duotas apypilnis sen. baltų ir lietuvių tikėjimo šaltinių ištraukų rinkinys iki XV a. vidurio. Čia jis tuos šaltinius interpretavo, bet nepadarė gilesnės mokslinės sintezės. Iš kitų jo darbų mūsų sen. tikėjimui svarbūs: Jan Łasicki źródło do mytologii litewskiej (Rocznik Tow. Przyjaciół Nauk w Krakowie XVIII, 1870), Jan Lasickij i ego sočinenije (Trudy III archeologičeskago sjezda 1878), O nadrovskom žrece ognia Crive (Trudy IX archeol. sjezda v Vilnie I, 1895), Romove (Trudy X archeol. sjezda v Rige 1896, I, 1899), Romowe (Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Poznańskiego XVIII, 1900), Nuncius cum baculo (Wisła IV, 1895), Das Eid des Kestutis im Jahre 1361 (Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia 18, 1892–93), Przysięga Kiejstuta (Roczn. Tow. Przyjaciół Nauk Poznańskiego XX, 1894) ir kt. Jo raštų, liečiančių baltų religiją, bibliografiją davė Z. Ivinskis (Senovės lietuvių religijos bibliografija 1938). *A.Mž.*

Miesčionė upelis Daugų vls., Alytaus aps., Suvingio ež. (Karmės, Nedingės, Merkio, Nemuno) v. intakas, 5,2 km ilgio.

Miesnieks 1. Jonass (g. 1896) latvių rašytojas. 1930 baigė Latvijos univ. teisės fak. Teisėjas. Išleidęs apysakų knygas: Siržu asinis (Širdžių kraujas) 1936, Dukas kungs un viņa māja (Dukos ponas ir jo namai) 1946, Dzīvības neprāts (Gyvybės beprotiškumas) 1949; romanus — iš kurių stipriausias Bērzupju ģimenes portrets 1935. Rašęs ir eilių — rinkinys Balsis (Balsai) 1937.

2. Kārlis (g. 1887) latvių dailininkas, (1) brolis. 1915 baigė Štiglico meno mokyklą Petrapilyje. Nuo 1922 Dailės akad. Rygoje dėstė paišybos kursuose ir kurį laiką kartu su Lībertu vedė privačią dailės studiją. Po kelionių Prancūzijoje iš dalies atsisakė rusų tapybinės mokyklos įtakų ir ėmė sekti Courbet realizmą. Savo laiku buvo žinomas Rygos pasiturinčių miestiečių portretų tapytojas. Kūrė taip pat didelio formato ir sunkokos kompozicijos aliejinių paveikslų. Nuo 1920 dalyvavo parodose Latvijoje ir užsienyje. *H.N.*

Miestas didelė gyvenama vietovė, administracijos, prekybos, amatų, susisiekimo, pramonės ir kultūros centras.

M. istorija yra labai sena. M. vystėsi savarankiškai įvairiose žemės rutulio vietose, kaip tam tikro laipsnio pasiekusios civilizacijos apraiška. Pirmieji mums žinomi m. atsirado Viduriniuose Rytuose, pvz. Jerichonas (žr.) Palestinoje, Urukas, Uras, Kišas (Mezopotamijoje), Anau, Susa (Turkestane), Pekinas (Kinijoje), Kahunas (Egipte) ir kt. M. užuomazgų sutinkame ir senosios Amerikos kultūrose (pvz. aztekų, inkų, majų).

Antikinėje Graikijoje m. (polis) buvo neabejotinas politinio ir kultūrinio gyvenimo centras. Ten susikūrė miesto-valstybės sąvoka, kurios politinius pagrindus aptarė savo raštuose Platonas ir Aristotelis. M.-valstybės tradicijos buvo tęsiamos viduramžyje (Italijoje) ir naujaisiais amžiais (Hanzos miestai, Dancigas), pastaruoju laiku kalbama apie Berlyną, kaip apie m.-valstybę. Romos istorijoje m. buvo visų pirma apsigynimo ir administraciniai centrai. Jie tarnavo taip pat kolonizaciniams tikslams (oppidum, urbs, civitas, villa). Senasis pasaulis turėjo taip pat savo didmiesčius, su maždaug visais dabartinių didmiesčių gyvenimo ypatumais. Kai kurie žymesnieji didmiesčiai: Atėnai — 110.000 gyv., Korintas — 70.000, Aleksandrija — 500.000, Seleukija — 500.000, Efezas — 200.000, Roma — per 1 mil. gyv., Kartagina — 700.000. Kai kurie jų išsilaikė ilgus šimtmečius, kiti greitai iškilo ir vėl sunyko.

Pereinamuoju metu iš senovės į viduramžius daugumas senųjų m., ypač Europoje ir Viduramžio jūros baseine, buvo sugriauta, kiti neteko senosios savo reikšmės. Atsirado nauji civilizacijos židiniai, kuriuose ėmė žiestis nauji m. Jų atsiradimui ir istorijai tirti yra paskirta, ypač pastaruoju metu, daug studijų. Europos m. istorijoje ypač išsiskiria trys tokie židiniai: Š. Italija, Š. Prancūzija ir Flandrija ir R. Europos bei Baltijos jūros baseino erdvė. Aiškinant atskirų sričių m. iškilimo klausimą, sukurta įvairių teorijų. Vieni aiškina, kad prekyba, kiti — kad pramonė ir amatai buvo pagrindinis m. atsiradimo ir augimo faktorius.

Benagrinėjant Pabaltijo ir R. Europos m. klausimą, daugiausia ginčų sukėlė problema, kokį vaidmenį suvaidino vokiškoji įtaka tos erdvės m. raidai. Pastaruoju metu, atrodo, daugiausia pritarimo randa vidurio nuomonė, derinanti vokiečių įtaką su vietiniais elementais, nulėmusiais tos erdvės m. istoriją (H. Ludat). Dar prieš oficialų m. teisės suteikimą (locatio) dažniausiai toje pačioje vietoje buvo didesnis ar mažesnis žmonių susibūrimas, kuriam

galima taikyti m. vardą. Ne tik Rusijoje daugelis m. išaugo savarankiškai, bet taip pat ir Lietuvoje bei Lenkijoje. Prekyvietė ir vienoki ar kitoki sustiprinimai buvo tas elementas, aplink kurį žiedėsi m.

M. istorija Lietuvoje ligi šiol maža tetyrinėta. Ypač trūksta apibendrinamo sisteminio veikalo, kuriame būtų bandyta nušviesti bendra Lietuvos m. istorija. Atskirų m. istorijai yra pasirodę nemaža monografijų. Daugumos Lietuvos m. pradžia susieta su legendomis, iš kurių pati populiariausia yra Vilniaus įkūrimo legenda (žr. Geležinis vilkas). Iš tikrųjų, tik vad. m. teisės (magdeburgijos arba kurios kitos) suteikimas gali būti susietas su vienu ar kitu asmeniu, o pats m. paprastai yra ilgų amžių ir kolektyvinių pastangų vaisius. Lietuvoje, kaip ir R. Europoje, m. pirmiausia atliko dvi funkcijas: strateginės vietos ir prekybos centro. Pilis ir prekyvietė buvo beveik kiekvieno m. užuomazgoje.

Naujas laikotarpis Lietuvos m. istorijoje prasidėjo su Gedimino laikais, kai jis ėmė kviestis pirklius ir amatininkus iš V. Europos. 1387 Vilniui buvo suteikta Magdeburgo teisė. XV a. miesto teisės buvo suteiktos ir kitiems Lietuvos miestams: Trakams, Polockui, Vitebskui, Smolenskui, Kijevui, Žitomirui, Sluckui, Minskui, Naugardukui, Luckui, Brastai, Drohičinui, Kaunui ir Gardinui. Didžiausio klestėjimo m. pasiekė XV–XVI a., kada jie naudojosi plačiomis savivaldybės teisėmis, buvo stiprūs ekonomiškai ir darėsi svarbūs kultūros židiniai. Steponas Batoras aukštai įvertino m. reikšmę, sakydamas, kad jei bajorija yra žiedas ant tautos piršto, tai m. yra lyg to žiedo perlas. XVI a. ėmė reikštis miestų stambėjimo procesas: mažesnieji miestai, turėję reikšmės tik savo artimajai apylinkei, ėmė nykti didesnių m. sąskaiton.

XVII ir XVIII a. nuolatiniai karai, bendras valstybės smukimas neigiamai atsiliepė į m. gyvenimą. Be to, daugumas m. neteko savivaldybės teisių ir pakliuvo privačion didikų ir ponų valdžion. Bajorijos neigiamas nusiteikimas prekybos ir amatų atžvilgiu ir vieną ir kitą šių verslų smukdė ir stūmė į svetimtaučių rankas. Ypač pragaištingą m. vaidmenį suvaidino seniūnai, kurie žiūrėjo tik savo asmens reikalų, nesirūpindami m. augimu. XVIII a. pabaigoje gerai apibūdino tą vaidmenį J. Jezierskis savo pasikalbėjime su Stanislovu Augustu Poniatovskiu apie Bastilijos sugriovimą: ‚Tiesa, kad milijonas žmonių ilgai triūsia su tuo vienu pastatu, tačiau pasiųsk jiems keletą mūsų seniūnų į pagalbą, ir jie tuojau sugriaus ne tik Bastiliją, bet ir visą Paryžių'.

Apie XVIII a. vidurį atsirado vis daugiau balsų už m. padėties pagerinimą. Gegužės 3 d. konstitucija suteikė miestiečiams daugiau teisių ir iškėlė ypač Varšuvos ir Vilniaus vaidmenį valstybės politiniame gyvenime.

Okupavus Lietuvą rusams (1795), jos m. buvo sulyginti su Rusijos m., kur jie buvo dviejų rūšių: gubernijos ir apskrities. XIX a. daugelis mažesnių m. tapo privatine nuosavybe ir neteko magdeburgijos teisių. Pagal 1858 statistiką, Vilniaus gub. miestiečiai sudarė 13,6% gyventojų, Kauno — 12,5%. 1860 Vilniuje buvo 60.000, Kaune — 23.000, Ukmergėje — 7000 gyventojų. Tautiniu atžvilgiu gana didelį m. gyventojų procentą sudarė žydai ir kitos tautinės mažumos. Ypač margas šiuo atžvilgiu buvo Vilnius, kuris jau nuo XV–XVI a. pasižymėjo įvairių tautybių ir religijų simbioze.

Nepriklausomos Lietuvos metu m. augo ir ėmė darytis lietuviškos kultūros ir ūkio centrais. Po II pas. karo okupaciniams organams ypač rūpinantis pakelti Lietuvos pramonę, smarkiai išaugo Kaunas, Šiauliai, Klaipėda. Prie Vilniaus prijungus N. Vilnią ir išplėtus taip pat pramonę, jo gyventojų skaičius turėjo taip pat smarkiai pakilti. Kai kur ėmė augti visiškai nauji miestai, pvz. N. Akmenė su savo cemento fabriku (apie 4000 gyv.).

Bendroji bibliografija: *E. Ennen,* Frühgeschichte d. europäischen Stadt 1953; *L. Mumford,* The Culture of Cities 1938; *H. Planitz,* Die deutsche Stadt im Mittelalter 1954; *F. Rörig,* Die europäische Stadt und die Kultur des Bürgertums im Mittelalter ²1955; Recueil de la Société J. Bodin 6 t. 1954, 7 t. 1955 (apie Azijos miestus). R. Europos: *R. Koebner,* Dans les terres de colonisation: marches slaves et villes allemandes (Annales d'histoire économique et social 9, 1937); *T. Lalik,* Z zagadnien genezy miast w Polsce (Przegląd Historyczny 3, 1958); *J. Leighly,* The Towns of Medieval Livonia 1939 *Z. Ligers,* Histoire des villes de Lettonie et d'Estonie 1946; *H. Ludat,* Vorstufen u. Entstehung des Städtewesens in Osteuropa 1955; *S. Piekarczyk,* Studia z dziejów miast polskich w XII i XIV w. 1955; *J. Ptasnik,* Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce ²1949; *K. Schünemann,* Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa 1930; *N. N. Tichomirov,* Drevnerusskie goroda 1946; *K. Tymieniecki,* Organizacja rzemiosła sredniowiecznego a geneza miast polskich 1955. Lietuvoje: *Baliński i Lipiński,* Starożytna Polska 4 tt. ²1885–87 (3 t. apie Lietuvos m.); *R. Grieser,* Lischke und Stadt (Prussia 29 1931); *V. K. Jacunskis,* Pabaltijo m. ekonominiai ryšiai su Rusija kapitalizmo epochoje 1955; *J. Jaworski,* Studia nad ustrojem miast na prawie niemieckim w W. K. Litewskim w dobie Jagiellonskiej 1930; (") Przywilieje miejskie na prawo niemieckie w W. K.

Litewsk. (Roczn. Praw. Wil. 3, 1929); *H. Lowmiański,* Wchody miast litewskich (Ateneum Wileńskie 1 ir 2 tt.); *M. Toeppen,* Über preussische Lischken, Flecken u. Städte (Altpr. Monatschrift 4 t., 1867); *S. Wysłouch,* Posługi komunikacyjne w miastach W. K. Litewskiego na prawie magdeburgskim 1936. *V.Trp.*

M. planavimas yra susijęs su dviem pagrindiniais urbanizmo (žr.) dėsniais: prisitaikymu prie vietos topografijos ir patenkinimu visų gyventojų interesų (sveikos ir patogios gyvenimo sąlygos, patogus susisiekimas ir kt.). Jis turi būti suderintas ir su sritiniu krašto planavimu. Daugelis senovės m. buvo statoma pagal planą, kur pagrindinės gatvės ėjo šiaurės pietų ir rytų vakarų kryptimi, su aikšte viduryje. Viduramžių m., dažnai su fortifikaciniais įrengimais, turėjo siauras gatves. Renesanso m. atsirado plačių alėjų ir aikščių. Augant pramonei, imta m. perplanuoti. Antrojoje XIX a. pusėje atsirado ir m. statybą tvarkančių įstatymų ir visa eilė urbanistinių studijų. Pradėta šaukti tarptautiniai urbanistų kongresai. Nepriklausomoje Lietuvoje m.p. 1921–25 rūpinosi Lietuvos atstatymo komisariatas, vėliau Statybos inspekcija. Čia daug padėjo ir 1938 išleistas Miestų žemės tvarkymo įstatymas.

M. planavimo principai. M. plano sudaryme didelės reikšmės turi vietos gamtovaizdis, todėl tame darbe tenka derinti žmogaus kūrinius — planą ir pastatus — su gamtos elementais, kad būtų sudaryta darni urbanistinė visuma, o ne vien tik siekti ekonomiškai tobulo m. plano sudarymo. Urbanistas savo darbe turi būti bešališkas ir vadovautis daugiausia savo intuicija bei sveika menine nuovoka, nes urbanizmas, kurio pagrindiniais dėsniais jis turi remtis, nėra griežtas mokslas.

M. pagal atsiradimo pobūdį skirstomi į du pagrindinius tipus: 1. savaiminiai ir 2. įkurtieji m. Pirmojo tipo m. (pvz. Vilnius, Kaunas, Paryžius ir kt.) planai yra netaisyklingi. Antrojo tipo m. (pvz. Versalis, Peterhofas, Petrapilis ir kt.) — tai dažniausiai vad. rezidenciniai m. baroko laikotarpyje, arba kolonizaciniai m., pvz. anglų įkurti m. Prancūzijoje Šimtamečio karo metu, — turi taisyklingą planą.

M. yra gyvas organizmas ir dėl to turi turėti tam tikras funkcijas, kurių nustojęs jis merdi ar net gali visai išnykti (pvz. kai kurie aukso ieškotojų m. Amerikoje). Tų funkcijų pažinimas yra labai svarbus m. planavimo eigoje, nes geru planu galima ne tik pagyvinti jau esamas funkcijas, bet ir sukelti naujų funkcijų atsiradimą. Tos funkcijos yra įvairaus pobūdžio: politinės, administracinės, ekonominės ir kt. Pačios svarbiausios ekonominės, nes jos ne tik turtina miestą, bet dažniausiai būdavo ir paties m. atsiradimo priežastis, ypač jam esant patogioje vietoje susisiekimo atžvilgiu. Todėl ir karų metu sunaikinti m. paprastai visada atsistato, jei kartu su miestu nebuvo sunaikintos jų pagrindinės funkcijos.

M. atsiradimui ir jų planui didelės reikšmės turi geografiniai, topografiniai ir istoriniai elementai. Pvz. gatvių planas, ar m. būtų įkurtas ar spontaniškai atsiradęs, nėra atsitiktinis dalykas. Pradiniu sudaromuoju elementu dažniausiai būna kelias, kuris kartu su kitais vietos elementais buvo ir m. atsiradimo priežastimi. Natūrali plano forma visuomet būna išilgai to kelio krypties. Paprasčiausia plano forma yra vad. linijinis m. (pvz. Širvintos, Ukmergės aps.). Dažniausiai m. atsirasdavo dviejų kelių sankryžoje. Jei tie keliai buvo vienodos reikšmės, tai plano forma yra artima kvadratui, jei nevienodos — stačiakampio ar trapecijos, svarbiausio kelio kryptimi (pvz. Raseinių mst. planas). U-

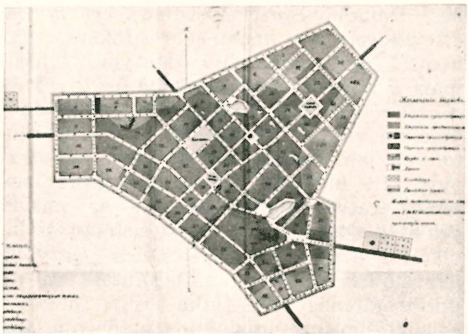

Raseinių miesto planas (1875)

pės, jūros ar ežero krantai veikia natūralaus plano susidarymą panašiai kaip sausumos keliai; ir čia palei pagrindinį kelią atsiranda paralelinių ir statmeninių kelių (plg. Berno mst. planą).

M. plano sudaromieji elementai yra dvejopi: natūraliniai (kelias, upė, jūra, ežeras, kalnas, paminklas, fortifikacija ir kt.) ir vad. intelektualiniai elementai (urbanizmo sistemos). Pagrindinės urbanizmo sistemos yra: stačiakampinė, radiokoncentrinė (spindulinė) ir netaisyklingoji. Dažniausiai sutinkama stačiakampinė sistema (ypač Amerikoje). Estetikos atžvilgiu ji

Berno miesto planas

turi daug trūkumų, bet techniškiniu požiūriu turi didelių pliusų, pvz. lengvas plano vykdymas vietoje, patogi statybai ir kt. Stačiakampinė sistema lengviausiai pritaikoma lygiose, nekalvotose vietose. Šioje sistemoje sunku išryškinti kokį nors trobesį. Radiokoncentrinė sistema yra žymiai estetiškesnė, bet techniškai sunkiau įvykdoma, susiduriama su užstatymo sunkumais siaurame kvartalo gale ir kt. Pats centras turi būti aukščiausioje, dominuojančioje vietoje. Ši sistema plačiai naudota vad. apšviestojo absoliutizmo laikotarpyje (žr. Barokas). Netaisyklingosios sistemos gatvių planas daugiau ar mažiau yra netaisyklingas, bet iš visų sistemų ji labiausiai pritaikoma prie vietos ypatybių. Svarbiausias šios sistemos pliusas yra jos universalumas — ji tinka visur. Dabar ji beveik išimtinai naudojama modernių vad. miestų-sodų (ag. garden city) planavime. M. planuose dažniausiai taikomas šių trijų sistemų derinys.

Tvarkant esamus m. ar planuojant visai naujas gyvenamąsias vietoves, urbanistui tenka turėti reikalą su įvairaus dydžio m., kuriuos galima suskirstyti į 5 grupes: 1. kaimo pobūdžio m. iki 8000 gyv.; 2. maži m. iki 20.000 gyv.; 3. vidutiniai m. iki 150.000 gyv.; 4. dideli m. iki 700.000 gyv. ir 5. miestai - milžinai su daugiau kaip 700.000 gyv.

Be to, pasitaiko vad. m. grupės: 1. maži ekonomiškai savarankiški m. šalia didžiojo (įtakos zonoje), 2. miestų pora, 3. miestų eilė ir 4. sunkiosios pramonės rajonas. Visų šių objektų projektavime laikomasi specifinių reikalavimų, priklausančių ne tik nuo objekto dydžio, bet ir nuo krašto civilizacijos laipsnio, ekonominio išsivystymo, tradicijų bei papročių. Visa tai dažniausiai paaiškėja padarius planavimui surinktos pagalbinės medžiagos analizę.

Apie kiekvieną m. yra vad. miesto įtakos juosta, kurios dydis priklauso nuo paties m. dydžio. Tie du veiksniai yra susiję su bendrais ekonominiais interesais, todėl turi būti planuojami kartu, kaip vienas objektas. Ekonominių jėgų skatinamą m. augimą galima suskirstyti į tris etapus: 1. kai teritorija nedidėja, bet dėl imigracijos iš kaimo didėja gyv. skaičius; tą etapą galima pavadinti priverstine koncentracija apie pradinį elementą (branduolį) — pilį ar prekyvietę. 2. Nurimus karams, pradėta statytis ir už m. sienų, pagal kelius, vedančius į m. Planas iš apskrito ar apvalaino virsta taisyklinga ar netaisyklinga žvaigžde, nes didesnės šakos susidaro prie svarbiųjų kelių. Tame etape branduolio reikšmė nemažėja. 3. Kai žvaigždės šakos taip išauga, jog jose atsiranda savi branduolėliai - centrai. Pagrindinio branduolio gyventojai, prekybininkai bei amatininkai iš dalies išsikelia į naujus centrelius. Šį etapą galima pavadinti neplaninga dispersija (išsisklaidymu), — m. visuma nustojo buvus vieningu vienetu. Tai daugiausia yra XIX a. neplaningos industrializacijos padaras. Todėl tvarkant panašius didžiuosius m., pagrindinis urbanisto uždavinys yra: 1. nustatymas normalaus gyv. tankumo atskirose dalyse pagal vietos sąlygas; 2. naujų centrų susiejimas tarp savęs ir su branduoliu patogiu susisiekimu, vedant naujas magistrales; 3. tinkamu atskirų dalių planavimu sudarymas pusiausvyros tarp koncentracijos ir dispersijos, pastarąja padarant jau planingai organizuotą ir m. vėl padarant vieningą vienetą.

Visokios rūšies pramonės dislokacija krašte ateityje turės įtakos ne tik esamų ar būsimų m., bet taip pat ir viso krašto planavimui.

Be geografinių elementų yra dar ir kitų veiksnių, kurių įtakos turi būti paisoma m. planuojant, būtent: 1. heliotermija, 2. natūrali m. ventiliacija, 3. susisiekimas ir 4. bendrieji estetikos dėsniai.

H e l i o t e r m i j a (žr.) yra gana svarbi, ypač grynai gyvenamam rajonui. Sklypo dalių išdėstymui plane svarbu žinoti nuolatinio šešėlio plotą (į š. nuo pastatų).

Tame plote planuojami kiemai, bet ne sodai ar daržai. Nustatant gatvės platumą, pastatų metami šešėliai irgi vaidina svarbų vaidmenį. Plačiausia gatvė turėtų būti ekvatorinės krypties (normaliai 2,5 trobesio aukščio), tačiau senesniuose miestuose ekonominiais sumetimais plotis daromas mažesnis. Į š. atkreipti šlaitai (pvz. Aleksoto Kaune) normaliai neturėtų būti užstatomi, bet paverčiami parkais.

Natūrali m. ventiliacija yra gana svarbi higienos atžvilgiu. Todėl stengiamasi taip orientuoti gatves ir jų užstatymą, kad visur mieste ar bent gyvenamuosiuose rajonuose būtų oro judėjimas, tačiau nedidesnis kaip 6–8 m/sek.; oro sūkurių vengtina, tačiau jų negalima išvengti dangoraižių tankiai apstatytose gatvėse. Miestą supą laukai bei miškai yra gryno oro — ozono rezervuaras. Fabrikų rajonai užteršia m. orą, todėl jie planuojami priešingame vyraujančių vėjų m. pakraštyje (Europos sąlygose dažniausiai rytiniame), be to, jie atskiriami nuo likusios m. teritorijos žalumų juosta, mažiausia 300 m pločio. Dulkių kiekis ore neturi būti didesnis kaip 10 mgr 1 m^3 oro. Nuo dulkių apsisaugoma tinkamu atskirų m. dalių planavimu, geru grindiniu, gatvių laistymu ir gera viešųjų ir privačių plotų priežiūra. Užterštam orui valyti padeda žalieji plotai: parkai, sodai ar bent skverai.

Susisiekimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių modernaus m. planavime. Didžiuosiuose m. ta problema kartais sunkiai išsprendžiama be didelių išlaidų, ypač kai reikia pravesti gatves per užstatytus kvartalus. Susisiekimas m. yra dvejopas: tranzitinis ir vietinis. Tranzitinio judėjimo tinklas nustatomas viso krašto planavimo eigoje. Planuojama, kad toks judėjimas eitų arba visai už m. ribų, jei m. nedidelis, arba pakraštyje, jei jis yra didesnis.

Geležinkelio susisiekimo įrengimai m. ar artimesnėje apylinkėje yra stotys: keleivinės, prekinės ir skirstomosios. Ypač keleivinės stoties padėtis svarbi m. gatvių tinkle, todėl jai vieta parenkama ne tik pagal utilitarines funkcijas, bet nepamirštant ir estetikos. Prekinė stotis projektuojama netoli fabrikų rajono. Dydis parenkamas pagal nustatytas normas. Skirstomoji stotis paprastai turi būti už m. ribų, nes reikalauja gana didelio ploto. Didesnių kaip 8000–10.000 gyv. miestų ekonominiam gyvenimui tinkamai išvystyti geležinkelis yra būtinas.

Kelmės miestelio planas (1933)

M. viešąjį (komunalinį) susisiekimą sudaro: požeminiai, tramvajai, troleibusai ir autobusai. Jo tinklo projektavimas, kad ir neįeina į tiesioginį urbanisto darbą, bet jis turi įtakos projektuojant magistralinių gatvių tinklą. M. gyventojas, važiuodamas į darbą ir iš jo, neturėtų sugaišti daugiau kaip 1 val. (normaliai iki $\frac{1}{2}$ val.). Pagal tai kai kada nustatomas net ir maksimalus m. plotas, tuo netiesiogiai nustatant ir maksimalų gyventojų skaičių. Europoj susisiekime didelį vaidmenį vaidina motociklai bei dviračiai (Olandija, Danija ir kt.), todėl ten daromi jiems net specialūs takai.

Vietiniam susisiekimui m. naudojamos gatvės (žr.), vedamos atsižvelgiant į vietos sąlygas, patenkinant ne tik grynai utilitarines gatvės funkcijas, bet nepamirštant ir estetinio momento. Nustatant jų skersinį profilį, reikia prisitaikyti prie vietos sąlygų, o ne aklai sekti jau kitur naudojamus profilius.

Estetikos dėsniai turi nepaprastai didelės reikšmės m. planavime, nes jų pagalba iš vietos sąlygų analizės gaunamas sintetinis natūralus m. plano projektas. Technikos amžiuje estetikos vaidmuo m.p. labai dažnai paneigiamas susisiekimo specialistų, todėl tarp jų ir architekto-menininko kyla nuolatinių konfliktų. Čia urbanistas turi būti arbitru, nes negalima sukurti pilnai urbanistinės vertybės, jei architektas bus tik individualistas ir visai paneigs objekto aplinkos įtaką arba susisiekimo specialistas visai nežiūrės vietos

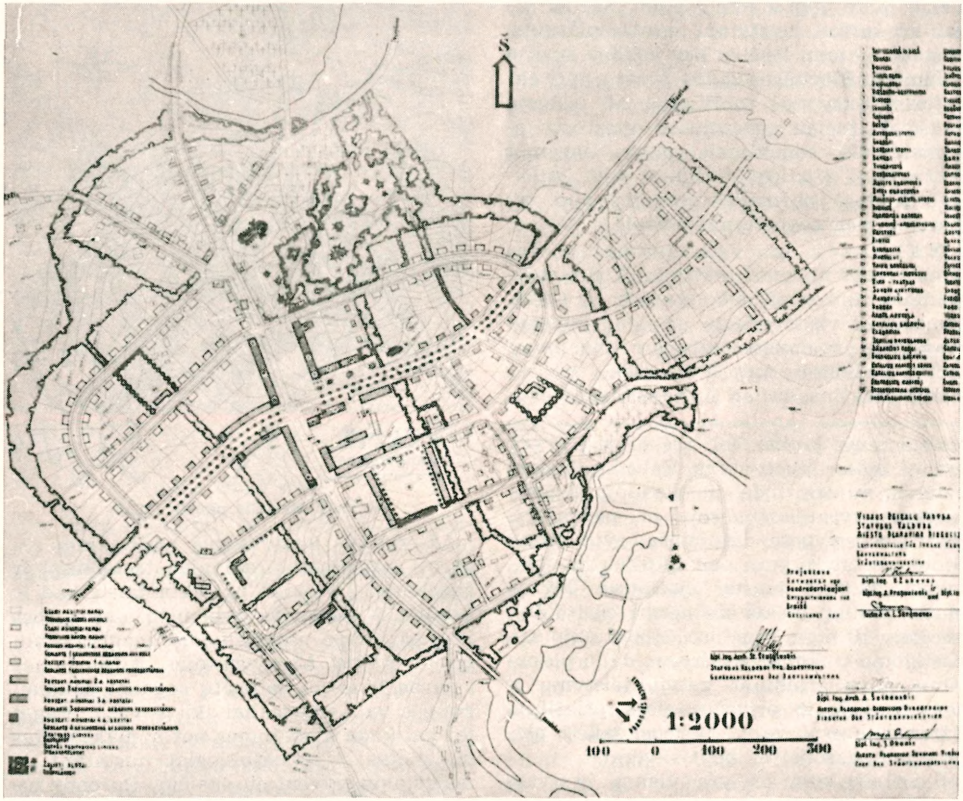

Kelmės miestelio užstatymo planas (1941)

gamtos elementų (reljefo, medžių ir pn.), vesdamas savo gatvę ar kelią tiesia linija, modernaus judėjimo dėlei, naikindamas vertingus medžius ir gatvę padarydamas monotonišką.

Kuriant ansamblius, didelį vaidmenį vaidina vad. optinis, arba lyginamasis mastelis (žr. Mastelis). Sumaniai pasinaudojus juo, iš palyginti menko ansamblio galima gauti didelį įspūdį, o nepaisant jo — visai sudarkyti didelio ansamblio įspūdį. Jei atskiro pastato darnumas su aplinka yra labai svarbu, tai viso objekto — miesto darnumas su vietos gamtovaizdžiu yra nemažesnės reikšmės. Todėl svarbu, kad įvairūs bokštai ar aukštesnieji namai sudarytų darnią visumą bendrame m. siluete. Ypač tai reikšminga, kai m. yra slėnyje, kurio šlaitai sudaro gražų amfiteatrą (lenktos formos šlaitai, pvz. Žaliasis kalnas Kaune) arba kai m. yra ant kalvos.

M. užstatyme reikšmingas ir simetrijos ar nesimetrijos klausimas. Sprendžiant šį klausimą, didelį vaidmenį vaidina vietos sąlygos, tačiau dažniausiai nesimetrinis sprendimas esti geresnis.

M. išvaizdai nemažos reikšmės turi vad. mažosios architektūros elementai: paminklai, fontanai, arkados, kolonados, kioskai ar net ir paprasti stulpai. Tinkamai parinkti jiems vietą plane yra gana sunki problema, nes netinkamai pastatyti jie gali sudarkyti šiaip darnų toje vietoje urbanistinį ansamblį. Ypač svarbu atsižvelgti į estetikos reikalavimus perplanuojant arba atstatant po karo sugriautus m. ir miestelius. Čia reikia apsaugoti nuo užstatymo mažųjų upių krantus, piliakalnius, buv. dvarų parkus, ežerėlius ir kt.

M. planavimo projekto sudarymo eiga. Kiekviename m. planavimo darbe laikomasi šio plano: 1. pagrindinės medžiagos rinkimas ir sutvarkymas, 2. pagalbinės medžiagos rinkimas ir jos analizė,

3 padarytos analizės sintezė — projekto sudarymas. Pagrindinę medžiagą sudaro žemėlapiai ir geodezinės nuotraukos, o pagalbinę — įvairūs vietos duomenys: istoriniai, topografiniai, ekonominiai, klimatiniai, demografiniai ir t.t. Ypač svarbi įžemio (grunto) charakteristika, arba vad. įžemio atsparumo schema. Kur yra blogas įžemis, ten vengtina intensyvios statybos. Schemoje turi būti nurodytos ir vietos su gražiais gamtovaizdžiais. Tokios vietos normaliai turi būti viešoji nuosavybė. Renkant demografinius duomenis, nustatomas gyventojų skaičius dabar, kaip tas skaičius augo ar mažėjo praeityje ir dėl kokių priežasčių. Visa surinkta pagalbinė medžiaga sutvarkoma pagal svarbumą diagramomis, kartogramomis, schemomis, tabelėmis ir t.t., pridedant populiariai parašytą aiškinamąjį raštą, kad visa medžiaga būtų visiems suprantama, nes ji turėtų būti parodyta ne vien tik specialistams, bet ir m. gyventojams, iš kurių ateityje tikimasi gauti lėšų projektui vykdyti. Tam projektui turi pritarti kiek galint daugiau žmonių.

Pats projektavimas vykdomas šia eile: 1. miesto tipo ir ploto nustatymas, 2. zonavimo (ag. zoning) projektas, 3. generalinio plano sudarymas, 4. detalaus plano projektas, 5. miesto įtakos juostos planavimo projektas ir 6. aiškinamasis raštas. Tipas nustatomas pagal viso krašto planavimą, paisant įvairių ekspertų nuomonės. Plotas nustatomas pagal spėjamą gyv. skaičių bent 20–25 metams į priekį, numatant ne tik natūralų metinį prieauglį (Lietuvos sąlygomis apie 1,5%), bet ir gyv. padidėjimą, ryšium su numatomu pramonės augimu ateityje. Paskui pagal analogiją su panašaus tipo vietovėmis ar iš statistikos nustatomas apytikris gyv. pasiskirstymas profesijomis, šeimomis ir t.t. Parenkant gyvenamųjų namų tipus ir kitų trobesių skaičių, laikomasi principo, kad vienai šeimai būtų atskiras butas, atitinkąs jos profesiją ir t.t. Tuo būdu nustatomas netto plotas. Brutto plotas gaunamas pridėjus 20–25% aikštėms bei gatvėms ir 10–12% žaliajam plotui, neskaitant pramonės rajono bei glžk. įrengimo, kurių plotai nustatomi bendradarbiaujant su atitinkamais specialistais. Po to nustatomos m. ribos, kurios turi eiti palei upę, šlaitą, didesnes nuosavybes ir kt. Ribų nustatymui turi įtakos gyv. tankumas. Vidutinio tankumo minimumu reiktų laikyti 50 žmonių 1 ha. Minimalus branduolio tankumas — 100 žmonių 1 ha. Tačiau tas minimumas priklauso nuo m. didumo ir svyruoja nuo 200 žmonių 1 ha, jei m. yra 20.000 gyv., iki 100 žmonių 1 ha, jei bus mažiau kaip 5000 gyv. Dideliuose m. normalus tankumas yra dar didesnis, tačiau jis neturėtų prašokti 500 žmonių 1 ha. Tokiu būdu m. struktūros schema turėtų būti tokia: centras, pakankamo tankumo branduolys, kuris susidaro iš pagrindinės aikštės ir vienos kitos

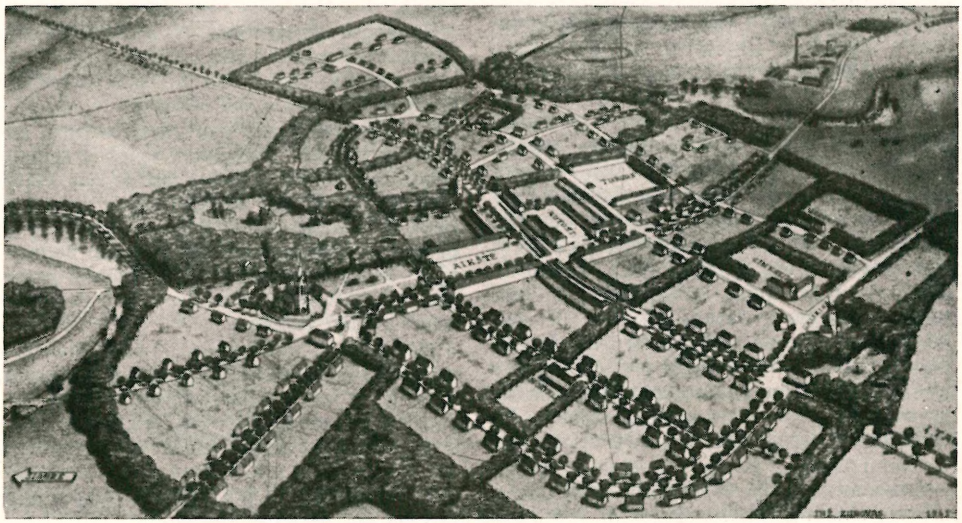

Kelmės miestelio projekto perspektyvinis vaizdas

gatvės; apie tą branduolį planuojami kiti kvartalai (žr.) pagal koncentriškai mažėjančius tankumus; pakraštyje planuojami žemės ūkio sklypai. Visais miesto patogumais aprūpinamas tik branduolys. Dabartinių Lietuvos mstl. tankumas yra daug mažesnis už minimalų, todėl juos perplanuojant tas tankumas turės būti padidintas.

Antrą darbo etapą sudaro z o n a v i m o projektas. Jame turi būti parodyta pagrindinių gatvių, kelių ir glžk. tinklas ir atskirų plotų rūšys pagal jų paskirtį. Tas plotų suskirstymas turi būti atliktas labai kruopščiai, atsižvelgiant į higienos reikalavimus, estetiką, viešąjį gyvenimą ir ypač į sociologinę problemą. Kadangi V. Europoje pagrindiniai vėjai yra vakarų krypties, tai geriausias rajonas paprastai būna vakarinėje m. dalyje. Pramonės rajonas Europos sąlygomis planuojamas r. ar š. dalyje, žemiau m. Jei gyvenamasis rajonas planuojamas netoli pramonės rajono, tai tarp jų būtinai turi būti bent 300 m žalioji juosta. Kiek didesniame m. turi būti gydymo centras ir mokslo rajonas. Gydymo centras turi būti m. pakraštyje, Europos sąlygose geriau vakariniame, bet jokiu būdu ne rytiniame. Minimali norma — 100 gyv. 1 lova, įtraukiant ir įtakos juostos gyventojus. Plotui surasti naudojamos normos, nustatytos pagal ligoninės tipą bei dydį, mažinant jas iki 25%, jei greta yra viešas parkas. Mokslo rajone koncentruojamos tik aukštosios ar specialios mokyklos. Prie jo turėtų būti specialus gyvenamasis rajonas studentams bei profesūrai, sporto aikštės. Žalieji plotai (žr. Parkas) mieste turėtų sudaryti vientisinę sistemą, didieji plotai sujungti tarp savęs juostomis -alėjomis. Upės ar upelių krantai, kur jie nenaudojami uosto reikalams, irgi turi priklausyti viešajam naudojimui, kaip platesnė žalioji juosta. Kur upelių krantai priklauso atskiriems asmenims, jie turėtų būti savivaldybės išpirkti bent 10–300 m platumo, atsižvelgiant į miesto dydį, patį upelį sutvarkant, darant kai kur užtvankas, kad visuomet būtų kiek galint daugiau vandens. Prie žaliųjų plotų priklauso ir kapinės, kurios planuojamos šalia parkų ar sodų m. pakraštyje arba ir visai už m. Baigtas zonavimo planas tvirtinamas atitinkamų įstaigų, jei m. bus didelis; jei m. bus mažas — iš karto daromas generalinis planas. Kadangi tie du projektai yra glaudžiai vienas su kitu susiję, todėl abiejų galutinė forma projektuojama kartu ir po to pateikiama tvirtinti.

Generalinio plano projektas sudaro pagrindinę urbanisto darbo dalį. Jame turi būti parodyta: visas gatvių ir aikščių tinklas su statybos ir reguliacinėmis linijomis, važiuojamosios dalies ribos, sklypų sienos, apstatymo rūšys bei gabaritai, pramonės dalies ir susisiekimo įrengimų plotai (be detalaus planavimo), žalieji plotai, vandenys, paplūdimiai, svarbesnieji inžineriniai įrengimai ir kt. Aikščių projektavime paprastai laikomasi šių principų: 1. kiekviename kiek didesniame m. turi būti viena didesnė pagrindinė aikštė, o kitos turi būti minimalaus dydžio (pagal įstatymo nustatytas normas); 2. pagrindinės aikštės dydis turi būti tiesiogiai proporcingas m. dydžiui; 3. trobesių aukštis ir jų fasadų detalių dydis turi būti suderintas su aikštės dydžiu; 4. aikštė turi būti užstatoma trobesiais, jei ir ne vieno stiliaus, tai bent jų fasadai turi būti suderinti su trobesio padėtimi aikštėje, tinkamai naudojant fasaduose horizontalius ar vertikalius padalijimus, t.y. iš dalies atsisakant nuo architekto individualumo; 5. trobesių stilius ir plano forma turi būti suderinta su aikštės simetrine ar nesimetrine forma; 6. aikštė turėtų atrodyti kiek galint daugiau uždara, su žaliuoju plotu viduryje, iš kurio bent pagrindinis trobesys aikštėje būtų matomas iš optimalaus atstumo (žr. Mastelis), o judėjimas nukreiptas į aikštės šonus.

Sudarant generalinio ir detalaus plano projektus, tenka jau susidurti su m. k v a r t a l u (žr.), t.y. miesto teritorijos dalimi tarp gatvių bei aikščių.

Kai kuriose valstybėse (Šveicarijoje) generalinio plano projektas prieš siunčiant tvirtinti tam tikrą laiką išstatomas viešai kritikai. Pastabos ir protestai priimami raštu ir apsvarstomi; jei yra pagrindo — projektas pataisomas, jei pataisų nedaroma, — siunčiamas tvirtinti, tačiau pridėjus prie jo visus protestus. Tokia procedūra yra labai remtina.

Detalaus planavimo projektas susideda iš visos eilės atskirų m. rajonų, kvartalų, aikščių ar net atskirų sklypų detalių. Atskiroms gatvėms sudaromi išilginio ir skersinio profilio detalūs, jau grynai techniški projektai. Kaip tik šitame etape urbanistas gali pasireikšti jau ir grynu menininku, nes ne tik aikštės, bet ir gatvių užstatymai turi sudaryti urbanistinius ansamb-

Miestas

lius. Naudinga ir detalaus planavimo projektus išstatyti viešai kritikai.

M. įtakos juostos planavimas daromas tik dideliam miestui, nes maži m. jos beveik neturi, kadangi pačiame m. yra daug žemės ūkio pobūdžio sklypų. Įtakos juostos planavimas daromas tuo principu, kad tarp vartotojo ir gamintojo būtų kuo mažiausia tarpininkų. Todėl įtakos juosta paprastai suskirstoma koncentriškai pagal ūkio pobūdį, t.y. sodai, daržai, gyvulininkystės ūkis, žemės ūkis. Planuojant įtakos juostos trobesius, reikia žiūrėti ne tiktai grynai utilitarinių reikalavimų, bet būtina atsižvelgti ir į estetinį momentą — sodybos neturi darkyti bendro gamtovaizdžio. Paprastai yra lengviau sudaryti projektą, nekaip jį įvykdyti, todėl kiekvieno urbanisto pareiga yra pasirūpinti savo projekto įvykdymu. Čia ypač yra svarbu, kad projektas nebūtų utopinis, t.y. nebūtų perdaug užsimota, paisant krašto resursų. Todėl prie kiekvieno projekto turi būti nuodugniai ir aiškiai parašytas aiškinamasis raštas, kuriame turi būti išanalizuota visa medžiaga ir nurodyta, kodėl taip, o ne kitaip yra padaryta sintezė — projektas. Čia ypač yra svarbu įrodyti projekto naudingumą, ne tik siauru ekonominiu atžvilgiu, bet ir plačiu valstybiniu mastu, pvz. kad įvykdžius projektą sumažės nedarbas, pakils gyvenimo standartas, sumažės nelaimės kokioje nors kryžkelėje ir pn. Juk pagrindinis urbanizmo tikslas ir yra pagerinti m. gyvenimo sąlygas.

Iš specifinių, gal vien Lietuvai aktualių, problemų reikia nurodyti pagrindinės aikštės planavimą. Jei mstl. turės ne daugiau kaip 2500 gyv., tai tenka pasitenkinti tik viena aikšte, suskirsčius ją į dvi dalis su įvairiomis funkcijomis, nors tat ir nėra idealus sprendimas grynai urbanistiniu požiūriu. Jei mstl. bus didesnis negu 2500 gyv., tai jis jau įstengs įrengti ir tinkamai išlaikyti dvi aikštes netoli viena nuo kitos, sujungtas reprezentacine gatve su medžiais ir krautuvėmis: viena aikštė, dažniausiai prie bažnyčios ar kokio kito viešo

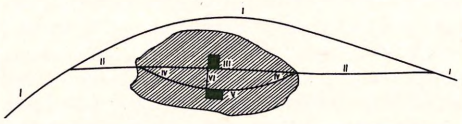

Schema miesto, didesnio negu 2500 gyv.: I — pagrindinė magistralė, II — pagrindinė gatvė, III — reprezentacinė aikštė, IV — prekyvietės magistralė, V — prekyvietė ir VI — reprezentacinė gatvė

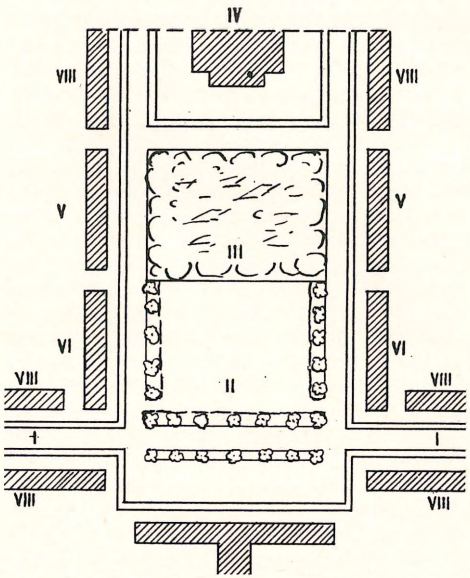

Mažo miestelio reprezentacinė aikštė: I—magistralė, II — prekyvietė, III — skveras, IV — bažnyčia, V — miestelio administracija, VI — krautuvės, VII — viešasis trobesys, VIII — amatininkų gyvenamieji namai

pastato, skvero su fontanu ar paminklu pavidalo, ir kita — skirta grynai prekyvietei. Netoli pastarosios turėtų būti numatyta vieta, pvz. prie arbatinės ar restorano, arkliams pastatyti, apsaugant juos pastoge nuo oro atmainų ir taip palengvinant prekyvietės higienos priežiūrą.

Parenkant namų tipus bei skirstant plotą į kvartalus, vėl tenka atsižvelgti į specifines Lietuvos sąlygas, papročius bei tradicijas. Todėl miesto centrui, kur daugiausia gyvens prekybininkai ir amatininkai, atrodo, geriausia tiktų suglaustas dviejų aukštų namų tipas. Pirmas aukštas turėtų būti skirtas dirbtuvėms bei krautuvėms, o antras gyventi. Sklypų dydis — 11–12 × 50–60 m², įvažiavimas į kiemus turėtų būti mažiausia 3 m pločio vienos krypties užpakaline gatvele. Kiek toliau nuo branduolio tinkamiausiu tipu tenka laikyti atskirus ar dvynų tipo namus su butais viename aukšte. Sklypų dydis turėtų būti atskiram namui — 20–25 × 40–50 m², dvynų tipo namui — 15–16 × 40–60 m²; čia užpakalinė gatvė jau nebereikalinga.

Užstatymo projektas turi būti lankstus, t.y. pasiduodąs pakeitimams, jei gyvenimas jų pareikalautų. Tai ypač yra svarbu

Lietuvos sąlygose, todėl kai kuriuos kvartalus arčiau pakraščio reikėtų daryti tuo tarpu dvigubo platumo, pridėjus bent 8,0 m būsimajai gatvei per kvartalo vidurį. Sklypai turėtų turėti dvigubą ilgį, paliekant normalų plotį. Miestelio pakraštyje, gyvenamame daugiausia ūkininkų, turėtų būti platūs kvartalai su dideliais (apie 0,5 ha) jau grynai kaimiško pobūdžio sklypais. Jie turėtų būti taip užstatomi, kad ateity sklypą būtų galima suskaldyti į du mažesnius, jau miestiško pobūdžio sklypus. Iki suskaldant sklypų dydis turėtų būti 50 × 100 m², nes tokius sklypus bus lengva suskaldyti į du 25 × 100 m² dydžio sklypus, o vėliau jau į normalius 25 × 50 m² sklypus, išvedus išilginę gatvę kvartalo vidury (min. 8,0 m). Apskritai sklypų dydžiai (žinoma, ne centre) turėtų būti taip nustatomi, kad jame be kiemo ir gėlių darželio užtektų vietos ir daržui. Be to, reikia labai paisyti m. sanacijos (žr.) problemos. Aktualiausia ji yra dideliuose m. Bet ir mažuose m. ar mstl. ji turi būti vykdoma, pvz. tereno nusausinimas, švariųjų upelių bei jų krantų sutvarkymas, nešvarių kūdrų užpylimas ir kt. Nusausinimą vykdant, jei kanalas yra atviras, vengiama visiškai tiesiųjų linijų, nes tai gali sudaryti disharmoniją būsimųjų gatvių plane.

R. R. Hiorns, Town Building in History 1958; *F. Gibberd,* Town Design 1953; *E. Saarinnen,* City, its Growth, Decay and Future 1953; *J. Stuebben,* Der Städtebau 1924; *O. Bluem,* Der Städtebau 1937; *P. Lavedan,* Geographie des Villes 1936; *Tolwiński,* Urbanistyka 1937; *J. Getneris,* Lietuvos miesteliai — mūsų urbanistinės kultūros šaltiniai (Technika ir Ūkis 1936); *K. Kriščiukaitis,* Lietuvos miestų bei miestelių atstatymas (Alguvos Baras 7, 1949); *F. L. Wright,* The Living City 1958. *K. Kr.*

M. žemės tvarkymas. Dabar daugumo valstybių m. kuriasi ir auga pagal urbanistų išdirbtus planus. Senieji m. daugeliu atžvilgiu kūrėsi spontaniškai, be plano, todėl dabartinėms m. savivaldybėms tiesiant naujas bei platinant senas gatves, pertvarkant nestatybiškus sklypus, sudarant viešųjų pastatų sklypus, rūpinantis m. sanacija, patogiais įrengimais ir t.t., tenka susidurti su sunkia žemės problema. Tiems darbams vykdyti reikalinga paimti žemės iš jos savininkų, kad ir už atlyginimą. Kadangi civiliniai įstatymai dažniausiai respektuoja privačią nuosavybę, o savininkai nenoromis parduoda savo žemę savivaldybei arba reikalauja per aukšto atlyginimo, todėl jau XIX a. pradžioje daugelyje Europos valstybių pradėta leisti žemės nusavinimo viešiesiems reikalams įstatymus. Tokių problemų visada turėjo ir Lietuvos m., bet daugiausia nepriklausomoje Lietuvoje, kada augantiems miestams teko persitvarkyti. Carinės Rusijos išleistas statybos įstatymas Gorodovoje položenije (miestiniai nuostatai), kuris veikė ir nepriklausomoje Lietuvoje, nebuvo pritaikytas naujiems gyvenimo reikalavimams, todėl 1938 išleistas neplatus, bet savo apimtimi radikalus Miestų žemės tvarkymo įstatymas ir jam vykdyti taisyklės. Pagal tą įstatymą galėjo būti pertvarkomi m., miesteliai, bažnytkaimiai, vietovės su valsčiaus būstine ir neūkinių plotų grupinės sodybos. Įstatyme nusakyta: 1. neužstatytų ir netvarkingai užstatytų plotų pertvarkymas statybai tinkamais sklypais; 2. naujų gatvių tiesimas arba senų paplatinimas; 3. žemių sukeitimas statybiniams sklypams tinkamai konfigūracijai suteikti; 4. nuosavybės sienų ištiesinimas; 5. statybai netinkamų sklypų arba jų dalių prijungimas prie gretimų sklypų. Visų šių darbų negalėjo sustabdyti teismuose esamos žemės nuosavybės ginčų bylos. Įstatymas akcentavo, kad pertvarkymo projektas turėjo numatyti gerą susisiekimo tinklą ir sklypų formą, tinkamą m. statybai. Nestatybiniai sklypai galėjo būti už atlyginimą jų savininkams priverstinai prijungiami prie kaimyninių statybinių sklypų. Į žemės nuosavybės teisę įstatymas tiek teatsižvelgė, kad po pertvarkymo žemės turto vertė nesumažėtų arba būtų išlyginta pinigine kompensacija. Su pertvarkymu susijusios išlaidos buvo užkraunamos žemės savininkams proporcingai jų turimai žemei ir iš pertvarkymo gaunamai naudai. Prie išlaidų apmokėjimo turėjo prisidėti ir kaimyniniai gyventojai, kurių žemės kad ir nebuvo tvarkomos, bet kurie iš pertvarkymo turėjo apčiuopiamos naudos. Atskiri nuostatai apibrėžė gatvių platumo ir statybinių sklypų dydį, priklausomai nuo m. ar jo dalies rūšies. Įstatymas, radikaliai išsprendęs privačios žemės panaudojimą m. pertvarkymams, įnešė naujų principų į žemės nuosavybės instituciją. Ligi 30% žemės vertės galėjo būti nusavinta viešiesiems reikalams, tuo pačiu atleidžiant nusavintą žemę nuo užrauktos skolos. Visus žemės nusavinimo reikalus vykdė vietos savivaldybės, o teisminė procedūra buvo vykdoma tvarkymo komisijų, paliekant suinteresuotiems asmenims teisę apeliuoti į aukštesnes teismo institucijas. *Z.Bčl.*

Lietuvos miestų s-ga (iki 1935 I 3 Lietuvos miestų ir miestelių s-ga) įsteigta 1924 Kaune. Jos tikslas — rūpintis bendraisiais m. ūkio ir kultūros reikalais, teikti savo nariams visokių naudingų žinių, atstovauti m. reikalams santykiaujant su valstybės ir kitomis įstaigomis, o taip pat palaikyti ryšius su tokiomis pat organizacijomis užsienyje. Steigiamajame susirinkime 1924 II 2–4 Kaunui atstovavo 8 atstovai, Šiauliams — 3, Panevėžiui — 3 ir po 1 atstovą 18 kitų miestų bei miestelių. Pagal įstatus s-gai galėjo priklausyti visi m., kurie turėjo apskrities teises (turį daugiau kaip 10.000 gyv.) ir miesteliai valsčiaus teisėmis (turį daugiau kaip 3000 gyv.), o kiti galėjo priklausyti be sprendžiamojo balso. Steigiamajame susirinkime aptarta visa eilė svarbių klausimų — statybos, finansų, kredito, švietimo, medicinos, socialinės apsaugos ir kt. Savivaldybių įstatymo pakeitimo reikalu pasisakyta, kad savivaldybių teisės nebūtų siaurinamos, kad joms nebūtų uždėta per didelė administracijos globa ir kad būtų užtikrinta pakankamai lėšų. Nario mokestis nustatyta po 300 lt. miesteliams valsčiaus teisėmis, o m. apskrities teisėmis po 500 litų nuo 10.000 gyv. Vėliau miesteliams mokestis sumažintas iki 200 lt. Priimta 12.000 lt. sąmata. Vėliau s-gos sąmata būdavo gerokai didesnė, pvz. 1936 ji siekė 31.842 lt.

Į pirmąją valdybą išrinkti 5 iš m. apskrities teisėmis: Jonas Vileišis, Juozas Roginskis, Laurynas Kairiūnaitis (visi iš Kauno), Kazys Ubeika (Šiauliai), Česlovas Petraškevičius (Panevėžys) ir 3 iš mstl. valsčiaus teisėmis — Balukevičius (Alytus), A. Staugaitis (Marijampolė) ir Maksas Levy (Raseiniai). Sąjungos prezidiumą sudarė: pirm. J. Vileišis, v.pirm. K. Ubeika, sekr. L. Kairiūnaitis, ižd. J. Roginskis. 1926 susirinkime valdybos narių skaičius sumažintas iki 7, o 1932 — iki 5, renkamų 2 metams. Valdybos pirm. nuo įsteigimo iki 1932 buvo Kauno burmistras Jonas Vileišis, o jam iš burmistro pareigų išėjus, s-gos pirm. vieta atiteko Antanui Graurogkui, o nuo 1934 — Antanui Merkiui. Valdyboje ilgesnį laiką dirbo Jackus Sondeckis (Šiaulių burmistras), J. Roginskis, L. Kairiūnaitis, Juozas Valančius ir kt. Pagal 1931 V 2 paskelbtą naująjį savivaldybių įstatymą apskrities teises turėjo Kaunas, Šiauliai, Panevėžys, Ukmergė, Marijampolė, Alytus, Biržai, Kėdainiai, Telšiai ir Vilkaviškis (paskutinieji 5 nuo 1932 I 1) ir valsčiaus teises 21 miestas, iš viso 31, iš kurių 1939 s-gai priklausė 29.

Miestų savivaldybių reikalams nagrinėti s-ga nuo 1926 I leido žurnalą Savivaldybių Balsą, kurio sumanytojas buvo Jonas Vileišis. Žurnalo teisėjo keli numeriai. S-ga ypač per pirmąjį dešimtmetį rūpinosi, kad savivaldybių teisės nebūtų valdžios susiaurintos, stengėsi atpalaiduoti m. nuo apskričių savivaldybių globos, siūlydama kuo didesniam m. skaičiui duoti reikalingų lėšų. Dalis tų pastangų davė teigiamų vaisių — naujasis 1931 savivaldybių įstatymas daugiau negu dvigubam miestų skaičiui pripažino apskrities m. teises. S-ga rūpinosi m. savivaldybininkų akiratį praplėsti ir duoti jiems progos susipažinti su m. tvarkymu kitur. S-gos suvažiavimuose ne tik dalintasi savo patyrimais, jie svarstyti, bet ypač mažesnių m. atstovams būdavo progos pamatyti geriau tvarkomas Kauno, Šiaulių, Panevėžio savivaldybių ir kitų žinybų įstaigas. Labai naudingos Lietuvos savivaldybininkams buvo ekskursijos ir dalyvavimas Pabaltijo m. suvažiavimuose, nes Latvijos ir Estijos m. ir carinės Rusijos okupacijos laikais galėjo europietiškai tvarkytis. Tuo būdu gana didelis mūsų savivaldybininkų skaičius susipažino su Rygos, Talino savivaldybių ūkiais. 1931 IX s-gos pastangomis kelios dešimtys savivaldybininkų buvo nuvykę į Suomiją ir susipažino su Helsinkio savivaldybės darbų tvarka. S-ga aktyviai dalyvavo ryšių su Pabaltijo miestų savivaldybėmis užmezgime ir jų stiprinime. Ji prisidėjo prie Pabaltijo m. atstovų suvažiavimų rengimo, gausiai ir aktyviai juose dalyvavo. Pirmajame suvažiavime Rygoje 1927 V 25–27 nutarta įsteigti Lietuvos, Latvijos ir Estijos m. savivaldybių 6 asmenų biurą, iš kiekvienos valstybės po 2. Lietuvai biure iki 1932 atstovavo J. Vileišis ir J. Sondeckis (iki 1931), vėliau J. Vokietaitis, A. Graurogkas, J. Valančius, A. Merkys. Biuro tikslas buvo keistis žiniomis apie m. savivaldybių veiklą ir tuo būdu vieni kitus geriau pažinti ir šaukti bendrus tų valstybių m. atstovų suvažiavimus. Suvažiavimai buvo šaukiami kas 3 metai, o biuras posėdžiaudavo per metus 1-2 kartus arba tų valstybių sostinėse, arba ir kituose miestuose. Vienas posėdis 1933 V 25 yra buvęs ir Šiauliuose. Antrasis Pabaltijo m. suvažiavimas buvo Taline 1931 IX 5–6. Jame iš viso dalyvavo 59 atstovai, iš Lietuvos

16. Pagrindinis klausimas jame buvo m. savivaldybių įmonės. Tretysis suvažiavimas įvyko Kaune 1935 VII 5–6. Jo darbotvarkėje buvo m. savivaldybių teisinė struktūra ir socialinio aprūpinimo politika. Ketvirtasis suvažiavimas buvo Rygoj 1938 VI 16–19. Čia svarstyti m. statybos, finansų ir Pabaltijo valstybių m. savivaldybių teisių suvienodinimo klausimai.

S-ga priklausė Tarptautinei m. s-gai ir jos atstovai dalyvaudavo tos s-gos kongresuose, pvz. J. Vileišis dalyvavo Barcelonos (Ispanija), o A. Merkys Berlyno-Miuncheno kongresuose 1936 VI 8–13. 1930 pavasarį s-gos atstovai J. Vileišis, inž. S. Kairys, J. Sondeckis ir dr. Nekvedavičius dalyvavo tarptautiniame m. sanitarijos ir higienos kongrese Prahoje, o 1931 pavasarį J. Vileišis atstovavo Lietuvai Tarptautiniame m. statybos kongrese Berlyne. *J.Snd.*

M. sociologiniu požiūriu suvokiamas kaip ‚erdvės tvarka' ir kaip ‚gyvenimo būdas'. Tipingas m. yra kelių dalių: administracinės, prekybinės, pramoninės ir gyvenamosios. Jo erdvės tvarka, arba ekologinė sąranga, dažniausiai sutinkama trijų pavidalų: m. sekcijos gali jungtis koncentrinėmis juostomis, spinduliniais sektoriais arba pagrindinių branduolių kvartalais. Miestuose (pvz. Čikagoje) koncentrinių juostų paprastai esti penkios. Kiekviena auganti m. bendruomenė plečiasi iš centro į pakraščius. Gyventojų skaičiui didėjant, prekybos ir pramonės įmonės stumiasi į naujas žemes, o žmonių mases traukia nuošalesnės (toliau nuo centro) gyvenvietės. Tuo būdu centrinis apskritos formos plotas plečiasi į antrąją juostą, kuri savo ruožtu — į trečiąją ir t.t. Pirmojoj juostoj yra administracijos, prekybos ir transporto centras. Čia pilna urmo sandėlių, bankų, krautuvių, teatrų, viešbučių, bažnyčių, valstybinių, savivaldybinių įstaigų ir kt. Žemės kainos čia aukščiausios, tad statiniai auga į viršų (dangoraižiai), ne į šonus. Žmonių šioje juostoje visą laiką pilna, tačiau jie čia tik kasdieninius ir svarbius reikalus atlieka arba pramogauja, bet retai kas gyvena. Antroji juosta yra tarpinė, skirianti prekybinę juostą nuo rezidencinės. Anksčiau čia buvus pasiturinčiųjų gyvenvietė, o dabar jau išstumta prekybos ir lengvosios pramonės. Žemė čia yra brangi, o pastatai — netinką nei pramonei, nei rezidencijoms. Jų savininkai juos išnuomoja pigiai, bet jų ir netaiso. Šioje zonoje gyvena benamiai, imigrantai (pirmoji karta), migrantai iš kaimo ar kitų miestų, valkatos ir kt. Žmonės čia esti labiau ligoti, mažiau pastovūs darbininkai, juos lydi skurdas, pakrikimas ir prasižengimai; tad tai savo ruožtu patraukia tam tikras visuomenės institucijas, kaip labdaros įstaigas, misijų stotis, policiją ir liaudies namus. Jeigu tarpinėje juostoje dar yra lengvosios pramonės ir daugiau krautuvių, tai trečioji juosta pagrindinai yra paprastų darbininkų gyvenvietė. Čia bus daug antrosios imigrantų kartos atstovų. Darbovietės iš šios juostos netoli. Namai dažniausiai dviaukščiai: savininkai dažniausiai gyvena pirmajame, o nuomininkai — antrajame aukšte. Bet jaunoji karta jau planuoja keltis iš šios juostos į ketvirtąją ir penktąją, kurios jau yra pasiturinčiųjų rezidencijos. Ketvirtojoje juostoje gyvena profesijų žmonės, prekybininkai, įmonių vedėjai, raštinių tarnautojai. Didžioji jų dalis bus baigę vidurinę mokyklą, neretai ir universitetą. Penktoji juosta — toliausia nuo centro — apima priemiesčius. Gyventojai čia jaučiasi išbėgę iš miesto triukšmo ir gyveną arti gamtos, tik privalą daugiau laiko skirti darbovietei pasiekti.

Spindulinių sektorių m. forma skiriasi nuo juostų: juostos sukasi apie centrą ratais, o sektoriai plečiasi iš centro į pakraščius spinduliais. Tuo būdu susidaro administracinių pastatų, viešbučių ar ‚juodukų' rezidencijų juostos. Branduolinių kvartalų m. forma neturi geometrinio tikslingumo pretenzijų, kaip kad pirmosios. Tokiame m. įsikuria keletas pagrindinių įvairiausių pavidalų branduolių, kurie pradžioje gali neturėti priklausomybės ryšių (pvz. Londonas ir Westminsteris seniau buvo atskiri m.).

M. gyvenimo ypatybės išryškėja, kai jį palyginam su kaimu. Nevisada galima griežtai nuspręsti, kur pasibaigia kaimas ir prasideda miestas. Vienkiemiai nepastebimai įsijungia į kaimus, o kaimai į miestus. Dvaras pagiry ar viešbutis Alpių nuošalumoje savo esminiais bruožais yra miestiški. Tad m. ir kaimo skirtybės yra ne rūšies skirtybės, o tik laipsnio. Nėra vieno mastelio, pagal kurį visų kraštų gyvenvietes galėtume išskirstyti į kaimus ir m. Pvz. Prancūzijoje gyvenvietės su 2000 gyv. yra laikomos miestiškomis, kai JAV reikia 2500 žmonių, o Japonijoj — net 30.000 žmonių, kad būtų laikoma miestu. Antra vertus, kelių tūkstančių gyv. mies-

telis ‚gyvenimo būdu' žymiai skirsis nuo milijoninį gyv. skaičių turinčių didmiesčių. Kaimas yra charakteringas bendruomeniniais santykiais, o m. — visuomeniniais. Kaimo šeima yra tam tikra prasme izoliuota nuo aplinkos. Šeimos nariai didžiąja dalimi patenkina šeimos ekonominius, socialinius, religinius ir kt. poreikius. Šeimos narių ir kaimynų santykiai yra intymūs, asmeniški. Mieste žmonės gyvena fizinėje artumoje, tačiau yra dominuojami beasmeninių ar draugijinių santykių, ne tiek šeiminių. Kitos institucijos, kaip policija, teismas, mokykla ar socialinė tarnyba (labdaros institucija), atlieka tas pareigas, kurios anksčiau buvo šeimos galvos ar narių kompetencijoje. Šeima nėra ekonominis vienetas, jungiamas vieno darbo (žemės ūkio ar žvejybos). Tie, kurie nukrypsta nuo priimtų poelgių normų, m. gali likti nepastebėti, relatyviai nepaveikti viešosios nuomonės, apkalbų bei tradicijų, kurios kaime ryškiai sankcionuotų žmonių poelgius. Specializacija gal labiausiai išskiria kaimą nuo m. Žemės ūkis reikalingas platesnio žinojimo bei vispusiškesnių darbo rankų nei fabrikų pramonė. M. reikalauja specializacijos, kuri gali būti labai siaura. Čia sutinkame politikus, prekybininkus, pramonininkus, profesijų žmones, įvairiausius ‚ekspertus', įgudusius ir neįgudusius darbininkus ir daugybę kitų. Netgi neįgudę darbininkai m. gali dirbti darbą pagal tam tikras specialybes. M. teikia daug progų specializuotis. Pvz. mokyklų tinklas čia apims ne tik reguliarias (normalias) mokyklas, bet taip pat ir specialias: profesines, humanistines, technines ir žemesnio pajėgumo to paties amžiaus jaunimui. Kaime gi visam tam yra tik viena mokykla. Specializacija skatina varžybas, o tai savo ruožtu diegia netikro rytojaus jausmą. M. yra daug progų iškilti ir nusmukti, o kaime individo karjera yra gana pastovi, nuo pat gimimo nužymėta. Konservatizmas ir liberalizmas dažnai charakterizuoja kaimietį ir miestietį. Tradicijos, lyg pastovi tėkmė, sąlygoja ir lydi kaimo gyvenimą. Gamtos artumas ir jos apsprendžiama darbų seka tik pabrėžia gyvenimo normalumą ir pastovumą. Kaimietis nejučiomis tampa savo aplinkos neatskiriama dalimi ir nejaučia prisitaikymo keblumų. Miestietis gi pats pasirenka socialinį santykiavimą. Jo poreikiai bus patenkinami ne siaurame šeimos ar kaimynų rately, o ryšium su daugeliu specializuotų grupių; jų narystės privilegijomis jis galės pasinaudoti. Jo santykiai bus labiau išsiplėtę ir neglaudūs, išskiriant ypatingo pasirinkimo asmenis. Jis labiau turės derinti įvairių grupių interesus, kurie gali vienas kitam prieštarauti. Miestietis yra budresnis nei kaimietis, ieškąs naujenybių ir efektų. Jei kaimiečio ryšiai su žmonėmis yra pastovesni, tai miestiečio — atsitiktiniai ir paviršutiniški, nuolat pritaikomi besikeičiančiose situacijose. Miestietis, gyvenąs heterogeniškoje socialinėje aplinkoje, yra labiau pakantus svetimai religijai, tautybei, pažiūroms. Kaimiečio moralė gi linksta įvairiose situacijose išlikti griežta, todėl nukrypimas nuo socialinių normų kaime susilaukia aštresnių sankcijų nei m. Linkstama tikėti, kad visos didžios praeities kultūros gavo pradžią kaime ir tik vėliau buvo išplėtotos m. Kaimo kultūra rodo paprastą formą, kaip matyti tautosakoj, liaudies mene, dainoj ir šoky. Miestiečiai kartais tik, taip sakant, pagražina kaimo kultūros bruožus, bet kitais atvejais m. individualūs kūrėjai tą medžiagą perkuria ir padaro turtinga rinktine muzikos kompozicija, literatūrine balade ir pn.

Lietuvių literatūroje kaimo ir m. kontrastai buvo liesti ir ryškinti daugelio rašytojų. Kaimo motyvai vyravo didžiojoje rašytojų daugumoje, pradedant Žemaite ir baigiant Katiliškiu. Miesto gyvenimo vaizduotojų, pradedant Lazdynų Pelėda (Marija) ir baigiant Savickiu, mažiau sutinkame. M. ir kaimo savybių vertinimas tradiciškai išliko palankus kaimui. Kiek tai atspindėjo pačių rašytojų kaimo kilmę, ar kitatautę m. gyventojų sudėtį Lietuvoje, ar rytietiškas įtakas, kurios miesčionį padarė beveik keiksmažodžiu, ar tikrąsias mūsų tradicinio kaimo vertybes, pasakyti sunku. Lietuvių kultūros išsaugojimas okupuotoje Lietuvoje dabar, kaip ir praeityje, daugiau priklauso ne nuo m., bet kaimo ar jo pakaitalų.

E. W. Burgess, The Growth of the City (Park, Burgess and McKenzie, The City 1925); *C. D. Harris and L. Ullman,* The Nature of Cities (The Annals of the American Academy of Political and Social Science Nov. 1945); *P. Hatt and A. Reiss* (red.), Cities and Society 1957; *H. Hoyt,* The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities 1939; *R. M. Hurd,* The Principles of Land Values 1903; *P. A. Sorokin and C. C. Zimmerman,* Principles of Rural-Urban Sociology 1929; *L. Wirth,* Urbanism as a Way of Life (American Journal of Sociology 44, 1938). *A.Mst.*

Miestinės miškas 12 km į š.r. nuo Kretingos, 618 ha ploto. Prie miško Pipirų,

Ruginių ir Genčių kaimai. Vieta lygi, drėgna. Pušynas su eglės priemaiša pereinąs į eglyną su beržais, IV boniteto. M. miškas garsus baravykais. Taip pat čia gausu tetervinų.

Miestininkas žr. Horodničij.

Mies van der Rohe Ludwig (g. 1886) vokiečių architektas, prof. Behrenso (žr.) asistentas. 1930–33 vadovavo valstybinei Bauhaus mokyklai Dessau. Prisijungė prie Schinkelio (žr.) tradicijos ir virto iniciatoriumi naujos architektūros, logiškai aiškios ir laisvos nuo betkurio formalizmo. Šito modernaus funkcionalizmo rėmuose M. ieškodamas griežtų ekonomiškai pateisinamų tipų ir normų sugebėjo išrasti nuostabiai didelį skaičių variantų. Namų vidaus architektūroje M. projektavo abstraktišką erdvę iš dalimi transparentinių ar judamų plokštumų; išrado plieninę kėdę ir kitokių modernių baldų. 1938 apsigyveno Čikagoje. 1946 architektūros skyriaus dir. Illinois Institute of Technology Čikagoje. Minėtini projektai Vokietijoje: 1921 dangoraižis iš geležies ir stiklo; 1927 Weissenhofo kolonija Stuttgarte ir pirma plieninė kėdė; 1928 Vokietijos paviljonas tarptautinėje parodoje Barcelonoje. Darbai Čikagoje: 1948–50 Lake Shore Drive plieno ir stiklo dangoraižiai 25 aukštų ir 200 butų; Mineralų ir metalų tyrinėjimų laboratorija; vyskupo koplyčia; Institut of Technology rūmai; dangoraižiai prie Mičigano ežero.

Mieszko žr. Mieškas.

Miešimas medumi ar cukrumi saldintas vanduo. XIX a. Lietuvoje kūčioms buvo miešiamas medumi, vėliau — cukrumi. M. užpila virtus kviečius, parpeliukus ir šiaip užgeria kitus valgius. M. sušlakstydavo bičių avilius, sodo medžius, nes m. nešąs laimę ir derliaus gausą. Vietomis m. daro rugiapiūtei ir kitoms talkoms. Pavasarį bitėms maitinti darydavo cukraus m., paprastai išmiešus cukrų iki sodrumo. Vietomis m. vadinama ir su medum ar cukrum virta degtinė.

Mieškai žr. Miežiškiai.

Mieškas (lenk. Mieszko) Lenkijos kunigaikščių ir karalių vardas, sutrumpinta bei mažybinė Mečislovo (lenk. Mieczysław) vardo forma.

1. M. I (apie 922–992) pirmasis istorinis Piastų dinastijos lenkų kng., legendinio Ziemomyslo sūnus. Pirmą kartą minimas 963 jo paties laikų istorijos šaltiniuose. M. valdė Lenkiją maždaug nuo 960 ligi mirties, savo valdžion sujungdamas beveik visas lenkų žemes. M. energingai kovojo su vokiečių markgrafais, bandydamas sustabdyti jų veržimąsi į rytus ir vakarinių slavų kilčių gyvenamas žemes. 963 buvo užpultas vokiečių Rytų Markos (Ostmark) markgrafo Gero, kuris norėjo išplėsti savo srities ribas toliau į r. vakarinių slavų žemių sąskaiton. 963 Saksonijos grafas Wichmannas du kartus įsiveržė į M. žemes ir abu kartus nugalėjo lenkus. Norėdamas apsiginti nuo kaimyninių vokiečių pasienio sričių grafų puldinėjimo ir sustabdyti jų veržimąsi į rytus, M. 963 sudarė sutartį su Vokietijos imp. Otonu I, pasižadėdamas jam mokėti duokles nuo Lenkijos sričių, buvusių į v. nuo Vartos upės. Po to M. pradėjo Pamario užkariavimą.

Mieškas I (kairėje) ir Boleslovas Narsusis Poznanės katedroje

M. 965 vedė čekų kng. Boleslovo I dukterį Dubravką ir 966 pasikrikštijo lotynų apeigomis. Tie metai laikomi krikščionybės Lenkijoje įvedimo data. Tuo būdu M. pakreipė lenkų tautos likimą Vakarų kultūros kryptimi. Poznanėje M. įsteigė pirmą Lenkijos vyskupiją. Norėdamas Kat. Bažnyčią Lenkijoje padaryti nepriklausomą nuo dvasinės Vokietijos hierarchijos, M. užmezgė tiesioginius ryšius su popiežiumi, pavesdamas Lenkiją jo globai. Savo valstybės rytuose M. prarado kai kurias pilis

prie Bugo, kurias iš jo atėmė Kijevo didysis kng. Vladimiras I.

The Cambridge History of Poland I, 1950; *O. Halecki,* A History of Poland 1956.

2. M. II (990–1034) Lenkijos karalius (1025–34), Boleslovo I sūnus ir įpėdinis, M. I vaikaitis. Buvo vedęs Reino Pfalcgrafo dukterį Riksą, kurios dėdė buvo Vokietijos imp. Otonas II. Riksa turėjusi didelės įtakos M., kuris pasiekė Lenkijos karaliaus titulo, bet kurio valdžioje Lenkija gerokai susilpnėjo dėl didžiūnų savitarpio ginčų bei vidaus kovų ir plintančios anarchijos. Savo vidaus politikoje M. kovojo su beaugančiu partikuliarizmu ir prisidėjo prie krikščionybės stiprinimo, pastatęs naujų bažnyčių. M. teko nemaža kariauti su savo kaimynais. M. laikais vengrai iš Lenkijos atėmė dalį slovakų gyvenamų žemių, čekai Moraviją, vokiečiai užėmė Lužičius, danai Pamarį, o dalis rytinių lenkų valdomų žemių užimta Kijevo Rusios valdovų. 1028 ir 1030 M. kariavo su Vokietijos imp. Konradu II, bet ir čia jam nesisekė. Vokiečių nugalėtas, 1033 nuvyko į Merseburgą, atsisakė karaliaus titulo ir pripažino imperatoriaus viršenybę. Sekančiais metais M. žuvo, spėjama nužudytas Poznanėje. Lenkija liko chaotiškoje padėtyje, po M. mirties perėjusi jo sūnaus Kazimiero I valdžion.

The Cambridge History of Poland I, 1950; *O. Halecki,* A History of Poland 1956.

3. M. III Senasis (1131–1202), Lenkijos vyr. kng. (1173–77 ir 1198–1202)), užėmęs sostą 1173 po Boleslovo IV mirties. Dar 1172 Lenkijos didžiūnai buvo sukilę prieš Boleslovą IV ir vyr. Lenkijos kunigaikščiu paskelbė jo brolį Kazimierą, bet pastarasis atsisakė šios vietos, ir 1173 Lenkijos sostas Krokuvoje buvo užimtas M., kuris buvo kng. Didžiojoje Lenkijoje. Mažosios Lenkijos ponai (didžiūnai) jo nemėgo dėl jo stataus būdo ir kietos autokratinės valdžios. Krokuvos vyskupo vadovaujami, Mažosios Lenkijos ponai sukilo prieš M. ir 1177 išvarė jį iš Lenkijos sostinės Krokuvos, vyr. Lenkijos kunigaikščiu pasikviesdami Mozūrų kng. Kazimierą II Teisingąjį. Praradęs Lenkijos sostą, M., pabėgęs į Pamarį, ligi pat savo mirties kovojo iš pradžių su Kazimieru II, vėliau su jo sūnumi Lešku Baltuoju. Kazimierui II mirus 1194 ir vyr. Lenkijos kng. pasidarius Leškui Baltajam, M. tuo metu jau buvo atgavęs D. Lenkiją ir ėmė varžytis dėl sosto. 1198 jam pavyko užimti Krokuvą ir iš jos išvaryti Lešką Baltąjį. Vėl pasidaręs vyr. Lenkijos kng., M. valdė Lenkiją ligi savo mirties 1202. M. buvo neblogas administratorius. Palaikė artimus ryšius su Čekija. Po M. mirties Krokuva ir Lenkijos sostas vėl grįžo į Kazimiero II rankas.

S. Smolka, Mieszko Stary i jego wiek 1881; *R. Grodecki, St. Zachorowski i J. Dąbowski,* Dzieje Polski średniowiecznej I, 1926; *M. i Z. Wojciechowscy,* Polska Piastów — Polska Jagiellonów 1946; The Cambridge History of Poland I, 1950; *O. Halecki,* A History of Poland 1956. *K.Avž.*

Mietelskis Teodoras Augustas (m. pirmojoje XIX a. pusėje), Livonijos kanauninkas, filosofijos dr., nuo 1796 Ganiądzo klebonas ir Knyšino dekanas, garsus pamokslininkas P. Lietuvoje. Išleido: Kazania o różnych odmianach świata 1801, Kazanie miane na pogrzebie ks. Michała Fr. Karpowicza pierwszego biskupa Wigierskiego 1803, Kazanie o wolności poddanych 1808.

Mietkalnis kalva Kražių vls., Raseinių aps., 5 km į š.r. nuo Kražių, 185,4 m nuo j.l., 49 m virš Kražantės slėnio.

Miežaičiai k. Kelmės vls., Raseinių aps., 8 km nuo Kelmės; 1923 buvo 9 ūkiai ir 57 gyv. Čia 1931 surastas žalvario žaliavos lobis, susidedąs iš 8 nevienodo ilgio (nuo 37 iki 47 cm) žalvarinių netaisyklingo trikampio piūvio lazdučių. M. lobio chronologija, kol neištirta žalvario cheminė sudėtis, neaiški, bet, galimas dalykas, jis priklauso žalvario amžiui. Dalis lobio yra Šiaulių Aušros muziejuje, kita dalis — Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje.

Miežainis, arba miežiėnis, miežinių miltų ragaišis, kuris XIX a. dar dažnai vasaros metu buvo kepamas. Jį paprastai valgė su sviestu arba pienu. Vėliau m. tekepdavo tik duonos priedurui, kai vasarą ima stokuoti miltų ruginei duonai.

Mieželaitis Eduardas (g. 1919 Kareiviškių k., Pakruojo vls., Šiaulių aps.) poetas. Gimnaziją baigė Kaune, studijavo VDU. 1940–41 Komjaunimo Tiesos red. 1941 pabėgo į Sovietų Sąjungą, kur dirbo Lietuvos komunistinio jaunimo centre. Grįžęs į Lietuvą (1945), redagavo Jaunimo gretas ir Žvaigždutę. Nuo 1959 M. yra Lietuvos tarybinių rašytojų s-gos valdybos pirm. Eilėraščius pradėjo spausdinti apie 1934–35 (Moksleivyje ir kitur). Iki šiol M. išleista: Lyrika 1943, Aš

E. Mieželaitis

jau nepipiras (eilėraščiai vaikams) 1945, Tėviškės vėjas 1946, Kuo būti (eilėraščiai vaikams) 1947, Kastantas muzikantas (eiliuotas pasakojimas vaikams) 1949 (rus. 1952), Zuikis Puikis 1949, 1955, Tavo bičiulis (eiliuotas pasakojimas vaikams) 1951 (rus. 1952), Pakilusi žemė 1951, Ką sakė obelėlė (eiliuotas pasakojimas vaikams) 1951, Dainų išausiu margą raštą 1952, Marytė stovyklauja 1952 (rus. 1952), Mokytoja (eiliuotas pasakojimas vaikams) 1953, Broliška poema 1954 (rus. 1955), Mano lakštingala (eilėraščių rinktinė) 1956 ir kt. Ankstyvajai M. poezijai būdinga revoliucinio romantizmo tematika (tėviškės ilgesys ir jos skurdas; motina; klajūno dalia ir kt.); joje ryškiai jaučiama S. Jesenino, K. Borutos ir A. Rūko įtaka. Sovietinio periodo M. eilėraščiuose gausu propagandinių temų bei stereotipinių šūkių (karas, partija, kolektyvizacija, vad. socialistinė statyba ir t.t.). Sovietinėje M. poezijoje apstu S. Neries, K. Simonovo, A. Surkovo ir A. Tvardovskio atgarsių.

Mieželis 1. Raimundas (g. 1931 VI 10 Kaune) ekonomistas, (2) sūnus. Vidurinį mokslą ėjo Kauno IV ir Maironio gimn. Kemptene, Vokietijoje. 1949–53 studijavo Illinois univ. Urbanoje, kur gavo bakalauro (B.S.) laipsnį ir 1953–55 Harvardo univ., kur įgijo biznio administracijos magistro laipsnį. Reiškiasi liet. visuomeninėje veikloje. Nuo 1945 Skautų s-gos narys, vėliau paskautininkas, 1952–54 ir 1955–56 Liet. stud. s-gos JAV centro valdybos narys, 1956–57 Liet. stud. Santaros pirm. 1956 vienas iš Jaunimo peticijos JAV vyriausybei organizatorių. Bendr. Dirvoje, Naujienose, Vienybėje, Skautų Aide, Mūsu Vytyje. Nuo 1952 stud. sk. Dirvoje red.

2. Vladas (g. 1894 XI 26 Jakštų k., Daugailių vls., Utenos aps.) teisininkas, brigados generolas. 1916 baigė privatinę A. Lebedevo gimn. Maskvoje, 1917 Aleksandro II karo mokyklą Maskvoje, teisę studijavo Maskvos ir LU, kur 1926 IX 19 gavo dipl. teisininko vardą. 1922 VII 1 — 1940 VI 25 tarnavo Lietuvos kariuomenės teisme, palaipsniui eidamas įvairias pareigas: sekr. padėjėjo, sekr., nuovados tardytojo, prokuroro padėjėjo, ypatingai svarbioms byloms tardytojo, karinio teisėjo, 1933 X 7 — 1938 IV 11 karinio teisėjo prie Vyr. tribunolo, 1938 IV 11 — 1940 VI 25 kariuomenės teismo pirm. 1938 XI 23 pakeltas į brigados generolus. Be to, 1928–34 buvo karo teisės lektoriumi Karo mokykloje ir 1932–36 Vytauto Didžiojo aukštojoje karininkų mokykloje. 1940 VI 25 bolševikų paleistas iš kariuomenės. 1941 VII 1 — XII 1 buvo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus įgaliotiniu nuo karo nukentėjusiems šelpti. 1941 XII 1 — 1944 VII 1 Apeliacinių rūmų teisėjas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Tremtyje ėjo įvairias vadovaujamas pareigas Liet. tremtinių bendruomenėje, teisininkų, karių veteranų ‚Ramovės' organizacijose. M. yra dirbęs ruošiant karo teisenos projektą. Karo teisės klausimais rašė Mūsų Žinyne, Teisėje ir Karde. Bendradarbiavo Lietuviškojoje Enciklopedijoje ir yra LE bendradarbis.

V. Mieželis

Miežiai 1. botanikoje — varpinių (Gramineae) šeimos javas (Hordeum) su lukštėtais grūdais. Jų yra laukinių ir kultūrinių rūšių. Kultūrinių m. grūdai srityse, kur jie buvo auginami, seniau sudarė pagrindinį žmonių maistą, o dabar m. laikomi labiau pašariniu augalu. M. yra: daugiaeiliai m. (Hordeum polystichum), varpoje aplink stagarėlį yra šešios grūdų eilės. Vienuose jų grūdai yra labai taisyklingai išdėstyti ir todėl jie dažnai vadinami šešiaeiliais m. (H. hexastichum); jie dabar labai mažai beauginami. Ketureiliai m. (H. tetrastichum Körn arba H. vulgare L.) turi taip pat šešias grūdų eiles varpoje, tik jos nesudaro taisyklingo šešiakampio; skerspiūvyje šio m. varpa yra keturkampė. Grūdas išaugęs iš centrinio varputės žiedo yra simetriškas, o abu šoniniai varputės grūdai yra nesimetriški. Tarpiniai m. (H. intermedium) varputėje turi nepastovų grūdų skaičių (vieną, du arba tris), todėl varpos forma netaisyklinga. Jie daugiausia sutinkami Abisinijoje. Dvieiliai m. (H. distichon) teišaugina vieną centrinį grūdą varputėje. Šoni-

Miežiai: dvielis (kairėje) ir ketureilis (dešinėje)

niai žiedai neturi purkos ir gemalo, bet beveik visada turi kuokelius. Šie m. yra labai paplitę. Jų yra trys pagrindinės formos: tankiaviduriai, stačiaviduriai ir retavarpiai. Pirmoji forma teturi mažos praktinės reikšmės. Antroji forma buvo labai moderni prieš kelias dešimtis metų, o dabar daugumas geresnių veislių priklauso retavarpių grupei. Nepilnavarpiai m. (H. deficiens) nuo dvieilių skiriasi tuo, kad šoniniai varputės žiedai yra visiškai išnykę. Sutinkami Abisinijoje. Be šių kultūrinių m. skirčių, sutinkama keletas ir laukinių, pvz. H. jubatum, H. murinum ir kt.

M. yra vasarinių ir žieminių. Žieminiai m. gerai dera ten, kur žiemos švelnios; kontinentalinių žiemų, kur žiemą temperatūra yra žema ir maža sniego, dažniausiai nepakenčia. Labiausiai išplitę yra vasariai m. Bravoriniams m. labiau tinka vėsus ir giedras oras, negu šiltas ir drėgnas. Geriausi bravoriniai m. išauga vidutiniame kontinentaliniame klimate. Ten, kur maža saulės šviesos ir drėgna, šiaudai išauga didesni ir susidaro didesnis išgulimo pavojus. Labai sausose srityse grūdo lukštų procentas yra didelis, o krakmolingumas mažas.

Būdami trumpo vegetacijos periodo, m. turi paimti reikalingas maisto medžiagas iš dirvos irgi labai greitai. Todėl dirvai m. stato didžius reikalavimus. Dvieiliams m. dirvos reakcija turi būti beveik neutrali, o ketureiliai pakenčia ir kiek rūgštesnę dirvą. Tinkamiausios m. dirvos yra gilios, molingos, humingos ir gerai patręštos. Nederlingos ir rūgščios žemės m. netinka, nes gaunamas mažas, žemos kokybės derlius. Šaltos, šlapios, durpinės žemės irgi mažai tetinka, nes jose dažniausiai uždera nedaug menkos kokybės grūdų.

Parenkant vietą, sėjomainoje atsimintina, kad miežiai po miežių netinka auginti, jų šaknys būna silpnos, blogesnėse sąlygose menkai teaprūpina augalą maisto medžiagomis ir daugumas veislių linkę išgulti. Geriausias priešsėlis sėjomainoje yra bulvės, šakniastiebiai, aliejiniai augalai.

M. veislių rinkoje yra daug. Lietuvoje buvo paplitusios Dotnuvos selekcijos stoties veislės, kurios jau daugiau ar mažiau galėjo konkuruoti savo derlingumu su geriausiomis daniškomis ir vokiškomis veislėmis.

M., kaip kultūriniai augalai, yra labai plačiai paplitę, daugiau negu kiti kurie nors varpiniai augalai. M. pasaulyje užsėjama iš viso apie 35 mil. ha, iš kurių 30–35% tenka Europai. Nemaža jų auginama ir Š. Afrikoje. 1934–38 buvo užsėjama ariamosios žemės procentais: Prancūzų Marokas — 24,2; Turkija — 23,8; Alžiras — 21,3; Tunisas — 15,4; Danija — 13,7; Estija — 9,0; Latvija — 8,6, Vokietija — 8,4; Lietuva — 7,8; Anglija — 7,2; Kanada — 7,2; Sovietų Sąjunga — 4,0; JAV — 1,7%. M. grūdai Š. Europoje daugiausia suvartojami žmonių maistui, Artimuosiuose Rytuose ir Vidužemio jūros srityje arklių pašarui, Vidurio Europoje — kiaulėms šerti. Dalis m. grūdų dar suvartojama alaus pramonėje ir kruopų gamybai.

M. grūdo medžiagose angliavandeniai sudaro didžiausią procentą; jie yra krakmolo pavidale. Baltymų kiekis svyruoja, jų esama vid. apie 12%. Pašariniuose m. baltymų gali būti ir daugiau; geri salykliniai miežiai jų turi apie 10%.

Kultūrinių m. kilmė nėra pakankamai išaiškinta. Manoma, jog pirminė forma buvusi daugiaeilė. Išvedžiojama, kad neseniai rasta laukinė forma Hordeum agriocrithon galėjusi duoti pradžią kultūriniams daugiaeiliams m. Dvieiliai m. yra vienokiu ar kitokiu būdu kilę iš daugiaeilių. Senųjų gyvenviečių tyrinėjimai rodo, kad m. bus buvę pats seniausias žmonių augintas kultūrinis javas. *Br.P.*

M. proistorėje. M. priklauso prie seniausių kultivuotų javų Europoje. Neolite jau buvo auginamos dvi miežių rūšys: šešiaeilis m. (Hordeum hexastichum) ir dvieilis m. (Hordeum distichon). Šešiaeilis m. šiaurėje buvo išplitęs net iki Danijos ir Švedijos. Dvieilis m. daugiausia aptinkamas Mezopotamijoje, Užkaspijy (Anau) ir Šveicarijoje. Kultivuotų m. surasta ir Nidoje (Užmaryje), kur vienoje puodo šukėje aptiktas daugiaeilio plikagrūdžio miežio (Hordeum sativum subsp. polystichum var. nudum) įspaudas (Sitzungsberichte . der Altertumsgesellschaft Prussia 22, 1900–04, 502 tt.). Laukinių m. pirmine tėvyne laikoma Priešakinė Azija ir š.r. Afrika, tačiau manoma, kad m. galėjo išsivystyti įvairiose vietose.

Auginta m. Lietuvoje ir pirmaisiais amžiais po Kristaus. Suanglėjusių m. grūdų surasta Velykuškių piliakalnyje. Daug suanglėjusių m. grūdų surasta naujojo geležies amžiaus piliakalniuose ir sodybose: Bubių piliakalnyje (Padubysio vls.), Veliuonos piliakalnyje (Kauno aps.), Apuolės

piliakalnyje (Skuodo vls.), Piliakalnio piliakalnyje, Nemenčinės vls. (čia surasta daug dvieilių, ketureilių ir triragių m.), Vilniuje, Bekešo kalne ir Gardino pilyje. Žr. Javai.

E. Werth, Neues und kritisches zur Kenntnis alter Kulturpflanzen (Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft 60 : 4, 1942); *P. Kulikauskas,* Kai kurie archeologiniai duomenys apie seniausiai Lietuvos teritorijoje augintus javus (Lietuvos Mokslų Akademijojs Darbai A 1, 1955, 75–85). *J.P.*

Miežiėnė 1. stambių miežinių kruopų kruopienė; 2. miežinių miltų riebi tyrė, kurią vietomis verda pusryčiui, rečiau — pietums. M. paprastai dar užgeria pienu.

Miežinis 1. Matas (1851 IX 23/X 4 Juodžių k., Grinkiškio vls., Kėdainių aps. — 1929 X 27 Šiluvoje, Raseinių aps.) kunigas. Mokėsi pas daraktorius, 1861–62 Baisogaloje, 1862 Dotnuvos bernardinų mokykloje, 1863 Raseiniuose ir 1873 baigė Šiaulių gimn. Rinkosi medicinos studijas, bet išvyko į Žemaičių kun. seminariją. 1878 XI 16 įšv. kunigu, buvo vikaru Kuršėnuose, kur 1883–86 mokyklos kapelionas. Čia susikirto su rusų valdžia, uždrausdamas katalikams mokiniams lankyti cerkvės pamaldas. Už šį nusikaltimą 1885 Kauno gub. jį liepė perkelti į kitą parapiją, patvirtino Jurbarko vikaru, pranešdamas Žemaičių vyskupui, kad M. niekada nebus tvirtinamas klebono vietai. 1888 šalia Jurbarko vikaro, buvo leista užimti ir Girdžių filialisto vieta. 1897 Kauno gub. tarnautojus gerai patepus, buvo patvirtintas Žeimių klebonu, o vėliau ir dekanu. Žeimiuose pastatė 1909 gotikos stiliaus mūro bažnyčią ir dar prieš 1905 įvedė kas antrą sekmadienį lietuviškas pamaldas, tuo pralaužda-mas vad. ‚Vilijos Lenkiją', nes Žeimių lietuviškomis pamaldomis tuojau pasekė Kulva, Jonava ir kt. Lietuviškomis pamaldomis sukėlė visus lenkuojančiuosius, kurie jį žiauriai skundė vysk. M. Paliulioniui ir G. Cirtautui, bet šie ir toliau paliko jį Žeimiuose. M. prisidėjo steigiant Šv. Kazimiero d-ją (žr.) ir 1908 prie ‚Artojo' b-vės žemėms supirkti, kuriose turėjo būti įkurdinami tik lietuviai. 1909 iškeltas į Vabalninką, t.y. duodant vieną iš geriausių Žemaičių vysk. parapijų, kur vėl jis dirbo burdamas lietuvius į Blaivybės, Saulės ir kt. d-jas, 1911 suorganizavo vaikų mokymą. XII 5 Panevėžyje teisiamas, bet nubausta tik mokytoja M. Šereikaitė. Vėliau buvo altarista Sedoje, po to kunigavo Juodeikiuose ir Šiluvoje. Jausdamasis lietuvis, visą laiką skatino visus parapiečius kalbėti lietuviškai, jiems padėdavo gauti lietuviškų maldaknygių ir kt. draudžiamosios lietuvių spaudos. Savo lėšomis išleido dėdės Mykolo Miežinio Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai-rusiszką žodyną 1894 ir išsp. paties parašytą knygutę Apie meilę ir branginimą savo prigimtos tėvų kalbos 1909, kuri vėliau buvo perdirbta į Apie meilę ir branginimą tėvynės ir savo tautinės lietuvių kalbos, praplitusią, tikriau per kalėdojimus dalintą, mišriose parapijose lietuviškai nusiteikusių kunigų. Taip pat parašė ir išsp. Apie pavyzdingą vaikų komuniją 1912 ir kt. Bendradarbiavo Tėvynės Sarge, Rygos Balse, Nedėldienio Skaityme, Viltyje, Vienybėje ir kt.

J. Tumas, Lietuvių literatūros paskaitos: Aušrininkų grupė 1924; *A. Ž.,* A. a. M. M. (Židinys 11, 1929, 354–355).

2. Mykolas (1826 IX 23 Vaitiekūnų k., Grinkiškio vls., Kėdainių aps. — 1888 XI 12/24 Švėkšnoje) kunigas, žodynininkas, (1) dėdė. Nuo 1841 mokėsi Kėdainių progimnazijoje, kur jos vadovybė pakeitė M. pavardę į Mieżytowicz. Čia baigė 5 kl., 1846 įstojo į Varnių kun. seminariją ir 1850 įšv. kunigu. 1854 Brunavos klebonas ir vysk. M. Valančiaus labai vertinamas, o 1857–66 Šembarko klebonas, pritaręs 1863 sukilimui, todėl rusų sekamas ir tardomas. 1866 M. jau Šėtos klebonas, kur baustas rusų už laidotuvių procesiją ir kt. Vysk. M. Valančiaus prieš Kauno gubernatorių aiškiai ginamas, tačiau sau įsikalbėjęs, kad už rašto darbus vysk. M. Valančiaus per mažai vertinamas ir net skriaudžiamas, t.y. neskiriamas į jo norimą parapiją, 1869 atsisuko prieš patį vysk. Valančių iš dalies praskleisdamas Vilniaus generalgubernatoriui kas yra Perspėjimo ir kt. priešrusiškų knygelių autorius. Tačiau nei M. rusams patarnavimas skundžiant vysk. M. Valančių, nei paties vysk. Valančiaus ‚bausmė' M. perkeliant į Klykuolius filialistu, Kauno gubernatoriaus sprendimų nebesušvelnino: M. buvo uždarytas visam amžiui į Raseinių vienuolyną, nors po trejų metų jį vėl leista paskirti Šilalės vikaru, vėliau dar Didkiemio filialistu, o 1876 ir Smalvų klebonu. 1886 dėl silpnos sveika-

Kun. V. Miežinis

tos M. išsikėlė į Plungės altariją, kur susikirto su kng. Oginskiu dėl ‚litvomanijos' ir ‚chlopomanijos', todėl ir išvyko gyventi į Švėkšną.

Pats M. 1868 paruošė lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną ir rankraštį pasiuntė Vilniaus gen. gubernatoriui. Šis 1868 XII 4 rankraštį persiuntė Vilniaus mokslo apg. globėjui Batiuškovui, pasiklausdamas, ar galima tokią knygą spausdinti. Batiuškovas nurodė, kad reikia išmesti lenkiškąją dalį, t.y. lenkų k. žodžius, nes dabar ši kalba jau nebereikalinga, o lietuviškuosius ir latviškuosius žodžius perrašyti rusiškomis raidėmis, tuomet žodyno spausdinimui verta esą duoti 2000 rublių. 1869 II 13 Vilniaus gen. gubernatorius siūlė pataisytą žodyną spausdinti svetimų tikybų departamentui R. Katalikų skyriaus lėšomis, skiriant tik 900 rublių. Svetimų tikybų dpt. dir. Sievers pasipriešino žodyno visokiam žalojimui, ir reikalavo palikti lenkų tekstą, nes jį išmetus, žodynas prarasiąs savo praktišką reikšmę. 1872 IX 29 M. prašant, žodyno rankraštis buvo jam grąžintas. 1873 IV 12 žodyną nutarė leisti Vilniaus geografinė d-ja, V 15 atsiuntė jai rankraštį M., pridėdamas dar papildams per 2000 patarlių ir mįslių. Tačiau ir šiuo kartu žodyno leidimui pasipriešino iškunigis Petkevičius, taip pat pareikalaudamas išmesti lenkišką tekstą ir perrašyti graždanka; todėl spausdinimas atpuolė ir rankraštį atgavo autorius. 1875 M. žodynu susirūpino vysk. M. Valančius ir pavedė A. Baranauskui jį patikrinti. 1883 pats autorius pradėjo jį spausdinti pas Weyerį (Tilžėje), bet tesuskubo prieš mirtį išspausdinti tik vieną lanką, nes toji spaustuvė buvo nepajėgi darbo atlikti. 1890 žodynu susirūpino J. Kriaučiūnas su J. Adomaičiu (Šernu) ir norėjo leisti jį prenumeratos būdu, bet tuojau žlugus E. Weyerio spaustuvei, dingo prenumeratos ir D. Mikliaus gauti iš Žemaičių kun. seminarijos klierikų jam leisti 500 rublių; viso labo ten žuvę per 4000 rublių. 1891 IX 23 P. Mikolainis nuvyko slapta į Girdžius pas M. broliavaikį ir susitarė išsp. žodyną; pinigus duoda kun. Matas M. ir už tai gauna 200 egz. Žodyną spausdinant, lenkų ir rusų dalies korektūras taisė A. Adomaitis Bremene, baigė A. Kaupas, o lietuvių ir latvių kun. Matas M., bet nuo 11 lanko perėmė E. Volteris ir Ad. Spurga, o latviškąją dalį — P. Šmitas. Žodyno 1894 buvo išsp. 2000 egz., dalis išsiuntinėta paštu. Bet po 15 egz. rusų paštas susigriebė ir perdavė cenzūrai, o ši susižinojusi su Švietimo m-ja tą žodyną praleido, ypač kai vokiečių paštas pradėjo reikalauti grąžinti konfiskuotus egz. arba sumokėti. Praleidus platinti šį žodyną, rusų įvestame spaudos draudime vėl atsirado nauja spraga. Pats žodynas, nežiūrint gausių klaidų, anuo metu buvo vienintelis, išskyrus tuo metu jau sunkiai gaunamą Fr. Kuršaičio žodyną; gausios patarlės ir mįslės yra didelis lobis mūsų tautosakai. M. dar paruošė ir lietuvišką gramatiką, kuri buvo menka ir neturėjo jokios reikšmės. M. yra rašęs Aušrai eilėraščių ir kt. Išsp. Lietuwiszka Gramatika... 1886, Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai-rusiszkas žodynas 1894.

Vilenskij Viestnik 1873, 194, 199; *J. Jablonskis,* Živaja Starina 1896, 248–254; (") Raštai IV, 1935; *K. Jurkschat* (Mitt. d. lit. lit. Geselschaft 1898); V. Kudirkos Raštai II, 51; *Vc. Biržiška,* (Mūsų Senovė 1922, 598–599); (") Lietuvių Bibliografija III, 1929; Aušros 40 m. sukaktuvės 1923; *J. Tumas,* Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė 1924; *Pr. J.,* Kun. M. M. 50 metų mirties sukaktį minint (Lietuvos Aidas 526, 1938). *A.Mž.*

3. Mykolas (apie 1854 Juodžių k., Grinkiškio vls., Kėdainių aps. — po 1924 Dirgaičių k., t.p.) kunigas, veikėjas, (1) brolis. Mokėsi Kėdainiuose ir Šiaulių gimn., baigė Žemaičių kun. seminariją. Tiek vikaru, tiek klebonu būdamas rūpinosi slaptos liet. spaudos platinimu ir slaptu vaikų mokymu. Nuo 1888 nuolat žandarų skundžiamas ir tardomas, Kauno gubernatoriaus 1890 II 23 uždarytas į Kretingos vienuolyną, nes ‚kenkiąs stačiatikybei' ir išbrauktas iš Gargždų klebonų. 1891 V 13 kaip ligonis neurotikas iš Kretingos vienuolyno išleistas ir dar tais metais Kauno gubernatorius jį patvirtino Baptų vikaru. 1894 XI 18 Kauno gubernatoriaus Klingenbergo speciali taryba jį ištrėmė 5 m. į Orlo gub., tardant kelis kartus žiauriai sumuštas ir visą laiką ten buvo laikomas ypatingoje policijos priežiūroje. 1899 IV 29 leista grįžti į Lietuvą, 1900 IV 4 vikaras, klebonas ir vėliau Kauno dekanas, 1905 vienas iš Šv. Kazimiero d-jos knygoms leisti steigėjų, pinigu šelpęs Saulę, Blaivybės ir kt. katalikų d-jas.

J. Tumas, Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė 1924; Mūsų Senovė II : 2, 633–634. *A.Mž.*

Miežintà upelis Leliūnų vls., Utenos aps., Rubikių ež. (Anykštos, Šventosios, Neries) p. intakas, 18 km ilgio; teka iš Vidinksto ež. į š.v. per Versmyno, Smulkio, Mušiejaus ir Dusnyno ež.; baseino plotas 70 km².

Miežinta, kelionė baidarėmis 1943
(foto S. Kolupailos)

Miežionėliai k. Švenčionėlių vls., Švenčionių aps., 1 km nuo Švenčionėlių. Kaimas didelis, grynai lietuviškas, pasižymėjęs kultūrine veikla ir tautiniu atsparumu lenkų okupacijos metu (1920–39). Čia jau 1911 lietuvių vaikams buvo suruošta eglutė su žaidimais ir dainomis. Lenkų okupacijos metu veikė Švenčionių Ryto d-jos liet. mokykla, lenkų valdžios uždaryta 1938 I 19. Šv. Kazimiero d-jos skyrius, turėjęs apie 60 narių, dažnai rengė vaidinimus, minėjimus, paskaitas, turėjo savo knygynėlį. 1931 į M. ateidavo laikraščių: Vilniaus Rytojaus 20 egz., Jaunimo Draugo 24 ir kt. Skyrius, minėdamas Vytauto D. metus, 1931 VI 4 abiejuose kaimo galuose pastatė po paminklinį kryžių. 1936 V 7 Šv. Kazimiero d-jos skyrius lenkų valdžios uždarytas. M. jaunimas turėjo savo sporto aikštę, kurioje ėjo apylinkės sporto rungtynės.

Miežiónys k. Švenčionių vls. ir aps., 8 km į p. nuo Švenčionių, netoli vieškelio; prieš II pas. karą buvo daugiau kaip 60 ūkininkų, per 150 gyv. Kaimas grynai lietuviškas. 1920–39 buvo lenkų okupuotas. Prie kaimo yra koplyčia, kurioje kartkartėmis buvo laikomos pamaldos Švenčionių par. kunigų. Po I pas. karo veikė Švenčionių Ryto mokykla, 1936 lenkų valdžios uždaryta. Po to 40 tėvų įteikė pareiškimus Švenčionių mokyklų inspektoriui, kad jie nori savo vaikus mokyti namuose lietuviškai, tačiau inspektorius nesutiko, ir vaikai turėjo lankyti lenkišką mokyklą. Lenkų steigiamai mokyklai miežioniškiai nedavė patalpų, todėl 1924 I 14 lenkų policija prievarta paėmė ūkininko Pekarsko butą. 1929 XI 10 mokytojos M. Krinickaitės rūpesčiu suorganizuotas Šv. Kazimiero d-jos skyrius, kuriam priklausė ne tiktai jaunimas, bet ir vyresnieji. Skyrius laikė skaityklą, organizavo paskaitas, rengė vaidinimus, iškylas, sporto rungtynes. 1936 skyriaus veiklą lenkai sustabdė. Seniau M. priklausė Cirkliškių dvarui. Iš M. yra kilęs kun. Justinas Saulius. *V.Klb.*

M. p r o i s t o r ė. 1894 F. V. Pokrovskis tyrinėjo senojo ir vidurinio geležies amžiaus (IV–V a.) pilkapius, esančius apie 1 km atstu į p.v. nuo M. Pilkapiai išsidėstę grupėmis. Iš 15 gerai išlikusių pilkapių buvo ištirti 7. Pilkapių dydis nevienodas: jų skersmuo svyruoja tarp 7 ir 12,5 m, aukštis nuo 0,5 iki 0,95 m. Pilkapiai supilti iš aplinkinės žemės ir aplink apdėti akmenų vainiku. Mirusieji laidota nedeginti duobėse po pilkapio sampilu (nuo 3 iki 90 cm gilumoje), aukštininki, galvomis į v. ir š.v., po vieną arba po du pilkapyje. Kapuose aptikta gana daug įkapių. Iš kaklo papuošalų paminėtinos 2 lietuviško tipo antkaklės šaukštiniais galais, antkaklė kilpiniais galais ir stikliniai karoliai, daugiausia pailgi raudoni ir mėlyni su nusklęstomis kampinėmis briaunomis. Taip pat surasta ir kabučių, kurių 3 papuošti emale ir vienas žalvarinis kryžiaus pavidalo. Segė terasta viena — IV–V a. lankinė žieduotoji segė su dviguba įvija viršuje. Apyrankės daugiausia juostinės ir įvijinės, jų tarpe viena net 5 apvajų. Aptikta ir drabužių pagrąžinimų. Pilkapyje nr. 1 surasta net 182 žalvariniai iš skardos susukti cilindrėliai, gulį šalia vienas kito, su vilnonės medžiagos liekanomis. Jais greičiausiai buvo papuošti drabužių kraštai ar rankogaliai. Iš kitų audinių pagražinimų paminėtinos išgaubtos žalvarinės plokštelės su skylutėmis ar liežuvėliais šonuose, kad jas būtų galima prisiūti ar įsegti į audinį. Minėtini ir diržo žalvariniai apkalai bei geležinės sagtys. Iš ginklų surasta geležiniai ietigaliai, daugiausia smailo lapo pavidalo (vieno ietigalio įmovoje rasta medinio koto liekanų), siauraašmeniai kirviai (vieno penties skylėje taip pat rasta koto liekanų, o prie kito išlikusio audinio pėdsakų) ir vienas geležinis antskydis 10,5 cm skersmens. Pagaliau aptikta ir geležinių peilių, tiesių ir išlenktų. Įkapės būdingos lietuvių kultūrai. Iškasenos buvo perduotos Ermitažui Petrapilyje.

F. V. Pokrovskij, K izsledovaniju kurganov i gorodišč na vostočnoj okraine sovremennoj Litvy (Trudy IX arch. sjezda v Vilne t. II, 1897, 168–190, tab. XI–XII). *J.P.*

Miežis ežeras Viekšnių vls., Mažeikių aps., 6 km į š.r. nuo Viekšnių mstl., 38 ha

ploto; paviršius 78 m nuo j.l.; iš ež. teka Ašva (Vadaksties, Ventos) kair. intakas; Miežių k. laukai skiria jį nuo Kamanų (žr.) pelkių.

Miežiškiai (kitaip Mieškai), bžk. ir ligi 1930 vls. centras, Panevėžio aps., 12 km į p.r. nuo Panevėžio, kair. Nevėžio krante; 1940 buvo apie 500 gyv. drauge su gretimu M. kaimu ir buv. dvaru. Kaimai Didieji ir Mažieji M. minimi jau 1634; tada jie priklausė Vereikių vaitijai ir buvo sukėlę maištą prieš Vareikių vaitijos laikytoją Reginą Rajeckienę, nenorėdami duoti prievolių. Senoji medinė bžn. statyta 1782, bet 1916–20 pastačius naują mūrinę, ji buvo nugriauta. 1940 parapijai priklausė 2450 parapiečių. Nepriklausomybės metu pastatyta nauja 6 komplektų pradžios m-la, buvo kelios krautuvės, kooperatyvas, pieninė (vėliau paversta pieno nugriebimo punktu), lentpiūvė, vandeninis ir vėjinis malūnas ir kurį laiką veikė moderniai įrengta linų pluošto apdirbimo įmonė. Panaikinus M. valsčių, bžk. buvo prijungtas prie Panevėžio vls. Prieš I pas. karą per Nevėžį pastatytas gelžbetoninis tiltas. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo gana gyvas organizacinis gyvenimas. 1926 I 8 — 1934 VI 1 veikė Lietuvos ūkininkų s-gos pieno perdirbimo b-vė, 1926 IV — 1928 IV Žemės ūkio d-ja Juosta, 1926 XI 25 įkurta Beturčių globos d-ja ir kt. *A.B.*

Miežulėnai k. Daugėliškio vls., Švenčionių aps. Prie Velionų ežero, kalvoje, yra piliakalnis. Šlaitai statūs, specialiai nukasti. Piliakalnio viršuje aikštelė apvalaina, plotas apie 700 m², apsupta 1–1,5 m aukščio pylimu. 1907–08 piliakalnį tyrinėjo V. A. Kaširskis. Kasinėjimų metu aikštelės viduryje susidurta su 20–30 cm storio kultūriniu sluoksniu, o pakraščiuose jo storis siekė net 5–6 m. Čia susidurta su dviejų sudegusių pastatų liekanomis. Vienas medinis pastatas buvo visiškai sudegęs, o antrojo trobesio, statyto iš rąstų su sukirstais galuose kampais, teišlikusi rentinio dalis. Šis medinis pastatas yra buvęs 3,5 m ilgio ir 1,5 m pločio. Prie rytinės pastato sienos buvo iš tašytos lentos padarytas suolas, ant kurio rasti trys žiesti moliniai puodai, o šalia jų — stikliniai karoliai, geležinis piautuvas, balno kilpos, žąslai, žalvarinės įvijos, keli moliniai ir šiferiniai varpsteliai. Taip pat surasta suanglėjusių grūdų, jų tarpe soros. Prie pat pylimo susidurta su kito ūkinio trobesio, greičiausiai, klėties liekanomis. Iš kitų M. piliakalnyje aptiktų radinių paminėtina: geležinis ietigalis ilga įmova bei trumpa rombine atsparne ir brūkšniuotoji keramika, lipdyta rankomis. Šie radiniai priskiriami pirmiesiems amžiams po Kr. Daugumas kitų radinių priklauso jau XI–XIII a., pvz.: plačiaašmeniai kirviai, pasaginės segės aguoninėmis galvutėmis, žiestinė keramika, papuošta linijiniu ir vinginiu raštu, ir kt. Pilis sunaikinta XIII a.

Otčiot Imp. Archeologičeskoj Kom. za 1906 g. 136, 144; za 1907 g. 106–107, 132; za 1908 g. 162–163, 198; *P. Tarasenka,* Lietuvos piliakalniai 1956, 57–58. *J.P.*

Migdōlas (Prunus Amygdalus 1. botanikoje erškėtinių (Rosaceae) šeimos nedideli medeliai bei krūmai. M. kaip vaismedis auginamas Azijoje, P. Europoje ir taip pat Vidurio bei V. Europos šiltesnėse srityse. Sėklos valgomos. Vartojamos kulinarijoje. Iš jų spaudžiamas aliejus medicinos (Oleum Amygdale), parfumerijos ir muilo gamybos reikalams. Esama jo veislių: kartusis m. (P. Amygdalus var. amara), saldusis m. (P. Amygdalus var. sativa). Abiejų sėklos vartojamos medicinoje.

Migdolo žiedai ir vaisiai

2. Anatomijoje žr. Tonsilė.

Migėnai (vok. Migehnen) bžk. Braunsbergo aps., 12 km į p.r. nuo Malšiakukio (žr.), prie Dravantos upės, deš. Paserijos intako; 930 gyv. (1939). M. ir apylinkės dar XIX a. pradžioje buvo gyvenami lietuvių.

Myglė (Poa) varpinių (Gramineae) šeimos žolė; Lietuvoje auga 8 skirtys, kurių tarpe m. vienmetė (P. annua), miškuose sutinkama m. gojinė (P. nemoralis), m. plačialapė (P. Chaixii), pievose kaip pašarinė auga m. pievinė (P. pratensis) ir m. paprastoji (P. trivialis).

Miglinas Simas (g. 1907 IV 29 Scrantone, Pa., JAV) žurnalistas. Motinos vaiku parsivežtas į Lietuvą, 1931 baigė S. Daukanto mokytojų sem. Kaune, 1931–34 VDU humanitarinių mokslų fak. išklausė liet. ir visuotinę literatūrą. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1951–54 buvo Lietuvos Laisvės Kovotojų atstovu Vlike, nuo 1955 Vliko VT inormacijos tarnybos bendr. Spaudoje

S. Miglinas

pradėjo bendradarbiauti nuo 1924 ir rašė Darbe, Lietuvos Aide, Mūsų Vilniuje, Trimite, Ūkininko Patarėjuje, Vienybėje, Židinyje ir kt., pasirašydamas pavarde ir St. Mingailos, J. Tylos, Arvydo Rigmanto ir kt. slapyvardžiais. 1935 Darbe pateikė arti 200 įvairių darbo sričių profesinių apybraižų, 1937 parašė platų ciklą Žingsniai per Neringą, kur iškelti ir vietos lietuvių papročiai bei gyvena. 1938 apkeliavo visą Lietuvą ir kelionę aprašė per 60 Lietuvos Aido atkarpų. Redagavo: 1933 Vienybę, 1938–39 N. Spaktyvą, 1940 I–VI leido ir red. Vakaro Naujienas (dienraštį); 1941 VII–XII Tėvynę, nuo 1942 I pavadinta Tėviškė (Šiauliuose), kur vokiškais vertimais atskleisdavo vokiečių germanizacijos pastangas. 1944 VIII–IX red. Tėvynės Apsaugos Rinktinės Lietuvos Gynėją, 1950 leido ir red. Tremtį ir vadovauja Tremties knygų leidyklai. Paruošė leidinius: Meilės lyra (liaudies erotinės dainos) 1930, Mūsų Vilniaus poezija 1932, Motina 1933, Mieloji Motina 1937, Tėvynės kalendorių 1942, V. Kudirkos raštus 1953. Išvertė ir išsp.: Fr. Werfel, Abiturientų dienos 1936, E. T. A. Hoffman, Velnio eleksyras 2 tt. 1937, E. M. Remarque, Trys draugai 1939. Atskiri M. išsp. darbai: Neapkenčiamo žmogaus užrašai 1947, Pavergtoji Lietuva 1957, Lietuva sovietinės agresijos dokumentuose 1958.

Migliorini Bruno (g. 1896) italų kalbininkas, nuo 1925 buvo vienas didžiosios italų enciklopedijos redaktorių, vėliau jos vyr. red., 1933–37 Friburgo univ. (Šveicarijoje) romanų kalbų prof., nuo 1938 italų istorijos prof. Florencijos univ. Ypatingai jo dėmesys sutelktas italų kalbai ir kalbos ryšiams su kultūros istorija. Žymesni mokslo veikalai: Del nome properio al nome comune 1934, Lingua contemporanea 1938 (²1943), Saggi sulla lingua del Novecento 1941, Linguistica 1946, Lingua e cultura 1948 ir kt.

Miglovara Juozo Miliausko (žr.) slp.

Mignard Pierre (1612–1695) prancūzų portreto ir istorinių paveikslų tapytojas. Subrendo Fontainebleau (žr.) mokykloje. Nuo 1636 Italijoje studijavo Carraccio, Tiziano ir Veroneses kūrybą. Romoje garsėjo portretais ir madonomis. Nuo 1658 Paryžiuje ir Fontainebleau portretavo Liudviką XIV ir karaliaus šeimą. Karalienės motinos globojamas ir palaikomas prieš konkurentą Le Bruną (žr.), 1663 kartu su Dufresnoys tapė Paryžiaus Val-de-Grâce bžn. kupolo freskas. 1664 Šv. Luko akad. dir. 1690 dir. Académie Royale, gobelenų manufaktūros ir karaliaus portretų galerijos.

Migne Jacques Paul (1800–1875) prancūzų kat. kunigas, pasižymėjęs kaip religinio turinio knygų leidėjas. 1833 Paryžiuje pradėjo leisti laikraštį L'Univers religieux. Po to nusistatė išleisti pigią religinę biblioteką, susidedančią iš maždaug 2000 tomų, į kurią būtų surinkta visa, kas bent kokiu būdu liečia Bažnyčią ir jos mokslą. Nuo 1838 leidinius spausdino svetimoje spaustuvėje, o 1844 netoli Paryžiaus įst. savo spaustuvę. Iš M. išleistų dalykų pažymėtini: Scripturae S. cursus completus 28 tt. 1838–40, Theologiae cursus completus 28 tt. 1839–45, Démonstrations évangeliques 20 tt. 1842–53, Collection intégrale et universelle des orateurs sacrés 90 tt. 1844–66, Encyclopédie théologique 52 tt. 1844–59, Nouvelle Encyclopédie théologique 53 tt. 1851–59, Summa aurea de laudibus B. M. Virginis 13 tt. 1866–67, Patrologiae cursus completus 383 tt.: Series latina 221 tt. 1844–55 ir Series graeca 162 tt. 1857–66 ir kt. 1868 sudegus spaustuvei ir leidyklos įstaigoms, leidimo darbas sustojo. *P.Rbk.*

Mignet François Auguste Marie (1796–1884) prancūzų istorikas ir žurnalistas. Baigęs teisės mokslus, pradėjo sėkmingą teisininko karjerą, tačiau atsisakė jos ir atsidėjo istorijos mokslui bei žurnalistikai. 1820 gavo Nîmės akad. premiją už darbą Éloge de Charles VII ir 1821 Paryžiaus akad. premiją už darbą Les Institutions de Saint Louis. Atvykęs į Paryžių, dirbo Courrier Français redakcijoje. M. buvo griežtas Burbonų restauracinės politikos priešas. 1830 drauge su savo bičiuliu A. Thiersu ir A. Carreliu įsteigė dienraštį Le National, kur 1830 VII buvo išspausdintas žurnalistų protestas prieš Karolio X paskelbtus ordonansus. 1830–48 dirbo užsienio reikalų m-jos archyve ir m-jos pavedimu išspausdino dokumentus, susietus su karu dėl Ispanijos sosto. 1836 Mokslų akad. narys ir nuo 1837 nuolatinis jos sekretorius. M. parengdavo premijuotinų veikalų recenzijas ir iš tų pranešimų susidarė rinkinys Notices et portraits 1872–75. Popu-

liariausias M. veikalas yra Histoire de la Révolution française 1824, susilaukęs daugelio laidų ir vertimų į svetimas kalbas. Nors M. apgailestauja smurto pasireiškimus revoliucijos metu, tačiau laiko ją tolimesne pakopa į konstitucinės monarchijos santvarką. Kiti veikalai: Vie de Franklin 1848, Histoire de Marie Stuart 2 tt. 1851, Charles Quint 1854, Rivalité de François I-er et de Charles Quint 1875.

J. Simon, M., Michelet, H. Martin 1890; *G. P. Gooch*, History and Historians in the Nineteenth Century ²1953. *P.Č.*

Migonys 1. k. Kruonio vls., Trakų aps., 4 km į p. nuo Kruonio; 1923 buvo 48 ūkiai ir 274 gyv. Čia 1954–55 R. Volkaitė-Kulikauskienė ir P. Kulikauskas tyrinėjo miniatiūrinį piliakalnį, sodybvietę ir pilkapius.

Piliakalnis yra į p. nuo Kruonio, kair. Kruonės upelio krante, maždaug 2 km į deš. nuo Kauno–Alytaus plento. Patį piliakalnį sudaro Kruonės kranto iškyšulys, kalva, iš trijų pusių apsupta daubos, o iš p. pusės susisiekia su ariamu lauku. Piliakalnio šlaitai labai statūs, vietomis sudaro net 75° kampą. Piliakalnio aikštelė viršuje apvalaina ir užima tik apie 100 m² plotą. Nuo neapsaugotos lauko pusės piliakalnis sustiprintas pylimu, kuris supa p. ir iš dalies v. piliakalnio dalį. Pylimo ilgis apie 18 m, aukštis iš vidaus pusės apie 4 m, o iš lauko pusės su šlaitu — iki 16 m. Ištirta aikštelė ir perkastas pylimo vidurys. Aikštelėje kultūrinio sluoksnio storis vietomis siekė net 2,6–2,8 m. Iš radinių pažymėtina: grublėtosios ir brūkšniuotosios keramikos liekanos, moliniai nupiauto kūgio verpsteliai, molinio tiglio dalis, akmeniniai trinamųjų girnų trintuvai ir kt. Be to, š.v. aikštelės pakraščiuose aptikta suanglėjusių rąstų liekanų ir akmeninių grindinių. Pylimas, kaip rodo padarytas skersinis piūvis, buvo aukštinamas ir tvirtinamas bent keturis kartus. Pradžioje jis yra buvęs apie 1,2 m aukščio ir 4–5 m pločio; viršuje yra buvusi medinė užtvara. Antrajame periode pylimas padidintas, jo viršuje suplūkiant apie 0,5 m storio molio sluoksnį ir pastatant naują medinę užtvarą. Trečią kartą pylimas paaukštintas iki 3 m ir praplatintas iki 10–11 m. Viršuje vėl pastatyti mediniai fortifikaciniai įrengimai, apie kuriuos liudija suanglėjusių rąstų liekanos ir net 20–30 cm storio degėsių sluoksnis. Sudegus medinei užtvarai, pylimas didintas ketvirtą kartą ir pasiekė iki 4 m aukščio ir iki 14 m pločio pagrinde. Iš lauko pusės drauge su šlaitu išgrįstas stambiais akmenimis. Rytinėje papėdėje piliakalnį juosė apie 80 cm gylio ir 4–5 m pločio griovys su medine užtvara. Iš radinių pylime terasta geležinės lankinės segės fragmentas ir geležinis įmovinis kirvis. Pirmaisiais amžiais po Kr. piliakalnis buvo gyvenamas, vėliau (IV–V a.) naudotas kaip slėptuvė pavojų metu.

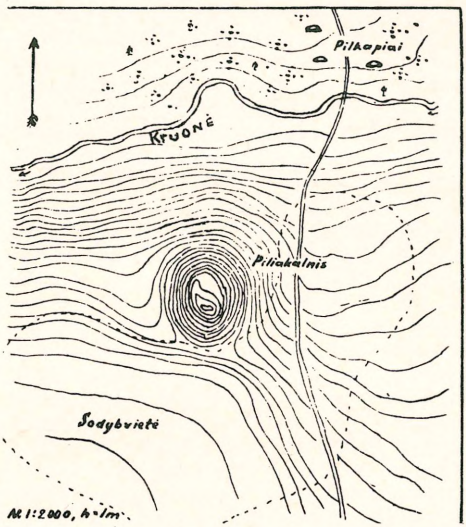

Migonių piliakalnio planas

Sodybvietė yra buvusi piliakalnio papėdėje, į r., p. ir v. nuo jo. Kaip matyti iš ariamame lauke pastebimo kultūrinio sluoksnio, sodybvietė buvo užėmusi apie 1,5 ha plotą. Kasinėjimų metu rasta labai daug grublėtosios, brūkšniuotosios, šiek tiek lygiu paviršium keramikos liekanų. Aptikta ir gražaus darbo juodos spalvos puodų šukių. Iš kitų radinių minėtini: moliniai verpsteliai, kaulinių šukų fragmentas, lazdelinis smeigtukas, dar apie 1937 surasta masyvi žalvarinė apyrankė su skydelių pavidalo ataugomis, papuošta akiniu raštu ir romėniška Maksimino I (235–238) moneta. Aptikta ir gyvulių kaulų: kiaulių, arklių. Ir sodybvietės amžius yra vienalaikis su piliakalniu.

Pilkapiai yra į š.r. nuo piliakalnio, deš. Kruonės upelio pusėje, ariamame lauke ir pamiškėje. Išlikę 36 pilkapiai, kiti suarti ar suardyti mėgėjų kasinėtojų. 1954 ištirti 5 pilkapiai ir 1955 — 1. Vid. pilkapių skersmuo 6–8 m, aukštis 0,5–1,0 m. Pilkapiai apdėti vienu akmenų vainiku, kai ku-

rie ir dviem. Supilti iš gelsvo smėlio. Mirusieji laidota nedeginti giliose duobėse (net iki 1,5–1,7 m) po sampylu. Įkapių rasta nedaug, iš jų paminėtina: žalvarinė lankinė profilinga segė lenktine kojele, geležinės diržo sagtys, geležiniai įmoviniai ietigaliai, antskydžio dalys ir kt. Daugumas įkapių priklauso IV–V a. po Kr. R. Lietuvos kultūrinei grupei.

P. Tarasenka, Lietuvos piliakalniai 1956, 46–47; *R. Volkaitė-Kulikauskienė,* Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai (Iš lietuvių kultūros istorijos I, 1958, 44–64).

2. Kaimas Pasvalio vls., Biržų aps., 6 km nuo Pasvalio; 1923 buvo 45 ūkiai ir 234 gyv. Lauke, netoli piliakalnio, 1931 ariant surastas vidurinio geležies amžiaus žalvario žaliavos ir nebaigtų dirbti papuošalų lobis. Jis susideda iš pusantros žalvario žaliavos lazdelės (viena lazdelė netaisyklingo apvalo piūvio, pusė lazdelės — labiau trikampiškos formos, galas smailėja), dviejų nebaigtų dirbti apyrankių, vienos lankinės ilgakojės segės ir 3 žalvario gabalėlių. Tai, greičiausiai, amatininko lobis. Be to, M. rasta VI–VII a. antkaklė pergniaužtiniais galais. Radiniai Biržų kraštotyros muziejuje.

J. Puzinas, Biržų aps. priešistoriniai laikai (Lietuviškoji Enciklopedija III, 1935, 1235 psl. ir nuotrauka). *J.P.*

Migrãcija (lot. migratio ‚kėlimasis, kraustymasis') 1. g y v e n t o j ų kėlimasis iš vienos gyvenvietės ar krašto į kitą naujai įsikurti. Kėlimaisi gali būti vienkartiniai ar periodiški ir nuolatiniai. Pagal priežastis bei motyvus, kodėl žmonės migruoja, išskiriamos penkios m. rūšys: primityvioji, prievartinė, varomai skatinamoji, laisvoji ir masinė m.

Primityvioji m., plačiausiai aptinkama primityviose kiltyse, dažniausiai yra susijusi ne tiek su paprastu žmonių keliavimu ar klajojimu, kiek su aprėžtais žmonių sugebėjimais apvaldyti gamtą bei prisitaikyti prie jos. Ji dažnai yra veikiama gamtos sutrikimo, pvz. žemės drebėjimo, potvynio ar ledynų slinkimo atvejais. Žemas technikos lygis neleidžia atitaisyti sutrikimo pasekmių, ir žmonėms tenka keisti gyvenvietę bei kraštą. Išsikeliama kitur ir svetimiesiems įsiveržus į kraštą. Migruojančiuose dažnai galima pastebėti noras ir pastangos naujai įsikurti ne pirmoje užtiktoje vietovėje, bet kaip tik tokioje, kuri būtų panaši į paliktąją. Nuo svetimųjų įtakos ginamasi izoliacija (pvz. didžioji kinų siena). Kai tai neįmanoma, tenka keisti atsineštinę kultūrą naująja, kuri dominuoja naujajame krašte. Prie primityviosios m. priskiriamas vad. tautų kraustymasis (žr. Didysis tautų kraustymasis), kai kėlimosi kryptys ir tikslai yra mažiau aprėžti, o žmonių grupės dažnai pasiekia tolimus kraštus ir netobulomis priemonėmis perplaukia net vandenynus. Kiti migruoja periodiškai, nes, pvz. maisto rinkėjai ar medžiotojai greit nugyvena vieną vietovę ir keliasi į gretimą, kad išsimaitintų. Šio tipo grupės vad. klajokliais (žr.), arba nomadais. Naujaisiais amžiais prie primityviosios m. reikia priskirti kaimiečių traukimą į miestus. Kai tradicinis žemės ūkis nepajėgia aprūpinti gausėjančio prieauglio, pastarasis keliasi į miestus, kur, be kita ko, jis jau sąmoningai stengiasi pasisavinti, jo nuomone, pranašesnę miesto kultūrą.

Prievartinė ir varomai skatinamoji m. pirmiausia yra socialinės aplinkos padarinys, o primityvioji — fizinės. Prievartinėje m. visai neatsižvelgiama į žmonių norus ar valią, o varomai skatinamojoje, nors žmonės ir spaudžiami išsikelti, paliekama jiems patiems galutinai apsispręsti. Pirmuoju atveju tremiamųjų statusas yra panašus į vergų ar baudžiauninkų. Nacių koncentracijos ir sovietų priverčiamojo darbo stovyklos, vykdančios genocido politiką, yra kraštutiniai pavyzdžiai. Sovietinės priverčiamojo darbo ‚kolonijos', turinčios tikslą išnaudoti žmonių darbo jėgą, taip pat priklauso prievartinei m. Pastarųjų metų sovietinis ‚savanoriškas' vykimas ‚įsisavinti plėšininių žemių' rusiškoje Azijos dalyje yra būdingas varomai skatinamajai m. Daugeliu atvejų yra sunku ir neįmanoma išskirti prievartinę m. nuo varomai skatinamosios. Didžioji išeivijoje vad. tremtinių dalis šiapus geležinės uždangos yra prievartinės m. aukos, nors ir netiesiogine prasme, nes, palikę okupuotame krašte, jie nebūtų išvengę Sibiro stovyklų bei kolonijų.

Laisvoji m. skiriasi nuo pirmųjų tuo, kad čia laisva žmonių valia yra apsprendžiąs m. bruožas, o pirmaisiais atvejais ji buvo reliatyviai nereikšmingas veiksnys. Didžioji emigrantų į JAV dalis buvo šios rūšies. Tie kraštai, kur buvo ryški religinė ar tautinė nepakanta, turėjo mažiau emigrantų, nei didesnės demokratijos ir tolerancijos kraštai, nors tai ir neatrodo logiška. Tačiau, žinoma, pastarieji totalistinių režimų dešimtmečiai yra ryškesni prievartine m.

Masinė m. yra tartum užkrečiamos ligos pasėka. Jai pradžią duoda pionieriai, kurie ‚skina kelią'. Po to kiti juos seka grupėmis. Individualūs grupės narių motyvai neapsprendžia m., nors jie ją paskatina ar patrukdo. M. tampa patraukliu pavyzdžiu ir mada, kuriai daug kas neatsispiria. Tačiau apskritai didelė dalis migruojančių žmonių pagal priežastis ir motyvus gali priklausyti kelioms m. rūšims.

A. C. Haddon, The Wanderings of Peoples 1911; *H. Pratt Fairchild,* Immigration: A World Movement and Its American Significance 1925; *R. Heberle,* Theorie der Wanderungen: Soziologische Betrachtungen (Schmollers Jahrbuch 1955); *W. Petersen,* A General Typology of Migration (American Sociological Review, June, 1958). *A.Mst.*

2. Gyvūnų m. — persikėlimas į kitą geografinę sritį ryšium su maisto arba veisimosi sąlygomis, o taip pat jų periodiniai keliavimai, pvz. paukščių. žuvų, vabzdžių ir kt.

Paukščių m. reiškiasi tuo, kad kai kurie paukščiai rudenį iš kraštų, esančių arčiau ašigalių, traukiasi atogrąžų link, o pavasarį grįžta. Paukščių m. sėkmingai nustatoma žiedavimo būdu. Žiedai su atitinkamais duomenimis (žieduotojo adresas, data) paprastai uždedami ant kojos. Tuo būdu susekama, kuriuo keliu paukštis skrenda, per kiek laiko atlieka tą kelionę, kur žiemoja, kuriuo keliu pavasarį grįžta ir t.t. Žiedavimo metodas, pradėtas 1899 dano I. Mortenseno, dabar labai plačiai naudojamas. Nevisi paukščiai žiemai išskrenda, pvz. zylių, bakučių, genių, sėniai linkę likti ištisus metus tose vietose, kur perėjo, bet jų jaunikliai iškeliauja iš savo gimtinės kitur, ir tik dalis jų po kelerių metų grįžta. Paukščių m. keliai ir jų žiemojimo vietos yra nevienodi. Pvz. šnekučiai (varnėnai) jaunikliai išskrenda daug anksčiau, o seniai — vėliau. Be to, įvairių kraštų šnekučiai žiemoja neviename krašte. Pvz. Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Š. Vokietijos ir Danijos šnekučiai žiemoja Anglijoje, o Čekoslovakijos, Austrijos, Vengrijos — Italijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, P. Prancūzijoje. Kirai rudgalviai (Larus ridibundus) iš Užmario (Kuršių Neringos) skrenda į pietus įvairiais keliais: 1. per Breslavą, Vieną, Budapeštą, išilgai Dunojaus, per Triestą į Italiją ir Tunisą; ypač daug jų apsistoja Pado (Po) upyne; 2. Baltijos ir Šiaurės jūrų pakraščiu ligi Reino, Reinu aukštyn per Bodeno ir Lemano ežerus, Lijoną, į Ronos žiotis, Balearus, P. Ispaniją ir Š. Afrikos kraštus; 3. Baltijos ir Šiaurės jūrų pakraščiu ligi Anglijos ir Š. Prancūzijos arba V. Prancūzijos pakraščiu į Portugaliją, Ispaniją ir Š. Afriką; 4. kartais pastarasis kelias pratęsiamas skersai Atlantą iki rytinių Amerikos pakraščių (pvz. iš Rasytėje pažymėtų kirų vienas buvo nušautas M. Antilų salyne, kitas Meksikos įlankoje, netoli Veracruz). Baltasis gandras skrenda žiemoti į P. Afriką, būtent: Rodeziją, Kalaharį, Transvalį, Oraniją ir Kaplandą. Atstumas apie 9000 km. Maždaug tą patį kelią atlieka ir kregždės. Pavasarį paukščių grįžimo keliai dažnai yra skirtingi nuo rudens kelių. Paukščiai skrenda retai aukščiau negu 400 m, tačiau jie perskrenda Alpes. Skridimo greitis įvairus, pvz. kikilis skrenda apie 52 km per valandą, šnekutis apie 74 km ir t.t. Daugumas paukščių daro pertraukas poilsiui, ypačiai rudenį m. vyksta lėtesniu tempu. M. metu labai daug paukščių žūva, ypačiai iš medžiojamųjų tarpo. Todėl atskiros valstybės sudarinėja sutartis medžiojamųjų paukščių apsaugos reikalu (pvz. 1916 VIII 16 JAV ir D. Britanijos sutartis). M. priežastys įvairiai aiškinamos. Anksčiau manyta, kad svarbiausiu veiksniu esąs šaltis ir maisto stoka. Tačiau daugumas palieka savo vasaros buveines dar tuo metu, kada yra pakankamai maisto ir visos gyvenimo sąlygos dar tebėra patogios. Pvz. čiurliai išskrenda iš Lietuvos apie VIII 15, kada oras yra šiltas ir maisto pakanka, o kregždės išlekia apie X 1. Pavasarį vieversiai, pempės, žąsys grįžta dar tuo metu, kada oras dar nėra palankus, o jų žiemojimo vietose oro sąlygos būna geros ir maisto pakanka. Kiti paukščių m. priežastimi laiko šviesą. Ilga diena būtina sąlyga jaunikliams išauginti, kurie reikalauja daug maisto. Šviesą paukščiai labai išnaudoja, jie bunda ir pradeda giedoti auštant. Tačiau ir šviesa nėra vienintelis paukščių m. veiksnys. Paskutiniuoju metu manoma, kad paukščių polinkis periodiškai keliauti yra fiziologinė, paveldėta savybė, ligi šiol dar galutinai neišaiškinta. Taigi, paukščiai migruoja ne tuomet, kai išorinės aplinkybės juos verčia, bet kai juose pribręsta tam tikra fiziologinė būsena ir keliauja tol, kol toji būsena tęsiasi. M. vyksta gaivališkai, nesąmoningai, daugiausia prityrusių senių paukščių vadovaujama.

T. Ivanauskas, Paukščių m. (Lietuvos Universitetas 1927–1928 mokslo metais, 1928, 50–76 psl.)

Žuvų m. yra įvairaus pobūdžio. M. dažnai būna pasyvi, kai jūrų srovė nune-

ša žuvų ikrus ir lervas toli nuo neršto vietos, o vėliau jaunos žuvys grįžta atgal. Panašiai būna ir upėse, kai lašišų ar eršketų jaunikliai patenka į upių žiotis arba į jūras. Prie pasyvios m. priklauso ir vad. vertikalinė m. Daugumas žuvų neršia jūroje 20–40 m gilumoje, retai iki 100 m. Dėl mažo specifinio svorio iškilę ikrai į vandens paviršių gali būti srovių nunešti toliau. Vėliau, didėjant jaunų žuvų specifiniam svoriui, jos vėl grimzta gilumon.

Žuvų m. yra susijusi su nerštu, mityba ir žiemojimu. Ryškiausios yra neršto m. Daugumas žuvų minta jūroje, bet neršia upėse, todėl jos į upes turi keliauti prieš vandenį, upėmis aukštyn. Toji m. vadinama anadromine; tokių m. atlieka mūsų upinė nėgė, lašiša, eršketas, kai kurios silkių rūšys (pvz. perpelė). Kitos žuvys, atvirkščiai, auga ir minta upėse, bet neršti keliauja į jūras; tai vad. katadrominė m. Tipingas tokios m. atstovas yra ungurys, kuris neršti vyksta į Atlanto vandenyno gilumas Bermudų salų apylinkes.

Grynai mitybos m. yra tos, kai žuvys, sekdamos savo maisto objektą, kartu su juo persikelia iš vienos vietos į kitą. Pvz. gėlųjų vandenų žuvys naktį dažnai nukeliauja į įlankas ir kitas vietas, kur paprastai maisto yra daugiau, negu upės vagoje.

Kai kada žuvų m. yra susijusi su žiemojimu. Daugelis žuvų, pasiekusios tam tikrą tukimo laipsnį, keliauja į gilias vietas (‚duobes'), kur praleidžia žiemą. Kitos žuvys, praleidusios vasarą jūrose, žiemą apsigyvena upių žiotyse.

Žuvų m. sekama jų kelionių stebėjimu ir žuvų žymėjimu tam tikru ženklu (marke), padarytu iš metalo arba iš kietos gumos. Tie ženklai uždedami ant žiaunininių dangtelių arba ant nugarinio peleko.

T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas, Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys 1956, 58–64.

Vabzdžių m. Esama vabzdžių, kurie veistis keliasi iš vieno medžio į kitą, pvz. kai kurie hermesai keliasi iš eglės į maumedį ir t.t.

3. Elementų m. geologijoje yra cheminių elementų persikėlimas Žemės plutoje ir jos paviršiuje, vykstant cheminėms reakcijoms ryšium su vandens, vėjo ir kt. veikimu.

4. Kapitalo m. žr. Kapitalo judėjimas.

Migrena (iš gr. hēmikrania ‚pusė kaukolės') nervų liga, pasireiškianti galvos skausmų priepuoliais. Skausmas dažniausiai būna vienoje galvos pusėje, neretai lydimas vėmimo, galvos svaigimo, pusiausvyros susilpnėjimo arba sutrikimo ir kitų reiškinių. Migreninių galvos skausmų priežastis nėra visai žinoma. Dažnai pasitaiko vad. histamininiai galvos skausmai. Tuo atveju organizmas labai jautrus histaminui. Galvos skausmų yra daug priežasčių, bet migreniniais galvos skausmais vadinami tokie skausmai, kai konkrečios priežasties tiems skausmams nerandama. Migreniniai skausmai dažniausiai pasireiškia periodiškai. Jei m. metu daugiau pasireiškia regėjimo sutrikimo, tada ji vadinama oftalmine, arba regėjimo m. Kartais m. metu ligonis pasidaro neramus, triukšmingas. M. metu kai kurie ligoniai išbala, kiti gi parausta, paraudonuoja akys. Apskritai m. reiškiasi labai įvairiais simptomais. *J.Mšk.*

Mygtukas mažas paslankus strypelis, kurį paspaudus įjungiamas elektros skambutis, keltuvas ar šiaip koks aparatas paleidžiamas veikti.

Miguelis (Miguel, 1802–1866) Portugalijos princas, karaliaus Jono IV sūnus. Napoleonui okupavus kraštą, M. su karališkąja šeima buvo išvykęs į Braziliją, iš kurios grįžo 1821. Su savo motina norėjo įvesti absoliutinį režimą ir priversti tėvą Joną IV atsisakyti sosto. Mėginimui nepavykus, pasitraukė į Vieną. Mirus tėvui (1826) ir jo broliui Petrui tapus įpėdiniu, M. paskirtas karaliaus vietininku, o nuo 1828 ėjo regento pareigas. Kad ir prisiekęs ištikimybę karalienei bei konstitucijai, netrukus pasiskelbė absoliutiniu karaliumi ir pradėjo persekioti liberalus. 1832–34 pilietinės kovos baigėsi 1834 V 26 Evoros konvencija, M. buvo priverstas atsisakyti sosto ir pasitraukė į Vokietiją.

Mihailovič Draža (1893–1946) jugoslavų generolas. II pas. karo metu vokiečiams užėmus Jugoslaviją, M. nepripažino Jugoslavijos armijos kapituliacijos ir 1941 iš kariuomenės likučių suorganizavo pasipriešinimą. Pradžioje jį rėmė ir sąjunginiai, 1942 buvo tapęs egzilinės vyriausybės krašto apsaugos ministru, bet netrukus suėjo į konfliktą su Tito vadovaujamais partizanais. Po Teherano konferencijos Tito pripažintas Jugoslavijos rezistencijos vadu, M. pagautas ir 1946 VII 17 Belgrade nužudytas.

Mihalovici Marcel (g. 1898) rumunų kompozitorius, V. d'Indy mokinys Paryžiuje, kur M. gyvena nuo I pas. karo. 1925–

39 jis priklausė vad. L'école de Paris grupei, kurią sudarė kai kurie Paryžiuje gyveną kitataučiai kompozitoriai. Todėl nors jo kūryboje ir pasitaiko rumunų liaudies muz. bruožų, šiaipjau daugiau jaučiama naujosios prancūzų muz. įtaka. M. kūriniai: kelios operos (Phèdre 1948, radijo opera Die Heimkehr 1954 ir kt.) ir baletai; orkestrinė muz. — Introduction au mouvement symphonique 1925, Fantasie 1930, Concerto quasi una fantasia smuikui ir ork. 1936, Sinfonia giocosa 1951, Sinfonia-partita 1952 ir kt.; šiek tiek kamerinės muz. kūrinių ir dainų.

Mijadžima (kitaip Itsuku-šima) Japonijos salelė Hirošimos įlankoje, apaugusi medžiais ir japonams gerai žinoma dėl joje esančios vienos seniausių šintoistų šventyklos, statytos 527. Šventykla skirta deivei Bentenai, į kurią moterys meldžiasi prašydamos patrauklumo, o vyrai — turtingumo. Saloje yra daug stirnų, bet nėra šunų. Joje gyvena dvasininkai, menininkai (grafikai ir skulptoriai), žvejai ir užeigos namų laikytojai.

Mijazaki (ag. Miyazaki) mst. Japonijoje, Kiušiu saloje; 103.000 gyv. (1950), M. provincijos administracinis centras.

Mije (ag. Miye) Japonijos provincija Hondo saloje su didžiausia šintoistų šventykla.

Mika Adomas (1888 I 1/13 Gečaičiuose, Alsėdžių vls., Telšių aps. — 1931 IV 24 ten pat) visuomenės veikėjas. Slapyvardžiu Adomas iš Rojaus rašė feljetonus. Bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Viltyje, Lietuvos Žiniose, Lietuvos Ūkininke ir kt. Aktyviai veikė Lietuvos jaunimo s-goje.

Ad. Kaminskis, Mirė didelis jaunimiečių draugas A. M. (Jaunimas 8, 1931).

Mikadas (jap. mikado ‚kilnieji vartai') nuo seno vartotas, daugiau poetiškai, Japonijos imperatoriaus titulas, atitinkąs Otomanų sultonui duotą ‚Aukštojo Portos' titulą. Naujaisiais laikais m. vietoje buvo įsigyvenęs tenno (‚dangaus sūnus') titulas.

Mikafolija (lot. mica ‚žėrutis' ir folium ‚lapas') popierius, ant kurio priklijuoti atskiri žėručio sluoksniai; vartojama aukštos įtampos mašinų izoliacijai.

Mikaila 1. Aleksandras (1889 II 14 Pakravų k., Stakliškių vls., Alytaus aps.— 1957 IX 6 Klaipėdoje) kunigas, visuomenės veikėjas. Kilęs iš ūkininkų šeimos. Jo tėvas Jurgis M. (1860–1948) išleido daugumą iš savo 11 vaikų į mokslus. Baigęs 4 klases Vilniaus gimn., 1910 įstojo į Vilniaus kun. seminariją, 1912 įšv. kunigu. Paskirtas vikaru į Švenčionis organizavo chorus, platino lietuvišką spaudą ir įsteigė kelias slaptas lietuviškas mokyklas, pats apmokėdamas ar organizuodamas lėšas mokytojams ir vadovėliams. 1915–16 Vilniaus Kalvarijos vikaras; čia būdamas įsijungė į Vilniaus atlietuvinimo darbą. Dėl lietuviškos veiklos M. lenkiškosios kurijos kilnotas iš vienos parapijos į kitą. 1916 iškeltas klebonu į Adutiškį, netrukus perkeltas į Kaltanėnus. Čia padėjo Z. Žemaičiui steigiant Švenčionių gimn. Keletą metų buvo Švenčionių Ryto d-jos valdybos nariu ir daug kartų rinktas į Laikinąjį Vilniaus lietuvių komitetą. 1927 X 5 — XII 30 lenkų kalintas Lukiškių kalėjime Vilniuje. Po to 1928 iškeltas į gudišką Slobudkos parapiją. 1934 perkeltas į Daugėliškį, kur įsteigė pirmąją kooperatyvinę pieninę Vilniaus krašte. 1936 X vėl kaltintas už pavardžių lietuvinimą krikšto metu. 1937 paskirtas į Kamojus. Sveikatai pašlijus, 1938 kurija leido kaip pensininkui apsigyventi Vilniuje. Čia vėl išrenkamas į nelegalų lietuvių tautinį komitetą ir į Lietuvių mokslo mylėtojų d-jos (vietoj lenkų uždarytos Lietuvių mokslo d-jos) valdybą. Paskutiniuoju metu gyveno kaip altarista Kartenoje, kur ir palaidotas. Bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Vilniaus ‚Aušroje', Nepriklausomoje Lietuvoje ir kt. *J.C.*

2. Antanas (g. 1902 VI 13 Pakravų k., Stakliškių vls., Alytaus aps.) teisininkas, (1) brolis. Mokėsi Voronežo ir Vilniaus gimn., 1922 baigė Aušros gimn. Kaune ir 1927 LU teisių fak. 1930 kriminologijos studijas gilino Rygoje. 1927 – 28 Kelmės apylinkės teisėjas, 1929–32 Kauno apygardos teismo prokuroro padėjėjas, 1933–34 Marijampolės apg. teismo prokuroras, 1935–40 Apeliacinių rūmų prokuroro pad. ir 1941–42 prokuroras, 1943-44 teisingumo vadybos jurisko nsultas, advokatas. 1944 pasitraukė į Vokietiją ir 1949 emigravo į Australiją.

A. Mikaila

M. gyvai reiškėsi liet. visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje. 1919–20 Butrimonių rajono partizanų-šaulių instruktorius ir organizatorius ir Vilniaus slapto šaulių būrio šaulys, kovojęs gen. Želigovskiui puolant Vilnių. 1930–32 Kauno radiofone skai-

tė baudžiamosios teisės srities paskaitas. 1940 VII 29 bolševikų suimtas ir kalintas iki vokiečių-rusų karo pradžios. 1941–44 aktyviai dalyvavo slaptoje antinacinėje organizacijoje. Australijoje yra Kultūros fondo valdybos pirm. Bendradarbiavo Lietuvos Aide, Tėviškės Žiburiuose ir Mūsų Pastogėje.

3. Balys (g. 1896 V 24 Pakravų k., Stakliškių vls., Alytaus aps.) kapitonas, savanoris kūrėjas, (1 ir 2) brolis. 1915 baigė 5 klases Vilniaus gimn., 1916–19 mokytojavo Kaltanėnų liet. mokykloje, 1919 pavasarį savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę ir 1919 XII 16 baigė Karo mokyklos II laidą. Dalyvavo kovose su lenkais Seinų ir Suvalkų ruože, ties Suvalkais pateko lenkų nelaisvėn, bet iš Vadovicų (Galicijoje) pabėgo ir vėl įsijungė į kovas su lenkais ties Giedraičiais. 1927 XI 28 baigė Aukštuosius karininkų D.L.K. Vytauto kursus (VII laidą) ir 1938 išėjo atsargon. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 emigravo į Kanadą.

4. Jurgis (g. 1909 IV 19 Padrieškės k., Jiezno vls., Alytaus aps.) inž. mechanikas, visuomenės veikėjas. 1929 baigęs Prienų gimn., 1929–35 studijavo VDU technikos fak., kur gavo dipl. inž. mechaniko laipsnį. 1935–37 ginklų dirbtuvių Kaune inž., 1938 ginklų dirbtuvių Linkaičiuose sviedinių sk. ved., 1939–40 ten pat technikos sk. virš. Daug prisidėjo čia dirbtuves projektuojant ir įrengiant. 1941 laikinosios Lietuvos vyriausybės pramonės m-jos gamybos dpt. virš., 1942–44 Lietuvos ūkio rūmų pramonės sk. vedėjas. 1940 technikos fak. asistentas, 1940–41 vyr. dėstytojas, nuo 1942 adjunktas. Dėstė mechaninę braižybą, vedė mašinų elementų ir mašinų teorijos pratybas bei skaitė mašinžinystę chemikams. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1946–49 buvo Memmingeno liet. gimn. direktorium ir matematikos mokytoju. 1949 atvyko į JAV. M. daug dirbo katalikų organizacijose. Nuo 1922 priklauso ateitininkams, 1928–29 moksleivių ateitininkų kuopos pirm. Prienuose, 1931–32 korp. ‚Kęstutis' pirm., 1931–33 ateitininkų susišelpimo fondo reikalų vedėjas, 1949–50 Detroito ateitininkų kuopos pirm., 1951–53 ALRK federacijos jaunimo stovyklos statybos komiteto pirm. Be to, M. yra vienas iš Liet. bendruomenės Detroito apylinkės organizatorių, 1954 pirm. ir 1955 v.pirm. LE bendradarbis.

J. Mikaila

Mikalajāvas 1. mstl. buv. Ašmenos aps., deš. Nemuno krante, į š. nuo Naugarduko, 77 km į p. nuo Ašmenos ir 116 km į p.r. nuo Vilniaus. M. įsikūręs Nemuno krante, žemiau Beržūnos intako, su viena plačia gatve. 1944 buvo apie 300 gyv., medinė cerkvė, mokykla, paštas, keletas krautuvių. Senovėje M. priklausė Lietuvos didikams Ostikams, iš kurių 1555 įsigijo Lukošius Svirskis, Kriavo seniūnas, turėjęs savo buveinę Svyriuose. Vėliau M. atiteko Radvilams, po jų Kiškoms. Mikalojus Kiška 1629 prie Nemuno kranto pastatė medinę savo patrono cerkvę. Po Kiškų M. laikė Sapiegos, kurie 1751 pardavė Ignui Oginskiui, XIX a. M. buvo Zamoiskių nuosavybė. Iki I pas. karo M. yra buvusi viena iš svarbiųjų Nemuno prieplaukų. Žemiau M. per Nemuną yra medinis tiltas, per kurį eina senas šiaurės-pietų kelias. Prie tilto įrengta matuoklė Nemuno vandens horizontui matuoti. 1920–39 M. buvo lenkų valdomas, po 1944 bolševikų priskirtas Gudijai.

2. Mstl. ir dv. Dysnos aps., kair. Dysnos krante, 12,2 km nuo jos žiočių; apie 500 gyv. 1931 M. valsčiaus plotas 391,2 km², naudojamos žemės 248,8 km², dirbamos — 169,8 km², gyventojų — 12.705. M. buvo pašto agentūra, pradžios mokykla, garo malūnas, spirito varykla. Seniau M. priklausė Visgirdams, kurie čia pastatė mūrinę cerkvę. 1920–39 M. buvo valdomas lenkų, po 1944 priskirtas Gudijai. 1925 įsteigta Vilniaus hidrometrinio biuro vandens matavimo stotis, kuri panaikinta 1927, įsteigus stotį Pazikuose. *V.Klb.*

Mikalauskas 1. Adomas Andrius (apie 1866 Bielėnų k., Rudaminos vls., Seinų aps. — 1923 IV Bostone, Mass., JAV) knygnešys, (4) brolis. Pramokęs siūti, nuo 1888 platino draudžiamas knygas Krosnoje, Rudaminoje, Punske, Seinuose, Būdviečiuose ir kt. Iš Tilžės pats parsiveždavo maldaknygių ir Tėvynės Sargo. Kelis kartus žandarų suimtas sugebėjo išsipirkti. 1898 suradus jo knygų sandėlį Jasianaukos k., Lazdijų vls., išbėgo į Tilžę, vėliau išvyko į JAV, kur Bostone taip pat platino tilžiškes maldaknyges ir kt.

2. Antanas (g. 1907 II 5 Sedos apl.) teisininkas. Mokėsi Telšiuose, teisę baigė

VDU Kaune ir 1937 Berlyno univ. gavo dr. laipsnį. 1931–33 Klaipėdoje adv. padėjėjas ir gubernatūros spaudos referentas, nuo 1933 VIII Berlyne Lietuvos pasiuntinybėje raštininkavo, 1937 VI dirbo užsienio reikalų m-joje Kaune, vėliau vėl Berlyne Lietuvos pasiuntinybėje. 1945 iš rusų okupuoto Berlyno išvyko į Prancūziją, vėliau į JAV. Bendradarbiavo Lietuvos Aide, N. Romuvoje ir kt. Išsp. Das Strafrecht der drei litauischen Statuten von 1529, 1566 und 1588, 1937, Nusikaltimai ir bendrininkystė. Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės tyrinėjimai 1937, Nekilnojamo turto įkeitimo teisė 1938. Jam priskiriamas Anso Mikonio vardu 1943 vok. išsp. romanas Bala, kur biauriai atvaizduojamas nepriklausomos Lietuvos gyvenimas.

3. Barnabas Ignas (g. 1911 I 2 Puodžių k., Pasvalio vls., Biržų aps.) kunigas. 1924–34 mokėsi Pasvalio gimn. ir Saleziečių kolegijoj, 1936 įstojo pranciškonų vienuolynan Kretingoje, 1942 baigė teol. mokslus Sienos univ. Italijoje, 1941 IX 7 įšv. kunigu. 1946 atvyko į JAV. 1950–51 Vinipego (Kanadoje) klebonas, 1953–55 St. Catharines vienuolyno virš. ir Niagara Falls pusiasalio liet. kolonijų kapelionas. Lietuvoje dirbo su pavasarininkais, ateitininkais ir skautais, JAV įsteigė Liet. tremtinių d-ją Pitsburge ir 1948–50 jai pirmininkavo, be to, veikė ALRKF, Alto, Balfo, Lietuvos Vyčių ir ateitininkų organizacijose. 1949 Pitsburge įkūrė Maironio ansamblį, o Kanadoje St. Šimkaus chorą Vinipege ir Gintaro — St. Catharines. 1955–57 Liet. žurnalistų s-gos Naujorko sk. pirm. Nuo 1936 bendradarbiavo religinėmis, visuomeninėmis ir kultūrinėmis temomis daugiausia Varpelyje, Darbininke, Lietuvių Žiniose, Drauge ir kt. kat. laikraščiuose. 1948–50 Lietuvių Žinių red. ir 1955–57 vienas iš Darbininko red. Išsp. knygelę Kelios mintys žurnalistui 1956.

Kun. B. Mikalauskas

4. Paulius Petras (1864 Bielėnų k., Rudaminos vls., Seinų aps. — 1949 Bostone, Mass., JAV) knygnešys, (1) brolis. Kun. Ad. Grinevičiaus prisaikdintas knygnešio darbui, iš Tilžės draudžiamąją spaudą veždavo kun. Ad. Grinevičiui, gyd. J. Kaukui ir kt. 1890 žandarams jį įnikus gaudyti, palikęs knygų vežiojimą broliui Adomui, išbėgo Tilžėn, o vėliau išvažiavo į JAV. Apsigyvenęs Bostone, M. parsisiųsdindavo iš Tilžės lietuviškų maldaknygių ir kt. spaudinių, prekiavo drožiniais ir kt. Pradėjus eiti Keleiviui, buvo jo bendradarbis. Iš Bostono yra rašęs Vilniaus lietuvių spaudai žinučių. Atskirai išsp. Surinktos dainos iš visos Lietuvos 1906, kur yra ir jo eilėraščių.

5. Viktoras (1884 Raudonėnų k., Raudonės vls., Raseinių aps. — 1938 I 7 Kaune) vienas iš pirmųjų liet. metrampažų. 1898 pradėjo dirbti Kaune rusų spaustuvėje, 1902 Orienburge, vėliau Ufoj. 1905 atkviestas laužyti Vilniaus Žinių, dirbo ir pas J. Zavadskį, paprastai laužydamas liet. spaudinius. 1919 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Po to kurį laiką dirbo Šviesos spaustuvėje, 1921–38 Varpe. Įsteigus Darbo Rūmus, buvo jų nuolatinis plenumo narys. Prieš I pas. karą yra rašęs lietuvių spaudai ir pritaręs vad. demokratų srovei.

Bibliografijos Žinios 1937, 264; Lietuvos Aidas 8, 1938.

6. Vladas (1918 X 22 Plungėje — 1956 I 23 Santos mst., Brazilijoje) jėzuitas. Mokėsi Plungės gimn., 1936 įstojo į jėzuitus. 1940 XII pabėgo nuo bolševikų iš Lietuvos į Vokietiją, kur pateko į vokiečių rankas ir metus išlaikytas koncentracijos stovykloje. Po to mokėsi jėzuitų Šv. Jono Berchmanso kolegijoje Pulache (netoli Müncheno) ir Romoje, kur 1947 įšv. kunigu Rytų apeigoms. 1951 paskiriamas misininku į P. Ameriką. Dirbo Argentinoje, Uragvajuje (Montevideo organizavo liet. koloniją), Brazilijoje (Sao Paulo organizavo naują liet. parapiją).

Mikalāvas bžk. Alšionių vls., Ašmenos aps., 8 km į p. nuo Alšionių, prie Klevinės upės, 1928–39 lenkų okupuotas, po 1944 rusų priskirtas Gudijai. M. įsikūręs gražioje Ašmenos aukštumų srityje: buv. dvaro pastatai yra ant kalvos, prie upelio, atokiau stovi vandeninis malūnas; kitoje upelio pusėje, nuolaidžioje vietoje išsistatęs M. kaimas (per 40 sodybų ir 200 gyv.), seniau priklausęs M. dvarui. Čia yra mūrinė (iki 1876 medinė) stačiatikių, anksčiau unitų, cerkvė, statyta 1801 A. Mankovskio. Daugumas gyv. katalikai. 1931 VI 7 įst. Šv. Kazimiero d-jos skyrius, turėjęs vaidintojų, sporto ir kt. kuopeles. Skyrius lenkų uždarytas 1936 IX 21.

Mikāliškės mstl. Vilniaus aps., 63 km į r. nuo Vilniaus, prie Polocko kelio, kair.

Mikališkės bažnyčia ir augustinų vienuolynas

Neries krante, žemiau Stračios intako; apie 500 gyv., kurių daugumą iki II pas. karo sudarė žydai; 1886 buvo 62 gyvenamieji namai ir 843 gyv.

Seniau M. priklausė Radvilams, vėliau Pronskiams, Jokūbui Kieniškiui, o 1604 VI 28 M. pirko Jonas Kiprijonas Bžostovskis (žr. Brzostovskiai), kurio giminės nuosavybėje M. išbuvo apie 200 metų. M. yra gimę: 1612 Kiprijonas Povilas Bžostovskis, D.L.K. raštininkas, Trakų pilininkas ir vaivada, ir 1692 Juozas Bžostovskis, D.L.K. raštininkas. Jonas Kiprijonas Bžostovskis pastatė M. bažnyčią, 1622 įkurdino augustinus ir jų vienuolynui užrašė Labudžių, Buivydžių ir Vidiminkų k. 1832 vienuolynas uždarytas. Povilas Bžostovskis 1653 pastatė puošnią mūrinę šv. Mykolo Arkangelo bažnyčią ir vienuolyną. Bažnyčios vidus išgražintas stiukais, panašiai į Vilniaus šv. Petro ir Povilo bžn. Čia dirbo iš Florencijos atkviesti menininkai. Tos bažnyčios stilius išliko iki šių dienų. Požemiuose yra Bžostovskių giminės palaikai. Parapijos kapinėse yra koplyčia, statyta Ksavero Kotvičiaus, vėlesniojo M. savininko. D.L.K. laikais M. su apylinkėmis sudarė Trakų vaivadijoje seniūniją. 1771 M. seniūniją valdydamas Juozas Puzinas mokėjo valstybės iždui kvartą ir 200 hibernos.

M. ir apylinkės gyventojai, išgyvenę daugelį okupacijų, yra nutautę. M. 1920–39 buvo okupuotas lenkų, po 1944 bolševikų priskirtas Gudijai.

M. Baliński, Starożytna Polska IV, 1850; Slownik Geograficzny VII, 1886; *Cz. Jankowski*, Powiat Oszmiański I–IV, 1896–1900; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; *T. Lopalewski*, Między Niemnen a Dzwiną 1935. *V.Klb.*

Mikalojaus bažnyčia Kaune žr. Kaunas, šv. Mikalojaus bažnyčia (LE XI, 221).

Mikalojaus bažnyčia Vilniuje viena iš seniausių kat. bažnyčių Vilniuje, egzistavusi XIV a. dar prieš oficialų Lietuvos krikštą. 1387 Jogailos privilegijoje minimos M. bžn. kapinės. Kaip samprotauja Semkowicz, Limanowski ir kt. Vilniaus senovės tyrinėtojai, M. bžn. buvusi įst. XIV a. vokiečių pirklių ir stovėjusi priemiesčio sodybų grupėje prie Trakų vieškelio, kuris iki XVI a. ėjo pro M. bžn. šios sodybos buvusios apsuptos pylimu; maža aikštė prie M. bžn. galėjusi būti šių sodybų centras, o dabartinė Vokiečių gatvė — jų r. riba. Pats M. bžn. vardas šiose aplinkybėse kalba už ryšį su pirkliais ir prekyba, ėjusia vandens keliais (žr. Šv. Mikalojaus kulto geografija ir meno istorija), visų pirma su vokiečių pirklių kolonija, kuri per Dauguvos–Žeimenos–Neries upes palaikė ryšį su Ryga. Kad M. bžn. steigėjai galėjo būti Vilniaus pirkliai vokiečiai, kalba ir tas faktas, kad XIV a. pabaigoje ji priklausė vokiečiui Hanuliui (žr.), Vilniaus vietininkui, kuris jei nebuvo M. bžn. tiesioginiu steigėju, tai dėl patriarchalinių papročių Lietuvoj ar mums nežinomos dotacijos dėka disponavo M. bžn. kaip savo nuosavybe, nes apie 1387–92 valdant Skirgailai Hanulis M. bžn. ir sklypus šalia jos dovanojo Vilniaus pranciškonams. Šio dovanojimo dokumento turinį kartoja 1522 aktas. 1397 vysk. Andriaus aktas vėl mini M. bžn., kuri esanti priemiestyje, anapus Vilniaus pilies mūrų (extra muros castri). Ar M. bžn. jau XIV a. pabaigoje ar XV a. pradžioje buvo mū-

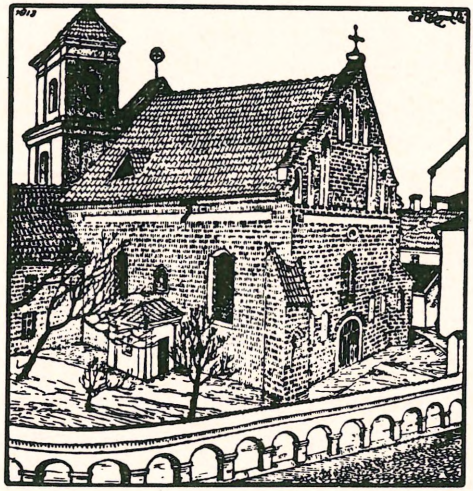

Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje

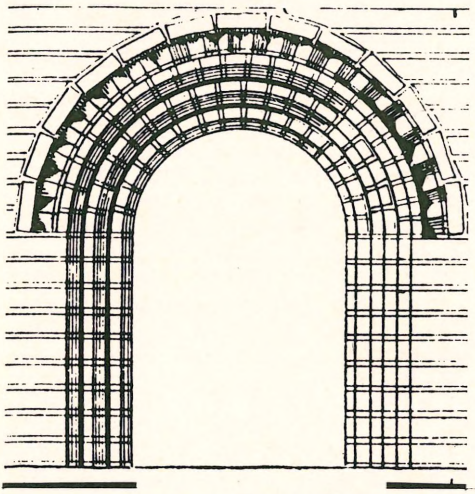

Šv. Mikalojaus bžn. Vilniuje šiaurinis portalas (pagal B. Schmidą, 1918)

rinė ar medinė, šaltiniuose nepasakyta. Būdama pirklių-svečių bžn. ji galėjo jau tada būti mūrinė. Vokiečių pirkliai, šitame amžiuje varę prekybą tolimuose kraštuose, kai kuriuose rusų miestuose buvo pasistatę mažas mūrines bažnyčias, pvz. Polocke, Naugarde. Tokios pirklių bažnyčios tarnavo ne tik kultui, bet jose buvo kraunamos prekės apsaugoti nuo vagių ir gaisro. XV a. pastačius Vilniuje didelę Šv. Jonų parapinę bžn. ir mirus paskutiniam M. bžn. klebonui, senoji M. bžn. neteko savo pirmykštės paskirties kaip pirklių bendruomenės bažnyčia ir pavirto pranciškonų vienuolyno filija su vienuolyno skyriumi. Ilgą laiką M. bžn. vadinta ‚mažąja pranciškonų bažnyčia'. 1440 M. bžn. pašventinimo ar pamūrijimo baigimo datą mini XIX a. vizitacijos aktai. Panašiai T. Narbutas tvirtino, kad pranciškonai 1430 perėmę medinę M. bžn. ir ją sumūrię iki 1440. Narbuto minimojo tariamo M. bžn. įsteigėjo ‚Jewno' iš Kinės vardas supainioja du istorinius asmenis — Hanulį, turėjusį dvarą Kinėje, ir Jaunutį (Jewno) Valimantaitį (Semkowicz). 1514 M. bžn. buvo atremontuota ir vėl pašventinta.

Pastatas yra halinio tipo, apie 13×15,75 m, su keturiomis kolonomis viduryje, kurios erdvę dalija į tris trumpas vienodo aukščio navas; r. pusėje yra kampuotai užbaigtas choro priestatas, kuris, būdamas tik 7,15 m pločio, yra platesnis už vidurinę navą. Plytų jungimo būdas gotinis, jų formatai pagal naujus S. Abramausko paskelbtus duomenis svyruoja tarp sekančių dydžių: 34,6 × 16,0 × 9,8; 33,5 × 15,6 × 9,3; 33,0 × 15,0 × 9,0; 32,1 × 14,5 × 8,1 cm. Apie 50% mūro yra iš 33 cm plytų. Didesnėmis rinktinėmis plytomis mūryti kontraforsai, kurie išliko v. fasado kampuose ir prie choro. Dar XIX a. fasadai buvo ištisai neglaistyti. Durų ir langų angos užbaigtos apvaliomis arkomis. Sienų viršuje iš lauko eina frizas, sudarytas iš kampu atsuktų plytų. Fasadai išskaidyti įvairių įsienių: pinijone ir ant kontraforsų — smailos arkos, v. fasado apačioje dvi poros apskritos arkos įsienių, keliose vietose yra mažų skritulinių įsienių. Interjero nuotaiką apsprendžia puikiai išlikę žvaigždiniai vėlyvosios gotikos ogivų skliautai, kurie atsiremia ant profiliuotų aštuoniakampių kolonų; kiekviename skirsnyje skliautai yra kitoniški. Sienose pastebėtos sijų skylės, iš ko galima spręsti, kad bžn. iš pradžių buvo nesuskliausta ir turėjo sijų lubas. Yra nuomonė, kad bžn. sienos sumūrytos XIV a. pabaigoje, o skliautai įdėti XV ar XVI a. (B. Schmid). Po gaisrų 1737 ir 1745 M. bžn. remontuojant buvo padidinti šoniniai fasadų langai ir pastatyta vargonų tribūna ant banguoto profilio barokinių kolonų. 1812 nukentėjusi bžn. buvo atnaujinta ir pristatytas nedidelis keturkampis bokštas. Bažnyčia turi tris baroko altorius: didysis — Šv. M. su senu sidabro skarda padengtu Šv. M. paveikslu, šoniniai altoriai — Skausmingosios Dievo Motinos ir Jėzaus Širdies. 1930 lietuviai pa-

Šv. Mikalojaus bžn. Vilniuje vidus

statė dail. R. Jakimavičiaus darbo Vytauto D. biustą.

XIX a. M. bžn. buvo apleista ir, kaip filija, Šv. Jono bžn. klebono žinioje. Pamaldos buvo laikomos lenkų k. Tarp 1895–97 Vilniaus lietuviai pradėjo prašyti vysk. Zdanavičiaus paskirti lietuviams kunigą ir bažnyčią, bet nieko nelaimėjo. 1897 vysk. Zverovičiui lietuviai įteikė prašymą su 300 parašų, kad lietuviams būtų duota M. bžn. ir lietuvis kunigas. Vysk. prašymą priėmė, bet atsakymą vilkino. Lietuviai rinkosi į M. bžn., ir vadovaujami kun. J. Ambraziejaus, giedojo lietuviškai. Tokiu būdu 1900 lietuviai dar neturėdami nei kunigo, nei pamaldų gimtąja kalba, praktiškai M. bžn. jau buvo užėmę. Skųsdamiesi Mogiliavo arkivyskupui lietuviai reikalavo bažnyčios. 1901 XII 18 vysk. Zverovičius nusileido ir paskyrė lietuviams klebonu kun. J. Kuktą, kuris pradėjo sakyti M. bžn. lietuviškus pamokslus. 1921 M. bžn. nustojo būti Šv. Jono bžn. parapijos filija ir tapo pirma atskiros lietuvių parapijos bžn. Vilniuje. Nuo 1924 M. bžn. klebonu buvo kun. K. Čibiras, žuvęs klebonijos namuose 1944 III 23.

J. Fijałek i W. Semkowicz (ed.), Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis I, 1938, nr. 1, 5 psl., nr. 22, 37–38 psl., nr. 29, 49–50 psl.; *M. Corona,* Speculum provinciae Russiae et M. D. Litvaniae Ordinis S. Francisci Fratrum Minorum Conventualium 1637; *M. Limanowski,* Najstarsze Wilno (Wilno i Ziemia Wileńska I, 1930, 140); *W. Semkowicz,* Hanul namiestnik wileński (1382–1387) i jego ród (Aten. Wil. VII, 1930, 15); *J. I. Kraszewski,* Wilno od początków do r. 1750, II, 1840, 309, 314; *T. Narbutt,* O wileńskim kosciele swiętego Mikołaja (Pomniejsze pisma hist. 1836, 179–184); *W. Zahorski,* Kościoł św. Mikołaja w Wilnie (Kwart. Litewski III, 1910, 43–50); *V. Gidžiūnas, OFM,* De fratribus minoribus in Lituania usque ad definitam introductionem observantiae 1950, 42–43; *B. Schmid,* Litauische Backsteinbauten (Die Denkmalpflege XX, 1918, 61–62); *J. Kłos,* Wilno 1929, 65; *J. Grinius,* Vilniaus meno paminklai 1940, 23; *S. Abramauskas,* Plytų dydžiai XIV–XV amžių Lietuvos architektūros paminkluose (Valst. Lietuvos architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis I, 1958, 36); Mūsų kovos dėl kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose 1932, 15; *P. Reklaitis,* Die städtischen Denkmäler in Wilna (rankraštis) 1956–58; *M. Vorobjovas,* Vilniaus menas 1940. *P.Rkl.*

Mikalojus (lot. Nicolaus) vyriškas krikščionių vardas.

M. vardas dabar lietuvių nebevartojamas, bet XVI a. po Jono ir Stanislovo dažniausias krikštavardis, trumpinėse lytyse nebeatskiriamai sumišęs su Mykolu. V. Europoje viduramžių antrojoje pusėje skaičiumi M. tik vienas Jonas tebuvo pralenkęs. Pvz. Stadlerio Heiligenlexikon tuo vardu minima net 123 šventieji ir palaimintieji. Bet pradžią M. krikštavardžiui (XII 6) yra davęs IV a. gyvenęs Myros (M. Azijoje) vyskupas, graikiškai vadinęsis skambiu dvikamieniu asmenvardžiu Nikólaos (gr. níkē ‚pergalė' + laós ‚tauta, žmonės'), taigi etimologiškai ‚tautos nugalėtojas'. Lotyniškai imta rašyti Nicolaus, o iš to ir kitose V. Europos kalbose: prc. ir isp. Nicolas, it. Niccolo, ag. Nicholas, vok. Nikolaus. Slavų daug kur pradinis priebalsis n (dėl Mykolo analogijos) pakeistas m, pvz. lenk. Mikołaj, gud. Mikałáj, ukr. Mykóla, Mykoláj (šventasis: Nykoláj, liaudies kalboje Mykóla), ček. Mikuláš, lužičėnų Mikław, Mikławš. Net ir rusų, šalia bendrinės kalbos Nikoláj, liaudies kalboje vartojama Mikoláj ir Mikúla.

Šv. M. kultas paplito labai anksti, ypačiai Rytų Bažnyčioje. Jo vardas minimas jau šv. Jono Chrizostomo (žr.) liturgijoje, o imp. Justinijonas (žr.) šventojo garbei pastatė Konstantinopolyje bažnyčią. 1087 šventojo palaikai pirklių iš M. Azijos buvo pergabenti į Barį (Italijoje), kur netrukus pastatyta garsi San Nicola bažnyčia. Romanų kraštus šventojo garsas buvo pasiekęs jau ir prieš jo palaikų perkėlimą. Pvz. jo vardą nešiojo du popiežiai, M. I ir II (žr.), o Anglijoje jis pastebimas dar prieš normanų nukariavimą, bet vartojamas paprastai vienuolių. Plačiau Vakaruose M. krikštavardis paplito tik nuo XI a. galo, ryšium su maldininkų kelionėmis į San Nicola šventovę. Stebuklų garsas greit pasklido visoje V. Europoje, ir visur, kur tik pateko šv. M. relikvijų, buvo statomos jo garbei bažnyčios, traukusios minias maldininkų. Pvz. Nancyje (Prancūzijoje) išgarsėjo St. Nicolas de Port bažnyčia, kurioje buvo laikomas šventojo piršto sąnarėlis. Be to, prie šio Rytų Bažnyčios šventojo kulto plitimo Vakaruose nemaža bus prisidėję ir kryžiaus karai. Ryšium su gausiomis legendomis šv. M. laikyta ne tik vaikų, jaunuolių, bet ir pirklių, jūrininkų, net palūkininkų ir vilkų globėju. Patronu jį rinkosi įvairios viduramžinės brolijos, amatininkai, taip pat atskiri kraštai (Graikija, Sicilija, Rusija). Šventojo nepaprastą populiarumą patvirtina ir jo vardo bažnyčių gausumas. Pvz. vien Bavarijoje jis yra 212 bažnyčių patronas, Badene — 77, Čekijoje — 114. Pagaliau ir šv. M. bažnyčia Vilniuje yra viena iš seniausių. Krikštavardžio vietomis plista nepaprastu greitumu. Pvz. H. Reicherto duomenimis Bres-

lave iki 1320 jis dažnumo eina šeštuoju ir sudaro tik šešis nuošimčius visų krikštavardžių, bet 1361–1400 tarpe pakyla iki 24% ir, prašokdamas Joną, atsistoja pirmojon vieton. Bet po reformacijos M. visų pirma veik visai nustota vartoti protestantų, o ilgainiui vis labiau nyko ir katalikų tarpe. Dabar priklauso prie retųjų, pasenusių krikštavardžių. Bet išimtį čia sudaro stačiatikiai slavai ir apskritai Rytų Bažnyčios krikščionys. Jiems M. ir dabar tebeina vienu iš dažnųjų krikštavardžių. — Tačiau visose kalbose M. yra palikęs nemaža pėdsakų pavardėse ir vietovardžiuose. Pirmieji čia yra vokiečiai, kurie vartoja devynias galybes įvairių įvairiausių M. kilimo pavardžių, pvz. ne tik Nicol, Nicolai, Nücklaus, bet ir perdirbinių Nickel(s), Nickles, Niklisch, Nick(e), Niggel, Nigg, Neckel, Nitz, Nietzsche, Kallaus, Gallaus, Klaus, Colas, Klaas, Kles, Klabe(s), Clobus, Globus, Laus, Lais, Lohse, taip pat sudurtinių Altnickel, Langklas, Grossklaus, Lausmann. Anglų kalboje iš įprastinės senosios krikštavardžio lyties Nicol yra išriedėjusi tėvavardinė pavardė Nicolson, Nicholson, taip pat Nichols, Nicolin, Nicolet, Nixon (iš trumpesnio Nick), Cole(s), Colley, Collis, Collin(s), Collet. Plg. dar lenk. Mikołajski, Mikołajczyk, Mikuła, Miklewski, Miklas, Niklas, Kołak, Kołakowski, rus. Nikolajev, Nikolskij, Mikulin, Nikulin, švedų ir danų Niels, gruzinų Nikoladze.

Lietuvą M., kaip ir Mykolas, bus pasiekęs dar prieš krikštą. Abu krikštavardžiai (žr.) XIV–XV a. sąvartoje jau vartojami keleto didikų. O kaip rodo Lietuvos Metrikos įrašai, tuodu vardai (M. žymiai prašoka Mykolą) ir XVI a. pirmajame ketvirtyje gausumu seka tuojau po Jono ir Stanislovo. Tikslesnį vartosenos santykį galima apytikriai nustatyti tik XVI a. antrajai pusei. Imant statistikai vien pilnąsias vardų lytis, pvz. pagal inventorius išeina, kad M. vartojamas keturis kartus dažniau nei Mykolas. Taip pat pusketvirto karto jis praneša pastarąjį ir Raseinių žemės teismo 1576–86 aktuose. O 1567 kariuomenės sąrašuose šių vardų vartosenos santykis yra, pvz. Upytės vls. 4 : 1, Ukmergės 6 : 1, o Lydos net 21 : 1. Nelauktai didelė M. persvara Lydos vls. aiškintina, tur būt, gudiškojo elemento įtaka.

Liet. Mikalõjus (taip kirčiuoja ir 1605 katekizmas) vartojamas jau Bretkūno 1591 Postilėje, taip savo raštus pasirašo ir kan. Daukša (‚per kunigą Mikalojų Daukšą'). Kad tai gyvosios žmonių kalbos lytis, patvirtina ir atsitiktinai prasprukę tokie inventorių įrašai: Mikołaios Mocaitis (1595 Tendžiogalos vls.), Mikołaius Szakaitis (1597 Šatraminių k., dabar Mosėdžio vls.). Mums šis krikštavardis, kaip rodo kirčio vieta, greičiausia patarpininkautas gudų. Lietuvos Metrika nuosekliai rašo tik Mikolai, kuris dabar gudų tariamas Mikałáj. Jei būtų skolinta stačiai iš lenkų, veikiau lauktume tariant *Mikãlojus ar net *Mikãlajus. M. Lietuvoje pažįstamas ir Nìkelis, skolintas iš liaudinio vok. Nickel, o D. Lietuvoje jis XVI a. inventorių paliudytas tik Paprūsėje (1561 Jurbarko vls. Nykiel Styrbaičis) ir Palatvėje (1585 Žeimelio apl. Nikelis Karetkis). Čia priklauso ir Kalvaičio minimi trumpiniai krikštavardžiai Nikas (plg. vok. pavardę Nick), Nikšas, o XVI a. tėvavardis Nikniūnas (1585 Žeimelio apl.) vėl rodo, kad vardu vartota ir *Niknius. Be to, iš M. vokiškų trumpinių lyčių yra kilusios dar šios, daugiausia M. Lietuvos, pavardės: Klóva(s), Mìklova, Klóvaitis, Mìklovaitis (vok. Klawe, Clawes, plg. dar lužičėnų Klawa, Mikław), Nìkliuvaitis (iš *Nìklius, vok. Nickles), Nìkolaitis (vok. Nicol), Kliáusas (vok. Klaus), Kliáuza (vok. Klause), Nìkliauzas (vok. Niklaus), Klošỹs (vok. Klos, Kloss, Kloos), Liobỹs (vok. Labes). Taip pat ir Miklausiai (Būdviečio vls. k.) bei Miklusėnai (Alytaus vls. k.) rodo kadaise vartojus vardus *Miklausis ir *Miklusas (vok. Klus, Kluss).

Lietuvių bendrinės kalbos Mykolas, trm. Mìkolas, dėl kirčio vietos, būtų skolintas iš lenk. Michał, o žem. Mikõlas iš gud. Michál. Bet veikiau pirmasis tik vėliau perdirbtas iš senesnio Mikõlas dėl lenkiškos bažnyčios įtakos. Tačiau inventoriuose vieną kitą kartą parašomas Mikal lietuviškai turėjo skambėti *Mìkalas ar *Mýkalas (plg. išvestines pavardes Mikalaĩnis, Mikaláuskas, vietovardžius Mikãliškės, Mikalynė, Mykalynė) ir tegali būti tik lenkiško kilimo. Mūsų XV a. bažnytiniai raštai (Vilentas, Daukša ir kt.) dar vergiškai rašo su slavišku ch — Micholas, bet balsis o jau rodo neabejotiną krištavardžio sulietuvėjimą žmonių kalboje. Lietuvos Metrika dažniau rašo Michailo, kurį dabar gudai taria Michájła. Iš to yra kilusi dabartinė pavar-

dė Mikáila. O rytiečių Mikálkėnas vėl rodo seniau vartojus ir mažybinį vardą *Mikálka, kurio gudiškasis atitikmuo XVI a. šaltiniuose rašomas Michalko. M. Lietuvos įprastinė lytis yra Mìkelis, rečiau Mìkėlė, skolinta iš trumpinio vok. Michel. Kilimo Mykolas yra iš vad. sakininio asmenvardžio hebr. Mīkha'ēl ‚kas yra kaip Dievas', kuris graikiškai rašyta Michaēl, o iš to lot. ir vok. Michael, prc. Michel, it. Michele, isp. Miguel. Sen. sl. Michailŭ ir rus. Michail prisiderinta iš graikiškosios lyties, kada jau ilgasis ē buvo išvirtęs balsiu i. Trumpine Mykolo lytimi dabar bendrinėje kalboje eina Mìkas, mažybiniais Mikiùkas, Mikùtis, Mikėlis, o tarmėse dar pažįstama žem. Mìkė, mažybinis Mikėlė, rytiečių Mikãsius, Mikõsius (gud. ir lenk. Michaś), mažybiniai Mikasiùkas, Mikasiõkas. Bet taip, žinoma, galėjo būti trumpinamas ir M., kol dar buvo vartojamas. Ir lenkai abu krikštavardžius trumpina Mik. Kalvaitis dar mini krikštavardžius Mikis, Mikašius, net Migis (plg. vok. Miggler, Klemig iš Kleinmich). XVI a. inventoriuose vardais eina ne tik Mikas, Mikė, Mikelis, Mikelė, Mikutis, bet taip pat ir Mikà, Miknà, Mìknius (plg. sen. Micho, Michno), Migùtis, Mìsius, Mišius, Mišys (plg. gud. ir lenk. Miś), Misėlis, Misiùlis, Mìkšas, Mikšà, Mikšỹs, Mìkštas, Mikštà, išvirtę vėliau pavardėmis. Tačiau iš kitos pusės Miknà, Mìknius, Mìkšas atskirais atsitikimais gali būti ir lietuviškos pravardinės kilmės. Plg. miknà, mìknius, -ė ‚kas kalbėdamas miknoja, mikčius', mìgšas, -ė ‚miegalius'. Kadangi skoliniuose pučiamasis priebalsis ch pakeičiamas sprogstamuoju k (plg. kūdas iš gud. chudy, lénkas iš sen. rus. lęchŭ), tai ir M. bei Mykolo varduose sl. Mik- ir Mich- fonetiškai suplakus į vieną, trumpinės jų lytys nebeatskiriamai sumišo. Tačiau dabartinės pavardės Mikytà bei Mikỹtas ir vietovardžiai Mikytai (Piktupėnų par., Platelių, Josvainių, Lekėčių vls. k.), Mikyčiai (Šventežerio vls. k.), kilę iš XVI a. šaltiniuose sutinkamo gudiško vardo Mikita, neturi nieko bendro su čia kalbamais krikštavardžiais. Mat rytų slavai, pasiskolinę gr. Nikētēs ‚nugalėtojas' visų pirma kaip Nikíta (rusų rašomojoje kalboje), vėliau jį, nusižiūrėję į Michail, perdirbo į Mikítą (gudų ir rusų liaudies kalboje), ukr. Mykýta. Gudai šį krikštavardį dabar trumpina Mitka ir Mićka, o Lietuvos Metrika rašo Mitko, Micko, inventoriai dar ir Mičko, Mičkus. Iš jų yra kilusios dabartinės mūsų pavardės: Mitkà, Mìtkus, Mickà, Mìckus (M. Lietuvoje ir krikštavardis), Mìckis, Mìckėlis, Mičkus, tėvavardinės Mitkáitis, Mickáitis, Mičkáitis, Mitkūnas, Mickūnas, Mickónis (pažįstamos jau XVI a.), Mickeliūnas, Mickeliónis, Mitkėnas, o su slaviškomis priesagomis Mitkėvičius, Mickėvičius. Čia pagaliau priklauso ir pavardės Mìcius, Mìčius (inventoriuose Mic, Micus, Mič, Mičus tebeina vardais), Micáitis, Mičáitis, Miciūnas, Mičiūnas (XVI a. tėvavardžiai), Micutà (paliudyta Lietuvos Metrikoje). Kad čia būtų primišę ir rytų slavų Dimitro (iš gr. Dēmētrios = priklausąs Demetrai, žemės deivei) trumpinių lyčių (plg. rus. Mitia, Mit'ka), nelabai tikėtina, nes šis vardas, kaip rodo inventoriai, visai svetimas lietuviškosioms senosios Lietuvos sritims. — Kaip vieni iš pirmųjų krikštavardžių, M. ir Mykolas yra gausiai davę ir pavardžių. Be aukščiau nurodytųjų dar paminėtinos gyvosios arba šaltininės: Mikalojėlis, Mikalojaitis, Mikalojūnas (trm. Mikalajūnas), Mikolas, Mykolaitis, Mikolaitis, Mikolaičiūnas, Mikoliūnas, Mikolėnas, Mikulaitis, Mikelaitis, Mikeliūnas, Mikelionis, Mikelėnas, Mikūta (žem.), Mikutaitis, Mikučionis, Mikutėlis, Mikaitis, Mikūnas, Mikonis, Mikėnas, Miknelė, Miknaitis, Mikniūnas, Miknonis, Miklius (plg. vok. Michl), Mikliuvaitis, Mikužis, Mikužys, Mikužaitis, Mikšaitis, Mikšiūnas, Mikšionis, Mikšėnas, Mikštaitis, Mikštonis, Misaitis, Misiūnas, Misionis, Misiuvaitis, Misiulaitis, Mišeikis, Migutaitis, Nikelis, Nikelaitis, su slaviškomis priesagomis Mikuckis, Mikutavičius, Mikuličius, Mikulskis, Mikelevičius, Mikalkevičius, Miknevičius, Misevičius, Miklašauskas (Lietuvos Metrikoje Miklaš, vardas).

Mažne visos pavardės atstovaujamos ir vietovardžiuose. Iš dažnesnių paminėtini: Mikališkiai ir Mikailiškiai (su įvairuojančiomis galūnėmis), Miknaičiai, Mikniūnai, su slaviška priesaga Mikalavas (paprastai dvarai ir vienasėdžiai), o iš retesnių Mikainiai (Turžėnų vls. k.), Mišučiai (Kartenos, Kretingos, Šilalės vls. k.).

Meisen, Nikolauskult und Nikolausbrauch 1931; *J. K. Brechenmacher,* Deutsches Namenbuch; *M. Gottschald,* Deutsche Namenkunde; Litovskaja Metrika I, 1903; *K. Jablonskis,* Istorijos archyvas I, 1934; *V. Kalvaitis,* Lietuviškų vardų klėtelė 1910. *A.S.*

Šventieji:

1. M. iš Flüe (vok. Nicolaus von Flüe; 1417–1487) šveicarijos šventasis ir globėjas (šventė III 21, Šveicarijoje IX 25). Buvo vedęs Daratą Wiss ir turėjo 10 vaikų, ėjo įvairias pareigas savo kantone: teisėjo, patarėjo ir parlamento atstovo. Dalyvavo kareiviu ir karininku Züricho ir Turgovijos karuose. Kun. Heimo am Grund supažindintas su krikščioniškąja mistika, 1476, žmonai sutikus, pasitraukė į Ranftą gyventi eremitu. Čia gyveno 20 m. Jo šventumo ir nepaprasto pasninko (sakoma, gyvenęs tik šv. komunija) garsas paplito po Italiją ir Vokietiją, ji ėmė lankyti būriai smalsuolių ir maldininkų. Ir atsiskyrėliu būdamas turėjo didelės įtakos Šveicarijos politikai, kur pasižymėjo kaip taikintojas ir taikos apaštalas. Jo veikiama Šveicarija 1473 pasirašė amžiną taiką su Austrija. Ypač jis nusipelnė 1481 sulaikydamas šveicarus nuo naminio karo. M. įtakoje Friburgas ir Soletto buvo priimti į Šveicarijos Sąjungą ir 1481 Stans seime pasirašytas paktas, kuris iki 1798 liko pagrindinis Šveicarijos Sąjungos aktas. Dėl to iki šiol šveicarai (tiek katalikai, tiek protestantai) M. laiko savo ‚tėvynės tėvu', ir jo vardas yra Šveicarijos kantonų santarvės, ištikimybės ir ramybės simbolis. M. skelbtieji Šveicarijos neutralumo principai tebėra ir šiandien Šveicarijos politikos pagrinde. M. kultas jau leistas 1649 pop. Inocento X, kanonizuotas 1947 pop. Pijaus XII.

R. Durrer, Bruder Klaus: Die ältesten Quellen über den sel. Nikolaus von Flüe, sein Leben und seinen Einfluss, 4 tt. 1914–21; *A. Andrey*, Bruder Klaus, S. Nikolaus de Flüe 1945.

2. M. iš Hermanssono (lot. Nicolaus Herdmanni; 1326–1391) švedų šventasis. Mokėsi Paryžiuje ir Orleane, kur gavo utriusque iuris doktoratą. Vėliau kan. ir nuo 1374 Linköpingo vysk. Buvo šv. Brigitos (žr.) patarėjas ir jos vaikų mokytojas, vargšų ir skriaudžiamųjų globėjas. Drąsiai gynė Bažnyčios teises nuo karalių Magnuso, Haakono ir Alberto pasikėsinimų jas siaurinti, stojo už dvasininkų celibatą. Jis rūpinosi šv. Brigitos kanonizacija ir iškilmingai sutiko jos kūną, pargabentą iš Romos į Wadstaną. Jam priskiriama: Revelationes Birgittae, Birgittae Officium, be to himnai šventųjų ir šv. Brigitos garbei. Nors M. laikomas šventuoju, tačiau nėra įrodymų, kad jį būtų kanonizavęs antipop. Jonas XXIII.

H. Schück, Tva svenska biografier fran medeltiden 1895.

3. M. iš Myros, arba M. iš Bario (m. apie 350) Myros vysk. M. Azijoje. Šventė XII 6. Trūkstant istorinių žinių apie jo gyvenimą, sukurta legendų, kurios vaizduoja jį nepaprastą stebukladarį, žinomą tiek graikų ir slavų Rytuose, tiek lotynų Vakaruose. Pagal legendą, M. iš jaunystės pasižymėjęs gailestingumo darbais, slapta parūpinęs kraitį 3 mergaitėms, kurioms grėsęs moralinis pašlijimas (iš to M. yra laikomas globėju vaikų, kuriems Kalėdų išvakarėse slapta atnešąs dovanų). Vykdamas į šventas Palestinos vietas, sutramdęs smarkią audrą ir išgelbėjęs laivą bei jo keleivius (dėl to jūrininkų ir laivininkų globėjas). Jis prikėlęs iš numirusių 3 jaunuolius, kuriuos valgyklos savininkas buvo sukapojęs į gabalus mėsai. Bario mst. (Italijoj) pirkliai 1087 pagrobė M. kūną iš Myros ir parsigabenę pas save pastatė jo garbei baziliką, kuri tapo Rytų ir Vakarų maldininkų labai lankoma vieta. Iš jo kaulų iki šiol teka tam tikras skystis, vad. šv. M. mana, kurią sergantieji vartoja įvairioms ligoms gydyti. Vakaruose M. kultas išplito nuo imp. Otono II laikų (Otono žmona bu-

Šv. Mikalojus (Dubno bernardinų bažnyčioje)

vo graikė Teofana) Lotaringijoje, Šveicarijoje, Belgijoje, Olandijoje. Ir Romoje M. buvo labai populiarus: jo garbei Romoje būta apie 7 bžn. ir koplyčių.

Viduramžiais (nuo XIII a.) buvo paprotys šv. M. dieną išrinkti iš vaikų tarpo ‚vaikų vyskupą', kuris, apsitaisęs iškilmingais vyskupo rūbais, su vaikų palyda lankydavo vaikus iki Nekaltųjų Bernelių šventės (XII 28). Iš to germanų kraštuose ‚Nikolaus', kaip gerų vaikų lankytojas su dovanomis. Protestantizmo įtakoje M. neteko šventojo pobūdžio (liko tik vardas), jam prijungiama tarnas Ruprechtas, arba Kalėdų Senis (kartais baidyklės pavidalo), blogiems vaikams bausti ir grasinti. Anglosaksų kraštuose M. pavirto į ‚Santa Claus' (iš Sanctus Nicolaus). Tai yra geras, balta ilga barzda senelis, kuris vaikščioja su dovanų pilna pintine ir apdovanoja geruosius vaikus.

N. C. Falconius, S. Nicolai acta primigenia 1751; *J. Laroche,* Vie de st. Nicolas 1886; *J. Praxmarer,* Der hl. Nikolaus und seine Verehrung 1894; *C. Meisen,* Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande 1931. *J. V.*

M. kulto geografija ir meno istorija. M. kultas, atsiradęs VI a. M. Azijoje, sužydęs XI a. Bizantijos kultūros kraštuose ir Italijoje, išpopuliarėjo V. Europoje nuo Kryžiaus karų. 1087 V 8 pirkliai perkėlė M. relikvijas iš Myros uostamiesčio M. Azijoje į Bari Apulijoje. M. garbei Bari uostamiestyje buvo pastatyta romaniško stiliaus bazilika San Niccolo, kurios kriptoje yra puošnus M. relikvijų altorius, visos Europos M. kulto centras. M. jūrininkystės globėjo ir gelbėtojo audroje kultą Europos jūrų ir okeanų pakraščiuose išplatino laivininkai - pirkliai. Seniausios bažnyčios uostų miestuose įsteigtos tolimųjų distancijų pirklių labai dažnai būdavo pašvenčiamos M. C. Meisen tyrinėjęs M. kultą rado, kad iš kulto centro Bari jis išplito Levante dar Bizantijos kultūros rėmuose, kur jį propagavo Graikijos salų jūreiviai, jį perdavė normanams Sicilijoje, Anglijoje ir Normandijoje, iš kur jis pasklido visose Šiaurės jūrose. M. kultą ir bažnyčių steigimą Baltijos pajūriais platino vokiečių pirkliai iš Liubeko (žr.). Seniausios Baltijos jūros uostamiesčių bžn. buvo pašvęstos M., pvz. Dancige, Taline, Karaliaučiuje, Wisby, Klaipėdoje, Daugavgryvoje prie Rygos. Pirkliai, gabenę prekes iš pajūrių uostų vandens keliais gilyn į kraštą, nukėlė M. kultą į kontinentą. Tokiu būdu M. kultas labai išsivystė Maaso -Scheldės upių, Liežo ir Lotaringijos srityse, kur kertasi daug vandens ir sausumos kelių. XII a. Lotaringijoje įst. žymus M. kulto centras Saint-Nicolas-du-Port. Flamų ir žemutinio Reino išeiviai-kolonistai M. kultą nunešė į vokiečių kolonizuojamus slavų kraštus į r. nuo Elbės, kur M. pašvęstos bažnyčios buvo statomos prie senesnių turgaviečių vietovių ar naujai steigiamuose miestuose. XI–XIII a. M. vardo bžn. būdingos ypač tose slavų srityse, kuriose vokiečiai dar nebuvo labiau įsitvirtinę, bet tik atvykdavo pirkliais. Kuomet jūrininkai M. garbino kaip gelbėtoją jūros audroje, R. Vokietijoje M. iškyla kaip pavojingų kelių globėjas apskritai. Lietuvoje M. buvo pašvęstos kelios labai senos bžn., kurios buvo įsteigtos ryšium su pirklių lankymusi ir miestų organizacijos formavimosi pradžia, pvz. XIV a. pabaigoje M. bžn. minima Vilniuje, antrą labai seną M. bžn. Vilniuje turėjo stačiatikiai, XV a. M. bžn. paliudytos Kaune, Gardine, Merkinėje, XVI a. — Geranainių pilyje. C. Meisen suskaičiavęs per 2000 M. bžn. Vidurio ir Š. Europoje iki XV a. pabaigos neatsižvelgė į senąsias Lietuvos M. bžn. Visose M. bžn. buvo puošnių M. pa-

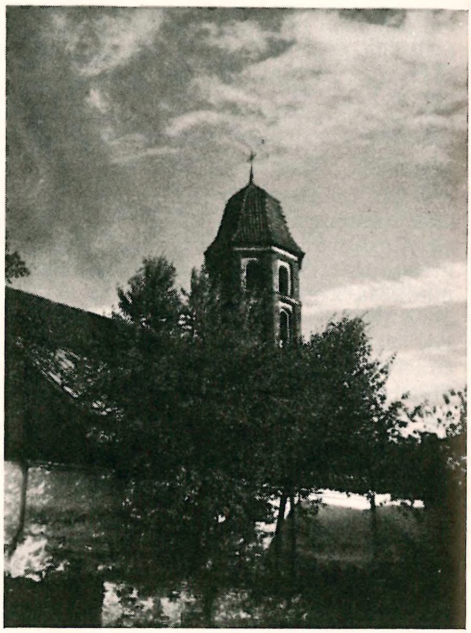

Šv. Mikalojaus bažnyčia Kaune

švęstų altorių su M. paveikslais ir statulomis.

Bizantijos menas M. vaizdavo labai dažnai nuo X a., taip pat ikonostase, visuomet vysk. drabužiais su evangelijų knyga ir vysk. lazda. Italijos mene iki XIII a. buvo įsigalėjęs bizantiškas M. tipas. V. Europoje atskira M. figūra turi vysk. drabužius ir laiko ant knygos tris aukso rutulius, kuriuos M. pagal legendą davęs trims neturtingoms mergaitėms kraičio. Viduramžių menas nuo XIII iki XVI a. labai mėgo M. stebuklų scenas: vitražuose (Civray, Bourges, Chartres), išsiuvinėti arnotuose (Anagni), freskose bei altoriuose (Giottino, Lorenzo di Niccolo, Vechietta, F. Peselino, Lorenzo di Bici, Gentile da Fabriano, A. Lorenzetti, Fra Angelico). Kai kurie M. ciklai siekia iki 30 scenų. Yra M. altorių paveikslų, kuriuose M. figūra yra centrinė, sėdinti soste, pvz. M. koplyčios Soesto bžn. Vestfalijoje iš XIV a. Renesanso meistrai mėgo vaizduoti M. šalia Dievo Motinos (G. Bellini, Tiziano), olandų meistrai — M. šventę, kada apdovanojami maži vaikai (J. Steen). Įdomių M. kulto paminklų turi Estija, pvz. 1482 tapytojo H. Rode altorius Talino M. bžn., kuriame visa serija pav. vaizduoja M. stebuklus gelbstint pirkliuslaivininkus nuo jūros nelaimių.

C. Meisen, Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande, eine kultgeographisch - volkskundliche Untersuchung 1931. *P. Rkl.*

4. M. iš Tolentino (1245–1305) italų šventasis (šventė XII 10), augustinas. Pasižymėjęs pasmokslininkas, ordine per 30 m. atsidėjęs pamokslų sakymui. Pop. Jonui XXII įsakius, 1325 pradėta kanonizacijos byla, bet šventuoju paskelbtas 1446 pop. Eugenijaus IV.

F. Giorgi, Vita del taumaturgo S. Nicolai da Tolentino 1887.

Popiežiai:

5. M. I (apie 825–867) šventasis (šventė XI 13), po Grigaliaus D. žymiausias ankstyvųjų viduramžių popiežius (858–867). Jis giliai suprato pop. autoriteto reikšmę Bažnyčiai ir nenuilstamai gynė jos laisvę. Dėl to jis patyrė daugybę sunkenybių. Kai Konstantinopolyje imp. Mykolas III pašalino teisėtą patriarchą Ignacą Kerularijų (žr.) ir jo vieton paskyrė Fotijų (žr.), M. atsisakė tokį teisės peržengimą tvirtinti. 867 prieita prie atviros Rytų Bažnyčios schizmos. Tačiau dar tais pačiais metais Konstantinopolyje įvyko perversmas, naujasis imp. Bazilijus Makedonietis sugrąžino teisėtąjį patriarchą Ignacą, o įsibrovėlį Fotijų uždarė į vienuolyną. Vakaruose M. tvirtai gynė krikščioniškosios moterystės teises prieš Lotaringijos karaliaus Lotaro II siekimus išsiskirti su savo bevaike žmona Teutberge ir vesti kitą. Nepritarė savavaliui Reimso arkiv. Hinkmarui, kuris, iškilus ginčams dėl jurisdikcijos, pašalino Soissons vysk. Rothardą; nukentėjusįjį priėmė Romoje ir, nepaisydamas pašalinių įtaigų, jį rehabilitavo. Romai nepaklusnų Ravenos arkiv. Joną VIII privertė paklusti. M. siekė pravesti pop. autoritetą visuose, net pačius valdovus liečiančiuose religijos ir moralės klausimuose ir gynė Bažnyčios savarankiškumą nuo pasaulinės valdžios kišimosi į jos reikalus. Prie gausių ir reikšmingų M. raštų paruošimo daug prisidėjo sekr. Anastasius Bibliothecarius; pop. politikai jis lemiamos reikšmės neturėjo.

E. Perels, Papst Nicolaus I. und Anastasius Bibliothecarius 1920; *F. Dvornik,* Le schisme de Photius 1950.

6. M. II (m. 1061 VII 27 Florencijoje), Gerardas, Florencijos arkiv., kilęs iš Burgundijos. Pop. išrinktas 1058 Sienoje, nes Romą valdė miesto didikų prieš dvasininkijos norą paskirtas Benediktas X (antipop.). Reformos šalininkų (Desiderijaus ir kardinolų Humberto, Petro Damiani ir Hildebrando) įtakoje M. tuoj pat ėmė kovoti prieš to meto blogybes. Laterano sinodo (1059) dekretu nustatė, kad pop. rinktų tik kardinolai, kitiems Romos dvasininkams ir tikintiems pritariant įvykusiam išrinkimui. Tuo norėta išvengti žalingos Romos miestiečių ir pasauliečių valdovų įtakos. Tame pačiame sinode, be to, pasmerktas celibato nesilaikymas ir simonija, uždrausta priimti iš pasauliečių rankų bažnytines vietas, atnaujintas Berengarijaus iš Turo (Tours) pasmerkimas. Sinodo nutarimai, ypač pop. rinkimo dekretas, buvo nepalankūs imperatoriui, kuris ligi tol galėjo tiesiogiai ar netiesiogiai veikti pop. politiką. Tai numatydamas, M. ieškojo taikos su normanų kunigaikščiais, kuriems, kaip vasalams, pavedė Kapuvą (Capua), Apulijos bei Kalabrijos sritis ir Siciliją, kurią dar reikėjo atkariauti iš saracėnų. Už tai normanai įsipareigojo ginti Romos Bažnyčią ir užtikrinti pop. rinkimų laisvę. Dėl viso to susirūstinęs imp. Henrikas IV paskelbė pop. veiksmus nelegalius, o Romos sinodo dekretus — negaliojančius. Padėtis liko įtempta. M. mirus jo įpėdiniu kardinolai išsirinko Aleksandrą II, tačiau imperatorius

Bazelio reichstage pastatė savo antipop. Honorijų II.

G. Tellenbach, Libertas, Kirche und Weltordnung 1936.

7. M. III (m. 1280), Giovanni Gateano Orsini, Romos patricijus, nuo 1244 kardinolas, nuo 1277 popiežius. Išrinktas pop., sustiprino Bažnyčios valstybę, prie jos prijungdamas senojo Ravenos egzarchato teritoriją ir priversdamas Sicilijos karalių Karolį Anjou atsisakyti Toskanos vietininko ir Romos senatoriaus vietų, kurias šis laikė užėmęs nuo pop. Klemenso IV laikų. Nors kaltinamas nepotizmu (Dante, Inferno XIX 69 tt.), M. uoliai rūpinosi Bažnyčios reikalais, skirdamas gerus vyskupus, kurių nemaža būdavo vienuolių, ypač pranciškonų. Mongolų chanui Abaghai siūlant bendrai eiti prieš mahometonus ir teikiant vilčių dėl mongolų pasikrikštijimo, M. buvo pas juos išsiuntęs kelis pranciškonus.

Les Registres de Nicolaus III, publ. par J. Gay 1938; *A. Demski,* Papst Nicolaus III, 1903.

8. M. IV (m. 1292), Girolamo Masci iš Ascoli, pirmasis pop. pranciškonas. Prieš tai buvo ordino generolu (1274–79), dažnai dalyvaudavo bažnytinėse bei politinėse misijose ir derybose. 1288 išrinktas popiežiumi. M. valdant Egipto sultonas užėmė Tripolį (1289) ir, Jeruzalei kritus, svarbiausią krikščionių centrą Akkoną. M. pastangos gelbėti Šv. Žemę buvo nesekmingos, nes niekas iš Europos valdovų jam nepadėjo. M. daug rūpinosi totorių ir mongolų atvertimu. Pas mongolus į Kiniją pasiuntė pranciškoną Giovanni da Montecorvino, kuris Pekine sėkmingai veikė iki savo mirties 1328. 1289 M. nustačius, kad kardinolų kolegija gauna pusę Šv. Sosto pajamų, popiežius tapo dar labiau priklausomas kardinolų.

Les Registres de Nicholai IV, publ. par E. Langlois 1905.

9. M. V (1397–1455), Tommaso Parentucelli, popiežius. 1447 užimdamas sostą, M. rado Bažnyčią susiskaldžiusią: vieni pripažino tikrąjį pop., kai kurie sekė Bazelio sinodo išrinktą antipop. Feliksą V, o kai kurie laikėsi neutraliai. M. sutaikė Vokietijos kunigaikščius tarpusavyje ir su Bažnyčia. 1448 sudarytas Vienos konkordatas, kuriuo nustatytos į bažnytines vietas skyrimo normos, galiojusios iki 1803. Nuolaidumu paveikė atsisakyti antipop. Feliksą V (1449), kurio nenubaudė, bet paskyrė kardinolu — vyskupu iš Šv. Sosto legatu jį lig tol palaikiusioms teritorijoms (Savojai ir Šveicarijai). Religiniam gyvenimui sustiprinti ir negerovėms vienuolynuose, bažnyčiose ir viešajame gyvenime pašalinti M. pasiuntė į Vokietiją legatą kardinolą Mikalojų de Cues. Austrijoje ir Moravijoje tuo pačiu metu vykdė panašią misiją garsus pamokslininkas Šv. Jonas iš Kapistrano, kuris 1454 buvo pasiekęs net Lenkiją. 1452 Romoje M. vainikavo imp. Fridrichą III. 1439 Florencijoje buvo sudaryta bažnytinė unija, deja, neleido gilesnių šaknų. M. buvo didelis meno, mokslo, literatūros ir bendrai humanizmo bei renesanso skatintojas ir dosnus rėmėjas. M. svarbiausias rūpestis buvo Romą padaryti mokslo, meno ir literatūros centru ir tuo grąžinti Šv. Sostui orumą ir autoritetą, kuris iš dalies buvo prarastas paskutiniųjų schizmų laikais. Geriausiems architektams ir menininkams pavedė atstatyti ir išgražinti Romą; būrius humanistų siuntė ieškoti svarbiausių rankraščių; surinkęs jų nemažą skaičių, įst. Vatikano biblioteką.

L. Pastor, Geschichte der Päpste I; *P. Paschini,* Roma nel Rinascimento 1940.

Antipopiežius:

10. M. V (m. 1330), Pietro Rainallucci, pranciškonas spiritualas, 1328 imp. Liudviko Bavariečio paskirtas popiežium, nes imp. buvo konflikte su pop. Jonu XXII. Kadangi M. maža kas rėmė, po 2 m. jis pats susitaikė su pop. Jonu XXII. *P. Rbk.*

Rusijos carai:

11. M. I (rus. Nikolai Pavlovič; 1796–1855) Rusijos imperatorius ir caras (1825–55), Povilo ir Marijos Feodorovnos sūnus.

Mikalojus I

1817 vedė Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III dukterį Šarlotę (Charlotte), priėmusią Aleksandros Feodorovnos vardą. M. turėjo 4 sūnus ir 2 dukteris. Vienas sūnų, Aleksandras II, po M. mirties pasidarė Rusijos imperatoriumi.

Sosto užėmimas. Kaip jauniausias Povilo I sūnus ir jauniausias Aleksandro I brolis, M. nebuvo numatytas paveldėti Rusijos sosto, todėl buvo ruošiamas karinei tarnybai. Užimdamas kariuomenėje įvairias vadovaujamas vietas, M. pasižymėjo griežtumu, todėl nebuvo mėgiamas kariniuose sluoksniuose. Staigus M. iškilimas į Rusijos sostą buvo susijęs su dinastine krize ir dekabristų (žr.) sukilimu.

1797 įstatymu oficialiu sosto įpėdiniu buvo laikomas Aleksandro I brolis Konstantinas (žr.), jei Aleksandras mirtų bevaikis. Konstantino teisėms į sostą, tačiau pakenkė jo vedybos su lenkų grafaite J. Grudzińska. Todėl Konstantinas, slaptai susitaręs su Aleksandru I, 1823 formaliai atsisakė įpėdinystės teisių M. naudai. Aleksandrui I 1825 XI 19 mirus, M. pasiskelbė Rusijos imp. ir caru ir pareikalavo kariuomenę XII 14 prisiekti jam ištikimybę. Vakarietiškomis idėjomis užsikrėtusių liberalinių karininkų vadovaujama caro rūmų gvardija ir dalis Petrapilio įgulos atsisakė prisiekti ir sukilo, norėdami imperatoriumi turėti Konstantiną ir reikalaudami Rusijai konstitucijos ir liberalinių reformų. Tačiau didžioji Petrapilio įgulos dalis XII 14 vis dėlto prisiekė M., kuris tą pačią dieną užgniaužė sukilimą ir paėmė į savo rankas Rusijos valdžią. XII 21 Konstantinas davė ištikimybės priesaiką M. ir jo vardu prisaikdino savo žinioje buvusią Varšuvos įgulą.

M. v i d a u s p o l i t i k a. Pirmuoju M. rūpesčiu buvo likviduoti dekabristų sukilimo atgarsius provincijoje ir nubausti sukilimo vadus bei dalyvius. Ir 1826 teismo nutarimu 5 sukilimo vadai buvo pakarti ir daugiau kaip 100 dalyvių ištremta į Sibirą. M. ryžosi griežtomis priemonėmis užgniaužti bet kokį liberalinių minčių plitimą Rusijoje, ir autokratinis Rusijos carų absoliutizmas jo laikais pasiekė aukščiausią laipsnį. Rusijos administracija buvo tvarkoma kariškos drausmės principais. Iš 13 jo ministrų 1840 buvo net 10 generolų. Pati kariuomenė buvo naudojama net civilinės administracijos tikslams: kriminalinių nusikaltėlių gaudymui, jų gabenimui į tremties vietą, kalėjimą, viešų pastatų saugojimui, nepaklusnių savo ponams valstiečių drausminimui ir kt. Norėdamas apsaugoti savo valdinius nuo galimo užsikrėtimo liberalinėmis bei revoliucinėmis idėjomis, M. 1826 įsteigė savo kanceliarijos III skyrių — kariškai suorganizuotą saugumo policiją, veikiančią tiesioginėje caro priežiūroje. Slaptoji policija ir žandarmerija vykdė caro valią. M. nepripažino ir savivaldybės principo. Net miestai faktiškai buvo valdomi policijos. Administracijos organai buvo labiau sucentralizuoti ir įstatymai kodifikuoti. 1833 sudarytas Pilnas Rusijos Imperijos Įstatymų Rinkinys ir Rusijos Imperijos Įstatymų Kodeksas, 1845 sudarytas naujas Baudžiamasis Statutas. M. reformos lietė ir valstiečius, bet esmėje nepalengvino baudžiauninkų padėties. Nei politinės, nei socialinės pažangos M. laikais nepadaryta. Nedaug pažangos tesireiškė ir ekonominiame gyvenime, nors 1842–51 ir buvo pastatytas geležinkelis iš Maskvos į Petrapilį, o vėliau imta tiesti ir kitus geležinkelius. Intelektualinė ir kultūrinė veikla taip pat buvo suvaržyta; 1826 ir 1828 įstatymais įvesta kieta spaudos cenzūra. Griežtoje priežiūroje buvo mokyklos ir universitetai, juos panaudojant priemone rusiškojo nacionalizmo tikslams siekti. M. švietimo ministras S. S. Uvarovas perorganizavo švietimą visoje Rusijoje nacionalistiniais pagrindais. Caro valdžios prižiūrima stačiatikybė ir cerkvė pasidarė ištikimi M. autokratinės valdžios politiniai įrankiai.

M. v a l d ž i a L i e t u v o j e. Jo valdymo metu ir Lietuvoje įvestas griežtas režimas. Vienas iš M. valdžios tikslų Lietuvoje buvo tolimesnis rusiškos tvarkos įvedimas, įjungimas į visos Rusijos administracinius rėmus ir panaikinimas Lietuvos savitumo likučių. Tat ypačiai nepatiko sulenkėjusiems Lietuvos bajorams ir šviesuoliams, kurie vis dar tikėjosi atgaivinti D.L.K-tiją ir sujungti jos žemes su Lenkijos karalija buv. unijinės Respublikos tradicijomis. Tačiau M. valdžia primygtinai pabrėždavo, kad buv. Lietuvos valstybė savo esme buvusi rusiška, tik ilgainiui aplenkinta, todėl ji turinti likti paprasta Rusijos provincija. Prie Lietuvos ‚rusiškumo' teorijos įsigalėjimo M. laikais ypač prisidėjo Petrapilio univ. prof. N. C. Ustrialovas, kuris apie XIX a. vidurį suformulavo oficialią Rusijos istoriografijos pažiūrą, jog, esą, rusų elementas buvęs pagrindinis faktorius Lietuvos istorijoje ir kad Lietuvos provincijos istoriškai buvusios rusiškos, bet ne lenkiškos. Lietuvos lietuviškumas tos pažiūros atstovų buvo visai nutylimas. M. ne tik griežtai pasipriešino pakartotiniams lenkų nacionalistiniams kėslams prijungti Lietuvą prie Lenkų karalijos, bet griežtai pasisakė ir prieš D. L. K-tijos atgaivinimą. M. valdžia vengė net oficialiai vartoti Lietuvos vardą. Vilniaus, Gardino, Kauno ir Minsko gub. oficialiai buvo vadinamos Rusijos Šiaurės Vakarų Kraštu, o Vitebsko ir Mogiliavo gub. — Gudijos provincijomis. Vis dėlto čia dar tebeveikė Lietuvos Statutas ir tebebuvo išlikusių nuo Rusijos skirtingų administracijos bei teismo ir vietos valdžios įstaigų. Oficialiai tebeegzistavo ir vad. Lietuvos armija, sudaryta dar 1817 Aleksandro I, turinti apie 38.000 karių.

Vyr. Lietuvos armijos vadu paskirtas M. brolis Konstantinas, Lenkijos vicekaralius, kartu buvęs ir Lenkijos kariuomenės vadu. Dalis karininkų buvo rusai, daug karininkų tebebuvo lietuvių ir lenkų bajorai. Kareiviai buvo daugiausia rekrutais paimti lietuvių ir gudų valstiečiai. Armijos vėliavoje tebebuvo vartojamas Vyčio ženklas viršum Šv. Jurgio. Tačiau ši armija lietuviška tebuvo iš vardo: ji buvo visiškoje M. valdžios kontrolėje ir paprastai nebuvo laikoma etnografinėje Lietuvoje.

M. valdžios pradžioje dar tebeveikė ir sava švietimo sistema, kurią pamažu imta rusinti. Pastangos surusinti Vilniaus univ. buvo prasidėjusios dar Aleksandro I valdymo pabaigoje. Slavofilai reikalavo pakeisti visą Vilniaus apygardos švietimo sistemą. Dar 1824 Vilniaus univ. kuratoriumi paskirtas carui ištikimas Mikalojus Novosilcevas, rektoriaus pavaduotoju rusams patikimas Vaclovas Pelikanas, kuris nuo 1826 paskirtas rektoriumi, iš tų pareigų pašalinus Joną Sniadeckį. Rusams nepalankūs profesoriai pašalinti, vietoj lenkų kalbos univ. kanceliarijoje įvesta rusų. Profesorių paskaitos buvo kontroliuojamos, studentų veikla sekama. Patriotiniam sąjūdžiui skaudus smūgis suduotas, 1823–24 išardant filaretų, filomatų ir kitas studentų d-jas bei žymesnius studentų vadus ištremiant į Rusiją.

Smarkesnio Lietuvos rusinimo M. ėmėsi ryšium su 1831 sukilimu (žr.). M. valdžia stengėsi užkirsti kelią sukilimui iš Lenkijos išsiplėsti ir į Lietuvą, paskelbdama Vilniuje karo stovį, žymesnius veikėjus išsiųsdama į Rusijos gilumą, karštesnį jaunimą kišdama į kalėjimus. Tačiau vis dėlto Vilniuje susidarė slaptas komitetas sukilimui organizuoti, kuris tikėjosi karinės pagalbos iš Lenkijos ir Anglijos. Kadangi M. laikais baudžiavos buvo žymiai pasunkėjusios, kai kuriose vietose Žemaičiuose 1831 prasidėjo valstiečių sukilimas ir ypačiai išsiplėtė Telšių aps., rusams pradėjus čia rinkti rekrutus į kariuomenę. Tačiau valstiečių sukilimas rusų kariuomenės lengvai užgniaužtas. Po to 1831 III 25 prasidėjo bajorų sukilimas Raseiniuose. Prie sukilusių bajorų valstiečiai vengė dėtis, matydami, kad bajorai neketino panaikinti baudžiavų. Bajorų sukilimui išsiplėtus ir kitose Lietuvos dalyse, į sukilėlių rankas greit pateko visa Lietuva, išskyrus Vilnių ir Kauną. Laiku nesusilaukus tikėtos karinės pagalbos iš Lenkijos, rusai išblaškė pagrindines Lietuvos sukilėlių pajėgas. Rusų sumušti nepavyko ir gen. Antanui Gelgaudui, su lenkų kariuomene atvykusiam į Lietuvą. Nesisekė ir kitiems iš Lenkijos į Lietuvą atvykusiems lenkų sukilėlių kariuomenės būriams, vadovaujamiems lenkų gen. Chlapovskio ir H. Dembinskio. M. pasiuntė į Lietuvą daugiau rusų kariuomenės, kuri rudenį žiauriai numalšino sukilimą Lietuvoje. Po sukilimo imtasi griežtų represijų. Sukilėliams ir prie sukilimo prisidėjusiems bausti M. valdžia vartojo tokias priemones, kaip gyvenamų namų ir bažnyčių plėšimus, žudynes, sugautų sukilėlių kankinimus, krašto nusiaubimą, žmonių į Rusijos gilumą bei rusų kolonistų vežimą Lietuvon, daugelio vienuolynų uždarymą (Kaune, Pažaislyje, Panevėžyje, Raseiniuose, Telšiuose, Ukmergėje ir kitur), kai kurių bažnyčių pavertimą cerkvėmis (jėzuitų bažnyčios Kaune, pijorų bažnyčios Panevėžyje ir Raseiniuose), naujų cerkvių statymą didesniuose miestuose. Daugelio sukilimo dalyvių bajorų ir dvasininkų dvarai konfiskuoti, būriai rusų atvežta į Lietuvą ir jiems išdalintos konfiskuotų dvarų žemės. Nuo Lietuvos atplėšta Palanga su pajūriu ir prijungta prie Kuršo, kaip atpildas Livonijos vokiečių baronams už rusams suteiktą pagalbą malšinant sukilimą Lietuvoje. Žemaičių Kalvarijos, Padubysio ir Kolainių mokyklos buvo uždarytos, o Kražių mokykla perkelta į Kauną. Uždarytų mokyklų vieton bandyta kurti rusiškas mokyklas, bet mokiniai į jas nėjo. Ypač nukentėjo Vilniaus univ., kuris 1832 V 1 uždarytas. Pradžioje dar buvo paliktas veikti medicinos fak., pavadintas akademija, ir Romos-Katalikų dvasinė akademija. 1842 medicinos akad. panaikinta, o kat. dvasinė akademija perkelta į Petrapilį griežtesnėn centro valdžios priežiūron. Beveik visas Vilniaus univ. turtas atiduotas rusų naujai įkurtam Kijevo univ. Pradėta rusinti ir gimnazijos Lietuvoje, skiriant joms rusus mokytojus, įvedant rusų dėstomąją kalbą, stiprinant rusišką dvasią ir griežtai jas kontroliuojant. Tuoj po sukilimo panaikinta ir Vilniaus mokslo apygarda, o M. Novosilcevas atšauktas iš kuratoriaus pareigų. Buv. Vilniaus apygardos mokyklos priskirtos prie Gudijos apygardos, tačiau 1852 Vilniaus mokslo apygarda vėl buvo atgaivinta ir jai pavestos Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gub. mokyklos, bet Vitebsko ir Mogiliavo gub. mokyklos priskirtos prie Petrapilio apygardos. Po 1831 sukili-

mo numalšinimo M. cenzūra dar labiau sustiprinta. Siekiant pagreitinti administracinį ir teisinį Lietuvos surusinimą bei panaikinti savarankiškumo likučius, M. 1840 panaikino Lietuvos Statutą ir įvedė Rusijos įstatymus, teismus bei teismų tvarką Lietuvoj. Lietuvos Statutas panaikintas ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir kitose senosios Lietuvos valstybės žemėse, kaip Kijevo, Podolės, Volinijos, Minsko ir Balstogės provincijose. Lietuvos Statutas išliko kiek ilgiau Černigovo ir Polocko srityse, bet ir čia 1843 panaikintas. Po 1831 sukilimo pradėtas kat. religinio gyvenimo persekiojimas M. valdžios buvo tęsiamas toliau. 1841–43 konfiskuoti kat. bažnytiniai dvarai. Kunigų veikla buvo valdžios sekama ir vysk. M. Valančiaus pradėtas lietuviškai-visuomeninis darbas varžomas. Persekiojami buvo net senosios Lietuvos valstybės gyventojai gudai bei ukrainiečiai dėl unitų tikėjimo, kuris buvo laikomas užsikrėtęs Vakarų idėjomis ir užmaskuota katalikybe. Unitai buvo verčiami grįžti į stačiatikybę. Griežtas unitų spaudimas buvo vykdomas per patį Lietuvos unitų vysk. J. Siemašką, kuriam vadovaujant daugelis unitų vienuolynų perimti stačiatikių, kiti uždaryti. 1839 Unitų Bažnyčia oficialiai panaikinta, o jos nariai suvaryti į Stačiatikių Bažnyčią, kuri M. valdžios buvo globojama ir remiama Lietuvoje.

M. valdžia apkarpė ir Lietuvos bajorų teisių likučius. 1852 M. įsakymu Lietuvos bajorai įpareigoti tarnauti rusų įstaigose ir kariuomenėje. Areštai ir trėmimai į Sibirą nesiliovė. Iš kitos pusės, M. valdžia stengėsi patraukti savo pusėn Lietuvos valstiečius. Dar per 1831 sukilimą Lietuvoje M. valdžia žadėjo laisvę nuo baudžiavų tiems valstiečiams, kurie neprisidės prie sukilėlių. Nors tos laisvės M. valdžia ir nedavė, bet vis dėlto kai kurių konfiskuotų bajorų dvarų žemės buvo išdalyta tų dvarų valstiečiams, tereikalaujant mokėti neaukštą žemės mokestį. Buvo vienodinamos valstiečių prievolės ir privatiniuose dvaruose, įpareigojant dvarininkus surašyti inventorius ir juos sulyginti įvairiose komisijose. Inventoriuose turėjo būti užrašytos baudžiauninkų tame dvare iš seno buvusios prievolės ir pareigos, taip pat dvarininkų atlyginimas bei įsipareigojimas valstiečiams. 1844, 1845, 1846 ir 1847 įstatymais sudarytos komisijos inventoriams paruošti. 1854 tie įstatymai buvo revizuoti, bet inventorių surašymas nedaug tepagerino valstiečių padėtį; jie ir toliau vilko sunkų baudžiavos jungą.

M. valdžia Lenkijoje. Užėmęs Lenkų karalijos sostą, M. savo manifestu pažadėjo išlaikyti Lenkijos konstituciją, nors ir viešai buvo žinoma, kad jis nemėgo lenkų ir tiesiog nekentė bet kokios konstitucinės ir žmonių renkamos valdžios. Kai dekabristų tardymo metu paaiškėjo jų ryšiai su Lenkų patriotų d-ja, tos d-jos pirm. Severinas Krzyžanowskis ir daug žymių lenkų buvo areštuota, nors lenkų pogrindžio veikla tiesiogiai ir nesirišo su dekabristų sukilimu Petrapilyje. Tik Lenkijos vicekaraliaus Konstantino užtarimu M. po ilgo priešinimosi sutiko, kad areštuoti lenkai būtų teisiami specialaus lenkų senato teismo, sudaryto pagal Lenkų karalijos konstituciją. 1828 teismo sprendimui išėjus gan švelniam, M. papeikė Lenkijos senatą; tat dar labiau paaštrino ir taip jau karčius lenkų ir rusų santykius. Nežiūrint suimtųjų lenkų užtarimo, Konstantinas nepajėgė savo pusėn patraukti lenkų dėl savo netaktiškumo bei brutalumo ir lenkų konstitucinės autonomijos negerbimo. Jo despotiška politika sukėlė lenkų nepasitenkinimą, kurį dar labiau paaštrino paties M. kišimasis į Lenkijos vidaus reikalus. 1828 lankydamasis Varšuvoje ir čia V 12 vainikuotas Lenkijos karaliumi, M. oficialiai prisiekė išlaikyti Lenkijos konstituciją, bet 1830 vėl atvykęs Varšuvon M. tiesiogiai kišosi į seimo veiklą ir įstatymų leidimą; tai konstitucijoje nebuvo numatyta. Lenkų patriotinis pogrindžio sąjūdis prieš rusus ir slaptosios d-jos tiek sustiprėjo, jog 1830 VII revoliucijos Prancūzijoje paskatinti lenkų patriotai XI 29 pradėjo viešą sukilimą Varšuvoje. M. brolis Konstantinas pasitraukė iš Varšuvos ir, priešingai M. nurodymams, delsė imtis karinių veiksmų prieš sukilėlius. Sukilimas greit išsiplėtė visoje Lenkijoje. Gen. J. Chlopickis pasidarė kariniu diktatoriumi. Lenkų sukilėlių sudarytoji laikinoji vyriausybė, vadovaujama kng. Adomo Čartoriskio, nebuvo stipri dėl vidaus nesantaikos tarp liberališkai radikalaus elemento, vadovaujamo Vilniaus univ. prof. J. Lelevelio, ir konservatyviųjų grupės, vadovaujamos kng. Ks. Lubeckio. Konstantinas, žadėdamas amnestiją sukilėliams, jei pasiduotų, laikėsi gan nuolaidžiai derybose su sukilėlių lenkų laikinąja vyriausybe, leido net savo valdžioje buv. lenkų kariuomenės daliniams grįžti į Varšuvą, nešaukė pagalbon jo valdžioje bu-

vusios Lietuvos kariuomenės dalinių ir, tikėdamasis susitarti su lenkais, pats pasitraukė ir net rusų dalinius išvedė už Lenkijos ribų. Tuo tarpu sukilimas iš Lenkijos išsiplėtė ir į Lietuvą. Nepatenkintas Konstantino delsimu, M. pats nutarė imtis griežtų priemonių prieš sukilėlius, atsisakęs derėtis su oficialiais sukilėlių vyriausybės delegatais. 1831 I lenkų seimas paskelbė M. atstatytą iš Lenkijos karaliaus vietos ir visą Romanovų šeimą praradusią teises į Lenkijos sostą; tai dar labiau įpykino M. Sukilėliai bandė gauti pagalbos iš užsienių, bet tai nesisekė, nes Prancūzija ir Anglija, užimtos savo vidaus įvykiais, pareiškė tik simpatiją sukilėliams, o Austrija ir Prūsija laikėsi rezervuotai, bijodamos sukilimo išsiplėtimo ir į jų užimtąsias Lenkijos dalis. Sukilėliams neketinant geruoju nusileisti, M. pasiuntė rusų kariuomenę sukilimo numalšinti jėga. 1831 II didelė rusų armija, vadovaujama gen. I. Dibičo, peržengė Lenkijos sieną ir ėmė malšinti sukilėlius. Gruodžio mėn. sukilimas užgniaužtas ir imtasi griežtų represijų prieš lenkus. Nors M. 1831 X 20 ir buvo paskelbęs amnestiją (ji nelietė Lietuvos ir Ukrainos, nes jos neįėjo į Lenkų karalijos ribas), bet rusų valdžia, to nepaisydama, vykdė griežtas bausmes, mirties sprendimus, masinius trėmimus bei masinį lenkų sukilėlių dvarų konfiskavimą. Tie dvarai perėjo į rusų rankas, daugiausia juos išdalijant rusų generolams ir aukštiems valdininkams. Lenkijos 1815 konstitucija nustojo savo galios. Vietoj jos M. 1832 II 14 Lenkijai davė Organinį Statutą, kuris Lenkų karaliją paskelbė nedalijama Rusijos dalimi. Rusijos imperatorius nebeturėjo būti atskirai vainikuojamas Lenkijos karaliumi. Teoretiškai Lenkijai dar buvo palikta religijos ir spaudos laisvė, asmens ir nuosavybės nepažeidžiamumas, savo civiliniai ir kriminaliniai įstatymai, vietos savivaldybės įstaigos ir leista vartoti lenkų k. teismuose, valdžios įstaigose ir mokyklose. Vyriausi valdžios įstaigų pareigūnai ir net senato nariai buvo skiriami Rusijos valdžios. Čia buvo paskirta nemaža rusų. Šitokio skirtinio senato nutarimai dar turėjo būti patvirtinti visos Rusijos senato. Organinis Statutas numatė, kad net ir žemesni valdžios įstaigų pareigūnai būtų skiriami. Teoretiškai buvo leista dar kiek renkamosios vietos savivaldybės įstaigų, bet praktiškai tai neįvykdyta. Sukilimą užgniaužęs gen. I. F. Paškevičius oficialiai paskirtas Lenkijos vicekaraliumi, faktiškai valdė kraštą 1832–56 kaip Lenkijos diktatorius, turįs pilną M. pasitikėjimą. Būdamas griežtas priešas bet kokios Lenkijos autonomijos, net ir kuklių laisvių, numatytų 1832 Organiniame Statute, Paškevičius siekė visiško Lenkų karalijos suliejimo su Rusijos imperija ir centrinės Rusijos valdžios įvedimo Lenkijoje. Ta kryptimi provincijos valdžia Lenkijoje 1837 perorganizuota pagal Rusijos pavyzdį, 1841 Lenkijos senatas panaikintas ir aukščiausio teismo funkcijos perimtos Rusijos senato, 1846 įvestas Rusijos baudžiamasis statutas, kuris buvo pažodžiui išverstas į lenkų kalbą, 1846 kelių administracija perimta centrinės Rusijos valdžios, 1850 panaikinta muitų siena tarp Lenkijos bei Rusijos ir Rusijos muitų administracija įvesta Lenkijoje, o 1851 rusų valdžios perimtas Lenkijos paštas. Aukštosiose Lenkijos įstaigose imta vartoti rusų ir prancūzų, bet ne lenkų kalba. Krašto rusinimas palietė ir lenkų mokyklas, švietimą bei Kat. Bažnyčią. Varšuvos univ. surusintas. 1839 įsteigta Varšuvos mokyklų apygarda, tiesiogiai kontroliuojama Rusijos švietimo m-jos. Vidurinėse mokyklose mokslas buvo einamas rusų kalba, o kultūrinį gyvenimą varžė griežta rusų cenzūra. 1838 Varšuvoje įsteigta rusiška stačiatikių vyskupija, 1841–43 Kat. Bažnyčios dvarai sekuliarizuoti ir kunigams imta mokėti algos. Stačiatikių Unitų Bažnyčia 1839 panaikinta, unitus prievarta grąžinant į Stačiatikių Bažnyčią. Kietoje M. priespaudoje patriotiškai politinis lenkų veikimas pasidarė sunkiai beįmanomas. Žymesni politiniai vadai ir šiaip daugelis lenkų emigravo į užsienį, iš kur palaikė slaptus ryšius su Lenkijoje likusiais veikėjais, ruošdamiesi antram sukilimui. Daugelis lenkų veikėjų susimetė į laisvą Krokuvos respubliką, kuri pasidarė patriotinės, politinės ir kultūrinės lenkų veiklos centru. Tai veiklai sustabdyti 1836 rusų ir austrų kariuomenės užėmė Krokuvos respubliką ir ėmė ją kontroliuoti. 1846 krokuviečiams sukilus, rusai ir austrai sukilimą nuslopino ir galutinai panaikino Krokuvos respubliką, kuri su M. pritarimu buvo įjungta į Austriją.

M. užsienio politika. M. tiesiog nekentė Vakarų kultūros ir visa ko, kas buvo susiję su Vakarais. M. visą savo gyvenimą kovojo su liberalizmu ne tik pačioje Rusijoje ir jos kraštuose, bet net ir už Rusijos ribų. Jo įsitikinimu, Rusijos mi-

sija Vakaruose buvo sustabdyti liberalinį sąjūdį ir paremti legitimizmą ir konservatyvią autokratiją prieš revoliucinius bei tautinius bruzdėjimus, reikalui esant, pavartojant net rusų kariuomenę kaip įrankį šiam užsienio politikos tikslui pasiekti. Šiuo pagrindu M. kišosi į įvairių V. Europos valstybių vidaus reikalus ir dėl to dažnai buvo vadinamas ‚Europos žandaru'. Tvirtai prisirišęs prie legitimizmo ir 1815 sudarytos Šventosios Sąjungos idėjų, M. ketino siųsti rusų ir net lenkų kariuomenės dalinius 1830 prancūzų ir belgų sukilimams malšinti. Prancūzams ir belgams laimėjus savo kovas, M. veltui ragino Prūsijos ir Austrijos vyriausybes pasiųsti kariuomenes Burbonams padėti atkariauti Prancūziją ir belgus prievarta grąžinti olandų valdžiai. M. planuojamą rusų kariuomenės intervenciją į Prancūzijos ir Belgijos reikalus sutrukdė Lenkijos ir Lietuvos sukilimas. M. tiesiog nekentė žmonių išrinktos Prancūzijos valdžios ir liberalinio demokratijos plėtimo Anglijoje. Tai grindo jo nepalankią politiką Anglijos ir Prancūzijos atžvilgiu. Nors M. savavališkas Lenkų karalijos konstitucijos ir autonomijos užgniaužimas ir sukėlė nepasitenkinimą įvairiose Europos sostinėse, bet jam vis dėlto pavyko 1833 Berlyne formaliai atnaujinti Šventąją Sąjungą tarp Rusijos, Austrijos ir Prūsijos išlaikyti senai Europos tvarkai, remiantis 1815 Vienos kongrese priimtais principais ir pažadais vienas kitam padėti užgniaužti sukilimus (pvz. 1849 rusų armija užgniaužė vengrų sukilimą).

M. rytų politika buvo ypačiai agresyvi ir arogantiška. 1826–28 karu su Persija M. kiek praplėtė Rusijos ribas Azijoje, Kaspijos pajūryje. M. laikė Rusijos misija Artimuosiuose Rytuose išplėsti stačiatikybę irstančios Turkijos imperijos sąskaiton ir paimti Balkanų tautas į Rusijos valdžią arba bent globą. Nuo 1829 Adrianopolio taikos M. įtaka Turkijai sustiprėjo, turkams garantavus rusų prekybos laisvę Juodojoje jūroje bei Turkijoje ir teisę rusų prekybos laivams plaukioti per Dardanelų sąsiaurį. Ta taika Rusija taip pat įsigijo r. Juodosios jūros pakrantes į š. nuo Kaukazo, kiek žemių v. Juodosios jūros pakrantėse ir gavo savo protektoratan Moldaviją ir Valakiją. Rusijai užtariant, Graikijos nepriklausomybė buvo pripažinta ir Serbijai duota autonomija. Tuo Rusija pasidarė Balkanų krikščionių tautų globėja ir užtarėja jų kovose už laisvę prieš turkus. 1831–33 Egipto pašos Mahometo Alio sukilimas prieš turkų sultoną Mahmudą II vėl leido M. kištis į Turkijos reikalus. M. pasiuntė rusų kariuomenę sultonui padėti numalšinti sukilusį pašą. Sultonui atsidėkojant už rusų pagalbą, 1833 Unkiar-Skelessi pasirašyta rusų-turkų draugiškumo sutartis, sudarant tarpusavio sąjungą gynimosi tikslams. Ta sutartis davė rusų karo laivams išimtinę teisę plaukioti per Bosforą ir Dardanelus į Vidužemio jūrą. Tuo remiantis M. įtaka Turkijoje ir rusų kišimosi į jos reikalus galimybės dar labiau padidėjo. Tačiau Anglija ir Prancūzija griežtai pasipriešino Rusijos persvarai Turkijoje ir po ilgų grasinimų bei derybų prieita prie 1841 tarptautinės konvencijos, kurią pasirašė tarp kitų valstybių taip pat ir Austrija su Prūsija, ir kuri žymiai apkarpė M. 1833 laimėjimus Turkijoje. Šia tarptautine konvencija Dardanelai buvo uždaryti visų kraštų karo laivams, ir tuo būdu Rusija nustojo teisių naudoti Bosforą ir Dardanelus karo tikslams.

1841 tarptautinė konvencija neišsprendė Artimųjų Rytų (Turkijos likimo bei padalijimo) klausimo, taip pat nenustatė, kas turės teisę globoti krikščionis Balkanuose ir turkų valdomose r. Vidužemio jūros pakrantėse. Tai davė naujos progos M. kivirčams su jo nemėgstama Prancūzija, ypač kai Liudvikas Napoleonas po 1848 revoliucijos buvo išrinktas Prancūzijos respublikos prezidentu. Prancūzai iš seno dėjosi Romos kat. gynėjai Artimuosiuose Rytuose, o rusai skelbėsi stačiatikių globėjais turkų valdomose teritorijose. Konfliktas kilo 1850, kai turkų valdomoje Jeruzalėje katalikai susiginčijo su stačiatikiais, kieno globoje turi būti krikščionių šventosios vietos ir bažnyčios. Katalikai šiame ginče buvo remiami prancūzų, stačiatikiai — rusų. Pagaliau iš to 1853 kilo tarp Rusijos iš vienos pusės ir Turkijos, Prancūzijos bei Anglijos iš antros pusės, vad. Krymo karas (žr. Krymas), palaužęs Rusijos karinę galią. Nepasisekimai palaužė M. sveikatą, ir jis mirė 1855 II 18, nesulaukęs Krymo karo pabaigos.

M. A. Polievktov, Nikolaj I 1914; *M. O. Geršenzon,* Epocha Nikolaja I 1911; *S. S. Tatiščev,* Vnešniaja politika imperatora Nikolaja I 1887; *T. Schiemann,* Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I, 1–4, 1904–19; Cambridge Modern History X, 1912; *M. T. Florinsky,* Russia, a History and Interpretation 2, 1953.

12. M. II (rus. Nikolaj Aleksandrovič; 1868–1918) paskutinis Rusijos imperatorius ir caras (1894–1917), vyriausias Aleksand-

Mikalojus II

ro III sūnus. Gavęs karinį auklėjimą, pakilo iki caro gvardijos plk. laipsnio. 1894 po tėvo mirties paveldėjo sostą, neturėdamas pasiruošimo imperatoriaus pareigoms. Vedė Hesse-Darmstadto kunigaikštytę Aliciją (Alice), kartu su stačiatikybe priėmusią Aleksandros Feodorovnos vardą ir turėjusią didelės įtakos savo vyrui. M. su ja turėjo 4 dukteris ir sūnų Aleksiejų.

M. v i d a u s p o l i t i k a. Pagrindinis M. politikos bruožas buvo neribotos carų autokratijos išlaikymas. Jis atmetė bet kokią, nors ir labai ribotą žmonių atstovaujamos valdžios formą, laikydamas ją iš esmės klaidinga ir nesuderinama su Rusijos interesais. Atsakydamas į krašto savivaldybių (zemstvy) atstovų pageidavimą kuklių reformų, palaipsniui vedančių į žmonių atstovaujamą valdžią, M., tik ką užėmęs sostą, griežtai pareiškė eisiąs savo tėvo pėdomis, tvirtai tikėdamas autokratinės valdžios neklaidingumu. M. pačiam nedaug tesidomint valstybės reikalais, vidaus politiką iš pradžių tvarkė ministrai K. P. Pobedonoscevas, S. J. Witte, V. K. Plehve ir kt. pareigūnai, pasižymėję savo reakcine priespauda, liberalinių minčių ir pogrindžio sąjūdžių persekiojimu, nerusiškųjų kraštų, ypačiai Suomijos ir Lietuvos, intensyviu rusinimu, ir nestačiatikių, ypač žydų, engimu. Tačiau opozicija prieš M. valdžią augo. Čia veikė liberalinės grupės, susidedančios iš savivaldybių atstovų bei konstitucinių demokratų (kadetų), taip pat revoliuciniai sąjūdžiai, — marksistiniai socialdemokratai ir agrariniai socialistai liaudininkai (narodniki) bei socialistai revoliucionieriai. Teroristai žudė aukštus valdininkus, socialdemokratai organizavo darbininkus, vis dažniau ruošiančius politinio bei ekonominio pobūdžio streikus, socialistai revoliucionieriai agitavo skurde gyvenančius valstiečius. Pažangieji rusai ėmė reikalauti konstitucijos, asmens, spaudos ir susirinkimų laisvės, visų piliečių lygybės ir parlamento, o socialistai reikalavo net demokratinės respublikos. Revoliucinės nuotaikos tiek sustiprėjo, jog M. prieš savo ir ministrų norą 1904 turėjo paskelbti manifestą, žadantį ribotas valdžios reformas. Pažadai opozicijos nebesuramino, ir 1905 revoliucinis sąjūdis apėmė didelę Rusijos dalį, taip pat ir nerusiškuosius kraštus, siekiančius laisvės. Suomiai reikalavo grąžinti jų konstitucinę autonomiją, M. valdžios gerokai apkarpytą. Demonstracijos Lenkijoje reikalavo nepriklausomybės ar bent pilnos autonomijos. Lietuviai taip pat bruzdėjo, revoliucinis sąjūdis apėmė net ir Kaukazo tautas. 1905 X Rusijoje prasidėjo generalinis streikas, suparalyžavęs susisiekimą, geležinkelius, tramvajus, paštą, telegrafą. Užsidarė krautuvės ir kontoros, sustreikavo net gydytojai ir vaistinės. Prasidėjo valstiečių neramumai ir net kariuomenės bei laivyno dalinių maištai. Valdžia nebepajėgė užgniaužti 1905 revoliucijos, ir M. ministro pirm. S. J. Witte patariamas, prieš savo valią ir įsitikinimus 1905 X 17/30 paskelbė manifestą, žadantį savo pavaldiniams civilines teises ir laisves, žmonių renkamo įstatymų leidžiamojo organo įsteigimą ir konstitucinę valdžią. Tai patenkino daugumą opozicinių grupių, ir revoliucijos banga pamažu atslūgo. M. valdžios autoritetas palaipsniui buvo atstatytas visame krašte.

Nuo 1906 Rusija pasidarė konstitucinė monarchija, tačiau atgijusi M. valdžia kiek apkarpė duotus konstitucinius pažadus ir nepaisė žmonių išrinkto parlamento, vad. valstybės dūma (žr. Dūma), kuri iš tikrųjų buvo tik žemieji rūmai. Aukštuosius rūmus sudarė valstybės senatas, kurio pusė narių buvo paties caro skiriami. Ministrai taip pat buvo caro skiriami ir tik jam atsakingi. Įstatymų leidimas, išskiriant biudžeto ir karo reikalus, oficialiai buvo pavestas dūmai, senatui ir carui, bet iš tikrųjų M. tepripažino dūmą tik patariamuoju organu. Pirmoji (1906) ir antroji (1907) dūma dėl savo radikalios ir opozicinės laikysenos M. buvo netrukus paleistos, naujam (nuo 1906) caro ministrui pirmininkui P. A. Stolypinui patariant. Stolypino iniciatyva dūmos rinkimų įstatymas pakeistas, įvedant atstovų cenzą, netiesioginius rinkimus ir suvaržant tautinių mažumų ir darbininkų bei valstiečių atstovavimą. Tuo būdu į trečiąją (1907–12) ir ketvirtąją (1912-17) dūmą pateko labiau konservatyvus elementas, daugiausia dvarininkai ir aukštieji valdininkai, kurie bendradarbiavo su M. valdžia. 1910 Stolypinas iš suomių vėl atėmė didelę jų autonomijos dalį, taip pat pradėjo varžyti ir spausti len-

kus, lietuvius, žydus ir kt. tautines mažumas. Stolypino pravestoji administracinė reforma sustiprino centrinę valdžią ir išvalė ją nuo nepatikimų valdininkų. Rusijos valstiečiams valdžios pusėn patraukti ir jų žemės troškimui kiek patenkinti, Stolypinas 1907 pradėjo vykdyti žemės reformą, leidžiančią valstiečiams savo noru išsivaduoti iš bendruomeninės santvarkos ir įsigyti privatinės žemės nuosavybės.

Dėl savo galios ir politikos Stolypinas susilaukė nemaža priešų, ir 1911 buvo nužudytas. Po jo nužudymo Rusijos vyriausybė dar labiau pasuko reakcijos ir konservatyvizmo kryptimi. Tuo metu labai iškilo užkulisinė Rasputino (žr.) ‚juodoji galia'. Prisiplakęs prie caro rūmų ir įgijęs pilną ir aklą carienės pasitikėjimą, Rasputinas čia leido laiką, keldamas girtavimo ir ištvirkavimo orgijas pakaitomis su religinės ekstazės priepuoliais. Čia jis greit pasijuto tiek galingas, jog carienė ir per ją caras aklai tenkino jo pageidavimus. Dėl Rasputino ir carienės nuolatinio kišimosi į valstybės reikalus, geresni ministrai ir aukšti pareigūnai, nenorį pataikauti Rasputinui, buvo atleidžiami ir jų vieton skiriami Rasputino malonę įgiję asmenys, įvairūs avantiūristai, kartais net ir nešvarios, kriminalinės praeities asmenys. Rasputino malonėn bei kontrolėn pakliuvo ne tik vyriausybė, bet ir Stačiatikių Bažnyčios vadovybė. Pagaliau Rasputinas 1916 XII 31 buvo nužudytas; kartu pasibaigė ir carienės galia. Tuo metu žymiai sustiprėjo valstybės dūmos autoritetas, ir jos atstovai, įsigiję nemaža įtakos, bandė išvesti Rusiją iš nelaimių, susijusių su I pas. karo nepasisekimais.

M. valdžia Lietuvoje. M., kad ir tebesitituluodamas Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu, Lietuvą laikė šiaurės vakarų Rusijos provincija ir tęsė ankstyvesnių carų pradėtą krašto rusinimo ir priespaudos politiką. Tačiau M. valdžia nepajėgė užgniaužti beaugančio tautinio lietuvių susipratimo. Užsieniuose leidžiami ir krašte slaptai skleidžiami liet. laikraščiai ir knygos žadino tautinę liet. sąmonę ir ragino juos nepasiduoti rusinimui. Tautinis liet. susipratimas ėmė plisti net rusų tvarkomose Marijampolės bei Šiaulių gimnazijose, rusų kontroliuojamose Seinų ir Kauno kun. seminarijose, Veiverių mokytojų seminarijoje, net Mintaujos gimnazijoje, Kurše. M. valdžia nė griežčiausiomis priemonėmis nebeįstengė nuslopinti slaptosios lietuvių spaudos. Pagaliau ir patys M. valdžios pareigūnai Lietuvoje įsitikino, kad spaudos draudimo vykdymas buvo bergždžias darbas. Vilniaus generalgubernatoriaus Sviatopolko Mirskio ir Kauno gub. Veriovkino įtikintas, M. 1904 V 7 savo dekretu pagaliau panaikino liet. spaudos draudimą, leisdamas viešai spausdinti lietuviškas knygas ir laikraščius.

Spaudos atgavimas paskatino lietuvius dar labiau kovoti už savo teises ir priešintis rusinimui. Tuo metu ir politinis lietuvių brendimas jau buvo gerokai pažengęs. Dar M. valdymo pradžioje buvo įsikūrusios lietuvių demokratų, socialdemokratų, kiek vėliau tautininkų partijų užuomazgos. Atgavus spaudą partijų formavimasis vyko toliau, susiorganizavo valstiečių sąjunga ir krikščionys demokratai. Kai kurie lietuvių politiniai vadai jau ir viešai pasisakydavo už visiškos Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Kovai už politinę Lietuvos laisvę susidarė kiek palankesnės sąlygos, 1905 visoje Rusijoje prasidėjus revoliucijos sądžiui. Dar 1905 pradžioje lietuviai ėmė siuntinėti peticijas M., prašydami daugiau laisvės. 1905 Rusiją suparalyžavus generaliniam streikui, lietuviai, pajutę caro valdžios silpnumą, subruzdo organizuotis politiškai. Iš įvairių Lietuvos vietų susirinko atstovai ir įgaliotiniai į 1905 XII 4–5 Didįjį Vilniaus seimą, kur reikalauta autonomijos visai etnografinei Lietuvai su visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu renkamu seimu Vilniuje ir lietuvių kalba mokyklose bei valdžios įstaigose. Vilniaus generalinis gubernatorius Frezė ir Kauno gubernatorius paskelbė atsišaukimus, žadančius įvesti lietuvių kalbą į pradžios mokyklas ir valsčių savivaldybes, skirti mokytojus lietuvius ir patiems gyventojams leisti rinktis valsčių sekretorius. Sukilimas tolydžio plito krašte, bet M. valdžia, tuo tarpu jau atsigavusi Rusijoje, lietuviams malšinti pasiuntė baudžiamuosius kariuomenės būrius, kurie jėga užgniaužė sukilimą. Visame krašte prasidėjo areštai ir trėmimai į Rusiją. Nukentėjo daug liet. inteligentų ir ūkininkų. Rusiškajam elementui sustiprinti M. valdžia ėmė plėsti ir finansiškai stiprinti rusų kolonistų grupes Lietuvoje. Iš sukilimo metu duotų pažadų nedaug kas teįvykdyta, tik leista pradžios m-lose tikybą dėstyti lietuviškai ir steigti privatines mokyklas su lietuvių dėstomąja kalba.

Platesnės reikšmės turėjo ribotos konstitucinės santvarkos ir valstybės dūmos įvedimas Rusijoje, kiek palengvinęs ir lietuvių politinę veiklą. Į pirmąją ir antrąją dūmą lietuviai pajėgė išrinkti net po 7 savo atstovus, bet 1907 Stolypinui pakeitus rinkimų įstatymą, lietuviai teįstengė išsirinkti po 4 atstovus į trečiąją ir ketvirtąją dūmą. Lietuvių atstovai, daugiausia kairiųjų partijų, dėjosi su opozicija ir svarbiausiu savo uždaviniu laikė ginti Lietuvos reikalus nuo caro valdžios priespaudos. Jie taip pat judino Lietuvos žemės reformos klausimą, reikalavo įvesti lietuvių kalbą į Lietuvoje veikusias valdžios įstaigas ir reikalavo Lietuvai autonomijos, kurios projektas jau buvo ruošiamas svarstymui ketvirtojoje dūmoje. Kai čia svarstyta leisti Lenkijos miestų savivaldybėse vartoti lenkų kalbą, buvo pritarta lietuvių atstovų pasiūlymui leisti 8 Užnemunės miestų savivaldybėse vartoti lietuvių, ne lenkų kalbą.

Po 1905 revoliucijos kiek palengvėjus lietuvių kultūriniam gyvenimui, greta lietuviškų laikraščių steigimo ir leidimo, išleisti įstatymai palengvino kultūrinių bei ekonominių draugijų ir mokyklų kūrimą ir jų veiklą. 1907 buvo įkurta Lietuvių mokslo draugija (žr.), menininkai susibūrė į Lietuvių dailės draugiją (žr.). Buvo įsteigta įvairių švietimo draugijų ir kituose Lietuvos miestuose. Pagerėjo ir lietuvių ekonominė būklė. Dar 1905 panaikinti valstiečių žemės išperkamieji mokesčiai, kitais metais palengvintas skirstymasis į vienkiemius. Reiškėsi žemės ūkio pažanga, steigėsi vartotojų bendrovės ir kooperatyvai. Tačiau Stolypino reakcijos metu atsipeikėjusi M. valdžia Lietuvoje vėl suvaržė duotąsias laisves. 1911 išleistu įstatymu daugumas valdininkų turėjo būti rusų tautybės. Tautinės mažumos vėl buvo verčiamos vartoti rusų kalbą, nes įstaigose buvo galima susikalbėti tik rusiškai. Lietuvių laikraščiai ir spauda pateko į akylią rusų cenzūros priežiūrą.

Prasidėjus I pas. karui, lietuvių viltys atkurti nepriklausomą Lietuvą atgijo ir sustiprėjo. Daugelis gyventojų, vieni verčiami, kiti laisvu noru pasitraukė į tremtį Rusijon ir čia taip pat ėmėsi ekonomiškai, kultūriškai ir politiškai organizuotis bei veikti, steigdami lietuviams tremtiniams šelpti komitetus ir kitaip burdamiesi, turėdami vilčių į Lietuvos laisvę. 1915 rudenį vokiečiams okupavus visą Lietuvą, čia pasibaigė rusų valdžia.

M. *užsienio politika*. M. nepajėgė vesti vieningos ir nuosaikios užsienio politikos, kuria pats daug ir nesidomėjo, palikdamas reikalus tvarkyti savo vidutiniškų gabumų užsienio reikalų ministrams, kartais veikiantiems priešingomis kryptimis. Dar Aleksandro III 1894 sudaryta Rusijos - Prancūzijos draugiškumo sutartis 1899 išsivystė į tų kraštų gynimosi s-gą, rusams norint gauti daugiau prancūzų kapitalo pramonei plėsti ir stengiantis išbalansuoti tarptautines pajėgas Europoj bei atsverti Anglijos - Japonijos bendradarbiavimą Azijoje, kur Rusijos ir Anglijos politika bei siekimai kryžiavosi, ypač dėl skverbimosi į Afganistaną, Persiją, Tibetą ir Kiniją. Tolimuosiuose Rytuose rusų diplomatinis ir ekonominis veržimasis į Kiniją, 1896 sudarymas su ja gynimosi sutarties prieš Japoniją, gavimas teisės statyti strateginį geležinkelį per Mandžiūriją, įkūrimas Port Arture rusų laivyno bazės, 1901 užėmimas Mandžiūrijos ir Mukdeno, bandymas užkirsti kelią japonų pastangoms plėstis į Korėją, — visa tai užaliarmavo Japoniją ir Angliją, kurios irgi turėjo interesų Kinijoje. 1902 sudaryta Anglijos ir Japonijos sąjunga, ir 1904 prasidėjo rusų karas su japonais, katastrofiškai pasibaigęs Rusijai. Anglų finansiškai ir ginklais remiami japonai užėmė Korėją, sunaikino rusų karo laivyną, išstūmė rusus iš jų Tolimųjų Rytų bazių ir privertė ieškoti taikos, kuri 1905 buvo sudaryta Portsmouthe, JAV prezidentui T. Rooseveltui tarpininkaujant. Japonijai atiteko pietinis Sachalinas, Port Arturas ir dalis Mandžiūrijos geležinkelio. Vėlesniais 1907 ir 1910 susitarimais Korėja buvo pripažinta Japonijai, o Š. Mandžiūrija Rusijai.

Po 1905 M. valdžia suaktyvino savo į Turkiją ir Balkanus kišimosi politiką; tas sukėlė priešiškumą austrų, kurie irgi bandė veržtis į Balkanus. Tat privedė prie 1908 tarptautinės krizės, austrams užėmus Bosniją ir Herzegoviną, gyvenamą serbų. Rusai užstojo serbus, bet šį kartą karo buvo išvengta vokiečiams tarpininkaujant. Nežiūrint 1910 nenuoširdaus rusų ir austrų susitarimo išlaikyti Balkanuose status quo, rusų remiami serbai ir bulgarai 1911 sudarė sąjungą, kuri greit išaugo į Balkanų sąjungą, 1912–13 sėkmingai kariavusią su Turkija; dėl to Rusijos santykiai su Austro-Vengrijos imperija dar labiau paaštrėjo, ir Rusija glaudžiau suartėjo su Prancūzija. 1913 trumpas antrasis Balkanų

karas, kuriame Serbija, Rumunija ir Graikija, bendradarbiaudamos šį kartą su Turkija, sumušė Bulgariją, rusus užklupo nepasiruošusius. Tačiau po to Rusijoje 1913–14 vyko energingas pasiruošimas karui, karinių pajėgų perorganizavimas ir ginklavimasis, stengiantis neatsilikti nuo kitų didžiųjų valstybių. Po 1914 Sarajevo įvykių austro-vengrams įteikus Serbijai ultimatumą, pažeidžiantį jos suverenumą, rusai griežtai užstojo serbus ir ėmė mobilizuotis, o vokiečiai, palaiką austrus 1914 VIII 1 paskelbė karą rusams. Šis karas ir sužlugdė carinę Rusiją.

Rusijos imperijos ir carizmo žlugimas. I pas. karui prasidėjus, daugumas Rusijos politinių partijų ir dūmos atstovų sulaikė savo caro valdžiai opozicinę veiklą ir ėmė darniau bendradarbiauti su M. ir jo vyriausybe. Karas subūrė rusus ir atgaivino jų nacionalistines ir panslavistines svajones užimti Konstantinopolį ir išvaduoti giminiškus slavus iš Austro-Vengrijos ir Vokietijos valdžios. Tačiau vokiečiams dar 1914 sumušus rusų kariuomenę ties Tannenbergu Prūsijoje ir 1915 pavasarį pradėjus ofenzyvą, rusų kariuomenei pralaimint, karo populiarumas rusų visuomenėje atslūgo, ir opozicija M. valdžiai vėl atgijo. Kariniai nepasisekimai, karo ir civilinės pramonės bei transporto sutrikimai, maisto stoka dideliuose miestuose, korupcija karinėje ir civilinėje vadovybėje aiškiai rodė M. valdžios nesugebėjimą tvarkyti valstybės reikalus ir politinės bei socialinės Rusijos santvarkos trūkumus. Paties M. misticizmas ir pasidavimas fatalizmo dvasiai, jo ribota inteligencija, pasidavimas Rasputino ir žmonos įtakai darė jį netinkamą valdyti kraštą kritišku momentu ir vedė į tragišką galą. Opozicija M. ir jo vyriausybei visur augo, ir 1917 II prasidėjo revoliucija, nukreipta prieš M. ir jo valdžią, kuri nebepajėgė revoliucijos užgniaužti. Valstybės dūma ėmėsi iniciatyvos padėčiai gelbėti, nepakluso caro paleidžiama ir pareikalavo M. atleisti savo reakcinius ministrus ir imtis vidaus reformų. Iš fronto skubąs grįžti į sostinę M. buvo sulaikytas Pskove. Čia kai kurie dūmos vadai prikalbėjo jį atsisakyti Rusijos imperatoriaus sosto. 1917 III 2/15 M. Pskove abdikavo iš pradžių savo sūnaus Aleksiejaus, vėliau savo brolio Mykolo naudai. Pastarasis, matydamas monarchijos nepopuliarumą, Rusijos sosto nepriėmė, ir tuo pasibaigė Rusijos imperija ir carizmas. Dūmos pastangomis buvo sudaryta laikinoji Rusijos vyriausybė, iš pradžių vadovaujama liberalo kng. G. E. Lvovo, vėliau A. Kerenskio (žr.). Laikinosios vyriausybės įsakymu M. su visa šeima areštuotas ir ligi 1917 VIII laikytas netoli Petrapilio buv. Carskoje Selo carų vasaros rezidencijos rūmuose. Kairiesiems įgijus daugiau persvaros laikinojoje vyriausybėje, M. su šeima ištremtas į Tobolską Sibire. 1917 X revoliucijos dėlei bolševikams paėmus valdžią, M. su šeima perkeltas į Jekaterinburgą (dabar Sverdlovskas) ir čia bolševikų kalintas. 1918 VII 16 M., jo žmona Aleksandra, jų 4 dukterys ir sūnus Aleksiejus buvo komunistų sušaudyti to namo rūsyje, o jų kūnai sudeginti. Taip pasibaigė ir Romanovų dinastija Rusijoje. M. brolis Mykolas taip pat įmestas į kalėjimą ir bolševikų nužudytas 1918.

Dnievnik Nikolaja II 1890–1906, 1923; *S. S. Oldenburg,* Carstvovanije imperatora Nikolaja II, 1–2, 1939–49; *V. P. Semennikov* (red.), Monarchija pered krušenijem 1927; *M. V. Rodzianko,* The Reign of Rasputin, An Empire's Collapse 1927; *C. Rivet,* Le dernier Romanof 1917; *B. Pares,* The Fall of the Russian Monarchy 1939; *P. Gilliard,* La tragique destin de Nicholas II et de sa famille 1921; *M. T. Florinsky,* The End of the Russian Empire 1931; *J. Paleckis,* M. II, paskutinis caras I, 1937; II, 1938; *V. I. Gurko,* Government and Opinion in the Reign of Nicholas II 1939; *J. S. Curtis,* Church and State in Russia, the Last Years of the Empire 1900–1917, 1940.

13. M., Mikalojaus sūnus (rus. Nikolaj Nikolajevič; 1856–1929), Rusijos did. kng., caro Mikalojaus I vaikaitis. 1877–78 dalyvavo Rusijos kare su Turkija. Po nepasisekusio 1904–05 Rusijos karo su Japonija perorganizavo Rusijos kariuomenę, tuo metu būdamas krašto gynimo tarybos pirmininkas. 1914 paskirtas vyr. kariuomenės vadu, po Tannenbergo kautynių pralaimėjimo bandė organizuoti rusų ofenzyvą prieš vokiečius, sėkmingai kariavo prieš austrus Galicijoje, ir, norėdamas patraukti lenkus, pažadėjo Lenkijai savivaldybę. Rasputino ir carienės spaudžiamas 1915 Mikalojus II atleido jį iš kariuomenės vado pareigų, pats jas perėmęs ir M. paskyręs vadovauti rusų kariuomenės daliniams Kaukaze. Čia M. pavyko užimti Turkijos valdomą Armėniją. Po 1917 revoliucijos M. iš pradžių gyveno Kryme, 1919 pabėgo į Italiją ir iš ten į Prancūziją, kur 1922 Rusijos monarchistų vyriausios tarybos susirinkime Paryžiuje buvo išrinktas įpėdiniu į Rusijos sostą, kaip tuo metu buvęs legalus Romanovų šeimos galva. *K.Avž.*

Vyskupai:

14. M. Kuzanietis žr. Cusanus, Nicolaus.

Mikanitas (iš lot. mica ‚žėrutis') sluoksniuota izoliacinė medžiaga, gaminama iš žėručio ir rišamųjų medžiagų (šelako, bakelito, gliptolinų ir kt.); vartojama elektrotechnikoje.

Mikasà 1. upelis Alytaus aps. ir Balbieriškio vls., Marijampolės aps., Nemuno kair. intakas, 12 km ilgio; įteka 4 km aukščiau Balbieriškio mstl.

2. Durpynas Alytaus vls., 65 ha ploto ir 2,4 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 85 ha ploto, žemutinio tipo.

Mikašiavos ežeras Augustavo aps., viena grandis Augustavo vandens kelio, 3 km ilgio, 132 ha ploto; paviršius 114,0 m nuo j.l.; ež. patvenktas Mikašiavos šliuzu.

Mikėjas (Micah, Micha, Michaeas) VIII a. pr. Kr. vienas iš dvylikos mažųjų pranašų, kilęs iš V. Judėjos. Jo tėviškė ir pranašiškos veiklos centras buvo Morešeto mstl., esąs į p. nuo Eleuteropolio (dabar Beit Džibrin), apie 40 km į p.v. nuo Jeruzalės. M. buvo pranašo Izaijo (žr.) bendralaikis, todėl jie savo pranašystėse liečia maždaug tuos pačius dalykus: bara Izraelį, ypač jo vadus už nusikaltimus; grūmoja bausmėmis, bet drauge žada ir pasigailėjimą; guodžia mesijiniais pažadais bei tautą laukiančia išganymo laime ir garbe.

M. pranašysčių knyga skirstoma į tris dalis: 1. pranašas nusako Samarijos ir Jeruzalės sunaikinimą, kurį Viešpats siųs už įvairias socialines neteisybes,o taip pat už vyresniųjų nusikaltimus, piktnaudojant savo padėtį (1-3); 2. pranašas guodžia ir žadina viltį mėsijinėmis pranašystėmis bei pažadais: žada pilnutinį dvasinį prisikėlimą ir pagonių atsivertimą; sugrįžimą iš ištrėmimo ir priešų nugalėjimą; Mesijo taikos karalystės atėjimą, kuri reikš Izraelio triumfą, nesantaikos ir stabmeldybės pabaigą (4–5); 3. pranašas duoda lyg dialogą tarp Dievo ir tautos: Dievas daro priekaištus dėl tautos moralinio nuosmūkio, tauta išpažįsta savo kaltes, žada taisytis ir tikisi išgelbėjimo (6–7). Nėra jokios abejonės, kad pranašas M. pats bus trumpai surašęs savo pranašystes. Jau pranašas Jeremijas (žr.) citavo šią pranašysčių knygą, leisdamas suprasti, jog M. pranašiškoji veikla buvo sėkminga (Jer. 26, 18 tt.). Tačiau galimas dalykas, kad knyga dabartine savo forma bus buvusi kiek vėliau suredaguota ar perredaguota. Knygos stilius yra gyvas, net dramatiškas, bet gana paprastas, kartais net grubus. Knygos tekstas, tiek originalo, tiek ir vertimų, yra gana neaiškus. M. pranašysčių knyga net kelis kartus yra cituojama N. Testamente (Mt. 2, 5 t.; 10, 35 t.; Jon. 7, 42).

J. Lippl, Der Prophete Michäas 1937; *A. Weiser,* Das Buch der zwölf kleinen Propheten I, 1949; *W. Bergelin,* Die Kulturtraditionen Israels in der Verkündigung des Propheten Micha 1956. *L.T.*

Mikelėnas Jokūbas (g. 1885 VII 21 Mažutiškių k., Biržų vls.) gydytojas, visuomenės veikėjas. 1907 baigė eksternu Tomsko gimn. ir 1913 Tomsko univ. medicinos fak. 1913–15 vertėsi gydytojo praktika Nemunėlio Radvilišky. 1915–16 dirbo Nukentėjusiems dėl karo šelpti liet. komitete Maskvoje ir 1916–20 buvo liet. sanatorijos vedėju Jaltoje. 1920–41 Biržų aps. ligoninės chirurgas ir vedėjas. Čia sutvarkė seną Biržų ligoninę ir drauge su inž. A. Mošinskiu buvo sudaręs naujos aps. ligoninės planą, tačiau jos statyba sutrukdyta bolševikų okupacijos. Tobulinimosi tikslu lankė chirurgines klinikas Stockholme, Rygoje ir Berlyne. 1941 pasitraukė į Vakarus, 1949 atvyko į JAV. M. gyvai reiškėsi visuomeninėje veikloje. 1920 Evangelikų reformatų sinodo išrinktas kuratorium iki gyvos galvos. Nuo 1923 yra Evangelikų reformatų kolegijos prezidentas. 1921–41 Biržų aps. seimelio ir Biržų mst. savivaldybės narys, kartais jų pirmininkas, atstovas į Lietuvos savivaldybių suvažiavimus. 1936 rinktinis Biržų aps. ypatingas atstovas prezidentui A. Smetonai perrinkti. Daugelio Biržų organizacijų narys. Už nuopelnus Lietuvai 1928 apdovanotas Gedimino 3 laipsnio ordinu.

J. Mikelėnas

Spaudoje ėmė reikštis nuo 1910. Džiovos, difterijos, populiariosios medicinos ir kitais klausimais rašė Viltyje, Lietuvių Balse, Medicinoje, V Lietuvos gydytojų kongreso darbuose, Kovoje su Džiova, Mūsų Žodyje, Sėjėjuje, Biržų Žiniose, Lietuvių Žodyje, Drauge, Naujienose ir kt. M. buvo savaitraščio Biržų Žinios steigėjas ir nuo 1922 VIII 24 iki 1924 pabaigos redaktorius. *J.P.*

Mikelionienė-Dzikaitė Antanina (g. 1898 IV 25 Svilų k., Josvainių vls., Kėdainių aps.) mokytoja, visuomenininkė. 1919 baigusi mokytojų kursus iki 1928 mokytojavo

pradžios mokyklose ir daug dirbo su pavasarininkais bei ateitininkais. 1928–32 mokėsi Kaune Aukštesniojoje dailės darbų mokykloje, kurią baigusi 1932–40 buvo Žemės Ūkio Rūmų namų pramonės Jaunųjų ūkininkų ratelių instruktorė. Ji suorganizavo Jaunųjų ūkininkų muziejų Žemės Ūkio Rūmuose, rengė senovės dienas su tautos meno parodėlėmis, rinko senienas Čiurlionio galerijai ir Vytauto D. kultūros muziejui. 1944 išvyko į Italiją, kur surengė 3 tautinių rankdarbių parodėles ir įsteigė rankdarbių kursus Reggio Emilia stovykloje, sudarė tautinių šokių ratelį. 1948 emigravo Argentinon ir populiarino liet. tautos meną tarp svetimtaučių, suorganizavo Argentinos liet. tautinį muziejų, kuris dabar yra didžiausias P. Amerikoje. Rašė Jaunajame Ūkininke, Laike ir kt.

Mikelionis Juozas (g. 1915 III 10 Padleipunkos vsd., Leipalingio vls., Seinų aps.) gydytojas. 1934 baigė Alytaus gimn., 1934–40 VDU studijavo mediciną, 1940 buvo VDU chirurginės klinikos asist., vėliau Lazdijų ligoninės chirurginio skyriaus ved., 1942–43 vokiečių karinės valdžios įsakymu paskirtas Įsruties aps. ligoninėn chirurgu. 1944–45 dirbo Spandau ligoninėje, 1945–46 Heidelbergo univ. ortopedinės klinikos vyr. asist. ir chirugas (čia 1946 gavo chirurgijos specialisto vardą). 1946–48 Kempteno ir Bad Wörishofeno DP ligoninių chirurgas, Kemptene suorganizavo gailestingųjų seserų kursus, jų lektorius ir dir. 1948–52 Uranquinti ir Ruthsworth imigrantų stovyklų einąs gyd. pareigas sanitaras, nuo 1952 Rolon (Pampos provincijoje, Argentinoje) miesto ligoninės chirurgas ir dir. Studijuodamas 1937–39 buvo stud. med. Ąžuolo korp. pirm. ir skaitęs daug paskaitų švietimo m-jos organizuotuose sveikatos kursuose įvairiuose valsčiuose. Spaudoje bendradarbiavo nuo 1936. 1937–39 Lietuvos Ūkininko sveikatos skyriaus ved., Lietuvos Žinių med. skyriaus korespondentas, nuolatinis Lietuviškosios Medicinos bendradarbis, 1943 išsp. mokslo straipsnį Niežai karo metu. Tremty bendradarbiavo Australijos Lietuvyje, Laike ir kt. Išsp. Benamiai 1954 (aprašė imigrantų gyvenimą Australijos stovyklose). *K.Čb.*

Mikeliškės (lenk. Mikielowszczyzna) bžk. ir buv. dv. Mastų vls., Gardino aps., apie 60 km į p.r. nuo Gardino. 1823 statyta mūrinė Marijos Nekalto Pradėjimo bažnyčia yra Mastų par. filija. 1920–39 buvo lenkų valdžioje, 1944 priskirtos Gudijai.

Mikelkevičius Mikas (g. 1893 Gelgaudiškio dv., Gelgaudiškio vls., Šakių aps. — 1943 Kaune) visuomenininkas. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją, kurį metą buvo pradžios mokyklos mokytojas. I pas. karo metu Rusijoje baigė buhalterijos kursus. 1919 sudarė su broliu kun. Stasiu Gelgaudiškio šaulių būrį, vėliau šaulius organizavo ir kitur. Gyvendamas Kaune su G. Maciu buvo įsteigęs prekybos įmonę ir kurį laiką buvo Aušros gimn. buhalterijos mokytoju. 1922 Liet. šaulių s-gos centro valdybos v.pirm. ir konspiracijos skyriaus virš. 1922–23 Liet. šaulių s-gos suaugusių švietimo reikalams įsteigė spaustuvėlę, 1920–23 buvo ats. Trimito red., 1922 išrinktas Liet. šaulių s-gos garbės nariu. Vėliau kurį laiką buvo Šakių Lietuvos Banko sk. dir. Bendradarbiavo Trimite ir kt.

Mikėnai (gr. Mykēnai, Mykēnē) senovinis, dar priešgraikiškų laikų, miestas ir pilis š.r. Peloponese, Argolidės srityje, apie 15 km nuo jūros, pagal padavimą Persėjo įst. Pelopo, Atrėjo ir Agamemnono sostinė, M. kultūros centras. 1874 Schliemanno pradėtus kasinėjimus tęsė graikai ir ypač anglai. Gyvenvietės pėdsakų rasta net nuo III prieškristinio tūkstantmečio, tačiau kalvos viršūnėje stovėjusios pilies rūmų seniausios liekanos kilusios iš XIV ir XIII a. pr. Kr. Patys rūmai pradžioje buvo arba visai nesustiprinti, arba teturėjo tokius menkus sustiprinimus, jog jų pėdsakų iki šiol nerasta. Antrojoje XIV a. pusėje prasidėjo gyva statyba: achajai pastatė didžiąją rūmų dalį, to meto yra ir didžiausias kupolinis pastatas vad. Atrėjo lobio rūmai. Buvo rastas reikalas ir pilies rūmus apsaugoti. Visą pilies uolą, net ir iš p. pusės, kur status šlaitas atrodė nereikalingas sustiprinimo, apjuosė mūru. Šis seniausias M. aptinkamas mūro žiedas yra milžiniškas kūrinys. Abu mūro kiautai rūpestingai eilėmis sukrauti iš stambių kiklopinių akmens blokų, spragos tarp jų užpildytos mažesniais akmenimis ir moliu. Tarpas tarp kiautų pripildytas akmenimis ir šiukšlėmis. Mūro storis apie 6 m, pirmykštis aukštis niekur neišliko, bet jis turėjo būti didelis. Tuo pat metu atsirado ir abu vieninteliai įėjimai: šiauriniai ir garsieji liūtų vartai, taip pavadinti nuo viršum vartų esančio reljefo, vaizduojančio du liūtus nebeišlikusiomis priekin grūmojusiomis galvomis. P. pilies dalyje buvę mūro apsupti mažiausia 100 namų. Mūro žiedo viduje buvo įrengta ir javų sandėlių.

Mikėnai

Liūtų vartai Mikėnuose

Matyt, būta apgulimo grėsmės. Į mūro žiedą buvo įjungtos ir v. kalno papėdėje buvusios XVI–XIV a. pr. Kr. kapinės, mažiausia 12 kapų, tarp kurių ir garsūs Schliemanno atrastieji karalių kapai, patvirtinę Homero žodžius, kad M. buvo iš tikro ‚gausiaauksiai': prie 17 mirusiųjų rasti brangūs papuošalai, mirusiųjų kaukės, ginklai, daugiausia aukso, sveriančio 13,5 kg. Šie radiniai rodo didelę to meto Kretos kultūros reikšmę. Šalia iš Kretos įvežtų prekių, esama ir vietinių gaminių, pagamintų pagal svetimus pavyzdžius. Ant šių XVI–XIV a. kapų XIII a. pastatyti akmeniniai antkapiniai stulpeliai. Iš 12 rastųjų 11 papuošti reljefais. Šiuos antkapius juosia apskritas aukštabriaunių plokščių aptvaras, išskiriąs ir saugąs šią vietą.

160 m į v. nuo liūtų vartų 1952 atkastas kitas kapų ratilas, labai panašus į 1876 Schliemanno atrastuosius šachtinius kapus. Iš dalies išlikęs apie 29 m skersmens mūro žiedas beveik atitinka seniau rastąjį. Iki šiol čia atrasti 25 kapai, iš kurių matyti, kaip jie vystėsi laiko būvyje. Senesnieji, siekią net XVII a., neturtingesni, iš dalies net visai be įkapių. Tiek šie neturtingieji, tiek ir iš jų organiškai išriedėję šachtiniai kapai įranga bei aprūpinimu visai mažai kuo tesiskiria nuo Schliemanno anksčiau atrastųjų. Kad čia yra buvę karališkieji kapai, rodo du būdingi radiniai: auksinė diadema ir brangus auksinis kardas su dramblio kaulo rankena, raižyta auksine skarda dengtu apsodu: nuo viršaus einąs įvijos raštas baigiasi apačioje dviem liūto galvomis.

Nuo XV a. valdovus laidojo kupoliniuose kapuose (žr. Kupolas). Tokių kapų M. rasta 9. Jie yra trijų epochų ir trijų stilių. Išdėstyti jie taip pat trijose kapinių apylinkėse, kiekvienoje apylinkėje po vieną kapą kiekvieno laikotarpio ir kiekvieno stiliaus. Didžiausias iš jų ir geriausiai išlikęs yra kartu su pilies mūru statytieji Atrėjo lobio rūmai. Šio apskrito pastato kupolas neturi jungiamųjų priemonių ir tesilaiko akmenų spaudimu. 14,5 m skersmeniu, 13,2 m aukščiu jis tebuvo mažesnis tik už Romos panteoną. Milžinišką pastato dydį atitinka ir milžiniški kvaderiai. Netoliese buvo daugelis uolinių rūsių, vad. kamerinių kapų, kuriuose buvo palaidoti vėlyvojo M. laikmečio didikai.

Iki XII a. pr. Kr. vidurio M. vaidino vadovaujamą vaidmenį achajų graikuose. Apie 1400, kai žlugo Kretos galybė, M. tapo jos įpėdiniu ir Kretos kultūros tęsėju. Ir pati Kreta veikiausiai buvo patekusi M. valdžion. Žalvario amžiaus Graikijos kultūra tad ir vadinama Kretos–M. kultūra (žr. Aigėjo jūros kultūra, Graikijos istorija). Dar XIII a. M. gyveno gerovės ir taikos laikus ir jautėsi tiek saugūs, jog drįso savo didelius turtus laikyti ir už pilies mūrų. Tai rodo po 1950 anglų archeologų atkastieji trys privatūs namai, kuriuose rasta daug brangenybių. Tačiau apie šimtmečio pabaigą turėjo įvykti katastrofa, per kurią pilis atsilaikė, bet namai už pilies mūro buvo sugriauti. Katastrofos priežastis nežinoma, bet kadangi tuo pat metu panašios katastrofos kartojosi ir kituose M. kultūros židiniuose, tai ji įvyko greičiausiai ne dėl vidaus nesutarimų, bet dėl išorinių priešų įsiveržimo, gal net susijusio su doriečių kraustymosi pradžia. Apie 1150 sugriauta ir pilis. Tik VII a. pr. Kr. išaugo miestukas, kurio piliečiai dalyvavo ir 480–479 graikų–persų karuose: 80 piliečių žuvo ties Termopilais 480, 200 kovojo 479 ties Platėja. 468 pr. Kr. M. buvo kylančio konkurento Argo visiškai sugriauti; vėliau jie tebuvo kaimas; pagaliau sunyko visai ir iki šių dienų nebeatsistatė. Vėlyvojoje antikinėje senovėje M. buvo turistų gausiai lankoma griuvėsių vieta. M. iškasenos saugomos Ethnikon Museion Atėnuose. Jos svarbios pažinti ne tik pačių M., bet ir visai Kretos-M. kultūrai. M. iškasenos davė medžiagą d'Annunzio tragedijai La città mortà (Miręs miestas).

C. Schuchardt, Schliemanns Ausgrabungen ²1891; *A. Evans,* The Shaft Graves and Bee-hive Tombs of Mycenae 1929; *G. Karo,* Die Schachtgräber von Mykene 2 tt. 1930–33; *Bethe,* 1000 Jahre altgriech. Lebens 1933; *Fleischmann,* M., 2500 v. Chr. bis 468 v. Chr. 1937; *A. J. B. Wace,* Mycenae, an Archaeological History and Guide 1949; *R. Hampe,* Die Homerische Welt im Lichte der neuesten Ausgrabungen (Gymnasium 63 : 1–2, 1956). *A.Rkš.*

Mikėnai k. Siesikų vls., Ukmergės aps., 8 km nuo Siesikų, netoli didžiulių Plačiavų pelkių. 1923 buvo 28 ūkiai ir 181 gyv. Čia yra 300 ha ploto durpynas. Gylis 1,5 m, sudurpėjimas geras. Pelkė 350 ha, žemutinio tipo.

Mikėnas 1. Jonas (g. 1899 Skardupių vsd., Aknystos vls., Rokiškio aps.) keramikas. Mokėsi Rokiškyje ir 1924–29 Kauno meno mokykloje. Dirba architektūrinės, dekoratyvinės ir buitinės keramikos srityse. Nuo 1940 dalyvauja parodose Kaune, Vilniuje, Maskvoje. Gyvena Vilniuje ir yra Valstybinio dailės instituto docentas.

2. Juozas (g. 1901 II 12 Skardupių vsd., Aknystos vls., Rokiškio aps.) skulptorius. 1925 baigė Kauno meno mokyklą.

J. Mikėnas

Vėliau, kaip stipendininkas, studijavo plastinį meną Paryžiuj. Ten studijavo skulptūrą pas Charles Despiau ir Gimond. 1933 dėstė Kauno meno mokykloj mozaiką ir freską, vesdamas šį skyrių ir paruošdamas eilę tos srities specialistų menininkų (Vaineikytę, Trečiokaitę ir kt.). 1940 paskirtas Vilniaus dailės mokyklos direktorium. Nuo 1944 dėsto skulptūrą Valstybiniame dailės institute Vilniuje ir vadovauja skulptūros katedrai. Jam suteiktas nusipelniusio meno veikėjo vardas. Yra Lietuvos dailės akad. narys-korespondentas. Už skulptūrinę kompoziciją Pergalės paminklui Karaliaučiuje 1947 gavo Stalino premiją ir kt. Parodose dalyvauja nuo 1927 Lietuvoje ir užsienyje Liège, Barcelonoje ir pasaulinėse parodose Paryžiuje bei Naujorke. 1937 Paryžiaus pasaulinėje parodoje apdovanotas Grande Prix už skulptūrą. 1934 laimėjo pirmąją premiją už Vytauto D. muziejaus bokštui papuošti statulos projektą. Ši statula (Senosios Lietuvos karys), atlieta 1938, vokiečių okupacinių organų 1943 nukelta ir išvežta metalo laužui. M. atliko taip pat eskizus Naujorko pasaulinės parodos Lietuvos skyriui, Studentų bažnyčiai Kaune mozaiką (Kristaus galva), vitražų piešinius ir iliustravo K. Borutos Medinius stebuklus. Iš gausių M. skulptūrų paminėtinos: Dainius (gipsas), Poilsis (bareljefas), Motina ir vaikas (gipsas), Mergaitė (gipsas), Dievadirbys (gipsas), Vincukas 1935, Motina (bareljefas, 1935), Berniukas su karveliu 1935, Žmonos portretas 1934, Moteris su vaisiais 1941, Mozaika 1933, Komp. A. Račiūno biustas (bronza, 1957), Dailininko dukters Rimos portretas (marmuras, 1956), A. Venclovos biustas (gipsas, 1954), Skulptūrinė grupė paminklui Karaliaučiuje (32 m aukščio bronza) 1946, Skulptūrinė grupė tiltui (kartu su Kėdainiu, ketus) 1951 ir kt. M. yra netiktai vienas pačių produktyviausių liet. skulptorių, bet ir vienas pačių pajėgiausių. Iš jo kūrinių, kupinų pirmykštės žemės jėgos ir vitališkumo (plg. Maillol), galime spėti apie paties menininko organiškai išaugusį talentą ir vienkartinę dovaną palenkti statišką medžiagą formuojančiai rankai ir dvasiai. Tvirtai išmodeliuotos figūrų for-

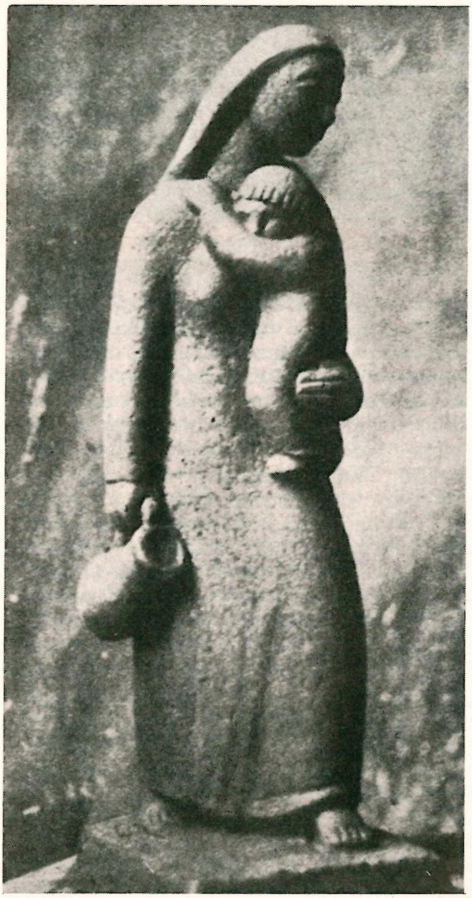

J. Mikėnas Motina su vaiku

J. Mikėnas Motina (bareljefo fragmentas)

mos, aiški ir puikiai išspręsta masių kompozicija, individualus stilius, suverenus techniškųjų priemonių apvaldymas — charakterizuoja visus M. kūrinius. M. skulptūros reto sintetiškumo ir paprastumo. Naudodamas įvairią medžiagą skulptorius yra pasiekęs lygiai meistriškų rezultatų. Šalia Pundziaus, Kašubos, Aleksandravičiaus ir kt. M. laikytinas pačiu reikšmingiausiu ir stipriausiu lietuvių skulptorium.

H.N.

3. M. (Michnevičius) K., XIX a. viduryje gyvenęs poros liet. knygelių vertėjas, gydytojas. Antanašės ir Kriaunų dvarų savininko Eduardo Römerio 1843–62 dienorašty (nespausdintame) teigiama, kad Rainoldo Tizenhauzo asmeninis gydytojas K. Michnevičius, kuris buvęs jo išlaisvintas Anykščių baudžiauninkas Mikėnas, esąs lietuviškai išvertęs Šv. Izidoriaus gyvenimą. Tai bus 1859 išsp. knygelė Szwentas Izydorius artojas, isz linkiszka pergulde K. M. Dvasinės cenzūros leidimas tai knygai buvo duotas jau 1837. Vc. Biržiška savo Lietuvių Bibliografijoje (nr. 1178) vertėju spėjo buvus kun. Jokimą Moncevičių. Toliau savo dienoraštyje E. Römeris rašė, kad Tizenhauzas jam atsiuntęs ‚rankraštį apie valstiečių pareigas, pono Jono iš Svisločės arba pakeleivio, pamokančio gyvenimo dorybės pavidalu. Jis ketina tai duoti (Michnevičiui) išversti į lietuvių kalbą ir paslėpęs savo pavardę išspausdinti bei išplatinti liaudies tarpe'. Tai bus 1860 išsp. knygelė Jonas Iszmisłoczius krominińkas, pirmu kartu isz lenkiszkos in lietuwiszką kałbą perstatitas per Juozapą Rupejką... o dabar isz naujo perwejzdetas ir spaustuwen paduotas per Jurą Warnelį. Vc. Biržiška buvo spėjęs (plg. Liet. Bibliografija nr. 1260), kad J. Varnelio spv. čia buvo prisidengęs M. Akelaitis.

V. Abramavičius, Antanas Strazdas naujų faktų šviesoje (Pergalė 3, 1949). *V.M.*

4. V l a d a s (g. 1910 IV 17 Estijoje) žymiausias Lietuvos šachmatų meistras; tarptautinio šachmatų meistro titulas jam suteiktas FIDEs 1950. 1930 pabaigoje, būdamas Estijos meistru, Taline laimėjo tarptautinį šachmatų turnyrą, įveikęs ir antroj vietoj palikęs didmeisterį Bogoliubovą. Po to M. apsigyveno Lietuvoje ir 1931 iš B. Machto paveržė Lietuvos meistro vardą, kurį M. išlaikė su tam tikrais protarpiais kelioliką metų (1934, 1937 ir 1938 buvo laimėjęs P. Vaitonis). 1931–39 M. su Lietuvos šachmatų rinktine dalyvavo visose pasaulinėse pirmenybėse, pasiekdamas laimėjimų prieš pasaulinio garso šachmatininkus: dr. A. Aliochiną, Bogoliubovą, dr. Vidmarą, Tartakoverį, Keresą, Stahlbergą, Petrovą ir kt. Su pasaulio meistru dr. Aliochinu M. buvo susitikęs 5 kartus: 1931 Prahoje sužaidė lygiomis, 1933 Folkestone pralaimėjo, 1935 Varšuvoje ir 1939 Buenos Aires — lygiomis, 1937 Kemeriuose—laimėjo. Bendras rezultatas — 2,5 : 2,5. II pas. karas M. užklupo besirungiantį Sovietų Sąjungoje. Į sovietų pirmenybių baigmę M. kvalifikavosi 6 kartus: 1940, 1944, 1949, 1950, 1955 ir 1957. Turėjo laimėjimų prieš Botviniką, Flohrą, Keresą, Kotovą, Averbachą ir kt. 1955 žaidė sovietų rinktinėje prieš vengrus Budapešte. Dabartiniu metu pagal pajėgumą M. yra antruoju Lietuvoje (pirmauja tarptautinis meistras R. Cholmovas, Vilniuje). M. yra šachmatų treneris Vilniuje. M. žaidimo stilius giliai kombinacinis: žaidžia aštrias partijas neprarasdamas pusiausvyros painiausiose padėtyse. Yra sukūręs puikių partijų, laimėtų po dídelių kovų, pvz. 1931 prieš dr. Vidmarą, 1936 ir 1939 prieš Stahlbergą. M. partijas galima aptikti įvairių šalių šachmatų knygose bei žurnaluose. M. yra daug prisidėjęs prie šachmatų žaidimo lygio pakėlimo Lietuvoje. 1933 vedė šachmatų skyrių Lietuvos Aide, nuo 1934 redagavo ‚Šachmatai ir

V. Mikėnas

Bridžas' ir kt. Skyrium išsp.: Šachmatų vadovėlis 1933, Šachmatų žaidimo pagrindai 1951, Šachmatų pirmenybės 1958.

P.Tvš.

Mikerinas (kitaip dar Menkaura, Menkure, gr. Mykerinos, lot. Mycerinus) sen. Egipto IV dinastijos paskutinis žinomas valdovas, Chefreno įpėdinis, valdęs apie XXVI a. pr. Kr., pastatydinęs iš eilės trečią šalia Cheopso ir Chefreno piramidę. Jo laikais pradėjusi irti centrinė faraono valdžia.

J. H. Breasted, A History of Egypt 1948.

Mikešin Michail Osipovič (1836-1896) gudų kilimo rusų skulptorius, iliustratorius ir tapytojas. 1859 baigė Petrapilio dailės akad. Tapyboje reiškėsi batalistu. Iliustravo T. Ševčenkos eilėraščių rinkinį Kobzar ir N. Gogolio Vij. Po to M., kaip skulptorius, laimėjo konkursą Rusijos 1000 metų jubiliejiniam paminklui, pastatytam jo priežiūroje Naugarde. Iš kitų jo darbų ypačiai pažymėtini: B. Chmelnickio paminklas Šv. Sofijos katedros aikštėje Kijeve (1888), Kotryna II (Petrapilyje) ir kt. Jo projektuotų paminklų yra Portugalijoje, Jugoslavijoje ir kt.

Mikyčiai k. Šventežerio vls., Seinų aps., į v. nuo Prapunto ež.; per 600 gyv. (1940, 1923 — 585), 95 ūkiai. M. yra didžiausias V. Dzūkijos ir vienas iš kelių didžiausių visoje Lietuvoje kaimas; nepriklausomybės metu įkurta pradžios mokykla. Apie 1870–90 veikė slapta m-la, kurios ‚daraktoriumi' buvo Ignas Motiejūnas, išmokęs per porą dešimtmečių kaimo jaunimą lietuviškai skaityti ir rašyti. M., būdami ūkiškai ir kultūriškai pranašesni už kitus apylinkės kaimus, 1944–48 ypačiai daug nukentėjo nuo bolševikų.

Mikimoto Kokichi (1858–1954) japonas, pirmasis pradėjęs auginti perlų austres ir išradęs būdą sužadinti perlo augimą. Pradžioje vertėsi perlamutrų rinkimu ir apdirbimu. Vieno gamtininko įtikintas, kad perlas pradeda augti sužeistoje kiautelio vidaus pusėje, jis ėmėsi ‚įskiepyti' smėlio grūdelius, aplink kuriuos turėtų išaugti perlas. Po 24 metų bandymų pradėta gauti visai apskriti perlai, kurie rinkoje labai numušė ‚natūraliųjų' perlų kainas. Jo įmonėje prie Tokijo dirba per 12.000 darbininkų, o pasaulyje parduodami perlai yra žymus Japonijos eksporto dalykas. Už tai jam buvo suteiktas tėvynės geradario vardas, ir jis tapo vienu populiariausių krašto žmonių.

Mikita

Mikita lietuvių dzūkų liaudies 4 vyrų šokis $^2/_4$ takto, smagios nuotaikos, reikalaująs miklios technikos. M. dažniausiai šokamas laikant kiekvienai porai po lazdą arba sukryžiavus skalas ant žemės. Šokis pradedamas sustojus porai prieš porą, laikant nuleistose rankose lazdą. Charakteringiausi žingsniai yra peršokimas per lazdą, kojų kilnojimas per lazdą, nepaleidžiant jos iš rankų, apsisukimai bendrame rate, lazdas laikant virš galvų, kryžminiai, pasišokėją žingsniai tarp sukryžiuotų ant žemės lazdų; supliauškėjimai žemiau pakeltų kelių, pašokus į orą. *B.V.*

Mikytai 1. Bublių dv. palivarkas Pagėgių aps., apie 5 km į š.r. nuo Tilžės; siaurojo geležinkelio stotis ir sankryža plentų, einančių į Tilžę, Pagėgius, Tauragę ir Smalininkus. 1939 buvo apie 60 gyv. Vietovė kiek pakilusi prieš Nemuno lankas. Vad. M. kalnai turėjo strateginės reikšmės daugelyje karų: 1679 švedų puolimo metu, 1757 rusų puolimo metu, 1807, I ir II pas. kare.

2. Kaimas Platelių vls., Kretingos aps., 9 km nuo Platelių; 1923 buvo 16 ūkių ir 93 gyv. Tarp pelkių yra Alkos kalnas, sen.

kulto vieta. Pagal padavimą, čia buvęs ‚Maldų šulinys'. Netoli kalno randama ginklų ir kitokių senienų.

3. Kaimas Žemosios Panemunės vls., Šakių aps., 1 km nuo Vilkijos, prie Nemuno; 1923 buvo 29 ūkiai ir 188 gyv. Čia 1933 surasta II a. radinių, jų tarpe emalinių karolių: raudonų su geltonos spalvos šakelės pavidalo ornamentu ir apskritų su žaliomis bei raudonomis juostelėmis. Be to, aptikta ir arklių kapų. *J.P.*

Mikkelsen Ejnar (g. 1880) danų tyrinėtojas, keliautojas. 1900 dalyvavo Amdrupo ekspedicijoje į R. Grenlandiją ir 1900–02 tyrinėjo Fr. Nanseno žemę. 1906–07 drauge su Leffingwellu suorganizavo anglų-amerikiečių ekspediciją į Arktį ir žiemojo prie Flaxmano salos. Jie neteko laivo, bet nustatė, kad kontinentinis atabradas (šelfas) Arkties vandenyne nusitęsia bent 100 km nuo kranto. 1908 suorganizavo ekspediciją į š.r. Grenlandiją jos krantų topografinei nuotraukai padaryti ir surasti žuvusių anksčiau buv. ekspedicijos tyrinėtojų Mylius-Erichseno ir Höag-Hageno kūnus bei dienoraščius. Peržiemojęs prie Šanono salos (R. Grenlandijoje) ir, netekęs laivo, turėjo kitus ekspedicijos narius paleisti namo banginių medžiojimo laivu, o pats su inž. Iversenu pasiliko ir surado žuvusiųjų dienynus. Juos abu 1912 išgelbėjo norvegų banginių medžiotojai. 1924 suruošė kolonizacijos ekspediciją į Scoresby Sound. 1929 lankėsi Lietuvoje ir universitete skaitė paskaitą apie savo ekspedicijas į Grenlandiją. *A.B.*

Mikkola 1. Jooseppi Julius (1866 VII 6 — 1946 IX 28) suomių kalbininkas. 1886 studijavo sanskritą ir sen. germanų kalbas Helsinkio univ. ir 1887–88 Upsaloj. 1889 Helsinkio univ. gavo filologijos magistro laipsnį. Po to 1889–91 slavistiką studijavo pas A. A. Potebnią ir M. S. Drinovą Charkove, pas F. F. Fortunatovą Maskvoje ir 1892 pas V. Jagičą Vienoje. Be to lenkų kalbos studijas gilino Varšuvoje. 1893 Helsinikio universitete už disertaciją Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen (išspausdintą 1893–95) gavo dr. laipsnį. Nuo 1895 buvo Helsinkio univ. doc., nuo 1900 e.o. prof. ir slavų filologijos katedros vedėjas, 1921–34 o. prof. 1921 jis buvo vienas iš steigėjų Suomijos Mokslų Akad. (nuo 1946 garbės narys). M. daugiausia domėjosi slavų kalbų santykiais su suomių ir tiurkų kalbomis. Iš jo šios srities darbų (be paminėtos disertacijos) pažymėtini: Betonung und Quantität in den westslavischen Sprachen 1899, Baltisches und Slavisches 1903, Urslavische Grammatik 3 tt. 1913–50, Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren 1914, Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch 1938. Savo studijose M. lietė ne tiktai kalbines, bet ir istorines problemas.

J. J. Mikkola

M. buvo susidomėjęs ir lietuvių k., kurios studijų tikslu 1894 ir 1895 kartu su savo žmona lankėsi Lietuvoje. Pirmą kartą daugiausia viešėjo Plokščiuose pas Petrą Kriaučiūną, antrą kartą važinėjo po kitas Užnemunės vietas, tyrė dzūkų tarmę ir rinko liet. liaudies dainas bei pasakas. M. išmoko ir lietuviškai kalbėti. Tarp M. rankraščių aptiktas ir sąsiuvinis su liet. liaudies dainomis, surinktomis Petro Kriaučiūno Vištyčio apylinkėse. Tas dainas su plačiu įvadu bei lygiagreta išverstas į vokiečių kalbą 1949 išleido Helsinkio univ. slavų-baltų kalbų prof. Eino Nieminen — Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas. Savo keliones po Lietuvą yra smulkiai aprašęs straipsnyje, kurį jo žmona Maria M. (Maila Talvio) įdėjo į savo autobiografiją Rukkaset ja kukkaset 1947. Iš M. kalbinių straipsnių, liečiančių liet. kalbą, paminėtini: Litauische Lehnwörter im Slavischen (Beiträge zur Kunde der indog. Sprachen XXI, 1895, 118–121), Baltische Etymologien (t. p. XXII, 1897, 239–254), Woher lit. iau und slav. ju? (Indogerm. Forschungen XVI, 1904, 95–101), Zur Erklärung einiger baltischen Wörter (Studi Baltici III, 131–133) ir kt.

E. Nieminen, J. J. M. (Sitzungsber. d. Finn. Akad. der Wiss. 1947).

2. Maria (1871–1951) suomių rašytoja, (1) žmona, rašiusi slapyvardžiu Maila Talvio. Jos tėvas yra buvęs protestantų kun. A. M. Winter (iš čia jos ir suomiškas slapyvardis Talvio ‚žiema'). 1893 ištekėjusi už kalbininko J. J. Mikkolos, be rašytojos darbo daug dirbo suomių liaudies švietimo, blaivybės ir suomiškumo išlaikymo srityje. Jos stiprus patosas, nukreiptas prieš visus, kurie tik kaip nors mėgina pakenkti tautos sveikam gyvenimui, žymus ir jos kūry-

boje. Daugiausia ji yra rašiusi romanus. Iš jų paminėtini: Pimeänpirtin hävitys (Pimeän pirties galas) 1901, Elämän kasvöt (Gyvenimo veidas) 1916, Kurjet (Gervės) 1921, Itämeren tytärr (Baltijos dukros, 3 tt.) 1929–36 ir kt. A. Žagrakalienė 1936 yra išvertusi du jos romanus: Varpas ir Dvi meilės. Pastarajame romane veikėjas yra lietuvis. Be to, M. yra išspausdinusi visą eilę novelių rinkinių, dramų, pjesių ir net kalbų.

M. Mikkola-Maila Talvio

M., kaip ir jos vyras, yra buvę dideli lietuvių bičiuliai. Plokščiuose pas Kriaučiūnus susipažino su V. Kudirka ir kitais to meto liet. veikėjais. Pažinusi kraštą, jos veikėjus ir kovą su rusų priespauda, grįžusi Suomijon rašė apie Lietuvą spaudoje ir skaitė ištisą eilę paskaitų, kurios 1899 išleistos 100.000 egz. tiražu ir greitai išpirktos. Knygutė 1900 suomių rašytojo A. Mörne išversta švedų kalbon — Russifikationen i Litauen. Jos autobiografija: Rukkaset ja kukkaset 1947. *J.Lng.*

Miklas Wilhelm (g. 1872) austrų politikas. Baigęs aukštuosius literatūros mokslus, buvo mokytojas, gimnazijos dir., vėliau pakrypo į politiką. 1923–28 Reicho tarybos narys, 1918 Tautos tarybos pirm., 1919 – 20 švietimo viceministras, 1928 – 38 valstybės prezidentas. Nors jis buvo demokratas, bet liko prezidento pareigose autoritetiniams Dollfusso ir Schuschniggo režimams viešpataujant. Vokietijai okupavus Austriją, 1938 III iš pareigų pasitraukė.

Miklaševičius Feliksas, Amerikos kovų dėl nepriklausomybės dalyvis, pasižymėjęs jūrų kovose prieš anglus. Kilęs iš Vitebsko-Polocko srities, kaip Radvilų dvariškis aktyviai dalyvavo Baro konfederacijos kare su rusais ir dėl to, tur būt, turėjo bėgti iš Lietuvos. Gyveno kurį laiką Prancūzijoje, o prieš 1782 atvyko į Ameriką, apsigyveno Bostone, kur jau 1782 įsigijo ginkluotą laivą Scotch Trick ir išvyko į jūrų karą prieš anglus. 1783 M. gavo komisiją įsigyti didesnį ginkluotą laivą, kurį jis pavadino Prince Radzivil vardu, prisimindamas savo buvusį globėją, Vilniaus vaivadą Karolį Radvilą. Karui pasibaigus gyveno Charleston, S.C., kur, atrodo, yra ir palaidotas.

M. Haiman, Poland and the American Revolutionary War 1932, 69–74. *V.Trp.*

Miklausė (m. 1404 X 30) D.L.K. Kęstučio duktė, pakrikštyta gavusi Marijos vardą, 1375 ištekėjo už Tverės kng. Jono, Mykolo sūnaus (m. 1425). Turėjo du sūnus: Jurgį ir Aleksandrą, po tėvo valdžiusį Tverę. Į gyvenimo pabaigą M. įstojo vienuolynan ir pasivadino Mortos vardu. Jai mirus, Jonas Michailovičius 1409 vedė Dimitro iš Dorogobužo dukterį Eudoksiją.

J. Wolff, Ród Gedimina 1886; *N. De Baumgarten,* Généalogies des branches régnantes des Rurikides du XIII au XVI siècle (Orientalia Christiana XXXV, 1, 1934).

Miklius (Miknius) Domininkas, knygnešys, kilęs iš Šiluvos, Raseinių aps. M. buvo keliaujantis kaimo siuvėjas, bet dar Aušros laikais įtrauktas vietos kunigų lietuviškai spaudai gabenti. Jis lietuviškas knygas vežė S. Kušeliauskui ir nešiojo jo rankraščius į Prūsus, kartu dirbo ir kun. M. Sederevičiui; nuo 1889 buvo Žemaičių kun. seminarijos Kaune liet. klierikų knygnešys ir tarpininkas su Prūsais, — jų rankraščius pristatydavo Tilžės spaustuvėms. M. suvedė vienon draugėn S. Kušeliauską, kun. A. Vytartą ir Baisogalos pasitariman atvežė E. Weyerį, kurie visi trys sudarė Lietuviškųjų raštų d-ją. Kun. A. Vytartas perdavė E. Weyeriui raštus, S. Kušeliauskas pinigus, o M. liko tarpininkas ir turėjo prižiūrėti spausdinimą bei knygų gabenimą; E. Weyeriui išeikvojus S. Kušeliausko ‚Kniginį amžiną banką lietuviszkos raszliavos', M. liko O. Mauderodės ir kt. ryšininku. Spaudą leidus, M. išsikėlė į Rygą ir ten I pas. karo pradžioje dar prekiavo devocionalijomis ir lietuviškomis knygomis. D. Bubėno liudijimu, Tilžėje savo lėšomis M. buvęs išspausdinęs lietuviškų knygučių, paveiksliukų ir vežiodavęs D. Bubėno arkliais socialistines knygutes į Tryškius ir kt.

P. Ruseckas, Knygnešys I, II, 1926 ir 1928; Vaižganto raštai XII, 1929. *A.Mž.*

Miklošič Franz von (1813–1891) slovėnų slavistas, 1850–86 Vienos univ. slavų filologijos prof. M. yra lyginamosios slavų kalbų gramatikos grindėjas. Svarbiausi darbai: Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen 4 tt. 1852–75, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen 1886 ir kt.

Miklucho - Maklaj Nikolai Nikolajevič (1846–1888) rusų biologas, etnografas. 1864 už dalyvavimą stud. riaušėse išvytas iš

Petrapilio univ., išvyko užsienin ir studijavo 1864 Heidelberge, 1865 Leipcige ir 1866 Jenoje. 1866–67 buvo E. Haeckelio asistentu ir keliavo į Kanarų salas. 1868 baigęs Jenos univ. vėl išvyko į keliones: 1869 Maroke, 1870 tyrė N. Gvinėjos melanezie-čius ir papua kiltis, 1873 Filipinų salose ir Indonezijoje, 1874–75 vėl N. Gvinėjoje, 1876 –77 Mikronezijoje, 1879 Melanezijoje, 1880 vėl N. Gvinėjoje, 1884–86 Sidney Australijoje, iš kur grįžo į Rusiją. M.-M. domėjosi jūrų zoologija ir antropologija bei žmonių kultūra. Dabartiniu metu Sovietų Sąjungoje jo vardu pavadinta Mokslų akad. etnografijos institutas. Išsp. Beiträge zur vergleichenden Neurologie der Wirbeltiere 1870 ir iš likusių rankraščių: Putešestvija 2 tt. 1940–41 ir Sobranyje sočinenija 4 tt. 1950–53.

Miknevičius 1. Bonaventūra (1767 –1849 IV 26 Šilalėje, Tauragės aps.) kunigas, rašytojas. Ilgus metus klebonavo Čekiškėje ir 1845 IV 28, jau tuomet Šilalės altarista, įteikė nominatui Chr. Gintilai aprobuoti Giesmę istorišką apie Čekiškės bažnyčią, kuri 1836 jau buvusi išsp. (Giesme historyczna apey Czekiszkes Bażnycze). Gintila ją pavedė kun. Pabrėžai peržiūrėti ir, šiam ištaisius, leido spausdinti. 1843 buvo įteikęs aprobatai ir Žemaitiszką katekizmą, bet jo spausdinti neleido, liepdami pataisyti. 1845 IV 30 šį perrašytą ir pataisytą katekizmą M. vėl įteikė, bet leidimo spausdinti negavo, ir rankraštis M. mirus dingo.

Vc. Biržiška, Nežinomi ir mažai žinomi lietuviškieji rašytojai prieš spaudos uždraudimą (XXVII Knygos Mėgėju Metraštis I, 1933). *A.Mž.*

2. Kazys (g. 1908 II 17 Marijampolėje) veterinarijos gydytojas. 1927 baigė Rygiškių Jono gimn. Marijampolėje, 1927–29 studijavo elektrotechniką Tulūzoje (Prancūzijoje) ir 1930–34 Valstybinėje veterinarijos mokykloje Tulūzoje. Už darbą apie kiaulių raudonligę Lietuvoje, jos profilaktiką ir gydymą gavo vet. med. dr. laipsnį. 1935–36 Maisto b-vės Kaune vet. gyd. 1936 specializavosi Aukštojoje veterinarijos mokykloje Tulūzoje anatomijos srityje. Taip pat susipažino su Paryžiaus, Briuselio ir Utrechto gyvulių anatomijos institutų darbo metodais. Nuo 1936 X 1 Veterinarijos akademijos Kaune doc. ir anatomijos katedros ved. Gyvulių anatomiją dėstė vaizdžiu scheminiu metodu. Suorganizavo pavyzdingą anatomikumą. 1944 pasitraukė į Vakarus, 1946–47 dirbo Centrinėje veterinarijos laboratorijoje Paryžiuje, 1948 baigė Tropikų medicinos institutą Antverpene ir išvyko į Belgų Kongą Afrikoje, kur vedė kovą su juodlige, gyvulių maru ir kitomis tropinėmis ligomis. Nuo 1956 paskirtas distrikto veterinarijos gyd. ir veda gyvulių ūkį pietinėje Leopoldvillės provincijos dalyje (Kwango-Kwiku). *S.Jnk.*

K. Miknevičius

3. Vaclovas (g. 1910 VII 26 Zanėnų k., Giedraičių vls., Ukmergės aps.) dailininkas keramikas. Mokėsi Giedraičių pradžios mokykloje, Ukmergės gimn. ir Kauno meno mokykloj, kurią baigė 1936. Mokytojavo amatų mokyklose, dirbo keramikos srityje. Dalyvavo 1933 dailės parodoje Kaune, 1937 tarptautinėje meno parodoje Paryžiuje (gavo aukso medalį), tarptautinėse meno parodose Berlyne, Naujorke ir nuo 1945 okupuotoje Lietuvoje. Jo keramikos darbų turi įsigiję Kauno ir Vilniaus muziejai ir privatūs asmenys. Gyvena Vilniuje. *J.Vdl.*

Miknius Domininkas žr. Miklius, Domininkas.

Mikobakterija (Mycobacterium) Mycobacteriaceae šeimos bakterija (žr.). Įvairios jos skirtys sukelia žmogaus bei gyvulių ligas, pvz. tuberkuliozę, raupsus.

Mikoderma (iš gr. mykės ‚grybas' ir derma ‚oda') plėnelė kai kurių mikroorganizmų, sukelta vyno bei kitų alkoholių paviršiuje rūgimo metu.

Mikogonas (gr.) grybšių gentis Moniliaceae šeimos. M. pernicios a gyvena kultūriniuose grybuose juos naikindamas.

Mikojan Anastas Ivanovič (g. 1895) armėnų kilimo sovietinis politikas. Baigęs armėnų dvasinę seminariją Tiflise, 1915 įstojo į komunistų partiją ir dirbo Baku bei Tifliso komunistų partijos komitete. 1918 pilietiniame kare buvo komisaru, 1919 Azerbaidžano bolševikų vadu, 1922–26 vadovavo bolševikų ekspansijai į Dono, Kubanės, Tereko ir Š. Kaukazo sritis. 1926–30 užsienio ir vidaus prekybos komisaras, 1934 –38 maisto pramonės komisaras, 1937–46 komisarų tarybos pirm. pavaduotojas, 1942 –45 valstybės gynimo komiteto narys (1943 dalyvavo Teherano ir 1945 Jaltos konferencijose). 1946–49 užsienio prekybos ministras, 1953 užsienio ir vidaus prekybos

ministras, nuo 1955 užsienio prekybos ministras, vėliau ministro pirmininko pavaduotojas. Be to, partijoje ėjo įvairias atsakingas pareigas. 1959 lankėsi JAV.

Mikolainienė-Bujauskaitė Ieva (g. 1883 X 31 Balsupių k., Marijampolės vls.) visuomenės veikėja, Petro Mikolainio (žr.) žmona. 1895 kartu su tėvais Vincentu ir Agota Bujauskais atvyko į JAV ir apsigyveno Mahanoy City, Pa. Čia jau 1898–99 įsitraukė į lietuvišką veiklą ir dalyvavo vaidinimuose, pvz. Amerika pirtyje, Ponas ir mužikai ir kt. 1909 ištekėjusi už P. Mikolainio, buvo aktyvia jo darbų talkininke. Ypač įsijungė į visuomeninį darbą Lietuvai atgavus nepriklausomybę: steigė komitetus, draugijas, organizavo rinkliavas Lietuvos karo našlaičiams, Nepriklausomybės fondui, šauliams ir kt. 1922 pirmininkavo Šalpos komitetui mažiesiems Vilniaus kankiniams (garbės nariu buvo ir JAV prezidentas W. Wilsonas), 1923–26 sekr. Lietuvių moterų globos d-jos Brukline, teikusios pagalbą Lietuvos karo našlaičiams, 1927 pirmininkė organizacinio komiteto dr. J. Basanavičiaus vaikų prieglaudai Vilniuje šelpti, nuo 1928 yra aktyvi narė Moterų Vienybės Naujorke. Vaikai baigė aukštuosius mokslus: sūnus gydytojas Mindaugas (m. 1941) ir duktė Aldona Roosevelto aukštesniosios mokyklos mokytoja Yonkers, N.Y. *B.Nv.*

Mikolainis Petras (1868 V 26 Čižiškių k., Vištyčio vls., Vilkaviškio aps. — 1934 I 8 Brukline, N.Y.) knygnešys, varpininkas, laikraštininkas. Mokėsi namie ir nuo 1881 Vištyčio pradžios mokykloje. Tėvo Martyno M. anksti įtrauktas į draudžiamosios spaudos platinimo darbą, jau 1887 – 90 savarankiškai praveždavo dideles knygų siuntas Vištyčio ežeru bei kt. keliais ir aprūpindavo kun. Ad. Griniaus - Jungto knygnešius, kurių tuo metu buvo per 20, kartu turėdamas ir savo sutelktą draudžiamosios spaudos skleidėjų būrį. 1888, būdamas Tilžėje, gavo 5000 Varpo prospektų ir per Kalvariją išsiuntė V. Kudirkai į Varšuvą. Nuo to laiko suartėjo su V. Kudirka ir, 1889 pradėjus eiti Varpui, tapo jo platintoju. 1890 Varpo nr. 1 pasiskelbė, jog išsiuntinėjąs ‚visokias lietuviškas knygas ir laikraščius į visą svietą' ir davė savo adresą Ragainėje. Pristatinėjo lietuvišką spaudą dr. J. Basanavičiui Varnoje, prof. E. Volteriui ir A. Voldemarui Petrapilyje, dr. J. Šliūpui JAV ir kt. Matydamas, kad tilžiškiai spaustuvininkai tesirūpina vien tik savais spaudiniais ir tyčiomis privengia laikyti liet. laikraščius, 1890 įst. slaptą lietuviškų knygų sandėlį pas Juozą Barkauską (Juodelių k., Kalvarijos vls.) su jo skyriais pas Motiejų Akelį (Turgialaukio k., Liudvinavo vls.) ir pas Kalvarijos vargonininką Antaną Švedą. Šiame sandėlyje M. laikydavo po kokį 100 egz. kiekvienos lietuviškos knygos ir gautuosius užsakymus išsiuntinėdavo iš Griškabūdžio, Kalvarijos ir kt. vietų paštu. 1891 apsigyveno Tilžėje Motiejaus Noveskio iš Wanamie, Pa., vardu (JAV pasą buvo gavęs iš vieno kuršėniškio žemaičio), tuo išvengdamas vokiečių žandarų, nurodinėjant rusų sekliams, priekabių. Čia kurį laiką dirbo pas spaustuvininką J. Schönkę, parūpindamas jam iš Lietuvos rankraščių ir prekiaudamas liet. spaudiniais. 1893 Tilžėje įsteigė lietuviškos spaudos sandėlį-parduotuvę, iš kur aprūpindavo Tilžėn atvykusius knygnešius. M. Tilžėje virto draudžiamosios liet. spaudos urmininku. Iš Tilžės dažnai keliaudavo į D. Lietuvą per Kybartus ir Jurbarką su vokiškais Jono Voskos, Enzio Jagomasto ir Martyno Jankaus pasais. Su knygomis pasiekdavo Mintaują, Rygą, Tverečių, Daugėliškį, Valkininką ir kt. Iš Vilniaus ir Kauno siuntinėdavo itin dideles knygų siuntas paštu ar traukiniu (pvz. 1891 Petrapilio kat. dvasinės akad. auklėtiniams pasiuntė beveik 2 ctr. lietuviškų spaudinių vienu kartu). 1894 –95 jis buvo Varpo ir visų varpininkų leidinių atsakinguoju leidėju, įstengusių leisti Varpą be nuostolių ir net išmokėti dalį skolų. M. susekus, kad Tilžės spaustuvininkai grynai savo reikalams atsispausdindavo kiekvienos knygos po 1000–3000 egz. ir, tik išbaigę šias savas atsargas, imasi pardavinėti D. Lietuvos leidėjų užsakytą spausdinti kiekį, paprastai visą paliktą komisan, — jo santykiai su labai įtakingu Tilžės policijai O. von Mauderode visai įsitempė: Tilžės policija 1895 ėmė tardyti ‚anarchistą Noveskį'. Ir nežiūrint J. Schönkės pastangų, M. turėjo tuojau palikti ne tik Tilžę, bet ir Prūsus, negalėdamas net sutvarkyti knygų parduotuvės reikalų. Pabuvęs kiek laiko slapta pas Zaunius Rokaičiuose, M. suskubo parduoti savo kny-

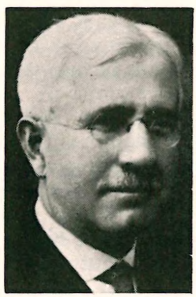

P. Mikolainis

gų sandėlį Jurgiui Lapinui ir išvyko į JAV, kurias pasiekė 1896 III 15. Čia Plymouthe, Pa., dirbo Vienybės Lietuvninkų redakcijoje ir 1899, gavęs JAV pilietybę, XI grįžo į Tilžę, kur nusivežė daug JAV išleistų knygų ir vėl įsitaisė liet. spaudos sandėlį ir parduotuvę. Tačiau 1902 Tilžės policija vėl prisikabino prie M., reikalaudama jį tuojau pat Tilžę palikti. Jo prašymas leisti jam pasilikti nors iki III 15, kad galėtų išparduoti knygas, I 21 buvo atmestas ir M. įsakyta per 48 val. išvykti iš Vokietijos. JAV pasiuntinio pastangos užtarti M. nuėjo veltui, nes tuo metu Tilžėje O. von Mauderodės įtaka buvo dar labiau sustiprėjusi. Be to, Mauderodei M. knygų parduotuvė ir jo bičiulystė su J. Schoenke jau tiesiogiai kenkė jo paties verslui ir pelnui. M. išvyko į Olandiją ir po to į Londoną, kur su Anglų Biblijos b-ve susitarė išleisti A. Einoro redaguotą N. Testamentą ir Bibliją. 1902 V grįžo į JAV ir 1903–13 buvo JAV imigracijos inspektorium ir vertėju Ellis Island, N.Y., kur padėjo nevienam atvykusiam lietuviui.

M. lietuviškoji veikla JAV buvo gana šakota ir reikšminga. 1896 atvykęs į Plymouthą, Pa., buvo Vienybės Lietuvninkų red. padėjėju. Čia baigė perrašyti S. Daukanto Lietuvos istorijos II t. 1896 rudenį buvo vienas iš steigėjų Tėvynės Mylėtojų Draugystės (1896–1900 jos sekr.) ir rūpinosi liet. knygų leidimu; jam tarpininkaujant, išleisti ir V. Kudirkos raštai (6 tt. 1909). 1897 XII 13 — 1901 XI ir 1902 XII 15 — 1903 IX 1 Vienybės Lietuvninkų red., 1913–15 jos administratorius; 1900 įstojo į Susivienijimą Lietuvių Amerikoje ir dalyvavo jo seimuose, 1901 turėjęs lemiamos įtakos SLA skilimui, 1902 drauge su kitais rašė SLA konstituciją, 1912–16 SLA v.pirm. 1900 Paryžiaus liet. parodai ruošti JAV komiteto sekr., ir šio archyvą 1929 perdavė LU bibliotekai. 1900 buvo vienas iš steigėjų Kankinių Komiteto (1903–05 sekr.), kuris rinko aukas ir šelpė nukentėjusius knygnešius ir kt. liet. veikėjus. 1909 išrinktas sekr. Aušros d-jos studentams šelpti. Nuo 1910 Lietuvių Mokslo d-jos Vilniuje narys, 1913 daug padėjęs Tautos Namų aukų rinkėjams JAV, 1914–18 dirbo ir rėmė liet. tremtinių šalpą.

Lietuvių spaudoje bendradarbiavo nuo 1886, rašydamas Varpui (pirma korespondencija Vienybėje Lietuvninkų), Ūkininkui, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgai, Vienybei Lietuvninkų (jos bendradarbiu buvo iki 1926, čia yra davęs ir liet. grožinės literatūros recenzijų), Tėvynei, Lietuvos Ūkininkui, Lietuvos Žinioms, Šaltiniui, Vilniaus Žinioms, Vilčiai ir kt. Žinutes ir straipsnius pasirašydavo Pelėdos, Zembrų Petro, M. Novieskio, P. Amerikiečio ir kt. slapyvardžiais, o vėliau tik pavarde. 1928 V Lietuvos Žiniose išsp. atsiminimų iš savo veiklos 60 m. sukakties proga — ‚jubiliejus-džiaugsmas'.

Ypačiai dideli M. nuopelnai lietuviškajai knygai. Jis buvo ne tik vienas iš didžiųjų knygnešių, jų organizatorium, bet ir sėkmingu knygų leidėju. Iš viso jis yra išleidęs 38 knygeles. Pirmą knygelę išleido 1891 — ‚Kun. Stan. Petravičiaus aplinkraštis į Vilniaus džekonystės kunigus'. Iš kitų leidinių pažymėtini: M. Jókai, Vyrai! Pajudinkim žemę (atpasakojo A-iš-B) 1892, kun. M. Miežinio Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas 1894, V. Kudirkos Varpelis 1894, Aišbės Naujas elementorius 1895, V. Kudirkos Kanklės 1895, V. Kudirkos Laisvos valandos 1899, Pasakos (pagal Krylovą) 1899, L. Eremino Dainos sutaisytos ant keturių balsų 1902 ir kt. Be to, M. išspausdino šias savas parašytas ar sulasytas knygeles: Naujas kalendorius 1903, 1904, 1905, iš kurių padarė šiuos atspaudus: Visas svietas 1902, Dangaus aukštumas ir žmogaus senumas, Anykščių šilelis 1903, Trachoma arba sergėkite akis 1904, Gramatika angliškos kalbos 1904, Naujas būdas išmokti rašyti 1905 (²1910), Vaikų draugas 1907, Pradinė aritmetika 1908, Laipsniškas mokinimas aritmetikos 1909 ir kt.

M. turi reikšmės ir liet. bibliografijai. Jis išgavo iš kun. J. Zabermanno anksčiau spausdintųjų liet. knygų tiražus, kuriuos sunaudojo J. Angrabaitis ‚Suskaitai arba statistikai visų lietuviškų knygų' (1897); ji šiandien yra pagrindinis draudžiamojo tarpsnio pradžios mūsų knygos istorijos šaltinis. Nemažiau reikšmės turi ir jo du išspausdinti ano meto knygų katalogai: Catalogue de livres lithuaniennes — Katalogas lietuviškų knygų, gaunamų per M. Noveskį Tilžėje 1892 (²1895), nes daugelis draudžiamojo meto knygelių mūsų dienoms nebeišliko, jas žinome vien tik iš šių M. katalogų.

T. Astramskas, Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija 1916; *P. Mikolainis,* Atsiminimai iš ‚Varpo' gyvavimo (Varpas 6–9, 1920); V. Kudirkos laiškai P. Mikolainiui (Žvaigždė 12, 1923 ir Varpas 1924); *P. Ruseckas,* Knygnešys II,1928; Bibliografijos žinios 1, 1934; J. O. Širvydas, biografijos bruožai 1941; *J. Vaidelys,* P. M. (Draugas 300, 1954).

A.Mž.

Mykolaitis 1. Kazys J. (1884 III 29 Jurbarke — 1942 VII 6 Lawrence, Mass.) med. gydytojas. Baigęs Jurbarko pradžios mokyklą, mokėsi Rygos gimn. 1905 gale atvyko į JAV, kur 1910 baigė Valparaiso univ. ir 1914 Čikagos medicinos ir chirurgijos kolegiją. Po to praktikavosi Naujorko ir Bostono ligoninėse. 1915 apsigyveno Lawrence ir čia vertėsi gydytojo praktika. Pradžioje gyvai reiškėsi visuomeninėje veikloje: priklausė Lietuvių ukėsų klubui, Lietuvos sūnų d-jai, SLA ir kt. Be to, buvo Massachusetts medicinos d-jos, Lawrenco medicinos d-jos ir vietinio masonų skyriaus nariu. 1929 lankėsi Lietuvoje. Bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų, Naujienose, Keleivyje, Kultūroje, dažnai K. Vidijaus slapyvardžiu. Rašė dramas ir eilėraščius. Jo tragikomedija Diplomatai, išsp. 1923, vaidinta Lawrence.

J. O. Širvydas. Biografijos bruožai 1941, 427–428.

2. Vytautas (g. 1903 III 18 Vilkaviškio aps.) teisininkas. Gimnaziją baigė Kaune, 1930 VDU įsigijo dipl. teisininko vardą. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir teisme. Nuo 1939 XI Vilniaus apylinkės teismo teisėjas, vėliau to paties teismo teisėjas-tvarkytojas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV ir apsgyvenęs Filadelfijoje dirbą draudimo įstaigoje. Lietuvoje priklausė Liet. teisininkų d-jai, Atsargos karininkų s-gai (ilgametis valdybos narys), Lietuvos šaulių s-gai (būrio vadas Kaune ir Vilniuje). Filadelfijoje priklauso Liet. teisininkų d-jai ir kurį laiką buvo LB apylinkės valdyboje. Įvairiais teisės klausimais (civilinės ir bažnytinės jungtuvės, nusikaltimai, teismų santvarkos įstatymo reikalu ir kt.) rašė Lietuvos Aide, Lietuvos Žiniose, Teisėje, Savivaldybėje, o JAV — Naujienose.

Mykolaitis-Putinas Vincas (g. 1893 I 6 Pilotiškių k., II Gudelių vls., Marijampolės aps.) lyrikas, dramaturgas, romanistas, literatūros istorikas. M. gyvenimo kelias gana glaudžiai susijęs su liet. tautos permainingu gyvenimu nuo XX a. pradžios, nors pats M. niekada aktyviai nedalyvavo visuomeninio gyvenimo priešaky ir tedirbo kultūrinį darbą. Mėgdamas dainą, Marijampolės gimn. dalyvavo liet. chore, kuriam vadovavo aušrininkas Tomas Žičkauskas-Linkis, mokydamas nemažai patriotinių (jų tarpe Maironio) dainų. Šito romantiškai lyriško entuziazmo paveiktas M. ir pamėgino rašyti pirmuosius savo eilėraščius. Baigęs 4 kl. Marijampolės gimn., kur jo patriotizmą dar stiprino liet. kalbos mokytojas P. Kriaučiūnas ir kapelionas M. Gustaitis, 1909 M. įstojo į Seinų kun. seminariją. M. savo pirmąjį eilėraštį ‚Vai eičiau, eičiau' išsp. 1911 Šaltinio savaitraštyje. Vėliau eilėraščius spausdino Šaltinyje, Ateityje, Draugijoje (šioje dvi stambesnės baladės: Dvi meilužės 1912, Pati-žmogžudė 1913) ir nuo 1913 Vaivorykštėje. Šio žurnalo red. L. Gira M. patarė ieškoti naujų formų, susidomėti rusų Fetu ir Tiutčevu. Pirmasis M. patiko eilėraščių kompozicija ir muzikalumu, o antrasis — turiniu. Nors kun. seminariją baigdamas suabejojo dėl kunigo pašaukimo, bet vis dėlto 1915 įšventino kunigu. Pastoracinio darbo nedirbo ir 1915–17 toliau mokėsi Petrapilio dvasinėje akad. Arčiau susipažino su J. Baltrušaičio rusiška lyrika, skaitė rusų simbolistų poeziją, arti susigyveno su Viačeslavo Ivanovo ‚Simvolizm' teorinėmis mintimis, rašinėjo eilėraščių Ateities Spinduliams ir Lietuvių Balsui, kur buvo išspausdintas jo Kunigaikštis Žvainys. 1917 Petrapilyje pasirodė pirmasis M. lyrikos rinkinys Raudoni žiedai drauge su Kunigaikščio Žvainio poema. Lietuvių visuomenėje tai sudarė neabejotiną atramą, dėl kurios M. lengvai gavo stipendiją (per Amerikos lietuvių Tautos Fondą) mokslams tęsti V. Europoje. 1917 rudenį per Stockholmą M. išvyko į Šveicariją, 1918–22 Friburgo univ. studijavo filosofiją, filosofijos ir meno istoriją, klausė lenkų ir prancūzų literatūrų, skaitė Vakarų poetų, ypač buvo susidomėjęs savo prof. de Munnyncko (pas kurį rašė savo disertaciją) psichologijos ir estetikos paskaitomis, kuriose menas buvo aptariamas, kaip esmingiausia žmogiškoji kūryba (šią pažiūrą 1927 M. dėstė ir gynė ginče su A. Jakštu dėl meno aptarties). Friburge praleisti 4 m. buvo bene vaisingiausi, nes ten M. visai subrendo kūrybiškai, parašė trejetą apsakymų, Valdovo sūnų (dramą), nemaža poezijos (Putino raštai, 2 tt., 1921), disertaciją apie Vl. Solovjovo estetiką (L'Esthétique de Vladimir Soloviev, išsp. 1923) ir studiją Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė (Logos 1921). Gavęs filosofijos dr. laipsnį, 1922–23 ruošėsi profesūrai Müncheno univ., stu-

V. Mykolaitis-Putinas

dijuodamas literatūros bei meno problemas. Tuo laiku arčiau susipažįsta su B. Sruoga, kuris taip pat Münchene ruošėsi profesūrai. Papeikdamas Putino poezijos patosą, jis kreipė M. esteticizmo kryptimi. 1923 IX 1 — 1929 IX 1 M. dėstė LU teol.-filosofijos fak. naująją liet. literatūrą, visuotinės literatūros įvadą ir estetiką (istoriniu metodu), 1924–32 redagavo Židinį, 1925 buvo Lietuvių meno kūrėjų d-jos sekretorium, padėjo įsisteigti stud. ateitininkų meno d-jai Šatrijai (1927) ir tapo jos garbės nariu, parašė „Žiedo ir Moters' dramą (Židinys 1926) ir 1927 Ateitininkų reorganizacinei konferencijai Palangoje misteriją Nuvainikuotąją vaidilutę, išsp. poezijos rinkinį Tarp dviejų aušrų (1927), perdirbo Valdovo sūnų dramą į Valdovą (1930). 1929 IX 1 perėjo į Humanitarinių mokslų fak., kur dėstė naująją liet. literatūrą ir epizodinius kursus. Gavęs kelis mėn. apmokamų atostogų, 1931 išvyko į Nicą Prancūzijoje, kur parašė Altorių Šešėlyje romano I ir II tt. (jo III t. išsp. beveik po metų, 1933). Tuo laiku tai buvo didžiausia literatūrinė ir visuomeninė sensacija, nes talentingai parašytas romanas buvo neįprasta tema, kuri siejosi ir su jo paties asmenine drama. Į romaną atsiliepė kritikai (A. Jakštas, J. Ambrazevičius, J. Grinius, V. Jocaitis ir kt.) plačiais straipsniais, o vėliau J. Gintautas (vysk. J. Staugaitis) trijų tomų romanu Tiesiu keliu. Pačiam M. Altorių Šešėlyje buvo iš dalies pasiteisinimas prieš visuomenę, iš dalies pasiruošimas tam žingsniui, kurį jis atliko susituokdamas su buv. savo studente E. Kvedaraite, kurią pažinojo nuo 1925. Už tai Vilkaviškio vyskupas M. degradavo ir ekskomunikavo (Vilkaviškio vysk. tribunolo 1936 II 7 sprendimas Tiesos Kelyje 3, 1936, 48). Po Altorių Šešėlyje romano, kuris per 23 m. susilaukė 5 leidimų ([2]1946 Lietuvoj, [3]1951 Vokietijoj, [4]1954 šiek tiek pritaikytas socialistinio realizmo reikalavimams Lietuvoje ir [5]1956 Amerikoje). Per kelerius metus M. lyrikos mažai berašo. Kelių ir Kryžkelių rinkinyje (1936; gavo Spindulio premiją) šalia kūrinių, atrinktų iš ankstyvesnių rinkinių, išspausdinti 1927–35 eilėraščiai, kurių daugumas buvo paskelbti žurnaluose. Nuo tada jis daugiau paskelbia mokslinių darbų: Vydūno dramaturgija (Darbai ir Dienos IV, 1935, 3–117), Naujoji lietuvių literatūra I 1936, Literatūros etiudai 1937, kur surinktos paskaitos ir straipsniai. Rašė taip pat ir prozos: Lietuvos Aido atkarpose spausdino Krizės romaną (1938 išėjo atskira knyga), kuris 1939 atžymėtas Sakalo leidyklos premija. Iš to laiko M. santykių su kultūrinėmis organizacijomis paminėtinas jo pirmininkavimas Lietuvių rašytojų d-jai (1933–37) ir studenčių Virginės Sudaviae korp. globa (nuo 1938). Per I sovietinę okupaciją Lietuvoj M. nieko neparašė, išskyrus vieną antrą eilėraštį. Tik vokiečių okupacijos metais, kai buvo duota šiek tiek kūrybinės laisvės, jis mėgino skelbti rimtesnių dalykų — 1944 Kūrybos žurnale (nr. 3–5) spausdino dramą Operacijos, bet jos nebaigė, paruošė eilėraščių rinkinį ir kt. II sovietinės okupacijos pradžioje lyrikos taip pat mažai berašė, o ką išspausdino, buvo dažniausiai proginės deklaracijos (Tarybinių tautų šeimai, Didžiojo spalio vaizdai, Lietuviškos knygos kelias 1947, Didžiojo spalio garbei). Iš panašių eilėraščių drauge su anksčiau (1938–44) parašytais jis sudaro rinkinėlį Sveikinu žemę (1950). Tuo laiku jis atsidėjo kitiems darbams: išvertė A. Mickevičiaus Konradą Valenrodą, rašė studijas (Pirmoji lietuviškoji knyga 1948, Lietuviška tematika Adomo Mickevičiaus kūryboje 1949, Tarybinė literatūra ir tautų draugystė 1950, Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra 1955). Mažindamas pedagoginį darbą Vilniaus univ., M. labiau įsitraukia į Liet. Mokslų Akad. Lietuvių kalbos ir literatūros inst. darbus (studija apie K. Donelaitį, Lietuvių literatūros istorijos I t. 1957). Tik po Stalino mirties, suteikus pavergtoms tautoms šiokių tokių kultūrinių lengvatų, jis sėda rašyti istorinį romaną apie 1861–63 sukilimą — Sukilėlius. Kai Pergalės žurnalas 1956 perleido tą romaną per savo puslapius (atskira knyga 1957), V. Liobytė pagal jį parašė libretą, o J. Juzeliūnas sukomponavo operą, kurią Operos ir baleto teatras Vilniuje ėmė ruošti sceniniam pastatymui 1957 spalio revoliucijos sukakčiai. Bet dėl sustiprėjusios sovietinės reakcijos Sukilėlių operos pastatymas nutrauktas. Nebuvo pastatyta nė Valdovo drama, numatyta 1957–58 sezono atidarymui, nors du dailininkai jai buvo nupiešę dekoracijų eskizus. Kad ir niekuo nekaltas pats M. komunistinių rašytojų susirinkime (1958 II 24) gavo aiškintis. Paskiausias M. pasireiškimas lyrikoje — jo rinktinė Poezija (1956), menkesnė už tokios pat rūšies Kelių ir Kryžkelių leidinį, nes naujausiame rinki-

nyje nėra eilės kūrinėlių, parašytų prieš okupaciją laikotarpį, kuo nors primenančių Lietuvos laisvę ir puikios poemėlės ‚Iš auksinių rėmų', bet nėra ir tokių sausų deklaracijų, kaip Kantata tarybų Lietuvos dešimtmečiui ir Pirmoji gegužės (1952).

Lig šiol paskelbtuose kūriniuose M. pirmiausia iškyla, kaip lyrikas, savo geraisiais kūriniais pasiekęs aukšto lygio. Pradėjęs rašyti tautinio liet. romantizmo įtakoje, jis sąmoningai jo nesikratė. Tai matyti Raudonuose žieduose, kur taip pat yra ir visuomeninių bei proginių (pasaulinio karo, lietuvių tremtinių) temų. Ten išspausdinta Kunigaikščio Žvainio poema yra romantiška tiek savo baladiška forma, tiek savo tema. Ši panaši į Maironio Raseinių Magdės temą, nes Žvainys taip pat renegatas, kaip Magdė. Dėl meilės lenkų gražuolei Ragnedai, jis pabėga iš Lietuvos, atsisako savo tėvų tikėjimo ir per savo sūnaus krikštynas tampa nutrenktas perkūno, kai puotoje nužudo savo buvusį auklėtoją krivį, atvykusį susigrąžinti tėvynėn Žvainį ir jį prakeikusį. To patriotinio romantizmo yra ir Šveicarijoje 1918–22 parašytuose eilėraščiuose (Kėlėsi laisvė, Lietuvio giesmė, Regėjimas); jie optimistiški, skamba unisonu su į laisvę žengiančios liet. tautos nuotaikomis. Bet to laiko poezijoje jau yra ir prometėjiškų temų. Gintaro žvejų ir Plaukėjų verpetuose grumtynės su gamtos gaivalais reiškia ir kultūrinio darbo vizijas išsilaisvinusioje Lietuvoje ir apskritai tokius didelius kūrybinius žygius, kad jiems fatališkai gresia nepasisekimas (Žiburių nešėjams), nes pasaulį valdo beširdis Rex (iš Raudonų žiedų) arba kurčias vergų Galiūnas (iš Tarp dviejų aušrų). Maištingos pastangos prieš jį ir pralaimėjimo grėsmė reiškia ir paties autoriaus nuotaikas, kurių melancholija kartais tampa grynais poezijos perlais (Užgeso žiburiai, Vakare). Tarp dviejų aušrų 1922–26 poezija — romantinio maištingumo ir simbolizmo viršūnė. Bet šis M. simbolizmas nėra nei formalistinis, nei dekadentinis. Tai prasmingas ir natūralus (neretai gamtinis) simbolizmas, kyląs iš giliai jaučiamo tikrovės dualizmo, kuris pažadina sieloje čia maištą, čia rezignaciją, čia darną tarp žmogaus ir pasaulio. Net tamsiausias ‚Pesimizmo himnų' ciklas, kur poetas visa minties ir emocijos jėga neįstengia pralaužti savo gyvenimo prasmės mįslės, nėra išsisėmusio nihilisto dejavimas, bet iš esmės maištas prieš agnosticizmą ir negalią. Į maištą poetą kursto ir moteris, kurios siluetas buvo jaučiamas už ‚Stella maris' simbolio. Tai liudija nevienas Tarp dviejų aušrų eilėraštis, bet vaizdžiausiai Vergo poemėlė, tos rūšies toks pat M. šedevras, kaip Rūpintojėlis ir Tegu tave dievai, grynojoje lyrikoje su gamtovaizdžio fonu. Tad visai pagrįstai Tarp dviejų aušrų poezija vadintina ne simbolistine, bet neoromantine, kaip nori pats Putinas. Ji pamažu išvirsta į klasiškai realistinę 1926–35, kada nyksta dualizmas, anksčiau išreikštas aforizmu: ‚tu pasėjai mano gyvastį, dangau, bet aš čia juodojoj žemėj išdygau', aprimsta maištas, viršūnes bei gelmes, naktis bei sūtemas pakeičia pavasario bei vasaros saulė ir erotinės prasmės poezija nebetenka įtampos. Susitaikydamas su gyvenimiška tikrove, poetas vėl ima savo dėmesį kreipti į visuomenę (Elgeta, Kasdieninė duona, Pro vargingą lūšnelę), o romantiškai simbolines išraiškos priemones vis dažniau pakeičia realistinėmis (Klajūnas, Greitai važiuojam, Elgetos dalia), nors šie eilėraščiai neprilygsta tokiems šedevrams, kaip Saulėleidžio kely, Pavasario paradas, Neatmerkim akių, Lino žiedas. Okupacijų (1940–56) metų M. lyrika mažai ką beduoda nauja. Pagausėję joje visuomeniniai motyvai dažniausiai yra eiliuota retorika, valia išspaustos sausos deklaracijos, nes ‚Partija veda budriai' (Kantata tarybų Lietuvos dešimtmečiui). Iš jų sugestyvia jėga išsiskiria Lėlių baladė ir Marche macabre — kariškų galybių katastrofinės vizijos. Ir gamtovaizdinėje lyrikoje M. nebesuranda nei naujų priemonių, nei naujų motyvų, išskyrus glaudimąsi prie gimtosios žemės.

Dramatinėje kūryboje M. evoliucija mažiau matyti. Valdovo sūnūs — tragedija uzurpatoriaus tirono, kuris pats sunaikina savo darbus ir ateitį, nes nužudo sūnų, prieš jį sukilusį drauge su pavergta tauta — yra romantiška drama tiek žilos praeities fonu, tiek intriga (nežinia katras sukilusių sūnų, Gytis ar Skaidra yra Krušnos tikrasis sūnus), tiek lyrizmu (Danguolės personažas), tiek simboliškomis aliuzijomis į Lietuvos prisikėlimą (keliaujančių dainių gaivinama tauta sukyla prieš pavergėją). Joje stigo ir veiksmingumo. 1921 statydamas scenoje K. Glinskis ją turėjo gerokai sutrumpinti, ypač išbraukti lyrines scenas. Dar labiau ją perdirbo pats M. antram sceniniam pastaty-

mui, nes sukūrė naują moterišką personažą, Gerdą, kuri kurstydama ir kerštaudama patarnauja veiksmo įtampai. Dėl to Valdovas neteko Valdovo sūnų jaunatviško lakumo, bet laimėjo didesnį įvairumą ir veiksmingumą. Dramos prasmė išliko pirmykštė. Tokie pat liko ir pagrindiniai veikėjai — Mauras, Danguolė, Skaidra, Krušna, Gytis. Dramatiškai giliausi—du pastarieji, despotas Krušna ir jo tikrasis sūnus Gytis. Sūnų maište prieš tėvą dar sunku įžiūrėti prometeizmo idėją, kuri pasirodo vėlesnėse dramose — Žiede ir Motery ir Nuvainikuotoje Vaidilutėje. Šiai pastarajai temą buvo pasiūlęs St. Šalkauskis, kuris Birutės priesaikos dievams sulaužyme dėl žemiškų motyvų, tampant Kęstučio žmona, matė Vytauto D. (ir drauge Lietuvos) tragedijos priežastį, nes buv. vaidilutės sūnus, galingiausias Lietuvos valdovas, po savęs nepalikdamas sūnaus, savo žemiškų laimėjimų negalėjo perduoti ateičiai. Tuo tarpu M. misterijoje Vytauto tragedijos nematyti, bet aiškus vaidilutės maištas, nes žemiškos jėgos (‚Žemės dukra, tu mylėsi, tu mylėsi') ją sukursto sulaužyti priesaiką dievams. Šis moteriškas prometėjizmas eina lygiagrečiai vyriškojo M. lyrikoje ir net jo dailiojoje prozoje (Altorių šešėlyje).

D a i l i o j i p r o z a. Šiame žanre M. pradėjo apsakymais, kurių reikšmingiausia — Medūza, sukurta pagal gyvenimo įspūdžius, M. patirtus 1917 Kislovodske. Į liet. dailiosios prozos viršūnę jis iškilo Altorių šešėlyje romanu, kur atvaizdavo ne tiek Vasario tapimą kunigu, kiek jo nukunigėjimą, nes jo prigimtyje dvasininko pareigos prieštarauja poeto pašaukimui. Romane atvaizduotas procesas yra iš dalies autokonfesija, nes Vasario pergyvenimais M. stilizuotai atskleidė savo paties psichinę evoliuciją per kelioliką metų (‚Stačiai sprogdino krūtinę, kas susirinko per ilgus metus. Turėjau tai išlieti, pasakyti. Išliejus pasidarė lengviau', sako V.M. savo autobiografijoje). Romane vaizduojama aplinka ir kitais personažais jis atskleidė ir Lietuvos to laiko (1908–26) gyvenimo kai kuriuos bruožus, pirmoje eilėje liet. dvasininkų tipus. Meniniu atžvilgiu Altorių šešėlyje stipriausias — I t. (Bandymų dienos) — Vasario gyvenimas seminarijos metais. Jam žavumą suteikia M. būdingi lyriški atspalviai. II t. (Gyvenimas eina) — Vasario pirmieji vikaravimo metai — yra šiek tiek silpnesnis. III t. (Išsivadavimas), kur tezė vedama prie išsprendimo, romano vaizdinis sugestyvumas silpsta, vienur pasirodo lyg kronika, kitur melodrama (Liucės gyvenimo pabaiga), trečiur idealizuojanti schema (Auksės personažas). Šitaip mokslinis metodas (įrodinėjimas), įsibrovęs į meninį (intuityvų vaizdavimą), susilpnino puikiai pradėtą, gerai įpusėtą, įdomų (maišto tema), reikšmingą (pašaukimo problema) veikalą, kokio liet. literatūra lig tol neturėjo. Krizės romane atvaizduota vienos moters (Kristinos, familiariškai — Krizės) ir lietuviško miesto moralinė krizė. Nors tema ir problema reikšmingos, bet jų realizavimas neturi pakankamai meninės gyvybės. Svaresnis yra Sukilėlių romanas. Jo I t. vaizduojamas 1863 sukilimo brendimas po oficialaus baudžiavos panaikinimo Lietuvoje 1861. Jo veiksmas sutelktas aplink Bagynų dvarą, kurį valdo pasileidęs despotas Skrodskis, ir jo baudžiauninkus, kurių aktyvus užtarėjas yra kun. A. Mackevičius, vienas būsimo sukilimo vadų. Romane liet. baudžiauninkų gyvenimas gerai išstudijuotas, vaizdavimas sklandus, organiškai susietas su tautosakiškų dainų ištraukomis, veikėjai ryškiai individualizuoti, bet nevienas jų yra idėjų nešėjai, reikalingi tezei, kuri audžiama privalomos sovietinės ideologijos siūlais — vieno ryžtingo asmens (Pranaičio) nereikšmingumu, kolektyvo svarba, ekonominių interesų primatu, rusų revoliucininkų įtaka. Jaučiama intuityvinio spontaniškumo stoka ir permažai gaivalinio irracionalaus elemento, kuris sukilimo temoje būtinas.

K a i p l i e t u v i ų l i t e r a t ū r o s i s t o r i k a s, M. nėra naujų šaltinių atradėjas, bet žinomų autorių darbų vertintojas. Išeidamas iš rašytojų psichikos ir jų socialinės aplinkos, jis išaiškina veikalų prasmę ir sprendžia apie jų estetinę vertę. Šis vispusiškumas ypač matyti jo stambiausiame darbe Naujosios lietuvių literatūros I t. — universitetinių paskaitų sutrauktame kurse, kur nagrinėjami rašytojai, subrendę nuo XIX a. pradžios iki 1905. Todėl ten rašoma ir apie Žemaitę, Lazdynų Pelėdą, Šatrijos Raganą, Maironį, Vaižgantą, nors jie mirė nepriklausomos Lietuvos laikais. Šio rimto, gausia medžiaga paremto, veikalo šiokia tokia silpnybė — nevisiškas tikrumas XIX a. galo liet. visuomeninių sąjūdžių vertinime ir vienoje antroje nepakankamai įrodytoje tezėje, interpretuojant rašytojus. Pvz. Maironio kūryboje į-

rodinėjamas kunigo ir poeto priešingumas (Altorių šešėlyje tezė) arba rašoma, kad Šatrijos Raganos-Pečkauskaitės kūryba yra apspręsta jos pedagoginių intencijų, nors iš tikrųjų jas apsprendžia jos iš prigimties idealistinė asmenybė. Naująją lietuvių literatūrą papildo ir pratęsia į naujuosius laikus Literatūros etiudai ir studijos bei straipsniai žurnaluose. Sovietinėje okupacijoje parašytuose darbuose vispusiško objektyvumo pastangos yra kartais nukentėjusios (pvz. studijoje apie Donelaitį), nes M. turi taikytis prie privalomų sovietinių tezių, kurios objektyvumą moksle smerkia, o reikalauja partinio kovingumo.

B. Sruoga, Žemės-Rūpintojėlio dainius (Lietuvis 1927); *L. Gira,* Kritikos raštai 1929; *V. Bičiūnas,* Putinas-poetas; Putinas-dramaturgas (Gaisai 4–5, 1930); *J. Grinius,* Putino lyrika 1932; (") Drama žmogaus prasilenkusio su savo pašaukimu (Židinys 1933?); (") Kova prieš tėvą dėl tautos laisvės (Židinys 1938); *A. Ašmantas,* Kūrybinis Putino pasaulis (Pedagoginis Metraštis I, 1938, 186–213); *K. Korsakas,* Literatūra ir kritika 1949; (") Vincas Mykolaitis-Putinas (Pergalė 1953); Tarybų Lietuvos Rašytojai 1957.

J.Gr.

Mikołajczyk Stanisław (g. 1901) lenkų politikas. 1930–35 Lenkijos seimo narys, nuo 1937 Lenkijos valstiečių partijos pirm. II pas. karo metu vokiečiams užėmus Lenkiją, M. 1939 pabėgo į Vengriją, iš ten į Prancūziją, vėliau į Angliją. Londone sudarius Lenkijos egzilinę vyriausybę, M. nuo 1941 buvo ministro pirm. pavaduotojas, nuo 1943 ministras pirm. Spaudžiamas Vakarų sąjunginikų, norinčių patenkinti J. Stalino norus dėl Lenkijos, M. palinko į kompromisą su komunistine Lenkijos vyriausybe Liubline, vadovaujama B. Bieruto, bet daugumui Lenkijos egzilinės vyriausybės narių priešinantis, M. 1944 XI 24 atsistatydino iš ministro pirm. pareigų. Vakariečių spaudžiamas, J. Stalinas 1945 sutiko perorganizuoti Lenkijos komunistinę vyriausybę ir į ją įsileisti lenkų emigrantų demokratinius vadus, iš kurių M. buvo priimtinas Stalinui ir komunistams, nes M. buvo viešai pasisakęs už 1944 Jaltos konferencijos nutarimus, liečiančius Lenkiją. Todėl M. įsileistas į 1945 VI 23 Maskvoje sudarytą Lenkijos ‚tautinės vienybės' vyriausybę, iš esmės komunistinę, kaip antrasis ministro pirm. pavaduotojas ir žemės ūkio ministras. Tačiau M. pasidarė opozicijos centru Lenkijos komunistų ir kairiojo sparno socialistų vadams, vadovaudamas Lenkijos valstiečių partijai, vienintelei oficialiai leistai opozicijos grupei. 1947 rinkimų į seimą kampanijai vykstant, M. dažnai protestavo prieš vyriausybės nedemokratiškumą ir jos komunistinių narių vartojamas neleistinas priemones rinkėjams įgąsdinti, kad nebalsuotų už valstiečių partijos kandidatus. Sovietiniais metodais pravestuose rinkimuose nedaug teišrinkta valstiečių partijos atstovų į seimą. Netrukus valstiečių partijos atstovai išmesti iš vyriausybės, jų tarpe ir pats M., savo notomis, pasiųstomis JAV ir Anglijos vyriausybėms, protestavęs dėl rinkimų neteisėtumo. Atsidūręs pavojuje, M. 1947 pabaigoje pabėgo iš Lenkijos ir per Angliją atvyko į JAV, kur suorganizavo savo paties vadovaujamą lenkų politinį sąjūdį, priešingą bet kokiam bendradarbiavimui su Lenkijos komunistine vyriausybe. M. nebendradarbiavimas ir su Lenkijos egziline vyriausybe prisidėjo prie lenkų emigrantų politinio suskilimo. *K.Avž.*

S. Mikołajczyk

Mykolas (hebr. Mikka-el ‚kas kaip Dievas') dažnas krikščionių vyrų vardas. Plačiau apie vardą žr. Mikalojus.

Šventasis:

1. M. arkangelas, arba angelų kunigaikštis, vadas. Jo vardas randamas tiek S. Testamento Šv. Rašto knygose, kur jis vaizduojamas kaip dangaus kunigaikštis ir ypatingas žydų tautos globėjas, tiek N. Testamente ir apokrifiniuose bei rabinų raštuose. Šv. Jono Apreiškime paminėta M. ir jo angelų kova su drakonu (velniu) yra nuolatinė tema M. ikonografijoje. Jo kultas nuo seniausių laikų žinomas graikų (IX 8), sirų, armėnų ir koptų bažnyčiose. Romoj M. kultą paliudija Leono (iš IV a.), Gelazijaus ir Grigaliaus Sakramentarai. Vėlesnė legenda pasakoja apie M. apsireiškimą Gargano kalne netoli Manfredonijos (P. Italijoje). 663 V 8 ties Gargano kalnu įvyko longobardų kova su saracėnais. Nugalėję priešus, longobardai pergalę priskyrė šv. M., kurio maža V a. bažnytėlė, įrengta vienoje Gargano kalno uoloje, vietos gyventojų buvo labai gerbiama ir lankoma. Longobardai šv. M. kultą išplatino Lombardijoje, o iš ten jis paplito ir toliau Europon. Lygiai šv. M. kultą sustiprino menamas 590 M. pasirodymas ant Hadrijono mauzoliejaus Romoje, kuris nuo to gavo Castel San Angelo vardą, ir panašus

Mykolas arkangelas
(Iš mozaikos Daphni bžn., XII a. pradžia)

708 apsireiškimas Normandijoje, iš ko kilęs vietovės vardas Mont-Saint-Michel, ir iš kur šv. M. kultas paplito V. Europoje, ypačiai Vokietijoje. Turo (558) ir Mainzo (813) sinodai paliudija apie buvimą šv. M. šventės frankų ir germanų kraštuose. Nuo 995 šv. M. šventė jau privaloma visoje Bažnyčioje. Anglijos karalius Etelredas įsakė prieš šv. M. šventę trijų dienų pasninką (1014). 1917 šv. M. šventė (IX 29) pakelta į dvigubą (duplex I classis). Kadangi vienoje legendoje, vėliau patekusioje ir į martirologijas, kalbama apie ‚atradimą Šv. Angelo bazilikos' ir nurodoma data 492 V 8 (tai būta tik Gargano kalno bažnyčios pašventinimo dienos), dabartiniame Martyrologium Romanum, kuris rėmėsi viduramžių martirologijomis, įvykiai buvo supainioti, ir todėl turime 2 šv. M. šventes: V 8 šv. M. pasirodymo Gargano kalne ir IX 29 Gargano kalno šv. M. bažnyčios pašventinimo (dedicatio) metinių.

M. krikščionybėje (remiantis N. Testamentu) M. yra laikomas gynėju ir globėju pirmiausia nuo pragaro galybių, o paskui ir nuo visokių Bažnyčios priešų. Todėl jo paveikslas būdavo ant krikščionių kariuomenių vėliavų. Viduramžių pilių bokštuose būdavo įrengiama globėjo šv. M. koplytėlė. Apskritai daug kur šv. M. koplyčias galima rasti kalnų viršūnėse (arčiau dangaus jo buveinė). Vokietijoje misininkai daug kalnų viršūnių pavertė kario šv. M. koplyčiomis; iš to ir susidarė paprotys pagerbti šv. M. kalnų viršūnėse.

E. Wiegand, Der Erzengel Michael 1886; *O. Rožděstvenskyj,* Le culte de st. Michael et le moyen âge latin 1912; *A. Renner,* Der Erzengel Michael in der Geistes- und Kunstgeschichte 1927. *J.V.*

M. m e n e. Pirmas žymus paminklas yra 546 mozaika S. Michele in Affriciso Ravenoje. Senesnis M. ikonografinis tipas jį vaizduoja kaip kitus angelus, bet duoda jam į rankas kryžių arba vėliavos kotą. Apie labai ankstyvą ir didelį M. kulto išplitimą daugiau liudija gausios M. vardo bažnyčios. Daug pačių seniausių bažnyčių, įkurtų ant pagonių šventyklų griuvėsių buvo pašvęstos M. Iš M. kulto centrų ant Monte Gargano P. Italijoje ir Mons Tumba Normandijoje M. kultas išplito visuose romanų ir germanų kraštuose, priimdamas germanų karo dievaičių Wotano ir Zio bruožų, kurie buvo garbinami ant kalnų. Šitų dievaičių kultui nustelbti ant aukštų kalnų viršūnių buvo vis steigiamos karin-

Mykolas arkangelas — sielų svėrėjas
(Guariento paveikslas, XIV a.)

gojo M. bažnyčios ir koplyčios, o kur kalnų nebuvo, tradicijai nusistovėjus, M. koplyčios įrengiamos bokštuose ar ant tribūnų. Šv. M. kalnai (Michelsberg, Mont-St.-Michel) yra dažni labai senų vienuolynų vardai Prancūzijoje bei Vokietijoje. Jau 1076 žalvarinių Monte Gargano bžn. durų reljefe pasirodo M. kovoje su pragaro slibinu. Viduramžių mene M. visų pirma vaizduojamas sielų gynėju, su kardu rankoje ir po kojomis parverstu, jau nugalėtu slibinu-šėtonu, ypač Paskutinio Teismo paveiksluose. Tokį jį rodo Cimabue priskiriamoji freska Asyžiuje iš XIII a. galo. Kaip dangaus pulkų vadas M. atvaizduojamas karo vėliavose jau nuo X a.; M. kova su šėtono pulkais — apokalipsės iliustracijose (Dürer). Kaip rojaus sargas jis sutinkamas Adomo ir Ievos iš rojaus išvarymo scenoje (Massaccio). Jau XI a. Bizantijos mene pasirodo M. kaip sielų svėrikas Paskutiniajame Teisme. Šis motyvas buvo labai mėgiamas vėlyvųjų viduramžių mene V. Europoje (Memmling), sykiu jį vaizduojant pilna riterio apranga su šarvais. XVI a. M. paveikslai retesni, bet kovų su reformacija laikais M., kaip šėtono nugalėtojas, gavo naujos simbolinės reikšmės (G. Reni, Rubenso ir kt. pav.). M. figūra su iškeltu kardu ir parkritusiu šėtonu statomos ant barokinių sakyklų viršaus.

W. Speiser, St. Michael in der Kunst. 1947. *P.Rkl.*

Bizantijos:

2. M. I (m. 843) Bizantijos imperatorius (811–813), Nikeforo žentas ir įpėdinis, užėmęs sostą vietoj savo svainio Staurakijo. Rėmė ortodoksus prieš ikonoklastus (žr.) ir grąžino iš ištrėmimo Teodorą Studijoną. Nuosaikiu valdymu norėjo įgyti populiarumo, bet pralaimėjęs mūšį su bulgarais, pašalintas nuo sosto. Mirė vienuoliu. Jo įpėdiniu buvo Leonas V.

3. M. II (m. 829) Bizantijos imperatorius (820–829), kilęs iš Frigijos, Leono V ginklo draugas ir padėjęs jam užimti sostą. Už rengtą sąmokslą prieš imp. Leoną V, jo buvo suimtas, bet sukilėlių išvaduotas. Nužudžius Leoną V, M. paskelbtas imperatoriumi. Religijos ginče dėl paveikslų garbinimo pradžioje rėmė ir vienus ir kitus, bet vėliau daugiau palinko prie ikonoklastų. Jo valdymo metu 823 arabai užėmė Kretą ir 827 pradėjo veržtis į Siciliją. Po jo mirties valdė jo sūnus Teofilius (829–842) ir pastarojo sūnus Mykolas III.

4. M. III, arba Girtuoklis (838–867), Bizantijos imperatorius (842–867), Teofiliaus sūnus. Už nepilnametį M. valdė motina Teodora, kuri sutramdė ikonoklastus. 861 M. kartu su savo dėde Bardu suruošė žygį į Bulgariją, kurio dėlei pasikrikštijo Bulgarijos caras Borisas I. Į slavų kraštus pasiųsti misininkai Kirilas ir Metodijus. 858 nušalinus Konstantinopolio patriarchą Ignotą ir jo vieton paskyrus Fotijų (žr.), paaštrėjo Bažnyčios skilimas. Nužudęs M., Bizantijos imp. pasiskelbė Bazilijus I (žr.).

5. M. VIII, arba M. Paleologas (1224–1282), Bizantijos imperatorius (1261–82), Paleologų dinastijos steigėjas, mėginęs grąžinti Bizantijai prarastą pasaulinę reikšmę. 1259 jis nužudė Jono IV regentą ir pats tapo regentu. Laimėjęs mūšį ties Pelagonija (1259), atgavo Bizantijai Peloponesą. 1261 atsiėmė iš Balduino II Konstantinopolį ir išvijo iš Bizantijos IV Kryžiaus karo dalyvių likučius. M., apakinęs Joną IV, uždarė jį į kalėjimą ir 1261 vainikavosi imperatoriumi. Daug kovojo su turkais seldžiukais ir Vakaruose su abiejų Sicilijų karaliumi Karoliu I d'Anjou. Su pop. Grigaliumi X buvo susitaręs dėl Vakarų ir Rytų Bažnyčių unijos. 1274 antrame Lijono Bažnyčios susirinkime M. pripažino popiežiaus primatą, bet Karolio I d'Anjou paveiktas, pop. Martynas IV ekskomunikavo imperatorių, o Sicilijos kariuomenė užpuolė Epirą. M. sunkią padėtį išgelbėjo sukilimas Sicilijoje, vad. Sicilijos Mišparai, prie kurių suorganizavimo ir M. buvo prisidėjęs. Sostą paveldėjo M. sūnus Andronikas II. *P.Plk.*

Lietuvos:

7. M. Alšioniškis žr. Alšėnų kunigaikščiai (7).

8. M. Gediminaitis žr. Kariotas.

9. M., Jaunučio sūnus (m. 1399), XIV a. dokumentuose vadinamas ‚Mychal Janotten son', ‚Herzog Mikel Yawnotten son'. Po tėvo mirties (1366 ar 1367) gavo valdyti Zaslavo sritį, titulavosi Zaslavo kng. ir laikomas Zaslavskių vardo giminės protėviu. Apie jį maža išliko žinių. 1383 jis paminėtas Ordino magistro laiške Jogailai, 1386 kartu su kitais palydovais lydėjo Jogailą į Lenkiją, Krokuvoj ponų tarybos buvo sulaikytas kaip įkaitas ir, tik davęs raštišką pasižadėjimą, kad kiekvienu atveju, kada bus pareikalauta, jis atvyks vėl į Krokuvą, buvo paleistas. Tą pasižadėjimą jis pasirašė kaip Zaslavo kng. (‚Michael Dei gratia dux Zaslaviensis'). 1398 X 12 M. patvirtino Vytauto ir kryžiuočių ordino sudarytą Salyno sutartį, pridėdamas prie

dokumento savo antspaudą. Naugardo kronikos žiniomis, M. dalyvavo Vytauto pusėje kare prieš totorius ir 1399 žuvo mūšyje prie Vorsklos. Paliko du sūnus: Jurgį ir Andrių. M. antspaudas vaizduoja pasistiebusį liūtą su iškeltomis aukštyn pirmutinėmis kojomis, o aplinkui rusiškas įrašas: Pečiat kniazia Michylovo Jevniuteviča.

K. Stadnicki, Synowie Gedymina I ²1881; *J. Wolff,* Ród Gedimina 1886; Codex ep. Vitoldi 1882; *M. Gumowski,* Pieczęcie książąt Litewskich (Ateneum Wileńskie VII, 3–4, 1930). *R.Krs.*

10. M. Kaributas Višnioveckis žr. Višnioveckis, Mykolas Kaributas.

11. M. Olelkaitis žr. Olelkaičiai.

12 M. Žygimantaitis (m. apie 1452), Žygimanto Kęstutaičio sūnus. Jis augo ir mokėsi drauge su Laurynu Zaręba, vėlesniu Lenkijos Sieradzo pilininku, kuris buvo įtartas pavogęs ano auksinį diržą (Zaręba 1432 suvaidino lemiamą vaidmenį, nuverčiant nuo Vilniaus sosto Švitrigailą, o į šio vietą pasodinant M. tėvą Žygimantą). Į diržo bylą turėjo įsikišti pats Vytautas. Anot Kopystianskio, M. buvo mokęsis (1427–29) pas kryžiuočius Prūsuose, bet tai galėjo būti tik karinių pratybų srityje. M. 1427 vedė Mozūrų kng. Ziemovito dukterį Oną. Apie M. politinį veikimą iki 1432 nieko nežinoma. Tuomet jis įsijungia į politinę ir karinę kovą, pašalinant nuo Lietuvos sosto daugiau vytautinės linkmės Švitrigailą ir ten pasodinant Lenkijai palankesnį jo tėvą Žygimantą. Atrodo, jog M. dalyvavo kautynėse ties Ašmena prieš Švitrigailos pajėgas 1432 rugsėjo ir gruodžio mėn. Jis 1432 X 18 patvirtina Gardino sutartį, kuria Žygimantas (X 15) davė daug įsipareigojimų Lenkijai: pažadėjo nieko nesiekti be sutikimo Lenkų karaliaus Jogailos, taip pat Lenkijos ir Lietuvos bajorų. Ta sutartimi M. tenka Trakai su kai kuriomis kitomis žemėmis, atseit, Žygimanto ‚tėviškė', bet tik šiam mirus.

M. dalyvavo Ukmergės kautynėse (1435 IX 1), kur nugalėtas Švitrigaila ir jo sąjungininkai. Lenkų pajėgoms grįžus namo, jis vadovavo savo tėvo kariuomenei, kuri užėmė Smolenską, o kitais metais (1436) — Polocką ir Vitebską. Vėliau (1438) jis su tėvu Žygimantu priesaika patvirtino Lenkijai pažadus dėl Lucko Volinijoje. Kai Žygimantas 1440 nužudomas Trakuose, M. laikosi Gardine, sau palenkia Lydą, Brastą ir kt. pilis ir, remiamas savo tėvo iškeltųjų bei apdovanotųjų, siekia D.L.K. sosto. Kita partija stato kandidatu Švitrigailą. Kai Lietuvos įtakingi vytautinių tradicijų sluoksniai išrenka Vilniaus valdovu Kazimierą Jogailaitį, M. iš pradžių jam nusilenkia. Bet netrukus įsivelia į sąmokslą naujajam valdovui nužudyti ir turi bėgti pas Mozūrų kunigaikštį, savo žmonos giminaitį. Ten jis paliudytas 1444. Antrą kartą M. pretenduoja į Vilniaus sostą 1446, kai Kazimieras priima kvietimą būti lenkų karaliumi. Tuomet lietuviai, įsizeidę, kad bus valdomi Lenkijos karaliaus, subruzda ieškotis atskiro kunigaikščio (šalia Švitrigailos, Jurgio Lengvenaičio, iškyla ir M. vardas). M., gyvendamas Lietuvos pašonėje, bus ir praktiškai ta kryptimi veikęs. Yra neaiškių duomenų apie M. bėgimą į Maskvą.

Joannis Dlugossii, Historiae Polonicae etc., cura A. Przezdziecki, lib. X–XIII, 1876–78; *A. Kopystiański,* Michał Zygmuntowicz, Książę Litewski (Kwartalnik Historyczny XX, 1906); *B. Barvinskij,* Zigmont Kejstutovič 1905; *J. Matusas,* Švitrigaila, Liet. didysis kunigaikštis 1938. *J.Mts.*

Rumunijos:

13. M. Drąsusis (Mihai Viteazul, 1558–1601) Valakijos kunigaikštis (1593–1601), laikomas Rumunijos valstybės kūrimo pradininku. Jaunystėje vertėsi prekyba ir praturtėjęs iš jos galėjo skirti nemenką sumą pinigų Turkijos sultonui, kad gautų teisę valdyti Valakiją ‚gaspadoriaus' (kunigaikščio) titulu. 1594 M. pradėjo karą su turkais dėl visiškos Valakijos nepriklausomybės. 1599 nukariavo Transilvaniją ir 1600 Moldaviją. M. panoro naujai sudarytą valstybę valdyti centralizuotai. Nepatenkinti bajorai jo valdymo būdu, pašalino jį nuo valdžios ir 1601 nužudė. Nepriklausomoje Rumunijoje buvo įsteigtas M. vardo aukščiausio laipsnio medalis.

14. M. I (Mihai I, g. 1921) Rumunijos karalius (1927–30 ir 1940–47), Rumunijos sosto įpėdinio Karolio (vėliau karaliaus Karolio II) ir Graikijos kunigaikštytės Elenos sūnus. Po senelio Ferdinando I mirties, M. I tėvui Karoliui atsisakius Rumunijos sosto, 1927–30 M. vardu Rumuniją valdė regentų taryba. 1930 Rumunijon grįžo M. tėvas Karolis, kuris Rumuniją valdė 1930–40. Maršalas Antonescu padarė perversmą ir privertė Karolį II atsisakyti Rumunijos sosto sūnaus M. naudai. Tada Rumunija pasuko savo politiką nacinės Vokietijos pusėn. 1944 pats M. padarė valstybės perversmą, pašalino nuo valdžios maršalą Antonescu ir perėjo sąjungininkų pusėn. M. savo valdymo metu drąsiai priešinosi sovietų prievartiniam šeimininkavi-

mui Rumunijoje. Komunistinė Rumunijos vyriausybė 1947 privertė M. atsisakyti sosto, tačiau leido emigruoti į užsienį. 1948 M. vedė Burbonų-Parmos dinastijos kunigaikštytę Oną. *P.Č.*

Rusijos:

15. M., Aleksandro sūnus (rus. Michail Aleksandrovič, 1878–1918), Rusijos did. kng., Mikalojaus II brolis. Prasidėjus revoliucijos sąjūdžiui Rusijoje, Mikalojus II 1917 III 15 atsisakė Rusijos imperatoriaus sosto, abdikuodamas iš pradžių savo sūnaus Aleksiejaus, vėliau brolio M. naudai. Pastarasis, matydamas stiprią opoziciją monarchistinei valdžios formai Rusijoje, sosto nepriėmė. Bolševikams nuvertus laikinąją Rusijos vyriausybę, M. bolševikų areštuotas, įmestas į kalėjimą ir nužudytas.

16. M., Jaroslavo sūnus, arba M. Drąsusis (rus. Michail Jaroslavič Chorobit, m. 1248), Maskvos kng. (1247–48), Vladimiro did. kng. (1248), jaunesnysis Aleksandro Nevskio brolis, pagarsėjęs savo drąsa. M. 1248 užvaldė Vladimirą prie Kliazmos ir tuo pirmasis iš Maskvos kng. pasidarė Vladimiro did. kng. Netrukus po to M. žuvo kautynėse su lietuviais.

Istorija Moskvy v šesti tomach 1, 1952.

17. M., Jaroslavo sūnus (rus. Michail Jaroslavič, 1271–1318), Tverės kng. (1305–18), Vladimiro did. kng. (1304–18). M. ilgai kovojo su Maskvos kng. Jurgiu Danilovičium, nuolat bandžiusiu iš M. paveržti Vladimiro did. kng. sostą. Nors M. ir buvo totorių pripažintas teisėtu did. Vladimiro kng., bet Jurgiui pamažu pavyko totorių chaną palenkti savo pusėn. Kai M. 1317 nugalėjo Maskvos kariuomenę, Jurgis totorių ordoje iškėlė eilę kaltinimų prieš jį. Chanui Uzbekui įsakius, M. atvyko į ordą pasiteisinti, bet čia buvo nužudytas. Po to Uzbekas patvirtino Jurgį Vladimiro did. kunigaikščiu.

18. M., Jurgio sūnus (rus. Michail Jurjevič, m. 1177), Suzdalio did. kng. (1175–77), dešimtasis Jurgio Ilgarankio sūnus, užėmęs did. kng. sostą, kai M. brolis Andrius 1175 buvo išvarytas iš Suzdalio.

19. M., Mikalojaus sūnus (rus. Michail Nikolajevič, 1832–1909), Rusijos did. kng. Karo tarnyboje M. iškilo ligi artilerijos gen. laipsnio, savo brolio Aleksandro II 1863 buvo paskirtas Kaukazo gubernatoriumi, 1881 vadovavo rusų kariuomenei, įsiveržusiai į Turkijos Armėniją. 1881 paskirtas valstybės tarybos pirm., M. turėjo įtakos savo brolvaikio Aleksandro III valdžiai. M. buvo įtakingas ir Mikalojaus II valdymo pradžioje, bet jo politinis vaidmuo sumažėjo po 1905 revoliucijos Rusijoj įvedus konstitucinę monarchiją, kuriai M. visomis jėgomis priešinosi.

20. M. Romanovas, Teodoro sūnus (rus. Michail Fiodorovič Romanov, 1596–1645), Rusijos caras (1613–45), pirmasis Romanovas Maskvos soste.

Romanovų įsitvirtinimas. Maskvos valstybės bajorų Romanovų (žr.) šeima, kilusi iš XIII a. Lietuvos kunigaikščių, jau nuo XIV a. vidurio buvo Maskvos did. kng. tarnyboje. Romanovai ypač iškilo nuo XVI a. vidurio, kai caras Jonas IV vedė Anastaziją Romanovaitę, Nikitos Romanovo seserį. Po Jono IV mirties jo silpnaprotčiui sūnui Teodorui I pasidarius caru, jo dėdė Nikita Romanovas buvo vienas krašto regentų, pagrindinis Teodoro žmonos brolio Boriso Godunovo konkurentas. Borisas Godunovas, po Teodoro I mirties pasidaręs caru, įtardamas Romanovus siekiant Maskvos sosto, ištrėmė Nikitą Romanovą su visa jo šeima. Vyriausias Nikitos sūnus Teodoras 1601 buvo priverstas stoti į vienuolyną Filareto vardu. Teodoro mažamečiu sūnumi M. rūpinosi kiti giminaičiai, nes ir M. motina Ksenia Čestovaja buvo priversta stoti į vienuolyną Mortos vardu. Po Boriso Godunovo mirties Romanovai vėl sugrįžo į Maskvą. Dimitrui I Apsimetėliui 1605 su lenkų ir lietuvių pagalba pasidarius Maskvos caru, M. tėvas Filaretas 1606 paskirtas Rostovo metropolitu. Caro Vosyliaus Šuiskio (1606–10) laikais Filaretas bendradarbiavo su lietuvių ir lenkų remiamu Dimitru II Apsimetėliu. 1608 jo paskirtas Maskvos patriarchu, Filaretas, greta bažnytinės įtakos, įgijo daugiau politinės galios. 1610 Maskvą užėmus lietuvių ir lenkų kariuomenei, jos vadu S. Žolkievskio įsakymu Filaretas su kitais Maskvos bajorų delegatais buvo pasiųstas pas Lietuvos-Lenkijos karalių Zigmantą Vazą pranešti apie jo sūnaus Vladislovo Vazos išrinkimą Maskvos caru.

Mykolas Romanovas

Kaip rusams įtakingą asmenį, Zigmantas Filaretą suėmė ir laikė nelaisvėje, o M. su motina vienuole Morta lietuvių ir lenkų įgulos buvo laikomos Kremliuje įkaitu. 1612 lietuvių ir lenkų įgulai Maskvoje pasidavus rusams, M. su savo motina buvo išvaduotas ir 1613 II 7 Rusijos seimo išrinktas ir II 21 paskelbtas caru. 1613 III 14 oficialiai priėmęs išrinkimą caru, M. buvo VII 13 karūnuotas Maskvoje. 1624 M. vedė Mariją Dolgorukovą, o jai mirus — Eudokiją Strešnevą, kuri 1629 pagimdė įpėdinį Aleksiejų.

M. v i d a u s p o l i t i k a. Būdamas silpnos sveikatos ir neturėdamas pasiruošimo bei patyrimo, M. pasidavė savo favoritų įtakai. 1613–19 krašto valdžia faktiškai buvo M. motinos ir jos giminaičių, ypačiai bajorų Saltykovų rankose. Jų pirmuoju rūpesčiu buvo išvalyti kraštą nuo dar besiaubiančių lenkų ir lietuvių bajorų, kazokų ir kt. Kazokų etmonas I. Zaruckis, buv. carienės Marinos Mniszek (žr.) ir jos sūnaus Jono globėjas, buvo sugautas ir 1614 Maskvoje nužudytas, pretendentas į Maskvos sostą Marinos sūnus pakartas, o pati Marina mirė ar buvo nužudyta neaiškiomis aplinkybėmis. Kurše pamažu įvesta tvarka, kazokų ir valstiečių neramumai nuslopinti. Padėtis pasikeitė 1619 grįžus iš Lenkijos nelaisvės M. tėvui Filaretui, kuris išrinktas Maskvos patriarchu, vėl iškilo politikoje ir ligi savo mirties (1633) faktiškai valdė visą valstybę. Filaretas pasivadino ‚didžiuoju viešpačiu', o M. oficialiai jį pripažino sau lygiu. M. laikais, ypačiai jo valdymo pradžioje, dažnai buvo šaukiami dvasininkų, bajorų, dvarininkų ir pirklių atstovų seimai, 1613–22 reguliariai, vėliau reikalui esant, kaip caro patariamasis organas, neturįs teisės leisti įstatymų ir savo nutarimais nevaržąs autokratinės caro valdžios. Padidinus tiesioginius ir netiesioginius mokesčius, valstybės finansinė padėtis pagerėjo. Centrinės valdžios galia sustiprėjo, pradėjus siuntinėti vaivadas provincijoms ir miestams valdyti. Valstiečių padėtis ir baudžiavos tačiau sunkėjo, 1619 ir vėliau išleidus potvarkius, reikalaujančius ieškoti ir jėga grąžinti nuo dvarininkų pabėgusius valstiečius. M. laikais toliau ėjo rusų skverbimasis į Aziją, Maskvos valdžią išplečiant į tolimąsias Sibiro žemes. Prekyba buvo plečiama Volgos upe į Kaspijos jūrą ir Persiją. Valstybės pietinės sienos buvo stumiamos toliau į stepes, kuriant naujus miestelius bei sodybas, sujungtas gynimosi sustiprinimais. Buvo stengiamasi į Maskvą pritraukti svetimšalių, ypač skotų ir olandų, rusų kariuomenei ir pramonei patobulinti. Prekybai pagyvinti su Anglija, Olandija ir Švedija sudarytos prekybos sutartys.

M. s a n t y k i a i s u L i e t u v a. M. pasidarius caru, D. Naugardas ir apylinkės dar tebebuvo švedų kariuomenės rankose, o įvairiose v. Maskvos valstybės žemėse tebešeimininkavo lietuviai ir lenkai. Lietuvos-Lenkijos karaliaus Zigmanto Vazos sūnus Vladislovas dar didžiosios suirutės metu Maskvos bajorų išrinktas ir ‚pakviestas būti caru, tebesilaikė savo teisių į Maskvos sostą. Karas su Švedija po užtrukusių derybų buvo užbaigtas 1617 Stolbovo taika, kuria Maskva turėjo sumokėti kontribuciją švedams, perleisti Švedijai dar Boriso Godunovo užkariautas Karelijos ir Ingrijos žemes, bet už tai švedai atidavė Maskvai D. Naugardą ir užimtas rusų žemes. Nors maskviečiams ir pavyko išvaryti savivališkus lietuvių ir lenkų bajorų būrius iš daugelio Maskvos žemių, bet Smolenskas, Černigovas, Severskas ir kt. vakarinės žemės tebebuvo Lietuvos ir Lenkijos valdžioje. Vladislovui ketinant jėga paremti savo teises į caro sostą ir 1616 Lietuvos-Lenkijos seimui nutarus jam padėti, karas tarp Maskvos ir Lietuvos-Lenkijos 1617 vėl atsinaujino. Zigmanto Vazos pasiųstam Vladislovui su lietuvių ir lenkų kariuomene, vadovaujama J. K. Chodkevičiaus, pavyko 1618 prisiartinti prie pačios Maskvos, bet sostinės paimti jie nejstengė, negavę pakankamai paramos dėl kilusios opozicijos šiam karui kitame Lietuvos-Lenkijos seime. Lietuva-Lenkija nutarė taikytis, ir 1618 pabaigoje netoli Maskvos Deulino (Divilino) kaime sudarytos 16 m. paliaubos, kuriomis Maskva pripažino Lietuvai Smolenską, o Lenkijai Černigovą ir Severską su sritimis, nors Vladislovas formaliai ir neatsisakė savo teisių į caro sostą. Po šių paliaubų M. tėvas Filaretas buvo paleistas iš Lenkijos nelaisvės. Dėl vidaus tvarkymosi toliau negalėdama kariauti, Maskva laikėsi Deulino paliaubų ligi 1632, kada jai susidarė palankus momentas vėl pradėti karą, nes tuo metu Lietuvoje-Lenkijoje buvo prasidėjęs tarpuvaldis po Zigmanto Vazos mirties. Karo su Lietuva reikalu 1632 buvo sušauktas specialus Maskvos valstybės seimas, karui pritaręs. Maskviečių kariuomenė, tikėdamosi atsiimti strategiškai svar-

bias žemes, apgulė Smolenską, bet jo atimti iš lietuvių neįstengė, nes karo akivaizdoje lietuviai ir lenkai paskubėjo užbaigti tarpuvaldį ir sutartinai karaliumi išrinko Vladislovą IV, kuris su lietuvių ir lenkų kariuomene atvyko prie Smolensko, atkirto jį apgulusią Mykolo Šeino vadovaujamą rusų kariuomenę ir privertė ją pasiduoti. 1634 Polianovoje sudaryta Maskvos ‚amžinoji taika' su Lietuva ir Lenkija, kuria Maskva turėjo pripažinti Lietuvai Smolenską, Lenkijai Černigovą ir Severską su sritimis, pažadėti nesiekti Kuršo, Livonijos ir Estijos ir sumokėti Vladislovui IV kontribuciją; už tai Vladislovas IV atsisakė savo pretenzijų į Maskvos sostą, caro titulą pripažindamas M. Ligi M. mirties karas su Lietuva-Lenkija nebeatsinaujino.

M. santykiai su kitais kraštais. Maskvos pastangos suvaldyti kazokus ir toliau plėstis į p. įtempė jos santykius su Krymo totoriais ir Turkija. Į M. valdymo pabaigą Dono kazokai užėmė Azovo pilį ir pasiūlė ją Maskvai, bet caras šį pasiūlymą pavedė specialiai sušauktam 1642 seimui, kuris patarė Azovo nepriimti, nes tai įveltų į karą su Turkija, kurios priklausomybėj buvo Krymo totoriai; lėšų karui nebuvo. Buvo palaikomi diplomatiniai santykiai ir su Vidurio Europos ir kitais užsienio valdovais, net Prancūzija. Buvo kilęs sumanymas išleisti M. dukterį už Danijos kng. Valdemaro, bet iš to nieko neišėjo, nes Valdemaras atsisakė pereiti į stačiatikių tikybą.

R. N. Bain, The First Romanovs 1905; *B. D. Grekov* (red.), *Istorija* SSSR 1948.

21. M., Vsevolodo sūnus (rus. Michail Vsevolodovič, m. 1246), Černigovo kng. (1225–46). Susitaręs su Vladimiro-Suzdalio kunigaikščiais ir atsisakęs savo pretenzijų į Seversko Naugardą, M. bandė užvaldyti p.v. Rusią ir dėl jos bekovodamas nugalėjo Haličo kng. Danielių, Romano sūnų. 1236 įsitvirtino Kijeve. Totoriams užplūdus kraštą, M. 1239 ieškojo pagalbos prieš juos Vengrijoje ir pas pop. Inocentą IV, tačiau, jos negavęs, grįžo į Černigovą ir toliau kovojo prieš totorius, bet neįstengė nuo jų apsiginti. Chanui Batajui įsakius, nuvyko į ordą, kur ir buvo nužudytas, nes atsisakė atlikti pažeminančias paklusnybės chanui ceremonijas. *K.Avž.*

Serbijos:

22. M. III Obrenovičius (1823–1868) Serbijos kng. (1839–42 ir 1860–68), tapęs princu po tėvo Milošo atsisakymo ir trumpo brolio Milano valdymo. M. griežtos reformos sukėlė konservatyvius ūkininkus, ir jis buvo pašalintas iš valdžios. Princu paskelbtas Aleksandras Karageorgevičius. 1858 Milošas grąžintas į princo vietą, bet po tėvo mirties (1860) M. vėl tapo princu. M. laikomas moderniausiu XIX a. Serbijos valdovu, parengusiu dirvą Serbijos išsivadavimui iš Turkijos vasaliteto. Jo valdymo pabaigoje Turkijos kariuomenė pasitraukė iš Serbijos. M. suorganizavo milicijos kariuomenę, sutvarkė krašto administraciją ir suteikė kraštui ramybę. *P.Plk.*

Mykolas Kerularijas žr. Kerularijas.

Mykolas Lietuvis (lot. rašėsi Michalo Lituanus), pagarsėjusio veikalo De moribus tartarorum, lituanorum et maschorum autorius, kurio 1 ir 9 skyrius ištisai, o kitų 8 skyrių santrauką išspausdino Grasseris 1615 Bazelyje kartu su Lasickio De diis samogitarum. Apie M.L. gyvenimą ir asmenį labai maža tėra žinoma. Kai kas (prof. I. Jonynas) spėja, kad tas veikalas galėjo būti ne vieno autoriaus darbas. Rusų istorikai V. Antonovičius ir ypač M. Liubavskis bandė įrodinėti, kad M.L. slapyvardžiu pasirašė Mykolas Tiškevičius. Tarp kita ko jie tą savo teigimą remia ir tuo, kad Tiškevičius 1537–39 buvo Kryme ir vietoje galėjo gerai susipažinti su Perekopo totorių gyvenimu, kuris labai smulkiai aprašytas tame veikale. Su ta jų teorija nesutinka I. Lappo, kuris nurodo, kad Tiškevičius buvo rusas ir stačiatikis, o iš M.L. veikalo matyti, kad jo autorius turėjo būti lietuvis ir reformacijos paliestas katalikas.

M.L., matyti, buvo gerai išsilavinęs žmogus, mokėjo keletą kalbų ir nuodugniai pažino savo laiko ir antikinę literatūrą. Matydamas, kaip smarkiai ėmė kilti Maskvos galybė, kuri vieną po kitos užėmė seniau Lietuvai priklausiusias sritis, M.L. bandė surasti Maskvos stiprumo ir Lietuvos silpnumo priežastis. Vidaus suglebimas ir moralinis nuosmūkis, jo nuomone, ir buvusi svarbiausia Lietuvos silpnumo priežastis. Tas mintis jis ir išdėstė savo veikale, kurį lyg savotišką memorandumą įteikė apie 1550 D.L.K. Žygimantui Augustui. Jame jis kritikuoja Lietuvos santvarką ir bajorijos papročius, Maskvos ir totorių stiprią centralizuotą valdžią priešpastatydamas silpnai centro valdžiai Lietuvoje. Jis kritikuoja Lietuvos teismus, mokesčių sistemą, katalikų dvasininkus, bajorijos girtavimą. Nemėgo jis ir žydų, kurie esą per-

imą iš krikščionių prekybą, falsifikuoją prekes, pinigus ir antspaudus.

M.L. buvo garsiosios teorijos apie lietuvių kilmę iš romėnų šalininkas, nurodydamas lietuvių ir lotynų k. panašumą. Jis net siūlė lotynų k. priimti valstybine Lietuvos kalba. Maskva, jo nuomone, esanti didžiausias Lietuvos priešas. Gaila, kad visais atžvilgiais įdomus veikalas nebuvo paskelbtas ištisai.

Archiv. ist. - jur. svedenii 2, 1854 (tekstas rusų kalba); Memuary otnosiašč. k istorii južnoi Rusi 1, 1890; *M. K. Liubavskij*, Kto byl Michailo Litvin (Institut istorii, Učenyje zapiski IV, 1929, 49–54); *I. I. Lappo*, Lietuvos Statutas I t. 2 dalis, 1936; *V. M.(aciūnas)*, M. L. — XVI a. patriotas (Tėvynės Šešėlyje 1946); Lietuvių literatūros istorija I, 1957, 83–88. *V.Trp.*

Mykolas Pselas (gr. Psellos ‚mikčius'; 1018–1078 ar 1096) Konstantinopolio filosofas, susisteminęs Bizantijos filosofiją ir savo dėmesiu Platonui parengęs kelią posūkiui iš tuo metu Bizantijoje vyravusio aristotelizmo į platonizmą. Jo veikalai išsp. Migne, Patrologia, 122 t. 1857–66.

Mykolo arkangelo bažnyčia Vilniuje ir bernardinių vienuolynas įsteigti D. L. K-tijos kanclerio Leono Sapiegos atsivertimo katalikybėn ženklan. 1593 Sapiega nupirko iš Valavičiaus sklypą ir jį su sodu 1594 padovanojo bernardinėms, kurios savo vienuolyną turėjo Užupyje, kitoje Vilnios pusėje, ir tuoj pradėjo statybą pagal vientisą planą, kurio autorius nežinomas. 1596 IV 23 Sapiega iškilmingoje procesijoje įvedė vienuoles į savo pastatytąjį naują vienuolyną. 1629 bžn. pašventinta. 1655 bžn. ir vienuolynas nukentėjo nuo maskviečių plėšimų. 1661–62 ir 1825 įvyko bžn. remontai. 1864 rusai vienuolyną uždarė. 1905 bžn. atgavo Sapiegų šeima ir 1906–12 arch. Z. Hendelio priežiūroje ji buvo atnaujinta. 1919 vėl moterų vienuolyno bžn. 1956 M. a. bžn. atidarytas architektūros muziejus, ir šalia įsikūrė mokslinė-restauracinė dirbtuvė.

Šv. Mykolo bažnyčia Vilniuje

M. a. bžn. kaip architektūros paminklas yra labai būdingas tai pereinamojo laikotarpio Lietuvos bažnyčių statybos srovei apie 1600, kurioje tuomet dar nauji renesanso elementai jungėsi su tradicinės gotikos formomis. Bažnyčios vidaus erdvę sudaro viena salė, kurios kolonos, pritrauktos prie sienos, ją suskirsto į penkis tarpsnius, ją dengia vientisi apskriti skliautai, papuošti stiuko ogivų motyvais, kurie, kad ir būdami gimininginį gotikos ogivams, savo grynai dekoratyviniu pobūdžiu jau gerokai nutolsta nuo griežtesnių ir konstruktyviškų gotikos formų. Choro užbaigimas tiesus. Iš lauko pastato sienas remia dar gotinio tipo kontraforsai, kurie betgi viršuje baigiasi savotiškais kapiteliais ir renesansiniu antablimentu panašia tvarka kaip vidaus kolonos. Fasadas į gatvės pusę išskaidytas plonais piliastrais ir flankuojamas D. L. K-tijos architektūrai labai būdingais kampiniais cilindriniais bokšteliais, kurie galėjo turėti ginamąją funkciją. Langai siauri ir aukšti savo proporcijomis primena gotinius langus, betgi baigiasi apskrita arka. Sienos iš vidaus ir iš lauko glaistytos ir išbaltintos. Stogas aukštas kaip ir gotinių pastatų.

Būdama magnatine fundacija, M. a. bžn. turėjo mauzoliejaus paskirtį. Bžn. požemyje buvo palaidoti L. Sapiegos ir kitų jo šeimos bei giminės narių palaikai, kur jų karstai 1655 buvo maskviečių apiplėšti. Pačioje bažnyčioje dar išliko eilė Sapiegų antkapinių paminklų ir epitafijų. Deš. pusėje, prie altoriaus, stovi didelis 10 m aukščio paminklas L. Sapiegai ir jo žmonoms iš pilko, rudo ir juodo marmuro vėlyvojo renesanso stiliaus skulptoriaus Prano Krakovčiko darbo: paminklo centre paties fundatoriaus reljefas; į paminklą įkomponuoti choro suolai, kurių priekį dengia gulinčių fundatoriaus žmonų reljefai. Priešais esąs Stanislovo Sapiegos paminklas dėl vietos stokos originaliai sukomponuotas kaip zakristijos durų supraportas. Eilė kitų Sapiegų epitafijų iš XVII–XVIII a. buvo prišlieta prie šoninių interjero sienų. Didysis XVII a. altorius iš juodo, rudo, raudono ir žalio marmuro yra 14 m aukščio ir 5 m pločio ir turi to laiko italų darbo Nukryžiuotojo paveikslą. Be to, yra 7 šoniniai altoriai. Šv. Pranciškaus altoriuje yra to paties švento-

jo paveikslas, tapytas Vilniaus bernardino Lekščickio XVII a., Dievo Motinos altorius— stebuklingas XVI a. paveikslas, apdėtas sidabrine skarda. Bžn. sujungta su vienuolyno pastatų kompleksu, kuris turi taisyklingą planą. Gražiausia patalpa yra vienuolyno refektoriumo salė, kurios apskritai suskliaustas plafonas papuoštas stiuko ogivais - rėmėliais su fundatoriaus Sapiegos herbo ženklu. Kaip Fijałekas nurodė, vienuolyne vėliau susidarė legenda, kad Sapiega vienuolynui esą dovanojęs savo rūmus — dabartinio refektoriumo pastatą; tačiau iš tikrųjų Sapiegų rūmų šitoje vietoje nėra buvę, bet tik sklypas, kurį Sapiega prieš pat vienuolyno fundaciją buvo nusipirkęs iš Valavičiaus.

Metryka w. panień zakonnych zakonu św. Franciszka w Wilnie, przy kościele św. Michala Archanioła mieszkających, za przełożeństwa w. panny Konstancjej Sokolińskiej spisana i sporządzona r. P. 1671 (rankraštis buv. Vilniaus mokslų mylėtojų d-jos archyve); *K. Kognowicki*, Życie Sapiehów i listy od monarchów, księżąt i rozmaitych panujących do tychże pisane I, 1790–92, 181–184; *J. I. Kraszewski*, Wilno od początków do r. 1750, II, 1840, 334–335; Akty izdavaemyje vilenskoju archeografičeskoju komisjeju dla razbora drevnych aktov XX, 1893, 92–97; *J. Kurczewski*, Kościoł Zamkowy III, 1916, 85; *W. Zahorski*, Kościoł św. Michała i klasztory panień bernardynek w Wilnie (Kwart. Litewski IV, 1910, 43–50 su 1 planu); *W. Jäger*, Die St. Annenkirche und die Klosterkirchen von St. Bernhardin und St. Michael 1918, 43–49; *J. Fijałek*, Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go (Aten. Wil. I, 1923, 334); *W. Tatarkiewicz*, Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII w. (Prace Komisji Hist. Sztuki VII, 1937, 23–60 su brėžiniais); *P. Reklaitis*, Die Klöster in Wilna (rankraštis) 1956–58, 52–58. *P.Rkl.*

Mikologija (gr. mykės ‚grybas' ir logos ‚sąvoka, mokslas') botanikos mokslo šaka, nagrinėjanti grybus. Tos srities specialistas vad. mikologu.

Mikorizė (iš gr. mykės ‚grybas' ir rhiza ‚šaknis') grybų simbiozė su įvairių augalų šaknimis. Papėdinių grybų micelis apipina šaknigalius veltiniškai arba retai voratinkliškai susitelkdamas toje dalyje, kur būna šaknų plaukeliai. Esama išorinės (ektotrofinės) m., kai micelis yra tik paviršiuje, ir vidinės (endotrofinės) m., kada jis siekia žievės celių vidų. Yra augalų su įaugusiu miceliu į sėklas. Išorinė m. sutinkama ypač ant medžių šaknų, pvz. pušų, eglių, maumedžių, ąžuolų ir taip pat orchidinių augalų, o vidinė m. dažna mėlynių, bruknių, girtuoklių, viržių, paparčių šaknyse. Pereinamosios m. randama uosiuose, beržuose. Grybas per micelį paprastai gauna iš augalo organinių medžiagų ir iš dirvos perduoda pvz. azotines ir kt. medžiagas. Pasitaiko, kad grybas savo bendrininkui suteikia vitaminų, sakysim, kai kuriems orchidiniams, be kurių jų sėklos nedygsta; orchidiniai (žeminiai) iš viso be grybo micelio dalyvavimo blogai vystosi. Tačiau šiame simbioziniame bendravime ne visuomet išlaikoma pusiausvyra, dar labiau, pvz. su bechlorofiliniais augalais, kur jis jau tampa parazitinis. Manoma, kad m. aukštesnės organizacijos augalams yra naudinga. *K.Rgl.*

Mikozė (iš gr. mykės ‚grybas') bendras pavadinimas įvairių žmogaus ir daugelio gyvulių ligų (dažniausiai odos), kurias sukelia parazitinių grybelių įsiskverbimas į organizmą.

Mikro... (gr. ‚mažas') 1. sudurtiniuose žodžiuose reiškia susijimą su labai mažais daiktais arba su prietaisais mažiems daiktams stebėti ir matuoti; pvz. mikroorganizmai, mikrometras, mikroskopas; 2. fizikoje — priešdėlis vienai milijoninei vieneto daliai išreikšti, pvz. mikromas — viena milijoninė omo (žr.) dalis, mikrovoltas — viena milijoninė volto (žr.) dalis ir pn.

Mikroanalizė (iš gr. mikros ‚mažas' ir analysis ‚suskaidymas, išnagrinėjimas') cheminė analizė, kur tyrimui vartojami maži medžiagos kiekiai, pavyzdėliai, pvz. nuo 15 iki 1 miligramo, o kartais net ir mažiau, vos vienas ar keletas mikrogramų. Kaip ir analizinėje chemijoje, m. skirstoma į kokybinę ir kiekybinę analizę, o jos savo keliu dar į neorganinę m., organinę m. ir t.t. M. priemonės labai įvairios. Kokybinėje neorganinių medžiagų m. su kapiliariniu vamzdeliu padedamas lašelytis tiriamosios medžiagos ant stikliuko ir greta kitas lašelis reagento (reaktyvo), abu lašeliai suleidžiami krūvon, ir per mikroskopą stebima, ar atsiranda nuosėdų, kokia jų kristalų forma, spalva ir kt. Lyginant su jau žinomomis medžiagomis galima spręsti, kas buvo nežinomoje tiriamoje substancijoje. Medžiagoms sverti m. vartojamos mikrosvarstyklės bei kiti mikrotechnikai pritaikyti indai bei aparatai. M. labai svarbi tirti vitaminams, hormonams ir kt. biologinėms medžiagoms, pasitaikančioms labai mažais kiekiais organizmuose. *P.Jc.*

Mikrobas (gr. mikros ‚mažas' ir bios ‚gyvybė') smulkiausias augalinės ar gyvūninės kilmės organizmas, įžiūrimas tik pro mikroskopą. Daugelis m. sukelia organinių medžiagų rūgimo, puvimo ir irimo reiškinius, užkrečiamąsias ligas ir t.t. M. pava-

dinimas daugiausia taikomas patologinėms bakterijoms.

Mikrobicidas (iš gr. mikros ‚mažas', bios ‚gyvybė' ir lot. coedere ‚naikinti') mikrobus naikinamieji veiksniai.

Mikrobiologija (gr.) biologijos mokslas, tiriąs smulkiausius organizmus, arba mikrobus.

Mikrobiota (gr.) mikroskopinė tam tikros srities (vietos) augalija ir gyvulija.

Mikrobiozė (gr.) mikrobinis apkrėtimas, ligos mikrobų sukeltos.

Mikrochemija (gr.) mokslas, tiriąs chemines reakcijas mažiausiuose medžiagos kiekiuose. M. yra mikroanalizės (žr.) dalis. M. cheminės reakcijos atliekamos vartojant normalius chemijos darbo metodus, tik reakcijos eiga ir produktai dažniausiai stebimi mikroskope (žr. mikroskopija, cheminė). M. metodais naudojantis buvo aptikti dirbtiniai chem. elementai neptunis ir plutonis (Neptunium, Plutonium), nors tuo laiku (1942) tebuvo turima tik miligramo dalis tiriamosios medžiagos.

Mikrocitai (gr.) nenormalūs, labai maži raudonieji kraujo rutulėliai.

Mikroekonomika (iš gr. mikros ‚mažas' ir oikonomia ‚ūkio valdymas') ekonominės studijos arba statistiniai duomenys, analizuoją paskirų žmonių grupių socialinius arba ekonominius reiškinius, o taip pat tų grupių santykius su paskirų ekonominių gėrybių grupėmis, pvz. cukraus pasiūlą, darbo jėgos paklausą žemės ūkyje, automobilių pramonės darbininkų uždarbius. M. yra priešybė makroekonomikai (žr.).

Mikrofaradas elektros imlumo vienetas, milijoninė farado (žr.) dalis.

Mikrofilmas žr. Kopijavimas.

Mikrofizika (gr.) fizikos mokslo šaka, tyrinėjanti atomus ir molekules.

Mikroflora plika akimi nematomų kurios nors teritorijos augalų visuma.

Mikrofonas (iš gr. mikros ‚mažas' ir phōnē ‚garsas') prietaisas garso virpesiams paversti į atitinkamus elektros srovės kitėjimus grandinėj. Pagal veikimo principus m. gali būti suskirstyti į dvi gausingas grupes: 1. Amplitudiniai m. ir. greitiniai m. Amplitudiniuose m. garso bangos virpina membraną, ir tuo būdu sukurtos elektrovaros jėgos dydis grandinėje priklauso membranos įvirpinimo stiprumo, atseit, nuo jos įlinkimo amplitudės. Greitiniuose m. sukurtos elektrovaros jėgos dydis priklauso nuo m. virpinamos membranos slinkimo greičio. M. įtaisomi įvairiausiais būdais, pritaikant įvairiausius fizikos reiškinius. Paprasčiausi, seniausi ir daugiausia vartojami yra angliniai m., kuriuose garsinių bangų įvirpinta membrana keičia atitinkamam dėkle anglinių grūdelių glaudumą, ir tuo būdu keičiasi grandinės varža, taigi atitinkamai kitėja ir elektros srovė. Kondensatoriniuose m. garsinės bangos, veikdamos kondensatoriaus plokštelę, kaip m. membraną, keičia dielektriko storį, taigi imlumą ir elektros potencialų skirtumą tarp kondensatoriaus plokštelių. Kristaliniai m. veikia piezoelektrinio efekto principu, atseit, garso bangoms veikiant kristalą, jo paviršiuose sukeliama atitinkamai kitėjanti elektrovaros jėga. Greitinių m. grupei priklauso dinaminiai ir juostiniai m. Dinaminiam m. garso bangos virpina

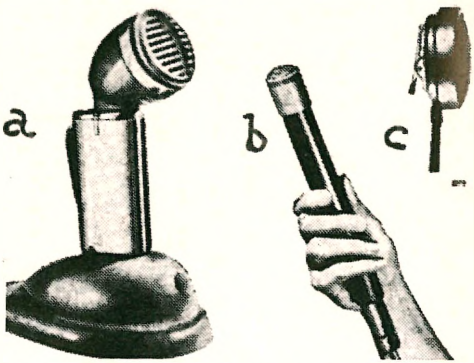

Mikrofonas: a. anglinis, b. dinaminis ir c. kristalinis

lengvą ritę, kuri nardo magnetiniam lauke, ir tuo būdu suinduktuojama elektrovaros jėga, kuri atitinka garso bangų dažnumą bei stiprumą. Juostiniai m. turi stiprų magnetinį lauką, kuriame virpa lengvai banguota juostelė. Žiūrint paskirties bei techninių reikalavimų, m. gaminami įvairiausių išvaizdų ir konstrukcijų. M. esti staliniai, rankiniai, kilnojami, nešiojami, saginiai (sagos pavidalo) ir pn. Jie būna vienpusiai, abipusiai arba vispusiai, atseit, priima garsus iš vienos, abiejų arba iš visų pusių. Didelio ūžesio aplinkoje (pvz. lėktuve) vartojami specialūs kontaktiniai m., kurie būna priglausti prie lakūno kaklo raumenų arba prie lūpų. Tokie m. įvirpinami betarpiškai, per sąlytį tarp membranos ir virpančio kūno (raumens ar pn.). Tuo pačiu kontakto principu veikia ir muzikinių instrumentų m. Geri m. turi gerą

(plačią) dažnuminę charakteristiką, t. y. įvairius garso dažnumus vienodai jautriai priima ir atverčia į elektrinius virpesius. Paprastai angliniai m. priima bei atsiliepia dažnumams nuo 100 c/s iki 7000 c/s; geri dinaminiai ir juostiniai m. — nuo 30 c/s iki 15.000 c/s. *A. J.*

Mikrofotografija mikroskopinių objektų fotografavimas, vykdomas mikroskopu, sujungtu su fotografine kamera.

Mikrogamija žr. Merogamija.

Mikrokefalija (iš gr. mikros ‚mažas' ir kephalē ‚galva') nenormalus galvos, ypač smegenų dėžės, mažumas. Mikrokefalų kaukolės talpumas siekia iki 1350 cm^2. Mikrokefalams priklauso Australijos čiabuviai, bušmėnai ir tasmaniečiai.

Mikroklimatas (gr.) klimato ypatybės nedideliuose plotuose, matuojamuose kilometrais arba dešimtimis kilometrų, sąlygojamos vietovės specifikos (miškas, laukas, pieva, pelkė, krantas, vandens plotas, nuolydžio kryptis, kiek apsaugota nuo vėjo ir t.t.). M. apima oro reiškinius 1,5–2,0 m aukštyje nuo žemės paviršiaus. M. skiriasi nuo bendrojo klimato didesniu oro temperatūros ir drėgnumo svyravimu ir mažesniu oro judėjimu. M. yra labai svarbus augalų ir gyvulių gyvenime, tačiau jis tuo tarpu per menkai pažintas, nes paprastai klimato nustatymo instrumentai ir metodai dar neleidžia nustatyti m. duomenų. Su m. yra susijusi dirvožemio bei jo kultivavimo įtaka augmenijai, pvz. žemės dirbimas, drenavimas, tręšimas, irigavimas, sniego danga ir kt. *A. M-kis.*

Mikroklinas kalio-natrio lauko špatų pogrupės mineralas, vienodos cheminės sudėties su ortoklazu. Žr. Lauko špatas.

Mikrokokai (iš gr. mikros ‚mažas' ir kokkos ‚grūdas') kokinių (Coccaceae) šeimos mikroorganizmai, bakterijos (žr.). M. yra apvalios ar kiaušinio formos. Randami poromis, ketveriukėmis, bet nesutinkami grandinėlių pavidalo, kaip streptokokai, ar vynuogių kekių formos, kaip stafilokokai. Vešliai auga ant paprastų maistinių dirvų. Kai kuriais atvejais gamina gelsvą pigmentą. Pasižymi labai silpnomis fermentacinėmis savybėmis. M. dažniausiai yra saprofitai (žr.), todėl retai būna žmonių ar gyvulių susirgimo priežastimi. *D. Js.*

Mikrokosmas (iš gr. mikros ‚mažas' ir kosmos ‚pasaulis, visata') 1. f i z i k o j e — mažųjų dydžių, atomų pasaulis: molekulos, atomai, neutronai, protonai, mezonai. Pvz. stipriai padidinamu mikroskopu kraujo ląstelėje įžiūrėtume daugybę atskirų, toli vienas nuo kito esančių mažyčių kūnelių — molekulų. Pasinaudoję dar stipresniu padidinamuoju prietaisu, galėtume pamatyti, kad tos molekulos nėra ištisinės, bet turi branduolį, apie kurį skrieja mažyčiai taškeliai-elektronai, kaip planetos apie saulę. Kadangi visata su jos didžiuliais kūnais vadinama didžiuoju pasauliu - makrokosmu, šiam mažajam molekulų ir atomų pasauliui prigijo m. vardas. *M.Kr.*

2. f i l o s o f i j o j e — žmogui taikytas antikinės filosofijos terminas, simbolizuojąs pažiūrą, kad žmogaus dvasios bei kūno darnumas yra lyg iškarpa kosme (žr.) ar, koreliatyviai, mikrokosme glūdinčio dėsningumo, į kurį ir m. yra organiškai įglaustas. Kita prasme, žmogus yra m. savo pažinimo galių dėka, kurios atspindi išorinį pasaulį. M. sąvoka išaugo klasikinės kosmo sąvokos šešėly, kai helenistinė graikų, o jos įtakoje ir romėnų, filosofija išskirtinai nusikreipė į žmogų ir jo etines problemas. M. sąvoka dar kurį laiką atgijo naujųjų amžių pradžioje, ypač pas Paracelsą, bet ją netrukus nustelbė subjekto metafizika.

A. Meyer, Wesen und Geschichte der Theorie von Makro- und Mikrokosmos 1900. *V. Dn.*

Mikrokristalinis smulkiakristalinis, susidedąs iš smulkiausių kristalų (žr.). Terminas taikomas toms kristalinėms uolienoms, kurių sudedamosios dalys yra tiek smulkios, jog neišskiriamos paprasta akimi, bet įžiūrimos tik pro mikroskopą.

Mikrolitai (iš gr. mikros ‚mažas' ir lithos ‚akmuo') 1. mineralogijoje — smulkūs kristalėliai išsiveržtinėse mikrokristalinėse ar pusiaukristalinėse uolienose; įžiūrimi tik per mikroskopą; 2. proistorės moksle — smulkučiai, dažnai geometrinės formos titnaginiai dirbiniai. Jų ypač daug vad. tardenuazinėje (Tardenoisien) kultūroj ir kt.

Mikromanometras jautrus manometras (žr.) nežymiems slėgimo skirtumams matuoti.

Mikromas milijoninė omo (žr.) dalis.

Mikrometras (gr.), arba mikrometrinis sraigtas, įrankis matuoti nedidelius ilgius arba atstumus iki kelių tūkstantųjų dalių mm tikslumo. M. veikimas paremtas sraigto pasistūmėjimo pirmyn proporcingumu jo pasisukimo kampui. Sraigtas SE vamzdelyje C stumdo stiebelį D, ku-

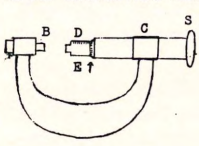

Mikrometras

riame padaryti skersiniai brūkšneliai per vieną milimetrą vienas nuo kito. Sraigtas S padarytas taip, kad jį pasukus 360° stiebelis D pažengia vieną milimetrą. Privarius stiebelį B iki pentelės B, sraigto SE kairiajame gale esąs išilginis nulinis brūkšnelis turi sutapti su tokiu pat išilginiu stiebelio brūkšneliu; tuomet stiebelio skersinis brūkšnelis rodo O ilgio. Sraigtu stiebelį atitraukus ir tarp B ir D įsprauduš matuojamą daiktą, pasislėpę vamzdelyje padalijimai parodo, kiek sveikų mm turi tiriamo kūno ilgis, o iš sraigto žiedo E, kuris padalytas brūkšneliais į 100 dalių, mato, kiek sraigtas pasuktas virš sveikų kartų. Jei pasislėpusių stiebelio skersinių brūkšnelių yra, sakysime, 8, o sraigto žiedo E nulinis brūkšnelis nusuktas nuo išilginio stiebelio brūkšnelio per 27 daleles, tai daikto ilgis lygus 8,27 mm. Sraigto brūkšneliui tiksliai nesutampant su stiebelio išilginiu brūkšneliu, tą dalį sprendžia iš akies ir prirašo dar trečią ženklą. Kartais daro m., kuriame vienas sraigto apsisukimas stiebelį pavaro 0,5 mm, o sraigto žiedą E padalija į 50 dalelių. JAV praktikoje dažniau sutinkamas m., pritaikytas saviems ilgio matams. Astronomijos tikslams daromi sudėtingesni m., pritaikyti matuoti astronominių įrankių skritulių padalijimus, dangaus kūnų atstumus gautoje fotografijoje, atstumus spektrogramose. Pastarųjų yra keli tipai: Repsoldo, Askania-Berke, Šlezingerio, stereokomparatorius, blinkkomparatorius. *M.Kr.*

Mikronas (gr. mikron ‚mažas') metrinės matų sistemos ilgio vienetas, lygus tūkstantajai milimetro daliai. Santrumpą vietoje mkm naudoja μ (žr. Metrinė sistema).

Mikronezija grupė salynų Pacifike (Okeanijoj), į š. nuo pusiaujo ir į v. nuo Polinezijos. M. apima Marianus, Karolinus, Maršalo, Gilberto salynus, Palau, Nauru ir Banebos salas, iš viso 3420 km². Marianai, Kusaie, Jap, Palau, Ponape ir Truko salos yra vulkaninės kilmės; Nauru, Banebos ir Fais salos yra iškilę atolai, o kitos salos — paprasti atolai. Ligi 1885 M. buvo Ispanijos, vėliau, išskyrus Guamą, Vokietijos protektorate, nuo 1920 Japonijai pavestas Tautų Sąjungos mandatas, nuo 1945 JAV mandatas, bet Gilberto ir Nauru salas valdo britai.

Mikroorganizmai smulkiausi vienacelini organizmai, su nežymia išimtimi plika akim neįžiūrimi (1–200 mikronų). Jų esama pirmuonių (Protozoa), dumblių, grybų tarpe. Prie m. priskiriami taip pat virusai, bakterijos, raketsijos (Rackettsiae).

Mikropilė (iš gr. mikros ‚mažas' ir pyle ‚vartai') 1. botanikoje angelė tarp sėklinių sėklapradžio apdangalų, pro kurią įsiskverbia žiedadulkių vamzdelio galiukas su apvaisinančiomis spermomis (žr. Žiedas); 2. biologijoje kai kurių gyvūnų kiaušinių apvalkalėlyje skylutės, pro kurias į kiaušinius patenka spermatozoidai.

Mikroreljefas (iš gr. mikros ‚mažas' ir it. rilievo ‚iškiluma') smulkios reljefo formos su nežymiais aukštumo svyravimais (dažnai išreikštais metro dalimis), kurios yra šalies bendros struktūros atskiros detalės. Yra skiriamos teigiamos m. formos (nežymus kalvotumas, kauburiuotumas, kemsuotumas ir kt.) ir neigiamos (daubelės, lomelės ir įvairūs kiti įdubimai). M. priešybė — makroreljefas (žr.).

Mikroskopas (iš gr. mikros ‚mažas, smulkus' ir skopeō ‚žiūriu') optinis prietaisas, skirtas plika akimi neįžiūrimiems objektams stebėti padidintu pavidalu. Normali akis iš 25 cm atstumo negali atskirti dalelių, jei jos viena nuo kitos nutolusios mažiau kaip per 0,08 mm, — jos susilieja į vieną. Tačiau tyrinėtojui dažnai tenka susidurti su tokiais smulkiais objektais, kurie mažesni už tą ribą, pvz. ląstelės, bakteri-

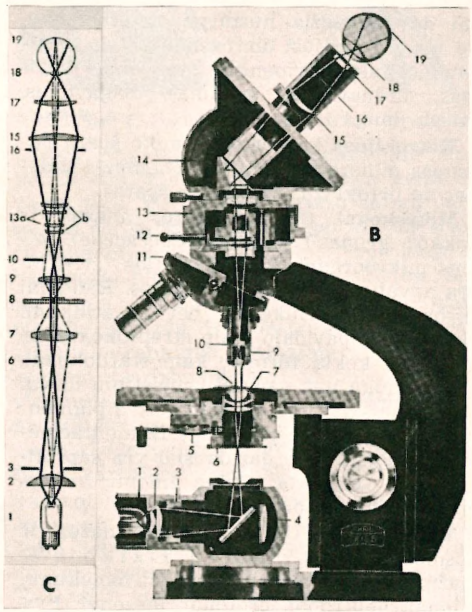

Binokuliarinio mikroskopo piūvis B ir C

jos, kūno sudėtinės dalelės. M. yra kiekvienas padidinąs lęšis, kuris buvo žinomas daugiau kaip prieš 2000 metų. Bet tokio m galia yra nedidelė, tad jį dabar paprastai m. nevadina. Efektyvus padidinimas gaunamas kelių lęšių kombinacija, kurią ir vadina m. Tos lęšių kombinacijos savybė buvo žinoma italų ir olandų stiklų šlifuotojams dar XVI a. pabaigoje: 1590 Zacharijui Jansenui pirmajam pasisekė lęšius atitinkamai suderinti. Tikrąjį m., pagal žiūrono principus, pirmas įtaisė 1610 italų mokslininkas G. Galilei. To m. objektyvas buvo teigiamas lęšis, o okuliaras — neigiamas (žr. Lęšis). 1677 pasiekta 300 kartų padidinimo. XVIII a. pradėta teoretiniai pagrįsti m. konstrukciją. 1752–53 L. Euleris sudarė teoriją, kaip išvengti sferinės ir chromatinės aberacijos (žr.). Tąja teorija pasiremiant, 1808 pagamintas pirmasis trijų lęšių achromatinis objektyvas. 1827 italų mokslininkas G. B. Amici sugalvojo užpildyti erdvę tarp objektyvo ir stebimo kūno skysčiu ir tuo žymiai sumažino sferinę aberaciją; tą objektyvą pavadino i m e r c i n i u. 1872–73 E. Abbe teoriniai darbai davė pagrindą objektyvo konstrukcijai ir apšvietimui, ir tuo pačiu pagrindą šių dienų m. konstrukcijai. Toliau sekė apšvietimo pagerinimai ir stebėjimui pritaikyti ultravioletiniai spinduliai. Tuo moderniuoju optiniu m. pasisekė pamatyti daiktus, kurių skersmuo siekė 0,2–0,4 mikrono, atseit, pusės šviesos bangos ilgio. Tolimesniam padidinimui užkirto kelią šviesos banginė prigimtis. Paveiksle A parodytas šių dienų binokularinis (dviakis) m. su apšvietimo įranga. Paveiksle B duotas jo piūvis su apšvietimo bei matymo takais, kurie atskirai paryškinti brėžinyje C. Pagrindinės m. konstruktyvinės dalys yra: a. 1–4 šviesos šaltinis ir su juo susiję lęšių bei veidrodžių deriniai spinduliui į stebimąjį objektą (8) nukreipti; b. objektui patalpinti stalelis, kuriame yra glaudžiamųjų optinių stiklų sistema spinduliams vertikaliai nukreipti per objektą į objektyvą 9–10; c. kintamieji objektyvai šio tipo m. yra bent keturi; jie valdomi ir pasirenkami pagal padidinimo reikalą; d. okuliaras, jo lęšių sistema 15–17, duoda galutinai padidintą objekto vaizdą. 18–19 vaizduojama akis, kur per lęšelį vaizdas atsispindi ragenoje (19).

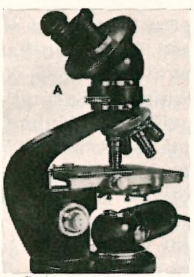

Binokuliarinis mikroskopas

M. daromi specialiai pritaikyti įvairiems darbams: biologiniams, mineraloginiams, kristalooptikai, metalų struktūrai, kampų atskaitymui astronominiuose, geodeziniuose ir kituose įrankiuose. XX a. pradžioje išrastas kelis šimtus kartų galingesnis elektroninis m. (žr.). *M.Kr.*

Mikroskopas (lot. Microscopium) mažas pietų dangaus pusrutulio žvaigždynas, susidedąs vien tik iš silpnų žvaigždžių, guljs tarp Ožiaragio, Šaulio, Indėno, Gervės ir Pietinių Žuvų žvaigždynų.

Mikroskopija paprasta akimi neįžiūrimų daiktų tyrimas mikroskopo pagalba ir mikroskopinių preparatų paruošimo būdai. C h e m i n ė m. yra mikrocheminės technikos dalis, parodanti, kaip panaudojamas mikroskopas įvairioms problemoms spręsti. Ji susidaro iš paruošiamųjų darbų (nuosėdų pagaminimo, preparatų dažymo, tiriamosios medžiagos išsklaidymo atitinkamame skystyje ir t.t.), paties tyrimo ir pagaliau nuotraukų pagaminimo. Turint reikalą su kristalinėmis nuosėdomis ir, apskritai, kristalizacija, vartojamas poliarizacinis mikroskopas. Cheminė m. plačiai naudojama analizinėje chemijoje, fazių procesams ir fazių pusiausvyrai. tirti. Žr. dar Mikrochemija. *P. Jc.*

Mikrosociologija (iš gr. mikros ‚mažas', lot. societas ‚draugija' ir gr. logos ‚sąvoka, mokslas') visuomenumo (sociabilumo) lyčių mokslas, skirtinas nuo makrosociologijos — visuomeninių sąrangų mokslo. Visuomenumo lytys (pvz. masė, bendruomenė, bendravimas) sudaro patį bendriausią abstraktų visuomenės tipą, kuris reiškiasi visose, net mažiausiose grupėse (abstrakčiai-konkretus tipas) ir visose globalinėse visuomenėse (konkretus tipas), tačiau savo sąrangos neturi ir negali turėti. Kadangi visi trys visuomenės tipai yra faktiškai tikrovėje susiję, todėl m. ir makrosociologija viena kita remiasi ir pasipildo. Kiekvienas visuomeninis vienetas yra tikras visuomenumo lyčių mikrokosmas. Skiriame spontanišką visuomenumą nuo organizuoto, kuris reiškiasi simboliais, institucijomis ir pn. Spontaniškas visuomenumas gali būti tarpusavės priklausomybės apraiška (‚santykiai su kitais') arba remtis tarpusave penetracija (sutelktinė sąmonė ‚mes' — masė, bendruomenė, bendravimas). Be to, reikia

skirti pasyvų ir aktyvų visuomenumą. Mikrosociologinius reiškinius matematinių metodų pagalba nagrinėja sociometrija.

G. Gurvitch, La Vocation actuelle de la Sociologie I. Sociologie différentielle ²1957; *A. Cuvillier,* Manuel de Sociologie 1950. *K. J. Čg.*

Mikrosòmos (iš gr. mikros ‚mažas' ir sōma ‚kūnas') grūdeliai protoplazmoj (žr.).

Mikrosporángė (gr.) botanikoje sporangė, išugdanti mikrosporas (žr.), pvz. sėklinių augalų kuokelių dulkinė. Plg. Žiedas.

Mikrosporofilas (iš gr. mikros ‚mažas' ir phyllon ‚lapas') pakitęs augalų lapas, ant kurio išsivysto mikrosporangės (žr.).

Mikrosporos (gr.) botanikoje nedidelės sporos, išugdančios vyriškąjį polaiškį (protalį) su lytinėmis (sperminėmis) celėmis. Plg. Žiedas.

Mikrostruktūra (iš gr. mikros ‚mažas' ir lot. structura ‚sandaras') metalų, uolienų struktūra, įžiūrima tik pro žymiai didinantį mikroskopą.

Mikrotermas (iš gr. mikros ‚mažas' ir thermos ‚šiltas'), arba mikroterminis augalas, reikalaująs 0°–14°C vidut. metinės temperatūros. Augalai reikalingi didesnės šilumos vad. m e z o t e r m a i s ir didžiausios — m e g a t e r m a i s.

Mikrotìpija (iš gr. mikros ‚mažas' ir typos ‚atspaudas') pro mikroskopą padarytos fotografijos reprodukcija (nuotrauka arba atspaudas).

Mikrotomas (iš gr. mikros ‚mažas' ir tomē ‚piūvis') instrumentas augaliniams ir gyvuliniams mikroskopiniams preparatams ruošti. M. tikslas atpiauti labai plonas audinių nuopiovas mikroskopiniams stebėjimams. Prieš tai audinys įmerkiamas į sutvirtinančią medžiagą, paprastai į parafiną. Daromi ir tokie m., kuriais piaustomi užšaldyti audiniai.

Mikrovoltas milijoninė volto (žr.) dalis.

Miksedema (iš gr. myxa ‚gleivės' ir oidema ‚patinimas') konstitucinis organizmo sutrikimas, pasitaikąs tarp suaugusių ir vyresnio amžiaus vaikų dėl skydinės liaukos atrofijos, jos pašalinimo ar dėl kitų harmonams susidaryti atsiradusių kliūčių. Būdingi pakitimai: veidas ir rankos paburkusios, reti plaukai, padidėjęs jautrumas temperatūros svyravimams, lėta ir šiurkšti kalba, apatija, lėtas pulsas, širdies išsiplėtimas, protinis atsilikimas ir kt.

Miksobakterijos (iš gr. myxa ‚gleivės' ir baktēria ‚lazda, lazdelė') bakterijos, paprastai į gleivėtą masę susijungusios lazdelės. Aptinkamos dirvožemyje, mėšle ir kt.

Miksomicetai (iš gr. myxa ‚gleivės' ir mykēs ‚grybas') gleiviagrybiai, žemesnieji organizmai, kurių kūną sudaro daugiabranduolinė protoplazma, sugebanti judėti. M. aptinkami ant pūvančių augalinių liekanų, senų kelmų ir kt. Kai kurie m. yra augalų parazitai.

Mikstūra (lot. mixtura ‚junginys, mišinys') vaistinis mišinys, skysti vaistai iš kelių medžiagų.

Mikšas Jurgis (1862 III 18) Virkyčiuose, Šilutės aps. — 1903 V 1 Labguvoje) aušrininkas, M. Lietuvos veikėjas. 1875–78 mokėsi Tilžės gimn. ir apvokietėjo, vėliau iki 1883 ūkininkavo pas tėvus Sauguose. A. J. Vištalio paveiktas, pasijuto lietuvis, iš Georg Mickschas virto J. Mikšu, kur tik galėjo, išskutinėjo iš dokumentų suvokietintą pavardę ir toliau tepasirašinėjo lotyniškomis raidėmis lietuviškai M. J. Basanavičiui 1883 ėmus leisti Aušrą, nusikėlė į Ragainę ir mokėsi raidžių rinkėju, kad ‚naudingesnis lietuviams būtų'. Čia rinkdamas Aušrą, 2–4 nr. pasirašė jos atsakinguoju red. Po to paliko Ragainę ir išvyko pas M. Davainį-Silvestraitį į Žemaičius. 1884 V J. Šliūpas jį vėl sugrąžindino prie Aušros į Ragainę, ir M. Aušrą redagavo iki 1886 4 nr., nors tuo metu atsakinguoju red. pasirašinėjo M. Jankus. Prie Aušros dirbdamas, M. įkalbėjo J. Siebertą leisti D. ir M. Lietuvai suartinti laikraštį ‚Niamuno Sargą', kurį 1884–85 jis redagavo, o 1885 XII — 1886 VI ir leido. ‚Niamuno Sargui' ir ‚Niamuno Sargo Lietuviškoms Kalendroms' daug medžiagos ėmė iš Aušros, todėl daug kam atrodė esąs parsidavęs ‚rusams ir didlietuviams'. Šie netikėti kaltinimai pakirto jo laikraštį ir sužlugdė vienybės mintį, tačiau M. ir toliau liko vietos lietuvybės gaivintojas ir vienybės puoselėtojas. Lietuvybei gaivinti 1885 M. su kitais įsteigė Birutės d-ją ir buvo jos pirm. 1885 XI, tėvų padedamas, Tilžėje pirko lietuvišku raidynu spaustuvę, kur spausdino Aušrą ir ‚Niamuno Sargą', bet 1886 VI 24 turėjo ją parduoti E. Weyeriui, kurią paskui atpirko J. Schoenkė. Palaužtas šio nepasisekimo, M. išvyko į Labguvą, kur buvo teismo liet. k. vertėju. Šimkaus slapyvardžiu rašinėjo Aušrai, jos kalendo-

J. Mikšas

riams, Lietuvininkų Balsui ir kt. Paruošė ir atskirai išsp.: Prospektas Auszra 1884, Niamuno Sargo Lietuviszkos Kalendros 1885, Įstatai Lietuwiszkosios Draugystės ‚Byrutes' 1885, Trumpas Atsiszaukimas... 1886, Atsiliepimas ant pono Jankaus užpuolimo visuotiname susiejime lietuviszkos draugystes Byrutes 1886, Ant atminimo susiejimo lietuwiszkos draugystes ‚Byrutes' Naujojoje 17 d. sausio 1886 (dainų rinkinys, kuris dažnai minimas Birutės dainų vardu). Išvertęs išsp. J. Markaus Priwatiszkas Testamentas 1900.

(A. Bruožis) Prabočių Anūkas, Maž. Lietuvos buvusieji rašytojai 1920; *Vc. Biržiška,* Iš lietuviškosios laikraštijos praeities (Bibliografijos Žinios 1932 nr. 2); *K. Gudaitis,* Lietuviai evangelikai 1956. *K. Gdt.*

Mikšienė-Arlauskaitė Zuzana žr. Arlauskaitė-Mikšienė, Zuzana.

Mikšys 1. Jonas (g. 1904 XI 24 Gustonių k., Naujamiesčio vls., Panevėžio aps.) mokytojas. 1926 baigė Panevėžio mokytojų seminariją, 1926–44 Mažemių pradžios mokyklos mokytojas ir ved. Čia vadovavo Jaunųjų ūkininkų rateliui, buvo šaulių būrio valdybos pirm. ir ilgą laiką būrio vadu. 1945 Haffkruge suorganizavo liet. pradžios mokyklą ir jai vadovavo, vėliau Neustadto pradžios mokyklos ved. ir 1948–49 Tremtinių bendruomenės valdybos pirm. 1949 atvyko į Kanadą, kur buvo Šeštadieninės pradžios mokyklos ved. Hamiltone. 1952 Kanados liet. bendruomenės Hamiltono apylinkės valdybos pirm., 1953 švietimo vadovas, 1954–56 Krašto tarybos narys, 1955–57 Krašto valdybos ižd. ir narys, nuo 1956 Tautos fondo atstovybės Kanadoje Hamiltono skyr. pirm. 1955 vienas iš steigėjų Hamiltono liet. bankelio Talka. *St. D.*

2. Peliksas (1892 Pušaloto vls., Panevėžio aps.) veterinarijos gydytojas, seimo atstovas, daugelio ūkinių draugijų veikėjas. Mokėsi Šiaulių gimn. ir I pas. karo metu baigė Varšuvos vet. inst. Grįžęs į Lietuvą, dirbo įvairiose ūkinėse organizacijose, ypač Lietuvos ūkininkų s-goje, kurioje buvo vienas iš steigėjų ir nuo 1919 ilgametis jos pirm. 1920 išrinktas į Steigiamąjį seimą, 1926 III-jo seimo I v.pirm. 1923 IV 18 vienas akc. Maisto b-vės steigėjų, pirmosios valdybos narys ir vėliau nuolatinis valdybos narys, atstovavęs Lietuvos ūkininkų s-gai. 1925 įėjo į Lietuvos Prekybos Rūmus Liet. ūkininkų s-gos atstovu, 1926 Lietuvos ūkiui tirti draugijos v.pirm. ir jos prekybinių su užsieniu sutarčių komisijoje, 1926 vienas iš Lietuvos Cukraus akc. b-vės steigėjų, 1927 Lietuvos ūkininkų s-gos kooperatyvų s-gos valdybos narys ir Liet. ūkininkų s-gos atstovas prie Žemės ūkio m-jos į derinimo komisiją, vėliau veterinaru dirbo įvairiose įstaigose. Ryšium su iškelta Liet. ūkininkų s-gai byla, 1929 kurį metą išlaikytas kalėjime, kartu su kitais šios s-gos vadovybės nariais nuteistas kalėti, atimant ir piliečio teises, bet kuriam laikui praslinkus, paleistas. 1940 paskirtas Vilniaus Maisto skerdyklos vet. gyd., kur buvo ir vokiečių okupacijos metu, slaptai parūpindamas mėsos Vilniaus ligoninėms ir kt. lietuvių maitinimo įstaigoms. 1944 Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungos kariuomenei, M. suimtas, kalintas įvairiuose kalėjimuose, išvežtas Sibiran; dabar Vilniuje. M. daug rašė katalikų ir kt. spaudoje ūkiniais klausimais, kurį metą red. Ūkininką. Veterinarijos klausimais daug rašė Veterinarijoje ir Zootechnijoje iki 1940. Atskirai išsp. Lietuvos ūkininkų s-ga 1919–1925, 1925. *A. Mž.*

3. Povilas (g. 1907 III 30 Natiškių k., Vabalninko vls., Biržų aps.) teisininkas. 1928 baigė Panevėžio gimn., 1933 — VDU teisių fak. Buvo apylinkės teismo teisėju: 1935–37 Raseiniuose, 1937–38 Kaune, 1938–40 Vilkijoje ir 1940–44 Raseiniuose. Būdamas teisėju aktyviai rėmė vietines tautines ir kultūrines liet. organizacijas. Dalyvauja Liet. teisininkų d-joje nuo jos įsikūrimo pradžios. *L. Šm.*

Mikštas Juozas (g. 1913 III 18 Bėgūnų k., Dūkšto vls., Švenčionių aps.) rašytojas. Gyvai reiškėsi Vilniaus krašto lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame darbe. Už tą veiklą 1934 lenkų okupacinės valdžios suimtas ir kalintas Švenčionių kalėjime. Po to pasitraukė į nepriklausomą Lietuvą. Tremtyje gyveno Vokietijoje, po to emigravo į Australiją. Periodinėje spaudoje yra paskelbęs kelis šimtus proginių ir patriotinių eilėraščių, karinių reportažų, prisiminimų ir bendro pobūdžio straipsnių. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1930: Vilniuje — Karvelio slapyvardžiu Vilniaus Rytojuj, Jaunimo Drauge ir Vilniaus Aušroje; nepriklausomoje Lietuvoje — Mūsų Vilniuje, Pavasaryje, Trimite, Savaitėje, Karyje ir kt.; tremtyje — Lietuvių Žodyje, Mintyje, Tėviškės Garse, Žiburiuose, Skautų Aide, Žingsniuose, Vienybėje, Dirvoje, Karyje, Mūsų Pastogėje, Australijos Lietu-

vyje, Gabijos 1954 Literatūros Metraštyje ir kt. Kartais naudoja slapyvardžius: J. Šilainis, J. Mi-tas, J.M., J.M-Š., J. Kovas, J. Šešėlis ir humoristiniams eilėraščiams — Gervazas Maukelė.

Mikuckaitė Ona (g. 1885 III 24 Našukuočių dv., Alsėdžių vls., Telšių aps.) dantų gydytoja. Mokėsi Šiauliuose, Liepojoje, 1910 baigė Petrapilio moterų aukštųjų kursų odontologijos skyrių. Grįžusi į Kauną, 1922 X 11 pakviesta LU odontologijos skyriaus demonstratore, nuo 1927 lektoriaus teisėmis skaitė protezų techniką, nuo 1932 vyr. asistentė. M. dalyvavo odontologų kongrese 1930 Paryžiuje, 1936 Vienoje. Odontologijos klausimais rašė Medicinoje ir Lietuvos dantų gydytojų darbuose. Likusi Lietuvoje.

Mikucki Stanisław (1814 – 1890 VIII 25) lenkas filologas, Muravjovo talkininkas lietuvių spaudą draudžiant. Kilęs iš nusigyvenusių Lomžos gub. bajorų, mokėsi kun. seminarijoje, bet iš ten pašalintas. Vėliau buvo pradžios m-los mokytoju. Gavęs Imperatoriškosios rusų mokslo akad. stipendiją filologijos studijoms, pasiųstas į Lietuvą lietuvių kalbai tirti, bet dėl menko kalbotyrinio pasiruošimo ir visokio netvarkingumo iš tų darbų atšauktas. Po kurio meto pateko bibliotekininku į vyr. Varšuvos biblioteką. A. Hilferdingui 1863 išsp. Litva i Žmud', kur buvo siūloma pritaikyti lietuvių kalbai rusų raidyną, nes tat palengvinsią rusų kalbininkams naudotis lietuviškaisiais raštais. M. tą Hilferdingo siūlymą panaudojo savo karjerai. Per Hilferdingą M. sugebėjo išdėstyti savo siekimus Varšuvoje esančiam valstybės sekretoriui Miliutinui, kuris tuojau laišku (1864 IV 15/27) pasiūlė M. paslaugą Vilniaus generalgubernatoriui Muravjovui, primindamas, kad ‚rusų raidės pabaigs, kas pradėta rusų kardo'. Atkviestas Vilniun, M. paskirtas komisijon lietuvių knygoms rusiškomis raidėmis leisti, kurią sudarė popas A. Petkevičius, J. Krečinskis (žr.), M. ir pradžioje dar L. Ivinskis. M. ir Krečinskis tuojau perrašė graždanka Abecelę žemaitiškai-lietuvišką, kuri Muravjovo įsakymu išsp. 1864. Čia M. straipsnyje apie Vladimiro krikštą Kijeve buvo išspausdinta ‚griekų viera'; tai pastebėjo A. Petkevičius ir apskundė Vilniaus mokyklų apygardos globėjui Kornilovui, kad tą M. žodį žmonės suprasią ne ‚graikų viera', bet katalikui nuodėminga, t. y. ‚griekų' viera. M. išvengęs bausmės ir nebegavęs už visas paslaugas paaukštinimų, išvyko į Varšuvą ir čia 1864 paskirtas Vyriausios Mokyklos (univ.) docentu, kur vėl rūpinosi rusiškomis raidėmis perrašinėti tik Suvalkų gub. lietuvių k. elementorius ir kt. knygutes, tačiau Varšuvoje šioms jo pastangoms nebuvo pritarta, nes čia lietuvius norėta vienų greičiau surusinti, o kitų — lenkinti. Pasirodžius A. Schleicherio paruoštiems Donelaičio raštams, kuriuos išleido Imperatoriškoji mokslų akademija, M. nurodė Miliutinui šį ‚nusikaltimą', o pats Miliutinas carui Aleksandrui II, išgaudamas žodinį caro draudimą vartoti lotyniškus rašmenis bet kokiems, net ir mokslo leidiniams. Taip pat M. 1868 buvo paruošęs pritaikinti rusų rašmenis ir lenkų spaudiniams, bet negavo progos patarnauti. Apie lietuvių k. M. išsp.: Proba litovsko-russkago slovaria (Materialy dlia sravnitelnago slovaria IV 1851, 170–176), Otvety vtoromu otdieleniju Imp. Akad. Nauk o filologičeskom putešestvii po Zapadnym Krajam Rossii (Izv. Akad. Nauk, 3–4 sąsiuvinis 1855–56; 56 psl. lietuvių žodžių etimologijos; išsp. ir atskirai), O litewskich imionach własnych (Gazeta Warszawska 1857 nr. 64), O primenenii russkoj azbuki k Litvskomu jazyku... 1866 (Etnogr. otdiel. Imp. Russk. Geograf. Obšč. 1866), Sootvestvije zonkov ě (ai) i (in), kak gortannogo i nosovogo usilenija korennoj glasnoj (Žurn. Min. Nar. Pros. 1870, 196–203 psl.; lietuviški žodžiai visi rusų raidėmis), Litovskaja chrestomatija (iš K. Sirvydo Punktai Sakymų; visa perrašyta rusiškomis raidėmis; Varš. Univ. Izv. 1878 nr. 3; atspaudas 24 psl.) ir kt.

Mitteilungen der Lit. liter. Gesellschaft 1892; *Lamanskij* (Živaja Starina 1890); *M. Jančuk*, Etnogr. Obozr. 1890 nr. 4; *J. Boudouin de Courtenay*, Kwestya alfabetu litewskiego 1904; *J. Tumas*, Lietuvių literatūra rusų raidėmis 1924; *K. Korsakas*, Mėginimas įvesti rusų raides į lietuvių ir latvių raštus (XXVII knygos mėgėjų metraštis I, 1933, 51–72; *J. Matusas*, Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas 1937; Kovos metai dėl savosios spaudos 1957. *A. Mž.*

Mikuckis 1. Antanas (1749–1811) Lietuvos pijoras, rašęs politiniais ir valstybiniais klausimais. Išleido Vilniuje: Mowy o kształcie i własnościach różnych krajów rządów 1774, Krótkie zebranie geografii naturalnej, politycznej i historycznej 1776, Nieszczęśliwość troskliwnych zawsze scenicznym sposobom wyrażona 1777.

2. Juozas (g. 1891 IX 20 Zauniškių k., Vilkijos vls., Kauno aps.) poetas, karininkas. Nuo 1901 lankė Kauno gimn., 1910

baigė realinę gimnaziją Petrapilyje. Kilus I pas. karui, 1916 įstojo į Petrapilio karo mokyklą, kurią baigė jaun. ltn. laipsniu. 1931 Kaune baigė Aukštesniąją policijos m-lą. 1917–18 liet. dragūnų diviziono organizatorius ir vadas Rusijoje. Organizuodamas tą diviziona, M. įdėjo daug energijos ir triūso, stengėsi ją parvesti nepriklausomon Lietuvon. 1918 stojo savanoriu Lietuvos kariuomenėn. 1918–20 pirmasis Kauno karo komendantas, 1920–22 IV-sios pėst. divizijos štabo virš. Būdamas Kauno karo komendantu, savo nurodymais padėjo likviduoti įvairius pasikėsinimus prieš Lietuvos nepriklausomybę: lenkų POW, lenkų ‚Babtų respubliką', vokiečių spartakų išsišokimus ir kt. Taip pat nemaža prisidėjo ir prie Lietuvos kariuomenės organizavimo. M. pastangomis pradėta organizuoti 1 husarų pulkas, 5 ir 7 pėst. pulkai. 1922–24 M. buvo Lietuvos Rytų partizanų vadas, pasižymėjęs nepaprastu kovingumu ir drąsa. Be to, kurį laiką jis buvo pasienio milicijos vadas ir pasienio policijos mokyklos virš. Vadovaudamas Lietuvos Rytų partizanams, M. nemaža prisidėjo, kad Širvintos, Giedraičiai ir kt. vad. neutralios zonos vietovės atiteko nepriklausomai Lietuvai. Vėliau M. paskirtas Kauno aps. policijos vadu ir tas pareigas ėjo iki 1932. Čia jo sudarytas ir priimtas aps. policijos nuovadų reorganizavimo planas valsčių ribose. 1932 pasitraukęs pensijon, daugiausia gyveno savo ūkyje Zauniškių k. 1940, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, VII mėn. pabaigoje suimtas ir kalintas Kaune iki 1941 III 20. 1945–49 gyveno Braunschweige, kur 2 m. buvo liet. komiteto pirm., aktyviai prisidėjęs prie Maironio vardo gimn. įsteigimo Braunschweige. 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Baltimorėj, Md.

J. Mikuckis

Kaip poetas M. pradėjo reikštis 1907. Savo poezija jis bendradarbiavo šiuose žurnaluose ir laikraščiuose: Viltyje, Vaivorykštėje, Laisvajame Žodyje, ėjusiame Rygoje (1917 buvo red. narys), Vienybėje, Šaltinyje, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose, Sekmojoj Dienoj, Lietuvoje, Rygos Garse, Praduose ir Žygiuose, Trimite, Vejoje, Karyje, Žiburiuose, Drauge, Vienybėje (Bruklino), Švyturyje, Dienose, Iliustruotoje Lietuvoj ir kt. Atskirai išleisti šie M. poezijos rinkiniai: Pirmosios dainos 1910, Aušrant, dvi laidos — 1912 ir 1919, Didvyriai ir smulkmenos 1915, Aušros rasos 1920, Vakaro kaukės 1924, Laukuose 1926, Dienų grandys 1932, Svetimose viršūnėse 1946 (rotatorium) ir Lyrikos kraitis 1954.

M. priklauso F. Kiršos, V. Putino-Mykolaičio, K. Binkio, B. Sruogos ir P. Vaičiūno liet. poetų kartai. Kad ir būdamas įsijungęs į nepriklausomos Lietuvos laisvinimo kovas, vėliau į valstybės administracinių įstaigų organizavimą, M. skyrė laisvalaikius kūrybai. M. yra jausmo, širdies poetas. Jo kūryboje nuolat suskamba minoras — ilgesys ir nuliūdimas, kontrastai tarp svajonės ir tikrovės. M., greičiausiai dėl laiko stokos, nesidėjo į jokią mūsų literatūrinę srovę, net į savo gero bičiulio K. Binkio Keturis Vėjus. Jo eilių forma yra klasikinė, paprasta, savita, neapkrauta jokiomis mandrybėmis, daugeliu atvejų dainuotinė. Kai kurie jo eilėraščiai buvo mūsų kompozitorių komponuoti ir iki šiol skamba kaip dainos. Toks jo Baletas, stambokas improvizacinio pobūdžio eilėraščių ciklas, yra tikra poezijos vertybė. M. poezijoje skamba kenčiąs, kovojąs ir besidžiaugiąs žmogus. Tuose tonuose rasi nemaža asmeninės lyrikos, savos širdies skausmo, sielvarto ir džiaugsmo, bet jie bus artimi ir bendrai žmogiškajai prigimčiai. Nestinga jo kūryboje patriotinių eilėraščių ir kariškos žygio dainos motyvų.

St.S.

Mikulicz-Radecki Johann von (1850–1905) vokiečių chirurgas. 1875 Vienoje baigė medicinos mokslus. Keliolika metų buvo garsaus vokiečių chirurgo Th. Billrotho (žr.) asistentu. Vėliau buvo chirurgijos prof. 1882–87 Krokuvoje, 1887–90 Karaliaučiuje ir 1890–1905 Breslave. M.-R. turi didžių nuopelnų ne tik operatyvinėje, bet ir teorinėje chirurgijoje. Jis 1885 pirmasis užsiuvo prakiurusią skrandžio žaizdą; patobulino antiseptiką chirurgijoje; operuodamas pirmasis pradėjo vartoti medvilnines pirštines, kurias vėliau pakeitė guminės; patobulino narkozės ir vietinės anestezijos metodus; įpilietino chirurgijoje ezofagoskopiją ir gastroskopiją; patobulino stemplės, skrandžio ir žarnų rezekcijos operacijos metodus ir kt. 1892 jis aprašė si-

metrinį padidėjimą ašarinių ir seilinių liaukų (vad. Mikuličo liga). *D.Js.*

Mikuličius-Radeckis Povilas (1871 Vieliapolio dv., Vadoklių vls., Panevėžio aps. —?) vaistininkas. Baigęs Kauno gimn. 4 klases, 1891–94 farmaciją studijavo Varšuvos univ., kur gavo provizoriaus laipsnį. 1895–99 dirbo įvairiose vaistinėse Petrapilyje, 1899 grįžo Lietuvon ir tų metų gale įsigijo vaistinę Aleksote (Veiverių g. 22), kurią administravo iki 1940 rudens, kada ją bolševikai nusavino. 1905 M. pirmasis padėjo ant savo vaistinės lietuvišką užrašą greta rusiškojo. M. buvo vienas iš Lietuvos vaistininkų d-jos steigėjų ir 1922–40 aktyvus jos narys. Daugelį metų buvo d-jos valdyboje. Be to, jis yra vienas iš Vaisto b-vės steigėjų. *J.Mks.*

Mikulskienė-Mozoliauskaitė Ona (g. 1905 I 30 Omske, Rusijoje) kanklininkė. Mokėsi Omsko gimn. ir 1922 grįžo į Lietuvą. 1924 prie švietimo m-jos baigė buhalterijos kursus ir dirbo sąskaitininke Kaune, 1926–39 Klaipėdoj, nuo 1940 Vilniuje. 1925–27 lankė Klaipėdos muzikos mokykloje fortepijono klasę; 1926–39 Klaipėdos giedotojų d-jos, Aidos ir kt. choriste, soliste įvairiuose jų operos bei operetės pastatymuose ir aktore Vydūno misterijose. M. daug nusipelnė populiarindama kankliavimą Lietuvoje. 1933 įsteigė Klaipėdos šaulių kanklininkų orkestrą ir drauge su savo vyru Alf. Mikulskiu (žr.) sudarė jų liaudinį atlikimo stilių. 1950 įsteigė Vilniaus šaulių kanklininkų orkestrą, kuris 1941 buvo įjungtas į Vilniaus Filharmonijos liaudies ansamblį; 1941 sukūrė kitą kanklių orkestrą, kuris su Vilniaus šaulių choru sudarė Čiurlionio tautinį meno ansamblį (žr.), atkilusį iki JAV. Su šiuo ansamblio kanklininkų orkestru ir choru Lietuvoje, Austrijoje, Vokietijoje, Kanadoje ir JAV yra pasirodžiusi per 1000 koncertų. Be veiklos choruose ir orkestruose, M. 1928 buvo pirmojo Klaipėdos šaulių moterų skyriaus pirm., 1931 vadė, o 1932–38 XX šaulių moterų rinktinės vadė. *J.Ž.*

O. Mikulskienė

Mikulskis 1. Alfonsas (g. 1909 IX 14 Daglienų k., Pušaloto vls., Panevėžio aps.) čelistas, dirigentas, kompozitorius. 1926 baigė Joniškėlio vidurinę m-lą, 1926–30 mokėsi Klaipėdos muz. m-loj ir 1930–37 Kauno konservatorijoje, kur baigė čelę ir muz. pedagogiką su chorvedyba. 1937–38 kompozicijos mokėsi pas J. Gruodį, 1941–43 Vilniaus muz. mokykloje pas J. Bendorių, o dirigavimo pas J. Kačinską. 1947 tęsė kompozicijos studijas Stuttgarte pas von Albrechtą ir 1948–49 Reutlingene pas H. Herrmanną. 1930–32 grojo Valstybės radiofono ir operos ork., 1930 sudarė vyrų radijo oktetą, kuris dainavo per Kauno radiją, ruošė koncertus ir kt. 1931 Kaune suorganizavo Nemuno vyrų chorą, kurio 1931 koncertą su radijo oktetu, atskirais solistais ir Kauno radiofono simfoniniu ork. iš Kauno pertransliavo Pabaltijo ir Skandinavijos radiofonai. 1932 pakviestas Klaipėdos krašto giedotojų d-jų s-gos chorų vyr. dirigentu ir centrinio jų choro Klaipėdoj dirigentu, ruošė M. Lietuvos dainų šventes, diriguodamas 1933 ir 1938. Taip pat ruošė dainų šventes ir atskirose vietovėse (Juodkrantėje, Šilutėje) ir kasmet per Jonines Rambyne. 1934 sudarė Klaipėdos šaulių rinktinės vyrų chorą, su kuriuo nuolat koncertavo per Klaipėdos radiją, įvairiose Lietuvos vietose ir Latvijoje. 1935–38 suruošė per radiją kelias kantatas ir dainų koncertus. 1938 M. Lietuvos dainų šventėje jo Klaipėdos šaulių vyrų choras laimėjo I vietą, o Klaipėdos krašto giedotojų choras — II vietą. 1938 vadovavo Prekybos inst. vyrų chorui, dėstė Klaipėdos muz. mokykloje čelę, grojo jos styginiame kvartete ir talkino J. Kačinskui organizuojant Klaipėdos simfoninį ork., kur buvo jo v.pirm.; 1938 I 15 dirigavo šio ork. koncertą per Klaipėdos ir Kauno radiją. 1938–43 Pedagoginio inst. muz. lektorius, koncertavo su šio instituto stud. choru Klaipėdoje, Panevėžyje ir Vilniuje, o 1941 su juo laimėjo aukštųjų mokyklų chorų varžybose I vietą. 1939 sudarė Panevėžio šaulių vyrų chorą, 1940 Vilniaus šaulių vyrų chorą, kuris, okupavus Lietuvą bolševikams, susijungė su šaulių kanklininkų ork. bei šaulių tautinių šokių grupe ir sudarė M. K. Čiurlionio tautinio meno ansamblį (žr.), kuriam tebevadovauja iki šiol. 1941 valstybiniame dainų konkurse

A. Mikulskis

iš 72 kompozitorių laimėjo II premiją. 1941 Vilniaus Filharmonijos liaudies ansamblio dirigentas, 1942 Valstybinės Filharmonijos bei Vilniaus operos choro meno vadovas, 1942–43 Vilniaus Filharmonijos mažojo simfoninio ork. dirigentas, daug koncertavęs Vilniuje ir kt. 1943, vokiečių persekiojamas, M. prisiglaudė pas marijonus Panevėžyje ir ten sudarė Aukuro vyrų chorą. Prisidengęs Vyčio pravarde, čele koncertavo Aukštaitijoje. 1944 pasitraukė į Austriją, kur subūręs čiurlioniečius, suruošė kelis koncertus Vienoje, vėliau Berlyne ir kt. 1945 gavo M. K. Čiurlionio ansambliui gen. De Lattre de Tassigny globą ir iki 1949 VI su čiurlioniečiais koncertavo vakariečių kariams, vokiečiams ir lietuviams. 1949 VI 17 atvyko su Čiurlionio ansambliu Clevelandan ir koncertavo didžiuosiuose JAV miestuose ir liet. vietovėse; 1954 paruošė ir įdainavo 16 plokštelių albumą. 1955 išrinktas JAV LB Tarybos nariu ir Centro valdybos kultūros vadovu, 1958 perrinktas LB Tarybos nariu. 1956 VII 1 pirmosios JAV ir Kanados liet. dainos šventės dirigentas, 1958 VIII 30 P.L.B. Seimo koncerto meninis vadovas ir vyr. jungtinio choro su Naujorko simfoniniu orkestru dirigentas. M. harmonizavo per 100 liaudies dainų. Lietuvių liaudies muzikos temomis jis yra sukūręs siuitą ir rapsodiją simfoniniam orkestrui, 4 dainas simfoniniam orkestrui ir kt. Nuo 1926 užrašinėjo liet. liaudies melodijas ir buvo surinkęs daug liaudies muz. instrumentų. Muzikos klausimais 1935–39 rašė Vakaruose ir kt. *J.Ž.*

2. Jonas (g. 1885 IV 3 Telšiuose — 1959 I 8 Villefranche S/M, Prancūzijoje) gydytojas, visuomenės veikėjas. Vidurinę m-lą baigė Palangoje ir gimn. Šiauliuose. Gavęs Žiburėlio paskolą, mediciną studijavo Vienoje, vėliau Züriche, kur 1909 gavo med. dr. laipsnį. Grįžęs Lietuvon, medicinos praktika vertėsi Kuliuose, Šateikiuose, Plungėje ir Varniuose. 1914 mobilizuotas ir dirbo gydytoju rusų kariuomenėje. 1918 grįžo Lietuvon ir buvo paskirtas Telšių aps. gydytoju; čia nuo 1926 ėjo Telšių aps. ambulatorijos vedėjo pareigas. 1926 Sveikatos dpt. komandiruotas į Jugoslaviją, Vengriją, Vokietiją, Olandiją, Belgiją, Prancūziją ir Šveicariją. Apie tą kelionę parašė platų straipsnį: Su Tautų Sąjungos gydytojų ekskursija (Medicina 1929). 1930 pasiunčiamas į Drezdeną organizuoti Lietuvos skyriaus pasaulinėje higienos parodoje V 17 — X 12. 1944 pasitraukė į Vakarus ir 1946 II apsigyveno P. Prancūzijoje.

J. Mikulskis

Be savo srities darbo, M. uoliai dalyvavo kultūrinėse, politinėse ir ekonominėse organizacijose. 1922 išrinktas Telšių aps. Liet. valstiečių liaudininkų s-gos valdybos pirm. Daug prisidėjo steigiant Telšių Alkos muziejų. Bendradarbiavo Lietuvoje, Lietuvos Žiniose, Vakaruose, Trimite, N. Romuvoje, Medicinoje, Žemaičių Žemėje ir kt. 1940 redagavo Lietuvos filatelistų d-jos laikraštį Merkurius. 1939 apdovanotas D.L.K. Gedimino III laipsnio ordinu.

3. Povilas (1897 Pakarčiamėje, Kaltinėnų vls., Tauragės aps. — 1927 IX 11 Mankiškių dv., Kaltinėnų vls.) seimo narys. Baigęs Kaltinėnų pradžios m-lą, 1918–19 kūrė vietos komitetus-savivaldybes ir 1919 buvo Kaltinėnų vls. viršaičiu. Kariuomenėje baigė buhalterijos kursus, 1927 Profesinių s-gų suaugusių gimn. Nuo 1922 socialdemokratų organizatorius, daug dirbęs Liet. geležinkeliečių profesinėje s-goje, nuo 1925 Liet. socialdemokratų partijos centro komiteto narys, 1926 išrinktas į III seimą. 1927 IX 9 vienas iš Tauragės sukilimo vadų. Sukilimą pralaimėjus, gavęs per 20.000 lt. ginklams pirkti, suimant nusišovė ar buvo nušautas..

V. Krivaitis, Nužudytasai P. M. (Keleivis 43, 1927).

Mikutaitis Petras (g. apie 1908 Paantvardžių k., Jurbarko vls., Raseinių aps.) mokytojas. 1929 baigė Jurbarko gimn. ir 1936 VDU humanitarinių mokslų fak., parašęs dipl. darbą apie Julių Janonį. Iki 1940 Linkuvos gimn. liet. k. mokytojas, 1940 XII — 1941 VI švietimo komisariato vidurinių m-lų valdybos virš., 1941–43 Šiaulių gimn. mokytojas, 1943–44 Jurbarko gimn. mokytojas, nuo 1947 Pedagoginio inst. doc. Vilniuje. Dar būdamas studentu dirbo pavardžių tikrinimo k-joje, tautosakos k-joje, bendr. Lietuvių kalbos žodyne. Išsp. Juliaus Janonio gyvenimas ir kūryba 1940, redagavo J. Janonio raštus 1941, be to, paskelbė dvi studijas apie J. Janonį: Juliaus Janonio pirmą kartą spausdinamieji eilėraščiai (Lietuvos Mokslų Akad. Lietuvių literatūros darbai I, 1947, 92–117) ir Juliaus Janonio motinos atsiminimai (ten pat, 118–135).

Mikužis 1. Jonas (g. 1904 I 9 Skuode, Kretingos aps.) gydytojas, (2) sūnus. Gimnaziją lankė Kijeve ir Seinuose. 1932 VI 15 baigęs VDU med. fak., iki 1936 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, eidamas husarų pulko jaunesnio ir vėliau vyr. gyd. pareigas. 1936–40 VDU akušerijos ir ginekologijos klinikos jaunesnysis asist., 1940–43 vyr. asist. ir katedros ved. Be to, tobulinosi Berlyno universitete. 1944 pasitraukė į Vokietiją, pradžioje dirbo vok. ir tremtinių ligoninėse, 1946–49 Bad Rehburge Britų Raudonojo Kryžiaus ligoninės akušerijos ir ginekologijos sk. ved. 1949 emigravo į Australiją, kur 1953 Adelaidės univ. baigė med. studijas ir įsigijo praktikos teises. Nuo 1953 Adelaidėje verčiasi privačia praktika. Bendr. Medicinoje.

2. Pranas (1867 X 4 Švėkšnoje, Tauragės aps. — 1938 I 1 Kaune) gydytojas, visuomenės veikėjas. Baigė Petrapilio univ. gamtos fak. (matematiką ir fiziką) ir 1901 Maskvos univ. med. fak. Grįžęs į Lietuvą, Skuode vertėsi gyd. praktika. 1909 išsikėlė į Sedos ligoninę. 1904–05 mobilitas ir dirbo fronto ligoninėje. 1914 vėl paimtas į rusų kariuomenę. 1923 grįžęs į Lietuvą, buvo paskirtas Seinų aps. gydytoju. Reiškėsi liet. visuomeninėje veikloje. Gyvendamas Skuode ruošė liet. vakarus (ir pats vaidindavo), platino liet. spaudą. Lazdijuose buvo Liet. tautininkų s-gos aps. valdybos nariu.

Mikužiūtė Eufrozina (g. 1909? Čikagoje) visuomenės veikėja. 1927–32 Čikagos univ. studijavo gamtos mokslus ir gavo bakalauro laipsnį. 1932–35 ten pat studijavo teisę ir dramą. 1927–28 buvo skaučių kapitonė, 1929–32 Čikagos univ. dramos d-jos narė. 1935–42 anglų k., JAV istorijos ir pilietybės mokytoja, 1942–46 JAV armijos ir cenzūros tarnautoja, už veiklą JAV Raudonajame Kryžiuje ir kt. apdovantota garbės ženklas, o 1949 paskirta Išvietintųjų asmenų komisijon (Displaced Person's Commission). Lietuvių veikloje M. ėmė reikštis nuo 1917. 1934 suorganizavo SLA 313 jaunuolių kuopą, kuriai pirmininkauja iki šiol. Jos sumanymu SLA įsteigė jaunuolių komisiją ir buvo jos pirm. 1934–52 ir nuo 1956 SLA iždo globėja, 1952–56 kontrolės komisijoje. Ilgus metus ji buvo sekretorė Čikagos liet. kultūros d-jos, 1934 Pasaulinės parodos metu surengtosios lietuvių dienos, 1936–38 Lietuvių kongreso demokratinei tvarkai atsteigti ir kt. 1944–52 Čikagos Alto skyriaus steigėja ir sekr., 1952 pirm., vėliau v.pirm. Ji yra Alto centro narė. Ltn. F. Vaitkaus skridimui remti komiteto ir Pasaulio lietuvių kongresui ruošti Čikagos komiteto pirm., 1940 X 15 liet. delegacijos narė pas JAV prezidentą F. D. Rooseveltą, kur buvo gautas pažadas, jog nebus pripažintas Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą. Daug talkino Čikagos amerikiečių spaudai, teikdama informacijų apie vietos lietuvius, jų veiklą, Vilniaus, vėliau Lietuvos laisvinimo klausimais ir t.t.

Milaknis 1. Antanas (g. 1906 I 29 Mitragalio k., Rokiškio vls.) veterinarijos gydytojas, parazitologas. 1929 baigė Rokiškio valstybinę gimn., 1930 Karo mokyklos kariūnų-aspirantų kursus, 1930–31 studijavo VDU teisių fak., 1931–32 Žemės ūkio akad., 1932–38 Aukštojoje veterinarijos m-loje Vienoje, kur apgynė disertaciją ir gavo veterinarijos med. dr. laipsnį. 1938 Žemės ūkio mjos vet. dpt. referentas, nuo 1939 Veterinarijos akad. vyr. asist. ir vėliau parazitologijos lektorius, 1941–44 Veterinarijos akad. doc. ir parazitologijos bei taikomosios zoologijos inst. dir. 1944 pasitraukė į Austriją, kur vertėsi laisva veterinarijos praktika ir 1946–47 buvo Glasenbacho liet. Vinco Krėvės gimn. mokytojas. 1947 atvyko į JAV, kur verčiasi laisva veterinarine praktika. 1935–36 Vienos liet. stud. d-jos pirm., 1945–46 Halleino (Austrijoje) liet. komiteto pirm., 1946–47 Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Salzburgo skyriaus valdybos narys ir iždininkas, 1950–51 Liet. tremtinių veterinarijos gyd. d-jos v.pirm. ir nuo 1951 pirmininkas.

A. Milaknis

Profesinėje srityje 1940 yra tyrinėjęs ir aprašęs Pasvalio apylinkėje pasireiškusias nuodingąsias museles (Simulium) ir 1941 bei vėliau — pirmą kartą Lietuvoje pasireiškusius vienacelius parazitus, arklių babezijas. Išsp. Nuodingosios muselės Lietuvoje (Žemės Ūkis 5, 1942), Arklių babezijos ir jų platintojai Lietuvoje (ten pat, 4, 1944), Beitrag zur elektiven Züchtung des Streptococcus agalactiae und der Brucella Bang. (Milchwirtschaftliche Forschungen 1938), An Improved Technic of Fecal Examination (Veterinary Medicine 1954). Be

to, Veterinarijoje ir Zootechnijoje, Žemės Ūkyje ir Lietuvos bei JAV laikraščiuose yra rašęs populiarių mokslo straipsnių iš parazitologijos, zoologijos ir medicinos srities. LE bendradarbis.

2. Balys (g. 1915 XII 1 Mitragalio k., Rokiškio vls.) skulptorius. 1935 baigė Rokiško gimn. ir 1938 Pedagoginį inst. Klaipėdoje; po to kelerius metus mokytojavo. Meną pradėjo studijuoti 1940 Vilniaus dailės akad., tremtyje studijas tęsė valstybinėje meno akad. Stuttgarte, o École des

B. Milaknis Kristaus galva

Arts et Métiers Freiburge 1948 įgijo skulptoriaus diplomą. Yra sukūręs keletą skulptūros dalykėlių (Kristaus galva). Gimnazijoje ir Pedagoginiame inst. buvo aktyvus skautų veikėjas. 1956 buvo Mūsų Vyčio techn. red. Nuo 1955 gyvena JAV.

Milanas (it. Milano, sen. Mediolanum) didumo antrasis Italijos mst., Lombardijos sostinė, prie Olonos upės, Pado (Po) upės žemumos pakraštyje, su priemiesčiais apie 2 mil. gyv. (1958, 1880 320.000). M. yra žymiausias Italijos prekybos ir pramonės centras ir š. krašto dalies kultūrinis židinys. Didžiausios miesto žymesnybės yra: balto marmuro gotikinė katedra, didumo trečioji Europoje, talpinanti 40.000 žmonių, pradėta statyti 1386; jos viršų puošia 98 bokšteliai, o prie sienų iš lauko pusės yra 2300 marmuro statulų ir daugybė kitokios ornamentikos. Joje Napoleonas I 1805 vainikuotas Italijos karaliumi. Nuo katedros viršaus atsidengia puikūs reginiai į Alpes ir visą miestą. Domininkonų bžn. Santa Maria delle Grazie turi Bramantės kupolą, o prie jos esančio vienuolyno refektoriume yra Leonardo da Vinci Paskutinės Vakarienės paveikslas. Šv. Ambraziejaus bžn. statyta 386–389, iš naujo atstatyta 1631. Breros rūmuose yra viena žymiausių pasaulyje meno kūrinių galerija Pinacoteca ir mokslo-meno ir literatūros akademijos biblioteka. Biblioteka Ambrosiana (įkurta arkiv. Borromeo 1609) yra seniausia pasauly viešoji biblioteka. Iš 4 operos teatrų Scala yra garsiausias Europoje. Mokslo institucijos: valstybinis ir kat. Jėzaus Širdies univ. (įst. 1921), technikos mokslų, prekybos, muzikos, dailės akademijos ir daug kitų specialinių bei bendro lavinimo mokyklų. Pramonė: mašinų, automobilių, lėktuvų, audinių (ypačiai šilko), chemikalų, precizinių instrumentų, keramikos, baldų, puošmenų, elektros reikmenų, spaudos (ypačiai muzikos kūrinių), muzikos instrumentų ir kt. Plačiai pasaulyje žinomos čia ruošiamos tarptautinės pramonės parodos ir prekybos birža. M. yra svarbus transalpinių kelių mazgas.

Istorija. M. įkurtas 400 pr. Kr. galų genties insubrerų; 222 pr. Kr. užimtas romėnų konsulų Scipijono ir Markaus Marcelo. Dioklecijono III a. pabaigoje padarytas Italijos sostine, greit iškilo į žymiausių to meto miestų eilę. 303–402 Vakarų Romos imperijos sostinė, V a. sunaikintas Atilos hunų, o 539 nušluotas ostgotų, 569 atiteko longobardams. 313 Milane Konstantinas D. paskelbė ediktą, kuriuo pripažino krikščionybę ir suteikė jai laisvę. Jo vyskupu 374–397 buvo šv. Ambraziejus (žr.). M. po sunaikinimų vėl atsigavo, praturtėjo ir XIV a. buvo didumo antrasis Vakarų Romos imperijos mst. Viduramžiais miesto gyventojai buvo trijų kategorijų: didikai (capitanei), vyčiai (valvassores) ir eiliniai piliečiai. Arkiv. Aribertas, 1036 susidėjęs su didikais, bandė išgauti politinę ir bažnytinę nepriklausomybę, bet imp. Konradas II, pasikliaudamas vyčiais, nušalino Aribertą, bet netrukus (1039) imperatoriui mirus, nepriklausomybės sąjūdis nesiliovė, nors jo įpėdinis Henrikas III sugebėjo išlaikyti M. savo kietoje valdžioje. Tačiau po jo viešpatavimo (1039–56) prasiveržė Patarijos vardu žinomas sukilimas prieš imperatoriaus remiamą arkiv. Vidą ir didikų kilmės dvasininkų simoniją (šv. Ambraziejus buvo leidęs kunigams vesti) bei įsigalėjusį konkubinatą; tai davė progos popiežiui pravesti reikalingas reformas. XI–XII a. M. tiek išaugo ir įsigalėjo, kad savo

Milano katedra

hegemoniją primetė kitiems mažesniesiems Lombardijos miestams. Barbarosa, tapęs imperatoriumi, ryžosi vėl pajungti M. savo valdžion ir 1153 pradėjo karą, kurio metu 1158 ir 1162 miestas buvo įveiktas, o 1162 sunaikintas. Kiti Lombardijos miestai, kurie pradžioje džiaugėsi M. žlugimu, vėliau pamatė jiems patiems gresiantį pavojų ir dėl to, vadovaujami pop. Aleksandro III, apsijungę į Lombardijos Lygą išėjo Milanui į pagalbą. Barbarosa buvo nugalėtas prie Legnano, ir 1183 Konstancos taikos sutartimi M. drauge su kitais Lombardijos miestais laimėjo nepriklausomybę, bet XIII a. vėl pamažu neteko laisvės. 1259 miesto valdovu tapo gvelfų vadas Martino della Torre, kuris rungėsi dėl valdžios su gibelinų didikais, kurie, remiami arkiv. Otono Visconti, 1277 nuvertė della Torrę ir miesto valdovu išrinko arkivyskupą, 1295 perleidusį valdžią savo broliavaikiui Matteo Visconti. Visconti šeima miestą su visa Lombardija valdė ligi 1447. Imp. Vaclovas 1395 suteikė Galeazzo Visconti M. kunigaikščio titulą. Visconti šeimos valdžią paveldėjo 1450 gimininga Sforza šeima, kurios pirmuoju valdovu buvo kondotieras Francesco Sforza. Ši šeima rėmė menus ir mokslą, bet pasižymėjo žiaurumu. M. tapo įveltas į Italijos vidaus karus, o Liudvikas Sforza 1494 pasikvietė prancūzus. M. buvo valdomas paeiliui Prancūzijos karalių ir Sforzų, kuriuos palaikydavo Ispanija. 1535 mirus paskutiniajam vyriškiui Sforzai, M. atiteko Ispanijai. 1713 Utrechto taikos sutartimi (po Ispanijos įpėdinystės karo) M. su Lombardija atiteko Austrijai. 1797 M. tapo Napoleono įkurtosios Cisalpinės Respublikos, o 1805 visos napoleoninės Italijos karalijos sostinė. Vienos kongresas 1815 M. grąžino Austrijai. 1848 III 18 įvyko miesto sukilimas, privertęs austrų gen. Radetzkį evakuotis. Jį užėmė Sardinijos kariuomenė, bet VIII 6 gen. Radetzkis vėl atsiėmė miestą, kurio sukilimai 1849 ir 1853 buvo austrų numalšinti. 1859 M. atiteko Italijos karalijai. XIX a. M. buvo radikalaus socializmo židinys, o I pas. karo metu ir tuojau po jo — fašizmo lopšys. 1945 Milane buvo leidžiamas ‚Lituania' organizacijos laikraštis. M. yra buvęs ir Lietuvos garbės konsulas.

A. Visconti, Storia di Milano 1952. *A.B.*

M. e d i k t a s — platus religinės tolerancijos dekretas, paskelbtas Milane 313 II po Kr. Konstantino D. (žr.) drauge su Licinijum. Juo Romos imperijos valdiniams, ypač krikščionims, suteikta visiška religijos ir kulto laisvė ir krikščionių bendruomenėms grąžinama arba atlyginama už persekiojimų metu konfiskuotas kulto vietas ir bažnytinius turtus. Šiuo dekretu pirmą kartą Romos imperijoje krikščionybei pripažintos lygios teisės su pagoniškais kultais, tačiau krikščionybė dar netapo valstybine religija. M. edikto tekstas paskelbtas: Eusebius, Historia eccles. X, 5, 2–14; Lactantius, De mortibus persecutorum 48.

A. Matagrin, Histoire de la tolérance religieuse 1905; *V. Sesan,* Kirche und Staat im römisch-byzantin. Reich seit Konstantin I 1911; *C. Schwartz,* Kaiser Konstantin und die christliche Kirche ²1936; *K. Hönn,* Konstantin der Grosse ²1945; *K. Berkhof,* De Kerk en de Keizer 1946. *A.Rkš.*

Milančius Jurgis (1869 Dzūkuose — ?) vaistininkas, visuomenės veikėjas. Aukštuosius farmacijos mokslus baigė Varšuvos univ. Po to netrukus grįžo į Lietuvą ir Vievyje atidarė vaistinę, kurioje dirbo iki bolševikams ją ,nacionalizuojant 1940 rudenį. M. gyvai reiškėsi liet. visuomeniniame gyvenime. Jam vadovaujant iškovota ir įvesta liet. kalba Kietaviškių, Semeliškių, Giedraičių, Vievio ir kitose bažnyčiose. Už lietuvišką veiklą lenkų buvo įskųstas rusams ir apie 1905 gubernatoriaus buvo nuspręsta M. ištremti, bet ištyrus skundo užkulisius, paliktas Lietuvoje. 1908 XII 29 išrinktas Liet. mokslo d-jos Vilniuje nariu. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, M. buvo pirmuoju Vievio mokyklos ved., dalyvavo vietos savivaldybės, Lietuvos šaulių

s-gos ir kitų organizacijų darbuose. Nuo 1906 kaip korespondentas bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Viltyje ir Lietuvos Ūkininke. Pastarajame 1909 ragino lietuvius farmacininkus grįžti iš Rusijos į Lietuvą, pasižadėdamas padėti jiems įsikurti. M. turėjo ir literatūrinių polinkių. Kai S. Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda dirbo 3 metus jo vaistinėje, M. perrašinėjo jos ‚Klaidos' rankraštį, kai ką pataisė ir net pabaigą išplėtė. 1907 Vilniuje išleido Dzūko Trakiečio slapyvardžiu religinio turinio brošiūrėlę ‚Lietuvos Žvaigždutė', 1908 tuo pat vardu išsp. Jurgio Dzūkelio slapyvardžiu savo poetinių bandymų knygelę, kur buvo įdėti ir du vertimai: A. Mickevičiaus ‚Neris' ir L. Kondratavičiaus ‚Karžygiai kernaviškiai'. Be to, 1926 Dzūko Trakiečio slapyvardžiu išleido Pilėnų didžiavyris Margagiris. *J.Mkš.*

Milankovič Milutin (g. 1879) jugoslavų astronomas ir matematikas. Pagrindinė jo specialybė teorinė astronomija ir klimatologija, ypačiai ledynai astronominiu požiūriu. Yra daug dirbęs nustatant ledynų chronologiją.

Milan Obrenovič (1854–1901) Serbijos princas (1868–82) ir karalius (1882–89). Po dėdės Mykolo Obrenovičiaus (žr.) nužudymo tapo princu. Studijavo Paryžiuje. Iki 1872 valdė regentų taryba. 1876, remdamas Bosnijos ir Hercogovinos sukilimą, Rusijos paskatintas paskelbė karą Turkijai. 1878 Berlyno kongrese rėmė Austrijos reikalavimus ir iš Europos valstybių laimėjo Serbijai nepriklausomybės pripažinimą. 1882 M. O. pasiskelbė Serbijos karaliumi. Dideli mokesčiai, karaliaus Austro-Vengrijai palanki politika ir paskelbtas karas Bulgarijai (1885) krašte sukėlė didelį nepasitenkinimą. 1889 po gana liberališkos konstitucijos paskelbimo M.O. atsisakė sosto savo sūnaus Aleksandro naudai.

Milas storas, stipriai veltas, kočiotas vilnonis audinys. Vartojamas storiems apsiaustams, storoms antklodėms ir kt.

M. gamyba Lietuvoje. M. būdavo audžiamas dvinytiškai iš natūralių spalvų (baltų, pilkų, rusvų) vilnų ir po to veliamas. Metmenys ir ataudai nesuktų siūlų, kad tankiau susiaustų ir geriau susiveltų. Nevelto audeklo plotis apie 72 cm. Išaustas audeklas senovėje buvo namie veliamas. Vėlimo būdai labai įvairūs. Žemaičiuose išaustą audeklą dėdavo į tam tikrą iš rąsto išskaptuotą lovį — milvelį (milvelio dydis maždaug apie 1,75–2,00 m ilgio, 40–50 cm pločio ir tiek pat gilumo). Lovį pripildavo karšto vandens, įdėdavo m. rietimą ir galuose du vėlikai basomis kojomis spardydavo ir voliodavo m. po šiltą vandenį iš vieno lovio galo į kitą, kol suveldavo. Suveltą m. karštai nuspausdavo. Kitose Lietuvos vietose vilnonį audeklą dėdavo į karšto vandens kubilą, ten įdėdavo akmenų, uždengdavo dangčiu ir jį raičiodavo. Vėlesniais laikais buvo daroma tam tikra mašina m. velti: didelė medinė dėžė su dviem velenais galuose ir keleta volų viduryje. Vieną audeklo galą pritvirtindavo prie vieno veleno, kitą — prie kito ir slinkdamas per vidurinius volus, vis sukamas, suvyniojamas ir atvyniojamas m. susiveldavo. Iš milvelio išimtas m. būdavo perplaujamas ir ištempiamas. Klojime m. permesdavo per sijas ir galuose pririšdavo akmenų, kad jį ištemptų. Taip ištemptą m. laikydavo, iki visai išdžiūdavo.

A. Vitauskas, M. ir čerkeso vėlimas (Gimtasai Kraštas 1, 1940, 76–82). *A.Tm.*

Miłaszewski Stanisław (g. 1886) lenkų poetas ir dramaturgas, akcentuojąs grįžimą prie klasicizmo. Pasižymi aukšta kalbine ir intelektualine kultūra. Eilių rinkinys Gest wewnętrzny 1911. Poetinės dramos: Don Kiszot 1928 ir Farys 1927. Rimuotos komedijos: Bal w obłokach 1930 ir Piękne Polki 1931. Prozinė drama Drugie imię miłości 1931.

Milašáičiai 1. bžk. Betygalos vls., Raseinių aps., prie Dubysos, į p.v. nuo Betygalos; apie 200 gyv. (1940). Medinė bžn. statyta Januškevičiaus 1786. M. yra Betygalos filija, kuriai 1940 priklausė 1400 parapiečių. M. iki 1928 veikė pieninė.

2. Kaimas Plungės vls., Telšių aps., 5 km nuo Plungės; 1923 buvo 16 ūkių ir 150 gyv. M. miškas yra 400 ha ploto, kurį sudaro miškai Pušynas, Užkastinės, Bomkinė, Alkšė ir Pakapinė. Vyrauja spygliuočiai. M. surasta ir vertingų archeologinių radinių, iš kurių pažymėtini: naujojo žalvario amžiaus (V periodo) žalvarinis ietigalis, V a. antkaklės viela apvyniotais galais, kurių vienas galas baigiasi ąsele, antras kabliuku, masyvi antkaklė dideliais apvaliniais gumbiniais galais ir kt. Radiniai Telšių Alkos ir Vytauto D. kultūros muziejuose.

Milašauskas Pranas (apie 1875 Papilės apl., Šiaulių aps.—po 1918 Bostone, Mass.) vertėjas, knygų leidėjas. Mokėsi Palangoje, Mintaujoje ir Žemaičių kun. seminarijoj, iš kur davė žinučių ir lietuviškai spau-

dai. 1898 rusų žandarų užkluptas platinant lietuvių spaudą ir Kražių skerdynių medžiagą, pabėgo į M. Lietuvą, vėliau per Skotiją nuvyko į Bostoną. Čia 1908 įsirengė mažą spaustuvėlę, kurioje išspausdino per 30 savo verstų, paruoštų ar parašytų knygučių, dažnai ateistinės linkmės. K. Druskio slp. rašė socialistinei spaudai. Atskirai išsp.: Dainų knygelė 1899 (³1907), K. Flamarijono, Stella arba viskas ir visur 1899, Naujos kanticzkos arba poetiszkos giesmės 1907 (čia yra ir jo kūrybos), Šviesos kova su tamsa 1909, Pakahontasa Indijonų karalaitė 1909, Mielaširdingi žvėrys 1909, Baltas rūbas, Negirdėtas tikras atsitikimas 1910, Krikščionė 1910, Pasaulio ratas 1911, Kova šviesos su tamsa 1911, Maižiešius kaipo socialinis reformatorius 1911, Dainelės ²1911, Kovotojai už teisybę Jeronimas Savanorolla 1912, H. Giorge, Kova su skurdu 1912, L. Tolstojus, Buda ir jo tikyba 1912, Rokas ir šuva 1912, Aficieris ir kareivis 1912, Įvairios dainos 1912, Naujas Savizdrolas 1912, Trys mylimos 1913, Spėjimo laimės rateliai 1913 (²1914), Sapnų knyga 1913 (²1914), Gyvenimas Raudonosio 1914, N. Gusevo, Inkvizicija 1914 (212 psl., ²1916), G. Lesingo, Išmintingasis Natanas 1915, Kas tai yra religija 1917 ir kt. *A.Mž.*

Milašis Jonas (g. 1892 IX 8 Lietuvoje) atsargos plk. ltn. Vidurinį mokslą ėjo Šiauliuose, 1915 baigė karo m-lą Orenburge (prie Uralo), mediciną studijavo VDU, 1933 baigė Vytauto D. aukštųjų karininkų kursų adm. skyrių. I pas. karo metu dalyvavo kovose su vokiečiais vakarų fronte. Po 1917 revoliucijos organizavo liet. karių komitetus ir išrinktas II-sios rusų armijos lietuvių karių komiteto pirm. 1917 X 30 dalyvavo liet. karių suvažiavime Minske ir XI 10 Nesvyžiuje. 1918 XII 18 Vilniuje stojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, 1919 I 6 paskirtas ypatingų reikalų karininku prie Aukštuolaičio, organizavo prūsų lietuvius savanorius ir padėjo gabenti ginklus Lietuvon. 1919–20 dalyvavo Lietuvos laisvės kovose. 1921–35 ėjo įvairias pareigas kariuomenėje, išėjo atsargon plk. ltn. laipsniu. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Čia priklauso Amerikos liet. tautinei s-gai, ramovėnams, Liet. kariuomenės kūrėjų savanorių s-gai ir kt. Bendr. spaudoje.

Milašiūnas Juozas (1852 Katlerių k., Anykščių vls., Utenos aps. — 1932 Panevėžyje) knygnešys. Pradžioje vertėsi dailidės amatu, vėliau, paveldėjęs dėdės ūkį Panevėžyje, ūkininkavo. 1885 gavęs Aušrą, įsijungė į knygnešio darbą ir iš Tilžės gabenosi maldaknyges, vėliau ir laikraščius, o Kražių skerdynių knygutes veltui žmonėms dalijo. Jo dažnu kelio draugu buvo knygnešys Vikiras, A. Bružas ir kt. Knygas platino Anykščių ir Utenos apl., dažnai aprūpindamas dar Rokiškio, Ukmergės, Biržų ir kt. knygnešius. Kelis kartus suimtas su knygomis, bet išsipirkdavo ar pabėgdavo. 1903 iš Tilžės, tuomet rusų labai ieškomas, nebegrįžo į Panevėžį, bet išvyko į JAV. Pagyvenęs Čikagoje 2 metus, grįžo į Panevėžį, kur vėliau platino laisvą lietuvišką knygą.

P. Ruseckas, Knygnešys II, 1928.

Milašius ežeras Mielagėnų vls., Švenčionių aps., 5 km į p.r. nuo Mielagėnų mstl., 44 ha ploto; paviršius 144 m nuo j.l.; priklauso Svylos (Birvėtos, Dysnos, Daugu vos) baseinui.

Milašius Ignas (g. 1874 Kulių par., Kretingos aps. — ? Lieplaukėje) knygnešys. 1893 tėvo knygnešio skatinamas, pradėjo gabenti iš Klaipėdos liet. maldaknyges ir kt. raštus. Rusų žandarų gaudomas, 1901 IX pabėgo į Klaipėdą ir iš ten įvairiais keliais siuntinėjo knygas kitiems knygnešiams. Kuriam laikui buvo sugrįžęs į Kulių apl., 1902 I 27 suimtas, bet įstengė pasprukti. Tų pačių metų gegužės mėn. žandarų gaudomas buvo peršautas, bet pabėgo į Klaipėdos kraštą, o iš čia 1902 vasarą nuvyko į JAV. Čia taip pat platino iš Tilžės gaunamas knygas. Po I pas. karo grįžęs į Lietuvą, Lieplaukėje vertėsi smulkia prekyba.

P. Ruseckas, Knygnešys II, 1928.

Milašius (rašėsi O. W. de Lubicz-Milosz) Oskaras Vladislovas (1877 V 29 Čerėjos dv., buv. Mogiliavo gub. — 1939 III 2 Fontainbleau, Prancūzijoj) prancūziškai rašęs lietuvių poetas, filosofas-mistikas, Lietuvos diplomatas. Kilęs iš senos didikų šeimos, valdžiusios Labūnavos, Serbinių ir Anusevičių dvarus Kauno aps., nupirkusios XVIII a. iš Sapiegų kelis dvarus Gudijoje. Vaikystę praleido Čerėjos dvare, 1889 išvežtas į Paryžių mokytis Janson de Sailly liciejun. Nors atvežtas

O. V. Milašius

į liciejų M. gerai prancūziškai nemokėjo, bet po pusmečio pasivijo savo klasę, tapo vienu pirmųjų mokinių, ypač prancūzų ir vokiečių k., mėgo literatūrą, o dėl dėstytos filosofijos senatvėje skundėsi, kad jis buvęs ten auklėjamas ‚naiviausios ir brutaliausios laisvamanybės principais'. Baigęs liciejų 1896, studijavo archeologiją École du Louvre ir semitines k. École des Langues Orientales, domėjosi F. Villonu, Lamartine'u, Baudelaire'u, A. Rimbaud'u, Verlaine'u, E. Poe, lankė poetų bei menininkų susibūrimų kavines, pradėjo pats rašinėti poezijos, bet pirmąjį savo rinkinį Le Poème des Décadences teišleido 1899, kada prancūzų simbolizmas buvo arti saulėlydžio. 1900–10 buvo gilios psichinės ir pasaulėžiūrinės krizės metai. 1902 po vieno aštraus ginčo su savo tėvu jis net mėgino nusižudyti. Išgijęs, nesijautė pasveikęs dvasiškai, nes gyvenimas jam atrodė be prasmės. Ta neviltis matyti ir Septynių vienačių (Les Sept Solitudes 1907) rinkinyje, kurio dalis eilėraščių buvo parašyta prieš 1902, o dalis po savižudybės mėginimo, kai trejetą metų gyveno tėvų dvare. Po tėvo mirties (1904) paveldėjęs turtus (dvarus su 60.000 aukso frankų nuomos), M. leidosi į keliones Europoje, lankydamas jos žymiuosius miestus, grožėdamasis jos gamta. Tada pradeda kisti ir M. pasaulėžiūra— iš pozityvistinio skepticizmo jis pakrypsta į panteizmą bei mistiką, būties pagrindą mato ne medžiagoje, bet viską kuriančioje ir gaivinančioje meilėje. Tai atsispindi ir dviejuose to laiko kūriniuose — romane L'Amoureuse Initiation 1910 ir gamtos harmonijos eilėraščiuose Les Eléments 1911. Šalia plataus pasaulio pažinimo M. persiorientavimui reikšmės turėjo prancūzų intelektualų atsivertimai į katalikybę, filosofų ir mistikų (Platono, J. Boehmės, Swedenborgo, Biblijos) studijos ir visatos bei gyvenimo prasmės problemomis besisieloją poetai (Goethė, Šileris, Baironas, Shelley, Coleridge, D.-G. Rossetti), kurių kūrinius jis vertė prancūziškai (Chefs-d' oeuvres lyriques du Nord 1912), o kitų (J. Slowackio, A. Mickevičiaus, Norwido, Lermontovo, Puškino, Swinburne, Keats, Lenau) dar ketino išversti. Ryškų žingsnį katalikybės kryptimi atskleidžia M. dramatinė poema-misterija Miguel Manara 1912, kurioje su didele poetine jėga atvaizduoja istoriškojo Don Žuano atsivertimą bei atgailą. Nuodėmės ir Dievo malonės paslaptį mėgina M. atskleisti ir Mephiboseth misterijoje (1913), kurioje sustoja ties svetimoteryste ir žmogžudyste karaliaus Dovydo, iš kurios giminės gimsta Kristus. Lemiama data savo gyvenime M. laikė 1914 XII 15, kai vėlų vakarą po Šventraščio skyrelio paskaitymo pergyveno viziją, kurioje regėjo dvasinę saulę, kaip absoliučiai tikrą Būtį ir savo atramą joje, o materialų pasaulį erdvėj ir laike, kaip reliatyvybę. Nuo tada jo praeities skausmingi klaidžiojimai, su kuriais atsisveikina Simfonijose (Symphonies 1915)—brandžiausios lyrikos kūriniuose—pasirodė prasmingi, nes paruošė jį Dievo pažinimui meilėj ir garbinime. Lukštenti šiam mistiniam pažinimui ir skirtos tiek prozinės poemos (Adramandoni 1917; La Confession de Lemuel 1922), tiek filosofiniai raštai (Ars Magna 1924; Les Arcanes 1927; La Clef de l'Apocalipse 1938). Kad ir tapęs praktikuojančiu kataliku, lig gyvenimo pabaigos visai neatsisakė mistinio pažinimo siekti žmogiškomis priemonėmis, su kuriomis anksčiau buvo susipažinęs, bendraudamas su teosofais ir Kabalos raštais, pats kartais vartodamas jų terminus.

I pas. karo metais, kada M. pasijuto suradęs, ko aistringai siekė, įsijungė į politinę ir diplomatinę tarnybą lietuvių tautai. Nors lenkai jį laikė savu ir jau 1912 turėjo išsivertę jo poezijos rinkinį, dar nepažindamas nė vieno naujosios Lietuvos politinio veikėjo, vien savo šeimos tradicijų vedamas, M. 1917 ėmė rašinėti į prancūzų laikraščius (Affranchi) apie Lietuvą (apie jos pastangas atgauti nepriklausomybę jis žinojo, nes per I pas. karą tarnavo Prancūzijos užsienio reikalų m-jos spaudos biure). 1918 susipažino su kun. J. Dabužinskiu, atvykusiu iš JAV į Paryžių, tapo aktyviu (ryšiams megzti ir raštams rašyti) nariu Lietuvos delegacijoje prie Versalio taikos konferencijos ir pirmuoju Lietuvos atstovu (1919–25) prie Prancūzijos vyriausybės. Jis tada buvo nuvykęs į laikinąją Lietuvos sostinę Kauną susipažinti su savo senolių atgimusia tėvyne. 1925 buvo skiriamas Lietuvos pilnateisiu pasiuntiniu-ministru Prancūzijai, tačiau M. šitų pareigų atsisakė, kad vėliau (tapus karjeros diplomatu) jam netektų išsikelti iš Paryžiaus. Ten nuo 1925 VII 1 pasilikęs pasiuntinybės patarėju, reziduojančio ministro titulu, jis jautė, kad savo raštais ir pažintimis su Prancūzijos užsienio reikalų m-jos pareigūnais galėsiąs taip pat tarnauti Lietuvai. Į prancūzų žurnalus jis rašė straipsnių apie Lietuvą (Vilna et la civili-

sation européenne 1926; Les Origines de la Nation lithuanienne 1938), kad ir mažai tesuprasdamas lietuviškai su kitų pagalba vertė į prancūzų k. lietuvių dainas žurnalams (Dainos 1928; La Lithuanie et la chanson 1929), paskelbė du rinkinius gražiai stilizuotų lietuvių pasakų (Contes et Fabliaux de la vieille Lithuanie 1930; Contes lithuaniennes de ma mère l'Oye 1936), stengėsi lietuvių poetus įvesdinti į prancūzų visuomenę (J. Tysliavos poezijos vertimai ‚Coup de vent' vardu), padėjo liet. studentams (J. Griniui, A. Vaičiulaičiui) studijuojantiems literatūrą Prancūzijoj, Italijos-Abisinijos karo pradžioje (1934) numatė kilsiant II pas. karą ir dėl to sielojosi Lietuvos likimu. 1937 už literatūrinę ir lietuvišką veiklą 70 m. sukakties proga VDU teol.-filosofijos fak. M. suteikė garbės dr. laipsnį, o 1939 Lietuvos vyriausybė jam paskyrė pensiją. Išėjęs iš dipl. tarnybos ir apsigyvenęs Fontenebleau, M. atsidėjo savo mėgstamų laukinių paukščių globai ir ten netrukus mirė. M. buvo jautraus ir uždaro būdo, vengęs oficialumų ir reklamos, nuoširdus draugams, dėkingas jo poeziją pripažįstantiems ir pasiruošęs padėti kiekvienam jo pagalbos reikalingam, nors į amžininkų masę žiūrėjo čia su aštriu sarkazmu, čia su užuojauta, vadindamas žmones savo draugais ‚priešais'.

Dėl problematinio svorio ir mistinių tendencijų jo p o e z i j a racionališkai nusiteikusiuose prancūzuose nebuvo populiari, nors gerieji jo kūriniai, išversti į ispanų, lenkų, lietuvių ir vokiečių kalbas, yra išėję už Prancūzijos sienų. Jo šedevras, Miguel Manaros misterija (liet. vertė A. Vaičiulaitis 1937), nekartą vaidinta jam gyvam besant, H. Tomasio 1952 buvo perkomponuota į operą ir 1956 pirmą kartą pastatyta scenoje Münchene. Žymūs prancūzų kritikai (J. Cassou, E. Jaloux, F. Miomandre) laiko M. vienu didžiausių ir giliausių prancūzų poetų XX a., nes jo kūryba — giliųjų egzistencinių rūpesčių vaisius, toli nuo atsitiktinių progų ir konvenansinių kompromisų. Ta probleminė poezija — tai nenuilstančio prasmės ilgesio ir absoliučios Būties siekimo šauksmas pažinti ir mylėti. Todėl jos simbolinės figūros — Faustas ir Don Žuanas. Bet nei absoliučiai pažinti, nei absoliučiai mylėti žmogus nepajėgia. Iš čia poeto nuopuoliai, vienatvės kančia ir pražūties grėsmė. Šie trys pastarieji motyvai ypač ryškūs jaunystės poezijoj (1899–1907), kai poetas kankinasi abejonėse tarp ‚būti ar nebūti', nes laiko naikinančioje tekmėje neranda sau atsparos taško; tačiau to protestuojančio nihilisto rezignacinės svajonės išreikštos nesunkia forma, kartais su muzikalinio žaismo aidais. Kai meilė visatos harmonijai ir gamtos žiedui-moteriai, meilės pradininkei — leido nujausti absoliučią Būtį-Meilę, nihilistinio košmaro tamsūs šešėliai meilės šauklio poezijai suteikia ypatingo intensyvumo. Ji tada (1910–15) banguoja reto gilumo bangomis ir nebetelpa tradiciniuose rėmuose. Vienur ji išsiveržia sūkuringais verpetais prozoje, ir todėl L'Amoureuse Initiation yra tikriau lyrinių epizodų grandinė negu romanas, o Miguel Manara ir Mephiboseth nėra veiksmu pagrįstos misterijos, bet iš dialogų ir monologų sukomponuotos lyriškos poemos. Smulkesniuose to laiko kūriniuose M. poezija čia aidi tylia meditacija, čia suskamba trimitų lydima pakilia psalme, čia kaskadomis veržiasi aistringu šaltiniu, čia vėl atsiliepia protylos pokalbiais mirksinčio žibinto prieblandoje. Ji laisva, bet ir muzikališkai ritminga. Tik Elementų (gaivalų) rinkinys stovi arti prancūzų klasikinės poezijos formų. Asmeninio Dievo-Meilės prasiskleidimas poeto sielai dvasine šviesa poetines priemones padaro nepajėgias išreikšti absoliučios tiesos teigimams. Todėl M. poezijos vaizdingumas palaipsniui ima nykti, vis dažniau užleisdamas vietą mistikų sutartiniams simboliniams žodžiams ir egzegetiniams samprotavimams (1915–38). Ir liet. pasakų laisvi vertimai iš dalies papildo M. mistines nuotaikas (pasakose vaizduojami paukščiai — pirmykščios rojinės gamtos liudytojai). Savo mintims ir jausmams išreikšti M. vartoja platų retų žodžių lobyną su įvairiais niuansais. M. poezijos tematika ir priežastys gal būtų aiškesnės, jei būtų labiau žinomas jo gyvenimas, apie kurį jis nemėgo kalbėti ir smerkė rašytojų gyvenimuose beieškančius aiškių faktų, kuriuos jis vadindavo anekdotais. Todėl šiandien nežinia nė vardo tos mergytės, kurią jis vaikystėje buvo pamilęs ir kurios prisiminimas nuaidi beveik visoje kūryboje. Nežinia taip pat, ar jis tikrai buvo įsimylėjęs gražuolę kurtizanę, nors iš L'Amoureuse Initiation galima spėti, kad grafo Brettinoro keistoje meilės istorijoje jis vaizdavo ne tiek savo ekscentrišką tėvą Vladą M. (ateistą) ir savo senelio Arturo M. (1831 sukilimo dalyvio) meilę italų dainininkei, kiek savo paties

gyvenimo patirtį. Nežinia nė kada mirė M. motina, persikrikštijusi hebrajų k. mokytojo duktė, nors galima spėti, kad M. orientalinių studijų ėmėsi ir vėliau domėjosi Biblija, Kabala ir žydų tautos likimu dėl motinos, kurios jo tėvas po vestuvių nemylėjo.

A. Blanchet, Le Destin bizare du grand M., Études 1958; *J. Bosschère,* Préface aux Poèmes de O. V. de L. M. 1944; *J. Cassou,* Trois poètes — Rilke, M., Machado 1954; *A. Godoy,* M., poète de l'Amour 1944; *J. Grinius,* M. poetas 1930; Hommage à O. V. de L. M., Les Cahiers Blancs 1939; *E. Jaloux,* Introduction aux Poèmes de M. 1944; *F. Miomandre,* Pavillon du mandarin (Essai sur un grand poète français) 1921; *R. Prat,* Un Précurseur: O. V. de L. M., La Revue Européenne 1925; *J. Rousselot,* O. V. de L. M. 1949; *J. Steinmann,* Un grand poète catholique, Études 1948; *G. I. Židonis,* O. V. de L. M., sa vie, son oeuvre, son rayonnement 1951. *J.Gr.*

Milcza bžk. Borisovo aps., Gudijoje, prie 1920 Lenkijos ir Sovietų Rusijos sienos, Neries aukštupyje, deš. jos krante. M. bžk. sudaro du dideli kaimai ir dvi cerkvės. Parapijos cerkvė statyta 1787 Antaninos Oginskienės. Senovėje M. ir apylinkės buvo karališkos žemės, kurios XVII a. atiteko Bialozorams, vėliau Oginskiams, XVIII a. Tiškevičiams ir 1869 perėjo Vitgenšteinų nuosavybėn.

Milčius upelis žr. Aukštažindis.

Milčius Antanas (g. 1895 VII 2 Aleksote) teisininkas. 1914 baigė Kauno gimn., teisę studijavo Maskvos univ. 1916 dalyvavo liet. organizacijų Rusijoje atstovų ir veikėjų suvažiavime Petrapilyje ir 1917 Lietuvių seime Petrapilyje. 1918 rudenį grįžo Lietuvon ir 1919–20 V 15 buvo Kauno apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėju. 1920 išrinktas į Steigiamąjį seimą. 1926 II Karaliaučiaus univ. gavo teisių dr. laipsnį. Nuo 1926 buvo Lietuvos mažažemių ir naujakūrių s-gos centro valdybos nariu. 1926 išrinktas į III Lietuvos seimą, 1926 XII 17 — 1928 V 1 Valstybės kontrolierius. 1934 išstojo iš Lietuvos darbo federacijos. Bendradarbiavo spaudoje.

Milda tariama sen. lietuvių meilės deivė, atsiradusi XIX a. pradžios T. Narbuto ir kitų romantikų raštuose. Tuo vardu turime liet. almanachų, chorų, draugijų, leidyklų ir kt.:

1. M. a l m a n a c h a s, išleistas 1924 Vytauto D. gimn. Vilniuje mokinių, literatūros mėgėjų. Lenkai tą almanachą VI 25 konfiskavo, nes ten buvo perspausdinta V. Uždavinio iš Lietuvos Kelio ‚Kaip ir apysakaitė', kurioje buvo aprašytas Vytauto D. gimn. išmetimas iš namų A. Mickevičiaus g. 1927 teismas M. leidėjus ir redaktorius išteisino ir leido almanacho likučius platinti.

2. M. c h o r a s, įst. L. Eremino 1894 Naujorke ir išsilaikęs iki 1898. Vėliau (1909) tuo pat vardu L. Eremino atgaivintas vyrų choras, bet 1910 buvo prijungtas prie Dainos.

3. M. l e i d y k l a i r k n y g y n a s, veikęs Vilniuje 1920–22. M. leido liet. dailiosios literatūros vertimų lenkiškai ir visą eilę politinių raštų. 1922 II 5 lenkams iš Vilniaus ištrėmus 20 liet. veikėjų, sustojo ir M. leidyklos darbas.

4. M. m e n o k u o p a, įst. 1919 lietuvių gimnazijoje Vilniuje ir veikusi iki 1927. M. iniciatorium buvo mkt. Antanas Krutulys. Kuopa turėjo savo knygyną, orkestrą, chorą, vaidintojų grupę, baleto sekciją ir literatų ratelį. M. talkino gimn. dir. M. Biržiška ir mokytojai Br. Untulis, P. Gaidelionis, Stasys ir Vytautas Kairiūkščiai, K. Galkauskas, P. Karazija ir kt. Vaidintojų grupė ruošė vakarus ne tik pačiame Vilniuje, bet vasaros atostogų metu važinėjo ir po provinciją. Grupei vadovavo mkt. A. Krutulys. V. Kairiūkščio pastangomis buvo suorganizuota paišybos studija, iš kurios vėliau išėjo dailininkais V. Drėma ir B. Macutkevičius. Literatų būrelis 1924 VI 23 išleido M. almanachą (žr.). Iš aktyviųjų M. kuopos narių pažymėtini: V. Uždavinys, R. Mackevičius (Mackonis), S. Sužiedėlis, M. Vaidyla, F. Mackus, E. Vileišytė-Devenienė, P. Bytautaitė ir kt.

5. M. n a m a i, apie 1909 A. Olšausko pastatyti Čikagoje. Čia buvo įrengtas kino teatras ir salės vaidinimams bei liet. susibūrimams. Prieš I pas. karą ir jo metu ten vyko dideli lietuvių susirinkimai, kur kalbėjo J. Basanavičius, Žemaitė ir kt. Dabar salė yra patekusi į vadinamųjų ‚pažangiųjų' rankas.

6. M. š v i e t i m o i r k u l t ū r o s d-ja, įst. 1923 V 15 Kaune dr. J. Tumėno, K. Kristučio ir kt. D-joje telkėsi vad. nepripažintieji poetai ir menininkai, ji leido J. Tumėno filosofinius ir poetinius raštus, taip pat ir M. žurnalą, kurio 1924 išėjo vienas numeris. Be to, ji suruošė vieną nepripažintų literatų popietę, porą vaidinimų ir 1926 iškriko. Nors d-ja buvo J. Tumėno raštų reikalui sukurta, bet jai pirmininkavo K. Kristutis. *J.C. ir A.Mž.*

Mylėk Tėvynę laikraštis, leistas Merkio rinktinės partizanų štabo. 1947 V 20 buvo išėjęs 91 nr.

Milelis vidutinio svorio pusvilnonis, stipriai veltas audinys. Metmenys būna iš suktų plonų medvilninių ar lininių siūlų, o ataudai — iš storų kočiotos vilnos siūlų. Raštas — trinytis. M. vartojamas eilutėms, moteriškiems ir vaikų apsiaustams.

Milenarizmas žr. Chiliazmas.

Milenbachs Kārlis (1853–1916) latvių kalbininkas. 1876–80 studijavo Tartų univ. klasikinę filologiją, vėliau gimn. mokytojas Mintaujoje ir Rygoje. 1908 parengė naują latvių rašybos projektą. Nuo 1900, kartu su Endzelynu, pradėjo latvių tarmių studijas, apkeliaudamas Latviją. Nuo 1889 ruošė išsamų latvių kalbos žodyną, kurio iki mirties nebaigė (sutvarkė iki žodžio patumss). Žodyno tvarkymą vėliau tęsė J. Endzelynas, pradėjęs jo leidimą 1923. M. paruošė latvių kalbos mokslinę sintaksę, kuria naudojamasi ligi šios dienos. Iš M. darbų paminėtini: Apie kalbos būdą ir pradžią 1891, Keli latvių kalbos klausimai 1891–1909, Sakinys 1898, Latvių kalbos gramatika (kartu su J. Endzelynu) 1907 ir Latvių kalbos dėstymas 1907. M. išvertė 8 pirmas giesmes Odisėjos, rašė vertimų klausimais ir poetinės kalbos problemomis. *H.N.*

Mileris 1. Juozas (rašosi Miller, g. 1930 III 17 Montrealyje, Kanadoje) advokatas, visuomenės veikėjas. Baigęs aukštesniąją mokyklą, stojo į kolegiją, kurią baigė bakalauro (Bachelor of Arts) laipsniu. Teisę studijavo Montrealio univ. teisių fak., kurį pabaigė 1953 bakalauro (Bachelor of Civil Law) laipsniu. Po pusės metų praktikos pas advokatus, išlaikė advokatūros egzaminus, atidarė savo įstaigą ir dirba adv. darbą. Dalyvauja Montrealio liet. organizacijose ir joms, prireikus, nemokamai patarnauja kaip advokatas ir teisės patarėjas. M. yra pirmasis Kanados lietuvis, kuris savarankiškai verčiasi advokato praktika. *J.Krd.*

2. Jurgis (g. 1894 IV 12 Pajavonio k., Pajavonio vls., Vilkaviškio aps.) mokytojas. Pradinį mokslą išėjo Pajavonyje, vėliau mokėsi Vilkaviškio gimn. I pas. karui prasidėjus, pasitraukė į Rusiją ir tęsė mokslą Voroneže. Grįžęs į Lietuvą, 1918 lankė vokiečių organizuotus kursus mokytojams Marijampolėje. Tais pačiais metais išvyko į Vilnių, kur buvo mokytoju liet. vaikų prieglaudoje ir pats mokėsi Ryto d-jos mokytojų seminarijoje. Kurį laiką buvo raštvedžiu Centriniame komitete nukentėjusiems dėl karo šelpti (vėliau Centriniame lietuvių komitete). 1922 lenkų ištremtas iš Vilniaus kartu su 33 lietuvių ir gudų veikėjais. Atsidūręs Kaune, mokytojavo Kauno miesto II pradžios m-loje, 1923 paskirtas tos pačios m-los (nuo tų metų 33 Kauno miesto pradžios mokykla, tarnavusi Saulės d-jos mokytojų seminarijai bandomąja m-la) vedėju. 1931 įsijungus šiai mokyklai į naujai pastatytą dvylikos komplektų Jono Jablonskio pradžios m-lą, M. iki 1941 buvo jos mokytoju, vedėju. Dabar tebedirba pedagoginį darbą Kaune. Savo pedagoginėje veikloje pasižymėjo dideliu darbštumu, sąžiningumu ir organizaciniais gabumais. Veikliai dalyvavo Vilniui Vaduoti Sąjungoje ir Liet. kat. mokytojų s-goje. Bendradarbiavo spaudoje. Išvertė A. K. Greeno Dingusi mergaitė 1937. *V.Cž.*

Mileritas (pagal anglų mineralogo W. H. Millerio vardą) mineralas, nikelio sulfidas; geltonos žalvario spalvos ir metalinio blizgesio. Kristalai išsidėsto spinduliais, kietumas 3–3,5, specifinis svoris 5,3–5,7. Naudojamas kaip antraeilė nikelio rūda, randamas Vokietijoje, Čekoslovakijoje ir JAV.

Miletas (gr. Milētos, lot. Miletus) sen. graikų joniečių mst. p. M. Azijoje, Karijos pakrantėje, prie Meandro žiočių. Vietovė jau buvo gyvenama akmens amžiuje. Šalia čiabuvių karų (gr. Kares) M. susilaukė graikų ateivių iš Kretos ir Pilo. Įvairiais vardais anksčiau vadintam mst. vardą davė kretiečiai pagal savąjį miestą, esantį r.š. Kretos pakraštyje ir pavadintam pagal mitologinį jo įkūrėją Miletą, Apolono sūnų. XI a. pr. Kr. graikų gyvenamas, VIII a. jau buvo žymiausias prekybos mst., išvežąs Azijos gaminius į vakarus, turįs ir savąją pramonę, ypač vilnų verpyklas. Prekybą lengvino ir vėliau nuo VII a. pr. Kr. daugybė (apie 90) iš M. įsikūrusių kolonijų, daugumas prie Juodosios jūros, Abidas ir kitos prie Helesponto, Naukratis Nilo deltoje. VII a. pr. Kr. pabaigoje ir VI a. pradžioje tirono Trasibulo valdomas M. gyveno paties didžiausio žydėjimo laikus. Keršydami už vadovavimą joniečių sukilimui, persai 494 pr. Kr. sudegino M. Graikams 479 nugalėjus persus prie Mikalės, M. atstatytas taisyklingomis, stačiais kampais susikertančiomis gatvėmis pagal garsaus arch. Hipodamo (žr.) planą, tapusį miestų planavimo pavyzdžiu senovėje. Nuo 78 pr. Kr. M. priklausė romėnams. Helenistiniais ir romėnų laikais pastatyta didelių ir puikių pastatų, bet ūkiniu atžvilgiu

mst. nuolatos smuko, nes Meandras vis labiau užnešė smėliu uostą. Dabar teliko menkas kaimelis.

Miletiečiai Talis (gr. Thalēs), Anaksimandras, Anaksimenas (žr.) sukūrė gamtos filosofiją, Hekatajas (gr. Hekataios) davė pradžią istorijai, arch. Hipodamas sudarė pavyzdinius helenistinių laikų miestų planus.

Prabangiame uoste atsirado ir vad. Mileto istorijos (gr. Milēsiaka, lot. Historiae Milesiae), antikinis Dekameronas, greitai publikos pamėgtas erotinių novelių rinkinys, šiaipjau nežinomo Aristido apie 100 pr. Kr. išleistas. Sisenos (Lucius Cornelius Sisenna, 118–67 pr. Kr.) išverstas lotyniškai, davė pradžią romėnų novelei. Apie šių ‚istoriją' pobūdį galima spręsti iš įtarpų Petronijaus (Petronius Arbiter, I a. po Kr.) satyrose ir Apulėjo Metamorfozėse (Metamorphoseon libri XI).

1899–1906 vok. archeologai, vadovaujami Th. Wiegando, atkasė helenistinių-romėnų laikų miestą su po 479 atstatytomis uostų krantinėmis, Apolono šventove su archaišku aukuru, helenistinės gimnazijos termomis, puikia 35 m pločio gatve iš uosto į prekyvietę (agora), su rotuše (buleutērion), prabangiu Trajano laikų šuliniu, prekyviete, trivarčiais ir kt.

Th. Wiegand, Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899, 1906 tt.; *A. v. Gerken,* Griechische Städteanlagen 1924; *Ziebarth,* Kulturbilder aus griech. Städten ³1926; *E. Bethe,* Tausend Jahre altgriechischen Lebens 1933; *Roehlig,* Der Handel von Milet 1933; *Watzinger,* Th. Wiegand 1944. *A.Rkš.*

Milevičius 1. Feliksas (g. 1871 Telšių aps.) visuomenininkas. Pramokęs rašto rusų m-loj ir dar pats pasimokęs, anksti ėmė platinti draudžiamas lietuvių knygas. Leidus spaudą, rašinėjo Vilniaus liet. spaudai, vėliau Telšiuose prekiavo knygomis ir rašto priemonėmis. Vaidindavo lietuvių vakaruose. 1910 jis sudarė Scenos mėgėjų ratelį, kuris vėliau buvo pavadintas Scenos ir dailės mėgėjų Kanklių d-ja, kurios pirm. išbuvo iki 1924, o, sudarius Telšiuose Žemaičių teatrą, jame vaidino iki 1944. Kurį metą buvo Telšių mst. viceburmistru ir ilgamečiu Telšių mst. tarybos nariu. Už nuopelnus 1938 VIII jam paskirta 100 lt. pensija mėn. 1956 dar buvo gyvas Lietuvoj.

2. (rašėsi Millewicz) Hiacintas (1802–1853 Gardine) kunigas, domininkonas, mokęs Raseinių aps. mokykloje, vėliau Gardine. Rusų pavestas išvertė lietuviškai atsišaukimą Iszraszas ape iszbiegusius wayskawusius pamentoutius służba žalnieryszka yr ape anu uszkawotoius 1825. Tuo 4 psl. leidinuku rusai kvietė grįžti visus pasislėpusius ir grasino žiauriomis bausmėmis neklaužadas bei pabėgusių slėpėjus.

Vc. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija II, 1957.

Milewski-Korwin Hipolit (1848 IX Druskininkuose — 1932 Poznanėje) Vilniaus lenkų socialinis ir politinis veikėjas, I ir II Valstybės dūmos atstovas. Be eilės brošiūrų, paskelbtų politiniais klausimais (Ein Separatfrieden mit Russland 1915, Que faire de l'Esteuropéen 1919, Uwagi o konflikcie języków polskiego i litewskiego w diecezji wileńskiej), išsp. plačius atsiminimus: 70 lat wspomnień (1855–1925) 1930, VIII+600 psl. Čia autorius plačiai aprašo savo politinę veiklą Valstybės dūmoje ir duoda Vilniaus krašto vaizdą po I pas. karo.

Milford mst. JAV, Connecticute, prie Housatonico upės žiočių, 12 km nuo New Haveno; apie 30.000 gyv. (1958). M. yra vasarvietė, nors turi ir pramonės (namų apyvokos reikmenų, gumos, moterų baltinių ir kt.), o pajūryje įrengtos austrių augyklos. Apylinkėse sodų, vištų ir pieno ūkiai. M. įkurtas 1639; yra išlikusių XVII a. namų.

Milhaud Darius (g. 1892) prancūzų kompozitorius. Mokėsi Paryžiaus konservatorijoje (1909–14) pas Widor, d'Indy ir Dukas.

D. Milhaud

I pas. karui nutraukus studijas, 1917–18 buvo prancūzų ambasadoriaus Brazilijai Claudelio sekr. Rio de Janeiro. 1918 grįžęs Prancūzijon, reiškėsi Paryžiuje kaip kompozitorius, priklausė vad. Les Six grupei. 1940–47 gyveno JAV, dėstė muz. Mills kolegijoj Oaklande (Kalifornijoje). 1947 grįžo į Prancūziją, nuo 1947 Paryžiaus konservatorijos prof., tačiau beveik kas metai lankosi JAV.

M. kūryba labai gausi ir įvairi — jis yra pasireiškęs beveik kiekvienoje muz. formoje ir pavartojęs įvairiausius instrumentų derinius. Nuolat ieškąs naujų muz. galimybių ir išraiškos, M. yra reikšmingas novatorius: jis susidarė savitą muz. dramos stilių, atgaivino ir savaip išvystė graikų tragedijos vokalinį akompanimentą, įvedė miniatiūrinę operą (vad. opéra à la minute)

ir simfoniją, vienas pirmųjų plačiai pavartojo džiaso elementus simfoninėje muz., komponavo elektroninę muz., reiškėsi vad. Gebrauchsmusik srityje. Jo kūrybai būdinga politonalinės muz. samprata, lyriškumas, labai įvairus ritmas, meistriška ir komplikuota instrumentuotė. M. yra vienas iškiliųjų ne tik prancūzų, bet apskritai naujosios muz. kompozitorių. Jo kūriniai: 10 operų — Christophe Colomb 1928, Maximilien 1930, Bolivar 1943, David 1953 ir kt., apie 10 baletų — jų tarpe Le boeuf sur le toit 1919, La création du monde 1923, muzika dramoms (per 30) ir filmams (apie 20); 13 simfonijų (5 mažam, 8 dideliam ork.), koncertai įvairiems solo instrumentams su orkestru, kelios siuitos (Suite provençale 1936 — vienas populiariausių M. kūrinių, Suite française 1944), Ouverture méditerranéenne 1954, šiek tiek kūrinių džiazo ork. ir kt.; 15 styg. kvartetų (nr. 14 1948 ir nr. 15 1949, atliekant kartu, sudaro oktetą), styg. trio 1947, eilė sonatų ir sonatinų įvairiems instrumentams, daug fort. muz. kūrinių (jų tarpe ciklai Saudades do Brasil 1921, La muse ménagère 1944), šiek tiek vargonų muz.; apie 200 solo dainų, nemaža kantatų ir kt. Išsp. Études 1927, autobiografiją Notes sans musique 1949 (ag. 1952) ir Entretiens avec Claude Rostand 1952.

G. Augsbourg, La vie de D. M. en images 1935; *P. Collaer,* D. M. 1947; *G. H. Beck,* D. M. 1949.

K.O.

Mili- (lot. mille ‚tūkstantis') sudurtiniuose žodžiuose reiškia kurio nors pagrindinio matų vieneto tūkstantąją dalį, pvz. miliamperas — tūkstantoji ampero (žr.) dalis, milibaras — tūkstantoji baro (žr.) dalis, milimetras — tūkstantoji metro (žr.) dalis ir t.t.

Mylia (iš lot. millia passum ‚tūkstantis dvigubų žingsnių') ilgio matas. M., kaip kelio ilgio vienetas, vartotas sen. Romoje. Romėnų m. pradžioje buvo lygi 8 stadijoms, arba 1,481 km, vėlesnioji = 1,4835 km, Galijoje m. buvo lygi 2,225 km. Iš romėnų vardą perėmė ir kiti Europos kraštai, bet m. ilgis įvairiose valstybėse buvo skirtingas, pvz. austrų m. lygi 7,586 km, danų — 7,533 km, ispanų — 1,365 km, italų neapolitaninė — 2,226 km, romėniškoji — 1,489 km, Venecijos — 1,739 km, lietuvių — 8,954 km, lenkų — 8,529 km, norvegų — 11, 293 km, olandų — 7,407 km (dabartinė m. — 1 km), portugalų — 2,064 km, Prūsijos — 7,533 km, rusų — 7,4676 km, švedų — 10,688 km (dabartinė m. — 10 km), vengrų — 8,354 km ir Egipto — 0,58 km. Daugumo valstybių m. išstūmė metrinės sistemos km; kai kuriose valstybėse m. vardas paliko, bet m. ilgis suderintas su km skaičiumi. Anglosaksų kraštai pasiliko prie savosios m. Anglijoje laikomasi dvejopos m.: Londono m. lygi 5000 pėdų, arba 1,524 km, ir statutinė m. (statute mile) — 5280 pėdų, arba 1,60435 km, statutinės m. laikomasi ir JAV.

Geografinė m. lygi pusiaujo 1° : 15 ilgio = 7,420 km. Jūrose ir vandenynuose atstumas matuojamas jūrmyle, kuri lygi geografinio dienovidžio 1′ ilgiui, t.y. 1,852 km. Šį m. ilgumą 1929 tarptautinėje hidrografinėje konferencijoje priėmė daugumas valstybių, bet JAV ir Anglija laikosi savųjų. JAV jūrmylė vadinama t.p. dienovidžio 1′ ilgis, bet ne žemės, o tokios įsivaizduojamos sferos, kurios paviršiaus plotas lygus žemės paviršiaus plotui, todėl JAV jūrmylė lygi 1,853249 km. Anglų jūrmylė pagrįsta irgi 1′ dienovidžio ilgiu, bet ne vidutiniu, o tos vietos, kurioje yra stebėtojas. Todėl anglų jūrmylė svyruoja tarp 1,843–1,862 km. Tirdami laivų greitį, anglai jūrmylę laiko lygia 1,853184 km. *M.Kr.*

Miliai dv. Kaltinėnų vls., Tauragės aps., 3 km nuo Kaltinėnų. Jo savininkas buvo aktyvus 1863 sukilimo dalyvis, daug prisidėjęs organizuojant sukilėlius.

Miliarijai [lot. mil(l)iarium, nuo mille ‚tūkstantis'] sen. romėnų akmens stulpai, pastatyti prie kelių kas romėniška mylia (lot. milia passum ‚tūkstančiai dvigubų žingsnių'). Yra išlikę daugybė m. (vien Italijoje daugiau kaip 500), iš kurių nemaža rasta savo pirminėse vietose. Jie suteikia vertingų žinių apie senovės kelių tinklą. Seniausias Europoje išlikęs m., statytas apie 250 pr. Kr. edilų P. Klodijaus ir G. Furijaus prie Via Appia, rastas 1872. Pakelių atstumų stulpai buvo išrasti persų. Graikai jų nebuvo perėmę. Šių dienų atstumų stulpai pakelėse yra romėnų kilmės.

Romos forume prie Saturno šventovės buvo 20 pr. Kr. Augusto statytas vad. auksinis m. (miliarium aureum), dengtas auksuotu žalvariu. Jame buvo nurodytos visos iš Romos išeinančios gatvės. Tai lyg ir atitikmuo archonto Hipijo (VI a. pr. Kr.), garsaus Pizistrato sūnaus, statytojo dvylikos dievų aukuro Atėnų prekyvietėje, kur buvo pažymėti atstumai į svarbesnes vidaus ir užsienio vietas, pvz. į Olimpiją.

A.Rkš.

Miliarinis (iš lot. milliarius ‚sorinis') medicinoje soros grūdo didumo, pvz. miliarinė kaverna ir kt.

Miliauskas 1. Aleksandras (1835 Galnės k., Vainuto vls., Raseinių aps. — 1896 V 6 Sibire) kunigas, 1863 sukilimo dalyvis, (6) brolis. Mokėsi Vainute, Raseiniuose ir Šiauliuose, 1856 baigė Varnių kunigų seminariją. Kunigavo Kražiuose, Ylakiuose ir Kurše. Leido brolį Juozą M. į mokslus. 1863, būdamas Ylakių vikaru, pasakė revoliucinį pamokslą, už kurį rusų valdžios liepos mėn. suimtas ir 1864 ištremtas į Birsko mst. (Ufos gub.) be teisės grįžti į Lietuvą. 1871 X 7 leistas grįžti į Kuršą, apsigyveno Alūkstoje, vėliau Mintaujoje policijos priežiūroje. 1882 III 15 gautas leidimas skirti M. Alšvangos vikaru, kur 1886 taisė Gudeniekų koplyčią. 1890 V 20 — 1891 VIII 13 rusų uždarytas į Kretingos vienuolyną. Rusams įtarus, jog palaikąs ryšius su knygnešiais, įsakyta jam išvykti į Helsinkį, bet tuojau pakeista, kad tegali keltis į Rusijos gilumą. M. pats išsikėlė misininku į Spaską (Tomsko gub.), kur netrukus mirė. Latviškai išsp. Katoliska mācība jeb katķismus 1882, Vecas derības svēti biblijas stasti 1887.

J. Tumas, Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė 1924.

2. Eliziejus Juozas (1835 II 22 — 1890 III 30 Marijampolėje) kunigas marijonas. Į vienuoliją įstojo 1855. Kunigo mokslus išėjo Marijampolėje. Nuo 1859 pamokslininkas Igliaukoje. Čia slaptai vedė pradžios mokyklą. Rusų valdžia, naikindama Igliaukos vienuolyną, 1865 X 25 jį prievarta atgabeno į Marijampolės vienuolyną. Ir iš čia po kaimus mokė vaikus lietuviškai skaityti ir rašyti. Užtat rusų pakartotinai baustas pinigais ir netvirtintas vienuolyno prokuratorium. Suvalkų gubernatorius 1874 II 18 jį dėl to mokytojavimo skundė Dvasinių reikalų valdybai. Jaunimo mokymui panaudodavo įvairias progines išvykas: ligonių lankymą, vestuves, krikštynas. Šventėse, giedojimo pratybų priedangoje, giesmininkus mokė skaityti ir rašyti. Pramokusius įpareigodavo kitus mokyti. Platino rusų draudžiamas lietuviškas knygas. Uolus knygnešio Sudargo klebono Sidaravičiaus bendradarbis. Paimdavo iš jo spaudą į savo slaptą knygų sandėlį ir kitų marijonų (kun. V. Senkaus, kun. P. Pėstininko) padedamas paskleisdavo žmonėse. Išvertęs į liet. kalbą Graudžius Verksmus, stiprino lietuvišką giedojimą bažnyčiose.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938, 452–453; *P. Kubicki*, Bojownici kapłani III, 713; *J. Bulota*, Atsiminimai (Židinys 5, 1925, 27–28). *S.Mtl.*

3. Jonas Kazimieras žr. Milius, Jonas Kazimieras.

• 4. Juozapas Karolis (g. 1890 IV 2 Centrolia, Pa., JAV) kunigas, visuomeninkas, rašytojas. 1904–10 mokėsi Šv. Marijos kolegijoj Orchard Lake, Mich., 1910–15 Šv. Juozapo kun. seminarijoje Dunwoodie, N. Y., kunigu įšv. 1915 VII 15. Iki 1916 VII 1 buvo vikaru Šv. Kazimiero par. Pittstone, Pa., 1916 VII 1 — 1932 IV 18 Šv. Marijos par. Wanamie, Pa., ir kartu Šv. Juozapo par. Nanticoke (Hanover), Pa., klebonu, kur pastatė kiekvienai parapijai po bažnyčią, 1932 IV 18 perkeltas į Wilkes-Barre, Pa., klebonu, kur 1937 įgijo parapijai dideles kapines, 1950 kleboniją ir 1956 įrengė pavyzdingą mokyklą. Dar prieš įstodamas į kun. seminariją, M. įsijungia į lietuviškąją veiklą. Jis važinėjo po liet. parapijas, ruošė paskaitas jaunimui, jį būrė į organizacijas, pats jose uoliai dalyvaudamas. I pas. karo metu jis veikliai reiškėsi Tautos Fondo darbuose, rūpinosi išgauti Lietuvių dieną (žr.) ir drauge su kun. V. Bartuška ir J. S. Lopatto 1916 lankėsi tais reikalais Vašingtone. Vėliau M. su kitais JAV liet. veikėjais, Tautos Fondo atstovais, lankėsi Vašingtone Lietuvos de jure pripažinimo reikalais, 1921 buvo liet. delegacijoje pas JAV prezidentą Wilsoną. M. daug prisidėjo telkiant Lietuvos Laisvės Sargus (žr.), jis kelerius metus buvo SLRK Amerikoje literatūros komisijoje, 1928–32 jo dvasios vadas, už nuopelnus susivienijimui 1944 išrinktas garbės nariu, 1923–25 Kunigų Vienybės iždininkas, v.pirm. ir t.t. Mėgdamas muziką ir vaidybą savo parapijose ruošė lietuviškus vaidinimus, inscenizavimus, dažnai parašydamas jiems tekstus. 1917 buvo sudaręs pirmą lietuvišką filmą, nufilmuodamas savo parašytą ir inscenizuotą veikalą. 1930, minint Vytautą D., Wilkes-Barre pastatyta jo paruošta pantomima Vytautas Didysis, susilaukusi nemažo atgarsio svetimųjų tarpe; 1938 paruošė Knygnešių pantomimą. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1911, rašydamas lietuvybę žadinan-

Kun. J. K. Miliauskas

čius straipsnius kat. laikraščiams, ypač daug jų spausdino Drauge ir Garse. 1921 redagavo Ameriką (Wilkes-Barre). 1915 išsp. iš anglų k. verstą 2 veiksmų komediją Kas bailys?, 1939 paruošė ir išleido maldų ir giesmių rinkinį Šventoji Valanda. Be to, išsp. Bolševizmas 1920, Katekizmas mažiems vaikams 1932, Nusišypsok 1935; 1940 išsp. šie jo scenos veikalai: Dainų ir juokų jomarkas; komedijos: Ponas Tūzas ir Ponas Arbūzas, Abraomas ir Raulas bei Supradentas ir jo gengė. Keliolika jo scenos veikalėlių tebėra rankraščiais.

V. Uždavinys, Kaip lietuvis buvo virtęs lenku (Pasaulio Lietuvis 11, 1938); Draugas 104, 1957.

A.Mž.

5. Juozapas Vincentas (g. 1894 II 10 Navininkų k., Punsko vls., Seinų aps.) prelatas. 1899 tėvų atvežtas į JAV, mokėsi Forest City vidurinėje mokykloje ir kun. A. Pankaus padedamas įstojo į Šv. Bonaventūros kolegiją, kur baigė kun. seminariją. 1919 įšv. kunigu, vikaravo liet. parapijose Pittstone, Pa., Hazletone, Pa., vėliau Durya, Pa., klebonas, 1931 pakeltas prelatu ir 1937 perkeltas Scranton, Pa., liet. Šv. Juozapo parapijos klebonu. Visose liet. par. telkė lietuvius į d-jas, ruošė įvairius liet. parengimus ir itin rūpinosi liet. mokyklomis.

6. (spv. Miglovara) Juozas (1845 III 24 Galnės k., Vainuto vls., Tauragės aps. — 1937 I 20 Šiauliuose) aušrininkas, poetas, (1) brolis. Augęs bežemio šeimoje, brolio kun. Aleksandro leistas į Vainuto pradžios mokyklą ir Šiaulių gimn. 1863 iš IV kl. su 30 draugų ir kapelionu išvyko pas sukilėlius ir dalyvavo Papilės, Laukuvos ir Stemplių mūšiuose. Kurį metą prasislapstęs nuo rusų baudžiamųjų būrių, slapta mokė bajorų vaikus, o 1872 jam pavyko gauti darbo Rygos miesto popasitraukė 1885, ‚kvartalinio' padėjėju. Iš Rygos M. atvyko į Šiaulius, kur kelioliką metų buvo notaro raštininku, po I pas. karo vertėsi homeopatija, o nuo 1927 gavo veikėjo pensiją (po 150 lt. mėnesiui). 1881 Rygoje drauge su kitais įkūrė Aušros giesmininkų d-ją, tačiau į ją įstojo daug Lietuvos lenkų bei sulenkėjusiųjų, ir po kelerių metų d-ja virto grynai lenkiška. Dėl šios d-jos lenkėjimo M. graudžiai skundėsi per tris Aušros numerius. Pasirodžius Aušrai, M. buvo vienas iš uoliausių jos platintojų. Įvairiais būdais Aušrą siųsdavo į Žemaičius, Šiaulius ir kt., o Rusijos gilumoje ir Sibire esantiems lietuviams ją siuntinėdavo paštu. Kiekvieno Aušros numerio M. išplatindavo iki 150 egz. Taip pat M. siuntinėdavo toliau esantiems savo tautiečiams dvasią stiprinančių laiškų. Už vieną tokių laiškų (M. Slančiauskui), atsitiktinai patekusių rusų žandarams, buvo suimtas ir kalintas Šiauliuose ir kt. Nuo 1905 revoliucijos M. laikėsi nuošaliai.

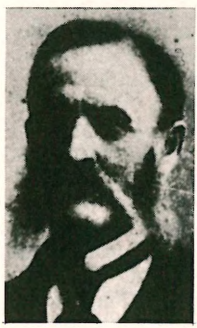

J. Miliauskas (Miglovara)

M., kaip ir kiti ano meto Lietuvos mylėtojai, buvo perdėm romantikas, svajotojas. Jis eiliavo ir Miglovaros slapyvardžiu savo eiles spausdino Aušroje, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje, Tėvynės Sarge, įvairiuose kalendoriuose ir kt. Savo eilėse, kurios dažnai buvo menki Strazdo, Baranausko, L. Kondratavičiaus ir kt. sekimai ar šiaip perdainavimai, kėlė Lietuvos meilę, didybę ir verkšleno dėl jos skaudžios dalios, tačiau kartu buvo ir viltingas, nes ‚mūsų giesmės dangų griauna'. Šviesi nuotaika lydi ne tik pavasario gamtos vaizdus, vasaros darbus, bet ir rudens vargus. Kai kurie eilėraščiai turi net po 40 posmų. M. poezija Aušros poetų tarpe, kad ir neužima pirmos vietos, bet vis dėlto prasikiša pro daugelio kitų eiliuotojų poezijos stokojančias eiles.

M. turėjo susidaręs savą rašybą su gausiais naujadarais, pvz. įrėdis (programa), genčiažymis (etnografija), išvyzdis (fizionomija) ir kt. Jis dažnai nepripažino vykusių ir jau prigijusių naujų darinių arba susigrąžintųjų senųjų žodžių. M. užsispyręs buvo ir liko prieš ‚sielą', ‚įsčių' ir kt., siūlydamas tokias maldaknyges su jų autoriais viešai sudeginti. M. save įtikino, kad gryniausia lietuvių kalba ir visos Lietuvos lopšys yra Viduklės apylinkėse, nes ‚ženklin vidu'. Šia, jo savaip suprasta vidukliškių šnekta, prisitaikant savą rašybą, t.y. paliekant grynai lotynišką raidyną be jokių pridėtinių ženklų (ilguosius balsius rašė dvigubus, pvz. muusu, daliikas), M. spausdino ir savus raštus. Atskirai išsp.: Jozapa Miglovaros Rasztai ‚Jivaires eiles'. Pirmas plukszta 1884, Giedmenis 1914, Vidukles krasztas 1928. Be to, išleido Giesmes swietiszkas ir szwentas Antana Drazdauske 1884. 1906 Šiauliuose buvo pradėjęs leisti laikraštį Žodį. Nemaža jo

eilių ir kitų raštų, jų tarpe ir lietuvių gyvenos, kurios aprašų pasiuntė 1884 rusų geografinei d-jai, liko rankraščiais. Liko rankraščiais ir M. savo rašyba ir su savomis, kalbotyros duomenimis neparemtomis etimologijomis, lenkiškai rašyta lietuvių k. gramatika, kurioje jis baudėsi atitiesti svetimuosius lietuvių kalbos tyrinėtojus. Vertingiausias jo rašytinis palikimas yra trumpi 1863 m. atsiminimai, išsp. Karo Archyve 1925.

J. Tumas, Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkis, J. Myliauskis 1924, 86–127; *J. Miliauskas-Miglovara,* 1863 metų sukilimą atsiminus (Karo Archyvas II, 1925, 45–51); *J. Petrulis,* Aušros poezija 1928; *R. Šaltenis,* Raszau ·taip, kaip turietu buuti raszoma (Lietuvos Aidas 63, 1933); Bibliografijos žinios 2, 1935, 64; 1, 1937, 48; *R. Šaltenis,* A. A. Miglovarai gestant (N. Romuva 11, 1937, 256–257); *M. Čilvinaitė,* Paskutinis pasikalbėjimas su a.a. Miglovara-J. M. (Trimitas 1935, 75). *B.Bbr.*

7. Kazys (g. 1913 III 19 Dzingiškių k., Simno vls., Alytaus aps.) kunigas. 1931 baigė Alytaus gimn. ir 1937 kunigų seminariją Vilkaviškyje. Vikaravo Kapčiamiestyje, Rumbonyse, Miroslave, kapelionavo A. Panemunėje. Buvo A. Panemunės šaulių dvasios vadu, veikė krikščionių darbininkų s-goje ir pavasarininkuose. 1940 VII 18 — 1941 VI 22 bolševikų kalintas Marijampolės, Kauno ir Minsko kalėjimuose. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–47 buvo Oldenburgo liet. gimn. kapelionu. 1947 išvyko Brazilijon ir iki 1954 buvo Vila Zelinos bžn. Sao Paulo vikaru, po to Šv. Kajetono par. klebonas, dabar kanauninkas. Bendr. Mūsų Lietuvoje ir keletą metų buvo to laikraščio administratorium.

8. Stanislovas (1889 IV 13 Daugirduose, Ariogalos vls., Kėdainių aps. — 1934 III 4 Pagermančio k., Alsėdžių vls., Telšių aps). Mokėsi Kėdainių ir Josvainių mokyklose. 1907 išvyko į JAV ir 1912 baigė braižybos kursus Scrantono International Correspondence mokykloje. Gyvendamas JAV, M. dalyvavo liet. visuomeniniame gyvenime ir nuo 1910 buvo nuolatiniu Vienybės Lietuvninkų bendradarbiu. 1913 grįžo Lietuvon ir nuo 1914 pradžios tarnavo rusų kariuomenėje; kovose su vokiečiais sužeistas, 1915 gale perkeltas į Petro D. artilerijos arsenalą Petrapilyje, kur dirbo techniku. Petrapilyje suėjo į kontaktą su ten gyvenančiais lietuviais, rašė Lietuvių Balse, vėliau Santaroje. 1917 IV 16 kartu su savo broliu Mykolu sušaukė liet. kareivių susirinkimą Petrapilyje, suorganizavo Liet. karių s-gą ir buvo pirmojo komiteto pirm. padėjėju, o pirmajame visos Rusijos liet. karių suvažiavime išrinktas į s-gos centro komitetą. 1918 mobilizuotas į raudonąją armiją, iš kurios paspruko 1921 gale ir, grįžęs Lietuvon, įstojo kariuomenėn. Čia buvo karo valdininku, dirbo artilerijos sandėliuose, dirbtuvėse ir 3 artilerijos pulke. 1927 išėjo atsargon, persikėlė į Telšius, kur buvo kalėjimo dirbtuvių vedėju. Po to apsigyveno savo ūkelyje ir mirė džiova (palaidotas Telšių evangelikų kapinėse). Bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų (1910–28), Lietuvių Balse, Santaroje, Karyje, Karo Archyve (čia I tome paskelbė ‚Vakarykščius atsiminimus' apie 1914–19 atskirų liet. batalionų organizavimą Rusijoje), Trimite, Žemaityje (buvo vienas iš leidėjų) ir kt. Išsp. Gana lūšnose gyventi arba kaip išmokti gražius ir pigius namus statyti 1926.

J. M. Laurinaitis, S. M. atminimui (Vienybė 1934); Bibliografijos Žinios 2, 1934, 60. *J.Vdl.*

Milicija (lot. militia ‚karinė tarnyba') 1. kai kuriuose kraštuose taip vadinama policija (žr.); 2. Šveicarijoje ir kitur — nereguliari atsarginė kariuomenė, telkiama karo atveju.

M. Lietuvoje. Pirmieji bandymai įsteigti liet. m. buvo I pas. karo metu. 1915 rudenį rusų karo vadovybė, įsitikinusi, kad vokiečių spaudžiama nebegalės išlaikyti Vilniaus ir norėdama apsaugoti nuo plėšikavimo gyventojų turtą, davė leidimą organizuoti vietos m. Vilniečiai betgi nenorėjo tikėti rusų administracijos gera valia ir nenoriai stojo į m. eiles. Atsargiausi buvo žydai, kurių visiškai nebuvo m. tarpe. Šiokios tokios varžybos teiškilo tarp lietuvių ir lenkų. Ginčytasi, kiek nuovadų turėtų tekti vieniems ir kitiems. Varžybas lengvai laimėjo lenkai, nes lietuviai buvo užimti savo įstaigų evakuacija. Buvo sudarytos 9 nuovados, iš kurių tik viena (Žvėryno) teko lietuviams. Tam tikras lietuvių skaičius betgi buvo ir kitose m. nuovadose. Žvėryno nuovados virš. buvo inž. Steponas Kairys, jo padėjėjais — adv. Augustinas Janulaitis ir adv. Vyt. Stašinskas, pusnuovadžio virš. Liudas Gira, dešimtininkais keletas studentų, jų tarpe žurnalistas Matas Bagdonas. Milicininkų susidarė apie 150, daugiausia vietos liet. smulkių namų savininkų; vietoje uniformos nešiojo plačius raiščius ant rankovių. M. tvarkė gyventojų turto evakuaciją į Rusiją, sudarydavo įvairius liudijimus, gaudė vagišius, kurių suirutės metu atsirado labai daug; saugojo miesto turtą, gyventojų gyvybę ir

šiaip jau rūpinosi viešosios tvarkos reikalais. 1915 IX 18 vokiečiams užėmus Vilnių, netrukus nustojo veikusi ir Vilniaus miesto milicija.

1918 liet. m. pradėjo kurtis miestuose, miesteliuose ir valsčiuose, kai paaiškėjo, kad vokiečiai pralaimės karą. M. kūrimasis rišasi su Lietuvos Tarybos bei vyriausybės atsiradimu. Tačiau atskirose vietovėse m. buvo organizuojama pačių gyventojų iniciatyva, dažnai gaivališku būdu. Pirmieji milicininkai nebuvo profesionalai, dažniausiai prasilavinę miestelėnai, vaistininkai, advokatai, gydytojai, vargonininkai, zakristijonai, buvę kariai, kai kur net kunigai, mažiau ūkininkai. Visi jie stojo į m. savanoriškai, dažnai gyventojų išrenkami. Iš pradžių dirbo visai be algos, vėliau alga buvo mokama, tik nereguliariai ir nedidelė. Susisiekimo reikalams laikydavo arklius su balnais ar vežimais, o dažnai ir be jų. Tik maža dalis buvo valdžios pirkti — dažniausiai atimti iš kontrabandininkų ar paimti kovų metu iš bolševikų, bermontininkų ir lenkų. Pirmieji milicininkai nebuvo apmokyti ar kitu būdu paruošti specialiai m. tarnybai. Pareigas ir darbą nurodydavo vadovybė. Komplektavimo būdas buvo įvairus: vienur renkami, kitur kviečiami. Centralizacijos nebuvo arba ji buvo labai menka. Uniforma labai įvairi: vienur tik raiščiai ant civilių drabužių rankovių, kitur kurios nors kariuomenės kepurės, milinės, švarkai. Pareigų ženklai tik vėliau nustatyti. M. buvo ginkluota įvairių metų ir įvairių sistemų ginklais, dažniausiai rusiškais ar vokiškais šautuvais, durtuvais, pistoletais; kai kur turėta ir kulkosvydžių. Darbas ir pareigos: saugoti gyventojų ramybę, viešąji ir privatų turtą nuo atsiradusių krašte plėšikų, belaisvių gaujų, pasilikusių vok. kareivių savivaliavimo, padėti Lietuvos valdžios įstaigoms, kariuomenei eiti savo pareigas, gaudyti kontrabandą. Tik 1920 V 20, kai jau m. visame krašte buvo išplėtusi savo veiklą, Lietuvos vyriausybės išleistas Milicijos įstatymas (Liet. Vyriausybės Žinios 32, eilės nr. 363), nustatęs, kad m. yra Vidaus reikalų m-jos žinioje ir turi saugoti įstatymais nustatytą valstybės bei visuomenės tvarką, vykdyti įstatymus ir privalomus įsakymus. Nusikaltėlių skaičių Lietuvoje ypač didino gausūs svetimšaliai, kurių 1921 Lietuvon įvažiavo 27.252, išvažiavo 26.363. Tais pačiais metais m. suėmė 15.411 nusikaltėlių, nors apie 8000 nusikaltėlių pasislėpė nuo jos; grąžino savininkams 888 pavogtus arklius, 550 raguočių ir daug kitokio turto. M. padėdavo telkti savanorius į Lietuvos kariuomenę, o kai kur net organizavo partizanų būrius. Pvz. Žasliuose jos buvo sudarytas 70-ies partizanų būrys, veikęs aps. virš. žinioje, vyr. milicininko Petro Junevičiaus vadovaujamas net 2 metus. M. turėjo eilę susirėmimų su lenkų partizanais, ypač prie administracijos linijos, gaudė bolševikus, bermontininkus, lenkų agentus, peoviakus. Neretai milicininkus lenkai nusitempdavo į savo pusę į nelaisvę, kankindavo, kalindavo. Pvz. 1919 VI 10 Gegužinės bžk. (Trakų aps.) lenkų kareiviai užpuolė m. vadą K. Bajorą, kuris su savim turėjo 8 žmonių būrį. 4 milicininkai pakliuvo lenkų rankosna. Juos nuginklavo ir nusivarė į Širvintas. Pirmasis nepriklausomo gyvenimo dešimtmetis pareikalavo 62 milicininkų bei policininkų gyvybių, daugelis buvo sužeista ar neteko sveikatos eidami tarnybos pareigas.

Vidaus reikalų m-joje įkūrus Piliečių apsaugos dpt., jam pavesta m. darbą tvarkyti ir centralizuoti. Nustatyta m. priklausomybė, susirūpinta jos švietimu, mokslinimu. Pirmoji m. mokykla jos pareigūnams, valdininkams ruošti įsteigta Piliečių apsaugos dpt. įsakymu 1922 XI 16 Kaune. Pirmąją nuovados virš. padėjėjų 4½ mėn. laidą baigė 62 asmenys. Antroji Žemesnioji policijos mokykla įsteigta 1923 Rokiškyje milicininkams ruošti. Pirmąją 4⅓ mėn. laidą baigė 44 milicininkai. 1922 VII 15–19 įvykusiame aps. viršininkų suvažiavime Kaune iškeltas m. laikraščio leidimas. 1922 IX 15 išleistas pirmasis Milicijos Žinių (žr.) numeris, skirtas m. švietimui bei mokslinimui, tarnybinei informacijai. Palengva iš m. eilių iškrito kitų profesijų žmonės, atėję čia būtino visuomeninio reikalo verčiami. M. darbas griežtai centralizuotas, įkurtos pastovios nuovados, nustatyta uniforma, ženklai, komplektavimo bei paruošimo nuostatai; imta reikalauti, kad į m. būtų priimami asmenys tik su karišku išsilavinimu. Tokiu būdu m. faktiškai virto policija, kurios vardu ji 1924 I 15 ir buvo pavadinta.

Vilniaus mst. lietuvių m. susidarė 1939, kai Lenkijos okupacinė valdžia, išbėgdama iš Vilniaus, gyventojų saugumo reikalus paliko apverktinoje būklėje. Iš kalėjimų buvo paleisti net patys didieji kriminaliniai nusikaltėliai. Daug nusikaltėlių iš ki-

tų Lenkijos sričių buvo atbėgę į Vilnių. Visoje Vilniaus srityje siautė banditizmas, dažnos vagystės, visuomeninio, valdžios bei privataus turto graibstymas. Okupacinė bolševikų valdžia buvo sudariusi raudonųjų m. — darbininkų gvardiją iš vietinio komunistinio ar jiems palankaus elemento, kuri betgi savo tarpe turėjusi nemaža kriminalinio elemento, nenorėjo ar nesugebėjo apginti Vilniaus gyventojų. Pagaliau ir pati okupacinė valdžia plėšė viską, kas buvo galima iš Vilniaus išvežti. Vietos lietuviai, dar 1939 X 8 patyrę apie Vilniaus mst. ir srities grąžinimą Lietuvai, pradėjo organizuoti savo m. Ją sudarė inteligentai, moksleiviai, stud., darbininkai, amatininkai, įvairių politinių srovių, tik aiškiai lietuviško nusistatymo vyrai. Jos vadovai ir iniciatoriai buvo: m. komendantas Leonas Palevičius, jo padėjėjas Jonas Astaška, kanceliarijos vedėjas Bronius Miškinis, žurnalistas Augustinas Burokas ir kt. Savo laikiną būstinę įsikūrė Liet. stud. s-gos patalpose (Vilniaus g. 15), o X 27 užėmė tuščias buv. lenkų III policijos komisariato patalpas (Totorių g. 2). Milicininkai buvo suskirstyti į 8 grupes-nuovadas, kurioms vadovavo iš pačių milicininkų tarpo paskirti pareigūnai: vlrš., jų padėjėjai, sekr. Be Vilniaus mst. m., dar įsikūrė Valkininkuose, Trakuose, Švenčionėliuose, Eišiškėse, Rūdiškėse ir kt. Lapkričio pabaigoje iš viso buvo 1200 vyrų, iš kurių vien tik Vilniaus mieste buvo per 800. M. veikiai užmezgė ryšius su nepriklausoma Lietuva, nors iš pradžių ji nebuvo legali organizacija ir veikė slaptai, tesitenkindama įvykių stebėtojos role; vėliau, prasidėjus plėšikavimui ir lenkų partizanų veiklai, perėjo į viešąją veikimo sritį, priimdama gyventojų skundus, rūpinosi rimties palaikymu mieste, turto apsauga, tinkamu Lietuvos kariuomenės sutikimu. Jos patariami gyventojai siuvosi liet. vėliavas ir jau X 23 miestas pasipuošė trispalvėmis. Tuo pačiu laiku m. išleido pirmąjį savo įsakymą namų savininkams. Rusų kariuomenei pradėjus trauktis ir tvarkai dar labiau pakrikus, plėšimai dar padidėjo. Trūkstant kuro, daug kas mėgino piauti parkų medžius. M. juos sudrausdavo. Jos pastangomis apsaugotas valstybės monopolio turtas (apie 1,5 mil. lt. vertės), elektros stotis, jos įrengimai, vandentiekis, svarbesnieji namai bei pastatai. X 29 Vilniuje pasirodė jau pirmosios Lietuvos policijos sargybos, atvykusios iš nepriklausomos Lietuvos. Vietinė miesto m. čia jai daug padėjo, supažindindama su miestu, gyventojais, bendrąja padėtimi. M. dar tvarkė eiles prie maisto produktų krautuvių. Kai kurie milicininkai nešiojo buv. lenkų kariuomenės švarkus ar milines, visų rankovės buvo perrištos baltais raiščiais su juodomis MM (miesto milicija) raidėmis. Lapkričio pabaigoje ir gruodžio pradžioje m. buvo išformuota, dalį milicininkų įliejant į Lietuvos policijos eiles, kitus gi paleidžiant.

Bolševikai, okupavę Lietuvą 1940 VI, nepasitikėdami senąja nepriklausomos Lietuvos policija, prie policijos nuovadų VII 26 įsteigė pagalbinę vad. Darbininkų-valstiečių m. (žr.), kurios tikslas buvo prižiūrėti ir kontroliuoti policijos darbą (Vyriausybės Žinios 713, eilės nr. 5595). Pradėjus Lietuvos sovietinimo procesą, policijos darbas ir teisės siaurėjo, o liaudies m. didėjo. Ir vienai ir kitai vadovavo iš Rusijos atvykę NKVD pareigūnai. Lietuvą įjungus į Sovietų Sąjungą, Ministrų tarybos nutarimu VII 29 Lietuvos policija pavadinta m. vardu. Tuo pačiu metu prasidėjo jos tarnautojų nuginklavimas, atleidimas, neretai juos suimant. Iki 1941 VI 22 okupuotoje Lietuvos teritorijoje viešosios tvarkos palaikymui ir kt. uždaviniams atlikti jau veikė bolševikų m., tvarkoma Sovietų Sąjungos pavyzdžiu, kaip pagalbinis NKVD organas. 1944 bolševikams antrą kartą okupavus Lietuvą, jų m. veikimas buvo atstatytas. *Br.Kv.*

K a r o m. 1919 Lietuvos m. Kaune dar nebuvo kaip reikiant apmokyta, silpnai organizuota, todėl nepajėgė tinkamai palaikyti tvarkos Kauno mieste ir apskrityje. Todėl kariuomenės vadovybei įsakius, 1919 III 15 Kauno karo komendantas suorganizavo Karo m. kuopą, kurios paskirtis buvo reikalui esant padėti m. palaikyti tvarką mieste ir apskrityje. Kuopos vadu buvo karininkas Jočys. Sustiprėjus m., nuo 1919 VII 18 ji performuota ir pavadinta ‚apskrities kuopa'. 1919 XII 1 prie Kauno komendantūros suformuota Karo lauko m. kuopa, kuriai vadovavo karininkas K. Rudaitis. 1920 I 1 ši kuopa performuota į Karo m. mokyklą (vėliau pavadinta Karo policijos mokykla). Į ją būdavo priimami kareiviai visai sveiki, stiprūs, moką gerai skaityti ir rašyti. Tai buvo vienintelė Kauno komendantūros rikiuotės dalis. Daugelis baigusių šią mokyklą ir atitarnavę kariuomenėje, gaudavo tarny-

bą viešojoje policijoje. Karo m. (policijos) mokykla palaikė tvarką Kauno įguloje karių tarpe ir prireikus talkino viešajai policijai. *K.Alš.*

Neutraliosios zonos m. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą ir santarvininkams nustačius tarp Lietuvos ir Lenkijos karinių jėgų neutraliąją zoną, vad. demarkacinę liniją (žr.), šios zonos gyventojai liko be valdžios. Gyventojų saugumu niekas nesirūpino. Dažnai iš lenkų pusės į zoną įsiveržd avo Lenkijos reguliari kariuomenė ar šiaip nusikalstamasis elementas pasiplėšikauti. Be to, Lenkijos valdžia leido neutralioje zonoje veikti savo partizanams. Esant tokiai padėčiai, gyventojai susirūpino savo saugumu ir ėmėsi organizuoti apsaugą. Lenkai savo partizanus pavadino neutraliosios zonos liaudies m. (Milicia Ludowa Pasa Neutralnego) ir vyr. komendantu paskyrė iš Lietuvos pabėgusį Virbalį, kuris oficialiai vadinosi Sartonovu. Ši lenkų m. nesirūpino gyventojų saugumu, bet plėšikaudavo ir žudydavo jiems nepalankius gyventojus. Širvintų vls. viršaitis Povilas Žukauskas, kuris buvo ir santarvininkų įgaliotinis neutraliojoje zonoje, 1922 V 10 įsteigė lietuvišką neutraliosios zonos liaudies m., kurios vyr. komendantu buvo Juozas Mikuckis. Kadangi lenkų m. komendantas pasivadino Sartonovu, tai ir J. Mikuckis pasirinko Liaudanskio slapyvardį. Nors ši ‚paslaptis' abiem pusėms buvo gerai žinoma, tačiau oficialiai visi reikalai ėjo tais vardais. J. Mikuckis-Liaudanskis pirmiausia suorganizavo štabą Kaišiadoryse. Padėjėju pasiskyrė Antaną Žemaitį, o sekr. — Balį Pupalaigį. Svarbesnėse vietose įsteigė komendantūras (nuovadas), būtent: Širvintose (komendantu paskyrė Vytautą Petrauską), Giedraičiuose (komendantas Kazys Bernotas) ir Valkiñinkų glžk. st. (komendantas Vincas Keršis). M. sudėtį sudarė neutraliosios zonos ir iš lenkų okupuotos Lietuvos dalies pabėgę vyrai. Tuo pat metu įsteigta Sventojansko-Vištyčio rajono pasienio m., kuri priklausė Seinų aps. viršininkui ir neutraliosios zonos liaudies m. vyr. komendantui. Jos vadu paskirtas vyr. komendanto padėjėjas A. Žemaitis, su štabu Suvalkų Kalvarijoje. Nors ši m. buvo laikoma pasienio, tačiau visas veikimas buvo neutraliojoje zonoje. Šiai m. labai dažnai tekdavo kautis su lenkų m., įsibrovusia į neutraliąją zoną pasiplėšikauti. Ypatingai žiaurios ir nuolatinės kovos vyko Širvintų mstl. apylinkėse, nes lenkai stengėsi įsitvirtinti šiame miestelyje. Viena m. nebūtų pajėgusi lenkų atmušti, todėl jai teko artimai bendradarbiauti su R. Lietuvos partizanais. Ir taip kovos tęsėsi iki neutralioji zona buvo likviduota.

1923 III 15 panaikinus neutraliąją zoną, iki V 1 likviduota ir neutraliosios zonos m. Pasienio apsauga pavesta vidaus reikalų m-jai. Pirmiausia ji pasienio m. vadu paskyrė Juozą Mikuckį ir Kaišiadoryse įsteigė pasienio m. mokyklą, kuri pradėjo veikti 1923 VI 1. Mokykloje buvo mokoma: lietuvių k., Lietuvos istorija, aritmetika, vidaus ir pasienio m. instrukcija, teisė, tikyba ir karinė rikiuotė. Mokytojais buvo: J. Mikuckis, Celestinas Petrikas, kun. Varnas ir teisėjas Mazurkevičius. Mokyklos programa turėjo būti išeita per 4 mėn. Pirmoji 57 vyrų laida išleista 1923 IX 30. Daugumas paskirti į Latvijos pasienį.

1924 I 1 pilnai pradėjo veikti pasienio jau ne m., bet policija, nes m. vardas buvo pakeistas policijos vardu. *B.Plg.*

Milicija Lietuvos milicijos (policijos) laikraštis, leistas Kaune prie Milicijos klubo 1940 VII. Tai Policijos (žr.) laikraščio tęsinys. Kai bolševikams okupavus Lietuvą, policija buvo pavadinta milicija, tai panašiu būdu pakeistas ir laikraščio pavadinimas. Redagavo Viktoras Bručkus. Tiražas 5000 egz. Redakcija bandė duoti Lietuvos milicijai patarimų įvairiais tarnybiniais klausimais. Prijungus Lietuvą prie Sovietų Sąjungos, išformavus Lietuvos policiją (miliciją) ir sudarius naują miliciją bei ją sutvarkius grynai bolševikiškais pagrindais, atpuolė ir atskiro laikraščio leidimas. Teišėjo du numeriai po 20 psl. kiekvienas. Be to, M. išleido Milicijos Žinyną 1940, 780 psl. *Br.Kv.*

Milicijos Žinios Lietuvos milicijos (vėliau policijos) laikraštis, ėjęs Kaune 1922 IX 15 — 1923 V 15. Iš viso išėjo 9 numeriai. Sumanytojai ir redaktoriai — Piliečių apsaugos dpt. dir. Jonas Navakas ir Trakų aps. virš. Bronius Stasiūnas. Laikraštis rašė policijos teisės klausimais ir teikė praktiškų patarimų Lietuvos policijos tarnautojams. 1924 laikraštis perorganizuotas ir pavadintas Policija (žr.).

Miligramas (stp. mg) metrinėje matų sistemoje tūkstantoji gramo (žr.) dalis.

Milijardas tūkstantis milijonų (žr.); JAV m. vadinamas bilijonu.

Milijonas tūkstantis tūkstančių (skaitmenimis rašomas 1.000.000).

Milijonas Parašų JAV lietuvių peticija, 1921 V 30 įteikta prezidentui Hardingui, prašant pripažinti Lietuvos valstybę de jure. Jau 1918 III 13–14 Naujorke įvykusiame lietuvių seime, kuriame dalyvavo apie 1200 katalikų ir tautininkų atstovų, išrinktas bendras vykdomasis komitetas, kuris turėjo rūpintis Lietuvos valstybės atkūrimu ir pripažinimu. 1919 II 12 komitetas įteikė JAV valstybės departamentui prašymą, kad būtų pripažinta susidariusi Lietuvos vyriausybė ir pati valstybė. Tačiau departamente nesusilaukta reikiamo atgarsio. Tada 1919 IV 12 nutarta paruošti naują peticiją su 1 mil. parašų. Įvairiose JAV vietose surinkti parašai buvo susiūti į 138 knygas ir 146 liet. veikėjų trijų dienų suvažiavime išrinkta delegacija 1921 V 30 peticiją su milijonu parašų įteikė JAV prezidentui Hardingui. Delegacijoje dalyvavo dr. E. G. Klimas (jis pasakė kalbą), J. Hertmanavičius, J. Elias, A. Ivas, kun. J. J. Jakaitis, J. Skritulskis ir kt. Nuolatinių JAV liet. veikėjų, draugijų, laikraščių ir Lietuvos diplomatų dėka 1922 VII 27 JAV pripažino Lietuvos respubliką de jure.

Milimetras (stp. mm) tūkstantoji metro (žr.) dalis.

Milimikronas tūkstantoji mikrono (žr.) dalis, arba milijoninė milimetro dalis.

Milinė vyrų ir moterų dėvimas viršutinis drabužis, pasiūtas iš milo (žr.). M. pasiuvimas įvairiose Lietuvos vietose nebuvo vienodas.

Vyriška m. Dzūkuose būdavo siuvama trumpa, iki liemens, stačia apykakle, odinėmis sagomis. Krūtinė ir rankogaliai apvedžioti juostelėmis. Aukštaičiuose m. siuvamos į liemenį, iki kelių ilgumo, su klostėmis užpakalyje, atversta apykakle. Jas perjuosdavo plačiomis vilnonėmis pintinėmis juostomis. Sūduviai mėgo dėvėti itin puošnias m. Jos buvo labai ilgos (net žemiau kelių), durtos į liemenį, atversta apykakle. Kišenės įsiūtos viduje, bet šonuose vertikalios krypties kišenių angos papuoštos milo lopais. M. apykaklė, rankogaliai ir krūtinė papuošta išvedžiotais, išrangytais raštais siaura juostele arba kartais tik rankogaliai papuošti oda, o kiti raštai iš kitos spalvos milo. M. persijuosdavo plačia austine arba rinktine juosta.

Moterų m. buvo siuvamos iki kelių ilgumo. Apačia žymiai platesnė, kerpamos į liemenį siaurėjamai, vienur jas siūdavo plačia, gulsčia papuošta apykakle, kitur visai siaura ir stačia. M. šonuose užsiūdavo puošnias kišenes, o rankovių galus, krūtinę ir m. apačią apsiuvinėdavo austine, pintine juostele, pynute, siūlais išsiuvinėdavo vingučius ir t.t. Be to, jas papuošdavo kitos spalvos milu, oda ar kailiu. Paprasčiausias papuošimas yra įvairiai siuvinėtos siūlės, kurios vingiuojamos langeliais, trikampiais ir kitais įvairiais raštais. M. susegti prisiuvamos kilpos ir sagos. Kilpos būdavo iš pintinių ir austinių juostelių, vytinės ir siūlinės. Sagos įsiuvamos medinės, kaulinės, odinės, metalinės ar siūlinės.

A.Tm.

Milis ilgio matas lygus 0,0254 mm arba 1 : 1000 colio.

Militarizacija (iš lot. militaris ‚karinis') 1. militarizmo (žr.) sistemos įgyvendinimas valstybėje; 2. karinės organizacijos formų ir metodų perkėlimas į civilinių santykių sritį, karinių įstatymų taikymas kuriai nors ūkio šakai, pramonės sukarinimas ir kt.

Militarizmas (iš lot. militaris ‚karinis') terminas atsiradęs 1848–49 ir pacifizmo bei klasių kovos ženkle įgavęs įvairią reikšmę. M. suprantama: 1. kieta drausmė; 2. karinių sluoksnių despotizmas ir biurokratija civilinių piliečių atžvilgiu; 3. padėtis, kada vadovaują kariai užtikrina sau sprendžiamą vaidmenį politikoje; 4. valstybės politika, siekianti padidinti krašto karinį pajėgumą savo įtakos sferai išplėsti; 5. pripažinimas praktikoje ir teorijoje karo ir karinio krašto pajėgumo, kaip vienintelio autoritetingo pagrindo politinei krašto egzistencijai pateisinti; 6. perdėtas karo ir kariuomenės tarnybos gerbimas. *O.Urb.*

Miliukov Pavel Nikolajevič (1859–1943) rusų politikas ir istorikas, kadetų (žr.) partijos vadas. 1886 baigė Maskvos univ. istorijos-filologijos fak. ir čia dėstė istoriją privatdocento teisėmis. Studentaudamas klausė F. F. Fortunatovo lietuvių k. kurso. 1895 iš univ. atleistas už palaikymą ryšių su stud. organizacijomis. Pakviestas į Sofijos univ. dėstyti istorijos, M. išvyko iš Rusijos. Vėliau Konstantinopolyje buvo Archeologijos inst. nariu. 1903–04 du kartus lankėsi JAV, kur skaitė paskaitas iš Rusijos istorijos Čikagos univ. ir Lowellio inst. Bostone. 1904 grįžo į Rusiją, čia atsidėjo politinei ir žurnalistinei veiklai, buvo iš pagrindinių kadetų partijos steigėjų, vėliau centro komiteto pirm. ir jos laikraščio Reč red. M. aktyviai dalyvavo 1905 revoliucijoje ir jos metu bandė organizuoti profesinių unijų s-gą. Kaip konstitucinių de-

mokratų lyderis, M. buvo vienas žymiųjų dūmos atstovų ir opozicijos vadų, reikalavęs tikros konstitucinės tvarkos Rusijoje įvedimo. 1916 drąsiai kritikavo ‚juodųjų pajėgų' (Rasputino ir carienės) kišimąsi į valstybės reikalus. Prasidėjus 1917 III revoliucijai ir carui Mikalojui II abdikavus, M. kartu su kitais 5 kadetų partijos veikėjais įėjo į dūmos sudarytą laikinąją Rusijos vyriausybę užsienio reikalų ministru. Sustiprėjus radikalių kairiųjų elementų įtakai, M. 1917 V 2/15 atsistatydino iš užsienio reikalų ministro pareigų. Po 1917 spalio revoliucijos, M. dalyvavo antibolševikiniame sąjūdyje, emigravo į Paryžių ir nuo 1920 čia redagavo Rusijos politinių emigrantų laikraštį Poslednije Novosti. Jis yra parašęs visą eilę istorijos darbų, pabrėždamas Rusijos skirtingą plėtojimąsi nuo V. Europos valstybių ir iškeldamas lemiamą monarchijos vaidmenį Rusijos istorijoje. Žymesni M. istorijos darbai: Gosudarstvennoje choziaistvo Rossii v pervoj četverti XVIII stoletija i reforma Petra Velikogo 1892, Očerki po istorii russkoj kultury 1–3, 1896–1903, Iz istorii inteligencii (Sbornik statej i etiudov) 1902, Istorija vtoroj Russkoj revoliucii 1–3, 1921, Glavnyje tečenija russkoj istoričeskoj mysli ³1913, Proischoždenije nacionalnosti i nacionalnyj vopros v Rossii 1925, Histoire de Russie 1–3, 1932–33; Vospominanije I, 1955.

K.Avž.

Milium efusum žr. Sorokė.

Miliūnas 1. Juozas Justinas (g. 1888 X 12 Desiukiškių dv., Kurklių vls., Ukmergės aps.), metalo meninio apdirbimo specialistas, visuomenės veikėjas. Baigęs amatų mokyklą Daugpilyje, 1910–13 tarnavo rusų caro leibgvardijos 1 pulke Petrapilyje. 1913 atvyko į JAV, kur 1914 įsijungė SLA, vėliau į Tėvynės mylėtojų d-jos, Amerikos liet. tautinės s-gos ir kt. organizacijų darbą. Rūpinosi liet. tremtinių atkvietimu, jų įkurdinimu ir šelpimu. Bendradarbiavo JAV liet. spaudoje. Yra masonų organizacijos 32 laipsnio narys. Nuo 1951 dirba Santa Monica, Calif. Douglas lėktuvų statymo įmonėje eksperimentinių tyrinėjimų skyriuje.

2. Pranas (g. 1898 IV 8 Kurklių dv., Kurklių vls., Ukmergės aps.), savanoris. 1919 VI 1 — 1921 XII 2 tarnavo savanoriu 1 pėstininkų pulke jaunesniuoju puskarininkiu ir dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės kovose. Už narsumą apdovanotas Vyčio Kryžium. Vėliau ūkininkavo ir dirbo savivaldybininko darbą. *J.Krd.*

3. Viktoras (g. 1916 Anglijoje) dramaturgas, teatro kritikas. 1921 su tėvais grįžo iš Anglijos Lietuvon, 1935 baigė Vilkaviškio gimn., po to studijavo VDU ir VU humanitarinių mokslų fak. 1939 išklausė B. Sruogos vedamą teatro seminarą ir lankė dramos studiją. 1940–44 Vaidilos dramos teatro aktorius Vilniuje, vėliau Valstybės dramos teatre. Išvertė A. Fournier, Jaunystės nuotykis 1937, K. May, Winnetou įpėdiniai 1939. Daug rašė recenzijų teatro meno klausimais. 1945 XII Lietuvos valstybiniame dramos teatre Vilniuje inscenizavo Žemaitės Marčią (išsp. 1947). Paskutiniuoju metu M. reiškiasi dramaturgu. Parašė saviveiklai daug vienaveiksmių pjesių: Tvirti kaip geležis 1952, Sienlaikraštis 1953, Neramūs žmonės 1953, Savininkėliai 1953, Į pakalnę 1954, Keturi draugai 1955, Vienas kartas nemelavo 1956, Še tau, kad nori 1956 (daugiaveiksmė komedija, pastatyta 1955 Lietuvos valstybiniame dramos teatre), Klampynė (pagal Žemaitę) 1956, Ne tas kelias 1957, Vidurdienio debesys (drama) 1957 ir kt. Didžiosios jo dramų dalies tematiką sudaro propagandinio pobūdžio sovietinė aktualija.

Milius 1. Antanas (g. 1907 IV 14 Sutrės k., Seirijų vls., Alytaus aps.) kunigas. Mokėsi Seinų Žiburio gimn. Lazdijuose, 1927–33 Vilkaviškio kunigų seminarijoje, kun. įšv. 1933 VI 11. Dvejus metus vikaravęs Prienuose, 1935 išsiųstas Friburgo (Šveicarijos) univ. teol. studijų, kur 1939 už Das Grosse Gebot d. Nächstenliebe nach dem Ersten Johannesbriefe gavo dr. laipsnį. Grįžęs paskirtas Vilkaviškio kunigų seminarijos dėstytoju. 1942–44 Alytaus gimn. ir mokytojų seminarijos kapelionas. 1944 pasitraukęs Vokietijon, 1945–48 mokytojavo Eichstätto liet. gimn. 1948 išvyko Argentinon, vėliau Brazilijon. Bendradarbiavo Tiesos Kelyje ir tremties bei P. Amerikos išeivių liet. spaudoje. *K.Čb.*

Kun. A. Milius

2. (Miliauskas) Jonas G. (1873 VII 11 Rudaminoje, Seinų aps. — 1926 III 30 Pitsburge, Pa.) visuomenininkas. Mokėsi Rudaminoje ir baigė Veiverių mokytojų

seminariją. Dvejus metus mokytojavęs, 1898 išvyko Anglijon, iš kur 1900 atkilo į Plymouth, Pa. Čia dirbdamas anglies kasyklose bendradarbiavo JAV liet. tautinės krypties spaudoje. Persikėlęs į Pitsburgą, vakarais lankė anglų k. mokyklą ir nuo 1908 gavo darbo Pitsburgo Union Savings Bank užsienio skyriuje, nuo 1911 lietuvių Polithania State Bank užsienio skyriaus ved. Gyvendamas Plymouthe ir Pitsburge dirbo įvairose kat. ir šiaip liet. organizacijose. Jis buvo vienas skatintojų kurti 1914 Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Moterų S-gą, nuo 1914 buvo Tautos Fondo iždo globėju ir Amerikos Lietuvių Tarybos pirm. 1922 VI 22 išrinktas LRKSA pirm., kuriuo buvo iki mirties. *M.Z.*

3. (anksčiau Miliauskas) Jonas Kazimieras (1885 II 10 Paukštų k., Rietavo vls., Telšių aps. — 1944 XI 25 Los Angeles, Calif., JAV) visuomenininkas. Mokėsi Endriejave ir Rietave, 1905 atvyko pas brolį Miką į Brukliną, kur lankė įvairias vakarines mokyklas. 1907 Brukline sudarė Šv. Petro d-ją, telkė Naujorko ir New Jersey apylinkėse LRKS narius ir steigė kuopas. 1916 Brukline įsteigė Lietuvos Vyčių kuopą, o vėliau daug dirbo su Filadelfijos vyčiais. Jis organizavo LRK Šv. Juozapo darbininkų s-gos kuopas. 1917–18 savanoriu tarnavo JAV aviacijoje. M. 1919 I į Garso redakciją sukvietė vyčius ir kt. jaunuolius ir telkė ‚Lietuvos liuosybės sargus' (žr. Lietuvos Laisvės Sargai), kurie turėjo vykti savanoriais į Lietuvą; 1919 II 11 — 1920 V 9 suorganizavo 73 ‚sargų' kuopas, surinko per 3000 dol., pasiuntė į Lietuvą 20 savanorių, o V 9 su kitais ir pats išvyko. Telkdamas Liet. laisvės sargus, kartu dirbo ir Tautos Fonde. Lietuvos kariuomenėje tarnavo iki 1922 oro žvalgu. 1922–26 Lietuvos Eksporto-Importo b-vės atstovas Lietuvoje, dirbo ir žemės ūkio m-joj. 1926 išrinktas Liet. Darbo Federacijos sąraše į III seimą, bet iš atstovų atsisakė. 1926 grįžo į JAV. 1928 ir 1929 vadovavo ekskursijoms į Lietuvą, filmavo Lietuvos naująjį gyvenimą ir tuos filmus rodė JAV ir Kanados lietuviams. 1906–16 daug rašė J. K. Miko slapyvardžiu Vienybėje Lietuvninkų, Žemaičių Jonu ir kt. Drauge, Darbininke, Garse ir kt. Lietuvoje būdamas rašė Laisvėje, Lietuvoje, Darbininke ir kt. Yra daug aukojęs Vilniaus lietuvių k. pamokoms (1906), Lietuvių Mokslo D-jai, Lietuvos Raudonajam Kryžiui, Tautos Fondui ir Lietuvos bei JAV lietuvių organizacijoms.

J. K. Milius

J. O. Širvydas 1941, 428. *A.Mž.*

Mylius-Erichsen Žemė š.r. Grenlandijos pusiasalis, tarp Danmarko ir Independence fiordų. Jį ištyrė 1902–04 ir 1906–07 danų tyrinėtojas Liudvikas M.-E. (1872–1907), kuris ten žuvo.

Miliušà upelis Tauragės vls., Šešuvies (Jūros) deš. intakas, 9 km ilgio; teka nuo plento į p.r., įteka ties Gargasų k.

Miliušytė-Grinienė Alina žr. Grinienė-Miliušytė, Alina.

Miliutin Nikolaj Aleksejevič (1818–1872) rusų politikas. 1835 pradėjo tarnauti vidaus reikalų m-joje, nuo 1859 vidaus reikalų ministro padėjėjas, dalyvavo paruošiant 1861 II 19 baudžiavos panaikinimo manifestą, nuo 1863 Lenkijos karalijos valstybės sekr. Yra išspausdinęs eilę ekonominių-statistinių darbų. M. vardas yra susijęs su lietuvių spaudos draudimu. Būdamas Varšuvoje, susipažino su bibliotekos tarnautoju St. Mikuckiu (žr.) ir prikalbino jį rašyti lietuviškas knygas rusų raidėmis. Apie tai M. 1864 IV 15/27 pranešė laišku Vilniaus generalgubernatoriui Muravjovui, laišką baigdamas, jog ‚mūsų raidės pabaigs tai, kas pradėta rusų kardo'. Po to Vilniaus generalgubernatorius ir sudarė tam reikalui komisiją iš popo A. Petkevičiaus, St. Mikuckio, L. Ivinskio (greit pasitraukė) ir J. Krečinskio.

Milivatas tūkstantoji vato (žr.) dalis.

Milivoltas tūkstantoji volto (žr.) dalis.

Milivoltmetras jautrus voltmetras (žr.), kuriuo matuojama įtampa tūkstantosiomis volto dalimis.

Miłkowski Zygmunt Fortunat (1824–1915) lenkų rašytojas realistas, su stipriais socialiniais ir tautiniais akcentais. Raštus spausdino T. T. Jež slapyvardžiu. 1848 vengrų revoliucijos dalyvis, priklausė Demokratų d-jai (Towarzystwo Demokratyczne), 1863 vienas sukilimo vadų. Caro cenzūrai apgauti M. temų sėmėsi iš p. slavų gyvenimo bei istorijos, iš jų kovų prieš turkų ir graikų priespaudą. Idealizavo valstiečių luomą ir ištikimai iki gyvenimo pabaigos kovojo už jo teises. Žymesni raštai: Wasyl Hołub (Dziennik Literacki 1858, skyrium išsp. 1909), Historia o pra-pra-

dziadku (Gazeta Warszawska 1861, skyrium išsp. 1863), Wnuk chorążego 1881 ir Iz Paliakow 1897. M. įvedė į lenkų literatūrą nedaug anuomet jų pažįstamą Balkanų geografiją bei etnografiją, o serbams, bulgarams ir kroatams davė istorinių romanų, kokių jie patys iki tol neturėjo. Jo veikalą Auštant lietuvių kalbon išvertė St. Matulaitis 1904 (sutrumpintas) ir J. K. Montvila (pilnas) 1904. *J.K.*

Milkus (Mielcke) 1. Danielius Fridrichas (1739 I 11 Mielkiemyje, Stalupėnų aps. — 1818 III 21 Ragainėje) Mielkiemio, vėliau Ragainės kunigas, (3) sūnus. G. Ostermejeriui leidžiant naują giesmyną, M. buvo paprašytas ištaisyti savo tėvo parašytas giesmes, bet jam nesutikus, giesmių kalbą išlygino M. uošvis kun. P. Schroederis ir pats G. Ostermejeris. Įsižeidęs M., kad šie sudarkė tėvo giesmes, kartu su broliu Kristijonu pradėjo kovą prieš G. Ostermejerio (1781) giesmyną, daugiau veikdamas žodžiu ir slapta, nes jam buvo nepatogu viešai pulti savo uošvį kun. P. Schroederį; viešąjį puolimą sutelkė savo brolio vardu. Todėl šiandien visai neįmanoma atsekti, kuris tų puolamųjų raštų yra tikrai Kristijono ir kuris jo parašytas. Pats M., tuomet jau Ragainės kun., davė savo brolio Kristijono Miszknygoms (1800) keturis pamokslus.

2. Kristijonas Gotlibas (1736 Mielkiemyje, Stalupėnų aps. — 1806 Pilkalnyje), M. Lietuvos rašytojas, (3) sūnus. Ev. teologiją studijavo Karaliaučiaus univ., bet jos nebaigė. Paskirtas Pilkalnin mokytoju ir kantoriumi, maždaug nuo 1780 buvo ir Prūsų valdžios įsakymų vertėju lietuvių kalbon. Prijungus Užnemunę prie Prūsų, M. buvo paskirtas redaktorium numatyto Balstogėje leisti lietuviško laikraščio, kuriame Prūsų valdžia būtų spausdinusi savo įsakymus gyventojams.

Liet. literatūros istorijoje M. ypač pagarsėjo savo ginču su G. Ostermejeriu dėl liet. giesmynų, nes tai buvo pirmoji literatūrinė polemika, lietusi ne tik giesmių kalbos reikalus, bet ir eilėdaros klausimus. Broliai Milkai ėmė pulti G. Ostermejerį, radę jo 1781 išleistame naujame giesmyne savo tėvo Petro M. giesmes ištaisytas ir jausdamies dėl to įžeisti. Kadangi tas giesmes buvo ištaisęs Danieliaus Fridricho uošvis P. Schroederis, todėl viešasis Ostermejerio giesmyno puolimas ėjo vieno Kristijono vardu, ir dabar sunku atsekti, kas katro brolio yra parašyta. Puolimą pradėjo raštu Anmerkungen zu dem neuen Littauischen Gesangbuch de anno 1781, kuriame suskaičiavo net 348 Ostermejerio giesmyno klaidas ir kurį (nespausdintą) platino tarp kunigų. Jų kritikai pritarė ir nemaža apylinkės kunigų dalis, o M. draugas kun. Küssneris konsistorijai rašė, kad kun. G. Ostermejerio giesmynas yra tiesiog tikėjimui žalingas. 1783 konsistorija rado Ostermejerio giesmyną netinkamą, jį uždraudė ir atsiklausė kunigų, ar nereikėtų jis naujai parengti. Patys M. tuo metu išleido lietuvišką atsišaukimą ‚Žiurekit, mieli Lietuwininkai', kur skatino saugotis išdarkytų giesmių. Laimėję konsistorijoje ir visuotinai suniekinę savo rengiamo giesmyno priešą kun. G. Ostermejerį, abu broliai ruošė naują giesmyną. Tačiau kun. G. Ostermejeris 1786 atsakė Milkui poleminiu raštu, kuriuo gynė savo giesmyną ir kalbos taisymus. M. atsakė nauju puolimu. Milkus, savo brolio Danieliaus padedamas, surinko kunigų protestus prieš kunigo Ostermejerio giesmyną ir įteikė konsistorijai. Šiam darbui susirado naujas talkininkas kunigas Ef. Pr. Meissneris, kuris taip pat ruošė giesmyną ir turėjo draugų konsistorijoje. M. susitarė su kun. Meissneriu ir pradėjo ruošti bendrą giesmyną, o Ostermejerį puolė M. daugiau 150 psl. knygute Bescheidene Beantwortung des Bedenkens, o Herr Pfarrer Ostermeyer von Trempen, über einen Entwurf zu einem neuen Littauischen Gesang-Buch bekannt gemacht, ans Licht gestellt ... 1788. Čia pridėjo ir Klaipėdos superintendento Lepacho raštą, palankų M. M. su Meissneriu paruošė naują giesmyną, kuriame buvo 215 giesmių. Ten jis sudėjo 52 savo tėvo parašytas ir 163 verstas kun. J. H. Kuncmono, kun. V. Regges ir kt. giesmės, tačiau šio giesmyno nepavyko tuo metu išspausdinti; jo rankraštis tik 1874 tebuvo surastas. Pasirodžius K. Mertikaičio (žr.) liaudžiai skiriamam giesmynui (1800), M. pradėjo ir prieš šį kovą, kuri tačiau nepavyko; Mertikaičio giesmynas išplito ir vėliau dar buvo perspausdintas per 30 kartų. Netrukus M. vienas paruošė 566 giesmių naują giesmyną, kur 101 giesmė paties sudaryta, o kitos paimtos iš kun. K. Lovyno, kun. P. Schroederio ir kt., neišskiriant ir paties kun. G. Ostermejerio. Šį giesmyną, — Senos ir naujos krikszczioniszkos Giesmes... — išspausdino 1806, tačiau

susirado nepatenkintų kunigų, ir M. giesmyną apskundė taip pat konsistorijai; Gumbinės kun. K. G. Kerberis įrodė konsistorijai M. giesmyną esant kenksmingą, ir šioji uždraudė M. giesmyną platinti. M. giesmynas susilaukė jo priešo Ostermejerio giesmyno likimo, nes taip pat buvo parduotas senam popieriui, o M. priešas, kuris skundė M. konsistorijai, kun. Kerberis šį ‚žalingą' giesmyną paėmė savo ruošiamam giesmynui pagrindu. M. išvertė ir išleido J. G. Heymo postilę, kurią pavadino Miszknygos kurrosa wisos Ewangelios per czelą métą iszguldytos... 1800. Į šį leidinį M. sudėjo savo brolio Danieliaus 4 pamokslus, taip pat ir kun. Ef. Fr. Meissnerio 12 ‚mišių'. Kartu šioje knygoje M. išspausdino ir lietuviškų postilių istorijos metmenis. Kai kas mano, kad tų ‚mišių' yra buvusi ir 1808 laida, tačiau A. Bruožis tai paneigia. M. paruošė ir išleido P. Ruigio (Ruhig) žodyną Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Wörter-Buch 1800. Šiam žodynui M. sunaudojo nemaža ir J. Brodowskio rankraštinio žodyno priežodžių ir posakių, taip pat pridėjo ir naujų žodžių iš gyvosios kalbos. Žodynui M. parūpino D. Jenischo, Heilsbergo ir filosofo I. Kanto prakalbas. Be to, M. išspausdino šiek tiek perdirbtą P. Fr. Ruigio (Ruhig) gramatiką Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre 1800, kur įdėjo ištrauką iš Donelaičio poezijos ir savo paties verstą Gellerto pasakėčią Ansai kuliks su spragilu. Tarp L. Rėzos rankraščių Karaliaučiuje susirado ir originalinė 333 eil. M. poemėlė Pilkainis, trumpa sueiliuota Pilkainio istorija, rašyta apie 1780 (išsp. Vc. Biržiška Tautoje ir Žodyje VII, 1931, 27–35, pakartojo M. Biržiška Rėzos dainų 3 leidimo 2 dalyje 1938, 101–103; dar išsp. Liet. Mokslų Akademijos išleistoje Liet. literatūros istorijos chrestomatijoje 1957, 210–217). M. pasaulietinė poezija paryškina tą M. Lietuvos literatūrinį foną, kuriame išaugo Donelaičio kūryba. Pagaliau M. išspausdino ir D. Kleino Naujas labbay priwalingas ir Duszoms naudingas Maldų Knygéles 1806, kurias pridėjo prie savo giesmyno. M. giesmynas, ypač Mišknygos, parašytos gana sklandžia lietuvių k., todėl ja žavėjosi S. Daukantas ir kiti XIX a. lietuvių kalbos mylėtojai.

G. Ostermeyer, Erste Littauische Liedergeschichte 1793; *K. T. Hoffheinz,* Bericht über einen literarischen Fund (Mitt. der litauischen literarischen Gesellschaft V, 1882, 263–275); *R. Schwede,* Zur Geschichte der litauischen Gesangbücher (t.p. 1891); *J. Sembricki,* Mielckes verschollenes litauisches Gesangbuch (Altpreussische Monatsschrift XXVI, 1889, 366–369); *V. Gaigalaitis,* Pagalba 3, 1912; *Prabočių Anūkas (A. Bruožis),* Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai 1920, 43–44; *J. Bertuleit,* Die Reformation unter den preuss. Litauern 1934; *V. Maciūnas,* Pamirštasis Donelaičio gadynės poetas (Gabija 1, 1951, 52–61); *Vc. Biržiška,* Senųjų lietuviškų knygų istorija I, II, 1953–57; *K. Gudaitis,* Lietuviai evangelikai 1957; *A. Sprindis,* Lietuvių literatūrinė kritika 1861–1905, 1957, 19–26.

3. Petras Gotlibas (apie 1692 Tilžėje — 1753 VI 9 Mielkiemyje, Stalupėnų aps.) Šv. Rašto vertėjas ir kalbos taisytojas. Karaliaučiuje studijavo teisę, vėliau ev. teologiją, 1726 paskirtas Jurbarko (Įsruties aps.) kunigu, o 1736 perkeltas į Mielkiemį. 1730 M. Lietuvos ev. kunigams susirūpinus Šv. Rašto vertimu ir sudarius vertimo komisiją, M., tuomet dar Jurbarke, pasiėmė išversti Genezės, Deutoronomiumo ir Pranašų knygas. Taip pat jam buvo pavesta suvienodinti vertimo kalbą ir kitų 13 vertėjų, nors skubant vertimą leisti, liko daug neišlygintų ir nesuderintų vietų. Jų visų verstas Šv. Raštas (S. Testamentas) buvo išsp. 1735, kartu pridedant jau anksčiau verstą N. Testamentą. Taip pat A. F. Schimmelpfenigio giesmynui M. davė savo parašytų 16 giesmių, kurios buvo išsp. Pagerintose Giesmių Knygose 1753. Vėliau G. Ostermejeriui ir P. Schroederiui tas M. giesmes pataisius, kilo M. Lietuvos giesmynų ginčas, palaidojęs Ostermejerio (1781) ir pačių M. giesmynus.

Vc. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija I, 1953; *K. Gudaitis,* Lietuviai evangelikai 1957.

A.Mž.

Mill 1. James (1733–1836) anglų psichologas ir ekonomistas, vienas iš utilitaristinės etikos kūrėjų, svari figūra vad. filosofinio radikalizmo sąjūdyje, siekusiame konstitucinių ir kitų liberalinių reformų. Veikale Analysis of the Phenomena of the Human Mind 1829 (³1878) M. išplėtojo ir susistemino Hartley skelbtą minčių asociacijos teoriją; M. joje matė ne tik tvirtą pagrindą utilitarizmui, bet ir našų mokslinį įrankį ateities pedagogikai bei žmonijos būklės gerinimui aplamai. Dar išsp. Elements of Political Economy 1821 (Ricardo įtakoje), Principles of Toleration 1837, History of British India 10 tt. ²1872 ir kt.

E. Halévy, The Growth of Philosophical Radicalism ³1952.

2. John Stuart (1806 Londone – 1873 Avinjone) anglų filosofas, psichologas ir sociologas, (1) sūnus. Užaugo griežtai

mokslinėje tėvo priežiūroje, 1836–56 tarnavo Britų Rytų Indijos Kompanijoje, visą amžių aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, 1866–68 žemųjų rūmų narys. Paveldėjęs tėvo humanitaristinius polinkius, straipsniais viešumon kėlė socialines problemas, siekė liberalinių reformų britų politikoje, reikalavo lygių teisių moterims ir t.t. Klasiku virtusiame traktate On Liberty 1859 pasireiškia kaip aštrus laisvės idėjos gynėjas, matąs politinę ir mintijimo laisvę kaip bet kokios pažangos būtiną sąlygą. Nusikreipimas į individą veda ji persvarstyti Benthamo ir savo tėvo utilitaristines pažiūras; rašte Utilitarianism 1863 jis į laimę žiūri nebe iš abstraktaus kiekybinio taško, bet priima kokybiškai skirtingas laimės rūšis, jas rikiuodamas atitinkamon eilėn; pamažėle ryškėja mintis, kad laimė yra tikslingos konkrečios veiklos palydovas, bet ne pats tikslas. Ypatingas M. dėmesys buvo nukreiptas į psichologiją; joje jis įžiūri ir sociologinių problemų mokslinį išsprendimą. Gėrėdamasis Comte'o idėjomis (bet atmesdamas jo žmonijos kultą), M. randa, kad šiojo sociologija nesanti pakankamai moksliškai pagrįsta, ir imasi atitinkamos metodologijos kūrimo, kurią įjungia kaip šaką į visuotinę metodologiją, išdėstytą veikale A System of Logic, Ratiocinative and Inductive 1843. Įžvalgiai ir smulkiai suformuluoti mokslinio pažinimo principai bei indukciniai metodai tapo svarbiausiu M. įnašu filosofijai, nors vėliau ir buvo radikaliai atsisukta prieš M. psichologizmą, kuris visur mato tik pažįstantįjį subjektą, o objekto nepriklausomumą nustumia antron eilėn (tipingai M. aptaria išorinį pasaulį, kaip ‚pastovią pojūčių galimybę). Tai įtaka britų empirizmo, kurį M. priima be didelių priekaištų ir tik stengiasi jį moksliškai pateisinti bei praturtinti pozityvistiniais bruožais. Būdinga jam todėl patirties skelbimas vieninteliu pažinimo šaltiniu, metafizikos redukavimas į pažinimo teoriją ir agnostinė laikysena religijos klausimais. Logikos srityje M. neigia visuotinių teiginių savitumą, laikydamas juos empiriniais subendrinimais iš paskirų atvejų (tokios kilmės yra jam ir matematikos dėsniai), tuo pačiu nuvertindamas dedukciją indukcijos naudai. Iš kitų M. raštų paminėtini: Principles of Political Economy 1848, Dissertations and Discussions 4 tt. 1859–75 (politinių ir visuomeninių straipsnių rinkinys), Considerations on Representative Government 1861, Examination of Sir William Hamilton's Philosophy 1865 (čia ryškiausiai matyti ir paties M. filosofinės pažiūros, kurių jis nebeišdėstė atskiru veikalu), Auguste Comte and Positivism 1865, Three Essays on Religion 1874, Autobiography 1873 ir daug kt. Laiškus red. H. S. R. Elliot 1910.

M. S. J. Packe, J. S. M. 1954 (biografija); *A. Bain,* J. S. M. 1882; *E. Nagel,* M.s Philosophy of Scientific Method 1950; *R. P. Anschutz,* The Philosophy of J. S. M. 1953. *V.Dn.*

Millay Edna St. Vincent (1892–1950) amerikiečių poetė. Baigusi Vassar kolegiją, leidusi boheminius metus Greenwich Village, ši maištinga emancipatorė ilgainiui tapo intymiai tragiška gyvenimo stebėtoja. Eilėraščių rinkiniai: Figs from Thistles 1920, Second April 1921, The Harp Weaver 1923 (Pulitzerio premija), Fatal Interview 1931, Wine from These Grapes 1934, Collected Sonnets 1941, Collected Lyrics 1943. Jos poezija nuo pat pradžios pasižymėjo techniškumu virtuoziškumu ir, nors jos metrika palaipsniui griežtėjo, išlaikė savo lyrinę spalvą ir betarpiškumą. M. sonetai buvo didelėje anglų elzbietinių poetų įtakoje. Iš jos vienaveiksmių pjesių išsiskiria Aria da Capo 1919. Jos eiliuota drama The King's Henchman buvo libretu D. Taylor operai 1927. Rašė ir prozos. *A.L.*

Mille Cecil De (1881–1959) amerikiečių filmų gamintojas, režisierius. Mokėsi Pensilvanijos karo akad. ir Amerikos dramos menų akad. Naujorke. Karjerą pradėjo kaip teatro aktorius ir dramaturgas, parašęs pjeses The Stampede ir The Royal Mounted. Nusikėlęs į Los Angeles, 1913 pradėjo dirbti filmų srity Hollywoode, kur labai daug prisidėjo prie filmo raidos. Su Jesse L. Lasky ir Samuel Goldfish (vėliau Goldwyn) sudarė filmų b-vę ir pastatė ilgo metražo filmą The Squaw Man. Vėliau dalyvavo įvairiose filmų b-vėse: 1928 Metro - Goldwyn - Mayer, nuo 1932 Paramount (čia jis pastatė savo pirmąjį garsinį filmą The Sign of the Cross). Tačiau labiausiai M. pasižymėjo nebyliojo filmo laikais. 1924 jo pastatytas filmas The Ten Commandments pasižymėjo monumentalumu, didingumu, masinėmis scenomis. Iš jo 70 pastatytų

C. De Mille

filmų pažymėtinos: The King of Kings 1927, Cleopatra 1934, The Crusades 1935, Samson and Delilah 1950, Greatest Show on Earth 1952 (gavo Oscaro premiją) ir The Ten Commandments 1957. 1942 Kalifornijos univ. jam suteikė dailiųjų menų dr. laipsnį. *V.Als.*

Millenium žr. Chiliazmas.

Miller 1. Arthur (g. 1915) amerikiečių dramaturgas. Patraukė dėmesį savo vienaveiksmėmis dramomis Mičigano univ. ir romanu apie antisemitizmą Focus 1945. Pripažinimo susilaukė drama All My Sons 1947, vaizduojanti amunicijos fabrikanto ir jo sūnaus konfliktą. Pagarsėjo drama Death of a Salesman 1949, apdovanota Pulitzerio premija. Joje M. siekė sukurti modernią ‚paprasto žmogaus' tragediją, kaip kontrastą klasikinei-herojinei. Tragiškame prekijo likime ir jo klaidingose vertybėse autorius įžiūri Amerikos šiųdienės civilizacijos tamsiuosius taškus. Drama pasižymi stipria charakterizacija, efektingu realistinių bei simbolinių priemonių deriniu ir įmantriu scenos naudojimu. Crucible 1953 vaizduoja Salemo raganų teismus. Dramoje View from the Bridge 1955, vykstančioje Naujorko dokų darbininkų aplinkoje, M. žvelgia atgal į graikų dramą. Priešingai individualistiniams-impresionistiniams amerikiečių dramaturgams, kaip Inge ar Williams, M. pabrėžia visuomeninį pradą ir kartais neišvengia tezinės stratifikacijos. Po II sovietinės okupacijos Lietuvoje pastatyti visi jo svarbieji veikalai, išskyrius A View from the Bridge.

2. Cincinnatus Hiner žr. Miller, Joaquin.

3. Henry (g. 1891) amerikiečių rašytojas. 1930–40 gyveno Europoje. Jo pagrindiniai romanai Tropic of Cancer 1934 ir Tropic of Capricorn uždrausti JAV kaip ‚pornografiniai'. Teigdamas, kad ‚nieko nėra nešvankesnio kaip inercija', M. skelbia savo knygose anarchišką vitalizmo kultą, kurio aukščiausia išraiška yra smulkmeniškai aprašyta fizinė meilė. Jo stilius gravituoja nuo sutirštinto realizmo, su lyrinėmis ir filosofinėmis įtarpomis, iki surrealizmo. Nuolatinis judėjimas ir įtampa jo knygose kartais neišvengia monotonijos. Jo dvasiniais ir stilistiniais pusbroliais galima laikyti prancūzų Celine ir amerikiečių ‚Beat' kartos romanistus, kaip Kerouac. Meilę Amerikos jaunystei ir gyvybingumui jame nusveria neapykanta jos miesčioniškiems ir puritoniškiems požiūriams. Tą temą, ypač jos neigiamąją pusę, jis nagrinėja essays rinkinyje The Air-Conditioned Nightmare 1945. Pažymėtinos knygos: novelių ir essays rinkinys The Cosmological Eye 1939, filosofiniai ieškojimai The Colossus of Maroussi, or the Spirit of Greece 1941, studija apie Rimbaud The Time of the Assasins 1956, autobiografija Big Sur and the Oranges of Hieronymus Bosch 1957.

A. Perlès, My Friend H. M. 1956.

4. Joaquin (1841?–1913) amerikiečių poetas. Prie laikinio jo poezijos populiarumo daug prisidėjo jo nuotykingos jaunystės Laukiniuose Vakaruose aureolė. Poezijos rinkiniai: Specimens 1868, Joaquin et al 1869, Pacific Poems 1870, Songs of the Sierras 1871. Jie pasižymėjo retoriška energija ir ne visai originalia forma. Biografinės knygos: Life Amongst the Modocs 1873, Memorie and Rime 1884. *A.L.*

5. Oskar von (1855–1934) vokiečių inžinierius, Deutsches Museum Münchene steigėjas, pasaulinių energijos konferencijų pirmininkas.

6. Vsevolod Fiodorovič (1848–1913) rusų kalbininkas, tautotyrininkas, nuo 1911 Imperatoriškosios mokslų akad. narys. 1871 su F. Fortunatovu važinėjo Kalvarijos apl. ir užrašinėjo liet. dainas. Jiems talkino Andrius Botyrius, aiškindamas žodžius. Jie užrašė per 150 dainų, daugiausia Botyriaus namuose. Iš jų 100 dainų išsp. graždanka Litovskija narodnija pesni 1872 (Moskovsk. Univ. Izv. 1, 2, 4, 1872 ir atspaudas). M. dar rašė: Über die letto-slavischen Infinitiv (Beiträge zur vergl. Sprachforschung VIII, 1875, 156–174), Schwan und Taube (t. p. 1877), Po povodu odnogo litovskogo predanija (Drevnosti VIII, 1880, 166–175). Nuo 1879 M. tyrė osetus ir iš tų kelionių išsp. Osetinskije etiudy 3 tt. 1881–89, Die Sprache der Osseten 1903 ir po mirties išleido Osetinsko-russko-nemeckij slovar 3 tt. 1927–34. Nuo 1884 dirbo Maskvos etnografiniame Daškovskio vardo muziejuje ir išsp. Zbornik materialov po etnografii 3 tt. 1885–88 ir Sistematičeskoje opisanija kollekcii Daškovskogo etnografičeskogo muzeja 4 tt. 1887–95. Be to, dar išsp. Vzgliad na ‚Slovo o polku Igoreve' 1877, Ekskursy v oblast russkogo narodnogo eposa 1892, Očerki russkoj narodnoj slovesnosti 2 tt. 1879–1910 (³1924) ir kt.

Chr. Bartsch (Mitt. der lit. lit. Gesellschaft 1881, 243–247). *A.Mž.*

7. William Hallowes (1801–1880) anglų kristalografas ir mineralogas. Jis išrado metodą rūšiuoti kristalus pagal jo paties pasiūlytą indeksą, t.y. santykį tarp kristalo ašies ir paviršiaus plokštumų. Dėl to jis laikomas pirmuoju mokslininku kristalografu. Jo garbei vienas mineralas pavadintas mileritu (žr.). Veikalai: Treatise on Crystallography 1838, The Elements of Hydrostatics and Hydrodinamics 1843.

Millerand Alexandre (1859–1943) prancūzų valstybininkas, advokatas. Jaunas ėmė dalyvauti politikoje, socialistų partijoje eidamas įvairias pareigas. 1885 buvo Petite République vyr. red., 1899-1902 Waldeck-Rousseau kabineto prekybos ministras, 1909–13 Briando ir Poincaré kabinetuose viešųjų darbų ir karo ministras. Pastarose pareigose jis liko ir I pas. karo pradžioje. Po karo jis vėl aktyviai reiškėsi politikoje: 1920 ministras pirm. ir užsienio reikalų ministras, 1920–24 Prancūzijos respublikos prezidentas. 1925 išrinktas senatoriumi. M. nuo 1918 buvo politinių ir moralinių mokslų akad. narys.

Milles Carl (ankstyvesnė pavardė Anderson, 1875–1955) švedų skulptorius. Meną studijavo Paryžiuje, Münchene ir Romoje. Pradžioje jo kūrybai įtakos padarė Rodin, su kuriuo susipažino 1900. Grįžęs Švedijon, 1904 savo atelję įrengė Lidingö, netoli Stockholmo. Iš jo monumentalinio meno kūrinių iki 1929 (prieš išvykstant į JAV) pažymėtini: Franzeno paminklas Härnösande 1910, Jūrų dievas Stockholme 1913, Jūrininkystės paminklas Hälsingborge 1923, Sten Sture paminklas netoli Upsalos 1925, Saulės dainius Stockholme 1926, Folkungų šulinys Linköpinge 1927, Gustavo Vazos statula Nordiska museet Stockholme 1927, Poseidono fontanas Göteborge ir kt. 1929 išvyko į JAV ir nuo 1931 dėstė skulptūrą Cranbrook akad. Mičigane. Gyvendamas JAV baigė Tessino statulą Stockholme 1934 ir Orfėjo fontaną Stockholme 1936. Iš M. darbų JAV pažymėtini: fontanas Upių santaka St. Louis 1940, skulptūros Žmogus ir gamta Radio City Naujorke 1940, Grojų angelai Des Moines 1948, Delaware paminklas 1948, Žmogus ir pegasas Malmö 1950, Čiuožiantieji angelai Malmö 1951 ir kt. Vėlyvajame savo kūrybos laikotarpyje M. atsitraukia nuo uždaros formos, suskaldančios visumą gausesniam siluetų žaismui išgauti. 1954 yra išleidęs savo atsiminimus.

C. G. Laurin, C. M. 1930; *M. R. Rogers*, C. M.: an Interpretation of his Work 1940; *A. Westholm*, C. M. 1950. *J.Lng.*

Millet Jean François (1814–1875) prancūzas tapytojas. Pradžioje piešti mokėsi Cherbourge, po to, gavęs Cherbourgo mst. stipendiją, išvyko į Paryžių, kur 1838 įstojo į P. Delaroche atelje. Čia susikirtęs su kitais mokiniais ir pačiu mokytoju dėl skirtingų pažiūrų meno klausimais, išstojo ir nuolat lankė Luvro muziejų, kur jį traukė flamandų, olandų ir prancūzų senesniųjų tapytojų (Nain, Poussin, Chardin) paveikslai. 1840 pirmą kartą dalyvavo Paryžiaus parodoje (salone). Pragyvenimui užsidirbti pastele kopijavo XVIII a. tapytojus, vėliau ėmėsi dirbti iškabas. Priverstas su šeima bėgti iš Paryžiaus nuo choleros, Barbizone susidraugavo su T. Rousseau, pradėjo piešti bei tapyti kaimo žmones bei jų gyvenimo paveikslus. Paryžiaus

J. F. Millet Varpų rinkėjos (1857)

parodose pagarsėjo Sėjėjas, Pėdų rišėjai (1850), Avių kirpėja, Piovėjų pietūs (1853). Varpų rinkėjos, Vakarinė malda (1857), Avių piemenė (1862), Žąsų piemenė (1867), Siuvėja (1869), Skalbėjos ir kt. Estetizmo šalininkas (T. Gautier) nesiliovė jį pulti dėl grubumo. Tačiau 1867 Paryžiaus parodoje su 9 paveikslais M. laimėjo oficialų pripažinimą (medalį). 1870 karą praleisdamas Normandijoje prie jūros, savo paveikslų seriją papildė jūriniais peizažais. Jam įtakos yra padaręs Daumier'as. M., būdamas realistinės tapybos atstovas, prisidėjo prie galutinio įpilietinimo tapyboje darbo žmogaus-kaimiečio, kurį jis mylėjo ir vaizdavo tauriai didingą (nors ir skurdžiais darbo drabužiais) dažnai melancholiškoje gamtoje, bet joje nepradingusį. Tokiuose paveiksluose vyrauja melancholiška nuotaika, kurios M. siekia žmonių fi-

gūromis, aplinkos daiktais ir neplataus kolorito — rusvais, pilkšvais, mėlynai pilkšvais tonais. Jo gerą piešinį tobuliau atskleidžia jo negausi grafika, negu tapyba.

P. Gsell, M. 1938; *Ch. Terrasse,* M. 1933; *R. Hugler,* M. et T. Rousseau 1942. *J.Gr.*

Millikan Robert Andrews (1868–1953) JAV fizikas. 1891 baigė kolegiją Oberline, 1895 Columbia univ. gavo dr. laipsnį. 1896–1921 dėstė fiziką Čikagos univ., 1921–45 Norman Bridge fizikos laboratorijos Kalifornijos technologijos inst. dir. 1923 už nuopelnus fizikos mokslui gavo Nobelio premiją. Nuo 1925 Paryžiaus mokslų akad. narys-korespondentas. M. pagrindiniai darbai: elektrono elektros krūvio tyrimas, Plancko konstantos apskaičiavimas panaudojant fotoefektą, elektromagnetinių virpesių tyrimai kraštutinėje ultravioletinio spektro dalyje, kosminių spindulių ir atomų tyrinėjimai. Daugumas M. mokslinių darbų atspausdinta žurnale The Physical Review. Skyrium išsp. Electricity, Sound and Light 1908, The Electron 1917, Science and Life 1924, Evolution of Science and Religion 1927, A First Course in Physics for Colleges (kartu su H. G. Gale ir Ch. W. Edwards) 1928, Science and the New Civilization 1930, Time, Matter and Values 1932, Cosmic Rays 1939 ir kt. Nemaža jo darbų vertimų yra davęs Pr. Dovydaitis Kosmose. *M.Kr.*

Millöcker Karl (1842–1899) austrų kompozitorius, šalia J. Strausso (sūnaus) ir F. von Suppé vienas ryškiausių vad. klasikinės Vienos operetės atstovų. Mokėsi Vienos konservatorijoje. Didžiąją savo gyvenimo dalį M. praleido Vienoje, kur 1869–83 jis buvo Theater an der Wien dirigentas. Iš jo apie 25 sąmojingų, lengvos melodikos operečių populiariausia yra Der Bettelstudent 1882 (pastatyta taip pat Kauno Muzikiniame dramos teatre 1959). Be to, išskirtina Gräfin Dubarry 1879, Gasparone 1884, Die sieben Schwaben 1887, Der arme Jonathan 1890. M. yra parašęs taip pat nemaža fortepijono muz. kūrinėlių.

C. Preiss, K. M. 1905; *F. Hadamowsky-H. Otte,* Die Wiener Operette 1947. *K.O.*

Mills 1. Clark (1810–1883) amerikiečių skulptorius, savamokslis. Iš jo darbų pažymėtini Vašingtone: A. Jacksono žalvarinė statula Lafayette Sq., raitas Vašingtonas ir kt.

2. Robert (1781–1855) amerikiečių architektas. 1836 suprojektavo Vašingtono paminklą Vašingtone ir eilę valdžios pastatų: pašto rūmai, patentų rūmai ir kt.

Milne 1. Alan Alexander (g. 1882) anglų rašytojas. 1906–14 redagavo humoristinį žurnalą Punch. Žinomas visame pasaulyje savo grakščiomis šiltomis vaikų knygomis, ypač Winnie the Pooh 1926, The House at Pooh Corner 1928, ir eilėmis When We Were Very Young 1924, Now We Are Six 1927. Rašė detektyvinių romanų ir publicistikos. Iš jo populiarių komedijų minėtinos: Mr. Pym Passes By 1919, The Truth About Blayds 1921, The Dover Road 1922, Michael and Mary 1930, Gentleman Unknown 1938. *A.L.*

2. Edward Arthur (1896–1950) anglų astronomas. Mokėsi Trinity kolegijoje Cambridge, nuo 1919 ten pat mokomojo personalo narys, 1920 saulės fizikos observatorijos dir. pavaduotojas, 1921–25 astrofizikos lektorius, nuo 1925 taikomosios matematikos prof. Oxfordo univ. Tyrinėjo žvaigždžių struktūrą, jų atmosferas, radiacijos perdavimą iš centro į paviršių, žvaigždžių radiacijos pusiausvyros būklę. Kartu su Eddingtonu sudarė garsų Eddingtono-Milnės žvaigždės modelį. 1923–24 kartu su Fowleriu atliko svarbias linijų spektrų intensyvumo studijas. Nuo 1932 domėjosi kosmologija ir visatos plėtimusi ir sukūrė kinematinės reliatyvybės teoriją. Išsp. Escape of Molecules from the Atmosphere 1922, Chromosphere Ejection of High Speed Atoms from the Sun 1925, Thermodynamics of Stars 1925, Relativity, Gravitation, and World Structure 1935, Vector Mechanics 1948, Kinematic Relativity 1948 ir kt. *R.Zlb.*

3. John (1850–1913) anglų geologas ir seismografo išradėjas. Kaip geologas dirbo Newfoundlande, Š. Arabijoje ir 20 metų buvo Japonijos geologinėje tarnyboje, įkurdamas 968 seismines stotis žemės drebėjimams matuoti. Išsp. Earthquakes 1883, Seismology 1898.

Milner Alfred (1854–1925) anglų politikas. Pradžioje dirbo žurnalistu Pall Mall Gazette. 1889 paskirtas finansų ministro pavaduotoju Egipte. Grįžęs parašė England in Egypt 1892. 1897 paskirtas aukštuoju įgaliotiniu P. Afrikai ir Cape kolonijos generaliniu gubernatoriumi. Tuo metu britų ir būrų santykiai buvo itin įtempti ir 1899 virto atviru karu. M. išbuvo Afrikoje iki 1905 ir padėjo pagrindus Transvalio ir Orange River kolonijos asimiliacijai į britų kolonijinę sistemą, 1915 Lloyd George karo kabineto narys. 1918 paskirtas kolonijų ministru. 1920 vadovavo vyriausybės komisi-

jai, kuri lankėsi Egipte ir rekomendavo Egipto nepriklausomybės pripažinimą.

E. A. Walker, Lord M. in South Africa 1945.

A.L.

Milonas 1. (gr. Milōn) Diotimo sūnus iš Krotono, garsiausias VI a. pr. Kr. graikų atletas, pasižymėjęs nepaprasta jėga ir apetitu. Laimėjęs 6 Olimpijos, 7 Pitijos, 10 Istmijos ir 9 Nemėjos pergalės vainikus. Apie jį buvo atsiradę įvairių legendų. Esą, jis valgęs užburtą valgį, teikusį antžmogišką jėgą. Užsikėlęs 4 metų jautį ant pečių, nešęs per Olimpijos stadioną, papiovęs ir per vieną dieną suvalgęs. Kai lūžęs pastapas namo, kuriame pitagoriečiai buvo susirinkę vaišių, M. prilaikęs griūvančias sijas tol, kol visi išsigelbėję. Ir mirtis M. atitikusi jo gyvenimą. Radęs girioje įskeltą rąstą, norėjęs jį skėsdamas perskelti, bet, suspaustą medžio, M. sudraskę vilkai.

2. Titus Annius Milo Papianus (95–47 pr. Kr.) romėnų politikas. 57 pr. Kr. liaudies tribūnas stojo už ištremto Cicerono atšaukimą. Senato parinktas kovoti prieš Klodijų, terorizavusį Romą gladiatorių ir šiaip ginkluotomis gaujomis, telkė tokius pat būrius, tačiau neįstengė sutrukdyti Klodijaus išrinkimo į kuruliškuosius edilus (žr.). 55 pretorius, vedė Sulos dukterį Faustą. Klodijus taip kovojo prieš M. pastangas tapti konsulu, jog 52 I 1 nė viena konsulų ir pretorių tarnybos vieta nebuvo užimta. M. gaujos užmušė Klodijų I 20 ties Aricija. Senatas išrinko vienininkus (interreges), Pompėjus tapo vieninteliu konsulu. Nepaisant puikios ginamosios Cicerono kalbos, M. buvo IV 8 nuteistas, išvyko ištrėmiman į Masiliją, 48 grįžo ir per Kozos apgulimą 48 buvo nukautas. *A.Rkš.*

Milos sala žr. Melas.

Milosz 1. Czesław (g. 1911 Šateiniuose, Surviliškio vls., Kėdainių aps.) lenkų poetas, romanistas ir eseistas, vienas iš žymiausių naujojoj lenkų literatūroje. Brandos atestatą gavo Žygimanto Augusto gimn. Vilniuje, 1934 baigė teisių fak. Vilniaus St. Batoro univ. 1934–35 gyveno Paryžiuje. 1936 – 38 dirbo Varšuvos radiofono literatūros skyriuje. Karo metu gyveno Varšuvoje ir dalyvavo rezistenciniame sąjūdyje. Po karo Varšuvos vyriausybės skiriamas kultūros attaché prie lenkų ambasados Naujorke, vėliau Paryžiuje. 1951 pasirinko emigraciją ir apsigyveno Prancūzijoje.

Cz. Milosz

Pirmus eilėraščius M. spausdino Vilniaus stud. laikrašty Žagary. 1932 debiutavo eilėraščių rinkiniu Poemat o czasie zastygłym. Pirmojoj kūrybos fazėje M. kūrė žymioje naujosios prancūzų poezijos įtakoje ir stovėjo arti vad. avangardininkų. Antrajame tarpsnyje palinko daugiau į klasicizmą ir lyrinę epiką, ieškodamas ryšių su literatūros tradicija, nors ir neatsisakė kai kurių teigiamų avangardizmo laimėjimų. Šis posūkis pastebimas jau antrojoje M. poezijos knygoje Trzy zimy 1936. Būdamas ištikimas epochos dvasiai, M. savo poezijoje originaliu, tiesiu ir nepakartojamu žodžiu dainuoja žmogaus tragizmą socialinio, ekonominio ir politinio chaoso fone, todėl kritikų buvo vadinamas ‚katastrofistu'. M. poezijoje daug gilaus humanizmo ir universalinio filosofinio susimąstymo ties mūsų gyvenamąja epocha ir žmogiškosios egzistencijos drama. Karo metu ir ypač po karo, M. pasuko į dar didesnį formos paprastumą, vis labiau ieškodamas santykio su žmogum. Tai ypač pastebima Świat (poema naiwna) cikle rinktinėje Ocalenie 1945 bei poezijos knygose Światło dzienne 1953 ir Traktat poetycki 1957.

Tradicijos naujinimo ir komunikatyvumo tendencijos matomos ne tik poetinėje, bet ir prozinėje M. kūryboje. Visuomeninio rūpesčio ir komunikacijos aistros vedamas, 1954 M. parašė prancūzų kalba dokumentinį istorinės transcendencijos romaną Le prise du pauvoir, už kurį gavo Prix-Européen literatūros premiją. Romano akcija vyksta 1944 Varšuvos sukilimo ir sovietų invazijos fone. Knygoje La Pensée captive 1953 (įvadą parašė K. Jaspers) aprašė intelektualų tragediją vad. ‚liaudies demokratijos' kraštuose. Romane Dolina Issy 1955 pavaizdavo sulenkėjusios smulkiosios lietuvių bajorijos irimą, su nepalyginamu lietuviško gamtovaizdžio ir žmonių papročių autentiškumu. M. bendradarbiauja prancūzų ir kt. tautų pirmaujančioje spaudoje (pvz. Preuves, Cuadernos), kur spausdina studijinius straipsnius lenkų ir universalinės literatūros temomis. Yra taip pat vienas iš pagrindinių narių Paryžiaus lenkų intelektualų kolektyvo ‚Kultura'. Bendradarbiavo Naujojoje Romuvoje. Lietuvių k. išėjo M. poezijos rinktinė Epochos

sąmoningumo poezija 1955. Išvertė ir suredagavo J. Kėkštas, išleido Literatūros Lankai. *J.K.*

2. Oskar Władysław žr. Milašius, Oskaras Vladislovas.

Miloš Obrenovičius (1780–1860) Serbijos princas (1815–39 ir 1858–60), Serbijos atkūrėjas ir Obrenovičių dinastijos tėvas. Kilimo ūkininkas, gavęs pavardę iš patėvio Obreno Martinovičiaus. Vadovavo laisvės kovoms prieš Turkiją ir 1817 pasiskelbė Serbijos princu. Tą titulą jam pripažino tautos susirinkimas (1827) ir Turkijos sultonas (1830). Tautos nepasitenkinimas jo žiauriu valdymu ir Rusijos intrigos 1839 privertė M.O. pasitraukti sūnaus Milano naudai. Milanui mirus tais pačiais metais, princu pripažintas jaunesnysis M.O. sūnus Mykolas, kuris 1842 irgi buvo pašalintas, o princu paskelbtas Aleksandras Karageorgevičius (žr.). 1858 Serbijos parlamentas vėl grąžino M.O. į valdžią. Po jo mirties (1858) princo vietą užėmė Mykolas Obrenovičius (žr.). *P.Plk.*

Milošaičių ež. Mielagėnų vls., Švenčionių aps., 2 km į p.r. nuo Mielagėnų mstl., 24 ha ploto; paviršius 137 m nuo j.l.; priklauso Kančioginės (Erzvėtos, Birvėtos, Dysnos, Dauguvos) baseinui.

Milreisas piniginis vienetas, susidedąs iš 1000 reisų. Vartotas Portugalijoje (prieš 1911 įvedant eskudą) ir Brazilijoje (iki 1942 įvesto kruzeiro).

Miltai maisto produktas, gautas sumalant valgomuosius grūdus, pirmon eilėn duoninius — kviečius ir rugius (šalia jų maistui gali būti vartojami miežiniai, kukurūziniai, grikiniai, žirniniai miltai, avižiniai dribsniai). Šiais laikais m. paruošiami daugiausia specialiai įrengtuose pramoniniuose malūnuose (žr.), iš kurių jie patenka į maisto krautuves ir pagaliau pas vartotojus. Primityviose sąlygose arba kai normalus maisto produktų tiekimas sutrinka (pvz. karo metais), m. gali būti pasigaminami pačių vartotojų, sumalant grūdus paprastomis akmeninėmis girnomis. Nepriklausomoje Lietuvoje ūkininkai m. apsirūpindavo, sumaldami savo išaugintus javus apylinkės malūnuose. Atitinkamai susitarus, malūnai gali iškeisti į m. javų augintojų pristatytus grūdus. Proporcingai imant, didžiausia m. dalis sunaudojama duonai kepti. Kitiems negu duonos kepimo reikalams naudojami daugiausia smulkiai malti kvietiniai m., iš kurių kepimo arba virimo būdu, su mielėmis bei kepimo milteliais arba be jų, gaminami labai įvairūs gryni miltiniai ar su kitais produktais maišyti patiekalai (pagrindiniai ar priediniai patiekalai arba saldūs kepiniai), pvz. raguoliai, sklindžiai, skryliai, kukuliai, lietiniai, leistiniai, švilpikai, virtiniai, bulkutės, pyragai, ragaišiai, bobos, tortai, plokštainiai, spurgos, džiuvėsėliai, žagarėliai, riestainiai, meduoliai, plikytiniai ir kt.

M. gyvulių pašaras. Miežiniai, avižiniai, kukurūziniai ir blogesnės rūšies duoninių javų m., kurie netinka žmonių maistui, naudojami gyvuliams šerti. Pašariniai m. paprastai yra rupesni kaip maistiniai, o kartais grūdai skirti pašarui net nemalami, o tiktai nuplėšiami. Maistinius m. gaminant susidaro malimo liekanų, sėlėnų, kurios taip pat sušeriamos gyvuliams. M., plėšenos ir sėlėnos įeina į koncentruotų gyvulinių pašarų grupę, kuri reikalinga papildyti kitam pašarui, plačiai naudojamam gyvulių ūkyje. Žr. Duona, Javai, Pašaras. *F.Mn.*

Miltainė, miltinė, kelių skirtingų valgių pavadinimas:

1. Šutintų avižų miltų, apvelgtų tik vandeniu, valgis, kurį XIX a. davė ir per laidotuves ar net talkas (pasninko dienomis). Kartais tokius miltus apvelgdavo aguonų pienu, pridėdavo dar sėmenų aliejaus. Vietomis jis vadinamas dar šustiniais, velgtainiais.

2. Šustų avižinių miltų, įmaišytų karštame ar verdančiame vandenyje, rauginta tiršta tyrė, kurią XIX a. pasninko dienomis valgė su duona ar bulvėmis; kartais ji buvo srebiama ir be nieko. Vietomis ji vadinama dar puterliu, raugtieniu.

3. Mišrinių (kvietinių su miežiniais, kartais dar ir ruginių priedu) miltų virta tyrė, kurią valgydavo pusryčiams ar vakarienei. Pasninko dienomis tevalgė ją su kanapių pienu, kitomis — virė su taukais, lašinukais ir spirgučiais. *A.Mž.*

Miltaujà upelis Tauragės vls., Jūros (Nemuno) kair. intakas, 5 km ilgio; įteka prieš Tauragės mst.

Miltė (Podosphaera leucotricha) pelenių (Erysiphaceae) šeimos grybas, parazituojąs ant obelų lapų bei auglių, kurie parudavę nudžiūva.

Miltenberg mst. V. Bavarijoje, prie Maino upės, į p. nuo Achaffenburgo; 8500 gyv. (1956). Miesto išvaizda senoviška, su mūro vartais, daugumas namų daugiaaukščiai sandalainiai, ant aukštos uolos išlikusi sveika pilis Mildenburg.

Miltėnis (Erysiphe) peleninių (Erysiphaceae) šeimos parazitinis grybas. M. paprastasis (E. communis) kenkia aguonoms, runkeliams, ropėms ir kt., m. javinis (E. graminis) veikia varpinius javus juos naikindamas, m. dobilinis (E. Martii) sutinkamas ant dobilų, pelėžirnių ir kt. ankštinių, m. žirninis (E. pisi) parazituoja žirniuose, vikiuose, lubinuose, liucernoje.

Miltiadas (gr. Miltiadės) kilmingas atėnietis iš Filaidų giminės, Kimono sūnus. Jis Pizistrato (žr.) sūnų buvo nusiųstas į dėdės, taip pat M., įgytąjį trakiškąjį Chersonesą. 514 jis turėjo pasiduoti persų karaliui Darijui ir dalyvavo jo žygyje prieš skitus. Kai Darijus bekariaudamas pateko į sunkią padėtį, M. patarė sunaikinti grįžtančiam karaliui tiltą. Tačiau šis planas nebuvo įvykdytas dėl taip pat šiame žygyje dalyvavusio Mileto tirono Histijajaus įtikinančio pasisakymo prieš šį sumanymą, ir Darijus buvo išgelbėtas. Vėliau M. užkariavo Atėnams Lemno salą. Nepavykus joniečių sukilimui, 493 M. pabėgo nuo persų į Atėnus, kur 490 buvo išrinktas strategu. Pagal antikinę tradiciją ties Maratonu (žr.) puolęs persus prieš valią kitų 9 strategų tą dieną, kurią jam tekę vadovauti. Didelis karinis sugebėjimas ir per skitų karą patirtosios žinios apie persų kariuomenę padėjo M. laimėti šį, kad ir nedidelį, bet nepaprastai reikšmingą pasaulinėje istorijoje Maratono mūšį. Persai po to nebegalėjo greit pasiruošti naujam žygiui prieš Graikiją, o atvanga sustiprino graikų jėgas ir pakėlė jų drąsą toliau gintis nuo didžiulės persų imperijos. Po Maratono mūšio M. nusiskubino į Atėnus ir išgelbėjo juos nuo staigaus persų užpuolimo. Kai po to puolė persus Paro saloje ir po nesėkmingo jūrų žygio grįžo sunkiai sužeistas į Atėnus, nusivylę atėniečiai priteisė jam sumokėti šio žygio išlaidas. M. mirė, ir jo sūnus Kimonas sumokėjo 50 talantų pabaudos.

H. Berve, Miltiades, Studien zur Geschichte des Mannes und seiner Zeit 1938; *H. F. Wade-Gery*, Miltiades (Journal of Hellenic Studies 71, 1951).
A.Rkš.

Miltiadas, arba Melkiadas (m. 314), popiežius (311–314), šventasis (šventė XII 10). Jam valdant 312 Konstantinas D. nugalėjo Maksencijų ir 313 išleidė Milano ediktą. Imperatorius paskyrė M. išspręsti donatistų (žr.) ginčą; 313 Laterano sinode M. išteisino Cecilijoną ir pasmerkė Donatą.

Miltienė žr. Miltainė.

Miltinaitė (Bertoroa incana) kryžmažiedžių (Cruciferae) šeimos žolė, dažnai sutinkama sausose šviesiose augavietėse. Lapai smulkūs, plaukuoti, tarytum miltuoti.

Miltiniai 1. kvietinių ar maišytų miltų kukuliai, verdami pienine sriuba, valgomi kaime vakarienei; 2. botanikoje žr. Meškauogė.

Miltligė augalų liga, kurią sukelia grybelis, parazituojąs ant vaisių, javų ir kt. Žr. Ąžuolo miltligė, Miltenis.

Milton John (1608–1674) anglų rašytojas. Jo tėvas, pasiturįs notaras, nuo pat M. vaikystės skatino jo dėmesį muzikai ir literatūrai. Studijuodamas Cambridge M. rašė angliškai ir lotyniškai. Odė On the Morning of Christ's Nativity jau 1629 parodė jo talento ryškiąsias žymes: garso ir prasmės sąsają ir sudrausmintą, visumai palenktą, vaizdingumą. Aprašomosios poemos L'Allegro ir Il Penseroso pasižymėjo giliu gamtos jausmu ir pastabumu. M. galvojo tapti dvasininku, bet nemėgdamas augančio ritualizmo Anglijos Bažnyčioje, pasitraukė savo tėvo dvaran ir atsidėjo studijoms. Jo pastoraliniuose dekoratyviniuose vaidinimuose (‚masques') Arcades 1633 ir Comus 1637, priešingai jų įprastiniam žaismingam pobūdžiui, giedamas himnas dorovei ir lyrika kaitaliojasi su didaktika. Pastoralinėje mitologinėje elegijoje Lycidas 1637 M. tiria savo gyvenimo prasmę savo draugo mirties akivaizdoje. Čia jo įvairuojančių baltų eilių stilius pasiekia išraiškos aukštumos.

J. Milton

1638–40 M. keliavo po Italiją, rinkdamas medžiagą planuojamam epui iš karaliaus Arturo mitų. Bet bruzdėjimas Anglijoje, netrukus išsiveržęs pilietiniu karu, atšaukė jį namo. Šį laikotarpį, iki monarchijos atstatymo, M. daugiausia skyrė poleminiams raštams. 1640 jis rėmė presbiterijonus ir jų pastangas reformuoti Anglijos Bažnyčią. Iš raštų tuo klausimu svarbiausias The Reason of Church Government Urged Against Prelaty 1642. 1643 vedė rojalistę M. Powell, kuri paliko jį tais pat metais. To įvykio įtakoje M. parašė už skyrybų moralumą 4 brošiūras, sukėlusias

didelius ginčus. Žymiausias M. prozos kūrinys yra Areopagitica 1644, vienas iškalbingiausių argumentų už spaudos laisvę istorijoje. Brošiūroje The Tenure of Kings and Magistrates 1649 M. įrodinėjo, kad pavaldiniai turi teisę pasmerkti mirčiai netikusį karalių.

O. Cromwellio vyriausybėje M. buvo paskirtas Commonwealtho valstybinės tarybos svetimų kalbų sekretoriumi. Jis karštai gynė tuomet Europoje nepopuliarią Cromwellio respubliką raštais Eikonoklastes 1649, First Defense of the English People 1651 ir kt. M. plunksna turėjo nemažesnės įtakos kaip Cromwellio karinės pergalės. Jis aukštai vertino Cromwellį, nors nesutikę su pastarojo bžn. politika.

Respublikos metu parašyta daugumas M. 19 angliškų ir 5 itališkų sonetų, kurie priskiriami prie didžiausių pasaulinėje literatūroje. M. ypatingas įnašas angliškajam sonetui buvo pauzės tarp 8 ir 6 eilučių dramatiškame išnaudojime ir ‚herojinio' soneto išvystyme. M. sonetai parašyti itališku — Petrarkos ir ypač Tasso — pavyzdžiu, bet turi ryškų M. antspaudą ir sunkiai išverčiami dėl originalų fonetinio subtilumo. Žymesnieji iš jų: When I consider how my light is spent; Avenge, o Lord; Methought I saw my late espoused saint.

M. regėjimas nuolat silpo, ir apie 1654 jis jau buvo visai apakęs. Rašė diktuodamas sekretoriams. Respubliką rėmė iki pat monarchijos atstatymo 1660. Valdžiai pasikeitus, kurį laiką slapstėsi; kelios jo knygos buvo sudegintos. Pagaliau M. buvo įtrauktas į bendrąją amnestiją. Likusį gyvenimą praleido ramiai, atsidėdamas savo dideliems kūriniams.

Paradise Lost 1667, iškiliausia epinė poema anglų kalba, buvo pradėta dar prieš monarchijos atstatymą. Ji aprašo šėtono sukilimą prieš Dievą, Adomą su Ieva rojuje, ir vyksta kosmose sujungdama regimąjį ir neregimąjį pasaulį. Autorius pasišauna joje išaiškinti blogį pasaulyje ir ‚pateisinti Dievo kelius žmonėms'. Savo apimtimi ir užsimojimo didybe kūrinys lygintinas su Dantės Dieviškąja Komedija. Įkvėpimą ir medžiagą jai autorius semiasi pirmoj eilėj iš Šventraščio. Bet autoriaus asmens problemos dominuoja įvykius. Nežiūrint jo esminių įsitikinimų, jaučiama Miltono-maištininko simpatijų Šėtonui-sukilėliui, įdomiausiam poemos veikėjui. Į daugelį įvykių žiūrima ribotomis, grynai autoriaus laikmečio akimis ir dalis jos simbolinės struktūros prarado reikšmę, nors Taine'o kritika tuo atžvilgiu gal peraštri. M. rojus šiek tiek primena anglišką parką, bet jo gamtos aprašymai įvairūs ir turtingi. Ieva-moteris, kaip ir visuose M. raštuose, yra netobulas ir žemesnis tvarinys. Autoriaus hebrajiškumas jungiasi su pabrėžtu humanizmu: jo daug nusižiūrėta į Homero epus. M. savo poemoje skelbia žmogaus valios laisvę priešingai kalvinistų predestinacijos doktrinai. Paradise Lost nuo pat pradžios buvo labai populiari M. bendralaikiuose.

Paradise Regained 1671, Paradise Lost tęsinys, nebėra epas, bet moralinė poema. Viskas joje koncentruojasi Kristaus asmenyje ir turinys remiasi jo gundymu. Kristus čia nėra Dievas-žmogus, bet tobulas žmogus. Čia šėtonas žymiai blankesnis negu Paradise Lost. Paskutinis iš didžiųjų M. kūrinių, Samson Agonistes 1671, yra didinga, įžvalgi, statiška lyrinė drama. Nors bibliškos dvasios, šis kūrinys savo sandara yra artimiausias graikų dramai visoje anglų literatūroje

M. asmenybės, kuri taip ryškiai veikė savo laikmetį, neįmanoma išaiškinti jo laiko rėmuose. Jis apėmė ir peraugo renesanso humanizmą ir protestantinę reformaciją. Ant savo meto literatūrinių srovių jis meta vienišą paradoksišką šešėlį. Nors puritoniškai protestantiškų teologinių pažiūrų, jis buvo neortodoksiškas; kraštutinis individualistas su kraštutiniu visuomeninio įsipareigojimo jausmu. M. lengvai atpažįstamas visų jo svarbiųjų kūrinių vyriausiuose veikėjuose, ir sakoma kad, galutinai imant, jis tekalbėjo už savo sielą — bet tai buvo nepaprastos apimties siela.

S. Johnson, Lives of the Poets II, 1799; *D. Mason,* Life of J. M. 1858–81; *H. Taine,* Littérature Anglaise II, 1863–64; *R. O. Havens,* Influence of M. in English Poetry 1922; *M. A. Larson,* The Modernity of M. 1927; *P. Morand,* De Comus à Satan 1939; *J. H. Hanford,* The M. Handbook 1946; *A. J. Waldcock,* ‚Paradise Lost' and its Critics 1947; *D. C. Allen,* The Harmonius Vision 1954. *A.L.*

Milts Fridrichs (g. 1906) latvių dailininkas. 1932 baigė Latvijos dailės akad. prof. G. Eliaso figūrinės tapybos klasę. Geras piešėjas ir subtilus spalvininkas. Iš realistinės mokyklos nuėjo į ekspresionizmą. Pažymėtini jo aktai ir nature morte. Gyvena JAV.

Milukas 1. Antanas (1871 VI 13 Šeštokų k., Krosnos vls., Marijampolės aps. — 1943 III 19 Brukline, N.Y., JAV) kunigas, varpininkas, visuomenininkas, knygų leidė-

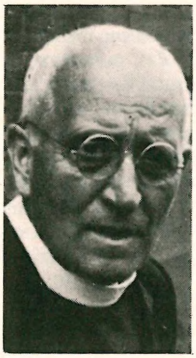

Kun. A. Milukas

jas, (2) brolis. Mokėsi Rudaminoje, 1882–89 Marijampolės gimnazijoje, 1889 įstojo į Seinų kunigų seminariją, bet 1891 dėl lietuviškosios veiklos drauge su klieriku J. Sutkaičiu išvarytas. Žandarų persekiojamas, pasitraukė į Tilžę, kur dirbo Varpo ir Ūkininko redakcijoje. 1892 kun. A. Burba M. pakvietė į JAV redaguoti Vienybės Lietuvninkų. 1893 M. įstojo į Overbrook, Pa., kunigų seminariją ir 1896 įšv. kunigu. 1901–02 dar studijavo bažnytinę teisę Friburgo (Šveicarijoje) univ. 1896–99, 1902–06 liet. Šv. Jurgio par. Shenandoah, Pa., vikaras, 1908–09 klebonas, 1899–1901 Bruklino Angelų Karalienės par. klebonas, 1907 paskirtas sudaryti Girardville, Pa., ir Gilberton, Pa., lietuvių parapiją ir buvo jos klebonas, 1909 nukeltas į Filadelfijos Šv. Jurgio par. klebonu; ten įsteigė parapinę mokyklą. 1914 paskirtas klebonu Viešpaties Atsimainymo par. Maspethe, N.Y., du kartus atstatęs sudegusią bažnyčią, iš kur 1933 paskirtas Šv. Kotrynos ligoninės kapelionu (Brukline); vėliau Roslyno, N. Y., Šv. Pranciškaus vaikų sanatorijos kapelionas.

Lietuviškoji M. veikla itin šakota. Į Seinų kun. seminariją įstojo susipratęs lietuvis ir čia priklausė slaptam liet. klierikų būreliui, kuris rūpinosi ne tik lietuvių tautosakos rinkimu, gyvenos aprašymu, bet uoliai mokėsi Lietuvos istorijos, platino žmonėse draudžiamą liet. spaudą, jai rašė ir t.t. Tuo metu klierikas M. nusakė ne tik savo, bet ir viso būrelio tikslą: ‚Noriu būti lietuviu kunigu... Prisidėti prie pagerinimo Lietuvos dvasiško ir medegiško būvio, iškariauti lietuviams laimę ant žemės ir išprašyti laimę po smert — tai mano siekis. Tikėjimas, meilė, mokslas, triūsas — tai mano medium'. Jis su kitais klierikais (per 30) sudarė varpininkų būrelį, kuris pinigais ir raštais rėmė Varpą ir jį uoliai platino. Pats M. 1891 dalyvavo seiniškių įgaliotiniu II varpininkų suvažiavime pas Kriščiukaičius ir čia pravedė seiniškių nusistatymus. 1891 Veiverių mokytojų seminarijoje surasta seiniškių klierikų paruošti kalendoriams leisti loterijos ženkliukai; nors juos ir pavyko iš rusų ‚uriadninko' išpirkti, bet tai patyrusi, Seinų kun. seminarijos vadovybė, prisidengdama seminarijos išlaikymo baime, o iš esmės kirsdama ‚litvomanijai', M. su klieriku J. Sutkaičiu pašalino. Atvykęs į JAV, M. su kitais 1892 VI Plymouth, Pa., įsteigė ‚Vysk. M. Valančiausko skaitinyčios draugystę' ir į ją panašią Shenandoah, Pa., kurių tikslas buvo išmokyti lietuvius skaityti ir rašyti, taip pat steigti bibliotekas; gana nemažos bibliotekos ir buvo sudarytos, o švietimui išleistas Lengvas būdas per save išmokti rašyti. 1892 VII 12 Plymouthe, Pa., kun. A. Burbos su draugais bei M. įsteigta ‚Rašliaviška Draugystė', kurios nariai, apsidėdami po $5 mėn., ryžosi mokėti Vienybės Liet. ir kt. ‚tėvyniškų laikraščių' bendradarbiams honorarus. 1893 XII M. su kun. A. Kaupu ir kun. J. Žiliumi įkūrė ‚Lauryno Ivinskio Lietuviškai Europiškai Amerikišką D-ją', kuri, be visos eilės išleistų knygų, pirmoji susirūpino tarptautinėje Paryžiaus parodoje 1900 įrengti lietuvišką skyrių. Šis sumanymas ir įvykdytas daugiausia M. ir kelių kitų parama. M. buvo vienas iš daugelio protesto raštų prieš rusus ruošėjas, pvz. prieš JAV sutartį išduoti rusams politinius pabėgėlius ir kt. Jis surado JAV piliečių, kurie spaudoje skelbė protestus prieš rusų barbarybes Kražiuose ir t.t. 1899 drauge su kitais susirūpino studijuojančių lietuvių šalpa ir sukūrė Motinėlės (žr.) d-ją. Studijuodamas Friburge kartu su kt. kunigais 1902 aptarė steigti atskirą lietuvaičių vienuoliją, kurios seserys mokytų lietuvių parapinėse mokyklose vaikus lietuviškai (žr. Kazimierietės); šioms seserims M. daug padėjo, jas dažnai savo pinigais šveicarijoje mokslindamas. M. daug dirbo Susivienijime Lietuvių Amerikoje, buvo jo vadovybės nariu, bet po 1901 skilimo nuėjo organizuoti Susivienijimo Lietuvių Romos Katalikų Amerikoje. Prasidėjus I pas. karui, M. susipažino su New York Herald ir Literary Digest redaktoriais ir jų laikraščiuose rašė apie Lietuvą bei jos laisvės siekimus. M. su Naujorko apylinkės kunigais (J. Šeštoku, A. Kuodžiu, E. Budrevičiumi ir kt.) sudarė American Relief for Lithuanian War Sufferers, kurio garbės pirm. sutiko būti Naujorko kardinolas Farley. Šiam fondui tada priklausė vyskupai, vėliau kardinolai, Mundelein, Dougherty ir kt., o taip pat visa eilė žymių Naujorko aukščiausiojo teismo teisėjų, finansininkų

ir kt. 1916 M. ir kun. M. Pankui, kaip šio fondo atstovams buvo parūpinta audiencija pas JAV prezidentą W. Wilsoną Lietuvių Dienos (žr.) reikalu. Tuo metu M. klebonija Maspethe tapo liet. reikalų informacijos biuru ir kovos už Lietuvos laisvę vieta, kur vyko daug pasitarimų, buvo ruošiami JAV senatoriams ir kongreso nariams laiškai, rezoliucijos ir t.t., kur dažnai sudaromas ryšys su įtakingais JAV piliečiais ir pn. Ten buvo M. įsteigta ir vadovauta Lithuanian Catholic Truth Society, kurią dažnai sudarė vienas pats M., išleidusi apie Lietuvą angliškai kun. A. Jusaičio Lietuvos istoriją ir kt. informacinių leidinių, dažnai paties M. paruoštų, turėjusių daug reikšmės Lietuvos laisvinimo kovai. 1921 Vilniuje lenkams persekiojant lietuvius, M. sudarė Relief for the Little Martyrs of Vilna, kurio garbės globėjais sutiko būti buv. prezidentas W. Wilsonas su žmona ir kt. Fondas sutelkė nemaža pinigo Vilniaus liet. našlaičių prieglaudoms, mokykloms ir kt., o kartu paskleidė daug medžiagos Vilniaus klausimu bei apie lenkų okupacinės valdžios žiaurumus Vilniaus krašte. Didžioji tos informacijos dalis buvo paties M. paruošta ir išsiuntinėta JAV politikams ir kt. įtakingiems asmenims. Iš tų leidinių svarbiausias Little Martyrs of Vilna.

Į spaudos darbą M. įsitraukė jau Seinų kun. seminarijoje. Iš ten rašė Ūkininkui, Varpui, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgai, vėliau Tėvynės Sargui, Žinyčiai ir visai eilei JAV laikraščių. Dar Seinų kun. seminarijoje būdamas 1890–91 leido ir red. rankraštinį ‚Knapt', vėliau virtusį ‚Biskį po biskį'. 1891–02 dirbo Ūkininko, Varpo redakcijoje, talkindamas taip pat Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgai. 1892 VI — 1893 X redagavo Vienybę Lietuvninkų, o 1894 VIII 31 iš T. Astramsko atpirko su J. Ramanausku Garsą, nuo X 2 paversdami Garsu Amerikos Lietuvių, kurį M. 1897–98 red. 1897 leido ir red. Lietuvišką Knygyną (žr.), 1898–1906 Dirvą ir Dirvą-Žinyną, 1901–02 red. Tėvynės Sargą, o grįžęs į JAV vėl tęsė Dirvą (žr.) ir 1903–42 redagavo Žvaigždę, kurią paskutiniu metu jis vienas ir prirašydavo. M. parašė ir išsp.: Ponui Grover'ui Cleveland'ui Suvienytų Valstijų Prezidentui 1893 (protestavo prieš JAV linkimą Rusijai išduoti politinius imigrantus), Atsiszaukimas į Lietuvius Lauryno Ivinsko Europiszkai - Amerikiszkai Lietuwiszkos Draugystės 1894 (dvi laidos), Lengvas būdas pacziam per save iszsimokinti raszyti 1893 (²1897), Maldų vainikėlis 1897, Lietuviszkas Albumas I 1898, II–III 1900, Lietuviška Chrestomatija 1901, Dėl ko mūsų katalikiškoji spauda silpnutė? 1915; vad. kun. A. Miluko paskaitos: P. Kriaučiūnas 1924, Vysk. M. Valančiaus darbai 1925, Kun. M. Sederavičius ir jo padėjėjai 1925, Kun. Kazimieras Jaunius 1925, Apie kun. Ad. Grinevičių 1926, Kun. S. Gimžauskas 1926, Seinų seminarija ir Lietuvos atbudimas 1926, Arkiv. J. Matulevičius ir dr. J. Basanavičius 1927 ir kt. Prie šių paskaitų priklauso ir pagrindiniai M. darbai, kuriuose paskelbta labai svarbios dokumentinės medžiagos, deja, po jo mirties sunaikintos, liet. spaudos draudimui ir aplamai JAV lietuvių istorijai, pvz. Aušros 40 m. sukaktuvėse 1923, Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės 1927 (²1930), Amerikos lietuvių kronika 1868–1893, 1931, Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika I, II, 1931, Spaudos atgavimo 30 m. sukaktuvėms paminėti I–II, 1934–36, Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje I 1938, II 1942 (nebaigta; M. mirus atiduotas popieriui ir III t. rankraštis), Mūsų spaudos darbininkų vargai 1943. Jis pagal kitus parašė ar išvertęs išsp.: J. A. Zahm, Viltis mūsų mokslas, Tikyba Szventa 1897 (1901 išsp. antrašte Katalikų Bažnyčia ir mokslas), Rankvedis senoviškos istorijos I 1898, II 1899, A. Guillois, Išpažinties istorija 1901 (³1918) ir kt.

Be visos eilės šių spaudos darbų, itin iškyla M. dar knygų leidėjo reikšmė, kuris leido nors ir labai reikalingus, bet nepelningus leidinius. Liet. knygos leidimu M. susirūpino dar Seinų kun. seminarijoje, paruošdamas 1892 kalendoriui leisti loteriją; dėl šios loterijos jis ir nukentėjo. Vos tik atvykęs į JAV, jau 1892 įsteigia Vysk. M. Valančiaus, Rašliavos ir kt. d-jas, kurios turėjo sutelkti pinigo liet. spaudos reikalams, taip pat ir jas rašantiems sušelpti. 1894 su J. Ramanausku perėmė leisti Garsą, o vėliau leido literatūrinių ir kt. priedų, 17 atskirų knygelių, nedavusių jokio pelno. 1898 įsitaisęs spaustuvėlę, M., kitų kunigų padedamas, leido 4 kartus per metus Dirvą, pirmą mūsų kultūros žurnalą, paprastai kasmet pats pridėdamas iki 800 dol.; 1903 Dirvą sujungus su Žinyčia ir leidžiant Europos lietuviams Dirvą-Žinyną, nuostoliai nemažėjo, nes Dirva lei-

do ir knygas. Tuo metu M. pavyko išleisti Kr. Donelaičio raštus 1897, Medegą S. Daukanto biografijai 1898, Medegą mūsų tautiszkai vaistininkystei 1898, Lietuviszką Albumą 1898 ir 1900, J. Basanavičiaus, Lietuviszkai-Trakiszkas Studijas ir Lietuviškas pasakas 1898, J. Šimtakojo, Trakiečių dzūkų dainas 1899, kun. A. Tatarės, Pamokslus 1900, kun. A. Burbos, Prozaiškus raštus I, II 1900–01 ir kt. 1902 grįžęs iš Šveicarijos, 1903 leido nuostolingą Dirvą-Žinyną ir nupirko taip pat pelno neduodančią Žvaigždę. 1904 jam pavyko sudaryti Lietuvių Katalikų Spaudos Bendriją, kurios nuostolius trejetą metų padėjo mokėti jo draugai kunigai. Bet spaudą atgavus ir pasiuntus d-jos raštų į Lietuvą platinti, o ten ‚išsiaiškinus', kad ‚kunigams ir turtingiems amerikonams' už išparduotas knygas mokėti nereikia, t.y. platintojams tuos pinigus grynai savo reikalams sunaudojus, subyrėjo ir ši M. sukurta d-ja, palikusi visus nuostolius pačiam M. susimokėti. Šiuo metu M. išleido: Šatrijos Raganos Viktutę 1903, visą eilę kun. J. Balvočiaus-Geručio knygų, V. Pietario Algimantą I–IV t. 1904–05, vysk. M. Valančiaus Pradžią ir išsiplėtimą katalikų tikėjimo 1906. Taip pat leido Šatrijos Raganos, Ks. Sakalausko-Vanagėlio, Pr. Vaičaičio ir kt. lietuvių raštus bei vertimus. Į M. knygų leidybą prisidėjo ir J. Pranaitytė (žr.), o kartais vienai kitai knygai išleisti paaukodavo ‚našlės grašį' ir parapietės. Šiandien priskaičiuojama per 180 M. leidinių, kurie jam pelno nedavė, nes nesąžiningi knygų platintojai tiek Lietuvoje, tiek JAV dažnai jam neatsilygino. Aplamai, M. spaudos darbams ir Lietuvos laisvinimo reikalams bus prikišęs per 100.000 dol., todėl nors jo draugai kunigai priekaištavo, kad M. laisvės bonų nepirkęs ir pn., bet Lietuvai M. leisdamas šias knygas buvo atidavęs didžiausią dalį: jis mirė paskutiniu vargšu, jog tegalėjo būti palaidotas savo draugo kun. A. Kodžio kape. Lietuvos vyriausybė jį apdovanojo Vytauto D. ir Gedimino ordinais ir buvo paskyrusi po 400 lt. mėnesiui pensiją, kurią nutraukė 1940 VI Lietuvos okupacija. V. Mingėla yra paruošęs M. monografiją.

Varpas 2 ir 3, 1892; V. Kudirkos raštai II, 1909; Aušros 40 m. sukaktuvės 1883–1923, 1923; *A. Milukas*, Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika I, II, 1931; (") Amerikos lietuvių kronika 1931; (") Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje I, II, 1938 ir kt.; *Pranaičių Julė*, Kun. A. M. darbuotė 1890–1930 (atskirai ir priedu prie Amerikos lietuviai profesionalai..., Amerikos lietuvių kronika...) 1931; *E. Volteris*, Amerikos lietuvio literato ir dvasininko 40 m. darbo ir 60 m. amžiaus sukaktuvės (Lietuvos Aidas 130, 1931); *J. Končius*, Šv. Kazimiero kongregacija (1907–1932) 1932; *A. Braziulis* Kun. A. M. (N. Romuva 15, 1940); J. O. Širvydas (monografija) 1941; ALRK Kunigų Vienybės Metraštis 1941; The Tablet XXXV, 4, 1943; Amerikos lietuvių katalikų darbai 1943; V. Gidžiūno, Kl. Jurgelionio, M. Miluko, Vl. Mingėlos laiškai, dokumentinė ir atsiminimų medžiaga. *A.Mž.*

2. Matas (g. 1885 IX 4 Šeštokų k., Krosnos vls., Marijampolės aps.) visuomenės veikėjas, (1) brolis. Mokėsi Rudaminos pradžios m-loje, Kalvarijos dviklasėje m-loje ir Veiverių mokytojų sem. Čia su Žiūriu, P. Dovydaičiu ir kt. dirbo spaudos platinimo darbą. 1905 įteikė seminarijos vadovybei mokinių reikalavimą, kad seminarijoje visi dalykai būtų dėstomi lietuviškai. Dėl to M. buvo priverstas bėgti į Vokietiją, o iš ten 1906 pradžioje išvyko į JAV, kur dirbo savo brolio kun. Antano M. spaustuvėje (prie Žvaigždės spausdinimo) Shenandoah, Pa. Įsijungė į ALRKS ir buvo kelių seimų sekr. Be to, buvo vienas iš LRKF steigėjų. 1917 perėjo dirbti į Garso redakciją Brukline. Bendradarbiavo Žvaigždėje, Garse, Amerikoje. 1920 grįžo į Lietuvą ir dirbo pramonės įmonėse. 1930–40 tarnavo kasininku Lietuvos banke Kaune. 1944 pasitraukė į Vakarus, kurį laiką gyveno Vienoje, Innsbrucke, nuo 1945 Stuttgarte, kur dirbo lenkų ir ukrainiečių stovykloje vertėju bei sekr. Po to išvyko į JAV ir buvo Amerikos administratorium. Išvertė H. R. Haggardo Mariją (romanas) 1939, Charlotte M. Yonge Lady Klareta I–II 1940 ir kt. *V.Mng.*

M. Milukas

Miluński Maciej (1646 II 23 Mozūruose — 1719 VIII 16 Vilniuje) mozūras jėzuitas, dirbęs Vilniuje, pasižymėjęs iškalba ir poetiniais gabumais. Jo poeziją Vilniaus vyskupas rekomendavo Akademijos rektoriui atspausdinti. Filosofijos, teol. ir kanonų doktoratus įsigijęs profesoriavo Vilniaus Akademijoje, buvo daugelio jėzuitų kolegijų (jų tarpe ir Kražių 1690–93) rektorius ir Vilniaus jėzuitų namų virš. Vilniaus vyskupijos sinodas 1715 rekomendavo klebonams M. veikalą apie moterystę. Greičiausiai tai bus Explanationes iuris Ecclesiastici canonico morales (Vilniuje 1705). Kitas žymesnis veikalas — Jus ple-

num contra dissidentes in religione 1716. Būdamas Akademijos dvasios vadas, paruošė asketinių veikalų: Discursus asceticus de Regia via S. Ignatii, Fundatoris S.J. ir De Sapientiae Dono in duas partes distributi 1713. *A.Lm.*

Milupė upelis Barzdų ir Žvirgždaičių vls., Šakių aps., Šešupės deš. intakas, 13 km ilgio, su Siekštupiu 22 km; teka nuo Barzdų bžk. į p.v., turi deš. intakus Nenupę ir Vėžupį.

Milvydas 1. Česlovas (1870 Matkaičių dv., Radviliškio vls., Šiaulių aps.—1936 t.p.) teisininkas, visuomenininkas. 1890 baigė Šiaulių gimn. Baigęs teisių mokslus Maskvos univ., advokatavo Šiauliuose. 1906 nuo Šiaulių apygardos išrinktas į Valstybės dūmą. Prieš I pasaulinį karą Radviliškyje su Oerteliu ir Povyliumi įsteigė Taupmenų skolinamąją d-ją ir buvo jos valdyboje. 1915–18 daug padėjo lietuviams, kovodamas prieš vokiečių administracijos neteisybes. 1918 gale M. organizavo savivaldybes, miliciją, paskirtas Telšių aps. viršininku, vėliau buvo aps. savivaldybės pirmininku. 1919 paskirtas Radviliškio taikos teisėju, o 1928 Vyr. tribunolo teisėju, bet 1933 IX 10 pasitraukė ir pasiprašė skiriamas Telšių apl. teisėju, kad galėtų dirbti žemaičių tarpe. Palaidotas Matkaičiuose.
Teisė 36, 1936.

2. Juozas (1914 V 11 Telšiuose — 1941 Kaune) inžinierius. Mokėsi Telšių gimn., 1932–37 studijavo VDU technikos fakultete, kurį baigęs gavo dipl. statybos inž. vardą. 1937 pakviestas asistentu į VDU statybos katedrą, 1938 vyr. asistentas, 1940 adjunktas, vyr. dėstytojas, statybos kabineto vedėjas. Dėstė statybos enciklopediją, sąmatas ir atskaitomybę ir vedė statybos pratimus. Būdamas gimnazijoje dalyvavo Lietuvos skautų s-goje, VDU priklausė stud. skautų korp. Vyčiui, kurios pirmininku buvo 1936–37. Bendradarbiavo Technikoje ir Ūkyje, Lietuviškojoje Enciklopedijoje ir skautų spaudoje.

J. Milvydas

Milwaukee mst. JAV, Wisconsino valstybėje, prie Mičigano ež. ir M. upės žiočių; apie 700.000 gyv. (1958, 1950—637.392). M. yra žymus uostas ir didelis pramonės centras; ypačiai didelės yra alaus (Schlitz) ir sunkiosios pramonės (keltuvai, gervės, ekskavatoriai, turbinos, kasyklų mašinos, valcai) šakos. Be to, gaminama: stiklas, odos dirbiniai, mėsos produktai (didelės skerdyklos), automobilių dalys, įvairios mašinos, trąšos ir kt. M. yra kat. arkivyskupo ir prot. episkopalų vyskupo rezidencijos. Mokslo institucijos: jėzuitų Marquette univ., Wisconsino univ. ir kelios kolegijos. Daugumas M. gyventojų yra vokiečių kilmės, kurių daug apsigyveno nuo 1840. M. įkūrė 1795 prancūzų kailių verslininkas Jacques Vieau. *A.B.*

M. lietuviai pradėjo kurtis XIX a. gale. 1896 jų čia buvo apie 60. Organizacinis darbas ir kultūrinė veikla prasidėjo apie 1907–08. Kun. A. Balinsko buvo įkur-

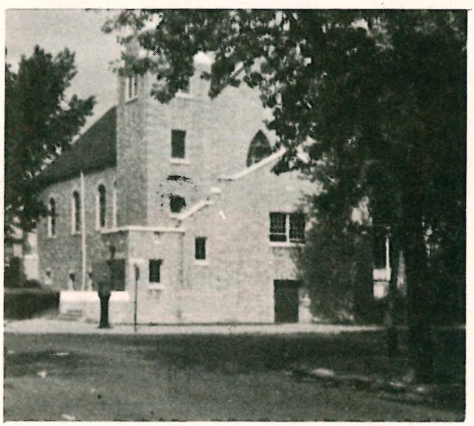
Milwaukee liet. Šv. Gabrieliaus par. bažnyčia

ta Šv. Kazimiero d-ja, o 1911 Šv. Jurgio (kario) parapija ir to paties vardo d-ja. Prieš tai lietuviai pamaldų rinkdavosi svetimtaučių bažnyčiose. 1913 pastatyta Šv. Jurgio liet. bažnyčia, kurios vardas tais pačiais metais pakeistas į dabartinį — Šv. Gabrieliaus. Pirmuoju Šv. Jurgio par. klebonu buvo kun. Konstantinas Šatkus. Visas kultūrinis ir bendruomeninis gyvenimas telkėsi minėtose d-jose ir parapijos ribose. D-jos savo veikloje nesiribojo vien tik pramogų, vaidinimų, tautinių šokių parengimais, bet jos kartu buvo ir savišalpinės. Jos laidodavo savo lėšomis neturtinguosius, lankydavo ir šelpdavo ligonius. Parapija turėjo didžiulį Šv. Cecilijos chorą, kuris giedodavo ne tik savo, bet ir apylinkės bažnyčiose.

Lietuvių meno paroda tautų pasirodyme

Greta bažnytinių, įsikūrė dar šios organizacijos: Socialdemokratų kuopelė, SLA, LRKSA, Tėvynės Mylėtojų (steigėjai: J. Vitkus, Jonas Baukus ir kt.), vėliau — Lietuvos Vyčiai (Jonas Baukus steigėjas ir vienas iš pirmininkų). Apie 1920 Justino Baukaus, Rozalijos, Agotos, Petro ir Viktoro Ginčiauskų pastangomis įsteigtas Dailės ratelis, kurio eilėse daugiausia reiškėsi A. Mazurkevičiūtė, St. Mockaitė, St. Milančius, patys steigėjai ir eilė kitų. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, J. Bareišio, kun. Daugio, kun. V. Slavyno ir kt. iniciatyva buvo pradėtos rinkti lėšos Lietuvos atstatymui, Lietuvos Raudonajam Kryžiui ir Lietuvos šaulių s-gai. 1929 pirmą kartą M. paskelbta ir pravesta Lietuvių Diena su savais ir svečiais kalbėtojais, eitynėmis ir viešu aukų rinkimu. Jos organizatoriais buvo parapija ir įvairios d-jos. 1945 VII 18 šv. Gabrieliaus parapiją administruoti perėmė marijonai. 1948 įkurta M. lietuvių kultūros d-ja, kurios tikslas yra jungti lietuvių kilmės žmones, ugdyti jų solidarumą, vystyti kultūrinę narių veiklą, prisiminti lietuviškus papročius ir tarnauti JAV demokratiškiems idealams. D-jos steigimo iniciatoriai buvo A. Kašuba (jis ir pirmasis d-jos pirm.), St. Milančius, M. Torganienė, Stanislova Markūnienė, Br. Urlakytė, Povilas Labanauskas ir kt. 1953 Kultūros d-ja perorganizuota į JAV LB Milwaukės apylinkę. Pirmuoju pirm. buvo L. Mickevičius, vėliau L. Dargis. Kultūros d-ja ir JAV LB Milwaukės apylinkė kasmet dalyvauja įvykstančiame 25 tautų pasirodyme ‚Folk-Fair' su tautiniais šokiais, chorais, parodėlėmis, tautinių valgių virtuve ir t.t. Susitarus su Šv. Gabrieliaus parapija, sujungtomis jėgomis organizuojama Wisconsino Lietuvių Diena, kurios programą atlieka Čikagos Dainavos ansamblis. Suorganizuotas mišrus choras ir Dramos mylėtojų būrelis, kuriems vadovauja Pranas Turūta. Įsteigta skaučių Ramunėlių skiltis, kuriai vadovauja R. Dabrovolskytė. Be to, ruošiama parodos, visų svarbesnių Lietuvos istorinių įvykių minėjimai, paskaitos įvairiomis temomis, kviečiami su pasirodymais Čikagos meniniai kolektyvai ir kt. Šiuo metu, greta parapijos ir bendruomenės, veikia: Šv.

Vardo, Maldos Apaštalavimo, Sodaliečių, Kat. jaunimo d-jos, parapijos choras, SLA, LRKSA ir Tėvynės Mylėtojų d-jos skyriai. Pagal 1950 vykusį gyventojų surašinėjimą, užregistruota 610 lietuvių kilmės asmenų. Tačiau šiuo metu lietuviškais reikalais rūpinasi tik apie 40–60 asmenų, kurių didžiumą sudaro naujai atvykusieji.

P. Mck.

Milžavėnai k. ir dv. Skaudvilės vls., Tauragės aps., 6 km į š. nuo Nemakščių; 1923 buvo M. kaime 12 ūkių ir 83 gyv., Žemųjų M. kaime 15 ūkių ir 108 gyv. ir M. dvare 45 gyv. Piliakalnis minimas 1385 ir 1386 kryžiuočių žygių apraše (Milsowe, czu Milso eyn burgwal).

Milžinas 1. nepaprastai didelio ūgio pasakų žmogus; labai aukštas arba nepaprastų fizinių ir dvasinių jėgų žmogus; 2. a s t r o n o m i j o j e milžinais vadinamos tos žvaigždės (žr.), kurios yra daug kartų šviesesnės už saulę.

Milžinkapis liaudinis pavadinimas priešistorinių pilkapių ar šiaip senovės laidojimo vietų, kur randama žmonių kaulų ir įkapių. Liaudyje m. vadinami labai įvairiais vardais, sudarytais iš žodžių ‚kapas' ir ‚milžinas' bei jų sankaitų, pvz.: Kačmilžiai, Kačmilžis; Kakmilžiai, Kakmilžis; Kapamilžis, Kapmilžas, Kapmilžiai, Kapmilžis; Katmilžis; Skačmilžė, Skačmilžis; Milžiakalnis, Milžkapė, Milžkapiai ir kt. Apie m. pasakojama įvairių padavimų, ypač apie ten palaidotus milžinus, vaidenimąsi, degančius pinigus ir kt.

Milžtuvė žr. Melžtuvė.

Mimamsa (skr. ‚nagrinėjimas') indų religijos sistema, praktinė teologija, atremta į šventąsias vedų knygas.

Mimas (gr. mimos ‚imituotojas') senovės graikuose vaidintojas, artistas, farsas, tam tikra improvizuotos liaudies komedijos rūšis, mažomis scenomis vaizduojanti paprasto gyvenimo tikrenybę monologais ir dialogais, krečiant grubius, nepadorius juokus, šokant ir fleitomis griežiant, be kaukių ir be batų. M. kilęs iš Sicilijos ir graikiškosios P. Italijos. Literatūrinį pavidalą m. suteikė sicilietis Sofronas apie 430 pr. Kr. Jo ritminės prozos veikalai buvo skirti kostiumuotų vaidintojų, vien vyrų ar vien moterų, recitacijai orchestroje (šokių aikštėje prieš sceną) arba per puotas. Teokritas (žr.) savo idilėse įdėjo sutaurinto pavidalo mimiškų scenų hegzametrais. Tam tikra m. rūšis yra ir Herondo (žr.) mimijambai.

Romėnai m. perėmė iš P. Italijos graikų. Jis buvo retai tepajungiamas normuotai dramos eigai ir savo neliteratūrine forma ilgai laikėsi ir ten, kur sudarė oficialiosios švenčių programos dalį. M. linksmindavo puotaujančią publiką, juos įterpdavo tarp dramos veiksmų, vaidindavo prieš ir kartais graikų satyrinių dramų pavyzdžiu po tragedijų žiūrovų prislėgtai nuotaikai praskaidrinti, bet ypatingai per gėlių ir pavasario deivės Floros šventę IV 28 — V 3, pirmą kartą švęstą 238, nuolatos nuo 173 pr. Kr., specialiai tam tikslui pastatytoje scenoje prieš deivės šventovę Aventino kalvoje. Literatūrinį pavidalą m. davė Romos respublikos laikų pabaigoje D. Laberijus ir Pubilijus Siras (Syrus). Priartintas prie kitų dramos rūšių ir išplėtęs savo medžiagos apimtį, m. drauge su bežodžiu pantomimu išstūmė kitas kilnesnės dramos rūšis. Mimai (mimi) ir ypač mimės (mimae) turėjo blogą vardą. Graikų m. liekanos išsp. O. Crusius, Herondas ^{5}1914; romėnų — O. Ribbeck, Scaenicae Romanorum poesis fragmenta 2, ^{3}1898.

H. Reich, Der Mimus 1903; *E. Wuest,* Mimus (Real-Enc. d. klass. Alt. Pauly-Wissowa 15, 1932); *A. J. R. Nicoll,* Masks Mimes and Miracles 1931.

A.Rkš.

Mimas (lot. Mimas) Saturno satelitas, atrastas W. Herschelio 1789 IX 17. M. yra arčiausia prie Saturno iš visų jo devynių satelitų — jo atstumas yra 185.600 km nuo planetos centro, apie 60.000 km nuo Saturno paviršiaus. M. apsisuka aplink Saturną per 22,5 val., jo skersmuo — 590 km, masė — apie 2000 kartų mažesnė už Mėnulio masę.

Mimeografas (iš gr. mimeomai ‚imituoju' ir graphō ‚rašau') aparatas gauti nedideliam skaičiui atspaudų iš teksto, pagaminto ranka ar rašomąja mašinėle. Žr. Kopijavimas.

Mimetizmas (iš gr. mimētēs ‚pamėgdžiotojas, imituotojas') b i o l o g i j o j e — mimikrijos (žr.) rūšis, pasireiškianti kai kurių gyvūnų panašumu į kitus tos vietovės gyvūnus.

Mimijambas (iš gr. mimos ‚vaidintojas' ir iambos ‚jambas') graikų draminės poezijos rūšis, žinoma iš Herondo (žr.), tobulai sujungusio į vienumą meniską ir atitinkantį tikrovę Sofrono (žr. mimas) gyvenimo vaizdavimą dialogais su Hiponakto (žr.) vartotais cholijambais (šlubjambiais). Žr. Jambas.

Mimika (gr. mimikos ‚pamėgdžiojąs', lot. ars mimica ‚mostų, išraiškos menas') veido raumenų judesiai ir atitinkami gestai, kuriais išreiškiama pergyvenami jausmai ir nuotaikos. M. turi didelės reikšmės vaidyboje. Žr. Išraiška.

Mimikrija (ag. mimicry iš gr. mimikos ‚pamėgdžiojąs') biologijoje žr. Imitacija.

Mimnermas (gr. Mimnermos) iš Kolofono, VII a. pr. Kr. graikų elegikas. Elegijų knygą jis pavadino savo mylimosios fleitistės Nanos (Nannō) vardu. Vienoje elegijoje M. apdainuoja joniečių kovas su karaliaus Gigo valdomais lydais, tačiau jo daina daugiausia skiriama jaunystei ir meilei. Helenistiniai poetai laikė M. jų puoselėtos erotinės elegijos pradininku. Ši poezija ir po pusės tūkstantmečio veikė romėnų elegiją. Ypač Propercijus (žr.) laikė sau garbe būti naujuoju M. Jo poeziją išsp. E. Diehl, Anthologia lyrica Graeca 1, ³1949.

Mimodrama žr. Pantomima.

Mimozà (Mimosa, iš gr. mimos ‚keičiąs savo išvaizdą') 1. botanikoje mimozinių (Mimosaceae) šeimos gentis. Medžiai, krūmai, žolės plunksniškais lapais, dažnai jautriais palietimui. Jų yra 200–300 skirčių, augančių tropikinėse srityse, daugiausia Amekos. Žolinių tarpe pažymėtina m. jautrioji (M. pudica), Brazilijos čiabuvė; Lietuvoje ji auga šiltnamiuose. Palietus jos vieną lapelį visi likusieji susiglaudžia (turgorinis judesys). Mažu medeliu Argentinoje auga M. Spegazini, krūmu M. Denhardti; P. Amerikos čiabuvė. Pastaroji auginama laisvai P. Kalifornijoje.

Mimoza jautrioji. Paliestieji lapai susiglaudę ir nusvirę (žemai)

2. Perkeltine prasme m. vadinamas per jautrus, per daug greitai įsižeidžiąs žmogus.

Mimoziniai (Mimosaceae) augalų šeima, kuriai priklauso akacijos (Acacia) ir mimozos (Mimosa) gentys.

Mimulus žr. Puikūnas.

Mimusops Balata žr. Manilkara bidentata.

Min (kitaip ir Min-Kong) Kinijos kalnų upė, kair. Jangcekiango intakas, 600 km ilgio; baseino plotas 143.000 km², vid. debitas 2090 m³/sek.; teka į p. pro Čengtu miestą.

Mina (gr. mna, lot. mina) 1. sen. graikų moneta, lygi 100 Atikos drachmų (žr.); 2. sen. graikų svorio matas, lygus apie 250 gramų; 3. dabartinis graikų svorio matas, lygus 1,5 kg.

Mina (prc. mine) veido išraiška, grimasas.

Minà (prc. mine) sprogstamosios medžiagos užtaisas, sprogstąs objektams jį palietus arba priartėjus iki pavojingo atstumo. M. yra žemės ir jūrų. Žemės m., žiūrint paskirties, esti: prieštankinės, kelių, požeminės, pastatams minuoti ir pn.; jūrų — plūduriuojančios inkarinės, laisvai plūduriuojančios nustatytoj gilumoj, dugninės ir giluminės.

Kiekvieną m. sudaro: plonas metalinis m. kevalas-dėžė, sprogstamosios medžiagos užtaisas, detonatorius, degtuvas ir priedai. Pastovios sprogstamosios medžiagos nejautrios; joms išsprogdinti reikalingi jautrios medžiagos detonatoriai, kurie sprogsta nuo kibirkšties, liepsnos ar smūgio. Detonatoriai sprogdinami degtuvais. Degtuvai esti įvairių rūšių, žiūrint paskirties ir reikalo (žr. automatinis sprogdinimas); nuo jų priklauso ir m. pobūdis.

Prieštankinę ir kelių m. sudaro: apvalas plokščias indas I su 2,3–23,0 kg sprogstamosios medžiagos užtaisu U; vožtuvas V su plunksnomis arba spyruoklėmis P, atsiremiančiomis į indo dugną ir dužikliu D; saugikliai S, kurie ištraukiami miną pastačius. Spyruoklės laiko vožtuvą su dužikliu pakeltą nuo degtuvo su detonatoriumi; svoriui nuspaudus vožtuvą, įvyksta sprogimas.

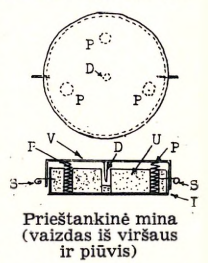

Prieštankinė mina (vaizdas iš viršaus ir piūvis)

Įvairios požeminės ir pastatams minuoti m. aprūpinamos įvairiais degtuvais ir gali būti įvairiausių dydžių. M. su cheminiais ir mechaniniais degtuvais (laikrodžio mechanizmas) sprogsta išėjus nustatytam laikui — nuo kelių valandų iki kelių mėn. M. su mechaniniais laiko degtuvais vad. pragaro mašinomis.

Visų rūšių jūrų m. skirstomos į automatinio sprogimo, kai objektas paliečia ar priartėja, ir sprogdinamas pagal reikalą iš atstumo. Automatinio sprogimo m. deg-

tuvai esti: elektriniai, elektrocheminiai, mechaniniai, akustiniai, magnetiniai. Dažniausiai vartojami elektrocheminiai, atskirai plūduriuojantieji nuo m., arčiau vandens paviršiaus, laidais sujungti su m. Toks degtuvas, laivo užgautas, išlieja elektrolito skystį ant metalo plokščių (užtaiso bateriją); elektra paveikia detonatorių, ir m. sprogsta. Tuo būdu m. gali ilgai išsilaikyti vandenyje negesdama (nepasensta elektros baterija).

Inkarinę m. sudaro: rutulinė metalo dėžė M, dalimi pripildyta sprogstamosios medžiagos ir oro, kad m. plauktų; sprogstamojoj medžiagoj yra detonatorius su elektros degikliu, laidais sujungtu su m. degtuvu D; prie M prijungta inkaro dėžė I su kintamo ilgio lynais, stabilizatorius S ir kiti priedai. Laivui užgavus degtuvą D, m. sprogsta.

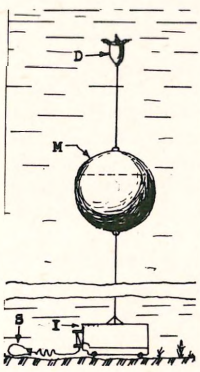

Jūrų inkarinė mina pozicijoje

Giluminės m. vartojamos prieš povandeninius laivus. Panėręs povandeninis laivas vandens spaudžiamas iš visų pusių. Vandenyje sprogusi m. spaudimą žymiai padidina ir laivą įlaužia, prakiurdina. Povandeniniam laivui paskandinti nereikia tiesioginio m. pataikymo; pvz. sprogus 270,0 kg užtaisui 25,0 m atstume laivas žymiai apgadinamas, tas pats užtaisas sprogęs 9,0 m atstume laivą suardo ir paskandina. 135,0 kg užtaisui reikia apie 6,0 m atstumo povandeniniam laivui paskandinti.

Giluminę m. sudaro: kriaušės pavidalo metalinis lukštas L, pripildytas sprogstamosios medžiagos; prietaisų vamzdis P minos viduryje, kuriame įdėtas hidrostatinis gilumos mechanizmas, baterija, detonatorius, degtuvas ir kt. priedai; švino atsvaras A, m. smigimo greičiui vandenyje padidinti; m. vairai V; priekio ir vairų apsaugos lankai K; gylių rodyklė G; saugiklis S. Gilumos mechanizmas taip padarytas, kad m. sprogsta tik pasiekus reikiamą gilumos spaudimą; staigių spaudimų, susidariusių dėl kitų m. sprogimų, mechanizmas neįaučia.

Giluminėmis m. ginkluojami laivai naikintojai, patruliniai greitlaiviai (PT) ir kt.

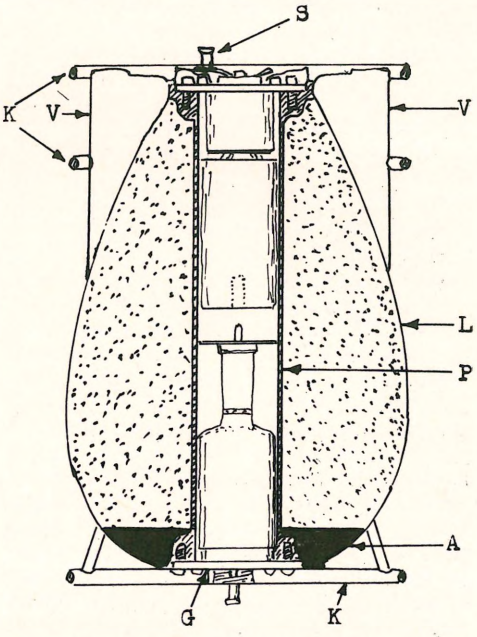

Giluminė mina (išilginis pjūvis)

Jos leidžiamos serijomis, nustatant joms sprogti skirtingus gylius. Povandeniniam laivui užtenka vienos m., sprogusios pavojingame atstume ar gylyje. Giluminės m., vartojamos aviacijos, dažniau vad. giluminėmis bombomis. Jos pritaikytos paleisti iš lėktuvų ir aprūpintos dviejų rūšių degtuvais: smūgio ir gilumos. Šios m. gali būti vartojamos kaip paprastos bombos prieš paviršiaus ir žemės taikinius ir prieš povandeninius laivus. Norint, kad m. sprogtų gilumoje, smūgio degtuvas turi būti užblokuotas. Laivyno ir aviacijos giluminėse m. dar vartojami vad. magnetiniai degtuvai, kurie sprogdina m. priartėjusią prie taikinio. Šios rūšies m. vadinamos magnetinėmis giluminėmis m. ar bombomis.

Be aukščiau apibūdintų m., plačiai vartojamos s v a i d o m o s i o s m., kurias šaudo minosvydžiai (žr.). Jos skiriasi nuo patrankų sviedinių tuo, kad jų kevalai ploni. Jų veikimas pasireiškia ne tiek pavojingomis skeveldromis, kiek paties sprogimo smūgiu. Svaidomosiose m. vartojami smūgio arba distanciniai degtuvai, kaip ir patrankų sviediniams. *J.Mat.*

Minaičiai k. Padubysio vls., Šiaulių aps. Čia yra 68 ha ploto lapuočių miškas, ku-

riame sutinkamas skroblas, esąs arti savo išplitimo ribos.

Minakalnis gauburys Lėvens kair. krante ties Pakodžiupių k., Panevėžio vls.; apie 2 ha ploto, 8 m aukščio su keliais kryžiais. Panevėžio kraštotyros muziejuje yra ten rastų senienų: žalvarinių papuošalų ir geležinis ietigalis. M. yra lygumoje ir, spėjama, jį buvus piliakalnį.

Mina lobata žr. Mina skiautėtoji.

Minangkabau žr. Minangkabavai.

Minaretas (ar.) aukštas, lieknas islamo mečetės bokštas, iš kurio islamo dvasininkas tam tikromis valandomis šaukia melstis (pav. LE XI, 316). Žr. Islamas (menas).

Minas (gr. Minōs) Zeuso ir Europės sūnus, Radamančio ir Sarpedon(t)o brolis, Deukalijono, Fedros ir Ariadnės tėvas, legendinis Knose (žr.) viešpatavęs Kretos karalius, laikytas Kretos galybės atstovu, išmintingu įstatymų leidėju ir mirusiųjų teisėju požemio karalijoje, vėliau, Atiką įveikus, žiauriu tironu. Pohomerinė poezija, ypač Atikos tragedija, vaizdavo M. piktą valdovą. Kai M., užuot aukojęs dievui, priskyrė prie savo bandos Poseidono iš jūros jam atsiųstą baltutėlį jautį, keršydamas dievaitis nubaudė M. tuo, kad jo žmona Pasifaja įsimylėjo jautį ir pagimdė nuo jo mišruolį Minotaurą (žr.). M. liepė uždaryti Minotaurą karaliui dailininko Daidalo statytame labirinte ir maitinti žmogiena. Keršydamas už sūnaus Androgėjo nužudymą Atėnuose, M. užkariavo Atėnus ir pareikalavo metinės duoklės po 7 jaunuolius ir mergaites Minotaurui maitinti. Tezėjas (Thēseus) užmušė Minotaurą ir išvadavo Atėnus nuo sunkios duoklės. M. užkariavęs ir Megaros (žr.) mst., padedamas Megaros karaliaus Niso dukters Skilos (Skylla), įsimylėjusios M. ir nukirpusiös Nisui nemirtingumą teikiančias purpurines garbanas. Už pagalbą Tezėjui kovojant su Minotauru M. uždarė labirinte Daidalą ir jo sūnų Ikarą. Daidalas pabėgo į Italiją pas karalių Kokalą. M. nuplaukė su karo laivynu į Siciliją reikalauti Daidalo. Kokalas M. priėmė iš pradžių bičiuliškai, bet paskiau Kokalo dukterys nužudė jį pirtyje verdančiu vandeniu.

Sakmėse apie M. glūdi atsiminimai apie buvusią galingą Kretos karaliją. Padavimas apie jautį ir valdovo dieviškas garbinimas galėjo ateiti iš Egipto, su kuriuo Kreta II tūkstantmetyje palaikė gyvus santykius. Pagal karalių M. ir senovės Kretos kultūrą jos atradėjas A. Evans pavadino minoine (žr. Graikijos istorija, Aigėjo jūros kultūra).

Euripidas buvo atvaizdavęs Pasifają ir jos meilę jaučiui dramoje Kretiečiai, kurios išliko fragmentų. H. de Montherlant parašė dramą Pasiphae 1953.

W. Brandenstein, Minos (Jahrbuch für kleinasiatische Forschung 1951); *J. Fonsdyke,* Minos of Crete (Journal of the Warburg and Courtauld Institute 15, 1952); *L. Cotrell,* The Bull of Minos 1955. *A.Rkš.*

Minas Gerais, arba Minas Geraes (port. ‚bendros kasyklos'), Brazilijos r. vidurio valstybė į p. nuo Bahios; 581.975 km², per 8,7 mil. gyv. (1958). Žemės paviršius sudaro plokščiakalnius, kurie Serra do Espinhaco kalnuose iškyla ligi 1780 m nuo j.l. Visur vyrauja campos — žolių ir krūmokšnių prerijos. Svarbiausios upės yra São Francisco ir Rio Grande, kurios, susijungusios su Paranahyba, sudaro Paraną. M.G. turtinga naudingų mineralų; netoli sostinės Bello Horizonte yra aukštos kokybės (66% geležingumo) milžiniški ištekliai — apie 13.000.000.000 t — hematito, o kai kuriose kitose vietose yra deimantų, mangano, boksito, švino ir aukso. Tačiau kavos medelių ir gyvulių ūkiai yra pagrindinės ūkinio gyvenimo šakos. *A.B.*

Mina skiautėtoji (Mina lobata) vijoklinių (Convolvulaceae) šeimos vijoklis, Meksikos čiabuvis. Vartojamas dekoracijai palei sienas, balkonus ir kt.

Minãvimas minų statymas, dėjimas įvairiems kariniams objektams sprogdinti, pvz. tankams, traukiniams, laivams, tiltams, keliams ir kt. pastatams (žr. Mina). Prieštankinės užtvaros padaromos iš prieštankinių minų, išdėstant jas tam tikruose ruožuose keliomis eilėmis šachmatų tvarka. Paprastai išdėstomos žolėje, javuose, krūmuose, arba įkasamos į žemę lygiai su paviršiumi ir maskuojamos.

Geležinkeliui minuoti sudaromi reikiamo dydžio sprogstamosios medžiagos užtaisai ir dedami kelio daudose, prie tiltų arba įkasami į kelio pylimą. Užtaiso detonatorius su elektros degikliu ir baterija talpinami paties užtaiso dėžėje. Po bėgių dedamas elektros grandinės jungiklis, laidais sujungtas su baterija ir elektros degikliu. Užėjusio traukinio svoris nuspaudžia jungiklį, uždaro elektros grandinę ir įvyksta sprogimas. Panašiai gali būti minuojama su smūgio degtuvu ir sprogstamąja virve. Mažesniam kelio sugadinimui arba tiktai traukiniui nuversti vartojamos kelio arba

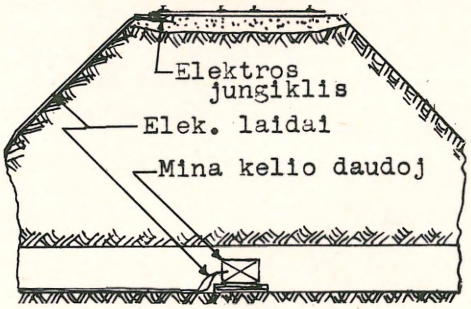

Geležinkelio minavimas

prieštankinės minos, dedant jas po bėgiais ir maskuojant. Tokiu pat būdu gali būti minuojami geležinkelių ir kitų sauskelių tiltai bei kelių pylimai.

Kai priešininkai vienas kitam užleidžia vietovę, tai pasitraukdami minuoja svarbesniuosius pastatus. Tam reikalui atitinkamo dydžio sprogstamosios medžiagos užtaisai arba tam tikslui iš anksto paruoštos minos dedamos namų rūsiuose, po pamatais ir t.t., o įvairūs degtuvai statomi kitose vietose, kad patys priešo žmonės susprogdintų minuojamus pastatus, įrengimus. Šiuo atveju dažniau vartojami laiko cheminiai degtuvai ir minos sprogsta pagal degtuvų rūšį tik po tam tikro laiko. Baigiantis I pas. karui vokiečių minuotas tiltas r. Prancūzijoje išsprogo 1919 III.

Tam tikri jūrų ruožai ir uostai minuojami jūrų minomis iš laivų minininkų ir lėktuvų. Jūrų minos taip paruoštos, kad įleistos į vandenį jos pačios užima norimą poziciją. Čia duodamame brėžinyje vaizduojamas inkarinių minų statymas ir gilumo stabilizatoriaus veikimas atskiromis fazėmis: A. sudėta mina nuleidžiama į vandenį; B. mina 6–10 sek. plaukia paviršiuje; C. atsipalaiduoja ir pradeda skęsti stabilizatorius; D. skęstąs stabilizatorius atpalaiduoja inkarą nuo minos; E. skęstant inkarui lynas tarp minos ir inkaro išsivynioja nuo ritės, iki stabilizatorius nepasiekia dugno; F. stabilizatoriui pasiekus dugną, inkaro ritės stabdis užblokuoja ritę ir inkaras traukia miną gilyn; G. mina baigtinėje pozicijoje; degtuvas išsivynioja nuo savo kabelio palikdamas arčiau paviršiaus. Nepaisant įvairaus gilumo, mina visuomet atsistoja reikalingame gylyje. Degtuvams nustatomas toks gylis, kad jų nepasiektų maži laivai. Panašiai statomos ir kitų rūšių minos.

Minoms mėtyti iš lėktuvų reikalingi specialūs prietaisai bei įrengimai: lėktuvams — minoms laikyti ir paleisti, o minoms — parašiutai ir kitos priemonės kritimo grei-

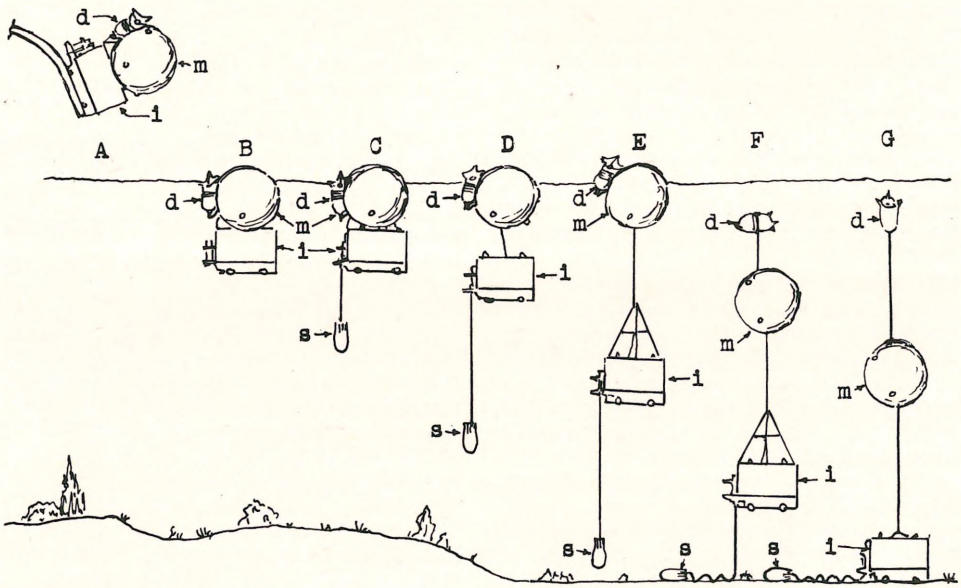

Jūrų minavimas

čiui ir minos atsitrenkimui į vandenį sumažinti. Parašiutai taip padaryti, kad minai pasiekus vandenį, parašiutas atsipalaiduoja ir nuskęsta, priešui minos neišduodamas. *J. Mat.*

Mincevičius Vincas (g. 1915 X 31 Laubano mst. Breslavo aps., Vokietijoje) kunigas, visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1934 apsigyvenęs Italijoje, mokėsi Tarptautiniame saleziečių inst. Foglizzo mst. ir Ateneum Salesianum Torine. Žurnalistiką studijavo Tarptautiniame socialinių mokslų univ. Romoje. 1946 įstojo į Gregorianumo univ. Romoje, 1949 XII 17 įšv. kunigu ir 1951 gavo teol. licenciato laipsnį. Be to, nemaža laiko skyrė fizikos, chemijos ir gamtos mokslų studijoms. II pas. karo metu internuotas Sicilijos saloje, Katanijos (Catania) mst. dėstė fiziką, chemiją ir gamtos mokslus San Filippo gimn., Don Bosco liciejuje ir Technikos inst. Saleziečių jaunimui redagavo laikraštėlį ir dirbo Gioventù redakcijoje. Vėliau mokytojavo Castelnuovo Don Bosco gimn. Pasibaigus karui, kartu su kun. J. Zeliausku rūpinosi liet. pabėgėlių šalpa Piemonto srityje, Lietuvių Balso (žr.) leidimu, ruošė minėjimus ir kt. Persikėlęs į Romą, dar gyviau įsijungė į liet. visuomeninį darbą. M. yra daug nusipelnęs propaguodamas Lietuvą ir jos bylą Italijoje. Nuo 1940 italų spaudoje yra parašęs daugybę straipsnių apie Lietuvą, sovietinę okupaciją, apie religinę padėtį Lietuvoje vokiečių okupacijų metu. Apie Kat. Bažnyčios persekiojimus Lietuvoje išsp. ilgas studijas įvairiuose žurnaluose ir leidiniuose (pvz. Chiesa del Silenzio 1953, La Chiesa del Silenzio guarda a Roma 1958 ir kt.). Atskiru leidiniu 1958 išsp. La testimonianza della fedeltà del popolo lituano al Santo Padre Pio XII. M. yra išvertęs italų kalbon ir atspausdinęs italų žurnaluose daug ištraukų iš Kudirkos, Biliūno, Vaičaičio, Lazdynų Pelėdos, Maironio, Krėvės, Putino, Vaičiulaičio, Brazdžionio ir kt. kūrybos. Iš stambesnių vertimų paminėtini: Šatrijos Raganos Sename dvare, A. Maceinos Socialinis teisingumas, arkiv. J. Matulaičio dienoraštis. M. yra suorganizavęs keletą parodų: Liet. religinio meno sekciją Biennale d'Arte Sacra Novaros mst. 1948, Liet. skyrių antikomunistinėje parodoje Romoje 1953 ir pastovų liet. skyrių Liurde. M. yra skaitęs daug paskaitų apie Lietuvą įvairiuose Italijos miestuose, atstovavęs lietuviams tarptautiniuose kongresuose, pvz. Nouvelles Équipes Internationales Arezzo mst. 1956, Pasauliniame kat. žurnalistų kongrese Vienoje 1956, Italijos krikščionių demokratų kongresuose (nuo 1948 M. yra Liet. krikščionių demokratų s-gos įgaliotinis Italijoje) ir kt. Nuo 1952 būdamas Liet. komiteto Romoje pirm. ir nuo 1954 PLB Italijos krašto valdybos pirm. yra suruošęs Romoje Vasario 16, deportacijų, Šv. Kazimiero ir kt. minėjimus, kuriuose gausiai dalyvavo kardinolų, aukštų dvasininkų, valstybininkų, diplomatų ir šiaip įtakingų asmenų. M. rūpesčiu viena aikštė Romoje pavadinta Lituania vardu. Nuo 1955 leidžia Italijos Krašto Valdybos Informacijas. Nuo 1954 būdamas Vliko įgaliotiniu Romoje, palaiko santykius su Italijos politinėmis ir administracinėmis įstaigomis ir nuo 1954 leidžia italų k. mėnesinį biuletenį ELTA-Press.

Kun. V. Mincevičius

Mincio upė Italijoje, Lombardijoje, Pado (Po) kair. intakas, 66 km ilgio, su aukštupiu Sarca 194 km; teka iš Gardos ež.; baseino plotas 2859 km², vid. debitas 77 m³/sek.

Minclov Sergej R. (1870–1933 XII 15 Rygoje) rusų rašytojas. Mokėsi kadetų korpuse ir Vilniaus karo mokykloje. Po to tarnavo karininku 108 Ufos pulke Vilniuje. Išėjęs į atsargą, domėjosi Lietuvos istorija ir padavimais. Yra daug pėsčias keliavęs po Lietuvą. Priklausė rusų archeologijos, geografijos ir kt. d-joms. Po bolševikų perversmo emigravo iš Rusijos ir apsigyveno Rygoje. Išspausdino keletą veikalų lietuviškomis temomis: Litva (istorinė apysaka) 1911, V lesach Litvy (Lietuvos giriose I, vertė A. ir S. Tarvydas 1929, ²1935 ir II, vertė P. Šileika 1930), Daina apie sakalą. Vytauto Didžiojo laikų romanas (išleido Vytauto Didžiojo komitetas) 1932, Pabėgėliai. Auto-

S. R. Minclov

biografiški nuotykiai (vertė A. Tarvydas) 1933 ir kt.

Bibliografijos žinios 1(37), 1934, 32.

Minčia 1. upelis Tauragnų vls., Utenos aps., Uteno ež. š. intakas, 8 km ilgio; jos tęsinys Buka arba Utena, kuri teka į Balošo ež. Žeimenos (Neries) baseine. Prie M. (netoli Tauragnų) 1863 V 16 K. Maleckio vadovaujamas sukilėlių būrys susikovė su rusais. Užmušta 8 ir sužeista 12 rusų.

2. Durpynas Salako vls., Zarasų aps. Čia yra du durpynai: vienas 50 ha, antras 180 ha ploto. Abu durpynai 2,5 m gylio, vidutinio sudurpėjimo. Pelkės 55 ir 200 ha ploto, tarpinio tipo.

Mindanao sala, piečiausia iš didžiųjų Filipinų salyno salų, tarp 5°21′ ir 9°50′ š. pl. Ji yra 460 km ilgio, 97.752 km² ploto su apie 2 mil. gyv. Svarbiausias mst. Zamboanga. M. yra didumo antroji Filipinų sala, kalnuota, turinti vulkanų, iš kurių Apo yra 3145 m aukščio. Saloje esama įvairių mineralinių turtų: aukso, akmens anglies, vario rūdos, platinos, sieros ir kt. M. kalnai apaugę tropiniais miškais (teak medis, kiparisai, juodmedis), o lygumose žemė yra nepaprastai derlinga; auginama ryžiai, tabakas, cukrinės nendrės, kavos medeliai, indigas, kokoso palmės, bananai ir kt. M. krantai yra labai karpyti su daug patogių įlankų. Iligano įlanka šiaurėje, o Ilanono pietuose salą beveik skelia į dvi dalis.

M. gelmė aptikta ir išmatuota JAV karo laivo 1950 netoli Filipinų salyno Mindanao salos; 10.349 m. Tai yra giliausia žinoma vandenyno vieta. *A.B.*

Mindaugai bžk. Suvalkų Kalvarijos vls. 1941 kun. V. Demikio rūpesčiu Kamšų k. įkurta M. parapija.

Mindaugas (g. XII a. gale — m. 1263), pirmasis istoriškai minimas naujai suvienytos Lietuvos valdovas, vienintelis iki šiol formaliai vainikuotas jos karalius.

Vardas. Iki XIII a. Vakarai apie Lietuvą beveik nieko nežinojo. Todėl ir iškylančio jos valdovo M. vardas jiems buvo neįprastas, svetimas. Pirmieji iš vokiečių su M. susidūrę kalavijuočiai jo vardą lotyniškuose šaltiniuose rašė Mindowe (vad. M. dovanų aktai, Hermanno de Wartberge kronika), o vokiškai Mindouwe (Eiliuotinėje kronikoje). Galūninis -owe, -ouwe čia yra pačių vokiečių susigalvota analogija su Lietuvos ir lietuvių vardo priesaga. Mat vokiškai irgi rašė Littowe, Littowen, Lettowen, Littouwen, kur priebalsis n yra daugiskaitos vardininko arba vienaskaitos antrinių linksnių galūnė. Ir Eiliuotinė kronika, linksniuodama M. vardą, pvz. naudininko linksnyje rašo Mindouwen. Tokio rašymo laikėsi ir kryžiuočių raštinė bei metraštininkai. Jų pvz. rašoma: Myndow ir Littowin (Posilgės kronikos tęsinys), Myndowe (1415 Ordino pasiteisinimas Konstancos susirinkimui), Mendouwe, Mondouwe ir Letouwen (Jüngere Hochmeisterchronik), Mindaw ir Litawen (viename 1388 Ordino pranešime), Myndawe ir Littawin (Ältere Hochmeisterchronik). Lenkų vad. Bogufalo (žr.) kronika M. vardą vėl savotiškai ‚suvakarietina' į Mendolphus, o kiti jų metraščiai rašo Mendog, Mondog, Mendoch. Pirmasis rašymas yra visuotinai prigijęs ir lenkų istorinėje literatūroje. Rusų šaltiniuose M. vardas pirmą kartą minimas Ipatijaus kronikoje (žr.), kurios sudėtin V. T. Pašutos nuomone (Očerki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi 1950) esąs įjungtas ir mažesnis, tur būt Naugarduko stačiatikių vienuolyne XIII a. rašytas metraštis, duodąs, palyginti, daug Lietuvą, ypačiai M. laikotarpį liečiančių žinių. Taigi tokiame šaltiny jau savaime galima laukti ir tikslesnio jo vardo rašymo. Ir iš tikrųjų, kronika gana nuosekliai rašo Mindovg (su kietumo ženklu galūnėje), o su priesaga -ov susidaro net išvestinį būdvardį, pvz. liudije Mindovgovi ‚Mindaugo žmonės'. Iš viso, neskaitant supainiotų lyčių, kaip vs. km. Mi(n)dogva, būdvardžio vs. gl. Mindogdovu, taip parašyta net dvidešimt kartų. Be to, aštuonis kartus parašo Mindog, bdv. Mindogov, o kartą (variante) net Mindago. Matyti, metraščio perrašinėtojui rusui užkliuvo neįprasta garsų samplaika -dovg, ir jis stengėsi ją surusinti. Čia galėjo pasišauti galūnės analogija su tos pačios Ipatijaus kronikos minimais slavų dievų vardais Svarog, Dažbog, pagaliau ir vyriškosios giminės būdvardžių vienaskaitos kilmininko galūnė -ago (plg. ir rusų pavardes Mertvago, Živago). Taip pat ir Naugardo pirmasis metraštis (iš XIII a. galo ar XIV a. pradžios) rašo tik Mindovg. Tos tradicijos apskritai laikosi ir vėlyvi (XVI–XVII a.) vad. Lietuvos metraščiai. Pvz. Narbuto lotyniškomis raidėmis atspausdintame Bychovco metraštyje rašoma Mindowh,

vieną kartą Mindowk, o būdvardis Mindogov. Kituose metraščiuose po kartą dar pasitaiko Mendovg ir net Mingovd, Mindovt.

Paviršiumis aprusinta lytis Mindovg lietuviui savaime aiški ir jau Aušra rašo Mindaugis (Basanavičius 1884), Mindaugas (Prekerio str. vertime 1885, Arminas-Trupinėlis 1886 Aušros kalendoriuje). Pradžioje dar buvo svyruojama dėl vardo galūnės. Mat J. Spūdulis jau 1883–84 (žr. jo laišką, paskelbtą 1900 Žinyčios 2 nr.) ir daug vėliau M. Venslovas (Draugijoje) buvo tvirtinę, kad dvikamienės pavardės turinčios baigtis tik galūnėmis -is, -ys. Tam pasipriešino K. Būga ir 1909 Draugijoje įrodė, kad tikroji vardo lytis bus buvusi tik Mindaugas, nes rusai, rašydami lietuviškus vardus, galūnę -as visada numeta, bet po priebalsio prideda kietumo ženklą, o vietoje -is rašo -i, -ii arba tik minkštinamąjį ženklą, pvz. Troideni, Troidenii = Traidenis, Borut' = Barutis. Taigi ir Mindaugis jų veikiau būtų buvęs parašytas *Mindovgi ar *Mindovgii. Tačiau reikia pastebėti, kad XVI a. tikrai buvo pažįstama ir pavardė Mindaũgis (1566 Jurgis Mindawgis, Pryšmančių k., Kretingos vls.) ir išvestinis tėvavardis Mindaugaitis (Pawlikus, Mikielis Mindawgaitys, ten pat). Ji yra pagrindinės lyties būdvardinis vedinys ir reiškė Mindaugo, mindauginis, t.y. sūnus. Plg. Baisógala : baisogãlis = baisogalietis, baisogalinis, Linkuva : linkùvis = linkuvietis, linkuviškis, o iš pavardžių Bytautas : Bytaũtis, Daũkintas : Daukiñtis, Námgaudas : Namgaũdis. Kirčiuojama Mìndaugas (taip jau Būgos pasiūlyta), kaip ir dabartinė pavardė Mìntautas. Dabar M. gyvo nebėra nei pavardėse nei vietovardžiuose. Tik 1941 Suvalkų Kalvarijos valsčiuje steigiant naują katalikų parapiją, ji pavadinta Mindaugais (žr.). Darybos M., kaip ir daugumas mūsų kunigaikščių vardų, yra dvikamienis, t.y. sudėtinis iškilnusis vardas. Pirmasis jo kamienas min- yra sutrumpintas iš senesnio mini- ar mina-. Ipatijaus kronikoje Mindovg vieną kartą parašytas su minkštinamuoju ženklu po priebalsio n. Iš to Būga spėja, kad XIII a. lietuvių tebetarta *Miñdaugas, t.y. su minkštu ń, o tai jau rodytų, kad dar netaip seniai turėjo būti tariama su neiškritusiu kamiengalio balsiu *Mìnidaugas. Plg. XIV–XV a. asmenvardžius Minigaila, Minigaudas (taip pat pr. Minegayl, Minnegawde), Minimantas, kurie vėliau irgi sutrumpėjo į Mingaila (jau ir XV a. pradžioje parašoma Myngail, Mingal, Myngal), Mingaudas, Minmantas. Bet toje pačioje kronikoje randame kartą parašyta ir Minodovg. Tai gali atliepti lyčiai *Mìnadaugas. Kad kamiengalio balsis įvairuodavo, rodo tokios asmenvardžių grutės, kaip Manivydas : Manavydas (Codex epistolaris Vitoldi: Monywid 1401, Monowid 1404), Sudimantas : Sudamantas (šaltinių: Sudymunt 1433, Sudomuntowicz 1466), dabar pavardės Mañvydas, Sùdmantas. Pavardėse ir iš jų kilusiuose vietovardžiuose vad. jungiamasis balsis i bepasitaiko tik kaip didelė retenybė, pvz. M. Lietuvos žvejų tarmėje Mažìrìmas (greta Mažrìmas), Mantigáiliškiai (Suvalkų krašto k.) iš Mantigaila (šaltinių: Montigaylo, Muntigailo 1401), bet a ne toks retas, ypačiai rytiečių tarmėse, pvz. Keramìnas (Užpalių vls. pavardė), Baravaĩniai (Vyžuonų vls. dv.), bet Barvaĩniai (Klovainių ir Stačiūnų vls. k.), Mintagaĩliškiai (Pabiržės apl. k.), Labanóras (Linkmenų vls. mstl.), Vìsaginas (Zarasų aps. ež.). Dabar nebeįmanoma tikrai nustatyti, kuri lytis, Minadaugas ar Minidaugas yra pirminė ir senesnė. Minadaugas kamieną mina- galėtų turėti iš nebevartojamo daiktavardžio *mìnas sietino su veiksmažodžiu miñti, menù, miniaũ. Plg. priešdėlėtą ãtminas ‚atminimas, malda už mirusį; mįslės įminimas', prieveiksmį atminaĩs, ‚retkarčiais, kai kada'. Tada Minidaugas, jei jo kamienas mini- nėra veiksmažodžio minėti trečiojo asmens lytis mìni (plg. Norimantas ‚kas nori būti mantùs', t.y. išmanus, gabus, tikęs; Norbutas iš *Noributas ‚kas nori buto'), būtų vėliau analogiškai perdirbtas pagal tokius asmenvardžius, kaip Mąstivilas, kurio pirmasis kamienas neatskiriamas nuo Sirvydo pažįstamo daiktavardžio mąstis ‚mintis, mąstymo galia'. Antrasis kamienas, be abejo, sietinas su prieveiksmiu daug, sutrumpėjusiu iš Vilento ir Bretkūno dar pažįstamo daugi, randamo asmenvardyje Daugivydas (1450 Dovkivid). Taigi M. vardo etimologinė reikšmė būtų ‚daug menąs', t.y. išmanus, mintrus, arba ‚daugio minimas', t.y. garsus. Jis priklauso vad. linkimiesiems as-

menvardžiams, kuriais tėvai senų senovėje mėgdavo palydėti gyveniman ypačiai savo sūnus. — Kamienai min- ir daug- kartais kaitaliojasi vietomis, pvz. Minvydas : Vydminas, Mintautas : Tautminas, Minkantas : Kantmìnas, Daũjotas (iš *Daugjotas, *Daugijotas) : Jódaugas (iš Jotidaugas). Taip pat ir šalia M., matyti, kadaise vartota *Daugminas. Tai rodo XVI a. vardas Dauminas (1598 Dovmin Bogdanovič, Šilų dv., Ukmergės vls.), kur yra tik iškritęs priebalsis g. Plg. dabartinius Daũbaras, Daũmantas greta su senesniais Daugbaras, Daugmantas. Abu kamienai ir šiaip gausiai atstovaujami mūsų asmenvardžių daryboje. Be aukščiau minėtųjų plg.: Min(i)gaila, Mingaudas, Mintaras, Mintartas, Minvainas, dažniau antruoju kamienu: Eidminas, Eitminas, Jogminas, Rudminas, Surminas, Tulminas, Visminas, Žadminas; Daugaila, Daugintas, Daugirdas, Daukantas, Daukintas (su dau- iš daug-, daugi-), Daugvilas, Daugvinas, bet visai retai antruoju kamienu: Rindaugas (iš *Rimdaugas), Sidaugas, Surdaugas. Dvikamieniai asmenvardžiai Geistaras ir Geistautas sutrumpėję į Geistys, Knystautas ir Daunoras (iš *Daugnoras) į Knystas ir Daunys, o iš Daukanto ir Daugirdo bei kitų panašių yra vėl atsiradę trumpiniai Daukas, Daugas, Daugys su mažybiniais vediniais Daukutis, Daugutis. Taip pat ir M. kadaise trumpinta *Mindas ir *Mindys, kurių vediniai *Mindutis, *Mindūnas iki šiol yra išlikę Molėtų vls. Mindučių (paminėti jau 1554) ir Mindūnų kaimų varduose. Tėvavardiniai Minaičiai (Pašušvio ir Pašiaušės vls. k.), Miniūnai (Lygumų vls. k.), Minioniai (Klovainių vls. vsd.) bus irgi kilę iš trumpinių asmenvardžių *Minas, *Minys. Tačiau šie gali būti sutrumpinti ne tik iš M., bet ir iš kitų to paties pirmojo kamieno asmenvardžių. — Dar tenka paminėti, kad Daukantas (žr.), matyti, nepažindamas Ipatijaus kronikos, M. vardą pirma rašė, nusižiūrėjęs iš vokiečių šaltinių, Mindavė ir Mindovė (1822 Darbų rašyba: Mindawy, Myndawy, Mindowy), bet vėliau Istorijoje ir Būde bandė taisyti į Mindautas ir Mintautas. O Valančius savo Žemaičių vyskupystėje tenkinosi iš lenkų literatūros įprastu Mendogas.

K. Būga, Apie lietuvių asmens vardus (Lietuvių Tauta II, 1911, ir atskiru atspaudu); *A. Leskien,* Die litauischen zweistämmigen Personennamen (Indogermanische Forschungen XXXIV); *Pr. Skardžius,* Die Bindevokale in den litauischen zweistämmigen Personennamen (Festschrift für M. Vasmer 1956); Ipatjevskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej II, 1908). *A.S.*

Apie M. yra daug tyrinėjimų ir eilė disertacijų. Rašė apie jį vokiečiai, lenkai, rusai, ukrainiečiai. Iš lietuvių pusės yra 4 kunigų disertacijos (J. Totoraitis, J. Stakauskas, J. Steponaitis, A. Juška). Bet iki šiol galutinai nėra pasisekę išaiškinti: 1. Lietuvos suvienijimo chronologijos ir paties M. vaidmens tame suvienijime; 2. tikrai nustatyti M. sostinės vietą; 3. dar vis keliama abejonių dėl M. dokumentų autentiškumo; 4. nesutariama, ar M. atkrito nuo krikščionybės. M. įprastai yra laikomas Lietuvos valstybės įkūrėju, nors jo tėvas, anot Eiliuotinės Livonijos kronikos (žr.), jau buvęs tiek galingas, kad neturėjęs sau lygaus. Vėlesnieji Lietuvos metraščiai vadino jį Rimgaudu (Ringolt, Ringaud). O M. Stryjkovskio kronikoje (I 251) M. tėvas tituluojamas D.L.K. Nuodugniau įžvelgus į XIII a. šaltinius, galima daryti išvadą, kad Lietuvos valstybei užuomazgą davė dar XII a. gale M. tėvas. Jis galėjo savo valstybę pats išdalyti sūnums, kurių žinomi du — M. ir jo brolis Dausprungas (žr.). Apie M. vėliau žinoma, kad jis vienas į savo rankas suėmė visą valdžią Lie-

V. Kašuba Mindaugas

tuvoje. Tad jis ir laikomas lietuvių vienytoju. Tai buvo iki šiol paremiama Ipatijaus metraščio (žr.) žodžiais, jog ‚M. pradėjo valdyti vienas visoje lietuvių žemėje' (PSRL II, 858). Bet šitas posakis nėra dar joks įrodymas, kad M. buvo Lietuvos valstybės įkūrėjas. Visai panašius posakius metraštininkas pavartojo apie valdymą Treniotos, Vaišvilko, Traidenio, kurie buvo M. įpėdiniai. Kad būtų galima sugriauti tradicinį nusistatymą, jog M. yra buvęs Lietuvos valstybės įkūrėjas, reikia dar svaresnių duomenų, kurių tačiau šaltiniai nepateikia. H. Paszkiewiczius ir keli kiti tyrinėtojai su pagrindu yra nurodę, jog M. po savo tėvo mirties iš kitų brolių ir giminių vėl suėmė valdžią į vienas rankas. Tad jo ‚suvienijimas' galėjo tereikšti vieno kunigaikščio valdžios atstatymą Lietuvoje.

Lietuva XIII a. pradžioj ir M. Tada Lietuva (rusų metraščiuose vadinama Litva) garsėjo savo tolimais žygiais į kaimynus. Daugiausia puolimų tekdavo Livonijai, kur, anot kronikininko Henriko Livonijos (žr.), lietuviai grąsindavo visas ten gyvenančias tautas; o rusai bėgdavę, ir nuo mažo lietuvių skaičiaus, ‚kaip sprunka kiškiai, pamatę medžiotoją' (Chron. XIII, 4). Iš kronikose sužymėtų 42 žygių 1200–36 laikotarpyje, 23 buvo Livonijon, 15 — į rusų žemes ir 4 — Lenkijon. Tie puolimai, kurių metu lietuviai įgydavo daug vertingo grobio ir belaisvių, liudijo apie lietuvių karių ir jų kunigaikščių drausmę, susiklausymą ir visuomeninę organizaciją. Žymesnieji kng., kurių vardų dalis yra išlikę M. laikams dviejose svarbiose kronikose (Ipatijaus ir Eiliuotinėje Livonijos) turėdavo po kelis šimtus savo karių ar palydos (vad. družina). Vyresnieji, t.y. stipriesnieji, kng. jungdavo savo valdžion silpnesnius. Nuo M. pirmojo kritiško tyrinėtojo J. Latkowskio veikalo Lietuvos valstybės vystymesi svarbia data yra laikoma 1219. Tada Ipatijaus metraštis išskaičiavo dvidešimt vardų lietuvių kunigaikščių, sudarant taikos sutartį su Volinijos kng. Romano (m. 1205) našle. Jau Lietuva turėjo būti stipriai apsijungusi, jeigu drauge sutartinai veikė toks žymus skaičius kunigaikščių. Tarp jų yra minimi penki vyresnieji kng.: Živibuntas (Živinbud), Dausprungas su M. ir Daujotas su broliu Vilikaila. Živibunto minėjimas pirmoje vietoje rodo, jog jis po M. tėvo turėjęs didesnę valdžią už kitus kng., nes M. ir jo brolis Dausprungas buvo palikę dar jauni. Živibuntui mirus, M. ar Dausprungas, kuris, kaip ir kiti vyresnieji kng., daugiau šaltiniuose nebeminimas, tapo vyresniuoju kng. Kad 1219 sutartyje dalyvavo eilė lietuvių kng., nėra pagrindo daryti išvados, jog Lietuva tada tebebuvo dar susiskaldžiusi. Juk ir XIV a. D.L.K. sutartyse yra išskaičiuojama eilė kng. vardų. Kada M. perėmė vyriausią valdžią, nėra aišku. Jam reikėjo ją išsikovoti jėga. Visi kng. turėjo paklusti M. Vieni jų žuvo kovose, kiti buvo išvaryti, ir M. užvaldė jų žemes. Bet kalbant apie M. įsigalėjimą, kuris yra gavęs Lietuvos ‚vienijimo' pavadinimą, buvo pabrėžiami M. priešų ‚žudymai'. Tai buvo remiama Ipatijaus metraščio posakiu, jog M. pradėjo ‚užmušinėti savo brolius ir brolvaikius, o kitus jis išvarė' (PSRL II, 858). Bet M. veikė ir taikingomis priemonėmis. Pvz. palankumą jotvingių, kurių žemių dalis buvo M. įtakoje, jis įgijo ‚gausiu sidabru' (t.p. 820). Išvarydamas iš savo žemių nepaklusnius sūnėnus Dausprungaičius Tautvilą ir Edvydą ir jų dėdę Žemaičių — Vykintą, siuntė juos į Rusios žemes, kur lietuvių ekspansija buvo prasidėjusi dar prieš M. Jis toliau plėtė savo valdžią į rytus. Pagrįstai pažymi M. Stryjkovskis (I, 285), kad Tautvilas įsitvirtinęs Polocke, Vykintas — Vitebske, o Edvydas (jis vadina Erdvilu) — Smolenske. Tai patvirtina ir kiti šaltiniai. Pašonėje stiprėjančios pagonių valstybės ėmė baimintis jau spėjęs prie Dauguvos žiočių įsigalėti kalavijuočių (žr.) ordinas. Bet dideliu pralaimėjimu baigėsi 1236 IX 22 kalavijuočių žygis Lietuvon Saulės–Šiaulių kautynėse. Jose neminimas M. dalyvavimas. J. Latkowskis tačiau įrodinėjo, kad 1236 yra buvusi baigiamoji data 1226 M. pradėto Lietuvos suvienijimo. J. Totoraitis jį nukėlė į 1235–42. H. Lowmiańskis samprotavo, jog M. visus Aukštaičius teužvaldęs 1254–58. Bet M. žymiai anksčiau įsigalėjo jau jo pirmatako apjungtuose lietuvių plotuose.

M. sostinės klausimas. Ilgai buvo klaidžiojama po visą lietuvių plotą, ieškant M. pagrindinių žemių ir jo sostinės. Vieni šios ieškojo Vilniaus krašte — Varnėnuose (J. Latkowskis), kiti — Žemaičių Varniuose (J. Steponaitis), Uturiuose prie Betygalos. (W. Kętrzyński), Liškiavoje (J. Totoraitis), prie Lietuvos upelio Andrioniškio vls. (Ed. Volteris). Pradžioje klaidin-

gai ieškota vietovės, kuri panašiai skambėtų, kaip Ipatijaus metraštyje minima M. pilis ‚Voruta'. Tas bendrinis žodis tereiškia pilį ar sutvirtintą vietą (K. Būga). M. sostinės negalima ieškoti Žemaičiuose. 1219 minimų kng. sąraše M. nefigūruoja tarp Žemaičių kng. Pagal Ipatijų, Tautvilas grįžo į Žemaičius iš M. sostinės (PSRL II, 818). Ji turėjo būti Aukštaičiuose. Visas Lietuvos vienijimas buvo prasidėjęs iš Aukštaičių, iš kurių neabejotinai reikia kildinti ir Gedimino (žr.) dinastiją. Eiliuotinė Livonijos kronika užveda ant minties, kad M. sostinė galėjo būti Neries ir jos prieupio Šventosios srityje. Tad, tur būt, arčiau tikrovės yra teigimas, jog M. sostinė galėjo būti — jeigu jis iš viso pastovią rezidenciją turėjo — Kernavėje (Fr. Papée, H. Paszkiewicz). Pastangos būtinai surasti M. ‚sostinę' tačiau dar neįrodo, ar jis iš viso pastoviai gyveno vienoje pilyje, laikydamas ten savo ‚sostinę', kaip ji naujoviškai suprantama. M. galėjo gyventi ir ne vienoje vietoje, kai jis vykdė krašte vyriausią valdžią. Taip darė pvz. viduramžiais vokiečių karaliai. Jie neturėjo pastovios sostinės, važinėjo po visą valstybę, kurioje atlikdavo ir vyriausią teismą.

M. valstybėje svarbią reikšmę yra turėjęs Naugardukas, kurį daug kas tebelaiko M. sostine. Kai Riurikaičių k-tijas prie Dniepro ir Dauguvos nusiaubė totoriai, kuriems M. pastojo kelią, pas jį nuo totorių pavojaus atbėgo r. slavų karių (vad. družinos). Juos M. priiminėjo savo tarnybon ir laikė stačiatikiškame Juodosios Rusios krašte. Ten M. valdžioje buvo kairieji Nemuno aukštupio prieupiai su pilimis Naugarduku, Valkavisku, Slanymu, Ždzitovu, Svisločiu ir kt. Šitaip M. iš totorių valdžion patekusių ar atkovotų sričių susidarė savo jėgai Lietuvoje svarbią atramą. R. slavų žemėse jam Naugardukas buvo svarbiausia pilis, kurioje sėdėjo M. sūnus Vaišvilkas ir pačiais kritiškais tėvo galybės metais (1249–51). Naugarduke M. galėjo ir karūnuotis.

M. santykiai su kaimynais ir priešų sąjunga. Išvarinėdamas kitus kng. ir jėga suimdamas visą valdžią į savo rankas, M. susilaukė stiprios opozicijos. Prieš jį energingai stojo Tautvilas Dausprungaitis. Jis buvo susigiminiavęs su galingais kaimynais, nes viena sesuo ištekėjo už Aleksandro Neviškio, o kita — už Volinijos Danieliaus. Tautvilas jautėsi turįs teisių į D.L.K. Grįžęs iš Polocko, kur jis nesijautė saugus, kai kitas Dausprungaitis buvo išvarytas iš Smolensko, Tautvilas su Žemaičių kng. Vykintu pasidarė M. labiausiai pavojingi. 1249 pradžioje jiedu sudarė stiprią M. priešų sąjungą. Į ją buvo įtrauktas žymiausias M. priešas pietuose — kng. Danielius. Prikalbinti buvo p.v. Žemaičiai, iš kurių M. anksčiau buvo išvaręs Vykintą. M. tebuvo ištikima tik r. Žemaičių dalis, kurią valdė Erdvilas (žr.), o v. Žemaičiai ilgai jam priešinosi ir dėjosi su jo priešais. Vykintui pasisekė prieš M. sąjungon laimėti ir jotvingius. Jotvingiai dar nebuvo spėję išsikristalizuoti į vieną politinį junginį. Įvairių sričių kunigaikščiai nebuvo vienodai nusistatę Mindaugo Lietuvos atžvilgiu. Dalis jų jau anksčiau jam buvo paklusę ir drauge su lietuviais darė žygius Lenkijon. Vykintas ir veiklus Tautvilas, kuris buvo pasikrikštijęs pas Rygos arkivyskupą, prieš M. įtraukė ir Livonijos vokiečius. Gausių priešų apsuptas M. šiaip taip atsilaikė savo pilyje (‚voruta'). Jis labiausiai baiminosi jau krikščioniu tapusio varžovo—sūnėno Tautvilo. M. nepasisekė susitaikyti su Danieliumi, kurio prašė nepalaikyti broliavaikių. Gausiomis dovanomis, esą, M. kalbinęs Livonijos magistrą Andrių von Stirlandą — užmušti Tautvilą (PSRL II, 817). Bet magistras — pagal Eiliuotinę Livonijos kroniką — įtikinęs M., jog jam gresianti pražūtis, jeigu jis nepriims krikšto. Magistrą M. palenkė gausiomis dovanomis, nes anas iš sąjungos su M. daugiau tikėjosi Ordinui negu iš talkininkavimo jo priešams. Jų tarpe buvo ir Ordino konkurento — Rygos arkivyskupo krikštytas Tautvilas ir Volinijos Danielius. Magistras žadėjo jo krikštytam M. išrūpinti karaliaus karūną, kuri turėjo stiprinti šio sunkią padėtį. Kaip daugelis pagonių Europos valdovų, ir M. krikštijosi dėl politinių aplinkybių.

M. krikštas ir karūnacija. Apie patį M. krikštą mažai težinoma, nes kelių šaltinių užuominos yra per bendros. Pats M. pakrikštijimas buvo atliktas 1250 ar 1251. Kas M. krikštui ruošė, tiksliai nežinoma. Spėjama, kad tai atliko tas pats Livonijos ordino kun. Kristijonas (žr.), kuris po poros metų tapo įšventintas pirmuoju Lietuvos vyskupu. M. krikšto laikotarpyje jis yra buvęs ir Vokietijoje. Kai M. priėmė lotynišką krikštą, jo sūnus Vaišvilkas apie tą patį laiką buvo tapęs stačiati-

kiu. Savo graikišku krikštu jis labiau rišo rusiškąsias valdas prie M. valstybės. Vaišvilko keliu XIV a. ėjo daugelis Vilniuje valdančiosios dinastijos narių, stačiatikių žemėse priimdami vietos gyventojų krikštą. Romos krikštą M. priėmė ne tik su likusiais sūnumis ir žmona, kuri per krikštą gavo Mortos (žr.) vardą, bet ir su būriu savo šalininkų iš M. priklausančių žemių. Dviejose bulėse pop. Inocentas IV rašė, jog krikštijosi drauge ‚didelė daugybė pagonių'. Turėdamas Livonijos ordino paramą, M. savo priešus ėmė skaldyti. Jotvingius jis papirko sidabru, o su Vykintu ir jo sąjungininkais susitiko kautynėse be aiškios pergalės prie pilies Tviremet (Tverų?) Žemaičiuose. Vaišvilkui tarpininkaujant M. pabaigė ir kovas su Volinijos kng.; Danieliaus sūnus Romanas gavo kelias pilis Juodojoje Rusioje, o kitas sūnus Švarnas vedė M. dukterį. Susitaikė ir kiti maištaujantieji kng. Perėjęs dėdės pusėn, Tautvilas M. ištikimai tarnavo iki jo nužudymo. M. tad galėjo rūpintis žadėtąja karaliaus karūna. Tuo reikalu jis išsiuntė 1251 pas popiežių savo pasiuntinius, kurių tarpe Eiliuotinė Livonijos kronika mini lietuvį Parnų. M. delegaciją Inocentas IV užsiminė M. savo atsakyme: ‚Kadangi nusižeminęs mus prašei per oficialius ir nepaprastus pasiuntinius...' Paimdamas M. Apaštalų Sosto globon bei ‚Šv. Petro nuosavybėn' ir tituluodamas jį ‚ypatinguoju Romos Bažnyčios sūnumi' (filius specialis sanctae Romanae Ecclesiae), Inocentas IV suteikė Lietuvos valdovui karaliaus karūną. Bet tik 1253 M. tebuvo vainikuotas. Įvairiai yra spėliojamos priežastys (karai, užtrukęs savos bžn. statymas, teisiniai neaiškumai), kodėl dvejus metus buvo nuvilkintas karūnavimas. Lietuvos istorijoj M. pasiliko pirmas ir paskutinis formaliai vainikuotas karalius. M. karūnavimas popiežiaus vardu buvo atliktas pagal nusistovėjusią viduramžių karalių vainikavimo liturgiją. Pats M. rašė, jog jis buvo ‚pateptas į Lietuvos karalius šventais aliejais' ir gavo ‚karalijos diademą'. Patepimo apeigas atliko Kulmo vysk. Henrikas Heidenreich (žr.), o Livonijos magistras gavo iš popiežiaus teisę M. uždėti karūną. Tur būt, M. vainikavosi ne priešingai nusistačiusių pagonių plotuose, bet Naugarduke. Vainikavimas galėjo turėti politinę reikšmę. Pvz. Volinijos Danielius, kuris tada taip pat buvo užmezgęs santykius su popiežiumi ir gavęs

P.Kalpokas Mindaugo vainikavimas

teisę karūnuotis, popiežiaus legato buvo vainikuotas karaliumi ne savo sostinėje Haliče, bet įtvirtingių žemėje karo žygio metu — Drohičine. Kadangi Danielius buvo M. rimtas varžovas į Juodąją Rusią, yra visai galima, kad M. savo karūnavimosi vieta labiau norėjo pabrėžti Naugarduko priklausomumą Lietuvai. Tapęs karaliumi, M. gavo iš popiežiaus ne tik patvirtinimą valdyti jo valdžioje esančias rusiškas žemes, bet ir teisę savo sūnų vainikuoti Lietuvos karaliumi (1255). Ar tai buvo atlikta, duomenų nėra likę. Naujakrikštis karalius pateko į jau susikomplikavusius Rytų Pabaltijo krikščioniškų veiksnių santykius. Livonijos ordinas ir Rygos arkivyskupas varžėsi dėl įtakos Lietuvoje. Abu jie siekė joje įsistiprinti ir kliudė M. tapti nepriklausomu. Kulmo vysk. H. Heidenreich, gavęs iš Romos bulę įšventinti ‚Lietuvos vyskupą', atidėliojo. Tą pat darė vėliau ir Rygos arkiv. Albertas Suerbeer, tikėdamasis lietuvių žemes įtraukti savo bažnytinėn jurisdikcijon. Dar Vilhelmas Modenietis 1243 Žiemgalos diecezijai, kurios plotus paveldėjo Rygos arkiv., buvo priskyręs lietuvių žemes kair. Dauguvos krante iki pat Neries žiočių (prie Kauno). Tad Rygos arkiv., nors pagaliau įšventino Livonijos ordino kun. Kristijoną Lietuvos vyskupu, tačiau peržengė aiškius Romos įgaliojimus. Iš naujojo Lietuvos vyskupo priesaiką jis paėmė Rygos arkivyskupo vardu ir pačią Lietuvos diecezijąsau subordinavo. Tik po trečio M. kreipimosi į Romą tepasisekė įveikti Rygos hierarcho užmačias. Lietuvos vyskupija (Dioecesis Lettoviensis) buvo įsakmiai išskirta iš Rygos metropolito teisinės priklausomybės. Popiežiaus vardu priesaiką iš Lietuvos vys-

kupo turėjo paimti Saksonijos (Neuenburgo) vyskupas (1254). Tad M. su popiežiaus pagalba pasisekė atpalaiduoti Lietuvos vyskupiją iš Rygos arkivyskupo priklausomybės. Tuo buvo padaryta pradžia bažnytinei Lietuvos provincijai. Daug sunkiau M. sekėsi su Ordinu, kuris vis kaulijo naujų žemių.

M. donaciniai dokumentai Livonijos ordinui. Už pagalbą sunkioje būklėje ir už karūnos išrūpinimą M. turėjo Livonijos kryžiuočiams atsilyginti. Jau karūnavimo metu Žemaičiuose jis užrašė Livonijos ordinui po pusę žemių Raseinių, Betygalos, Ariogalos ir Laukuvos, kurių kita pusė buvo paskirta Lietuvos vysk. Kristijonui. Tikėdamas, kad Ordinas apsaugos nuo priešiškų pagonių puolimų ir padės įsistiprinti, Kristijonas tuojau jam atidavė ‚dešimtinę visų tų žemių', kurias ‚gavo iš Lietuvos karaliaus'. Gaudamas žemių iš M., Ordinas iš viso nuo 1253 pradėjo reikšmingą laikotarpį, kuris buvo svarbus jo ateičiai. Jį lydėjo iki pat 1259 eilė pasisekimų. Pavaduodamas susirgusį magistrą Andrių, Eberhard von Seyn (žr.) tada pastatė Klaipėdos pilį, turinčią per V. Žemaičius — Ceklį (žr.) sujungti Livonijos ir Prūsų kryžiuočių valdas. Tuo pat metu prie Priegliaus buvo įkurtas Karaliaučius. M. karūnavimosi metais su Kuršo vyskupu Livonijos ordinas buvo pasidalijęs Ceklį, sau pasiimdamas žymias sritis Kretingos, Telšių, Mažeikių ir v. Šiaulių aps. dalyje. 1254 Ordinas gavo žemių iš Žiemgalos vyskupijos dalybų. Tad M. dovanojimai Žemaičiuose buvo nauji laimėjimai teritorinių pasisekimų grandinėje. Bet iki šiol nėra dar galutinai visiems įtikimu būdu išaiškinta, ar kiti keturi M. vardu Livonijos ordino naudai padaryti užrašai yra autentiški, ar jie tėra pačių kryžiuočių falsifikuoti. Nors M. donacinių dokumentų klausimu yra gausi literatūra, bet reikia abejoti, ar iš viso tą klausimą galima galutinai išspręsti. Kritiškam tyrinėtojui įtartinas yra liudininkų nebuvimas dokumentuose, taip pat ir ypatingas kėlimas Livonijos ordino nuopelnų (J. Stakauskas). Senieji vokiečių tyrinėtojai (Strehlke, Bunge, Ewald, Schwartz, Bonnell ir kt.) visus tuos dokumentus laikė autentiškais, taip pat ir A. Prochaska, kuris, kaip ir St. Zajączkowski ir K. Maleczyński, bandė juos įderinti į to meto politinius santykius. Nėra atsitiktinė šaltinių spraga, kad nuo M. krikšto (1250–51) iki santykių nutraukimo su Ordinu nei kryžiuočiai, nei lietuviai nepuola vieni kitų žemių, kai prieš 1250 ir po 1261 tokie žygiai buvo dažni. Kai Žemaičiai kariavo su Ordinu, M. oficialiai laikėsi taikos ir keitėsi su kryžiuočiais dovanomis. Pagal M. vardu 1255–60 Ordinui surašytus dokumentus, vis buvo užrašoma naujų žemių. 1255 esą buvęs užrašytas sėlių kraštas (dokumente paminėtos š.r. Lietuvos vietovės). 1257 ir 1259 Ordinas gavo naujus pergamentus su naujais dovanojimais Žemaičiuose, Dainavoje (Sūduvoje), Skalvoje. Pagaliau, esą, M. užrašęs Ordinui ir visą Lietuvą, jeigu jis mirtų bevaikis. Jeigu tie vėlesnieji dokumentai (po 1255) ir nėra paties M. surašyti, bet jie vis tiek pasilieka svarbus šaltinis ano laiko lietuvių istorinei geografijai. Jie duoda eilę svarbių vietovardžių, reikšmingų teritoriniam pasiskirstymui. Jie galėjo būti Ordino suklastoti tuoj po M. mirties, kai popiežius suteikė dideles teises Čekijos karaliui Otokarui (Przemyslui) II Prūsuose ir Lietuvoje. Šitais dokumentais kryžiuočiai galėjo siekti apsaugoti savo pretenzijas į Lietuvą. Yra dar samprotaujama, jog tie užrašai Ordino galėjo būti padirbti XIV a. gale. Tada Ordinui buvo svarbu įrodyti, jog jam Lietuvos žemės buvo jau M. dovanotos. Sunku įtikėti, kad M., kuris savo priešams buvo parodęs daug sumanumo ir kietumo, — o su Livonijos ordinu ėmęs bendradarbiauti tik bėdos verčiamas, — būtų galėjęs jam dosniai davinėti Lietuvos žemes.

M. veikla rytuose, jo atkritimas nuo Ordino. Visą dešimtmetį užsitikrinęs sau taiką iš Ordino pusės, M. atnaujino žygius į r. plotus. Jo būriai puldinėjo Lenkiją. Po Saulės kautynių iki M. mirties (1237–63) iš 33 žinomų lietuvių karo žygių į kaimynus, tik 5 tėra buvę į Ordino valdas, 8 — į Lenkiją ir 20 įvyko į rusų žemes. Apie 1255 M. vėl atgavo valdžią Polocke, užėmė naujų žemių prie Dniepro – Černigovo ir Briansko k-tijose. Žygiai tačiau ėmė vystytis M. nenaudai. Lietuvoje jo priešai, ypač Treniota, kuris paveldėjo iš Vykinto (greičiausiai tėvo) neapykantą M., nerimo. Susivaidijo M. ir su Romanaičiais. Drauge su totoriais Danielius ėmė pulti Lietuvos karaliaus valdas. Apie M. kovas su totoriais nėra išlikę autentiškų to pat laiko žinių. Vėlyvi XVI a. šaltiniai (M. Stryjkowskis ir Lietuvos Metraštis) mini daug lietuvių susikir-

timų su totoriais dar 1238–43. Juos specialiau tyrinėjo J. Puzyna.

M. yra atlikęs reikšmingą vaidmenį sustabdydamas totorių slinkimą prie Baltijos jūros. Tikslesnių žinių yra apie M. santykius su Ordinu. M. pergamentai teikė kryžiuočiams teisę į Žemaičių žemę. Ši jiems tik tiek tegalėjo priklausyti, kiek jie patys savo jėga įstengė užvaldyti. Bet Žemaičiai nesidavė nulenkiami, ir nuo 1256 pradėjo prieš Ordiną karo žygius, kuriuose vadovavo Aliminas. Pirmas žymesnis puolimas teko Klaipėdos piliai, kur kautynėse buvo sunkiai sužeistas Livonijos ordino magistras Burchard von Hornhausen. Po dvejų metų paliaubų (1257–59), davusių progos Rygos vokiečiams ir Žemaičiams išvystyti prekybinius santykius, prieš Žemaičius prasidėjo nauja banga kryžiaus karų, į kuriuos ragino pop. Aleksandro IV bulės. Kai Žemaičiai dar kartą sumušė Ordiną 1259 (laukuose prie Skuodo žuvo 33 riteriai) ir sukilo žiemgaliai, Livonijos ordinas prieš pagonis suorganizavo didelį žygį. Jis pasitelkė ir Prūsų kryžiuočius. Bet sutelktinės Ordino jėgos vėl buvo smarkiai sumuštos Durbės (žr.) kautynėse. Visuose tuose žygiuose M. nedalyvavo. Yra tačiau netiesioginių duomenų, iš kurių galima daryti išvadas, jog M., būdamas oficialiai taikoje su Ordinu, jau 1256–57 slapta yra rėmęs Livonijos kryžiuočiams nenorinčius pasiduoti Žemaičius. Iš M. taikingų santykių su Treniota po Skuodo ir Durbės kautynių peršasi natūrali išvada, jog jis dar gerokai anksčiau prieš didžiuosius karinius Žemaičių pasisekimus su jais jau turėjo slaptų susitarimų. Tuoj po didžiojo Durbės laimėjimo prasidėjęs prūsų sukilimas (žr.) atitraukė žymias kryžiuočių jėgas nuo Lietuvos sienų. Kai Žemaičiai prie Dauguvos Lielvardės (Lennewarden) kautynėse vėl sumušė Livonijos kryžiuočius (1261 II 3), jie siuntė savo pasiuntinius pas M. Jie prašė Treniotą, kad tas M. atitrauktų nuo taikos su kryžiuočiais. Padaręs sąjungą su D. Naugardo Aleksandru Neviškiu, M. drauge su Treniota, jau viešai nutraukęs taikingus santykius su Ordinu, išžygiavo Livonijon. Bet nesėkmingai puolė jis Cesio (Wenden) pilį. Prie žygio nesėkmės prisidėjo, kad Naugardo žadėtoji pagalba neatėjo laiku. Vėliau M. ir Treniotos būriai niokodami įsiveržė į Prūsus ir į Lenkiją.

M. apostazijos klausimas ir mirtis. Ar 1261 nutraukdamas sąjungą su Livonijos ordinu, tuo pačiu M. atkrito ir nuo krikščionybės, nėra tiksliai išaiškinta, nors ir apie tą klausimą daug rašyta. Išskyrus pirmąjį M. tyrinėtoją J. Latkowskį, kuriuo pasekė dauguma lietuvių, lenkų ir vokiečių, literatūroje iki šiol perdėm vyravo nuomonė, jog M. esąs atkritęs ir nuo krikščionybės. Tie tyrinėtojai labiau tikėjo Ipatijaus metraščio žinia, teigiančia, kad M. ‚krikštas buvo apgaulingas. Jis slapta aukodavo savo dievams... degino mirusiųjų kūnus ir viešai išpažino pagonybę' (PSRL II, 817). Palieka galutinai neįrodyta, kad M. būtų pasekęs keliu Volinijos Danieliaus, kuris po apsikarūnavimo greitai nuo Romos atkrito. 1268 pop. Klemensas IV rašė čekijos karaliui Otokarui II apie M., kaip apie ‚šviesaus atminimo' vyrą (clare memorie M.), kuris, ‚gavęs krikštą, buvo Apaštalų Sosto vardu vainikuotas karaliumi, tačiau nuožmiai nužudytas piktos valios sūnų'. Po penkerių metų nuo M. mirties Romoje turėjo būti žinoma apie likimą naujakrikščio Pabaltijo karaliaus, į kurį buvo sudėta daug vilčių. Sakoma, jeigu M. būtų atkritęs nuo krikščionybės, popiežius jo nebūtų pavadinęs šviesaus atminimo valdovu. Bet lieka neišaiškinta, ar Ordinas neturėjo kokio intereso klaidingai painformuoti Romą. Psichologiškai gali būti visai suprantamas grįžimas pagonybėn karaliaus, kuris krikščionybę buvo priėmęs iš vakarykščių priešų, po dešimtmečio vėl tapusių jo priešais.

Nors M. įžiebtoji krikščionybės liepsna jau visai nebeužslopo, tačiau Kristijonas savo vyskupijoje neišsilaikė. Jis pasitraukė Vokietijon dar 1259, t.y. prieš M. atsimetimą nuo Ordino. Pagoniškoji reakcija Lietuvoje ir Prūsuose vis labiau ėmė imti viršų. Prūsų sukilėlius savo žygiais parėmė Treniota, kuris įgijo Lietuvoje vis daugiau įtakos. Bet ar M. didžiojo prūsų sukilimo dalyviams padėjo, nėra duomenų. Didžiosios Lenkijos kronikoje M. buvo pavadintas ‚prūsų, lietuvių ir kitų netikinčiųjų tautų' karaliumi (Mon. Pol. Hist. II, 586). Po žygio Livonijon (į Cesį) su Treniota, kuris M. buvo užtikrinęs lybių ir latgalių sukilimą, M. — pagal Eiliuotinę kroniką — stipriai priekaištavęs Treniotai. Šio neapykanta M. dar labiau padidėjo, ir jis ryžosi pašalinti M. ir pats paimti valdžią. Treniota rado sąjungininką — Nalšėnų kng. Dau-

mantą, M. svainį. Šis norėjo atkeršyti asmeninę skriaudą. Mortai mirus, M. buvo prašęs atvykti Daumantienę apraudoti savo sesers. Ją (bevaikę) M. sulaikė savo pilyje savo sūnų auginti. Sąmokslininkai surado gerą progą M. užpulti. Norėdamas sutrukdyti savo dviejų priešų vedybas, t.y. Briansko kng. Romano dukters su Volinijos Vasilko sūnumi, M. 1263 išsiuntė didelę kariuomenę į Brianską. Apsimetęs ligoniu iš žygio, kuris lietuviams baigėsi nelaimingai, Daumantas grįžo atgal. Treniota jau buvo pasirengęs smurto žygiui. Susimokėlių staiga užpultas, M. buvo nužudytas drauge su dviem sūnumis Rukliu ir Rupeikiu, kurių vienas turėjo užimti M. vietą ir gauti karūną. Matyti, ilgai buvo išlikusi tradicija, kad M. buvo nužudytas arti Lietuvos–Latvijos sienos Agluonoje (į š.r. nuo Daugpilio). Ten dar XVII a., esą, buvusi marmurinė lenta su M. antkapiu... Bet nuo XIX a. yra ‚surastas' ir teberodamas M. kapas Naugarduke.

M. vaidmuo ir jo politikos charakteristika. Lietuvių tautos istorijos vystymesi M. yra atlikęs svarbių uždavinių. XIII a. pradžioje iš bendros valdžios atsipalaidavusias ir savarankiškomis tapusias smulkias Aukštaičių ir Žemaičių k-tijas jis apjungė vienoje valdžioje. Savo valstybės plotą jis ne tik apsaugojo nuo pavojingo p. kaimyno (Volinijos kng.), bet rytuose dar įgijo naujų žemių. Nors politinės aplinkybės buvo gana nepalankios (visų kaimynų sąjunga prieš M.), jis numatė įvykių eigą ir surado išeitį iš keblios padėties. Laimėjęs Livonijos ir kryžiuočių palankumą, M. pajėgė iš tos valstybei pavojingos bičiulystės gauti naudos. Savo priešo apkrikštytas ir įgijęs karaliaus vainiką, M. Lietuvai pirmasis nurodė kelią į V. Europą, jos kultūrą ir lotynišką krikščionybę. Šis M. žygis paliko gairė ateičiai. Kai M. įpėdiniai XIV a. vedė derybas dėl krikšto, vis jie turėjo galvoje Vakarų krikščionybę, galinčią apsaugoti nuo pastovios Ordino agresijos. Daugelis Europos valdovų (pvz., frankų — Pipinas, vengrų — Steponas, Volinijos — Danielius) įgijo karūną jau būdami krikščionys ir valdydami jau seniau krikštytas tautas. Ką tik krikštytas M. karūnavosi karaliumi, kai tautos masė dar tebebuvo pagonys. Lietuvos valstybės istorija būtų pasukusi visai kitu keliu, jeigu nebūtų buvęs nužudytas karūnuotas valdovas. Eidami M. pėdomis ir viešai palaikydami krikščionybę, jo įpėdiniai būtų galėję Lietuvai išsaugoti karališką karūną. Pasibaigus kryžiaus karams prieš lietuvius, kitaip būtų susidėstę santykiai su Ordinu, o vėliau ir su Lenkija. Šalia jos Lietuva būtų stovėjusi kaip lygus karūnuotas partneris, nes ‚karūna karūnon neįjungiama'. Nėra duomenų įžvelgti, kiek būtų laimėjęs Lietuvos valstybingumas, bet yra tikra, kad krikščioniškosios Vakarų kultūros vaisiai Lietuvą būtų žymiai anksčiau pasiekę. Kadangi politinių aplinkybių verčiamas M. ieškojo taikos su savo priešu, turėjo jis jam atsilyginti Žemaičių žemėmis. Nors jie politiškai rodė daug savarankiškumo, tačiau Žemaičiai tada dar buvo geografinė sąvoka, ir to ploto gyventojai tarmiškai nedaug tesiskyrė nuo kitų lietuvių. Žemių dovanojimų kaina perkamoji taika iš kryžiuočių — nors M. paprastai užrašydavo žemes, kurių jis pats betarpiškai nevaldė — vedė jį į naujus konfliktus su Lietuvoje sustiprėjusiais jo priešais ir į jo paties žlugimą. Bet nelaimingą galą priėję M. kontaktai su Livonijos ordinu XIV a. lietuvių kng. buvo įspėjas ir į atsargumą su kryžiuočiais skatinąs pavyzdys, nes 1255–60 M. vardu surašytus Lietuvos žemių dovanojimų dokumentus Ordinas vėliau naudojo paremti savo pretenzijoms į Lietuvą. Nors pats M. žuvo, kaip auka senosios reakcijos ir savo paties priešų (Treniota, Daumantas), tačiau nežlugo jo valstybė. Ji turėjo prie pirmųjų M. įpėdinių išgyventi stiprių sukrėtimų ir vidaus kovose apsilpo, nes per septynerius metus vienas po kito Lietuvoje buvo nužudyti keturi kng., kurie turėjo vyriausią valdžią, arba jos siekė (Treniota, Tautvilas, Vaišvilkas, Švarnas). Tačiau Lietuvos valstybė ne tik atgavo savo reikšmę ir galybę, bet, Gedimino atnaujinta, dar labiau sutvirtėjo. Nuo XIX a., ypač aušrininkų laikais, M. ir jo laikų valstybė buvo labai išgarsinta. Į M. buvo žiūrima, kaip į žymų valstybininką, sumanų Lietuvos valstybės kūrėją. Tad ir Lietuvos Taryba (žr.) naujai atkurtosios valstybės karaliui Urachui (žr.) 1918 buvo numačiusi M. II vardą.

A. Theiner, Monum. Poloniae et Lithuaniae I, 1860 (pop. bulės M. ir kt. jo krikšto bei karūnos reikalu); Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch I, 1852; VI, 1873; Preussisches Urkundenbuch I, 1882–1909; *J. Latkowski*, Mendog, król litewski (Rozprawy Akad. Umiej. 28, 1892, 300–453); *K. Skirmunt*, Mindog król Litwy (Nad Niemnem i Baltykiem III) 1909; *J. Totoraitis*,

Die Litauer unter dem Könige Mindowe bis zum Jahre 1263 (liet. santrauka: Mindaugas, Lietuvos karalius 1932); *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vakarų Europa XIII a. 1934; *A. Steponaitis,* Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militarinių ordinų veikla ir Mindaugo santykiai su Roma 1937; *A. Juška,* Le relazioni del re Mindaugas con la Chiesa Cattolica 1948 (mašinėle rašytų 230 psl.); (") Karaliaus M. krikštas (Aidai 9, 1951, 385–388); *P. Šležas,* M. — Lietuvos karalius (Mūsų Žinynas 1933, 340, 350); Apie Liet. valstybės pradžią ir M.; *F. Papée,* Początki Litwy (Kw. hist. 41, 1927, 465–476); *W. Kamieniecki,* Geneza państwa litewskiego (Przgl. Hist. 1916); *H. Paszkiewicz,* Z zagadnień ustrojowych Litwy przedchrześcijańskiej (t.p. 1930); (") Litwa przed Mendogiem (Pamietnik Zjazdu Hist. Polskich V, 1930; I 246–258, II 76–80); *W. Kamieniecki,* Jagiellonowie a Moskwa I, 1933; (") The Origin of Russia 1954; *V. Pašuto,* Očerki po istorii Galitsko–Volynskoj Rusi 1950; (") O vozniknovenii Litovskogo gosudarstva (Izviestija Akad. Nauk SSSR IX, 1952); *St. Zajączkowski,* Studia nad dziejami żmudzi wieku XIII, 1925; *A. Prochaska,* Dwa objasnienia do dziejów Litwy (Kw. Hist. 1906, 64–73); (") Dwie koronacye (Przg. Historiczny I, 1905, 184–208, 372–393); (") Od Mendoga do Jagiełły (Litwa i Ruś IV, 1, 1912); *Ph. Schwartz,* Kurland im XIII. Jh. 1875; *E. Chudzinski,* Die Eroberung Kurlands durch den deutschen Orden im 13. Jh. 1917. M. dokumentų autentiškumas: *W. Kętrzyński,* O dokumentach Mendoga, króla litewskiego (Rozpr. Akad. Umiej. 1907); *F. Klymenko,* Die Urkunden Mindowes für den livländ. Orden (Altpr. Forschungen 6, 1929, 201–255); *K. Maleczyński,* W sprawie autentecznośći dokumentów Mendoga z lat 1253–61 (Aten. Wil. XI, 1936, 1–60); (") Sprawa chrztu i apostazji Mendoga w świetle krytyki dokumentów (Pamiętnik Zjazdu Hist. Polskich VI, 1935; I, 559–561). M. sostinės klausimas: *E. Volteris,* Gorod Mendovga ili gdie iskat Letoviju 13 veka (Izvestija Russk. Jazyka i slovesnosti Imper. Akad. Nauk. XIV, 3, 1910, 95–102); (") Kur reikėtų ieškoti M. sostinės? (Židinys 22, 1935, 413–416); *W. Kętrzyński,* Najdawniejsza stolica litewska (Kw. Hist. 21, 1907, 604–611 ir žemėlapis); *L. Krzywicki,* W poszukiwaniu grodu Mendoga (Przgl. Hist. VIII, 1909, 20–48); *P. Būtėnas,* M. sostinės pėdsakų ieškojimas (Židinys 21, 1935, 207–209). M. laikų karai: *J. Puzyna,* W sprawie pierwszych walk Litwinów z Tatarami o Ruś w latach 1238–43 (Przgl. Hist.-Wojskowy IX, 3, 1937); *S. Sužiedėlis,* Kautynės ties Šiauliais (Athenaeum 6, 1935, 13–53); *Z. Ivinskis,* Saulės–Šiaulių kautynės 1236 ir jų reikšmė (Karo Archyvas VII 1936); (") Durbės kautynės. Žemaičių karai su vokiečiais 1256–70 (t.p. VIII ir IX t., 1937); (") Mindaugas und die Žemaiten (Opetatud Eesti Seltsi Toimestutet 1938, 932–958); (") M. ir jo karūna (Aidai 1 ir 2, 1954; tas pat vokiškai: Zeitschr. für Ostforschung 1954, 360–386). Apie M. karūną: *M. Hellmann,* Der deutsche Orden und die Königskrönung des Mindaugas (t.p. 387–396); *M. Hocij,* Die Krone des M. (t.p. 397–415); *J. Basanavičius,* Karaliaus M. žymėspaudis (Lietuvių Tauta I, 1907; M. Gumowski Aten: Wil. VII, 1930, 706–707 atmeta Basanavičiaus samprotavimus). Kitą bibliografiją žr. Danielius, Daumantas, Dausprungas, Durbės kautynės, Erdvilas, Kalavijuočiai, Kryžiuočiai, Kristijonas, Lengvenis. *Z.I.*

Mindaugo pulkas (oficialiai: 4-as pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas) Lietuvos kariuomenės pulkas, išaugęs iš Panevėžio bataliono, įsikūrusio 1919 I 7 Panevėžyje. M. pulko vardą gavo 1919 XII 29. žr. Lietuva, Lietuvos kariuomenė.

Mindel upė Vokietijoje, Bavarijos Švabuose, deš. Dunojaus intakas, 75 km ilgio. M. išteka į v. nuo Kaufbeureno. Alpinėje ledynų laikotarpio klasifikacijoj M. vardu pavadintas antrasis iš eilės buvęs ledmetis (glacialas), kuris atitinka vok. klasifikacijoje Saalės, o amerikinėje — Kansano glacialus.

Minden mst. V. Vokietijoje, Vestfalijoje, prie Vezerio upės; 47.063 gyv. (1954). Mišraus stiliaus (romaniškojo-ankstyvojo gotiko) X–XI a. katedra, XV a. rotušė, XI a. Marijos bžn. Mieste yra įvairių pramonės

Mindeno katedra

įmonių (stiklo, cigarų, odos, muilo, maisto produktų) ir vidaus vandens kelių uostas. M. buvo Karolio D. įkurtos vyskupijos centras, bet jau 1525–29 tapo įvesta reformacija.

Mindoro sala Filipinuose į p. nuo Luzono; 10.158 km² ir per 175.000 gyv. (1958). Paviršius labai kalnuotas, apaugęs dideliais miškais, pajūriai pelkėti, nesveiki, priėjimas laivais nepatogus. Didžiausia gyvenamoji vietovė yra Calapanas. Daugumas gyventojų yra malajų kilmės, bet salos viduryje dar yra išlikusių negritų.

Mindszenty Jozsef (g. 1892) kardinolas. Kilęs iš V. Vengrijos ūkininko Pehm šeimos (pavardę pakeitė 1944). 1915 tapęs kuni-

gu dirbo parapijoj, aktyviai pasireikšdamas organizacijose ir spaudoje. 1944 Veszprémo vyskupas. Netrukus vokiečių suimtas ir kalintas iki II pas. karo pabaigos. 1945 Esztergomo arkiv. ir Vengrijos primas, 1946 kardinolas. Dėl didelės įtakos viso krašto kat. tvirtai laikysenai, ypač kliudžiusiai privačių katalikų mokyklų suvalstybinimą, 1948 XII 26 komunistų valdžios suimtas, apkaltintas šnipinėjimu Vakarų naudai, sąmokslo prieš valstybę rengimu bei nelegaliu devizų pervežimu ir nuteistas kalėti iki gyvos galvos. 1956 X 30 sukilusių vengrų patriotų išlaisvintas. Bet jau XI 4, Sovietų Sąjungos armijai malšinant sukilimą, turėjo prisiglausti JAV pasiuntinybėje Budapešte. Iš čia jam neleista vykti Romon į konkliavą, kur popiežium išrinktas Jonas XXIII.

Kardinolas Mindszenty

Z. Mihalovics, Cardinal J. M. 1949. *P.Rbk.*

Minė (vok. Minge) k., Kintų vls., Šilutės aps., išsistatęs abipus Minijos, netoli jos žiočių; per 700 gyv. (1939). Minijos, Atmatos ir kitų ištakų vandenyse gausu devynakių. Be žvejybos, M. gyventojai verčiasi gerokai išvystytu pieno ūkiu. Jaunimas uždarbiaudavo ir medžių transportu. Nemunu atplukdyti sieliai ties M. pertvarkomi transportui Minija bei Karaliaus Vilhelmo perkasu į Klaipėdą.

M. vandens matavimo stotis įsteigta 1827 deš. Minijos krante, 1,8 km nuo jos žiočių. Nulio altitudė — 0,662 m; vid. horizontas 93 cm, mkm. 251 cm (1855 IV 19), mnm. 2 cm (1882 X 16–26). Upė užšąla apie XII 18, laužo ledus III 24, laisva nuo ledo 266 d. per metus.

Mynė linų mynimo metas, mynimas. Žr. Linas (mynė).

Mineika Zigmantas (1840 Balviniškių vsd., Ašmenos aps. — po 1913 Graikijoje) inžinierius. Mokėsi Vilniaus gimn., vėliau Petrapilio inž. mokykloje ir 1859 prisidėjo prie sukilimui ruošti susibaudėlių. Išbėgęs užsienin, 1861–62 lankė karininkų mokyklą Genujoje, kuri ruošė sukilimui vadus. 1863 kurį laiką veikė Lenkijoje, bet tuojau paskirtas Ašmenos srities komendantu ir vadovavo kelių dešimtų sukilėlių būriui. Vietos gudų suimtas ir perduotas rusams, kurie jį kalino Ašmenoje ir Vilniuje. M. rusų ypatingojo karo teismo nuteistas pakarti, bet bausmė pakeista 12 m. kalėjimo ir katorgos darbais Sibire. 1864 tremiamas į Tobolsko sritį pabėgo ir išspruko užsienin. 1869 Paryžiuje baigė inžinerijos ir karo mokslus, gaudamas generalinio štabo kapitono akademiko laipsnį. Iš Paryžiaus išvyko Turkijon ir ten kaip karo inžinierius dirbo iki 1890. Dalyvavo turkų-graikų kare ir nuo 1890 gyveno Graikijoje, kur 1897 buvo topografijos sk. virš. ir priklausė Graikijos generaliniam štabui. 1910 jam suteiktas Graikijos garbės piliečio vardas.

Mynėjas 1. linų laužėjas mintuvais arba linų leidėjas į minamąją. 2. XIX a. žmogus, kuris plytas dirbant, kojomis mindavo molį; jam tuomet mokėdavo daugiau negu plytų vertėjui ar kitam plytinės darbininkui. Vėliau, mynimui pakinkius arklį, m. vadino jo varinėtoją ir molio vertėją. Taip pat m. vadina ir mintinių durpių gamintoją.

Minelga 1. Bronius (g. apie 1913 Kėdainių aps.) gydytojas. Mokėsi Kėdainiuose, 1933–38 mediciną studijavo VDU, 1939 gavo gyd. teises, išrinktas VDU teismo med. katedros asist., 1941 adjunktu, 1942 už Gyvenamųjų pirkių trūkumus Lietuvos kaime (išsp. 1943) gavo med. dr. laipsnį. 1938 jis laimėjo Draugijos kovai su tuberkulioze 1935 paskelbtąjį konkursą Tuberkuliozė Lietuvoje ir kova su ja (konkursinio darbo santrauką Džiova Lietuvos kaime išsp. 1938 Medicinoj ir atspaudas). 1940 pavasarį D-ja kovai su tuberkulioze premijavo jo kitą darbą Džiova Lietuvos mokyklose, kuris išsp. Kova su džiova 1940 (atspaudas 1941, 104 psl. ir rusiškai 1941, 132 psl.). Džiovos klausimais dar rašė Pieno Laše 1939 ir kt. Atskirai išsp.: Kova su džiova 1937, red. ir paruošė Fraternitas Lithuania 1908-1926-1938, 1938. Likęs Lietuvoje.

2. Jonas (g. 1917 VIII 6 Preikapės vsd., Pernaravos vls., Kėdainių aps.) vaikų poetas, žurnalistas. Daug rašė Žvaigždutėje, Kregždutėje, Karyje, Jaunajame Ūkininke, Mūsų Rytojuje ir kt. Tremtyje bendr. Žingsniuose, Žiburiuose ir kt.

Mineralai (viduramžių lot. minerale iš minera ‚kasykla') medžiagos, susidariusios gamtoje neorganinių procesų būdu. M. atsirado formuojantis Žemės paviršiui. Daugumas m. susidarė nuosėdų būdu, stings-

tant ir garuojant ištirpusiai medžiagos masei, kiti — kristalizacijos ar garų kondensacijos būdu. M. yra labai svarbūs pramonėje: daugelis m. yra tinkamos rūdos-žaliavos metalams gaminti (žr. Metalurgija), kiti vartojami trąšų gamyboje, cheminėje pramonėje, statyboje, puošmenų gamyboje. M. gali būti gryni elementai (pvz. auksas, deimantas, siera), gryni junginiai (kalcitas, cinibaras, zirkonas), arba junginių mišiniai. Daugumas m. turi pastovią sudėtį. Kitų sudėtis nepastovi: tų pačių fizinių savybių m. gali turėti įvairias proporcijas jį sudarančių vienalyčių medžiagų. M. sudėtin įeina beveik visi žinomi cheminiai elementai, tačiau daugumas m. susideda iš deguonies, silicio, aliuminio, geležies, kalcio, natrio ir kalio. Iki šiol surasta apie 2000 atskirų m. Jie atpažįstami pagal jų lyginamąjį svorį, kietumą, permatomumą, blizgesį, spalvą, kristalinę struktūrą ir cheminę sudėtį. M. galima klasifikuoti pagal sudėtį, savybes, atsiradimo būdą, vartojimą. Tačiau patogiausia yra cheminė klasifikacija, pagal kurią m. skirstomi į silikatus, oksidus, karbonatus, fosfatus, sulfatus, sulfidus ir floridus. Gamtoje dažniausiai randamos grupės yra silikatai (lauko špatas, žėrutis, asbestas) ir oksidai (kvarcas, lemonitas, hematitas). Daugelis brangiųjų akmenų, kaip zirkonas, emeraldas, safyras, akvamarinas, topazas ir kt. susideda iš silikatų ir oksidų. Iš kvarco, lauko špato ir žėručio sudarytos daugiausia paplitusios uolienos, kaip granitas ir gneisas. Sulfidų grupės (galena, argentitas, sfaleritas) naudojami kaip žaliavos metalų gamyboje. Iš karbonatų žymiausias yra kalcitas, iš kurio susidaro kalkakmenis ir marmuras. Svarbiausias sulfatų grupės m. yra gipsas. *K.Kbl.*

Mineralinės druskos neorganinės druskos, kurios pasitaiko mineralų pavidalu, o taip pat įeina į gyvų kūnų (organizmų) sudėtį kaip neorganinės sudedamosios dalys. Medžiagų apykaitoje m.d. vaidina svarbų vaidmenį: jos, susiskirsčiusios jonais, nustato osmotinio slėgimo pastovumą, palaiko rūgščių ir bazių (žr.) pusiausvyrą, turi reikšmės vandens apyvartai gyvuose kūnuose ir tuo būdu visai medžiagų, baltymų ir glikogeno apykaitai. M.d. išskiriamos iš kūno per inkstus ir storąsias žarnas, ir vėl papildomos iš maisto. Svarbiausi elementai, įeina į m.d., yra kalis, natris, kalcis, magnis, geležis, manganas, varis, cinkas, o iš nemetalų — fosforas, siera, jodas, chloras ir kt. *P.Jc.*

Mineralinės trąšos žr. Trąšos.

Mineralinė vilna iš įvairių silikatų sudaryta siūlinės struktūros medžiaga, kuri gaminama iš gargažės, natūralinių mineralų ir stiklo. Gargažės (šlako) vilna gaminama iš geležies, vario ir kai kurių kitų metalų lydymo metu susidarančios gargažės. Sulydyta gargažė, kurios sudėtis dažnai pagerinama pridedant smėlio, išpučiama suspaustu garu į lengvą, purią siūlinę masę. Gargažės vilna nelabai atspari drėgmei. Šiam trūkumui sumažinti ir dulkėms surišti, kartu su garu dažnai pridedama apie 0,5% alyvų ar vaškų, kurie padengia vilnos plaušelius, izoliuodami juos nuo oro drėgmės. Akmens vilna (uolavilnė) gaminama iš tinkamai parinktų natūralinių mineralų (pvz. mergelio), kurių sulydyta masė išpučiama suspaustu garu. Akmens vilna atsparesnė drėgmei ir šviesesnės spalvos, todėl labiau vertinama negu gargažės vilna. Stiklo vilna gaunama išpučiant sulydytą stiklo masę. Ji dažniausia bespalvė ir visiškai atspari drėgmei. Cheminis ir šiluminis stiklo vilnos atsparumas priklauso nuo panaudoto stiklo rūšies. M.v. gamyboje, vietoj išpūtimo suspaustu garu, kartais atliekamas verpimas mechaniniais verpstais. Gargažė ir akmens vilnos siūleliai būna 2–7 mikronų storumo ir apie 1 cm ilgio. Stiklo vilnos siūlelių storumas būna įvairus, pagal vilnos paskirtį, ir gali būti mažesnis negu 1 mikronas; ilgis apie 2 cm arba daugiau. M.v. nedega, nepūva, nemėgstama vabzdžių, mažai sugeria oro drėgmės. Išpūstai ar išverptai m.v. reikia suteikti rinkos pageidaujamą formą. Palaidos purios stiklo vilnos nedideli kiekiai sunaudojami dulkių filtrams. Šiam tikslui skirta vilna padengiama kuria nors lipnia medžiaga, kad geriau sulaikytų dulkes. Šiluminei ir garsinei izoliacijai skirtoji m.v. formuojama į lanksčius arba standrius įvairaus ilgio, pločio ir storio veltinius. Tai pasiekiama vilnos plaušelius padengiant džiūstančia alyva arba nuo šilumos kietėjančia plastiška medžiaga: suteikus pageidaujamą formą, veltinis pašildomas iki impregnavimo medžiagos kietėjimo temperatūros. Sukietėjusi impregnavimo medžiaga suteikia veltiniui pastovią formą. Veltinio standrumas priklauso nuo kietinimui pavartotos medžiagos rūšies ir kiekio. M.v. kartais for-

muojama šlapiu būdu, apdirbant ją asfalto emulsija, krakmolu ar kuria kita rišamąja medžiaga ir formuojant ant vakuuminių ar paprastų sietų. Trobesių izoliacijai skirtas m.v. veltinis iš vienos pusės padengiamas drėgmės nepraleidžiančiu (asfaltu arba vašku impregnuotu) popierium, kuris turi būti atsuktas į trobesio vidų (šiltesnį sienos šoną). Trobesiams izoliuoti skirto veltinio 1 m^3 sveria apie 80 kg, krosnių izoliacijai — iki 200 kg; žemose temperatūrose izoliacijai vartojamas labai lengvas veltinis, kurio 1 m^3 sveria 30 kg arba mažiau. Jau pastatytiems trobesiams izoliuoti vartojama granuliuota, apie 1,5 cm diametro paskirų gniužulėlių pavidalo m.v., kuri įpučiama į sienų ir perdengimų tuščius tarpus. Labai plonų stiklo siūlelių vata sudaro ypatingai gerą ir lengvą šiluminę izoliaciją ir yra vartojama specialių paskirčių šiltų drabužių gamyboje. Visokio tankumo m.v. veltinis stipriai absorbuoja garsą, kurio virpesių energija veltinio masėje pavirsta šiluma. Garso sumažinimo koeficientas siekia 0,90.

K. E. Goriainov, Mineralnaja vata i izdelija iz nee 1950; *A. I. Žilin,* Mineralnaja vata 1953; *N. A. Sperantov,* Šlakovaja vata 1953; *W. Bobeth, W. Böhme u. J. Techel,* Anorganische Textilfaserstoffe: Asbest, Glas, Gestein, Metal 1955; *A. K. Burov i G. D. Andreevskaja,* Steklovoloknistyje anizotropnyje materialy i ich techničeskoje primenenije 1956. *J.Vbr.*

Mineraliniai šaltiniai versmės, iš kurių trykšta mineralinis vanduo (žr.).

Mineraliniai vaškai žr. Vaškai.

Mineralinis vanduo iš gelmių šaltiniais trykštąs vanduo, turįs žymų kiekį jame ištirpusių įvairių druskų ar dujų. Toks vanduo dažnai vartojamas gydymo tikslams. Iš ištirpusių m.v. dujų dažniausiai pasitaiko angliarūgštės (CO_2) ir sieros vandenilis (H_2S), o iš druskų—natrio sulfatas, chloro natris (valgomoji druska, NaCl), įvairios magnio, geležies ir kalio druskos. Lietuva turtinga tik chloro natrio mineralinių šaltinių; šie šaltiniai sutinkami Nemuno upės slėnyje, ypač tarp Birštono (žr.) ir Druskininkų (žr.); daugiausia tų šaltinių yra Birštone ir Druskininkuose; jų mineralinių šaltinių vanduo turi apie 6–8 g ištirpusių kietų medžiagų (druskų); 1930 padarytas apie 300 m gilumo gręžinys Druskininkuose davė keleriopai stipresnės koncentracijos vandens, — iki 57 g ištirpusių druskų 1 litre. Manyta, jog Lietuvoje yra ir sieros šaltinių su sieros vandeniliu (artezinys šulinys Kaune-Šančiuose, Pasvalyje ir Likėnuose). Bet 1937 dr. B. Matulionio ir chem. inž. A. Juozapavičiaus atlikti cheminiai tyrimai aktingo sieros junginio (sieros vandenilio) tuose vandenyse nerado.

M. Kaveckis, Apie Lietuvos mineralinius vandenis, jų būtį ir perspektyvas (Medicina 1929, 387–398). *B.Mtl.*

Mineralitas asbestinis cementas, vartojamas nedegamiems perdengimams, grindims, laiptams ir kt. gaminti.

Mineralizacija 1. mineralinių dalių įterpimas į organizmo audinius; 2. dirvos persisunkimas mineralinėmis druskomis.

Mineralizatoriai g e o l o g i j o j — magmoje ištirpusios dujos (fluoras, chloras ir kt.) ir vandens garai, kurie padeda išsiveržtinių (eruptyvinių) padermių mineralams kristalizuotis, bet neįeina į jų sudėtį.

Mineralogija (iš viduramžių lot. minerale ir logos ‚sąvoka, mokslas') mokslo šaka, pritaikanti chemijos, fizikos, kristalografijos ir geologijos dėsnius mineralų tyrinėjimui ir klasifikacijai. Su m. ypač glaudžiai susijusi kristalografija (žr.), nes daugelis mineralų yra atpažįstami ir surūšiuojami pagal jų kristalinę struktūrą. M. taip pat nustato mineralų fizines savybes, cheminę sudėtį, jų susidarymą žemės plutoje. Susidomėjimas mineralais yra susijęs su pačios civilizacijos pradžia. Seniausias žinomas m. veikalas yra Teofrasto knyga Apie akmenis, parašyta III a. pr. Kr. Žymus yra ir Jurgio Agrikolos XVI a. veikalas, kur aprašomi ir klasifikuojami tuo laiku žinomi mineralai. Tačiau m. išsivystė į mokslą tik XVII a., kada buvo padaryta didelė chemijos ir kristalografijos pažanga. Žymesnieji to laiko m. pionieriai buvo Walerius, Werneris, Haüy ir kt.

K. Kbl.

Mineral Wells kurortas JAV, Texase, 73 km į v. nuo Fort Worth; apie 10.000 gyv. (1958). M.W. įkurtas 1880, pastebėjus jo mineralinio vandens gydomąsias savybes. Be to, apie 4 mil. mineralinio vandens butelių yra per metus išsiuntinėjama į ligonines. Pramonės įmonės: malūnai, natūralaus šilko paruošimo, plytų gamybos, pieno perdirbimo ir drabužių.

Minersville mst. JAV, Pensilvanijoje, prie Schuylkill upės, 6 km į v. nuo Potsvillės; 7783 gyv. (1950, 8686 1940). M. yra būdingas antracito kasyklų rajono mst.; kasykloms išsisėmus, mažėja ir jo gyventojų skaičius. M. atsirado XIX a. pabaigoje ir sparčiai augo XX a. pradžioje. Su-

mažėjusį darbą kasyklose iš dalies papildo kita pramonė (moterų ir sporto drabužių, maisto produktų), bet tai nesulaiko vietovės nykimo. *A.B.*

M. lietuviai. Pirmasis lietuvis, 1889 apsigyvenęs M., buvo Kazys Braškys. Netrukus iš aplinkinių vietovių Shenandoah, Mahanoy City, Mount Carmel ir Shamokino) atvyko daugiau lietuvių ir susirado darbo anglies kasyklose. Greitu laiku ėmė kurtis įvairios organizacijos. Apie 1890 L. Šliūpienės ir J. Želvienės iniciatyva įsteigta pirmoji pažangių moterų d-ja. Po to įsikūrė šios organizacijos: 1892 VII 12 šv. Antano d-ja (teveikė 3 metus), 1893 SLA kuopa (tebeveikia ir dabar), 1895 savišalpinė šv. Vincento d-ja, 1895 laisvamanių

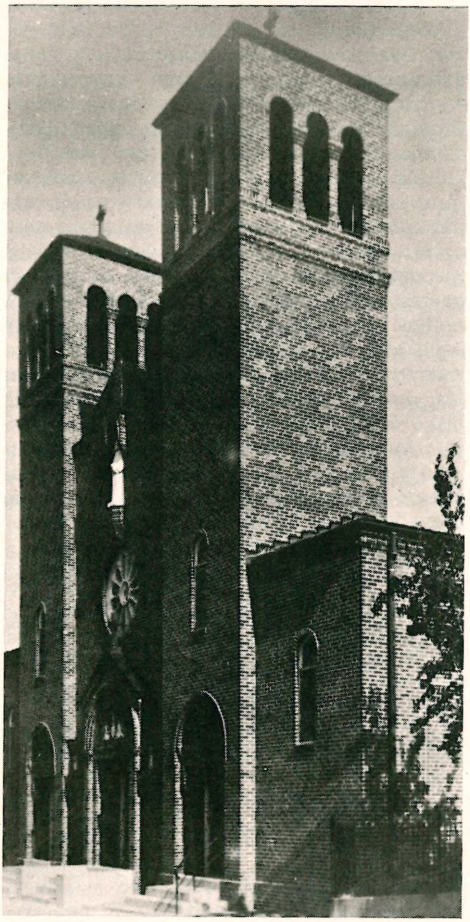

Šv. Pranciškaus bažnyčia Minersvillėje

Spindulio d-ja, 1896 šv. Pranciškaus d-ja, 1896 Tėvynės mylėtojų d-jos kuopa, 1897 Želmens d-ja, 1897 VII 17 Amerikos socialistų darbo partijos liet. skyrius, Nepriklausomų liet. piliečių klubas ir kt. Be to, įsikūrė įvairių bažnytinių brolijų ir d-jų. Pačioje pradžioje lietuviai priklausė airių šv. Vincento parapijai. Netrukus ėmė rūpintis savos lietuviškos parapijos steigimu ir 1895 įkurta šv. Pranciškaus parapija. Pirmuoju jos klebonu buvo kun. Vaclovas Matulaitis (žr.). Pamaldos buvo laikomos airių, vėliau vokiečių ir graikų bažnyčiose. 1900 iš liuteronų nupirkta bažnytėlė. 1902 įkurtos parapijos kapinės. Kadangi pirktoji bažnyčia greitai buvo permaža, todėl klebonas kun. V. Dargis pradėjo rūpintis naujos bažnyčios statymu. 1906 viename kalnelyje nupirktas didelis žemės sklypas, pastatyta klebonija, o 1909, esant klebonu kun. J. Dumčiui, pastatyta mūrinė bažnyčia. Vėliau čia klebonavo kun. J. A. Karalius, kun. M. Daumantas ir nuo 1933 — kun. K. Klevinskas. Jo rūpesčiu bžn. atremontuota, 1950 pristatytas fasadas su dviem bokštais, padaryti nauji langų vitražai, šalia bažnyčios pastatyta Liurdo koplyčia, išmokėtos skolos ir kt. Klebonaujant kun. J. A. Karaliui, pastatyta parapinė mokykla ir vienuolynas kazimierietėms mokytojoms. M-la pradėjo veikti 1926. Savo laiku joje mokėsi per 300 vaikų. Mokyklos salė pritaikyta pasilinksminimams, sportui ir kitokioms pramogoms. Dabartinis parapijos turtas vertinamas 0,5 mil. dol. 1958 parapijai priklausė apie 500 šeimų (apie 1900 parapiečių). Parapija yra davusi 8 kunigus, 11 seselių vienuolių, 15 gydytojų, po keletą mokytojų, advokatų ir kt. *St.Rl.*

Minerva (lot. Minerva ‚Gudrioji') sen. italikų deivė, mylimiausioji Jupiterio duktė, gimusi pagal vėlyvesnę sakmę iš Jupiterio galvos. Ji greičiausiai iš Falerijų (P. Etrurijoje) pateko į Romą. M. buvo suasmenintas žmogaus protingumas, ji buvo laikoma meno ir mokslo, amatų, ypač moteriškų rankdarbių, miestų taikos metu globėja, taip pat ir karo dievaitė, nuo III a. pr. Kr. sutapatinta su gr. Atena (žr.). 509 pr. Kr. Kapitolyje pašventintos spėjamai iš Etrurijos kilusios trejybės šventovėje M. turėjo vietą kulto paveikslui, dešinėje nuo Jupiterio (Junona kairėje). M. Aventino šventovės pašventinimo diena buvo pagrindinė M. šventė Romoje, vad.

Quinquatrus (III 19–23). Tai buvo menininkų, amatininkų, gydytojų šventė. Jos metu mokytojams būdavo išmokamas metinis atlyginimas, o mokiniai paleidžiami atostogų. Ant M. šventovės griuvėsių 1280 pastatyta bažnyčia S. Maria sopra Minerva. Aikštė, kurioje ji stovi, vadinama Piazza della M.

Iš svarbesnių meno kūrinių, vaizduojančių M., pažymėtini paveikslai: Pailo Veronese M. ir Marsas (apie 1580–85; anksčiau Kaiser Friedrich muziejuje Berlyne), H. Rottenhammerio M. ir mūzos (1603; privati nuosavybė Münchene), D. Grano (1694–1757) M. viešpatavimas (Baroko muziejuje Vienoje), J. L. Davido (1748–1825) M. kova su Marsu (Luvro muziejuje Paryžiuje). Operos: A. Draghio La nascità di Minerva (1674, tekstas N. Minato) ir R. Keiserio (1703, tekstas Hirscho).

R. Wittkower, Transformations of M. in Renaissance Imagery (Journal of the Warburg Institute 2, 1939); *F. Altheim,* Atena und M. (Römische Religionsgeschichte 1, 1951). *A.Rkš.*

Minetas (prc. minette) geležies rūda, turinti daug kalkių ir 28–35% geležies bei fosforo rūgščių priemaišos. Daug r. randama Liuksemburge ir Lotaringijoje.

Minezingeriai (vok. Minnesinger, Minnesänger ‚riteriškos meilės dainiai') XII–XIV a. vokiečių poetai-riteriai, kūrę beveik išimtinai adoracinę meilės poeziją ir epą (Minnesang). Adoracijos objektu m. dažniausiai pasirinkdavo aukštesniojo luomo pilies damą, kuri likdavo nepasiekiamu išsvajotosios meilės idealu. Šalia konkretaus pavidalo, dažnai aptinkama alegorinė figūra (Frou Triuwe, Frou Minne, Frou Aventiure, taip pat Frau Venus, Amor, Kupido ir kt.). Mylintiesiems įvairiopai kliudo Merker (merkaere), pikta giminaitė, sekanti ir persekiojanti, išduodanti, neleidžianti susitikti. Tematinė m. kūrinių struktūra apspręsta nepasiekiamo idealo situacija: poetas kenčia dėlei niekad neišsipildysiančio troškimo, žinodamas savo pastangų beviltiškumą. Patsai moterų kultas ir m. tradicija Vokietijoje yra tąsa prancūzų trubadūrų poezijos, pasiekusios kulminaciją apie 1100 Provanse (žymiausias atstovas Bertran de Born). Apskritai m. poezija išsivystė iš panašaus pobūdžio religinės poezijos (čia buvo apdainuojamos personifikuotos dorybės Fides, Caritas ir kt.), kurion palaipsniui m. įvedė pasaulietišką ir erotinę tematiką. Religinių siužetų įtaka vėliau tepasireiškia pamokomaisiais motyvais m. poezijoje, dažnai vadinamoje minedidaktika (Minnedidaktik). Patsai riteriškos meilės (Minne) motyvas atkeliavo per prancūzų trubadūrus (Bernart v. Ventadorn, Marcabru, A. Daniel ir kt.) pas vokiečių m. iš Ispanijos arabų. Įtakos vėliau padarė ir Ovidijaus Ars amandi. M. poezija nėra tokia galantiška, vitali ir pojūtinė kaip trubadūrų, tačiau giliau įsijautusi į gamtą, ilgesinga ir stipriau idealizuojanti moterį, labiau linkusi į kultą (Frauendienst). Pirmojo periodo (iki 1180) m. Kürenberger, austras Dietmar von Aist, švabas Meinloh von Sevelingen ir bavarų grafas v. Rietenburg, didžia dalimi, epiškesni, tematiškai svyruoja nuo pojūčių adoracijos iki mistikos, sukūrė savitą poetinę strofą, bet jos išdailinimą ir plėtojimą paliko sekančiai grupei. Antrasis išsivystymo laikotarpis (nuo 1184 garsaus m. suvažiavimo pas Barbarosą Mainze) pasižymi meistrišku formos apvaldymu (prancūzų įtaka), posūkiu iš gamtos aprašymo į gryną meilės poeziją. Auksakališkai puošni ir skambi Reinmar v. Hagenau ir Heinrich v. Morungeno kūryba. Kiti šio laiko-

Minezingeris Walter von Hohenklingen (dešinėje), XIV a.

tarpio atstovai: Rudolf v. Neuenburg, Friedrich von Hausen, Kaiser Heinrich, Heinrich von Veldecke. XIII a. pabaigoje reikšmingą kaitą atžymi Walther von der Vogelweide (apie 1170 — apie 1227–30) ir Wolfram von Eschenbach (1170–apie 1220). Pirmasis adoracijos objektu pasirenka nebe kilmingą moterį, bet paprastą mergaitę (wîp). Jo poezija įgauna sodrumo, betarpiškumo, giliai žmogiško charakterio; jo eilės naiviai nuoširdžios, kupinos autentiško lyriškumo. Paliečia jis ir visuomenines temas. W. v. Eschenbach įmiešia savo kūrybon ironijos, polemizuoja su kitais m., jo eilės manieringos, perkrautos poetinių puošmenų, tačiau jausmingos ir grakščios. Parodijon linksta vėlesni m. Neidhart von Reuenthal ir Tannhäuser, o Oswald v. Wolkenstein ir Hugo v. Montfort jau ima kurti liaudiškomis temomis. XIV a. pradžioje m. pradeda tilti. Jų dainos ir kūryba renkama ir užrašoma vėlesnėms kartoms. M. literatūrinė įtaka dar tęsiasi tris šimtmečius, išsivystydama į vad. meisterzangą (Meistersang), kuriamą vad. meisterzingerių (plg. Hans Sachs). Filologiniam m. kūrybos tyrinėjimui esminius pamatus padėjo C. Lachmann (1826).

F. v. Hagen, Minnesinger 4 tt. 1838; *C. v. Kraus,* Unsere älteste Lyrik 1930; *A. Jeanroy,* La Poésie lyrique des Troubadours 2 tt. 1934; *Th. Frings,* Minnesinger und Troubadours 1949; *J. Schwietering,* Deutsche Dichtung des Mittelalters 1941; *H. Kuhn,* Minnesangs Wende 1952. *H.N.*

Mingaila 1. Jokūbas, Vytauto laikų bajoras, žemaitis, Viduklėje gyvenusio bajoro Gaudručio sūnus. M. minimas tarp įkaitų, kuriuos 1406 kryžiuočiai buvo paėmę iš Žemaičių. 1413 M. dalyvavo Horodlėje, atstovaudamas kitai M. giminės šakai, ir gavo lenkų didikų Syrokomlių herbą.

Wł. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich (Rocznik Tow. Heraldycznego w Lwowie VII, 1924–25, 219).

2. Mykolas (m. apie 1416), Gedgaudo (žr.) sūnus, senos lietuvių didikų šeimos atstovas; šaltiniuose jo vardas rašomas įvairiai: Mingailo, Minigaylo, Minigal, Mingal, Munigailo, Munygaylo, dargi vadinamas ir Michal Gedygoldowicz. Jis davė pradžią M. vardo giminei. M. giminiavosi su tuo laiku žymiais didikais Manivydais (žr.). M. tėvas Gedgaudas, arba Gedigaudas, buvo Manivydo brolis. Jų gimtinė buvo Dieveniškės, Ašmenos aps. Ten gyveno jau ir M. tėvas. Apylinkėje turėjo nuosavybes ar valdas taip pat kiti Gedgaudų ir Manivydų šeimų atstovai. 10 km į r. nuo Dieveniškių yra Surviliškiai, kurie gal būt buvo M. brolio Survilos gyvenvietė, gavusi nuo jo savo vardą. Po M. mirties Dieveniškės atiteko D.L.K., o Žygimantas Kęstutaitis 1433 atidavė jas Jonui Gostautui. 1387 M. buvo Ašmenos seniūnas, tas pareigas ėjo 11 metų. Kaip Ašmenos seniūnas M. paliudijo ir pridėjo savo antspaudą prie 1398 Vytauto ir kryžiuočių sudarytos Salyno sutarties. 1393 M. tituluojamas Vilniaus seniūnu, bet tą vietą, gal būt, jis buvo užėmęs tik laikinai, nes kitais metais pasirašinėjo jau visai be titulo. 1412 Veliuonos seniūnas, 1413 kaip Vilniaus pilininkas dalyvavo Horodlėje ir gavo Ravos giminės herbą. Jau anksčiau M. turėjo savo herbą vad. Gulbė (Labėdzie), kaip matyti iš jo pridėto antspaudo prie 1398 dokumento. Horodlėje gautąjį lenkišką Ravos herbą ir jo įpėdiniai tevartojo kurį laiką; vėliau jo atsisakė ir grįžo prie savojo Gulbės herbo.

Wł. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich (Miesięcznik Heraldyczny VII, 3–4, 1914); *J. Wolff,* Senatorowie i dignytarzy 1885. *R.Krs.*

Mingailaitė-Tumėnienė Vanda (g. 1880 I 8 Šlavėnų dv., Anykščių vls., Utenos aps.) gydytoja. Mokėsi Petrapilyje Šv. Kotrynos gimn., 1898 baigė Kauno mergaičių gimn. ir 3 m. buvo privati mokytoja. 1902–04 Petrapilyje Bestuževo aukštuosiuose kursuose studijavo matematiką ir kartu Šv. Kotrynos pradžios m-los mokytoja. 1905 baigė prof. Otto akušerijos kursus, 1906–11 studijavo Berno univ. mediciną ir 1911 gavo med. dr. laipsnį, o 1912 Petrapilio moterų med. institute išlaikė egzaminus praktikos teisei. 1912–13 Berno univ. vaikų klinikos jaunesnioji asist., 1923 LU vaikų ligų klinikos vyr. asist. ir lektorė, 1924 doc., 1930 VDU e.o. prof., 1941 ord. prof., 1924–44 LU ir VDU vaikų katedros ir klinikos vedėja. Medicinos praktika vertėsi 1912 Švėdasuose ir Kavarske, 1912–14 Šveicarijoje dirbo Davos sanatorijoje, Berno univ. ir Liestalio kantoninėje ligoninėje, 1915–17 D. Naugarde karo ligoninės vyr. gyd., 1917–18 Maskvos mst. ligoninės moterų ligų chirurgė, 1918 Kavarske ir Vilniaus Šv. Jurgio ligoninės chirurgė, kartu ir Lietuvių Poliklinikos vidaus ligų sk. gyd., 1919–20

V. Mingailaitė-Tumėnienė

Vilniaus Žvėryno užkrečiamųjų ligų ligoninės vaikų sk. vedėja. 1920–24 vidaus reikalų m-jos sanitarijos virš. ir 1922–24 JAV Raudonojo Kryžiaus vaikų ambulatorijos vedėja, 1923 Berlyno univ. vaikų klinikoje dirbo pas prof. Czerny. 1924 įst. Kaune Valstybinę vaikų ligoninę ir 1924–41 jos dir., 1933–40 turėjo savo 80–100 lovų vaikų ligoninę, skirtą vaikų džiovos apsaugai ir gydymui. 1944–49 įvairiose Austrijos ir V. Vokietijos vietose vaikų ligų gyd., UNRRA ir kt. vaikų sanatorijų vedėja, 1950–54 Illinois vst. ligoninių gyd. Be tiesioginio mokymo darbo VDU, ji ruošė gydytojams vaikų ligų ir motinos apsaugos kursus ir daug dirbo sveikatos apsaugai. 1920 ji organizavo epideminius punktus ir grįžtantiems iš Sovietų Sąjungos karantiną Obeliuose. Vėliau dalyvavo Pieno Lašo, Kūdikių gelbėjimo, Kovai su džiova d-joje, Kovai su veneros ligomis, alkoholizmu ir kt. veikloje. M. ilgus metus dirbo Lietuvos Abolicionistų d-joje, ilgametė Lietuvos Moterų, baigusių aukštąjį mokslą, d-jos pirm. 1937 Lietuvos vaikų gydytojų d-jos steigėja, pirm. ir kt. Ji daug kartų Lietuvai atstovavo tarptautiniuose vaikų ligų ir kt. kongresuose. M. daug rašė Medicinoje (buvo jos red. komisijos narė), Kovoje su džiova ir kt. Ji paruošė sveikatos apsaugos klausimais daug knygučių, lapelių, plakatų. Šios paskirties svarbesni darbai: Apie kruvinąją 1920, Jei nori apsaugoti savo sveikatą... 1921, Tavo kūdikis 1932 (76 psl) ir kt. Pagrindiniai darbai Medicinoje: Normaliai augančio kūdikio maitinimas 1924, Kūdikių viduriavimas — alimentarinė toksikozė 1927, Rachitas vitaminų mokslo šviesoje 1927, Sergančio vaiko dietetika 1934, Vaikų maitinimo nauji metodai 1934, Plaučių abscesai vaikų amžiuje 1940 ir kt. Tie gausūs darbai pediatrijos klausimais, dažnai paremti VDU vaikų klinikos duomenimis. Su gyd. S. Avramovaite-Oleiskiene išsp. Apie meningokokinio meningito epidemiją Lietuvoje (VDU Medinos Fak. Darbai IV, 1937, 435–480; ir atspaudas). Jos veiklai ir darbams teikia daug medžiagos išleistieji Mano atsiminimai 1957. Be to, išsp. Kūdikis 1959 ir redagavo leidinį Justinas Tumėnas 1959.

Mingaudas (ligi 1940 Mižutavičius) Leonardas (g. 1905 I 24 Radviliškio mstl., Šiaulių aps.) inžinierius, hidrologas. 1926 baigė Dotnuvos žemės ūkio technikumo kultūrtechnikos skyrių ir 1934 VDU technikos fak. elektrotechnikos skyrių. Nuo 1926 dirbo susisiekimo m-jos hidrometriniame biure, 1931–36 to biuro vedėjas, 1936–40 Kelių valdybos hidrometrinės tarnybos referentas. Lietuvoje dirba turbinų gamybos įmonėje ir yra Lietuvos mokslų akad. jaunesnysis mokslinis bendradarbis. 1940 sukonstruavo hidrometrinį malūnėlį su elektros šildymu žiemos matavimams. Bendradarbiavo Kosmose, Technikoje ir Žodyje, išleido Hidrometrinį Metraštį III, 1933. Svarbesni darbai: Hidrografinis Lietuvos žemėlapis, išleistas 1 : 1.000.000 skalėj 1943, Lietuvos hidrometrinis biuras per dvidešimtį metų (Kosmos 1933), Lietuvos hidrometrinio biuro vandens matavimo stotys (Hidrometrinis Metraštis III, 1933), Zur Frage des Ungleichförmigkeitsgrades der Flussbetten (Baltische Hydrologische Konferenz 1938); Kleine Wasserkraftwerke Litauens (kartu su S. Kolupaila) 1940.

S.K.

Mingečaur mst. Užkaukazyje, Azerbaidžane, 17 km į š.v. nuo Evlacho, prie Kuros upės. Čia 1945–54 ant Kuros upės pastatyta didelė užtvanka (80 m aukščio, tvenkinys 600 km²), kuria pakeltas vanduo paskirstomas laukams drėkinti, o jėgainės elektra aprūpinamas p.r. Azerbaidžanas drauge su Baku. Nuo 1946 M. apylinkėse vykdomi gausių archeologinių paminklų kasinėjimai.

Mingėla Vladas (g. 1905 X 19 Snovsko mst., Ukrainoje) žurnalistas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Radviliškio vidurinėje mloje, 1936 baigė švietimo m-jos bibliotekininkų kursus, 1939 įsigijęs brandos atestatą studijavo VDU ekonomiką ir Politinių ir socialinių mokslų inst. — administracijos mokslus. 1927–40 Karo technikos štabo bibliotekininkas ir vėliau bibliotekos vedėjas. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti 1923. 1924–25 iš Prancūzijos rašė reportažus Šiauliečiui ir Rytui, vėliau buvo nuolatiniu bendradarbiu Kario, Kardo, Trimito, Skautų Aido, N. Romuvos, XX Amžiaus, Lietuvos Aido ir kt. Daugiausia rašė mokslo populiarizacijos klausimais. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1945–47 Nürnbergo ir Ansbacho tremtinių stovyklose redagavo Tremtinių Balsą ir Žinių Biuletenį. 1947 atvyko į JAV, kur bendradarbiauja Drauge, Dirvoje, Darbininke, Vienybėje, Karyje, Naujienose ir kt. 1947 Filadelfijoje buvo vienas iš steigėjų Liet. tremtinių d-jos ir rūpinosi naujųjų ateivių globa. Nuo 1951 reiškiasi Detroito liet. vi-

suomeninėj veikloj. Paruošė spaudai kun. A. Miluko monografiją. *B. Vsl.*

Minghetti Marco (1818–1886) italų politikas ir ekonomistas. 1852 susipažino su C. B. Cavour (žr.) ir buvo jo artimu bendradarbiu. M. daug keliavo ir gerai pažino to meto Europą ir kitus kraštus. 1859 užsienio reikalų m-jos generalinis sekr., 1860 vidaus reikalų ministras Cavour kabinete, 1863–64 ir 1873–76 ministrų tarybos pirm. Iš jo mokslo darbų pažymėtina Dell' economia publica 1859. Taip pat rašė istorijos, meno ir literatūros temomis.

Mingilas Balys (g. 1894 VIII 29 Kurtuvėnuose, Šiaulių aps. — 1958 IV 24 Worcesteryje, Mass., JAV) visuomenės veikėjas. Pradžios mokslą išėjo Kurtuvėnuose. 1912 atvyko į JAV, lankė paišybos kursus, gyveno Waterburyje, Conn., Baltimorėje, Md., Worcesteryje, Mass. Vaidino Varpo d-joje Šiauliuose ir Aušrelės d-joje Worcesteryje. Jis buvo vienas iš steigėjų Aušrelės dramos d-jos Worcesteryje ir kelerius metus jos pirm. 1923–26 bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų slapyvardžiu B. Kadugaitis. Išsp. dramą Gyvenimo verpete. Rankraštyje yra likusios šios dramos: Už tėvynę, Kas kaltas?, Čigonai girių valdovai, Sapnas, Dvikojis katinas, Naminė audra ir kt.

J. O. Širvydas. Biografijos bruožai 1941, 429.

Minginaitė (rašėsi Mary v. Mingin) Marija (1893 I 8 Pavlovske — 1943 I 19 Helsinkyje) dailininkė. Tėvas Juozas Minginas (1854–1930) rusų kariuomenės gen. ltn., kildino save iš liet. bajorų. Šeima po 1917 revoliucijos apsigyveno Suomijoje. M. mokėsi Varšuvos gimn., tapybą studijavo 1917–19 Hälsingborge (P. Švedijoje), 1920–21 Athenaeume Helsinkyje, 1922–23 Drezdeno meno akad. ir 1926 Paryžiuje. Priklausė Liet. dailininkų s-gai Kaune. Pirmą savo paveikslų parodą surengė 1921 Viipuryje. Be to, dalyvavo šiose parodose: Amerikiečių moterų klubo parodoje Paryžiuje, 1929, 1933 ir 1936 suomių dailininkų parodoje Helsinkyje ir 1936 liet. dailininkų parodoje Vytauto D. kultūros muziejuje (čia buvo išstačiusi 6 paveikslus). Be to, 1937 II–III Helsinkyje buvo surengta M. ir R. Kalpoko paveikslų paroda, kurioje pritaikomosios dailės eksponatus buvo išstačiusi ir Marginių b-vė. M. labiausiai tapė portretus ir natiurmortus. *A.Grt.*

M. Minginaitė Autoportretas

Mingo dinastija žr. Mino dinastija.

Mingrelija, sen. Kolchidė (žr.), buv. nepriklausoma feodalinė valstybė Kaukaze, prie Juodosios jūros. Ligi 1414 ji buvo Gruzijos vasalas, vėliau ligi 1803 nepriklausoma kunigaikštija, bet Persijos arba Turkijos įtakoje. Rusija ją pradėjo kontroliuoti 1803, tačiau buvo palikusi plačią savivaldą. Po 1857 prasidėjusių sukilimų 1867 neteko autonomijos ir buvo inkorporuota į Kutaisi guberniją. Gyventojai mingreliai (apie 284.000) yra gimininga gruzinams (žr. Kaukazas, Kaukazo kalbos).

Minia fiziškai suartėjusių žmonių telkinys, labiausiai trumpalaikė grupė. M. sąvoka ne tik kasdieninėje kalboje, bet dažnai ir mokslinėje terminijoje suplakama su sambūriu ar mase (žr.). Tačiau tai yra skirtingos, nors ir susikryžiuojančios sąvokos. Yra m., kuriose nesireiškia masė, bet bendruomenė ar net bendravimas, yra sambūrių, kurie nėra nei m., nei masės; kaip ir masė savo ruožtu nebūtinai visuomet turi reikštis sambūryje, nes ji gali būti ir išsisklaidyme. M., kaip tikra visuomeninė grupė (makrosocialinis reiškinys), nuo masės skiriasi tuo, kad masė nėra nei grupė, nei grupės ypatybė, bet visuomenumo lytis, apreiškianti tam tikrą sutelktinės sąmonės laipsnį (mikrosocialinis reiškinys), o sambūris (platesnio pobūdžio

sąvoka), kurio vieną rūšį sudaro m., nevisuomet reiškia realią grupę. Pvz. išėjusių gatvėn pasivaikščioti sambūris dar nesudaro tikros grupės. Tik panikai ištikus, džiaugsmo ar protesto bangai prasiveržus, toks sambūris gatvėje gali sudaryti laikinę grupę-m. Kaip kiekvienoje grupėje, taip ir m., sutelktinės sąmonės laipsnis gali pakilti iki bendravimo. Pvz. stebinčiųjų nelaimę minioje gali pasireikšti bendravimas, atliekant gelbėjimo darbus; arba bendruomenė, kuri griebiasi atsargumo bei apsaugos priemonių; pagaliau masė, rodanti sumišimą, paniką, kantrybę, pasitikėjimą ir t.t. Neskirdami mikrosociologinių reiškinių nuo makrosociologinių, kai kurie autoriai (Le Bon, Sighele ir kt.) minioje įžiūri daugiausia neigiamą susijaudinimą ir vertina su vienoda panieka kaip masę. Priskiriamos miniai ypatybės (egzaltuotumas, frenetiškumas, ekstatiškumas) kaip tik, atrodo, jas verčia išvystyti bendravimą, nes bendrauti galima ne tik pyktyje, nepakantume, neapykantoje, bet taipgi užuojautoje, kilniadvasiškume, meilėje. Pastarieji bruožai būdingi pvz. pamintoms teisėms ginti sukilusiai miniai, religinio nusiteikimo miniai ir pn. Todėl apskritai netikslu kalbėti apie m. peikiamąja prasme.

G. Tarde, L'Opinion et la Foule 1901; *G. Gurvitch,* La Vocation actuelle de la Sociologie I. Vers la Sociologie différentielle ²1957; *A. Cuvillier,* Manuel de Sociologie I–II, 1950. *K.J.Čg.*

Miniatiūra (it. miniatura iš lot. minius ‚raudoni dažai') 1. pieštas ar tapytas paveikslas senojoje ranka rašytoje knygoje. Nors ‚miniatorius' reiškė knygos teksto raštininką, iliuminatoriumi (žr.) buvo jos iliustratorius, o rankraštinės knygos iliustracija — iliuminacijomis, vis dėlto šitas iliustracijas vėliau imta vadinti m., jų tapymą — m. tapyba. Rankraštinės knygos iliustracijos, arba m. istorija plačiau aptarta straipsnyje ‚Iliustracija' (žr. LE VIII, 410–414, su pav. ir bibliografija).

2. Kadangi m. buvo nedidelio formato, vėliau m. imta vadinti ne tik knygose, bet ir šiaip mažo formato tapybos darbus, ypatingai mažus portretus. M. portreto tapyba atsirado XV a. Prancūzijoje, bet didesnės reikšmės m. įgijo renesanse XVI a., kada net Holbeinas Jaun. (žr.) dirbo m. portretų. XVII a. pirmavo Prancūzija su meistru Jean Petitot. XVIII a. m. portretų tapyba visuose Europos kraštuose turėjo daug gana gerų specialistų. M. buvo tapomos ant dramblio kaulo ar metalo plokštelės nešioti medalione, ant laikrodžio dangtelio ar kitokių dėžučių emalės technika arba kaip atskiri nedideli nešiojami paveikslai. M. tapyba, turėdama ribotą tikslą užfiksuoti brangaus asmens veido bruožus, buvo daugiau pritaikomo pobūdžio, ir jų meistrai XVIII–XIX a. retais atvejais pakilo aukščiau amatininko lygio. XIX a. viduryje atsiradus portretinei fotografijai, m. tapyba beveik išnyko. Šiandien m. portretai didesnės reikšmės turi meno senienų prekyboje (m. rinkėjai).

L. Grünstein und J. de Bourgoing, Die Bildnisminiatur und ihre Meister I–IV, 1925.

Minigaudas Žemaičių bajoras iš Viduklės, 1406 siųstas įkaitu pas kryžiuočius į Osterodę pakeisti jau ten buvusį ankstyvesnį įkaitą Jovirdą (žr.).

Codex epist. Vitoldi 1882.

Minija (vietomis žemaičiai ją vadina M i n ė j a, o Klaipėdos krašte M i n ė) upė Telšių, Kretingos, Klaipėdos ir Šilutės aps., 198,5 km, su aukštupiais 207,1 km ilgio. M. prasideda Mavos vardu iš Sydeklio ežerėlio Žarėnų vls., Telšių aps., Žąsūgalos kalno papėdėje, 3 km nuo Virvyčios (Ventos), kerta Telšių–Varnių vieškelį, teka per Ilgio, Pluotinalio ir Didovo ež.; tarp ežerų ji turi Kliurkio vardą. Prieš Didovą prie jos prisijungia iš kair. šono upelis, kuris teka pro Kliokio ir Saloto ež. Ištekėjusi iš Didovo ež. upė jau vad. Minija. Ji teka bendra v. kryptimi pro Žarėnų mstl. ir Medingėnų bžk., toliau krypsta į š.v.; 7 km prieš Kartenos mstl. M. patenka į seną ledyno išplautą slėnį, kuriuo iš š. teka Salantas, ir staiga keičia kryptį į p., vingiuodama gilaus slėnio dugnu. Žemiau Gargždų mstl. upė palieka Žemaičių kalvas ir išeina į Pamario lygumą, teka pro Dovilų, Dituvos ir Priekulės mstl., žemiau Minės k. dalijasi į 3 šakas: deš. Upaitė įteka į Kniaupą, Kuršių Marių įlanką ties Ventės Ragu; Upės Uosto ir Krūmų Uosto šakos jungiasi su Atmata, apie 2 km nuo jos žiočių į Kuršių Mares, ties Uostadvario švyturiu. 0,8 km nuo žiočių nuo M. atsišakoja į kairę Takas, dirbtinis perkasas, kuriuo laivai plaukia iš Atmatos į M. ir toliau Karaliaus Vilhelmo perkasu į Klaipėdos uostą; tas perkasas atsiskiria nuo M. 18,5 km nuo jos žiočių, į dešinę. Ties Lankupiais čia pastatytas vienintelis Lietuvoje šliuzas laivams.

M. intakai: kair. Skarutė, Pala, Lukna, Vieštovė, Knitis, Alantas, Katupis, Kartenalė, Žvelsa, Gerdauja, Skinija, Kisupė, Rokė, Agluona, Veiviržas, Tenenys; deš. Šalt-

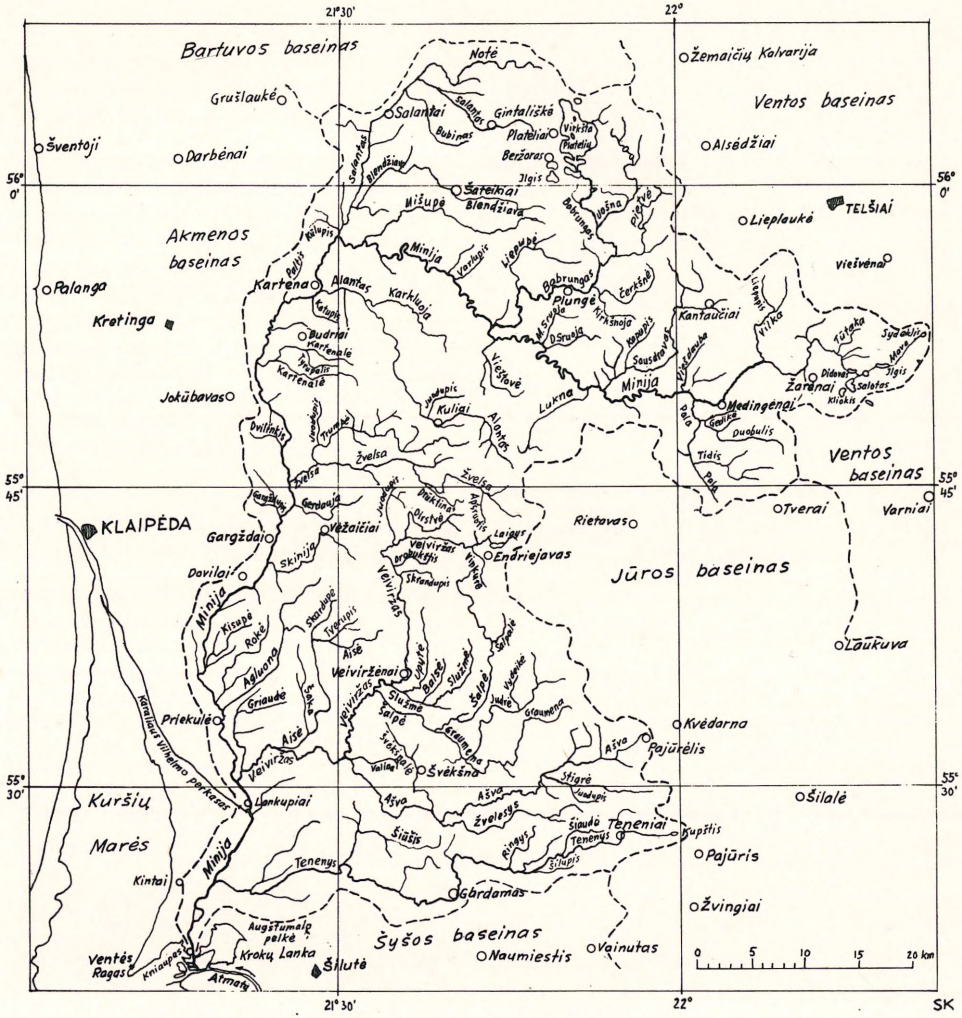

Minijos baseinas

upis, Tūtaka, Vilka, Viešdauba, Sausdravas, D. Sruoja, M. Sruoja, Babrungas, Varlupis, Mišupė, Salantas, Paltis, Dvilinkis, Gargždupis. M. krinta nuo Didovo ež. 158,8 m 198,5 km ilgyje, vid. 80 cm/km. Jos išilginis profilis yra gana normaliai išsiplėtojęs, išskyrus vieną tarpą prieš susitikimą su senuoju slėniu: čia, matyti, upę buvo užtvėręs paskutinysis ledynas, ir ji dar nebaigė graužti sau tinkamą vagą per morenines sąnašas. Čia, žemiau Liepgirių, vad. Dyburių kilpoje, 5 km ilgio, M. krinta 15 m: tai ištisas akmeninių rėvų ruožas, didelė kliūtis ne tik sieliams, bet ir baidarėms. Aukštutinis M. tarpas, 58,5 km, tarp Didovo ir Nausėdų, turi kritimą 95,5 m, vid. 163 cm/km, sekantis, 47,1 km tarpas nuo Nausėdo ligi Kartenos, įskaitant ir Dyburių kilpą, turi 43,5 m kritimą arba 92,4 cm/km; toliau nuolydis mažėja: 20,0 km ruože tarp Kartenos ir Skinijos upė krinta 15,5 m arba 39,7 cm/km, o žemupyje, žemiau Skinijos, tebėra 4,3 m kritimo 53,8 km ilgyje, arba tik 8,0 cm/km. To kritimo tik mažą dalį naudoja 19 vandens malūnų (Karštenių, Prancky, Karališkės, Pli-

kių, Keturakių, Medingėnų, Užpalės, Paminėjų, Vainaičių, Nausodžio, Vieštovėnų, Pakutuvėnų, Narvaišių, Liepgirių, Derkinčių, Sauserių, Sakuočių, Rubulių ir Pikteikių) ir 1 hidroelektrinė (Plungės ‚Kultūros' b-vės Stonaičiuose). M. baseino plotas lygus 2956 km².

MINIJOS BASEINO PLOTO AUGIMAS (km²):

Intakas	km nuo žiočių	ligi intako	intakas	su intaku	tarp intakų
Pala	173,2	168	95	264	64
Sausdravas	158,0	328	91	420	126
Babrungas	132,2	546	267	813	69
Mišupė	105,2	882	48	930	9
Salantas	100,1	939	275	1214	16
Alantas	92,8	1230	139	1369	139
Žvelsa	64,4	1508	141	1649	181
Agluona	34,0	1830	46	1876	40
Veiviržas	23,0	1916	681	2597	92
Tenenys	10,2	2689	246	2935	21
žiotys	0,0	2956			

Hidrologinis režimas. Vandens matavimo stotys M. veikė: 1. Liepgiriuose, 116,0 km nuo žiočių, nuo 1932; 2. Kartenoje, 92,9 km, nuo 1924: vid. horizontas 52 cm, mkm. 472 cm (1926 I), mnm. –20 cm (1930 VII); 3. Lankupių, aukščiau šliuzo, 20,0 km, nuo 1871; 4. Sakuočiuose, 13,5 km, nuo 1881; 5. Minėje, 1,8 km nuo žiočių, nuo 1827: vid. horizontas 93 cm, mkm. 251 cm (1855 IV), mnm. 2 cm (1882 X). Ties Kartena išmatuoti 38 debitai, paruošta debito kreivė ir išskaičiuotas nuotakis 1925–42. Baseino plotas ligi Kartenos sudaro 1230 km² arba 41,7% viso baseino. Vid. atskirų mėnesių vandens debitai, m³/sek.: XI 23,6, XII 14,2, I 14,2, II 13,7, III 20,8, IV 30,9, V 10,9, VI 6,6, VII 6,1, VIII 6,3, IX 12,6, X 21,4. M. būdingi aukšti rudens potvyniai, kurie dažnai pralenkia pavasarinius. Vid. debitas 15,2 m³/sek., mkm. 242 (1926 I), mnm. 1,2 (1935, 1940). Vid. hidromodulis 12,3 l/sek. km² atitinka nuotakio aukštį 389 mm; jis sudaro 53,0% nuo metinio drėgmenų aukščio 734 mm pagal 6 artimų meteorologinių stočių duomenis. M. baseine yra Mikužių stotis, kurioje daugiausia prilyja, vid. 840 mm per metus. Savo pobūdžiu M. prilygsta kitai gretimai Žemaičių upei — Jūrai: abi gauna daug kritulių nuo Žemaičių kalvų ir pralenkia savo vandeningumu visas kitas Lietuvos upes. Vandens debitas, vid., m³/sek., tokiu būdu auga išilgai M. tekmės: ligi Palos 2,0, žemiau 3,1, ligi Sausdravo 4,0, žemiau 5,1, ligi Babrungo 6,7, žemiau 10,1, ligi Mišupės 11,0, žemiau 11,6, ligi Salanto 12,0, žemiau 15,0, ligi Alanto 15,2, žemiau 17,0, ligi Žvelsos 18,6, žemiau 20,5, ligi Agluonos 22,8, žemiau 23,4, ligi Veiviržo 24,0, žemiau 33,0, ligi Tenenio 34,3, žemiau 37,8, ligi žiočių turėtų būti 38,0 m³/sek., bet 5–10 m³/sek. nuteka Karaliaus Vilhelmo perkasu ir naudojama šliuzui pripildyti, kai vanduo aukštesnis.

M. užšąla, vid., XII 19, laužo ledus III 19, laisva nuo ledo 273 d. per metus.

Lietuvos Energijos komitetas išskaičiavo teorinį M. vandens galingumą: 4504 kW su 6 mėn. garantija ir 2373 kW su 9 mėn. garantija. Tinkamiausias energijai naudoti ruožas — vidurupis aukščiau Salanto žiočių, ypatingai Dyburių kilpa. Susisiekimo m-ja 1937 atliko 18,5 km ruože topografinius ir geologinius tyrimus. Inž. J. Daniliauskas paruošė planą pastatyti dvi jėgaines: 1. Sakuočių, 1 km aukščiau Salanto žiočių, su patvanka 13,3 m, 1600 kW galingumo, ir 2. Pecelių, 8,5 km aukščiau, su 15,0 m patvanka, 2200 kW galingumo. Jėgainės buvo numatytos pastatyti 1942–45 ir aprūpinti elektra Žemaičių rajoną. 1943 J. Daniliauskas planavo ‚Lino' b-vei mažą jėgainę žemiau Salanto žiočių, 300 kW galingumo.

M. tik sąlyginai laikoma deš. Nemuno intaku. Tačiau ji sudaro svarbią grandį vandens kelio iš Nemuno į Klaipėdą. M. tinka laivininkystei ligi Dovilų: žemupys reguliuotas, ištiesinti vingiai, sutvirtinti krantai. Krantuose padaryti apsaugos pylimai laukams ir pievoms nuo aukšto vandens apginti, ne tiek iš M., kiek iš Kuršių Marių. Laivams praleisti M. žemupio tiltai turi atidaromąsias angas, išskyrus Jacišiš-

Minijos slėnis aukščiau Liepgirių
(foto S. Kolupailos)

Tiltas per Minią
(foto S. Kolupailos)

kių tiltą Kintų–Šilutės plentui, kuris potvynio metu sulaiko garlaivių judėjimą. Oficialiai M. laikoma plukdoma upe nuo Žarėnų. Vidurupis nuo Babrungo žiočių naudojamas palaidam plukdymui, nuo Salanto žiočių gali plaukti nedideli sieliai. Per M. pastatyti 2 glžk. tiltai, ties Priekule ir ties Dovilais, 5 tiltai plentams ir keliolika vieškeliams. Žemupio 5 vietose veikia keltai.

M. krantai ir jos gilus slėnis su dailiai apaugusiais šlaitais pasižymi ypatingu grožiu. Tai įdomiausia Žemaičių krašto upė.

1328 M. minima ištekanti iš Puotinio ež. prie Žarėnų (‚effluit ipsa Menia de lacu Hasenplute' — F. G. von Bunge, Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch 1853, 228).

S. Kolupaila, Minijos nuotakis ties Kartena (Kosmos 1–3, 1939); (") Minijos nuotakis 1925–1938 metais (Energijos Komiteto Darbai 3, 1939); (") Baidarėmis per Minijos rėvas (Iliustruotas židinio priedas 10, 1937); (") Per Žemaičių Šveicariją (XX Amžius 156–159, 1937); (") Mūsų vandens keliai ²1938; (") Preliminarinis Lietuvos vandens jėgų kadastras (Energijos Komiteto Darbai 3, 1939); Vandens Jėgos Komisija, Minijos tyrinėjimai (Energijos Komiteto Darbai 2, 1938); *J. Daniliauskas,* M. rajono elektrifikacijoje (Technika 1, 1944, neišėjo; mimeografuota Augsburge 1948, 26 psl.). *S.K.*

Minimalinis (iš lot. minimus ‚mažiausias') mažiausias, minimalus.

Minimantas (šaltiniuose rašomas Minimund, Munimunt) Žemaičių bajoras, gyvenęs XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje. 1413 dalyvavo delegacijoje Trakuose, kur buvo svarstoma Žemaičių ir kryžiuočių sienų klausimas. Horodlėje M. susigiminiavo su lenkų didikais, gaudamas jų herbą ‚Kolda'. XV a. šaltiniuose užtinkama ir daugiau žemaičių su M. vardu, pvz. Minimantas Klausgailos sūnus, Kybartas Minimantavičius, tačiau nežinia, ar jie priklausė tai pačiai M. giminei.

Wł. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich (Rocznik Tow. Heraldycznego w Lwowie VIII, 1926–27, 143).

Minimetras (iš lot. minimus ‚mažiausias' ir gr. metreo ‚matuoju') jautrus matavimo prietaisas nustatyti minimaliems matuojamojo dydžio nukrypimams nuo duotojo.

Minimumas (iš lot. minimus ‚mažiausias') 1. minimalus, mažiausias dydis, kiekis, žemiausia ko nors riba, pvz. egzaminų m., egzistencinis m. ir t.t.; 2. matematikoje — mažiausia kintamos tiekybės reikšmė; priešybė — maksimumas (žr.).

Minininkas 1. minų dėjimo ar ėmimo (pašalinimo) specialistas, minuotojas; 2. karo laivas, pritaikytas atakuoti minomis. Žr. Karo laivynas, Mina.

Minionas (prc. mignon ‚mažytis') smulkus spaustuvinis šriftas, vidurinis tarp petito ir nonparelio, kurio dydis lygus 7 punktams.

Miniotas Vladislovas (1837–?) kunigas, 1863 sukilimo dalyvis. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją Varniuose, 1861 įšv. kunigu ir paskirtas vikaru į Šates. 1863 įsijungė į sukilimą, palaikė ryšius su Kazimiero Railos sukilėlių būriu. 1863 V 16 rusų suimtas, nuo 1863 VI 30 kalėjo Vilniaus citadelėje, 1866 XI 19 paleistas.

Minis (lot. minium), arba raudonasis švinas (Pb_3O_4), yra švino ortoplumbatas [$Pb_2(PbO_4)$]. M. gaunamas susmulkintą švino monoksidą kaitinant oro aplinkoje 500°C temperatūroje: $3PbO \cdot \frac{1}{2}O_2 \rightarrow Pb_3O_4$. Kaitinamas patamsėja, bet atšalus gaunamas ryškiai raudonų miltelių pavidalo. Temperatūroje 550°C su viršum pradeda skaldytis, išskirdamas deguonį. Mišinyje su sėmenų aliejumi, žinomas švino suriko vardu, plačiai vartojamas dažymui geležinių konstrukcijų apsaugoti nuo rūdijimo. M. dar vartojamas kai kurių rūšių stiklo ir cemento gamyboje. *E.Bnk.*

Ministeriālai (iš vid. lot. ministeriales ‚tarnai') viduramžių V. Europos valstybėse karalių ir stambiųjų didikų tarnai bei pareigūnai, pradžioje imti iš aukštesnių nelaisvųjų sluoksnių. M. ėjo žemesnes tarnybines pareigas valdovų rūmuose ir jų domėnuose. Jie gaudavo už tarnybas lenus (žr.), kurie su feodalizmo stiprėjimu (maždaug nuo II a.) ėmė virsti paveldimais. Tuo būdu m. galėjo ilgainiui prilygti žemesniems bajorams-riteriams. Prie

pastarųjų jie artėjo ir tapę raitaisiais tarnautojais, įpareigoti eiti karinę tarnybą. M. maždaug nuo XII a. virto atskiru žemesniu diduomenės luomu, prie kurių prisidėjo ir iš nusigyvenusių bajorų tarpo kilę nariai. Tad iš m., pradžioje nelaisvųjų, eilėje valstybių, ypač Vokietijoje, išsivystė paprastų bajorų sluoksniai. *J.J.*

Ministerija (iš lot. ministerium ‚tarnavimas, tarnyba') įstaiga, aptarnaujanti ministro administruojamosios valstybės valdymo srities reikalus, atseit — ministro tarnybinis aparatas, kurio pagalba jis valdo pavestą jam valstybės reikalų sritį. Šitie ministro vadybos reikalai pagal jų pobūdį suskirstomi rūšimis ir kiekviena rūšis pavedama tam tikram to aparato daliniui — valdybai, departamentui, skyriui. Šalia to gali būti sudaromos tam tikriems reikalams svarstyti ar atlikti komisijos.

Lietuvos 1922 ir 1928 konstitucijose nėra nuostatų, skirtų ministerijoms. Jos minimos tik 1938 konstitucijos 123 str., kur sakoma, kad ‚valstybės valdymo sritims tvarkyti yra ministerijos', kad ‚ministerijų darbui vietose Valstybės teritorija skaidoma administraciniais teritoriniais padaliniais' ir kad ‚ministerijų santvarka nustatoma įstatymu'. M. santvarkos įstatymas nebuvo išleistas, bet jo projektas buvo pradėtas ruošti. Jį ruošė Valstybės Tarybos komisija, bet jos darbas, rusams Lietuvą okupavus, turėjo būti nutrauktas. Nesant tam tikro įstatymo, kiekvienos m. santvarka nusistatė iš jos darbo praktikos bei jos etatų įstatymų. *B.Msl.*

Nepriklausomoje Lietuvoje prieš Sovietų Sąjungos okupaciją 1940 yra buvusios šios ministerijos:

1. F i n a n s ų m i n i s t e r i j a Lietuvos kūrimosi pradžioje darbą pradėjo Kaune, Donelaičio ir Maironio g. kampe esančiuose rūmuose. F.m. centras čia liko visą nepriklausomybės laiką. Darbui plečiantis, kai kurios įstaigos įsikūrė kitose miesto dalyse. Pradžioje tarnautojams už darbą mokėta natūra, JAV kariuomenės gėrybių likučiais. Tik vėliau algos imta mokėti ir pinigais. Iždas sustiprėjo gavus paskolą iš Vokietijos. Tačiau tvirčiau atsistota ant savų kojų tik įvedus lito valiutą 1922 rudenį. Pradžioje f.m. ir prekybos ir pramonės m. buvo atskiros m. 1919 XII 2 įstatymu abi sujungtos į vieną — finansų ir prekybos ir pramonės m., kuri vėliau pavadinta tik f.m. Jos konstrukcija galutinai susiformavo 1924 ir su papildymais bei pataisymais išsilaikė iki 1940.

F.m. darbo sritis — Lietuvos ūkis, išskiriant žemės ir miškų ūkį. Išlaidos sukosi apie 10% visų valstybės išlaidų. Tarnautojų samdė iki 1500 asmenų; tai sudarė apie 5% visų valstybės tarnautojų. Maždaug ⅓ jų dirbo centre, $^2/_3$ — vietos įstaigose. F.m. vadovavo ministras ir viceministras; 1939 dėl darbo gausumo įvestas antras viceministro etatas. Departamentams vadovavo direktoriai. Be to, veikė eilė savarankiškų įstaigų, kurioms vadovavo valdytojai, direktoriai. Kai kurie jų turėjo pavaduotojus. F.m. pagalbininkas ir valstybės iždo kasininkas buvo Lietuvos bankas (žr.). Nuosavų kasų valstybės iždas neturėjo. Tą darbą Lietuvos bankas atliko nemokamai už suteiktą jam notų emisijos teisę. Visos f.m. įstaigos buvo tvarkomos etatais, įstatymais, taisyklėmis, ministro įsakymais. Jas galima skirstyti į dvi grupes: 1. f.m. įstaigos, kurios visomis savo pajamomis ir išlaidomis dalyvavo valstybės biudžete, ir 2. įstaigos, kurios vertėsi operacinėmis sąmatomis duotų joms kapitalų ribose ir valstybės biudžete tepasirodydavo tik savo pelno arba nuostolio likučiais. Pirmajai grupei priklausė šios įstaigos:

K a n c e l i a r i j a rūpinosi bendraisiais reikalais ir raštais, tvarkė etatus ir asmens bylas.

F i n a n s ų d e p a r t a m e n t a s sudarė valstybės biudžetą ir prižiūrėjo jo vykdymą, tvarkė iždo buhalteriją. Paskolų skyrius tvarkė visas vidaus ir užsienio paskolas bei valstybės iždo investacijas. Valstybės iždas turėjo pirkęs iš apie 20 akc. b-vių akcijų už per 100 mil. lt. Lietuvos banko, Žemės banko, Maisto ir kitų stambių b-vių iždas turėjo daugumą akcijų, tuo pačiu valstybė jas prižiūrėjo ir tvarkė. Dpt. tvarkė stipendijų grąžinimo bylas, administravo pensijų ir pašalpų fondą, kalė metalines monetas, tvarkė po 1929 liūčių Š. Lietuvoje įsikūrusį nederliaus paskolų skyrių. 1927 f.m. perėmė iš susisiekimo m. Šventosios žvejų uosto tvarkymą. Uostas ir mstl. buvo naujai išplanuoti, pertvarkyta jūros žvejyba, investuojant 7 mil. lt. Netekus Klaipėdos uosto, 1939 Šventosios uostas pradėtas pertvarkyti, žymiai jį padidinant, pritaikant jūrinei laivininkystei ir pravedant glžk. liniją. Iki 1934 dpt. leido informacinius biuletenius vokiečių ir

prancūzų kalbomis: Wirtschaftliche Information ir L'Information Economique, dėjo straipsnius ūkio klausimais užsienio žurnaluose: The Economist (Londone) ir Weltwirtschafts-Archiv (Hamburge). Vėliau tą darbą atliko Centrinio Statistikos Biuro ir Lietuvos Banko biuleteniai ir užsienio reikalų m. Prie dpt. veikė biudžeto komisija. Jos darbas — valstybės biudžeto projekto sudarymas. Komisijos pirm. buvo finansų dpt. dir., nariais — Valstybės kontrolės dir. ir pagal svarstomą klausimą suinteresuotos m. atstovas. Ilgalaikiu finansų dpt. dir. buvo M. Lipčius.

Mokesčių departamentas savo žinioje turėjo visus tiesioginius ir netiesioginius mokesčius, išskiriant muitus. Tiesioginiais mokesčiais apdėjimas ir išieškojimas: žemės, nekilnojamo turto, verslo pagrindinis arba patentinis, verslo pelno apyskaitinių ir neapyskaitinių įmonių, kapitalo, darbo pajamų, žyminio, palaikų ir teismo. Netiesioginių mokesčių — akcizų tvarkymas: gėrimų, tabako, degtukų, arbatos, cukraus, mielių, acto, kvepalų, galeno preparatų. Dpt. vykdė visų valstybės ženklų gaminimo kontrolę ir administravo valstybės monopolius: spirito ir degtinės. Žalią spiritą gamino privatinės spirito varyklos, kurį perduodavo mokesčių dpt. spirito rektifikacijos įmonei Kaune. Dpt. turėjo 4 pilstytuves (Kaune, Panevėžy, Telšiuose ir Vilkavišky) ir 4 urmo prekybos sandėlius, iš kurių spiritas ir degtinė buvo pardavinėjama vartotojams per smulkias parduotuves. Nuo 1936 IV įvesta privalomas spirito maišymas prie benzino, vad. motorinu. Spirito dehidraciją pagal sutartį atliko privati įmonė. Mokesčių reikalams veikė 28 vietos mokesčių inspekcijos, vadovaujamos inspektorių. Prie dpt. veikė vyr. mokesčių inspekcija, darbo pajamų mokesčio vyr. komisija ir dvigubam mokesčiais apdėjimui išvengti komisija. Ši pastaroji prižiūrėjo įstatymo vykdymą tarp Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos Krašto. Nuo 1924 mokesčių dpt. dir. buvo M. Bliūdžius.

Prekybos departamentas tvarkė prekybą, pramonę, muitus ir muitines. Prekybos srityje — vidaus ir užsienio prekybos priežiūra ir kontrolė. Užsienio prekybos komisija prižiūrėjo užsienio prekybos balanso reikalus, vėliau jai buvo pavesta išdavinėti eksporto ir importo leidimus, todėl ją vad. dar licencijų komisija. Pramonės srityje tvarkė patentus ir davė leidimus naujoms įmonėms steigti bei senas pertvarkyti. Pramonės įmonių techniškiems įrengimams prižiūrėti veikė vyr. technikos inspektorius ir vietos inspektoriai. Jų darbas — apsaugoti pramonės darbininkų ir apylinkės gyv. sveikatą ir gyvybę. Muitų tarifams pritaikyti, tarifo nomenklatūrai tvarkyti ir muito tarifo pakeitimų projektams ruošti veikė muito tarifo komisija. Ūkio skyrius rūpinosi muitinių pastatais ir prekių sandėliais. Svarbiausios muitinės buvo: Klaipėdos uosto ir glžk. st., Virbalio, Kauno ir Joniškio. Kitos muitinės: Nidos, Rusnės, Šilininkų, Pagėgių, Panemunės, Viešvilės, Smalininkų, Naumiesčio, Zarasų, Obelių, Suvainiškio, Germaniškio, Žagarės, Lūšės ir Skuodo. Netekus Klaipėdos Krašto, 1938 įsteigta nauja muitinė Kretingoje ir jos tąsa laisvoje Klaipėdos zonoje, taip pat muitinė Šiauliuose. Atgavus Vilniaus sritį, įst. muitinės Vilniuje ir Turmantė. Daugelyje vietų veikė tik pereinamieji punktai.

1939 galutinai suplanuotas ir pradėtas vykdyti prekybos dpt. pertvarkymas. Vietoje prekybos dpt. turėjo susiformuoti 3 nauji dpt.: 1. prekybos dpt.: prekyba ir valiutų reikalai; 2. pramonės dpt., į kurį turėjo įsijungti kainų tvarkytojo įstaiga; 3. netiesioginių mokesčių dpt., turėjęs apimti muitus, akcizus ir kitus netiesioginius mokesčius. Planas pradėtas realizuoti 1940 vasarą, bet dėl okupacijos nebegalėjo būti užbaigtas.

Centrinis statistikos biuras, įst. 1921 V 20, tvarkė Lietuvos statistiką. Jis rinko, tikrino ir apdirbo įstatymų ir vyriausybės reikalaujamus statistikos duomenis, darė visuotinius gyventojų, žemės ūkio ir kitus surašymus, vienodino visos valstybės viešosios teisės įstaigų dirbamą statistikos darbą ir suvedė jų duomenis; skelbė valstybės statistikos duomenis mėnesiniuose Statistikos biuleteniuose, Statistikos metraščiuose ir kituose statistikos leidiniuose. Svarbesnieji bei informaciniai leidiniai, greta lietuvių k., buvo leidžiami dar vokiečių, prancūzų ir anglų k. Biuras bendradarbiavo su kitų valstybių ir su tarptautinėmis statistikos institucijomis. Statistikos reikalams tvarkyti 1930 išleistas Lietuvos Valstybės Statistikos įstatymas. Prie biuro veikė statistikos taryba, kuri svarstė statistikos pakeitimų bei naujos statistikos klausimus. Biuras turėjo ko-

respondentus įvairiose Lietuvos vietose kainų, pasėlių, finansų, gaisrų ir kitoms statistikoms. Klaipėdos Krašte veikė skyrius — Klaipėdos Krašto Statistikos Biuras. Centrinio Statistikos Biuro dir. buvo dr. D. Micuta.

Viešojo Atsiskaitymo Įstaigų ir Įmonių inspekcija (iki 1932 Kredito inspekcija) revizavo ir instruktavo visas kredito, draudimo, biržų, prekybos, pramonės ir kt. įstaigas bei įmones, kurios bendrais įstatymais arba jų įstatais privalėjo viešai atsiskaityti. Išimtis: Lietuvos bankas ir Žemės bankas. Revizuojamos institucijos turėjo teikti reikalingą informaciją ir pagalbą. Dėl rastų nusikaltimų inspekcija galėjo daryti kvotas. Daugumas tarnautojų vadinosi revizoriais bei inspektoriais. Už darbą revizuojamos įstaigos mokėjo mokestį: kooperatyvai 25 ir akc. b-vės 50 lt. už kiekvieno revizoriaus darbo dieną. Inspekcija leido stambų neperiodinį leidinį Lietuvos kooperaciją, kur duota daug statistinės ir kitokios medžiagos apie Lietuvos kooperatyvus. Inspekcija vedė revizuotinų įstaigų registrą. Inspekcijos ekspertu ir darbo tvarkytoju buvo vyr. inspektorius M. Ragevičius.

Matų, Saikų, Svarstyklių ir Prabavimo rūmai tikrino centre ir kitose vietose svarstykles, visų rūšių matus ir matavimo priėtaisus: elektros, temperatūros, vandens, garo, jėgos ir t.t. Prabavimo skyrius tyrė ir žymėjo brangiuosius metalus, jų lydinius ir brangiųjų metalų dirbinius, prižiūrėjo šios rūšies dirbinių prekybą. Visi tikrinamieji daiktai, pagaminti krašte arba įvežti iš užsienio, prieš patekdami į rinką, pirma turėjo pereiti šios įstaigos kontrolę. Už darbą buvo imamas mokestis nustatyta taksa.

Kainų Tvarkytojas buvo savarankiška įstaiga finansų ministro priežiūroje, įst. 1935 įstatymu prekių ir patarnavimų kainoms bei standartams nustatyti ir prižiūrėti. Žr. Kainų tvarkymas.

Linų ir Pakulų Prekybos Kontrolė centre nustatinėjo linų, pakulų bei sėmenų rūšį, leido instrukcijas, davė leidimus šiems produktams supirkinėti bei eksportuoti. Faktiškai tebuvo tik eksporto kontrolė. Prekių paruošimą prižiūrėjo ir standartus tikrino ekspertai kontrolieriai vietoje. Vyr. linų ir pakulų eksporto kontrolierius dr. J. Urmanas buvo tiesioginėje finansų ministro žinioje.

Linai ir pakulos su sėmenimis sudarė stambią poziciją Lietuvos eksporte. Metinė eksporto vertė buvo pakilusi iki 25 mil. lt. Linų prekybą vedė apie 40 smulkių eksportininkų, kurie užsienyje tegaudavo žemas kainas. Norint pakelti Lietuvos linų markę užsienio rinkoje ir gauti aukštesnes kainas, 1934 XI 3 išleistas išvežamųjų linų ir pakulų prekybai tvarkyti įstatymas ir įstatymui vykdyti taisyklės. Kontrolei palengvinti visi eksportininkai sujungti į 3 stambius vienetus: Kooperatyvą ‚Liną', Akc. b-vę ‚Lietuvos Linų Eksportą' ir Akc. b-vę ‚Linų Pluoštą'. Šie junginiai kontroliavo 8 linų ir pakulų apdirbimo fabrikus ir 5 eksporto sandėlius. Smulkieji linų pirkliai galėjo ir toliau laikyti supirkimo punktus ir supirktą žaliavą turėjo pristatyti už nustatytą kainą į fabrikus arba eksporto sandėlius.

Žemiau suminėtos įstaigos priklausė antrajai grupei ir visos buvo finansų ministro priežiūroje:

Taupomosios Valstybės Kasos (žr.), įst. 1919, buvo bankinio pobūdžio institucija, kurios kapitalą sudarė indėliai, atsargos ir finansų ministro pavesti kapitalai ir įvairūs fondai. Kasų balansas jau buvo pakilęs iki 70 mil. lt.

Valstybės Draudimo Įstaiga (žr.), įst. 1921, draudė kilnojamą ir nekilnojamą turtą nuo ugnies ir gyvybę nuo įvairių nelaimingų atsitikimų. Įstaiga turėjo 1,8 mil. lt. pagrindinį kapitalą ir įvairių papildomų fondų.

Valstybės Loterija pradėjo veikti 1932, rengė loterijas, kurių pelnas buvo skiriamas Lietuvos Raudonajam Kryžiui, labdaros ir socialinės globos įstaigoms. Žr. Loterija.

Valiutų Komisija buvo lyg ir laikinė institucija, įst. Europoje veikusių ūkinių suvaržymų metu. Komisija, sudaryta iš pirmininko ir dviejų narių, dirbo tiesioginėje finansų ministro priežiūroj. Faktiškai jos darbą atliko Lietuvos banko direktoriai ir tarnautojai. Komisija prižiūrėjo užsienio valiutų rinkimą ir mokamųjų priemonių į užsienį išleidimą. Valiutinių operacijų vykdymui buvo reikalingas Valiutų Komisijos leidimas. Operacijų kontrolę vykdė Prekybos dpt. įstaigos — muitinės.

Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmai (žr.) buvo savarankiška įstaiga, kurios tikslas buvo kelti bei ugdyti prekybą, pramonę ir amatus ir jų reikalams atstovauti bei reikšti eksperto nuomonę valdžios įstaigoms.

Finansų ministrai: 1918–40: nuo 1918 XI 11 Martynas Yčas, 1919 IV 12 Jonas Vileišis, 1919 X 7 Ernestas Galvanauskas, 1922 II 2 Jonas Dobkevičius, 1923 II 23 Vytautas Petrulis, 1925 XI 29 Petras Karvelis, 1926 VI 7 Albinas Rimka, 1926 XII 19 Petras Karvelis, 1927 V 3 Juozas Tūbelis, 1938 III 24 Julius Indrišiūnas, 1939 III 23 Jonas Sutkus, 1939 XI 21 Ernestas Galvanauskas. *S.Stn.*

2. Krašto apsaugos ministerija įst. 1918 XI 11 Vilniuje. Pradžioje prie Valstybės tarybos buvo sudaryta slapta Krašto apsaugos komisija, kuriai pirmininkavo Valstybės tarybos narys St. Šilingas, štabo virš. buvo karininkas J. Kubilius, nariais gyd. V. Nagevičius, gyd. J. Alekna, S. Banaitis ir L. Gira. Komisijos pagrindinis uždavinys buvo suorganizuoti savanorių kariuomenę. Įsisteigus K.a.m., pradžioje neturėta atskirų skyrių, ir visus reikalus tvarkė štabo virš. su padėjėjais. Vėliau, dar Vilniuje, įst. karo žvalgybos skyrius, kuris rinko žinias apie vidaus bei išorinius priešus, ir intendantūra, kurios rūpesčiu buvo aprūpinti pirmuosius savanorius maistu, drabužiais ir ginklais. 1918 XII 31 m-jai persikėlus iš Vilniaus į Kauną, įsteigti operacijų, mobilizacijos, karo technikos, artilerijos ir spaudos-švietimo skyriai, sanitarijos, veterinarijos, karo butų ir kt. tarnybos. K.a.m. visą laiką buvo neatskiriamai susijusi su Kariuomenės štabu (žr.). Galutinė K.a.m. organizacija nusistovėjo nuo 1935 I 1, paskelbus Karo vadovybės įstatymą. Jis nustatė:

Respublikos ginkluotųjų pajėgų vyr. vadas yra Respublikos prezidentas, kuris 1. skelbia ginkluotų pajėgų mobilizaciją ir demobilizaciją; 2. įsako Kariuomenės vadui pradėti karo veiksmus, kai skelbiamas Lietuvai karas arba kai priešo jėgos veržiasi į Lietuvos teritoriją; 3. įsako Kariuomenės vadui sustabdyti karo veiksmus; 4. skiria ir atleidžia kariuomenės viršininkus pulko vado ir aukštesnių vadų teisėmis; 5. priima karininkus į karo tarnybą ir atleidžia iš jos; 6. tvirtina kariuomenės drausmės, administravimo ir ūkio statutus.

Valstybės gynimo taryba yra prie Respublikos prezidento. Jos sudėtis: Respublikos prezidentas, ministras pirm., krašto apsaugos, finansų, užsienio ir vidaus reikalų ministrai, Kariuomenės vadas ir kariuomenės tiekimo virš. Kiti ministrai dalyvauja tada, kai svarstomi jų valdymo sričių reikalai. Taryba svarsto valstybės gynimo reikalus. Jos darbo statutą ir nutarimus vykdymui tvirtina, posėdžius šaukia ir jiems pirmininkauja Respublikos prezidentas.

Krašto apsaugos ministras yra visos kariuomenės viršininkas. Jį pavaduoja ministras pirm. arba šio pavedamas kitas ministras. Krašto apsaugos ministro betarpiškai priklauso: kariuomenės vadas, kariuomenės tiekimo virš., kariuomenės teismo pirm. bei prokuroras ir k.a.m. juriskonsultas.

Karo taryba veikė prie krašto apsaugos ministro kaip patariamasis organas. Sudėtis: krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, kariuomenės tiekimo virš., kariuomenės štabo virš. ir krašto apsaugos ministro įsakytas dalyvauja vienas divizijos vadas. Ministras gali įsakyti dalyvauti posėdyje ir kitiems kariuomenės viršininkams. Posėdžius šaukia ir jiems pirmininkauja ministras arba jo pavedamas kariuomenės vadas.

Kariuomenės vadas (žr.) rengia visas ginkluotąsias pajėgas karui. Jį pavaduoja kariuomenės štabo virš. Kariuomenės vado betarpiškai priklauso: kariuomenės štabo virš., divizijų vadai, ginklų rūšių virš. ir inspektoriai, karo mokymo įstaigų virš., šaulių sąjungos virš. ir vyr. kariuomenės kapelionas. Mokymo, auklėjimo ir drausmės atžvilgiu kariuomenės vado priklauso visa kariuomenė.

Kariuomenės štabas (žr.) iki 1935 pradžios vadinosi Vyr. štabu. Jį tvarkė Kariuomenės štabo virš. Vyriausiąjį štabą sudarė Generalinio štabo ir Administracijos valdybos.

Generalinio štabo valdybos viršininko priklausė I, II, III, IV ir karo topografijos skyriai. Šių skyrių pareigos buvo šios:

I skyrius (organizacijos ir mobilizacijos): kariuomenės organizacija, mobilizacija, naujokų šaukimas, atsargon paleidimas, atsargos karių — karininkų, puskarininkių ir kareivių tvarkymas, kariuomenės atsargos dalių organizavimas. Šio skyriaus virš. yra buvę: kar. Grigaliūnas-Glovackis,

plk. Griganavičius, plk. Musteikis, plk. Sprangauskas, plk. Šova.

II skyrius (informacijų): informacija apie kitų valstybių kariuomenių organizaciją, apginklavimą ir mokymą. 1918–23 šis skyrius vadinosi Žvalgų dalis ir priklausė Žvalgybos skyriui. 1923 jis išskirtas iš Žvalgybos skyriaus ir perduotas Generalinio štabo valdybos virš. valdžion, o visas Žvalgybos skyrius perduotas vidaus reikalų m-jai. Skyriaus virš. yra buvę: mjr. Užupis, plk. ltn. Kirlys, plk. Škirpa, plk. Zaskevičius, mjr. Raštikis, plk. Dulksnys.

III skyrius (operacijų): karo veiksmų planų rengimas, kariuomenės mokymas, mokymo taisyklės, statutai, vadovėliai, programos, manevrai, ryšių tvarkymas. Skyriaus virš. yra buvę: mjr. Šumskis, mjr. Skučas, plk. Jakutis, plk. Gerulaitis, plk. Rupšys, plk. Gaušas.

IV skyrius (tarnybų): tiekimo, evakuacijos, susisiekimo ir kitų tarnybų reikalai. Virš. buvo: plk. Jackus, plk. Žadeikis, plk. Gertus.

Karo topografijos skyrius: Lietuvos žemėlapių ir nuotraukų gamyba. Skyriaus įsteigėjas ir nuolatinis jo virš. plk. inž. Krikščiūnas.

Administracijos valdybai priklausė: rikiuotės, pensijų, spaudos ir švietimo, ūkio skyriai, kariuomenės archyvas ir m-jos kanceliarija. Administracijos valdybai ilgiausiai vadovavo plk. ltn. Zubrys.

Rikiuotės skyrius tvarkė visų karininkų ir jų vietas užimančių civilinių tarnautojų tarnybos eigą. To skyriaus virš. yra buvę: plk. Bobelis, plk. Birontas, plk. ltn. Musteikis.

Pensijų skyrius tvarkė karių ir šaulių bei jų šeimų ir m-jos civilinių tarnautojų pensijų ir pašalpų reikalus. Skyriui vadovavo plk. ltn. Katinskas.

Spaudos ir švietimo skyrius kurį laiką buvo sudaręs atskirą kariuomenės štabo valdybą. Jis rūpinosi kariuomenės auklėjimu ir švietimu, tvarkė mokyklinės jaunuomenės karinį parengimą, leido laikraščius, žurnalus, statutus, vadovėlius ir kitokią karinę literatūrą, aprūpindavo m-jos stipendininkus, turėjo savo žinioje centrinę kariuomenės biblioteką (žr.). Šiam skyriui ilgiausiai vadovavo plk. J. Šarauskas.

Ūkio skyrius rūpinosi m-jos ir kariuomenės štabo centrinių įstaigų ūkio reikalais. Šiam skyriui ilgiausiai vadovavo plk. ltn. Augustauskas.

Kariuomenės archyvas saugojo ir tvarkė kariuomenės dalių ir įstaigų dokumentus nuo 1918. Jame buvo surinkti ir saugomi visi Lietuvos laisvės kovų laikotarpį (1918–21) liečią dokumentai. Kariuomenės archyvui vadovavo mjr. Laucevičius.

Kanceliarija tvarkė ministro ir kariuomenės štabo susirašinėjimą. Jai vadovavo mjr. K. Stebulis, mjr. Sližys ir kt.

1934 pabaigoje Generalinio štabo ir Administracijos valdybos panaikintos, ir kariuomenės štabo skyriai perėjo netarpiškon kariuomenės štabo virš. žinion. Vėliau Kariuomenės štabo virš. duotas vienas padėjėjas (brigados gen. Karvelis).

Be Kariuomenės štabo ir jo viršininko, kariuomenės vado priklausė dar:

Kariuomenės inspektorius — Kariuomenės vado (anksčiau vyr. štabo virš.) padėjėjas pėstininkų ir artilerijos mokymo srityje. Kariuomenės inspektorius (plk. O. Urbonas) turėjo savo įstaigą-inspekciją su pėstininkų ir artilerijos skyriais. Vėliau kariuomenės inspektoriaus vieta panaikinta, ir prie Kariuomenės vado buvo du inspektoriai: pėstininkų inspektorius (gen. Vitkauskas) ir artilerijos inspektorius (gen. Žilys).

Divizijų vadai su savo pėstininkų ir artilerijos pulkais ir divizijų štabais Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje (vėliau Vilniuje).

Kavalerijos viršininkas su trimis kavalerijos pulkais ir raitosios artilerijos grupe (gen. Tallat-Kelpša).

Karo technikos viršininkas su ryšių, pionierių, šarvuočių, geležinkelių ir auto dalimis (gen. Popeliučka).

Karo aviacijos viršininkas vadovavo visai Lietuvos karo aviacijai. Aviacijos dirbtuvėse buvo statomi savos konstrukcijos kariniai lėktuvai. Viršininkais yra buvę: gen. Kraucevičius, gen. Pundzevičius, gen. inž. Gustaitis.

Priešlėktuvinės rinktinės viršininkas vadovavo priešlėktuvinės artilerijos grupei, lengvų priešlėktuvinių pabūklų, priešlėktuvinių kulkosvydžių ir prožektorių daliniams ir tvarkė visą priešlėktuvinę apsaugą (plk. Babickas, plk. Sidabras).

Vyr. kariuomenės kapelionas savo valdžioje turėjęs kat., ev., liut., stačiatikių, sentikių ir žydų kapelionus. Vyr. kariuomenės kapelionais yra buvę: kun. A. Palubinskas, kun. V. Mironas, kan. A. Sabaliauskas, vysk. T. Matulionis.

Karo mokyklos ir kursai veikė šie: 1.

Aukštoji Vytauto D. karo mokykla su generalinio štabo ir intendantų skyriais. Mokykla suformuota iš buv. Vytauto D. karininkų kursų. M-lai vadovavo gen. V. Karvelis. 2. Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla, kuri rengė pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos kadro karininkus ir atsargos karininkus (iš aspirantų). Pirmuoju jos virš. buvo gen. Galvydis-Bikauskas, paskutiniuoju — gen. Juodišius. Be to, prie ginklų viršininkų dar buvo steigiami kursai karininkams pasitobulinti. Dar buvo sanitarijos puskarininkių m-la, veterinarijos puskarininkių ir kalvių m-la, aviacijos puskarininkių lakūnų ir mechanikų m-la. Kariuomenės dalyse buvo mokomosios kuopos, mokomieji eskadronai, mokomosios baterijos ir komandos įvairių ginklų rūšių puskarininkiams parengti. Prie divizijų štabų dar buvo rengiami laikiniai kursai įvairiems specialistams kareiviams paruošti.

Šaulių Sąjungos viršininkas vadovavo šiai visuomeninei karišKai organizacijai, kurios tikslas buvo stiprinti tautinį atsparumą ir valstybės gynimo pareigas. Lietuvos šaulių sąjunga įst. Vl. Putvinskio 1919, laisvės kovų metu. Be paties Vl. Putvinskio, jai ilgiausiai vadovavo plk. Kalmantas ir plk. Saladžius.

Lietuvos karo atstovai užsienyje priklausė Kariuomenės vado. Jais buvo: 1. Pabaltijo valstybėse (Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje) — plk. Tallat-Kelpša, plk. ltn. Murnikas, plk. Giedraitis, plk. Jakutis, plk. Meškauskas, plk. ltn. Purelis, mjr. Gecevičius; 2. Vokietijoje ilgiausiai buvo plk. Škirpa, vėliau plk. Grinius; 3. Sovietų Sąjungoje — mjr. Avižonis, mjr. Kriščiūnas, plk. Skučas, plk. Zaskevičius, plk. Meškauskas; 4. Čekoslovakijoje — plk. Giedraitis; 5. Prancūzijoje — gen. Gerulaitis, plk. Lanskoronskis; 6. Lenkijoje — plk. Valušis; 7. Italijoje — plk. Skorupskis; 8. JAV — Lietuvos nepriklausomybės pradžioje buvo mūsų karinė misija, kurioje dirbo ir mjr. P. Žadeikis, tačiau oficialiu karo atstovu (karo attaché) jis nebuvo.

Prie Lietuvos kariuomenės buvo akredituoti šių valstybių karo atstovai: JAV, Čekoslovakijos, D. Britanijos, Estijos, Japonijos, Latvijos, Lenkijos, Prancūzijos, Suomijos, Sovietų Sąjungos, Vengrijos, Vokietijos, Švedijos, Italijos.

Be to, krašto aps. ministro priklausė:

Kariuomenės tiekimo viršininkas, kuris tvarkė ir prižiūrėjo visą kariuomenės tiekimą. Savo darbą jis derino su kariuomenės vado reikalavimais. Kariuomenės tiekimo virš. valdžioje buvo:

Karo sanitarijos viršininkas, kuris rūpinosi karių sveikata ir tvarkė kariuomenės sanitarinę tarnybą. Jo valdžioje buvo karo sanitarijos valdyba, karo ligoninės, centrinis vaistų sandėlis, visi sanitarijos karininkai ir puskarininkiai ir visas kitas sanitarijos personalas. Virš. buvo gen. gyd. Vl. Nagius-Nagevičius.

Karo veterinarijos viršininkas rūpinosi veterinarine tarnyba ir arklių remontu. Šiai tarnybai ilgiausiai vadovavo plk. vet. gyd. Kvedaras.

Kariuomenės intendantas tiekė kariuomenei maistą, pašarą, drabužius, avalynę ir t.t. Kariuomenės intendantūra turėjo savo dirbtuves. Paskutinis kariuomenės intendantas buvo brigados gen. Navakas.

Ginklavimo valdybos viršininkas aprūpindavo kariuomenę ginklais, šaudmenimis, sprogstamąja medžiaga ir priešdujinės apsaugos priemonėmis. Valdyba turėjo savo dirbtuves, kuriose buvo gaminami ginklai, šaudmenys ir atliekami įvairūs remonto darbai. Virš. yra buvę: prof. Vk. Biržiška, gen. Pečiulionis, plk. dr. Lesauskis.

Karo butų viršininkas prižiūrėjo visus m-jos trobesius ir kareivines, rūpinosi jų statyba ir remontu, tiekė kariuomenei kurą ir šviesą. Paskutiniuoju virš. buvo brigados gen. inž. Barzda-Bradauskas.

Apie krašto apsaugos ministro žinioje buv. karišKus teismus, Karo muziejų ir Karininkų ramovę žr. atskirus straipsnius.

Krašto apsaugos ministrais 1918–40 buvo: nuo 1918 XI 11 prof. A. Voldemaras, 1918 XII 19 gen. S. Žukauskas, 1918 XII 24 kar. M. Velykis, 1919 III 16 kar. A. Merkys, 1919 VIII 21 kar. P. Žadeikis, 1919 X 10 gen. P. Liatukas, 1920 II 23 mjr. A. Merkys, 1920 VI 19 plk. ltn. K. Žukas, 1921 IV 7 prof. J. Šimkus, 1922 II 4 mjr. B. Sližys, 1924 VI 20 plk. T. Daukantas, 1925 IX 25 dr. L. Bistras, 1926 VI 15 plk. ltn. Papečkys, 1926 XII 19 plk. ltn. A. Merkys, 1927 VIII 11 gen. ltn. T. Daukantas, 1928 X 6 prof. A. Voldemaras, 1929 IX 24 plk. ltn. J. Variakojis, 1930 VI 28 plk. B. Giedraitis, 1934 VI 13 gen. P. Šniukšta, 1935 XI 2 gen. St. Dirmantas, 1938 III 24 (einąs pareigas) gen. St. Raštikis, 1938 XII 5 gen. K. Musteikis. *St.Ršt. ir K.Alš.*

3. Susisiekimo ministerija įkurta tuojau sudarius pirmąjį ministrų kabinetą 1918 XI 7. Jos darbas suskirstytas valdybomis, direkcijomis, tarnybomis, skyriais ir kt. M-jai vadovavo ministras, artimiausi jo padėjėjai buvo generalinis sekretorius ir vyr. inspektoriai, patariamasis organas — juriskonsultai. Tiesioginėje ministro priežiūroje veikė šios įstaigos:

Energijos komitetas (žr.), sudarytas 1936 iš 16 narių: susisiekimo m-jos 5 atstovai, VDU — 3 ir po vieną atstovą iš vidaus reikalų m-jos, Inžinierių d-jos, Lietuvos banko, finansų m-jos, krašto apsaugos m-jos, užsienio reikalų m-jos ir Prekybos ir Pramonės Rūmų. Komitete veikė 6 komisijos: elektros, vandens jėgos, šiluminė, žemės turtų, kelio statybos medžiagų, ekonominė. Komisijos yra atlikusios eilę darbų: sudarė metmenis elektrifikacijai, atliko kai kurių upių tyrinėjimus hidroelektrinės stoties statybos reikalu, tyrė durpynus, surado žaliavos cemento fabrikui, paruošė akc. b-vės Elektros įstatus (b-vė pradėjo veikti 1937) ir kt.

Inžinierių taryba įkurta 1923, pertvarkyta 1934, svarstė projektus, ministro pateiktus nuomonei pareikšti. Tarybą sudarė: vyr. geležinkelių dir., pašto valdybos dir., kelių valdybos dir., Klaipėdos uosto dir., vyr. susisiekimo inspektorius ir kt. Ji svarstė geležinkelių, plentų, tiltų, Šventosios uosto ir kt. klausimus.

Jūrininkystės inspekcija įst. 1936 rūpinosi jūrininkų m-los įstatymu, paruošė jūros prekybinių laivų vadovybės įstatymą, taisykles prekybinių laivų vadovams egzaminuoti ir kt.

Orinio susisiekimo inspekcija įsikūrė 1921 išleidus susisiekimo oru įstatymą, bet oro susisiekimas galutinai susitvarkė 1935, įruošus 2 linijas: Berlynas–Kaunas–Helsinkis ir Berlynas - Maskva su nusileidimu Kaune.

Nusavinimo skyrius nuo 1920 vykdė nusavinimo darbus ryšium su geležinkelių ir kelių statyba. 1920–37 nusavinimo darbai palietė 3000 ha plotą, 8000 savininkų išmokėta 138.000 auksinų ir 2.625.000 lt.

Geležinkelių valdyba, įsisteigusi 1918 XII 3 Vilniuje, rūpinosi visais Lietuvos geležinkeliais. Valdybos darbas paskirstytas direkcijomis ir tarnybomis. Geležinkelių valdybos dir. yra buvę: S. Grinkevičius, V. Sabaliauskas, J. Jankevičius, F. Dobkevičius, J. Čiurlys, V. Račkauskas.

Ekonominė direkcija ruošė plačiųjų geležinkelių pajamų sąmatas už pervežimus keleivių, bagažo ir prekių, remiantis keleiviniais tvarkaraščiais, prekių vagonų rida, tarifais ir visokių pervežimų savikaina. Direkcija sudarinėjo tarifines sutartis su atitinkamomis kaimyninių valstybių geležinkelių įstaigomis, vedė visų riedmenų ridos statistines žinias ir kt. Direktoriais buvo V. Sabaliauskas, J. Masiliūnas ir kt.

Tiekimų tarnyba rūpinosi Geležinkelių valdybos įstaigoms reikalinga medžiaga ir inventoriumi, turėjo savo sandėlius ne tik Kaune (centrinis sandėlis), bet taip pat Virbalyje, Kėdainiuose, Radviliškyje, Mažeikiuose, Šiauliuose, Klaipėdoje, Panevėžyje. Medžiaga į sandėlius patekdavo per užpirkimo komisijas.

Sanitarinė tarnyba, įst. 1920 II 1, vykdė visų s.m. įstaigų sanitarinę priežiūrą, tikrino naujai įstojančių tarnautojų (reikalui esant ir senų tarnautojų) sveikatą, teikė medicinos pagalbą tarnautojams, darbininkams ir jų šeimoms. Sveikatos skyriai yra buvę Kaune, Radviliškyje, Šiauliuose, Klaipėdoje. Nuo 1937 veikė ir psichotechnikos kabinetas, kur būdavo atrenkami tinkamiausi specialioms tarnyboms asmenys.

Kelio ir statybos direkcija savo žinioje turėjo glžk. tinklą, statinius, trasą, žemės sankasą, antpilus, stotis, šakas, stočių įtaisus, traukinių judėjimo saugumo įrengimus, tiltus ir vamzdžius, pastatus ir įrengimus. Ji rūpinosi visų tų objektų išlaikymu, taisymu, kapitaliniu remontu ir nauja statyba. Kelias aptarnavimui padalytas į 5 ruožus: Kauno — 195 km, Kėdainių — 202 km, Radviliškio — 303 km, Šiaulių — 268 km ir Klaipėdos — 247 km; iš viso 1215 km. Direktoriais buvo: V. Maneke, V. Vileišis, J. Sližys, K. Bulota.

Eksploatacijos direkcija rūpinosi keleivinių traukinių ėja. Pagreitintas traukinių greitis (1920 greitis siekė 40 km/val., 1937 — 95 km ir 1938 automatricos — 120 km), pagerinti įrengimai vagonuose (įvesta elektra, vanduo, įrengtos muilinės, rankšluosčiai ir kt.). Jos žinioje buvo ir prekinių traukinių ėja: sudarinėti jų tvarkaraščiai, padidintas greitis, gyvuliams ir paukščiams pervežti stotyse įrengti specialūs gardeliai, svarstyklės, kilnojamieji tilteliai. Atidaryta naujos šakos cukriniams runkeliams, grūdams, miško medžiagai išvežant ir atvežant kalkių purvą, išspaudas, trąšas, plytas. Padidintas stočių ir sustoji-

mo vietų skaičius (1921 buvo 60 st. ir sustojimo vietų, o 1937 jau 105 st. ir 93 sustojimo vietos). Direkcija vykdė atsiskaitymą su užsieniu už vagonų naudojimą ir kt. Direkcijai vadovavo: K. Šakenis, St. Stulpinas, A. Grinkevičius, Šniukšta ir kt.

Mašinų direkcija darbą pradėjo 1919 su 6 išnuomotais garvežiais, tačiau 1937 pabaigoje jau turėta 36 keleiviniai, 102 prekiniai ir 15 manevrinių garvežių. Padidėjo ir vagonų skaičius: 1919 turėta išnuomotų 15 keleivinių ir 57 prekiniai vagonai, o 1937 jau būta nuosavų 313 keleivinių ir 3931 prekinių. Be to, įrengti vandentiekiai garvežiams vandeniui teikti (1937 buvo 31 vandentiekis), išvystyta priešgaisrinė apsauga, suorganizuotas tarnautojų ir darbininkų savanoriškos ugniagesių d-jos (1937 buvo 88), turėta glžk. elektros stočių Kaune, Virbalyje, Kaišiadoryse, Mažeikiuose, Obeliuose, Rokišky, Skapišky. Visos stotys per metus pagamindavo 1,2 mil. kW. Veikė geležinkelių centrinės dirbtuvės, kuriose dirbo vid. 1138 darbininkai. Direkcijai vadovavo: A. Macijauskas, Strebeika, F. Dobkevičius, J. Čiurlys, M. Kripas.

Siaurųjų geležinkelių direkcija rūpinosi siaurųjų glžk. eksploatacija, jų statyba ir kt. Pirmasis siaurasis glžk. Lietuvoje pastatytas 1898. Jis jungė Panevėžį–Anykščius–Uteną–Švenčionėlius–Pastovį. Kelio ilgis 215 km. 1915–17 pastatyta ruožai: Jonava–Ukmergė 35 km, Joniškis–Žeimelis 29 km, Skapiškis–Suvainiškis 40 km, Kazlų Rūda– Pavilkijys 79 km ir Kaune A. Panemunė–Senamiestis 7 km. Šiaulių–Biržų ruožas (117 km) 1935 praplatintas. 1937–38 pravestas Panevėžio–Joniškėlio ruožas (38 km).

Kelių valdyba įst. 1918 XII 6 kaip Plentų, vandens kelių ir uostų valdyba, 1936 I 1 perorganizuota į Kelių valdybą su 3 direkcijomis: Sauskelių, Vandens kelių ir Eismo.

Sauskelių direkcija iš vokiečių okupacinės valdžios perėmė 1190 km plentų, o 1937 jų jau turėta 1313 km. Iš stambesnių darbų pažymėtini: Žemaičių plentas Kaunas–Klaipėda, statytas 1934–38, ilgis 195 km; Aukštaičių plentas Kaunas–Panevėžys–Biržai, pradėtas statyti 1937, ilgis 170 km. Pastatyta tiltų bendro 18 km ilgio.

Vandens kelių direkcija 1937 turėjo 686 km kelio, tinkamo plaukiojimui ir plukdymui ir 2095 km kelio, tinkamo plukdymui. Be to, direkcijos žinioje buvo 7 uostai, iš kurių didžiausias Klaipėdos uostas (žr.). Reguliuotos upės, stiprintos krantinės, daryta topografinės upių nuotraukos, atlikta tyrinėjimų potvynio apsaugos pylimams žemiau Kauno statyti, vykdyta geologinių tyrinėjimų, įrengta vandens matavimo stočių, paruoštas Lietuvos hidrografinis žemėlapis ir kt.

Eismo direkcija, įst. 1936, tvarkė judėjimą viešaisiais keliais. 1937 autovežimių skaičius siekė 286. Kaune įrengta moderni autobusų stotis, kituose mst. ir mstl. įrengta 12 autobusų stočių, 7 auto punktai ir 19 sustojimo vietų. 1937 įsteigta akc. auto susisiekimo ir transporto b-vė, kurios tikslas buvo plėsti ir tobulinti keleivių pervežimą ir krovinių transportą Lietuvos sauskeliais.

Kelių valdybos dir. yra buvę: J. Janavičius, K. Karosas, J. Gabrys, L. Tuskenis, sauskelių dir. J. Dragašius, vandens kelių — K. Rimkus, eismo — J. Šalkauskas.

Pašto valdyba suorganizuota Vilniuje 1918 XI 15. Iki 1923 jos žinioje buvo paštas, telegrafas ir telefonas, o nuo 1927 ji tvarkė ir radiją. Daug darbo įdėta paruošiant tinkamus tarnautojus. Tam reikalui buvo įsteigti specialūs kursai. 1937 įsteigti 2 metų telefono-telegrafo kursai. 1937 buvo pašto įstaigų 260, pašto agentūrų 425, pašto punktų 238. Apie pašto darbą rodo šie skaičiai: 1937 vidaus korespondencijos išsiųsta 23.041.668 laiškai bei spaudiniai, iš užsienio gauta 10.700.196, išsiųsta 4.505.422. Telefono stočių 1937 buvo 521, abonentų 21.942. Telegrafu 1937 perduota 163.043 telegramos. Radijo abonentų buvo 45.437. Pašto valdybai vadovavo: B. Tamoševičius, A. Sruoga, Stanaitis, V. Birutis, V. Pauliukonis.

Be to, s.m. žinioje buvo Aukštesnioji technikos mokykla (žr.), 1920 įsikūrusi Vilniuje, bet tais pačiais metais perkelta į Kauną. S.m. turėjo ir savo Ligonių kasą, įsteigtą 1931. Joje buvo apdrausti visi s.m. darbininkai ir laisvai samdomi tarnautojai, kurie nebuvo apdrausti Valstybės pensijų ir pašalpų įstatymo. Apdraustieji mokėjo po 2,5% nuo pagrindinio dienos uždarbio, tiek pat primokėjo pati s.m. Ligonių kasos nariai ir jų šeimos nariai gaudavo medicinos pagalbą, pašalpas ligoje, gimdymo ir mirties atvejais. Ligonių kasa 1937 turėjo 49 gyd. ir 19 dantų gyd.

Ministrai 1918–40: nuo 1918 XI 7 Martynas Yčas (valdytojas), 1918 XII 26 Jonas

Šimoliūnas, 1919 IV 15 Voldemaras Čarneckis, 1920 VI 19 Ernestas Galvanauskas (einąs pareigas), 1922 II 4 Petras Vileišis, 1922 VI 23 Benediktas Tomaševičius, 1923 VII 4 Tomas Naruševičius, 1924 VI 21 Balys Sližys, 1926 VI 14 B. Tomaševičius, 1926 XII 19 Juozas Jankevičius, 1927 IV 6 Augustinas Voldemaras (einąs pareigas), 1927 VIII 18 Stasys Čiurlionis, 1928 X 2 A. Voldemaras (einąs pareigas), 1928 XI 29 Jonas Variakojis, 1929 IX 24 Vytautas Vileišis, 1934 VIII 1 Jokūbas Stanišauskas, 1938 XII 5 Kazimieras Germanas, 1939 XI 21 Jonas Masiliūnas. Viceministrai ar generaliniai sekretoriai: S. Grinkevičius, V. Račkauskas, J. Jankevičius.

Susisiekimo ministerijos metraštis 1937. *J.Črl.*

4. Švietimo ministerija įsteigta 1918 XI 11, sudarius pirmąjį ministrų kabinetą. Pirmuoju rūpesčiu buvo pradžios ir aukštesnių m-lų organizavimas. Šiam reikalui pakviestas Helsinkio univ. prof. A. Niemi, kuris per pusmetį (1919 VI 22—1920 III 1) paruošė darbą ‚Medžiaga Lietuvos mokyklų reformai', kuriuo naudotasi kuriant Lietuvos mokyklą.

Pradžios mokyklos. Š.m. valdytojas Jonas Yčas, pradėjęs eiti pareigas, tuoj lapkričio mėn. per laikraščius kreipėsi į š. m-jai žinomus asmenis visos Š. Lietuvos apskrityse, prašydamas eiti įgaliotinių pareigas ir rūpintis pradžios mokyklų reikalais. Įgaliotiniams buvo duotos instrukcijos: a. koncentruoti mokyklų darbą ir rūpintis visais jų reikalais; b. atstovauti valdžiai ir tiesiogiai susižinoti su š.m.; c. sumezgus ryšius su mokyklų vedėjais, šaukti mokytojų konferencijas, vykdyti valdžios įsakymus ir prižiūrėti, kad veiktų mokyklos; d. surasti lėšų ir šaltinių mokykloms bei mokytojams medžiagiškai aprūpinti; e. esant reikalui, įgaliotinio pareigas perduoti kitam asmeniui ar kviestis padėjėją, tuoj apie tai pranešant š.m. Įgaliotiniai ir mokyklų vedėjai buvo įpareigoti surinkti statistikos žinias apie pradžios mokyklas ir įteikti š.m. Darbui suvienodinti 1918 XII 29 — 1919 I 1 Vilniuje sušauktas pradžios mokyklų delegatų ir š.m. įgaliotinių suvažiavimas, kuriame priimta visa eilė nutarimų pradžios mokyklų organizavimo, administracijos, laikymo, programos ir mokytojų paruošimo reikalais. Pradžios mokyklos tipui nustatyti ir programai paruošti išrinkta 5 asmenų komisija. Ryšium su mokyklų administracija ir laikymu pripažinta: a. mokytojų atstovas įeina sprendžiamu balsu į valsčiaus komitetą, svarstant mokyklų, mokytojų ir kt. švietimo reikalus; b. apskrities mokytojų suvažiavimas renka aps. mokytojų komitetą, kurio atstovas įeina sprendžiamu balsu į aps. komitetą (savivaldybinį), svarstant švietimo reikalus; d. aps. komitetas (savivaldybinis) ir mokytojų komitetas (lygiomis teisėmis ir skaičiumi) sudaro apskrityse kultūros ir švietimo komisiją, kuri tiria, sprendžia ir tvarko mokyklų bei mokytojų administravimo reikalus; e. š.m., aps. mokytojų komitetui pagrįstai nepriėštaraujant, skiria aps. instruktorius, kurie sprendžiamu balsu įeina į kultūros ir švietimo komisiją; f. visų aps. mokytojų atstovų suvažiavimas renka centrinį mokytojų komitetą, kurio atstovas įeina į centrinę valdžią (š.m.) sprendžiamu balsu pradžios mokyklų ir mokytojų reikalais. Taip pat priimta eilė nutarimų pradžios mokyklų ir mokytojų medžiaginio aprūpinimo reikalais.

Antrąją pradžios m-lų mokytojų konferenciją sušaukė Kaune Pradžios mokslo departamentas. Į ją buvo kviečiami aps. instruktoriai (nuo 1919 I 1 pakeitę laikinuosius įgaliotinius) ir po vieną mokytojų išrinktą delegatą iš kiekvienos aps. Ši konferencija nustatė pradžios mokyklos tipą dviejų koncentrų — žemesniojo (4 metų privalomas kursas) ir aukštesniojo (neprivalomas, bet prieinamas kursas). Nustatyta, kad mokyklas steigia ir laiko savivaldybės ir visuomenės organizacijos; laikytojai aprūpina mokyklas patalpomis, kuru, šviesa, inventoriumi, patarnavimu, o mokytojams algas moka š.m. Palikta galioti Vilniaus konferencijos nutarimai, liečią mokyklų administravimą. Numatyta skuboto mokytojų paruošimo būdai (įvairūs kursai). Vilniaus ir Kauno mokytojų konferencijų nutarimai sudarė pradžios mlų organizacijos pagrindą, kuriuo buvo vadovautasi, kol Steigiamasis seimas 1922 X 6 išleido pradžios mokyklų įstatymą, nustačiusį pradžios mokyklų organizaciją. Įstatymas pavedė š. m-jai pedagoginę mokyklų priežiūrą, kuri vykdoma apskrityse per jos skiriamus inspektorius, o mokytojų skyrimą, atleidimą ir kilnojimą — aps. švietimo komisijai, kurios šios rūšies nutarimus turėjo tvirtinti inspektorius; numatė, kad mokyklas steigia ir laiko š.m., savivaldybės, visuomenės bei tikybinės or-

ganizacijos ir atskiri Lietuvos piliečiai. Vadinasi, pradžios mokyklų steigimo bei laikymo požiūriu ir šiame įstatyme laikomasi Vilniaus ir Kauno mokytojų konferencijose numatytų principų. 1925 šį įstatymą antrasis seimas pakeitė: aps. švietimo komisijas panaikino, o mokytojų skyrimą, atleidimą ir kilnojimą pavedė švietimo ministrui.

Vidurinės mokyklos (gimnazijos ir progimnazijos). Š.m., 1918 perimdama mokyklas savo žinion, rado Lietuvoj anksčiau buvusias ir karo metu įsikūrusias 8 gimn. ir 11 progimn. Trūkstant šviesuomenės, š.m. tuoj griebėsi steigti vidurinąsias ir aukštesniąsias mokyklas. Be š.m., jas taip pat steigė savivaldybės ir organizacijos: lietuvių — Saulė ir Žiburys, lenkų — Oswiata ir Pochodnia, žydų — Tarbutas ir Javnė, vokiečių — Kultūra, rusų — Mokytojų d-ja. 1919 VIII 29 išleisti Laikinieji įstatai aukštesniosioms bendrojo lavinimo švietimo ministerijos mokykloms, kurie sudarė aukštesniosios (vidurinės) mokyklos organizacijos pagrindą. Pradžioje nebuvo nei aiškaus mokyklos tipo, nei vienodos programos — mokyklos kryptį, mokslo planą ir programą nustatydavo dažniausiai pedagogų taryba drauge su laikytojais. Tad š.m. teko ne tik išplėsti viduriniųjų ir aukštesniųjų mokyklų tinklą, bet sukurti šios rūšies mokyklos savą tipą, sudaryti organizacinę sistemą, paruošti įstatymus, programą.

Š. m. sąranga ir jos kitimas. Įsisteigus š. m-jai, tuoj pradėjo veikti du departamentai: Pradžios mokslo (dir. Juozas Vokietaitis) ir Aukštesniojo mokslo (dir. Pranas Mašiotas, nuo 1919 XI 20 ir viceministras). Bolševikų kariuomenei puolant Lietuvą ir artinantis prie Vilniaus, š.m. 1919 I 2 persikėlė į Kauną ir tęsė mokyklų organizavimą. Didėjant š.m. uždaviniams, 1920 III 1 įst. trečias — Bendrųjų reikalų — departamentas (dir. J. Stonkus), kurio žinioje iš pradžių buvo šios įstaigos: Centrinė valstybinė biblioteka, Archeologijos komisija ir Knygų leidimo komisija. Kulto ir dvasininkų paruošimo įstaigų reikalams 1928 X 29 įst. ketvirtas — Tikybų — departamentas (dir. V. Mironas). Be pradžios, viduriniųjų (aukštesniųjų) ir specialinių mokyklų, š.m. pavaldžios buvo šios įstaigos ir institucijos: Meteorologijos biūras su stotimis (įst. 1921 X 30), nuo 1938 X 5 pavadintas Klimatologiniu institutu (žr.), Centrinis valstybės archyvas (žr.), įst. 1921 X 19, Lietuvos Universitetas, nuo 1930 pavadintas Vytauto Didžiojo Universitetu (žr.), Čiurlionio vardo galerija (žr.), Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (žr.), K. Būgos pradėtas rengti Lietuvių kalbos žodynas (žr.), Valstybės egzaminų komisija (1931 IV 13 perorganizuota iš ligi tol buvusios š.m. egzaminų komisijos), Centrinė valstybinė biblioteka (žr.), Knygų leidimo komisija (žr.), Valstybės radiofonas (žr.), Valstybės teatras (žr.), Archeologijos komisija (žr.), Muzikos mokykla, nuo 1933 I 23 Konservatorija (žr.), Meno mokykla (žr.), Kūno kultūros rūmai (žr.), Pedagoginis institutas (žr.), Švietimo taryba (žr.), Lituanistikos institutas (žr.), Lietuvių tautosakos archyvas (žr.) ir kt. Š.m. taip pat teko rūpintis kulto, dvasininkų atlyginimo bei jų paruošimo, įstaigų ir valstybės stipendininkų reikalais.

1931 V 1 panaikinus Bendrųjų reikalų dpt. ir Tikybų dpt., š.m. darbo kompetencijos paskirstytos trims departamentams ir generaliniam sekretoriui (nuo 1931 V 1 Antanas Daniliauskas, nuo 1934 Kazimieras Masiliūnas). I dpt. (pradžios mokslo) atiteko pradžios mokyklos ir mokytojų seminarijos (po poros metų jos perėjo viduriniųjų - aukštesniųjų mokyklų dpt. žinion); II dpt. (viduriniojo mokslo) — vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos (progimnazijos) ir specialinės mokyklos; III dpt. (aukštesniojo mokslo) — aukštesniosios bendrojo lavinimo mokyklos, t.y. gimnazijos, o vėliau ir mokytojų seminarijos. Generalinio sekr. žinion atiteko beveik visos kitos š. m-jai pavaldžios anksčiau minėtos įstaigos ir institucijos.

1934 VI įsteigus Kultūros dpt. (dir. A. Juška) mokslo, meno ir kulto reikalams, kiek pasikeitė š.m. vidinė sąranga. Viduriniojo mokslo dpt. išnyko, nes vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos (progimnazijos) perėjo viduriniųjų (anksčiau — aukštesniojo mokslo) mokyklų, o specialinės — kultūros dpt. žinion. Tarp Kultūros dpt. ir generalinio sekr. kompetencijų ryškios ribos nebuvo, nes tik dalis mokslo, meno ir kultūros reikalų buvo pavesta Kultūros dpt., o kita dalis pasiliko generalinio sekr. žinioje. Prireikus švietimo ministras nustatydavo ir keisdavo departamentų ir gen. sekretoriaus kompetencijas.

Plečiantis amatų, prekybos ir kt. specia-

linių mokyklų tinklui, 1937 X 1 įst. Specialinio mokslo dpt. (dir. Kazys Germanas). Jo žinion perėjo iš Kultūros dpt. specialinės mokyklos. Š.m. leido ir žurnalą Švietimo Darbą (žr.), kur be oficialiosios dalies (įsakymai, potvarkiai), spausdinta straipsnių pedagoginiais ir kt. klausimais.

Ministrai 1918-40: nuo 1918 XI 11 Jonas Yčas (š.m. valdytojas), 1918 XII 26 Mykolas Biržiška, 1919 III 12 Jonas Yčas, 1919 IV 4 Juozas Tūbelis, 1920 VI 19 Kazys Bizauskas, 1922 II 2 Petras Juodakis, 1923 VI 29 Leonas Bistras, 1925 II 3 Kazimieras Jokantas, 1926 VI 15 Vincas Čepinskis, 1926 XII 19 Leonas Bistras, 1927 V 3 Konstantinas Šakenis, 1934 VI 12 Juozas Tonkūnas, 1939 III 28 Leonas Bistras, 1939 XI 21 Kazimieras Jokantas. *Br.N.*

5. Teisingumo ministerija pradėta kurti sudarius pirmąjį ministrų kabinetą 1918 XI 11. Pradžioje m-jos reikalai buvo atliekami dviejų jos departamentų— I ir Kalėjimų. I dpt. žinioje buvo teismų ir bendrieji m-jos reikalai — buhalterija, kanceliarija ir kt. Departamentų priešakyje stovėjo direktoriai. Iš pat pradžių I dpt. dir. ėjo ir Kalėjimų dpt. direktoriaus pareigas. Paskyrus atskirą šio dpt. dir., jame buvo įsteigta dar kalėjimų inspektoriaus pareigybė. Ilgainiui įsteigtas m-jos generalinio sekretoriaus postas ir trijų narių ministro taryba.

Ilgainiui t.m. suskirstyta į teismų referentūrą, kalėjimų inspekciją, kanceliariją ir buhalteriją. Teismų refentūros žinioje buvo teismų administravimas bei jų ūkis ir teismo nubaustųjų malonės prašymų eiga, kalėjimų inspekcijos — kalėjimų administravimas bei jų ūkis.

1938 IX išleisti nauji, padidinti m-jos etatai (Vyriausybės Žinios 617). Juose tarp kitko buvo naujas dpt. dir. etatas ir jau nebebuvo ministro tarybos narių etatų. Naujieji etatai buvo panaudoti m-jos darbui tikslingiau sutvarkyti, kad reikalai būtų atliekami nedelsiant.

Vadovaujantis praktiškumu, teismų referentūra ir kalėjimų inspekcija buvo pertvarkytos į teismų ir suimtųjų namų skyrius. Teismų skyriaus žinioje buvo teismai, prokuratūra, notarai ir teismo antstoliai, suimtųjų namų — kalėjimai, areštinės ir mažamečių drausmės auklėjamosios įstaigos. Teismų skyriaus priešakyje atsistojo generalinis sekretorius su

Teisingumo ministerijos rūmai

vyr. teismų referentu, suimtųjų namų skyriaus — dpt. direktorius su kalėjimų inspektorium. Šalia tų skyrių, kitiems m-jos reikalams buvo šie daliniai: kanceliarija su jos viršininku, buhalterija su vyr. buhalteriu ir archyvas su archyvaru. Be to, įvairiems m-joje kylantiems teisės klausimams aiškinti bei m-jos byloms teisme vesti buvo juriskonsultas.

T.m. galva buvo ministras. Jis, be daugelio kitų savo pareigų, vykdė m-jos žinioje esančių įstaigų bei organų vyriausiąją priežiūrą (žr. Teismas) ir aplamai rūpinosi jam pavestos teisingumo srities labu. Jo dešinė ranka—generalinis sekretorius, kuris vykdė jo pavedimus ir pavadavo jį m-joje. Generalinis sekretorius atstovavo m-jai Biudžeto komisijoje, prižiūrėjo m-jos biudžeto vykdymą ir pasirašydavo piniginius orderius, turėjo savo tiesioginėje žinioje teismų skyrių ir kontroliavo juriskonsulto, kanceliarijos, buhalterijos ir archyvo darbus. Departamento direktorius betarpiškai ir per kalėjimų inspektorių prižiūrėjo suimtųjų namų administraciją, ūkius ir įmones ir pačius suimtuosius, sprendė suimtųjų skundus bei prašymus arba, pagal reikalą, pateikdavo juos ministro nuožiūrai, referavo ministrui teismo nu-

baustųjų malonės prašymų bylas, siunčiamas Respublikos prezidentui, pristatydavo ministrui kandidatus skirti suimtųjų namų tarnautojais bei suimtųjų namų tarnautojus atleisti iš tarnybos, joje pakylėti ar nužeminti, ruošė instrukcijas, aplinkraščius, taisykles suimtųjų namams, vykdė ministro ir generalinio sekretoriaus pavedimus ir pavadavo pastarąjį tarnyboje. Vyr. teismų referentas skirstė techniškąjį teismų skyriaus darbą ir jam vadovavo. Kalėjimų inspektorius sekė suimtųjų namuose tvarką jų administravime, jų ūkiuose ir dirbtuvėse, prižiūrėjo suimtųjų drausmę ir reikale vedė kvotas. Jis vykdė dpt. direktoriaus pavedimus.

Ministrai 1918–40: nuo 1918 XI 11 Petras Leonas, 1919 III 12 Liudas Noreika, 1920 VI 19 Vincas Karoblis, 1923 VI 29 Antanas Tumėnas, 1925 IX 25 Vincas Karoblis, 1926 VI 15 Mykolas Sleževičius, 1926 XII 19 Stasys Šilingas, 1928 II 4 Aleksandras Žilinskas, 1934 VI 12 Stasys Šilingas, 1938 III 24 Boleslovas Masiulis, 1938 X 1 V. Stašinskas, 1938 XII 5 Jonas Gudauskis, 1939 III 28 A. Tamošaitis. *B.Msl.*

6. Užsienio reikalų ministerija pradėjo kurtis 1918 pabaigoje Vilniuje. 1918 XI 11 A. Voldemaras, sudaręs pirmąją nepriklausomos Lietuvos vyriausybę, pasiėmė ir užsienio reikalų ministro pareigas. Tą pačią dieną Valstybės Tarybos narys Petras Klimas priskirtas prie u.r.m. Pačioje pradžioje personalo skaičius buvo mažas. A. Voldemarui netrukus išvažiavus į taikos konferenciją Paryžiuje, bet pasilikus užsienio reikalų ministro pareigose iki 1920 VI 19, m-jos valdytoju 1918 XII 28 paskirtas Augustinas Janulaitis, o 1919 I 15 m-jos patarėju Dovas Zaunius. 1919 III 11 viceministru paskirtas Simonas Rozenbaumas. Tai toks yra buvęs pagrindinis u.r.m. branduolys. 1920 V 22 sudaryti nauji u.r.m. etatai (Vyriausybės Žinios 33), pagal kuriuos m-ja, be ministro ir viceministro, turėjo patarėjus bažnyčios ir konsuliariniams reikalams, be to, vyresnįjį ypatingiems reikalams (protokolo) valdininką. Be jų, buvo Bendrasis dpt. ir Informacijų dpt. su Telegramų agentūros skyriumi. Pagal 1921 III 11 Steigiamojo seimo priimtus naujus u.r.m. etatus, m-jos darbas padalytas tarp šių departamentų: 1. Bendrojo (dir. J. Vaitekūnas, Pr. Dailidė), 2. Rytų (dir. A. Lisauskas, Pr. Dailidė), 3. Vidurio Europos (dir. Pr. Dailidė, J. Aukštuolis) ir 4. Vakarų (dir. B. K. Balutis). M-jos žinioje buvo Lietuvos telegramų agentūra Elta (žr.). 1923 I 25 (Vyriausybės Žinios 122) paskelbtas u.r.m. statutas, kuriuo m-ja paskirstyta į 4 departamentus: 1. Politikos, 2. Administracijos, 3. Teisių ir 4. Ekonominį (1924 I 26). Politinių ir Ekonominių reikalų departamentai sujungti į vieną departamentą, lygiu būdu kaip Teisių ir Administracijos departamentai. 1926 V 6 įstatymu vėl sudarytas atskiras Ekonominis dpt. Tas paskirstymas pasiliko ir toliau iki Lietuvos okupacijos. 1929 II 23 įvestas naujas generalinio sekretoriaus etatas. Generalinis sekretorius eidavo Politikos dpt. dir. pareigas. 1931 II 24 įsteigtas Protokolo šefo etatas. 1926 VII 1 buvo sudarytas atskiras Spaudos biuras, atskyrus jį nuo Eltos.

Užsienių reikalų ministerija
(Žemės Banko rūmai)

U.r.m. departamentų kompetencija yra buvusi ši:

Politikos dpt.: Lietuvos santykiai su svetimomis valstybėmis; tarptautinis bendradarbiavimas ir bendravimas (tarptautinės įstaigos, suvažiavimai ir kitokios manifestacijos); tarptautinės padėties, valstybių grupavimosi, viešosios užsienio nuomonės tendencijų Lietuvos atžvilgiu sekimas; daugiašalių ir dvišalių sutarčių su kitomis valstybėmis paruošimas ir sudarymas; klausimai, kilę tarp valstybių dėl sudarytųjų sutarčių vykdymo. Politikos dpt. sudarė keturios referentūros. Direktoriais buvo: D. Zaunius, B. K. Balutis, S. Lozoraitis, J. Urbšys, E. Turauskas.

Teisių-administracijos dpt. apėmė: m-jos kanceliariją, konsularinius rei-

kalus, privatinės tarptautinės teisės klausimus, administracijos reikalus ir m-jos biblioteką. Direktoriais buvo: Pr. Dailidė, K. Bizauskas, V. Čarneckis ir kt.

Ekonominis dpt.: prekybos sutarčių paruošimas, jų sudarymas ir vykdymas; Lietuvos žemės ūkio ir pramonės gaminiams rinkų ieškojimas; informacijų Lietuvos eksportininkams parūpinimas; medžiagos Prekybos sutarčių komisijai paruošimas; visi kiti ekonominio pobūdžio klausimai ir jų bylų vedimas. Direktoriai: J. Purickis, D. Zaunius, K. Gineitis, J. Norkaitis.

Protokolas: ceremonialas, etiketas, audiencijos, akredituotų Lietuvoje svetimų atstovybių sąrašų vedimas, egzekvatūros, įgaliojimai; reikalai su Respublikos prezidento raštine ceremonialo klausimais; svetimų atstovų audiencijos pas Respublikos prezidentą; Respublikos prezidento susirašinėjimas su svetimų valstybių galvomis; tarpininkavimas ordinų reikalais; susirašinėjimas dėl diplomatiniam ir konsulariniam korpusui teikiamų lengvatų. Vadovai: B. Blavesčiūnas, K. Šumauskas, A. Vanagas, St. Girdvainis, J. Aukštuolis.

Spaudos biuras: užsienio informavimas apie Lietuvą, parodų užsienyje rengimas ir kitoks bendradarbiavimas su užsieniu meno srityje; propagandinių ir informacinių straipsnių bei leidinių apie Lietuvą rengimas, svetimų žurnalistų priėmimas; žinių, pasirodančių apie Lietuvą užsienio literatūroje ir spaudoje, rinkimas ir jų sunaudojimas Lietuvoje; iškarpų archyvo tvarkymas.

Lietuvos telegramų agentūra Elta: užsienio informavimas apie Lietuvą ir Lietuvos apie užsienį; santykiai su kitų kraštų telegramų agentūromis.

1938 VI 3 u.r.m turėjo 253 valdininkus ir tarnautojus. Diplomatinę ir konsularinę tarnybą sudarė 85, techniškąją tarnybą — 148 ir Lietuvos telegramų agentūrą Eltą — 20 asmenų. Dalis m-jos personalo veikė užsienyje Lietuvos diplomatinėse ir konsularinėse įstaigose. Iki okupacijos Lietuva buvo atstovaujama kone visose Europos valstybėse, be to, veikė pasiuntinybės JAV ir P. Amerikoje (Argentinoje, Brazilijoje ir Urugvajuje su būstine Buenos Aires). Šalia karjeros generalinių konsulatų, konsulatų ir vicekonsulatų, daugelyje valstybių veikė garbės konsularinės atstovybės. Pagal Garbės konsulų tarnybos įstatymą (Vyriausybės Žinios 320, 1930 I 30) ir Garbės konsulų tarnybos statutą (t. p. 329, 1930 V 3), garbės generaliniais konsulais, konsulais ir vicekonsulais galėjo būti skiriami privatiniai asmenys (dažniausiai, ne Lietuvos piliečiai), kuriems valstybė pavesdavo atlikti konsularines pareigas. Jie negaudavo iš valstybės iždo atlyginimo.

Ministrai 1918–40: nuo 1918 XI 11 Augustinas Voldemaras, 1920 VI 19 Juozas Purickis, 1922 I 1 Vladas Jurgutis, 1923 IX 28 Ernestas Galvanauskas, 1924 VI 18 Voldemaras Čarneckis, 1925 IX 25 Mečislovas Reinys, 1926 IV 21 Leonas Bistras, 1926 VI 15 Mykolas Sleževičius, 1926 XII 19 A. Voldemaras, 1929 IX 23 Juozas Tūbelis, 1929 XI 8 Dovas Zaunius, 1934 VI 13 Stasys Lozoraitis, 1938 XII 5 J. Urbšys.

A.Grt.

7. Vidaus reikalų ministerija įst. 1918 XI 11. Ji tvarkė krašto vidaus reikalus, palaikė viešąją vidaus tvarką, rūpinosi socialinės taikos, ramybės bei piliečių saugumo reikalais. Jos žinioje buvo valstybės sienų apsauga. V.r.m. priklausė aps. viršininkai (Lietuva buvo padalyta į 20 aps., išskyrus 3 aps. Klaipėdos Krašte), viešoji ir saugumo policija, visų savivaldybių veikimo priežiūra, sveikatos reikalai, statybos planavimas bei jos priežiūra, socialinis draudimas, socialinė globa, viešųjų darbų organizavimas ir kiti reikalai. M-ja turėjo apie 6000 tarnautojų (viešosios policijos 3500 ir pasienio policijos — 1500). M-jai vadovavo ministras ir viceministras; padaugėjus darbo ryšium su Vilniaus krašto atgavimu, 1939 įvestas antras viceministro etatas.

M-ja įvairius savo uždavinius vykdė per departamentus, kuriems vadovavo dpt. direktoriai (anksčiau kai kuriems skyriams vadovavo vyr. inspektoriai) su atskirų darbo sričių padėjėjais-referentais ar inspektoriais. M-jos centras buvo paskirstytas į šiuos departamentus:

Administracijos dpt. išsivystė iš anksčiau buvusio Bendrųjų reikalų dpt. (jam vadovavo Romanas Dulskis, vėliau Alf. Pimpė ir Al. Survila). 1935 pradžioje šis dpt. pavadintas Administracijos dpt., įjungiant į jį kai kuriuos skyrius iš likviduoto Piliečių apsaugos dpt. Administracijos dpt. rūpinosi visos m-jos ūkiu, tvarkė etatus ir asmens bylas, sudarė jos sąmatą ir prižiūrėjo jos vykdymą, sprendė

pilietybės klausimus, davė svetimšaliams apsigyvenimo ir darbo leidimus, vedė d-jų registraciją, atliko kino filmų cenzūrą, prižiūrėjo emigracijos biurų veiklą ir sprendė administracines bylas. Dpt. turėjo šias referentūras: sąmatos sudarymo, svetimšalių, pilietybės, teisių ir naujokų ėmimo. Prie dpt. veikė pavardžių ir vietovardžių atlietuvinimo komisija, kuri buvo sudariusi visos Lietuvos gyventojų ir vietovardžių kartoteką. Dpt. vadovavo A. Survila.

Policijos dpt. įkurtas 1935 iš perorganizuoto stambaus Piliečių apsaugos dpt. (jam vadovavo Pr. Sližys, J. Navakas, A. Jakobas, J. Danauskas, J. Budrys, Staškevičius, Žilinskas), iš kurio buvo išskirtos pašalinės sritys, kaip pilietybės, svetimšalių, naujokų ėmimo, emigracijos ir pn. Dpt. žinyboje buvo palikti tik grynai policijos tarnybos dalykai, o taip pat ginklų reikalai. Jam priklausė šios policijos rūšys: viešoji, pasienio (sienų apsauga), geležinkelių, privatinė, vandens. Kaune ir Vilniuje buvo įkurta teismo reikalams, mažamečių, judėjimo policija, policijos rezervai; Kriminalinė policija, anksčiau priklausiusi Piliečių apsaugos dpt., buvo iš Policijos dpt. išskirta ir veikė kaip atskiras Valstybės saugumo departamentas. Policijos pareigūnams paruošti ir apmokyti pradžioje veikė Žemesnioji policijos mokykla, 1935 I 1 performuota ir pavadinta Aukštesniąja policijos mokykla. Veikė dvi referentūros: policijos ir bendrųjų reikalų, o taip pat policijos inspekcija. Dpt. direktorium buvo Kazys Svilas.

Sveikatos dpt. Jo veikimo sritys: rūpinimasis krašto sveikatingumu, sanitarinė priežiūra, davimas leidimų gydytojams ir vaistinėms. Dpt. turėjo Administracijos, Farmacijos ir Medicinos skyrius su referentais specialistais gydytojais: a. kovai su džiova, b. užkrečiamomis ligomis, c. venerinėmis ligomis, d. trachoma, e. kūdikio ir motinos globa. Sveikatos srityje nepriklausomoje Lietuvoje padaryta didelė pažanga, pvz. 1918 buvo 280 gydytojų, 1940 — 1500 gyd.; lovų ligoninėse 1918 — 1000, 1940 — per 9000. 1939–40 Kaune pastatytos Universiteto klinikos — didžiausia ir moderniausia ligoninė visame Pabaltijyje (per 1000 lovų). Paskutiniuoju nepriklausomos Lietuvos metu buvo ruošiamas visuotinis Lietuvos gyventojų draudimas ligos atveju. Šitas projektas, kuriam įgyvendinti būtų buvę reikalinga per 75 mil. lt. per metus, turėjo būti įgyvendintas iki 1942, sutrukdytas Sovietų Sąjungos okupacijos. Dpt. direktoriais yra buvę: Jurgis Alekna, Juozas Bagdonas, Sipavičius, Šidlauskas, Juozas Maciūnas (1930–38) ir M. Mickus.

Savivaldybių dpt. veikimo sritys: vietos savivaldybių ir savivaldybės organų darbo priežiūra, viešųjų darbų organizavimas, elektros jėgainių priežiūra. Dpt. turėjo šias referentūras: 1. Administracijos, 2. Viešųjų darbų, 3. Biudžeto, 4. Elektros ir revizorius, kurie tikrino savivaldybių atskaitomybę bei biudžeto vykdymą. Prie dpt. veikė piliečių skundams prieš savivaldybių tarybų nutarimus svarstyti komisija. Buvo leidžiamas savivaldybių reikalams skirtas mėnesinis žurnalas Savivaldybė (žr.). Dpt. direktoriais yra buvę: A. Šernas, K. Degutis, Jasiukaitis, J. Vilkaitis, Pr. Barkauskas.

Darbo ir socialinės apsaugos dpt. normavo darbdavių ir darbininkų darbo santykius, prižiūrėjo Ligonių kasų (žr.) ir Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstaigos veikimą, išlaikė valstybines socialinės globos įstaigas (senelių-invalidų namus, vaikų prieglaudas ir kūdikių lopšelius), šelpė privatines labdaros organizacijas, derino ir prižiūrėjo jų veikimą socialinės globos srityje. Prie dpt. veikė šie skyriai: vyresnysis darbo inspektorius, socialinės apsaugos inspektorius ir socialinio draudimo referentas.

Darbo santykiams tvarkyti veikė 7 darbo inspektoriai. Be to, prie dpt. veikė šie kolektyvūs organai: 1. Vyriausioji socialinio draudimo valdyba, kurioje, be valdžios, buvo darbininkų ir darbdavių atstovai, ir 2. Pramonės įmonių uždarbio normoms nustatyti komisija. Pradžioje dpt. vadovavo vyr. darbo ir socialinės apsaugos inspektorius, nuo 1920 — direktorius. Ilgamečiu direktorium buvo Al. Šostakas.

Valstybės saugumo dpt. veikimo sritys: tirti, įspėti ir aiškinti nusikalstamus darbus valstybės saugumui (politinius) ir kriminalinius nusikaltimus, rinkti įrodymus bei nusikaltusius pristatyti teisingumo organams. Dpt. sudarė du skyriai: 1. Valstybės saugumo policija ir 2. Kriminalinė policija. Dpt. direktoriais buvo: Al. Survila, J. Budrys, Račys, J. Statkus, A. Povilaitis. Kriminalinės policijos virš. nuo 1935 buvo A. Pamataitis. *K.Ksk.*

Statybos inspekcija. Statybai tvarkyti 1919 VII 28 įkurtas Techninkos statomasis dpt., kuris turėjo: 1. Valstybės trobesių ir statybos inspekcijos skyrių, 2. Braižomąjį ir projektų paruošimo skyrių, 3. Valstybės statomosios medžiagos ir geologijos skyrių, 4. Draudimo skyrių (prie Prekybos ir pramonės m-jos), 5. Draudimo reikalų komitetą su Draudimo reikalų inspekcija ir 6. Hidraulikos skyrių. 1920 XI 30 Mažojo seimo įstatymu prie vidaus reikalų m-jos įkurtas Lietuvos atstatymo komisariatas, kurio uždaviniai buvo: gaminti miestų ir kitų apgyventų vietovių planus, pavyzdinius valstybės ir visuomenės trobesių projektus, kanalizacijos, vandentiekio, gatvių, kelių, nusausinimo ir kt. statymo projektus; duoti statybai leidimus; prižiūrėti privačią statybą; teikti instrukcijas statybos klausimais; ruošti profesinius darbininkus; kelti visuomenės iniciatyvą racionaliai statybai per spaudą, kursus, paskaitas; prižiūrėti dailės reikalavimus; tarpininkauti dėl statybinių medžiagų paskirstymo; dalyvauti statybos finansavimo pasitarimuose; prižiūrėti valstybės ir visuomenės trobesių statybą. Komisariato priešakyje buvo Atstatymo komisaras, kuris veikė dpt. dir. teisėmis ir betarpiškai priklausė vidaus reikalų ministrui. Tarpžinybiniams statybos klausimams spręsti sudaryta Atstatymo taryba iš žemės ūkio, finansų ir vidaus reikalų m-jų atstovų. Dailės klausimams svarstyti sudaryta Dailės komisija iš penkių dailės ir mokslo įstaigų atstovų. Jos darbo apimtyje buvo stiliaus, pagražinimo ir estetikos klausimai. Kiekvienoje apskrityje ir aps. teisėmis mieste įkurtos Atstatymo komisijos. 1925 VI 4 Lietuvos atstatymo komisariatas pavadintas Statybos inspekcija, o jos virš. — Vyr. statybos inspektorius. Be personalo centre, miestuose ir apskrityse dirbo 24 technikai-inžinieriai, kurie pasidarė Statybos inspekcijos tarnautojais, rūpinosi savivaldybių pastatų projektais, davė leidimus ir prižiūrėjo privačią statybą, projektavo vieškelių tiltus, prižiūrėjo kelių taisymą ir kt. 1931 padidintas inspekcijos personalas tiek pačiame centre, tiek ir provincijoje. 1940 Statybos inspekcijos darbas buvo tiek išsivystęs, jog įstaiga paversta Statybos ir sauskelių dpt. Lietuvos atstatymo komisariatas, Statybos inspekcija ir Statybos ir sauskelių dpt. parūpino: statybos įstatų pakeitimą (pasenusių trobesių nugriovimas); kaimo statybos įstatymą ir jam vykdyti taisykles; miestų žemių tvarkymo įstatymą ir jam vykdyti taisykles (kartu su Žemės ūkio m-ja); valstybės trobesių prižiūrėjimo taisykles; kinoteatrams statyti ir įrengti taisykles; kelių ženklų taisykles; slėptuvių įrengimo taisykles; leido žurnalą Statybos Techniką ir Meną (Lietuvos atstatymo komisariato organas); išleido statybos reikalais aplinkraščių rinkinį ir kt. Įstaigos vadovais buvo: arch. Kellermileris (šveicaras), inž. A. Macijauskas, J. Salenekas ir inž. A. Novickis. *A.Nvc.*

Ministrai 1918–40: nuo 1918 XI 11 Vladas Stašinskas, 1918 XII 26 Jonas Vileišis, 1919 III 12 Aleksandras Stulginskis, 1919 IV 12 Petras Leonas, 1919 X 7 Eligijus Draugelis, 1920 VI 19 Rapolas Skipitis, 1922 II 2 Kazys Oleka, 1923 VI 29 Karolis Žalkauskas, 1925 II 4 Antanas Endziulaitis, 1926 VI 7 Vladas Požėla, 1926 XII 17 Ignas Musteikis, 1930 XI 30 Petras Aravičius, 1931 IV 2 Steponas Rusteika, 1935 IX 7 Julius Čaplikas, 1938 XII 25 Silvestras Leonas, 1939 III 29 Kazys Skučas.

8. Žemės ūkio ministerija įst. 1918 XI 11 Vilniuje kaip žemės ūkio ir valstybės turtų m-ja (tuo vardu vadinta iki 1924). Netrukus pradėjo veikti keli skyriai, o gruodžio pradžioje suorganizuota Žemės reformos komisija, kuriai pirmininkavo pats ministras J. Tūbelis ir sekretoriavo A. Rimka. 1919 I 2 m-ja persikėlė į Kauną ir įsikūrė Kęstučio g. 17 (1924 ir 1937 m-jos patalpos praplėstos, pastatant tris naujus namus ir Kęstučio g. 15–17 uždedant III ir IV aukštą). M-ja pradžioje globojo iš vokiečių okupacinės valdžios perimtą privatinį ir valstybinį turtą, dva-

Žemės ūkio ministerijos rūmai

rus, miškus, trobesius, inventorių ir kt. Vėliau pagrindinis jos rūpestis buvo: žemės ūkio kultūros kėlimas, žemės reformos vykdymas, žemės ir miškų ūkio vedimas, vandenų ir durpynų tvarkymas ir žemės ūkio švietimo kėlimas. Ministrui talkininkavo viceministras (P. Matulionis), nuo 1929 generaliniai sekretoriai (F. Grigaliūnas ir J. Skaisgiris). Darbas suskirstytas departamentais, skyriais ir kt.

Miškų dpt. pradėtas organizuoti 1918 XI 17 ir pradžioje buvo vadinamas miškų skyriumi. Galutinėje savo vystymosi stadijoje dpt. turėjo šiuos skyrius: miškų ūkio, miškų želdymo, miško tvarkymo, statistikos, miškų eksploatacijos, miškų prekybos, durpynų ir vandenų, atskaitomybės, juridinį ir kanceliariją. Be to, prie dpt. veikė: miškų taryba, miškų tausojimo komisija, miškų tyrimo komisija, miškų statuto komisija ir laisvai samdomų eigulių kasa. Dpt. žinioje buvo apie 1,2 mil. ha miško žemės su vandenimis ir pievomis. 1938 dpt. dirbo: 115 valdininkų centre ir 2663 provincijoje, be to, prie miško gamybos, želdymo darbų ir kitur dirbo 49.299 darbininkai. Savo žinioje dpt. turėjo 1484 gyvenamuosius namus ir 3576 ūkio trobesius. Miškininkams ruošti 1921–26 Panevėžyje veikė dvejų metų miškų technikų m-la, 1921–27 Dotnuvoje prie Žemės ūkio technikumo miškininkystės skyrius, 1927 Alytuje atidaryta vidurinioji miškų m-la, 1939 nukelta į Vilnių. Miškininkų akademikų paruošimui prie ŽŪA su pertraukomis veikė miškininkystės skyrius, kuris 1940 nukeltas į Vilniaus univ. ir sudarė atskirą miškų fak.

Miškų dpt. veikloje pažymėtini šie svarbesni laimėjimai: nuo 1927 pradėtas ūkišku būdu miško eksploatavimas — kirtimas, sortimentų gaminimas, transportas. Pagamintai medžiagai apdirbti suorganizuota arba nupirkta visa eilė įmonių, kurioms valdyti sukurta akc. b-vių ir jas m-ja rėmė savo kapitalu per 50%. Tam tikslui buvo sukurta: Lietmedis, Klaipėdos medžio sindikatas, Viešvilė, Klaipėdos faneros fabrikas ir kt. 1937 vyriausybės paskelbtas Miškui želdyti fondas užtikrino tvarkingą miško želdymo vykdymą. Nuo 1937 išplėstas jaunuolynų ir viduramžių miškų auginimas, 1939 iš pagrindų pakeista miško medžiagos ir kuro atleidimo tvarka. Dpt. vadovavo: P. Matulionis, S. Bielevičius, V. Vaitkus, S. Vaiciekauskis ir A. Rukuiža.

Žemės ūkio dpt. pradėjo kurtis Vilniuje 1918 XI 12. Pagrindinis dpt. uždavinys buvo žemės ūkio kultūros kėlimas, bet pradžioje šis darbas buvo nuslopintas neatidedamų reikalų, pvz. be priežiūros paliktų ūkių, trobesių priežiūra, savanorių aprūpinimas žeme ir t.t. Pradžioje dpt. veikė šie skyriai: žemės ūkio, agronomijos, namų, buv. bajorų ir valstiečių bankų žemių, parceliacijos, švietimo, ekonomijos ir buhalterijos su raštine. Apskrityse dirbo žemės ūkio įgaliotiniai. 1922 pradėjus veikti Žemės reformos valdybai, pastaroji perėmė iš Žemės ūkio dpt. visus darbus, susijusius su žemės reforma, o 1926 dalis darbų perduota Žemės Ūkio Rūmams. Po šitų reformų dpt. turėjo šiuos skyrius: visuomeninės agronomijos, švietimo, žemės rūšiavimo komisiją ir buhalteriją su kanceliarija. Apskrityse įgaliotiniai buvo pakeisti apygardų agronomais-inspektoriais. Be to, dpt. žinioje buvo du žirgynai (Kėdainių ir Gruzdžių), 11 žemės ūkio mokyklų, iš jų 4 aukštesniosios ir 7 žemesniosios. Be tų mokyklų, dpt. prižiūrėjo ir šelpė įvairių d-jų įkurtas 7 mergaičių žemesniąsias žemės ūkio mokyklas. Dpt. rengė trumpalaikius kursus pradžios mokyklų mokytojams, pieninininkams, kontrolasistentams ir ūkininkams. Dpt. vadovavo: J. Aleksa, A. Vienožinskis, P. Mikšionis ir V. Tiškus.

Veterinarijos dpt. veiklą pradėjo Vilniuje 1918 XI 16. 1920 I 1 perorganizuotas į veterinarijos inspekciją. Žemės ūkio dpt. rėmuose. 1924 dpt. vėl atgaivintas ir veikė iki sovietų okupacijos. Dpt. turėjo du skyrius: Kovai su užkrečiamomis ligomis ir skerdyklų, mėsos, pieno ir pieno produktų priežiūrai. 1924 dpt. suorganizavo Valstybinį veterinarijos bakteriologijos inst. su serologijos skyriumi. Provincijoje dirbo aps., rajonų ir pasienių veterinarijos gyd., skerdyklų ir savivaldybių veterinarijos gyd., mėsos priežiūros bei trichinoskopijos kursai ir kt. 1936 IX 19 dpt. rūpesčiu atidaryta Veterinarijos akademija, kuri 1938 perėmė savo žinion Valstybinį veterinarijos bakteriologijos institutą. 1926 prie dpt. suorganizuotas patariamasis organas — Veterinarijos taryba. Dpt. ir inspekcijai vadovavo: E. Nonevičius, L. Gogelis, I. Kancleris-Drapas, P. Mironas ir S. Jankauskas.

Žemės reformos valdyba. Žemės reformos paruošiamieji darbai pra-

sidėjo 1918 XII 1, sudarius komisiją. Kiek vėliau ši komisija išplėsta. Be nuolatinių komisijos narių (D. Blyno, A. Rimkos ir S. Bielevičiaus), joje dar dirbo A. Stulginskis, M. Krupavičius, finansų, teisingumo ir krašto apsaugos m-jų atstovai. Ši komisija paruošė Žemės reformos įstatymus. 1922 V 24 išleistas Žemės reformai vykdyti įstaigos organizacijos įstatymas, kuriuo remiantis ir buvo suorganizuota Žemės reformos valdyba, kurią sudarė Žemės reformos valdybos valdytojas (pirmininkas) ir nariai: Žemės tvarkymo, Žemės reformos, melioracijos ir žemės reformos buhalterijos dpt. direktoriai. Vietose dirbo apygardų žemės tvarkytojai ir aps. bei vls. žemės reformos komisijos. Žemės reformos valdybos pirmininkais buvo: Z. Starkus, A. Endziulaitis, I. Daniliauskas, S. Liudkevičius ir J. Stanišauskis.

Žemės reformos dpt. pradėjo veikti 1922 VIII 29 ir buvo vadinamas Žemės fondo ir kolonizacijos dpt. Vėliau dpt. pavadinimas sutrumpintas ir jis pavadintas: Žemės reformos dpt., kuris turėjo 5 skyrius: nusavinimo, nuomojimo, parceliacijos, kolonizacijos ir likvidacijos. Dpt. darbai buvo susiję su žemės administravimu, skaldymu, parceliavimu ir perleidimu naujakuriams. 1919–38 dpt. išparceliavo 711.963 ha žemės. Iš to skaičiaus 555.734 ha buvo išdalyta ir perduota naujiems savininkams ir 156.229 ha palikta dvarų savininkams, kaip neliečiama norma. Žemės reformos dpt. vadovavo: J. Tonkūnas, A. Endziulaitis, P. Vainauskas, I. Daniliauskas ir M. Chmieliauskas.

Žemės tvarkymo dpt. įst. 1919 ir buvo vadinamas Žemės tvarkymo ir matavimo dpt. Jis vykdė Žemės reformos valdybos nutarimus, skaldė valstybinius ir nusavintus žemės plotus sklypais ir lygiagrečiai skirstė kaimus į viensėdijas. 1918–37 išskirstyta 6096 kaimai su žemės plotu 1.491.475 ha, ir iš 2.415.000 sklypų (rėžių) sudaryta 139.551 viensėdis. Iki 1938 I 1 jau buvo atlikta 75% kaimų skirstymo darbo. Be to, iki 1938 dpt. rėmuose melioracijos skyrius vykdė žemės melioracijos darbus. 1938 dpt. įsteigė dar du skyrius: miestų žemės tvarkymo ir krašto matavimo. Dpt. darbus vykdant, ginčams spręsti veikė Vyriausioji žemės tvarkymo komisija Kaune ir apygardos komisija kiekvienoje apygardoje. Matininkams ruošti dpt. organizavo matininkų kursus ir Kėdainiuose įsteigė kultūrtechnikų ir geodezininkų mokyklą. Dpt. vadovavo: V. Račkauskas, Z. Pacevičius, J. Stanišauskis ir Z. Bačelis.

Melioracijos dpt., nuo 1920 veikęs prie Žemės tvarkymo dpt. kaip melioracijos skyrius, 1938 VII 1 perorganizuotas į dpt. Iki 1938 I 1 nusausinta žemės: drenų pagalba 9950 ha ir atvirais grioviais 406.700 ha, iškasta 16.842 km atvirų griovių, per griovius pastatyta 2562 tiltai ir šiems darbams išleista 40.042.000 lt. Dpt. vadovavo J. Čeičys.

Žemės reformos valdybos buhalterija dpt. teisėmis veikė nuo 1922 VII 1. Jos darbo sritis buvo: atsiteisimas su savininkais už nusavintą žemę, iš naujakurių rinkti išperkamuosius mokesčius, skirti naujakuriams paskolas ir daryti kitas su žemės reforma susijusias finansines operacijas. Be to, kasmet turėjo sudaryti Žemės reformos valdybos pajamų sąmatą, išlaidų apyskaitą ir visos m-jos suvestinę apyskaitą. 1938 VII 1 buhalterija išskirta iš Žemės reformos valdybos žinios ir padaryta visos m-jos buhalterija. Buhalterijai vadovavo: J. Variakojis ir J. Vanagas-Simonaitis.

Statybos skyrius veikė prie Žemės tvarkymo dpt., bet 1938 padarytas nepriklausomas ir perduotas generalinio sekretoriaus žinion. Statybos skyriaus žinioje buvo m-jos trobesiai ir naujų namų statymas. Be to, jis teikė pagalbą kaimo pavyzdinei statybai, plytinių statybai. Skyriui vadovavo V. Landsbergis ir J. Jasiukaitis.

Juriskonsultūros skyrius įst. 1924 I 1. Iki skyriaus suorganizavimo m-ja turėjo laisvai samdomus juriskonsultus. Juriskonsultais buvo: K. Oleka, V. Stašinskis, S. Petrauskas, M. Slenis ir P. Juknevičius.

Žemės ūkio tyrimo įstaiga m-jos ribose veikė trumpą laiką, 1938 perduota Žemės Ūkio Rūmų žinion. Direktorium buvo J. Krikščiūnas.

Ministerijos kolegija suorganizuota 1920 XII 7. Ją sudarė visų dpt. direktoriai, viceministrui, o vėliau generaliniam sekretoriui pirmininkaujant. Kolegija buvo Žemės ūkio ministro patariamasis organas ir jos sprendimai turėjo galios, juos ministrui patvirtinus. Kolegija derino atskirų dpt. veiklą, skyrė pašalpas sergantiems tarnautojams ir sprendė svarbesnius m-jos vidaus tvarkos klausimus. Kolegijai pirmininkavo viceministras P. Ma-

tulionis ir generaliniai sekretoriai J. Grigaliūnas ir J. Skaisgiris.

Be to, m-jos žinioje buvo Žemės Ūkio Akademija (žr.) ir Veterinarijos Akademija (žr.).

Ministrai 1918–40: nuo 1918 XI 11—1919 IV 14 ir nuo 1919 X 10 Juozas Tūbelis, 1920 VI 19 Jonas Aleksa, 1923 VII 2 Mykolas Krupavičius, 1926 VI 15 Jurgis Krikščiūnas, 1926 XII 20 Jonas Aleksa, 1935 IX 7 Stasys Putvinskis, 1938 III 26 Juozas Tūbelis, 1938 X 1 Vladas Mironas, 1938 XII 6 Juozas Skaisgiris, 1939 XI 21 Juozas Audėnas. *A.Rkž.*

Nepriklausomybės pradžioje trumpą laiką veikė dar šios ministerijos:

Darbo ir socialinės apsaugos m-ja įkurta 1919 pradžioje iš 1918 XI pirmajame ministrų kabinete sudarytos Maitinimo ir viešųjų darbų m-jos, kuri pradžioje turėjo du dpt.: socialinės apsaugos, maitinimo ir darbo. 1919 X 29 įstatymu m-ja likviduota ir jos darbas pavestas vidaus reikalų m-jai, įsteigus naują Darbo ir socialinės apsaugos dpt. su 3 skyriais: darbo, socialinės apsaugos ir tremtinių grąžinimo. Pradžioje m-jos valdytoju buvo Vl. Stašinskas, vėliau ministru J. Paknys.

Maitinimo ir viešųjų darbų m-ja įst. 1918 XI 11 su dviem dpt.: socialinės apsaugos ir maitinimo bei darbo. 1919 pradžioje vyriausybei persikėlus iš Vilniaus į Kauną, m-ja perorganizuota į 2 m-jas: darbo ir socialinės apsaugos, tiekimo ir maitinimo. M-jos valdytoju buvo Vl. Stašinskas ir J. Paknys.

Prekybos ir pramonės m-ja įst. 1918 XII 28 Vilniuje, bet 1919 XI 17 sujungta su Finansų m-ja. Jos ministru buvo J. Šimkus.

Tiekimo ir maitinimo m-ja įst. 1919 IV 12, likvidavus maitinimo ir viešųjų darbų m-ją. Ji rūpinosi maisto, arklių ir drabužių parūpinimu kariuomenei. Jos žinioje buvo iš JAV gautas maistas ir kt. Visose apskrityse m-ja turėjo savo įgaliotinius ir suorganizuotus komitetus maisto suėmimui vykdyti. 1919 X 14 m-ja panaikinta ir jos darbo sritis įjungta į krašto apsaugos m-ją. Ministru buvo inž. Steponas Kairys, reikalų ved. J. Glemža. *J.P.*

Ministrantas (iš lot. ministrans ‚patarnaująs'), patarnaująs kunigui, laikančiam mišias, ir atsakinėjąs jam maldose žmonių vardu. Nors Tridento susirinkimas nustatė, kad m. turi būti dvasininkų luomo (klierikas), tačiau šiandieninėje praktikoje m. daugiausia yra paprasti berniukai, nors juo gali būti ir kiekvienas vyriškis, mokąs atsakinėti ir patarnauti. Mišios negali būti laikomos be jokio m. Moterys negali būti m.; nesant vyriškio, jos gali tik atsakinėti kunigui, būdamos toliau nuo altoriaus (paprastai prie grotelių), už presbiterijos.

Ministrantūra (lot.) mišių įžanginė psalmė Judica, kalčių išpažinimas Confiteor ir visos tos maldos, kurias kunigas pakaitomis kalba su patarnaujančiu ministrantu.

Ministras (lot. minister ‚tarnas') yra valstybės aukščiausios vykdomosios valdžios organas, valstybės vyriausybės narys, administruojąs kurią valstybės valdymo sritį, taip pat ir vyriausybės narys be tam tikros administruojamos srities (be portfelio). M. skirtinas nuo įgaliotojo m. (prc. ministre plénipotentiaire), kuris yra ne vyriausybės narys, bet antrojo rango diplomatinis valstybės atstovas (žr. Įgaliotas ministras, Pasiuntinys). Ministrų priešaky stovi ministras pirmininkas, kitaip vadinamas premjeras, ir po jo kartais tam tikras jo pavaduotojas — vicepremjeras. M. kai kur vadinami kitokiu vardu. Pvz. Sovietų Sąjungoje ligi 1946 jie buvo vadinami liaudies komisarais. JAV jie vadinami sekretoriais (secretary), kurie yra šie: 1. užsienio reikalų (The Secretary of State), 2. iždo (The Secretary of the Treasury), 3. gynybos (The Secretary of Defense), 4. teisingumo (The Attorney General), 5. paštų (The Postmaster General), 6. vidaus reikalų (The Secretary of the Interior), 7. žemės ūkio (The Secretary of Agriculture), 8. prekybos (The Secretary of Commerce), 9. darbo (The Secretary of Labor) ir 10. sveikatos, auklėjimo ir globos (The Secretary of Health, Education and Welfare). Jie yra JAV prezidento patarėjai, pašaukti jo paties su senato aprobata. Specialaus premjero čia nėra, nes jo veikmenį absorbuoja prezidentas.

M. skiria ir atleidžia paprastai valstybės galva — monarchas arba prezidentas. Bet m. turi pasitraukti (atsistatydinti), kai parlamentas, savo turima teise, jam pareiškia nepasitikėjimą.

Lietuvos 1922 ir 1928 konstitucijomis, m. skiria ir atleidžia Respublikos prezidentas (žr. Ministrų kabinetas). Pagal jas, m. atsako seimui už savo darbą jam pavestoje

valdymo srityje, ir, seimui pareiškus nepasitikėjimą, jis turi atsistatydinti (1922 konstitucijos §59, 1928 — §60); bet 1928 konstitucija tam reikalauja kvalifikuotos daugumos — ne mažiau kaip $^3/_5$ visų seimo narių.

Seimas turi teisę iškelti m. pirmininkui ar kuriam kitam m. baudžiamąją bylą dėl tarnybos nusikaltimų ar dėl valstybės išdavimo. Bylai iškelti 1922 konstitucija (§63) reikalauja absoliutinės seimo narių balsų daugumos, o 1928 konstitucija (§64) — $^3/_5$ balsų daugumos. Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos teismas, t.y. Vyriausiasis tribunolas, kaip jis pats kompetencijos reikalu yra pasisakęs.

1938 konstitucija įsteigė vyriausybėje m. pirmininko pavaduotojo postovį, nustatydama, kad vienas m. yra m. pirmininko pavaduotojas (95 str.). Jis pavaduoja m. pirmininką šiais atvejais: kai m. pirmininkas negali eiti pareigų (pvz. dėl ligos), arba kai jis paveda pavaduoti save kurį laiką ar kuriam veiksmui (101 str.), arba kai jis neina m. pirmininko pareigų dėl to, kad turi pavaduoti Respublikos prezidentą arba dėl to, kad Respublikos prezidentui mirus ar atsistatydinus, turi vadovauti valstybei (102 str.). M. pirmininką, jo pavaduotoją ir visus kitus m. skiria ir atleidžia Respublikos prezidentas (97 str. 1 p.). Kai atleidžiamas m. pirmininkas, tai kartu atleidžiami ir kiti m. (97 str. 2 p.). M. pirmininkas vadovauja bei atstovauja vyriausybei (96 str. 1 p.). M. valdo jiems pavestas valstybės valdymo sritis (96 str. 2 p.) ir veikia vieningai (96 str. 3 p.).

1938 konstitucijoje nekalbama apie seimo teisę išreikšti m. nepasitikėjimą tiesiog — taip, kaip pirmesnėse konstitucijose. Užtat konstitucija suteikia seimo nariui teisę duoti paklausimą m. pirmininkui arba m. (120 str.), o seimui, bent ¼ jo narių pasiūlytam, — teisę duoti m. pirmininkui arba m. interpeliaciją (121 str.). Paklausimo pasekmių konstitucija nenustato. Interpeliacijos pasekmės nustatomos jos 122 str., būtent, seimas, išklausęs m. pirmininko arba m. atsakymą į interpeliaciją ir bent ¼ seimo narių pasiūlytas, gali bent $^3/_5$ seimo dauguma nutarti, kad laiko atsakymą nepatenkinamą. Tatai nutarus dėl m. pirmininko atsakymo, arba jis, pirmininkas, atleidžiamas, arba paleidžiamas seimas, o tatai nutarus dėl ministro atsakymo, atleidžiamas m. Betgi, jei prieš seimui nutariant dėl m. atsakymo, m. pirmininkas pareiškia, kad jis palaiko tą atsakymą, tai interpeliacija, duota ministrui, laikoma duota m. pirmininkui. Jeigu naujai išrinktam seimui jo pirmojoje sesijoje bent ¼ seimo narių pasiūlo svarstyti tą pačią interpeliaciją, dėl kurios buvo paleistas seimas, ir tam pačiam m. pirmininkui, kuriam paleistojo seimo buvo ji duota, ir jeigu seimas narių dauguma nutaria atsakymą į interpeliaciją laikyti nepatenkinama, tai Respublikos prezidentas atleidžia m. pirmininką.

Ministrams, taigi ir m. pirmininkui, bylos dėl tarnybinių nusikaltimų, pagal 1938 konstituciją, gali būti keliamos su Respublikos prezidento sutikimu. Jas sprendžia Vyr. tribunolas ne mažesnės kaip 5 teisėjų sudėties (103 str.).

Prieš Lietuvos okupaciją yra buvę šių valstybės valdymo sričių ministrai: 1. finansų, 2. krašto apsaugos, 3. susisiekimo, 4. švietimo, 5. teisingumo, 6. užsienio reikalų, 7. vidaus reikalų ir 8. žemės ūkio. Pirmaisiais keleriais atstatytos Lietuvos valstybės metais būdavo skiriama ir m. be portfelio, pvz. žydų, gudų reikalams. *B.Msl.*

Ministrų kabinetas, arba Ministrų taryba, konstitucinis valstybės vykdomasis organas. Tas kolektyvas gali būti vad. ir vyriausybe, nebūdamas reikalingas ano pavadinimo ten, kur valstybės valdžios struktūroje m.k. ir vyriausybės sąvokos visiškai viena su antra sutampa. Taip Lietuvos 1938 konstitucija visus ministrus apjungia vardu vyriausybė, nevartodama tam reikalui m.k. pavadinimo, nes, pagal ją, vyriausybė, be ministrų, kitų narių neturi — ne taip, kaip 1922 ir 1928 konstitucijomis, kur vyriausybėn įterpiamas ir Respublikos prezidentas šalia m.k. Tie dešimt JAV ministrų, vadinamų sekretoriais (žr. Ministras), kurie prie JAV prezidento, apjungiami vardu kabinetas (Cabinet).

M.k. paprastai sudaro asmuo, kuriam, kaip numatytam premjerui, tatai paveda vyriausybės galva. Sudarytą kabinetą tas asmuo pristato valstybės galvai tvirtinti. Parlamentui pareiškus nepasitikėjimą, m. k. turi atsisakyti. Prancūzijoje dargi kabineto sudarytojas, prieš jį sudarydamas, jau privalėjo parlamento pasitikėjimo. Nepasitikėjimo pareiškimo nesti JAV kabinetui: mat, jį sudaro pats JAV prezidentas su senato pritarimu ir pats stovi jo priešakyje.

E. Galvanausko ministrų kabinetas Steigiamąjį Seimą renkant. Sėdi iš kairės į dešinę: J. Zubrickas, L. Noreika, E. Galvanauskas, J. Tūbelis, E. Draugelis; stovi iš kairės į dešinę: T. Petkevičius, V. Čarneckis, A. Merkys, J. Dobkevičius, J. Voronko

Pagal Lietuvos 1922 konstituciją, Respublikos prezidentas kviečia ministrą pirmininką, paveda jam sudaryti m.k., tvirtina sudarytą ir priima ministrų kabineto atsistatydinimą (§47). Šitam nuostatui atliepia kitas: ministras pirmininkas pristato pasirinktus ministrus Respublikos prezidentui patvirtinti (§57); čia pat eina nuostatas: ministrus atleidžia Respublikos prezidentas. Tą patį 1928 konstitucija šiaip nusako: Respublikos prezidentas skiria ministrą pirmininką ir kitus ministrus, ministro pirmininko pristatomus, ir paleidžia tiek visą m.k., tiek atskirus ministrus (§49). Panašiai sudaromas m.k., arba vyriausybė, ir pagal 1938 konstituciją, būtent — ministrą pirmininką ir jo pristatymu ministro pirmininko pavaduotoją ir kitus ministrus skiria Respublikos prezidentas (97 str. 1 p.).

1922 ir 1928 konstitucijomis, m.k. atsako solidariai seimui už bendrą vyriausybės politiką, ir, seimui pareiškus nepasitikėjimą, jis turi atsistatydinti (1922 konstitucijos §59, 1928 — §60). Šitam atsistatydinimui 1928 konstitucija reikalauja kvalifikuotos seimo daugumos, būtent, ne mažiau kaip $^3/_5$ visų seimo narių.

1938 konstitucija tiesiogiai nesuteikia seimui teisės pareikšti m.k., jos vadinamam vyriausybe, nepasitikėjimą. Nepasitikėjimo ribotas pareiškimas čia slypi seimo teisėje tam tikra kvalifikuota balsų dauguma pripažinti ministro pirmininko atsakymą į duotą jam interpeliaciją nepatenkinamą, o to išdava gali būti ministro pirmininko atleidimas, kuris, pagal konstitucijos 97 str. 2 p., visuomet susijęs su visų vyriausybės narių atleidimu (žr. Ministras).

Ministrus jungia draugėn bendra jų, kaip vyriausybės, politika ir tie įvairūs valdymo reikalai, kurie dėl tam tikro savo pobūdžio esti reikalingi viso ministrų kolektyvo svarstymo. Tad m.k. yra visų tų dalykų sprendžiamoji kolegija. 1922 ir 1928 konstitucijomis, m.k. sprendžia svarbesnius vidaus ir užsienio politikos reikalus; ruošia įstatymų projektus, juos svarsto ir pristato seimui priimti, o kai seimo nėra — Respublikos prezidentui tvirtinti; pristato seimui tarptautines sutartis gauti sutiki-

mą ratifikuoti toms sutartims, kurios pakeičia įstatymus arba deda pareigą išleisti įstatymą; sudaro valstybės biudžeto projektą ir pristato jį seimui priimti, o kai seimo nėra — Respublikos prezidentui tvirtinti; sprendžia kitus valstybės reikalus, kurie konstitucija ar įstatymais pavesta jam spręsti; sprendžia reikalus, kuriuos pasiūlo jam spręsti ministras iš savo valdomosios srities. M.k. posėdžiuose turi teisę dalyvauti ir pirmininkauti Respublikos prezidentas (1922 konstitucijos §54, 1928 — §56).

1938 konstitucija ministrų kolektyvą, kaip sprendžiamąją kolegiją, vadina Ministrų taryba (99 str.). Jos posėdžiuose dalyvauja patariamuoju balsu Valstybės kontrolierius (99 str.). Kai posėdyje dalyvauja Respublikos prezidentas, tai jis jam ir pirmininkauja (100 str.).

Nepriklausomos Lietuvos m. k. sudėtis (žr. Lietuvos tomą). *B.Msl.*

M. k. pagalbinės įstaigos. Savo darbui vykdyti m.k. turėjo visą eilę pagalbinių įstaigų, iš kurių pažymėtinos šios:

M. k. kanceliarija. Jos uždavinys — atlikti m.k. rašto darbus, tvarkyti archyvą ir vesti atskaitomybę. Be paprasto archyvo, m.k. turėjo slaptąjį archyvą, kurį tvarkė ir prižiūrėjo m.k. generalinis sekretorius.

Vyriausybės žinių redakcija. M.k. 1918–40 leido oficialinį valdžios organą — Vyriausybės Žinias (žr.), kuriose buvo skelbiami įstatymai, valstybės biudžeto įstatymai ir pajamų bei išlaidų sąmatos, tarptautinės sutartys, reglamentiniai aktai — taisyklės, instrukcijos ir kt., Respublikos prezidento aktai ir valstybės organų oficialūs skelbimai. Kai oficialių valstybės organų skelbimų skaičius pagausėjo, Vyriausybės Žinios suskirstytos į dvi dalis: I dalyje spausdinami įstatyminiai aktai, Respublikos prezidento aktai ir reglamentiniai aktai, II — valstybės organų oficialūs skelbimai. Vyriausybės Žinios, neskaitant jų II dalies, sudarė 21 tomą.

M-jų juriskonsultų komisija įsteigta 1919. Ji veikė savo statutu. Ją sudarė pirmininkas — m.k. juriskonsultas ir nariai — visų m-jų juriskonsultai. Iki buvo paskirtas m.k. juriskonsultas, komisijai pirmininkavo finansų m-jos juriskonsultas. Komisijos kompetencijai buvo pavesta: a. teisiniu požiūriu peržiūrėti įstatymų projektus ir padaryti savo pastabas, prieš įnešant juos į m.k. svarstyti; b. teikti teisinius patarimus bylose, kurias įneša m.k. ar ministrai. Komisija veikė iki 1928, t.y. iki įsteigiant Valstybės Tarybą. Tada komisijos darbas atiteko Valstybės Tarybai, o pati komisija likviduota.

Skundams dėl pensijų ir pašalpų skyrimo svarstyti komisija. 1926 išleidus Valstybės tarnautojų pensijų ir pašalpų įstatymą, sudarytų pensijoms ir pašalpoms skirti organų nutarimai galėjo būti skundžiami m.k. Tokių skundų svarstymas atimdavo nemaža laiko, todėl darbui palengvinti sudaryta tam tikra komisija iš finansų, teisingumo ministrų, valstybės kontrolieriaus ir m.k. generalinio sekretoriaus. Komisija išžiūrėdavo skundus ir paruošdavo sprendimų projektus.

Klaipėdos krašto komisija. Įsigalėjus Vokietijoje nacionalsocializmui ir pradėjus jam reikšti revendikacijas į Versalio traktatu atskirtas nuo Vokietijos sritis, reikėjo rūpintis Klaipėdos krašto reikalais. Tiems reikalams m.k. nutarimu buvo sudaryta speciali komisija iš pirm. m.k. generalinio sekretoriaus ir narių — užsienio reikalų m-jos generalinio sekretoriaus, prof. M. Roemerio ir prof. T. Petkevičiaus. Komisija ruošė: a. įstatymų, liečiančių Klaipėdos kraštą, projektus; b. svarstė mjų paruoštus įstatymų, kurie lietė Klaipėdos kraštą, projektus; c. žiūrėjo, kad gubernatoriaus veto teisės panaudojimas būtų suderintas su Klaipėdos krašto statutu; d. sprendė kitus reikalus, susijusius su krašto autonomija. Ši komisija veikė iki Klaipėdos krašto atplėšimo.

M.k. turėjo ir daugiau ad hoc sudarytų komisijų. Ilgus metus m.k. kanceliarijai vadovavo Vincas Mašalaitis. *V.Msl.*

Miniukienė – Dvarionaitė Eleonora žr. Dvarionaitė - Miniukienė, Eleonora.

Minjė, arba Minja, Aukštutinio Egipto mst., sen. Hermopolis; apie 80.000 gyv. (1958). Koptų ir koptų unitų vyskupo rezidencija. Cukraus fabrikas, medvilnės prekyba ir kt.

Minjo upė Ispanijoje, Galicijos provincijoje, žemupyje sudaro sieną su Portugalija, 253 km ilgio; teka į Atlantą; baseino plotas 30.000 km^2, vid. debitas 320 m^3/sek.

Minkevičius 1. Adomas (1648 VIII 11 Vilniuje — 1740 III 14 Žadiškėse) jėzuitas. Baigęs Vilniaus kolegiją, 1699 įstojo į jėzuitus ir po filosofijos studijų Vilniaus a-

kad., čia buvo retorikos mokytojas. Baigęs teol. mokslus filosofijos dr. laipsniu ir įšv. kunigu, 1701–03 dėstė filosofiją ir retoriką Vilniuje, paskui buvo Vilniaus vyskupo teologas, Nesvyžiaus ir Pinsko kolegijų rektorius, vėliau Žemaičių vysk. J. Karpio nuodėmklausis ir pagalbininkas vyskupijos parapijų vizitacijoje. Įsteigė Žadiškių kolegiją ir ten 2 m. mokytojavo. Mirė paralyžuotas klausykloje. Išsp. Vilniuje: Regina Regni Poloniae et M. Ducatus Lithuaniae in thaumaturga sua cum parvo Jesu imagine ad palatino Trocensis civitatis basilicam coronatus 1718. Panegyricus de cultu et origine imaginis thaumaturgae B. V. Mariae Trocensis in Lithuania 1718, Solemnitas Coronationis imaginis Thaumaturgae B. V. Mariae Trocensis 1718 die 4 septembris (1719), Ex universa Philosophia theses. Šio paskutinio veikalo antraštėje yra keistas akademijos pavadinimas universitetu: Palemonio-Academica Societatis Iesu Universitas. *A.Lm.*

2. Antanas (g. 1900 V 18 Girstaikiškio dv., Alantos vls., Ukmergės aps.) botanikas, briologas, mikologas. Gimnaziją lankė Ukmergėje, Voroneže ir 1920 baigė Vilniuje. 1920–22 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1922 įstojo į LU matematikos-gamtos fak. Studijų metu dirbo vidaus reikalų m-joje ir vėliau laborantu botanikos institute. 1928 XII 14 baigė LU biologijos mokslus. Nuo 1929 botanikos sodo asistentas. 1930 įstojo į Šveicarijos federacinę aukštąją technikos mokyklą Züriche, kur 1932 už disertaciją Untersuchungen über den Einfluss der Narkose auf die Pilzemphänglichkeit der Pflanzen (išsp. Phytopath. Zeitschrift V, 2, 1932) gavo gamtos mokslų dr. laipsnį. Grįžęs į Lietuvą, dirbo botanikos sode ir VDU. 1938 V 17 apgynė habilitaciją ‚Lietuvos rūdžių (uredinales) floros metmenys' (išsp. VDU Matematikos-Gamtos Fak. Darbuose XI, 4, 1937) gavo priv. docento teises, dėstė augalų anatomiją ir morfologiją, botaniką ir kt. 1940 perkeltas į VU, kur buvo e.o. prof. ir augalų sistematikos katedros vedėju. Be to, nuo 1941 buvo Vilniaus botanikos sodo dir. Uždarius VU, vokiečių okupacijos metu dirbo prie Vilniaus tabako fabriko tabako auginimo skyriuje. Dabar yra VU gamtos-matematikos fak. prof., botanikos katedros vedėjas ir Lietuvos Mokslų Akad. narys-korespondentas.

M. tyrinėjo Lietuvos grybus, samanas, augalų ligas ir buvo Botanikos žodyno kjos narys. Be daugelio straipsnių-studijų, išsp. Kosmose (nuo 1926), Mūsų Giriose (nuo 1930), VDU Matematikos-Gamtos Fak. Darbuose, Gamtoje, Lietuvos Mokslų Akad. leidiniuose ir kt., atskirai išsp.: Vadovas Lietuvos augalams pažinti (kartu su J. Dagiu ir J. Kuprevičium) 1934, Svarbesniosios tabako ligos ir jo kenkėjai (kartu su A. Palioniu) 1943, Grybai, jų rinkimas ir paruošimas rinkai (kartu su R. Karuža) 1943, Fitopatologijos pagrindai 1948, Grybinės medžių ir krūmų ligos 1950, Bulvių ir kitų augalų vėžys 1951, Savaime augantieji, auginami bei augintini Lietuvoje spygliuočiai medžiai ir krūmai 1954, Vadovas Lietuvos miškų, pievų ir pelkių samanoms pažinti 1955 ir kt. *J.P.*

3. Petras žr. Minkūnas, Petras.

Minkowski 1. Hermann (1864 VI 22 Aleksote, Lietuvoje — 1909 I 12 Göttingene, Vokietijoje) žydų kilmės vokiečių matematikas ir fizikas, turtingo javų pirklio sūnus. Studijavo Karaliaučiaus ir Berlyno univ., profesoriavo 1894–96 Karaliaučiaus univ., 1896–1902 Technologijos inst. Züriche ir 1902–09 Göttingeno univertete. M. žinomas savo moksliniu įnašu į skaičių teoriją. Savo darbuose Zeit und Raum (1909) ir Zwei Abhandlungen über die Grundgleichungen in der Electrodynamik (1910) davė matematinį pagrindą reliatyvybės teorijai ir, šalia A. Einsteino ir H. A. Lorentzo, jį galima laikyti tos teorijos kūrėju. Iš kitų jo darbų pažymėtini: Geometrie der Zahlen 1896, Diophantische Approximationen 1907, Das Relativitätsprinzip ⁴1922, Gesammelte Abhandlungen 2 tt. 1911.

H. Minkowski

Jo garbei ilgiausia Aleksoto gatvė pavadinta Minkauskio gatve. *L.Kč.*

2. Oskar (1858 Aleksote — 1931 Wiesbadene, Vokietijoje) medicinos gydytojas, (1) brolis. 1881 baigė Karaliaučiaus univ., dirbo Karaliaučiaus, Štrasburgo, Kölno, Greifswaldo klinikose, nuo 1891 Štrasburgo univ. prof., 1905 išsikėlė į Greifswaldą, 1909–26 Breslavo univ. prof. Žymus cukraus ligos specialistas. Jis surado sunkiai sergančių diabetikų šlapime B-oksibutirinę rūgštį. Vėliau M. įrodė, kad diabetinės komos metu CO_2 varža kraujuje yra su-

mažėjusi. Jis pirmas pradėjo vartoti šarmus diabetinės komos gydymui. 1889 jam drauge su J. von Mehringu pavyko šunyje sukelti cukraus ligą, pašalinant jo kasą. 1900 M. aprašė hemolitinę geltligę (icterus hemoliticus). Jis pirmas pradėjo vartoti skrandžio plovimus pilorio susiaurėjimo (stenozės) atvejais. M. aprašė vad. Korsakovo sindromą anksčiau už jį. M. iškėlė mintį, kad akromegalijos priežastis yra pituitarinės liaukos susirgimas. Tai patvirtino 3 metais vėliau Pierre Marie. *D.Js.*

Minkštakūniai (moliuskai) apima didelę vandenyje ir sausumoje gyvenančių gyvūnų grupę, pvz. kriauklės, geldelės, austrės, sraigės ir kt. Šie gyvūnai turi minkštą, be stuburo, nesegmentuotą, simetrišką kūną, dažnai iš paviršiaus apdengtą kietu kalkiniu lukštu. Apatinė kūno dalis paprastai esti raumeninga, kuri padeda m. judėti ir atstoja koją, kuri įvairių m. grupių pritaikyta įvairioms paskirtims, pvz. vaikščioti, plaukioti, duobutėms išsikasti ir pn. M. turi širdį, kraujo sistemą ir žiaunas kvėpuoti. Nervų sistema sudaryta iš kelių ganglinių celių, sujungtų viena su kita. Daugumas m. turi šiokius tokius regėjimo ir klausos organus. M. skirstomi klasėmis: Scaphopoda, Amphineura, Lamellibranchia, Gastropoda ir Cephalopoda. *A.Mlk.*

Minkštapelekės žuvys žr. Žuvys.

Minkštieji lapuočiai medžiai minkštesne mediena, kaip liepa, drebulė ir kt. Priešybė — kietieji lapuočiai, pvz. skroblas, ąžuolas, uosis ir kt., pasižymį kieta mediena.

Minkštūnė (Tortula) potijinių (Pottiaceae) šeimos samanų gentis. Pas mus aptinkama ant akmenų, senų mūrinių sienų m. m ū r i n ė (T. muralis), ant šiaudinių stogų m. s t o g i n ė (T. ruralis), ūksminguose miškuose m. s m a i l i o j i (T. subulata). Rečiau sutinkama T. pulvinata.

Minkūnas (anksčiau Minkevičius) Petras (g. 1908 VIII 12 Clevelande, Ohio, JAV), teisininkas, ekonomistas. 1935 baigė VDU teisių fak., kur už dipl. darbą Metodai ir priemonės kovai su prostitucija (išsp. 1936), gavo dipl. teisininko vardą. 1957 baigė Pace kolegiją Naujorke biznio administracijos bakalauro laipsniu. 1936–39 teismo kandidatas Šiaulių apygardos teisme. 1938 išlaikė Vyr. tribunolo komisijoje teisėjo (advokato) egzaminus. 1939–40 Valkininkų-Varėnos teismo tardytojas, 1941 vertėsi adv. praktika, 1942–44 Vilniaus III apl. tardytojas, vėliau Vilniaus apg. teismo tardytojas ir prokuroro padėjėjas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–48 buvo Müncheno liet. gimn. anglų k. mokytojas, Balfo ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus įgaliotinis Amerikos zonai Vokietijoje. 1948 atvyko į JAV. 1948–54 Balfo centro įstaigos Brukline reikalų ved., nuo 1956 Balfo dir. M. reiškėsi visuomeninėje ir politinėje veikloje. Studijuodamas priklausė ateitininkų Kęstučio korp. ir buvo jos pirm., VDU stud. atstovybės užsienio komisijos pirm., atstovavo VDU studentams tarptautinėse stud. konferencijose (1932 Rygoje, 1935 Prahoje) ir 1934 Pabaltijo studentų (SELL) konferencijoj Tartuose. 1933 Anglijos stud. atstovybės kviečiamas lankė su O. Mašiotaite Cambridge univ., Londono ir Valijos aukštąsias mokyklas. Nuo 1950 Ateitininkų šalpos fondo centro valdybos sekr., nuo 1956 Tautos Fondo centro valdybos finansų sekr. ir nuo 1957 Krikščionių demokratų centro valdybos narys.

Minn. Minnesotos (žr.) valstybės (JAV) santrumpa.

Minneapolis mst. JAV, Minnesotos valstybėje, prie Misisipės upės Šv. Antano ir Minehaha krioklių; apie 600.000 gyv. (1958, 1950 — 521.718). Jis yra suaugęs su žemiau esančiu Saint Paul mst., ir dėl to jie populiariai vadinami bendru vardu Twin Cities. M. yra pradinis Misisipės upės, kurios versmės yra Minnesotos š.v. dalyje, uostas. Jame yra Minnesotos valstybinis univ. ir didžiausia pasaulyje malūnų pramonė su 4 didžiuliais malūnais. M. yra didelės žemės ūkio srities ekonominis centras. Be malūnų, dar yra žymi pramonė žemės ūkio mašinų, elektrinių motorų, autovežimių, mezginių, vagonų, spaudos ir kt., iš viso per 1200 įmonių. Miesto parkai užima apie 2000 ha, apylinkės ežeringos. Nuo 1867 M. gavo mst. teises. *A.B.*

Minnesota 1. JAV upė, deš. Misisipės intakas, apie 700 km ilgio (nuo Big Stone ež. ligi žiočių 512 km). Ji išteka iš š.r. Pietų Dakotos ir, tekėdama bendra p.r. linkme, ties Saint Paul įteka į Misisipę.

2. JAV š. dalies valstybė (stp. Minn.), į v. nuo Aukštutinio ežero; 219.317 km², 3.321.000 gyv. (1957), sostinė Saint Paul. Pagal tereną ją skirstoma į 3 dalis: aukštumų š. viduryje, kuri sudaro takoskyrą tarp Didžiųjų ežerų, Meksikos ir Hudsono įlankų, p.r. centro miškų ir visa kita likusi prerijų. Aukštumų srityje yra didžiuliai

ištekliai geležies rūdos, žinomi Vermilion, Mesabi ir Cuyuna ‚geležies kalnų', vardais. M. yra per 11.000 ežerų, ir dėl to ji vadinama dešimties tūkstančių ež. šalimi. Ledynų laikotarpyje du ledynai buvo apdengę visą M., o tarpledyninių periodų metu Raudonosios upės slėnis buvo patapęs didžiuliu, apie 1000 km ilgio Agassizo (žr.) ež., kuriam pranykus, pasiliko labai derlingos jo dugno nuosėdos — kviečių dirvožemiai. Klimatas kontinentinis; sausio vidurkinė temperatūra –9,5°C p.r. dalyje ir –16°C š.v. dalyje. Liepos vidurkinė temp. 20°C. Temperatūros maksimumai svyruoja nuo 42°C ligi –40°C. Atmosferos kritulių per metus iškrinta apie 680 mm; žiemą š. dalyje susidaro apie 2 m storumo sniego danga.

Nors M. yra daug mineralinių turtų ir apie 55% gyv. (1958) gyvena miestuose ir miesteliuose, tačiau žemės ūkis yra svarbiausias verslas. Valstybėj yra apie 166.000 ūkių su maždaug 12 mil. ha žemės. Gyvulių ūkis duoda apie 4 kartus daugiau pajamų, negu javų. Daugiausia auginamas javas yra kukurūzai, kurių metinis derlius yra apie 11,6 mil. (1957); toliau seka avižos (6,3 mil. t), sojos pupelės (2 mil. t), miežiai (800.000 t), kviečiai (600.000 t), bulvės (300.000 t), linų sėmenys (400.000 t 1946–55 vidurkis), rugiai (54.000 t) ir kt. po mažiau. Sviesto per metus pagaminama apie 80.000 t iš 1,7 mil. melžiamų karvių. Žemės ūkio gėrybių perdirbimas sudaro pagrindinę pramonę. Geležies rūdos (hematito) per metus iškasama apie 50 mil. tonų, t.y. daugiau kaip pusė visų JAV produkcijos.

Aukštosios mokyklos: M. univ. Minneapolyje, Hamline univ. ir Macalester kolegija Saint Paule, Šv. Jono univ. Collegevilleje, Carleton ir Šv. Olavo kolegijos Northfielde.

Istorija. Pirmieji M. lankėsi prancūzų tyrinėtojai apie 1600. Apie 1679 Daniel Duluth pastatė Pigeono upės žiotyse fortą. 1766 ją tyrinėjo kpt. J. Carver. 1827 St. Paul ir 1843 Stillwater vietose įsikūrė didokos grupės šveicarų imigrantų. 1849 III 3 M. įteisinta kaip atskira teritorija, o 1858 priimta kaip valstybė. 1862 Sioux indėnai, vadovaujami Mažosios Varnos, puolė ir sunaikino daug naujakurių vietovių, bet 1862 IX 22 jie nugalėti prie Wood Lake ežero ir 1863 po partizaninių pavienių užpuolimų jie buvo iškelti į v. nuo Misurės (Missouri) upės.

J. Szarkowski, The Face of M. 1958. *A.B.*

Mino da Fiesole (apie 1431–1484) italų ankstyvojo renesanso skulptorius. Dirbo antkapius, biustus ir kt. Iš jo žymesnių darbų pažymėtini: vysk. Salutati antkapis (Fiesole, katedra), sakyklos reljefas S. Maria Maggiore bžn. Romoje.

D. Angeli, M. da F. 1904.

Mino dinastija (ag. Ming dynasty) Kinijos dinastija, valdžiusi kraštą 1368–1644. Žr. Kinija (istorija).

Minoinė kultūra III ir II tūkstantmečio iki 1400 pr. Kr. priešgraikinė Kretos kultūra, pavadinta jos atradėjo anglų mokslininko A. Evanšo pagal Knose viešpatavusį karalių Miną. Žr. Aigėjo jūros kultūra, Graikijos istorija (Kretos-Mikėnų periodas), Knosas, Kreta, Minas.

Minoras (it. minore ‚mažesnis') muzikoje dermė, kurios pagrindą sudaro minorinis akordas. Žr. Maggiore.

Minoratas (iš lot. minor ‚jaunesnis') 1. paveldėjimo sistema, kai turtas nedalijamas tenka jaunesniajam sūnui; priešybė— majoratas (žr.); 2. pats paveldimasis turtas, tenkąs jaunesniajam giminėje.

Minorca, arba Menorca, sala didumo antroji Balearuose (Ispanijos), Vidužemio jūroje; 754 km², per 45.000 gyv., žymiausia vietovė Mahón. 1287 sala užimta ispanų ir gyvenama kataloniečių, 1708 užėmė anglai, 1756–63 ją valdė prancūzai, 1763 ją vėl atsiėmė anglai, 1782 grįžo ispanams, 1798 vėl užimta anglų, bet nuo 1802 ispanų.

Minorinis (it. minore ‚mažesnis') 1. muzikoje — susijęs su minoru (žr.) 2. liūdnas, švelnus.

Minoritai (iš lot. fratres minores ‚jaunesnieji broliai') pranciškonų (žr.) šaka.

Minósvydis suprastintos patrankos pavidalo pėstininkų šaunamasis ginklas. Ši pigi ir lengvai valdoma artimų distancijų artilerija plačiau pradėta vartoti I pas. kare. Normali patranka šaudo, palyginti, mažu pakylos kampu iš didesnių atstumų. Priešininkams suartėjus iki 275,0 m, paprastos ir labai naudingos kare artilerijos neįmanoma panaudoti prieš priešo priekines linijas, nes tampa pavojinga saviesiems. Be to, artilerijos daliniai turi savo atskirą organizaciją, jų pozicijos užpakalyje ir todėl kritiškais momentais nevisuomet gali paremti savuosius pėstininkus. Anksčiau turėtos patrankos (gaubicos), šaudančios dideliu pakylos kampu, būdavo tokios sun-

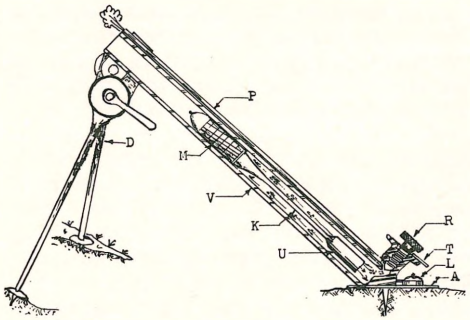

Mungo minosvydis šūvio metu: V — vamzdis, D — dvikojis, M — mina, U — minos šūvio užtaisas ir minos vairas, K — minos kotas, P — dujų pertekliaus vamzdis, R — dujų reguliatorius, L — hor. lygis, T — taikymo prietaisai, A — vamzdžio atrama

kios ir nejudrios, kad pavėluodavo laiku pasiekti reikiamą vietą. Be to, patrankų ir gaubicų sviedinių gamyba per brangi, nes sviedinio kevalas turi būti gręžiamas iš brangaus plieno. Dėl suminėtų priežasčių, beieškant patogesnių priemonių, palaipsniui prieita prie minosvydžių.

M. sudaro: šaunamasis smulkių graižtvų vamzdis, dvikojis, užpakalinė vamzdžio atrama, taikymo prietaisai ir kt. priedai. M. esti lengvieji ir sunkieji; kautynėse pėstininkų nešiojami išnarstyti atskiromis dalimis; pozicijoje pastatomi per 1–2 min.

SVARBESNIŲJŲ DUOMENŲ LENTELĖ:

	Lengv. m.	Sunk. m.
Bendras svoris kg	10,5–25,0	40,0–60,0
Nešioti reikia žmonių	1–2	3–4
Aptarnauti reikia žmonių	5	7
Šaudymo atstumas m	1200	4100
Šūvių per minutę	30–35	10–15
Sprog. medž. minoj kg	0,45–2,0	3,0–6,0

Be lentelėje išvardintų, yra dar specialios paskirties m., kurie vežiojami šarvuočiuose ir kituose autovežimiuose; jų galingumas žymiai didesnis.

M. minos skiriasi nuo patrankų sviedinių lukšto paprastumu—štampuojami iš vamzdinio plieno. Minos esti šautuvinių granatų, aviacijos bombų ar patrankos sviedinių formos; tai priklauso nuo m. tipo. Dažniausiai mina turi uodegą su šaunamuoju užtaisu jos gale, kurio sienelės iššovus tampa minos vairu.

Modernusis m. turi pagalbinį vamzdį dujų pertekliui išleisti. Tokiam m. galima vartoti vienodo didumo šaunamąjį užtaisą šaudant įvairiuose atstumuose ir nekeičiant pakylos kampo; tai pagreitina šaudymo greitį keičiantis šaudymo uždaviniams. M. taiklumas pakankamai didelis—galima pataikyti į 2 × 2 m taikinį. Dėl didelio pakylos kampo galima šaudyti iš gerai uždengtų pozicijų ir kliuďyti taikinius, esančius už vertikalių sienų; labai tinka pėstininkų kautynėse kulkosvydžių ir m. lizdams neutralizuoti, priešo susigrupavimams už uždangų naikinti, kryžkelėms bei tiltams apšaudyti, miestų kautynėse ir pn.

Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės laikais buvo ginkluota čekoslovakų Szkodos ir vokiečių gamybos m. *J.Mat.*

Minot George Richards (1885–1950) amerikiečių fiziologas, kepenų dietų nustatytojas. 1928–48 buvo Harvardo univ. prof. 1934 kartu su W. P. Murphy ir G. H. Whipple gavo Nobelio premiją. Kartu su W. B. Castle išsp. Pathological Physiology and Clinical Description of the Anemias 1936.

Minotauras (gr. Minōtauros ‚Mino jautis') graikų mitologijoje būtybė, turinti žmogaus kūną ir jaučio galvą. Jis buvo laikomas Kretos karaliaus Mino žmonos Pasifajos ir jūrų jaučio sūnum, Mino uždarytu labirinte ir atėniečio Tezėjo nukautu (žr. Minas). M. pradžioje greičiausiai buvo dievaičiu garbinamas jautis. Nuo VII a. pr. Kr. vazose dažnai vaizduojama, kaip Tezėjas nugali M. Iš kitų meno kūrinių, vaizduojančių M., pažymėtini Canovos (1782) plastika Tezėjas nugali M. (modelis Possagnoje, Canovos muziejuje). Tapyba: G. F. Watts'o (1817–1904) Minotauras (Londone, privati nuosavybė). Yra sukurtas J. Taro baletas The Minotaur (1946).

F. Weissengruber, Labyrinthus. Hic habitat Minotaurus (Festschrift zum 400jährigen Jubilaeum des Humanistischen Gymnasiums in Linz 1952); *L. Cottrall,* The Bull of Minos 1954.

Minskas (gud. Mensk) Gudijos sostinė, apie 412.000 gyv. (1958, 1904—97.997, iš jų apie 50.000 žydų, 21.000 stačiatikių, 15.0000 kat., 1500 mahometonų). M. yra abipus Svisločiaus upės (Berezos deš. intako), kur susikerta geležinkeliai į Vilnių, Maskvą ir Varšuvą. Be to, M. yra plentais sujungtas su Vilnium, Maskva, Lietuvos Brasta, Bobruisku, Slucku ir Vitebsku. M. yra žymiausias gudų kultūros centras su Gudų mokslo akad. (žr. Bielaruskaja Akademija Navuk), universitetu, 8 kitomis aukštosiomis m-lomis, biblioteka (2,3 mil. tt. — daugiausia partinės propagandos leidinių), o-

Minskas

peros, dramos ir baleto teatrais, muz. konservatorija, meno akad., dramos studija, sporto stadionais, muziejumi, koncertų sale, kultūros rūmais ir kt.

Pramonė daugiausia išaugo po I pas. karo; žymiausios jos įmonės: traktorių, sunkvežimių, metalo apdirbimo mašinų, radijo aparatų, dviračių, motociklų, motorų, batų, odos apdirbimo, spaudos, maisto produktų, vilnonės tekstilės, papirosų ir kt. dalykų mažesnės įmonės. Miestas skaudžiai nukentėjęs 1941–44 karo metu, sparčiai atstatytas ir išgražintas gėlynų aikštėmis, parkais ir naujų namų gatvėmis. Pagrindinė (Stalino) gatvė yra 9 km ilgio.

M. yra vienas seniausių gudų miestų, minimas Menesk vardu jau 1067, o XII a. išaugo į kunigaikštijos sostinę. Jau Mindaugas buvo užėmęs M., o Gediminas jį įjungė į Lietuvos valstybę. 1413 sudaryta M. vaivadija, o 1499 gavo Magdeburgo teises. 1700 čia buvo įsikūrę Gailestingumo broliai (Bene fate fratelli), kurie rūpinosi ligonių globa. 1752 įsikūrė ir rokitai. Per antrąjį Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimą M. 1793 atiteko Rusijai. *A.B.*

M. l i e t u v i a i. XIX a. antrojoje pusėje M. srityje įsikūrė gana didelis kiekis lietuvių, daugiausia iš R. Lietuvos. Jie čia įsikūrė net ištisais kaimais. Kaip matyti iš pirmojo lietuvių valstiečių suvažiavimo M., jo apylinkėse yra buvę ištisų lietuviškų kaimų ir vienasėdžių, kuriuose gyveno 6863 lietuviai. 1926–27 ten buvo 10 lietuviškų pradžios mokyklų, bet jos vėliau likviduotos. Pačiame mieste taip pat buvo

Minsko lietuvių tremtinių vaikai I pas. karo metu

susispietęs nemažas lietuvių skaičius. Ypačiai jų pagausėjo I pas. karo metu. 1915 per M. bėgo lietuviai į Rusiją, per Benicos maitinimo punktą kasdien pereidavo per 2000 lietuvių. Pabėgėlių padėčiai pagerinti, 1915 VIII–IX V. Palukaitis ir P. Žitkevičius buvo sudarę Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyrių. 1917 kapelionas kun. V. Borisevičius (žr.) buvo suorganizavęs būrelį moksleiviams šelpti. Surinkta 4600 rb. pinigais ir iš kng. Radvilaitės gautas 30.000 rublių vertės sidabrinis servizas, kuris vėliau sudarė pagrindą Ateitininkų namų fondo. Baigiantis karui, daugumas lietuvių iš M. grįžo Lietuvon. Bolševikų valdymo metu M. buvo nemaža inteligentinių pajėgų, išplėtusių liet. tautinę veiklą. Gudų kultūros institute (nuo 1928 Gudų mokslo akad.) lietuvių sektoriuje dirbo dr. St. Matulaitis, V. Skardzis, V. Kopka ir kt. M. buvo spausdinami lietuviški vadovėliai mokykloms, o komunistai 1926–37 reguliariai leido Raudonąjį Artoją (žr.). Vėliau lietuvių veikla, kad ir komunistinė, susilpnėjo.

Pirmasis visos Sovietų Baltarusijos lietuvių-valstiečių suvažiavimas (protokolai) 1928 sausio 8–11 d., 1928; *K. Berulis*, Lietuvių ratelis moksleiviams šelpti Minske (Ateitis 1, 1934). *J.P.*

M. d i e c e z i j a, įst. 1798 VIII 9 Rusijos imp. Povilo I potvarkiu ir XI 17 pop. Pijaus VI bule Maximis undique pressi patvirtinta bei priskirta Mogiliavo metropolijai. Kanonišką diecezijos įsteigimą atliko pop. įgaliotas nuncijus L. Litta (žr.). Ji apėmė nuo Vilniaus diecezijos atskirtą Minsko gub. teritoriją su 93 parapijomis, 48 filijomis, 174 koplyčiomis ir 239.011 (1863) katalikų. Diecezijos sostinė parinktas Minskas. Buv. jėzuitų švč. M. Marijos vardo bžn. atremontuota ir pakelta katedra, sename domininkonų vienuolyne įrengti vyskupo rūmai. Kapitula sudaryta iš 6 prel. ir 6 kan. Vyskupui buvo nustatyta 6000 rb. metinė alga, o kapitulos ir katedros išlaikymui — pajamos iš 9 turtingesnių parapijų. Įkurta seminarija, kurioje pradžioj buvo 12, paskui 18 klierikų. Diecezijoj buvo 50 vyrų ir 10 moterų vienuolynų. Pirmuoju M. vyskupu buvo paskirtas Vilniaus kapitulos prel. Jokūbas Ign. Dederka (1798–1815). Imp. Mikalojui I 1815 jį pašalinus, diecezija liko vakuojanti iki 1831. 1831–39 diecezją valdė vysk. M. Lipskis. Šiuo metu M. diecezija patyrė skaudžių smūgių — rusų valdžia naikino vienuolynus ir uždarinėjo bei atiminėjo bažnyčias. 1839–52 diecezija neturėjo vyskupo. Trečias ir paskutinis M. diecezijos vyskupas buvo Ad. Vaitkevičius (1853–69). Rusų valdžiai 1869 VIII 27 panaikinus M. diecezją, Vaitkevičius persikėlė į Vilnių ir po kelerių metų mirė. Apaštalų Sostas tada M. diecezją pavedė valdyti Mogiliavo arkivyskupui apaštališkojo administratoriaus teisėmis. 1917 M. diecezija atgaivinta ir paskirtas jai vysk. Zigmantas Lodzinskis, bet bolševikų valdžiai persekiojant Kat. Bžn., jis negalėjo nei užimti vysk. sosto, nei valdyti diecezijos. 1925 vakarinė M. diecezijos dalis atskirta ir prijungta prie naujai Lenkijoj įkurtos Pinsko diecezijos. 1926 Apaštalų Sostas paskyrė M. ir Mogiliavui apaštališkąjį administratorių vysk. Boleslovą Sloskans, bet jis 1927 buvo rusų suimtas, išvežtas į priverčiamus darbus į Solovkų salas, paskui į Sibirą, o 1933 grąžintas į Latviją. M. diecezija praktiškai yra sunaikinta, teoriškai vysk. B. Sloskans tebėra jos apaštališkuoju administratorium. Ji yra Popiežiškos Komisijos Rusijai (Pontificia Commissione per la Russia) žinioje.

Hierarchia Catholica VI, 1958; *M. J. Rouet de Journel*, Nonciatures de Russie II, 1943; Annuario Pontificio 1959. *R.Krs.*

Mintauja (lat. Jelgava, vok. Mitau) mst. Vidurio Latvijoje, Žiemgalos kultūrinis ir ūkinis centras, pusiaukelėje tarp Rygos ir Lietuvos sienos, kair. Lielupės krante; turi 34.099 gyv. (1939, 1914—46.000). M. yra 5 glžk. linijų ir 6 plentų kryžkelinis mazgas bei Lielupės uostas. Pramonę sudaro: cukraus fabrikas, didžiausias Latvijoje audinių fabrikas, alaus, rašalo, muilo, vaško įmonės. Miestas taisyklingai išplanuotas ir išaugo iš 1265 kalavijuočių ordino pastatytos pilies, iš kur buvo puldinėjama ir Lietuva. Jau XIV a. žymus miestas. 1345 M. užpuolė lietuviai, užėmė ją ir sudegino. Nuo 1562 Kuršo hercogų sostinė, patapusi XVII–XVIII a. reikšmingu politinio ir kultūrinio gyvenimo centru. 1738 italų arch. Rastrelli, stačiusio Petrapilyje Žiemos rūmus, pastatydinti hercogui Bironui rūmai (Žiemos rūmų kopija) su 365 kambariais ir salėmis. Jie 1919 besitraukiančių vokiečių sunaikinti, bet vėliau pagal Vienos archyvuose surastus planus latvių atstatyti. Juose buvo Latvijos žemės ūkio ir miškų akad. Jokūbo sūnus Fridrichas Kazimieras įkūrė prancūzišką operą ir baletą. M. lankydavosi žymūs Europos diplomatai, valstybininkai ir menininkai. 1731 čia Rusijos carienė Ona (Petro D. dukterėčia, 1711 iš-

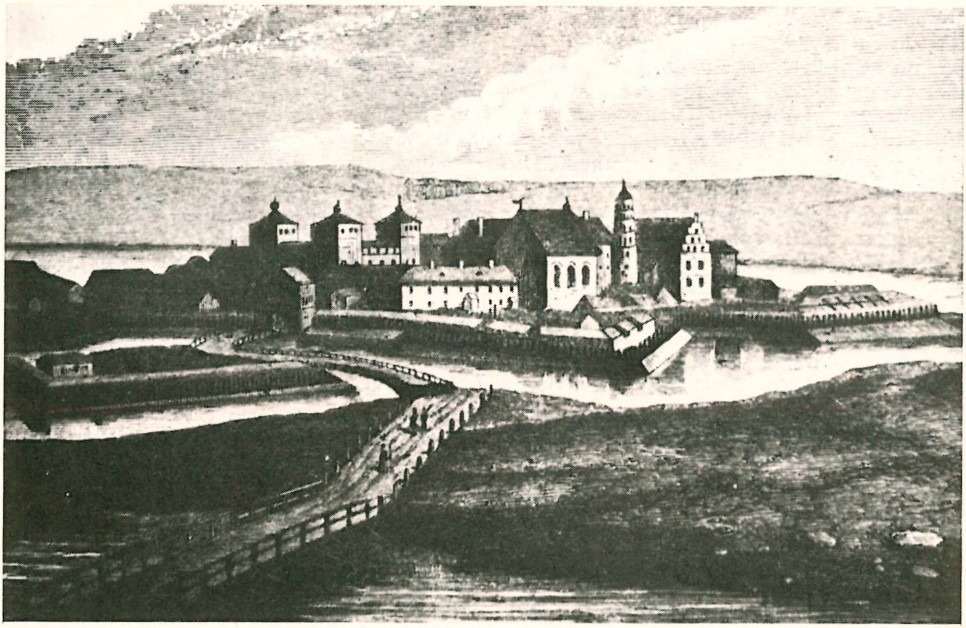

Mintaujos tvirtovė

tekėjusi už hercogo Fridricho Vilhelmo) suteikė pirmąją Rusijai konstituciją. XIX a. pabaigoj hercogas Petras Bironas įkūrė akademiją (Academia Petrina), kurios dano arch. Jenseno statytuose rūmuose vėliau buvo gimnazija. M. kurį laiką gyveno tremtiniu Prancūzijos karalius Liudvikas XVIII, o princesė Marija Terezija čia ištekėjo už kng. d'Angoulême. 1822 M. išleistas pirmasis latvių laikraštis Latweeschu Awihses ir nuo to laiko M. nesiliovė būti ‚Latvijos Atėnais'. *A.B.*

M. lietuviai. Po 1794 sukilimo dalis lietuvių prisiglaudė M. ir, pakeitę pavardes, liko gyventi paprastais darbininkais. 1802 ir vėliau M. ev. reformatai spausdino lietuviškai savo tikybines knygas. Antrojoje XIX a. pusėje į M. gimn. pasuko ir Lietuvos jaunimas. Prieš 1877 jau ten mokėsi K. Jasėnas (žr.), 1880 M. gimn. baigė J. Šliūpas (žr.) ir kt. 1888 M. veikė Lietuvių draugystė, kurios pirm. buvo VIII kl. mokinys L. Vaineikis (žr.). 1890–96 gimnazijoje mokė J. Jablonskis, veikliai dalyvavęs M. liet. gyvenime. Jis 1890 Varpe (nr. 5) kreipėsi į liet. visuomenę, kviesdamas siųsti vaikus į M. gimn., kurioje dar esą pakankamai vietų ir nedaroma jokių kliūčių įstoti; jo kvietimas buvo išgirstas, ir ten lietuvių mokinių skaičius žymiai padidėjo, nors daugelis tėvų bijojo leisti vaikus į protestantišką M. 1890–97 M. veikė slapta liet. moksleivių Kūdikio d-ja (žr.), kurią steigiant prisidėjo J. Jablonskis, M. Čepas, A. Lalis ir kt. Moksleivių lietuvybės židiniu 1896–1907 buvo L. Didžiulienės (žr.) laikomas bendrabutis, kuriame gyveno ne tik M. gimn. mokiniai ‚bet ir besiruošią laikyti egzaminus, vad. ‚švedai'. Ten gyveno V. Požėla, A. Smetona, A. Rymas, J. Šlapelis, P. Vaiciuška ir kt. Čia Kūdikio d-jos narių buvo susitarta prieš ir po pamokų nesimelsti rusiškai, ir 1896 X 14 tai padaryta. Tuojau pašalinta iš gimn. apie 150 liet. mokinių, kurių dalis 1897 vėl buvo priimta, o J. Jablonskis iškeltas į Taliną. Mokiniai šiuo pasipriešinimu laimėjo, nes pats caras įsakė nebeversti M. gimn. katalikų mokinių eiti į cerkvę ir melstis rusiškai, nors dalis išvarytųjų atgal nebuvo priimta, — jiems teleista stoti į kitas Rusijos gilumos gimn. 1899 Kūdikio d-ja persitvarkė į Vinco Kapso draugijėlę. 1890–95 M. veikė Varpo Literariškoji komisija (V. Kudirka, J. Jablonskis, A. Kriščiukaitis, M. Čepas, P. Mašiotas, M. Lozoraitis, Vl. Mačys), talkininkavusi Varpo redakcijai, peržiūrėdama literatūrinius ir kt. straipsnius.

Į tą komisiją 1893–95 buvo įsijungęs ir kun. J. Tumas, tuo metu M. vikaras. 1894 VI 24 pas J. Jablonskį įvyko varpininkų suvažiavimas, kuriame dalyvavo: Ad. Sketeris, M. Kuprevičius, J. Rugys, St. Matulaitis, K. Grinius, J. Račiūnas, V. Palukaitis, M. Čepas, kun. A. Lastauskas, Pr. Mašiotas, Varpo red. J. Kriaučiūnas (iš Tilžės), O. Sketerytė, St. ir Liudvika Didžiuliai ir kt. 1900 M. suruoštas liet. vakaras, kurio skelbimą Joniškyje priklijavo P. Višinskio pavesti vietos gyventojai; šių vakaro skelbimų byla buvo privesta iki Rusijos senato ir laimėta spaudos draudimo atšaukimu. Nuo 1902 M. lietuvių tarpe labai daug dirbo kun. K. Jasėnas (žr.), kuris čia pastatė bažnyčią, kapelionavo įvairiose mokyklose, mokytojavo M. gimn. ir mokytojų institute, kur po I pas. karo dėstė lietuvių k., kūrė įvairias liet. organizacijas ir t.t. 1904 M. gimn. vyresniųjų klasių mokiniai sudarė Liet. socialistinę Draugo organizaciją (V. Mickevičius-Kapsukas, B. Klova, A. Mažonis, Vl. Požėla, J. Paknys ir kt.), o 1905 M. liet. socialdemokratų partijos kuopa pradėjo streikus ir leido Kramerio ir kt. fabrikų darbininkams įvairius atsišaukimus. Tuo metu jau buvo susidariusi ir Lietuvių pašalpos d-ja, kuri dažnai tuos atsišaukimus išplatindavo savo narių tarpe. 1912 šiai d-jai pirm. J. Lalis, ir 1914 ji turėjo 182 narius (pajai sudarė 238 rb., o pašalpoms išduota 176 rb.). Po 1915 ši d-ja sunyko ir po I pas. karo jau nebeatsikūrė. 1914 M. buvo priskaitoma per 800 lietuvių. 1915 siūbtelėjus pabėgėlių ir tremtinių bangai, lietuvių skaičius prašoko 3000. Tuomet veikė Vilniaus centrinio liet. nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas, turėjęs

Mintaujos gimnazija XIX a. pabaigoje

Mintaujos liet. Šviesos d-jos valdyba su garbės pirm. kun. K. Jasėnu

pabėgėliams maisto dalinimo stotį ir prieglaudą.

Po I pas. karo M. liko apie 800 lietuvių ir nuo 1919 veikė liet. pradžios mokykla, kurioje 1925 buvo 53 mokiniai, 1932 dirbo 2 mokytojai ir 4 skyriuose buvo 60 mokinių, 1933 – 53 mokiniai. Numatyti atidaryti nauji pradžios mokyklos 5–6 skyriai nepavyko, nes nesusirinko Latvijos švietimo vadovybės nustatytas mokinių minimumas. 1920 M. aps. lietuviais užsirašė 2235 ir 1935 — 3979 asmenys. Čia 1923 įkurta Rygos kat. jaunimo Šviesos d-ja, kuri ruošė paskaitas, minėjimus ir kt. Pagal 1925 statistikos duomenis M. buvo 635 lietuviai, 1926 — 1035 liet. (Latvijos piliečiai), 1933 — 629 ir 1935 — tik 562 lietuviai. 1928 įst. Žiemgalos lietuvių d-ja, turėjusi 120 narių. 1930 mkt. F. Adomaičio pastangomis įst. liet. etnografijos skyrius Žiemgalos muziejuje, kuriame buvo per 700 eksponatų. Vėliau šį skyrių perėmė globoti M. liet. komitetas ir Žiemgalos liet. d-ja, kurios garbės pirm. buvo kan. K. Jasėnas, o ilgus metus pirm. F. Adomaitis. Žiemgalos, kitaip dar M., liet. d-ja 1935 sudarė chorą, kuriam vadovavo V. Danielius, o 1937 II 20, vadovaujamas J. Krašiausko, šis choras pasirodė tautų šventėje; ten pat dalyvavo ir liet. tautinių šokių ratelis. 1931 į M. mst. tarybą išrinkti du liet. atstovai: J. Abramaitis (v.pirm.) ir A. Erentrautas (revizijos komisijon). Nuo 1929 M. gimn. buvo dėstoma ir liet. k.; šios gimn. garbės nariais buvo išrinkti: A. Smetona, J. Tumas ir J. Jablonskis.

L. Didžiulienė, Nesimelsime rusiškai (Lietuva 33, 1925); *J. Tumas*, Lietuvių kultūros centrai Mintaujoje (Lietuvos Aidas 1928, 34–46); (") M. istorija (Šviesos Keliai 2, 1930, 33–43); *J. Jablonskis*, Raštai I, 1932; *K. Grinius*, Atsiminimai ir mintys I, 1947. *A.Grt.*

KLAIDŲ ATITAISYMAS

XVI TOMO:

psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta	turi būti
18	I	23 iš ap.	Antano Kačanausko	Aleksandro Kačanausko
309	I	2 iš v.	Vygintas	Vygantas
309	I	3 iš ap.	Vygintas	Vygantas
403	I	23 iš v.	SaP → PaS	SaP → PiS
406	II	21 iš v.	nusimbolinimas	nesusimbolinimas

XVII TOMO:

77	II	14 iš ap.	kW ir yra apie 8 kW	kV ir yra apie 8 kV
482	II	21–23 iš v.	teisininkas, (1) brolis. Baigė Marijampolės gimn. ir Maskvos univ. teisių fak.	(1) brolis. Mokėsi Marijampolės gimn. ir Maskvos univ. medicinos fak.